Україна дипломатична

НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Київ • 2017

ББК 66.49(4УКР)я5+63.3(4УКР)Оя5

Виходить друком із листопада 2000 року

Автори проекту
Анатолій Денисенко,
Павло Кривонос,
Василь Туркевич

Засновники
Міністерство закордонних справ України
Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка
при Міністерстві закордонних справ України
Генеральна дирекція
з обслуговування іноземних представництв
Історичний клуб «Планета»

Видання рекомендоване до друку
Вченою радою Національного інституту стратегічних досліджень
Протокол № 7 від 31 жовтня 2017 року

Видавець
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв

Головний редактор
Анатолій Денисенко, *кандидат історичних наук*

Заступники головного редактора
Володимир Денисенко, *доктор історичних наук*
Інна Хоменська, *кандидат філологічних наук*
Леонід Шкляр, *доктор політичних наук*

Книгу зареєстровано Міністерством освіти і науки України як фахове видання
за спеціальністю «Історичні науки» (Наказ № 642 від 26.05.2014)

ISBN 966-7522-07-5

Україна дипломатична

DIPLOMATIC UKRAINE

SCIENTIFIC YEAR-BOOK

Kyiv • 2017

ББК 66.49(4УКР)я5+63.3(4УКР)Оя5

Issued since November 2000

Created by
Anatolii Denysenko,
Pavlo Kryvonos,
Vasyl Turkevych

Founders
Ministry of Foreign Affairs of Ukraine
H. Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA of Ukraine
Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions
Planeta Historical Club

The issue is recommended for publishing by
the Academic Council of the National Institute for Strategic Studies
Protocol No. 7 as of October 31, 2017

Publisher
Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions

Editor-in-Chief
Anatolii Denysenko, *Candidate of Historical Sciences*

Deputy Chief Editors
Volodymyr Denysenko, *Doctor of Historical Sciences*
Inna Khomenska, *Candidate of Philological Sciences*
Leonid Shkliar, *Doctor of Political Sciences*

The year-book is registered by the Ministry of Education and Science of Ukraine
as a professional edition specializing in Historical Sciences (Decree No. 642 of 05.26.2014)

ISBN 966-7522-07-5

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Клімкін Павло, Міністр закордонних справ України
Алєксєєнко Ігор, кандидат біологічних наук, генеральний директор Науково-виробничого підприємства «Видавництво «Наукова думка», заслужений працівник культури України
Андрущенко Віктор, доктор філософських наук, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, ректор Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, президент Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи
Балабанов Костянтин, доктор політичних наук, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, ректор Маріупольського державного університету, генеральний консул Республіки Кіпр у Маріуполі
Бондаренко Сергій, кандидат юридичних наук, перший заступник генерального директора ДП «ГДІП»
Брага Сергій, заслужений журналіст України, головний редактор газети «Урядовий кур'єр»
Губерський Леонід, доктор філософських наук, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Гуменюк Борис, доктор історичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Кіпр
Держалюк Микола, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України
Железняк Микола, кандидат філологічних наук, директор Інституту енциклопедичних досліджень НАН України
Згуровський Михайло, доктор технічних наук, академік НАН України, Академії педагогічних наук України, ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
Ільїн Михайло, голова Федерації всесвітнього миру
Копійка Валерій, доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Кремень Василь, доктор філософських наук, президент Національної академії педагогічних наук України, академік НАН України
Кулінич Микола, кандидат історичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Австралії
Наливайко Олег, голова Національної спілки журналістів України, голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України
Прокопенко Володимир, член Національної спілки письменників України, член Національної спілки журналістів України, голова правління Всеукраїнської ради працівників та ветеранів інформаційної сфери
Сорока Михайло, голова Київської організації Національної спілки журналістів України, заступник генерального директора «Укрінформу»
Сосса Ростислав, доктор географічних наук
Таланчук Петро, академік Національної академії педагогічних наук України, президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Таукач Ольга, головний редактор журналу «Зовнішні справи»
Яцків Ярослав, доктор фізико-математичних наук, директор Головної астрономічної обсерваторії України, академік НАН України

EDITORIAL COUNCIL

Pavlo Klimkin, Minister for Foreign Affairs of Ukraine
Ihor Alieksieienko, Director-General of Naukova Dumka Publishing House, Honoured Art Worker of Ukraine, Candidate of Biological Sciences
Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophy, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Rector of the Drahomanov National Pedagogical University, President of the Association of Rectors of Pedagogical Universities in Europe
Kostiantyn Balabanov, Doctor of Political Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Rector of the Mariupol State University, Honorary-General Consul of the Republic of Cyprus in Mariupol
Serhii Bondarenko, Candidate of Historical Sciences, First Deputy Director-General of GDIP
Serhii Braha, Honoured Journalist of Ukraine, Editor-in-Chief of the Uriadovyi Kurier Newspaper
Leonid Huberskyi, Doctor of Philosophy, Member of NAS of Ukraine, Rector of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
Borys Humeniuk, Doctor of Historical Sciences, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to the Cyprus Republic
Mykola Derzhaliuk, Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher at the Institute of History of NAS of Ukraine
Mykola Zhelezniak, Candidate of Philological Sciences, Director of the Institute of Encyclopaedic Research of NAS of Ukraine
Mykhailo Zhurovskyi, Doctor of Technical Sciences, Member of NAS of Ukraine, Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Rector of the National Technical University of Ukraine 'Kyiv Polytechnic Institute'
Mychailo Ilin, Chairman of the Universal Peace Federation
Valerii Kopiika, Doctor of Political Sciences, Professor, Director of the Institute of International Relations of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
Vasyl Kremen, Doctor of Philosophy, President of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Member of NAS of Ukraine
Mykola Kulinych, Candidate of Historical Sciences, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to Australia
Oleh Nalyvaiko, Head of the National Union of Journalists of Ukraine, Head of the State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine
Volodymyr Prokopenko, Member of the National Union of Writers of Ukraine, Member of the National Union of Journalists of Ukraine, Head of the Ukrainian Council of Workers and Veterans of Information Sphere
Mykhailo Soroka, Head of the Kyiv Organization of the National Union of Journalists of Ukraine, Deputy Director-General of Ukrinform
Rostyslav Sossa, Doctor of Geographical Sciences
Petro Talanchuk, Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, President of the Open International University of Human Development 'Ukraina'
Olha Taukach, Editor-in-Chief of the Zovnishni Spravy Journal
Yaroslav Yatskiv, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Director of the Main Astronomical Observatory of Ukraine, Member of NAS of Ukraine

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Горбулін Володимир, доктор технічних наук, професор, академік НАН України, директор Національного інституту стратегічних досліджень — *голова редакційної колегії*
Кривонос Павло, почесний професор Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» та Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, генеральний директор Державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв» — *видавець, упорядник випуску*
Денисенко Анатолій, заслужений журналіст України, кандидат історичних наук, голова Історичного клубу «Планета» — *головний редактор*
Матяш Ірина, доктор історичних наук, професор, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин — *упорядник випуску*
Хоменська Інна, кандидат філологічних наук, начальник рекламно-видавничого відділу дирекції «Дипсервіс» ГДІП — *заступник головного редактора, упорядник випуску*
Власюк Олександр, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень — *заступник голови редакційної колегії*
Богаєвський Юрій, Надзвичайний і Повноважний Посол, ветеран дипломатичної служби
Віднянський Степан, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту історії України НАН України
Гай-Нижник Павло, доктор історичних наук, завідувач відділу Національного науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України
Денисенко Володимир, доктор історичних наук, заступник головного редактора, завідувач кафедри журналістики Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Жалоба Ігор, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського університету імені Б. Грінченка
Здіорук Сергій, доцент, заслужений діяч науки і техніки України, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
Кийков Олексій, директор дирекції «Дипсервіс» ДП «ГДІП»
Киричок Петро, проректор з науково-педагогічної роботи Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», професор, заслужений діяч науки і техніки, доктор технічних наук
Кононенко Сергій, радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
Перепелиця Григорій, доктор політичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова ГО «Інститут зовнішньої політики»
Пирожков Сергій, доктор економічних наук, професор, академік НАН України, Надзвичайний і Повноважний Посол, віце-президент НАН України
Татаренко Наталія, кандидат економічних наук
Туркевич Василь, заслужений діяч мистецтв України
Турянський Ігор, Надзвичайний і Повноважний Посол, ветеран дипломатичної служби, член спілки журналістів України
Хандогій Володимир, Надзвичайний і Повноважний Посол, президент Української асоціації зовнішньої політики
Харченко Олександр, генеральний директор «Укрінформу»
Ціватий Вячеслав, кандидат історичних наук

EDITORIAL BOARD

Volodymyr Horbulin, Doctor of Technical Sciences, Professor, Member of NAS of Ukraine, Director of the National Institute for Strategic Studies — *Head of the Editorial Board*
Pavlo Kryvonos, Honorary Professor at the Open International University of Human Development 'Ukraina' and the Drahomanov National Pedagogical University, Director-General of the Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions — *Publisher, Compiling Editor*
Anatolii Denysenko, Honoured Journalist of Ukraine, Candidate of Historical Sciences, Chairman of the Planeta Historical Club — *Editor-in-Chief*
Iryna Matiash, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Scientific Society of History of Diplomacy and International Relations — *Compiling Editor*
Inna Khomenska, Candidate of Philological Sciences, Head of the Advertising and Publishing Department of the Directorate 'Dypservis' of GDIP — *Deputy Editor-in-Chief*
Oleksandr Vlasiuk, Doctor of Economical Sciences, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, First Deputy Director of the National Institute for Strategic Studies — *Deputy Head of the Editorial Board*
Yurii Bohaievskyi, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, Veteran of the Diplomatic Service
Stepan Vidnianskyi, Doctor of Historical Sciences, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Head of the Department of the Institute of History of NAS of Ukraine
Pavlo Hai-Nyzhnyk, Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of the National Research Institute of Ukrainian Studies of the Ministry of Education and Science of Ukraine
Volodymyr Denysenko, Doctor of Historical Sciences, Deputy Editor-in-Chief, Head of the Department of Journalism of the Open International University of Human Development 'Ukraina'
Ihor Zhaloba, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of International Relations and International Law of the B. Hrinchenko University of Kyiv
Serhii Zdioruk, Associate Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Candidate of Philosophical Sciences, Leading Research Fellow at the Department of Humanitarian Security of the National Institute for Strategic Studies
Oleksii Kyikov, Director of the Directorate 'Dypservis' of GDIP
Petro Kyrychok, Vice-Rector of the National Technical University of Ukraine 'Kyiv Polytechnic Institute' for scientific and pedagogical work, Professor, Honoured Worker of Science and Technology, Doctor of Technical Sciences
Serhii Kononenko, Advisor at the Directorate of the National Institute for Strategic Studies, Candidate of Political Sciences
Hryhorii Perepelytsia, Doctor of Political Sciences, Professor at the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Chairman of the NGO 'Institute for Foreign Policy'
Serhii Pyrozhkov, Doctor of Economical Sciences, Professor, Member of NAS of Ukraine, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, Vice-President of NAS of Ukraine
Nataliia Tatarenko, Candidate of Economical Sciences
Vasyl Turkevych, Honoured Art Worker of Ukraine
Ihor Turianskyi, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, Veteran of the Diplomatic Service, Member of the National Union of Journalists of Ukraine
Volodymyr Khandogiy, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, President of the Ukrainian Foreign Policy Association
Oleksandr Kharchenko, Director General of Ukrinform
Viacheslav Tsivatyi, Candidate of Historical Sciences

ВИПУСК ВІСІМНАДЦЯТИЙ
До 100-річчя української дипломатичної служби

THE EIGHTEENTH ISSUE

Dedicated to the 100th anniversary of the Ukrainian Diplomatic Service

Павло КЛІМКІН,
Міністр закордонних справ України

100 РОКІВ УКРАЇНСЬКІЙ ДИПЛОМАТИЧНІЙ СЛУЖБІ

Цього року виповнюється 100 років від початку Української революції 1917–1921 років — одного із найважливіших і найскладніших періодів в історії українського народу.

Цей час став вершиною національно-визвольної боротьби та відродження української нації. Наш народ довів здатність національного державотворення, яке постало у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західноукраїнської Народної Республіки.

Без перебільшення можна сказати, що сьогоднішня Україна є спадкоємицею державницьких традицій, закладених згаданою революцією. І саме тому Указом Президента України 2017 рік проголошено Роком Української революції 1917–1921 років. Цим Указом визначено пріоритети у вшануванні вікопомних подій та видатних учасників революції.

Однією з визначних подій того часу можна без сумніву вважати заснування української дипломатичної служби.

22 грудня 1917 року було підписано Законопроект про створення Генерального секретарства міжнародних справ — першої повноцінної державної структури української зовнішньополітичної служби.

Від початку пріоритетом вітчизняної дипломатії стала цілеспрямована робота, головною метою якої було світове визнання України як незалежної європейської держави та рівноправного партнера в дипломатичних відносинах. Надзавданням на тому етапі був захист щойно здобутої державної самостійності та презентація світові української ідеї.

Представники української дипломатичної служби того часу діяли у складних умовах більшовицької агресії, коли Україна виборювала своє право на повноцінну міжнародну правосуб'єктність.

Новостворена українська дипломатія доводила світові не лише здатність України бути повноцінним міжнародним гравцем, а й спроможність опікуватися своїми громадянами за кордоном, налагоджувати та підтримувати двосторонні зв'язки.

Українська дипломатична служба хоч і має давні історичні традиції, але від грудня 1917 року розвивалася насамперед з урахуванням світового досвіду як зовнішньополітична служба європейської держави.

За період з грудня 1917 до травня 1924 року (закриття Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині, останнього дипломатичного представництва) було сформовано українську дипломатичну службу як державний інститут, найбільш наближений до сучасної форми.

Лише впродовж 1918–1919 років створено мережу українських дипломатичних представництв. Під час існування Української Держави засновано чотири посольства 1-го розряду у Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині та Болгарії, два посольства 2-го розряду — у Швейцарії та Фінляндії, дві місії — в Румунії та Скандинавських державах.

За роки революції розроблено усі необхідні правові та інституційні засади, що стали основою для формування дипломатичних відносин з іноземними державами, закладені національні традиції дипломатичної та консульської служби.

Нормативну базу дипломатичної служби було розроблено з урахуванням відповідного європейського досвіду та вимог міжнародного права. Саме в цьому полягала кардинальна відмінність зовнішньополітичних відомств УНР і радянської України, яка використовувала галузеві нормативні документи РРФСР або калькувала їх з актів УРСР.

У підпорядкуванні зовнішньополітичного відомства було засновано консульську службу із окремим підрозділом у центральному апараті, консульські установи, консульські відділи у дипломатичних представництвах. Розроблено церемоніал аудієнції іноземних представників у Глави держави, створено «Консульські курси» — навчальний заклад для підготовки співробітників закордонних представництв. У Берні було відкрито перше міжнародне українське прес-бюро. У квітні 1918 року почала діяти служба дипкур'єрів. Було започатковано роботу інституту почесних консулів, що мало надзвичайно велике значення в умовах втрати державної території УНР та припинення діяльності офіційних консульств. У червні–серпні 1919 року запроваджено таку форму роботи, як наради послів і голів дипломатичних місій.

Відзначаючи 100-річчя української дипломатії та вшановуючи її традиції, не можна не помітити значну подібність історичних викликів та завдань зовнішньополітичних служб періоду Української революції та сучасної України.

Новітня українська дипломатія досягла значного успіху на шляху, на якому, на жаль, свого часу зазнали поразки наші колеги — засновники дипломатичної служби УНР.

За роки незалежності вітчизняні дипломати зробили вагомий внесок у розбудову української державності та захист суверенітету і територіальної цілісності України.

Нині встановлено дипломатичні відносини з понад 180 державами світу. Серед важливих здобутків вітчизняної дипломатії варто відзначити приєднання України до ОБСЄ, Ради Європи, СОТ та інших важливих міжнародних організацій, укладення Угоди про партнерство та співробітництво, а пізніше Угоди про асоціацію з ЄС, підписання Хартії про особливе партнерство з НАТО, непостійне членство в РБ ООН у 2000–2001 та 2016–2017 рр., головування у багатьох міжнародних організаціях.

Важливими здобутками є забезпечення міжнародної політичної та практичної підтримки України у час протидії російській агресії, про що, зокрема, свідчать відповідні резолюції ООН та інших впливових міжнародних організацій, збереження тривалого санкційного тиску на державу-агресора, дотримання міжнародною спільнотою політики невизнання анексії Криму.

Серед інших вагомих досягнень вітчизняної дипломатії останніх років слід відзначити завершення ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС попри потужний опір Кремля; запровадження ЄС безвізового режиму для громадян України, залучення міжнародної допомоги для проведення всеосяжних проєвропейських реформ; сприяння розширенню та переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків України тощо.

Упевнений, що дипломатична служба сучасної України і надалі професійно та наполегливо відстоюватиме наші національні інтереси, залишаючись вірною традиціям української дипломатії та гідною пам'яті її засновників та першопрохідців.

Pavlo KLIMKIN,
Minister for Foreign Affairs of Ukraine

100TH ANNIVERSARY OF THE UKRAINIAN DIPLOMATIC SERVICE

This year marks the 100th anniversary of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 — one of the most important and most difficult periods in the history of the Ukrainian people.

The Ukrainian Revolution of 1917–1921 was the peak of the national liberation struggle and revival of the Ukrainian nation. Our people founded the Ukrainian People's Republic, the Ukrainian State, and the West Ukrainian People's Republic — proving their ability and capacity to build a nation state.

Without exaggeration, today's Ukraine is heir to the traditions of state established by this Revolution. Therefore, 2017 has been proclaimed the Year of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, by Presidential Decree, which sets priorities in commemorating the events and prominent figures of the Revolution.

One of the most important outcomes of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 was the establishment of the Ukrainian diplomatic service. The Draft Law on the Establishment of the General Secretariat of International Affairs, signed on December 22, 1917, initiated the creation of the Ukrainian Foreign Service as a full-fledged government institution.

The key priority of Ukrainian diplomacy at the time was a focused effort to gain international recognition of Ukraine as an independent European state and an equal partner in diplomatic relations. Its most important task was to protect Ukraine's newly gained independence and present Ukrainian ideas to the world.

Representatives of the Ukrainian diplomatic service of that time worked under the difficult conditions of Bolshevik aggression, struggling for the right to be recognized as a subject of international relations. Ukrainian diplomacy not only proved to the world that Ukraine was a capable international player, but that it was also able to protect the interests of its citizens abroad, and to establish and maintain bilateral ties.

Ukraine has a long history of diplomacy, but from December 1917 Ukrainian diplomacy began to evolve in the direction of international best-practices of the time. Between December 1917 and May 1924 (when the last diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic, the Extraordinary Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic in Hungary, was closed) a true diplomatic service developed — which closely resembles today's institution of Ukrainian diplomacy. In just a short time between 1918 to 1919, a network of Ukrainian diplomatic missions was created abroad. The Ukrainian State established 4 first-rank embassies in Germany, Austria-Hungary, Turkey and Bulgaria, 2 second-rank embassies in Switzerland and Finland, and 2 missions in Romania and the Scandinavian countries.

During the years of the Revolution, the necessary legal and institutional foundations for diplomatic relations with foreign countries were laid, and our national traditions of diplomatic and consular services were formed. The regulatory acts of the diplomatic service at the time were based on European practices and the requirements of international law. Therein lies the key difference between the diplomacy of the Ukrainian People's Republic and the foreign service of Soviet Ukraine — Soviet Ukraine based its diplomatic structures on Ukrainian People's Republic, the Ukrainian State, and the West Ukrainian People's Republic regulatory documents of the Russian SFSR or copied them from acts of the Ukrainian SSR.

Under the Ukrainian People's Republic a Consular Service was established as a separate department under the jurisdiction of the central structure of international af-

fairs, and Consulates, and Consular offices were opened at diplomatic missions. The ceremony of Audience of Foreign Diplomats with the Head of State was developed, and 'Consular Courses', an educational institution for training employees of Ukraine's diplomatic corps, was founded. The first international Ukrainian press office was opened in Bern. In April 1918 the Diplomatic Courier Service was launched. The institution of Honorary Consuls was created — which proved extremely important when the Ukrainian People's Republic lost its territory and terminated official Consulates. In June-August 1919 Meetings of Ambassadors and Heads of Diplomatic Missions were introduced as a new form of carrying out professional duties.

In celebrating the 100th anniversary of Ukrainian diplomacy and honoring its traditions, one can not ignore significant similarities between the challenges and tasks of the foreign service of the period of the Ukrainian Revolution and those of modern day Ukrainian diplomacy. However, today, the Ukrainian diplomatic service has made significant progress, where our colleagues — the founders of the diplomatic service — unfortunately failed. Throughout the years of independence, our diplomats have made a substantial contribution to the development of Ukrainian statehood and the protection of Ukraine's sovereignty and territorial integrity.

Ukraine currently has diplomatic relations with more than 180 countries. Significant achievements of modern Ukrainian diplomacy include: accession of Ukraine to the OSCE, the Council of Europe, the WTO and other important international organizations; the conclusion of the Partnership and Cooperation Agreement, and later the Association Agreement with the EU; the signing of the Charter on a Special Partnership with NATO; non-permanent membership in the UN Security Council in 2000–2001 and 2016–2017; and Ukraine's heading many international organizations throughout the years.

Successful diplomatic efforts have contributed to maintaining international political and practical support for Ukraine in counteracting Russian aggression, evidenced by the relevant resolutions of the United Nations and other influential international organizations, the exertion of long-term sanctions against the aggressor state, and the international community's adherence to the policy of non-recognition of Crimea's annexation.

Other significant achievements of our foreign diplomacy in recent years include the ratification of the Association Agreement with the EU, despite the Kremlin's strong resistance; the introduction of the EU visa-free regime for Ukrainian citizens; receipt of international assistance for the implementation of pro-European reforms; support in the growth and reorientation of Ukraine's international economic relations, etc.

I am convinced that the diplomatic service of modern Ukraine will continue to professionally and persistently defend our national interests, staying true to the traditions of Ukrainian diplomacy and remaining worthy of the memory of its founders and pioneers.

ПЕРШІ ДОКУМЕНТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВІДОМСТВА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Відзначення на державному рівні століття української дипломатичної служби спонукає до звернення до документальних джерел інституційної історії дипломатії. Найширший спектр ретроспективної інформації, пов'язаної з діяльністю української дипломатичної і консульської служби в 1917–1924 рр., міститься в документах, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (далі — ЦДАВО України). Тут зосереджено дипломатичні архіви УНР (обох періодів), Української Держави, Української СРР від 1917 по 1943 рр. у фондах органів управління у сфері зовнішніх зносин, зокрема: «Народне міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1917–1918 рр.» (ф. 2592), Міністерство закордонних справ Української Держави, 1918 р.» (ф. 3766), «Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1918–1924 рр.» (ф. 3696), «Управління уповноваженого Народного Комісаріату Закрдонних справ СРСР на Україні, м. Харків» (ф. 4), «Уповноважене представництво УСРР при всіх закордонних установах допомоги голодуючим при Всеукраїнській центральній комісії з боротьби із наслідками голоду, м. Харків» (ф. 261). В цих фондах є проекти нормативно-правових актів у сфері формування дипломатичної і консульської служби, накази щодо призначення міністрів, голів надзвичайних дипломатичних місій, консулів, штатні розписи і кошториси, звіти керівників закордонних представництв, циркулярно розіслані закордонним установам акти («обіжники») з питань організації діяльності, протоколи засідань комісії з обговорення кандидатур на консульські посади, дипломатичні паспорти, листування з українськими та іноземними закордонними установами, окупаційною владою, звіти закордонних представництв, звернення українських громад за кордоном з приводу призначення консулів, бланки національних паспортів; списки осіб, які хотіли отримати національний паспорт або дозвіл на виїзд, телеграми тощо.

Не маючи на меті подати детальну характеристику джерельної бази історії української дипломатичної та консульської служби 1917–1924 рр., пропонуємо увазі читачів вибрані документи, які відображають перші кроки становлення української дипломатії й дозволяють скласти уявлення про їх форму і зміст. Ці документи увійшли до виставки архівних документів «Українська дипломатія 1917–1924 рр.: зародження національних традицій», підготовленої Міністерством закордонних справ України, Державною архівною службою України та Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин (наукова концепція — І.Б. Матяш).

FIRST FOREIGN SERVICE DOCUMENTS OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

The reference to documentary sources of the institutional history of diplomacy was initiated on the occasion of the nationwide celebration of the centennial of the Ukrainian diplomatic service. The widest range of retrospective information related to the activities of the Ukrainian diplomatic and consular service in 1917–1924 is contained in documents stored in the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. They include the diplomatic archives of the Ukrainian People's Republic (both periods), the Ukrainian State, the Ukrainian SSR from 1917 to 1943: 'The People's Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic, 1917–1918', 'The Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian State, 1918', 'The Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic, 1918–1924', 'The Office of the Authorized People's Commissariat for Foreign Affairs of the USSR in Ukraine, Kharkiv', 'The Authorized Representative Office of the Ukrainian SSR to All Foreign Relief Agencies under the All-Ukrainian Central Famine Relief Commission, Kharkiv'. These archive funds contain draft normative legal acts for the establishment of diplomatic and consular service; orders of appointment of ministers, heads of extraordinary diplomatic missions, consuls; staff lists and cost sheets; reports of heads of foreign missions; acts on the organization of activities circulated to foreign institutions; minutes of meetings of the commission for the discussion of candidates for consular posts; diplomatic passports; correspondence with foreign and Ukrainian diplomatic mission, the occupation authorities; reports of foreign missions; appeals of Ukrainian communities abroad regarding appointment of consuls; blank passports; lists of persons applying for a national passport or exit permit; telegrams, etc.

With no intent to describe in detail the source base for the history of the Ukrainian diplomatic and consular service of 1917–1924, we introduce the reader to selected documents that reflect the first steps of the establishment of Ukrainian diplomacy. These documents were included in the exhibition of archival documents 'Ukrainian Diplomacy of 1917–1924: The Birth of National Traditions' prepared by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the State Archives Service of Ukraine and the Scientific Society of History of Diplomacy and International Relations (scientific concept by I. Matiash).

Документ № 1. *Четвертий універсал Української центральної ради.*
«… Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами, як то Росія, Польша, Австрія, Руминия, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки. Власть у ній буде належати тільки народові України»
Document No. 1. *The Fourth Universal of the Central Rada of Ukraine.*
'From this day forth, the Ukrainian People's Republic becomes independent, subject to no one, a Free, Sovereign State of the Ukrainian People. We want to live in harmony and friendship with all neighboring states: Russia, Poland, Austria, Rumania, Turkey, and others, but none of these may interfere in the life of the Independent Ukrainian Republic — power in it shall belong only to the People of the Ukraine'

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ

УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом стала на землі Українській Вільна Народня Республіка. Скривавлена кошмами війни мрії батьків Тиміра, борців за волькість і права трудящих. Але в тяжку годину народилась вона Україні. Чотири роки лютої війни змесилися наш Край і людність, фабрики товарів не виробляють, вільки спинилися, заводи розкинені, гроші в цій війні, хліб лежить, а ще, вступає голод. По праву розмежевшись борби грабіжницькі і хижацькі, особливо коли посунуло з фронту військо, очищаючи країну рідну, заводи і рубку на полях Землі. Через все це не могли відбутись вибори в Українські Установчі Збори в призначений нашим попереднім Універсалом час і ці Збори, провідчені на невільні дні, не могли відбутись, щоб справити з нашим рух нову українську найвищу революційну владу над Україною, установити лад в Народній Республіці нашій і організувати нове Правительство. А тим часом, Патріярдське Правительство Народніх Комісарів, щоб повернути на свою власть Волю Української Республіку, ежелезно війну Україні, і вагомо на наші землі своїй військо-чересстрастрибіль, бомбовиками,—яні грабують наші міста і села всякої платні знищить Росію в Росію, не маючи мають зерна, напотоненого на нас, мільонів непокоїних людей, і світ сирих безладдя, анархії, безчинство.

Ми, Українська Центральна Рада, зробили все, щоб не допустити всі бапоаїнчої війни своїх сусідніх народів, але Петроградське Правительство не сказало нам на зустріч, і нам для кріпшу боротьбу з нашим Народом і Республікою: крім того, те саме Петроградське Правительство Народніх Комісарів вотнає затягти мир і кінчає на нову війну, наміряючи її до того ще сильнішою. Зазе бо, бо, кров, зазе мужний трудовий народ повинен кинути свої життя.

Мі, Українська Центральна Рада, обрана згідним селян, робітників і салдатів України, за те пристати ніяк не можемо, ніяких війн відкрутити не будемо, бо Український Народ хоче миру, і мир демократичний повинні бути як найшвидше. Але для того, щоб ні Руське правительство, ні яка інше не стовпали України на зарежеїй установити той бажаний мир, для того, щоб вести свій Край до лаку, до творчої роботи, до справжньої революції та волі нашої, ми, Українська Центральна Рада, сповіщаємо всіх народів України: однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу. Зо всіма сусідніми державами як то: Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді і приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки,— власть у ній буде належати тільки Народові України, якщо всякої влаштовано, поки відбудуться Українські Установчі Збори, будуть радити ми, Українська Центральна Рада, представника робочого народу селян, робітників і салдатів, та вони становлять форму, який одначе матиме назву „Рада Народніх Міністрів".

Назначеник, приписуємо Правительству Республіки—палкої Раді Народніх Міністрів—ні сього дня вести розмови всю ваш переговори про мир з Центральними Державами ніяком самостійно і довести їх до кінця, не зважаючи ні на ні переходи в бою ані-побудь нижче частин бувшої Російської Імперії, і установити мир, щоб наш Край розпочав своє господарське життя в спокою і згоді.

До тих пашин большовиків, та інших наїзників, що нищать та руйнують наш Край, приписуємо Правительству Української Народньої Республіки твердо і рішуче зватись до боротьби з ними, в всіх проводах нашої Республіки знаходимо не надуючи життя боронити добробут і свободу. Наша Народня Українська Держава повинна бути начальник від наїзників з Петрограду наїзників, які тоснуть права Української Республіки.

Незабаром наша війна, розпочата будуючими правительствами, кінчо нищила наш Край, нам знищила наш Край, розвала господарство. Тепер тому вусть бути війна, а тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо одпускати по-кілько після обчаєдування нарних переговорів розкуєтним краю кожні. Потім, нашість постійної армії, замість народно милиці, щоб військо наше служило сторожею робочого народу, а не бажаним пануючих верств.

Порушення війною і демобілізацією місцевости мають бути відновлені за ініціятиві і законом нашого Державного Сенату. Коли вони наші повернуться по війні, мирній ранці, волості, повітові та городські ради мають бути переобрані в час, який буде призначено, коли і можна вже мало в них голос, а тим часом, аби встановити на місцях тиху власть, до якої 6 мали зовсім і зна 6 спірались на всі революційно-демократичні верстви народу, Правительство повинно заснувати по спіробітництва ради селяньскіх, робітничих і салдатських депутатів, вибраних з місцевої людности.

В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, уже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнятий за основу скасування власности-володіння землі, згідно з нашою постановою на останній сесії. Закон сей буде розглянено за кілька днів в новій Центральній Раді.

Рада Народніх Міністрів заняє всіх заходів, щоб передати землі в руки трудящих ще до початку весняних робіт через земельні комітети неодмінно відбулось.

Збо, вода і всі багатства підземні,як добро Українського трудового народу, переходять в володіння Української Народньої Республіки.

Війна тяжко вибрала на себе всі трудові робучі сили нашої України. Більшість заводів, фабрик, майстерень виробничих тільки те, що було потрібно для війни, і народ зостався зовсім без товарів. Тепер війні кінець. Отсе приписуємо Раді Народніх Міністрів негайно приступити до перемовини всіх заводів і фабрик на мирний стан, на виробчіє продукти, потрібних назавжди трудящим масам.

Та сама війна наплекла сотні тисяч безробітних, а також і інвалідів. В Самостійній Народній Республіці України не повинен терпіти ні один трудящий голодь. Правительство Республіки має приняти провидність Державних, має розпочати творчу роботу в усіх галузях, де всі безробітні можуть б найти працю і прожити свою силу і—взяти всіх заходів до вилікування скалічених та потерпілих від війни.

За старого лаку торгівлі та рівно посередників наживали в більшу пригноблених класів великі капіталів. Однині Українська Народня Республіка бере в свої руки найважніші галузі торгівлі і всіх заходів в всі потрібні на користь народу. За товарами, які будуть переходить з за порогу і виходить до порогу, буде доглядати сама Державна влада, щоб не було такої дорожнечі, яку торгували найбільші капіталіст через спекулянтів. Правительству Республіки на хвилині сього приходить ціни і пристановити на затвердженні закону про це, а також про вивозимо залізо, нафту, тютюн і інших продуктів і товарів, а яких найбільше бралися прибутків з робочих класів, на користь потрудящих.

Так само приписуємо встановити державно-народній контроль над всіма банками, які кредитують, позичали потрудящим масам споживчих виробничих масі трудом. Однині всі чистина всіх банків має бути головним чином на підтримку трудового населення та розвитком народнього господарства Української Народньої Республіки, а не на спекуляцію та різні банкові спекуляції і лаки.

На грунті безладдя, неспокою в житті та недостачі продуктів росте незадоволення серед великої части людности. Там недоволяючі користуються своїм темним сенсом і підбивають несвідомих людей до старих порядків. С. тими силі хочуть знову повернути всі наші народи під сами нерівні ярмо Росії. Рада Народніх Міністрів найтвердо рішуче боротьбу з усіма контр-революційними силами. А всякого, хто піднятиме до повстання проти Самостійної Української Народньої Республіки, до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду.

Всі демократичні свободи, проголошені третім Універсалом, Українська Народня Республіка підтверджує, і в—окрема проголошує у Самостійній Народній Українській Республіці всі нації користуються правом національно-персональної автономії, приняттям на свою занятою 9-го січня.

Всьому, чого з вичисленого в сім Універсалі не встигнемо зробити ми, Центральна Рада, в найбільшій тяжкім, те повну довершить, справить і до останнього кордону приведуть Українські Установчі Збори. Ми, наміряючи ніяк скликання Збори, знати всіх заходів, щоб підтримати, як також заміняємо ех найскорше, щоб на кілька тижнів зібралися ці нові Установчі Збори—найвищий господар і вирочник Землі нашої—і закріпили свободу, лад і добробут конституції Незалежної Української Народньої Республіки на добро всього трудящого народу—робітника і на будучину.

Сьому Найвищому нашому органові належить рішити про федеративний союз народніх республіканських бувшої Російської держави.

До того часу всіх громадян Самостійної Української Народньої Республіки належно виконатиме стати на сторожі добутої волі та прав нашого Народу і всіма силами боронити свою доню від всіх ворогів селянів-робітників Самостійної Української Республіки.

Українська Центральна Рада.

Документ № 2. *Законопроект про створення Генерального секретарства міжнародних справ. 22 грудня 1917 року*
Document No. 2. *Draft Law on the Establishment of the General Secretariat of International Affairs. December 22, 1917*

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРІАТ
УКРАЇНИ.
Секретарство
Національних Справ.
„21" грудня 1917 р.
№ 281
Київ.

22 XII п. 10

ДО
ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІЯТУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛИКИ.

Секретарство справ Національних було засновано в свій час майже виключно для вирішення національних непорозумінь в межах України і назва його цілком відповідала тоді його функціям, тим більше, що в цьомуж Секретарстві були сконцентровані по окремим відділам справи польські, еврейські і російські.

Але нині, коли проголошена Українська Народня Республика, функції Секретарства цілком змінили ся і його завданнями стали:

1/. зносини з представниками чужоземних держав;

2/. зносини з иншими частинами бувшої Російської держави і

3/. охорона інтересів українських підданих поза межами України і чужоземних підданих в межах України. Крім того відділи, які відали спеціяльно справи національні польські, еврейські і великоруські, виділились в окремі

Секретарства.

Тому нині назва " Секретарство справ Національних"зробилась вже занадто вузькою і її треба замінити назвою "Генеральне Секретарство справ Міжнародніх",яка обіймає в собі як урегулювання національних стосунків в межах України,так і инші висшезгадані завдання.

Тому пропоную Генеральному Секретаріятові затвердити слідуючу постанову :

I/.Генеральне Секретарство справ Національних переіменовивається в Генеральне Секретарство справ Міжнародніх.

2/.Обовязки Генерального Секретарства справ Міжнародніх слідуючі:

а/.Міжнародні зносини.

а/.Зносини з чужоземними державами;

б/.Зносини з иншими частинами майбутньої федерації;

б/.Охорона інтересів українських громадян поза межами Української Народньої Республики і чужоземців в її межах;

в/.Тимчасово загальне улаштування національних непорозумінь в межах Української Народньої Республики.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРЬ : А.Шульгин

130

I/ Генеральне Секретарство Справ Національних переіменовивається в Генеральне Секретарство справ Міжнародніх.

2/ Обовязки Генерального Секретарства справ Міжнародніх слідуючі:

а/ Міжнародні зносини.

б/ Охорона інтересів українських громадян поза межами Української Народньої Республіки.

в/ Тимчасово загальне улаштування національних непорозумінь в межах Української Народньої Республіки.

22-XII-1917р

В.Винниченко

А.Шульгин

ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 3, спр. 1, арк. 129–130

Документ № 3. *Нота Генерального Секретаріату УНР до всіх держав, які воюють та зберігають нейтралітет, з пропозицією миру. 11 грудня 1917 року*
Document No. 3 *Note by the General Secretariat of the Ukrainian People's Republic offering peace to all the belligerent and neutral states. December 11, 1917*

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРІАТ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ
РЕСПУБЛИКИ

СЕКРЕТАРСТВО СПРАВ
МІЖНАРОДНІХ.

11 Декабря 1917 р.
№ 498

м. Київ, Ткрщанківська, 9.

Н О Т А

отъ Генеральнаго Секретаріата Украинской Народной Республики, ко всѣмъ воюющимъ и нейтральнымъ державамъ.

Правительство Украинской Народной Республики - Генеральный Секретаріатъ настоящимъ доводитъ до свѣдѣнія всѣхъ воюющихъ и нейтральныхъ державъ о слѣдующемъ:

Третьимъ Универсаломъ Украинской Центральной Рады отъ 7-го Ноября 1917года провозглашена Украинская Народная Республика и этимъ актомъ опредѣлено ея международное положеніе.

Стремясь къ созданію федеративнаго союза всѣхъ республикъ, какія возникли въ данный моментъ на территоріи бывшей Россійской Имперіи, Украинская Народная Республика въ лицѣ Генеральнаго Секретаріата и становится напуть самостоятельныхъ международныхъ отношеній, до того времени пока не будетъ создана общегосударственная федеративная власть въ Россіи и не будетъ произведено раздѣленіе международнаго представительства между Правительствомъ Украинской Республики и Федеративнымъ Правительствомъ будущей Федераціи.

Въ связи съ этимъ Генеральный Секретаріатъ признаетъ необходимымъ теперь сповѣстить всѣ державы и народы міра объ отношеніи Украинской Народной Республики къ тѣмъ переговорамъ о мирѣ, какіе на этихъ дняхъ начинаются въ Брестъ-Литовскѣ между представителями Совѣта Народныхъ Комиссаровъ и правительствами воюющихъ съ Россіей державъ.

Стоя непоколебимо на томъ, что нынѣшняя война является самымъ тяжкимъ бѣдствіемъ для всѣхъ державъ и особенно для трудящихся классовъ каждой державы, что всѣ воюющія державы должны отречься отъ завоевательныхъ намѣреній и немедленно приступить къ мирнымъ переговорамъ, Украинская Центральная Рада - Парламентъ Центральной Республики - признала необходимымъ приступить къ активной политикѣ въ дѣ-

лѣ мира съ первыхъ дней провозглашенія Украинской Народной Республики. И, провозгласивши въ своемъ Третьемъ Универсалѣ необходимость немедленнаго мира, Украинская Центральная Рада признала необходимымъ приступить къ перемирію и съ этой цѣлью были посланы представители Генеральнаго Секретаріата на юго-Западный и Румынскій фронты, которые теперь объеденены въ одинъ украинскій фронтподъ властью правительства Украинской Народной Республики. Одновременно Украинская Центральная Рада поручила Генеральному Секретаріату довести до свѣдѣнія про эти переговоры союзныхъ державъ, что и было исполнено въ свое время Генеральнымъ Секретаріатомъ.

И далѣе, когда Совѣтъ Народныхъ Комиссаровъ въ согласіи съ Правительствами воюющихъ съ Россіей державъ приступилъ къ перемирію на на всѣхъ фронтахъ Россіи, Генеральный Секретаріатъ выслалъ своихъ пре представителей въ Брестъ-Литовскъ для контроля и информаціи. При этомъ Генеральный Секретаріатъ считаетъ необходимымъ указать, что представители Совѣта Народныхъ Комиссаровъ, несмотря на то, что они были извѣщены о томъ что должны прибыть делегаты правительства Украины, для участія въ переговорахъ, -самостоятельно подписали общее перемиріе без безъ всякаго соглашенія съ правительствомъ Украинской Народной Республики.

Теперь же, когда Совѣтъ Народныхъ Комиссаровъ, согласно съ послѣднимъ пунктомъ условій общаго перемирія, началъ мирные переговоры въ Брестъ-Литовскѣ съ правительствами Германіи, Австро-Венгріи, Турціи и Болгаріи, -Генеральный Секретаріатъ, именемъ Украинской Народной Республики, заявляетъ:

1/Вся демократія Украинской Державы стремится къ прекращенію войны во всемъ мірѣ, къ миру между всѣми воюющими нынѣ державами, миру всеобщему.

2/Заключенный между всѣми державами миръ долженъ быть демократическимъ, долженъ обезпечивать каждой, даже наименьшей націи, на каждой державѣ полную волю ничѣмъ неограниченнаго самоопредѣленія.

3/Для установленія возможности дѣйствительнаго выраженія воли народовъ должны быть установлены соотвѣтствующія гарантіи.

4/Тѣмъ самымъ никакія аннексіи, т.е. насильственное присоединеніе

2

или передача той или иной части территоріи безъ согласія населенія - недопустимы.

5/Точно также недопустимы,съ точки зрѣнія интересовъ трудящихся классовъ всѣхъ странъ контрибуціи въ коихъ бы то ни было формахъ.

6/Малымъ народамъ и державамъ,разореннымъ войною,должна быть оказана матеріальная помощь,согласно съ правилами,которыя должны быть выработаны на мирныхъ конгрессахъ.

7/Украинская „ародная Республика ,имѣя теперь на своей землѣ украинскій фронтъ и выступая самостоятельно въ дѣлахъ международныхъ въ лицѣ своего правительства,которое должно охранять интересы народа украинскаго,- должна принять участіе ,наравнѣ съ другими державами,во всѣхъ мирныхъ переговорахъ,конференціяхъ и конгрессахъ.

8/Власть Совѣта Народныхъ Комиссаровъ не распространяется на всю Россію,а въ томъ числѣ и не распространяется и на Украинскую Народную Республику.И потому миръ,который можетъ быть заключенъ въ результатѣ съ воюющими съ Россіей державами,можетъ стать только тогда обязательнымъ для Украины,когда условія этого мира будутъ приняты и подписаны правительствомъ Украинской Народной Республики.

9/Миръ отъ имени цѣлой Россіи можетъ быть заключенъ только тѣмъ правительствомъ(правительствомъ при томъ федеральнымъ); которое было бы признано всѣми республиками державно-организованными областями Россіи.А если бы такое правительство въ ближайшее время не было сконструировано - то только объединеннымъ представительствомъ этихъ республикъ и областей.

Твердо стоя на принципѣ демократическаго всеобщаго мира, Генеральный Секретаріатъ,въ то же время стремясь въ возможно болѣе скорому приближенію этого общаго мира и придавая большое значеніе всѣмъ попыткамъ,которыя могутъ приблизить его осуществленіе,признаетъ необходимымъ имѣть свое представительство на конференціи въ Бресть-Литовскѣ,вмѣстѣ съ тѣмъ

надѣлось, что окончательно дѣло мира будетъ совершено на междуна
номъ конгрессѣ, къ участію въ которомъ Правительство Украинской
спублики призываетъ всѣхъ воюющихъ.

ПРЕДСѢДАТЕЛЬ ГЕНЕРАЛЬНАГО СЕКРЕТАРІАТА

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СЕКРЕТАРЬ ПО МЕЖДУНАРОДНЫМЪ ДѢЛАМЪ

ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 56, арк. 13–14

Документ № 4. *Відповідь Ради Народних Комісарів Росії Генеральному Секретаріату УЦР із погрозою розпочати військові дії. 31 грудня 1917 року*

Document No. 4. *Response of the Council of People's Commissars of Russia to the General Secretariat of the Central Rada of Ukraine with a threat to embark on hostilities. December 31, 1917*

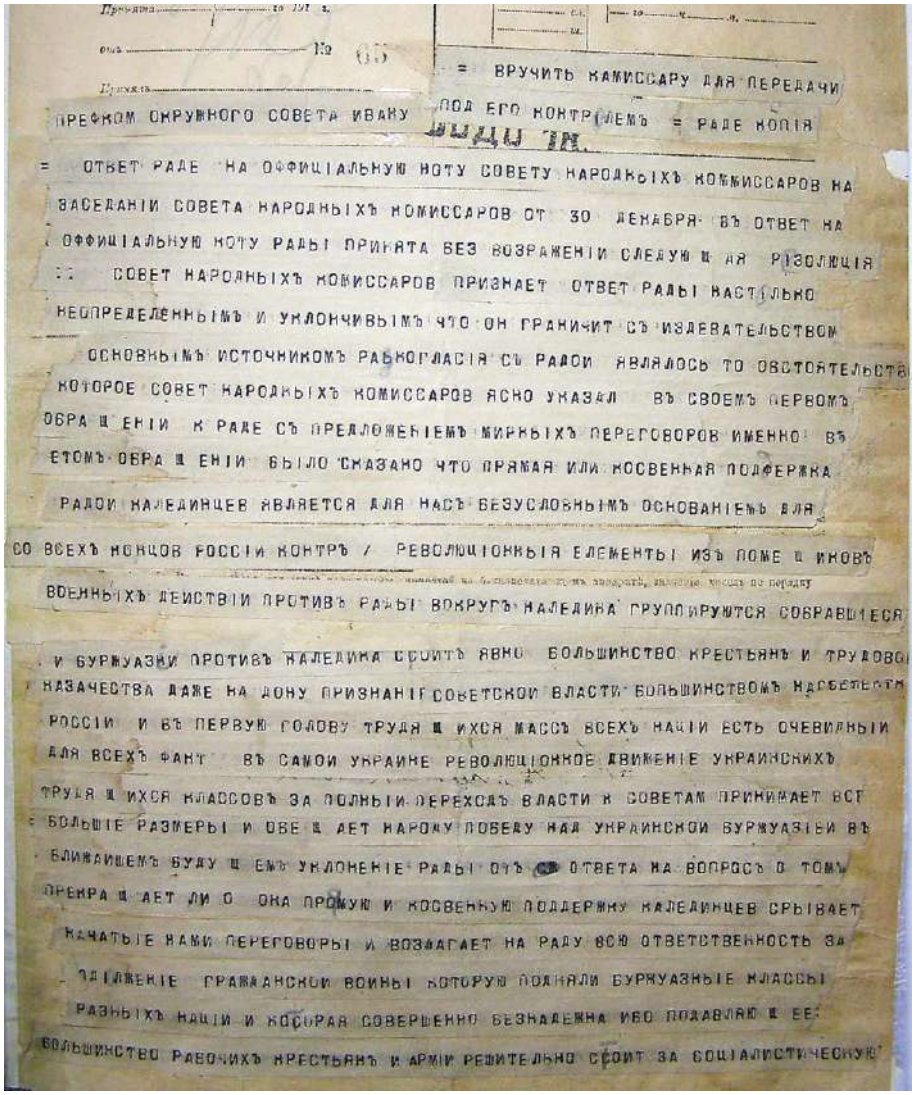

= ВРУЧИТЬ КАМИССАРУ ДЛЯ ПЕРЕДАЧИ
ПРЕФКОМ ОКРУЖНОГО СОВЕТА ИВАНУ ПОД ЕГО КОНТРОЛЕМЪ = РАДЕ КОПІЯ
= ОТВЕТ РАДЕ НА ОФФИЦІАЛЬНУЮ НОТУ СОВЕТУ НАРОДНЫХЪ КОММИССАРОВ НА
ЗАСЕДАНІИ СОВЕТА НАРОДНЫХЪ КОМИССАРОВ ОТ 30 ДЕКАБРЯ ВЪ ОТВЕТ НА
ОФФИЦІАЛЬНУЮ НОТУ РАДЫ ПРИНЯТА БЕЗ ВОЗРАЖЕНІИ СЛЕДУЮЩАЯ РЕЗОЛЮЦІЯ
:: СОВЕТ НАРОДНЫХЪ КОМИССАРОВ ПРИЗНАЕТ ОТВЕТ РАДЫ НАСТОЛЬКО
НЕОПРЕДЕЛЕННЫМЪ И УКЛОНЧИВЫМЪ ЧТО ОН ГРАНИЧИТ СЪ ИЗДЕВАТЕЛЬСТВОМ
ОСНОВНЫМЪ ИСТОЧНИКОМЪ РАЗНОГЛАСІЯ СЪ РАДОЙ ЯВЛЯЛОСЬ ТО ОБСТОЯТЕЛЬСТВО
КОТОРОЕ СОВЕТ НАРОДНЫХЪ КОМИССАРОВ ЯСНО УКАЗАЛ ВЪ СВОЕМЪ ПЕРВОМЪ
ОБРАЩЕНІИ К РАДЕ СЪ ПРЕДЛОЖЕНІЕМЪ МИРНЫХЪ ПЕРЕГОВОРОВ ИМЕННО ВЪ
ЕТОМЪ ОБРАЩЕНІИ БЫЛО СКАЗАНО ЧТО ПРЯМАЯ ИЛИ КОСВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА
РАДОЙ КАЛЕДИНЦЕВ ЯВЛЯЕТСЯ ДЛЯ НАСЪ БЕЗУСЛОВНЫМЪ ОСНОВАНІЕМЪ ДЛЯ
СО ВСЕХЪ КОНЦОВ РОССІИ КОНТРЪ / РЕВОЛЮЦІОННЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ ИЗЪ ПОМЕЩИКОВЪ
ВОЕННЫХЪ ДЕЙСТВІИ ПРОТИВЪ РАДЫ ВОКРУГЪ КАЛЕДИНА ГРУППИРУЮТСЯ СОБРАВШІЕСЯ
И БУРЖУАЗІИ ПРОТИВЪ КАЛЕДИНА СТОИТЪ ЯВНО БОЛЬШИНСТВО КРЕСТЬЯНЪ И ТРУДОВОГО
КАЗАЧЕСТВА ДАЖЕ НА ДОНУ ПРИЗНАНІЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ БОЛЬШИНСТВОМЪ НАСЕЛЕНІЯ
РОССІИ И ВЪ ПЕРВУЮ ГОЛОВУ ТРУДЯЩИХСЯ МАССЪ ВСЕХЪ НАЦІЙ ЕСТЬ ОЧЕВИДНЫЙ
ДЛЯ ВСЕХЪ ФАКТ ВЪ САМОЙ УКРАИНЕ РЕВОЛЮЦІОННОЕ ДВИЖЕНІЕ УКРАИНСКИХЪ
ТРУДЯЩИХСЯ КЛАССОВЪ ЗА ПОЛНЫЙ ПЕРЕХОДЪ ВЛАСТИ К СОВЕТАМ ПРИНИМАЕТ ВСЕ
БОЛЬШІЕ РАЗМЕРЫ И ОБЕЩАЕТ НАРОДУ ПОБЕДУ НАД УКРАИНСКОЙ БУРЖУАЗІЕЙ ВЪ
БЛИЖАЙШЕМЪ БУДУЩЕМЪ УКЛОНЕНІЕ РАДЫ ОТЪ ОТВЕТА НА ВОПРОСЪ О ТОМЪ
ПРЕКРАЩАЕТ ЛИ ОНА ПРЯМУЮ И КОСВЕННУЮ ПОДДЕРЖКУ КАЛЕДИНЦЕВ СРЫВАЕТ
НАЧАТЫЕ НАМИ ПЕРЕГОВОРЫ И ВОЗЛАГАЕТ НА РАДУ ВСЮ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА
ПРОДОЛЖЕНІЕ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ КОТОРУЮ ПОДНЯЛИ БУРЖУАЗНЫЕ КЛАССЫ
РАЗНЫХЪ НАЦІЙ И КОТОРАЯ СОВЕРШЕННО БЕЗНАДЕЖНА ИБО ПОДАВЛЯЕТ ЕЕ
БОЛЬШИНСТВО РАБОЧИХЪ КРЕСТЬЯНЪ И АРМІИ РЕШИТЕЛЬНО СТОИТ ЗА СОЦІАЛИСТИЧЕСКУЮ

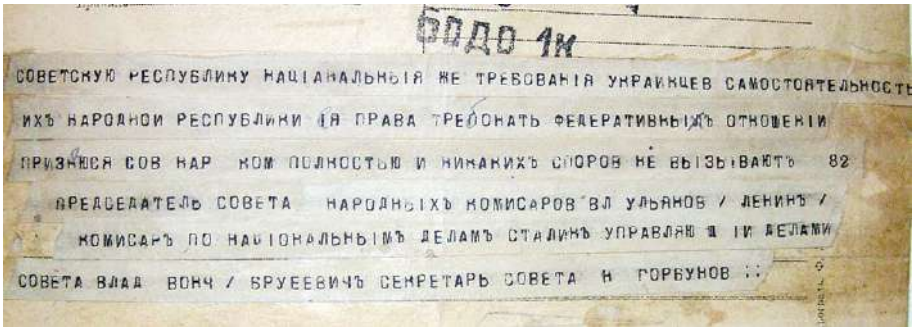

СОВЕТСКУЮ РЕСПУБЛИКУ НАЦІОНАЛЬНЫЯ ЖЕ ТРЕБОВАНІЯ УКРАИНЦЕВ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ
ИХЪ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ ИЛИ ПРАВА ТРЕБОВАТЬ ФЕДЕРАТИВНЫХЪ ОТНОШЕНІЙ
ПРИЗНАЕТ СОВ НАР КОМ ПОЛНОСТЬЮ И НИКАКИХЪ СПОРОВ НЕ ВЫЗЫВАЮТЪ 82
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СОВЕТА НАРОДНЫХЪ КОМИСАРОВ ВЛ УЛЬЯНОВ / ЛЕНИНЪ /
КОМИСАРЪ ПО НАЦІОНАЛЬНЫМЪ ДЕЛАМЪ СТАЛИНЪ УПРАВЛЯЮЩІЙ ДЕЛАМИ
СОВЕТА ВЛАД БОНЧ / БРУЕЕВИЧЪ СЕКРЕТАРЬ СОВЕТА Н ГОРБУНОВ ::

ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 23, арк. 37–38

Мировий договір
між Українською Народньою Республікою
з одної сторони і Німеччиною, Австро-
Угорщиною, Болгарією і Туреччиною
з другої сторони.

Тому, що Український Народ в протягу сучасної світової війни проголосив себе незалежним і виразив бажання привернути мирний стан між Українською Народньою Республікою і державами, що находять ся у війні з Росією, постановили правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини заключити мировий договір з правительством Української Народньої Республіки; вони хотять сим вчинити перший крок до трівалого і для всїх сторін почесного світового мира, котрий не тільки має покласти кінець страхіттям війни, але також має вести до привернення дружнїх відносин між народами на полї полїтичному, правному, господарському і умовому. В тій цїли повновласники вище означених правительств, а саме

за Правительство Української Народньої Республіки:
Члени Української Центральної Ради
Пан Олександер Севрюк,
Пан Микола Любинський і
Пан Микола Левітський,

за Цїсарсько-Німецьке Правительство:
державний секретар заграничних справ, Цїсарський Дїйсний Тайний Радник, Пан Ріхард фон Кільман,

за ц. і к. Спільне Австрійсько-Угорське Правительство:
Мінїстер Цїсарського і Королївського Дому і заграничних справ його ц. і к. Апостольського Величества Тайний Радник, Оттокар ґраф Чернїн фон і цу Худенїц,

за Королївсько-Болгарське Правительство:
Президент мінїстрів, Пан др. Василь Радославов,
Посол, Пан Андрій Тошев,
Посол, Пан Іван Стоянович,
Військовий повновласник, Пан полковник Петро Ґанчев,
Пан др. Теодор Анастасов,

за Цїсарсько-Османське Правительство:

Великий Везир Талат Паша,

Мінїстер справ заграничних Агмед Нессіми Бей,

Й. В. Ібрагім Гаккі Паша,

Ґенерал Кавалерії Агмед Іццет Паша,

зібрали ся в Берестю Литовськім до навязання мирових переговорів і по предложенню своїх повновластей, які признано добре і належно виставленими, згодили ся на слїдуючі постанови:

Стаття I.

Українська Народня Республїка з одної і Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з другої сторони заявляють, що воєнний стан між ними покінчений. Сторони, заключуючі договір, рішили ся на далї жити взаїмно в мирі і дружбі.

Стаття II.

1. Між Українською Народньою Республїкою з одної і Австро-Угорщиною з другої сторони, о скільки ті дві держави граничитимуть з собою, будуть ті границї, які істнували між Росією і Австро-Угорською Монархією перед вибухом війни.

2. Дальше на північ ітиме границя Української Народньої Республики, починаючи від Тарнограду, загально по лінії Білгорай–Щебрешин–Красностав–Пугачів–Радин-Межиріче–Сарнаки–Мельник–Високо-Литовськ–Каменець-Литовськ–Пружани–Вигоновське Озеро.

Подрібно установлюватиме границю мішана комісія після етнорафічних відносин і з узглядненням бажань населення.

3. На випадок, якби Ураїнська Народня Республїка мала граничити ще з якою иншою державою з Почвірного Союза, то що до того застерігають ся окремі умови.

Стаття III.

Опорожнювання занятих областей почнеть ся негайно по ратифікації сього мирового договору.

Спосіб переведення опорожнення і передачі опорожнених областей означать повновласники інтересованих сторін.

Стаття IV.

Дипльоматичні і конзулярні зносини між сторонами, що заключують договір, почнуть ся зараз по ратифікації мирового договору. Для можливого найбільшого допущення конзулїв обох сторін застерігають ся окремі умови.

Стаття V.

Сторони, що заключують договір, зрікають ся взаїмно звороту їх воєнних коштів, себто державних видатків на провадження війни, як також звороту їх воєнних шкід, то є тих шкід, які повстали для них і їх горожан у воєнних областях через військові зарядження з включенням всїх реквізицій, зроблених у ворожому краю.

Стаття VI.

Воєнні полонені з обох сторін будуть відпущені до дому, хиба би вони схотїли за згодою держави, в котрій вони перебувають, залишити в її областях, або удати ся до иншого краю.

Питання, що стоять з тим у звязку, полагоджують ся в окремих договорах, передбачених в VIII статтї.

Стаття VII.

Сторони, які заключують договір, прийшли в справі господарських зносин до слїдуючої згоди:

I.

Сторони, які заключують договір, зобовязують ся взаїмно завязати негайно господарські зносини і устроїти обміну товарів на підставі слїдуючих постанов:

До 31 липня біжучого року треба буде переводити взаїмну обміну лишків найважнїщих сїльсько-господарських і промислових виробів для покриття біжучих потреб, згідно з оттакими постановами:

а.) Кількість та рід витворів, котрих обміну передбачено в попередньому уступі, означить по обох сторонах комісія, яка складаєть ся з однакової кількости членів з обох сторін і збіраєть ся негайно після підпису мирового договору.

б.) Ціни витворів при згаданій обміні товарів означує по взаїмній згоді комісія, котра складаєть ся з рівної кількости представників обох сторін.

в.) Розрахунок відбуваєть ся в золоті на такій основі:

1000 німецьких державних марок в золоті, рівні 462 карбованцям в золоті Української Народньої Республіки, а також рівні 462 рублям в золоті бувшого російського цісарства (1 рубель рівняєть ся $^{1}/_{15}$ імперіяла), або 1000 австрійських і угорських корон в золоті рівні 393 карбованцям 78 грошам в золоті Української Народньої Республіки, рівні 393 рублям 78 копійкам в золоті бувшого російського цісарства (1 рубель рівняєть ся $^{1}/_{15}$ імперіяла).

г.) Обміна товарів, котрі мають бути усталені комісією, яка передбачена в уступі а) відбуваєть ся через державні або державою контрольовані центральні інституції.

Обміна тих витворів, котрих вище передбачені комісії не означать, відбуваєть ся дорогою вільного обороту на підставі тимчасового торговельного договору, котрий передбачаєть ся в слідуючім II числі.

II.

О скільки в числі I не передбачено нічого иншого, то в основу господарських зносин між сторонами, котрі заключують договір, тимчасово до заключення остаточного торговельного договору, але у всякому разі на протяг не менше як шість місяців після заключення мира між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одної сторони і тепер стоячими з ними в стані війни европейськими державами, Сполученими Державами Північної Америки та Японії з другої сторони, повини бути положені в основу отакі постанови.

А.

Для господарських зносин між Українською Народньою Республікою і Німеччиною ті умови, які зложені в нижче згаданих постановах російсько-німецького договору про торговлю та мореплавство з року 1894/1904, а саме:

Стаття 1—6, 7 включно тарифи А и В, 8—10, 12, 13—19, далі в постановах в кінцевому протоколі перша часть до статті 1, уступ

1 і 3 до статті 1 і 12 уступ 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9 до статті 3, до статті 5, уступ 1 і 2, до ст. 5, 6, 7, 9 і 10 до ст. 6, 7 і 11, до ст. 6—9, до ст. 6 і 7, до ст. 12 уступ 1, 2, 3, 5 далї в кінцевому протоколї, в четвертій частинї, §§: 3, 6, 7, 12, 12b, 13, 14, 15, 16, 17, 18 (з застереженням відповідних змін в орґанїзації властей) 19, 20, 21, 23.

При сьому стає згода відносно слїдуючих точок:

1.) Загальна російська митова тарифа з 13/26 січня 1903 р. остає в силї.

2.) Стаття 5 одержує слїдуючий уклад:

»Сторони, що заключують мир, обовязують ся обострнньо не перепиняти взаїмних зносин нїякими заборонами відносно привозу, вивозу або перевозу і дозволити свобідний перевіз.

Виїмки дозволюють ся лише для таких виробів, котрі на области одної зі сторін, що заключують договір, були або будуть предметом державного монополю, як також для деяких віробів, відносно котрих зі зглядів на здоровлє, ветеринарну полїцію і публичну безпечність або з инших важних полїтичних і господарських причин можна би видати надзвичайні зарядження заборони, особливо у звязку з повоєнним перехідним часом.«

3.) Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полекшень, котрі друга сторона запоручує або запоручить якій-небудь другій державі на підставі істнуючого, або майбутнього митового обєднання, яке є наприклад між Німеччиною і Вел. Княз. Люксембурґ, або в малому пограничному обороті, в межах 15-ти кільометрової смуги.

4.) Стаття 10 одержує слїдуючий уклад:

»Всякого рода товари, котрі перевозять ся через область одної з обох сторін, мають бути вільні від усякого перевозового мита, незалежно від того, чи перевозить ся їх прямо, чи в дорозї виладовуєть ся, складаєть ся в склади і знов паладовуєть ся.«

5.) Замісць статті 12а має бути слїдуюча постанова:

»а) Відносно взаїмного захисту прав первотворів на твори лїтератури, штуки та фотоґрафії в зносинах між Українською На-

родньою Республікою і Німеччиною набирають сили постанови договору, який заключила Росія і Німеччина 15/28 лютого 1913 року.

б) Відносно взаїмного захисту знаків на товарах мають бути міродайні також на будучність постанови з 11/23 липня 1873 року.

6.) Постанова кінцевого протоколу до 19 статті одержує слідуючий уклад:

»Сторони, що заключиють договір, по змозї підпомагатимуть собі взаїмно в справі залїзничих тарифів, особливо через наладжування безпосереднїх тарифів. В тій цїли обидві сторони, що заключують договір, є готові, як мога скоріще, взаїмно увійти в переговори.

7.) § 5 четвертої части кінцевого протоколу одержує сдїдуючий уклад:

»Обидві сторони погодили ся, щоби митові уряди обох держав були відчинені в кожен день року, з виключенням днїв недїльних та тих, які законами означені, як свята.«

B.

Для господарських зносин між Українською Народньою Республікою і Австро-Угорщиною набірають ті умови, котрі зазначені в наступаючих постановах російсько-австро-угорського договору про торговлю та мореплавство з 15 лютого 1906 року, а саме:

Стаття 1, 2, 5 з тарифою A і B включно, стаття 6, 7, 9—13, ст. 14 уступ 2 і 3, ст. 15—24, далї в постановах кінцевого протоколу до статті 1 і 12 уступ 1, 2, 4, 5 і 6 до ст. 2, до ст. 2, 3 і 5, до ст. 2 і 5, до ст. 2, 4, 5, 7 і 8, до ст. 2, 5, 6 і 7, до ст. 17, як також до ст. 22 уступ 1 і 3.

При сїм стає згода що до слїдуючих точок:

1.) Загальна російська митова тарифа з 13/26 січня 1903 року остає в дальшій силї.

2.) Стаття 4 одержує слїдуючий уклад:

»Сторони, які заключують договір, обовязують ся не перепиняти взаїмних зносин між своїми областями нїякими заборонами для ввозу, вивозу і перевозу. Виїмки від того дозволюють ся лише:

а) для тютюну, соли, пороху та всяких инших взривних матеріялів, як також для других товарів, котрі би коли-небудь на области одної зі сторін, що заключують договір, були предметом державного монополю;

б) відносно военних потреб при надзвичайних обставинах;

в) з огляду на публичну безпечність, на санітарні та ветеринарно-поліційні відносини;

г) для деяких виробів, для котрих із инших важних політичних і господарських причин оказалось би потрібним приняти надзвичайні заходи заборони, особливо у звязку з повоєнним перехідним часом«.

3.) Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полекшень, котрі друга сторона признає або признаватиме якій-небудь другій державі на підставі істнуючого або майбутнього митового обєднання, яке є наприклад між Австро-Угорщиною та Князівством Ліхтенштайн або в малому пограничному обороті в межах 15-ти кільометрової надграничної смуги.

4.) Стаття 8 одержує слідуючий уклад:

»Всякого рода товари, які перевозять ся через области одної зі сторін, котрі заключують договір, мають бути взаїмно вільні від усякого перевозового мита незалежно від того, чи перевозить ся їх прямо, чи в дорозї виладовуєть ся, складаєть ся в склади і знов наладовуєть ся.«

5.) Постанова кінцевого протоколу до 21 статті одержує слідуючий уклад:

»Сторони, котрі заключують договір, по змозї підпомагатимуть собі взаїмно в справі залїзничих тарифів, особливо через наладжування безпосереднїх тарифів. В тій цїли обидві сторони, котрі заключують договір, є готові як мога скоріще взаїмно увійти в переговори.«

C.

Що торкаєть ся господарських зносин між Українською Народньою Республїкою і Болгарією, то треба їх управильнити до заключення остаточного торговельного договору по праву найбільше упривілїованого народу.

Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полекшень, котрі друга сторона признає або признаватиме якій-небудь другій державі на підставі істнуючого або майбутнього митового обєднання, або в малому пограничному обороті в межах 15-ти кільометрової пограничної смуги.

Д.

Що торкаєть ся господарських зносин між Українською Народньою Республікою і Туреччиною, то обидві сторони до заключення нового торговельного договору взаїмно запоручують собі таке поступовання, яке примінюсть ся до найбільше упривілїованого народу.

Жадна сторона не буде мати претенсій до тих полекшень, котрі друга сторона признає або признаватиме другій державі на підставі істнуючого або майбутнього митового обєднання або в малому пограничному обороті.

III.

Сила трівання передбаченого в II числї сього договору для господарських зносин між Українською Народньою Республікою з одної сторони і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з другої сторони може бути продовжена по взаїмній згоді сторін.

Якби речинцї, передбачені в першім уступі II числа не мали наступити перед 30 червня 1919 року, то кожній зі сторін, котрі заключують договір, вільно виповісти на шість місяців, рахуючи від 30 червня 1919 року ті постанови, що містять ся у вище поміченому числї.

IV.

А.

Українська Народня Республіка не матиме ніяких претензій до тих полекшень, які Німеччина признає Австро-Угорщинї, або другому краєві, котрий стоїть з нею в митовій звязи і граничить з Німеччиною безпосередно, або посередно через який-небудь другий край, котрий находить ся з нею або Австро-Угорщиною в митовій звязи, або які Німеччина признає своїм власним кольонїям, заграничним посїлостям і областям, котрі є під її охороною, або краям, які стоять з ними в митовій звязи.

Німеччина не матиме ніяких претензій до тих полекшень, які Українська Народня Республіка признає якомусь другому краєві, котрий стоїть з нею в митовій звязи і граничить з нею безпосередно, або посередно через який-небудь другий край, що находить ся з нею в митовій звязи, або які вона признає кольоніям, заграничним посілостям і областям, що стоять під охороною одного з країв, які є з нею в митовій звязи.

B.

В господарських зносинах між обнятими договором митовими полосами обох держав, Української Народньої Республіки з одної і Австрійсько-Угорської Монархії з другої сторони, Українська Народня Республика не матиме ніякої претензії до тих полекшень, які Австро-Угорщина признає Німеччині або якому-небудь другому краєві, котрий находить ся з нею в митовій звязи і граничить з Австро-Угорщиною безпосередно або посередно через инший край, що є в митовій звязи з нею або з Німеччиною. Кольонії, заграничні посілости і области, котрі находять ся під охороною, стоять під тим зглядом на рівні з матерній краєм.

Австро-Угорщина не матиме ніякої претензії до тих полекшень, які Українська Народня Республика признає якому-небудь другому краєві, що є з нею в митовій звязи і граничить з Україною беспосередно або посередно через другий край, що стоїть з нею в митовій звязи, або кольоніям, заграничним посілостям і стоячим під охороною областям тих країв, які з нею митово звязані.

V.

A.

О скільки в невтральних державах находять ся товари, які походять з України або Німеччини, а на котрих лежить заборона безпосередного чи посередного вивозу до областей другої сторони, котра заключує договір, то такі обмеження довільного орудування повинні бути знесені зглядом сторін, котрі заключують договір. Тому обидві сторони, що заключують договір, обовязують ся негайно повідомити правительства невтральних держав про знесення вище згаданих обмежень довільного орудування.

B.

О скільки в невтральних державах находять ся товари, котрі походять з України або Австро-Угорщини, а на котрих лежить заборона безпосередного чи посередного вивозу до областей другої сторони, котра заключує договір, то такі обмеження довільного орудування повинні бути знесені зглядом сторін, що заключують договір. Тому обидві сторони, що заключують договір, обовязують ся негайно повідомити правительства невтральних держав про знесення вище згаданих обмежень до вільного орудування.

Стаття VIII.

Привернення публичних і приватних правних зносин, виміна военних полонених і цивільних інтернованих, справа амнестії, як також справа поступовання з торговельними кораблями що попали у власть противника, управильнить ся з Українською Народньою Республікою в поодиноких договорах, котрі становлять що-до суті складову часть нинішнього мирового договору і по змозі рівночасно з ним вступають в силу.

Стаття IX.

Умови приняті в отсьому мировому договорі, творять неподільну цілість.

Стаття X.

При толкованню сього договору для зносин між Україною і Німеччиною є міродайним український і німецький текст, для зносин між Україною і Австро-Угорщиною український, німецький і угорський текст, для зносин між Україною і Болгарією український і болгарський текст, а для зносин між Україною і Туреччиною український і турецький текст.

Кінцеві постанови.

Нинішний мировий договір буде ратифікований. Ратифікаційні грамоти мають бути обміняні яко мога скоріще у Відні.

Мировий договір стає правосильним по його ратифікації, о скільки в йому нічого иншого не постановлено.

На доказ того повновласники отсей договір підписали і свої печаті приложили.

Зладжено в пяти первописах в Берестю-Литовськім 9 лютого 1918 року.

(L. S.)

R. v. Kühlmann.

Als Vertreter der Deutschen
Obersten Heeresleitung:

Hoffmann

Generalmajor und Chef des
Generalstabes des Oberbefehlshabers Ost.

Czernin.

Dr. V. Radoslavoff.

A. Toscheff.

Iv. Stoyanovitch.

Oberst P. Gantchew.

Dr. Anastassoff.

Talaat.

I. Hakky.

Ahmed Nessimi.

A. Izzet.

Al. Ssewrjuk.

Mykola Ljubynsjkyj.

M. Lewitsjkyj.

(L. S.)

Примітка
до статті VII Мирового договору від 9 лютого 1918 р.

Стає згода в тому, що містяче ся в другому відступі III числа вищезгаданної статті право виповідження що до поодиноких (в II числї під А, Б, В, Д наведених) порозумінь, прислугує незалежно кожній зі сторін, котрі принимали участь в тих поодиноких порозумнях.

Через те в тому відступі замісць »кожній зі сторін, котрі заключують договір« повинно бути »кожній із пяти частин, котрі заключують договір«.

Берестє-Литовське, 9 лютого 1918.

Al. Ssewrjuk. **Czernin.**

R. v. Kühlmann. **Talaat.**

Dr. V. Radoslavoff.

Документ № 6. *Делегація Української Народної Республіки під час підписання Брестського мирного договору. Брест-Литовськ, 9 лютого 1918 року*
Document No. 6. *Delegation of the Ukrainian People's Republic at the signing ceremony of the Treaty of Brest-Litovsk. Brest-Litovsk, February 9, 1918*

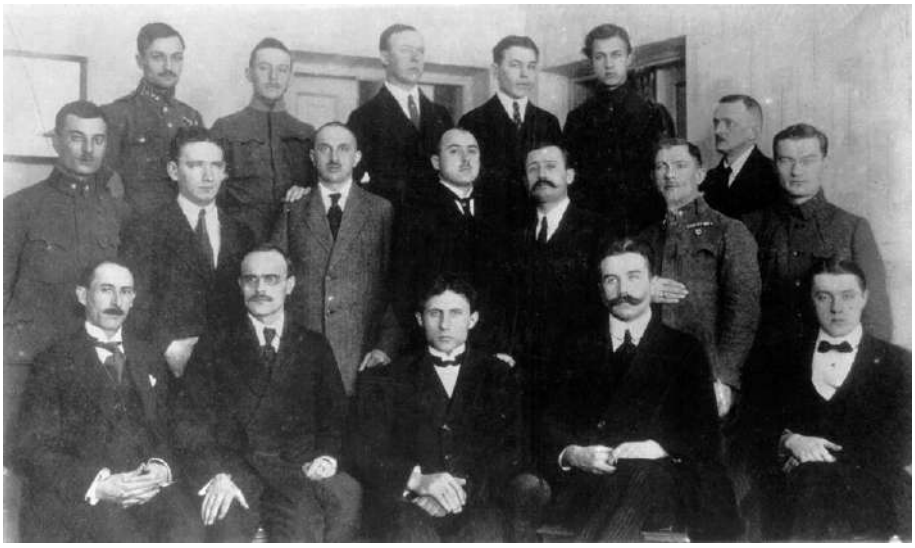

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-154099

Документ № 7. *Гетьман Павло Скоропадський з іноземними представниками*
Document No. 7. *Hetman Pavlo Skoropadskyi with foreign representatives*

ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного, од. обл. 08490

Документ № 8. *Грамоти щодо ратифікації мирного договору між УНР і Німеччиною та Болгарією. Червень 1918 року*
Document No. 8. *Certificates of ratification of the peace treaty between the Ukrainian People's Republic, Germany and Bulgaria. June 1918*

Wir Wilhelm,
von Gottes Gnaden
Deutscher Kaiser, König von Preußen
usw.

Urkunden und bekennen hiermit:

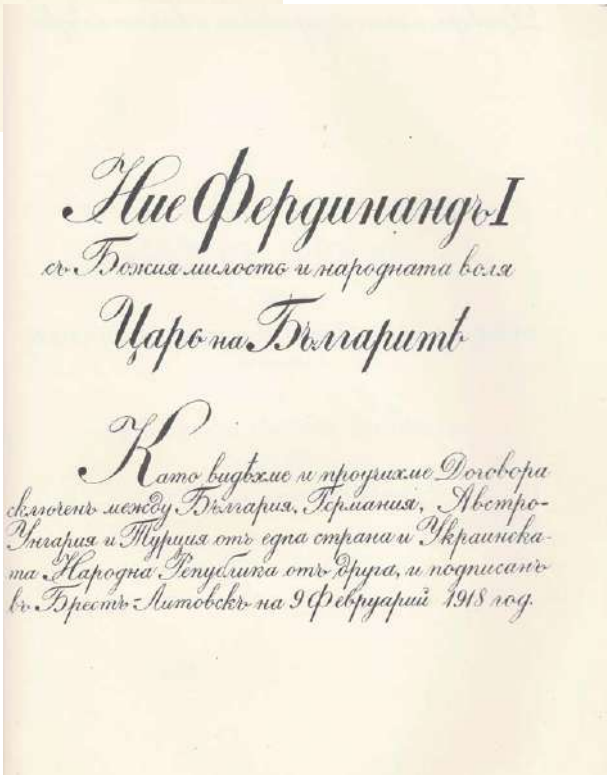

Ние Фердинандъ I
съ Божия милость и народната воля
Царь на Българитѣ

Като видѣхме и прочетохме Договора сключенъ между България, Германия, Австро-Унгария и Турция отъ една страна и Украинската Народна Република отъ друга, и подписанъ въ Брестъ-Литовскъ на 9 Февруарий 1918 год.

ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 85, арк. 4

Документ № 9. *Проект положення про Народне міністерство закордонних справ УНР. Березень-квітень 1918 року*
Document No. 9. *Draft Regulation on the People's Ministry of Foreign Affairs. March–April 1918*

Корів I.

117 11

ПРОЕКТ

ОРГАНІЗАЦІІ НАРОДНЬОГО МІНІСТЕРСТВА СПРАВ ЗАКОРДОННИХ.

Народне Міністерство Справ Закордонних має слідуюче завдання:

I. Відати політичні зносини Української Народньої Республіки з иншими державами.

2. Охороняти інтереси українських громадян в чужоземних державах і чужоземних підданих в межах Української Народньої Республіки.

3. Виробляти проекти законів що до згаданих вище завданнь.

4. Зберігати договори з чужоземними державами і инші акти і документи що до зносин з ними.

Для цього Міністерство складається з а/ Департамента Міністерства і б/ Політичної Секції.

Департамент Міністерства поділяється на Відділи:

I. ЗАГАЛЬНИЙ, який відає призначеннями, переміщеннями і звільненнями всіх урядовців Міністерства, рівно ж посольств і консульств а також регістратурою і справами, які не відносяться до инших відділів.

2. БУХГАЛЬТЕРСЬКО-ГОСПОДАРЧИЙ, який відає всіма грошевими справами Міністерства, посольств і консульств, рівно ж господарством Міністерства, його майном і т. и.

3. КОНСУЛЬСЬКИЙ, який відає охороною інтересів Українських громадян за границею і чужих підданих в межах Української Народньої Республіки.

4. ЮРИДИЧНИЙ, який відає підготовкою законопроектів.

5. АРХІВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ, який відає архівом, бібліотекою, а також інформацією і виданнями Міністерства.

Політична Секція відає політичними зносинами з чужоземними державами через своїх представників, виготовляє ноти і договори, виряджає місії, представляє Міністерство в инших державних установах і т.

В голові Міністерства стоїть Міністр і його Товариш.

Техничною справою Міністерства відає Директор Департамента, до помочи якому мається 2 Віце-Директора і Віце-Директори допомагають Директорові в завідуванні - один першими трьома Відділами, а дру-

2.

гий / обовязково юрист/ - четвертим і пятим; ~~остатній з, являється разом з тим юрісконсультом Міністерства~~. За відсутности Директора Департаменту обов,язки його виконує один з Віце-Директорів по призначенню Міністра.

В голові кожного Відділа стоїть Завідуючий Відділом. Відділи поділяються на Діловодства, які складаються з Діловодів і їх Помішників і Канцелярських урядовців. Крім того в Загальному Відділі є ще Регістратор на правах помішника діловода, в Бухгальтерсько-Господарчому - Бухгальтер на правах Діловода, Помішник бухгальтера і Екзекутор на правах помішників діловодів, в Архівно-Літературному - архіваріус на правах діловода і бібліотекарь на правах помішника діловода.

При Департаменті для виконання його доручень знаходяться в роспорядженні Директора Департамента три урядовця для особливих доручень.

Політична Секція складається під керуванням Директора Секції з/5 старших і/7 молодших урядовців для особливих доручень, обов,язки межи якими розкладаються Міністром Справ Закордонних, / з/7-ми молодших урядовців для особливих доручень - 2 дежурять на приємі у Міністра і його Товариша і виконують обов,язки особистих секретарів, (молодших урядовців для особливих доручень виконують також функції) дипломатичних курьерів.

Політична Секція не має особливої канцелярії, до неї в мірі потреби прикомандировуються канцелярські урядовці з Департаменту; папери передаються Секцією в загальну регістратуру і зберігаються в Архівно-Літературному Відділі.

По Відділам діловодства поділяються ось-як:

I. В Загальному - два, крім регістратури,

2. В Бухгальтерсько-Господарчому - два /бухгальтерія і каса/, крім того екзекутор.

3. В Консульському - два,

4. В Юридичному - одно,

5. В Архівно-Літературному - три, рахуючи в тому числі і архіваріуса з бібліотекарем.

Канцелярські урядовці виконують обов,язки перекладачів, машиністів, помішників регістратора і екзекутора, дежурних урядовців і т.и. Число їх пояснюється слідуючим рощотом: 8 перекладачів на

3.

121 13

чужоземні мови - німецьку, французьку і англійську / 3 в Консульському відділі, 2 в Юридичному і 3 - в Архівно-Літературному/, 12 машиністів /по 2 на кожний відділ і Політичну Секцію/, 3 помішника регістратора, 2 помішника екзекутора, 5 дежурних урядовців і 10 для заміни помішників діловодів на випадок їх відсутности.

На посади Міністра і його Товариша призначає Рада Міністрів, на посади не нижче VI кляси, рівно ж на посади молодших урядовців для особливих доручень при Міністрі - призначає Міністр, на всі инші - Директор Департаменту.

Управляючий Міністерством Закордонних Справ Любинський.

Директор Департаменту Лозинський.

Завідуючий Відділом Орещук.

Вірно: Діловод:

ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 67, арк. 11–13

Документ № 10. *Штати Народного міністерства закордонних справ УНР на 1918 р.*
Document No. 10. *Staff of the People's Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic in 1918*

Лоськ

220

18

ШТАТИ

Народнього Міністерства Справ Закордонних

/ на 1918 рік /

НАЗВА ПОСАДИ	Число посад	Річна платня Одному Карб.	к.	Річна платня Всім Карб	коп.	Кляса посади
Народний Міністр	I	15000	-	15000	-	II
Товариш Народнього Міністра	I	12000	-	12000	-	III
Директор Департаменту	I	10800	-	10800	-	IУ
Віце-Директор	2	9000	-	18000	-	У
Радник	30	9000	-	270.000	-	У
Урядовець для особливих поручень при міністрі старший	5	7200	-	36000	-	УI
" молодший	7	5400	-	37800	-	УII
Дипломатичний курьер	10	5400	-	5400	-	УII
Урядовець для особливих поручень при Департам.	3	5400	-	16200	-	УII
Завідуючий відділом	5	7200	-	36000	-	УI
Діловод	8	5400	-	43200	-	УII
Бухгальтер	I	5400	-	5400	-	УII
Архіваріус	I	5400	-	5400	-	УII
Помішник діловода	8	4500	-	36000	-	УIII
Бібліотекар	I	4500	-	4500	-	УIII
Регістратор	I	4500	-	4500	-	УIII
Екзекутор	I	4500	-	4500	-	УIII
Канцел. урядовці I-розряду	25	3600	-	90000	-	IX
II- "	10	3000	-	30000	-	X
III -"-	5	2400	-	12000	-	XII
Разом	126			741.300		

УВАГА

1. В число канцелярських урадовців входять помішники регистратора перекладочі, машиністкі на чужеземних і українсько мовах і. т. д.

2. В випадках, коли урадовці отримують казенне помешканя річня платня зменшуеться на 300 кар на кажну кімнату.

3. Число канцел. урядовці ріжніх розрядів може бути зменшувано з тим щоби загальні видаткі на них не перевіщували 11000 карб. на місяц

Управляючий Міністерством Закордонних Справ

М. Любинський

Директор Департаменту К. Лоський

за Бухгальтера В. Сотниченко

З оригіналу рідко. ф. Діловода. Б. Оцанів

Документ № 11. *Будинок, у якому розташовувалося Міністерство закордонних справ УНР / Української Держави, вул. Терещенківська, 9*
Document No. 11. *Building of the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic / the Ukrainian State, 9 Tereshchenkivska Street*

ЦДКФФА ім. Г.С. Пшеничного, од. обл. 1025-18-0-162994

Документ № 12. *План будинку на вул. Терещенківській, 9*
Document No. 12. *Plan of the building at 9 Tereshchenkivska Street*

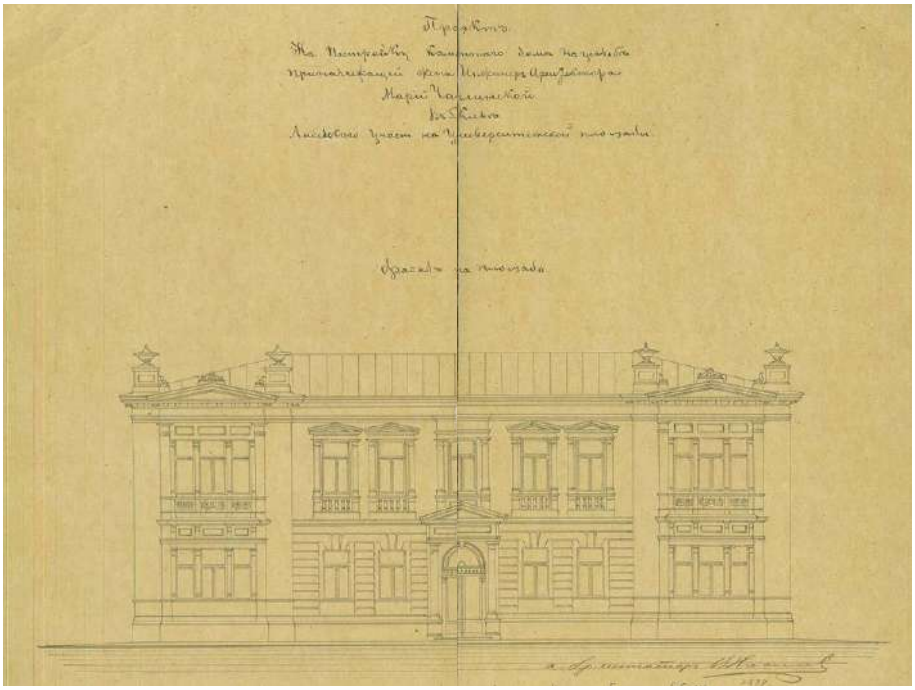

Державний архів м. Києва, ф. 163, оп. 41

Документи № 13-14. *Дипломатичні паспорти Д. Дорошенка (ліворуч) та Є. Лукасевича (праворуч)*
Documents No. 13-14. *Diplomatic passports of D. Doroshenko (on the left) and Y. Lukasevych (on the right)*

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА.
МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ.
ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПАСПОРТ.

Цим подається до відома усім і кожному, до кого це відноситься може, що власник сього ... Д. Дорошенко ... і тому усі Високі Держави дружно проклемо і кожного, кому це подано буде, закликаємо, а Військовим і Цивільним Установам Української Держави наказуємо не тільки вільно і без затримання пропускати, але і всяку допомогу йому чинити.

На посвідчення того і для вільного переїзду Міністерство Закордонних Справ Української Держави цей паспорт видало і відповідним підписом та державною печаткою стверджало.-

Київ. 17. ... 1918 р.

Голова Ради Міністрів:
Міністр Закордонних Справ:
Директор Департаменту:
Начальник Дипльом. Відділу:

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА
ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПАСПОРТ.

Правительство Української Держави сим подає до відома всім, що власник цього відносно є ... Лукасевич ...

і тому просить Високі Правительства Чужоземних Держав і прохідує всіх, до кого це може відноситься, а військових і цивільних Установам Української Держави наказує, щоб не тільки вільного цього не чинили відмов перепон при переїзді чи проживанні посвідчи, але крім були всякі заходи, для оказання йому всякої допомоги.-

Паспорт цей видається з цілі установлення ідентичности особи, як також з цілі уполномоченого вільного переїзду в чужоземних державах, що підписом і приложенням державної печаті стверджується.-

№ 2196 Київ ... 1918 р.

Міністр Закордонних Справ:
Директор Департаменту Чужоземних Звносин:
Начальник Дипльоматичного Відділу:

Документи № 15-16. *Дипломатичні паспорти Є. Слабченка (ліворуч) та Є. Соковича (праворуч)*
Documents No. 15-16. *Diplomatic passports of Y. Slabchenko (on the left) and Y. Sokovych (on the right)*

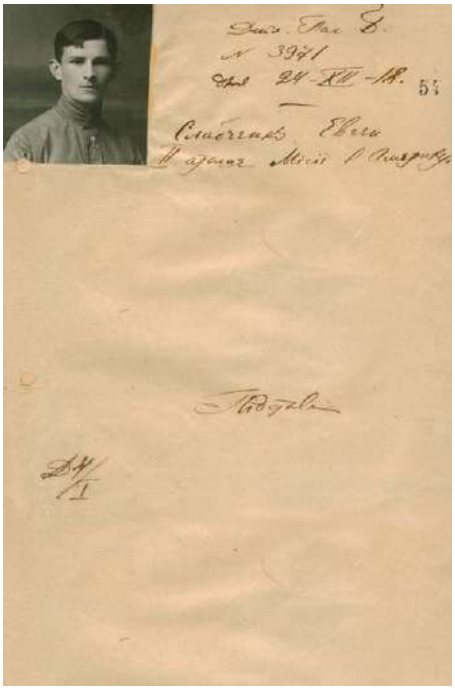

Дип. Пас. Д.
№ 3971
Дня 24-XII-18. 54
Слабченко Євген
Міст. Київ

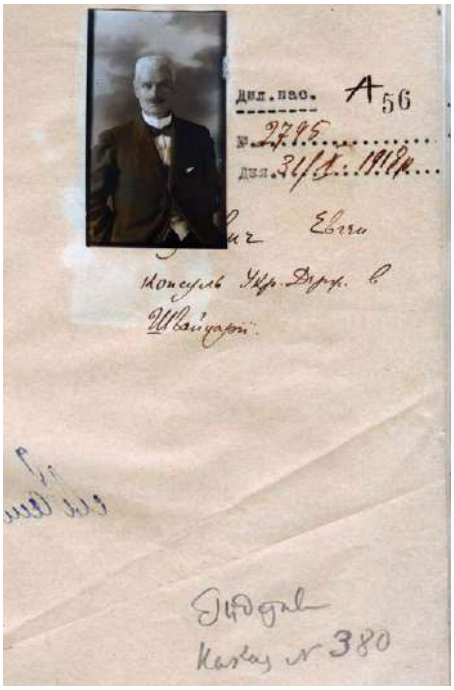

Дип. пас. А 56
№ 2795
Дня 31/I. 1919 р.
Євген
Консуль Укр. Держ.
Швайцарії.
Кабінет № 380

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 311, арк. 5; спр. 61, арк. 9; оп. 2, спр. 552, арк. 16

ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 2, спр. 8, арк. 6

Документ № 17. *Дипломатичний паспорт К. Лоського*
Document No. 17. *Diplomatic passport of K. Loskyi*

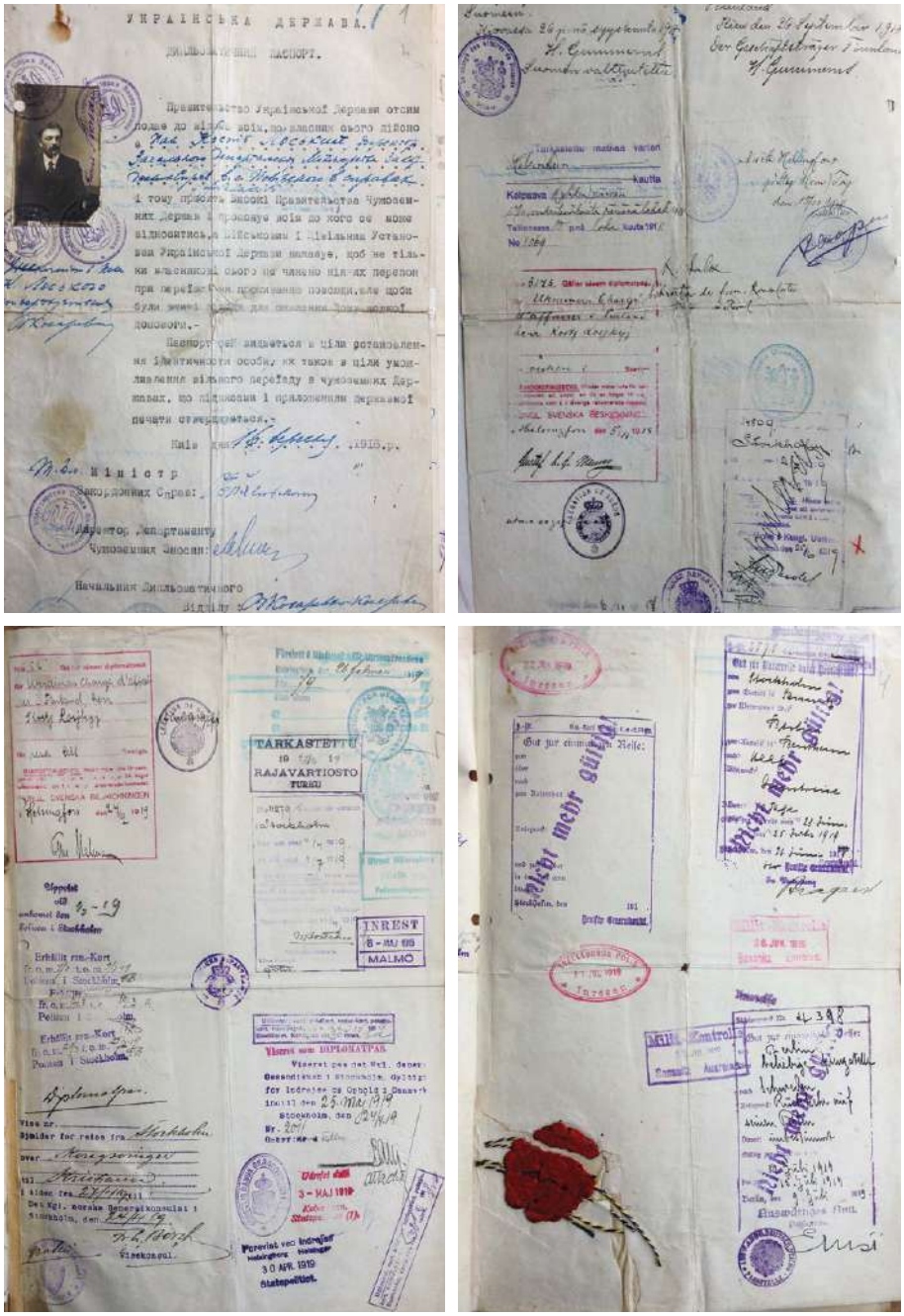

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 179, арк. 1–4

Упорядники: *Ірина Матяш, доктор історичних наук;*
Наталя Маковська, кандидат історичних наук
Compiling Editors: *Iryna Matiash, Doctor of Historical Sciences;*
Natalia Makovska, Candidate of Historical Sciences

Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
історії міжнародних відносин та зовнішньої політики
України НАН України, дійсний член УВАН у Канаді,
голова Наукового товариства історії дипломатії
та міжнародних відносин

ГОЛОВНІ ПОДІЇ ТА ЗНАКОВІ ПОСТАТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ 1917–1924 років

Витоки традицій української дипломатії сягають Русі й Гетьманської Держави. Проте початок формування української дипломатичної та консульської служби як державного інституту в найбільш наближеній до сучасної формі пов'язаний із реорганізацією Секретарства справ міжнаціональних Української Народної Республіки, яке діяло з липня 1917 р., на Секретарство справ міжнародних. Правові підстави для заснування першого українського зовнішньополітичного відомства виникли з прийняттям 7 (20) листопада 1917 р. III Універсалу Центральної Ради, яким було проголошено УНР у складі федерації вільних і рівних народів. Розширення компетенції відомства ініціював секретар справ міжнаціональних О.Я. Шульгин. Відповідний документ — законопроект про створення Народного секретарства справ міжнародних — за його підписом та підписом очільника Генерального Секретаріату УНР В.К. Винниченка назавжди зафіксував в історії української дипломатії знакову дату — 22 грудня. Символічно, що перше звернення українського уряду до міжнародної спільноти містило заклик про «загальний мир», який мав забезпечувати «кожному, навіть найменшому народові, в кожній державі повну волю нічим не обмеженого самовизначення» [15, с. 59].

Із набуттям Українською Народною Республікою згідно з IV Універсалом, ухваленим Центральною Радою 9 (22) січня 1918 р., статусу «самостійної, ні від кого незалежної, вільної суверенної держави українського народу» та формулюванням основного принципу її зовнішньої політики як прагнення жити з усіма сусідніми країнами в мирі й злагоді, декларуванням курсу на продовження мирних переговорів з Центральними державами Генеральний секретаріат було перейменовано на Раду Народних Міністрів, а Генеральне секретарство міжнародних справ — на Народне міністерство закордонних справ. Україні довелося виборювати своє право на повноцінну міжнародну правосуб'єктність, доводити світові не лише свою здатність як міжнародного гравця, а й спроможність опікуватися своїми громадянами за кордоном та вести торговельно-економіч-

ні зносини, вчитися відповідно реагувати на інтерес іноземних держав до себе в умовах більшовицької агресії, останньої стадії Першої світової війни та подолання її наслідків, переміщення з країни в країну величезної кількості людей (біженців, військовополонених, емігрантів, реемігрантів) і матеріальних цінностей (приватної та державної власності), невизнання багатьма державами самостійності України. Перші дипломати мали «надзавдання» — боронити щойно здобуту державну самостійність та презентувати світу українську ідею. Їхнім пріоритетом стала щоденна цілеспрямована праця задля визнання України як незалежної держави, рівноправного партнера дипломатичних відносин. Ця боротьба за визнання європейськими країнами незалежності України засобами офіційної дипломатії тривала аж до травня 1924 року, коли було припинено функціонування останньої дипломатичної установи УНР — Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Угорщині.

Табуйовані за радянського часу дослідження історії української дипломатії 1917–1924 рр. — «надзвичайно яскравої, емоційно насиченої грані історичного буття українського народу» [29, с. 7] сформувалися в окремий напрям історіографії з відновленням державної незалежності України [1–5, 7–8, 10, 14, 16–28, 31–37 та ін.]. Від початку 1990-х років почали створюватися спеціальні видання: збірник наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» (відповідальний редактор чл.-кор. НАН України С.В. Віднянський), науковий щорічник «Україна дипломатична» (видавець П.О. Кривонос), журнал «Політика і час» реформований в «Зовнішні справи» (головний редактор О.Г. Таукач); вийшли перша синтетична праця «Нариси з історії дипломатії України» [29], двотомна «Українська дипломатична енциклопедія» [41], збірники документів: «Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.)» [15], «Дипломатія УНР і Української Держави в документах і спогадах сучасників» [11], «Україна і Польща 1920–1939 рр.: З історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою» [38], «Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи» [24], «Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919–1920 рр.)» [28], «Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922)» [42]. Попри наукову активність дослідників історії дипломатії, які об'єдналися 2016 року в Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, та появу нових профільних видань, в інституційній історії української дипломатичної та консульської служби ще достатньо маловивчених сторінок. Актуальність їх дослідження зумовлена як потребою комплексного видання з історії української дипломатії, так і особливою датою в її інституційній історії — 100-річчям створення зовнішньополітичного відомства і виходу на міжнародну арену.

Реальне підґрунтя для формування дипломатичних відносин із сусідніми державами (хоч і у надзвичайно складних політичних умовах) склало проголошення згідно з IV Універсалом Української Центральної Ради державного суверенітету УНР. Керівником зовнішньополітичного відомства залишався О.Я. Шульгин, який усвідомлював, що «чужі держави вже починали цікавитися питаннями нашої країни, і тому треба було, щоб хтось займався також їхніми представниками і приймав делегації різних країн, які бажали ближче ознайомитися з тим, що в нас відбувається» [52, с. 22].

На момент проголошення Української Народної Республіки та набуття нею державної самостійності на її території перебували консульські установи іноземних держав, які мали дипломатичні та консульські зносини ще з Російською імперією й опікувалися захистом своїх громадян на українських теренах. У нових умовах у столиці УНР консульським представником Бельгії залишився Яків Якович Гретер, Великої Британії — Джон (Іван Іванович) Дуглас, Греції — Перикл Петрович Гріпарі, Іспанії та Португалії — Стеліо Стефанович Василіаді, Італії — Карл Воло-

димирович Фішман, Норвегії — Віктор Дмитрович Мозерт, Швейцарії — Гавриїл Гавриїлович Енні, Франції — Даниїл Григорович Балаховський, Персії — Ісаакій Миколайович Вітенберг [45]. Більшість консулів іноземних держав працювали в Києві доволі тривалий час. Вони переважно не були громадянами країн, які репрезентували, а належали до місцевої промислової еліти, деякі — до станів дворян, купців, спадкоємних почесних громадян, мали власні маєтки й вели бізнес.

У другій половині грудня 1917 року до Києва прибули комісар Французької Республіки при уряді УНР генерал Жорж Табуї, який став першим офіційним представником іноземної держави «на терені Української Республіки, на землі звільненого українського народу» [48], та генеральний консул США Джеймс Даґлес Дженкинс, що мав настанову від американського посла в Петрограді Девіда Роуленда Френсіса не визнавати Українську Народну Республіку і діяти дуже помірковано. В січні 1918 р. з Одеси приїхав новий представник Великої Британії — Джон Піктон Багге (Бедж), щоб очолити британське консульство в Києві; як військово-дипломатичний уповноважений при уряді УНР прибув представник Румунського королівського уряду генерал Константин Коанда, тим самим демонструючи de facto визнання УНР королівським кабінетом міністрів Румунії. Наприкінці березня 1918 року шукати підтримки в сусідній державі приїхала делегація Білоруської Народної Республіки на чолі з О.І. Цвікевичем.

У зовнішньополітичному відомстві, перед яким було поставлено завдання «встановлення політичних зносин УНР з іншими державами» та охорони «інтересів українських громадян в чужоземних державах і чужоземних підданих в межах УНР» [15, с. 107], контакти з іноземними консулами було покладено на консульський відділ Генерального секретарства справ міжнародних УНР, заснований у складі канцелярії. Крім канцелярії з кількома відділами та політичною секцією структура відомства включала департамент. До пріоритетних завдань консульського та юридичного відділу належало розроблення нормативно-правової бази дипломатичної служби, оскільки після розпаду Російської імперії зберігали чинність імперські законодавчі акти. Основним моментом нормотворчої роботи було врахування європейського досвіду в цій сфері.

Усі служби секретарства спершу розташувалися в будинку знаного цукропромисловця, колекціонера і мецената Ф.А. Терещенка на вулиці Терещенківській, 9: «Помешкання було дуже показне, чудово умебльоване, але воно зовсім не надавалося для канцелярій» [15, с. 176]. Кабінет міністра розташували в колишній спальні, робоче місце діловода обладнали «в невеличкому кабінеті (колишньому будуарі жінки Терещенка), чудесній кімнаті з гобеленами, білим мармуровим каміном та широкими дверима» [15, с. 106]. Загалом для потреб Генерального секретаріату міжнародних справ із січня 1918 року було надано 10 кімнат, три передпокої, кухню і дві кімнати для прислуги.

Перший практичний крок щодо встановлення двосторонніх відносин з іншими країнами Українська Народна Республіка здійснила шляхом відрядження дипломатичної делегації на Кубань, де від 7 жовтня 1917 р. діяв місцевий парламент — Законодавча Рада і підзвітний їй уряд на чолі з відомим українським політичним діячем Лукою Бичем. Делегати — Микола Галаган та Євген Онацький — мали завдання порозумітися з кубанським урядом щодо подальшого співіснування та обговорити питання про «завдання, роль і доцільність існування Південно-Східного Союзу» [6, с. 290].

Радянська Росія не могла змиритися з набуттям Українською Народною Республікою міжнародної правосуб'єктності, відтак скерувала свої військові сили на Київ. Український уряд, змушений залишити Київ під натиском більшовиків, від 1 лютого 1918 р. тимчасово працював у Житомирі. Саме там Мала Рада УЦР на своїх засіданнях 2, 4 і 5 березня ухвалила Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» [43]. Законодавчий акт визнавав громадянами УНР

усіх, хто народився і постійно проживав на території України. Реалізація положень закону в частині набуття громадянства за межами УНР покладалася на консульську службу, правові та організаційні засади якої активно розроблялися, а потреба якнайшвидшого створення була очевидною.

Захистити УНР від більшовицької загрози мав підписаний 27 січня (9 лютого) 1918 р. у Брест-Литовську мирний договір із представниками країн Четверного союзу [15, с. 83–84]. Він передбачав негайне встановлення дипломатичних та консульських відносин (ст. IV), звільнення військовополонених (ст. VI), започаткування товарообміну (ст. VII). Група переговорників з боку УНР (спершу очолював Всеволод Голубович, а з 1 лютого 24-річний Олександр Севрюк; Микола Левитський, Микола Любинський, Михайло Полоз, Сергій Остапенко) на Брестських мирних переговорах увійшла в історію як перша офіційна українська дипломатична делегація. Впродовж роботи склад делегації зазнавав змін. До підписання підсумкових документів дійшли лише Олександр Севрюк, Микола Левитський та Микола Любинський. Однак очікувана Українською Центральною Радою зовнішня допомога в захисті від більшовиків у зв'язку з підписанням договору виявилась у введенні союзниками на територію України 450-тисячної німецько-австрійської армії. Більшовики відступили, Центральна Рада повернулася до Києва 9 березня. На той час О.Я. Шульгин уже перебував у відставці разом із урядом В.К. Винниченка, ухвалу про яку прийняла Мала Рада 18 січня (2 лютого) 1918 р. напередодні підписання Брестського миру.

Від 20 січня до 3 березня 1918 р. посаду керівника уряду та глави МЗС тимчасово поєднував Всеволод Олександрович Голубович, упроваджуючи в життя першу програмну тезу свого уряду — використати «всі засоби до негайного заключення зовнішнього миру» [43, с. 114]. 14 березня 1918 р. відомство очолив учасник переговорів у Бресті Микола Михайлович Любинський, який керував Міністерством закордонних справ до 28 квітня 1918 р. [50, спр. 1, арк. 9].

Відповідно до умов Брестського мирного договору до Києва у березні 1918 р. прибув німецький представник — цісарський посланник у відставці, дійсний таємний радник, доктор Філіп Альфонс Фрайгер Мумм фон Шварценштайн, якому було доручено «тимчасове ведення всіх дипломатичних інтересів» [15, с. 111]. Він реалізовував свої повноваження, отримуючи вказівки безпосередньо від канцлера, поза військовим керівництвом (головнокомандувач німецьких військ в Україні генерал-фельдмаршал Г. фон Айхгорн та начальник його штабу генерал-лейтенант В. Гренер), що отримало в Києві величезний вплив на суспільне і політичне життя [51, с. 174]. На незавуальовану мету перебування німців в Україні вказував представник Фінляндії Герман Гуммерус: «німців запросили, як визволителів, але цілком очевидно, що вони прийняли запрошення з надією отримати за свою працю багато харчових продуктів» [5, с. 62]. Як голова австрійської делегації, уповноваженої на переговори з господарських питань та організацію товарообміну, з'явився в Києві граф Йоганн (Янош) Форгач фон Гюмес і Гач. Його місія в Києві полягала у встановленні де-факто стосунків із УНР без формального визнання уряду [39, с. 120].

Організація перших українських дипломатичних представництв розпочалася в середині березня 1918 р. згідно зі щойно розробленим Законом УНР «Про закордонні установи Української Народної Республіки» [50]. Для організації якнайшвидшого доправлення в Київ ратифікаційних грамот Брестського мирного договору було відряджено «посланників» до Берліна (Олександра Севрюка), Відня (Андрія Яковліва), Стамбула (Миколу Левицького); для «закріплення мирних і дружніх відносин між Королівством Румунією і УНР» споряджено дипломатичну місію на чолі з Миколою Галаганом; у справі організації в Європі міжнародного українського прес-бюро скеровано до Берна Георга (Юрія) Гасенка.

Важливим складником практичного формування дипломатичної та консульської служби стало створення навчального закладу для підготовки співробітників закордонних представництв. Народні міністерства закордонних справ,

торгу та промисловості УНР і Українське наукове товариство економістів заснували перший профільний навчальний заклад у формі короткотермінових Консульських курсів. Ініціатива його започаткування належала М.І. Туган-Барановському. Підготовка до відкриття Консульських курсів із двомісячним терміном навчання стартувала в березні 1918 р., а 20 квітня перша група розпочала заняття. Всі слухачі відповідали вимогам щодо знання мов (досконало — української та іноземної) та мали вищу освіту (юридичну або економічну). Через брак підручників для навчання фахівців такого профілю планувалося заснувати науковий часопис «Вісник Українського товариства економістів».

Зі зміною 29 квітня 1918 р. форми державного ладу в Україні розпочався новий етап розвитку дипломатичної та консульської служби. 3 травня на посаду заступника (товариша) міністра закордонних справ і тимчасово виконувача обов'язків помічника Державного Секретаря отримав призначення Олександр Палтов — особа, близька до гетьмана Павла Скоропадського. Покладаючись на О.О. Палтова та частково — Ф.А. Лизогуба, формування зовнішньої політики Української Держави здійснював особисто Гетьман [34, с. 169]. Він підтвердив усі міжнародні зобов'язання Центральної Ради і задекларував прагнення розвивати взаємовигідні рівноправні відносини з усіма країнами.

Формально зовнішньополітичне відомство з 5 до 20 травня 1918 р. очолював відомий вчений, правник, державний діяч і педагог вищої школи, професор М.П. Василенко, одночасно обіймаючи посаду міністра народної освіти. Як керівник зовнішньополітичного відомства він встиг нанести офіційні візити представникам Німеччини та Австро-Угорщини та розпочати підготовку до проведення мирних переговорів між Українською Державою та РСФРР. «Тимчасовий міністр» взяв участь у зустрічі гетьмана П.П. Скоропадського з керівниками делегації РСФРР Х.Г. Раковським та Д.В. Мануїльським 11 травня, на якій було досягнуто домовленості про обрання Києва місцем проведення переговорів.

20 травня 1918 року керівництво МЗС прийняв Д.І. Дорошенко, якого спершу було призначено заступником міністра закордонних справ, а наступного дня — 21 травня — вийшов наказ про звільнення М.П. Василенка від виконання обов'язків міністра закордонних справ та призначення Д.І. Дорошенка керуючим МЗС. Останнім міністром закордонних справ за доби Гетьманату впродовж місяця був Георгій Афанасьєв — одеський професор всесвітньої історії, блискучий знавець історії Франції, фінансист, громадський діяч, управитель Київської контори Держбанку з 1896 року і голова Державного контролю Української Держави, прихильник союзу з Антантою.

«Гетьманське правительство, приходячи до влади, — зауважував Д.І. Дорошенко, — знайшлося перед фактом Берестейського договору й випливаючи з нього наслідків, — в формі економічних зобов'язань (постачання Центральним державам продуктів) і присутності на українській території, закликаних урядом Центральної Ради для допомоги німецьких та австро-угорських військ» [12, с. 91]. Враховуючи очевидну залежність Гетьманату від Німеччини, акцент у розвитку зовнішньополітичних відносин упродовж існування Української Держави було зроблено на взаєминах із цією країною та її союзниками. «Віссю» зовнішньої політики Української Держави стала «справа повільного, без потрясінь, виходу з цього стану залежності від чужої військової сили, не пориваючи добрих відносин з державами, що цю силу як порятунок до нас вислали» [53, с. 264]. Німецький посол барон Мумм фон Шварценштейн та австро-угорський представник Вальтер Ріттер Прінціг фон Гервальт першими серед іноземних представників у Києві вручили уповноважувальні документи гетьману П.П. Скоропадському. Другий напрям зовнішньополітичної діяльності Гетьманату — розвиток взаємин з радянською Росією та іншими країнами, що постали на уламках Російської імперії: Польщею, Фінляндією, Литвою, Білоруссю, Доном, Кубанню, Грузією та ін.

Формування консульської служби та створення дипломатичних представництв Української Держави відбувалося з урахуванням встановлення двосторонніх зносин із цими країнами. Первісна ідея Д. Дорошенка (підкріплена згодою гетьмана) залишити на знак тяглості закордонної політики на своїх постах призначених урядом Центральної Ради послів у Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині та Румунії, які ледве встигли розпочати свою діяльність як репрезентанти УНР, не мала шансів на втілення. Під час існування Української Держави було засновано посольства 1-го розряду в Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині та Болгарії, 2-го розряду — в Швейцарії та Фінляндії [15, с. 177–230], місії в Румунії та Скандинавських державах. Їх очолили відповідно: барон Федір Штейнгель, Вячеслав Липинський, Микола Суковкін, Олександр Шульгин, Євген Лукасевич, Кость Лоський, Сергій Гербель, Борис Баженов. Повноваження представляти Українську Державу при Кубанському уряді отримав барон Федір Боржинський, при Уряді Всевеликого Війська Донського — хорунжий Костянтин Середин. Деякі з дипломатичних представництв так і не розпочали своєї роботи. Зокрема, посла до Франції М. Могилянського та посла до Англії й США І. Коростовця в дорозі до місця призначення застала звістка про зречення гетьманом влади. Не виїхала до Варшави й українська місія в Польщі.

Упродовж червня-липня 1918 р. відбувалася поступова реорганізація міністерства. Спершу було створено департаменти чужоземних зносин (для керівництва діяльністю закордонних установ, з консульським відділом у його складі) та загальний (для організації роботи відомства), канцелярія міністра, до завдань якої входило ведення діловодства (зокрема й секретного) та офіційне листування (як з вищим керівництвом, так і з дипломатичними представництвами). Як дорадчий орган, з метою аналізу міжнародного становища Української Держави та колегіального напрацювання рекомендацій щодо конкретних напрямів зовнішньої політики, було засновано Раду міністерства, до складу якої входили заступники міністра, директори департаментів та призначені міністром члени. Д.І. Дорошенко визначив радниками лише чотирьох осіб: нещодавнього генерального секретаря міжнародних справ О.Я. Шульгина, заступників міністра внутрішніх справ у кабінетах В.К. Винниченка і В.О. Голубовича І.Г. Красковського і О.М. Карпінського (уродженця м. Сувалки, який отримав середню освіту в школах Любліна та Підляської Білої), та М.А. Славинського [53, с. 262].

Згодом структуру МЗС Української Держави було скориговано. В остаточному варіанті за доби Гетьманату вона включала Раду міністерства, канцелярію міністра, загальний департамент, департамент чужоземних зносин, політичний департамент. До складу політичного департаменту увійшли відділи: дипломатичний, політичний, консульський і преси. Консульський відділ та частину канцелярії було переведено в інше, придатніше для адміністративної роботи, приміщення — на другий поверх буд. 7 на Терещенківській вулиці, де під час Першої світової війни був військовий шпиталь імені Ф.А.Терещенка. На відділ було покладено організацію взаємодії з іноземними консулами, котрі залишалися в Києві, та з новими представниками, що прибували для встановлення контактів із Українською Державою.

23 травня 1918 року у Києві розпочалися мирні переговори між Українською Державою і РСФРР. Російську делегацію очолювали Х.Г. Раковський (голова) та Д.В. Мануїльський (заступник голови). Українською делегацією керував С.П. Шелухин. Переговори відбувалися в приміщенні Педагогічного музею на вул. Володимирській, 57. Українська сторона очікувала від переговірників досягнення визнання РСФРР права українського народу на самовизначення, виведення з її території формувань Червоної гвардії, вирішення питання про залишки Чорноморського флоту, припинення агітації та пропаганди проти українського уряду, зрештою — укладання передбачуваного Брестським мирним договором миру. Для розташування делегації було відведено кімнати на п'ятому поверсі готелю «Марсель» —

типовому прибутковому будинку кінця XIX ст. на Бібіковському бульварі, № 3. Відтак більшовицькі представники опинилася в готелі «другого, коли не третього сорту, де звичайно знаходять собі притулок веселі дівчата та їх кавалери», що розцінювалося деякими її членами як «спеціальна наруга» [53, с. 275]. В свою чергу за мешканцями готелю вела агентурне стеження німецька таємна поліція.

12 червня в результаті переговорів було підписано попередню мирну угоду між радянською Росією та Українською Державою, відповідно до якої засновувалися українські консульські установи в російських містах, а російські — в українських. Угода, крім започаткування консульських зносин, передбачала повне припинення бойових дій на всіх фронтах, відновлення залізничного сполучення, налагодження поштово-телеграфного зв'язку, організацію товарообміну, повернення на батьківщину українців з більшовицької Росії та росіян — із Української Держави, взаємного надання можливості громадянам обох держав переїхати зі своїм майном, цінними паперами і коштовностями в свою країну.

На підставі попередньої мирової угоди Рада Міністрів Української Держави ухвалила 22 червня 1918 року Постанову «Про призначення генеральних консулів до Москви і Петрограду та 10 консульських агентів 1 розряду і 20 — 2-го до інших міст радянської Росії». Принципово важливим для діяльності консулів було ухвалення 2 липня 1918 року Радою Міністрів Української Держави Закону «Про громадянство Української Держави» [40, с. 139–143]. Авторами цього закону, що скасовував відповідний акт, прийнятий Українською Центральною Радою, були І.О. Кістяківський та О.О. Ейхельман. Процедура прийняття громадянства передбачала складання обітниці, текст якої було наведено в законі: «Обіцяю і присягаю бути завжди вірним Українській Державі як своїй Батьківщині, охороняти інтереси Держави і всіма силами допомагати її славі та розцвіту, не жалуючи для цього і свого життя, обіцяю та присягаюсь не визнавати другої Батьківщини, крім Української Держави, щиро виконувати всі обов'язки громадянина і коритись її правительству і всім поставленим від нього властям завжди маючи на думці, що добро та розцвіт моєї держави мусить бути для мене вище моїх особистих рахунків» [40, с. 142–143]. Гетьман П.П. Скоропадський був орієнтований на створення якнайширших можливостей для вступу в українське громадянство, що невдовзі дозволило в такий спосіб багатьом незгодним із владою більшовиків залишити радянську Росію. Вирішення питання про надання громадянства за межами Української Держави було віднесено до компетенції консульської служби.

Прискорення розроблення правових засад діяльності консульських установ вимагало на виконання червневої постанови прийняття 4 липня 1918 року Радою Міністрів «Закону про заклад генеральних консульств і консульських агентств за кордоном», який унормовував порядок створення консульств Української Держави в містах радянської Росії. Консульські установи мали відкривати у містах колишньої Російської імперії, де концентрація етнічних українців була найбільшою. До підготовчих завдань щодо реалізації закону належало насамперед розроблення проекту Консульського статуту та підготовка «консульської мапи», яка наочно демонструвала б розташування українських консульств у зарубіжних країнах на основі здобутків наукової картографії.

Комплексну програму організаційно-правового забезпечення створення консульських установ в Українській Державі розробив В.Я. Оренчук. Вона ґрунтувалася на взаємопов'язаності правових, організаційних, практичних та психологічних аспектів роботи консулів і передбачала негайне розроблення нормативних документів, які б регламентували діяльність українських штатних та почесних консулів, альбому форм консульського діловодства, інструкцій щодо організації діяльності консулів , а також створення міжвідомчої комісії для приймання іспитів у кандидатів на консульські посади. Важлива вимога торкалася необхідності вивчення європейського досвіду в цій сфері, розроблення психологічного портрета

консула як захисника, учителя і опікуна українських громадян за кордоном та критеріїв професійності консула — щирості, свідомості, ідейності. Місія консульських представників полягала в тому, що консули «будуть для українських громадян за кордоном провідниками, учителями і опікунами» [27, с. 85]. Водночас при консульствах створювали інститут радників з українців, що проживали в місцях акредитації консульств; щодо внутрішнього діловодства консульства і спілкування з українськими громадянами була вимога вести його виключно українською мовою.

Міжвідомчу комісію, компетенція якої поширювалася на розроблення конфігурації мережі консульських установ та кандидатур на посади консулів, очолив член ради МЗС І.Г. Красковський. У вересні в її складі почала працювати підкомісія з розроблення Консульського статуту, очолювана В.Я. Оренчуком.

За доби Гетьманату продовжили діяльність Консульські курси. Основою навчального плану були питання економіки, права, діловодства та іноземних мов. Професорсько-викладацький колектив становили найавторитетніші фахівці, професори і приват-доценти Київського університету й Київського комерційного інституту, співробітники зовнішньополітичного та інших профільних відомств, іноземні консули в Києві: Оттон Ейхельман, Костянтин Воблий, Сергій Остапенко, Андрій Ярошенко, Петро Кованько, Леонід Яснопольський, Іван Огієнко, Овсентій Корчак-Чепурківський, Борис Мартос, Стеліо Василіаді.

Показовим був і склад слухачів: всі вони володіли двома-трьома мовами, крім української та російської, отримали вищу освіту в українських і зарубіжних університетах, мали мотивацію для роботи в закордонних установах. Таким чином в українському зовнішньополітичному відомстві складався відповідний кадровий резерв для дипломатичних і консульських установ. Перший випуск відбувся 17 липня 1918 року. З огляду на статус Консульських курсів (при громадській організації) виникла потреба легалізації отриманих слухачами свідоцтв шляхом складання державних іспитів. З цією метою було сформовано «Державну іспитову комісію» при МЗС. Атестовані випускники Консульських курсів поповнили штати консульських установ, що засвідчувало ефективність такої форми навчання.

Апробувалася ще одна форма підготовки кадрів — Економічно-адміністративний інститут при Українському товаристві економістів, завдання якого було дещо ширше, ніж завдання Консульських курсів і полягало в удосконаленні економічних і управлінських знань фахівців із вищою освітою. В системі підготовки кадрів для консульських установ цей проектований заклад помітного значення не мав.

Консульське відділення мав Близькосхідний інститут (спершу — Інститут східних мов), заснований з ініціативи групи київських професорів у липні 1918 року як приватний вищий навчальний заклад для вивчення країн Близького Сходу, Балканського півострова і Малої Азії в сфері економічній, етнографічній та політичній з двома відділеннями: консульським (для підготовки консулів та «дипломатичних агентів») і комерційним (для підготовки державних і приватних комерційних агентів, комерційних кореспондентів, організаторів торговельно-промислових установ, керівників торговельних музеїв, керівників складів товарних зразків, керівників та службовців різних торговельно-промислових підприємств). Першим директором Близькосхідного інституту в Києві став П.М. Богаєвський, його послідовно змінили Є.Д. Сташевський та І.Л. Бабат. Серед викладачів інституту були Т.Г. Кезма, А.Ю. Кримський та інші видатні науковці.

Перший пакет кадрових призначень ґрунтувався на рекомендаціях комісії та пропозиціях українських громад, утворених у російських містах наприкінці 1917 — на початку 1918 року. Упродовж липня–жовтня 1918 року було сформовано мережу українських консульських установ (генеральних консульств і консульських агентств 1-го і 2-го розряду) на території колишньої Російської імперії: 2 генеральних консульства в Москві (Олександр Кривцов) і Петрограді (Сергій Веселовський); 10 консульських агентств 1-го розряду в Мінську (Анатоль Квасницький), П'яти-

горську (Федір Боржинський), Гельсінгфорсі (нині — Гельсінкі, Петро Сливенко), Самарі (Олександр Багрій), Новочеркаську (Володимир Міщенко), Тифлісі (Олексій Кулинський), Батумі (Євген Засядько), Омську ([Дмитро] Адамович), Ташкенті (Іван Лось-Коліндзян), Новоніколаєвську (нині — Новосибірськ, Йосип Суховерський); 14 консульських агентств 2-го розряду — в Ризі (Никифор Бендеровський), Казані (Пилип Бачило), Царицині (нині — Волгоград, Петро Перепичай), Саратові (Іван Яковлєв, радник Віктор Сапіцький), Орші (Олекса Пожар), Пензі (Федір Богданівський), Харбіні (Петро Твардовський); Тамбові (Леонід Успенський); Орлі (Микола Лютий-Лютенко); Калузі (Феофан Степаницький); Нижньому Новгороді (віце-консул Григорій Колосовський); Ржеві (уповноважений Микола Демчук); Воронежі (уповноважений Яків Сєнчик); Рязані (уповноважений Полікарп Чирко).

Реально розпочати роботу вдалося переважно особам, висунутим на посаду консула українськими громадами: Анатолю Квасницькому, Петру Сливенку, Никифору Бендеровському. Посаду офіційного представника Військового міністерства з виконанням обов'язків Генерального консула України в Румунії поєднав Корнелій Чоботаренко. В радянській Росії підтвердження повноважень отримали лише 7 консульських установ: у Москві, Петрограді, Пензі, Саратові, Казані, Царицині й Харбіні, і лише 4 — у Москві (О.К. Кривцов), Петрограді (С.Ф. Веселовський), Пензі (Ф.І. Богдановський), Саратові (В.А. Сапіцький) змогли розпочати роботу. Визнаний російською стороною консульський агент у Царицині Петро Перепечай відмовився від виконання своїх обов'язків.

В листопаді — на початку грудня 1918 року, уже відповідно до Закону Української Держави від 6 листопада «Про скасування закону 4 липня відносно закладу генеральних консульств і консульських агентств поза кордоном, про встановлення нових штатів консульських установ Української Держави, утворення консульських установ по різних краях та про асігнування в розпорядження Міністра Закордонних справ 832 766 крб. на утримання вище згаданих установ», були призначені консули до європейських країн: у Швейцарію (Цюріх — Олександр Вілінський, Женеву — Євген Сокович), Баварію (Мюнхен — Василь Оренчук), Польщу (Лодзь, Варшава — Сергій Нілус), до вільного міста Гданська — Клим Павлюк. Відбулися заміни в попередніх призначеннях: до Тифлісу — Лев Лісняк, до Ташкенту — Іван Опока-Оппоков, якому не вдалося виїхати до місця консульської служби. Організувати повноцінну роботу української консульської установи в Європі (Мюнхен) вдалося лише Василеві Оренчуку. Основна діяльність консулів зосереджувалася на організації роботи, пов'язаної з реалізацією права на прийняття українського громадянства та виїзду українських громадян на батьківщину, а також допомоги військовополоненим та біженцям. У цій частині вони взаємодіяли з українськими Військово-санітарними місіями для допомоги полоненим українцям у Центральній і Південній Європі та представництвами Червоного Хреста (українськими і міжнародними), а також місцевою владою та консульським корпусом у місці акредитації. Робилися також спроби започаткування товарообміну та створення українських банків за кордоном, проводилася широка інформаційна діяльність.

За доби Української Держави в Києві продовжували діяльність представництва Німеччини, Австро-Угорщини, Грузії, Італії, Іспанії та Португалії, Данії, Греції, Норвегії, Швейцарії, Швеції, Персії, Бельгії, Нідерландів. У червні 1918 року з'явився консульський представник Данії — Королівський данський консул Карл Нільсен [47], який мав доручення ще й із захисту прав китайських громадян, а згодом узяв на себе захист прав донських козаків. Прибули й нові дипломатичні представництва Болгарії, Туреччини, Фінляндії, Румунії, Польщі. Їх очолювали надзвичайні посли і повноважні міністри, надзвичайні посли, постійні представники, тимчасові представники, голови дипломатичних і економічних місій (І.Д. Шишманов, Мухтар Бей, Герман Гуммерус, Константин Концеску, Станіслав Ванькович). Перші договори про встановлення двосторонніх зносин підготували

представники Грузії та Вірменії. Для встановлення торговельних зносин з Українською Державою, контактів із німецьким командуванням та відстоювання свого права на визнання як незалежних держав і економічну та військову допомогу скеровували до Києва своїх представників Білоруська Народна Республіка, Всевелике Військо Донське, Кубань, приїздили відстоювати свої права представники Сибіру і Криму, набували консульських повноважень для допомоги біженцям представники Азербайджану, Латвії, Литви, Естонії. Відповідно до угоди про перемир'я з РСФРР від 12 червня 1918 року у Києві та Одесі розпочали діяльність генеральні консульства та консульства радянської Росії. Одеса стала поряд із Києвом другим важливим центром зосередження іноземних дипломатичних представництв.

У процесі взаємодії з іноземними представництвами за доби Гетьманату було вперше розроблено церемоніал аудієнції у Глави держави, який передбачав відповідне місце (велику залу), участь почесної варти, урочисту зустріч і протокольне фотографування. Після Листопадової революції 1918 року у Німеччині та денонсації радянською Росією Брестської мирної угоди розпочалася ліквідація радянських консульств в Українській Державі, а відповідно українські консульства залишали й російські міста.

Проект «Загального статуту для українських державних консулів», поданий на затвердження 11 грудня 1918 року, уперше пройшов повноцінну апробацію в зацікавлених міністерствах і враховував зауваження та пропозиції, висловлені під час його обговорення. Новелами законопроекту були норми, які забороняли консулам одержувати звання консула іноземної держави без «особливого дозволу» міністра закордонних справ та брати пряму чи опосередковану участь у торговельних справах; дозволяли виставляти на приміщеннях, де мешкатимуть консули, «щит з видом державного герба» та прапор, декларували створення інституту почесних консулів. Однак на розгляд законопроекту часу не залишилося.

15 грудня 1918 року «вищий революційний орган» Директорії Український революційний комітет при Київському комітеті УСДРП сповістив українців про відновлення УНР і перехід влади до «Народного уряду республіканської Директорії». Того ж дня комісаром Українського революційного комітету по міністерству закордонних справ було призначено М.Г. Левитського [46], який очолював міністерство два дні. Він встиг видати накази про ліквідацію консульств у РСФРР та полагодити з командуванням осадного корпусу на запит фінського посла Г. Гуммеруса питання про звільнення від військової служби в лавах військ УНР іноземних підданих [44].

Першим головою Ради Міністрів і одночасно міністром закордонних справ доби Директорії став В.М. Чехівський (17 грудня 1918 р. — 10 лютого 1919 р.). Призначення на посаду товариша міністра закордонних справ із 25 грудня 1918 р. отримав 3 січня 1919 р. В.М. Темницький, а невдовзі очолив міністерство. Він прийняв керівництво зовнішньополітичним відомством від К.А. Мацієвича (13 лютого — 9 квітня 1919 р.). Від початку вересня до травня 1920 року міністерством керував А.М. Лівицький, від 26 травня 1920 року — А.В. Ніковський. Останній залишався на посаді в екзильному уряді за особистим проханням С.В. Петлюри, часом обіймаючи і посаду заступника голови РНМ, аж до 1922 року. Деякий час у 1921 році керуючим МЗС був князь І.(Я.)С. Токаржевський-Карашевич.

Нова геополітична ситуація, що склалася в Європі після завершення Першої світової війни, ставила на порядок денний перед урядом незалежної України вирішення питання щодо пошуків підтримки у країн Антанти або радянської Росії. Мету зовнішньополітичної діяльності відновленої УНР Директорія визначила як забезпечення міжнародно-правового визнання й міжнародної підтримки в боротьбі проти більшовиків, вступу до новоствореної міжнародної структури безпеки та співробітництва — Ліги Націй, легалізацію оновленої лінії державних кордонів, налагодження взаємовигідної співпраці з суміжними і географічно близькими державами, формування регіонального військово-політичного та економічного блоку.

Завдання щодо здійснення «всіх політичних зносин уряду УНР з іноземними урядами та інституціями міжнародного характеру» було покладено на МЗС. До його функцій належали серед інших охорона інтересів УНР з кордоном, захист законних прав іноземців в Україні, регулювання контактів між Патріархами та Українською Православною Церквою, яка отримала автокефалію згідно з Декретом Директорії від 1 січня 1919 року.

Організаційна структура МЗС на першому етапі доби Директорії УНР помітних змін не зазнала. Вона включала керівництво (міністр, два заступники, 4 радники, урядовці для особливих доручень), раду міністерства (заступники міністра, керівники підрозділів, 5 призначених міністром членів), історичний комітет, канцелярію міністра, загальний департамент (відділи: особового складу та загальних справ, бухгалтерсько-господарський, юридичний, архівний), департамент чужоземних справ (відділи: дипломатичний, консульський).

В січні 1919 р., після Акту Злуки ЗУНР та УНР, заступником міністра закордонних справ УНР став керівник зовнішнього відомства ЗУНР, Державний секретар закордонних справ Льонгин Цегельський. Саме йому випало прочитати на Софійській площі заяву Президії Укрради і Державного Секретаріату про рішення ЗУНР об'єднатися з УНР. Цей документ поспіль із підписами голови і членів Директорії містив підпис недавнього радника МЗС Української Держави І.Г. Красковського як керуючого справами Директорії. Призначення Л. Цегельського заступником міністра закордонних справ УНР мало символізувати єдність обох частин України в зовнішній політиці. Нарада керівництва УНР та ЗО УНР ухвалила рішення про об'єднання закордонних дипломатичних установ обох держав, окрім тих, що утворилися в країнах Австро-Угорської імперії. Дипломатичні місії в цих країнах мали працювати в тісному контакті, однак на практиці ці домовленості не завжди виконували. Зовнішньополітичне відомство ЗУНР у статусі Державного секретаря зовнішніх справ очолювали Василь Панейко (1918 р., листопад — 1919 р.), Льонгин Цегельський (1919 р., 4 січня — 10 березня), Михайло Лозинський (1919 р., 10 березня — 17 квітня), Степан Витвицький (1919 р., квітень–травень, червень–жовтень; 1920 р., лютий), Кость Левицький (1920–1923 рр.).

Дипломатичні представництва новоутвореної ЗУНР з'явилися одразу після проголошення республіки в листопаді 1918 року. Першим розпочало діяльність представництво ЗУНР для Австрії і Німеччини у Відні в буд. № 15 на Windmuhlgasse. Як надзвичайний посол і уповноважений міністр ЗУНР його очолив барон Микола Василько. Австрійський уряд визнав повноваження представника ЗУНР. Невдовзі при цьому дипломатичному представництві було створено Українську пресову службу. На віденський спеціальний інформаційно-пропагандистський підрозділ покладали функції головного центру інформаційного забезпечення і постачання матеріалів для прес-бюро, що засновувалися при українських закордонних дипломатичних установах. У складі посольства ЗУНР служба перебувала до червня 1919 року, опісля перейшла під опіку посольства УНР. Інформаційна служба долучилася до виконання основної місії дипломатичних та консульських установ. Як зазначав колишній військовий міністр УНР Олександр Жуковський, «що б не було на Україні, які б комбінації не сталися на Україні, і коло України, нам треба клином вбити ту думку в голови всіх діпльоматів і політиків (особливо в великих державах, як Фран[ція], Англія[,] Америка), що Україна істнує і істнувала задовго до війни і до того як (розбита на десятки[,] сотки) Германія ще не вела ніякої політики дальше своєї околиці. Вбити в голову, це, примусити повірити в це є велика і тяжка робота. Бо поза нами і перед нами скрізь говорять наші вороги: ми теж з України, ми теж були в Київі і т. д., але ніякої України не знаємо» [54].

Призначені за Гетьманату консули Української Держави з приходом до влади Директорії переважно отримали нові призначення з підтвердженням своїх повноважень як представників УНР. Через матеріальні складнощі штати кон-

сульств було скорочено до мінімуму. У зв'язку з відсутністю коштів на утримання державних консульств було засновано інститут почесних консулів, ідею якого першим запровадив І.Г. Красковський в Грузії. В європейських країнах першими почесними консулами стали громадяни Швеції, Нідерландів, Швейцарії, Королівства сербів, хорватів, словенців — представники купецтва та промислових кіл: Симон Куоні (Цюріх), Йоганн Гаусшільд (Стокгольм), Вільгельм Хрістіансен (Копенгаген), Станіслав Лук'янович (Загреб) [49].

Водночас упродовж січня — початку лютого 1919 року Директорією було створено найбільшу кількість закордонних представництв, основною формою яких в Українській Народній Республіці стали надзвичайні дипломатичні місії. За доби Директорії діяло 5 посольств (у Німеччині, Австрії, Болгарії, Туреччині, Фінляндії) та 17 Надзвичайних дипломатичних місій у Великобританії, США, Бельгії, Ватикані, Греції, Данії, Естонії, Італії, на Кавказі, у Латвії, Польщі, Румунії, Угорщині, Франції, Чехословаччині, Швеції та Швейцарії. Їх ключове завдання полягало в донесенні до світової спільноти правди про Україну та її боротьбу за незалежність. Через консульські підрозділи дипломатичні місії також виконували роботу, пов'язану з захистом прав українських громадян та допомогою переміщеним особам. Окремі консульські відділи були в дипломатичних представництвах УНР в Австрії, Німеччині, Румунії, Польщі, на конкретних співробітників консульські обов'язки покладалися в Греції, Угорщині, Швейцарії.

Завдання домогтися визнання незалежності УНР державами-учасниками Паризької мирної конференції, виводу з української території іноземних військ, забезпечення допомоги в боротьбі з більшовиками отримала Українська делегація на Паризькій мирній конференції. Штат делегації був найбільшим серед дипломатичних представництв. Лише кількісний склад співробітників канцелярії передбачався у 34 одиниці. До складу місії входили також голова, генеральний секретар, 5 дипломатів, 14 радників, 20 співробітників інформаційного бюро, спостерігачі від УСДРП, УПСР, УПСФ, УПСС, єврейської соціал-демократії. Своєрідну місію культурної дипломатії виконувала відряджена до Європи у складі 80 осіб із метою популяризації української музичної культури Українська республіканська капела під керівництвом Олександра Кошиця.

Помітним явищем у розвитку української дипломатії доби Директорії стали наради послів і голів дипломатичних місій УНР у зарубіжних країнах. Започаткування в червні–серпні 1919 року такої форми «організаційно-роз'яснювальної роботи керівництва відомства закордонних справ УНР з главами дипломатичних представництв» зумовлювалося низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. По-перше, постійні зміни місця перебування Уряду УНР (Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський) ускладнювали його зв'язок через профільне відомство із закордонними дипломатичними представництвами, послаблювали контроль за їхньою діяльністю, що, своєю чергою, позначалося на міжнародному іміджі держави. По-друге, відсутність офіційного визнання дипломатичних представників УНР країнами їх акредитації змушувала урізноманітнювати діяльність і зумовлювала потребу спільних консультацій. По-третє, напружена військово-політична ситуація в низці європейських країн після завершення Першої світової війни не сприяла тісній взаємодії українських посольств і дипломатичних місій, що заважало повноцінному втіленню концепції зовнішньополітичної діяльності УНР. Такі наради відбулися у Відні (18–22 червня 1919 р.; 18–20 серпня 1920 р.) та Карлсбаді (6–14 серпня 1919 р.).

Останні спроби зберегти українську дипломатичну присутність в іноземних державах після поразки УНР пов'язані з діяльністю Державного Центру УНР в еміграції, який існував упродовж 1921–1992 рр. і розташовувався в різних містах Польщі (1921–1923, 1926–1939 рр.), Франції (1924–1926, 1940–1944 рр.), Німеччині (1944–1976 рр.), США (1976–1992 рр.). 15 листопада 1921 р. було ухва-

лено Закон «Про громадянство Української Народної Республіки», що в умовах, коли дипломатичні та консульські представництва УНР системно припиняли свою діяльність, а уряд УНР перебував за її межами, мало суто символічне значення. Потребу підготовки закону про громадянство ініціювало Міністерство внутрішніх справ УНР у січні 1921 року, вказуючи на небезпеку повного зросійщення українців. Підтвердженням факту прийняття українського громадянства було складання присяги або клятви (для осіб, які не хотіли з якихось причин складати присяги). Для християн було складено спеціальний текст присяги. У квітні 1922 року керівником («керуючим») Міністерства закордонних справ УНР в екзилі було призначено О.О. Ейхельмана. Під час «тарнівського періоду» УНР деякий час продовжували діяти місії в Австрії, Бельгії та Голландії, Великій Британії, Італії, Німеччині, Румунії, США, Туреччині, Чехословаччині, Швейцарії. Загалом статус і штатний розпис дипломатичних установ не були сталими, однак функції залишалися незмінними. Останнім серед українських представництв у Європі припинила діяльність у травні 1924 року Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині на чолі з генералом Володимиром Сікевичем. Символічне значення в умовах утрати державної території УНР та припинення діяльності офіційних консульств мало продовження створення посад українських почесних консулів у зарубіжних країнах. Останнім у травні 1923 року отримав відповідне призначення на посаду почесного консула у Дамаску Олекса Боголюбський. Індивідуальна інструкція почесного консула, підготовлена для нього консульським відділом департаменту чужоземних справ МЗС УНР 18 травня 1923 року стала останнім серед низки нормативних актів, які регламентували правові аспекти формування української консульської служби. Із закриттям дипломатичних представництв і консульських установ почесні консульства деякий час надавали допомогу українцям, які опинилися в скрутних обставинах за кордоном.

Надалі Державний центр УНР в екзилі реалізовував свою зовнішню політику у формі участі в міжнародних конференціях (у Парижі, Ризі, Генуї) та публікації відповідних матеріалів у своїх періодичних виданнях (зокрема, «Тризубі»). Міністрами закордонних справ були А.М. Ніковський, О.Я. Шульгин. 22 серпня 1992 р. останній президент УНР на еміграції Микола Плав'юк передав у Києві першому Президентові України Леонідові Кравчуку клейноди УНР і грамоту на правонаступництво.

Таким чином, 1917–1924 рр. є підстави вважати важливим періодом інституційної історії української дипломатії. Точкою відліку на цьому етапі можна вважати грудень 1917 року, коли Секретарство справ міжнаціональних було реорганізоване в Секретарство справ міжнародних та зроблено перші звернення до народів світу. В цей час сформувалася дипломатична та консульська служба як державний інститут, почали розроблятися його організаційно-правові засади та здобувався перший практичний досвід, викристалізувалася структура та функції зовнішньополітичного відомства, апробувалися форми та методи діяльності закордонних дипломатичних установ і консульств, укладалися національні традиції української дипломатичної і консульської служби, які відроджує і продовжує сучасна дипломатія.

1. *Агстнер Р.* Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785–2010. — Wien-Berlin: Lit Verlag GmbH&Co. KG, 2011. — 409 с.
2. *Варгатюк С.В.* Становлення зовнішньополітичної служби України, 1917–1920: дис. ... канд. іст. наук. — К., 1996. — 26 с.
3. *Вєдєнєєв Д.В.* Зовнішня політика Директорії УНР: дис. ... канд. іст. наук. — К., 1994. — 17 с.
4. *Гайдуков Л.Ф.* Традиції України в підготовці дипломатичних кадрів: діалог з історією, 1918–1922 рр. // Наук. вісн. Дип. академії України. — 1998. — Вип. 1. — С. 66–71.
5. *Гайдуков Л.Ф.* Щоб працювати на її честь і на її славу: підготовка дипломатичних кадрів в Україні: маловідомі факти // Політика і час. — К., 1998. — № 2. — С. 67–74.

6. *Галаган М.* З моїх споминів (1880-ті–1920 р.): Документально- художнє видання / передмова: Т. Осташко, В. Соловйова. — К.: Темпора, 2005. — 656 с.; іл.
7. *Гісем О.В.* Дипломатичні відносини між Польщею та УСРР 1921–1923 рр.: дис. … канд. іст. наук. — К., 2008. — С. 35–62.
8. *Городня Н.Д.* Політика країн Антанти та США щодо державності України в 1917–1919 роках: автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1996. — 24 с.
9. *Ґуммерус Ґ.* Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві / пер. з фін., коментарі та передмова Й. Ремі, В. Пилипенка. — К.: Київський університет, 2004. — 188 с.
10. *Дацків І.Б.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. — Тернопіль: Астон, 2009. — 520 с.
11. Дипломатія УНР і Української Держави в документах та спогадах сучасників: у 2 т. / [упоряд. і передм. І.М. Гнатишина, О.С. Кучерука, О.О. Мавріна; вступ. сл. В.С. Огризка.]. — К.: Укр. Письменник, 2008. — Т. 1. — 369 с.; іл.; Т. 2. — 379 с.
12. *Дорошенко Д.І.* Історія України, 1917–1923. Документально-наукове видання: у 2 т. / [упоряд.: К.Ю. Галушко.]. — К.: Темпора, 2002. — Т.1: Доба Центральної Ради. — 320 с.; Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. — 352 с.
13. Закон про громадянство Української Народної Республіки // Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. — К.,1997. — С. 173–174, 177–180.
14. *Заруда Т.В.* Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави, 1918 р.: дис. ... канд. іст. наук. — К., 1995 — 15 с.
15. Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.). Документи і матеріали / [авт. передм., упоряд.: І.Б. Матяш та ін.; редкол.: К.І. Грищенко та ін.]. — К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. — 592 с.
16. *Кривець Н.В.* Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка, 1918–1933 рр. — К., 2008. — 322 с.
17. *Кудлай О.* Створення та діяльність Народного міністерства міжнародних справ Української Народної Республіки (червень 1917 — квітень 1918 рр.). — К., 2008. — 116 с.
18. *Кучик О.С.* Україна в зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.): автореф. дис. ...канд. іст. наук. — Л., 2001. — 20 с.
19. *Матвієнко В.М.* Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917–1921 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук. К., 2003. — 40 с.
20. *Матвієнко В.М.* Українська дипломатія 1917–1921 рр.: на теренах постімперської Росії. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. — 373 с.
21. *Матвієнко В.* На шляху розбудови дипломатичної служби: перші відомства закордонних справ України // Україна дипломатична: наук. щорічник. — К., 2008. — Вип. 9. — С. 160–170.
22. *Матвієнко В.* Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. — К., 2002. — 373 с.
23. *Матвієнко В., Головченко В.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2001. — 266 с.
24. *Матяш І.Б., Мушка Ю.Ю.* Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 400 с.
25. *Матяш І.* Лист консульського агента Української Держави в Казані П. Бочила до Міністерства закордонних справ про політичну ситуацію та становище громадян України у Поволжі // Зовніш. справи. — 2009. — № 6-7. — С. 54–55.
26. *Матяш І.* Формування консульської служби // Зовніш. справи. — 2009. — № 3. — С. 58–61.
27. *Матяш І.* Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. — К., 2016. — 482 с.
28. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919–1920 рр.) / [упоряд., передмова, коментарі: В.М. Даниленко, Н.І. Миронець.]. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2006. — 136 с.
29. Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін.; [за ред. В.А. Смолія]. — К.: Видавн. дім «Альтернативи», 2001. — 736 с.
30. *Павленко В.В.* Дипломатична місія Української Народної Республіки в Болгарії (1918–1920) // Український історичний журнал. — К.: Наукова думка, 1992. — № 12. — С. 18–31.

31. *Павленко В.* Іван Шишманов — повноважний посол Болгарії в Україні // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — К.: Ін-т історії України НАН України. — 2010. — № 19. — С. 59–70.
32. *Павленко В.* Українсько-болгарські взаємини. 1918–1939 рр. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. — 224 с.
33. *Пилипенко В.* Відносини між Україною та Фінляндією (1918–1921 рр.) // Етнічна історія народів Європи. 2000. — Вип. № 5. — С. 59–63.
34. *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918 / гол. ред. Ярослав Пеленський. — К.; Філадельфія, 1995. — 494 с.
35. *Соловйова В.В.* Українська дипломатія у країнах Центральної Європи 1917–1920 рр. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2004. — 170 с.
36. *Соловйова В.В.* Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.: дис. ...докт. іст. наук. — К., 2006. — 470 с.
37. *Стрельський Г.В.* Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.): біогр. довід. — К., 2000. — 48 с.
38. Україна і Польща 1920–1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою. Документи і матеріали / НАН України. Інститут історії України; упорядкування, коментарі, вступна стаття: Н.С. Рубльова, О.С. Рубльов. — К.: Дух і літера, 2012. — 624 с.
39. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки / Вольфрам Дорнік та ін.; [упоряд. В. Дорнік; пер. з нім. В. Кам'янець; наук. ред. Р. Пиріг.]. — К.: Ніка-Центр, 2015. — 512 с.
40. Українська Держава (квітень–грудень 1918 р.). Документи і матеріали: у 2 т., 3 ч. / [упор.: Р. Пиріг (керівник) та ін.]. — К.: Темпора, 2015. — С. 139–143.
41. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / [Редкол.: Л. В. Губерський та ін.]. — К.: Знання України, 2004. — Т.1. — 760 с.; Т.2. — 812 с.
42. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): документи і матеріали / [упоряд. Даниленко В.М., Кривець Н.В.]. — К.: «Смолоскип», 2012. — 592 с.
43. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. — К.,1997. — С. 173–174, 177–180.
44. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО Украйни). — Ф. 3766. — Оп. 1, спр. 36. — Арк. 8.
45. Там само. — Ф. 2592. — Оп. 4, спр. 16. — Арк. 15.
46. Там само. — Ф. 3696. — Оп. 1, спр. 1. — Арк. 4.
47. Там само. — Ф. 766. — Оп. 1, спр. 144. — Арк. 3.
48. Там само. — Ф. 4466. — Оп. 1, спр. 1. — Арк. 12.
49. Там само. — Ф. 1429. — Оп. 2, спр. 153. — Арк. 10.
50. Там само. — Ф. 2592. — Оп. 1, спр. 67. — Арк. 39.
51. *Черячукин А.В.* Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г. // Донская Летопись. сборник материалов по новейшей истории Донского Казачества со времен Русской революции 1917 г. — Белград: Издание Донской исторической комиссии, 1924. — № 3. — С. 163–231.
52. *Шульгин О.Я.* Початки діяльности Міністерств закордонних справ України // Розбудова держави. — 1993. — № 1. — С. 22–24.
53. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 р.): Науково-популярне видання. — К.: Темпора, 2007. — 632 с., іл.
54. *Жуковський О.* Записна книжечка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917-1919.zhukovskyi....php Уперше опубліковано в журналі «Український історик», 1983. — № 2-4 (78-80).

Iryna MATIASH,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine,
Senior Researcher at the Department of History of International Relations
and Foreign Policy of Ukraine of NAS of Ukraine,
Member of UVAN in Canada,
Head of the Scientific Society of History
of Diplomacy and International Relations

MILESTONES AND PROMINENT FIGURES OF THE INSTITUTIONAL HISTORY OF UKRAINIAN DIPLOMACY OF 1917–1924

Abstract. The article is concerned with milestone events and distinguished personalities of the history of Ukrainian diplomacy. The new geopolitical situation, in which Europe found itself after the end of the First World War, put on the agenda the issue on seeking support from the Triple Entente countries or Soviet Russia for the government of independent Ukraine. The purpose of the foreign policy activity was to ensure the international legal recognition and international support in the struggle against the Bolsheviks, the accession to the newly established international security and cooperation institution — the League of Nations, the legalization of the renewed state border line, the establishment of mutually beneficial cooperation with neighbouring and geographically adjacent states, the formation of a regional military, political and economic bloc. Hence, there is every reason to view the time span of 1917–1924 as crucially important for the institutional history of Ukrainian diplomacy. The starting point in this stage may be considered to be December 1917, when the Secretariat of Nationalities was reorganized into the Secretariat of International Affairs and the first appeals to nations around the world were made. At that time, the diplomatic and consular service as a state institution were established; its organizational and legal principles were developed and the first practical experience was gained; the structure and functions of the foreign policy institution were defined; forms and methods of the activity of foreign diplomatic institutions and consulates were approved; national traditions of the Ukrainian diplomatic and consular services revived and continued by modern diplomacy were formed.

The key component of practical formation of the diplomatic and consular services was the establishment of an educational institution aimed at training foreign missions' employees.

Keywords: Ukrainian People's Republic, Ukrainian diplomacy, consular service, military and political situation.

УДК 32(477)«1917/1920»(082)

Володимир ГОЛОВЧЕНКО,
доктор політичних наук

Анотація. У статті проаналізовано роль і участь вітчизняної дипломатії в боротьбі за незалежність України за доби Національно-демократичної революції 1917–1920 рр., а також з'ясовано причини її успіхів і невдач, указано на сильні й слабкі сторони діяльності. За умов, коли міжнародна спільнота в особі переможної Антанти загалом виявилася неготовою піднестися до розуміння сутності українського питання, вирішальної ролі незалежної України в системі загальноєвропейської та регіональної безпеки, що переконливо продемонструвала Паризька мирна конференція 1919–1920 рр., УНР залишалося це доводити й виборювати власними військово-політичними та дипломатичними зусиллями. Проте саме їх Україні й забракло, її національні уряди не змогли забезпечити власну життєздатність і стати серйозною потугою, на яку варто було зважати провідним міжнародним акторам, а українське питання залишилося невирішеним, український етнічний масив був розподілений між СРСР, Польщею, Румунією й Чехословаччиною. На перешкоді міжнародно-політичному визнанню незалежності УНР стали й тісні політичні зв'язки лідерів Центральної Ради та гетьманату П. Скоропадського з офіційними Берліном і Віднем у вирішенні регіональних, прикордонних проблем, а також тривала невизначеність зовнішньополітичних державних пріоритетів за доби Директорії.

Ключові слова: держава, дипломатія, Директорія, незалежність, революція, Центральна Рада.

ПОЗА МЕЖАМИ МОЖЛИВОГО: ДИПЛОМАТІЯ УНР У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНУ НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВУ

Історія дипломатії й міжнародної діяльності окремих держав є одним із найскладніших та найважчих об'єктів наукового дослідження, оскільки ця проблематика синтезує комплекс системних складових усесвітньої й національної історії. Україна в цьому випадку не є винятком, особливо щодо такої доленосної для її державності доби Революції 1917–1920 рр., коли здобуття повноцінного міжнародного визнання та встановлення дипломатичних відносин із провідними регіональними й глобальними акторами забезпечували перемогу й утвердження вітчизняної національної державності.

Ще в 1900 році у статті «Поза межами можливого» Великий Каменяр І. Франко наголосив, що «національно-економічні питання самі собою, з залізною консеквенцією пруть усяку націю до виборювання для себе політичної самостійності, а в противнім разі розкривають перед нею неминучу перспекти-

ву економічного невільництва, занидіння, павперизації, культурного застою і упадку» [1, с. 280]. Видатний мислитель і громадсько-політичний діяч не заперечував можливість існування інтернаціональних ідеалів, але зазначив, що вони вийдуть на арену людської історії лише тоді, коли суперечності між націями стануть надбанням наукових досліджень. «Може бути, що колись надійде пора консолідування якихсь вольних міжнародних союзів для осягнення вищих міжнародних цілей. Але се може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів» [1, с. 284].

Тому й дипломатію України згаданої доби слід аналізувати в контексті концептуального курсу відродженої вітчизняної державності в міжнародних справах, спрямованого на забезпечення сприятливих умов для вирішення внутрішньополітичних проблем, підтримання та взаємовигідного врегулювання відносин з іншими країнами на основі принципів мирного співіснування. Причому слід враховувати й таку соціальну закономірність, як тісна залежність масштабів і результативності дипломатії від внутрішнього правового, суспільно-економічного та військового становища країни.

Перший дипломатичний досвід модерної української національної державності пов'язаний із діяльністю Центральної Ради, створеної з ініціативи українських соціалістичних партій і культурно-просвітніх організацій 4 березня (ст. ст.) 1917 року в умовах перемоги Лютневої демократичної революції в Росії. З огляду на особливості розвитку національно-визвольного руху й загострення політичної боротьби на теренах колишньої Російської імперії та пошуки виходу з Першої світової війни історію дипломатії Центральної Ради можна умовно поділити на три періоди: 1) 4 березня — 7 листопада 1917 року — боротьба за створення української автономії та формування міжнародно-правових й організаційних передумов для самостійної дипломатичної діяльності; 2) 7 листопада 1917 — 11 (24) січня 1918 років — вихід Української Народної Республіки (УНР) на міжнародну арену й започаткування її дипломатичного відомства; 3) 11 (24) січня — 29 квітня 1918 року — здобуття дипломатичного визнання суверенної УНР.

Під час першого періоду внаслідок домінування автономістсько-федералістського курсу Центральної Ради питання про власну дипломатію та створення відповідного державного апарату не було на порядку денному. Дипломатичні зусилля було майже цілковито зосереджено на досягненні порозуміння з російським Тимчасовим урядом щодо забезпечення широкої національно-територіальної автономії для етнічних українських земель. Із цього приводу 16–21 травня в Петрограді й 29–30 червня в Києві тривали переговори між лідерами Центральної Ради (В. Винниченко, М. Грушевський, С. Єфремов, Д. Одинець, С. Петлюра й ін.) і представниками Тимчасового уряду (О. Керенський, М. Терещенко, І. Церетелі та ін.). Вони завершилися одночасним оприлюдненням постанови Тимчасового уряду про визнання Генерального Секретаріату вищим виконавчим органом влади в Україні та II Універсалу Центральної Ради, що відкладав вирішення проблеми автономії до скликання Всеросійських установчих зборів.

Результатом другого візиту української делегації (В. Винниченко, Х. Барановський, М. Рафес) до Петрограда наприкінці липня стала «Тимчасова інструкція Генеральному секретаріатові Тимчасового уряду» від 4 серпня 1917 року, яка значно звужувала компетенцію уряду Центральної Ради й обмежувала його повноваження Волинською, Київською, Подільською, Полтавською та Чернігівською (без чотирьох північних повітів) губерніями, тобто в урізаних межах держави гетьмана Війська Запорозького Богдана Хмельницького. Але й після цього соціалістична більшість Центральної Ради залишалася на автономістсько-федералістських позиціях, що засвідчили рішення скликаного за її ініціативою 8–14 вересня 1917 року в Києві З'їзду поневолених народів.

Водночас дедалі ширшого громадського визнання набувала ідея участі представників Центральної Ради в процесі повоєнного мирного врегулювання. Ще в резолюції Всеукраїнського національного конгресу (6–8 квітня 1917 р.) йшлося про «спеціальну вимогу на участь України в міжнародній акції» та було наголошено на потребі делегування її депутатів на майбутню мирну конференцію [2]. Істотною обставиною, що стимулювала керівництво Центральної Ради до самостійного виходу на міжнародну арену, було зростання інтересу до України з боку провідних європейських держав як до потенційно важливого чинника військово-політичної ситуації в регіоні. У липні 1917 року військовий аташе Посольства Японії в Росії Ашида відвідав Центральну Раду й Генеральний Секретаріат задля отримання достовірної інформації про стан справ, у вересні аналогічний візит здійснила французька військово-санітарна місія, на початку жовтня — керівник французької військової місії в Петрограді генерал А. Ніссель, який залишив у Києві для спостереження за розвитком подій бригадного генерала Ж. Табуї, що 9 жовтня зустрічався з генеральним секретарем військових справ С. Петлюрою.

Але «вихід» Центральної Ради на міжнародну арену після проголошення УНР III Універсалом 7 листопада 1917 року відбувся не зовсім вдало, усередині її керівництва точилася гостра боротьба щодо стратегічного вибору між Антантою, яка намагалася зберегти Східний фронт проти Німеччини, і Центральними державами (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Османською імперією та Болгарією), що схилялися на користь становлення незалежної України задля стримування геополітичних амбіцій Росії. Тому генеральний секретар у справах фінансів УНР Х. Барановський під час зустрічі з французьким послом Ж. Нулансом у листопаді 1917 року в Петрограді відхилив пропозицію дипломата щодо надання позики на придбання військового спорядження. А 5 грудня в розмові з Ж. Табуї й британськими офіцерами В. Винниченко й секретар міжнаціональних справ О. Шульгин в обмін на свою згоду продовжувати війну зажадали визнання де-юре Антантою української державності та встановлення з нею дипломатичних відносин (хоча, згідно з III Універсалом, УНР була проголошена, «не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її»). На додаток, відряджені на переговори з Антантою до Ясс (Румунія) делегати Центральної Ради А. Галіп і Є. Голіцинський заявили, що УНР відмовляється визнавати свою частку зовнішніх боргів царського уряду.

Ще більшу недовіру та занепокоєння, ніж збереження державної єдності головного союзника — Росії, у країн Антанти викликало задекларoване Центральною Радою як головний напрям дипломатії УНР досягнення загального миру без анексій і контрибуцій, на засадах визнання права націй на самовизначення. Ноту такого змісту схвалила 9 грудня 1917 року Мала Рада, а 11 грудня Генеральний Секретаріат відправив її всім воюючим і нейтральним державам. У документі також було зазначено, що УНР «стає на шлях самостійних міжнародних стосунків до того часу, поки не буде створено загальнодержавної федеративної власті в Росії» [3, арк. 102]. На відміну від країн Антанти, Німеччина та її союзники вже 13 грудня цілком логічно погодилися на участь «повноважних представників УНР» у Брестських мирних переговорах.

15 грудня VIII сесія Центральної Ради ухвалила запропоновану фракцією УСДРП резолюцію про участь у мирних переговорах «нарівні з іншими державами» та затвердила урядову постанову про негайне відрядження делегації [4]. Вона стала першою закордонною дипломатичною місією УНР і була сформована шляхом висування кандидатів від провідних партійних фракцій Центральної Ради: В. Голубович (голова делегації до 15 (28) січня 1918 р., Українська партія соціалістів-революціонерів, УПСР); О. Севрюк (голова представництва УНР із 15 (28) січня 1918 р., УПСР), М. Любинський (УПСР), М. Полоз (УПСР) і М. Левитський (Українська соціал-демократична робітнича партія, УСДРП), а також економічний радник проф. С. Остапенко.

А 22 грудня 1917 року голова Генерального Секретаріату В. Винниченко спільно з генеральним секретарем міжнаціональних справ О. Шульгиним подали на розгляд Центральної Ради законопроект «Про створення генерального секретарства міжнародних справ». У документі було зазначено, що з огляду на розширення функцій і зміну завдань секретарства міжнаціональних справ виникла потреба в його перейменуванні в «Генеральне секретарство справ міжнародних» з обов'язками ведення міжнародних зносин, охорони інтересів громадян УНР поза її межами й «загального влаштування національних непорозумінь в межах УНР» [5, арк. 129–130].

Дата внесення до Малої Ради й ухвалення нею зазначеного законопроекту стала підставою для Указу Президента України В. Ющенка про відзначення Дня української дипломатії від 21 листопада 2005 року.

Із 29 грудня (ст. ст.) 1917 року делегація Центральної Ради, як самостійна договірна сторона, брала результативну участь у міжнародних Брестських мирних переговорах, рішуче обстоюючи національні інтереси УНР і успішно використовуючи суперечності між представниками більшовицької Росії та Центральних держав. Паралельно активізувалися переговори в Києві з Ж. Табуї та колишнім британським консулом в Одесі Дж. П. Багге, що отримали офіційні призначення до Генерального Секретаріату від урядів Франції й Великої Британії (вручили відповідні ноти В. Винниченку 21 і 24 грудня 1917 р.), про надання Антантою фінансово-технічної допомоги УНР. Керівництво Центральної Ради розглядало цю обставину як визнання де-факто української державності, хоча насправді єдиною метою антантівських дипломатів було утримати УНР від сепаратного миру з Німеччиною та її союзниками.

До того ж перші дипломатичні успіхи Центральної Ради були затьмарені її військово-політичним конфліктом із ленінським Раднаркомом, коли керівництво УНР відмовилося з принципових міркувань визнати його легітимним загальноросійським урядом. Особливе роздратування в Петрограді викликало звернення Генерального Секретаріату УНР від 23 листопада 1917 року до крайових органів влади Башкирії, Криму, Молдови, Південно-Східного союзу козачих військ, Південного й Північного Кавказу, Сибіру й ленінського Раднаркому з пропозицією негайно почати переговори щодо формування загальноросійського соціалістичного уряду на платформі укладення загального демократичного миру та своєчасного скликання Всеросійських установчих зборів.

Проте ця ідеалістична й «мрійницька» ініціатива загалом не принесла очікуваних результатів. Водночас такі заходи Центральної Ради призвели до прямо протилежного наслідку — збройного конфлікту з червоним Петроградом і запрошення німецько-австрійських військ для порятунку УНР від більшовицької агресії. Лише в критичній ситуації, коли російські війська вже стояли на підступах до Києва, а представники Німеччини й Австро-Угорщини відмовлялися укладати мирний договір з УНР без формального проголошення її незалежності, Центральна Рада наважилася на повний державний розрив із Росією, декларувавши в IV Універсалі (датований 9 (22) січня, ухвалений 11 (24) січня 1918 р.) свою самостійність і бажання «жити у злагоді й приязні» з усіма сусідніми народами. Цим же документом вона доручала Раді Народних Міністрів УНР підписати мирний договір із Центральними державами, що сталося в ніч на 27 січня (9 лютого) 1918 року. 23 квітня 1918 року його було доповнено «Господарським договором між УНР і Німеччиною та Австро-Угорщиною».

Такі цілком вимушені кроки Центральної Ради призвели до розриву відносин з Антантою, а згодом їх неодноразово використовували антиукраїнські сили для дискредитації національної державності на Заході. У довгостроковій перспективі зроблений Центральною Радою в січні 1918 року зовнішньополітичний вибір на користь Німеччини та її союзників, що зазнали поразки в Першій

світовій війні, виявився помилковим. Водночас укладення Брестського мирного договору між УНР і Центральними державами й офіційне дипломатичне визнання України з боку останніх відкрило нові можливості для розбудови вітчизняної дипломатичної та консульської служб, змусило РСФРР погодитися на початок мирних переговорів з УНР і забезпечило Києву сприятливі позиції на українсько-білоруських переговорах про державний кордон. Україна поступово перетворювалася на притягальний центр для нових незалежних країн і державних утворень на території колишньої Російської імперії.

Дипломатія залишилася досить ефективним засобом зовнішньої політики гетьмана П. Скоропадського, що прийшов до влади внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 року й усунення від влади соціалістичної Центральної Ради. Розбудова вітчизняної дипломатичної служби зазначеної доби відбувалася в украй складних умовах фактичної окупації території Наддніпрянщини німецькими й австро-угорськими військами, що зумовило однобічну зовнішньополітичну орієнтацію гетьманату на Центральні держави, принаймні до кінця жовтня 1918 року. Але водночас П. Скоропадський, на відміну від своїх попередників із «першої» УНР, в умовах порівняної внутрішньополітичної стабілізації надавав набагато більше уваги міжнародним проблемам і особисто контролював дипломатичну діяльність Української Держави.

Уперше в історії вітчизняної дипломатії в стислі терміни на правовій основі й за функціональною ознакою було створено центральний апарат зовнішньополітичного відомства. 14 червня 1918 року Рада Міністрів ухвалила, а П. Скоропадський затвердив «Закон про посольства і місії Української Держави», який підвів організаційно-юридичну базу під формування мережі постійних дипломатичних представництв країни. Залежно від політичної ваги певної держави в міжнародних планах гетьманату закон передбачав таку класифікацію та штати посольств:

— посольство 1-го розряду на чолі з послом або посланником і уповноваженим міністром у складі радника, старшого секретаря, двох секретарів, двох перекладачів і 5 канцелярських працівників;

— посольство 2-го розряду на чолі з міністром-резидентом чи повіреним у справах у складі секретаря й перекладача.

Уже 21 червня 1918 року Рада Міністрів ухвалила постанову про заснування посольств 1-го розряду в Німеччині (Ф. Штейнгель), Австро-Угорщині (В. Липинський), Туреччині (М. Суковкін) й Болгарії (О. Шульгин) та посольства 2-го розряду в Румунії (В. Дашкевич-Горбацький). Дещо пізніше було відкрито посольства 2-го розряду в державах, які утворилися на теренах колишньої Російської імперії: Фінляндії (К. Лоський), на Дону (М. Славинський; із 1 листопада 1918 року — К. Середін, що не зміг дістатися Новочеркаська внаслідок повстання під проводом Директорії), у Польщі (О. Карпинський, виїхати до Варшави не встиг із тієї ж причини), на Кубані (Ф. Боржинський). Із метою подолання дипломатичної ізоляції від західноєвропейських держав у жовтні 1918 року було відкрито посольства 2-го розряду у Швейцарії (Є. Лукасевич), Швеції та Норвегії (Б. Баженов) [6].

П. Скоропадський намагався використати військову силу й політичний вплив Німеччини в Центрально-Східній Європі для внутрішнього й міжнародного зміцнення Української Держави, забезпечення їй сприятливих зовнішніх кордонів (як це мало місце на переговорах із делегаціями Білоруської Народної Республіки й Кримського крайового уряду у вересні-жовтні 1918 р.) та захисту від можливої іноземної агресії. Найвищі посадові особи гетьманату двічі відвідали Берлін з офіційними візитами, започаткувавши новітню традицію міжнародних переговорів на найвищому рівні керівників незалежної України.

На відміну від нігілістичної позиції Центральної Ради щодо політико-юридичного визнання центральної російської влади, важливим напрямом дипломатичних зусиль гетьманату було міжнародно-правове врегулювання відносин

із РСФРР. Мирна конференція повноважних делегацій Української Держави (голова — С. Шелухин, заступник голови — І. Кістяківський, 10 серпня 1918 р. його змінив П. Стебницький) і РСФРР (голова — завідувач румунським відділом НКЗС Х. Раковський, заступник голови — Д. Мануїльський) відбулася в Києві 23 травня — 7 жовтня 1918 року. Показово, що переговори проводилися державними мовами за допомогою перекладачів, тобто чи не вперше на міжнародному рівні як офіційна лунала сучасна літературна українська мова.

Упродовж восьми засідань політичної комісії експертам обох сторін вдалося погодити лінію проходження кордону на окремих ділянках і скласти відповідну карту. Але коли потрібно було підписати загальний протокол, російські представники навідріз відмовилися: уже погоджений етнографічний принцип визначення міждержавних кордонів став великою незручністю для Х. Раковського. Посилаючись на положення III Універсалу Центральної Ради, він неодноразово висував на перший план право «окремих індивідів на політичне самовизначення». Як аргумент на користь такого підходу голова російської делегації цілком серйозно наводив постанову «сходу» с. Баламутівки Сквирського повіту Київської губернії про відокремлення від України й приєднання до більшовицької Росії [7, арк. 20].

Задля затягування переговорів Х. Раковський активно використовував сфальсифіковані дані щодо волевиявлення україномовного населення суміжних повітів РСФРР і запропонував проходження державного кордону в 125–200 км на захід від українсько-російської етнографічної межі. Від України відрізалося б майже 85% покладів вугілля та весь антрацит, що робило проблематичним подальший розвиток металургійної промисловості. Не менші розбіжності на переговорах викликали також проблеми розподілу майна й зобов'язань колишньої Російської імперії та укладення торговельного договору. 30 липня на засіданні фінансово-рахункової комісії українські представники зауважили, що коли вже на Україну покладається частина російських боргів, то за нею треба визнати й право на частину державного майна Росії. Причому якщо Х. Раковський вважав, що Україна перестала бути відповідальною за російські зобов'язання 15 березня 1918 року (день ратифікації Брестського мирного договору IV Надзвичайним всеросійським з'їздом рад), то українська сторона називала 7 листопада 1917 року, день проголошення УНР.

У зв'язку із замахом на Леніна Х. Раковський від'їздив до Москви, тому пленарні засідання на переговорах було відновлено лише 6 вересня 1918 року. Таке затягування переговорів і висування неприйнятних вимог переконливо засвідчило, що Кремль пішов на переговори не для того, щоб укласти цивілізований мир, а лише з метою забезпечити собі певний перепочинок до початку комуністичної революції в Німеччині. Зрештою, Х. Раковський оголосив текст заяви російської делегації, що містила звинувачення в порушенні Україною Брестського мирного договору у зв'язку з дипломатичним визнанням Києвом Держави Вселикого Війська Донського та відмовою визначити українські кордони на південному сході й півдні (з Кримом) у погодженні з РСФРР. Українська делегація рішуче заперечувала проти того, що Брестський договір покладає на її державу будь-які зобов'язання в цьому відношенні [8].

Намагаючись не допустити припинення мирних переговорів, до чого відверто прагнула російська сторона, українська делегація неодноразово пропонувала певні територіальні поступки. Київ відмовлявся від західної й південно-західної частин Орловської губернії (Трубчевськ і Сєвськ), Курської губернії на південь від Сейму та широкої смуги Воронезької на північ від Коротяка, у районі Боброва й Новохоперська. Проте це не зарадило становищу: останнє пленарне засідання делегацій відбулося 7 жовтня 1918 року, того ж дня Х. Раковський, посилаючись на необхідність отримання інструкцій, виїхав до Москви. А Д. Мануїльський з основною частиною делегації залишився в Києві до повернення 11 листопада українських працівників консульських установ у РСФРР.

На той час загальна зміна військово-політичної ситуації в Європі у зв'язку з наближенням перемоги Антанти в Першій світовій війні змусила гетьманський уряд піти на підписання з Бухарестом 26 жовтня 1918 року угоди, що фактично визнавала статус-кво в Бессарабії. Окрім поступливої позиції в цьому питанні, дипломатія Української Держави розраховувала використати для пошуку шляхів налагодження контактів з Антантою посольства в нейтральних Швейцарії та Швеції. На доручення гетьмана Міністр закордонних справ Д. Дорошенко й український посол у Берні Є. Лукасевич на початку листопада 1918 року здійснили спробу порозуміння з представниками союзних держав у Берні. А Б. Баженов спробував переконати військового представника США в Стокгольмі у вимушеному характері запрошення німців в УНР у лютому 1918 року та готовності гетьманського уряду встановити торговельні зв'язки зі США. Але ця дипломатична активність, як і місія спеціального представника гетьмана І. Коростовця до Ясс, де перебували військові представництва Антанти, на жаль, не мали успіху.

Корекція зовнішньополітичного курсу Української Держави відповідно до результатів Першої світової війни відбулася занадто пізно, а оприлюднення 14 листопада 1918 року «федеративної грамоти» гетьмана про поновлення державного зв'язку з майбутньою «небільшовицькою Росією» лише прискорило початок повстання під проводом Директорії та втрату значної частки дипломатичних здобутків. Брестська регіональна система міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі до кінця осені 1918 року компенсувала зовнішньополітичні прорахунки українського керівництва, але її руйнація в результаті воєнної поразки Центральних держав створила надзвичайно складні й нерідко критичні зовнішні обставини для офіційного Києва, подолати які йому так і не вдалося. Трагізм і драматизм української дипломатичної історії тієї доби полягав саме в тому, що, маючи приблизно однакові, а на окремих етапах і більші потенційні можливості, аніж Польща, Фінляндія чи країни Балтії, Україна результативно не скористалася ними для утвердження своєї незалежності.

Народно-демократичну форму української державності було відновлено в результаті переможного антигетьманського повстання під проводом Директорії (В. Винниченко (голова), С. Петлюра, О. Андрієвський, А. Макаренко й Ф. Швець), що увінчалося вступом її військ до Києва та зреченням влади П. Скоропадським 14 грудня 1918 року. А 22 січня 1919 року задля реалізації ідеї Соборності Універсалом Директорії було проголошено Злуку УНР і Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), проте вона була демонстративно-пропагандистською: в умовах військових невдач територія, підконтрольна українському національному урядові, невпинно скорочувалася.

Конгрес трудового народу України (передпарламент), що відбувся в Києві 23–28 січня 1919 року, з огляду на критичну військово-політичну ситуацію залишив за Директорією верховну владу й оборону УНР. Виконавчу ж владу було передано Раді народних міністрів (її очолювали в різний час В. Чехівський, С. Остапенко, Б. Мартос, І. Мазепа й В. Прокопович), яку призначала Директорія. Після відставки 10 лютого того ж року (під тиском Антанти) В. Винниченка, в УНР доволі швидко встановилася авторитарна влада Головного отамана С. Петлюри, формалізована аж 12 листопада 1920 року законом «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР».

Декларативно внутрішній курс Директорії здійснювався від імені та в інтересах «робітничо-селянських мас», але насправді урядова політика швидко еволюціонувала в напрямі поміркованої ліберальної демократії західного зразка. Спричинені цим принципові незгоди у вищому керівництві «другої» УНР щодо визначення пріоритетних напрямів зовнішньої політики, зокрема пошуків надійних стратегічних союзників, погано вплинули на здійснення її міжнародної діяльності й унеможливили прорив дипломатичної блокади з боку країн Антанти

та організацію відсічі російській («червоній» і «білій») збройній агресії. Адже зречення П. Скоропадським влади й відновлення УНР збіглося в часі з евакуацією з її території німецько-австрійських військ (що усунуло останню силову гарантію від зовнішньої агресії), висадкою десанту Антанти на Чорноморському узбережжі, поновленням збройного конфлікту з РСФРР і відкриттям двох нових фронтів: проти російської Добровольчої армії на південному сході та відновленої Речі Посполитої на заході й північному заході.

Директорія прийшла до влади, не маючи чіткої зовнішньополітичної концепції, в її декларації від 26 грудня 1918 року йшлося лише про «бажання мирного співжиття з народами всіх держав» [9], а у зверненні Трудового конгресу «До народів усього світу», ухваленому в останній день його роботи, було зазначено, що сорокамільйонний український народ хоче вільно увійти в сім'ю народів світу й «заявляє про право на місце учасника на мирній конференції в Парижі» [10, с. 115]. Керівництво «другої» УНР роздирали партійно-політичні суперечності: центристи, очолювані С. Петлюрою, у протистоянні з більшовицькою Росією прагнули заручитися підтримкою Антанти, Польщі й Румунії, а ліве крило під проводом В. Винниченка та В. Чехівського виступало за рівноправний союз із більшовицькою Москвою й розглядало Антанту та її «підопічну» Річ Посполиту як реакційну силу.

Зазнаючи поразок на зовнішніх фронтах і поступово втрачаючи державну територію в умовах «війни всіх проти всіх», Директорія й уряд УНР покладали дедалі більші надії саме на дипломатичну діяльність. Попри внутрішню нестабільність і часту зміну складу Ради Народних Міністрів, включно з главами МЗС, яке очолювали В. Чехівський (26 грудня 1918 — 10 лютого 1919 р.), К. Мацієвич (13 лютого — 9 квітня 1919 р.), В. Темницький (25 квітня — 27 серпня 1919 р.), А. Лівицький (27 серпня 1919 — 26 травня 1920 р.) й А. Ніковський (26 травня 1920 — 14 січня 1922 р.), головні зовнішньополітичні завдання УНР залишалися незмінними: 1) здобуття міжнародно-правового визнання (де-факто й де-юре) з боку провідних міжнародних акторів, передусім США, Росії, Великої Британії та Франції; 2) вступ до новоствореної міжнародної структури безпеки й співробітництва — Ліги Націй; 3) договірне оформлення кордонів, успадкованих у результаті розпаду держав, до складу яких входили українські землі, чи заново визначених на підставі етнічного принципу з урахуванням економічної доцільності; 4) налагодження взаємовигідної співпраці із суміжними й географічно близькими державами; формування з ними, за можливістю, регіонального військово-політичного й економічного блоку під домінуючим впливом офіційного Києва (Балто-Чорноморський / Чорноморський союз).

Діяльність вітчизняної дипломатії зазначеної доби, відповідно до зміни акцентів у визначенні пріоритетних напрямів зовнішньої політики та стратегічних партнерів УНР, розстановки політичних сил у її керівництві, умовно можна поділити на чотири періоди: 1) 14 грудня 1918 — початок лютого 1919 років — спроби збереження нейтралітету УНР і процес формування мережі зарубіжного дипломатичного представництва; 2) початок лютого — початок квітня 1919 року — орієнтація на Антанту; 3) середина квітня — середина листопада того ж року — «орієнтація на власні сили»; 4) із середини листопада 1919-го — формування й реалізація українсько-польського військово-політичного та дипломатичного союзу.

Важливою особливістю дипломатії УНР доби Директорії стала спроба формування загальноукраїнської дипломатичної служби, що було пов'язане з реалізацією Акту Злуки УНР і ЗУНР від 22 січня 1919 року. Президент Української Національної Ради Західної Області УНР Є. Петрушевич увійшов до складу Директорії, а керуючого справами Державного секретаріату закордонних справ ЗУНР Л. Цегельського призначив товаришем міністра закордонних справ УНР. Тоді ж нарада керівників УНР і Західної Області УНР (ЗО УНР) ухвалила об'єднати дипломa-

тичні місії обох державних організмів, за винятком тих країн, що сформувалися на теренах Австро-Угорської імперії. Проте існування загальноукраїнського дипломатичного апарату на практиці виявилося суперечливим і нетривалим, за визнанням В. Темницького, «з'єднання відбулося похапцем, маса справ лишилися неврегульованими. Хоч у принципі прийнято було, що армія і закордонна політика спільні, проте було дві армії і дві закордонні політики» [11, арк. 30]. До того ж переважно соціалістичних (за партійною належністю) наддніпрянських дипломатів обурювали консерватизм, вузький регіоналізм і кон'юнктурництво їхніх галицьких колег; саме це, зокрема, призвело до невдачі вітчизняної дипломатії на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.

Дипломатичні представництва УНР доби Директорії поділялися на: 1) тимчасові дипломатичні місії, відряджені для ведення переговорів (з Антантою — в Одесі й Бірзулі (нині — Подільськ Одеської області) у січні–березні 1919 року, із РСФРР — у Москві в січні–лютому того ж року, з Польщею — у Варшаві в жовтні 1919 — квітні 1920 рр.); 2) постійні дипломатичні представництва в Австрії (В. Липинський, Г. Сидоренко), Бельгії й Нідерландах (А. Яковлів), Болгарії (О. Шульгин), Ватикані (М. Тишкевич, отець Ф. Бонн), Великій Британії (А. Марголін), Греції (Ф. Матушевський, М. Левицький), Грузії (І. Красковський), Данії (Д. Левицький), Естонії (Є. Голіцинський), Італії (Д. Антонович), Королівстві сербів, хорватів і словенців (В. Прокопович), Латвії (В. Кедровський), Німеччині (М. Порш), Польщі (О. Карпинський), Румунії (К. Мацієвич), Османській імперії (О. Лотоцький, І. Токаржевський-Карашевич), Угорщині (М. Галаган), Фінляндії (К. Лоський, М. Залізняк), Чехословаччині (М. Славинський), Швеції й Норвегії (К. Лоський) та Швейцарії (Є. Лукасевич, М. Василько), готувалося посольство до Аргентини (М. Шумицький), що останньою визнала де-юре УНР 5 лютого 1921 року; 3) делегації для участі в роботі міжнародних форумів та організацій (Паризька мирна конференція 1919–1920 рр., Ліга Націй); надзвичайні дипломатичні місії, що відряджалися для налагодження відносин із провідними державами світу (Франція — О. Шульгин, США — Ю. Бачинський).

Статус українських дипломатичних представництв за кордоном був різний: у Німеччині, Австрії, Болгарії, Османській імперії, Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Польщі та інших «окраїнних державах» («рандштатах») вітчизняні посли фігурували в списках дипломатичного корпусу та користувалися дипломатичними привілеями й імунітетами згідно з міжнародним правом; в інших вони мали напівофіційне становище чи тільки дозвіл на перебування.

За великим рахунком, Директорія УНР після приходу до влади мала лише два ймовірних виходи зі скрутного зовнішньополітичного становища: за всяку ціну прихилити на свій бік Антанту або увійти в порозуміння з більшовицькою Росією. Проте остання можливість була пов'язана з небезпекою, щодо якої більшість керівництва УНР не мала жодних ілюзій. Військово-політичний союз із РСФРР міг створити тимчасовий спільний фронт проти польської експансії із заходу й білогвардійського наступу з півдня та південного сходу, але тоді ідея української національної державності була б рано чи пізно похована. Антанта ж на кінець світової війни ще не мала чіткого плану вирішення російського питання: чи проектувати федерацію народів колишньої Російської імперії на демократичних засадах, чи відбудовувати «єдину й неподільну» царську Росію.

Суперечності між французьким командуванням в Одесі й Добровольчою армією та прагнення офіційного Парижа об'єднати всі антибільшовицькі сили у своїй «зоні відповідальності» (Крим і Україна), зрештою, змусили Антанту всерйоз сприйняти Директорію УНР, що до початку лютого 1919 року контролювала більшу частину України, як потенційного союзника. Прибуття до Одеси 14 січня 1919 року головнокомандувача силами Антанти на Півдні Росії генерала Ф.-А. д'Ансельма й начальника штабу полковника А. Фрайденберґа, які

негайно позбавили консульських і дипломатичних повноважень налаштованого проти України «повноважного представника держав Антанти в Південній Росії» Е. Енно, уможливило початок переговорного процесу. Уже 15–19 січня в місті відбувся перший тур переговорів між командувачем військами Директорії в Катеринославщині, Херсонщині й Таврії генерал-майором О. Грековим і д'Ансельмом. Французька сторона у відповідь на прохання делегації УНР про надання підтримки для відсічі більшовикам зажадала офіційного підтвердження прагнень Директорії до співробітництва; ним стало зняття блокади Одеси українськими військами [12].

23–25 січня 1919 року в Одесі пройшов другий тур переговорів між А. Фрайденберґом і місією УНР у складі керівника Головного управління преси й пропаганди УНР О. Назарука та міністра торгівлі й промисловості С. Остапенка, що мали від В. Винниченка інструкції погоджуватися на будь-які компроміси для отримання допомоги, крім двох пунктів: у справі незалежності України та аграрної реформи. Французька сторона зажадала усунення від влади В. Винниченка й В. Чехівського через їхнє «збільшовичення» і тимчасового виходу з Директорії С. Петлюри як «командира бандитів»; створення для боротьби з більшовиками трьохсоттисячної армії під верховним французьким командуванням; залучення до її формування денікінських офіцерів; передачі під контроль Франції фінансів і залізниць УНР; припинення українсько-польської війни в Східній Галичині; перенесення справи державної незалежності УНР та її західних кордонів на розгляд Паризької мирної конференції; звертання Директорії до Франції з проханням встановлення над УНР протекторату (як це вже зробили Польща й Румунія). Фрайденберґ відмовився від попереднього фактичного визнання УНР, наголосивши, що вона «надто маленька держава, щоб існувати самостійно» [13, с. 128–130].

Після повернення місії УНР до Києва переговори в Одесі продовжував віце-міністр закордонних справ А. Галіп, до якого 28 січня 1919 року приєднався ще один віце-міністр — відомий правник А. Марголін. Обидва урядовці були включені до основного складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію й після завершення переговорів мали відбути до столиці Франції. А. Марголін запропонував французькій стороні інноваційний принцип «федералізації знизу», «побудованої на добровільній угоді, як рівних з рівними, державних ланок, які утворились на руїнах старої Росії». Відповідну декларацію за підписами представників УНР, Білорусі, Дону й Кубані було передано військовому командуванню Антанти 5 лютого 1919 року та, як наслідок, схвалено [14, с. 305–306].

Наступна зустріч А. Фрайденберґа з делегацією УНР (Ю. Бачинський, О. Греков, І. Мазепа й С. Остапенко) відбулася 6 лютого 1919 року в Бірзулі. Українські представники мали письмові повноваження на підписання угоди з Антантою за умови визнання нею самостійності УНР і допущення її делегації на Паризьку мирну конференцію, забезпечення демократичного ладу та соціальних реформ. Французька сторона знову наполягала на формуванні більш поміркованого уряду УНР й виході з Директорії С. Петлюри, а також звільненні заарештованих гетьманських міністрів. Вихід із Директорії В. Винниченка й призначення центристського уряду С. Остапенка, катастрофічне становище на більшовицькому фронті як для українців, що втратили Лівобережжя та Київ, так і для французів, яких затиснули повстанці в трикутнику Одеса–Вознесенськ–Миколаїв, — усе це стимулювало відновлення переговорів.

Уже 14 лютого генерал А.-М. Бертелло, що прибув від бухарестської місії Антанти, прийняв в Одесі А. Марголіна й новопризначеного міністра закордонних справ УНР К. Мацієвича. А представник французького військового командування при Директорії у Вінниці — капітан А. де Ланжерон надіслав С. Остапенку листа, в якому було наголошено на необхідності прийняття Директорією маніфесту про опіку з боку Франції. Зрештою, 17 лютого Директорія,

зі згоди уряду УНР і таємно від керівництва соціалістичних партій, ухвалила Декларацію, в якій просила представників французького військового командування «безпосередньо взяти на себе керування управлінням України в галузях військовій, дипломатичній, політичній і фінансово-економічній впродовж всього часу, доки буде проводитися війна з більшовиками» [15, с. 101–102].

Але проектовані умови угоди виходили за межі повноважень антантівського командування в Одесі й вимагали офіційної згоди з боку уряду Франції. Однак французька допомога не надійшла, а десант в Одесі був таким незначним, що через місяць не зміг утримати навіть міста. До того ж після залишення Директорією й урядом УНР 6 березня 1919 року Вінниці та відступу до Жмеринки, а потім до Проскурова українська армія перестала бути для антантівського командування принадним спільником. Наприкінці того ж місяця французькі представники в Одесі повідомили А. Марголіна, що переговори про союзну угоду з УНР за телеграфним розпорядженням із Парижа призупиняються; через кілька днів відбулася евакуація антантівського десанту з міста.

Отже, перша спроба політичного керівництва УНР порозумітися з Антантою в особі її військового командування в Одесі виявилася безрезультатною, як і відряджена з ініціативи К. Мацієвича Надзвичайна дипломатична місія УНР до Великої Британії, яку було прийнято лише на рівні секретаря зовнішньополітичного відомства держави. Із завершенням світової війни головною метою Франції на Сході Європи стало відновлення союзницької системи, для чого треба було відродити Росію як головну ланку в антинімецькому військово-політичному блоці, але вже бажано у формі демократичної федеративної держави. На випадок істотного послаблення Росії внаслідок громадянської війни, господарської розрухи й суспільної анархії було заплановано задіяти сильну Другу Річ Посполиту.

На підставі таких принципових засад східної політики Франції, як провідної держави-переможниці, офіційний Париж не міг підтримувати курс Директорії на зміцнення міжнародно-правової незалежності України й здобуття Соборності українських етнічних земель. Водночас французький уряд міг дипломатично заохотити Директорію й робив певні кроки в цьому напрямі за умови входження УНР у майбутню Російську Федерацію й активної боротьби української армії проти експорту більшовизму, перетворення України на надійну складову «санітарного кордону» проти світової комуністичної революції. Натомість державне керівництво УНР занадто багато надій покладало на міжнародне визнання України й намагалося отримати політичні гарантії від антантівського командування в Одесі, що безнадійно гальмувало переговорний процес, а тим часом становище на фронтах драматично погіршувалося.

Що ж до альтернативного — радянського — варіанта вирішення проблеми зовнішньополітичної орієнтації відновленої УНР, то вже після отримання звісток про перемогу демократичної революції в Німеччині, РНК РСФРР у день підписання Комп'єнського перемир'я — 11 листопада 1918 року дав Реввійськраді директиву «Про підготовку термінової військової допомоги трудящим України» в 10-денний термін [16, с. 12]. Коли ж підтвердилися звістки про укладення Німеччиною перемир'я з Антантою й падіння в Берліні монархії Гогенцоллернів, ВЦВК РСФРР 13 листопада офіційно анулював Брестський мирний договір. Через кілька днів було створено Групу військ Курського напрямку для наступу на Україну, що негайно розпочала активні бойові дії, а 28 листопада 1918 року в Курську сформували більшовицький Тимчасовий робітничо-селянський уряд України на чолі з Г. Пятаковим (24 січня 1919 р. його змінила довірена особа Леніна — Х. Раковський). Наступного дня він переїхав до колишнього сотенного містечка слобідського Сумського полку — Суджі (нині — райцентр Курської області), де опублікував «Маніфест до українського народу» з оголошенням про повалення режиму П. Скоропадського й закликом боротися за відновлення радянської влади.

Лише 31 грудня 1918 року Рада Народних Міністрів УНР спромоглася направити ноту протесту урядові РСФРР стосовно наступу її військ на територію України без оголошення війни. Оскільки відповіді з Москви не надійшло, 2 і 4 січня 1919 року (коли більшовицькі сили вже взяли Харків, а на базі Групи військ Курського напрямку було організовано Український фронт) Кремлю надіслали ще одну ноту протесту. Одночасно В. Чехівський у порозумінні з В. Винниченком запропонував відрядити до Москви офіційну делегацію УНР, що мала докласти зусиль, аби досягти взаємного визнання суверенітету сторін коштом включення до складу українського уряду більшовиків, відкриття фронту проти «білої» Донської армії та розгортання дипломатичної боротьби проти Антанти на Півдні України.

Цього разу до Києва за підписом наркома закордонних справ РСФРР Г. Чичеріна 6 січня надійшла відповідь на українську ноту, де говорилося, що «ніякого війська Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки на Україні нема. Воєнна акція на українській території... провадиться поміж військами Директорії та армією українського радянського уряду, який є цілком незалежний». Водночас було зазначено про згоду прийняти в Москві представників УНР для ведення переговорів, якщо український уряд виступить проти англо-французького й американського імперіалізму. У відповідь уряд УНР 9 січня вислав до Москви чергову ноту, в якій заявив, що твердження комісара закордонних справ РСФРР є або умисним перекручуванням правди, або ж цілковитою непоінформованістю. У разі негайного припинення воєнних операцій і виведення більшовицьких військ з України Рада народних міністрів погоджувалася приступити до мирних переговорів [17, арк. 1–8].

На це Кремль знову наголосив, що серед військ, які борються проти Директорії, немає російських частин. Крізь дипломатичну риторику проглядало прагнення Леніна домогтися від Директорії легітимізації КП(б)У та, можливо, входження її до урядової коаліції. Для ленінського уряду це був би явно безболісніший, «менше затратний» крок до відновлення в Україні влади рад, який дозволив би використати обмежені збройні сили РСФРР, що потрапляла в дедалі щільніше «кільце фронтів», на критичних напрямках — проти О. Колчака й А. Денікіна. Із Києва для ведення переговорів виїхала Надзвичайна дипломатична місія УНР на чолі зі С. Мазуренком, яка 15 січня 1919 року прибула до Москви. Але вже наступного дня, коли Червона армія захопила Чернігів і наближалася до Полтави, Директорія УНР на вимогу С. Петлюри оголосила про стан війни з РСФРР.

Мирні переговори між делегаціями Директорії і РНК РСФРР (голова — Д. Мануїльський) тривали протягом 17 січня — 4 лютого 1919 року. Українська дипмісія мала від В. Винниченка чіткі інструкції: досягти припинення воєнних дій РСФРР проти УНР і укласти мирний договір на засадах цілковитої самостійності України, виведення з неї Червоної армії й надання Кремлем матеріальної допомоги Армії УНР; за це УНР зобов'язувалася підписати з РСФРР тимчасовий військовий союз проти «білого руху» та його спільників. Але російська делегація відмовилася від обговорення проблеми миру, мотивуючи це відсутністю представників маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду України й погоджуючись лише на роль посередника між останнім і Директорією. Кремль пропонував вести переговори переважно з економічних питань, оминаючи політичні. Відстоюючи свої інтереси, російська сторона прагнула змусити УНР укласти союзну угоду проти Антанти, А. Денікіна та П. Краснова, за якою проводилося б узгодження воєнних дій проти «ворогів революції»; водночас РСФРР не скупилася на обіцянки негайно визнати на офіційному рівні незалежність УНР [17, арк. 22–30].

Місія Директорії не заперечувала спільних із Москвою операцій проти кадетського Кримського крайового уряду, але за умови подальшого приєднання пів-

острова до УНР. Із прибуттям до Москви з Харкова делегації УСРР на засіданні 4 лютого 1919 року було погоджено текст документа, який телеграмою вирішили відправити Директорії й харківському більшовицькому урядові: 1) визнання Директорією влади рад; 2) нейтралітет України з активним захистом проти іноземного втручання; 3) спільна боротьба проти контрреволюції; 4) перемир'я на час ведення переговорів. Текст було дубльовано в телеграмі Х. Раковського Директорії, відправленій уже після евакуації уряду УНР із Києва до Вінниці. Оскільки в пропозиціях ішлося про самоліквідацію Директорії як найвищого органу державної влади УНР, 10 лютого С. Мазуренку з Вінниці, де перебувало керівництво УНР, надійшло розпорядження перервати будь-які переговори. Навіть В. Винниченко, що вже залишав свою посаду в Директорії на вимогу представників Антанти, відреагував украй бурхливо, особливо його обурили слова з телеграми Х. Раковського про гарантії, які будуть надані членам уряду УНР на власній, українській землі.

Після невдачі одеських переговорів УНР з Антантою та московських із РНК РСФРР центр ваги діяльності української дипломатії було перенесено до Парижа, де 18 січня 1919 року розпочала свою роботу міжнародна мирна конференція, що тривала з перервами рівно рік. Згідно із затвердженими 10 січня 1919 року штатами, Надзвичайна дипломатична місія на Паризьку мирну конференцію складалася з 14 членів, 34 співробітників канцелярії, 20 працівників інформбюро та спостерігачів від провідних політичних партій [18, с. 40–42]. Місію очолював колишній міністр шляхів УНР Г. Сидоренко, якого в серпні 1919 року змінив посланник у Ватикані граф М. Тишкевич. Однак попри всі зусилля місії, великі держави дивилися на українське питання в контексті загальноросійських проблем, представники країн Антанти постійно й послідовно переконували делегатів УНР у необхідності відмовитися від домагань її самостійності й погодитися на федерацію з Росією. Інтерес до України зростав у західних лідерів лише тоді, коли Армії УНР вдавалося здобути успіх на фронті (як, наприклад, у липні–серпні 1919 р. під час наступу українських військ на Київ), але такі перемоги були епізодичними й не досить тривалими, щоби змінити загальне ставлення Антанти та США до української справи.

Давався взнаки брак довершеної зовнішньополітичної концепції Директорії УНР, яка б охоплювала проблеми повоєнного мирного врегулювання та де була б аргументовано доведена потреба системи загальноєвропейської безпеки в самостійній УНР. Але завжди був шанс поліпшити ставлення Антанти до української проблематики, і саме його Надзвичайна дипломатична місія УНР постійно втрачала. Г. Сидоренко вживав усіх можливих заходів, проте без досвіду в дипломатичній справі це було дуже важко. 25 лютого 1919 року він подав ноту протесту проти нападу Польщі й Румунії на УНР, що закінчувалася проханням до конференції «скерувати свій вплив і авторитет у румунській і польській владі на те, щоб вони не порушували принципів, встановлених Мировою конференцією, не посилали своїх військ проти української території». 5 березня 1919 року була оприлюднена нота з інформацією про приєднання до УНР Закарпаття на підставі рішення віча в Хусті від 21 січня, а 18 березня — нова нота протесту проти окупації Буковини Румунією.

Намагаючись підсилити українські позиції на Паризькій мирній конференції, радник дипмісії О. Шульгин склав і відправив 6 травня до французького МЗС меморандум делегації УНР, у якому було представлено концепцію українсько-французької співпраці та прохання до офіційного Парижа вислати свою військову місію до уряду УНР, що тоді перебував на території Східної Галичини. Незважаючи на те, що Франція вже схилялася до підтримки варшавських планів щодо Східної Галичини, Холмщини, Підляшшя та Західної Волині, відповідь на меморандум від 19 травня 1919 року була досить прихильною та задовольняла пропозиції україн-

ської делегації. Зі свого боку О. Шульгин від імені української делегації прийняв усі формальні вимоги французького уряду, суть яких зводилася до об'єднання військових зусиль УНР і Польщі в боротьбі проти більшовизму та невикористання французької допомоги проти О. Колчака й А. Денікіна [19, с. 118].

Але цей обмін нотами вже не мав позитивних наслідків — ані діяльність МЗС УНР, ані підтримка опозиційних політичних сил у Парижі й Лондоні не змогли переламати хід мирної конференції щодо українського питання. Загалом на Паризькій конференції не поспішали розглядати проблему політичної долі України як суверенної держави, обмежилися лише обговоренням державної належності Західної України. Пізніше О. Шульгин згадував, що «в 1919 році при тій політиці, яку проводив уряд, в час, коли Україна була, як фортеця, оточена ворогами, годі було чогось добитись реального у Парижі, у тому Парижі, де нічого про Україну не знали, де проти нас велись скажені атаки як росіян, так і поляків» [20, с. 76].

Антанта погодилася б визнати за Україною приблизно те саме місце, яке посідала в регіоні колишня Російська імперія, лише в разі створення над Дніпром міцного й життєздатного державного організму, спроможного нейтралізувати розповсюдження більшовизму й стабілізувати військово-політичну ситуацію. Але керівникам вітчизняного визвольного руху так і не вдалося переконати Захід у доцільності закріплення за Україною головної ролі у створенні системи регіональної безпеки в Центрально-Східній Європі шляхом організації Балто-Чорноморського союзу. Між тим саме невдачі в спробах започаткування рівноправного діалогу з РСФРР і в справі захисту українських національних інтересів на Паризькій мирній конференції, зрештою, активізували участь Директорії у створенні Балтійської (Східної) Антанти (підписання в Ризі Політичної конвенції на 4-й конференції прибалтійських держав 31 серпня 1920 р.). Проте, активно підтримані С. Петлюрою та його однодумцями, передусім А. Лівицьким і А. Ніковським, плани «начальника держави» Ю. Пілсудського щодо союзного згуртування Речі Посполитої, УНР, Фінляндії, Естонії, Латвії й Литви, а також польсько-білоруської унії від початку мали невеликі шанси на успішну реалізацію після того, як історична пам'ять про давні антагонізми з Польщею в національній свідомості литовців, білорусів і українців доповнили свіжі рани — окупація польськими військами Вільнюського краю, Гродненщини, Мінщини, Холмщини, Підляшшя, Волині та Східної Галичини протягом кінця 1918 — початку 1919 років.

Але з геополітичного та військово-стратегічного погляду УНР і Друга Річ Посполита об'єктивно були зацікавлені у встановленні союзницьких відносин. Ю. Пілсудський і його прибічники — представники демократичної лівиці в Сеймі обстоювали ідею створення федерації з визволеними від російського панування Україною, Білоруссю та Литвою, що призвело б до утворення «коридору», який мав оберігати Другу Річ Посполиту від безпосередньої агресії з боку Кремля чи «білої» Росії, коли б остання перемогла в громадянській війні. Причому, на їхню думку, до Польщі мала відійти Холмщина, Західна Волинь до р. Стир і Львівщина. Але впливова Національно-демократична партія Р. Дмовського, що мала відносну більшість у Сеймі, вважала українців нездатними до самостійного державного існування й прагнула інкорпорувати, крім згаданих теренів, усю Східну Галичину та Західне Поділля (до Збруча й Смотрича), віддаючи перевагу на Сході безпосередньому кордонові Польщі з Росією.

З огляду на загальне погіршення військово-політичного становища УНР і неминуче зіткнення з Добровольчою армією В. Май-Маєвського, 22 вересня 1919 року на спільному засіданні Директорії УНР і Ради народних міністрів було вирішено відрядити до Польщі дипмісію на чолі з А. Лівицьким, що мала забезпечити юридичне визнання УНР офіційною Варшавою шляхом підписання консульської конвенції, яка гарантувала б національно-політичні та культурні права українців у Польщі та поляків в Україні, а також урегулювання суперечливих

фінансових і територіальних питань. До складу місії увійшли й представники уряду ЗО УНР — С. Витвицький, А. Горбачевський та М. Новаковський. За найгіршої ситуації дипмісія могла піти на визнання вже доконаної втрати Холмщини й Підляшшя, проте умовно — до скликання українського парламенту, що мав остаточно вирішити цю проблему. Делегація А. Лівицького принципово не мала погоджуватися на належність Східної Галичини до Польщі з огляду на виключну компетенцію в цій справі Паризької мирної конференції [21, арк. 3–4]. 3 жовтня 1919 року дипмісія з 38 членів відбула до польської столиці, за три місяці її чисельність, не рахуючи керівництва, зросла до 97 осіб, і вона перебрала на себе функції керівного осередку української дипломатії.

Однак укладення 6 листопада 1919 року командуванням Галицької армії сепаратної угоди з білогвардійцями та її перехід у повне розпорядження головкома збройних сил Півдня Росії А. Денікіна спричинило воєнну катастрофу УНР. Тому 15 листопада 1919 року, напередодні відходу з Кам'янця-Подільського й здачі його полякам, Директорія прийняла таємну постанову про надання А. Лівицькому остаточних інструкцій на переговорах. Вони зводилися до визнання кордону між УНР і Польською Республікою вздовж запропонованої Антантою «лінії Бартелемі» через територію Східної Галичини й по р. Турії через Волинь, а у випадку необхідності — по р. Стир. Вирішення проблеми польського землеволодіння на Правобережжі було пов'язане з позицією майбутнього парламенту УНР [22, с. 311–312]. Але цього вже було замало, і варшавські політики вирішили скористатися слушною нагодою для юридичного оформлення своїх військових територіальних здобутків.

30 листопада 1919 року поляки в ультимативній формі висунули перед А. Лівицьким вимогу цілковитого зречення не лише всієї Східної Галичини, а й більшої частини Волині. Після консультацій у Львові й Тернополі з провідними діячами УНР (члени Директорії А. Макаренко, Ф. Швець, а також В. Кедровський, М. Ковалевський, В. Старосольський та ін.) А. Лівицький 2 грудня 1919 року змушений був подати декларацію зі згодою на проходження українсько-польського кордону Збручем і далі через північно-західну Волинь; східногалицькі представники на знак протесту вийшли зі спільної місії. Передбачалося також взаємне забезпечення прав поляків в УНР і українців у Польщі, остаточне вирішення аграрного питання залишалося в компетенції Українських установчих зборів, але юридичне становище польських землевласників регулювалося б окремим положенням.

В обмін на територіальні поступки Варшава мала визнати УНР незалежною державою, представляти її інтереси на міжнародній арені, амністувати українських політв'язнів, допомогти українській армії зброєю та спорядженням. Дізнавшись про зміст декларації, Ю. Пілсудський того ж дня дав згоду на прийняття на контрольованій польськими військами території решток розгромленої денікінцями Армії УНР і її урядових установ, а також створення бази для їхньої реорганізації, УНР отримувала можливість транзиту будь-яких товарів через територію Польщі [23, арк. 36–37]. В остаточному варіанті Політичної конвенції, підписаної в ніч на 22 квітня 1920 року міністром юстиції, керуючим МЗС УНР А. Лівицьким та керуючим МЗС Польщі Я. Домбським, делегації зійшлися на компромісній формулі: «Річ Посполита Польська визнає Директорію незалежної УНР, на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну владу УНР» [24, с. 225].

Згідно ж із п. 3 Політичної конвенції польський уряд визнавав за УНР «територію на схід від кордону, зазначеного в артикулі 2-ім», тобто від лінії р. Збруч — Вишегрудок — Кремінецькі узгір'я — Здолбунів — східна адміністративна межа Рівненського повіту — східна адміністративна межа Мінської губернії — р. Прип'ять, «до кордонів Польщі 1772 (передрозборових), які Польща вже посі-

дає, або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним». У разі військової поразки УНР саме окреслені в цьому пункті терени Правобережжя стали б осередком української державності. За даними МЗС УНР, вона охоплювала б усю Подільську губернію й більшу частину Волинської та Київської, окремі повіти Мінської, Могильовської та Херсонської губерній, її площа перевищила б 160 тис. кв. км, а населення — 12 млн чол. [25, арк. 169].

Але Варшавський договір так і залишився «персональним союзом» двох глав держав — С. Петлюри й Ю. Пілсудського — та ґрунтувався на їхніх довірчих особистих відносинах і приватних домовленостях (як таємна угода він не потребував ратифікації парламентами), не став він і консолідуючим чинником. Більше того, обидва лідери зіткнулися з потужною опозицією своїм планам усередині власних країн. Польські національні демократи й центристські партії, які мали більшість у Сеймі, були стурбовані тим, що проукраїнська політика «начальника держави» лише «антагонізує» Москву, вважали наддніпрянських українців потенційними союзниками Німеччини та конкурентами в боротьбі за Східну Галичину, і тому рішуче виступали проти підтримки української державності в будь-якій її формі. С. Петлюра, своєю чергою, потрапив під вогонь нищівної критики майже всіх відомих із дореволюційних часів діячів українського руху (В. Винниченка, М. Грушевського, М. Шаповала та ін.), які вважали варшавські домовленості зрадою інтересів Соборної України.

Ризький мирний договір від 18 березня 1921 року між Польщею й РСФРР, на укладення якого українська дипломатія вже не мала ані найменшого впливу, скасував Варшавську союзну угоду, хоча Польща офіційно заявила про це лише 1923 року. Українсько-польський військово-політичний союз виявився нетривким і під тиском непереборних зовнішньо- і внутрішньополітичних чинників спочатку формально, а згодом і фактично розпався, він був запізнілим принаймні на рік і самотужки не зміг протистояти зміцнілій більшовицькій Росії. Але водночас договір мав велике значення не лише для українського народу, який завдяки допомозі з боку Польщі продовжував збройну боротьбу за незалежну УНР до кінця 1921 року. Коли б не спільний українсько-польський опір улітку-восени 1920 року, то запланований Кремлем під гаслом «світової революції» похід на Польщу, Румунію й Німеччину виявився б цілком успішним та неминуче обернувся би трагедією для всіх цих держав, та і Європи загалом.

Державний центр УНР, зокрема голова Директорії С. Петлюра, 65 депутатів Трудового конгресу народу України, 14 міністрів і 1680 урядовців, залишили національну територію 21 листопада 1920 року, маючи всі ознаки легітимності, тобто законності як із погляду українських юридично-правових актів («Закону про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР» і «Закону про Державну Народну Раду УНР» від 12 листопада 1920 р.), так і міжнародного права.

На першому етапі діяльності (Тарнівському), що тривав до кінця 1923 року, екзильний уряд УНР жив надіями на швидке повернення в Україну, розраховуючи на організацію загальнонародного антибільшовицького повстання всередині неї, та спрямовував свої зусилля в цей бік. Він іще мав союзницькі відносини з Польщею й навіть після підписання Ризького мирного договору його дипломатичні представництва офіційно діяли в низці європейських держав (у Румунії — до 1924, а у Швейцарії — до 1926 р.).

На думку С. Петлюри, Державний центр УНР мав: «1) Схоронити традиції і придбання державної боротьби. 2) Бути здатним до підписання відповідних умов державного характеру в разі потреби. 3) Виконувати так само в разі потреби функції репрезентативні». Причому на перший план С. Петлюра, як Голова Державного центру, висував його дипломатичну діяльність, тобто «використання міжнародних з'їздів і конференцій через заступи на них представників української опінії чи відповідних українських угруповань; використання між-

народної преси – журналістики, взагалі всякої можливості для піднесення голосу в цілях популяризації Української Державної справи, установлення зв'язків з впливовими фінансовими чи економічними асоціаціями та концернами для тих же самих цілей» [26, арк. 44].

Але РНК РСФРР, маючи на меті нейтралізувати діяльність дипмісій УНР у країнах найбільшого скупчення української політичної еміграції, погодився на заснування в низці таких держав повноважних представництв УСРР. Як наслідок, у 1921–1922 рр. послів УНР (у Польщі — Л. Михайлова; у Німеччині — Р. Смаль-Стоцького; в Австрії — Г. Сидоренка; у Чехословаччині — М. Славинського) замінили (до створення СРСР і ліквідації республіканського НКЗС 20 вересня 1923 р.) відповідно повпреди УСРР О. Шумський, В. Ауссем, Ю. Коцюбинський та М. Левицький.

Але екзильному урядові УНР і його зовнішньополітичній службі, що перейшли на напівлегальне становище, судилося проіснувати (з перервою під час Другої світової війни) до ухвалення Акту проголошення незалежності України. Останній президент УНР в екзилі М. Плав'юк передав 22 серпня 1992 року Президентові України Л. Кравчуку «Грамоту про складання повноважень і припинення діяльності ДЦ УНР в екзилі», наголосивши, що «проголошена 24 серпня й утверджена 1 грудня 1991 року народом України Українська держава продовжує державно-національні традиції УНР і є правонаступницею УНР».

Загалом же вітчизняна дипломатія, на жаль, доволі пізно дійшла принципового висновку, якого дотримується увесь сучасний цивілізований світ: у незалежної та самодостатньої держави немає постійних друзів, а є лише постійні інтереси, тому зовнішня політика повинна відповідати національним інтересам незалежної України. А військова поразка УНР від більшовицької Росії й прагнення країн Заходу до встановлення вигідних торговельно-економічних відносин із РСФРР, що мали компенсувати жахливі матеріальні втрати світової війни, призвели до припинення їхніх взаємин із дипломатичними представництвами УНР.

1. *Франко І.Я.* Поза межами можливого // Зібрання творів: у 50 т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 45. – С. 276–285.
2. Вісти з Української Центральної ради. — 1917. — № 4. — Квіт.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (далі — ЦДАВО України), ф. 1063, оп. 3, спр. 1.
4. Нова Рада. — 1917, 17 грудня.
5. ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 3, спр. 1.
6. *Гайдуков Л., Ведєнєєв Д.* Служба повного профілю. Розбудова зовнішньополітичної служби Української Держави гетьмана Павла Скоропадського // Політика і час. — 1998. — № 6. — С. 71–78.
7. ЦДАВО України, ф. 2607, оп. 2, спр. 2.
8. Нова рада. — 1918, 11 вересня.
9. Відродження. — 1918, 26 (13) грудня (Додаток).
10. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Документи і матеріали: У 2 т., 3 ч. / упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. — Т. 1. — 688 с.
11. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 69.
12. *Греків О.* Переговори з представниками Антанти в Одесі 1918-1919 рр.// Шлях перемоги. — 1957. — № 41. — С. 112–128.
13. *Назарук О.* Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української революції. — Відень: Укр. прапор, 1920. — 344 с.
14. *Марголін А.* Україна і Антанта: Розмова з послом УНР в Англії // Воля (Відень). — 1920. — № 7–8. — С. 304–309.
15. *Христюк П.* Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917–1920 рр.: [У 4 т.] / Укр. соціол. ін-т. — Відень, 1921. — Т. II. — 204 с.

16. *Антонов-Овсеенко В.* Записки о гражданской войне. — Т. 3. — Москва–Ленинград: Госвоениздат, 1932. — 350 с.
17. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 12.
18. *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР: [у 7 т.]. — Т. 4: Директорія і Антанта. — Скрентон: Укр. наук.-іст. б-ка, 1963. — 352 с.
19. *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР: [у 7 т.]. — Т. 5: Директорія і Антанта. — Скрентон: Укр. наук.-іст. б-ка, 1964. — 248 с.
20. *Шульгин О.* Без території: Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 342 с.
21. ЦДАВО України, ф. 3809, оп. 2, спр. 1.
22. *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. — К.: Темпора, 2003. — 608 с.
23. ЦДАВО України, ф. 2211, оп. 1, спр. 3.
24. *Доценко О.* Літопис української революції: Матеріяли й документи до історії української революції. — Т. ІІ, кн. 5: Польща визнає самостійність України.— Київ; Львів, 1923. — 400 с.
25. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 370.
26. Там само, ф. 3205, оп. 1, спр. 136.

Volodymyr HOLOVCHENKO,
Doctor of Political Sciences

BEYOND THE BORDERS OF POSSIBLE: THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC DIPLOMACY IN THE STRUGGLE FOR INDEPENDENT NATION STATE

Abstract. The article analyses the role and contribution of domestic diplomacy in the struggle for Ukraine's independence during the National-Democratic Revolution of 1917–1920, explains the reasons for its successes and failures, defines the strengths and weaknesses of its activities. In a situation where the international community represented by the victorious Triple Entente was not ready to understand the kernel of the Ukrainian issue, the crucial role of independent Ukraine in the system of pan-European and regional security, which was clearly demonstrated during the Paris Peace Conference of 1919–1920, the Ukrainian National Republic had to prove it and to struggle by its own military, political and diplomatic efforts. However, Ukraine lacked these efforts. Its national governments were not able to ensure the vital activity of the country and make it a serious power important to leading international actors. The Ukrainian issue remained unresolved, and the Ukrainian ethnic group was divided between the Soviet Union, Poland, Romania and Czechoslovakia. The close political ties between leaders of the Central Rada and the Hetmanate under P. Skoropadskyi with official Berlin and Vienna in resolving regional and border issues as well as the continued uncertainty of the state's foreign policy priorities at the time of the Directorate also became obstacles to the international political recognition of the UNR's independence.

Keywords: state, diplomacy, the Directorate, independence, revolution, the Central Rada.

УДК 94(477):327«1917/1919»

Олег МАШЕВСЬКИЙ,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії зарубіжних країн
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Анотація. Проаналізовано основні етапи та особливості встановлення дипломатичних відносин УНР та гетьманської Української Держави з країнами Заходу протягом 1917–1919 рр. Звертається увага на проблему визнання України провідними державами світу. Зроблено порівняльну характеристику взаємин країн Антанти та Четверного союзу з Україною. Розглянуто спільні риси та відмінності у підходах керівництва УНР та гетьманату П. Скоропадського до визначення та реалізації зовнішньополітичного курсу. Показано, яке місце займала Україна у системі міжнародних відносин на завершальному етапі Першої світової війни та яким чином «українське питання» впливало на розгортання подій на Сході Європи. Узагальнено як досягнення, переваги, здобутки молодої української дипломатії на міжнародній арені, так і прорахунки, які часом мали далекосяжні негативні наслідки.

Ключові слова: дипломатія, посольство, консульство, УНР, гетьманська Українська Держава, Антанта, Четверний союз.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАННЯ УКРАЇНИ ДЕРЖАВАМИ ЗАХОДУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН У 1917–1919 рр.

Під час національно-визвольної боротьби народів та в період становлення й розбудови нових незалежних держав надзвичайно важливою є зовнішня підтримка. Протягом українських визвольних змагань 1917–1920 рр. на перебіг подій в Україні суттєво впливали великі держави. Від політики країн Заходу, а також правильного визначення зовнішньополітичних пріоритетів українським керівництвом досить часто залежала доля української державності. Здобутки та прорахунки української дипломатії доби національної революції доцільно ретельно вивчати та використовувати й на нинішньому етапі державотворення. Особливе значення має проблема визнання новоутворених держав провідними країнами світу та встановлення з ними повноцінних дипломатичних відносин. Адже це дозволяє увійти до світової спільноти повноправним партнером та повною мірою відстоювати свої національні інтереси.

«Українське питання» вчергове гостро постало у світовій політиці в період Першої світової війни. Україна займала значне місце в планах повоєнно-

го устрою, які Німеччина та Австро-Угорщина передбачали реалізувати після розгрому своїх супротивників. Незалежна українська держава, створена з відвойованих у Росії українських теренів, повинна була унеможливити подальшу російську експансію на Захід. Без українського хліба, заліза та вугілля Росія, на думку аналітиків Центральних держав, надовго перетворилася б в економічно другорядну державу та втратила б значну частину своїх імперських амбіцій. Звичайно, створена за допомогою Центральних держав, Українська Держава мала перебувати в орбітах впливу цих країн і насамперед Німеччини [1, с. 9–25].

Потрібно наголосити, що офіційні кола держав Антанти до 1917 року свідомо ігнорували український рух, дотримуючись думки, що будь-який сепаратизм послабить їхнього союзника й лише унітарна Росія зможе ефективно протистояти Німеччині та Австро-Угорщині на сході Європи. Хоча варто зазначити, що Велика Британія, яка вступила у війну під гаслом захисту малих народів, приділяла набагато більшу увагу національному питанню у Центральній та Східній Європі. Було створено та активно діяло «Агентство пропаганди публічної підтримки національного самовизначення». Щоправда, його діяльність стосувалася лише народів, що належали до держав Четверного союзу [2, с. 11].

Падіння самодержавства та стрімкі політичні зміни в Петербурзі та Києві внесли суттєві корективи в політику Парижа та Лондона. Після Лютневої революції протягом 1917 року російська армія на очах втрачала боєздатність, розкладалася. Під сумнівом було й подальше існування Росії як єдиного політичного організму. Таким чином, для країн Антанти виникав ризик виходу Росії з війни, втрати потужного союзника на Східному фронті. Тим часом в Україні зростав авторитет Центральної Ради, створювались українські національні військові частини, які відзначались дисципліною та боєздатністю. Тому французькі, англійські, американські дипломати ще навесні–влітку 1917 року ретельно вивчали ситуацію в Україні, з'ясовували наміри українського керівництва. Водночас варто звернути увагу на те, що перші контакти представників країн Антанти з українськими політиками та військовими мали неофіційний характер. Адже, враховуючи негативне ставлення Тимчасового уряду до Центральної Ради, західні дипломати усвідомлювали, що їхні офіційні зустрічі у Києві викличуть незадоволення в Петербурзі [3, 4].

З падінням російського Тимчасового уряду, проголошенням більшовиками намірів вивести Росію з війни країни Антанти значно активізували відносини з Україною. Союзники планували, що, у випадку укладання сепаратного миру більшовицької Росії з Німеччиною, задля продовження бойових дій на Східному фронті необхідно залучити українські корпуси з українізованих формувань російської армії, чеські полки з чехів-колоністів та австрійських полонених, польські національні військові частини. Бажаючи зміцнити свого потенційного союзника, враховуючи катастрофічне фінансове становище України, країни Антанти неодноразово пропонували українському уряду фінансову та технічну допомогу. Однак українське керівництво, перебуваючи у надзвичайно скрутній ситуації, в зв'язку з поразками у війні з більшовицькою Росією, все ж не поспішало прийняти західну допомогу. Так, О. Шульгин на засіданні Восьмої сесії Центральної Ради заявив, що Україна згодна це робити лише за умови, якщо західні держави визнають УНР й надішлють до неї своїх офіційних послів [4].

Розглядаючи проблему визнання УНР та налагодження з нею дипломатичних відносин за доби Центральної Ради, варто звернути увагу як на проблему активності, наполегливості, професіоналізму молодої української дипломатії, так і підходи західних урядовців до цього питання.

З одного боку, помітно гальмувало становлення повноцінних відносин не досить чітке визначення статусу УНР. Адже згідно з III Універсалом Центральної Ради від 20 листопада 1917 року вона «не відділялася від Російської Республіки» й передбачалося, що вона стане частиною майбутньої небільшовицької федеративної Росії.

Крім того, до кінця грудня 1917 року в складі українського уряду навіть не було інституції, яка спеціально, окремо мала займатися зовнішньою політикою. Тривалий час цим напрямом роботи опікувалося Генеральне секретарство міжнаціональних справ на чолі з Олександром Шульгиним. Лише 22 грудня 1917 р. рішенням уряду був створений Генеральний секретаріат міжнародних справ, який очолив також О. Шульгин. 11 січня 1918 р. він був перейменований в Міністерство закордонних справ. Після рішення Центральної Ради надіслати делегацію на Берестейську конференцію Олександр Шульгин, зорієнтований на співпрацю з країнами Антанти, подав у відставку і зовнішньополітичне відомство очолив Всеволод Голубович [5, с. 118–21]. Тобто очільники УНР тривалий час вимагали від західних урядів щоб вони визнали статус України як незалежної держави, хоча самі ж проголосили формально лише автономне утворення, яке не мало навіть зовнішньополітичного відомства.

Першим посольством України за кордоном була місія у Швейцарії на чолі з Ю. Гайсенком, спрямована до Лозанни лише 27 грудня 1917 р. При посольстві було організовано консульство та пресове бюро [5, с. 120–121].

Лондон та Париж своєю чергою не поспішали визнавати УНР та надсилати до неї послів, оскільки це суперечило їхнім стратегічним підходам щодо Росії, згідно з якими вона мала стати після падіння більшовиків демократичною федеративною республікою, яка, можливо, ще повернеться до участі у світовій війні й, у будь-якому випадку, стане у повоєнному світі надійною потужною противагою Німеччині, якщо та відновиться як мілітаристська, агресивна держава. З тактичних міркувань встановлення з УНР міждержавних зв'язків зумовило б значне погіршення відносин країн Антанти як з білогвардійським рухом, що набирав обертів, так і з відродженою Польщею, які вкрай негативно ставилися до української державності.

Однак небезпека зближення України з країнами Четверного союзу, укладання з ними перемир'я та наміри взяти участь у Берестейській мирній конференції стимулювали західні держави зробити значні поступки Києву у питанні визнання та налагодження дипломатичних відносин, щоб утримати український уряд від цих кроків чи принаймні затримати цей процес.

21 грудня 1917 р. генерал Жорж Табуї, який був представником Франції при штабі Південно-Західного фронту, повідомив О. Шульгина, що він призначений комісаром Французької Республіки в Україні, а 22 грудня він був офіційно прийнятий у цьому статусі головою Генерального Секретаріату УНР Володимиром Винниченком. 8 січня 1918 р. голова українського уряду офіційно прийняв колишнього британського консула в Одесі Піктона Багге, який щойно був призначений комісаром Великої Британії в Україні. Досить дискусійним є питання, чи відбулося офіційне визнання Лондоном та Парижем УНР та чи можна вважати вищезгаданих дипломатів повноважними послами. Ж. Табуї та П. Багге під час свого офіційного представлення В. Винниченку зауважили, що не мають вірчих грамот, оскільки призначені єдиним на той час можливим телеграфним способом. Після укладання УНР Брестейського миру з країнами Четверного союзу обидва дипломати наголосили, що не мали статусу послів й Україна не була визнана як незалежна держава. Щоправда, українські очільники у своїх мемуарах зауважували, що призначення офіційних представників вже і є фактом визнання держави, але й вони, зокрема О. Шульгин у вказівках українській делегації на Ясській конференції країн Антанти 17–18 січня 1918 р. наголошували на необхідності продовжувати докладати зусиль для повного та безумовного визнання УНР та оформлення з нею належних дипломатичних зносин [4; 6]. Тобто можна вважати, що Лондон та Париж зробили вагомі кроки на шляху встановлення міждержавних взаємин з УНР й, очевидно, готові були належним чином завершити цей процес, але за умови припинення переговорів України з країнами Четверного союзу та відмови від укладання з ними сепаратного миру.

Певні сподівання в української дипломатії були на підтримку Сполучених Штатів Америки, зважаючи на стрімке посилення їхнього впливу на європейську політику після вступу у війну 6 квітня 1917 р. та враховуючи їхній величезний економічний потенціал, дипломатичну активність президента Вудро Вільсона і його масштабні плани повоєнного перетворення світу. Більше того, у посланні до Конгресу 8 січня 1918 р., відомому як «14 пунктів В. Вільсона», значний наголос робився на забезпеченні національних прав народів. Українська діаспора в США також могла звернути увагу Вашингтона на «українське питання» в світовій дипломатії та міжнародних відносинах.

Проте Вашингтон у своїй політиці щодо України зайняв ще більш обережну позицію, ніж Лондон та Париж. Віддаленість американської території від фронтів дозволяла вичікувати, як будуть розгортатися події на сході Європи. Важливим для американців було зібрати достатньо інформації про процеси, що відбувалися на теренах колишньої Російської імперії й лише потім робити подальші кроки. Хоча, як слушно зазначає українська дослідниця Н. Городня, голова Держдепартаменту Роберт Лансінг вважав, що будь-які дії, спрямовані на збереження Східного фронту, мають бути підтримані зокрема й щодо взаємин з Центральною Радою. Проте наголос у цій політиці робився на підтримці російських антибільшовицьких сил, зокрема донської армії генерала О. Каледіна, якій планувалося надати фінансову підтримку [4].

Проблемою було те, що Держдепартамент отримував інформацію про події в Україні від американського посла в Росії Д. Френсіса, який сам не мав вичерпних відомостей про те, що відбувається в Україні. Щоправда, на початку грудня 1917 року до Києва було спрямовано колишнього американського представника у Ризі Р. Дженкінса для організації консульства, але він не отримав суттєвих політичних та дипломатичних повноважень і був застережений від дій щодо визнання будь-якого місцевого уряду [5, с. 115–116]. Провідний американський аналітик з російського питання, професор Гарвардського університету А.К. Кулідж писав у своїй аналітичній записці Р. Лансінгу у травні 1918 року, що утворення на території Росії певного числа незалежних держав загрожує закріпити її роздробленість і дуже посилити німецький вплив [7, с. 99].

Щоправда, і українська дипломатія надто пізно звернула увагу на американський чинник. Лише у грудні 1917 року очільник зовнішньополітичного відомства О. Шульгин звернувся з листом до уряду США з проханням підтримки та пропозиціями налагодження дипломатичних взаємин [5, с. 116]. Майже не використовувався чинник української діаспори в США для впливу на Вашингтон.

Низка прорахунків Центральної Ради у державному, військовому будівництві, економічній політиці спричинили дошкульну поразку УНР у війні з більшовиками. 8 лютого 1918 року вони оволоділи Києвом і продовжували стрімкий наступ на захід. Однією з причин цієї катастрофи були помилки керівництва УНР й у зовнішній політиці. Врятувати українську державність тепер могло лише безпосереднє військове втручання потужного союзника. Країни Антанти не могли на той час надати такої підтримки УНР. Навпаки, вони вимагали від розгромленої більшовиками України продовжувати війну на Східному фронті. Не дивно, що це змусило українську дипломатію шукати нових союзників. Звичайно, насамперед вона звернула свій погляд на могутній Четверний союз (Німеччину, Австро-Угорщину, Туреччину, Болгарію), який був дуже зацікавлений в укладанні сепаратного миру з Україною та налагодженні з нею торговельних відносин.

Враховуючи вищезгадані обставини, Центральна Рада вирішила надіслати свою делегацію до Брест-Литовська, де 2 грудня 1917 р. було підписане перемир'я між представниками Четверного союзу та більшовицької Росії й велись активні переговори про заключення мирного договору. Генеральний Секретаріат УНР 11 грудня 1917 р. оголосив ноту до всіх воюючих та нейтральних країн, де обстоював своє

право на міжнародні зносини і застерігав, що влада Ради Народних Комісарів на чолі з Леніним не поширюється на Українську Народну Республіку й мир на фронтах, які проходять через територію України буде дійсним лише коли його підпише уряд УНР. 28 грудня 1917 р. було підписано угоду про перемир'я на фронті між представниками Четверного союзу та УНР, а 1 січня 1918 р. до Брест-Литовська прибула українська делегація, очолювана В. Голубовичем [8].

Для української делегації дуже важливим було визнання її повноважень учасниками конференції. На відміну від країн Антанти, які так і не змогли визнати УНР, Берлін та його союзники, внаслідок зацікавлення у налагодженні відносин з Україною, були готовими негайно зробити цей крок. Адже з причини морської блокади з боку Великої Британії, до якої долучилися після вступу у війну в квітні 1917 року ще й США, Німеччина та Австро-Угорщина відчували значні проблеми з постачанням сировини та продовольства. Крім того, укладання миру на Східному фронті дозволило б перекинути значні військові контингенти на захід, де поступово збільшувався американський військовий контингент, що прийшов на допомогу французьким та британським військовим. На засіданні 12 січня 1918 р. голова австро-угорської делегації, міністр закордонних справ Габсбурзької монархії Оттокар Чернін заявив від імені делегацій країн Четверного союзу, що вони визнають українську делегацію правомочним представництвом самостійної України [9].

Після проголошення 22 січня 1918 р оку IV Універсалом повної незалежності УНР, незважаючи на протести більшовицької делегації, яка привезла з собою представників маріонеткового «радянського українського уряду» Ю. Медведєва та В. Шахрая, голова австро-угорської делегації граф О. Чернін від імені союзників ще раз підтвердив, що є всі підстави для визнання Української Народної Республіки суверенною державою, яка є в змозі заключати самостійно інтернаціональні договори [10].

9 лютого 1918 року в Брест-Литовську було підписано перший мирний договір у ході світової війни — між УНР і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною, Болгарією, який засвідчив міжнародне визнання України як незалежної держави, проголошував вигідний для України мир без анексій і контрибуцій. Його підписанти повинні були встановити повноцінні дипломатичні відносини. Тобто УНР мала обмінятися з державами Четверного союзу як посольствами, так і консульськими установами. Крім того що країни Четверного союзу визнали УНР як суверенну державу, вони змусили це зробити й більшовицьку Росію. Згідно з мирним договором, який 3 березня 1918 р. був підписаний між Росією та Центральними державами, Росія визнавала самостійність УНР, зобов'язувалась підписати з нею мирний договір, негайно звільнити українську територію від російських більшовицьких військ [10; 11].

Після укладання Берестейського миру УНР спрямувала до країн Четверного союзу свої посольства. У квітні 1918 року до Відня та Берліна були відправлені посольства на чолі з відповідно А. Яковлєвим та О. Севрюком [5, с. 123–124]. До Османської імперії було надіслано посольство на чолі з М. Левицьким [5, с. 180; 12]. За Центральної Ради в Україні працювали консульства таких держав: Великої Британії, Бельгії, Данії, Іспанії, Італії, Норвегії, Португалії, США, Франції, Іспанії, Персії, Греції [5, с. 124].

Доцільно з'ясувати, яку роль зіграли німецькі військові у проведенні державного перевороту в кінці квітня 1918 року. Німецьке командування досить швидко зрозуміло, що Центральна Рада не може виконати взяті зобов'язання, оскільки не володіє ситуацією в країні, веде згубну економічну політику, не здатна забезпечити елементарного правопорядку. В результаті командування німецьких військових сил на території України, очолюване фельдмаршалом Айхгорном, вирішило підтримати колишнього генерала російської армії, нащадка давньої козацької аристократії Павла Скоропадського та очолювану ним коаліцію консервативних

сил. Державний переворот мав здійснюватись військовими загонами, сформованими П. Скоропадським з допомогою Українського вільного козацтва та Української народної громади. Німецькі війська не повинні були втручатись у хід цієї боротьби. Вони зобов'язувалися лише забезпечити в цей час «правопорядок» в столиці, не допустити провокацій. Переворот 29 квітня 1918 р. відбувся майже безкровно. В Києві, переповненому німецькими військами, ніхто не наважився виступити на захист Центральної Ради [13, с. 106]. 29 квітня П. Скоропадський опублікував Грамоту, в якій оголосив себе гетьманом та заявляв, що бере на себе всю повноту влади до скликання Українського сейму [16].

На початку гетьманату обов'язки міністра закордонних справ виконував голова Ради Міністрів Микола Василенко. 20 травня 1918 р. МЗС очолив відомий історик та державно-політичний діяч Д. Дорошенко [15, с. 101]. Німеччина мала серйозний вплив на кадрову політику гетьманського дипломатичного відомства. Зокрема, німецьке командування висловилось проти призначення на посаду міністра закордонних справ Д. Дорошенка через нібито його проавстрійську орієнтацію. Лише коли Д. Дорошенко зустрівся з чільними представниками німецького командування, ті відмовилися від своїх застережень [16, с. 95].

17 травня тимчасовим представником гетьмана в Берліні було призначено О. Козія замість посла часів УНР О. Сердюка, а згодом до німецької столиці прибув і посол барон Ф. Штейнгель. Послом у Відні був відомий український науковець та суспільно-політичний діяч В. Липинський. Українське посольство було відкрито у Швейцарії на чолі з Є. Лукасевичем, а також запрацювало два консульства в Женеві та Цюріху. Крім того, дипломатичну місію спрямували й до Стокгольма, що опікувалася країнами Скандинавії. Більшість службовців МЗС часів Центральної Ради залишились на своїх посадах, що дозволило уникнути перерви в роботі дипломатичного відомства. Загалом за гетьманату було відкрито 22 українські консульські установи в 16 країнах. В Україні працювали 33 консульства іноземних держав [15, с. 101–121].

За доби гетьманату (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) Німеччина була зацікавлена у підтримці молодої Української Держави. Вона розглядала її як стратегічного союзника, сильну європейську країну, яка б мала розвиватись в орбіті німецьких впливів, бути противагою як Росії, так і Польщі, постачати до Німеччини продовольство, бути ринком збуту для німецької промислової продукції [17, с. 130]. Можна стверджувати, що П. Скоропадський, як він згадував у своїх мемуарах, вживав заходів для зміцнення української державності з наступних міркувань: по-перше, він розглядав національний рух в Україні як єдину силу, що здатна протистояти російському більшовизму; по-друге, проводити українізацію державного апарату, позиціонувати себе як щирого українського патріота вимагало від П. Скоропадського керівництво Німеччини [18, с. 12, 51, 57, 144–145, 154, 228–234, 295, 387]. Гетьман в офіційних виступах послуговувався українською мовою, використовував як державну національну українську символіку. Так, під час офіційного візиту до Німеччини у вересні 1918 року П. Скоропадський на прийомах у кайзера Вільгельма, фельдмаршалів Гінденбурга, Люндендорфа, принца Генріха, канцлера Гертлінга виголошував промови і тости виключно державною мовою, що справляло належне враження на присутніх. Його посилювали українські символи: тризуби, жовто-блакитні прапори та неодноразове виконання національного гімну «Ще не вмерла України…». Німецька преса охарактеризувала цей візит П. Скоропадського, як «тріумфальний похід української ідеї, яку репрезентує особа гетьмана» [19; 20].

Офіційні міжнародні зносини періоду гетьманату велися виключно українською мовою. Згідно з рішенням Ради Міністрів від 22 травня 1918 р., мирні переговори з більшовицькою Росією українська делегація проводила українською мовою з участю російсько-українських перекладачів [21, арк.256]. Багато в чому

завдяки німецьким впливам, гетьманський уряд активно проводив українізацію державних органів влади та управління. Всім державним службовцям наказувалося в чотирьохмісячний термін вивчити та користуватись українською мовою [22, арк. 2–3; 23]. В міністерствах та відомствах напружено працювали комісії з перекладу юридичної, технічної, військової та іншої термінології українською мовою [24, арк. 3]. Все це разом узяте поступово давало позитивні наслідки. Навіть такий запеклий ворог гетьманату, як Володимир Винниченко, не зміг заперечити проведення українізації гетьманського державного апарату. Він згадував, що «бідні руські чиновники поперелякувалися й кинулись учити українську мову, що книгарні найкраще торгували українськими граматками й словниками, за тих чудернацьких часів скакання руської реакції по українські». Опозиційні до П. Скоропадського політики пояснювали це не бажаннями гетьмана, його патріотизмом, а німецькими впливами, тим, що «німецький Генеральний штаб весь час рішуче й категорично заявляв, що Україна повинна бути самостійною, незалежною, демократичною державою» [25, с. 65].

Внаслідок поразки Четверного союзу в Першій світовій війні Україна втратила потужного союзника й змушена була терміново переорієнтувати свою зовнішню політику. Вже у жовтні 1918 року, коли стало очевидно, що Німеччина та її союзники програють світову війну, гетьман П. Скоропадський намагався відновити відносини України з державами Антанти. Проте Німеччина та Австро-Угорщина, війська яких ще залишались в Україні, висловились категорично проти. Крім того, дипломати Антанти сприймали на той час Українську Державу як німецького сателіта й не бачили сенсу у відновленні з нею офіційних контактів. Ситуація стрімко змінилась після того як Німеччина остаточно програла війну, уклавши 11 листопада Комп'єнське перемир'я й німецькі війська стрімко залишали Україну, поспішаючи повернутися до своєї країни, охопленої революцією. Очільники Антанти сподівалися, що німецькі дивізії будуть ще деякий час перебувати в Україні, згідно з Комп'єнським перемир'ям, доки вони не візьмуть там ситуацію під свій контроль. За таких умов була цілком реальною загроза, що внаслідок послаблення влади гетьмана в Україні утвориться вакуум влади, який, імовірно, заповнять більшовики, які чекали нагоди взяти під контроль українські хлібні терени. Тому поступово ставлення до П. Скоропадського в Лондоні та Парижі змінювалося з вкрай негативного на більш конструктивне.

Гетьман, своєю чергою, орієнтуючись на підтримку країн-переможниць, які сподівалися відновити єдину Росію, проголосив 14 листопада 1918 р. федерацію України з майбутньою небільшовицькою Росією, що ще більш похитнуло його владу, оскільки прискорило повстання на чолі з Директорією [26]. Західні дипломати розглядали цю нову силу, що вийшла на українську політичну арену, як майже ідентичну російським більшовикам і тому вирішили налагодити відносини й допомогти П. Скоропадському. Французький консул в Одесі Е. Енно проголосив заяву про наміри країн Антанти рішуче підтримати гетьмана й покарати тих хто чинить дії проти його влади [27].

Гетьманське МЗС, своєю чергою, у листопаді–грудні 1918 року терміново формувало дипломатичні представництва до Франції на чолі з М. Могилянським, США на чолі з І. Коростовцем, а також до Великої Британії. Проте внаслідок падіння гетьманату вони так і не встигли дістатися до місць призначення [15, с. 110].

Проте події розгорталися надто стрімко. Німецькі армії, основна збройна опора гетьманського режиму, швидко залишали Україну. Вже 14 грудня гетьман П. Скоропадський зрікся влади, передавши її Раді Міністрів, а 16 грудня переможні війська Директорії повністю оволоділи Києвом [28].

Коли французькі та інші війська Антанти висадилися 17 грудня 1918 р. в Одесі, їхньому командуванню, як і дипломатії країн-переможниць довелося мати справу з цілком новою і незнайомою для них політичною силою — Директорією УНР.

Завданням 60-тисячної інтервенції Антанти на півдні України було створити захисний бар'єр від проникнення більшовиків і таким чином дати змогу антибільшовицьким силам зміцнитися, згуртуватися й зрештою успішно виступити проти ленінського уряду та повернути Росію до легітимного, демократичного правління й партнерських взаємин з Лондоном та Парижем. Французькому командуванню в Одесі, виконуючи це завдання, довелося не лише шукати порозуміння з новою київською владою, а й намагатися налагодити взаємини Директорії з денікінською Добровольчою армією для спільної антибільшовицької боротьби [29].

Варто зазначити, що після тривалих та напружених переговорів, значних поступок Директорії таки вдалося нормалізувати взаємини з антантівськими дипломатами та військовими в Україні й навіть укласти з ними компромісну угоду. Вона передбачала, зокрема, допуск української делегації на Паризьку мирну конференцію, де вирішувалась доля повоєнного світу, а також підтримку з боку французького уряду Української Народної Республіки. Щоправда, за це Україна погодилась на контроль Францією її фінансів, засобів комунікації та зв'язку, збройних сил і, головне, пообіцяла взяти участь у так званій «федерації знизу». Тобто передбачалося, що після перемоги над більшовиками представники народів колишньої Російської імперії зберуться й створять нову, прийнятну для усіх демократичну федеративну державу [27].

З іншого боку, намагання головнокомандувача десанту Антанти генерала А. Боріуса та начальника штабу полковника А. Фреденберга узгодити свої дії з денікінцями не мали успіху. Денікінські генерали, зокрема О. Грішин-Алмазов не бажали будь-яких компромісів з Директорією. Тому першопочаткові плани Антанти згуртувати антибільшовицькі сили на Півдні України виявилися нереальними. В результаті, якщо на початку інтервенції ставлення її керівників до денікінців було дуже прихильним й негативним до Директорії, то згодом у відносинах з очільниками Добровольчої армії розгорнулася низка конфліктів й водночас налагоджувалися конструктивні взаємини з УНР. Проте під тиском більшовицьких військових частин і внаслідок зміни уряду в Парижі Франція, яка очолювала інтервенцію, змушена була відкликати військо з України, що помітно зменшило її інтерес до «українського питання». Вищезгадана угода з УНР так і не була підтверджена французьким урядом. Крім того, коли влітку 1919 року на Версальській конференції мали розглядати російське питання й у контексті з ним українські справи, Директорія під тиском російських більшовицьких військ змушена була залишити майже всю територію Наддніпрянщини й не бралася до уваги західними державами як сила, з якою варто рахуватися [29].

Під час подальшого повоєнного врегулювання в Центральній Європі країни-переможниці головний наголос зробили на створенні сильної Польщі, Чехословаччини та Румунії, які мали б стати противагою Німеччині, на випадок її агресії, а також бар'єром для поширення більшовизму до Центральної та Західної Європи. Значні українські терени, які раніше належали Австро-Угорщині, були приєднані до цих держав. Спроби Західноукраїнської Народної Республіки відстояти свою державність зазнали поразки, незважаючи на героїчну боротьбу Української галицької армії та активність дипломатії ЗУНР [30].

Отже, Україна в період 1917–1919 рр. займала помітне місце у європейській політиці. Провідні держави двох антагоністичних угруповань періоду Першої світової війни намагалися використати український чинник у своїй геополітичній стратегії. Українські уряди часів Центральної Ради, гетьманської Української Держави, Директорії УНР прагнули скористатися цими обставинами для виходу на світову арену в якості повноправного партнера та встановлення дипломатичних взаємин з країнами Заходу. Держави Антанти, хоча й мали низку застережень у визнанні України, таки надіслали до неї своїх офіційних представників і готові були й надалі продовжувати встановлення повноцінних дипломатичних

зносин за умови продовження Україною війни на Східному фронті [31]. Проте Київ, внаслідок поразки у війні з більшовиками, змушений був переорієнтувати свою зовнішню політику і укласти сепаратний Берестейський мир з країнами Четверного союзу. Німеччина та її союзники визнали Україну та встановили з нею дипломатичні відносини, а також звільнили від більшовиків. Проте Україна протягом 1918 року була зайнята військами Центральних держав та йшла у фарватері німецької політики. Після поразки Німеччини у світовій війні гетьман П. Скоропадський здійснив досить успішні спроби задля відновлення взаємин з країнами Антанти. Проте падіння гетьманської влади, болючі поразки Директорії УНР у війні з більшовиками не дозволили Україні зміцнитися на міжнародній арені як незалежній державі з усіма її атрибутами.

Незважаючи на це, досвід і традиції української дипломатії періоду визвольних змагань 1917–1920 рр. мають велике значення для діяльності України на міжнародній арені на нинішньому етапі державотворення.

1. *Несук М.* Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917–1918 рр. — К., 1999. — 276 с.
2. *Кучик О.С.* Україна в зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. 07.00.01 — історія України. — Л., 2001. — 224 с.
3. *Ачкіназі Б.* Антанта і Центральна Рада // Вежа. — 1996 . — № 2. — С. 157–159.
4. *Городня Н.* Україна в системі міжнародних відносин за часів Центральної Ради // Історія України. — 1997. — № 42. — С. 1–3.
5. *Дацьків І.Б.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр. — Тернопіль, 2009. — 520 с.
6. *Довган Ю.* Проблема визнання УНР Францією та Великою Британією в грудні 1917 — січні 1918 рр. у вітчизняній історіографії // Схід. — Донецьк, 2005. — № 6 (72). — С. 86–89.
7. *Камінський Є.* Політика США щодо України. Витоки. Концептуальна основа. Практична еволюція / Є. Камінський, А. Дашкевич. — К., 1998. — 547 с.
8. *Гойло І.М.* Українське питання в політиці європейських держав після Першої світової війни // Питання історії нового та новітнього часу (збірник наукових статей). — Вип. 3. — Ч. 2. — Чернівці, 1994. — С. 164–179.
9. *Борщак І.* Берестейський мир // Енциклопедія українознавства. — Л., 1993. — С. 117–118.
10. *Миронець Н.* Мирний договір у Бресті — міжнародне визнання незалежності Української Народної Республіки / Н. Миронець, С. Пивовар // Розбудова держави. — 1993. — № 7. — С. 31–41.
11. *Папенко Н.С.* До питання про Брестський мир 1918 року та його наслідки для України // Вісник Київського університету. — Історія. — 1998. — № 38. — С. 48–53.
12. *Несук М.Д.* Українсько-турецькі взаємини в 1914–1918 рр. // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Під ред. В. А. Смолія. — К., 2013. — С. 110–122.
13. *Малик Я.* Історія української державності / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. — Л., 1995. — 248 с.
14. Державний вісник. — 1918. — 16 травня.
15. *Вєдєнєєв Д.В.* Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби України в 1917–1923 роках / Д. В. Вєдєнєєв, Д. В. Будков. — К., 2006. — 312 с.
16. *Хмельников О.Г.* Німці в Україні: квітень-листопад 1918 р. у спогадах Павла Скоропадського // Вопросы германской истории. — Днепропетровск, 1998. — Т. 1. — С. 91–96.
17. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. Том II. Українська гетьманська держава 1918 року. — Нью-Йорк, 1954. — 460 с.
18. *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. — Київ — Філадельфія, 1995. — 493 с.
19. *Відродження.* — 1918. — 10, 11, 17, 18, 21 вересня.
20. Вісник Холмського губерніального староства. — 1918. — 17 вересня.
21. ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.6.
22. Там само. — ф.1064, оп.1, спр.105.
23. Державний вісник. — 1918. — 22 травня, 14 вересня, 5 жовтня.

24. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.99.
25. *Винниченко В.* Відродження нації. — Київ–Відень, 1920. — Ч. 3. — 535 с.
26. Державний вісник. — 1918. — 14 листопада.
27. *Городня Н.* Переговори між представниками Директорії УНР і держав Антанти у січні — березні 1919 р. // Європейські історичні студії. — № 6. — 2017. — С. 84–106.
28. *Відродження.* — 1918. — 15 листопада–16 грудня.
29. *Комаренко О.Ю.* Війська Антанти на півдні України // Питання нової та новітньої історії: Міжвідомчий науковий збірник. — 1998. — Вип. 44. — С. 80–89.
30. *Городня Н.Д.* Їм потрібні були сильні союзники. Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 року // Політика і час. — 1995. — № 11. — С. 75–80.
31. *Сацький П.* Відносини між УНР і країнами Антанти у грудні 1917 — березні 1918 р.: криза міжнародної правосуб'єктності України // Європейські історичні студії. — № 6. — 2017. — С. 106–124.

Oleh MASHEVSKYI,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Modern and Contemporary
History of Foreign Countries of
the Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PROBLEM OF RECOGNITION OF UKRAINE BY WESTERN COUNTRIES AND THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS IN 1917–1919

Abstract. The article analyses the major stages and peculiarities of the establishment of diplomatic relations of the UPR and the Ukrainian State of the Hetmanate era with the Western countries during 1917–1919. The paper focuses on the fact that Ukraine played at that time a significant role in European politics. The leading powers of the time of the First World War aimed to use the Ukrainian factor in their geopolitical strategy. Ukrainian governments of the Central Council, the Ukrainian State during the Hetmanate, and the Directorate of the UPR sought to take advantage of these circumstances in order to enter the world scene as a fully legitimate partner and to establish diplomatic relations with countries of the Western world. It is made a comparative analysis of relations of the Triple Entente countries and the Quadruple Alliance with Ukraine. The author considers common and distinctive features in approaches to defining and implementing the foreign policy course of the leadership of the UPR and the Hetmanate of P. Skoropadskyi. It is revealed the place Ukraine occupied in the system of international relations at the final stage of the First World War and how the 'Ukrainian issue' influenced the development of events in the Eastern Europe. Both achievements, advantages, efforts of young Ukrainian diplomacy on the international stage and miscalculations that occasionally had far-reaching negative impact are summarized.

The author states that the experience and traditions of Ukrainian diplomacy during the time of liberation movements in 1917–1920 are of great significance for Ukraine's activity on the global scene at its present stage of the state-building. In fact, this makes it possible for Ukraine to enter the world community as a rightful partner and fully assert its national interests.

Keywords: diplomacy, embassy, consulate, UPR, Ukrainian State of the Hetmanate, Triple Entente, Quadruple Alliance.

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ,
завідувач відділу Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Анотація. У статті в дискусійному ракурсі проаналізовано багатий доробок сучасної української історичної науки щодо висвітлення складних питань українсько-польських відносин часів Української революції 1917–1921 років, зокрема новітня вітчизняна історіографія Варшавського договору 1920 р. між Українською Народною Республікою та Річчю Посполитою. Наголошується, що ця подія була і залишається предметом найсуперечливіших оцінок в історичній науці. Разом з тим, на цьому важливому напрямі досліджень українських істориків виразно спостерігається тенденція переосмислити значення цієї історичної події, дати всебічну й науково більш достовірну оцінку українсько-польським відносинам 1920 р., зокрема військово-політичному союзу УНР і Польщі проти спільного ворога — більшовицької Росії.

Ключові слова: Директорія УНР, Польща, Симон Петлюра, Юзеф Пілсудський, Варшавський договір, українські історики (Б. Гудь, І. Дацків, Л. Зашкільняк, І. Лісевич, М. і С. Литвини та ін.).

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 РОКУ В ОЦІНЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Відзначаючи 100-річчя Української революції 1917–1921 років та становлення вітчизняної дипломатії і згадуючи найвагоміші події з історії діяльності дипломатичної служби Української Народної Республіки, насамперед зазвичай наголошується на активних зусиллях Центральної Ради з формування національної дипломатії, виході УНР на міжнародну арену, зокрема підписання нею 9 лютого 1918 року Брестського мирного договору з Центральними державами, здобутках дипломатичної служби Української Держави часів Гетьманату і діяльності українських дипломатичних місій (УНР і ЗУНР) на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. Значно менше уваги дослідники приділяють дипломатії Директорії УНР, зокрема процесу підготовки, підписання, наслідкам і значенню Варшавського договору від 21 квітня 1920 року між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою. Утім після Бреста 1918 року саме Варшавський договір 1920-го, або т. зв. «договір Пілсудський–Петлюра» був, як цілком слушно наголошує фахівець з історії дипломатії українських державних утворень 1917–1923 рр. І. Дацків, «визначною віхою в діяльності української дипломатії на захисті незалежності України»[1].

Цій події присвячений досить потужний пласт історіографії — від спогадів та суперечливих оцінок тодішніх політичних і державних діячів України та Польщі, до ґрунтовних досліджень сучасних істориків обох країн, що вже переконливо

свідчить про історичне значення українсько-польського військово-політичного союзу 1920 року під час українсько-польсько-російської війни. Разом з тим, як небезпідставно вважає відомий дослідник українсько-польських взаємин того часу С. Литвин, «в цілому в історичній науці Варшавський договір був і дотепер залишається предметом найсуперечливіших оцінок»[2]. Зокрема, ця історична подія була і є найбільш неоднозначно трактованою й оціненою як українською, так і польською історіографією та громадськістю цих двох, за виразом відомого польського історика М. Козловського, «природних сусідів і союзників»[3]. Щодо радянської історіографії, то українсько-польські відносини 1918–1921 рр. розглядали виключно як імперіалістичну агресію буржуазної Польщі проти радянської Росії з метою поневолити Україну, тобто замовчувалися або фальсифікувалися питання союзу двох незалежних держав — УНР і Речі Посполитої, їхньої спільної боротьби проти загарбницьких дій більшовицької Росії.

У зв'язку з цим особливий інтерес становить аналіз сучасної української історіографії щодо оцінки Варшавського договору 1920 року, на якому спробуємо у загальних рисах і в дискусійному ракурсі зупинитися в даній статті. Важливість всебічної й об'єктивної оцінки цієї, як і інших сторінок у більш ніж тисячолітній історії українсько-польських відносин, є нагальною потребою часу, особливо з урахуванням того, що «стосунки українців і поляків, — як слушно зазначає відомий вітчизняний історик-полоніст, дослідник українсько-польських відносин новітнього часу Л. Зашкільняк, — можна оцінити з двох позицій: оптимістичної та песимістичної. І обидві будуть правильними. Оптимістична візія цих відносин випливає з того, що початок XX ст. застав обидва народи поділеними між трьома імперіями — Російською, Німецькою, Габсбурзькою, а кінець віку обидва народи зустріли в незалежних державах, які проголосили себе «стратегічними партнерами». Песимістичний підхід випливає з побоювань, що історичний спадок у свідомості деяких представників обох народів і назагал величезний вантаж взаємних претензій та звинувачень продовжує чинити вплив на свідомість нинішніх поколінь українців і поляків, а сучасний стан українсько-польських взаємин дістався обом народам ціною таких невідплатних жертв протягом усього століття, що залишається небезпека пробудження образ і звинувачень»[4].

Особливу складність і науковий інтерес становлять у цьому аспекті українсько-польські відносини періоду національно-визвольних змагань двох сусідніх народів та державотворчих процесів в Україні й Польщі, що відбувалися на початку XX століття майже одночасно і в єдиному геополітичному просторі, але в різних умовах (сприятливих для Польщі і несприятливих для України) як з огляду на їх інтенсивність, багатогранність й суперечливий характер, так і з огляду на те, що ці події певною мірою екстраполюються і на сьогодення, на стан українсько-польських зв'язків на сучасному етапі. Адже, як небезпідставно вважають сучасні українські дослідники, «в Польщі продовжує існувати негативний стереотип українця, який був сформований на підставі неповного висвітлення подій історичного минулого»[5]. Зокрема, виявленню механізмів побутування негативних стереотипів про Україну та українців у сучасній Польщі присвячена оригінальна монографія львівського історика Л. Хахули під красномовною назвою «"Різуни" чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну»[6]. Це визнають і окремі польські автори, наприклад, сенатор К. Козловський, який на міжнародному симпозіумі у Варшаві, присвяченому 75-річчю пакту Пілсудський–Петлюра (1995 р.), наголошував: «Нас навчили дивитися на українське питання крізь призму польської присутності на цій землі. Треба нам усім зрозуміти таки, що поруч існує великий народ із власною культурою, мовою»[7].

Але повернемося до Варшавського договору 1920 р., який в сучасній Польщі часто порівнюють з Гадяцькою угодою 1658 р. між гетьманом Іваном Виговським і польським шляхетським урядом про автономію «Великого князівства

Руського» у складі Речі Посполитої, називаючи їх «винятковими прикладами рівноправного польсько-українського партнерства», і лише в окремих випадках, наприклад, на думку Я. Куроня, вважають, що «спільна війна проти більшовиків у 1920 році закінчилася зрадою України Польщею»[8].

Спершу нагадаємо, що Варшавський договір УНР з Річчю Посполитою 1920 р. — це пакет документів, що складався з: 1) Політичної конвенції між Польщею і УНР, підписаної 21 квітня 1920 року у Варшаві міністром юстиції та закордонних справ УНР А. Лівицьким і міністром закордонних справ Польщі Я. Домським, і 2) Військової конвенції, підписаної 24 квітня 1920 року у Варшаві генерал-хорунжим Генерального штабу Армії УНР В. Сінклером, підполковником М. Дідковським і представниками польського генштабу — майором Війська Польського В. Славеком та капітаном В. Єндржевичем. Розроблення цих документів велося більше року за безпосередньою участю начальника Польської держави Юзефа Пілсудського і головного отамана Симона Петлюри таємно від польського сейму та уряду УНР, хоча найближче оточення керівників двох держав було ознайомлено з їх змістом. Тому Варшавський договір часто визначають як «персональний союз двох глав держав — С. Петлюри і Ю. Пілсудського, котрі з цією метою встановили особисті контакти ще у травні 1919 року. Як таємна угода, він не підлягав ратифікації парламентами[9].

Уперше українські тексти конвенцій опублікував у 1926 р. в еміграції в Празі Сергій Шелухин (міністр юстиції за часів Директорії). Переклад політичної конвенції французькою мовою зробив Р. Мартель у 1931-му, а переважну більшість її статей польською мовою лише у 1934 році оприлюднив відомий польський політичний і державний діяч і історик Л. Василевський.

Політична конвенція складалася із преамбули, 9 статей (артикулів) і прикінцевого положення. Стаття 1 — єдина, що підлягала публікації, після тривалих дискусій була сформульована компромісно таким чином: «Річ Посполита Польська визнає Директорію незалежної УНР, на чолі з головним отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну владу УНР». Але головними в конвенції були 2-га і 3-тя статті про міждержавні кордони. В першій з них між УНР і Польщею встановлювався кордон по р. Збруч, колишньому російсько-австрійському, на схід від Здолбунова по Прип'яті. Доля 7 волинських повітів із 12, які відійшли до Польщі, буде вирішена пізніше українсько-польською комісією. В другій з них Польща визнавала територію України в межах Правобережжя, тобто до кордонів Польщі з Росією до 1772 р.[10] Отже, території Східної Галичини, Холмщини й Волині, які на той час внаслідок українсько-польської війни 1918–1919 рр. вже посідали польські війська, визнавалася за Польщею.

Військова конвенція складалася із 12 статей і визначала практичні аспекти спільного польсько-українського збройного походу на Схід. Її головне положення було зафіксовано у статті 3: «У разі спільної польсько-української акції проти радянських військ на теренах Правобережної України… військові операції відбуваються під загальним керівництвом Начальної команди Польських військ»[11].

Не зупиняючись на складній військово-політичній ситуації в Україні та світі, обставинах, які призвели до укладення Варшавського договору, без чого, як справедливо наголошують дослідники проблеми, навряд чи можливо дати йому об'єктивну й усебічну оцінку, лише зазначимо, що восени 1919 року Україні загрожувала втрата державності. Військові поразки обох українських армій — УГА в українсько-польській війні та Армії УНР у війні з більшовицькою та білогвардійською Росією, відсутність підтримки Антанти і повна блокада нею України, невдачі української дипломатії на Паризькій мирній конференції та фактичний розрив відносин між Є. Петрушевичем і С. Петлюрою в листопаді 1919 року суттєво звузили коло можливих союзників України. Окрім того, зовнішньополітичні пріоритети обох українських урядів суттєво розходилися: якщо ЗУНР

вбачала найбільшу загрозу від Польщі і орієнтувалася на білогвардійців, зокрема на армію генерала Денікіна, з командуванням якої УГА 6 листопада 1919 року підписала договір, то Директорія УНР від перших днів свого існування усвідомлювала необхідність порозуміння з Польщею, яка, своєю чергою, також шукала можливості контактів з урядом УНР[12]. Про це переконливо йшлося у заяві С. Петлюри до українського народу у зв'язку з підписанням Варшавського договору. В ній насамперед зазначалося, що три роки Україна та її народ і армія ведуть героїчну боротьбу з ворогами за свою незалежність, причому без зовнішньої підтримки. Жодна держава світу, крім Польщі, наголошував головний отаман, не визнали самостійності УНР, і тепер лише «Польська Республіка стала на реальний шлях допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з московськими більшовиками, давши змогу частинам її армії формуватися в себе (йдеться про три українські дивізії. — *Авт.*), і ця армія теж йде битися з ворогами України. Але тепер українська армія буде битися не одна, а разом з армією дружньої нам Республіки Польської… По закінченню боротьби з більшовиками польські війська будуть негайно обведені в межі своєї Республіки»[13].

Історики майже одностайно стверджують, що лідери України і Польщі зіткнулися із потужною опозицією своїм союзницьким планам усередині власних держав. Зокрема, С. Петлюра потрапив під вогонь нищівної критики майже всіх відомих діячів УНР (В. Винниченка, М. Грушевського, М. Шаповала, С. Шелухина та ін.), не говорячи вже про західноукраїнських діячів, які вважали варшавські домовленості «зрадою інтересів соборної України». Саме проблема української державності і соборності, зокрема особливо актуальне для України сьогодні в умовах російської агресії питання — чи варто поступатися певною частиною власної території для збереження національної державності й незалежності на іншій (більшій за територією) українській землі — було й залишається, з нашого погляду, ключовим при оцінці Варшавського договору 1920 р.

Отже, проблема українсько-польських відносин у 1920 році — важливий напрям досліджень українських істориків на сучасному етапі, на якому виразно спостерігається тенденція переосмислити ці події, дати науково більш достовірну оцінку українсько-польським зв'язкам весною і влітку 1920 року, хоча й зберігається різноманітність думок — часто суперечливих або ж так само тенденційних. Причому з цілком зрозумілих причин найбільш вагомим тут є науковий доробок насамперед західноукраїнських істориків.

Зокрема, серед значної кількості публікацій, присвячених історії ЗУНР та українсько-польським відносинам у Східній Галичині, слід відзначити оригінальний за змістом збірник наукових праць «Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.» (Івано-Франківськ, 1997), змістовні монографії М. Литвина і К. Науменка «Історія галицького стрілецтва» (Львів, 1990) і «Історія ЗУНР» (Львів, 1995), а також праці Л. Зашкільняка, М. Кугутяка, Б. Тищика, О. Вівчаренка, С. Макарчука, С. Гелея, М. Гетьманчука, О. Шишка, Б. Якимовича, В. В'ятровича, І. Дацківа та ін. Наприклад, 1997 року у Львові вийшла книга Б. Гудя і В. Голубка «Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.», сама назва якої свідчить про намагання авторів з максимальною об'єктивністю й великою обережністю інтерпретувати ці складні питання. Але центральне місце у публікаціях львівських істориків посідає українсько-польська війна 1918–1919 р., що вибухнула в час утворення суверенних національних держав — УНР–ЗУНР і Другої Речі Посполитої, і яка розглядається ними як національно-визвольна війна проти агресії Польщі на захист незалежності суверенної ЗУНР, що стала правонаступницею державницьких традицій Галицько-Волинської держави, і цим пояснюють її народний характер та відчутний вплив на розвиток національної свідомості та зростання патріотизму серед загалу українського суспільства. Водночас

вони справедливо наголошують, що наслідком цієї війни, що забрала життя близько 15 тис. українських і 10 тис. польських вояків, стали не лише здійснення Польщею т. зв. політики доконаних фактів і отримання нею у березні 1923 року сумнівного (з міжнародно-правового погляду) права на Східну Галичину і Волинь, а й небувале загострення міжнаціональних відносин у 1920–1940 роки, зокрема військове протистояння між УПА і АК в роки Другої світової війни. Наприклад, у ґрунтовній монографії з цієї теми М. Литвина «Українсько-польська війна 1918–1919 рр.» (Львів, 1998), на основі зарубіжних архівних джерел висвітлюється також вплив геостратегічної ситуації у Центрально-Східній Європі на хід і результати українсько-польського збройного протистояння 1919 року, яке розглядається на тлі відносин Другої Речіпосполитої з УНР, а також країнами Антанти, Румунією і Чехословаччиною. Саме через призму українсько-польської війни 1918–1919 рр. Варшавський договір 1920 року розглядають і переважно негативно оцінюють більшість західноукраїнських істориків.

Водночас слід зазначити, що поряд з вищезгаданими монографіями та іншими публікаціями львівських та інших західноукраїнських істориків за роки української незалежності з'явилася низка цікавих публікацій з цієї теми київських вчених, зокрема Д. Вєдєнєєва, Т. Єременко (Зарецької), С. Кульчицького, І. Лісевича, С. Литвина, М. Павленка, О. Рубльова, В. Сергійчука, В. Солдатенка, І. Срібняка та деяких інших авторів. Утім аналіз змісту їх теж свідчить про певні, часом суттєві, розбіжності серед сучасних українських істориків, наприклад, щодо оцінки Варшавського договору, який, як слушно зазначає С. Литвин у своїй ґрунтовній монографії «Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела» (К., 2000), не лише «був і дотепер залишається предметом найсуперечливіших оцінок в історіографії, а також найбільш "уживаним" і найбільш вразливим аргументом в оцінках діяльності С. Петлюри»[14].

Більшість дослідників у дискусійному ракурсі — чи був Варшавський договір помилкою Симона Петлюри, чи справді єдиним варіантом продовження боротьби за збереження державності — головний акцент зміщують на докази безвихідного становища уряду УНР під час укладання цього договору з Польщею і цим здебільшого пояснюють ту непомірно дорогу ціну, яку заплатив Петлюра за допомогу Польщі у боротьбі проти більшовиків. «Коли постало питання: Україна без західних земель чи повне зникнення її під більшовицькою навалою, — пише, наприклад, С. Литвин, — тоді він вибрав перше… Він прийняв цей диктат, але з надією нормалізувати ситуацію, а з приходом миру, зі зміною ситуації повернути всі українські землі, включно і Східну Галичину, до України»[15]. До речі, цей висновок певною мірою корегується з оцінкою Варшавського договору відомим українським дипломатом доби Української революції 1917–1921 рр., публіцистом й істориком О. Шульгиним, який писав: «Це було цілою революцією в тодішній нашій закордонній політиці, і треба було мати великої громадської мужності, щоб на неї зважитись. Симон Петлюра цю мужність мав…»[16]. Сам С. Петлюра пізніше відверто визнав, що «Варшавська умова була історично вимушеним фактом, неминучим ланцюгом в ході політично-мілітарних подій нашої новітньої історії, а не штучним утвором політичної нерозважливості чи злої волі, як дехто легковажно і поверхово думає про неї. Її уємні моменти були відомі відповідальним діячам, що підписували її, але не могли бути переборені чи нейтралізовані через об'єктивні причини міжнародного характеру»[17].

Водночас сучасні українські історики наголошують на непослідовній й безпринципній позиції польської сторони, яка в кінцевому підсумку не виправдала сподівань С. Петлюри, хоча, на наш погляд, недостатньо враховують ту безсумнівну обставину, що Ю. Пілсудський у своїй східній політиці, зокрема діях і політиці щодо України, а так само щодо радянської Росії, керувався насамперед національними інтересами молодої Польської держави. В. Сергійчук, який

у світлі українських і російських архівних документів оцінював союз Пілсудського і Петлюри[18], стверджує, що «успішний спільний похід українських військ разом із поляками аж до Дніпра навесні того ж року повністю підтвердив правильність квітневої угоди у Варшаві. І якби не зрадницька політика Пілсудського щодо неї пізніше, в березні 1921 р. в Ризі, то ця політична акція не сприймалася б так боляче українським громадянством»[19]. Проте чимала кількість українських істориків, зокрема М. Гетьманчук, О. Павлюк, В. Солдатенко та деякі інші дослідники, піддають сумніву висновок про доцільність укладання Варшавського договору і тенденційно, на нашу думку, вважають, що достатніх підстав для цього немає. Наприклад, М. Гетьманчук стверджує, що «вторгнення військ Ю. Пілсудського і С. Петлюри в Україну у квітні 1920 р. мало всі ознаки інтервенції», і тому вважає польсько-український альянс «протиприродним»[20], а О. Павлюк, своєю чергою, переконаний, що «акція Пілсудського-Петлюри від самого початку була приречена на невдачу»[21], тоді як Л. Зашкільняк більш зважено оцінює договір між урядами Польщі та УНР як «малопродуктивний» і наголошує при цьому, що «марш на Київ польських та українських військ у 1920 р. мав зворотні наслідки, внісши нові антагонізми до українсько-польських взаємин»[22].

Разом з тим у працях київських істориків Т. Зарецької, І. Лісевича, С. Литвина та І. Срібняка знаходимо більш позитивну й оптимістичну оцінку Варшавського договору, до того ж достатньо переконливо аргументовану[23]. Наприклад, С. Литвин стверджує, що «проблема Варшавського договору полягає не в його "абсолютній" чи "неабсолютній" правильності, позаяк абсолюту як такого — не існує загалом, а в політиці — тим паче. Йдеться про договір — як об'єктивну необхідність отримати військову і політичну підтримку союзницького чинника проти більшовицьких сил. Маємо підстави говорити про вимушений союз, тимчасовий компроміс для боротьби проти сили, що окупувала Україну і загрожувала Польщі…»[24]. Цей автор також переконаний, що, «попри всю контроверсійність оцінок Варшавського договору в історіографії… він був єдино можливим шляхом продовження збройної боротьби українського народу проти більшовицького поневолення і за порятунок української державності»[25].

В опублікованій 1997 року у Варшаві монографії українського історика-полоніста І. Лісевича «Ostatnia szansa (Stosunki polsko-ukrainskie 1918–1921)», своєю чергою, на основі нових архівних документів скрупульозно досліджується хід українсько-польських переговорів, які закінчилися підписанням Варшавського договору. Протокольні записи цих переговорів, на думку автора, переконливо свідчать, що вони велися між двома рівноправними партнерами, хоча і не обходилося без гострих дискусій і компромісів, що спростовує твердження деяких українських істориків про «диктат» Польщі в українсько-польських відносинах весною і літом 1920 року, чому нібито послужив вищеназваний договір. Цю ж позитивістську позицію щодо українсько-польських відносин 1920 року відстоює І. Лісевич і у своїй останній, досить оригінальній праці «У відблиску польських багнетів. Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень–червень 1920 р.)». Позитивно оцінюючи Варшавський договір, історик підкреслює, що Ю. Пілсудський, укладаючи цей договір, «добре собі усвідомлюючи велику небезпеку для незалежної Польщі з боку Росії — будь-якої — білої чи червоної, хотів відсунути її якнайдалі від кордонів Речі Посполитої. Виходячи з цього він вважав, що в національних інтересах Польщі лежить існування незалежної України, яка б стала «буфером» між Польщею і Росією. Крім того, відрив України від Росії значно ослабив би останню в економічному і воєнному відношеннях»[26].

Заслуговують на увагу також висновки автора про виправданий прихід 3-ї польської армії до Києва, що відбувся згідно з українсько-польським договором і тому аж ніяк не можна говорити про встановлення польського окупаційного режиму в Києві, про те, що населення Києва вітало вступ польсько-українського

війська до міста й що польське військо вело себе назагал як союзницьке, про його внесок у налагодження мирного життя в місті, забезпечення громадського порядку і спокою його мешканців, у відродження міських органів влади, господарського й культурного життя в Києві тощо. Причому ці нові для української історіографії положення й висновки досить переконливо аргументовані великим фактичним матеріалом, почерпнутим автором головним чином з українських і польських архівів, а також уенерівської преси того періоду. До речі, і в С. Литвина знаходимо заперечення щодо «польської окупації» України та начебто перебування уряду УНР в «обозі політики Польщі», про що свідчить, наприклад, активна діяльність уряду УНР у той період: тільки від червня до грудня 1920 р., за підрахунками автора, Радою Народних Міністрів УНР прийнято 240 законів і постанов з усіх сфер державного життя[27].

Нарешті, конструктивною видається також думка українських вчених про те, що не лише польська сторона була прихильна до візії «історичних прав», зокрема щодо «збирання» земель Речі Посполитої, а й українська сторона теж зазнавала впливу історичних стереотипів на кшталт «українських етнічних земель»[28]. Водночас і «Велика Україна», так само як і «Велика Польща» або, наприклад, «Велика Румунія» чи «Велика Угорщина» у тогочасних умовах виглядали анахронічним явищем, оскільки спирались все на ту ж ідею «історичних прав». Таке мислення історичними категоріями зіграло злий жарт з провідниками обох народів, що з тих чи інших обставин не змогли побачити обрисів нової повоєнної Європи.

Як відомо, Ризький мирний договір від 18 березня 1921 року між радянською Росією і Польщею не лише анулював Варшавську союзну угоду 1920 р. (хоча Польща офіційно заявила про це лише 1923 р.) і перекреслив східну політику Ю. Пілсудського та остаточно поховав його ідею федерації, а й фактично підвів риску під самостійницькими прагненнями українців. Українські землі були поділені між Польщею і радянською Росією. Кордон між ними проводився без урахування етнічних та історичних принципів і співпадав з незначними відступами із лінією дислокації польської армії. До Польщі, зокрема, відходили Західна Україна, Волинська губернія і частина території інших губерній колишньої Російської імперії. Мабуть, не випадковим було те, що після підписання Ризького договору 15 травня 1921 року Ю. Пілсудський поїхав до Щипйорна, де були інтерновані петлюрівські війська, і звернувся до українських офіцерів зі словами: «Панове, я Вас перепрошую, я Вас дуже перепрошую».

Отже, українсько-польський військово-політичний союз виявився нетривким і під тиском непереборних зовнішньо- і внутрішньополітичних чинників протягом жовтня 1920 — березня 1921 року спершу формально, а потім і фактично розпався. На думку багатьох істориків, він «запізнився» принаймні на рік і самотужки не зміг протистояти зміцнілій більшовицькій Росії. Але водночас, як цілком справедливо зазначає, наприклад, С. Литвин, «найвизначніше значення Варшавського договору слід бачити в тому, що він дозволив Армії УНР продовжити збройну боротьбу проти більшовиків»[29]. Вже 25 квітня 1920 року згідно з військовою конвенцією розпочався спільний похід українських та польських військ на схід проти більшовиків. Під час наступу відбулося з'єднання частини Армії УНР — учасниці легендарного Зимового походу 1919–1920 року — із новосформованими за допомогою поляків українськими дивізіями (після цього з'єднання Армія УНР налічувала 15 тис. вояків) і вже 7 травня 1920 р. союзницькі війська здобули Київ. Навіть після несподіваного для українців перемир'я між Польщею і радянською Росією, укладеного не в останню чергу під тиском Антанти 12 жовтня 1920 р. в Ризі, Армія УНР вела безперервну збройну боротьбу зі значно переважаючими чисельно більшовицькими військами до свого останнього бою 21 листопада 1920 р., після чого змушена була відступити за Збруч. До речі, з настанням військово-політичної катастрофи Української Народної Республіки саме територія Польщі стала чи не єдиним місцем порятунку чис-

ленних біженців з України: членів уряду УНР та їхніх сімей, колишніх вояків і старшин української армії, цивільних осіб, і в цьому теж, на думку вітчизняних істориків, полягає історичне значення Варшавського договору[30].

Підсумовуючи аналіз сучасної української історіографії проблеми, слід погодитися з висновком С. Литвина, що «Варшавський договір був єдино можливим шляхом продовження збройної боротьби українського народу проти більшовицького поневолення і порятунку української державності. Шляхом укладення таємної військової конвенції з Польщею була створена правова основа для формування військових з'єднань, що дозволило сформувати малочисельну, але боєздатну армію, яка до кінця залишалася вірною Батьківщині і народові»[31]. Разом з тим, Варшавський договір 1920 року, що, як і Брестський мирний договір 1918-го, сприяв виходу України на міжнародну арену, мав велике значення не лише для українського народу, який завдяки допомозі з боку Польщі продовжував збройну боротьбу за незалежну УНР майже до кінця 1920 року, а й для всієї Європи. Як слушно наголошує відомий історик-міжнародник В. Матвієнко, «коли б не спільний українсько-польський опір улітку–восени 1920 р., то запланований Кремлем під гаслом "світової революції" похід на Польщу, Румунію та Німеччину виявився б цілком успішним і неминуче обернувся б трагедією для усіх цих країн та Європи в цілому»[32].

І, насамкінець, Варшавський договір між УНР і Польщею 1920 року, зокрема українсько-польське порозуміння й військово-політичний союз двох суверенних держав у критичний для їхніх народів період, і цієї думки дотримується більшість українських істориків, і сьогодні повинен бути прикладом та основою для розвитку стратегічних міждержавних відносин і добросусідських відносин між нашими народами, які мають будуватися не на вкрай викривлених уявленнях про непросту історію українсько-польських взаємин, а на кращих сторінках спільної багатовікової історії і боротьби «за нашу і вашу свободу проти спільного ворога».

---

1 *Дацків І.Б.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.: [монографія]. — Тернопіль, 2009. — С. 372.

2 *Литвин С.* Українсько-польський договір 1920 року: його наслідки та історична контроверсійність // Над Дніпром і Віслою. Матеріали міжнародної наукової конференції «Україна і Польща у визвольних змаганнях XIX — початку XX ст.», Київ, 5 листопада 2003 р. — К., 2004. — С. 137.

3 *Kozlowski M.* Miedzi Sanem a Zbruczem. Walki o Lwow I Galicje Wschodnia 1918–1919. — Krakow, 1990. — S. 105–106.

4 *Зашкільняк Л.* Україна і Польща у XX столітті: між конфронтацією і союзом // Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття». Чернівці, 16–18 травня 2000 р. — Чернівці, 2001. — С. 63.

5 *Глібов В., Горун Д.* Українсько-польські взаємини в пострадянський період // Політика і час. — 1997. — № 5–6. — С. 16.

6 Див.: *Хахула Л.* «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. — Л., 2016. — 304 с.

7 Цит. за: *Конєва Я.* Польсько-українські стосунки в історичному та політичному контексті // Розбудова держави. — 1996. — № 5. — С. 39.

8 Див.: *Хахула Л.* Зазнач. праця. — С. 88–89.

9 *Симоненко Р.Г.* Варшавський договір 1920 // Енциклопедія історії України: В 5 т. — К., 2003. — Т. 1: А–В. — С. 438–439.

10 Див.: *Дацків І.Б.* Зазнач. праця. — С. 371.

11 Там само.

12 Див.: *Зарецька Т.І.* Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — Вип. 11. Міжвідомчий збірник наукових праць. — К., 2002. — С. 76–92.

13 *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. В 3 т. — Т. 3. — К., 1999. — С. 197–199.

14 *Литвин С.Х.* Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела. — К., 2000. — С. 255.

15 *Литвин С.* Українсько-польський договір 1920 року: його наслідки та історична контроверсійність. — С. 140.
16 *Шульгін О.* Симон Петлюра та українська закордонна політика // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). — Прага, 1930. — С.172–176.
17 *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. — Т. 2. — С. 627.
18 *Сергійчук В.* Союз Пілсудського і Петлюри в світлі українських і російських архівних документів // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawsze. t. 3. / pod red. S. Kozaka. — Warszawa, 1996.
19 *Сергійчук В.* Постать світового рівня // Симон Петлюра та його родина. Документи і матеріали / [упоряд. В. Михальчук.]. — К., 1996. — С. 20.
20 *Гетьманчук М.П.* Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. — Л., 1998. — С. 45.
21 Див.: Нариси з історії дипломатії України. — К., 2001. — С. 385–387.
22 *Зашкільняк Л.* Зазнач. праця. — С. 66.
23 Див.: *Зарецька Т.* Юзеф Пілсудський і Україна. — К., 2007; Срібняк І. Симон Петлюра — на чолі держави та війська. До питання про польсько-українські взаємини 1919–1920 років // Симон Петлюра та українська національна революція. Збірник праць другого конкурсу петлюрознавців України. — К., 1995 та ін.
24 *Литвин С.Х.* Симон Петлюра у 1917–1926 роках. — С. 274–275.
25 Там само. — С. 298.
26 *Лісевич І.* У відблиску польських багнетів. Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень–червень 1920 р.). — К., 2002. — С. 4.
27 *Литвин С.Х.* Симон Петлюра у 1917–1926 роках. — С. 279.
28 *Зашкільняк Л.* Зазнач. праця. — С. 65.
29 *Литвин С.* Українсько-польський договір 1920 року: його наслідки та історична контроверсійність. — С. 142.
30 *Гудь Б., Голубко В.* Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. — Л., 1997. — С. 67.
31 *Литвин С.* Українсько-польський договір 1920 року: його наслідки та історична контроверсійність. — С. 146.
32 *Матвієнко В.М.* Варшавський договір УНР з Річчю Посполитою 1920 // Українська дипломатична енциклопедія: в 2 т. — Т. 1. — К., 2004. — С. 170.

Stepan VIDNIANSKYI,
Head of the Department
of NAS Institute of History of Ukraine,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine

TREATY OF WARSAW OF 1920 IN ASSESSING MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract. From the argumentative perspective, the article highlights challenging issues of the Ukrainian-Polish relations during the Ukrainian Revolution of 1917–1921. The author focuses on the modern national historiography of the Treaty of Warsaw signed between the Ukrainian People's Republic and the Polish–Lithuanian Commonwealth in 1920.

It is stressed that this event was and remains a subject of the most debatable assessments in historical science. The Treaty of Warsaw of 1920 has contributed to Ukraine's entry on the international scene. It was of great significance not only for the Ukrainian people, but also for the whole Europe. Due to the assistance of Poland, the armed struggle for the independent UPR lasted almost until the end of 1920, which prevented an enemy from invading Europe.

The author stresses that the majority of Ukrainian historians hold the view that the Treaty of Warsaw of 1920 between the UPR and Poland (notably, the Ukrainian-Polish mutual understanding and the political-military alliance of the two sovereign states in a critical for their peoples time) even today should serve as an example and foundation for the development of strategic interstate contacts and good-neighbourly relations between our nations.

At the same time, in the context of this important line of research, Ukrainian historians strive to reconsider the significance of this historic event, provide a comprehensive and scientifically grounded evaluation of the Ukrainian-Polish relations of 1920 and particularly the political-military alliance of the UPR and Poland against the common enemy — Bolshevik Russia.

Keywords: Directorate of the UPR, Poland, Symon Petliura, Józef Piłsudski, Treaty of Warsaw, Ukrainian historians (B. Hud, I. Datskiv, L. Zashkilniak, I. Lisevych, M. Lytvyn and S. Lytvyn, etc.).

Ігор ДАЦКІВ,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних економічних відносин і міжнародної інформації Тернопільського національного економічного університету,
академік Академії соціальних наук України,
член Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Анотація. У статті йдеться про підписання делегацією Центральної Ради Брестського мирного договору. З'ясовуються обставини, що спонукали український провід звернутися до Центральних держав за військовою допомогою у лютому 1918 р. й укласти військову конвенцію. Серед Брестських угод, що кардинально вплинули на дальшу долю України, сприяли збереженню її незалежності і забезпечили розвиток державотворчого процесу, визначальне місце посідає Військова конвенція, укладена між Україною та Німеччиною й Австро-Угорщиною, згідно з якою їх армія надала допомогу українським частинам у визволенні території УНР від військ більшовицької Росії.

Ключові слова: Центральна Рада, Брест, договір, Україна, Німеччина, Австро-Угорщина, Військова конвенція.

ПІДПИСАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ В БРЕСТІ 1918 р., ЇЇ НАСЛІДКИ

Актуальність теми зумовлена тим, що в період інтенсивного осмислення історії Української революції 1917–1921 рр. з'ясовуються альтернативні аспекти під час перегляду умов підписаного делегацією Української Центральної Ради Брест-Литовського мирного договору, обставин, що спонукали український провід звернутися до Центральних держав за військовою допомогою у лютому 1918 року й укласти військову конвенцію. Серед Брестських угод, що кардинально вплинули на подальшу долю України, сприяли збереженню її незалежності та забезпечили розвиток державотворчого процесу, визначальне місце посідає Військова конвенція, укладена між Україною та Німеччиною й Австро-Угорщиною, згідно з якою їхня армія надала допомогу українським частинам у визволенні території УНР від військ більшовицької Росії. Цей акт викликав неоднозначну оцінку суспільства вже за доби Центральної Ради та став предметом дискусій істориків різних ідеологічних напрямів впродовж кількох десятиліть до сьогодні.

Мета й завдання цієї статті визначені з урахуванням наукової проблеми, актуальності обраної теми та стану її опрацювання. Оскільки в сучасних на цей час

наукових розробках зазначена тема всебічно не розглянута, а також з огляду на відсутність виразної концептуальної домінанти, автор поставив за мету об'єктивно висвітлити дипломатичну діяльність делегації Української Центральної Ради, спрямованої на захист національних інтересів українського народу на мирній конференції у Брест-Литовську 1918 року.

Об'єктом дослідження є переговорний процес та підсумкові документи зазначеної мирної конференції. Предметом дослідження є військова конвенція, укладена Центральною Радою в ході переговорів.

Наукова новизна дослідження зумовлена постановкою та розробкою актуальності проблеми, що ще не отримала належного висвітлення в історичній науці. Проаналізовано доленосні дії української дипломатії: підписання Брест-Литовського мирного договору, Військової конвенції з Центральними державами й вихід України на міжнародну арену.

Найбільш детальний аналіз причин, що спонукали провід Центральної Ради укласти Військову конвенцію, подав М. Грушевський у праці «Ілюстрована історія України» 1921 року. По-перше, він відзначав, що усвідомлював негативну реакцію на запрошення німецьких та австро-угорських військ в Україну, але альтернативи не було: «З ріжних поглядів се не була приємна перспектива. Було в високій мірі небезпечно, при такім стані України, впускати на її територію чужоземне військо... що дасть привід до агітації проти Центральної Ради з різних сторін... Але з другого боку було б в високій мірі небезпечним зіставати Україну на довший час у власти більшовицької анархії», — наголошував він[1].

П. Христюк, відзначаючи певні негативні наслідки вступу німецько-австрійських військ в Україну, наголошував на тимчасовості операції: «Німці здержаться від втручання у внутрішні справи республіки, а тим часом буде утворено свою армію, після чого мине потреба в німецьких військах і вони будуть швидко виведені з України»[2]. Змістовна інформація про те, як дійшло до укладення угоди про військову допомогу Україні та роль у цьому дипломатичної делегації під проводом О. Севрюка, міститься у праці І. Нагаєвського «Історія української держави двадцятого століття». Автор подає і високо цінує її звернення до населення Німеччини та Австро-Угорщини. «Звернення» наших молодих дипломатів, співтворців новітньої Української держави, які достойно боронили самостійність України в час переговорів у Бресті, — писав автор — залишиться назавжди одною з найдорожчих і найцінніших пам'яток історії України»[3].

Чимало уваги цьому періоду історії приділяв у своїй фундаментальній праці — двотомній «Історії України 1917–1923 рр.» Д. Дорошенко. Він аналізував причини звернення проводу України за військовою допомогою, перебіг подій визволення краю від більшовиків, реакцію різних прошарків українського населення, взаємовідносини з німецьким і австрійським командуванням. Автор звертав увагу на важливу деталь угоди, ще недостатньо досліджену: чому саме від початку переговорів українська сторона наполягала на тому, щоб основу військ вторгнення становили насамперед українські полки австрійської армії, яких було приблизно 20, та Легіон Українських січових стрільців. Він подає звернення, по суті наказ України, учасника Брестських переговорів М. Любинського до українських вояків у таборах військовополонених у Австрії та Німеччині. (Зауважмо, що цей аспект детально досліджував лише львівський історик І. Патер у монографії «Союз визволення України».)[4]

Треба зазначити, що в деяких працях тодішніх провідників України давалася негативна, а часом нищівна оцінка Військової конвенції. Так, В. Винниченко, провідний діяч Центральної Ради, критикував ініціаторів угоди, зокрема М. Грушевського, за легковірність, що «українська влада повернулася на тяжких німецьких гарматах». До нього приєднувався М. Шаповал, який закидав М. Грушевському та В. Голубовичу (голові уряду), що вони одноосібно приймали доленосні рішення та ін[5].

Впродовж кількох десятиліть радянська історіографія, що обслуговувала потреби комуністичного режиму в СРСР, під час висвітлення проблеми спиралася на постулати, закладені ще В. Леніним у 1918 році, який звинувачував «буржуазно-націоналістичну Центральну Раду» у зраді свого народу і змові з «німецькими імперіалістами»[6]. Цю тезу обґрунтували у своїх працях насамперед історики радянської України А. Лихолат, М. Супруненко, Ю. Бєлан та ін. Зокрема, Ю. Бєлан стверджував: «Вигнана з України повставшим проти неї українським народом контрреволюційна Центральна Рада... підписала з німецькими імперіалістами договір, за яким запросила їх на боротьбу з українськими робітниками і селянами. Відповідно з угодою, німці зобов'язалися повалити радянську владу на Україні»[7]. М. Супруненко відтворює потужну працю Леніна, який надсилав в Україну війська, вимагав від військового командування чинити опір «німецько-гайдамацьким» частинам, зберегти радянську владу в Україні за всяку ціну[8]. А. Лихолат дотримувався такої ж позиції, а через усі його праці червоною ниткою проходила теза про змову «українських буржуазних націоналістів» із німцями, що були маріонетками, і лише, щоб «прикрити військову окупацію України, німецькі імперіалісти інспірували офіційне звернення Центральної Ради до урядів Німеччини і Австро-Угорщини з проханнями про "допомогу" у справі боротьби з більшовиками»[9].

У контексті досліджуваної проблематики відзначимо також внесок сучасних українських дослідників, яким відкрилися широкі можливості для об'єктивного відтворення багатьох суперечливих подій з минулого України. Помітний творчий доробок з історії Брестського мирного договору та його результатів мають В. Верстюк, Д. Вєдєнєєв, Д. Будков, І. Дацків, Д. Держалюк, В. Литвин, Ю. Павленко, Ю. Храмов, І. Патер, О. Патер, О. Рубльов і О. Реєнт, В. Солдатенков, Я. Тинченко, а також колектив авторів монументального збірника документів і матеріалів у двох томах «Українська Центральна Рада»[10]. Опираючись на архівні документи, досі недоступні закордонні видання, насамперед українського зарубіжжя, мемуарно-історичні праці колишніх активних діячів Української революції та науково-історичні дослідження, сучасні історики висвітлили чимало замовчуваних або брутально сфальсифікованих подій, пов'язаних, зокрема, з Брестськими угодами. Проте низка аспектів вивчена ще не досить глибоко. Серед них Військова конвенція від 12 лютого 1918 року, її втілення та наслідки.

Ситуація, що склалася в Україні наприкінці січня 1918 року, була катастрофічною. Створений за наказом В. Леніна Український фронт на чолі з Антоновим-Овсієнком, а з 19 січня 1918 року — Ю. Коцюбинським, вступив в Україну. Наступ вели три угруповання: із Брянська на Конотоп — С. Кудинський, з Гомеля на Бахмач — Р. Берзін, із Харкова на Полтаву–Київ — головне, під командуванням М. Муравйова. 17 січня за наказом Москви з цих угруповань було створено три армії: 1-ша під командуванням полковника царської армії Олександра Єгорова у складі харківських, донецьких червоногвардійців та загону чорноморських моряків з бронепотягом Андрія Полупанова (загалом майже 3000 вояків), яка наступала через Яготин на Київ; 2-га армія — під командуванням Рейнгольда Берзіна, у її складі були московські, петроградські, мінські та інші російські загони і частини Червоної гвардії — наступала на Київ через Ніжин (її загальна чисельність становила майже 4 тис. багнетів); 3-тя армія на чолі з Сергієм Кубинським складалася із брянських і курських червоногвардійських частин (тисяча вояків). Група Муравйова — майже 4 тис. вояків — йшла на столицю з Харкова. За підрахунками генерала УНР О. Удовиченка, загальна чисельність усіх військ, кинутих на Україну, становила 35–40 тис. бійців, до того ж половина з них інших національностей, але здебільшого росіян[11].

Безпосередньо на Київ наступало більшовицьке військо силою щонайменше 16 тис. вояків, тоді як захисників української столиці було приблизно 3000, як вважав О. Удовиченко. Проте київський дослідник військової історії України Я. Тинченко на основі архівних документів стверджує, що у Києві на кінець січ-

ня було 1940 багнетів і три бронемашини, яким довелося вступити у вуличні бої, розв'язані повстанням більшовиків під час наближення більшовицьких військ. Це повстання ще більше загострило ситуацію на фронті і вкрай ускладнило становище Центральної Ради. Загальна кількість більшовицьких повстанців у Києві становила майже 2000 багнетів[12].

Всі бойові дії більшовицьких військ і повстанців у Києві були спрямовані на те, щоб якомога швидше зайняти столицю України. Це було пов'язано з мирними переговорами у Бресті. 18 січня голова радянської дипломатичної делегації в Бресті домігся перерви у роботі конференції на десять днів, розраховуючи, що до 29 січня Київ буде взято й таким чином ліквідовано владу Центральної Ради. Отже, її делегацію у Бресті можна буде усунути, а її місце займе делегація маріонеткового радянського уряду, створеного у Харкові на чолі з Ю. Медведєвим. 3-го, а згодом 7-го лютого Л. Троцький проінформував представників Центральних держав, що Центральна Рада припинила існування, а Київ — у руках радянських військ. Проте 9 лютого мирний договір України з країнами Четверного союзу було підписано. Відтак УНР попросила про допомогу для визволення України від більшовицької окупації.

У Зверненні до українського народу Рада Народних Міністрів наголошувала: «Проголосивши 9 січня 1918 р. в своєму 4 Універсалі Українську Народну Республіку державою самостійною, ні від кого не залежною, Українська Центральна Рада 27 січня замирила з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, положила кінець війні, здобула для трудящого люду мир демократичний без всяких анексій та контрибуцій.

Цього миру домагався працюючий люд України вже давно. І Українська Центральна Рада вволила його державну волю, не дивлячись на те, що Совіт народних комісарів з Петрограда з усієї сили перешкоджав українському урядові, Раді народних міністрів заключити мир і дати тим змогу робітникам та селянам стати до спокійної роботи на нивах та фабриках, заводах і майстернях.

Не маючи сам змоги здобути для Росії доброго миру з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, Петроградський совіт народних комісарів рішив не допустити й Українську Народну Республіку до заключення миру.

Безсовісною брехнею та нечесними наклепами на Центральну раду цей Совіт народних комісарів хтів посіяти недовір'я серед українського народу до Ради і тим загальмувати справу миру.

Коли з цього нічого не вийшло, коли трудящий люд, робітники, селяни, солдати та матроси через своїх депутатів заявили про своє довір'я до Ради, тоді Совіт народних комісарів послав своїх красногвардійців, запаморочених солдатів та матросів з Московщини на Україну, щоб збройною силою скинути український уряд, а Україну знову вернути в московську неволю, зламати справу миру та знищити добробут українського народу.

Користуючись з того, що царське правительство і правительство Керенського під час війни кидали наших вояків на далеку північ, а на Україну насилали хмари вояків-чужинців, Совіт народних комісарів, котрий так голосно і лицемірно заявляв про кінець війни та мир між трудящими людьми всіх народів, почав збройною силою грабувати Україну, вивозити силоміць з нашої землі хліб, цукор, вугіль, паровози, вагони і всяке народне майно, а особливо величезне майно військове, на Московщину.

Рада народних міністрів покликала весь український народ до рішучої боротьби, боротьби збройної з петроградськими насильниками, з Совітом народних комісарів, з бандами грабіжників з Московщини. Але для того, щоб швидше покласти кінець грабуванню України, щоб швидше приступити після укладення миру до переведення земельного закону і закону про поліпшення долі робітництва, Рада народних міністрів прийняла військову допомогу від нині дружніх держав — Німеччини та Австро-Угорщини.

На Україну, для допомоги українським козакам, котрі зараз б'ються з ватагами великоросів-красногвардійців та солдатів, йдуть дивізія українців полонених, українці — Січові стрільці з Галичини та німецькі війська.

Вони йдуть на Україну для того, щоб знищити нелад та безладдя та завести спокій та добрий лад на нашій землі, для того, щоб дати змогу Раді народних міністрів творити велике діло — будувати самостійну Українську Народну Республіку, державу всього працюючого люду України.

Вони будуть тільки допомагати тим нашим козакам, котрі завзято боронять нашу державу, землю і волю на Україні від збройного нападу російського правительства, Совіта народних комісарів, котрі так само, як і за царів, хотять, щоб Україна опинилася під владою московських капіталістів, щоб Московщина живилася працею та багатствами українського народу.

Ці війська, дружні нам, будуть битися з ворогами Української Народної Республіки під проводом польового штабу нашої держави.

Допомагаючи українському урядові в його боротьбі з насильниками та грабіжниками, ці війська не мають ніяких ворожих нам намірів, бо Німеччина і Австро-Угорщина також мають велику потребу, щоб на Україні настав добрий лад і спокійна праця трудящого люду.

Адже ж тільки при доброму ладові на Україні можна буде налаштувати скоро торговельні зносини та обмін товарами між нашою державою та державами, з котрими замирено 27 січня.

Тому Рада народних міністрів закликає весь український народ негайно ставати до мирної праці, до боротьби з безладдям»[13] .

Вперше питання про необхідність і невідкладність військової допомоги з боку Німеччини розглядалося на засіданні Ради Народних Міністрів 30 січня 1918 року. На ньому генеральний секретар судових справ Михайло Ткаченко оголосив інформацію про хід переговорів української дипломатичної делегації у Бресті. Вони були досить сприятливими для учасників засідання: у результаті наполегливої активної діяльності дипломатів конференція визнала після проголошення 22 січня Четвертого Універсалу українську делегацію самостійною і повноважним представником незалежної Української Республіки. Водночас голова пленарного засідання австрійський міністр закордонних справ Оттокар Чернін сказав, що учасники конференції визнають Україну «самостійною, вільною, суверенною державою, яка є в стані укладати самостійні міжнародні договори». Генеральний секретар з військових справ Микола Порш, окресливши важке становище УНР в результаті агресії з боку більшовицької Росії, заявив, що «бажана б була допомога військом з боку Центральних держав, по можливості українськими полками, а також технічна допомога»[14]. Пропозиція надіслати до Бреста згоду на військову допомогу німців була схвалена майже одностайно.

Треба сказати, що пропозиція М. Порша про допомогу УНР саме українськими частинами базувалася на тому, що в австрійських і німецьких таборах військовополонених серед 2,9 млн була значна частина українців, які заходами Союзу Визволення України були у 1917 році сконцентровані в окремі табори Фрайштадт, Раштадт, Зальцведель та ін. Наприклад, у Фрайштадті було приблизно 30 тис., у Зальцведелі і Вецлярі — 50 тис. українських бранців. На конференції за участю представників головних таборів у вересні 1917 року українці підтримували Центральну Раду і висловлювали бажання якнайшвидше повернутися до України і взяти участь в обороні її незалежності[15].

Окрім того, М. Порш та інші діячі Генерального секретаріату знали, що у складі австро-угорських військ є чимало так званих українських полків, де галичани переважали. За даними відомого військового історика з діаспори Льва Шанковського, лише піхотних було більш ніж два десятки. З них на українському напрямку діяли у 1917 році 58-й Станіславський, 90-й Ярославський,

19-й Львівський, 89-й Городоцький, 35-й стрілецький Золочівський, 3-й кінний полк уланів, 11-та та 54-та польові гарматні бригади, а також окремі курені піхоти, кінні сотні, технічні і допоміжні частини[16].

Щодо високої боєздатності галицьких і буковинських частин та підрозділів, відданості їх вояків українській справі М. Грушевський, М. Порш та інші лідери УНР переконалися на прикладі сформованого у Києві з військовополонених і біженців Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців. Його засновники: Є. Коновалець, Ф. Черник, Р. Дашкевич, І. Чмола та інші — домоглися дозволу на формування окремої військової частини 13 листопада 1917 р. й звернулися з відозвою до співвітчизників. У ній наголошувалося: «Ми, галицькі, буковинські і угорські українці, сини єдиного українського народу, в цей важкий час, почуваючи свою відповідальність перед будучими поколіннями, не можемо бути тільки глядачами, а повинні взяти якнайдіяльнішу участь у творенні нового ладу на Україні і в закріпленні тих всіх свобод, які виборов собі український народ. Сповняючи цей наш святий обов'язок, ми повинні створити таку силу, яка змогла б допомогти українському народові здобути і закріпити все те, що було проголошено у Третім Універсалі. В порозумінні і за згодою Генерального Військового Секретаріату — Головна Рада Галицьких, Буковинських і Угорських українців приступає до переводження організації військових частей»[17].

На початку січня Окремий Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців, який невдовзі очолив Є. Коновалець, мав понад 600 багнетів й швидко набирав силу і боєздатність. Саме йому М. Грушевський доручив у неспокійному Києві та у час наближення до столиці більшовицьких військ охорону Центральної Ради та свою особисту. Січові стрільці стали основною силою, яка розгромила більшовицьке повстання у столиці наприкінці січня — початку лютого 1918 р. Зауважмо, що вже наприкінці 1918 року ця частина переросла у дивізію, потім — корпус і відігравала важливу роль у війні УНР за незалежність 1918–1919 рр.

1(13) лютого 1918 року на засіданні Малої Ради під головуванням М. Грушевського розглядалося питання про ратифікацію мирного договору України з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією, тобто надання права урядові підписати мирний договір. Відповідаючи на запитання учасників засідання, голова уряду В. Голубович повідомив, що переговори про надання Україні військової допомоги тривають і за тиждень питання буде остаточно вирішене. Причому він зазначив, що «військова допомога не буде мати характеру вмішування в наші внутрішні справи». Голова уряду запропонував Малій Раді дати дозвіл на підписання цих та інших угод, які «випливають з мирового договору з Центральними державами від дня 27 січня (9 лютого) 1918 р.»[18].

Після цього, 5 лютого, Голова української дипломатичної делегації в Бресті О. Севрюк звернувся до представників Німеччини і Австро-Угорщини з проханням «подати Українській Народній Республіці оружну поміч проти наступу більшовицьких сил на Україну». Якщо військова допомога з боку вказаних держав буде надана, українська делегація готова підписати від імені УНР мирний договір. Посол Австро-Угорщини фон Візнер зробив у відповідь таку заяву: «Зложене з української сторони прохання про збройну допомогу буде прийнято союзниками. Австро-угорські військові сили, які будуть з їх теперішніх становищ вислані в область Української Народної Республіки, будуть повернуті назад на їх сьогоднішнє становище, як тільки правительство Ради заявить про се своє бажання»[19].

Проблема надання військової допомоги Центральними державами Україні була предметом детального обговорення 8–9 лютого Радою Народних Міністрів. Виконуючий обов'язки військового міністра Олександр Жуковський (полковник російської армії. — *Авт.*) доповідав, що встановив зв'язок з командиром німецької дивізії на Волині, який готується до наступу у напрямку Дубно–Рівне–Чорторийськ–Лунинець. Жуковський запропонував німцям напрямок

Гомель–Куп'янськ–Дебальцеве, щоб відрізати більшовиків від України. Водночас наявні українські військові сили, загалом 2000 багнетів, частини генерала Костянтина Прісовського, Гайдамацький Кіш Слобідської України Симона Петлюри та курінь Січових стрільців Євгена Коновальця будуть вести наступ на Київ спільно з іншими військами німців. Було вирішено також до кожної німецької частини (полку) надіслати перекладачів. Відзначимо, що на нараді один з впливових державних секретарів лідер партії соціалістів-есерів Павло Христюк виступив проти участі німецьких військ у визволенні України. «Ми прохали на Україну не німців, а галичан», — заявив він[20].

Доречно зауважити, що військова допомога з боку Австро-Угорщини була сприйнята українським політичним проводом неоднозначно і це питання викликало досить гострі дискусії, зокрема й на засіданнях уряду УНР. В. Голубович змушений був розглянути це питання окремо, а саме: чи запрошувала українська делегація у Бресті австро-угорські війська і на яких умовах. Учасник переговорів у Бресті М. Левитський підтвердив, що така пропозиція з боку українців була, але «військо повинно було бути по складу своєму українським». Голова делегації Олександр Севрюк підтвердив, що «мирною делегацією було запрошено австрійське військо, і що навіть є постанова, на основі якої австрійське військо за згодою українського уряду буде виведено з території України». На це Д. Левицький (галичанин) рішуче наголосив, щоб «з складу австрійського війська було забрано німців, мадярів і поляків, позаяк ми просили стрільців-українців». Цікаво, що щодо німців не було жодних заперечень. Генеральний секретар Ткаченко зазначав, що оскільки на малочисельне українське військо покластися не можна, визволити Україну можна лише за допомогою німецьких військ. Подібну точку зору висловили М. Порш, О. Жуковський та інші. Водночас усі учасники висловлювали вимоги негайно приступити до формування власної української армії. О. Жуковський оприлюднив план створення восьми (за кількістю губерній) армійських корпусів, старшинських шкіл та призову до армії на основі обов'язкової військової повинності[21].

Керівництво УНР усвідомлювало, що вступ на територію України німецько-австрійських військ може зустріти неоднозначне ставлення суспільства. Тому було ухвалено звернутися до населення із спеціальною відозвою. Генеральний секретар Григорій Сидоренко на засіданні 9 лютого 1918 року запропонував у відозві наголосити, що «німці тільки допомагають нам військом без всяких обов'язків. [...] німці прийшли по своєму почину, щоб забезпечити справу миру»[22].

10 лютого 1918 р. була проголошена відозва «До всієї людності Української Народної Республіки», у якій насамперед відзначалося, що Україна уклала у Бресті мирний договір з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, «положила кінець війні, здобула для трудящого люду мир». Проте Раднарком кинув проти України своє військо, щоб «силою скинути український уряд, а Україну знову вернути в московську неволю».

Таким чином, «щоб припинити руїну краю, щоб заховати людність від розстрілу, знущання та грабунку, Українське Правительство через свою мирову делегацію звернулося 12 лютого с. р. до німецького народу за допомогою проти грабіжників. Німецький народ згодився допомогти нашому народові й вислав на Україну війська». Уряд УНР сповіщав населення, що австро-німецькі війська не втручаються у внутрішні справи республіки, а після її звільнення покинуть Україну.

Радянська історіографія висвітлювала Військову конвенцію України з Німеччиною та Австро-Угорщиною і прохання про збройну допомогу із своїх ідеологічних позицій. «Буржуазно-націоналістична Центральна Рада, — писали автори 10-томної "Історії Української РСР", — щоб відновити і утримати свою владу, а також замаскувати загарбницькі плани німецьких і австро-угорських імперіалістів, спеціальним зверненням до кайзерівської Німеччини покликала її війська на Україну». Вони зазначали, що 19 лютого Німеччина скерувала

в Україну 21 піхотну, 2 кінних дивізії та кінну бригаду, а з 27 лютого Австро-Угорщина — 8 піхотних і 2 кінних дивізії. Загальна кількість військ вторгнення становила 450 тис. вояків.

Безумовно, вони не згадували, що у складі австро-угорських військ вступив в Україну Легіон Українських січових стрільців, а частини Запорізької дивізії генерала О. Натіїва, гайдамаків С. Петлюри та січовиків Є. Коновальця називали «недобитками Центральної Ради»[23].

Документи свідчать, що, незважаючи на потужні сили більшовицької Росії в Україні, німецький генеральний штаб виділив спочатку для операцій невелику групу. О. Севрюк доповідав урядові, що німецькі війська мали намір зайняти лише північну частину України із столицею. Тому для наступу передбачалося планом і було спочатку використано 6 піхотних дивізій, з них чотири у напрямку на Київ, одну — на Лунинець і ще одну — на Одесу. Проте військовий міністр О. Жуковський заявив членам уряду, що українського війська дуже мало й слід домовитися з німецьким командуванням продовжити операції на Лівобережній Україні, зокрема й на територію Донеччини, що і було схвалено. Отже, поступово кількість німецьких військ в Україні збільшувалася[24].

Таким чином, з 19 лютого у напрямку Київ–Полтава–Харків–Донбас розгорнула наступ німецька група армій генерал-полковника Олександра фон Лінзінгена, яка загалом мала 20 піхотних і 5 кінних дивізій. Її війська без перепон з боку більшовиків, які при наближенні супротивника відступали без будь-якого серйозного опору, рухалися звичайно в залізничних ешелонах у напрямку на Київ. 27 лютого передові частини німців увійшли у район Житомир–Бердичів, де об'єдналися з частинами українського війська. За підрахунками київського військового історика Я. Тинченка, тоді у цьому районі зосередилися Запорізька бригада полковника Костянтина Прісовського (2750–3000 багнетів і 100 шабель), 1-ша бригада полковника Наума Никоніва, рештки Одеської гайдамацької дивізії, броньовий дивізіон, кілька гарматних батарей, які в авангарді німецьких військ рушили на Київ. Саме вони вели зустрічні бої з більшовиками, зокрема з частинами Василя Кіквідзе. Із району Сарн, де перебувала Центральна Рада та уряд УНР, група українських військ, об'єднавшись із німецькими передовими частинами, 20 лютого розгорнула успішний наступ на Київ. Координував бойові дії українських військ з німецькими представник при штабі німецького фронту генерал В'ячеслав Бронський[25].

У ніч на 2 березня 1918 р. підрозділи Запорізької бригади, Гайдамацького Коша та Січових стрільців першими вступили на бруківку Києва. Наступного дня в столицю вступили німецькі частини.

Після перегрупувань українських військових сил у Києві від 6 березня спільно з німецькими дивізіями вони продовжили звільнення Лівобережної України. 6 квітня група військ, ядром якої була Запорізька дивізія, зайняла Харків, там була вона реорганізована у Запорізький корпус полковника Петра Болбочана. 10 квітня за наказом військового міністра О. Жуковського частина корпусу під командуванням П. Болбочана без погодження плану з німцями рушила на Крим, а група полковника Володимира Сікевича — на Донбас. 25 квітня було зайнято Сімферополь, а група В. Сікевича до кінця квітня оволоділа Слобожанщиною і Донбасом. Німецькі частини, які рухалися за українцями, безперечно, надавали здебільшого моральну допомогу, викликали страх у більшовицького війська, суттєво деморалізували його, а це полегшувало справу повного визволення України. Повернувшись до Києва, уряд УНР продовжив державотворчу діяльність, насамперед розбудову національного війська, яку, щоправда, німці гальмували. Було встановлено відносини з новим командувачем німецькими військами в Україні генерал-фельдмаршалом Германом фон Ейхгорном, який 31 березня очолив групу армій «Київ».

Ще у Бресті під час підписання мирного договору та додаткових угод, зокрема щодо військової допомоги Німеччиною і Австро-Угорщиною, Відень не виявляв бажання брати участь у військових операціях. Офіційні кола Австро-Угорщини усвідомлювали, що участь у відновленні української державності в Наддніпрянщині може призвести до зростання сепаратистських настроїв серед українців Галичини, Буковини, Закарпаття та й інших народів імперії. Коли німецькі війська увійшли 19 лютого в Україну, австро-угорська армія до них не приєдналася. Хоча міністр закордонних справ О. Чернін і був прихильником та ініціатором підписання угод з Україною, однак приєднався до тактики Відня затягування вступу його військ, щоб виторгувати поступки з боку УНР щодо Холмщини й Галичини на користь Польщі.

Проте швидке просування німецьких дивізій вглиб України, багатої хлібом і продовольством, гостра потреба в них схилила Відень до походу власних військ. Військову операцію в Україні імператор Карл охарактеризував як «мирне проникнення на дружню територію». Справді, його війська не зустрічали серйозного опору, насамперед у зв'язку з тим, що більшовицькі були сконцентровані в північній частині України, а австро-угорські частини діяли в південних напрямках Миколаєва, Херсона, Одеси, Вінниці.

27 лютого вступили в Україну австро-угорські війська на чолі з головнокомандувачем фельдмаршалом Едуардом Бем-Ермолі. За домовленістю з німцями і українцями, його війська наступали на Одесу вздовж залізниці Львів–Тернопіль–Жмеринка–Вапнярка–Одеса. Частини Червоної армії без боїв відступали на Олександрівськ (Запоріжжя)–Лозову–Донбас. Варто зауважити, що М. Грушевський напередодні наступу австро-угорських військ звертався до Відня з проханням надіслати в Україну формацію Українських січових стрільців та регулярні українські полки австрійської армії. «З огляду на велику цінність, яка виявилась за відділами галицьких Січових стрільців, що організувалися на Україні з військовополонених і виселенців та віддавали важну послугу в боротьбі з більшовиками, — писав він, — дуже бажано було в даній хвилі дістати такі січові дружини в Австрії»[26].

Отже, 27 лютого Легіон Українських Січових стрільців перейшов Збруч й спільно з австрійськими частинами вступив у Кам'янець-Подільський. Але значна його частина — Вишкіл і Кіш (1000–1500 січовиків) — залишалася в Галичині, і лише у червні австрійське командування дозволило їм прибути в Україну та з'єднатися з головними силами. Бем-Ермолі знехтував проханнями Києва і надсилав в Україну насамперед мадярські, польські, австрійські частини. Другу половину березня Легіон УСС під командуванням отамана Осипа Микитки перебував у Одесі, згодом у квітні його перекинуто в район Олександрівська. Австрійське командування було незадоволене широкомасштабною пропагандистською та культурно-освітницькою діяльністю січовиків серед місцевого населення й відмовою від участі у реквізиціях. У жовтні 1918 року воно повернуло січовиків на Буковину у район Чернівців[27].

Поряд з цим, 19 лютого один з впливових воєначальників Німеччини генерал піхоти Еріх Людендорф, який опрацьовував план операцій на сході, заявив міністрові закордонних справ Р. фон Кюльману, що його війська й без участі Австро-Угорщини визволять Україну від більшовиків. Щоправда, операцію планували лише до Києва й Дніпра. Але вже через тиждень операції генерал М. Гофман повідомив Генеральний штаб, що Центральна Рада вважає необхідним продовжити операції на Лівобережжі, очистити район Донбасу, отже, слід збільшити кількість визначених німецьких військ. Тим більше, що німці розгортали також операції у напрямку Одеси навіть після того, як він став австрійським сектором. Аналізуючи перші тижні операції німецько-австрійських військ в Україні, О. Федюшин зробив слушні висновки, що німці намагалися панувати у відносинах союзних військ з Україною, не збиралися давати свободу дій австрійцям, навіть у зоні їх окупації — на півдні. Вони також усіляко перешкоджали прямим австро-україн-

ським контактам. Німецький кидок у бік Чорноморського узбережжя з наміром випередити австрійців в окупації Одеси призвів до гострого конфлікту, який загрожував австро-німецькому союзу. Ускладнила взаємини також пропозиція Берліна призначити Верховним командувачем силами Центральних держав генерала Лінзінгена. Лише 28 березня вище військове командування обох держав самостійно поділило Україну на зони окупації. Німцям дісталася більша частина України з містами Київ, Харків, Чернігів, Полтава, Новочеркаськ, а також Таврія, Крим та порти Миколаїв, Ростов, Таганрог і Новоросійськ. Австрійці отримали Поділля, райони Херсону, Катеринослава і порт Маріуполя. Отже, «Австро-Угорщина була призведена до другорядної окупаційної держави», — робить висновок автор[28].

Варто зазначити, що командувачем союзними військами 31 березня 1918 року було призначено генерал-фельдмаршала Германа фон Ейхгорна. Начальником штабу і командиром 1-го армійського корпусу став генерал-лейтенант Вільгельм Гренер, який перед від'їздом в Україну отримав від Гінденбурга і Людендорфа повноваження, що набагато перевищували його військові обов'язки. Він встановив тісні відносини з послом у Києві А. Муммом і спільно з ним розв'язував питання виконання Центральною Радою прийнятих у Бресті зобов'язань, перш за все, щодо поставок продовольства в Німеччину. Генерал Гренер був одним з активних ініціаторів усунення від влади Центральної Ради й впровадження гетьманату П. Скоропадського[29].

У зв'язку зі вступом німецько-австрійських військ на територію України на початку березня 1918 року міністр внутрішніх справ Павло Христюк надіслав до народних земських управ циркуляр, в якому наголошував: «27 січня 1918 р. Українська Народна Республіка заключила з Германією, Австро-Угорщиною, Турцією і Болгарією мир демократичний, гідний, справедливий, без анексії і контрибуцій. За допомогою наших полонених вояків, зорганізованих у Германії і Австрії в корпуси, австрійських січових стрільців-галичан і германського війська, наші вояки очищають Україну від насильників більшовиків. Заводиться лад і спокій в державі, утворюються умови, при яких органи місцевого самоврядування мають можливість приступити до упорядкування місцевого життя, до виконання великого і почесного обов'язку, який поклало на нього населення. Наказується всім міським, повітовим, волосним і сільським управам приступити негайно до енергійної творчої, планомірної праці по обслуговуванню потреб працюючого люду»[30].

Загалом Брест-Литовський мирний договір між Українською Народною Республікою і Четверним союзом, укладений 9 лютого 1918 року, був першим значним зовнішньополітичним актом України і першим миром у світовій війні 1914–1918 рр. До укладення миру Центральну Раду спонукали не німецькі симпатії її лідерів, а об'єктивна внутрішня і зовнішньополітична ситуація, що склалася в цей час. Внутрішнє становище України вкрай погіршилося у зв'язку з більшовицькою навалою. Без зовнішньої підтримки Центральній Раді й українському урядові бракувало сил захищатися від більшовиків. Це ставило під загрозу виконання умов Брестського договору УНР із Четверним союзом. Саме цим була зумовлена ініціатива німецької дипломатії, котра за урядовою інструкцією запропонувала українській делегації звернутися до Центральних держав за військовою допомогою. Це врятувало тоді від загибелі Україну. Надзвичайно важливим досягненням варто визнати формування українських військових частин у таборах військовополонених у Німеччині та Австро-Угорщині. Згідно з домовленостями Німеччина надавала Україні фінансову допомогу та озброєння для українських піших дивізій й активно сприяла Союзу Визволення України.

1 *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. — К., 1991. — С. 565.
2 *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції. — Т. 3. — Прага, 1921. — С. 83.
3 *Нагаєвський І.* Історія української держави двадцятого століття. — К., 1994. — С. 107.

4 *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т.1. — Доба Центральної ради. — Ужгород, 1923; Нью-Йорк, 1954. — С. 333–339.
5 Винниченко В. Відродження нації. — Ч.2. — Відень, 1920. — С. 229–303.
6 *Ленин В.И.* ПСС. — Т. 36. — С. 200.
7 *Белан Ю.* Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. — К., 1960. — С. 78–79.
8 *Супруненко Н.* Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине. — Москва, 1966. — С. 26–31.
9 *Лихолат А.* Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917–1922 гг.). — Москва, 1954. — С. 87.
10 *Верстюк В.* Українська Центральна Рада. — К., 1997. — 237 с.; *Вєдєнєєв Д.* Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби в 1917–1923 р. / Д. Вєдєнєєв, Д. Будков. — К.: КІС, 2006. — 296 с.; *Вєдєнєєв Д.* Дипломатична служба Української держави, 1917–1923 роки. — К.: Нац. акад. СБУ, 2007. — 261 с.; *Дацків І. Б.* Брест 1918: європейський прорив України. — Тернопіль: Астон, 2008. — 254 с.; Держалюк М. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках. — К.,1998. — 240 с.; *Литвин В.* Україна: доба війн і революцій (1917–1920). — К., 2003. — 485 с.; *Павленко Ю.* Українська державність у 1917–1919 рр. / Ю. Павленко, Ю. Храмов. — К., 1995. — 262 с.; Патер І. Союз визволення України. Проблеми державності і соборності. — Л., 2000. — 344с.; *Рубльов О.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О.Рубльов, О.Реєнт. — К., 1999. — 319 с.; *Солдатенко В.* Українська революція: Історичний нарис. — К.,1999. — 973 с.; *Тинченко Я.* Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 — березень 1918) / — К ., 1996. — 371 с.
11 *Тинченко Я.* Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 — березень 1918) / — К., Л., 1996. — С. 143–148.
12 Там само. — С. 234–235.
13 Робітнича газета. — 1918. — 2 березня.
14 ЦДАВО України. — Ф. 3690. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 13–13 зв.
15 *Патер І.* Союз Визволення України. Проблеми державності і соборності. — Л., 2000. — С. 293.
16 *Шаховський Л.* Українська армія у боротьбі за державність. — Мюнхен, 1958. — С. 88–103.
17 *Ріпецький С.* Українське Січове Стрілецтво. — Л., 1995. — С. 222.
18 ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 1–2.
19 Дорошенко Д. Зазнач. праця. — С. 431–432.
20 ЦДАВО України. — Ф. 3690. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 19–19 зв.
21 Там само. — Арк. 33–36.
22 Там само. — Арк. 19.
23 История Украинской ССР. — Т. 6. — К., 1984. — С. 310.
24 ЦДАВО України. — Ф. 3690. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 34–36.
25 Там само. — Арк. 13.
26 *Грушевський М.* Зазнач. праця. — С. 563.
27 *Малешко Ф.* Українські Січові Стрільці на Єлисаветградщині // За волю України. Історичний збірник УСС. — Нью-Йорк, 1967. — С. 208.
28 *Федюшин О.* Украинская революция, 1917–1918. — М.: Центрполиграф, 2007. — С. 120–122.
29 *Залесский К.А.* Первая мировая война. Правители и военачальники. Биографический энциклопедический словарь. — Москва, 2000. — С. 336.
30 Нова Рада. — 1918. — 9 березня.

Ihor DATSKIV,
Doctor of Historical Sciences,
Professor at the Department of International Economic Relations
and International Information of the Ternopil National Economic University,
Member of the Academy of Social Sciences of Ukraine,
Member of the Scientific Society of History
of Diplomacy and International Relations

SIGNING OF THE MILITARY CONVENTION BETWEEN UKRAINE AND THE CENTRAL POWERS IN BREST IN 1918 AND ITS CONSEQUENCES

Abstract. The article focuses on the signing of the Brest Peace Treaty by the Central Rada's delegation. It explains the circumstances that prompted the Ukrainian leadership to appeal the Central Powers for military aid in February 1918 and conclude a military convention. The Brest Agreements had a profound impact on the destiny of Ukraine. They contributed to the preservation of its independence and ensured the development of the state-building process. The Military Convention concluded between Ukraine, Germany and Austro-Hungary was one of the most important among them. According to this convention, their army assisted the Ukrainian units in liberating the UNR's territory from the troops of Bolshevik Russia. This action was met with a mixed response in the days of the Central Rada and has been the subject of discussions over the decades among historians representing various ideological directions.

Since this topic has not yet been comprehensively covered in modern scientific works, the author analyzes the fateful actions of Ukrainian diplomacy: the signing of the Brest-Litovsk Peace Treaty, the Military Convention with the Central Powers and Ukraine's entrance to the international arena. The author also tried to highlight objectively the diplomatic activities of the Ukrainian Central Rada's delegation aimed at protecting the national interests of the Ukrainian people at the peace conference in Brest-Litovsk in 1918.

Keywords: the Central Rada, Brest, treaty, Ukraine, Germany, Austro-Hungary, military convention.

УДК 94 (477) 1917/1918

Дмитро ВЄДЄНЄЄВ,
доктор історичних наук,
професор Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв;
Дмитро БУДКОВ,
кандидат історичних наук,
директор Українського центру
міжнародної освіти

Анотація. У статті на основі архівних фондів зовнішньополітичних відомств та інших державних установ України, мемуарної літератури досліджується становлення міжнародно-інформаційної діяльності Української Народної Республіки доби Центральної Ради та Української Держави гетьмана П.Скоропадського як одного із провідних напрямів утвердження у світі новопосталої національної державності у перший рік її розбудови (1917–1918). Розглядаються історичні й зовнішньополітичні чинники, які визначали необхідність енергійної пропаганди й контрпропаганди за кордоном, організаційно-функціональна структура підрозділів МЗС, які спеціалізувалися на інформаційній роботі, пропагандистська діяльність дипломатичних представництв України, оформлення комплексу форм і методів міжнародного інформування. Висвітлюються окремі гострі акції зовнішнього інформаційного забезпечення захисту державних інтересів України.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Центральна Рада, П. Скоропадський, українська державність

ПЕРШИЙ РІК МІЖНАРОДНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОГО ВІДОМСТВА УКРАЇНИ (грудень 1917 – грудень 1918 рр.)

Розвиток міжнародно-інформаційної діяльності став закономірним наслідком відродження суверенної Української держави під час національно-демократичної революції та державотворчих пошуків 1917 – початку 1920-х років, важливою складовою самостійної зовнішньої політики.

Тривалий бездержавний період існування територіально розчленованих українських земель, майже повна непоінформованість зарубіжного світу про особливості історичного розвитку українського етносу, пріоритетні завдання дипломатичних зусиль та особливості міжнародного становища тогочасної Української держави обумовили такі провідні завдання міжнародного інформування:

1) пропаганда за кордоном державницьких традицій і прав українського народу, його духовно-культурних надбань;

2) інформування зарубіжних урядів, політичних кіл та громадськості щодо спрямування України у сфері міжнародних відносин;

3) поширення за кордоном відомостей про становище в Україні, процес національного державотворення;

4) здобуття за кордоном легітимним шляхом відповідної інформації, опрацювання й аналіз для подальшого доведення її до вищих органів влади та управління, власних іноземних представництв;

5) поширення міжнародної інформації серед українського народу;

6) протидія підривній пропаганді ворожих Україні держав і політичних рухів;

7) посильна інформаційно-культурна допомога українцям у діаспорі чи на етнічних територіях, окупованих іноземними державами;

8) підтримка серед зарубіжних державно-політичних кіл, за умов поразки визвольних змагань, тези про необхідність і правомірність відновлення незалежності та територіальної цілісності України.

З організаційного погляду, заходів із міжнародного інформування вживали насамперед відповідні органи та підрозділи відомств іноземних зносин. Уже в перший рік функціонування дипломатичного відомства України (у період Центральної Ради УНР та Української Держави гетьмана Павла Скоропадського) було започатковано зовнішньополітичну пропаганду та відповідну інфраструктуру відомства зовнішніх зносин, яку буде розглянуто в нашій статті.

Перші ж місяці існування України як автономної частини Російської держави та самостійного державного утворення від 22 січня 1918 року ознаменувалися започаткуванням зовнішньополітичної пропаганди та її організаційних структур. Міжнародно-інформаційні зусилля молодої української державності спрямовували на пропаганду серед іноземної громадськості невід'ємного права своєї держави на незалежне існування, розповсюдження правдивих відомостей про хід вітчизняного державотворення, збройну боротьбу проти іноземного втручання, про історичне минуле й національно-культурні досягнення українського народу.

Особливістю рубежу 1917–1918 рр. було розгортання самостійної міжнародної активності УНР, котра за IV Універсалом Центральної Ради від 22 січня 1918 року стала повністю незалежною державою. Зовнішньополітична діяльність республіки вимагала й ефективного інформаційного забезпечення, адже нова держава, за словами першого керівника відомства зовнішніх зносин України О. Шульгина, зіткнулася з «повною необізнаністю в українських справах світової дипломатії»[1].

Створене в грудні 1917 року міжнародне відомство УНР — Генеральний Секретаріат міжнародних справ (із 29 січня 1918 р. — Міністерство закордонних справ УНР) — розпочало формування власних підрозділів із роботи в галузі інформування й пропаганди за кордоном, постачання міжнародною інформацією МЗС та уряду республіки. У структурі центрального апарату МЗС функцію організації інформаційної роботи мав виконувати архівно-літературний відділ департаменту (основного робочого органу) відомства. До його складу входили три діловодства (сектори), які відали, крім інформаційної роботи, архівом і бібліотекою міністерства[2].

Архівно-літературний відділ збирав інформацію для службового використання в поточній роботі МЗС. Джерелами були іноземна преса, повідомлення представництв УНР за кордоном, матеріали перехоплених Київською радіостанцією повідомлень російських і європейських радіостанцій. Цей самий підрозділ опрацьовував українську пресу з метою накопичення відомостей для подальшого поширення за кордоном[3].

Другим провідним напрямом роботи відділу була видавнича діяльність, спрямована на закордонного читача. Готували до публікації іноземними мовами

документальні видання з історії української революції та сучасного становища в Україні. Так, відділ підготував до друку французькою мовою збірник документів з архіву Центральної Ради, який охоплював період із 9 березня 1917 року до 22 січня 1918-го. До видання увійшли документи про стосунки Центральної Ради з російським Тимчасовим урядом та керівництвом радянської Росії, резолюції українських військових і селянських з'їздів, документи Генерального Секретаріату УНР, ноти республіки іноземним державам, універсали Центральної Ради[4].

Для розповсюдження за кордоном співробітники відділу перекладали іноземними мовами статті й виступи членів Центральної Ради, а також літературу українознавчого змісту. Було, наприклад, перекладено книгу «Українське питання», у якій вміщено відомості про українську мову, історію України, культуру й етнографію українського народу[5].

Збільшення обсягу внутрішньої діяльності МЗС, створення постійного дипломатичного представництва УНР за кордоном призвело до необхідності вдосконалення організації та розширення компетенції інформаційного підрозділу зовнішньополітичного відомства. Співробітники МЗС УНР підготували проект створення департаменту преси при міністерстві. Згідно з проектом основними функціями департаменту мало бути інформування МЗС та української преси про ставлення до України іноземних держав, надання дипломатичним представництвам республіки інформаційних матеріалів для поширення за кордоном, видання іноземними мовами інформаційних і літературних матеріалів про Україну[6].

Для виконання функціональних обов'язків департамент мав обробляти українську й іноземну пресу, контактувати з інформаційними підрозділами інших відомств, видавати літературу, готувати статті для української та іноземної преси. За проектом до складу департаменту входили директор, два віце-директори (один відав редакційно-видавничими справами, а другий — пресою) та три відділи: загальний, архівно-бібліотечний і редакційно-видавничий.

У департаменті мала працювати група референтів іноземної та української преси: по одному референту з німецької, австрійської та західнослов'янської, французької й південноєвропейської, англійської, американської, північноєвропейської преси, із періодичних видань держав, які було утворено на місці Російської імперії, преси УНР і Галичини, а також держав Сходу. Судячи з документів, проект створення спеціалізованого пресово-інформаційного органу в центральному апараті МЗС УНР не було реалізовано.

Зрозуміло, що ефективність інформаційного забезпечення зовнішньої політики УНР багато в чому залежала від наявності відповідних закордонних закладів. Першу спробу створити інформаційний осередок за межами України було здійснено й на межі 1917–1918 рр. 27 грудня 1917 року уряд УНР відрядив за кордон співробітника міжнародного відомства Ю. Гасенка. До його компетенції було віднесено проведення підготовчої роботи з формування закордонного представництва республіки. Як доповів 23 березня 1918 року голові Ради Міністрів сам Ю. Гасенко, він створив у Швейцарії Закордонний заклад УНР. Цю інституцію, зазначав емісар УНР, у потрібний момент можна було б перетворити на три окремих заклади: дипломатичний, консульський та інформаційний (прес-бюро). На думку Ю. Гасенка, інформаційний заклад мав би свій центральний орган у Швейцарії, а його філії доцільно було б запровадити в таких центрах зарубіжжя, як Відень, Берлін, Париж, Лондон, Нью-Йорк, Стокгольм, Константинополь, Рим, Токіо, Пекін, Мадрид, Каїр.

Співробітники Закордонного закладу вже тоді провели солідний обсяг міжнародно-інформаційної роботи: «поставлено на широку ногу пропаганду в пресі всього світу справ України», іноземна преса надрукувала декілька сотень публікацій щодо становища в УНР. Одночасно із закордонних джерел було зібрано «надзвичайно важливі відомості» для майбутніх українських дипломатичних місій у Європі[7].

Важливим закордонним осередком поширення інформації про Україну стала делегація УНР на переговорах у Бресті. До неї апарат МЗС надсилав із Києва інформаційні бюлетені, укладені за матеріалами преси республіки для подальшого поширення в європейських країнах[8].

Навесні 1918 року, згідно з положенням Брестської мирної угоди між УНР та країнами Четверного союзу, було відкрито посольства України в Німеччині, Австро-Угорщині, Болгарії й Туреччині. Нормування закордонного представництва стало важливою організаційно-політичною передумовою для активізації пропаганди за кордоном і забезпечення українського уряду міжнародною інформацією. Проте інформаційно-пропагандистська робота посольств УНР перебувала лише в зародковому стані. На її ефективності негативно позначилися несприятливі умови відносин між дипзакладами й урядом республіки. Посольствам бракувало конкретних директив із Центру та інформаційного матеріалу про становище в Україні.

Як ішлося в доповіді посла УНР в Австрії А. Яковлєва, представництво, незважаючи на попередню домовленість із прес-бюро Центральної Ради, майже не отримувало української преси. «Без часописів, повідомляв посол, почуваю себе зовсім одрізаним від України і не маю жодних інформацій». Навіть щоб отримати таку вкрай важливу інформацію, як хід ратифікації Україною Брестської мирної угоди, А. Яковлєв був змушений їздити до берлінського посольства УНР[9].

МЗС налагоджувало співпрацю з осередком міжнародного інформування, котрий функціонував у структурі Міністерства Генерального писаря УНР. У складі прес-бюро департаменту державного видавництва цього відомства існував відділ закордонних інформацій. Головним завданням відділу була підготовка до друку «Вісника закордонної преси». «Вісник» був інформаційним бюлетенем, який укладали на підставі повідомлень зарубіжних періодичних видань і розповсюджували серед зацікавлених державних інституцій республіки. Загалом до 29 квітня 1918 року вийшов 31 номер бюлетеня. Структурно «Вісник» було поділено на політичну й економічну частини. Матеріали бюлетеня висвітлювали події політичного, соціально-економічного життя зарубіжних країн, хід бойових дій на фронтах світової війни, повідомляли про ставлення іноземних держав до України[10].

Інформація для «Вісника» мала надходити й від зарубіжних засобів масової інформації безпосередньо. 9 квітня 1918 року департамент державної преси (або державного видавництва, зустрічаються обидві назви відомства) Генерального писаря УНР звернувся з проханням до МЗС поставити своїм представникам за кордоном завдання: одразу ж після акредитації надсилати до департаменту перелік усіх провідних періодичних видань країни перебування, що висвітлюють сфери політики, економіки, культури, військових справ. Водночас департамент волів установити з цими виданнями пряме співробітництво щодо інформаційних справ[11].

За доби Центральної Ради розпочалася робота зі створення загальнодержавного інформаційного органу. У наказі міністра пошт і телеграфів УНР Штефана від 16 березня 1918 року повідомлялося, що в Києві незабаром розпочне діяльність Українське державне телеграфне агентство (УТА). УТА було заплановано наділити функціями єдиного органу внутрішньополітичної та міжнародної пропаганди. Філії УТА мали розташовувати як в Україні, так і за її межами[12].

Отже, перші прояви міжнародного інформування в Україні стали закономірним наслідком відродження національної державності та її виходу на зовнішньополітичний терен. За часів Центральної Ради УНР намітилися такі структурні компоненти системи міжнародного інформування, як керівні підрозділи в центральному апараті Міністерства закордонних справ, інформаційна діяльність закордонних представництв, видання органів преси, спеціалізованих на міжнародній інформації. Було започатковано й перше загальнодержавне інформаційне агентство — УТА.

Поступово налагоджували забезпечення міжнародною інформацією вищих державних органів республіки та зарубіжних політичних і громадських кіл відомостями про Україну. Становлення міжнародно-інформаційної системи за Центральної Ради відбувалось у надзвичайно складних внутрішніх і міжнародних умовах: збройне протистояння з радянською Росією, нерівноправне ставлення до УНР її основних зовнішніх партнерів (Німеччини й Австро-Угорщини), нестача коштів та кваліфікованих кадрів тощо. Усе це, безперечно, гальмувало нормальний розвиток міжнародно-інформаційних зв'язків України. Однак саме під час існування Центральної Ради було започатковано низку перспективних напрямів подальшого розвитку зовнішньополітичної пропаганди України.

Справу розгортання міжнародно-інформаційної роботи було продовжено й за доби Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.), що увійшла в історію вітчизняного державотворення як надзвичайно плідний період. Попри суперечливі оцінки Гетьманату з боку сучасників та істориків України, важко не помітити, який великий державотворчий потенціал намагалася реалізувати адміністрація «останнього гетьмана». За часів Української Держави зроблено помітні кроки в розбудові державного апарату, значного піднесення набула справа розвитку української культури, науки, освіти, засобів масової інформації, відбулася серйозна активізація міжнародних контактів України.

На терені зовнішньої політики Гетьманату доводилося вирішувати важливі проблеми міжнародного існування України, а саме взаємин із країнами Четверного блоку й ратифікації Брестської мирної угоди; проводити мирні переговори з радянською Росією, поліпшувати стосунки з державами Антанти; вирішувати територіальні проблеми з Румунією та Доном, урегульовувати проблеми Криму тощо. Значно розширилася мережа дипломатичних і консульських установ України за кордоном.

Інтенсифікація зовнішньополітичної активності гетьманату настійно вимагала подальшого розвитку міжнародного інформування й пропаганди. Основними завданнями було розповсюдження за кордоном правдивих відомостей про наміри України на міжнародній арені, про її внутрішньополітичне та соціально-економічне становище, збір та обробка інформації, на підставі якої уряд і Міністерство закордонних справ мали приймати адекватні рішення у сфері міждержавних взаємин.

Як і за часів Центральної Ради УНР, функції провідного органу з міжнародної пропаганди зберігало відомство міжнародних зносин України — Міністерство закордонних справ, на чолі якого, незабаром після приходу до влади гетьмана, став відомий український історик і громадський діяч Д. Дорошенко.

Обов'язки з керівництва поточною інформаційною роботою в структурі МЗС було покладено на такі підрозділи, як відділ преси канцелярії міністра та літературно-архівний відділ. Відділ преси (12 співробітників за штатом) відав постачанням інформації закордонним установам МЗС, збором, обробкою та передачею іншим державним установам України міжнародних відомостей, а також офіційним спростуванням неправдивої інформації щодо зовнішньополітичних акцій Української Держави[13].

Літературно-архівний відділ опікувався збереженням службової документації та бібліотекою МЗС, підготовкою та виданням іноземними мовами документів зовнішньої політики України. Співробітники цього підрозділу готували для керівництва відомства бюлетень іноземної преси[14].

Інформаційні підрозділи МЗС контактували з пресовими органами інших державних структур України. Так, вони регулярно надсилали відомості про діяльність дипломатичних і консульських закладів за кордоном до редакції «Державного Вісника», який видавав департамент преси Державної канцелярії Української Держави[15].

Головне навантаження міжнародно-інформаційної роботи по лінії МЗС припадало на закордонні установи, відомства, насамперед ідеться про посольства й дипломатичні місії. Зауважимо, що за часів Гетьманату, крім уже існуючих представництв у державах Четверного блоку, запроваджували цілу низку нових: на Дону й Кубані, у Фінляндії, скандинавських країнах, Швейцарії. Відкрили й декілька десятків консульських закладів. Усе це створювало необхідні організаційно-політичні засади для розповсюдження інформації в інтересах Гетьманату безпосередньо серед закордонних державних і громадських кіл.

Активно займався поширенням відомостей про Україну посол у Відні, знаний історик і політолог В. Липинський. Збережено щоденник роботи посла, який вівся у представництві. Він свідчить, що прибувши 1 липня 1918 року до столиці Австро-Угорщини, В. Липинський встиг уже до 6 липня включно дати інтерв'ю кореспонденту газети «Нойе Фрай Прес», провести інформаційні бесіди з головою української фракції в австрійському парламенті Є. Петрушевичем та депутатами фракції М. Васильком і професором Р. Смаль-Стоцьким, зустрітися з польським письменником Л. Кульчицьким[16]. Наполеглива інформаційна праця українського посла мала особливо важливе значення за умов, коли преса Австро-Угорщини, яка відмовилася виконувати положення Брестської угоди про створення автономного українського коронного краю в Галичині й узагалі не визнавала Україну рівноправним політичним партнером, розгорнула масову пропагандистську кампанію проти Української Держави[17].

Здійснення інформаційної роботи за кордоном суттєво ускладнювали скрутні умови відносин між диппредставництвами й Центром. Посольства постійно відчували гострий брак директив та інформаційного матеріалу. «Найгострішим питанням існування посольства, — повідомляв у жовтні 1918 року до МЗС посол у Відні, — є відсутність у посольстві відомостей від Міністерства, як із питань закордонної політики, так і по всьому, що відбувається всередині держави. У цьому відношенні посольство існувало до того часу майже в цілковитому незнанні того, що діється... повідомлення мали до цього часу і зараз мають чисто випадковий характер»[18].

Незадовільний стан інформування українських дипломатичних закладів загрожував погіршенню міжнародного реноме Української Держави. Так, 30 липня 1918 року в Києві було вбито головнокомандувача німецьких військ в Україні фельдмаршала Айхгорна. У пресі було повідомлено, що відповідальність за цю акцію взяли на себе російські ліві есери. Проте посол України в Німеччині барон Ф. Штейнгель в інтерв'ю німецькій газеті «Фосіше Цайтунг» заявив, що замах на Айхгорна — справа рук українських «лівих» опозиціонерів.

Зрозуміло, що така заява, причиною якої була елементарна непоінформованість посла, могла погіршити ставлення до України з боку політичних і суспільних сил Німеччини — одного з провідних міжнародних партнерів Гетьманату. МЗС був змушений оголосити догану послу в Берліні. Враховуючи цю критику, Ф. Штейнгель просив міністерство щоденно сповіщати його про ситуацію в Україні, надсилати посольству всі газети політичних партій, які виходили українською та польською мовами[19].

Особливого розгляду заслуговує інформаційна робота представництва України на Кубані. Цей регіон, у якому формувалася власна державність, посідав неабияке місце в зовнішньополітичній стратегії Гетьманату. За словами Д. Дорошенка, гетьман розглядав Кубань як край, котрий раніше чи пізніше має бути прилучений до України — або як автономія, або на федеративних засадах. На Кубані проживала велика українська діаспора, тож Українська Держава, за свідченням голови МЗС Гетьманату, морально та матеріально підтримувала на Кубані агітацію за злуку з Україною[20].

Крім того, підвищену увагу Гетьманату до Кубані спричинила та обставина, що російський «білий рух», який виступав за відновлення «єдиної та неподіль-

ної Росії», розглядав регіон як важливий плацдарм у майбутній агресії проти України, уживав жорстких заходів щодо придушення українського національного руху на Північному Кавказі. «Білі» органи пропаганди намагалися встановити певний контроль над інформаційним простором краю. Центром антиукраїнської агітації став Катеринодар, де виходили шовіністичні часописи «Единая Русь», «Великая Россия», «Вождь Русского Народа», «Россия», котрі редагували запеклі прихильники російської монархії. Політичне кредо цих видань можна було б резюмувати словами відомого монархіста В. Шульгіна: «Треба довести народ до такого стану, щоб він на колінах просив помилування у монархії»[21].

Як було зазначено в доповіді українського посольства на Кубані від 25 листопада 1918 року, В. Шульгін «…у своєму органі "Россия" дбає про те, щоб всіх налаштувати проти України та її існування як Держави. Навколо Шульгіна гуртується поважна кількість діячів, пофарбованих різними кольорами Російського централізму. Всі вони дуже вороже відносяться до України і використовують будь-які засоби, аби гальмувати розвиток Українського національного життя з певними намаганнями до зруйнування Української Держави»[22]. У доповіді українського консула в П'ятигорську йшлося, що інспірована російськими шовіністами пропагандистська кампанія спрямована на дискредитацію українського представництва та політики України в цілому в очах політиків країн Антанти[23].

На противагу шовіністичним виданням кубанські українці починають видавати власні друковані органи: «Чорноморський Українець» (із вересня 1918 р.), тижневик «Чорноморець» (Катеринодар), «Чорноморська Рада» (Новоросійськ) та інші. Адміністрація «білої» Добровольчої армії намагалася всіляко перешкоджати становленню української преси, не випускала тираж цих видань за межі Кубані. За таких умов представництво Української Держави на Кубані вживало активних інформаційно-пропагандистських заходів. Насамперед було налагоджено для офіційного Києва збір різнопланових відомостей про становище в регіоні, адже, за словами одного з провідних діячів кубанського руху В. Іваніса, «українські урядові кола були слабенько поінформовані в кубанських справах»[24].

Про зміст і обсяг надбаної посольством інформації дає уявлення доповідь секретаря дипмісії К. Полівана. У ній український дипломат повідомляє про розстановку політичних сил у регіоні, склад його населення, майновий стан місцевого козацтва, його ставлення до України й «білого руху», місцеві збройні формування, дає характеристику кубанської політичної верхівки. Посольство намагалося на практиці допомогти становленню української преси. За словами К. Полівана, заходами посольства проводилася підготовча робота до заснування нової української газети, було закуплено папір та сформовано редакційну комісію. Однак арешт «білими» самого секретаря посольства унеможливив довести цей проект до кінця.

Українські дипломати виробляли далекосяжні плани щодо поширення інформаційної присутності своєї держави на Кубані. На думку К. Полівана «політична кон'юнктура на Кубані вимагала від українського посольства одразу ж розпочати якомога ширшу й енергійнішу роботу в справі поширення інформаційно-пропагандистської діяльності в регіоні. Основними завданнями в цій сфері мали стати «поширення відомостей про глибоке співчуття України щодо самостійності Кубані», «розповсюдження можливо ширшого матеріалу про змагання кубанського Козацтва і дійсний стан речей на Кубані», «у приверненні симпатій Європи й Америки до самостійної кубанської течії» та в «паралізуванні чорносотенно-монархічної агітації Шульгіна». Отже, українська пропаганда в регіоні мала переслідувати завдання посилення інформаційного впливу гетьманату, агітації за союзницькі відносини з Україною, створення позитивного сприйняття провідними західними державами державницьких прагнень кубанців та контрпропагандистської протидії російським «нєдєлімцям»[25].

Вельми цікавим є проект невідомого українського громадянина (імовірно, співробітника посольства чи журналіста) з приводу створення в регіоні українського інформаційного бюро. На думку автора проекту, провідними завданнями цього органу мають бути поширення тез про те, що союз з Українською Державою є запорукою незалежності Кубані, а також посилення пропагандистськими засобами антагонізму між кубанцями й «добровольцями». Було запропоновано таку структуру інформбюро: головне інформаційне бюро в Катеринодарі, його філії в провідних населених пунктах регіону, мережа кореспондентів та розповсюджувачів газет (разом до 80 співробітників). Висловлювалося сподівання, що після створення такої мережі «ні одна інформація, ні одна газета й звістка з нашого боку не пропаде даром, і таким чином в будь-який момент матимемо можливість впливати на світогляд населення, як того вимагає життя».

Інформбюро повинно було мати власну друкарню, видавати газету українською та російською мовами, пропагандистські брошури для різних верств місцевого населення й інформаційні бюлетені для місій країн Антанти на Кубані. Рекомендувалося завести власних кореспондентів та довірених осіб на радіо й телеграфі, активно використовувати для пропаганди можливості товариств «Просвіта» й кооперативних організацій. У перспективі планували поширити вплив інформаційного бюро й на Донську область[26].

Цікавою сторінкою інформаційно-пропагандистської роботи МЗС Гетьманату за межами Української Держави була його пресова кампанія в Криму. Як відомо, після того, як українські війська вибили з Криму підрозділи Червоної гвардії, вони самі були змушені залишити півострів за вимогою австро-німецького командування. У Криму створюють маріонетковий уряд царського генерала, татарина за національністю Сулькевича, до якого переважно входили проросійськи налаштовані монархісти. Формально територія краю опинилася поза межами Української Держави. Проте, пише Д. Дорошенко, «…ми не могли зрікатися Криму з цілого ряду поважних причин: щоб не отримати поблизу українських кордонів “П’ємонту” для відродження “єдиної Росії” й не втратити Севастополь як головну базу чорноморського флоту і ключ для панування на Чорному морі»[27].

Для морально-політичної підтримки проукраїнських елементів у Криму при МЗС було створено комітет «Степової України» зі статусом неофіційного об’єднання громадян, який би керував пропагандою на користь гетьманату на півострові. На кошти міністерства в Криму відкриваються три українські газети, що повели агітацію за возз’єднання регіону з основною частиною України[28]. Уряд Сулькевича почав переслідувати українську пресу, відмовлявся приймати телеграфом повідомлення українською мовою, і загалом зухвало поводив себе у двосторонніх відносинах. У відповідь гетьманат змушений був вдатися до рішучих економічних санкцій, які поставили сільське господарство Криму на межу кризи збуту. Місцеві сепаратисти швидко пішли на поступки.

Інтереси посилення міжнародно-інформаційної присутності України стимулювали появу проектів створення під егідою МЗС спеціального органу (агентства) із зовнішньополітичної пропаганди. Розглянемо один із таких проектів — план фундації «Інформаційного українського бюро в Австро-Угорщині», з яким виступили співробітник СВУ — редактор його друкованого органу німецькою мовою «Украініше Корреспонденц» професор В. Калинович і секретар Посольства України у Відні І. Косиник. На думку авторів проекту, необхідність створення такого органу саме в Австрії була обумовлена несприятливою позицією керівництва країни до вирішення «українського питання» в Галичині, а також шаленою антиукраїнською пропагандою польських шовіністів у Відні та на західноукраїнських землях.

Було запропоновано таку структуру Інформбюро: центральний осередок у Відні (директор і 2 співробітники), філії бюро в Будапешті та Львові (по 2 кореспонденти в кожному). Інформбюро мало повідомляти політичні кола й пресу

Австро-Угорщини про події політичного, економічного та культурного життя в Україні, причому робити це на підставі офіційних настанов українського уряду, пропаганда бюро мала бути повністю вільною від впливу будь-яких політичних партій[29]. Центральний осередок бюро мав випускати газету німецькою мовою з українських справ двічі на тиждень накладом 10 тис. примірників. До співробітництва в газеті мали залучити найкращі журналістські сили Києва, Львова, українських громад Відня та Берліна[30]. На жаль, цей проект, здатний значно поліпшити інформаційні позиції Української Держави на терені її провідних стратегічних партнерів, не було втілено в життя.

Зауважимо, що період гетьманату відзначився помітним піднесенням видання українською мовою літератури й періодики, було відкрито 78 нових газет і журналів. «Українська видавнича справа зробила величезний поступ. Було засновано ряд великих видавництв, які випускали українські видання в нечуваному досі числі примірників, весь край було охоплено низкою українських книгарень, кожне міністерство почало видавати свій орган українською мовою». У червні 1918 року кілька великих видавництв об'єдналися в «Український видавничий союз». Загалом у 1918 році вийшло друком 673 назви книжок українською мовою.

Говорячи про міжнародно-інформаційну роботу періоду гетьманату, не можна не згадати, що поширення відомостей про життя зарубіжних країн в Україні штучно обмежувалося австро-німецькою окупаційною адміністрацією, від якої повністю політично залежав Гетьманат. Усі матеріали періодики держав Антанти й радянської Росії, що надходили в Україну, підлягали цензурі прес-бюро австро-німецьких штабів.

Отже, період гетьманату відзначився подальшим розвитком основних напрямів міжнародного інформування в Україні та його організаційних форм. Більш диференційованими стали завдання керівних підрозділів з інформаційної роботи в центральному апараті МЗС. У зв'язку з поширенням мережі закордонних закладів МЗС значно зросли можливості для ведення інформаційної роботи безпосередньо за кордоном. Провадили роботу з опрацювання проектів створення єдиного закордонного інформаційного органу, підпорядкованого МЗС. Інформаційну роботу дипломатичних представництв вели на найважливіших ланках міжнародних змагань України, її спрямовували на забезпечення провідних дипломатичних акцій, захист суверенітету України, підтримку союзницьких сил, протидію ворожій пропаганді.

Почала виходити в Україні й за її межами низка періодичних видань міжнародного спрямування, українська громадськість отримує широкі можливості для ознайомлення із закордонними справами та зовнішньою політикою власної держави. Удосконалюється система постачання міжнародною інформацією органів влади й управління Української Держави.

Між тим на ефективність фундації та поточної роботи системи міжнародного інформування негативно впливав комплекс несприятливих внутрішніх та зовнішніх факторів існування тогочасної Української Держави:

- внутрішня нестабільність, об'єктивні труднощі процесу державотворення;
- окремі прорахунки в розбудові мережі закордонного представництва, її слабкий зв'язок із Центром;
- наявність ідеологізації державного життя та міжрегіональних проблем;
- матеріально-фінансова скрута;
- переважно негативне ставлення до відродження української державності з боку провідних держав світу, експансіоністська політика радянської Росії, Польщі та деяких інших східноєвропейських держав, російського «білого руху»;
- цілеспрямована підривна пропаганда ворожих зовнішніх сил, яка старанно використовувала очевидні внутрішні та зовнішні проблеми буття Української Держави тощо.

Перший рік провадження міжнародно-інформаційної роботи української дипломатії супроводжувався оформленням відповідного професійного інструментарію. Поступово визначалися такі його основні форми:

• підготовка інформаційних та інформаційно-аналітичних матеріалів на основі опрацювання матеріалів зарубіжних ЗМІ та повідомлень дипломатичних представництв в інтересах державних органів і ЗМІ України;

• підготовка й поширення інформаційних зведень щодо українських справ серед іноземних представництв та зарубіжних ЗМІ;

• видання власних періодичних органів і літератури за кордоном;

• виступи в іноземній пресі, на прес-конференціях співробітників закордонних установ України;

• радіопропаганда;

• пропаганда культурно-художніми засобами.

Посильну допомогу в розгортанні інформаційного впливу на закордонну аудиторію надавали громади та організації українців у діаспорі, а також прихильні до української справи іноземні громадяни.

Досвід функціонування міжнародно-інформаційної системи України 1917–1918 рр. переконливо засвідчив життєву важливість активного виходу до світового інформаційного простору для молодої суверенної держави.

---

1 *Шульгин О.* Без території. — Париж, 1934. — С. 74.
2 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). — Ф. 2592. — Оп.1. — Спр. 67. — Арк. 11.
3 Там само. — Спр. 46. — Арк.15–16.
4 Там само. — Спр. 117.
5 Там само. — Спр. 118.
6 Там само. — Спр. 402. — Арк. 5.
7 Там само. — Ф. 1063. — Оп. 1. — Спр. 5.
8 Там само. — Ф. 2592.— Оп. 1.— Спр. 111.
9 Там само. — Ф. 3766.— Оп. 1.— Спр. 106. — Арк. 6 зв.
10 Там само. — Ф. 1113.— Оп. 1.— Спр. 4.
11 Там само. — Ф. 3006. — Оп. 1.— Спр. 1. — Арк. 40.
12 Там само. — Ф. 3602. — Оп. 1.— Спр. 4. — Арк. 24.
13 Там само. — Ф. 3766. — Оп.1.— Спр. 47. — Арк. 11–12.
14 Там само. — Спр. 306.
15 Там само. — Спр. 17. — Арк. 93.
16 Там само. — Спр. 106.
17 *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле. — Львів, 1923. — Ч. 3. — С. 16.
18 ЦДАВОВУ. — Ф. 3766. — Оп. 1.— Спр. 106. — Арк. 83.
19 Там само. — Спр. 99. — Арк. 25, 47.
20 *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле... — Ч.3. — С. 48.
21 *Іваніс В.* Стежками життя. — Новий Ульм, 1959. — Кн. 2. — С. 238.
22 Центральний державний історичний архів України (ЦДІАУ) у м. Львові. — Ф. 581. — Оп. 1.— Спр. 9. — Арк. 16.
23 ЦДАВОВУ. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 5 зв.
24 *Іваніс В.* Боротьба Кубані за незалежність. — Мюнхен, 1965. — С.46.
25 ЦДІАУ у м. Львові.— Ф. 581. — Оп.1.— Спр. 9. — Арк. 8–10.
26 Там само. — Арк. 5–6.
27 *Дорошенко Д.* Історія України. 1917–1923. — Ужгород, 1930. — Т.2. — С. 365.
28 Там само. — С. 35–36.
29 ЦДАВОВУ. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 90–91.
30 Там само. — Арк. 5.

Dmytro VIEDIENIEIEV,
Doctor of Historical Sciences,
Professor at the National Academy
of Managerial Staff of Culture and Arts
Dmytro BUDKOV,
Candidate of Historical Sciences,
Director of the Ukrainian State Center
for International Education

FIRST YEAR OF INTERNATIONAL INFORMATION ACTIVITIES OF THE FOREIGN SERVICE OF UKRAINE (December 1917 — December 1918)

Abstract. Relying on archival funds of foreign policy institutions and other Ukrainian government bodies as well as memoirs, researchers study the formation of the international information activity of the Ukrainian People's Republic (UPR) at the time of the Central Council and the Ukrainian State (US) during the reign of Hetman Pavlo Skoropadskyi, which is one of the key ways for assertion on the global scene of a newly established national statehood in the first year of its establishment (1917–1918).

Historical circumstances, high-priority tasks of diplomatic missions and peculiarities of the international stand of the Ukrainian State of that time have become precondition for such important objectives of international awareness raising as propaganda of national traditions and rights of the Ukrainian people abroad, their spiritual and cultural achievements; informing foreign governments, political circles and public opinion of Ukraine's course in the field of international relations; making foreign nations aware of the situation in Ukraine and the process of its national state-building; standing against subversive propaganda of the hostile to Ukraine states, political movements, etc.

The article describes the development, functions and major directions of the current activity of the information departments of diplomatic institutions of the UPR and the US, peculiarities of informational activity of representations abroad, their analytical, publishing activity and cooperation with media.

The authors analyse the main forms of international information activity of the UPR and the Hetmanate: preparation of informational and analytical materials, basing on the processing of materials of foreign media and reports of diplomatic representations delivered for the benefit of Ukrainian government bodies and media; distribution of information summaries on Ukrainian issues among foreign representations and media; publishing its own periodicals and literature abroad; presenting speeches in the foreign press, at press conferences of employees of foreign institutions of Ukraine, etc.

Particular attention is paid to defining the threats and hostile activity of Ukrainian statehood opponents in the information sphere, the information support for advocacy of Ukraine's interests in Crimea and the issues of belonging of the Western Ukraine lands.

Keywords: Ukrainian People's Republic, Central Council, P. Skoropadskyi, Ukrainian statehood.

Павло ГАЙ-НИЖНИК,
доктор історичних наук,
академік НАН України,
завідувач відділу історичних студій
Науково-дослідного інституту українознавства

Анотація: Висвітлюється перебіг налагодження міждержавних взаємин України та Грузії, встановлення та розвиток обопільних дипломатичних відносин за часів існування Української Народної Республіки (Центральна Рада; Директорія), Української Держави (Гетьманат) та Грузинської Демократичної Республіки.

Ключові слова: ГДР, УНР, українсько-грузинські взаємини, історія дипломатії.

УКРАЇНА–ГРУЗІЯ: СТАНОВЛЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ І ДИПЛОМАТИЧНИХ ВЗАЄМИН (1917–1921 рр.)

Українсько-грузинські взаємини мають давню історію і сягають своїх витоків ще з часів Русі, проте новітнє відродження і поглиблення зв'язків між цими народами могло відбутися на якісно вищому рівні лише із визволенням обох країн з-під гніту імперської Росії. Лютнева 1917 року революція у Петрограді призвела до падіння самодержавства Романових, краху імперії, посилення відцентрових процесів в Росії та відродження національних автономо-федералістських рухів, які досить швидко набули не лише виразних культурно-просвітницьких ознак, а й окремішніх соціально-політичних характерів із певними самостійницькими осередками. Настав швидкоплинний процес становлення колишніх російських колоній на шлях відновлення власних національних держав. Не були винятком у цих динамічних перетвореннях і український та грузинський народи.

Українсько-грузинське політичне зближення розпочалося з початку падіння царату. Так, наприклад, вже 19 березня 1917 року представник грузинських організацій у Ростові разом із французьким консулом вітали 10-тисячну маніфестацію українців із домаганням автономії України у федеративній Російській республіці [49]. На початку квітня делегат від київських грузинських організацій — п. Коіава був делегатом Українського Національного Конгресу в Києві й 7 квітня 1917 р. виголосив на ньому промову російською мовою [9]. 8 квітня у своєму привітанні Національному з'їзду він, зокрема, зазначав: «Ви, українці, і ми, грузини, особливо близькі один до одного. Наша минула доля однакова. Україна та Грузія приєдналися до Росії з тією умовою, що вони збережуть повне право національного самовизначення, але неварті правителі Росії порушили договір й прагли нас

задушити. Коли говорять: "Україна воскресла", я кажу: "Вона не вмирала ніколи, та лише тепер світлі дні її життя". Наші серця, сповнені радістю, разом з вами кричать: "Хай живе вільна Україна! Хай живе Федеративна Республіка!"» [9].

На початку серпня 1917 року Комітет Грузинського військового союзу звернувся телеграфом до Української Центральної Ради з проханням допомогти поінформувати воїнів-грузинів, які перебували на території України, що 22 серпня у Тифлісі відбудеться Всеросійський з'їзд грузинів-військових. Тож Мала Рада Центральної Ради ухвалила вжити заходів, аби повідомлення про цей з'їзд були надруковані в газетах [43].

Представники грузинського народу брали участь у З'їзді Народів, що відбувався з 8 до 15 вересня 1917 року у Києві [44]. На цьому конгресі представник грузинської націонал-демократичної партії І. Мочаваріані також нагадав, що і Грузія, і Україна свого часу пристали до спілки з Росією, але Росія Романових обернула ту спілку в неволю. «Тепер ярмо скинуто і треба думати не про те, щоб розірвати старі договори, а про те, щоб ці договори поновити, — заявив він. — Потрібна міцна організація і об'єднання національностей, щоб добитись визволення своїх країн, бо ніяка велика держава, а особливо малокультурна, не признає по добрій волі прав малих народів» [44].

Інший грузин, соціаліст-федераліст Й. Бараташвілі у своїй запальній промові вказував, що «грузинський народ жив у братській згоді зі всіма народами, а передусім з мусульманськими народами Закавказу. Новий революційний уряд не зумів усунути перешкод, які утруднюють дорогу до будови нового життя. Правда, старий режим оставив по собі трудне положення, але народи Росії в силі розв'язати ті складні питання, коли візьмуться за це одностайно. Для цього треба об'єднати всі живі сили під гаслом рівності, братства та взаїмної любові...

Українська демократія зуміла згуртувати всі свої стремління коло одної основної задачі, а саме — коло здобуття автономії, яку вона вже на ділі має. І саме Рада скликає З'їзд народів, а не уряд, який зайнятий нібито важнішими справами, але якими, то ще невідомо. Ми стоїмо перед великою небезпекою, як іззовні, так і всередині, а спосіб рятунку — це новий децентралізм держави, який не означає розпаду» [40]. Насамкінець він запросив усіх присутніх, після того як усі народи досягнуть своєї мети — самовизначення, завітати у вільну Грузію [44]. Дещо пізніше, 7 листопада 1917 року, на засіданні Малої Ради він, як член Ради Народів, такими словами вітав щойно прийняте III Універсалом Центральної Ради проголошення Української Народної Республіки: «Слова і промови блякнуть перед тим Універсалом, якого тут було проголошено, але я не можу утриматись, щоб не привітати від імені грузинів-федералістів цей найбільший історичний акт.

Центральна Рада розрубала цим актом Гордіїв вузол і український народ тепер вільний. Той централізм, що був джерелом утисків над народами, Центральна Рада роздушила і стерла.

Звалено той стовп, на якому стояв імперіалізм Російської держави... Революція творить нові закони, і на підставі законів революції Україна стала вільною. Народ український вибрав собі шлях, з якого починається нове життя. Хто хоче зміцнити на землі волю і справедливість, той повинен іти з українським народом і з Українською Республікою... Я хочу, щоб Україна була тою камінною скалою, на яку б спирались всі народи. Нехай живе Українська Республіка!» [45].

Невдовзі, 11 листопада 1917 року, на надзвичайному засіданні Малої Ради з приводу законопроекту про вибори до Українських Установчих Зборів із привітанням від імені грузинів Києва виступав Нотадзе. Він зачитав резолюцію, в якій зібрання столичних грузинів від різних партій засвідчувало «свою щиру і безмежну радість з приводу проголошення Української Народної Республіки», а далі — висловило певність, «що піднятий вами прапор — символ федерації — не лишиться самотнім і що другі народи так само свідомо і гордо піднесуть цей прапор» [41].

Спроби ж встановити дипломатичні відносини Грузії з Україною датуються ще груднем 1917 року. Саме тоді І. Лордкіпанідзе, депутат Всеросійських Установчих зборів, що перебував в Одесі, був уповноважений Національною Радою Грузії виконувати обов'язки військового комісара при уряді УНР. У січні 1918-го І. Лордкіпанідзе (у зв'язку з від'їздом до Петрограда) передав свої повноваження Д. Вачейшвілі.

9 січня 1918 р. Д. Вачейшвілі звернувся до очільника українського зовнішньополітичного відомства О. Шульгина з проханням дозволити громадянам Грузії зберегти особисту зброю для самозахисту. При цьому грузинський військовий комісар недвозначно зауважував, що в його країні «проживає не одна тисяча громадян-українців, котрі жодних обмежень громадянських прав ще не підлягали і підлягати не будуть» [65, арк. 1–1 зв.]. Незабаром, 13 січня 1918 р., у Києві було створено Грузинський військовий комісаріат. Уряд УНР визнавав його повноважним органом Національної Ради Грузії.

Того ж дня було розроблено й ухвалено проект угоди між урядом УНР і військовим комісаром Грузії щодо питань формування в Україні грузинських військових підрозділів й передислокації їх на батьківщину для боротьби із турецькими військами та збільшовиченими збройними загонами [36, с. 163–164]. Під час перемовин Д. Вачейшвілі пропонував, щоби грузинські загони «зберегли озброєння, матеріальну частину, кінний склад та інше майно», якщо таке було в наявності в частині, якщо ж ні — то їх мало би усім цим забезпечити власним розпорядженням українське Військове міністерство. Утім голова зовнішньополітичного відомства УНР О. Шульгин своєю резолюцією поставив під сумнів задоволення такого прохання, як і не погодився на наполягання занотувати в угоді, аби у разі підписання Українською Народною Республікою мирного договору з Центральними державами її уряд зобов'язався «надати у двомісячний термін рухомий склад для переправлення всіх грузинів-воїнів та призваних громадян на тих же умовах за межі України» [65, арк. 7].

Натомість члени української частини комісії поставили свою вимогу про те, що «всі витрати, пов'язані з утриманням як грузинів-воїнів, так і щойно призваних грузинів, повертаються Україні або із загальнодержавного фонду тієї федерації, в котру увійде Грузія, або Національною Радою Грузії в розмірі, визначеному спеціальною комісією з представників обох націй» [65, арк. 6 зв.]. В угоді, власне, йшлося: а) про формування частин на території України з воїнів-грузинів, які знаходилися за умовами воєнного часу в Україні й на Українському фронті; б) про перевезення цих частин мірою формування їх на територію Грузії; в) у разі оголошення мобілізації Національною Радою Грузії, про формування з призваних грузинів, які перебували на території України, команд і переправлення їх у Грузію [65, арк. 6]. Тоді ж у Києві було сформовано грузинський військовий загін, а усі грузини-військовослужбовці переходили у підпорядкування Грузинського військового комісаріату, якому дозволялося формувати з них військові частини (під контролем Військового міністерства УНР) для відправки на батьківщину.

Після повернення Центральної Ради та уряду УНР у березні 1918 року до звільненого від більшовиків Києва представники вірменських і грузинських загонів знов підняли питання про повернення своїх підрозділів на Кавказ. Тож 13 березня 1918 р. Рада Народних Міністрів УНР повернулася до питання перебування національних збройних формувань на її терені й вирішила, що всі національні війська з дня демобілізації повинні бути розпущені, а наявні до цього часу військові частини мали бути розпущені наказом військового міністра УНР. Цим частинам гарантувався вільний виїзд за межі України в ешелонах без зброї. Що ж до фінансового забезпечення, то українські міністри постановили, що «ця справа може бути налагоджена лише в порозумінні з тим національним чи краєвим урядом, до якого призначаються ці частини» [68, арк. 15–15 зв.].

За три дні, 16 березня, уряд УНР, розглянувши внесення Міністерства закордонних справ про повернення грузинських і вірменських загонів на Кавказ, підтвердив своє попереднє рішення й ухвалив запропонувати вірменським і грузинським збройним формуванням «виїхати за межі України без зброї» [60, арк. 14]. 19 березня ешелон грузинських військовослужбовців, за згоди українського уряду і німецького окупаційного командування, рушив у дорогу, але ледве дістався станції Знам'янка й зупинився. Тож комісар Грузії прохав українське МЗС посприяти «якнайшвидшому й безперешкодному пропускові названого ешелону до кордону України» разом із військовою технікою, а також видати «посвідчення для безперешкодного пропуску через кордон України парламентарів від ешелону для переговорів із більшовиками». Тогочасний керуючий справами МЗС УНР М. Любинський відреагував без зволікань й розпорядився прийняти прохання Д. Вачейшвілі «до негайного виконання» [66, арк.12]. У квітні 1918 року військовим комісаром Грузії в Україні було призначено Н. Брегвадзе, а Д. Вачейшвілі став його заступником, секретарем — Н. Бокугава. Саме ці особи й узялися в подальшому безпосередньо розв'язувати проблеми своїх земляків в Україні й вирішувати питання їхнього повернення на батьківщину.

Тим часом 16 квітня 1918 р. на засіданні політичної секції Міністерства закордонних справ УНР заслуховувалася доповідь члена Центральної Ради М. Свідерського, який займався евакуацією майна українізованих частин 5-го армійського корпусу з Трапезунда. Торкаючись грузинського питання, доповідач висловив думку, що грузини не здатні протистояти просуванню турецьких військ, оскільки у них «нема справжнього війська». При цьому він висловив думку про вигідність для України втілення самовизначення й державності Грузії та кавказьких народів, щоправда, не маючи великих сподівань через невпинну внутрішню міжнаціональну ворожнечу. М. Свідерський також ствердно відповів на запитання головуючого М. Любинського щодо «розмови про Чорноморську федерацію» під час свого перебування у Закавказзі, додавши, що там вона є бажаною із центром у Києві, або в Севастополі, котрий може стати вільним містом [67, арк. 23–23 зв.].

Разом з тим варто відзначити й те, що дипломатичні, як і господарчо-торговельні, зв'язки між Грузією та Україною у перші рік-півтора по Лютневій революції в Росії та її фактичній децентралізації розвивалися надто аморфно й так і не набули практичного втілення, а існували швидше в гіпотетичному вигляді непрактичної уяви тогочасних інтернаціонально-федералістських поглядів політичних романтиків, принаймні серед осереддя тогочасних українських революційних діячів. Так, наприклад, голова Центральної Ради М. Грушевський й думати не міг про поширення українського політичного чи економічного впливу у Чорноморському регіоні, а тим паче про «імперіалістичні забаганки до захоплення чужих ринків, до експлуатації культурно відсталих країв як своїх колоній, взагалі до політики економічної експансії» [8, с. 156]. Натомість він очікував настання світової федерації, у якій само собою відбудеться економічне й культурне співробітництво, добровільна кооперація народів Чорного моря, а отже «тісно зв'язавшись між собою, сі чорноморські краї можуть створити незвичайно багату, велику і многосторонню економічну базу» [8, с. 156].

Досить скоро внутрішньополітична конструкція України достеменно змінилася, до влади у Києві прийшли інші люди, з іншим світоглядом та амбіціями. 29 квітня 1918 р. внаслідок державного перевороту, за «активного нейтралітету» німецької окупаційної влади, владу Центральної Ради, а відтак і Українську Народну Республіку, було повалено. Постала Українська Держава з ліберально-буржуазною диктатурою у формі Гетьманату генерала Павла Скоропадського.

У Закавказзі ж 26 травня (8 червня) 1918 р. «Актом незалежності» було проголошено про утворення Грузинської Демократичної Республіки. В Акті незалежності Грузії, що був ухвалений Національною Радою, проголошувалося,

зокрема, що «Грузинська Демократична Республіка бажає зав'язати добросусідські відносини з усіма членами міжнародної спільноти» [54]. Коаліційний уряд держави очолив Н. Рамішвілі, а міністерство закордонних справ А. Чхенкелі [73, арк. 13]. А за два дні Грузією було підписано із Німеччиною військово-політичний договір, за яким союзницькі (де-юре), та по суті — все ж окупаційні (де-факто), німецькі війська розташовувалися на її території з метою гарантування суспільного порядку та державної незалежності Республіки.

З того часу Грузія, як кілька місяців тому й Україна, вимушено опинилася під протекторатом Німеччини (фактично стала військово-політичним і фінансово-економічним сателітом Центральних держав), позаяк ще 27 квітня (10 травня) 1918 р. офіційні Берлін і Стамбул підписали таємний договір про розподіл сфер впливу у Закавказзі, за яким Грузія визнавалася сферою геополітичних інтересів Німеччини [48, с. 101–102]. Цей факт, власне, не є якимсь незвичним явищем у тогочасній міжнародній політиці (достатньо згадати про аналогічну угоду між Францією і Великобританією від 23 грудня 1917 р. про поділ колишньої Росії на «зони впливу», у якій французька визначалася на захід від риски: Керченська протока — гирло Дону — Дон — Царицин; британська — на схід від неї, тобто включно із Кавказом і Закавказзям [12, с. 45, 58; 78, с. 30]).

Тим не менш, на той історичний момент обопільне перебування і Києва, і Тифліса (Тбілісі) в орбіті силового тяжіння Центральних держав із центром у Берліні об'єктивно полегшувало Україні та Грузії геополітичну логістику на шляху до взаємного зближення як у міжнародно-політичній площині, так і у горизонтах фінансово-економічної співпраці й у напрямку зародження військово-оборонного проекту, де Києву з очевидних «вагових» вимірів апріорі передбачалася провідна роль. І подальші події розгорталися саме за цією спіраллю й логікою, а їх колапс був зумовлений інтригою історичних обставин як об'єктивного, так і суб'єктивного для обох держав характеру…

6 червня 1918 р. грузинський міністр закордонних справ А. Чхенкелі через повіреного у справах Української Держави в Німеччині О. Козія звернувся до офіційного Києва із дипломатичною нотою. Вона повідомляла про припинення існування Закавказької Демократичної Федеративної Республіки й про саморозпуск закавказького Сейму та уряду «з огляду на події, котрі виникли разом з наступом сил оттаманських за Кавказом» [73, арк. 13]. Іншою нотою, від 22 червня, поданою міністром А. Чхенкелі, зазначалося, що новоутворена Грузинська Демократична Республіка, яка «хоче організувати свої міжнародні стосунки згідно своїм життєвим інтересам і забезпечення своєї незалежності», просить про визнання її Українською Державою [73, арк.11]. Цікаво, що у ноті грузини аргументували постання своєї державності тим, що «об'єднана з Росією політичними договорами, укладеними для того, щоб забезпечити Грузії певну внутрішню свободу і незайманість її території, Грузія швидко побачила свої права потоптаними, свою свободу загроженою і свої вольности заміненими режимом повної анексії» [73, арк. 12–13]. Відтак, йшлося в одній з нот, після падіння царату, розвалу імперії, з огляду на статті Брестського мирного договору між Центральними державами і РСФРР та факту виведення російських військ з Закавказзя «ніякий зв'язок не зв'язує більш Грузії з Росією, вона вільна однині од всіх обов'язків щодо другої держави» [73, арк. 12–13]. Обидві ноти вже 9 червня було передано О. Козієм гетьманському урядові на чолі з А. Лизогубом.

Невдовзі, 4 (17) липня 1918 р. новий грузинський прем'єр-міністр Н. Жорданія надіслав на ім'я українського міністра закордонних справ Д. Дорошенка лист, у якому повідомлялося, що його уряд з метою зміцнення дружніх відносин між державами «призначив своїм представником при українському Уряді громадянина Віктора Васильовича Тевзая і заступником його — громадянина Давида Вісаріоновича Вачейшвілі, котрим і надані особливі повноваження» [73, арк. 18].

Що стосується контактів у сфері фінансів, то, наприклад, ще 29 червня 1918 р. до військового міністра Української Держави звернувся тимчасовий виконувач обов'язки комісара Грузії в Україні Н. Брегвадзе, який просив «ходатайствовати» перед гетьманською Радою Міністрів щодо можливості негайного надання в його розпорядження 50 тис. крб в рахунок Грузинської Республіки для задоволення елементарних потреб громадян Грузії, колишніх вояків на українському фронті (малися на увазі російські Південно-Західний та Румунський фронти, що пролягали теренами України), величезна кількість яких скупчилася у Києві, Харкові і Ростові та для переправлення їх на батьківщину [58, арк. 3–3 зв.].

Вже 15 липня 1918 р. до уваги уряду Української Держави було подано відповідну доповідь українського міністра, який повідомляв про звернення до нього комісара Грузії й просив підтримати «бувших військово служачих на Українських фронтах і військово полонених та інвалідів, котрі, дьякуючи анархії, яка панує в Російській совітскій Республіці, не мають можливості вернутись до своєї батьківщини і терплять багато від матеріального незабезпечення», додаючи при цьому, що вони «брали участь у минулій війні на Українських фронтах і тим в своїм часі оказали Українській Державі не малу поміч» [58, арк. 2]. Український уряд пішов назустріч проханню комісара Грузії (журнал засідань малої Ради Міністрів від 16 й 17 липня) [57, арк. 16 зв.], а вже 20 липня П. Скоропадський затвердив ухвалену Радою Міністрів Постанову «Про асигнування в розпорядження Військового міністра 50 000 карбованців для видачі їх в позику Комісарові Грузії», в якій також зазначалося, що позика ця надається «за рахунок Грузинської Республіки» як допомога грузинським громадянам для повернення їх на батьківщину [58, арк. 1]. Постанову цю згодом було оприлюднено у «Державному Вістникові», у зв'язку з чим його редакторові було надіслано (29 липня) відповідне розпорядження [58, арк. 4]. Таким чином Україною було офіційно надано грошову безвітсоткову і безтермінову позику Грузії.

Тим часом 25 липня 1918 р. до посла Української Держави в Німеччині барона Ф. Штейнгеля у Берліні завітали «голова осібної делегації в Германії» князь Авалов та її член Є. Гегечкорі, які підтвердили факт і чинність вищезгаданої ноти міністра закордонних справ Грузії А. Чхенкелі (він тоді також перебував у столиці Німеччини, проте не зміг відвідати гетьманського посла через хворобу). Своєю чергою князь Авалов і Є. Гегечкорі знову звернулися до українського представника (цього разу в особі посла Ф. Штейнгеля) з проханням про визнання Україною Грузинської Демократичної Республіки як самостійної держави й, водночас, заявили йому від імені свого уряду, що Грузія не бачить жодних перешкод щодо визнання нею Української Держави.

За підсумками цієї зустрічі Ф. Штейнгель підготував для українського уряду докладний звіт і відправив його з першим же кур'єром до Києва, а між тим вже 30 липня 1918 року надіслав міністрові закордонних справ Української Держави особисту телеграму, у якій з цього приводу зокрема зазначав: «З огляду на те, що мені уявляється важливим установити тепер тісні і дружні зносини з грузинським народом, я прошу Вас, Пане Міністре, представити Ясновельможному Пану Гетьману питання про визнання Грузії з Вашим сприяючим заключенням. Для установлення дипломатичних зносин Грузія негайно може командирувати свого постійного представника в Київ. Про наслідки прошу не відмовити дати мені відповідь по прямому проводу» [73, арк. 17].

У звіті ж були міркування щодо української вигоди у перспективі розвитку українсько-грузинських економічних взаємин, а саме:

- Грузія могла б стати для України шляхом до всього Закавказзя й далі у Персію;
- Баку-Батумська залізниця та гасопровід як зручний засіб до транспортування й отримання нафтопродуктів з каспійської нафти, а відтак і Українська Держава могла б не лише отримувати ці енергоресурси, а й бути транзитним постачальником їх до Чорноморського регіону та Європи;

• країни Закавказзя щороку потребували близько 200 тис. пудів цукру та 3 млн пудів пшениці;

• можливість стати експортером-монополістом у постачанні українського збіжжя та сировини через Грузію у Закавказзя, Персію та до східних провінцій Османської імперії тощо [74, арк. 39].

У серпні 1918 року з Тифліса до Києва вирушила грузинська дипломатична місія на чолі з членом Національної Ради ГДР, юристом за освітою В.В. Тевзая. Місія мала за мету встановити дипломатичні, торговельно-економічні та культурні взаємини із Українською Державою.

Дипломатична рутинна робота тривала до вересня 1918 року. Зрештою на початку вересня 1918 року, після ґрунтовних, проте порівняно нетривалих перемовин із представниками українського уряду, у столиці Української Держави було офіційно відкрито й розпочало працю дипломатичне представництво Грузії. Очолив грузинське посольство в Українській Державі В.В. Тевзая, його заступником став Д.В. Вачейшвілі, урядовцями для особливих доручень були виконуючий обов'язки комісара Грузії в Україні Н. Брегвадзе та С. Асатіліні, військовим аташе — полковник Кавтарадзе, тимчасово виконуючим обов'язки радника — І. Москалевський, якого від 7 жовтня змінив М. Скобелєв, а також інші співробітники: А. Карпович, А. Сванідзе, Г. Мамаладзе, В. Макацарія та ін. [36, 175; 73, арк. 25, 27, 33, 34].

24 жовтня В. Тевзая повідомив гетьманського міністра закордонних справ Д. Дорошенка про призначення Г. Хундадзе повноважним представником Грузії при Раді Народних Комісарів РСФРР й запевнив українського міністра в тому, що Українська Держава «в особі правомочних органів полегшить роботу громадянина Хундадзе при виконанні ним своїх дипломатичних обов'язків» [73, арк. 35].

Структура і штати посольства Грузії в Україні визначилися таким чином: перший і другий секретарі, консульський відділ, військовий аташе з помічником, економічний відділ, прес-бюро. До адміністративно-технічного персоналу належали: комендант будівлі, друкарки, перекладачі, водій автомобіля, кур'єри, допоміжні працівники (загалом — 20 осіб). Посольство містилося у м. Києві на вулиці Караваєвській, 9 (нині — вул. Л. Толстого).

У Києві ж ще з кінця 1917 року грузинськими студентами друкувалася рідною мовою газета «Зарі» (укр. «Дзвін»); з 1918 року цьому активно допомагало грузинське дипломатичне представництво в Україні. Крім того, випускалися прес-релізи, що поширювали інформацію про Грузію у київських газетах.

У вересні 1918 року було відкрито й Генеральне консульство Грузії в Україні в Одесі та Консульство у Харкові на чолі з К. Цагарелі. Утім ця дипломатична установа на Чорноморському узбережжі України закладалася вже на підготованому ґрунті, а не з чистого аркуша. Ще 9 травня 1918 року військовий комісар Грузії в Україні Н. Брегвадзе [73, арк. 1], затвердив присяжного повіреного М. Джугелі комісаром Грузії по Одеській військовій окрузі з правами «формувати Грузинські частини й переправляти їх на батьківщину» та «захищати інтереси Грузії й Громадян Грузії у межах Одеської військової округи» [65, арк. 28].

Перші ж публічні згадки про плани заснування грузинського консульства в Одесі з'явилися у міській пресі ще на початку липня 1918 року [17]. Офіційно ж заснуванням Генерального консульства Грузії в Одесі на чолі з О. Ушверідзе вважається 11 вересня 1918 р., проте широку діяльність свою воно розгорнуло лише від жовтня 1918 року [3; 14; 18]. Генеральне консульство в Одесі розташовувалося спочатку на етапному грузинському пункті на вул. Польській, 3, а з листопада 1918 р. — на вул. Гоголя, 15, з лютого ж по вересень 1919-го (вже за УНР) — на вул. Садовій, 4. Виконувачем обов'язків генерального консула було тимчасово призначено і затверджено урядом Грузинської Республіки присяжного повіреного Євсея Іларіоновича Ушверідзе (був обраний головою кон-

сульської колегії дипломатів усіх країн, акредитованих в Одесі). Працівниками Генконсульства були також В. Жоржоліані та Л. Муджирі, який іноді виконував обов'язки генконсула; першим секретарем був Г. Меферт.

З приводу відкриття грузинського Генерального консульства у Південній Пальмірі місцева газета «Одесскій листокъ», приміром, писала: «Найближчим завданням заснування консульства в Одесі є подання допомоги військовополоненим, підданим Грузинської Республіки, що повертаються на батьківщину з полону. Переговори про їхнє повернення велися свого часу із центральними державами і привели до позитивних результатів. Консульство надає людям, що повертаються з полону, приміщення для відпочинку на передавально-етапному пункті при консульстві, надає їм одяг, їжу, гроші та на пільгових умовах влаштовує їм проїзд до Поті. Слід зазначити, що консульство подає допомогу військовополоненим і інших національностей, аж до організації відповідних консульських установ» [54].

На практиці ж, власне, в Одесі грузинське Генеральне консульство з метою захисту прав своїх громадян започаткувало, перш за все, їх реєстрацію (безпосередньо у приміщенні Генконсульства на вул. Польській, 3), а також сприяло самоорганізації грузинської спільноти Одещини, зокрема через проведення, після затвердження статуту, перших зборів національної громади міста у листопаді 1918 року (тоді вже — на вул. Гоголя, 15).

Влітку 1918 року активізувало свою роботу й українське зовнішньополітичне відомство, що після перших місяців по гетьманському перевороті й організації своїх дипломатичних представництв у Центральних державах намагалося «вислизнути» з обіймів німецько-австрійської геополітичної опіки, яка більше походила на політику міжнародної ізоляції Української Держави.

Тож 4 липня 1918 р. гетьманом П. Скоропадським було затверджено ухвалений Радою Міністрів Закон «Про заклад Генеральних Консульств і Консульських Агентств по-закордоном» [21], а відповідною урядовою Постановою «на утримання Генеральних Консулів і Консульських Агентів Української Держави по за межами України на території бувшої Російської Імперіи, згідно з штатами, які затверджені 4 липня 1918 року» було асигновано 321 тис. 255 карбованців [22]. А вже 20 липня 1918 р. своїм наказом гетьман затвердив консульським агентом 1-го розряду в Тифлісі Олексія Кулінського [63, арк. 114; 64, арк. 143].

15 серпня наказом Міністерства закордонних справ «Про заснування нових консульських агентств» голова МЗС Д. Дорошенко, по згоді з міністрами торгу і промисловості та фінансів, наказав заснувати консульські представництва Української Держави (номінально з 4 липня) I розряду у 10 містах (зокрема у Тифлісі й Батумі) та II розряду у 20 містах колишньої Російської імперії [23]. Проте практичного відкриття вищезгаданих консульських представництв влітку 1918 року насправді не відбулося. Їхня діяльність, штати і фінансування почали закладатися лише з 1 вересня 1918 р., а відповідний Закон «Про утворення нових консульських установ Української Держави та асигнування 832.766 карб. на їх утримання» був затверджений гетьманом П. Скоропадським тільки 6 листопада 1918 р. (при цьому скасовувався попередній закон від 4 липня 1918 р.). Отже, підпунктом 17-м пункту 3-го закону від 6 листопада було визначено утворити 25 консульських установ Української Держави, зокрема, «на Кавказі — Генеральне консульство в Тифлісі та віце-консульства в Баку, Єревані та Батум–Поті» [24].

Український же дипломатичний десант прибув на Кавказ вже під «завісу» Гетьманату і за постання «другої» УНР у складі лише двох осіб — голови Івана Ігнатовича Красковського та урядовця графа Михайла Бенедиктовича Тишкевича. Вже на місці до складу місії було прийнято урядовця О. Євтухова [35, с. 125].

Проте не можна сказати, що увесь цей час у Закавказькому регіоні Українська Держава та її громадяни не мали свого представника. Українські інтереси

в Тифлісі представляв Закавказький український комісар Григорій Хименко, а в Єревані — уповноважений ним 22 травня 1918 р. голова Ради єреванського товариства «Просвіта» Володимир Гірченко [72, арк. 29]. Зауважу також і те, що у Грузії поважну ролю відігравала Українська Рада, що за допомогою українського представництва видавала власну газету (редактор С. Чалий), у якій широко висвітлювалися питання взаємовідносин двох народів, щоденне життя українців у Грузії, публікувалася інформація з України тощо. Взагалі ж, як свідчив український посол у Туреччині О. Лотоцький, тоді на Кавказі було багато українського елементу — по великих містах (Тифліс, Батум, Сухум, Баку) і цілі колонії — в колишніх Тифліській губернії, в Сухумській окрузі й особливо в Мугані (біля Азербайджану), що навіть мала назву третьої України. Тут оселилися «здебільшого українські сектанти — народ досить культурний і працьовитий, оселений на родючій землі, в обставинах погідного клімату, він дійшов до доброї заможности, сіяв здебільшого хліб та бавовняник» [35, с. 125].

Тим не менш закавказькі українці потребували допомоги і торговельно-економічних преференцій від історичної батьківщини. Крім того, як повідомляла Українська Крайова Рада на Закавказзі, лише-но від експорту цукру й хліба на місцевий регіональний ринок Київ міг щомісячно отримувати прибутків на суму у 325,5 млн карбованців [74, арк. 39]. Ще у вересні 1918 року Українська Крайова Рада звернулася до уряду Української Держави з пропозицією «утворити хоч би тимчасово в осередку Закавказзя у Тифлісі Торговельне агентство Українського Уряду усього Закавказзя з тим, щоб надалі, коли буде утворено дипломатичне представництво, це агентство підлягало би йому» [74, арк. 39 зв.]. 27 листопада 1918 р. з подібною пропозицією до міністра закордонних справ УД Г. Афанасьєва звернувся Комітет з товарообміну Міністерства торгу і промисловості Грузії. Прагнучи пожвавити й посилити товарообмін між країнами, Комітет вважав за доцільне заснувати при Українському консульстві в Грузії «комісію, котра дозволяла б ввезення в Україну товарів, дозволених до вивозу Комітетом з Товарообміну Грузинської Республіки, і, навпаки, дозволяла б вивезення з України товарів, допущених до ввозу в межі Грузії» [74, арк. 53 зв.].

За час нетривалого існування Української Держави у формі гетьманату П. Скоропадського обома сторонами було підготовлено й у підсумку укладено низку міждержавних (українсько-грузинських) договорів як політичного, так і фінансово-економічного характеру. 5 грудня 1918 р. Українська Держава встановила офіційні дипломатичні відносини з Грузинською Демократичною Республікою. При посольстві було започатковано Економічну раду, що займалася питаннями впорядкування товарообігу між країнами.

Того ж дня, 5 грудня 1918 року, було укладено широкий двосторонній договір між УД та ГДР, що складався із 22 статей та 6 розділів, зокрема: про загальні права громадян обох сторін; про консульські зносини; про торгівлю; про мореплавання; про транзит, про спеціальні конвенції, змішану комісію і термін договору.

У розділі «Про загальні права громадян» договору зазначалося, що громадянам кожної з обох договірних сторін надавалася, за умов дотримання ними законів країни, повна воля приїзду, подорожей або мешкання у будь-якій місцині на території обох держав (при цьому їм гарантувався захист законів і влади як щодо особистості, так і щодо їхнього майна) (ст.1). Громадяни кожної із сторін отримували право набуття, володіння, користування і розпорядження майном як рухомим, так і нерухомим, а також земельними нетрями на таких само підставах, як і місцеві громадяни (ст.2). Вони могли користатися такими ж правами, як і місцеві громадяни (ст. 3), а також звільнятися від усілякої офіційної служби в суді, адміністрації чи цивільної. Не підлягали громадяни обох країн військовій службі (як суходольній, так і морській), а також позбавлялися усіх

повинностей, що накладалися через війну або надзвичайні обставини, за винятком того випадку, коли ці повинності пов'язані з фактом володіння нерухомістю і коли цим повинностям підлягали громадяни інших держав (ст. 4). Громадяни кожної з договірних сторін мали право на території іншої сторони засновувати акційні та всякого роду торговельні й кооперaційні товариства, а також брати участь у вже існуючих подібного роду установах, користуючись такими ж правами, які надані у цих випадках місцевим громадянам. Акційні товариства, а також торговельні, промислові та фінансові підприємства, що законно діяли на території однієї з договірних сторін, визнавалися після реєстрації їхніх статутів або реґуляментів відповідними органами іншої держави, такими, що мали законне право провадити свою діяльність в межах країни (ст. 5). Щодо літературної і художньої власності, а також права на патенти, фабричні й торговельні рисунки й клейма, громадяни кожної з договірних держав могли користуватися такими ж правами і захистом, як і місцеві громадяни (ст. 6).

Розділ «Про консульські зносини» визначав, що кожна із сторін мала право призначати до іншої генеральних консулів, консульських та торговельних аґентів у всі порти та місцевості іншої держави. Усі пільги й права зазначених представників означалися за принципом взаємності (ст. 7).

У частині «Про торговлю» йшлося про те, що громадяни кожної з обох країн відносно торгу і промисловості на території іншої користуватимуться такими ж правами, як і місцеві громадяни й не будуть обложені додатковими чи вищими митами, ніж місцеві громадяни (ст. 8). Принципом для обох сторін обов'язок не чинити перепон взаємним торговельним зносинам. Однак щодо тих товарів, які підлягали або могли підлягати державній монополії, або тих, до яких в інтересах гігієни, ветеринарної поліції або громадської безпеки необхідно було б застосувати заходи заборони, а також тих, щодо яких необхідно було б установити вивіз на підставі товарообміну, могли бути застосовані особливі умови (ст. 9). Привозні з території Грузії в Україну і навпаки — з території України на територію Грузії товари звільнялися від вивізного мита, проте збиралося ввізне мито (в розмірі, не меншим за ввізне мито на ці товари другою договірною стороною (ст. 10). Не вважався митом збір, який міг стягуватися кожною з договірних сторін під час реєстрації товарів, що вивозяться (розмір згаданого реєстраційного збору встановлювався в межах, не більших за 2% вартості товару, що вивозиться (ст. 11). Торговці і промисловці, які жили в іншій державі, у випадку наявності легітимаційного посвідчення, виданого належними установами їхнього краю, та доказів, що одержали дозвіл на виконання промислів у своїй державі, мали право на території іншої сторони особисто або через комівояжерів здійснювати закупівлі та, маючи при собі зразки товарів, приймати замовлення на території цього краю. Такі торговці і промисловці користувалися в обох державах щодо здійснення своєї діяльності такими ж правами, як і місцеві громадяни (ст.12). Обидві договірні сторони мали офіційно повідомляти одна одну про всі важливі законодавчі проекти на товаро-промисловому ґрунті (ст. 13).

Розділом «Про мореплавство» вказувалося (ст. 14), що українські судна та їхні вантажі у водах Грузії, а грузинські та їхні вантажі у водах України — користуються у всіх випадках такими ж правами, як судна і вантажі місцеві. Усіляка пільга або привілей, які передбачалися однією зі сторін відносно третьої держави, тим самим поширювалися й на іншу сторону (допущеними із вищенаведених постанов винятками визнавалися пільги, які були надані, або могли б бути надані, крайовому торговельному флоту). Національна приналежність судна встановлювалася відповідно до законів і постанов кожної держави на підставі документів і патентів, виданих відповідною владою (ст. 15). Зовсім звільнялися від сплати ластових зборів в портах обох держав: 1) судна, які приходили з вантажами і з ними ж відходили і 2) судна, що переходили від одного порту до другого однієї

з договірних держав (за наявності посвідчення про сплату цих зборів у будь-якому з портів цієї держави). Таке звільнення не поширювалося на збори: маяковий, лоцманський, буксирний та інші, які стягувалися за послугу і приладдя до вантаження та які оплачувалися й місцевими суднами (ст. 16). При цьому будь-яке судно кожної зі сторін, яке б сіло на мілину або зазнало аварії близько берегів іншої сторони, користувалося тими ж пільгами, як і місцеві судна (ст. 17).

У розділі «Про транзит» вказувалося, що всілякого роду товари, які перевозилися через територію однієї з сторін для другої сторони, мали бути звільнені від будь-якого транзитного мита з тим, однак, що порядок, установлюваний для захисту фіскальних інтересів держави, через яку товар перевозиться, мав бути датований (ст. 18). Українська Держава та Грузинська Демократична Республіка взаємно зобов'язувалися надавати допомогу транзитові (щодо ст. 18) у всіх напрямках, які не виключалися для такого транспортування (ст.19).

Останній розділ «Про спеціальні конвенції, змішані комісії і термін договору» зазначав, що для упорядкування взаємовідносин фінансових і тих, що торкалися комунікації, а також поштових, телеграфних і телефонних зносин між обома договірними державами мали б бути укладені спеціальні угоди (ст. 20). Для розробки ж питання про мита, можливий митний союз, детальну розробку митних відносин, способи реєстрації товарів, що вивозяться, та розмір зборів мала бути сформована змішана комісія з чотирьох членів: 2 від України та 2 від Грузії. Вказаною комісією мали б вирішуватися також непорозуміння, які могли виникнути поміж Україною і Грузією при застосуванні цього питання. Коли ж те чи інше вирішення якогось питання у комісії не зібрало б більшості голосів, то питання мусило б вирішуватися або жеребом (коли б члени комісії на це погоджувалися), або ж шляхом перенесення питання на вирішення третейського суду з відповідним застосуванням правил Гаазької конференції (ст. 21).

Договір набирав чинності з моменту його підписання (за винятком § 10, який до його ратифікації приймався у відповідне застосування тільки відносно товарів, якими компенсувався частинно або цілком ввіз і вивіз товарів однієї з договірних сторін до другої). Після ратифікації договору кожній зі сторін залишалося право відмовитися від договору (денонсувати його) в кожний час, причому від дня повідомлення противної сторони про таке денонсування — договір зберігав силу ще протягом двох місяців (ст. 22). Документ підписали представник Грузинської Демократичної Республіки В.В. Тевзая та товариш міністра торгу і промисловості Української Держави С.В. Бородаєвський [26, с. XXXV–XXXVIII].

7 грудня 1918 р. сторони також підписали Договір «Про товарообмін між Україною та Грузією», що врегульовував торговельно-економічні взаємини двох держав, а також міжурядову Угоду про міжбанківські переказові операції, що впорядковувала взаємовідносини між грузинськими банками у Тифлісі (Тбілісі), Кутаїсі, Батумі, Поті, Сухумі у Грузії та українськими у Києві, Харкові, Одесі й Катеринославі.

Слід зазначити також, що в жовтні–грудні 1918 року гетьманом П. Скоропадським та його оточенням виношувалися плани створення об'єднаного військово-політичного антибільшовицького блоку з України, Дону, Кубані, Тереку, Грузії, передкавказьких і закавказьких народів. Про це, зокрема, йшлося й під час особистої зустрічі гетьмана України П. Скоропадського з отаманом Всевеликого Війська Донського П. Красновим у жовтні 1918 року. Після листопадової революції в Німеччині міністр закордонних справ Української Держави Г. Афанасьєв 4 листопада 1918 р. надіслав телеграми урядам Дону, Кубані, Терека, Грузії та до представника Добровольчої армії з пропозицією щодо проведення у Києві конференції з питань, пов'язаних зі створенням об'єднаного антибільшовицького воєнного блоку [19, с. 191; 75, арк. 8, 12]. 16 листопада уряд навіть доручив Г. Афанасьєву скласти програму конгресу [56, арк. 47–47 зв.]. 20 листопада до вище-

вказаних урядів було надіслано повторну телеграму із пропозицією скликати конференцію 5 грудня, а 2 грудня ще одну із новою датою — 18 грудня 1918 р.

Проте, як згадував П. Краснов, такій військово-політичній спілці агресивно протидіяла денікінська Добровольча армія, що окрім боротьби з більшовизмом з метою відновлення єдиної, неподільної Росії, ставила собі за завдання також і «знищення самостійної України, самостійної Грузії, зазіхання на повну автономію Криму, Дону і Кубані» [33, с. 84]. Більше того, у відповіді ген. Драгомірова від імені Добровольчої армії уряд Півдня Росії відмовлявся надсилати своїх делегатів до Києва, пропонував зібрати конференцію у Катеринодарі чи Сімферополі, але при цьому ультимативно вказував, що «участь грузинського уряду, ворожого до Росії і до Добровольчої армії, недопустима» [19, с. 192–193].

Після поразки Німеччини в Першій світовій війні її війська були виведені з території Грузії, а за умовами Мудроського перемир'я від 30 жовтня 1918 р. — й збройні сили Туреччини. Від грудня 1918 року на території Грузії перебували англійські війська. В Україні ж 14 грудня 1918 року було повалено гетьманат П. Скоропадського й до влади у Києві прийшла Директорія Української Народної Республіки.

Керівництво УНР, так само як і уряд гетьмана, були зацікавлені у фінансово-економічній співпраці з Грузією. Так, наприклад, 23 грудня 1918 р. урядом розглядалося питання про придбання у Грузії вовни в обмін на борошно [61, арк. 6 зв.–7], а 10 січня 1919 р. Радою Народних Міністрів УНР було ухвалено надати безвідсоткову позичку уповноваженому представникові Грузинської Республіки в Україні. Сума становила 500 тисяч (100 тис. карбованцями і 400 тис. т. зв. «кєрєнками»), а її термін визначався у 3 місяці [25, с. 170].

26 січня 1919 року І. Красковського було призначено головою Української дипломатичної місії УНР на Кавказі (у Тифлісі). Він досить успішно увійшов у добрі стосунки з урядом Грузії, зав'язав приязні відносини з дипломатичними представниками Вірменії та Азербайджану, налагодив контакти з місцевими підприємцями тощо. У голови української дипломатичної місії в Грузії найкращі відносини серед представників Антанти склалися з американцями, але й англійський генерал Біч теж шанобливо поставився до української місії (зокрема, на прийомі у І. Красковського він жваво цікавився воєнним становищем України та особою С. Петлюри). Було налагоджено зв'язки з французами та італійцями, як і з поляками (допоки не погіршилися відносини в Галичині) [35, с. 125].

2 лютого 1919 р. Директорія постановила «доручити голові української місії у Грузії одержати від грузинського уряду 500 000 карбованців, позичково відпущених українським урядом грузинській місії у Києві» [62, арк. 63]. Отримані (у перспективі) назад від Грузії 500 тис. крб передбачалося передати українцям Закавказзя на благодійні та просвітницькі цілі [62, арк. 63]. Натомість 25 лютого Директорія УНР (у складі А. Макаренка, О. Андрієвського і Ф. Швеця) переспрямувала 3 млн крб, що попередньо були виділені голові дипломатичної місії УНР в Грузії «для зав'язання торговельних зносин з кооперативними установами Чорноморщини і Кубані», в розпорядження голови Ради Народних Міністрів УНР С. Остапенка [62, арк. 41].

Тим часом у Тифлісі на вул. Судовій, 33 відкрилося дипломатичне представництво (Надзвичайна дипломатична місія) УНР в Грузії на чолі з І. Красковським. У лютому 1919 року з Вінниці до Тифлісу через Одесу (18 лютого) вже їхала українська дипломатична місія у складі 19 осіб на чолі з Л. Лісняком [52]. Саме тоді почали діяти консульства УНР в Тифлісі та Батумі, а пізніше — в Гаграх. Генеральне консульство Української Держави в Тифлісі, яке опікувалося справами Північного Кавказу та Закавказзя, очолював призначений ще за Гетьманату О. Кулінський (М. Чеховський — воєнний аташе). Проте у квітні 1919 року О. Кулінського довелося звільнити з посади через відсутність особистого авто-

ритету та діяльність, несумісну з консульськими обов'язками. Одна з причин такого рішення полягала у звинуваченні його грузинською стороною в спекуляції й хабарництві, а також у безпідставній видачі українських посвідчень [35, с. 125–126]. Тож МЗС УНР визнало його поведінку як антиукраїнську, що компрометує консульське представництво [38, с. 150]. Посаду генерального консула у Тифлісі було доручено Левові Лісняку. При цьому його попередник відмовився здати на зберігання архів консульства до Українського комісаріату на Кавказі [13, с. 77]. У Батумі ж Є. Засядько керував віце-консульством України, а Є. Петренко став консульським агентом 1-го класу в Сухумі [1; 34].

Що ж стосується грузинських дипломатичних справ в УНР, то вони через військово-політичні обставини зосереджувалися здебільшого в українському Причорномор'ї. У січні 1919 р. при Генеральному консульстві Грузії в Одесі було засновано Економічну раду, яку очолив М. Скобелєв, що прибув з Києва і який був членом подібного ж органу при посольстві Грузії в столиці України за Гетьманату. Економічна рада видавала довідки і відомості бажаючим налагодити торговельні відносини з Грузією [50]. З початку березня 1919 року економічним радником при Генконсульстві став С. Аваліані [4], його першим секретарем (принаймні у серпні 1919 р.) — Г. Меферт [28].

На той час уряд УНР вже змушений був евакуюватися з Києва, який захопили російські більшовики, а в Одесі орудували денікінці, які, щоправда, зважали на думку командування флоту Антанти, що висадився у місті незадовго до його окупації військами Добровольчої армії Півдня Росії. З огляду на зазначене, грузинське Генконсульство ще у вересні 1918 року домоглося від одеської митниці спрощення формальностей під час перевезення грузинських товарів [51], а згодом одержати від англійського командування дозвіл на вивезення з Херсонського району до Грузії 100 тисяч пудів борошна (товарообіг здійснювався між Одесою й грузинськими портами Поті, Сухумі, Туапсе, Батумі) [39].

Варто також зауважити, що коли РНК РСФРР наприкінці 1918 року відмовилася визнавати державну самостійність України, то на прохання уряду УНР у Посольстві Грузії в Москві було запроваджено посаду заступника посла — уповноваженого у справах Української Народної Республіки, функції якого виконував Олександр Труханович-Ходанович [32]. Величезних зусиль із захисту українців у більшовицькій Росії докладав і повноважний представник ГДР в РСФРР Г. Хундадзе, якому МЗС УНР цілком заслужено «мало честь висловити щиру подяку» та прохало «і далі продовжувати охорону інтересів громадян України» [69, арк. 14].

Слід відзначити й те, що за доволі нетривалий термін своєї праці службовці грузинського Генконсульства за допомогою української влади звільнили з полону, облаштували, видали документи і повернули на батьківщину до 10 тисяч грузинів — учасників Першої світової війни (при цьому під виглядом грузинських громадян було переправлено тисячу етнічних росіян), сприяли розвитку торгівлі між двома країнами, захищали права та інтереси грузинських громадян, що за тих чи інших причин опинилися на чужині [5; 6; 7; 11; 47; 53].

Уряд УНР своєю чергою не залишав надії щодо створення спільного антиросійського військово-політичного фронту із кавказькими народами, який свого часу планував розгорнути ще гетьман П. Скоропадський та його уряд. Тож 23 березня 1919 р. Директорія УНР затвердила постанову Кабінету Народних Міністрів «Про вислання надзвичайного посольства до правительств: Кубанщини, Грузії та Республіки Союза Народів Черкесії й Дагестана» для зав'язання і скріплення певних політичних та торговельно-фінансових зносин.

Попередньо термін перебування посольства у зазначених країнах передбачався у шість місяців (із асигнацією в розпорядження надзвичайного посла 463 тис. 350 крб, що становило на той час 926 тис. 700 грн) з правом продовження його діяльності головою Ради Народних Міністрів УНР. До складу такого посольства

мали увійти, окрім самого посла (з місячним утриманням 2 тис. крб), також два радника (утримання — 1 тис. 500 крб на місяць кожному), секретар (1 тис. крб на місяць), заступник секретаря (900 крб на місяць) та три урядовця (по 750 крб на місяць кожному). Таким чином на персональне утримання вісьмох членів цього надзвичайного посольства виділялося 9 тис. 150 крб щомісячно й, відповідно, 54 тис. 900 крб на півроку. Крім того, в розпорядження посла щомісячно «на представництво» асигнувалося 10 тис. крб та 2 тис. крб (також щомісячно) на надзвичайні видатки. На винаймання помешкань для всіх членів посольства передбачалося 4 тис. 500 крб й ще 2 тисячі — на канцелярські та поштові видатки. «Під'ємні гроші» становили суму двомісячного утримання (загалом — 18 тис. 300 крб) й розмір одномісячного утримання виділялося «на екіпіровку» (9 тис. 150 крб). Посольство мало також 20 тис. крб «на пропаганду спеціяльними виданнями і в пресі», 20 тис. крб на «допомогу місцевим українським культурно-просвітнім організаціям і інституціям» та 5 тис. крб — на допомогу «бідним громадянам У.Н.Р.» [10; 29, с. 65–68].

Крім того, 21 червня 1919 р. І. Красковський повідомляв керівництву Міністерства закордонних справ УНР, що «ідея Чорноморської Федерації зустрічає велике співчуття на Кавказі й на Кубані з Чорноморщиною, причому відповідальні керівники політикою Кавказу й Кубані, з котрими я про це бесідував, — наголошував він, — переконано вважають, що ініціатива і головна роль у цьому має за справедливістю належати Україні, як тільки вона звільниться від більшовиків» [71, арк. 73–74].

Між тим влітку 1919 року денікінці, що захопили Одесу, зажадали негайного закриття грузинського консульства. Тож на початку вересня 1919 року це дипломатичне представництво було відкликане у зв'язку з ускладненням політичної ситуації в Україні. «Вчора (10 вересня. — *Авт.*) пароплавом «Чорномор» у напрямку Батумі відбув склад консульства Грузії. Члени консульства на чолі з Овсієм Ушверідзе залишають прекрасні спогади в серцях одеситів, — писала з приводу закриття грузинського Генконсульства у місті газета «Одесскій листокъ», — тому багато мешканців нашого міста у дні «червоного терору» шукали захисту у грузинського представника... Сподіваємося, що після встановлення нормальних відносин вони знову повернуться до нас» [46].

На спеціально зафрахтованому для консульських співробітників моторно-вітрильному судні грузинські дипломати вивезли з України близько 200 своїх співвітчизників (зокрема й 100 військовополонених, які перебували досі на грузинському етапному пункті). Залишаючи місто, О. Ушверідзе зауважував, що він не мислить Одеси, що настільки зацікавлена у взаєминах з Грузією і настільки тісно пов'язана з нею, без представництва Грузії. «Грузія набагато менше зацікавлена у постійних взаєминах з Південною Росією, ніж навпаки, — розмірковував грузинський генконсул. — Переважну кількість наших військовополонених ми вже відправили на батьківщину. У Грузії величезні запаси гасу, дров, які можна експортувати морем до Одеси, цукрова і мануфактурна промисловість. Іноземна валюта набагато дешевше у нас, ніж в Одесі. Ми випускаємо гроші тільки під забезпечення певних природних багатств, марганцева промисловість обіцяє Грузії незліченні багатства. У нас немає ґрунту для більшовизму, уряд спирається на широкі версти населення» [30]. Наприкінці вересня того ж року через загострення військово-політичного становища було відкликане на батьківщину й дипломатичне представництво Грузії у Києві (щоправда, його голова В. Тевзая вже з квітня 1919 р. мусив мешкати в Одесі).

На той момент уряд УНР перебував вже у Кам'янці-Подільському і керівництво держави тверезо дивилося на примарні можливості заключення дієвого українсько-грузинського військово-політичного союзу. Про це свідчить, зокрема, лист голови Директорії, головного отамана С. Петлюри до графа М. Тишкевича від

30 вересня 1919 р., в якому зазначалося: «Жодних комбінацій на ґрунті відновлення "Єдиної-Неділимої Росії" не повинно бути. Ми можемо йти на порозуміння з Кубанью, Грузією, але це добровільний буде союз, може, в майбутньому, хай близькому, але зараз, через військові акції на терені України, ще не представляючий реального факту» [77, арк. 1].

Доречним буде зауважити, що згаданий граф М. Тишкевич, що від 22 серпня 1919 р. очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР на Паризькій мирній конференції, де-факто став головою-координатором спільних дій делегацій т. зв. «окраїнних держав» (делегацій Грузії, Азербайджану, Білорусі, Естонії, Латвії, Литви, Республіки Горців Північного Кавказу) на полі об'єднаного дипломатичного фронту колишніх частин Російської імперії (вони загальними зусиллями навіть видавали журнал «L'Europe Orientale» й організовували щомісячні наради тощо). Головний отаман і голова Директорії УНР у листі до очільника українського МЗС А. Лівицького писав з цього приводу 30 жовтня 1919 р., що «комбінація союзу проти Росії: Польща–Україна–Латвія–Литва–Естонія цілком приємлема для нас. Коли за допомогою Польщі ми дістанемо зброю і щастя військове тоді перейде на наш бік, се наблизить можливість вступу до такого союзу Кубані, Грузії і Азербайджану і реалізувати таким чином систему коаліції Балтійсько-Чорноморських держав» [27, с. 290–291]. 2 червня 1920 року у Декларації уряду УНР зазначалося також, що Україна ще й тоді не полишала надії «досягти найщирішого порозуміння з солідарними з нами державами Прибалтики, Чорномор'я та Кавказу» [76, арк. 59].

Тим часом у Грузії з вересня 1919 року англійський військовий контингент перебував вже тільки в м. Батумі (у січні 1920 р. Грузинську Демократичну Республіку визнала Антанта), який таки був виведений з міста у липні 1920 року за умовами мирної угоди між Грузинською Демократичною Республікою та РСФРР від 5 травня 1920 р. У 1920 році тиск на уряд Грузії з боку більшовицької Росії значно посилився. 28 травня глава більшовицького уряду УСРР Х. Раковський радіограмою звернувся до глави МЗС ГДР Є. Гегечкорі з пропозицією розпочати переговори «для відновлення стосунків між обома державами» [2, с. 23]. Наступний його лист вже містив приховані погрози щодо грузинських громадян в радянській Україні. Невдовзі настало й підтвердження: коли 30 червня 1920 року уряд ГДР звернувся до Раднаркому УСРР за дозволом для 19 грузин (1 професора, 15 лікарів і 3 юристів) вирушити додому, йому було відмовлено у цьому з причини відсутності відповідної угоди [55, арк.10 зв., 12 зв.]. Грузинам в УСРР також не надавали статус іноземних громадян, позаяк не було досягнуто політичних домовленостей, які були обов'язковим підґрунтям для укладення «репатріаційної угоди» й «угоди про оптацію громадянства» [31, с. 32].

Зі свого боку посол РСФРР у Грузії С. Кіров у власній ноті до Є. Гегечкорі наголошував, що «Грузія порушує пункт 8 ст. V Договору від 7 травня, надаючи можливість функціонуванню в Тбілісі ворожих до РСФРР посольств т. зв. Української Народної Республіки», а відтак наполягав на видворення дипломатичної місії УНР. Більше того, С. Кіров вказував, що коли Грузія не прийме «пропозиції» Х. Раковського, як союзника РСФРР, то «це буде мати небажані наслідки» [15, с. 130–136]. Політику РСФРР також активно підтримав новий лідер Туреччини М. Кемаль і навіть уклав 1920 р. з більшовиками договір про дружбу та угоду про координацію воєнних дій на Південному Кавказі.

Тож грузинське керівництво змушене було зважати на погрози. Як наслідок, Є. Гегечкорі поспішно залишив Грузію й відбув до Парижа, а прем'єр-міністр Н. Жорданія понад дві години обговорював з І. Красковським поточне становище. У підсумку, попри запевнення у дружньому ставленні грузинського народу до України, було зрозумілим, що «тільки сила політичних обставин ставить Грузію в такі умови», за яких «подальше існування Української Дипломатичної

Місії може послужити для більшовиків casus'om belli з Грузією». Тож 19 жовтня 1920 р. І. Красковського запрошено на нараду до МЗС Грузії й повідомлено, що її уряд «завдяки вимогам більшовиків змушений перервати дипломатичні зносини» з УНР [71, арк. 188]. Тим не менш, офіційно у пресі було повідомлено, що український дипломатичний представник покинув територію ГДР задля звіту урядові УНР та участі в з'їзді її закордонних представників. Припинила свою працю в Грузії й Військова комісія при українській дипломатичній місії на чолі з військовим аташе, полк. М. Чеховським та ще двома її співробітниками, яких було відкликано [35, с. 125–126].

Не менш скрутним і загрозливим було становище й українських консульств в Батумі та Тифлісі, фінансування яких припинилося відповідно з першого числа січня і квітня 1920 року. 25 листопада надійшло заочне розпорядження голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі І. Красковського (місія на той час вже згорнула свою діяльність) припинити роботу Генерального консульства на підставі прохання про те грузинського уряду через тиск більшовиків. Однак українські консули (Л. Лісняк у Тифлісі та Є. Засядько в Батумі) продовжували працювати фактично напівлегально, іноді їм навіть доводилося спускати з будівель консульств українські прапори. Коли ж 26 листопада 1920 р. уряд Грузії вимушено запропонував РНК УСРР розпочати перемовини щодо підготовки обопільного політичного та економічного договору, стало зрозумілим, що українській дипломатії таки доведеться згорнути свою діяльність у ГДР. Утім покинути Грузію, закривши консульства (зокрема й за розпорядженням керівника посольства УНР у Стамбулі І. Токаржевського-Карашевича) й вивезти з країни дипломатичні архіви їхні очільники не мали змоги через банальну відсутність коштів [38, с. 229–231].

Після ж укладення 28 грудня 1920 року союзного договору між УСРР і РСФРР, який дав радянській Україні юридичне право на встановлення дипломатичних зносин із зовнішнім світом, 31 грудня 1920 року у Москві було підписано й Українсько-грузинський загальний договір про мирне співробітництво (від УСРР його підписав член ВУЦВК Ю. Коцюбинський, від ГДР — посол Г. Махарадзе) [16]. Попри це, вже в лютому 1921 року до Грузії вдерлася 11-та більшовицька армія й було проголошено про встановлення Грузинської Соціалістичної Радянської Республіки (ГСРР). Грузинському керівництву на чолі з прем'єром ГДР Н. Жванія довелося рятуватися втечею й 18 березня 1921 р. члени уряду і частина депутатів Республіки з Батумі вирушили в еміграцію (грузинські ж консули Цегареллі у Харкові та Ушверідзе в Одесі були заарештовані). Своєю чергою, 25 липня 1921 року генеральний консул УНР в Грузії Л. Лісняк, дізнавшись про вторгнення більшовицької кінноти у передмістя Тифліса, змушений був останнім потягом, навіть не попередивши власну родину, залишити столицю країни й податися до Батумі. Там, разом із консулом Є. Засядьком та в. о. секретаря полк. Радцевичем-Плотницьким, українські дипломати відпливли до Стамбула.

На чужині українські та грузинські еміграційні державно-політичні діячі ще плекали надії на своє повернення, опікувалися міжнародно-дипломатичною співпрацею й прагли на договірно-правовому рівні оформити проект Чорноморського союзу. 23 листопада 1921 р. очільник дипломатичної місії УНР у Стамбулі І. Токаржевський-Карашевич і керманич Комітету підтримки України О. Адьясевич підписали із дипломатичним представником Грузинської Демократичної Республіки К. Гварджаладзе проект союзної угоди. Планувалося також укладання військової конвенції та угод щодо двосторонніх фінансово-економічних відносин. Союзники зобов'язувалися надавати одне одному «взаємну допомогу дипломатичним і політичним шляхом у справі захисту політичної незалежності» та в найближчий час об'єднати зусилля «у спільній боротьбі проти РСФРР з метою звільнення від окупації», а в разі втручання у цю

визвольну боротьбу на боці Москви третьої сторони, УНР, Грузія, Азербайджан і Північний Кавказ мали «діяти проти неї спільно, відповідно до статей, передбачених щодо боротьби проти РСФРР» [37, с. 16]. Уряди УНР та ГДР у вигнанні співпрацювали також в рамках прометейського руху, зокрема Комітету дружби народів Кавказу, Туркестану та України і Товариства співпраці націй Кавказу, Ідель-Уралу та України, та Антибільшовицького блоку народів.

Утім, сподівання на швидке звільнення територій обох країн з-під російсько-комуністичної окупації не справдилися (у 1922 р. обидві республіки були інкорпоровані до складу СРСР) й відновлення державності було відтерміновано історією на довгих сімдесят років.

12 грудня 1991 року Грузія однією з перших визнала державну незалежність України. 12 липня 1992 року між країнами було встановлено дипломатичні відносини, а 13 квітня 1993 року між Державою Україна та Республікою Грузія було укладено Договір «Про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу», який став основним документом, що регламентує обопільні взаємини. 1994 року в обидвох державах були відкриті дипломатичні представництва: Посольство України в Грузії було започатковано 5 квітня, а 19 серпня було засновано Посольство Грузії в Україні.

У своїй новітній історії Грузія та Україна знов зазнали агресії з боку Росії, відчули лиха війни та гіркоту від анексій власних територій, як і століття тому грузинський та український народи пліч о пліч виборюють своє право на самобутність і національну державність й упевнено творять власне майбуття.

1. *Бежуашвілі А.* Від Дніпра до Кури: Україна і Грузія, дипломатичні відносини 1918–1920 рр. // Голос України. — 1996. — 24 травня.
2. *Бежуашвілі А.* Україна і Грузія: дипломатичні відносини 1918–1920 // Хроніка–2000. — Вип. 47–48.
3. В Грузинском консульстве // Одесскій листокъ. — 1918. — 4 жовтня.
4. В Грузинском консульстве // Одесскій листокъ. — 1919. — 9 березня.
5. В Грузинском консульстве // Одесские новости. — 1919. — 20 серпня.
6. В Грузинском консульстве // Одесские новости. — 1919. — 30 серпня.
7. Въезд в Грузию // Одесские новости. — 1919. — 26 січня.
8. Великий українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. — К.: Веселка, 1992.
9. Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 3. — Квітень.
10. Вістник Державних Законів УНР. — 1919. — Вип. 19. — 26 червня.
11. Вынужденный отъезд грузинского консульства // Одесские новости. — 1919. — 23 серпня.
12. *Гай-Нижник П.* Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). — К.: Дуліби, 2016.
13. *Гасымлы М. Дж., Купчик О.Р., Дамиров А. У.* Украинско-азербайджанские отношения: история и современность. — К.: Изд. Дом Дмитрия Бураго, 2014.
14. Генеральное консульство Грузии в Одессе // Одесскій листокъ. — 1918. — 17 вересня.
15. *Головченко В.І.* Міжнародно-історичне підґрунтя українсько-грузинського партнерства // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. — Вип. 25. — Одеса: Фенікс, 2016.
16. Грузинская Демократическая Республика и Советская Россия [Публикация документов 1920–1921 гг.] // Коммунист Грузии. — 1990. — № 2.
17. Грузинкие консульства на Украине // Одесские новости. — 1918. — 4 липня.
18. Грузинский консул в Одессе // Одесские новости. — 1918. — 8 жовтня.
19. *Деникин А. И.* Очерки русской смуты. — Т. 4. — Париж, 1921–1926.
20. Державний вістник. — 1918. — № 20. — 5 липня.
21. Там само. — № 22. — 14 липня.
22. Там само. — № 35. — 15 серпня.
23. Там само. — № 58. — 13 жовтня.
24. Там само. — № 72. — 19 листопада.
25. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. — Т. 1. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006.

26. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923. — Т. ІІ. Українська Гетьманська Держава 1918 року. — Ужгород, 1930; — Нью-Йорк, 1954.
27. *Дорошенко Д. І.* Історія України, 1917–1923. — Т.ІІ. Українська Гетьманська Держава 1918 року. — К.: Темпора, 2002.
28. Защита интересов иностранцев // Одесскій листокъ. — 1919. — 15 серпня.
29. Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонних інституцій. — Ч. 1 / Укл.: прис. пов. І. Храпко. — Відень, 1919.
30. К ликвидации грузинского консульства // Одесские новости. — 1919. — 23 серпня.
31. *Кіладзе С.* Невідомі сторінки дипломатії // Україна — Грузія: Хроніка 2000: Український культурологічний альманах. — 2001. — Вип. 43.
32. *Киладзе С.* Неизвестные страницы дипломатии // Зеркало недели. — 1995. — № 21. — 26 мая.
33. *Краснов П.Н.* Всевеликое войско Донское // Белое дело: Избранные произведения в 16 книгах. Дон и Добровольческая армия. — Москва: Голос, 1992.
34. *Лашко О.* Україна–Грузія, стратегічне партнерство: Геополітичні пріоритети з позиції національних інтересів // Розбудова держави. — 1995. — № 2.
35. *Лотоцький О.* В Царгороді. — Варшава, 1939.
36. *Матвієнко В. М.* Українська дипломатія 1917–1921 років на теренах постімперської Росії. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002.
37. *Матвієнко В. М.* Чорноморський Союз: нереалізовані наміри // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.— 2003. — Вип. 66.
38. *Матяш І. Б.* Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. — К.: Інститут історії України НАН України, 2016.
39. Мука для Грузии // Одесские новости. — 1919. — 29 січня.
40. Народня воля. — 1917. — 12 вересня.
41. Народня воля. — 1917. — 14 листопада.
42. Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине (Историко-этнографический очерк). — К., 1975.
43. Нова Рада. — 1917. — 15 серпня.
44. Там само. — 10 вересня.
45. Там само. — 9 листопада.
46. Одесскій листокъ. — 1919. — 11 вересня.
47. Отъезд военнослужащих, уроженцев Кавказа // Одесские новости. — 1918. — 21 грудня.
48. *Пипия Г. В.* Германский империализм в Закавказье в 1910–1918 гг. — Москва: Наука, 1978.
49. Робітнича газета. — 1917. — 1 квітня.
50. Товарообмен с Грузией // Одесскій листокъ. — 1919. — 11 січня.
51. Торговые отношения между Грузией и Украиной // Одесскій листокъ. — 1918. — 24 вересня.
52. Украинская дипломатическая миссия в Грузию // Одесскій листокъ. — 1919. — 18 лютого.
53. Учёт военнообязанных и не-украинцы // Одесские новости. — 1918. — 21 грудня.
54. *Царцидзе Т.* Діяльність Генерального консульства Грузії в Одесі (1918–1919 рр.) // Одеські вісті. — 2015. — 25 липня.
55. ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 856.
56. Там само. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 7.
57. Там само. — Спр. 24 а.
58. Там само. — Спр. 274.
59. Там само.
60. Там само. — Оп. 2. — Спр. 18.
61. Там само. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 14.
62. Там само. — Ф. 1092. — Оп. 6. — Спр. 2.
63. Там само. — Ф. 1118. — Оп. 1. — Спр. 3.
64. Там само. — Спр. 17.
65. Там само. — Ф. 2592. — Оп. 1. — Спр. 28.
66. Там само. — Спр. 37.
67. Там само. — Спр. 99.

68. Там само. — Ф. 3690. — Оп. 1. — Спр. 17.
69. Там само. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 29.
70. Там само. — Оп. 2. — Спр. 270.
71. Там само. — Оп. 3. — Спр. 49.
72. Там само. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 125.
73. Там само. — Спр. 134.
74. Там само. — Спр. 135.
75. Там само. — Спр. 146.
76. Там само. — Ф. 3866. — Оп. 1. — Спр. 53.
77. ЦДІА України у Львові. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 18.
78. *Horak S.* The First Treaty of World War I. Ukraine's Treaty with the Central Powers of February 9, 1918. — New-York: Columbia University Press, 1988.

Pavlo HAI-NYZHNYK,
Doctor of Historical Sciences,
Member of NAS of Ukraine,
Head of the Department of Historical Studies
of the Research Institute of Ukrainian Studies

UKRAINE-GEORGIA: ESTABLISHMENT OF INTERSTATE AND DIPLOMATIC RELATIONS (1917–1921)

Abstract. The article highlights the establishment of interstate relations between Ukraine and Georgia, the development of bilateral diplomatic relations during the existence of the Ukrainian National Republic (the Central Rada; the Directorate), the Ukrainian State (the Hetmanate) and the Democratic Republic of Georgia.

Ukrainian-Georgian relations have a long history, but the newest revival and deepening of ties between the two peoples occurred only after liberation of both countries from the oppression of imperial Russia. The February Revolution of 1917 in Petrograd led to the collapse of the empire, the intensification of centrifugal processes in Russia and the revival of the national autonomous federalist movements. The former Russian colonies began to rebuild their countries. The Ukrainian and Georgian peoples were no exception to these dynamic transformations.

The author states that in the modern history Georgia and Ukraine again experience Russia's aggression and annexation of their territories. And now, like a century ago, the Georgian and Ukrainian peoples fight for their right to national identity and statehood and confidently create their own future.

Keywords: the Democratic Republic of Georgia, the Ukrainian National Republic, Ukrainian-Georgian relations, history of diplomacy.

Теофіл РЕНДЮК,
доктор історичних наук,
директор Інституту добросусідства

ДО ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМА УКРАЇНЦІВ В РУМУНІЇ

Проголошення Третім Універсалом Центральної Ради від 7 листопада 1917 р. Української Народної Республіки (УНР) стало для мільйонів етнічних українців, які на той час проживали в сусідніх з Україною країнах, потужним сигналом до посилення започаткованого за часів Першої світової війни об'єднавчого руху з метою формування нової та незалежної соборної Української держави. Цей природний процес охопив і сусідню з Україною Румунію, яка, користуючись тотальним військово-політичним хаосом, що виник внаслідок розпаду протягом 1917–1918 рр. двох антагоністичних імперій — Російської та Австро-Угорської, у квітні 1918 року інкорпорувала до свого складу Бессарабію, а в листопаді того ж року — і всю Буковину, де з давніх часів проживало автохтонне українське населення. У Бессарабії етнічні українці становили більшість населення в Хотинському, Акерманському та Ізмаїльському повітах, а на Буковині — в її північній частині, хоча і на півдні цього краю існували десятки населених пунктів з переважною частиною українців або зі змішаним складом населення, де вони формували значну частину.

Торкаючись загальної чисельності українців Румунії після Першої світової війни, Український інститут в Берліні свого часу наводив цифру в 1,2 млн осіб, хоча це було критично сприйнято румунською стороною. Своєю чергою, тижневик української еміграції «Тризуб» у числі 4–5 від 22 січня 1928 р. писав про те, що в Румунії на той час проживало щонайменше 1,5 млн українців, зокрема й у північній частині Буковини — 400 тис., на території Бессарабії та Добруджі — 600 тис. та на Мармарощині — 100 тис. осіб.

Основною причиною підвищеного інтересу тодішньої офіційної української влади до цього важливого питання стала гостра необхідність належного забезпечення прав і свобод етнічних українців, які поза їхньою волею опинилися в межах Румунії.

Вперше питання щодо майбутньої долі українців Бессарабії було порушено на засіданні Української Центральної Ради (УЦР) 25 липня 1917 р., під час якої член виконкому Всеукраїнської ради селянських депутатів З. Висоцький небезпідставно заявив про те, що в Бессарабії «єсть повіти, які заселені українцями, і вони нічого не будуть мати проти прилучення до України». З часом таке прагнення українського населення, яке компактно проживало в південних, східних та північних повітах Бессарабії, підтвердилось проведеними у цих повітах

зборами, під час яких схвалювалися конкретні рішення з цього питання. Так, надзвичайне Акерманське повітове земське зібрання 16 січня 1918 р. ухвалило рішення «приєднатися до Української Республіки». Аналогічні рішення наприкінці 1917 — на початку 1918 року були схвалені відповідними зібраннями Ізмаїльського, Бендерського, Сорокського та Хотинського повітів Бессарабії.

Водночас ліва частина створеного у жовтні 1917 року «Сфатул Церій» — законодавчого органу Молдавської Народної Республіки та його члени від національних меншин — українців, болгар, гагаузів та німців — наполягали на зверненні до УЦР з проханням ввести до Бессарабії українські війська. Проте їх вплив, зокрема українських представників у «Сфатул Церій», зокрема й через незначне чисельне представництво, був недостатнім для схвалення такого важливого політичного рішення. Так, у надісланій у березні 1918 року інформації Кишинівського українського комісара І. Ліскуна на адресу голови Ради Народних Міністрів УНР В. Голубовича про утворення та діяльність громадських організацій з метою захисту українського населення Бессарабії зазначалося про недостатній рівень представництва місцевої української громади у «Сфатул Церій»: «…на 20% української людності в Бессарабії повинно було бути представників 30 чоловік, а їх було тільки 15, в сей же час тільки 12 чоловік». За таких обставин, Український комісаріат продовжував «свою працю на користь України, керуючись глибоким переконанням національної ідеї і йдучи на зустріч потребам української людності в Бессарабії…».

Зі свого боку, румунська сторона виявилася задоволеною тим, що «для задністровських румунів було зарезервовано 4 місця у Центральній Раді у Києві», що по суті підтверджувало демократичний принцип у підходах щодо забезпечення прав національних меншин, які проживали на території Української Народної Республіки.

Захист прав буковинських та бессарабських українців, поруч з актуальними для кінця 1917 — початку 1918 року питаннями військового, політичного та економічного характеру, стало предметом активного політичного діалогу між Україною та Румунією, починаючи з доби Центральної Ради. Румунія однією з перших зарубіжних країн визнала Українську державу де-факто, виявила зацікавленість у розвитку торговельно-економічних відносин з Україною і навіть була готова поставляти зброю в обмін на промислові товари. Однак незабаром у двосторонніх відносинах виникли надзвичайно гострі й складні проблеми щодо розподілу майна і спірних територій у Бессарабії та Північній Буковині. Якщо перше питання вдалося досить швидко врегулювати на підставі взаємного компромісу, то буковинські й бессарабські землі стали центральною темою гострого і тривалого діалогу. З метою налагодження взаємовідносин між двома країнами у грудні 1917 року при Генеральному Секретаріаті УНР було акредитовано офіційного представника Румунії — генерала К. Коанде, якого 15 січня 1918 р. було поінформовано про позицію керівництва держави щодо бессарабського питання. У разі надання Румунією військової допомоги, необхідної тоді для протистояння більшовицькому наступу на УНР (яку так і не було надано), українська сторона заявила про готовність дотримуватися принципу «вільного виявлення своєї волі бессарабським населенням», що автоматично передбачало врахування права етнічних українців Бессарабії на долучення до України. Це була глибоко продумана концепція голови Центральної Ради М. Грушевського, яка у концентрованому вигляді була доведена до відома офіційного представника Румунії. На жаль, у своєму донесенні до Бухареста К. Коанде представив суть українського підходу до бессарабського питання у спотвореному вигляді, що стало предметом тривалого обговорення політиків, дипломатів, науковців і журналістів двох країн. Таким чином, представлена генералу К. Коанде офіційна позиція керівництва УНР з бессарабського питання стала, водночас, і другим оприлюдненням української позиції щодо майбутньої долі українців Бессарабії.

Своєю чергою, у порядку обміну офіційними представниками, при Раді Міністрів Королівства Румунії було делеговано Українську військову місію УЦР на чолі з А. Галіпом, який систематично інформував Київ про ставлення румунської сторони до інтересів України в цілому, зокрема і щодо українського руху в Бессарабії та на Буковині.

Проте «Сфатул Церій» наприкінці 1917 року став відверто схилятися до Румунії. До того часу відносини УНР та Молдавської Народної Республіки в межиріччі Прута й Дністра здійснювалися на основі «спільної боротьби з більшовицькою анархією». Сторони навіть погодилися відкласти до кращих часів розв'язання територіальних проблем — майбутню долю Хотинщини, де українці становили 79% населення, і Придунав'я, де українців було 36,6%. Але союзницькі стосунки двох урядів виявилися нетривалими. У грудні 1917 року «Сфатул Церій» запросив до Бессарабії румунські війська «для наведення порядку», які впродовж 2,5 місяців зайняли її включно з етнічно українськими землями.

Слід зазначити, що вимушений відхід 26 січня 1918 р. з Києва членів Центральної Ради та Ради Народних Міністрів під тиском наступаючих більшовицьких військ, підготовка та підписання Брестського мирного договору представниками Української Народної Республіки та Центральних держав від 9 лютого 1918 р., складна військово-політична ситуація навколо УНР загалом спричинило те, що бессарабське питання з його етнополітичним складником випало на певний час з погляду української сторони. Великим недоліком української дипломатії того часу слід вважати той факт, що це питання не порушувалося нею під час переговорів у Бресті. Проте на другий день після повернення до визволеного Києва — 3 березня 1918 р. голова Ради Народних Міністрів і народний міністр закордонних справ УНР В. Голубович надіслав урядам Центральних держав та Румунії ноту, в якій зокрема зазначалося, що «всяка зміна бувшої румунсько-російської границі, особливо в її північній і полудневій частинах, глибоко порушує політичні і економічні інтереси УНР». Це було сміливим та прямим попередженням Румунії про неприпустимість приєднання всієї Бессарабії, але занадто спізнілим кроком, оскільки румунські війська на той час окупували фактично всю територію цієї колишньої російської губернії. Факт окупації визнається і самими румунськими авторами. Так, румунський історик бессарабського походження А. Болдур (1886–1982) у своїй праці «Історія Бессарабії» зазначав: «13 січня 1918 р. румунські війська під керівництвом генерала Броштяну наблизилися до Кишинева та окупували його». Незабаром те ж саме, при всіх формальних заявах про невтручання у внутрішні справи Молдавської Народної Республіки, сталося з усією територією Бессарабії. У цьому кровно був зацікавлений румунський прем'єр-міністр та генерал О. Авереску — походженням з південнобессарабського села Бабеле (нині с. Озерне Ізмаїльського району Одеської області), який особисто керував вступом румунських військ до Бессарабії, вбачаючи у цьому, мабуть, виконання свого найвищого обов'язку перед Румунією, за що незабаром отримав звання маршала.

Слід окремо наголосити, що з повним захопленням території Бессарабії румунськими військами діалог щодо подальшої долі українського населення цієї колишньої російської провінції отримав чітке політичне забарвлення і став одним з основних проблемних питань взаємовідносин Української Народної Республіки доби Центральної Ради, Української Держави періоду Гетьманату, Директорії Української Народної Республіки, Української Радянської Соціалістичної Республіки та Радянського Союзу загалом, з одного боку, та Королівською Румунією — з іншого, до його остаточного вирішення у 1940 році.

З усвідомленням українською стороною реальної загрози для національних інтересів УНР здійснених військових, етнотериторіальних та етнополітичних кроків Румунії по відношенню до повітів Бессарабії, заселених українцями, бес-

сарабське питання стало частіше розглядатися вищим керівництвом держави. Так, втретє етнічний аспект бессарабського питання було порушено під час засідання Малої Ради від 12 березня 1918 р., коли її член М. Салтан зробив запит В. Голубовичу, складовою частиною якого був такий пункт: яких заходів може вжити керівник українського зовнішньополітичного відомства, «щоб остаточне вирішення долі Бессарабії відбулося за участі представництва УНР і беручи на увагу етнографічний склад та бажання населення Бессарабії…».

Вчетверте питання щодо майбутньої долі українців Бессарабії було широко обговорено на засіданні Малої Ради 15 березня 1918 р., під час якого з програмною доповіддю з цього питання виступив сам М. Грушевський. Голова УЦР запропонував цілком реалістичний та такий, що відповідав національним інтересам УНР, план вирішення проблеми, пов'язаної з долею етнічних українців південних та північних повітів Бессарабії. Так, першим президентом України було запропоновано дотримуватися при вирішенні зазначеного вище важливого для України питання принципу «розгранічення інтересів української та молдовської людності в Бессарабії». Як справедливо зазначає відомий український історик В. Матвієнко, керівник УНР офіційно задекларував відмову Києва від претензій на райони губернії з переважанням молдовського населення. Водночас, з посиланням на М. Грушевського, підкреслюється, що у випадку виявлення титульним населенням Бессарабії «охоти злучитися з Румунією», то з боку УНР «не буде ніякого наміру обмежити те законне право… кожного народу, який виявляється хазяїном землі, злучитись з тою чи іншою державою». Важливим є також те, що голова УЦР навіть не ставив під сумнів права етнічних українців південних та північних повітів Бессарабії на приєднання до України. У цьому контексті він, посилаючись на чисельні звернення мешканців цих повітів до Центральної Ради з проханням приєднання до УНР, зокрема зазначив, що з ними «очевидно, треба буде рахуватися». На нашу думку, об'єктивна позиція М. Грушевського була єдино правильною у тій складній ситуації весни 1918 року і може слугувати взірцем у підходах до вирішення етнополітичних проблем на міждержавному рівні.

Слід зазначити, що призначення 5 квітня 1918 р. М. Галагана першим посланником Української Народної Республіки при Раді Міністрів Королівства Румунії відбувалося у складних політичних умовах — за чотири дні до того, «як бессарабський Сфатул Церій проголосив приєднання цілої Бессарабії до Румунії», — зазначав у своїх спогадах М. Галаган. Тому першим завданням, яке поставив перед собою М. Галаган перед виїздом до м. Ясси, де у 1918 році тимчасово перебував румунський уряд у зв'язку із захопленням Бухареста збройними силами Німеччини та Болгарії, було, як він сам зазначав у своїх мемуарах, погодити з керівництвом держави можливі кроки щодо захисту інтересів «української частини людності Бессарабії». Перший посланник УНР перед своїм виїздом до Румунії обґрунтовано очікував, що «українська влада… буде домагатись запевнення в тій чи іншій формі прав української меншості на території Бессарабії». Сподівання М. Галагана перетворилися на чіткі директиви після відповідних зустрічей з головою ради міністрів В. Голубовичем та особливо з головою Української Центральної Ради М. Грушевським.

Отримавши повноваження (Вірчі грамоти) на виконання обов'язків посланника УНР при уряді Королівської Румунії, в яких чітко було зафіксовано готовність офіційного Києва «закріпити мирні і дружні відносини між Королівством Румунії і Українською Народною Республікою», М. Галаган вирушив до Ясс, де 9 квітня він був поставлений перед фактом приєднання Бессарабії до Румунії. Внаслідок цього, — писав у своїх мемуарах посланник УНР, «вся етнографічно українська частина Бессарабії опинилася під протекторатом Румунії; правильніше буде навіть сказати, що за допомогою Бессарабської Директорії Румунія вже управляла цілою Бессарабією». За таких обставин перед М. Галаганом постало принципове питання — чи буде Українська Народна Республіка «проте-

стувати проти такого рішення Сфатул Церій, зважаючи на те, що те рішення було прийнято під загрозою багнетів румунських вояків, які були введені в залу засідання під час голосування — отже, тим знасилувано волю заступників населення й ушкоджено інтереси української частини людності Бессарабії?».

Слід зазначити, що керівництво УНР невідкладно відреагувало на рішення «Сфатул Церій» від 9 квітня 1918 р. Обговоривши справу про анексію Бессарабії Румунським Королівством, Українська Центральна Рада на своєму засіданні від 13 квітня 1918 р. схвалила резолюцію, в першому пункті якої чітко зазначалося, «що вона не визнає рішення „Сфатул-Церій" про прилучення Бессарабії до Румунського Королівства актом вільного виявлення волі всіх народів, проживаючих на території Бессарабії», маючи на увазі, насамперед, сотень тисяч етнічних українців, які на той час мешкали у Дністровсько-Прутському міжріччі. Тому, — підкреслювалось у резолюції Центральної Ради, — «Українська Народна Республіка вимагає здійснення вільного бажання мешканців тих частин Бессарабії, які заявили або вільно виявляють свою волю прилучитися до Української Народної Республіки».

У другому пункті зазначеної резолюції Центральної Ради доручалося «Раді Народних Міністрів звернутися до Румунії, а також до держав Почвірного союзу з нотою протестом проти той системи утисків і насильств над населяючими Бессарабію національностями», маючи на увазі насамперед права і свободи представників української громади регіону. У цьому контексті зазначалось, що, «не вважаючи Бессарабську справу від 9 квітня за вирішену, Українська Центральна Рада доручає Раді Народних Міністрів вжити всіх заходів, які будуть до її розпорядження, аби в найкоротшим часі було вирішено долю Бессарабії в порозумінні з Українською Народною Республікою й за свобідним виявом волі всього населення Бессарабії».

На виконання доручення УЦР Міністерство закордонних справ 19 квітня 1918 р. надіслало румунському урядові в Яссах ноту № 1512 за підписом голови Ради Народних Міністрів УНР В. Голубовича, яка включала зміст зазначеної вище резолюції УЦР та посилання на «повідомлення п. Галіпи, свого особливого посланця в Румунії, котре свідчить про щиру прихильність Румунського Уряду і народу щодо України». У зв'язку з цим у ноті було висловлено надію, що обидві сторони дійдуть згоди у складному питанні щодо Бессарабії. Нота завершилась повідомленням про те, що посланник УНР при уряді Королівської Румунії «п.Галаган вже виїхав до Румунії і Уряд має надію, що в цей час він вже в офіційних зносинах з Румунським Урядом».

У квітні 1918 р. Міністерство закордонних справ УНР надіслало румунському урядові в Яссах і інше звернення, в якому наголошувалося на тому, що уряд УНР систематично отримував звернення від населення північної, східної та південної Бессарабії з проханнями захисту його національних інтересів. У зв'язку з цим Рада Народних Міністрів УНР повідомляла урядові Королівської Румунії про наміри направити до головних міст Бессарабії повноважних комісарів та просив не чинити їм перешкод і забезпечити їхню недоторканність.

Ці документи стали початком жвавого, тривалого та принципово важливого нотного обміну між зовнішньополітичними відомствами Української Народної Республіки доби Центральної Ради та Української Держави, з одного боку, та Ради Міністрів Королівства Румунії — з іншого, в ході якого українська сторона послідовно відстоювала право етнічних українців північної та південної Бессарабії на самовизначення та можливого прилучення регіонів їх компактного проживання до України. Так, 3 травня 1918 року румунський уряд надіслав ноту-відповідь № 2527 на ноту МЗС УНР від 19 квітня того ж року за підписом міністра закордонних справ Румунії К. Аріона, у першому пункті якої приверталась увага до того, що «всі національні меншини Бессарабії, пропорційно представлені у „Сфатул-Церій",

повинні підпорядкуватися… більшості», тобто визнати факт приєднання Бессарабії до Румунії. При цьому не зазначалося, що рішення «Сфатул Церій» від 9 квітня 1918 р. про приєднання Молдавської Народної Республіки до Румунії приймалося за умов воєнної окупації Бессарабії, присутності в залі засідань румунських військових та політичних діячів на чолі з новопризначеним прем'єр-міністром Королівської Румунії О. Маргіломаном, які разом, до і після проголошення акту об'єднання, здійснювали цілеспрямований тиск на молдовський політикум, зокрема і шантажного характеру, з метою отримання бажаного результату. У другому пункті румунської ноти на зазначене вище повідомлення уряду УНР про те, що він систематично отримував звернення від населення північної, східної та південної Бессарабії з проханнями захисту його національних інтересів, цинічно зазначалося, що «румунському Уряду невідомий жодний регіон Бессарабії, де населення назвало би себе українським та вимагало б приєднання до України». Така заява повністю суперечила реаліям того часу, зафіксованим у першому пункті ноти, де йшлося про те, що всі національні меншини Бессарабії, зрозуміло, що і українці, були «пропорційно представлені у „Сфатул Церій"». На особливу увагу заслуговує твердження румунської сторони про те, що «неспростовним фактом є те, що по той бік Дністра проживає чисельне румунське населення, по відношенню до якого румунська Бессарабія, а, як наслідок, сьогоднішня Румунія могла б вимагати прав, ідентичних з тими, яких Україна вимагає по відношенню до українців Бессарабії».

Фактично цим самим уперше у відносинах між Україною та Румунією зафіксована спроба румунської сторони на офіційному рівні просувати теорію про масове заселення Дністровсько-Бузького межиріччя та південних областей України «етнічними румунами», яку активно розвивав професор та один з ректорів Чернівецького університету міжвоєнного періоду І. Ністор. Спекулюючи на окремих географічних й топонімічних назвах, а також на прізвищах молдован-переселенців до Дністровсько-Бузького регіону часів царської Росії, І. Ністор у своїх працях «Історія румунів Трансністрії», «Румуни за Дністром», «Трансністрянські румуни», «Давність румунських поселень за Дністром» тощо, активно просував ідею про те, що ці українські території мають належати румунам. Під час Другої світової війни ця теорія стала основою розробки пронизаного профашистським духом плану створення «етнічно однорідної Румунії, яка б охопила всіх румунів» шляхом «здійснення тотального обміну населенням», автором якого був тодішній директор Центрального інституту статистики Румунії С. Мануїле, який 15 жовтня 1941 р. вручив військовому диктатору І. Антонеску спеціальний меморандум з цього питання. Згідно з ним 991 265 етнічних українців та росіян/липован з території Бессарабії, Буковини та дельти Дунаю протягом 1942–1943 рр. мали б бути примусово вислані за Дністер, а звільнені внаслідок такої операції простори планувалося заселити 800 000 румунів, які, за румунською оцінкою, на той час проживали на схід від Дністра.

Повертаючись до змісту ноти румунського уряду від 3 травня 1918 р., слід підкреслити, що для обґрунтування своїх поспішних дій щодо включення Бессарабії до складу Румунії у третій статті звернення до української сторони основний наголос робився не лише на етнічне, а й на історичне право Румунії на Прутсько-Дністровське межиріччя. «Бессарабія, — підкреслювалось у ноті, — з історичної та етнічної точки зору є румунською країною, належачи до корони Молдови з моменту утворення цього князівства у XIV столітті і до її захоплення царською Росією у 1812 році».

У п'ятому пункті ноти румунська сторона категорично відхиляла «протести Центральної Ради проти системи репресій та порушень прав національностей, які проживають у Бессарабії». З цього приводу зазначалося, що «…є абсолютно неточним, що у Бессарабії нібито існує подібне порушення прав». Більше того, висловлювалося сподівання, що «…нова демократична Республіка зречеться від

системи колишньої Російської імперії нехтування прав інших народів, якщо це не співпадало з її інтересами або з власним баченням», що, разом узяте, не було сприйнято українською стороною.

Таким чином, з перших місяців встановлення дипломатичних відносин між Українською Народною Республікою та Королівською Румунією проблематика національних меншин стала однією з основних питань політичного діалогу між двома країнами. Українська дипломатія як УНР доби Центральної Ради, так і Української Держави періоду Гетьманату найактивнішим чином підключилася до відповідальної справи захисту прав та інтересів етнічних українців, які поза своєї волі опинилися в межах Великої Румунії. На інтенсивності українсько-румунського «нотного» листування одразу не відбилася навіть зміна 29 квітня 1918 р. форми державного ладу в Україні — перехід від УНР М. Грушевського до Української Держави на чолі з гетьманом П. Скоропадським. В Яссах М. Галаган залишився на своєму посту керівника української дипломатичної місії до 1 липня 1918 р., що певною мірою забезпечило послідовність представлення позиції української сторони з національного питання перед урядом Королівської Румунії. Це виявилося важливою обставиною за умов продовження протягом травня–червня 1918 року активного обміну нотами між Києвом та Яссами, де тимчасово продовжував перебувати румунський уряд. Так, 18/5 травня 1918 р. Міністерство закордонних справ Української Держави надіслало уряду Королівської Румунії в Яссах ноту № 2928 з семи пунктів, яка спровокувала розгорнуту відповідь румунської сторони щодо бачення нею політичного статусу Бессарабії в цілому і стосовно історичних, статистичних та етнічних аспектів населення по обидві сторони Дністра — українців на правому березі та румунів — на лівому. Насамперед, у ноті заперечувалося право «Сфатул Церій», створеного у надзвичайних умовах, в яких восени 1917 року перебувала Молдавська Демократична Республіка, «через що він виявився неспроможним слідувати загальноприйнятому способу для нормальної організації національного представництва» , на роль представницького органу, який би відповідав інтересам усіх національностей, зокрема і українців, що проживали на той час у Дністровсько-Прутському регіоні. Водночас аргументовано спростовувалося право Румунії на володіння всією Бессарабією. Уряд Української держави, зокрема, чітко заявляв, «що добре відомо, що молдовани не становлять більшість населення Бессарабії, що ця більшість належить немолдавським народам, серед яких налічується багато українців».

За місяць — 19 червня 1918 р. з Ясс до Києва була надіслана розгорнута нота-відповідь за підписом того ж міністра закордонних справ Румунії К. Аріона, в якій не лише окремими пунктами надано відповідь українській стороні, а й представлялась румунська позиція з багатьох аспектів, пов'язаних з офіційним визнанням румунської колонізації територій, розташованих на схід від Прута і навіть до Бугу. Так, у румунській ноті зазначалося, що «протягом XIII та XIV століть декілька потужних хвиль румунської імміграції з Трансільванії перейшли Карпати та поселилися на Буковині, у Молдові, Бессарабії і навіть за Дністром». Далі автори ноти забули про «існування єдиної румунської нації» і стали стверджувати, що і «молдовські селяни шукали по той бік Дністра захист від безкінечних боїв та воєн, які поливали кров'ю Молдову. Румунські колоністи поселилися, таким чином, у значній кількості у регіоні між Дністром та Бугом». Тобто румунська сторона сама визнала колоністський, імміграційний характер румунського населення на Буковині, у Бессарабії та на сході від Дністра, що не втрачає політичної та наукової актуальності і сьогодні.

Водночас важливим є те, що в ноті зазначено факт існування в Бессарабії українського населення, яке «поселилося у Хотинському повіті та на правому березі Дністра». Загалом в документі йшлося, що «в Бессарабії чисельність українців сягає 210 000 осіб».

Таким чином, перший етап розвитку українсько-румунських відносин позначився жвавим обговоренням, зокрема у формі офіційного обміну нотами між зовнішньополітичними відомствами УНР та Румунії, проблематики національних меншин, насамперед українців Бессарабії.

Загарбницькі дії румунського уряду мали активний опір з боку українського населення регіону. Серед протестів проти нової румунської влади особливе місце посіло повстання на Хотинщині у січні 1919 року. Повстанці створили Бессарабську Директорію, яка почала переговори з урядом С. Петлюри. Проте Директорія, через слабкість своїх внутрішніх і зовнішніх позицій намагалася не ускладнювати стосунків з Румунією і не прийшла на допомогу повстанцям-українцям Хотинщини.

Наприкінці 1918 року українсько-румунські суперечності ще більше загострилися через окупацію румунами Північної Буковини. У 1916 році російський уряд пообіцяв передати цю тоді австро-угорську провінцію Румунії як винагороду за участь у війні на боці Антанти. Це суперечило настроям більшості населення Буковини. З листопада 1918 року Буковинське віче в Чернівцях ухвалило рішення про приєднання переважної частини населених українцями Чернівецького і Серетського повітів до Великої України. Проте Бухарест, ігноруючи волевиявлення українського народу і принцип самовизначення народів, впродовж 5–12 листопада 1918 року захопив Північну Буковину. При цьому було завдано відчутного удару по лівому флангу армії ЗУНР, що вела важкі бої проти поляків і не чекала такого віроломства від румунів, які просунулися аж до Покуття.

Попри все, уряди УНР та ЗУНР намагалися відстоювати свої права на бессарабські й буковинські землі на Паризькій мирній конференції (1919). Однак відчайдушні зусилля українських дипломатів на чолі з Г. Сидоренком, А. Марголіним та В. Панейком ні до чого не привели. Зокрема, ця конференція санкціонувала загарбання Румунією Північної Буковини і Бессарабії, внаслідок якого близько 900 тис. українців опинились у складі Королівства Велика Румунія.

Масове незадоволення політикою радянського уряду призвело до того, що на території Румунії після громадянської війни знайшли притулок майже 15 тис. українських патріотів — представників української військової та політичної еміграції, які вели активну боротьбу за відновлення незалежності України.

У 20–30-ті роки відносини між Румунією та УРСР залишалися вкрай напруженими. СРСР не визнавав приєднання Бессарабії до Румунії, вважаючи цю територію загарбаною. На радянських картах того часу межиріччя Дністра і Прута позначалось як землі, що входять до складу радянської України. Після того як всі спроби врегулювати цю проблему дипломатичним шляхом закінчилися провалом (Варшавські конференції 1921, 1923 рр., Віденська конференція 1924 р.), радянський уряд обрав шлях розв'язання конфлікту створенням у 1924 році на українських землях, на лівому березі Дністра, молдавської автономної державності у складі УРСР та підготовки до включення Бессарабії до складу Радянського Союзу у 1940 році.

Teofil RENDIUK,
Doctor of Historical Sciences,
Director of the Institute of Good Neighbourliness

ORIGINS OF UKRAINIAN-ROMANIAN DIPLOMATIC RELATIONS: UKRAINIANS ISSUE IN ROMANIA

Abstract. The article describes the creation of the Ukrainian People's Republic (UPR) in 1917, which encouraged millions of ethnic Ukrainians residing at that time in neighbouring to Ukraine countries to initiate the unifying movement in order to establish a new independent Ukrainian State. This natural process also influenced the neighbouring Romania that after the collapse of two antagonistic empires — the Russian and the Austro-Hungarian, joined in 1918 to its territories Bessarabia and Bukovyna, which were inhabited by the indigenous Ukrainian population since ancient times.

The major reason for the increased interest of the then official Ukrainian government in this important issue was an acute need of proper provision for ethnic Ukrainians who unwillingly lived in Romania their rights and freedoms.

A vast drawback of the Ukrainian diplomacy of that time is considered to be the fact that this question was not raised during negotiations in Brest.

The author emphasizes that as Romanian troops invaded Bessarabia, a dialogue on further fate of the Ukrainian population became of merely political nature and escalated into one of the key problematic points in relations of the Ukrainian People's Republic of the time of the Central Council, the Ukrainian State of the Hetmanate era, the Directorate of the Ukrainian People's Republic, the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Soviet Union as a whole on the one hand and Royal Romania on the other until its final settlement in 1940.

Keywords: Central Council, Ukrainian People's Republic, Directorate, Soviet Union, Royal Romania.

УДК 94:327(047) «1919»

Віталій ЛОЗОВИЙ,
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу гуманітарної безпеки
Національного інституту
стратегічних досліджень

Анотація. У статті в контексті геополітичної та воєнної ситуації в Україні відтворено процес становлення польсько-українських відносин у 1919 р. Висвітлено позицію УНР на переговорах щодо військового перемир'я між сторонами. З'ясовано та проаналізовано діяльність дипломатичних місій УНР до Польщі для налагодження міждержавних відносин. Показано спроби розпочати економічну співпрацю.
Ключові слова: Українська Народна Республіка, Польща, перемир'я, дипломатичні відносини, економічне співробітництво.

ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ З ПОЛЬЩЕЮ (1919 р.)

Дипломатична діяльність Директорії УНР у надзвичайно складній для України міжнародній ситуації була спрямована на пошуки країн-партнерів, які могли б сприяти Українській державі в боротьбі за суверенітет.

Метою статті є з'ясування процесу налагодження польсько-українських відносин у контексті геополітичної та воєнної ситуації в Україні у 1919 році.

Історія українсько-польських відносин революційної доби 1917–1921 рр. — важливий напрям досліджень вітчизняних науковців. Історіографічна оцінка наукового доробку, що висвітлює цю тему, зроблена М. Стопчаком [1]. Окремі аспекти теми знайшли висвітлення у працях І. Срібняка, В. Яблонського, Т. Зарецької, О. Михайлової, І. Дацківа, Д. Вєдєнєєва, В. Соловйової, С. Литвина, О. Красівського [2]. Однак у більшості праць основний акцент автори робили на з'ясуванні обставин підписання та аналізі Варшавського договору. Події, які передували його ухваленню, висвітлювалися більш поверхово. Тому політико-економічні аспекти цієї проблеми потребують подальшого наукового дослідження.

На початок 1919 року розклад політичних сил у післявоєнній Європі був не на користь української державності. Країни-переможниці у Першій світовій війні — Англія, Франція та США тримали курс на відновлення єдиної небільшовицької Росії з наданням автономії деяким народам, які раніш входили до складу Російської імперії. Франція активно допомагала створенню Польської держави, яка повинна була стати противагою Німеччині. У політичних планах великих країн не знаходилося місця незалежній Україні. До того ж могутня про-

пагандистська кампанія російських та польських політичних діячів і засобів масової інформації формувала негативний імідж України у Європі та світі. Вони представляли УНР як більшовицьку, анархічну, антисемітську державу, та ще й німецьке творіння. Республіка перебувала у стані збройного протистояння з радянською Росією та новоствореною Польською державою. Румунія дотримувалась політики «ворожого» нейтралітету. На міжнародній арені УНР не мала жодного союзника. Дипломати УНР намагалися пробити стіну несприйняття серед представників різних країн самостійності України, домогтися дипломатичної та військової допомоги в її боротьбі.

У червні 1919 р. Директорія УНР опинилася в м. Кам'янці-Подільському, і місто більше ніж півроку було тимчасовим політичним центром УНР. Складна військово-політична ситуація спонукала керівництво УНР до вирішення проблем взаємовідносин зі своїми найближчими сусідами, передусім з Польщею.

На той час українсько-польські відносини мали непросту історію. Спеціальна дипломатична місія на чолі з В. Прокоповичем, надіслана урядом УНР до Варшави, не мала успіху. У лютому 1919 року Головний отаман С. Петлюра намагався переконати провідників ЗУНР ухвалити мирну угоду з Польщею і через неї вийти на переговори з західними державами. Але військове протистояння завадило цьому. Уряд УНР продовжував шукати шляхів для налагодження контактів з Польщею. Українська делегація на чолі з Б. Курдиновським у результаті переговорів 24 травня 1919 року підписала декларацію про готовність УНР укласти військово-політичний союз з Польщею, однією з умов якої була відмова УНР від Східної Галичини та Волині. Але згодом С. Петлюра та уряд УНР, під тиском галичан, оголосили про перевищення Б. Курдиновським своїх повноважень, не визнали результатів переговорів і дезавуювали угоду.

Але катастрофічна військово-політична ситуація вимагала замирення з Польщею. Саме польський напрямок стає важливим чинником зовнішньої політики УНР. Українська сторона виражала надзвичайну зацікавленість у продовженні переговорів. Під час порозуміння з Польщею метою було вирішення двох проблем: 1) припинення збройної боротьби і знищення українсько-польського фронту; 2) через посередництво Польщі завести відносини з країнами Заходу та отримати від них допомогу.

Головний отаман Армії УНР С. Петлюра, через полковника Ліпка, керівника військової делегації для проведення переговорів з польським головним командуванням, передав пропозицію, щоб польські Збройні сили не переходили р. Збруч до з'ясування справи взаємовідносин між обома державами. 20 липня 1919 р. військова делегація УНР прибула до Львова на переговори. Її уповноважили формувати відносини з командуванням держав, зацікавлених у боротьбі з більшовиками, для того, щоб армія УНР отримала можливість продовжувати спільну протибільшовицьку боротьбу, користуючись допомогою цих держав [3]. Крім того, С. Петлюра уповноважував делегацію: 1) утворити змішану комісію з представників Антанти, Польщі та України для розгляду випадків насильства над громадянами УНР на території, окупованій польським військом; 2) просити представників Антанти взяти під свій захист українське населення в районах перебування польських підрозділів; 3) домагатися, щоб Червоному Хресту було надано можливість піклуватися про українських полонених у польських таборах; 4) просити представників Антанти вислати на Україну загони Червоного Хреста, медикаменти, білизну тощо, оскільки лютують епідемії, багато хворих та поранених; 5) домагатися забезпечення вільного транзиту товарів через польську територію в Україну. У разі відмови польської сторони заключити договір на прийнятних для УНР умовах делегація повинна була звернутись з протестом до держав Антанти, в якому підкреслити факти необ'єктивного висвітлення галицького питання і обвинувачення УГА в більшовизмі [4].

Основним проблемним питанням в польсько-українських відносинах була проблема Східної Галичини. Уряд УНР, прагнучи примирення з Польщею, все ж не міг ігнорувати керівництво ЗО УНР, у розпорядженні якого була досить боєздатна армія. 25 липня до військової делегації УНР було включено представників від УГА. Вони мали право вести переговори лише щодо військових справ і уникати будь-яких політичних заяв.

Польська сторона всіляко відтягувала переговори. Лише 7 серпня 1919 року Начальна Команда польських військ виробила інструкції для переговорів про перемир'я з українською делегацією в місті Дебліні. Цей документ фіксував суто військовий характер контактів і наголошував, що «політична справа Східної Галичини не може бути предметом переговорів». Основою для подальших зв'язків передбачалося прийняття українською делегацією демаркаційної лінії по Збручу і встановлення нейтральної зони, без жодних українських підрозділів в ній. У разі вступу більшовиків у цю зону польське командування могло просуватися на схід. Термін перемир'я між арміями визначався у 30 діб з дня підписання договору. Польське командування принципово прихильно ставилося до запропонованих С. Петлюрою спільних дій проти більшовиків і у межах такої співпраці мало намір розпочати наступ в районі м. Рівного [5].

Переговори тривали, але 21 серпня 1919 року начальник головного управління Генерального Штабу УНР повідомив, що польська сторона визначила лінію, що розмежовує воюючі армії, яка починається з гирла річки Жванець до Дністра і проходить по лінії Ізобільне, Верхівці, Олександрівка, Підволочиськ, Токи, Теофіполь, Корниця. Польське командування заборонило своїм військам переходити цю лінію та наступати проти Дієвої армії УНР та УГА [6].

Український уряд, крім суто військових переговорів, намагався зав'язати й політичні контакти з Польською Республікою. 9 серпня 1919 року С. Петлюра звернувся з особистим листом до керівника Польщі Ю. Пілсудського, в якому пропонував налагодити співпрацю між обома державами [7]. 12 серпня до Варшави направлено дипломатичну місію на чолі з П. Пилипчуком. Члени місії мали зустрічі з прем'єром І. Падеревським та Ю. Пілсудським. Глава Польщі заявив, що переговори можна буде вести тільки за умови декларування урядом УНР незацікавленості територією Східної Галичини. Іншою причиною, що викликала напругу в українсько-польських зв'язках, була земельна політика уряду УНР. Польська сторона наполягала на виплаті грошового відшкодування польським землевласникам за землі, конфісковані Українською державою. П. Пилипчук вручив Ю. Пілсудському листи від Головного отамана С. Петлюри. Крім того, члени місії мали зустріч з міністром торгу та промисловості Польської Республіки Щеньовським. Міністр заявив, що польська сторона може надати УНР бензин, нафту та інші необхідні товари в обмін на хліб та цукор.

Під час перебування в польській столиці П. Пилипчук зробив заяву, яка завдала великої шкоди міжнародному авторитету УНР та викликала напругу між проводами УНР та ЗО УНР. Зміст цієї заяви польська сторона потрактувала як констатацію незацікавленості урядом УНР Східною Галичиною. Все це використала у своїх цілях польська пропаганда. Щоб виправити становище і знівелювати недовіру представників ЗО УНР, було вирішено відрядити до Польщі спільну делегацію з галичан та наддніпрянців для переговорів з поляками [8].

Польська Республіка не виконувала своїх зобов'язань та умов про перемир'я. Її частини постійно переходили демаркаційну лінію і чинили різні неподобства на території, контрольованій урядом УНР. У вересні 1919 р. МЗС УНР надіслав головній дипломатичній місії в Польщі вказівку, щоб довела до керівництва сусідньої Республіки численні факти порушень польськими підрозділами лінії розмежування [9].

Відношення Польщі до УНР влітку-восени 1919 року визначали два чинники: 1) політика Денікіна і його заяви щодо території післявоєнної Росії; 2) прихильності до Української республіки повстанських загонів на території України. До вересня 1919 року у провідних польських колах був сильний напрям підтримати відбудову «великої» Росії, бо її уряд зможе стабілізувати ситуацію на Сході Європи. Однак заява Денікіна про намір анексувати Галичину викликала велике невдоволення в польського уряду. Відповідно, поляки в своїх інтересах вирішили підтримати ідею самостійності України, як буферу проти майбутньої імперіалістичної Росії. Ставлення білогвардійської Росії до питання Східної Галичини змусило поляків шукати порозуміння з УНР [10]. Україна також вважала Східну Галичину своєю територією, але варшавські керівники чудово розуміли, що невизнана в світі УНР мала незначне військо, тож не могла воювати на два фронти. Польський уряд був зацікавлений у використанні українських Збройних сил на фронті проти Червоної армії, інакше антибільшовицьку боротьбу довелось би вести польському війську. Продовольчі складнощі в Польщі та хороший урожай в Україні також спонукали поляків до співпраці з УНР.

Про велике значення польського чинника на міжнародній арені повідомляли українські дипломати. З Парижа доповідали Директорії, що «евентуальна згода з ляхами багато допоможе змінити позицію Антанти» [11].

1 вересня 1919 року військова делегація УНР на чолі з полковником Ліпком підписала угоду про українсько-польське перемир'я терміном на 30 днів. За цією домовленістю польські війська припиняли бойові дії, а між річками Жванчик та Збруч була нейтральна зона, на якій не мало бути жодних військових частин. Перехід кордону було заборонено, але польська сторона зберегла за собою право, на випадок вступу більшовиків у нейтральну зону, просування польських військ на схід. Для обміну інформацією УНР та Польща направляли офіцерів зв'язку до штабів [12]. Цей договір був вигідний як Польщі, так і Україні, але обидві сторони залишили собі шлях до відступу, оскільки пункт 8 угоди стверджував, що «всі точки цієї умови не мають жодного значення і впливу на пізніший хід політичних і територіальних відносин як для Польщі, так і для України». А про спільні протибільшовицькі акції мала домовитися спеціальна двостороння комісія. І хоча перемир'я підписано на місяць і надалі його потрібно було продовжувати окремими угодами, ця домовленість була значним успіхом УНР, бо з одного боку фактично закривала польський фронт і давала можливість сконцентрувати війська проти більшовиків, а з другого — відкривала перспективу українсько-польської співпраці.

Після перемир'я на фронті починають налагоджуватись економічні відносини з Польщею, яка через брак хлібопродуктів та цукру була зацікавлена в товарообміні з Україною. До місця перебування вищих органів влади УНР міста Кам'янця-Подільського прибула «Польська місія південно-східного торгу», до складу якої входили представники зацікавлених міністерств, і розпочала переговори з Міністерством народного господарства УНР. Вони проходили з певними ускладненнями, оскільки сторони не могли узгодити ціни на предмети товарообміну. До того ж польська місія висловила бажання отримання якомога більшої кількості товарів або за польську, або за російську царську валюту, чого українська сторона не могла допустити, а вимагала виключно натурального обміну [13].

7 жовтня 1919 року було підписано угоду, за якою Польща за українські хлібопродукти та цукор мала поставити УНР мануфактуру, сіль, нафтопродукти. Польська сторона певну частину поставок повинна була оплатити грішми. Міністр фінансів України наполіг, щоб грошова частка виплачувалась гривнями [14].

Підписана торгова угода між обома країнами мала не лише торговельний, а й політичний характер, оскільки була запорукою того, що в польської сторони не було наміру продовжувати воєнні дії і відповідно стала підґрунтям подальших політичних переговорів.

Восени 1919 року польський напрям зовнішньої політики набув для УНР пріоритетного значення. 22 вересня Кабінет Міністрів на спільному засіданні з членами Директорії УНР ухвалив рішення направити політичну місію до Польщі на чолі з виконуючим обов'язки міністра закордонних справ А. Лівицьким. 8 жовтня українська дипломатична делегація, складена з наддніпрянців та галичан, прибула до Варшави. Одразу позитивно вирішилося питання про продовження перемир'я. Оскільки вищі польські керівники перебували поза межами республіки, місія УНР провела переговори лише з представниками МЗС, які заявили українським дипломатам, що зовнішня політика Польщі збігається з політичнною лінією держав Антанти, отже, визнання суверенності України пов'язане з ставленням представників Антанти до вирішення цього питання [15]. Таким чином, уряд Польщі не приховував, що визнає УНР лише після провідних країн Заходу.

Велику увагу приділяла польська сторона питанням кордонів. Саме через цю проблему польсько-українські переговори проходили важко. До конференції, що відбулася 12 листопада 1919 року, українська місія підготувала декларацію, за якою кордон між УНР та Польщею мав проходити по річках Прип'ять і Буг. Найболючіше для обох сторін питання Східної Галичини було зазначено в декларації в дипломатично обтічній формі, а саме, що воно має бути вирішене на переговорах «в спосіб, який повинен задовольнити обидві сторонни» [16]. Зрозуміло, що поляків це не влаштовувало і вони домагалися визнання кордону по р. Збруч. Але проблема Східної Галичини була ще проблемою взаємовідносин між УНР та ЗО УНР. Галицькі підрозділи були найбільш боєздатними в українській армії, і провідники УНР вважали, що згода наддніпрянців на проведення кордону по Збручу призвела б до залишення фронту частинами УГА (у місії не знали про підписання угоди між УГА та Денікіним). 12 листопада голова делегації УНР А. Лівицький задекларував основні засади української позиції на переговорах. Кордон повинен проходити по р. Прип'ять. Щодо кордону на схід від Західного Бугу, то остаточно він буде прийнятий після роботи фахівців на Мирній конференції в Парижі. Певні аспекти аграрної проблеми, на яких наполягала польська сторона, будуть вирішені демократично обраним всеукраїнським парламентом. А.Лівицький наголосив, що спільні інтереси Польщі та України полягають у боротьбі з російськими комуністами. Польські представники відкинули українські пропозиції та висунули вимогу в найближчий час дати їм остаточну заяву у справі кордонів, що стосувалася передусім Східної Галичини. Представник ЗО УНР С. Витвицький запропонував, щоб питання західних українських територій «поки що вилучити з переговорів» [17]. Але польська сторона не згодилась на це.

Після провалу українсько-польських переговорів стало відомо, що УГА перейшла до Денікіна, а армія УНР зазнає поразки у війні з «добровольцями». Українська місія у Польщі опинилась у ще складнішому становищі. Оскільки чинник УГА зник, а фронт фактично розвалювався, голова делегації УНР А. Лівицький вважав, що ситуація спонукає до збільшення українських поступок польській стороні. Щоб забезпечити успіх переговорів, він пропонував винести на обговорення українсько-польської зустрічі питанння у дещо скоригованому вигляді. Аграрна проблема буде розв'язана українським Парламентом, а до того, за колишніми землевласниками залишається їхній попередній юридичний статус відносно землі (отже, у цьому випадку, з тактичних міркувань пропонувалося відновити землеволодіння польських власників і скасувати наслідки аграрної реформи. Це була велика помилка, оскільки таке рішення зовсім відвернуло б від УНР селянство України). Кордон між УНР та Польщею повинен проходити між річками Буг та Стир, що віддавало значну частину української території під польську окупацію. Найзначніші поступки були у справі Східної Галичини із визнанням кордоном р. Збруч, що було рівнозначно визнанню анексії західноукраїнських земель Польщею. Натомість Польська Республіка повинна зобов'я-

затись надати Східній Галичині національно-територіальну автономію, статут якої буде сформовано за участі представників УНР. Остання пропозиція викликала різкий протест галицької частини української делегації [18]. Оскільки в українській делегації не було досягнуто згоди, такі важливі питання вирішено обговорити з найвищими керівниками Української Народної Республіки.

15 листопада відбулося засідання Директорії за участю членів Кабінету Міністрів, на якому заслухано доповідь голови місії до Польщі А. Лівицького у справі надання йому остаточних директив з метою заключення політичного договору з Польською Республікою. Нарада ухвалила: 1) визнати необхідним дати згоду на встановлення лінії кордону між УНР та РП по лінії Бертелемі через територію Галичини і по річці Турія, через територію Наддніпрянської України, а у випадку необхідності — річкою Стир. Зазначений кордон є той максимум, на який може піти уряд; 2) щодо поставленої вимоги негайного принципового визнання урядом в аграрній справі принципу власності, то ухвалено лише заявити, що остаточне вирішення принципових засад, на яких має бути проведено аграрну реформу, належить лише Парламенту УНР [19].

Таким чином, у той час вищі органи влади УНР не пішли на запропоновані головою української делегації у Польщі значні поступки польській стороні. Надалі переговори у Варшаві тривали у надзвичайно несприятливій для УНР ситуації, оскільки Директорія вже не контролювала в Україні певної території і не мала постійного місця перебування.

Отже, протягом 1919 року С. Петлюра та уряд УНР намагалися налагодити відносини з новоутвореною Польською Республікою і за її посередництвом домагатися визнання країнами Антанти та США. У другій половині 1919 року в українсько-польських зв'язках спостерігався певний прогрес (перемир'я на фронті, дипломатичні контакти, економічна співпраця), але до політичного визнання суверенітету України Польською Республікою не дійшло через складну міжнародну ситуацію (Польща враховувала позицію «великих країн», які підтримували відновлення «єдиної не більшовицької Росії») та військову слабкість УНР.

1. *Стопчак М.* Політика Директорії УНР у стосунках з Польщею й Румунією // Утворення і діяльність Директорії УНР (1918–1920 рр.): [історіографічний нарис.] — Вінниця, 2010. — С. 464–511.
2. *Срібняк І.* Симон Петлюра на чолі держави та війська: до питання про польсько-українські взаємини 1919–1920 рр. // Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: Заснування, розвиток, діяльність (1926–1998). — К., 1999. — С. 607–609; *Яблонський В.* Зовнішньополітична орієнтація Директорії УНР // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». — К.: КНЛУ, 2001. — Вип. 5. — С. 42–55; *Зарецька Т.* Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.) // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. — К., 2002. — Вип. 11. — С. 76–92; *Зарецька Т.* Юзеф Пілсудський і Україна. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. — 288 с.; *Михайлова О.* Україна у східній політиці Ю. Пілсудського (кінець 1918 р. — квітень 1920 р.) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921. — К., 2002. — С. 231–254; Дацків І. Українсько-польські взаємини 1919–1920 рр.: роль дипломатії УНР // Україна дипломатична. — 2011. — Вип. 12. — С. 795–816; *Вєдєнєєв Д.В.* Дипломатична служба Української держави. 1917–1923 роки. — К.: Національна академія СБУ, 2007. — 261 с.; *Соловйова В.В.* Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. — Київ; Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. — 394 с.; *Литвин С.* Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. — 640 с.; *Красівський О.Я.* Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. — К.: ІПіЕНД, 2008. — 544 с.
3. Центральний державний історичний архів у Львові (далі — ЦДІА у Львові), — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 1, 3.
4. Там само. — Арк. 7.
5. Там само. — Арк. 5, 8, 9, 15.

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 1509. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 333.
7. *Петлюра С.* Статті, листи, документи. — Нью-Йорк, 1979. — Т. ІІ. — С. 357–358.
8. *Доценко О.* Літопис Української Революції. — Київ-Львів, 1923. — С. 43–47, 51, 53, 64, 80.
9. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 3 — Спр. 91. — Арк. 16.
10. Там само. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 75.
11. Там само. — Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 7 — 7 зв.
12. Україна. — 1919. — 6 вересня (Чис. 23).
13. ЦДАВО України. — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 30–32, 48.
14. Там само. — Арк. 51, 65.
15. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2к. — Спр. 10. — Арк. 1, 2, 3 зв; Держархів Хмельницької області. — Ф. 1167. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 66, 80.
16. ЦДІА у Львові. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 134. — Арк. 3.
17. Там само. — Арк. 3 зв., 16–20.
18. Там само, — Арк. 15.
19. ЦДАВО України. — Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 14.

Vitalii LOZOVYI,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Senior Researcher at the
Department of Humanitarian Security of the
National Institute for Strategic Studies

RELATIONS OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC WITH POLAND (1919)

Abstract. The article is concerned with the process of formation of the Ukrainian-Polish relations in 1919 in the context of geopolitical and military situation in Ukraine. The author highlights the UPR's position at the negotiations on truce between the parties. The paper analyses activities of the UPR diplomatic missions to Poland aimed at establishing bilateral relations. There are also described the attempts to set up the economic cooperation.

At the beginning of 1919, distribution of political forces in the post-war Europe was clearly not in favour of the Ukrainian nation-building. There was no space for independent Ukraine on the political agenda of super powers. The UPR did not have any ally on the international arena. Under such circumstances, relations with Poland became an important vector of the foreign policy of the UPR. It allowed to solve the following problems: cease-fire and elimination of Ukrainian-Polish theatre of operations; establishing relations with the Western countries and gaining their support.

As a result of the negotiations, the truce was achieved and a trade agreement was signed. The trade agreement between the countries was not only of commercial, but also of political value, as it guaranteed that the Polish side had no intention to continue military operations and therefore, it became the basis for further political negotiations.

During 1919, Symon Petliura and the UNR government tried to establish relations with the newly proclaimed Republic of Poland and to seek by its mediation recognition of the Triple Entente states and the USA. In the second half of 1919, the Ukrainian-Polish relations showed certain progress (cease-fire at the theatre of operations, diplomatic contacts, and economic cooperation). However, the UPR sovereignty did not receive political recognition of the Republic of Poland due to complexity of international situation (Poland took into account the position of 'major countries', which supported the renewal of 'unitary, non-Bolshevik Russia') and the military weakness of the UPR.

Keywords: Ukrainian People's Republic, Poland, truce, diplomatic relations, economic cooperation.

Антоніна ЯКІМОВА,
виконавчий директор
Спілки українських організацій в Болгарії

Анотація. У статті йдеться про історію Посольства Української Народної Республіки в Болгарії в 1918–1920 рр. Розповідається про керівників Посольства УНР Олександра Шульгина, Федора Шульгу та Василя Драгомирецького, видавничу і культурну діяльність дипломатичного представництва, зв'язки дипломатів з родиною Шишманових та представниками болгарської інтелігенції.

Ключові слова: українсько-болгарські дипломатичні відносини, перша дипломатична місія, перший Посол України, діяльність Посольства України.

ПОСОЛЬСТВО УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В БОЛГАРІЇ

Історія дипломатичної місії Української Народної Республіки в Болгарії у 1918–1920 рр. залишається в полі постійної зацікавленості українських істориків і дипломатів, дослідників української діаспори в Болгарії завдяки архівним документам та науковим публікаціям. Документальні матеріали про діяльність Посольства УНР зберігаються переважно у фонді професора Івана Шишманова в Науковому архіві Болгарської академії наук (НА БАН) та фондах Центрального державного архіву (ЦДА) Болгарії, зокрема у фонді професора Михайла Паращука.

Серед держав, які визнали суверенітет України після підписання Брестського мирного договору, була й Болгарія. Посольство до Болгарії було третім українським посольством, сформованим у перші часи врядування Д. Дорошенка як міністра закордонних справ УНР. Під час визначення кандидатури посла Д. Дорошенку допомогло те, «*що сам болгарський цар Фердинанд, що дуже близько приймав до серця справи Української Держави й дуже тішився з факту її постання, конче хотів, щоб послом до Софії було призначено не якогось колишнього російського достойника, а українського національного діяча*». Про таке бажання царя Д. Дорошенко знав від болгарського посла в Києві проф. І. Шишманова [1, с. 287–288].

З Києва посольство виїхало через Жмеринку, Львів, Краків до Відня, а далі через Будапешт і Белград, Цариброд до столиці Болгарії. Українська дипломатична місія прибула до Софії 28 липня 1918 року, в день святого Володимира, на чолі з Олександром Шульгиним – першим послом УНР в Болгарії. На станції в Софії українських дипломатів вітали відпоручники царя Фердинанда та представники Міністерства закордонних справ Болгарії. Співробітник Посольства УНР Ю. Налисник стверджував, що українську місію зустрічав також «*гурток болгар на чолі з проф. І. Шишмановим, зятем Михайла Драгоманова*» [2, с. 252–253]. Ймовірно,

він помилився, оскільки саме тоді І. Шишманов очолював болгарську дипломатичну місію в Києві. На думку автора, це був син професора Дімітр Шишманов.

У київському щоденнику Івана Шишманова, повноважного міністра Болгарії в Українській Державі, можна знайти інформацію про кандидатів на посаду посла в Софію. Першим кандидатом був болгарин Моллов, але через незнання ним української мови від цієї кандидатури відмовилися. Розглядалися також кандидатури М. Галагана, І. Ганицького, Ф. Шульги та І. Міхновського. Д. Дорошенко запропонував Максима Славінського, якого добре знав І. Шишманов [3]. 15 червня 1918 р. І. Шишманов повідомив Д. Дорошенку про те, що болгарський уряд схвалив кандидатуру М. Славінського [4, с. 113–114]. Але Д. Дорошенко попросив дати агреман О. Шульгину, оскільки М. Славінського, ймовірно, призначать міністром. Після обіду І. Шишманов зустрівся з О. Шульгиним й охарактеризував його як «*30-35-річного чоловіка, симпатичного щирого українця. У минулому він був приват-доцентом з історії у Петербурзькому університеті, учень Карєєва, перший міністр закордонних справ України. Був федераліст, зараз самостійник. Одружений, має трирічну дитину*» [5, л. 1]. У своєму щоденнику І. Шишманов занотував, що 21 червня отримав телеграму з Софії про надання агреману О. Шульгину [4, с. 113]. У листі до сина Дімітра Шишманова від 12 липня 1918 р. І. Шишманов просив посприяти в облаштуванні О. Шульгина в Софії, зауваживши, що він «*син одного з найближчих друзів твого діда*» [6, л. 3-4].

За наказом гетьмана Павла Скоропадського 25 червня 1918 р. О. Шульгина було призначено уповноваженим міністром і Надзвичайним Послом уряду України в Болгарії. Українське посольство, яке прибуло до Софії 28 липня 1918 р., мало такий склад: посол — Олександр Шульгин, радник — Федір Шульга, військовий аташе — Борис Бобровський, перший секретар — Петро Сікора, секретарі — Василь Драгомирецький і Дмитро Шелудько, аташе — Юліян Налисник, Микола Лаврик та Іоаній Додул.

Офіційна церемонія акредитації та вручення вірчих грамот царю Фердинанду відбулася 7 вересня 1918 р. Ця дата є початком офіційних дипломатичних відносин між Україною та Болгарією у XX ст. Лист гетьмана Павла Скоропадського до царя Фердинанда щодо акредитації О. Шульгина від 1 липня 1918 р. зберігається в ЦДА [7, л. 82–82 гр]. Детальну інформацію про урочисту церемонію вручення О. Шульгиним акредитаційних листів опублікувала газета «*Държавен вестник*» (12 вересня 1918 р.). О. Шульгин прибув до палацу 7 вересня 1918 р. о 18-й годині в супроводі співробітників посольства Ф. Шульги, В. Драгомирецького й І. Додула. Посол вручив акредитаційні листи та виголосив українською мовою промову, згадавши історичне минуле українського та болгарського народів, а також наголосив на тому, що національне відродження обох народів почалося майже одночасно, але політичні шляхи були різними. Цар Фердинанд виголосив промову болгарською мовою, в якій звернув увагу на давні культурні, політичні й економічні контакти, які століттями з'єднували болгарський та український народи. Цар підкреслив також, що болгарський народ згадує із вдячністю про хоробрих українських синів, які загинули за свободу Болгарії під час визвольної війни 1877–1878 рр. [7, л. 73-73 гр].

Головним пріоритетом у дипломатичній роботі О. Шульгина було повернення в Україну 15 тис. українських військовополонених, які тоді перебували на території Болгарії. Посол домігся згоди всіх сторін про їхнє повернення на Батьківщину й організоване перевезення до Одеси.

Наприкінці 1918 р. О. Шульгин передав справи раднику Ф. Шульзі й 2 січня 1919 р. виїхав до Парижа. У 1919 році він був членом української делегації на Паризькій мирній конференції, 1920-го — головою української делегації на 1-й асамблеї Ліги Націй у Женеві, з 1921 року очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР в Парижі [8, с. 22].

В Софії О. Шульгин налагодив взаємовигідні зв'язки з болгарською інтелігенцією та представниками української еміграції, яких підтримував і після своєї відставки з посади посла. Він листувався з болгарським ученим, академіком М. Арнаудовим, який очолював Українсько-болгарське товариство з 1932 р. (створене у 1918 р. І. Шишмановим і відновлене ним же у 1926 р.) і до припинення його діяльності за постановою болгарського уряду від 6 вересня 1944 р., українським скульптором М. Паращуком, який з 1921 року жив у Софії.

В українського дипломата склалися гарні стосунки з родиною Лідії й Івана Шишманових. Л. Шишманова, перебуваючи у 1919–1920 рр. на лікуванні в Швейцарії, неодноразово зустрічалася з О. Шульгиним, познайомилася з його дружиною, про що свідчать згадки в листах до свого чоловіка. Так, О. Шульгин розповів Лідії про церемонію вшанування її батька на могилі вченого, що відбулася 8 червня 1919 р. в Софії. Олександр Якович повідомив також, що в болгарській столиці перебувають «*інтелігентні українці, зокрема, Сікора і Шелудько*». Лідія попросила свого чоловіка зустрітися з ними [9, л. 39]. В іншому листі Лідія повідомляла про те, що коли в Парижі О. Шульгин спробував заступитися за Болгарію, йому відповіли: «*Не змішуйте вашу каузу з болгарською — ваша кауза чітка й чиста*» [9, л. 31]. Олександр Якович допомагав Л. Шишмановій у пошуках зацікавлених осіб та організацій, які б виявили бажання купити архів М. Драгоманова. Листування О. Шульгина з родиною Шишманових у 1922–1932 рр. щодо набуття архіву М. Драгоманова, що зберігається в НА БАН, автор статті опрацювала й у 2012 році опублікувала [10]. У зв'язку з передчасною смертю проф. І. Шишманова у 1928 році О. Шульгин розмістив у журналі «Тризуб» некролог.

Олександр Якович ще двічі приїздив до Софії. 30 жовтня 1932 року він взяв участь у відкритті пам'ятника М. Драгоманову й виступив з промовою на могилі вченого. Він також виголосив доповідь «*Драгоманов — український громадський діяч і мислитель*» на урочистому засіданні, що відбулося у приміщенні Болгарської академії наук того ж дня. У 1934 році О. Шульгин взяв участь у відзначенні 120-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка. В один із цих приїздів український скульптор М. Паращук виготовив його погрудний портрет [11, с. 106].

Наприкінці 1918 року в Посольстві УНР в Софії відбулося скорочення штату. Першим відбув військовий аташе генерал Б. Бобровський, наступним — аташе І. Додул. Восени 1919 року виїхав до Одеси Ф. Шульга, а секретар В. Драгомирецький почав виконувати обов'язки тимчасово керуючого Українським посольством.

Зі спогадів Ю. Налисника випливає, що у 1919 році дипломати власними силами видавали болгарською мовою неперіодичний збірник «*Украинско слово*». Побачило світ чотири числа обсягом від 32 до 44 сторінок кожне. Наклад видання був невеликий, тому розсилали його «*поміж визначніших болгар за вказівками сина Шишманова та доньки Драгоманова п. Лідії Шишманової*». Мета видання — «*познайомити… болгар з воскресаючою зараз для нового життя Україною*» [2, с. 255–256]. У першому числі збірника була опублікована стаття секретаря Посольства УНР Д. Шелудька «Українська мова» [12, л. 1]. Зауважимо, що Д. Шелудько друкувався й у болгарській періодиці. Його статті «*Украина и съюзът на народите*», «*Просветителното движение в Украина*» опубліковані в журналі «*Мир чрез съюзяване*» (березень, липень 1919 р.), а стаття «*Идеята за независима Украина в Украина*» — в журналі «*Читалищен преглед*» (липень 1919 р.). Перу Д. Шелудька належить також стаття «*Любен Каравелов и Украина*», опублікована 1920 року в книзі «*Сборник в чест на проф. Иван Шишманов по случай 30 годишната му научна дейност (1889–1919)*».

15 жовтня 1919 р. побачило світ перше 12-сторінкове число двотижневика «*Украинско-български преглед*». Всього вийшло 17 чисел загальним обсягом 157 сторінок. Офіційно вважалося, що двотижневик коригував редакційний комітет, але насправді цим займалися дипломати, зокрема П. Сікора. Він встановив зв'язки з болгарськими літераторами, журналістами, вченими та запросив їх до

співпраці. Так, з листопада 1919 року дипломат листувався із І. Шишмановим, радився з ним щодо змісту та макету журналу [13, с. 63]. Співробітниками журналу були Д. Страшиміров, С. Чілінгіров, Х. Цанков-Дерижан, Н. Балабанов, Д. Шишманов. Найбільш активним серед них був був Д. Страшиміров. Його матеріали друкували переважно на першій сторінці й вирізнялися гостротою. Д. Страшиміров писав про політику русифікації в Україні, Н. Балабанов — про українське національне питання. Це свідчило про те, що тогочасна свідома болгарська інтелігенція, зокрема й родина Шишманових, виявляла всіляку підтримку молодій Українській державі.

Після від'їзду П. Сікори з Болгарії 7 останніх чисел часопису «*Украинско-български преглед*» вийшло за редакцією Ю. Налисника. У своїх спогадах він звернув увагу на те, що у другому числі син проф. І. Шишманова Дімітр у статті «*Няколко думи за украинската литература*» коротко охарактеризував українську літературу, що свідчило про володіння ним українською мовою [2, с. 61]. У дев'ятому числі була опублікована ще одна стаття Д. Шишманова — «*Малко повече заинтересованост*», в якій йшлося про «*українське питання*». 21 червня 1920 р. двотижневик припинив своє існування.

Після того, як у листопаді 1920 року більшовики витіснили армію УНР на територію Польщі і Румунії, офіційна Софія припинила дипломатичні відносини з УНР. Цього ж року Д. Шелудько з дружиною виїхав до Німеччини, де в університеті м. Хале захистив дисертацію. Того ж року у цьому німецькому місті у нього народився син Олексій, який згодом став членом Болгарської академії наук та Загальнонімецької академії «*Леопольдіна*». А онука українського дипломата Нора Шелудько нині є доцентом фізичного факультету Софійського університету.

Наприкінці березня 1920 року виїхав з Болгарії П. Сікора. У грудні того ж року він надіслав з Берліна І. Шишманову лист з проханням надати неопубліковані матеріали з архіву М. Драгоманова до редакції журналу «*Воля*», який планував видати збірник, присвячений українському вченому. Наприкінці листа П. Сікора зробив приписку: «*Я завтра, ймовірно, від'їжджаю зовсім з Німеччини в Польщу. Де буду не знаю…*» [15, л. 8].

На Різдво 1921 року Ю. Налисник і Н. Лаврик виїхали з Софії. В посольстві залишився В. Драгомирецький, який з вересня 1919-го тимчасово виконував обов'язки керуючого українським Посольством. Він підтримував зв'язок з І. Шишмановим. З нагоди 30-річчя наукової діяльності болгарського вченого В. Драгомирецький надіслав вітальний лист і від імені Уряду УНР висловив подяку І. Шишманову за особистий внесок у відродження України. У 1921 році у листах до своїх батьків Д. Шишманов згадував В. Драгомирецького у зв'язку з відкриттям у Софії гуртожитку з невеличкою театральною залою для українських військовополонених [16, л. 22] та вшануванням М. Драгоманова [16, л. 35]. Після закриття дипломатичного представництва В. Драгомирецький тривалий час залишався в Софії, підтримував зв'язок з українськими емігрантськими організаціями [17, л. 103–104].

Незважаючи на те що Посольство УНР проіснувало недовго, воно, за висловом Ю. Налисника, залишило після себе сліди, хоч і не робило «*великої політики*» [2, с. 259]. Посольство започаткувало українські видання, здійснювало заходи із вшанування Т. Шевченка й М. Драгоманова. У листі до батьків від 20 червня 1921 р. Д. Шишманов детально описав вшанування пам'яті М. Драгоманова на його могилі: «Усі українці — військові, які живуть в гуртожитку, прийшли строєм і поклали величезний вінок з живих квітів з національними стрічками. Крім того, поставили й інший вінок, оригінально зроблений з волошок і жовтих польових квітів у вигляді герба (Д. Шишманов намалював у листі тризуб — *Авт.*). … хор виконав "Вічна пам'ять" і "Ще не вмерла Україна"» [16, л. 35]. На урочистостях В. Драгомирецький виголосив промову.

22 квітня 2008 року тогочасний міністр закордонних справ України Володимир Огризко урочисто відкрив пам'ятну дошку на будинку (вул. Хан Крум, 11), де у 1918–1920 рр. знаходилося Посольство УНР. Ініціатором події виступило Посольство України в Болгарії. На відкритті були присутні українські та болгарські дипломати, представники української діаспори та болгарської громадськості, викладачі та студенти-україністи Софійського університету ім. Св. Климента Охридського, а також студенти Київського національного університету ім. Т. Шевченка, які перебували на стажуванні в Софійському університеті [14, с. 60].

1. *Дорошенко Д.* Спогади (Із твору «Мої спомини про недавнє минуле») // Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: у 2 ч. — К.: Укр. письменник, 2008. — Т. 1. — С. 275–346.
2. *Налисник Ю.* Перше посольство Української Держави в Болгарії (спогад з-перед 20-ти років) // Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: у 2 ч. — К.: Укр. письменник, 2008. — Т. 1. — С. 252–259.
3. *Шишманов Иван.* Дневник 1879–1927 гг. — София: ИК «Синева», 2003. — 349 с.
4. *Якімова А.* Роль Івана Шишманова у виборі першого посла Української Народної Республіки в Болгарії // Драгоманівські студії — Драгоманивски студии. Матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії». — Софія: Бетапринт — Петрови и Сие, 2013. — С. 112–115.
5. Централен държавен архив (ЦДА), ф. 176К, оп. 14, а. е. 890.
6. Научен архив на БАН (НА БАН), ф. 11К, оп. 5, а. е. 230.
7. ЦДА, ф. 3К, оп. 1, а. е. 98.
8. *Якімова А.* До 120-річчя з дня народження Олександра Яковича Шульгина — першого посла України в Болгарії // Драгоманівські студії — Драгоманивски студии. Матеріали четвертої та п'ятої наукових конференцій «Драгоманівські студії». — Софія, 2011. — С. 20–23.
9. НА БАН, ф. 11К, оп. 3, а. е. 1963.
10. *Якімова А.* Листування Олександра Шульгина з родиною Шишманових у 1922–1932 роках (за матеріалами Наукового архіву Болгарської академії наук) // Сумський історико-архівний журнал. — 2012. — № XVI–XVII. — С. 45–64.
11. *Степовик Д.* Скульптор Михайло Паращук. Життя і творчість. — Едмонтон–Торонто–Київ, 1994. — 226 с.
12. НА БАН, ф. 11К, оп. 3, а. е. 1361.
13. *Жуківський В.* Украинска преса в България // Драгоманівські студії — Драгоманивски студии. Матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії». — Софія: Бетапринт — Петрови и Сие, 2013. — С. 62–68.
14. *Якімова А.* Українці в Болгарії: філософія історичного буття. — София, 2011. — 100 с.
15. НА БАН, ф. 11к, оп. 3, а. е. 506.
16. НА БАН, ф. 11к, оп. 3, а. е. 1928.
17. ЦДА, ф. 176к, оп. 3, а. е. 1035.

Antonina YAKIMOVA,
Executive Director of the Union
of Ukrainian Organizations in Bulgaria

EMBASSY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN BULGARIA

Abstract. The article deals with the establishment and activities of the Embassy of the Ukrainian People's Republic in Bulgaria in 1918–1920.

The staff of the Embassy of Ukraine in Sofia in 1918 consisted of Ambassador Oleksandr Shulhyn, Advisor Fedir Shulha, Military Attaché Borys Bobrovskyi, First Secretary Petro Sikora, secretaries Vasyl Drahomyretskyi and Dmytro Sheludko, attachés Yulian Nalysnyk, Mykola Lavryk and Ioanii Dodul.

The official ceremony of accreditation and delivery of credentials to King Ferdinand took place on September 7, 1918. This date marks the beginning of official diplomatic relations between Ukraine and Bulgaria in the twentieth century.

The author describes in detail the activities of the staff of the Embassy of the Ukrainian People's Republic, Ambassador Oleksandr Shulhyn, Advisor Fedir Shulha and secretary Vasyl Drahomyretskyi. The article also covers publishing and cultural activities of the diplomatic mission, connections of the diplomats with the Shishmanov family, representatives of the Bulgarian intelligentsia and the Ukrainian emigration.

The author draws attention to the fact that the Embassy of the Ukrainian People's Republic did not last long, but it established Ukrainian publishers, organized commemorative events to honor T. Shevchenko and M. Drahomanov. The main priority in the diplomatic work of O. Shulhyn was the return of 15 thousand Ukrainian prisoners of war from the territory of Bulgaria to Ukraine.

The history of the diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic in Bulgaria in 1918–1920 is of constant interest to Ukrainian historians and diplomats, researchers of the Ukrainian diaspora in Bulgaria.

Keywords: Ukraine–Bulgaria diplomatic relations, the first diplomatic mission, the first Ambassador of Ukraine, activities of the Embassy of Ukraine.

Володимир ЧОРНИЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посланник,
ветеран дипломатичної служби,
член Національної спілки журналістів України

СТОЛІТТЯ ПЕРЕМОГ І ПОРАЗОК.
Роздуми дипломата

Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці:
Де той рік, де той місяць, той проклятий місяць і день,
Коли ми, українці, забули, що ми — українці?
Віктор Баранов

Початок 1917 року запам'ятався історикам Лютневою (23–28 лютого) буржуазно-демократичною революцією в ослабленій Першою світовою війною Росії. Цей рік ознаменував старт державних переворотів, революцій, масового бандитизму і громадянської війни. До кінця року процес набув потужного національно-визвольного характеру в середовищі поневолених народів, а завершився встановленням на одній шостій частині суші комуністичного режиму, який проіснував наступні 70 років. Історія безкомпромісно винесла смертний вирок Російській імперії, перефарбувавши її в червоний колір у надії на краще майбутнє. (Зречення 2–3 березня 1917 року престолу не врятувало й останнього імператора. Влітку 1918 р. Миколу II разом із сім'єю більшовики таємно розстріляли.)

Забігаючи наперед, у підсумку двох світових воєн можна констатувати: перша закінчилася розвалом найбільшої в світі Російської імперії, а друга — єдиної імперії радянського, комуністичного зразка.

У моїх рідних краях, на Христинівщині, як і в багатьох інших місцях, звістку про те, що в Петрограді 3 березня скинули царя-самодержця і влада перейшла до його правонаступника — Тимчасового уряду Олександра Керенського, зустріли без особливих переживань, сподіваючись на розрекламований більшовиками розподіл панських земель і маєтків. Це й зрозуміло, якщо згадати, що таке тодішня армія? Це озброєні селяни, одягнуті в солдатські шинелі. Власне, й самі ідеї революцій 1917 року — переважно проселянські. Десь від Столипінського 1907-го, незважаючи на гоніння поодиноких українських організацій (поступовців та радикальної молоді), селянина гріла надія на краще майбутнє, а тут раптом цілий ленінський Декрет про землю. А гасло «мир хатам, війна палацам!», як відомо, було популярним в усі часи й за будь-яких обставин. Тож селянство, налаштоване ділити землю, спочатку свідомо чи стихійно йшло за

більшовиками, допомагало в ліквідації класу поміщиків, виступало за радянську владу. Глава російського Тимчасового уряду невдовзі втік з країни. А знецінені великоформатні гроші-«керенки» ще довго на всяк випадок перекладалися з місця на місце в сімейних загашниках старших людей. Так, як згодом дешевенькі радянські купони, хто пам'ятає.

Стримано, або порівняно спокійно, сприйняли земляки й заснування в Києві 17 березня Центральної Ради, яка виступила альтернативним до Петроградського уряду центром влади і (об'єктивно) лідером розгортання національно-визвольного руху в Україні в нових революційних умовах, чого не було під час російської революції 1905–1907 рр. [1]. Універсалами ЦР, як віхами, означені етапи проходження країни тернистим шляхом до самостійності. Саме завдяки діяльності цієї першої вітчизняної установи парламентського типу на політичній карті Європи вперше в XX ст. з'явилася Українська держава. 10 (23) червня 1917 р. її Першим Універсалом було проголошено суверенітет і автономію України ще в складі унітарної Росії, але заявлено, що джерелом влади в ній є український народ. Про це телеграмою повідомлено петроградський уряд Г. Львова — О. Керенського. 3 (16) липня 1917 р. Центральна Рада ухвалила Статут вищого управління України (II Універсал), що надавав Центральній Раді та Генеральному Секретаріатові відповідно права парламенту та уряду. Статут оголошував Центральну Раду «органом революційної демократії всіх національностей України». Генеральний секретар національних справ мав трьох заступників: з єврейських, польських та російських справ. Третім Універсалом ЦР 7 (20) листопада державу формально проголошено Українською Народною Республікою. В її політиці було окреслено тенденцію відмежування від Росії. У складних умовах революційного протистояння зародилася надія на справді незалежну державу. Саме через це і УЦР і УНР, а також Генеральний Секретаріат і українізовані військові частини й загони «вільного козацтва» промосковськими силами вважалися ворожими трудящим масам, куркульськими, буржуазними, контрреволюційними, націоналістичними.

На противагу їм у захопленому більшовиками Харкові та інших містах, як відлуння другої російської революції (7 листопада, за юліанським стилем названої Жовтневою), протягом грудня встановлювалася влада Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, приймалися рішення про тісний зв'язок з радянською Росією. Під цим пресом будь-яка українізація повсюдно була обмежена. А з іншого боку, на Універсалах і діях нової влади позначались організаційні незгоди та ідейні хитання тогочасних лідерів, прояви соціалістичного ідеалізму (соціалістів-націоналістів: Грушевський, Винниченко, менше Петлюра, які бачили Україну як автономію Росії). І тільки 22 січня 1918 р. IV Універсалом Україну таки було проголошено «самостійною, вільною, ні від кого не залежною, суверенною державою українського народу». Генеральний Секретаріат трансформовано в Раду Народних Комісарів (РНК).

«Не розриваючи з федералістичною традицією, як провідною ідеєю нашого національно-політичного життя, ми мусимо твердо сказати, що тепер наше гасло — самостійність і незалежність», — писав Голова УЦР Михайло Грушевський. — «Не знаю, як витримає й переживе федералістична ідея сей тяжкий удар, який завдають їй Леніни і Троцькі, називаючи себе федералістами. Дуже трудно буде комусь, принаймні якийсь час, називати себе федералістом, коли федералістами Леніни і Троцькі вважають себе, а під сим "федералізмом" лежить у дійсності самий поганий, терористичний централізм... під маскою большевизму... Тепер ми, самим очевидним способом, маємо боротьбу самих народів великоруського і українського. Один наступає, другий обороняється. Історія сих двох „братніх народів" вступила в стадію, про котру оповідає біблійна історія перших братів: І спитав Бог: Каїне, де твій брат Авель?» [2].

Через рік у Києві на Софійській площі Директорія УНР (голова Володимир Винниченко) Актом Злуки УНР і ЗУНР (президент Євген Петрушкевич) проголосила об'єднання всіх українських земель (тепер це День Соборності України) в єдину Українську державу. (Під назвою Українська Народна Республіка вона проіснувала три роки, з 1918 до 1920). Усі ці роки, починаючи з 1917-го, урочисті заходи супроводжувалися патріотичними співами Шевченкового «Заповіту» та гімну «Ще не вмерла Україна».

Однак Центральна Рада не спромоглася витворити розгалужену мережу підпорядкованих їй низових ланок, а отже, й не мала серйозної опори на місцях. Її влада обмежувалась по суті столицею. Цим скористалася Москва та її більшовицька партія, які розгорнули шалену боротьбу за маси і поширення географії свого впливу. Тим більше, що навіть не вельми потужні національні (петлюрівські) війська були розпущені, бо ж поруч — «дружня Росія». Подібні соціалістичні ілюзії були вщент розбиті в бою під Крутами (Чернігівська область), коли 30 січня 1918 р. озброєні посланці Леніна на чолі з Муравйовим жорстоко розправилися із значно меншими і малопідготовленими загонами патріотичної української молоді [3].

Ці події викликали значний міжнародний резонанс і дипломатичне та військове сприяння Україні. Протягом 1918 року УНР визнали Румунія, Франція, Великобританія, США, Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина, Японія, Китай, Португалія, Данія, Греція, Норвегія, Ірак, Іспанія, Фінляндія, Польща, Швеція, Швейцарія. У 1919-му — Угорщина, Чехословаччина, Ватикан, Голландія, Італія тощо. Тільки цей перелік свідчить, як охоче підтримувала офіційна світова громадськість процес сходження України з російсько-імперської орбіти. Тодішній процес міжнародно-правового визнання української держави був не менш динамічний, ніж повторне визнання незалежності після грудневого референдуму 1991 року, коли Україна остаточно залишила Радянський Союз. З іншого боку, у ті буремні роки і фіни, і естонці, і латиші й литовці, та ще поляки домоглися незалежності, а українцям це не вдалося. Щось подібне болісно переживаємо й нині.

«Лідери Центральної Ради, — читаємо в „Нарисі історії Христинівщини" [4], — допустили низку помилок. Не змогли вони встояти перед навалою більшовицьких військ Росії у грудні 1917 р., які фактично розпочали першу війну з УНР. Більшовицьке керівництво Росії намагалося нав'язати Україні свою форму влади. Вже 19 лютого 1918 року в Христинівку з Києва прибув загін червоногвардійців на чолі з І. Куликом, який встановив радянську владу на станції і в селах Христинівщини… Населення України у війні між Радянською Росією і УНР зайняло нейтральну позицію і лідери Центральної Ради змушені були запросити на допомогу війська Німеччини та Австрії, з якими підписали у Бресті 9 лютого 1918 р. антиукраїнський по суті мирний договір.

У березні (5-го. — *Авт.*) 1918 р. німецькі та австрійські війська вступили у села Христинівщини (період іноземної інтервенції). Вони зразу ж поводили себе не як союзники, а як завойовники. Головною своєю метою поставили пограбування селян. Вони відновили владу капіталістів і поміщиків, які негайно пред'явили претензії на свої колишні землі».

У складних умовах Центральна Рада (по суті, в обмін на визнання) пов'язала себе в Бресті жорсткою угодою «з представниками Німеччини та Австро-Угорщини про вивезення зерна з України». Український уряд, йшлося в угоді від 9 квітня 1918 р., «зобов'язується до 31 червня 1918 р. забезпечити центральним державам 60 мільйонів пудів зерна та виробів з нього, кормів, стручкових овочів, насіння і олійного насіння». А вже 23 квітня УНР офіційно підписала договір з Німеччиною та Австро-Угорщиною про поставки з України продовольства і промислової продукції. Публікувалися «звіти» про виконання цих зобов'язань. Так, 8 травня 1918 р. повідомлялося, що «останніми днями вивезено з України до Німеччини 2 мільйони пудів зерна. Вивезено також до Німеччини й Австрії 1200 вагонів різних інших продовольчих продуктів» [5].

Країна за відсутності боєздатної армії та компетентних адміністраторів ледь витримувала такий подвійний тиск — російську інтервенцію і австро-німецьку окупацію. До того ж, як свідчив Повірений у справах Фінляндії в Києві, «німецька влада… дедалі критичніше ставилася до соціалістичної Центральної Ради… Німці не зовсім розуміли український національний рух… У квітні 1918 року за їхньою допомогою відбулася революція, яка сприяла буржуазним перетворенням в Україні» [6]. Малоспроможна Центральна Рада не справлялася ні з наступом революційних сил, ні з завданнями збору та відправлення продовольства в Австрію та Німеччину, і 29 квітня 1918 р. німці, які вели подвійну гру, «забувши» про домовленості з Центральною Радою, розігнали її. Згодом, щоправда, відновили, але 2 червня навіть юридично визнали гетьманську державу на чолі з колишнім царським генерал-лейтенантом Павлом Скоропадським, котра теж — під назвою Українська Держава — проіснувала неповних вісім місяців, з 29 квітня до 14 грудня. Відновлення за допомогою тих же німецьких багнетів Гетьманату — історичної української форми правління — було недовгим. На відміну від петлюрівців, які орієнтувалися передусім на дрібне та середнє селянство, генерал був ближче до великих землевласників. Мало не єдиний аристократ у тодішній владі, він, за відведений йому дуже короткий час, встиг чимало зробити, але історія монархію вже списала. До антигетьманських сил перейшли навіть кращі загони Січових стрільців на чолі з Євгеном Коновальцем та Андрієм Мельником. Скоропадський недооцінив Петлюру і як політика, і як противника німецької присутності, та змушений був емігрувати…

І хоч цей переворот був безкровним, майже одночасно з ним у країні розгорнулася партизанська та повстанська боротьба і проти окупантів, і проти залежного від них Гетьманату, впливу якого ніхто в цих краях особливо й не відчув. Великі повстанські загони діяли на Звенигородщині, в Таращі, Шполі, Христинівці. Масові виступи в багатьох навколишніх селах перешкоджали чужинським зайдам грабувати місцеве населення. 18 липня 1918 року до всеукраїнського страйку залізничників приєдналися робітники й службовці станції Христинівка. В робітничому середовищі переважали ідеї більшовизму, пропагандою яких займалися ревкоми. До більшовиків перейшло й керівництво збройною боротьбою. За їхнім сценарієм розвивалися й подальші події, не зважаючи на політику утвореної 14 листопада Директорії (покликаної очолити опір іноземним силам і наступ на Гетьманат). І все ж саме на її користь Скоропадський 15 грудня змушений був відмовитися від влади, навіть випустивши з Лук'янівської в'язниці свого противника Петлюру, де той опинився з волі Генерального Секретаріату (Винниченко) на вимогу російських більшовиків. Петлюра залишався заступником голови Директорії і Головним отаманом війська УНР. Але поза центром уже верховодили більшовики та денікінці.

Вірні Симону Петлюрі сили, позбувшись Скоропадського, зразу ж повели боротьбу і з білими «добровольцями» Денікіна, але швидко припинили її, оскільки цього вимагала так звана мирна угода з військами Антанти, і критична ситуація в самому Києві. У місто вдерлися богунці на чолі з Щорсом і з криками «Бей Петлюру!» очистили столицю від його прихильників. Європа того разу не підтримала Україну. Однак, як пише історик Володимир Горак, пізніше, у серпні 1919 року, біля станції Христинівка підрозділи петлюрівського воєначальника Юрка Тютюнника знову зустрілися з білогвардійськими військами [7]. А далі почався процес, відомий фразою: «у вагоні Директорія, під вагоном — територія». Соціалістичний уряд УНР і справді певний час перебував на колесах (Київ — Фастів — Вінниця — Тернопіль — Підволочиськ — Кам'янець-Подільський)…

Після більшовицького перевороту і кардинального зламу старого ладу Харківський (промосковський) з'їзд рад 12 грудня 1917 року проголосив радянську владу в Україні. Але проголосити і встановити не завжди одне й те саме. Харків навіть називають першою столицею України, хоча насправді столицею Української Народної Республіки був Київ, але більшовики УНР не визнавали. А вже

потім — кілька місяців у 1919 і ще з 1920 до 1934 року — в історію увійшов таки Харків як столиця України Радянської. «Зрештою, більшовики були змушені утворити „Радянську Україну" в межах саме УНР… І ми маємо сьогодні кордони держави, здобуті нашими прадідами в 1918–1920 роках» [8].

Влада Рад епізодично заявляла про себе то там, то там і в грудні 1917, і в лютому та листопаді 1918-го, і в березні 1919-го. В усякому разі, не менше трьох разів Червона армія окуповувала українські землі, і практично в кожний прихід московських військ в районі і в селах були спроби встановлення радянської влади. Те, що вона врешті осаджена в Україні силою російських багнетів, здається, ні в кого не викликає сумнівів.

Після нетривалого перебування під крилом Директорії (найвищий орган державної влади з середини листопада 1918 р.), Христинівщина 13 березня 1919 р. була знову зайнята військами російської Червоної армії. З вересня того ж року до 14 січня 1920-го тут запанували денікінці, проте частини 44-ї дивізії Червоної армії уже вкотре відновили владу більшовиків, а з нею і політику «воєнного комунізму».

З проголошенням 6 січня 1919 року Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР, з 1937 р. — УРСР) було сформовано Тимчасовий робітничо-селянський уряд України. Маріонетковий. Український за назвою, він складався, за винятком 2–3 осіб, з росіян та євреїв, а очолив його направлений з Москви професійний революціонер, болгарський румун Християн Раковський (Кристю Станчев).

Саме з 1919-го офіційно веде своє літочислення й Рада мого села Івангород. Хоч остаточно «влада робітників і селян» закріпилась тут у січні наступного року. У ті січневі дні 1920-го війська білого генерала Денікіна в наших краях остаточно поступилися більшовикам, а в травні христинівські залізничники приймали вже агітпоїзд Михайла Калініна, який виступив з промовою «Проти кого і за що бореться Червона армія». Не маючи тексту промови, не думаю однак, що всеросійський староста роз'яснив, що в головному позиції білих і червоних дивним чином збігалися: і ті й інші воювали за «єдину і неділиму Росію». Різномасті і різнокаліберні вояки мигтіли безперервно, не всі й запам'ятались. Калінін тоді разом з Будьонним і Ворошиловим провів інспекторський огляд дивізії 1-ї Кінної армії.

Не знаю, чи були безпосередньо в Івангороді махновські анархісти, а те, що сам батько-отаман був у Христинівці, коли об'єднався з військом УНР, щоб петлюрівці разом з махновцями вибили з Христинівки війська Денікіна, пишуть, зокрема, й у черкаській інтернет-газеті «Прес-центр» (04.02.09). В іншій публікації згаданого «Прес-центру» (11.02.09) про той самий період оповідається, що одним із пам'ятних боїв для молодого поета Володимира Сосюри стала жорстока «дуель гайдамацького і червоного бронепоїздів» на станції Христинівка. Це був серпень 1919 року. Історія з панцерниками пов'язала тоді в «рейковій війні» станції Монастирище, Христинівку, Вапнярку, Тальне тощо.

Сосюра, як відомо, після денікінського поранення і втечі з червоного полону «з перемінним успіхом» перебував то в загонах Денікіна, Добровольчу армію якого сприймали як антибільшовицьку силу, то Махна (навіть отримав від нього золотий годинник за виняткову мужність), то козаком у петлюрівських військах УНР і навіть в особистій охороні Петлюри. Більшовицька влада не мала наміру прощати такі дії автору патріотичного вірша-заклику «Любіть Україну», хоч про людське око й стверджувала, що він нібито визнав свою помилку. Щоб хоч трохи уявити, що тоді діялося і в душі лірика, і в наших краях, варто прочитати «Третю роту» самого Сосюри. Та ще згадати, що «стовідсотковий українець» Володимир Сосюра походив із французького дворянства по батькові, а по матері в його жилах нуртувала українська, єврейська, сербська, угорська і черкеська кров… Буваючи в його сусіда, поета Олександра Підсухи, з яким я працював, та під час прогулянок у «скверику Чкалова», що розділяв наші будинки, мені щастило зустрічатися з великим ліриком. Шкода, що в той період він «воював» уже з власним серцем.

Ці спогади майже автоматично переключаються на все українство, котре в цілому у своїх найрізноманітніших іпостасях, незважаючи на відчайдушні спроби створити і відстояти незалежну національну державу протягом 1917–1921 років, як уже згадувалося, програло. Двовладдя, багатовладдя, зміновладдя — увесь цей калейдоскопічний ряд з нетривалими проблисками чогось націєтворчого, був виснажливим і доволі непродуктивним, а то й руйнівним. Не святкували перемог і вороги. Денікін, зокрема, переживаючи безвихідь, 1920 року передав командування генералу Врангелю і втік у Францію. Путін, коли прийшов до влади, надав дочці білогвардійського ватажка громадянство Росії і пообіцяв сприяння в перепохованні батька, який помер 1947 р. у США. До речі, Черчілль радив Денікіну, поляку по матері, не чіпати Україну і йти на Москву, але той чомусь свою війну з більшовиками розгортав саме на наших землях, на шкоду Україні та й собі.

У сучасній українській історіографії помітна тенденція справедливо трактувати так звану громадянську війну як мінливий і кривавий стан збройного протистояння з агресивними сусідами, які «захищали» нас від нас самих, а не як внутрішню, класову боротьбу українців з українцями, як це силкувались розписувати промосковські автори . Хоч і така була, звичайно, однак вона не була визначальною. Визначальним був зовнішній чинник. Битва йшла за Україну. І шкода, що нам не вдалося проголосити відновлення нашої державності, наголосивши на історичних витоках українотворення, як це зробили друзі-прибалти. Штиком і шаблею нас фарбували в червоний колір. А з українського боку події 1917–1921 рр. були ніщо інше як Українська національно-визвольна революція. За синьо-жовті кольори! Практично з часу повалення російської монархії так і було. Термін «Українська революція» стосовно того періоду зміг відкрито закріпитися в науковому й політичному лексиконі лише на початку 90-х років минулого століття, після здобуття Україною державної незалежності. Десятками років нам дозволялося знати про це менше, ніж про Кронштадтський заколот балтійських моряків.

А хіба не те саме робиться тепер у зв'язку з подіями в Україні після 2013 року? Знову-таки експлуатується підступна ідея внутрішнього конфлікту на підміну відвертої російської агресії проти України та міжнародного співтовариства всупереч договірним зобов'язанням і міжнародному праву. Типові цинічні методи творців «русского мира», повінчаних з продажними елементами липових «республік» та пропагандистських сил, шо впряглися обслуговувати криваві дії кремлівського ватажка та його «сортирне» господарство, про яке цей московський інтелектуал не забуває згадувати в своїх проповідях.

…Боротьба за Україну триває.

Ми все ще перебуваємо в процесі революційних випробувань. На жаль, не в наступі, а в обороні. Воїни падають і падають!!! ООН підраховує тисячі й тисячі. Матері плачуть… У ворожої сторони теж є матері. Пропаганда створює враження, що вони не протестують, щоб їхніх дітей посилали в Україну вбивати наших дітей, і масово схвалюють політику гібридного російського самодержця. Захмарні відсотки підтримки! Як за Сталіна.

Західні ж гаранти української безпеки, роззброївши нас в інтересах держави-агресора, ходять тепер загадковими дискусійними колами, то в Мінську, то в європах, і чогось вичікують. Сумніваються нібито в походженні убивць суверенної України. Переживають, чи в достатній мірі вони забезпечуються водою, фінансами, номенклатурою озброєнь…

Тож думаймо, люди, коли ми, українці, забули, що ми українці.

1. «Укр. правда» — «Іст. правда», 27.05.16, с. 5.
2. *Грушевський М.*, Вибрані праці. — Нью-Йорк, 1960. — С. 39–43.
3. Тривалий час історики стверджували, що легендарний крутянський бій відбувся 29 січня 1918 р.
4. *П. Горохівський*, Умань, «Аналітик», 2003, с. 60.

5. Киевщина в годы гражданской войны и иностранной военной интервенции (1918–1920). — К.: Держполітвидав УРСР, 1962. — С. 11, 13.
6. *Гумерус Г.*, Україна в переломні часи. — Таксон, 1997. — С. 45.
7. День. — 12.10.07.
8. *Кирило Галушко* // День. — 18–19.11.2011.

Volodymyr CHORNYI,
Envoy Extraordinary and Plenipotentiary,
Veteran of the Diplomatic Service,
Member of the National Union of Journalists of Ukraine

CENTURY OF VICTORIES AND DEFEATS.
A Diplomat's Reflections

Abstract. The article is concerned with the fact how political collisions during the century (1917–2017) have affected the life and consciousness of ordinary Ukrainians. It describes how in complex environment of a revolutionary confrontation, the hope for an actually independent state has arisen.

The author analyses the events of over a century span, starting from the bourgeois-democratic revolution of 1917, state rebellions, revolutions, civil war. The process, which gained a strong national-liberation nature amid the enslaved peoples, including those from Ukraine, is considered. These events caused a massive international reaction and led to the provision of diplomatic and military assistance to Ukraine. Over 1918, the majority of European countries recognized the UPR.

The foundation of the Central Council in Kyiv, its gains and losses are described. Directives of the Central Council marked stages of the country's path to independence. Due to its activity, the Ukrainian State was established. However, against the backdrop of difficult times, the Central Council was bound to sign in Brest (in exchange for recognition) a rigorous agreement with representatives of Germany and Austria-Hungary. Having no efficient army and competent leadership, the country was barely able to withstand the double pressure — the Russian intervention and Austro-German occupation.

The then process of international-legal recognition of the Ukrainian State was as dynamic as the subsequent recognition of its independence followed by the referendum of December 1991, when Ukraine ultimately withdrew from the Soviet Union.

Keywords: Central Council, revolution of 1917, UPR, Germany, Austro-Hungary.

Юрій БОГАЄВСЬКИЙ,
Надзвичайний
і Повноважний Посол,
ветеран дипломатичної служби

НЬЮ-ЙОРК У МОЄМУ ЖИТТІ…

Так склалася особиста дипломатична доля, що чимало моїх короткочасних і довготривалих службових відряджень за кордон як у радянський період, так і в роки вже незалежної України були пов'язані з Нью-Йорком.

Уперше я познайомився з цим, без перебільшення, унікальним американським містом у 1976 році. Як першого секретаря і помічника тогочасного Міністра закордонних справ УРСР Г.Г. Шевеля мене також залучили до групи радників у складі делегації республіки, яка взяла участь в роботі 31-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Від колег я чув багато різних розповідей про Нью-Йорк, в якому вони вже побували, а дехто й неодноразово. Та недаремно кажуть, що «краще один раз побачити, ніж сто разів почути».

І хоча це було вже друге моє відрядження за кордон (у 1975 році я вперше побував у Відні, столиці Австрії[1]), до зустрічі з містом «жовтого диявола» готувався з деяким хвилюванням. Адже то був уже інший, більш віддалений континент і зовсім інший, незвіданий і загадковий ще для мене заокеанський світ.

До речі, нагадаю, що автором такого ярлика для Нью-Йорка був Максим Горький (Пєшков). У своєму нарисі під назвою «Город желтого дьявола» (1906 р.)[2] він чотири рази вдався до цього «терміна». Кремлівським же ідеологам він так сподобався, що протягом багатьох років його активно використовували радянські дипломати, особливо московські, багато з яких намагалися все ж за всяку ціну потрапити у відрядження саме до Нью-Йорка.

Що ж це за місто, яке завжди вважали не лише «в'їзними воротами» (англ. — «gateway») до Сполучених Штатів Америки, а й «вікном», через яке можна було спостерігати за життям усієї цієї держави? Саме так охарактеризував Нью-Йорк у виданому ще 1966 року англомовному посібнику для студентів-міжнародників під назвою «Погляд на Сполучені Штати Америки» його автор Г.Д. Томахін.

Тож для тих, хто ніколи не бував у Нью-Йорку або мало знає про його історію, дозволю собі навести таку довідку.

17 квітня 1524 року флорентієць, мореплавець і дослідник Джіованні да Верраззано[3], який перебував тоді на службі у Франції, дістався кораблем гавані по-

Перше відрядження за кордон. Відень, Австрія, 1975 р. На передньому плані делегація УРСР (зліва направо): Степанов В.П., Бабій Б.М., директор Інституту держави і права АН УРСР, автор спогадів My first official trip abroad. United Nations Conference on the Representation of States in Their Relations with International Organizations, Vienna, Austria, 1975

близу невідомого острова (в майбутньому Манхеттена). Через деякий час він продовжив свою подорож. Через 85 років 12 вересня 1609 року до цього острова, але вже з іншого, західного його боку, прибув на голландському судні англійський мореплавець капітан Генрі Гудзон. Уздовж тієї частини острова протікала велика річка, яка в майбутньому дістане назву Hudson River (р. Гудзон).

У 1628 році голландський губернатор Пітер Мінуіт придбав цей острів у місцевих індіанців за товари та різні дрібниці, сплативши близько 24 доларів. Поселення, що поступово розширювало свої володіння, дістало назву Новий Амстердам. Але у 1664 році, не зустрівши опору, цю місцевість захопили англійські війська, які перейменували її на Нью-Йорк на честь герцога Йоркського, брата короля Чарльза II, якому цю колонію було обіцяно як подарунок до дня народження[4].

Та на цьому не закінчилася епопея боротьби за володіння цим поселенням.

У 1678 році Нью-Йорк знову захопили голландці і дали йому назву Новий Орандж[5]. Проте вже наступного року британці відвоювали місто й повернули йому назву Нью-Йорк.

9 липня 1776 року поблизу міської управи у присутності Джорджа Вашингтона американському війську було зачитано Декларацію незалежності, складену Томасом Джефферсоном 4 липня, яка проголосила незалежність США від Англії.

У 1790 році в Нью-Йорку вже мешкало 49 тисяч осіб. А 1 січня 1898 року острів Манхеттен (про історію цієї назви трохи далі) та інші чотири райони на північному сході, на півночі та на півдні були об'єднані в Нью-Йорк Сіті.

Отак з першого поселення на віддаленому південному кінці острова Mannahata[6] (так називався колись нинішній район Нью-Йорка Манхеттен (Manhattan) «місто із самого початку, знало воно про це чи ні, потрапило до революційного проекту: створення нового зразка спільноти людей, яка набуде своєї ідентичності не з одного місця, не з однієї національності, не з однієї етнічності, не з однієї релігії, не з одного способу життя, а як конвергенція усіх місцевостей, усіх національностей, усіх етносів, усіх релігій і всіх способів життя»[7].

Свого часу, відвідавши Нью-Йорк, один з голландських міністрів із здивуванням зауважив, що на вулицях міста можна було почути 17 різних мов, через 350 років кількість їх сягнула вже близько 180.

На відміну від інших великих міст США Нью-Йорк досить швидко наповнювався «найбільш різноманітним і плюралістичним населенням у всьому світі, жодна з груп якого не стала більшістю»[8].

Готуючись до першого відрядження до США, я намагався дізнатися, наскільки це було можливим у тогочасних умовах, якомога більше інформації про Нью-Йорк. У брошурі 1974 року під назвою «New York Your Host» я прочитав про те, що як найбільше місто США Нью-Йорк «поєднував у собі всі елементи американського суспільства, зберігаючи при цьому свою особисту унікальність. Він був водночас притулком для всіх політичних філософій, містом, у якому радикалізм мешкав поруч з консерватизмом».

Уже в Нью-Йорку я також дізнався про те, що його здавна називали «The Big Apple» («Велике Яблуко»). Таке прізвисько міста вперше використав у своїх репортажах близько 1920 року минулого століття спортивний журналіст Джон Фітцджеральд, який захоплювався перегонами на конях. Якось у Новому Орлеані він випадково почув розмову робітників однієї стайні (то були афро-американці), які збиралися поїхати до «великого яблука», маючи на увазі Нью-Йорк, де кінні змагання вважалися тоді «найбільш престижним видовищем».

Пізніше це прізвисько (англ. — «nick-name») зникло з використання аж до початку 1970-х років, коли деякі туристичні компанії вирішили відродити його з метою поліпшення іміджу міста, яке в попередні роки як найбільш заселене переживало економічне лихо й високий рівень злочинності. Відповідну рекламну кампанію ініціював ентузіаст джазу Чарльз Жілетт, який знав, що свого часу «The Big Apple» додавало поваги місту. Тоді й почали з'являтися у продажу різні шпильки (pins), майки та інші товари із зображенням яблука. При цьому

Brooklyn Bridge New York City

32-га сесія Генеральної Асамблеї ООН, вересень 1977 р. Справа наліво: Міністр закордонних справ УРСР Шевель Г.Г., Постійний представник УРСР при ООН Мартиненко В.Н., письменник Підсуха О.М.; в 2-му ряду зліва направо: автор спогадів, Крижанівський В.І., Білоусов М.М.
At the 32nd session of the United Nations, New York, September 1977. The front row (from right to left): H.E. Heorhiy Shevel, Minister for Foreign Affairs of the Ukrainian SSR delegation; H.E. Wolodymyr Martynenko, Permanent Representative to the United Nations; Oleksandr Pidsukha, the Ukrainian writer. The second row (from left to right): Yuri Bohaievsky, assistant to MFA; Wolodymyr Kryzhanivsky and Mykhailo Bilousov

відвідувачам Нью-Йорка пропонували відкусити шматочок цього «великого яблука». З того часу це прізвисько повернулося до міста. У 1976 році один з таких підмагнічених сувенірів із зображенням відкусаного червоного яблука придбав і я. Він усі ці роки був на холодильнику, нагадуючи мені про мою першу поїздку до Нью-Йорка. При цьому зауважу, що до виробництва фруктів це місто ніякого відношення не має.

У 1977 році його населення становило вже більше 7 мільйонів осіб, а разом з приміськими зонами — близько 17 мільйонів. Переважна більшість були емігрантами з різних країн світу.

Багато районів Нью-Йорка «відображають унікальний характер цього дуже збуджуючого міста» (з альбому «New York. A Picture Book to Remember Her By», 1978).

Гадаю, що наведеної інформації більше ніж достатньо, щоб у читача склалося уявлення про це неповторне місто.

Перше майже тримісячне перебування в Нью-Йорку стало для мене ще одним корисним досвідом засвоєння практичної дипломатії у зарубіжному середовищі, яким була робота з учасниками сесії ГА ООН. Тоді я вперше виступив від імені нашої делегації у Четвертому комітеті при розгляді питання про хід реалізації Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам.

Наступного, 1977, року мені випала честь знову бути у складі нашої делегації на черговій 32-й сесії ГА ООН і виступити в тому ж Комітеті.

До речі, в ті роки про всі без винятку виступи на сесіях ГА ООН представників УРСР (глав делегацій, заступників та радників) повідомляло в скороченому вигляді для республіканської преси тодішнє РАТАУ (Радіотелеграфне агентство України). Всі ці витинки з газет наповнювали наші робочі досьє (і особисті також), формуванню яких кожен з нас приділяв особливу увагу. В ті роки робити це було не зовсім просто, але до чергової сесії ГА ООН чи засідань органів будь-якої міжнародної організації, членом якої була УРСР, наші делегації були «озброєні» змістовним комплектом робочих досьє.

Набутий на двох регулярних сесіях Генеральної Асамблеї ООН досвід, як і знайомство у вихідні дні із життям та визначними місцями Нью-Йорка, суттєво прислужилися мені вже як співробітникові Секретаріату ООН з липня 1979 до липня 1982 року, про що буде трохи далі.

Після двох відряджень до Нью-Йорка я відчув, що динаміка цього величезного міста не лише загартувала психологічно, а й додала більшої впевненості в собі, допомогла позбутися деякої стриманості та й, буду відвертим, зайвої сором'язливості, яка певною мірою заважала мені на початковому етапі дипломатичної служби. Таким недоліком, як я помічав, «страждали» тоді деякі мої колеги, але з роками вони набули необхідного досвіду і стали справжніми професіоналами.

Як же я потрапив до Секретаріату ООН, набувши при цьому статусу міжнародного службовця?

Про цей черговий період моєї «нью-йоркської школи дипломатії» я й хочу розповісти.

У ті роки відбір кандидатів на відповідні посади в Секретаріаті ООН здійснювався з урахуванням кадрових квот, встановлених для країн-членів Організації. Для УРСР така квота була визначена на рівні 23 посад різного рівня. Діяла в ті роки і система ротації (фактично зникла після розпаду СРСР). Квота УРСР заповнювалася як за рахунок співробітників МЗС, так і представників деяких республіканських міністерств і відомств, залежно від потреб Секретаріату ООН у кваліфікованих фахівцях з відповідних сфер.

Відбором таких кандидатів займалася кадрова місія Секретаріату ООН, яка приїздила і до Києва, щоб на місці (в нашому МЗС) зустрітися безпосередньо з кожним з них для визначення рівня їх професійності та володіння іноземною, зокрема англійською, мовою. Після такої співбесіди кадрова місія приймала відповідні рішення, які не завжди були позитивними.

Пройшов таку непросту процедуру і я. Під час бесіди зі мною керівник місії (американець), ознайомившись з моєю біографією, був дещо вражений тим фактом, що до роботи в МЗС я працював і в друкарні, і різноробочим на тарно-

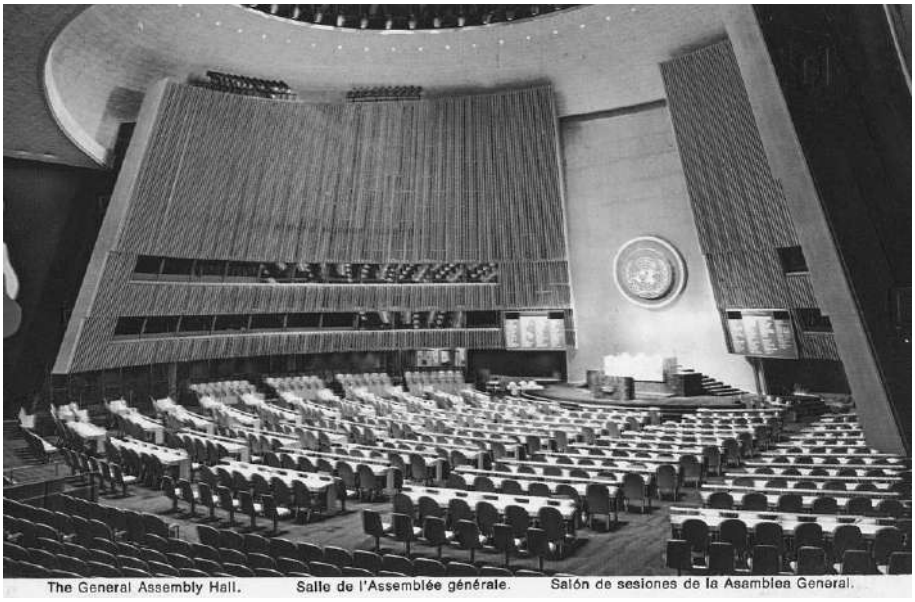

Зала Генеральної Асамблеї ООН, Нью-Йорк, 1977 р.
The UN General Assembly Hall, New York, 1977

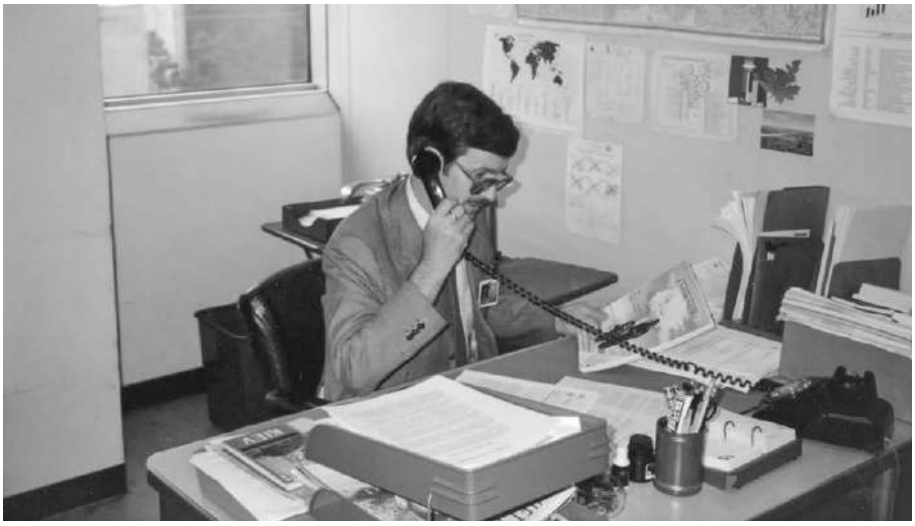

Автор спогадів — співробітник Секретаріату ООН, редактор англомовного журналу «Хроніка ООН», Нью-Йорк, 1980 рік
As United Nations Secretariat staff member. In the team of editors of the UN Chronicle monthly magazine, New York, 1980

му заводі, і у двох видавництвах (а позаду були ще армійська служба і навчання в інституті!). Довелося дати відповідні пояснення деяких етапів мого додипломатичного життя. Урахувавши мій практичний досвід на видавничій ниві, задовільне володіння англійською мовою, а також мою попередню роботу у відділі преси МЗС, місія вирішила рекомендувати мою кандидатуру на вакантну посаду одного з редакторів англомовного журналу «Хроніка ООН» (UN Chronicle) в Управлінні громадської інформації (пізніше буде Департамент). Ту посаду до цього займав також представник УРСР, але не з нашого міністерства.

На час мого прибуття до Секретаріату ООН в редакції цього журналу працював ще один наш МЗСівець Валерій Кучинський, але після його від'їзду звільнена ним посада редактора була заповнена вже кандидатом з іншої країни.

Як же мені працювалося на новому місці і в новій ролі? Про це трохи згодом, а поки що нагадаю дещо з історії ООН.

У далекому 1945 році основне рішення першої сесії Генеральної Асамблеї ООН полягало в тому, щоб підібрати відповідне місце на території США для розташування штаб-квартири Організації. Були розглянуті різні варіанти у багатьох місцевостях країни. Та коли в грудні 1946 року американський філантроп і фінансист Джон Д. Рокфеллер-молодший запропонував, «як подарунок», 8,5 мільйона доларів для придбання земельної ділянки поблизу Іст-Рівер (East River — Східна Ріка) у Нью-Йорку, Генеральна Асамблея відразу прийняла цю пропозицію.

Спорудження будівлі ООН штаб-квартири ООН зайняло кілька років. Заселення 39-поверхового приміщення Секретаріату ООН як адміністративного центру розпочалося в 1950 році, але лише в 1952-му з'явилася можливість провести на новому місці перше засідання Генеральної Асамблеї[9].

Відтоді Нью-Йорк стали вважати вже «міжнародним містом» усього світу. Спорудження штаб-квартири ООН здійснювала команда архітекторів, склад якої цілком відповідав назві Організації. Вони представляли США, Францію, СРСР, Велику Британію, Бельгію, Канаду, Китай, Швецію, Бразилію, Австралію та Уругвай.

Проект приміщень ООН поєднав у собі міжнародний стиль економного проекту зі стилем утопічного плану французького архітектора Ле Корбюзьє під наз-

вою «променисте місто», в якому високі вежі і низькі будівлі стоятимуть окремо одна від одної на великих ландшафтних зонах.

Будівлю ж Секретаріату ООН ніхто не сприймав із захватом, її вважали трохи більшою за коробку для взуття, прилаштовану на околиці[10].

Всі співробітники Секретаріату як міжнародні службовці, а також Генеральний секретар ООН «підзвітні лише Організації Об'єднаних Націй про свою діяльність, вони зобов'язуються не отримувати жодних інструкцій від будь-якого уряду чи будь-якої зовнішньої владної структури. Згідно зі статтею 100 Статуту ООН кожна держава-член зобов'язалася поважати виключно міжнародний характер відповідальності Генерального секретаря та персоналу й утримуватися від будь-якого недоречного впливу на виконання ними їхніх обов'язків» (Basic Facts About the United Nations, New York, 1995 p.)

На час видання цитованої публікації в Секретаріаті ООН працювало понад 14 тисяч співробітників обох статей з близько 170 країн світу.

Тепер про журнал «Хроніка ООН», який у ті роки видавався щомісячно англійською, французькою, арабською та іспанською мовами, а пізніше ще й російською в дещо скороченому варіанті.

Моя робота в редакції цього журналу розпочалася з 6-місячного випробування. Це, звичайно, дещо ускладнювало моє становище, до того ж упродовж цього терміну мені довелося бути без сім'ї, але час пролетів швидко і моя дружина з нашими дітьми прилетіли до Нью-Йорка.

Головним редактором журналу був тоді Лео Байєм, представник Тринідаду і Тобаго, з яким у мене склалися в цілому нормальні робочі стосунки. Він сам активно працював і нам — редакторам — не давав розслаблятися. Я про те не шкодую, оскільки намагався не «пасти задніх». На останньому році моєї роботи в журналі його замінили іншою особою. По багатьох роках, коли я знову працював у Нью-Йорку як заступник Постійного представника незалежної України при ООН, я зустрів його якось на вулиці неподалік Секретаріату. Привіталися і трохи поговорили як добрі знайомі.

Ідеологічне протистояння двох «супердержав», яке тривало у ті роки, позначалося і на нас, міжнародних службовцях, я це постійно відчував і в роботі редакції журналу. Скажімо, під час підготовки стислого викладу виступів у загальній дискусії на сесії ГА ООН Міністра закордонних справ СРСР та Державного секретаря США перевага щодо їх обсягу відповідним редактором традиційно надавалася виступові високого представника Вашингтона. На це досить негативно реагували представники Москви. Одного разу мені все ж вдалося переконати головного редактора в доцільності дотримання рівноцінного балансу при підготовці викладу виступів промовців такого рівня (як це не виглядає сьогодні смішно, але якось підрахували навіть кількість рядків у двох текстах, щоб вони збігалися).

Усіх «радянців», які працювали тоді в Нью-Йорку, сприймали не інакше як «russians», тому доводилося декому нагадувати, що я українець з Києва і що на роботу до Секретаріату ООН я був рекомендований за квотою Української РСР, як це й було зазначено у відповідному документі кадрової служби. В самій же редакції журналу стосунки між її співробітниками відзначалися взаємною повагою. Стосовно себе я жодного разу не відчув хоч якогось упередженого ставлення.

Водночас співробітникам Секретаріату ООН, зокрема від УРСР, доводилося працювати на «два фронти» — виконувати різні доручення керівництва як нашого Постійного представництва при ООН, так і частенько відповідної референтури Постійного представництва СРСР при ООН. Ми, насамперед ті, хто працював до цього в нашому МЗС, змушені були складати щорічні плани підготовки різних інформаційно-аналітичних довідок. Часто з обох представництв серед робочого дня викликали з якогось чергового приводу, що, звісно, не могло не залишатися поза увагою мого головного редактора. Доводилося вигадувати

Робота над черговою статтею до журналу UN Chronicle, 1981 р.
Preparation of an article for the UN Chronicle monthly magazine, New York, 1981

якесь виправдання. Це, звичайно, трохи вибивало з колії, але іншого виходу в нас тоді не було. Щороку необхідно було подавати докладні письмові звіти до нашого Постпредства про здійснену інформаційно-пропагандистську роботу як у межах Секретаріату ООН, так і поза ним. У ті роки нас часто залучали до участі в різних протокольних заходах і нашого Постійного представництва, і місцевих українських організацій, які прихильно ставилися як до політики Радянського Союзу, так і до нас — представників радянської України. Були зустрічі і з українцями, які дотримувалися більш-менш нейтральної позиції, з якими відбувалися часом досить гарячі дискусії на різні теми, та завжди розставалися мирно.

Не всі, звісно, співробітники Секретаріату ООН за квотою УРСР мали таке додаткове навантаження. Були серед нас і такі, які і в Секретаріаті ООН не дуже напружувалися, а в обидва Постійні представництва (СРСР і УРСР) подавали (та й то рідко) практично нікому не потрібну інформацію, і все це їм сходило з рук, а ставлення до них було більш поблажливим.

В Секретаріаті ООН нам часто нагадували про наш статус міжнародних службовців. У цьому зв'язку пригадую одну з робочих нарад колективу редакції журналу «Хроніка ООН». Головний редактор намагався звинуватити мене в тому, що я забагато уваги приділяв захистові інтересів своєї країни. Відреагував на це досить спокійно, нагадавши всім, що як співробітник Секретаріату за квотою УРСР — однієї з країн-засновниць ООН — я і надалі враховуватиму інтереси моєї країни. При цьому зауважив, що кожен співробітник Секретаріату ООН також має пам'ятати, з якої він країни і що все залежить від того, як хто розуміє свій статус міжнародного службовця — повна відірваність від своєї країни чи нерозривний з нею зв'язок. Це, до речі, був єдиний випадок такого характеру і він жодним чином не позначився негативно на наших внутрішніх стосунках.

Хіба, скажімо, можна було вважати нехтуванням мною статусу міжнародного службовця, коли в лютому 1982 року у зв'язку з відзначенням 1500-ліття заснування Києва я організував публікацію в англомовному бюлетені Secretariat News (Новини Секретаріату) інформацію про цю подію в історії України, причому з

логотипом українською мовою (такого в ООН ще не було!), а також інформацію про влаштований Раїсою Данилівною Кравець, дружиною нашого тогочасного Постійного представника при ООН Володимира Олексійовича Кравця, протокольний захід під назвою «A Ukrainian National Tea Party», який відбувся 11 лютого того ж року з цієї ж нагоди в Жіночому клубі ООН?

Як тоді, так і сьогодні я вважаю, що зробив добру справу для моєї України.

Тому пропоную читачам ознайомитись зі змістом двох інформацій англійською мовою. Сподіваюся, що ті, хто володіють цією мовою, перекладу не потребують, та й для практики це не завадить.

1500 років Києву

Within the framework of a cultural programme adopted last year by the 21st session of the UNESCO General Conference, there was a decision on the 1,500th anniversary of the founding of Kiev. Submitted by the Ukrainian SSR delegation, the resolution was co-sponsored by twenty-six countries and passed unanimously.

The resolution expressed the conviction that the international commemoration of anniversaries of great historical events is a major contribution towards the fulfilment of the constitutional purposes and tasks of UNESCO insofar as the growth of mutual understanding and collaboration among peoples is concerned. Considering that the 1,500th anniversary of the founding of Kiev - one of the most ancient of the Slav cities that provided the cornerstone of the civilization of the Eastern Slav peoples - falls in 1982, and recognizing the rich contribution made by Slav civilization to the development of world culture, the General Conference invited member states of UNESCO and international organizations to draw this event to the attention of the public in their countries and of academic and cultural circles, using the mass media for this purpose. It instructed the Director-General of UNESCO also to help popularize the anniversary by using the mass media.

* * *

A UKRAINIAN NATIONAL TEA PARTY

"Ukrainians are diligent, kind and hospitable people. They grow wheat and fly spaceships. They like dancing and singing. But most of all they cherish and value peace."

So said Mrs. Raissa D. Kravets, wife of the Permanent Representative of the Ukrainian SSR to the UN, at a traditional national tea that took place at the Women's Club on 11 February.

The Ukrainian SSR, a founding member of the UN and a participant in the work of some 70 international organizations, lies in the south-west of the European part of the USSR. To travel the length of its administrative frontiers, one would have to cover more than 4,000 miles. The population is over 50 million, representing people of more than 100 nationalities who live together in friendship and unity.

Mrs. Kravets briefly told her many guests about the past and present of her home country and its capital, Kiev, which celebrates the 1,500th anniversary of its founding this year. In accordance with a UNESCO decision, this event will be observed throughout the international community.

A city of steep hills and expanses of the Dnieper valley, Kiev is famous for its beautiful parks, gardens and boulevards. Often called a park-city, it is especially attractive in May when the chestnut trees, the capital's pride and joy, are in full bloom.

The guests at the national tea were shown a documentary film about Kiev, reviewed the long history of that old and always young city through a series of colour photos and saw a wonderful exhibition displaying the rich traditions of Ukrainian decorative and applied arts. And, exceeding all expectations were the fascinating melodies of the Ukrainian folk songs skillfully performed by that well known ensemble "Dnipryanka", a trio of women bandura players from Kiev, whose voices have been heard in more than forty countries.

As a souvenir, each guest received a two-record stereo album of popular Ukrainian songs. They also tasted a number of delicious Ukrainian dishes and commented on the warmth and cordiality which prevailed at the tea party so nicely organized by the Ukrainian Mission in co-operation with the Women's Club.

"We really had a very good time", said Mrs. Marie-Thérèse Piris, wife of a senior French diplomat and Vice-President of the Club.

And to our Ukrainian colleagues in the Secretariat: have a very happy SESQUIMILLENIAL!

In the House

photo: Jyoti

A HELPING HAND

Mrs. Barbara Mitchell has been a volunteer in the Housing Unit since last summer, and her cheerful helpfulness has been a boon to staff.

Barbara suggests that staff members leaving New York should remember to tell the Housing Unit if their apartment will be available and thus help their house-hunting colleagues.

PRAYERS FOR PEACE

A small group of people is meeting on Tuesdays, 12:00-12:30 to meditate and pray for peace. If you would like to come, please call Jyoti on 7074 for details as to meeting place. Open to all.

Art Club

United Nations Staff Recreation Council
32nd ANNUAL EXHIBITION
FOR THE BENEFIT OF UNICEF
OPENING 4 MAY 1982
Delivery of works of art - 29 and 30 April
Entry blanks and information
4th floor bulletin board or
Carmen Ozomyk — Ext. 6633, Room 1451

11

За мого сприяння відповідна стаття про 1500-літній Київ була опублікована і в журналі «UN Chronicle» у червні 1982 року. До речі, той випуск журналу став останнім, у підготовці якого я також брав участь. Наступного місяця завершилася моя робота в Секретаріаті ООН і я повернувся до Києва, щоб продовжити працю в нашому МЗС.

KIEV

1500 Years

What are articles on Angkor Wat and Kiev doing in the *UN Chronicle*? The obvious answer is that there was a photographic exhibit on Angkor in the United Nations General Assembly lobby in April. And that the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) General Conference has asked us all to take note that this year marks the 1500th anniversary of the oldest of Slavic cities. But beyond this, there are more complex reasons. The brooding ruins of Angkor and the sparkling garden city of Kiev are reminders from our past of the common heritage of human civilization. Their existence enriches us all, regardless of race, nationality or ideology. Amid the swirl of declarations and resolutions in these pages they speak clearly of the aspiring human spirit, the sustenance of the great experiment that is the United Nations.

Legend has it that Kiev, the capital of the Ukrainian SSR, takes its name from Prince Kyi, who with his brothers Shchek and Khoreb and sister Lybid settled on the high bank of the Dnieper river. This is mentioned in the 12th century *Chronicle of Bygone Years* written by Nestor, a monk from the Kiev-Pechersk Monastery. But it is obvious that the city's among history dates much further back, into a time when people using stone and bone implements lived in primitive dwellings. As early as 3000 B.C., archeologists say, tribes who knew the use of pottery and engaged in agriculture and cattle raising, lived on the escarpments of Kiev.

By the middle of the first millenium A.D. the city of Kiev was well-established and by the 9th century it had grown into a large trade, handicraft and administrative centre of Eastern Europe, the capital of the powerful Eastern Slavic state, Kievan Rus. It from this time that Kiev gets the title of "Mother of Russian Cities". Under Kiev, all Eastern Slav tribes were consolidated into a single union Rus entity from which sprang the three historical peoples: Russians, Ukrainians and Ukrainians.

(Cont. pg. 108)

Proud figure atop Museum of the History of the Great Patriotic War commemorates the city's heroic resistance.

106

Kiev (Cont.)

The ancient Rus State with Kiev as its centre played an important role in the history of Western Europe, the Orient and Byzantium. It maintained extensive trade, cultural and diplomatic relations with many neighbouring countries, especially with the Western Slav States of Bulgaria, Poland and Czech. The extent of these ties is indicated by the dynastic ties of marriage: eleven Russian princesses were wives of the Polish royal court members and eight princes of Kiev had Polish brides. Four Hungarian Kings married the daughters of the city's noblemen, while two Kievan princes married Hungarian princesses. Such ties also existed between Kiev and the royal courts of Sweden, Norway and Denmark. At least six Rus princes had German wives and five German rulers, including Emperor Heinrich IV, married women of the noble houses of Kiev. Prince Vladimir of Kiev is said to have taken Gyda, the daughter of King Harold II of England, as a wife.

Anni Anna, the daughter of Prince Yaroslav the Wise, was wife of King Henri I of France. After the King's death, Anna was queen regent until the late years of age and her signature in Cyrillic can be found on a number of French documents of the time.

The city today is a major commercial, scientific and cultural centre with a wide range of international ties. Architecturally it is unique, with the spectacular ensemble of the Kreshchatik, the city's main artery, the grand streets of Pechersk overlooking the Dnieper, the old village atmosphere of Lukianovka and the modern apartment complexes set on the green terraces on the river's left bank. Much of the city was destroyed in World War II, several hundred thousand of its citizens killed and its cultural treasures looted. But, as many times before in its history, the people recovered and rebuilt. It has a population today of 2.2 million and is spread over some 78,000 hectares—about 48,000 hectares of that being parks and gardens. In May, when the chestnut trees are in bloom, the city is especially beautiful.

Monument to the 17th century Prince Vladimir, "Baptizer of Kiev Rus" overlooks the "garden city".
Above: "Kreshchatik" — the city's main thoroughfare.

The 1500th anniversary of Kiev is being marked within the framework of cultural programmes adopted by the twenty-first session of the UNESCO General Conference, which, in its resolution 8/15 (1980), specifically noted that the city of Kiev was "one of the most ancient of Slav cities that provided the cornerstone of the civilization and cultural development of the Eastern Slav peoples" and recognized "the rich contribution made by Slav civilization to the development of world culture and to mutual understanding and cooperation among the various peoples".

The General Conference expressed the conviction that the international commemoration of anniversaries of great historical events was a major contribution towards the fulfilment of the constitutional purposes and tasks of UNESCO in so far as the growth of mutual understanding and collaboration among peoples was concerned.

It invited UNESCO member States and international organizations to consider festivals with the commemoration of the city's anniversary by drawing that event to the attention of the public in their countries and of cultural circles, making use of the mass media.

Submitted by the delegation of the Ukrainian SSR, the resolution was sponsored by 26 countries and adopted unanimously. ■

Soviet Life

108

Упродовж тих чотирьох років ми вже краще орієнтувалися в лабіринтах Нью-Йорка, мали більше можливостей познайомитися з ритмом його життя (і відчути це на собі), оглянули його, образно кажучи, вздовж і впоперек. Побачили на власні очі не лише його яскраві, без перебільшення, дивовижні місця й архітектуру, а й не дуже привабливі райони, відчули разючі контрасти цього справді неповторного міста-велетня.

Я акцентую на цьому увагу виключно для того, щоб підкреслити ту незаперечну істину, що для будь-якого дипломата перебування за кордоном не повинне обмежуватися лише виконанням безпосередніх службових обов'язків, а й активно використовуватись для вивчення відповідної країни, її історії, внутрішнього життя та зовнішніх зносин. Це одна з досить важливих складових дипломатії.

Про той доволі цікавий період у моїй дипломатичній біографії я міг би, звичайно, розповісти більше, але вирішив зосередитися на характері та змісті мого чергового відрядження до Нью-Йорка. Свідомо уникав і подробиць про деякі нюанси, пов'язані зі специфікою тих умов, в яких мені і моїм колегам, зокрема МЗСівцям, доводилося працювати у цьому місті в ті роки.

І все ж, щоб читач, народжений вже в незалежній Україні, мав хоч якесь уявлення про ту специфіку, дозволю собі процитувати дещо зі спогадів незабутнього Геннадія Йосиповича Удовенка, який пройшов великий шлях у царині української дипломатії і досяг вагомих особистих успіхів, назавжди вписавши своє ім'я до літопису світової дипломатії.

У своїй статті під назвою «Формування незалежної дипломатії», яку він написав у 2011 році, Геннадій Йосипович, зокрема, наголосив: «У ті далекі 80-ті роки XX ст. українським дипломатам, яких було покликано на роботу в ООН, посольства СРСР, міжнародні представництва, доводилося проявляти подвійну обережність та обачність, аби не викликати, м'яко кажучи, нарікань і звинувачень від обох сторін — союзного МЗС та ЦК КПРС і «рідного» МЗС і ЦК Компартії України. Якщо траплявся недогляд чи помилка, свої карали нещадно. Як тоді казали, якщо в Москві стрижуть нігті, то в Києві обрубують пальці. Українським дипломатам довелося враховувати таку двозначність. І все ж дуже важливі основи майбутньої дипломатії незалежної України закладали саме в ті, доволі складні для дипломатії України роки».

Під цими словами можу підписатися не тільки я, а й багато моїх колег — ветеранів вітчизняної дипломатичної служби. Особливу увагу раджу читачеві звернути на останнє речення.

Для кожного з нас ті роки перебування, а точніше службового відрядження до Нью-Йорка, стали ще одним важливим життєвим випробуванням, ще однією можливістю збагатити свій практичний дипломатичний досвід. Під час роботи в Секретаріаті ООН я, до речі, навчився керувати автомобілем. З письмовим іспитом упорався з першого разу, а техніку водіння довелося здавати двічі. Це також була своєрідна, але досить корисна для мене, як дипломата, наука, яка в подальші роки і до цього часу себе виправдовує.

На завершення цієї частини спогадів хочу згадати поіменно усіх моїх колег-МЗСівців, які в ті далекі роки також перебували в тривалих службових відрядженнях у Нью-Йорку: хто працював у нашому Постійному представництві при ООН, а хто у Секретаріаті ООН. Це, зокрема, Анатолій Плюшко, Ігор Турянський, Антон Бутейко, Володимир Хандогій, Борис Тарасюк, Леонід Гур'янов, Олексій Зінченко, Олександр Буцько. Ми підтримували дружні відносини, у вихідні дні виїздили з дружинами та дітьми на відпочинок за місто у паркові зони, щороку колективно відзначали дні народження дорослих членів родин.

В незалежній Україні у кожного з нас по-різному склалися подальші особисті і життєві долі, у декого навіть доволі успішно. В дипломатії це є цілком природним явищем.

У 1982 році я не міг не лише передбачити, а й подумати про те, що через 10 років, уже в незалежній Україні, мені випаде нагода ще кілька разів побувати в Нью-Йорку — в травні 1992 року, як завідувача Відділу США і Канади і водночас виконуючого обов'язки заступника начальника Управління двосторонніх відносин МЗС України мене також залучили до «групи підтримки» делегації, яка супроводила першого Президента України Л.М. Кравчука в його офіційному візиті до Сполучених Штатів Америки 5–11 травня того року на запрошення 41-го Президента США Джорджа Буша-старшого.

В присутності Президента України Л.М. Кравчука: міністр закордонних справ України Анатолій Зленко і Держсекретар США Джеймс Бейкер підписали історичну Угоду, що стосується діяльності дипломатів двох країн на їхніх територіях
H.E. Anatoly Zlenko, Ukraine's Minister for Foreign Affairs, and H.E. James Baker, US Secretary of State, sign in the presence of President Leonid Krawchuk the historical agreement concerning the activities of diplomats of two countries on their territories

Спочатку був Вашингтон. Там на мене чекала непередбачувана ситуація, про яку не можу не розповісти. Як тільки зійшов з трапу літака (згідно з протоколом лише після того, як авіалайнер залишила офіційна делегація), до мене підійшли двоє співробітників Державного департаменту США.

Привітавшись і переконавшись у тому, що я саме той, хто був їм потрібен, вони запросили мене, не заїжджаючи до готелю, відразу поїхати з ними до Державного департаменту «для вирішення серйозного невідкладного питання». Дорогою я дізнався, що в українському тексті Спільної Заяви президентів України і США про українсько-американські відносини і розбудову демократичного партнерства, запланованої для підписання наступного дня, 6 травня, були виявлені «серйозні розбіжності» з текстом англійською мовою.

Переглянувши обидва тексти, я запитав: «А хто дійшов такого висновку?» У відповідь почув: «У нас є один співробітник — поляк, який розуміє українську мову». Стримуючи себе, щоб не розсміятися, я сказав: «А я українець і моя рідна мова — українська, тому давайте все перевіримо». З понад сотні «помилок» у перекладі я погодився стосовно лише близько двадцяти. Не скажу, що був шокований такою ситуацією, але в той момент не відразу усвідомив свої подальші дії. Порадитись не було з ким, доповісти негайно Міністру Зленку А.М., який був у складі офіційної делегації, не було можливості та й, подумав я, це тільки ускладнило б ситуацію. Коли на моє запитання «що ж робити» почув «доведеться, мабуть, відмінити підписання президентами Спільної Заяви», я категорично заперечив. Тоді спокійно домовились, що я вношу всі необхідні правки до оригіналу українського тексту та альтернату, потім ми візуємо усі сторінки обох текстів. При цьому слід віддати належне моїм американським колегам, які, відчувши мою занепокоєність, сказали: «Ви не хвилюйтеся, пане Богаєвський. Зробимо так: перед підписанням ми розгорнемо останню сторінку тексту, де президенти і поставлять свої підписи, адже вони не будуть переглядати весь текст». Я без вагань погодився. Домовились, що як тільки президенти підпишуть документ, мені відразу, як представникові МЗС України, передають обидва тексти для повного передруку українського варіанта (один — для нас, другий примірник для американської сторони). Так і сталося. Все вийшло добре, ніхто навіть і не здогадався.

Але мені довелося протягом кількох годин уночі в готельному номері за допомогою друкарки, яка була в делегації, займатися цією справою. У процесі нашої роботи до кімнати несподівано зайшов керівник Протокольної служби Адміністрації Президента України Георгій Чернявський: «А чем это вы занимаетесь?» — запитав він, як завжди, російською мовою. На що я відповів: «Передруковуємо український текст Спільної Заяви». Почувши це, він із злістю заявив: «Я сейчас же доложу об этом Президенту». «Можеш доповідати, документ уже підписаний», — спокійно відреагував я. Після цього «непроханий гість» залишив кімнату, але вживати якісь дії стосовно мене, очевидно, не наважився або передумав, коли заспокоївся.

Другого дня, як було домовлено з американськими колегами, я передав їм їхній документ з виправленим уже українським текстом. Ще один примірник виправленого українського тексту (як оригінал) я поклав до нашої папки.

Я часто згадував той епізод і щоразу доходив висновку, що в ті хвилини мої дії були виправданими, оскільки вони жодним чином не позначилися на позитивних результатах офіційного візиту до США першого Президента незалежної України. Разом з тим для мене це був ще один корисний урок і водночас своєрідний іспит.

Чи хтось інший, коли б виявився на моєму місці, діяв таким же чином, я не впевнений. І в ті роки були, на жаль, деякі співробітники і керівні чиновники, які, не розібравшись у ситуації, могли з нічого створити непотрібну проблему.

Свого часу один з видатних німецьких дипломатів Отто Едуард Леопольд фон Шенхаузен Бісмарк (1815–1898) напівжартома сказав: «Вся дипломатична служба складається з трьох елементів: стосунків з іноземними колегами, з міс-

цевим міністерством закордонних справ і суспільством і зі своїм власним міністерством». Перші, на його думку, «завжди приємні», другі — «є дещо важчими», а «найбільш важкими є стосунки дипломатів зі своїм власним міністерством». Давно це було сказано, але частка правди в цьому висновку є. Багато з нас, ветеранів дипломатичної служби, на своєму досвіді не раз у цьому пересвідчувалися.

Я докладно розповів про той випадок з єдиною метою: можливо, для когось він виявиться повчальним.

Перебування делегації в Нью-Йорку було короткочасним, після нього — поїздка по країні, яка виявилася доволі цікавою і результативною. Відлітали в Україну знову з Нью-Йорка.

Я не міг тоді навіть передбачити, що час прощатися з цим диво-містом для мене ще не настав і що мені випаде ще повернутися до нього, до того ж двічі.

Восени 1995 року, працюючи вже начальником Управління країн Європи та Америки нашого МЗС, я візьму участь у складі делегації України в роботі ювілейної 50-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, а в червні наступного року знову поїду до Нью-Йорка в тривале службове відрядження як заступник Постійного представника України при ООН. На цій посаді попрацюю до кінця листопада 1998 року. Того місяця в Нью-Йорку перебував тогочасний Міністр закордонних справ України Б.І. Тарасюк. На зустрічі з колективом Постійного представництва він несподівано для мене оголосив: «Гадаю, що настав час для Юрія Вадимовича перейти на іншу керівну, більш самостійну, але не менш відповідальну посаду. Після повернення до Києва я підпишу наказ про призначення його Генеральним консулом України в Нью-Йорку».

Я подякував Міністру за таке рішення, яке, скажу відверто, стало для мене дещо неочікуваним. Проте внутрішньо відчував, що був готовий і до такого чергового службового випробування. Жодного разу про це не пошкодував. На цій новій для мене посаді попрацював до кінця січня 2000 року.

На цьому і завершилося моє останнє перебування в Нью-Йорку, з яким я попрощався вже назавжди. Про ті чотири не менш цікаві роки роботи на двох згаданих посадах в моїй пам'яті також збереглося немало спогадів.

В рідному селі на Київщині. Робота над черговими спогадами
In the house in my native village. Working on new memoirs, the Kyiv region, 2016

Після повернення з Нью-Йорка мене призначили керівником Третього територіального управління, яке опікувалося розвитком відносин України з країнами Центральної та Східної Європи, а також з Молдовою, Грузією, Азербайджаном, Вірменією та Туреччиною.

Проте «перепочинок» удома виявився нетривалим. На початку серпня 2001 року керівництво МЗС рекомендувало мою кандидатуру на вакантну посаду Посла України в Бразилії. Така почесна, але ще більш відповідальна місія за кордоном стала водночас і своєрідною «лебединою піснею» в моїй багаторічній дипломатичній службі. Про ті незабутні п'ять років роботи на новому для мене континенті я вже мав нагоду розповісти у своїх попередніх спогадах (див. «Україна дипломатична», вип. XVII, 2016 р., стор. 270–295).

---

1 Участь у конференції ООН щодо представництва держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями (м. Відень, Австрія, 1975 р.)

2 *М. Горький.* Рассказы. Очерки. Воспоминания. Пьесы. Библиотека всемирной истории. М., «Художественная литература», 1975 г.

3 Народився у 1480 році, помер у 1527. Неподалік Нью-Йорка є найдовший міст, названий на честь Верраззано (Verrazzano Bridge).

4 За матеріалами турдовідників Нагеля і Саймона, переклад з англійської, Нью-Йорк, 1975 р.

5 Таку назву голландці, очевидно, запозичили від європейської королівської родини Оранджів, яка через 137 років, після 1825 року, стане правити Голландією. (The Tormont Webster's Illustrated Encyclopedic Dictionary, Монреаль, Канада, 1990 р.)

6 Від індіанської назви, яку дехто сприймав як «острів пагорбів», а для декого це було «місце загального сп'яніння» (New York An Illustrated History, by Alfred A. Knoff, New York, 1999 р.)

7 Ibid.

8 Ibid.

9 Наведену вище інформацію запозичено з альбому «Your United Nations. The Official Guidebook», 1977 р.

10 З фотоальбому «New York From the Air», 1998 р.

Yurii BOHAIEVSKYI,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,
Veteran of Diplomatic Service

NEW YORK IN MY LIFE…

As proves the development of personal diplomatic destiny, most often my short and long-term official trips abroad, both during the Soviet times and in the independent Ukraine, were linked with New York City.

It was in September 1976, when I visited this unique American city for the first time. As first secretary and assistant to the Foreign Affairs Minister Heorgiy H. Shevel, I had the honour to join the list of our delegation for the 31st regular session of the United Nations General Assembly. Although that was my second mission abroad since I was invited to join our MFA in April 1973, I waited for my first encounter with this 'mysterious' city with some concern and excitement. For me, that was another, more distant and still unknown continent.

In 1977, I was again included in our delegation to the 32nd session of the UN General Assembly. During those two trips to New York, I had some opportunities, although limited, to make my personal impression about this city. In addition to receiving new practical experience in the foreign environment, I began to free myself from certain restraint and excessive reservation, both of which seriously hampered me at the initial stage of my diplomatic service. Moreover, I understood that the unusual dynamics of New York not only made me stronger psychologically, but also added more personal confidence, so important for a diplomat.

All that, beyond any question, very valuable diplomatic experience had substantially helped me in my future work at the United Nations Secretariat. From July 1979 to July 1982, as an international civil servant, I had the privilege to be one of the five editors of the UN Chronicle — a monthly magazine supervised by the Office of Public Information. In the course of those four years, I had much more time and opportunities to acquaint myself with this giant international city, to visit many of its interesting as well as not so attractive places. That all was also of great experience.

For many decades New York has been considered as the 'gateway' to the United States of America and at the same time as a 'window', through which a life of the whole nation may be observed (from 'Look at the USA. A reader for advanced students of English' by G. Tomakhin, 1966). Many places in New York reflect the unique character of a 'very exciting city' (from the album 'New York. A picture Book to Remember Her By', 1978). It was not accidentally that many years ago New York was also nicknamed 'the Big Apple'.

Although New York state is America's top apple grower, after the state of Washington, New York City's nickname has nothing to do with fruit production. In fact, the Big Apple moniker first gained popularity in connection with horseracing. Around 1920, New York City newspaper reporter John Fitz Gerald, whose beat was the track, heard African-American stable hands in New Orleans say they were going to 'the big apple,' a reference to New York City, whose race tracks were considered big-time venues. Fitz Gerald soon began making mention of the Big Apple in his newspaper columns. In the 1930s, jazz musicians adopted the term to indicate New York City was home to big-league music clubs.

The nickname later faded from use and wasn't revived until the early 1970s, as part of a tourism campaign to spiff up New York's image. At the time, the country's most populous city was experiencing economic woes and high crime rates. The man credited with creating the ad campaign, Charles Gillett, president of the New York Conven-

tion and Visitors Bureau, was a jazz enthusiast who knew that the Big Apple had once been a sobriquet bestowing respect on the city. Pins, T-shirts and other promotional items featuring apples soon proliferated, and visitors were invited to take a bite out of the Big Apple; this time around, the name stuck. In 1976, I also bought as a souvenir one of such magnetic 'Big Apple' pins, which has survived until now.

In 1982, when I left New York for the third time, I could neither imagine nor even foresee that ten years later with the restoration of Ukraine as an independent state in 1991, my diplomatic destiny would open for me and for many of my colleagues substantially new, more promising perspectives and that I would visit this incomparable city several times again.

In early May 1992, as the Head of the USA and Canada Division and Acting Deputy Director of the Bilateral Relations Department, I joined the 'group of support' to the official delegation that accompanied Leonid M. Kravchuk, Ukraine's first President, in his official visit to the United States at the invitation of George Bush-senior, the USA 41st President. After Washington, the programme also included a short stay in New York. However, the following developments proved that my time to bid farewell to this City did not arrive yet.

In the fall of 1995, as Director of the Department for Europe and the Americas I had the honour to be included in the official delegation of Ukraine for the 50th session of the UN General Assembly. Finally, in June 1996 I travelled to New York again, now as Deputy Permanent Representative of Ukraine to the United Nations, and from December 1998 as Consul General of Ukraine in New York. The last two assignments, of which I also have many pleasant reminiscences, happened to conclude my 'relationship' with New York and in January 2000 I said 'good bye' to this universal city, and now it was forever.

Олександр БОЖКО,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
ветеран дипломатичної служби

СЛІД В ІСТОРІЇ

Колись у середині 60-х років минулого сторіччя Київський державний університет започаткував незвичну і, я б сказав, сміливу на той час ініціативу — обмін студентами з університетами колишніх радянських республік Південного Кавказу, чи як тоді казали — Закавказзя, та Середньої Азії. Мета — підготовка фахівців мов та культур «братніх народів», завдяки яким можна було б перекладати художню літературу не з російської, а безпосередньо з оригіналу. А щоб зрозуміти всю вагомість і неординарність такого кроку, слід пригадати, що саме тоді КПРС заявила про формування нової історичної спільноти — радянського народу.

Серед щасливих обранців для такого обміну виявився і я. Здебільшого завдяки підтримці нашої викладачки латинської мови і дивовижної особистості Тетяни Миколаївни Чернишової, яка повірила в мене. Разом з тодішнім моїм однокурсником, а нині знаним українським письменником Василем Шкляром — автором відомого бестселера «Чорний ворон», нас мали направити до Єревана.

Цим я неабияк тішився, адже Вірменія — країна прадавньої християнської цивілізації, тому перспектива стати посередником у царині культури й літератури між українським і вірменським народами не могла не надихати. Мені хотілося бути перекладачем художньої літератури, яким я, зрештою, і став, але тоді мені й на гадку не спадало, що мої знання вірменської мови, набутий багаторічний журналістський і редакторський досвід у газеті «Літературна Україна» і часописі «Всесвіт», а згодом на посаді відповідального секретаря Київської організації Спілки письменників України, матимуть колись попит для розбудови дипломатичної служби незалежної України. Для мене — хлопця з київських робітничих околиць — дипломатична діяльність видавалася чимось недосяжним. Бо й справді, потрапити до цієї привілейованої на той час касти радянського істеблішменту можна було, коли не через сановні зв'язки, то через причетність до комсомольських, партійних чи кадебістських органів. Ні першого, ні другого я не мав.

Але хід історії круто змінився. На референдумі 1 грудня 1991 року дев'яносто відсотків населення України підтримало рішення Верховної Ради ще УРСР від 24 серпня, яке проголошувало незалежність України. Розпочався процес державотворення української нації, часто сповнений надмірних ілюзій, які, проте, зіштовхнулися із суворою реальністю — болісною трансформацією колишньої со-

ціалістичної економіки у ринкову та первісного нагромадження капіталу. «Оскільки їхня економіка у цілковитому занепаді, — писав у ті дні американський часопис «Ю.С. ньюз енд Уорлд ріпорт» від 20 грудня 1993 року, — українські політичні лідери лишаються паралізовані, нездатні пристосуватися до нової ринкової дійсності. Інфляція зростає по 100% на місяць, мінімальна пенсія дорівнює 7,9 доларам. Минулого тижня уряд подвоїв ціни на хліб. Росія припинила постачання пального й підняла ціни, але Україна відмовляється підвищити відповідно ціни на пальне для підприємств і колективних господарств».

Разом з колегами-дипломатами, а нині Надзвичайними і Повноважними Послами Ростиславом Троненком, Юрієм Богаєвським та Ігорем Харченком під час роботи 50-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Нью-Йорк, жовтень 1995 р.
Together with fellow diplomats, now Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary Rostyslav Tronenko, Yurii Bohaievskyi and Ihor Kharchenko during the 50th session of the United Nations General Assembly. New York, October 1995

Отож за таких непростих умов молодій державі належало ще й розбудовувати інституції, які забезпечували б її діяльність, зокрема, і в міжнародній сфері. Успадковане від УРСР Міністерство закордонних справ стало тим базисом, на якому мало постати сучасне зовнішньополітичне відомство незалежної України, яке втім гостро потребувало кадрового наповнення. Адже у світі одне за одним відкривалися українські посольства, налагоджувалися дипломатичні контакти з новими країнами. Тому, коли 1993 року я із своїм дипломом вірмениста-перекладача прийшов до Управління кадрів МЗС, мене не лише вислухали, а й після короткої співбесіди з тогочасним заступником міністра О. Макаренком направили до Відділу Росії та країн СНД Управління двосторонніх відносин (УДВ).

Його тоді очолював Михайло Павлович Дашкевич — досвідчений дипломат, який устиг немало попрацювати як у МЗС УРСР, так і в закордонних дипустановах СРСР і навіть Росії. Саме під його орудою мені випало робити перші кроки у такій важливій для незалежної України царині, як забезпечення міждержавних відносин з іншими країнами. Більше того — його стиль роботи, відповідальність і вимогливість як до себе, так і до своїх колег вплинули згодом і на моє розуміння особливостей дипломатичної служби. Максималіст і трудоголік М. Дашкевич привчав нас — тодішніх неофітів від української дипломатії, яких в його управлінні було майже 90 відсотків, до скрупульозності та досконалості в роботі над будь-яким документом — від аналітичної записки до прес-релізу чи доповідної. Може через це серед співробітників він мав славу «жорсткого керівника». Траплялося, не раз повертав той чи той документ на доопрацювання, аж поки він не набував бажаного вигляду. Що ж до мене, то в неабиякій пригоді мені став мій журналістський та редакторський досвід. Належно оцінив його і Михайло Павлович. І не раз, стомившись виправляти чергову «цидулу», він, бувало, спроваджував її автора до мене, аби, як він казав, «довести її до пуття».

Разом із всесвітньовідомим французьким співаком вірменського походження Шарлем Азнавуром та генералом ЗСУ Віленом Мартиросяном на святкуванні 6-ї річниці незалежної Вірменії. Єреван, 1996 р.
Together with the world-renowned French singer of Armenian origin Charles Aznavour and the General of the Armed Forces of Ukraine Vilen Martyrosian at the celebration of the 6th anniversary of independent Armenia. Yerevan, 1996

Ясна річ, такий «лікбез» був необхідним, бо більшість працівників тодішнього МЗС України назвати дипломатами можна було хіба що з натяжкою. Наприклад, в УДВ на той час працювало півдесятка знавців східних мов, колишніх військових перекладачів, вихованців знаменитої київської школи східних мов. Решта ж, переважно, вчорашні науковці, рівень знань яких іноземної та й української мов часом бажав кращого, не кажучи вже про відсутність у них дипломатичного досвіду. Отож доводилося набувати необхідних знань, як то кажуть, «на марші»... З цього приводу ми особливо не комплексували, не соромилися перепитувати один одного про значення тих чи тих дипломатичних термінів (на жаль, на той час інтернет ще не набув такого поширення, а комп'ютеризація робила тільки перші свої кроки). Жадібно вчитувалися ми в доступні нам посібники з дипломатії, які вже почали з'являтися. Найпопулярнішими з них були «Азбука дипломатії» Анатолія Ковальова, «Дипломатія» Гарольда Нікольсона та «Дипломат» Жюля Камбона… Вибір був невеликий, та все ж ці книжки дозволяли скласти бодай уявлення про особливості дипломатичної роботи. Час від часу «неофітів» збирали також на різнопланові теоретичні заняття, які проводили співробітники з досвідом роботи в колишньому МЗС УРСР. Вельми корисним виявився також екскурс в тонкощі дипломатичного протоколу. А ще запам'ятався виступ міністра Анатолія Максимовича Зленка, на який він прийшов із своїм помічником Сергієм Боровиком, що врочисто ніс за ним його течку з промовою (аби Сергій знав, як ми тоді йому заздрили!). Анатолій Максимович — підтягнутий, елегантний з добре поставленим голосом і з якимось навіть артистизмом розповідав нам про завдання та виклики, що поставали перед українською дипломатією. Від нього віяло впевненістю і близькістю до вершителів світової політики.

Крок за кроком, ми набиралися досвіду і в роботі над документами, які надходили а чи ж виходили з управління. А що завершувався 1993 рік, то на нас чекало одне з найскладніших завдань, як попередив нас Михайло Павлович, — підготовка відгуків на річні звіти наших посольств. За його словами, для дипломатів написання відгуку — як вищий пілотаж, бо крім діяльності того чи того посольства, по ньому ще й судитимуть про роботу його кураторів, тобто нас самих. Мені тоді випало аналізувати роботу нашого посольства в Узбекистані, яке очолював колишній народний депутат Володимир Сметанін. А з ним була просто біда. Посол не раз запивав, часом не з'являвся на роботі впродовж кількох днів, мовляв, хворів. Звичайно, це відповідним чином позначалося на діяльності нашої дипустанови в одній із важливих для нас країн Центральноазійського регіону. А відкликати Володимира Ілліча (!) керівництво не наважувалося, аби не ускладнювати собі життя, хоча й знало про його «хобі», бо колишній нардеп мав приятельські зв'язки у владних коридорах. Крім того, з'ясувалося, що працівники його посольства, які вперше опинилися в ролі дипломатів, елементарно не уявляли своїх завдань. Адже В. Сметанін, як і деякі інші новопризначені посли, старався оточити себе «своїми» людьми, дбаючи не так про якість роботи, як про особистий комфорт.

Тому відгук я намагався виписати максимально аргументованим, висловив багато конкретних зауважень як до роботи самого посла, так і до діяльності установи. Зокрема, вказав на відсутність аналізу політичної та економічної ситуації в країні перебування, контактів дипломатів з чільними представниками узбецького суспільства та влади, прагнення зацікавити їх перспективою співробітництва з Україною. Запропонував кадрово посилити посольство не «варягами», а працівниками нашого управління. Забігаючи наперед, зазначу, що направлення згодом до посольства радником співробітника управління В. Яковенка дало свій результат. Посольство нарешті запрацювало, та й з послом він знайшов спільну мову, що дозволило тому протриматися на своїй посаді аж шість років замість передбачуваних чотирьох.

На міністерській нараді, присвяченій роботі із звітами, серед кращих був названий і мій відгук, що, звичайно, не могло не тішити мене.

А ще в Управлінні була своя «фішка» — нетерпимість до так званого «бенедизму». Почувши на нарадах від начальника управління цей невідомий мені термін, я ніяк не міг уторопати його значення, хоча й відчував негативний підтекст. Навіть зазирав до різних енциклопедій. Аж поки сам Михайло Павлович, лукаво посміхаючись, не розтлумачив, що багатьом українцям, а надто нам — дипломатам, слід найбільше остерігатися тієї суспільної хвороби, ознаки якої особливо проявилися в характері Бенедьо Синиці з повісті Івана Франка «Борислав сміється». Зовнішня вайлуватість цього персонажа, провінційність і простакуватість у сприйнятті суспільних процесів, намагання знайти прості рішення, які начебто одним махом здатні вирішити всі проблеми, — це те, чого ми, українці, повинні позбуватися, якщо хочемо стати європейською цивілізованою нацією…

Управління двосторонніх відносин на той час практично покривало всі країни світу і, враховуючи кількість відділів у його складі, було надто великим і важкокерованим. Тому після реорганізації на його базі було утворено два територіальних управління — Перше, яке очолив М.П. Дашкевич, відповідало за зв'язки з країнами Азії, Африки, Океанії, СНД та Грузії, що формально не входила до цього об'єднання. З країнами Європи та Америки працювало Друге ТУ з Юрієм Вадимовичем Богаєвським на чолі, який в УДВ був заступником Михайла Павловича. З Ю. Богаєвським у мене згодом також склалися добрі стосунки, не в останню чергу через схожість поглядів на розвиток нашої держави. З розширенням дипломатичної присутності України у світі на Перше ТУ навантаження дедалі зростало. І якось одного дня Михайло Павлович, запросивши мене до свого кабінету, повідомив, що збирається звернутися до міністра з пропозицією виділити Росію та решту колишніх радянських республік в окреме управління. «Його начальником пропонуватиму вас», — додав він.

Відверто кажучи, це для мене було неабиякою несподіванкою. Адже, крім дипломатичного досвіду, мені бракувало ще й необхідних для такої роботи професійних знань та навичок. На той час я був радником відділу країн СНД та Росії, яким завідував колишній викладач історії КПРС з Луганського університету Юрій Чугаєнко. Він прийшов до МЗС на місяць чи два раніше за мене і збирався відбути з дня на день до Грузії радником-посланником, маючи намір передати мені свої обов'язки заввідділу. А тут раптом — начальник управління… Щоправда, кілька разів, вирушаючи у тривалі відрядження разом із своїм заступником Ігорем Литвином, Михайло Павлович залишав мене замість себе і, як мені видавалося, я його не підводив. Та все ж цього, ясна річ, було замало…

На початку 1994 року колегія МЗС України таки ухвалила рішення реорганізувати Перше територіальне управління в Управління країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Океанії, Близького і Середнього Сходу та Африки, виділивши з його складу відділ Росії та країн СНД в окреме Управління країн СНД. Мене ж призначили тимчасово виконуючим обов'язки начальника цього Управління, яке перебирало на себе по суті всі питання, пов'язані із забезпеченням двосто-

ронніх відносин з країнами СНД та Росії. З Управління політичного аналізу та планування, яке вважалося інтелектуальним центром МЗС, нам передали ще й відділ аналізу проблем СНД, який очолив кандидат історичних наук і в недавньому співробітник Інституту історії АН України Олександр Данильченко. Таким чином, поставала структура, що поєднувала в собі як властиву для територіальних підрозділів двосторонню дипломатію, так і багатосторонню, і була в своєму роді чи не єдина в МЗС України.

Осмислюючи сьогодні зміни, які тоді відбулися в МЗС, бачу в них певну логіку, що випливала з успадкованих після розпаду СРСР проблем. По-перше, як я вже зазначав, МЗС гостро потребувало кадрів, зокрема керівних, яких критично не вистачало. Тим більше фахівців зі знанням іноземних мов та бодай якимось досвідом роботи за кордоном. В перші роки незалежності чимало потенційних дипломатів, зокрема випускників елітного факультету міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, подалися в комерційні структури, що працювали з іноземними країнами, банками. І їх можна було зрозуміти, — Україна переживала глибоку економічну кризу та галопуючу інфляцію. В нашому МЗС начальник управління, наприклад, отримував тоді зарплату еквівалентну 15 доларам. А в самому міністерстві більше було охочих працювати на «престижному» західному напрямку, де й зарплата дипломатів була вищою, як і оплата відряджень. Отож основу тодішнього УСНД становили не кар'єрні дипломати та випускники факультету міжнародних відносин, а колишні науковці — кандидати геолого-мінералогічних наук Павло Кір'яков і Володимир Толкач, кандидат фізико-математичних наук Ігор Лосовський, викладач історії КПРС Володимир Яковенко, журналіст Володимир Музика, викладач філософії В'ячеслав Українець. З товариства «Україна» прийшов до МЗС Станіслав Лазебник, який згодом заступив мене на посаді начальника Управління.

По-друге, порівняно з двосторонніми відносинами з іншими державами, які були більш-менш рівноправними і не обтяженими дражливими проблемами, з країнами СНД та Росією, за образним висловом одного державного діяча, ми перебували в болісному процесі шлюбного розлучення, що мав свої специфічні виміри — гуманітарний, економічний, військово-політичний. І керівництву нашої держави розірвати їх одним махом ніяк не виходило. А що ці проблеми тепер набули міждержавного характеру, то й належало виокремити в МЗС структуру, яка б вела ці питання й координувала діяльність у цьому напрямку з причетними відомствами.

Зрештою, доводилося враховувати чинник Росії, яка прагнула реваншу, хоча на офіційному рівні про це відкрито не заявляла. І слід віддати належне тодішньому керівництву нашого зовнішньополітичного відомства за його політичну інтуїцію і далекоглядність, за те, що, не піддавшись на улесливу риторику про «спільне коріння, віковічну дружбу народів та економічну вигоду», повсякчас пам'ятали про справжні наміри вбраного в демократичні шати російського імперіалізму. Відомий вислів В. Винниченка початку XX століття про те, що російська демократія закінчується там, де починається українське питання, як ніколи набував своєї актуальності.

На жаль, нагадували про себе і всілякі домашні «інтегратори» з причетних відомств, які, посилаючись на тісну прив'язку української економіки до єдиного виробничого комплексу колишнього СРСР, наполягали на його збереженні, підтримували ідею всіляких «союзів» — економічного, митного. Відчувалося, що МЗСівці з їхнім курсом на зближення з Європою були для них як сіль в оці. Особливо затято опонували нам у розробці державної стратегії перші заступники міністра фінансів П.К. Германчук та міністра економіки Л.В. Мінін. А перший заступник міністра зовнішніх економічних зв'язків та торгівлі В.Д. Гладуш, з яким мені не раз доводилося брати участь в переговорах з країнами СНД, навіть називав нас позаочі «мудовцями» (похідне від «МІД» та лайливого «мудак»).

Якось так вийшло, що після переформатування ІТУ більшість дипломатів, які мали вже певний досвід, залишилися в Управлінні країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, Океанії, Близького і Середнього Сходу та Африки. Тому нестача кваліфікованих кадрів особливо гостро відчувалася саме в Управлінні країн СНД і підібрати хорошого працівника бувало досить непросто. А коли вдавалося когось тямущого залучити до роботи, то його доводилося ще й добряче «натаскувати» в буквальному розумінні цього слова не лише з урахуванням специфіки діяльності МЗС, а й елементарної грамоти та володіння українською мовою, не кажучи вже про іноземну. Тоді я не раз згадував, як за свого навчання в Київському університеті мене підбивали вступити до студентського оркестру народних інструментів, щоб грати на контрабасі (зріст підходив). На моє зауваження, що я зроду не грав на жодному інструменті, керівник оркестру сказав: «Ви в цирку були, бачили, як там ведмеді їздять на велосипедах? Тож якщо звірину можна навчити кататися на ровері, то невже людину навіть дорослу не можна навчити грати на контрабасі?..».

Разом з послом США у Вірменії Марі Йованович та дружиною Раїсою під час Різдвяного прийняття в резиденції Католикоса всіх вірмен. Ечміадзін, 2008 р.
Together with the US Ambassador to Armenia Marie Louise Yovanovitch and the wife Raisa during the Christmas reception at the Residence of the Catholicos of All Armenians. Echmiadzin, 2008

Пишу про це тому, що часто-густо ми забуваємо, за яких непростих умов доводилося розбудовувати інститути української державності, зокрема наше зовнішньополітичне відомство. І це в умовах жорсткого ідейного та й економічного протистояння з колишньою метрополією, яка прагнула перетворити СНД в євроазійську конфедерацію з Росією на чолі. Про це, зокрема, свідчила і її спроба надати СНД статусу координатора зовнішньої політики країн-учасниць. Так, на початку 1994 року міністр закордонних справ Росії А.В. Козирєв звернувся до свого українського колеги А.М. Зленка з наполегливим проханням підтримати ідею запрошення СНД на Генасамблею ООН як спостерігача. Завершувався його лист багатозначним компліментом: «Крепко жму руку». Неважко було здогадатися, що, ставши «спостерігачем», СНД згодом перебрала б на себе ще й функції координатора, як це Москва робила в недавньому минулому по відношенню до ООНівських делегацій УРСР та радянської Білорусії. І слід віддати належне принциповості Анатолія Зленка в цьому питанні. У своїй відповіді А. Козирєву від 21 березня, до роботи над якою крім управлінь міжнародних організацій, політичного аналізу та планування долучилося також УСНД, він повідомив, що Україна не підтримає такої ініціативи Росії. Більше того, оскільки наша країна не підписала і не ратифікувала Статутні документи СНД від 22 січня 1993 р., то, як наголосив міністр, вона не визнаватиме міжнародної правосуб'єктності цієї структури, навіть якщо Москва й доб'ється для неї жаданого статусу.

Свою відповідь Анатолій Максимович завершував нейтральною протокольною формулою «з повагою», підкреслено зігнорувавши козирєвське «крепко жму руку». В перекладі з дипломатичної мови цей жест нашого міністра натякав на далеко не «братські» відносини між двома країнами.

І це було правдою. До того ж тиск з боку Росії посилювався, здавалося, з кожним днем. А від нас вимагалося відповідне реагування. Чим далі, тим роботи більшало, зростала кількість доручень і документів, надто «гарячих», яких належало оперативно опрацювати. Практично кожна щотижнева нарада керівного складу нашого МЗС не обходилася без того, щоб міністр не вимагав від мене докладної доповіді з того чи того питання. Потребували реакції через ЗМІ також резонансні події, пов'язані з розподілом Чорноморського флоту, де інколи доходило до відкритого протистояння та силового захоплення. Так, у квітні 1994 року мені вперше випало давати брифінг після брутального захоплення росіянами розвідувального корабля «Челекен», який стояв на рейді в Одесі. На тлі спровокованого Москвою підняттям андріївських прапорів над кораблями Чорноморського флоту, цей інцидент додав неабиякої гостроти в і без того напружені відносини між Україною та Росією. Аби якось пригасити емоційну напругу, що виникла між державами через цей інцидент, голова уряду РФ В. Черномирдін та президент України Л. Кравчук провели телефонну розмову, в ході якої домовилися терміново провести новий раунд переговорів на найвищому рівні, присвячених цій проблемі.

І хоча потім мені випадало не раз брати участь у різних прес-конференціях з офіційною оцінкою тих чи тих подій та роз'ясненням нашої позиції, але цей свій перший прес-брифінг я пам'ятаю й досі. Можливо, тому, що дуже тоді хвилювався (слово ж не горобець), можливо, через незвичну назву того корабля, яка й досі сидить у моїй голові. Добре пам'ятаю відчуття, коли, вийшовши до журналістів, побачив спрямовані на мене численні мікрофони й телекамери. Здавалося, ніби мене — не навченого ще як слід плавати — ось-ось зіштовхнуть у воду з якогось високого мосту…

Однак попри те що робота управління посідала дедалі помітніше місце в загальній діяльності МЗС України, це аж ніяк не позначалося на його фінансуванні, зокрема на мізерних оплатах відряджень до Москви та Мінська, куди доводилося їздити дедалі частіше. Допоміг випадок. Навесні 94-го на одне з чергових засідань Ради міністрів закордонних справ до Москви прилетів сам А.М. Зленко, хоча зазвичай у них брав участь хтось із його заступників, а міністр віддавав перевагу візитам на Захід. Вранці ми зустрілися з ним у буфеті готелю нашого посольства. Анатолій Максимович розрахувався російськими рублями за чай і бутерброд, а тоді, як мені здалося, дещо спантеличено зиркнув на мене: «Олександре Івановичу, виявляється за чай з бутербродом я витратив майже всі кошти, одержані на це відрядження. А як же ви тоді викручуєтеся, коли приїжджаєте сюди?..». «А ми без нашого сала та хліба до Москви навіть не потикаємося», — відбувся я жартом, хоча, справді, у подібні відрядження ми змушені були їздити зі своїми харчами.

Вірте чи ні, але через деякий час після того випадку працівникам Управління помітно збільшили розмір суми на відрядження за кордон. Тепер можна було вже не лише поснідати, а й пообідати з пляшкою пива.

Загалом А.М. Зленко був тоді для мене, як і для багатьох таких як я новобранців МЗСу, своєрідним мірилом дипломатичного вишколу, до якого ми мали б прагнути. Імпонувала його розважлива манера вести розмову, підкреслена педантичність і, водночас, якась учительська терплячість у спілкуванні з нами — ще зеленими, недосвідченими дипломатами, яких він мусив ось так, немов якихось першокласників, навчати, бо інших, зрештою, у нього й не було. Ми тішилися з його перемоги в теніс над Андрієм Козирєвим після їхньої зустрічі в Одесі 1993 року, коли він показав себе ще й вправним переговорником, зумівши переконати московського гостя якнайскоріше розпочати роботу над таким важливим для нас Договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. Не знаю, я, можливо, не стикався з ним аж так часто, але не помічав, щоб він дозволяв собі виявляти зверхність чи гонор по відношенню до молодших колег. Так само, не бачив я його грубим чи роздратованим. Хіба що за винятком одного випадку.

Це сталося після позачергових президентських виборів у липні 1994 року. Тоді українці були настільки впевнені, що Леонід Макарович Кравчук залишиться президентом, що перемога іншого Леоніда — Кучми — викликала у багатьох мало не шок, надто враховуючи його промосковську виборчу риторику. Чиновники урядових структур та президентської адміністрації почувалися як на голках. Пригадую, як зі служби з питань зовнішньої політики Президента України телефонували перелякані керівник протоколу Георгій Чернявський і наш куратор Леонід Кожара (в майбутньому — міністр закордонних справ часів В. Януковича) і просилися на будь-яку посаду в моєму Управлінні. Та й керівництво МЗС, потерпаючи за своє майбутнє, ходило темніше чорної хмари. А я того дня у складі міжвідомчої делегації якраз мав рушати до Мінська, де планувалося обговорення Першого перспективного плану інтеграційного розвитку СНД.

Це була справжня бомба під молоді незалежні держави. Згідно з тим документом, який належало прийняти, запроваджувалося єдине громадянство для країн СНД, російська визнавалася офіційною мовою міжнаціонального спілкування, вводився єдиний паспорт. Курс на тісну інтеграцію передбачався у військовій, освітній, науковій, економічній та фінансовій сферах. Враховуючи напрацьовані підходи до цих резонансних питань, в моєму управлінні були підготовлені директиви, якими мала керуватися наша делегація, очолювана одним із заступників міністра закордонних справ. Проте почалися несподіванки. Потрібно було вже готуватися до від'їзду, а тим часом не виявилося на місці міністра, щоб він завізував директиви. Пояснили, що саме зараз у нього зустріч в Адміністрації Президента. І, судячи з усього, вельми непроста. А без нього його заступники візувати такий важливий документ не наважувалися. Натомість «порадували» мене тим, що я очолюватиму цю делегацію, і що директиви будь-що слід погодити — якщо не в Адміністрації Президента, то в уряді.

В президентській Адміністрації було не до цього. А з урядовців на той час на місці виявився віце-прем'єр В.М. Шмаров, з яким мені не раз доводилося працювати на різних переговорах. Набрав його по «сотці», попросив терміново прийняти. Він уважно продивився директиви, потім глянув на мене, сказав: «Без візи вашого міністра підписувати не буду. Але їхати треба. Нарада важлива. А щодо позиції, то ви ж, мабуть, знаєте під якими гаслами прийшов до влади наш новий Президент, отож врахуйте це», — додав він багатозначно…

Повернувшись до міністерства, біля ліфта зустрів Анатолія Максимовича. Таким понурим я його ще не бачив. Коротко переповів йому історію з незавізованими директивами, репліку віце-прем'єра.

«І що ви йому на це?..», — сухо запитав він. Відчувалося, що розмова дається йому важко, вочевидь, думав про щось своє і запитував мене радше задля годиться.

«Та якщо нових директив немає, то, мабуть, слід виходити з тих, які у нас були…», — відповів я, гадаючи, що цим підтримаю міністра, засвідчивши свою «вірність» розробленим під його керівництвом зовнішньополітичним принципам.

І нараз його немов прорвало. «Олександре Івановичу, — сердито вибухнув він. — Ви немов той бульдозер, а треба ж бути дипломатом, д и п л о м а т о м…». І, махнувши рукою, важко рушив у напрямку свого кабінету…

Звісно потрібно було розуміти його стан. Згодом, вже за своєї другої каденції, приймаючи міністра закордонних справ РФ Ігоря Іванова, в ході ланчу, на якому випало бути й мені, Анатолій Максимович згадував, як боляче сприйняв він тоді свою відставку. «Для мене це був такий шок, що я втік з Києва до батьківських Ставищ і там на городі заходився палити свій архів. Неначе щось сталося зі мною. А тепер шкодую. Бо стільки цінних записів пішло за димом, яких більше не повернути…».

І я тоді його розумів, і по-людськи співчував йому. Так само я був свідомий того, що інтеграційні гасла, під якими йшов на президентство Леонід Кучма, могли справді вплинути на зміну зовнішньополітичного курсу України. Але це аж ніяк не означало, що перед самісіньким засіданням у Мінську ми мали терміново корегувати свої підходи. Підтримав мене в цьому і перший секретар Договірно-правового управління МЗС та блискучий переговорник Микола Матяшевич, який також входив до складу делегації, а з ним і решта її членів — представники Міноборони, Мінекономіки і Мінюсту. А ще перед початком обговорення вдалося обмінятися думками з нашими азербайджанськими, молдовськими та узбецькими колегами, котрі, як виявилося, були досить критично налаштовані щодо підготовленого Москвою проекту згаданого вище документа. Тим часом росіяни, сподіваючись на зміну нашого проєвропейського курсу, не приховували свого задоволення від перемоги Л. Кучми, і, відкриваючи засідання, привітали нашу делегацію з тим, що серед українців «здоровий глузд узяв нарешті гору».

І яким же було їхнє розчарування, коли наша делегація разом з азербайджанцями, молдованами й узбеками (такий собі міні-ГУАМ) в ході обговорення аргументовано й рішуче відкинула спроби нав'язати країнам СНД спільну грошову одиницю, єдине громадянство і паспорт та російську в статусі офіційної мови для всіх. А що туркмени під час голосування утрималися, то наших голосів виявилося достатньо, аби зняти з подальшого розгляду великодержавницькі пропозиції росіян щодо згаданих резонансних питань і в майбутньому до них більше не повертатися. Що ж стосувалося економічної інтеграції, то ми залишали за собою право брати участь у тих програмах, які не суперечать українському законодавству. До речі, до такого застереження, що давало нам широке поле для маневру, ми вдавалися досить часто.

Як не дивно, але після повернення з Мінська звіт за підсумками роботи нашої делегації не викликав в Адміністрації новообраного Президента якихось нарікань, і наші пропозиції щодо необхідності подальшої роботи над документом були прийняті й розіслані дотичним відомствам. А можливо, за інавгураційними клопотами ніхто з команди нового президента просто не вчитувався. Зрештою після ще одного обговорення на міжурядовому рівні Меморандум (до речі, це також була наша пропозиція саме так назвати цей документ) Ради глав держав СНД «Основні напрямки інтеграційного розвитку СНД і Перспективний план інтеграційного розвитку СНД» був підписаний 21 жовтня 1994 року в Москві на Раді глав держав СНД, де в Л.Д. Кучми відбулася його перша офіційна зустріч як новообраного Президента України з Президентом РФ Б.М. Єльциним.

Щоправда, ще до цього в команди другого Президента України намагання якнайскоріше налагодити тісніші контакти з керівництвом Росії, вихлюпувалося, як то кажуть, через край. Декому не терпілося показати, як швидко, на відміну від першого Президента, вони зможуть змінити ситуацію в країні на краще, добившись від росіян поступок щодо умов експорту нашої продукції до Росії, на якій були зав'язані основні наші виробничі потужності. А надто щодо оплати за спожиті російські енергоносії, борги за які страхітливо зростали. Крім економічних негараздів, ускладнювали ситуацію нерозв'язана до кінця проблема розподілу Чорноморського флоту та політична криза в Криму, де «президент» Юрій Мешков вів справу до від'єднання півострова від України. А росіяни у відповідь на ці поривання витримували паузу, наголошуючи, що до проведення переговорів з усього комплексу російсько-українських відносин, слід, мовляв, належно підготуватися, провести ретельну звірку питань для розгляду тощо.

Так чи так, але в першій половині серпня з Кабінету Міністрів України надійшла в наше управління вказівка терміново готувати досьє до українсько-російських міжурядових переговорів. Вирішувалося все мало не за день, і як мені «по секрету» повідомили, рішення про це стало результатом «неофіційних домовленостей» з головою уряду РФ Віктором Черномирдіним. Кого? Очевидно, що особисто нашого нового Президента, який за свого прем'єрства підтримував з ним ділові відносини.

Цікаво і водночас досить прикметно, що про цей, по суті перший, хоч і робочий візит нової урядової команди України до Москви немає згадки ні у виданому МЗС Росії 1998 року збірнику «Российско-украинские отношения 1990–1997 гг.», ні в книзі «Україна–Росія. 1990–2000 рр », підготовленій 2001 року працівниками Історико-архівного управління МЗС України. Причину, гадаю, читач зрозуміє пізніше. Я ж зазначу, що обставини, за яких відбувався цей візит, на мою думку, дозволяють краще збагнути ті трансформації, які згодом відбулися з нашим другим Президентом та його оточенням.

Отож до білокам'яної вирушила тоді мало не половина уряду на чолі з виконуючим обов'язки прем'єр-міністра України Юхимом Звягільським. В московському аеропорту делегацію зустрічав перший Посол незалежної України в Росії Володимир Крижанівський. Не заїжджаючи до посольства, як це завше буває, нас повезли відразу до «Білого дому» (на ньому ще були помітні сліди його обстрілів з танків 1993 року під час придушення хасбулатівського перевороту), підняли ліфтом на п'ятий поверх і через довгу анфіладу коридорів і залів запустили до приймальні В. Черномирдіна.

Минула в очікуванні година, друга, повернуло на третю… Спека стояла неймовірна. Було випито всю воду, а нової не приносили. Юхим Звягільський, викуривши свої сигарети, «стріляв» у тих, хто їх ще мав, і люто лаявся, коли йому відмовляли. Невдоволено морщив лоба Володимир Горбулін. Переповівши всі свої анекдоти, задрімав, примостившись на дивані, розморений Віктор Гладуш. А Віктор Черномирдін десь там у глибинах свого кабінету все ще був зайнятий «невідкладними справами» і ніяк не міг прийняти делегацію. У мене мимоволі виникли аналогії з нашої давнішої історії, коли ось так подовгу змушували очікувати в передпокоях московських царів козацьких послів. Адже ніщо так не виснажує психологічно людину, як очікування невідомості…

Запросили нас до переговорної зали лише наприкінці дня. Був там В. Черномирдін із своїм заступником Ол. Шохіним, представники з півдесятка відомств. Але предметної розмови не вийшло. Господарі вислухали запевнення гостей у їхньому прагненні до налагодження тісніших зв'язків з Росією, нарікання на економічні негаразди, пообіцяли вивчити озвучені проблеми, зокрема щодо розрахунків за поставки енергоносіїв. Однак прориву, на який розраховували в Києві, не сталося. Делегація поверталася додому з тяжким серцем, голодна й сердита від такого неґречного й холодного, на думку її членів, прийому в Москві. Вкотре переконувалися, що Москву, як відомо, сльозами не розчулити. «Кавалерійська атака» команди новообраного Президента України на Білокам'яну захлинулася.

А далі був візит до РФ самого вже Президента України, «нашего парня», як називало його під час виборчої кампанії московське телебачення. І таке саме, а можливо, й більше розчарування. «Повертається він ввечері з Кремля, — розповів мені потім наш посол в Росії Володимир Петрович Крижанівський, — і на ньому лиця нема: «За кого они меня принимают? Что они себе возомнили, Володя, що це таке? Что я им, слуга, чи шо?»…

Як на мене, надзвичайно важливим для продовження проєвропейського курсу нашої держави було те, що на той час у новій владній команді опинився такий досвідчений політичний гравець, як Геннадій Йосипович Удовенко, який після А.М. Зленка очолив Міністерство закордонних справ. На відміну від свого попередника, що вважав себе «невиправним педантом», Геннадій Йосипович був людиною радше епікурейського складу. Товариський, з величезним життєвим і дипломатичним досвідом, він був схожий на турботливого наставника-батька, тим самим відповідаючи своєму доброзичливому прізвиську «папа Гена». Водночас він умів бути жорстким і вимогливим до роботи кожного з нас. Показовим у цьому відношенні було моє перше з ним робоче «хрещення».

Міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко виступає на презентації художніх перекладів Олександра Божка в Національній спілці письменників України, 2011 р.
The Minister for Foreign Affairs of Ukraine Hennadii Udovenko speaks at the presentation of fiction translations by Oleksandr Bozhko at the National Writers' Union of Ukraine, 2011

21 жовтня в Москві скликали чергове засідання Ради глав держав країн СНД, в якому вперше як Президент мав узяти участь Л.Д. Кучма. А напередодні увечері до російської столиці прибула МЗСівська робоча група для забезпечення цього заходу на чолі з Г.Й. Удовенком. Згідно з неписаним законом Посольство України в РФ з цієї нагоди влаштувало вечерю. За столом панував піднесений настрій, не в останню чергу завдяки «Старокиївській» в запітнілих із зеленого скла штофах. Геннадій Йосипович, як кажуть, був «в ударі». Розповідав про свою дипломатичну роботу, жартував. А як настав час повертатися до готелю для відпочинку, попросив завести його до кабінету Посла. І яке ж було моє і моїх колег здивування, коли, ледь переступивши поріг, Геннадій Йосипович зняв свого піджака та краватку і, всівшись за стіл, дістав із портфеля течку з підготовленими мною напередодні документами до цього саміту. «А тепер, хлопці, до роботи», — якось по-буденному мовив він, наче й не було допіру щедрого частування. — Подивимося, що ви тут мені понаписували…».

Погоджуючись по суті з підходами мого Управління до кожного пункту порядку денного, які враховували пріоритетність наших національних інтересів, він наполіг на спрощенні їхнього викладу. Особливо це стосувалося проектів заяв нашого Президента з того чи іншого питання. Отож довелося наново переробляти весь пакет документів. Більше того, був підготовлений скорочений варіант. «Це щоб я встиг пробрифінгувати президента, поки будемо їхати з аеропорту до Кремля», — пояснив Геннадій Йосипович.

Роботу закінчили близько третьої ночі. А о 7-й ранку наш міністр був уже на ногах, щоб вирушити до аеропорту зустрічати президентський борт. Відтоді мені випадало не раз працювати з ним і під час самітів, і під час двосторонніх переговорів на найвищому рівні як українсько-російських, так і з главами решти країн СНД. Та й не лише.

Справ в Управлінні, як завше, вистачало, тож доводилося затримуватися на роботі допізна. Пригадую, як одного пізнього вечора задеренчав апарат прямого зв'язку з міністром.

— Слухаю вас, Геннадію Йосиповичу, — бадьоро озвався я.

— Олександре Івановичу, а чого оце ви досі на роботі? — чи то співчуваючи, а чи підколюючи мене, запитав міністр. — Вас же, мабуть, дружина лаятиме, що дома не ночуєте?

— Та ви ж знаєте, Геннадію Йосиповичу, справ чим далі, тим усе більше, — у тон йому відповів я.

— Та отож… Оце ж і я затримався, бо вранці вирушаю до Фінляндії… До речі, тут мені виступ підготували, який я маю там виголосити, та щось він мені не дуже подобається. Може, глянули б?..

За хвилину з приймальні принесли виступ міністра. Прочитав. Справді, він мав рацію — самі лише суконні загальники. А треба ж було б якусь «живинку», те, що поєднало б наші народи, нашу історію. Хоча де та Фінляндія, а де Україна! І раптом пригадалося Шевченкове саркастичне: «У нас же світу як на те, — Одна Сибір неісходима, А тюрм, а люду!.. Що й лічить! Од молдаванина до фінна На всіх язиках все мовчить, бо благоденствує…».

— Оце те, що потрібно для виступу українського міністра перед фінською аудиторією, — майнуло мені в думці! — Слід лише обіграти оці Шевченкові геніальні рядки, що нагадали про наше спільне підневільне минуле, з якого Фінляндія давно вирвалася й будує своє незалежне життя, а ми лише зараз торуємо цей шлях. Решта ж, як кажуть, «справа техніки».

Я переробив виступ міністра по-своєму й заніс до першої приймальні. А за кілька днів, повернувшись з Фінляндії, Геннадій Йосипович зателефонував мені знову. Подякував за роботу, повідомив, що виступ прозвучав, ба більше — викликав позитивний резонанс у фінській пресі, яка його навіть цитувала.

Хоча за що дякувати?! Навпаки, мав би бути вдячним йому саме я, за те що він умів оцінити наші скромні зусилля, які ми докладали до спільної справи розбудови дипломатичної служби незалежної України. За те, що підтримував молодших колег, не боявся їм довіряти. Що вчив нас патріотизму, без якого не стати справжнім дипломатом, так само як без належного професійного вишколу, звичайної людяності й порядності. Що сам, сповідуючи цей принцип трьох «П» (професіоналізм, патріотизм, порядність), повсякчас закликав дотримуватися його і нас. А ще хотілося б віддати йому належне за вміння витиснути максимум політичного, іміджевого позитиву для України за тих обмежених можливостей, в яких вона тоді перебувала. За його постійне нагадування, що в дипломатії не існує дрібниць і що повсякчас потрібно прагнути примножувати коло друзів, а не наживати ворогів. А для цього він як ніхто умів з користю розпорядитися усім потенціалом української дипломатії, на перший погляд, хай і скромним…

В зв'язку з цим пригадалося, як на початку 1995 року до Києва вперше прибула делегація МЗС Вірменії на чолі з міністром Ваганом Папазяном. Переговори мали вестися російською мовою. Всі, хто бодай трохи знайомий з дипломатією, розуміють, наскільки важливі в ній сигнали, які в той чи інший спосіб сторони надсилають одна одній. Тож знаючи, що я володію вірменською, своє слово перед засіданням Геннадій Йосипович виголосив українською, попросивши мене перекласти. У відповідь вірменський міністр також виголосив своє вступне слово рідною мовою з тим, щоб я і його переклав, але вже українською. Тим самим як ми, так і вірмени завдяки ось такому «непротокольному» меседжу Геннадія Йосиповича немовби підкреслили, що розпочинаємо наші відносини без посередників і прагнемо вибудовувати їх без втручання «старшого брата». До речі, до такого шанобливого по відношенню до вірменського народу жесту наш міністр запропонував вдатися і під час підготовки першого візиту Президента України до Вірменії в травні 1995 року, коли Л.Д. Кучма частину свого виступу перед депутатами Національних зборів Вірменії виголосив українською, а мені довелося перекладати його вірменською, що також належно поцінила громадськість цієї країни.

Кажуть, кожне покоління має свою погану погоду і свою війну. Можливо, це й так, але важливо при цьому, щоб досвід подолання тих негараздів допомагав прийдешнім ставати сильнішими, досвідченішими, мудрішими. І, мабуть, є особлива закономірність у тому, що для кожного покоління настає час, коли берешся за перо і подумки звертаєшся до пережитого. До тих постатей і діянь, які залишилися в минулому.

Звертаєшся не для того, щоб зупинити час на папері, увічнити в ньому минуле, а щоб передати своїм наступникам частку свого скромного досвіду, часом гіркого, а часом повчального. А ще для того, аби показати, що зусилля твої і тих, хто був поруч, не були марними і доказом цього є слід, який вони полишили своїми благими справами у цьому житті.

Такий, як той слід, що залишила в нашій новітній історії дипломатична служба, яка за неймовірно складних умов забезпечила міжнародне визнання України і, попри тиск неоімперської Росії, сформувала сучасну парадигму її проєвропейського вибору.

Oleksandr BOZHKO,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,
Veteran of the Diplomatic Service

TRACE IN HISTORY

In the mid of 1960s the Kyiv State University set up an unusual and even challenging initiative of that time. It launched an exchange of students from universities of the former Soviet republics of the South Caucasus, which used to be called Transcaucasia, and Middle Asia aimed at preparing language and culture specialists from 'fraternal people'. This would allow to translate fiction from original language, not from Russian. In order to understand the significance and ingenuity of such step, it should be remembered that just then the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) announced the formation of a new historical community — the Soviet nation.

I was one of the lucky men chosen to participate in the exchange, mostly thanks to the support of our Latin teacher and amazing person Tetiana Chernyshova, who had believed in me. My course mate Vasyl Shkliar (nowadays, he is a famous Ukrainian writer, author of the well-known bestseller Black Raven) and I were to be sent to Yerevan.

I was very happy about it, because Armenia is a country of an ancient Christian civilization. Hence, the prospect of becoming a mediator between the Ukrainian and Armenian people in culture and literature could not but inspire. I wanted to be a fiction translator, whom I eventually became, but I could not even think that my knowledge of the Armenian language, my journalism and editorial experience gained at the newspaper Literaturna Ukraina (Literary Ukraine) and the journal Vsesvit (Universe), at the position of the Executive Secretary of the Kyiv Organization of the Union of Writers of Ukraine would be demanded in the establishment of independent Ukrainian diplomatic service. For me, a simple young man from the workers outskirts of Kyiv, diplomatic activity seemed to be something unachievable. Indeed, it was difficult to join such privileged caste of the Soviet establishment if you did not have good connections or was not involved in the Komsomol, CPSS or KGB bodies. I had none of it.

However, the course of history changed dramatically. On December 1, 1991, in a referendum, 90 percent of Ukrainians supported a decision of the Verkhovna Rada of the USSR of August 24, which proclaimed the independence of Ukraine. It launched the state-building process of the Ukrainian nation that was often filled with excessive illusions, which later faced with harsh reality — painful transformation of a former socialist economy into a market economy and initial accumulation of capital. 'Whereas their economy is in total decay, Ukrainian political leaders remain paralyzed, unable to adapt to new market reality. Inflation grows by 100% every month, the minimum pension amounts to 7.9 dollars. The government doubled the price of bread last week. Russia stopped supplying fuel and raised the price, but Ukraine refuses to raise the price of fuel for enterprises and collective households respectively', U.S. News and World Report wrote on December 20, 1993.

So, under such uneasy conditions the young state had also to develop institutions that would provide its activities, including in the international sphere. The Ministry of Foreign Affairs inherited from the Soviet Union became a basis for the future modern foreign-policy establishment of independent Ukraine, which, however, urgently needed staffing. Ukraine was opening new embassies and establishing diplomatic relations with new countries. Hence, when I came to the Office of Personnel Management of the Ministry of Foreign Affairs with my certificate in Armenian translation and interpretation studies in 1993, I was listened to, and after a brief interview with the then Deputy Minister O. Makarenko I was sent to the Department for Russia and the CIS states of the Office of Bilateral Relations.

It was headed by Mykhailo Dashkevych, an experienced diplomat, who had managed to work for quite a while at the USSR MFA, the USSR foreign missions and even in Russia. Under his direction, I was doing my first steps in such important sphere for Ukraine, as providing international relations with other countries. Furthermore, his work style, responsibility, exactingness to himself and his colleagues influenced my understanding of the peculiarities of diplomatic service. Mykhailo Dashkevych was maximalist and workaholic, he taught us, newcomers to Ukrainian diplomacy that made up 90 percent of his employees, to be scrupulous and perfectionistic while working on any document, whether it was an analytical note, press release or internal memorandum. Perhaps that is why he had the reputation of being a hardline boss. Sometimes he repeatedly returned a document for rework until it was error-free. As for me, my journalism and editorial experience came in useful. Mykhailo Dashkevych also appreciated it. A few times, when he was tired of correcting another document, he sent its author to me in order to finish it off.

This so-called campaign against illiteracy was understandably necessary, because most employees of the then MFA of Ukraine could barely be called diplomats. For example, at the Office of Bilateral Relations there worked a half-dozen experts in oriental languages, former military translators, students of the famous Kyiv School of Oriental Languages. The rest were mostly scientists, whose knowledge of foreign and Ukrainian languages was not good enough and who did not have any diplomatic experience. Therefore, we had to learn by doing. However, we did not have complexes about it, we were not ashamed of asking one another the meaning of unknown diplomatic terms (unfortunately, the internet was not so widespread and computerization was only starting). We were eagerly reading all available diplomacy textbooks, which were starting to appear then. The most famous ones were The ABC of Diplomacy by Anatolii Kovaliov, Diplomacy by Harold Nicolson and Diplomat by Jules Cambon. The choice was narrow, yet these books shed light on the peculiarities of diplomatic work. From time to time, we attended various seminars held by employees with experience in working at the former MFA of the USSR. An insight into the intricacies of diplomatic protocol was also very useful. I still remember the speech by Minister Anatolii Zlenko. He came with his assistant Serhii Borovyk, who was solemnly carrying the folder with his speech (if Serhii only new how much we envied him!). Anatolii Zlenko was fit and elegant, he had a trained voice and was telling us about the tasks and challenges of Ukrainian diplomacy with certain artistry. He exuded confidence and closeness to the leaders of world politics.

We were also gradually gaining experience in working with inbound and outbound documents. It was the end of 1993, and Mykhailo Pavlovych warned that we had one of the most difficult tasks ahead of us — review of our embassies' annual reports. According to him, review writing is a top performance for the diplomat, because it reveals his work as well as an embassy's activities. I was analyzing the work of our embassy in Uzbekistan headed by the former People's Deputy Volodymyr Smetanin. He was very problematic. The Ambassador drank repeatedly; sometimes he bunked of work shamming illness. Of course, it had an adverse effect on the work of our diplomatic mission to Central Asia, one the most important regions for us. Although senior officials knew about his 'hobby', they did not dare to withdraw Volodymyr Illich (!), as it could complicate their lives, because the former People's Deputy had friends in high places. Besides, it turned out that the Embassy employees, being inexperienced in diplomacy, did not even understand their tasks. Like some other newly appointed ambassadors, V. Smetanin was trying to surround himself with his own people carrying about his personal comfort rather than the quality of work.

Therefore, I tried to write a well-reasoned review making specific remarks about the Ambassador's work as well as the Embassy's activities. I pointed to the absence of a political and economic analysis of the host country, diplomatic contacts with leading representatives of the Uzbek society and government, and an aspiration to interest them in cooperation with Ukraine. I suggested reinforcing the Embassy staff by replacing 'interlopers' with employees from the Office of Bilateral Relations.

Preempting myself a bit, I would like to notice that the appointment of the Office's employee V. Yakovenko as advisor to the Embassy gave good results. The Embassy finally started working, and he found common ground with the Ambassador, which allowed him to hold his post for six years instead of four.

At the Ministerial meeting dedicated to reviewing the reports, my work was recognized as one of the best, and of course, it was good news for me.

The Office of Bilateral Relations also had its own peculiarity, namely the impatience of so-called 'benedyzm'. I could not understand the meaning of this word, usually used by the Head of the Office at meetings, bud it had a clearly negative subtext. I had even looked it up in various encyclopedias, until Mykhailo Pavlovych explained with a roguish smile that a lot of Ukrainians, and especially we, diplomats, should beware of the social disease, signs of which manifested in the character of Benedo Synytsia from 'Boryslav Smiietsia' ('Boryslav is Laughing') by Ivan Franko. His awkwardness, provincialism and naivety in the perception of social processes, his attempts to find simple decisions that allegedly can solve all problems at once — these are what we, the Ukrainians, have to get rid of if we want to become a European civilized nation.

The Office of Bilateral Relations covered, at that time, almost all countries of the world and, given the number of its departments, was too large and difficult to manage. Therefore, after reorganization, two territorial departments were established on its base. The First Territorial Department headed by Mykhailo Dashkevych was responsible for relations with the countries of Asia, Africa, Oceania, the Commonwealth of Independent States and Georgia, which officially was not part of this association. Yurii Bohaievskyi, Deputy Head of the Office of Bilateral Relations, headed the Second Territorial Department, which was responsible for the countries of Europe and America. I was on good terms with Y. Bohaievskyi not least because of the similarities in our views of Ukraine's development. Ukraine was expanding its diplomatic presence in the world, which was gradually increasing the burden on the First Territorial Department. One day, Mykhailo Pavlovych invited me to his office and said that he was going to approach the Minister with the proposal to spin Russia and the rest of the former Soviet republics off into a separate department. 'I will nominate you as the department head', he added.

Frankly, this really surprised me. Because apart from the diplomatic experience, I also lacked the knowledge and skills necessary for this job. I was an advisor to the CIS and Russia Department headed by Yurii Chuhaienko, a former lecturer in the history of CPSU at the Luhansk University. He entered the Ministry of Foreign Affairs for a month or two before me was about to go to Georgia as an advisor-envoy, intending to delegate his responsibilities to me. And then suddenly I was offered the position of department head... However, I took over his duties several times when Mykhailo Pavlovych along with his Deputy Ihor Lytvyn were away on business, and as it seemed to me, I did not fail. But it, of course, was not enough.

At the beginning of 1994, the Collegium of the MFA of Ukraine rendered a decision to reorganize the First Territorial Department into the Asia-Pacific, Oceania, Middle East and Africa Department and the CIS Department. I was appointed Acting Head of the Department, which, at bottom, took charge of all issues related to the development of bilateral relations with the CIS states and Russia. The Division of the CIS Problems Analysis of the Department of Political Analysis and Planning, which was considered the intellectual center of the MFA, was also transferred to us and headed by Oleksandr Danylchenko, Candidate of Historical Sciences and recent employee of the Institute of History under the Academy of Sciences of Ukraine. Thus, the emerging institution combined bilateral diplomacy, which is peculiar to territorial departments, as well as multilateral diplomacy and was the only of its kind in the MFA of Ukraine.

Thinking of the changes that were taking place at the MFA, I see a certain logic behind them, which resulted from problems inherited after the USSR collapse. First, as I have already noted, the MFA urgently needed personnel, especially for leading posi-

tions, not to speak of specialists with a knowledge of foreign languages and at least some work experience abroad. In the first years of independence, many potential diplomats, including graduates of the elite Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, entered for-profit business organizations that worked with foreign countries, banks. Understandably so, because Ukraine was experiencing a deep economic crisis and galloping inflation. A Department Head at our MFA, for example, received a salary equivalent to $15. Most of the Ministry's employees wanted to work in the 'prestigious' Western direction, where diplomats' salary as well as travel allowance were higher. Thus, the core of the department consisted not of career diplomats and graduates of the Institute of International Relations, but of former scientists — candidates of geological and mineralogical sciences Pavlo Kiriakov and Volodymyr Tolkach, candidate of physical and mathematical sciences Ihor Losovskyi, lecturer in the history of CPSU Volodymyr Yakovenko, journalist Volodymyr Muzyka, lecturer in philosophy Viacheslav Ukrainets. Stanislav Lazebnyk came to the MFA from the Ukraina Society and subsequently took up the position as the department head.

Second, comparing bilateral relations with other countries, which were more or less equal and not burdened with problems, to relations with CIS states and Russia, according to the figurative expression of one statesman, we were going through a painful process of divorce that had its own specific dimensions — humanitarian, economic, military and political. And the leadership of our state was not able to break them in one fell swoop. As these problems became international ones, it was necessary to establish a new institution within the MFA, which would lead these issues and coordinate activities in this area with the relevant departments.

Finally, it was necessary to take into account the factor of Russia, which sought revenge, although it did not openly declare this officially. Besides, we should give credit to the then leadership of our Foreign Ministry for their political intuition and foresight, for the fact that they always remembered the real intentions of Russian imperialism dressed in democratic clothes without having succumbed to the flattering rhetoric about 'common roots, eternal friendship of the peoples and economic benefits'. The well-known statement by V. Vynnychenko, who at the beginning of the twentieth century said that Russian democracy ends where the Ukrainian question begins, was relevant as never before.

Unfortunately, various domestic 'integrators' from related departments were also showing themselves. Referring to a close linking of the Ukrainian economy with the joint industrial complex of the former USSR, they insisted on its preservation and supported the idea of 'unions' — economic, customs. It was felt that the MFA employees and their course of rapprochement with Europe were bêtes noires for them. The First Deputy Minister of Finance P. Hetmanchuk and the First Deputy Minister of Economy L. Minin were our most inveterate opponents in developing the national strategy. The First Deputy Minister of Foreign Economic Relations and Trade V. Hladush, with whom I participated several times in negotiations with CIS states, even called us 'mudovtsi' (derived from the acronym MID, which stands for the Ministry of Foreign Affairs, and the swear-word 'mudak') behind our backs.

Somehow, it turned out that after the reformation of the First Territorial Department most of the diplomats who already had some experience continued working at the Asia-Pacific, Oceania, Middle East and Africa Department. Therefore, the shortage of skilled personnel was especially acute within the CIS Department, and it was quite difficult to find a good employee. Even when we managed to recruit someone smart enough, we had to coach him not only in the specifics of the MFA's activities, but also elementary literacy and command of the Ukrainian language, not to speak of a foreign language. It reminded me my student days at the Kyiv University, when I was forced to enter the student orchestra of folk instruments to play the double bass (my height fitted). To my remark that I had never played any instrument, the leader of the orchestra replied: 'Have you been to the circus? Have you seen there bears riding bikes? So, if a beast can be taught to ride a bicycle, why can not a person even adult be taught to play the double bass?'

I am writing about it because we often forget the difficult conditions in which we had to develop the institutes of Ukraine's statehood, including the Ministry of Foreign Affairs. We faced the ideological and economic confrontation with the former metropole, which sought to transform CIS into the Euro-Asian Confederation headed by Russia. This was particularly evidenced by its attempt to grant CIS the status of coordinator of the participating countries' foreign policy. In the beginning of 1994, the Minister for Foreign Affairs of Russia A. Kozyriev appealed to his Ukrainian colleague A. Zlenko to support the idea of inviting CIS to the United Nations General Assembly as an observer. His letter ended with an ambiguous compliment: 'Warmest regards'. It is easy to guess that if CIS had become an observer, it would have later taken over the functions of coordinator, as Moscow did in the recent past in relation to the UN delegations of the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Byelorussian Soviet Socialist Republic. And we should give credit to Zlenko's fidelity to principle in this matter. In his reply to A. Kozyriev of March 21, which was elaborated jointly by the International Organizations Department, the Department of Political Analysis and Planning and the CIS Department, he stated that Ukraine refused to support the initiative of Russia. Moreover, since our country did not sign and ratify the CIS Statutory Documents of January 22, 1993, as the minister emphasized, Ukraine would not have recognized its international legal personality, even if Moscow had granted it the desired status.

He ended his reply with the neutral complimentary close 'Respectfully', having deliberately ignored Kozyriev's 'Warmest regards'. In the language of diplomacy, this gesture of our Minister hinted at far from 'brotherly' relations between the two countries.

And that was true. In addition, it felt like the pressure of Russia intensified with each passing day. And we were required to respond appropriately. As time went by, we got more and more work, more 'hot' orders and documents that needed to be completed as soon as possible. At almost every weekly meeting of the leadership of our Ministry of Foreign Affairs, the Minister requested from me a detailed report on certain issues. We had to respond through the media to high profile incidents involving the distribution of the Black Sea Fleet, which sometimes came to open confrontation and forcible takeover. Thus, in April 1994, I gave my first briefing following the Russians' brutal seizure of the intelligence vessel Cheleken that was in the roadstead of Odesa. This incident took place against the backdrop of the provoked by Moscow raising of St. Andrew's flags above the Black Sea Fleet vessels, which heightened tension between Ukraine and Russia. In order to somehow ease the strains in relations between the two countries, the Chairman of the Government of the Russian Federation V. Chernomyrdin and the President of Ukraine L. Kravchuk held a telephone conversation, during which they agreed to hold a new round of high-level talks on this issue urgently.

And although after that I repeatedly participated in press conferences making official assessments of various events and explaining our position, I still remember my first press briefing. Maybe that is because I was very nervous (a spoken word takes its flight), or maybe because of the unusual name of that ship, which has stuck in my head. I remember well the feeling when I appeared before the journalists with their numerous microphones and cameras directed to me. It seemed as though I — untaught to swim — was going to be thrown in the water from a high bridge…

However, despite the fact that the work of the department occupied an increasingly prominent place in the overall activities of the MFA of Ukraine, it did not affect its funding, including petty travel allowances to cover trips to Moscow and Minsk, which happened more and more often. All of a sudden, an episode changed the situation. In the spring of 1994, Anatolii Zlenko flew to Moscow to take part personally in a regular meeting of the Council of Foreign Ministers, although usually his deputies attended those meetings, and the Minister preferred visits to the West. In the morning, I met him in the buffet of our Embassy hotel. Anatolii Maksymovych paid Russian rubles for tea and sandwich, and then, as it seemed, took a puzzled look at me. 'Oleksandr Iva-

novych, it turned out that I spent all money received for this trip on tea and sandwich. How do you cope with it when you come here?' he asked. 'We never come to Moscow without our salo and bread', I replied with a joke, although indeed we had to go on such business trips with our own food.

Believe it or not, some time after that, the travel allowance of the Department's employees noticeably increased. We could afford not only a breakfast, but also a lunch with a bottle of beer.

In general, A. Zlenko was then for me, as well as for other MFA newcomers, a kind of example to follow in terms of diplomatic competence. I was impressed by his slow delivery, pedantry and, at the same time, some kind of teacher's patience with us — still fresh, inexperienced diplomats, whom he had to teach like first graders, because after all, there were no others. We were happy about his victory in tennis over Andrii Kozyriev after their meeting in Odesa in 1993, when he shown himself to be a skillful negotiator, having managed to convince the Moscow guest to begin work on such important for us Treaty on Friendship, Cooperation, and Partnership between Ukraine and the Russian Federation as soon as possible. I do not know, maybe I saw him not so often, but I never noticed him being haughty or conceited towards his younger colleagues. I also did not see him rude or annoyed. Except for one episode.

It happened after the extraordinary presidential election of July 1994. The Ukrainians were so sure that Leonit Kravchuk would remain president, that the win of other Leonid — Kuchma — almost shocked many people, given his pro-Moscow electoral rhetoric. Officials of government institutions and presidential administration were on pins and needles. I recall the frightened head of protocol Heorhii Cherniavskyi and our mentor Leonid Kozhara (in future — Minister for Foreign Affairs during the Presidency of V. Yanukovych) from the Department for Foreign Policy of the Presidential Administration calling and asking for any post in my department. The MFA leadership also were morose, worrying for their future. On that day, I was going to go to Minsk on the interministerial delegation to negotiate the first long-term plan for the integrated development of the CIS.

It was a real bomb for young independent states. The document that was to be adopted provided for a single citizenship for the CIS countries, Russian as the official language of interethnic communication, a single passport. It also provided for integration in the military, educational, scientific, economic and financial spheres.

Taking into account the developed approaches to these sensitive issues, my Department prepared directives to be followed by our delegation headed by one of the Deputy Minister for Foreign Affairs. However, the surprises began. We had to prepare for departure, but the Minister was absent and could not approve the directives. We were explained that he had a meeting at the Presidential Administration. Apparently, it was very uneasy. And his deputies did not dare to approve such an important document without him. Instead, they 'pleased' me with the fact that I would head the delegation, and that the directives had to be approved by any means — if not at the Presidential Administration, then at the government level.

The Presidential Administration was already busy enough. The government official present at the workplace was Vice Prime Minister V. Shmarow, with whom I often participated in various negotiations. I called on cell and asked him to receive me urgently. He carefully looked at the directives, then looked at me, saying, 'I will not sign it without the Minister's approval. But it is necessary to go. The meeting is important. And as for the position, you probably know under which slogans the new President came to power, so take it into account,' he added meaningfully...

Returning to the Ministry, I met Anatolii Maksymovych near the elevator. I never saw him so depressed. I briefly told him the story about the directives and quoted the Vice Prime Minister.

'And what did you reply?' he asked drily. I felt that it was difficult for him to keep up the conversation. He was obviously thinking his own thoughts and asking me rather for the sake of appearance.

'Well, if there are no new directives, then perhaps we should proceed those we have...', I answered supposing that I would support the Minister showing my 'loyalty' to the foreign policy principles developed under his leadership.

Suddenly he burst out. 'Oleksandr Ivanovych', he exploded angrily. 'You are like a bulldozer, but you have to be a diplomat, d i p l o m a t.' And he, having waved his hand, dragged himself to the office.

Of course, I had to understand his state of mind. Subsequently, during his second tenure, at lunch with the Minister for Foreign Affairs Igor Ivanov, which I also had the opportunity to attend, Anatolii Maksymovych recalled how hard he took his resignation. 'I was so shocked that I escaped from Kyiv to my parents' village called Stavyshche and began to burn my archive in the backyard. It seemed like something happened to me. But now I regret it. Because so many valuable entries were irreparably destroyed in fire.' I understood him and sympathized with him. I also realized that the integration slogans under which Leonid Kuchma ran for president could affect Ukraine's foreign policy. But this did not mean that we had to adjust our approaches urgently before the meeting in Minsk. My position was also supported by the First Secretary of the Treaty and Legal Department of the Ministry of Foreign Affairs and brilliant negotiator Mykola Matushevych, and the other members of the delegation — representatives of the Ministry of Defense, the Ministry of Economy and the Ministry of Justice. Before the discussion started we exchanged views with our Azerbaijani, Moldovan and Uzbek colleagues, who, as it turned out, were quite critical of the draft of the above-mentioned document prepared by Moscow. Meanwhile, the Russians, hoping for the change of our pro-European course, did not conceal their satisfaction with the win of L. Kuchma and, opening the meeting, congratulated our delegation on the fact that 'common sense finally prevailed' among the Ukrainians.

And how disappointed they were, when our delegation along with the Azerbaijanis, the Moldovans and the Uzbeks (a kind of mini-GUAM) during the discussion tenaciously and with reason rejected attempts to impose a single currency, a single citizenship and passport, and Russian as official language on the CIS states. And while the Turkmen abstained, our votes were enough to withdraw the great-power proposals of the Russians regarding these sensitive issues from further consideration permanently. As for economic integration, we reserved the right to participate in programs that would not contradict Ukrainian legislation.

Strangely enough, but after returning from Minsk, the report on the delegation's activities did not raise any complaints at the Administration of the newly elected President, and our suggestions on the need for further work on the document were accepted and sent to the concerned departments. Or, maybe, being too busy with the inauguration, the new president's team members did not read it carefully. Finally, after another discussion at the intergovernmental level, the Memorandum (in fact, it was our proposal to name this document 'memorandum') of the Council of Heads of the CIS States on the Main Directions of the Development of Integration in the Commonwealth of Independent States and the Long-Term Plan for the Development of Integration of CIS was signed on October 21, 1994 in Moscow in the Council of Heads of the CIS States, where L. Kuchma as the newly elected President of Ukraine officially met with the President of the Russian Federation B. Yeltsin for the first time.

However, the team of the second President of Ukraine went over the top trying to establish closer contacts with Russia's leadership as soon as possible. Some of them were eager to show how quickly, compared to the first President, they would be able to improve the situation in the country by winning concessions from the Russians on the terms of the export of our goods to Russia, where our main production facilities were based. Especially, it concerned the payment for consumed Russian energy, the debts for which were terribly increasing. In addition to economic difficulties, matters were also compounded by the unresolved issue of the distribution of the Black Sea

Fleet and the political crisis in Crimea, where 'president' Yurii Meshkow was gearing up for the separation of the peninsula from Ukraine. In response to these endeavors, the Russians maintained a pause stressing that before conducting negotiations on the entire complex of Russian-Ukrainian relations it was necessary to properly prepare and review the issues for consideration etc.

Anyway, in the first fortnight of August, our Department received an instruction from the Cabinet of Ministers of Ukraine to urgently prepare a dossier for Ukrainian-Russian intergovernmental talks. Everything was decided overnight and, according to my 'secret source', resulted from 'informal agreements' with the head of the Russian government Viktor Chernomyrdin. Who was it? Obviously, it was our new President, who had a business relationship with Chernomyrdin during his premiership.

Interestingly, and noteworthy, is that this first, though, the working visit of the new government team of Ukraine to Moscow was not mentioned either in the collection titled Russian-Ukrainian Relations (1990–1997) issued by the Ministry of Foreign Affairs of Russia in 1998 or in the book titled Ukraine–Russia (1990–2000) prepared by the staff of the Historical Archival Department of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in 2001. I guess the reader will understand the reason later. But, it should be noted that the circumstances under which the visit was made, in my opinion, allow us to better understand the transformations that subsequently occurred to our second President and his team.

So, almost half of the government, headed by Acting Prime Minister of Ukraine Yukhym Zviahilskyi, went to the White-Stoned City. At the Moscow airport, the delegation was met by the first Ambassador of independent Ukraine to Russia Volodymyr Kryzhanivskyi.

Without visiting the Embassy, as usual, we were taken to the White House (there were still visible traces of its shelling by tanks in 1993 during the suppression of the Khasbulatov coup), lifted to the fifth floor and through a long series of corridors and halls were let in the reception room of V. Chernomyrdin.

One, two, three hours of waiting passed… The heat was incredible. We drank all the water, and no one was going to bring more. Having smoked all his cigarettes, Yukhym Zviahilskyi was 'cadging' from those who still had them and swearing when he was denied. Volodymyr Horbulin was wrinkling his forehead in discontent. Having told all his jokes, weary Viktor Hladush was sleeping on the couch. But Viktor Chernomyrdin was still occupied with 'urgent affairs' somewhere in the depths of his office and could not receive the delegation. It reminded me of our ancient history, when the Cossack ambassadors were forced into waiting for so long in the reception halls of the Moscow tsars. Because nothing exhausts psychologically like waiting for something uncertain.

We were invited to the meeting room only in the late afternoon. There were V. Chernomyrdin, his deputy O. Shokhin and representatives of half-dozen departments. But the talks failed to yield results. They listened to the assurance of our aspiration to establish closer ties with Russia, the complaints about economic hardships, and promised to examine the mentioned issues, including those concerned with payments for energy supplies. However, the breakthrough, which was expected in Kyiv, did not happen. The delegation returned home heavy-hearted, hungry and angry because of such a cold, in opinion of its members, reception in Moscow. Once again, we became convinced that tears, as is known, do not help in Moscow. The 'cavalry charge' of the team of the newly elected President of Ukraine on the White-Stoned City was bogged down.

And then there was a visit the President of Ukraine, 'our guy', as he was called on the Moscow television during the election campaign, to the Russian Federation. The outcome was the same, if not worse. 'He returns in the evening from the Kremlin,' our Ambassador to Russia Volodymyr Kryzhanivskyi told me later, 'with a bewildered look on his face: 'What do they take me for? Who do they think they are? Volodia, what is this? Am I a servant to them?'

In my opinion, it was extremely important for the continuation of the pro-European course of our state that the new leadership team was joined by such an experienced political player as Hennadii Udovenko, who headed the Ministry of Foreign Affairs after A. Zlenko. Unlike his predecessor, who considered himself an 'inveterate pedant', Hennadii Yosypovych was rather epicurean. Being friendly and having a huge life and diplomatic experience, he was like a caring father and mentor, thereby corresponding to his benevolent moniker 'Papa Hena'. At the same time, he was able to be hardline and demanding of our work. In this regard, my first 'baptism of work' with him was very illustrative.

On October 21, Moscow hosted a regular meeting of the Council of Heads of the CIS States with the first participation of President Kuchma. The MFA Working Group led by H. Udovenko arrived to Russia's capital the night before in order to provide the event. According to the unwritten law, the Embassy of Ukraine in the Russian Federation organized a dinner on this occasion. The mood was festive, not least because of 'Starokyivska' in green shtoff-bottles beaded with moisture. Hennadii Yosypovysch, as the phrase goes, was on song. He was talking about his diplomatic work and joking. And when it was time to return to the hotel for a rest, he asked to bring him to the Ambassador's office. And what was our surprise when, having barely crossed the threshold, Hennadii Yosypovych took off his jacket and tie, sat down at the table and took from the briefcase a folder with documents that I prepared on the eve of the summit. 'And now, guys, let's work,' he said casually, like there was no festive meal that evening. 'Let's see what you wrote here.'

Accepting in general the approaches of my Department to every agenda item, which took into account the priority of our national interests, he insisted on simplifying their formulation. This concerned especially draft statements of the President on particular issues. So, we had to redo the whole package of documents. In addition, we prepared a shorter version. 'This is to ensure that I will have time to brief the President on the way from the airport to the Kremlin,' Hennadii Yosypovych explained.

We finished work at about 3 a.m. At 7 a.m. the Minister was already on his feet to go the airport to meet the presidential airplane. Since then I had an opportunity to work with him during various summits, bilateral high-level talks between Ukraine and Russia as well as with the heads of other CIS States. And not only.

The Department was busy as usual, so I had to put in the hours. I recall, one late evening, the Minister called me on the direct line.

'I'm listening, Hennadii Yosypovych', I replied cheerfully.

'Oleksandr Ivanovych, why are you still at work?' the Minister asked either sympathizing or joking at me. 'Your wife will probably swear, if you don't sleep at home.'

'You know, Hennadii Yosypovych, the work is increasing more and more,' I answered him.

'Yes... That's why I'm late. In the morning, I'm going to Finland… By the way, I have a speech prepared by my staff, but I don't really like it. Maybe you could look into it?'

In a minute, the receptionist brought me the Minister's speech. I read it. Indeed, he was right. It was written in broad terms. It lacked ginger, something that would unite our peoples, our histories, even despite distance between Finland and Ukraine. And suddenly I remembered Shevchenko's sarcastic words: 'A good slice of the world is ours; Siberia, think! — too vast to cross! Jails? People? Counting takes too long! From the Moldavian to the Finn, Silence is held in every tongue... All quite content...'

'This is what the Minister of Ukraine needs for his speech to the Finnish audience,' a thought jumped to my mind. 'I just need to play around with the brilliant words by Shevchenko that remind of our common slave past, from which Finland has long escaped and built its independent life, unlike us who are just paving the way. The rest is just paperwork.'

I rewrote the Minister's speech on my own and brought it to the first reception. In a few days, Hennadii Yosypovych returned from Finland and called me again. He thanked me for my work and said that the speech had been delivered and, moreover, it had generated a positive response in the Finnish press which had even cited it.

But it was me who should have thanked him for appreciating our modest efforts to the common goal of developing the diplomatic service of Ukraine. For supporting his younger colleagues and being unafraid to trust them. For teaching us patriotism, without which we would not become real diplomats, as well as without proper professional training, humanity and decency. For being committed to the principle of three 'P' (professionalism, patriotism, propriety) and calling us to adhere to it as well. I would also like to pay tribute to him for the ability to get maximum political and image benefits for Ukraine within the constraints that it faced. For his constant reminders that there are no trivialities in diplomacy and that it is necessary to strive to make friends and avoid making enemies. And for this he was able to fulfill the potential of Ukrainian diplomacy, though modest at first glance, all too well.

In this regard, I recall the first visit of the delegation of Armenia's Ministry of Foreign Affairs led by Minister Vagan Papazyan to Kyiv in early 1995. The talks were to be conducted in Russian. Everyone who knows a little bit about diplomacy understands the importance of signals that are sent between the parties one way or another. So, knowing that I speak Armenian, Hennadii Yosypovych delivered his introductory speech in Ukrainian and asked me to translate it. In response, the Armenian Minister made his introductory speech in his native language so that I translated it into Ukrainian. Thus, by means of such a 'non-protocol' massage of Hennadii Yosypovych, the Armenians and we rather stressed that we were to establish our relations with no intermediaries striving to develop them without intervention of the 'elder brother'. Besides, the Minister also suggested making such gesture of respect to the Armenians during the preparation of the first visit of the President of Ukraine to Armenia in May 1995, when L. Kuchma gave his speech to Deputies of the National Assembly of Armenia partly in Ukrainian, and I translated it into Armenian, which was also highly appreciated by the public of the country.

There is a saying that every generation has its bad weather and its war. This may be so, but it is important that the experience of overcoming those difficulties be helpful to the coming generation in becoming stronger, more experienced and wiser. And, apparently, it is a pattern that for each generation there comes a time when you take up your pen and contemplate your past, the personalities and actions that became history.

You do not want to stop time or memorialize your past on paper. You want to share your modest, sometimes bitter and sometimes insightful experience with successive generations and show that your efforts and efforts of those close to you were not in vain. And the proof of that is a trace they left due to their good deeds in this life.

Such as the trace left in the newest history by our diplomatic service that provided international recognition of Ukraine under incredibly difficult conditions and formed the modern paradigm of its pro-European choice despite the pressure of neo-imperial Russia.

Михайло ДАШКЕВИЧ,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
перший Посол України в Алжирі

ШЛЯХ АЛЖИРУ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПРОЦВІТАННЯ

Алжирська Народна Демократична Республіка (АНДР) визнала незалежність України 27 грудня 1991 року. 20 серпня 1992 року між нашими державами було встановлено дипломатичні відносини.

16 листопада 1992 року Вірчі грамоти президенту України вручив перший Посол Алжиру Бельрамуль Камерзерман, відкривши посольство своєї країни в українській столиці. Українське ж посольство в Алжирі було відкрите тільки 7 років потому… Отже, цьогоріч наші держави відзначають ювілейну 25-ту річницю від дня їх започаткування.

Щойно у квітні 1994 року виникло питання щодо призначення мене послом, тодішній Міністр закордонних справ Анатолій Зленко запропонував нову високу посаду у міністерстві…

Він нещодавно повернувся до Києва з багатоденного азійського турне з групою українських бізнесменів. Вони відвідали Іран, Індію та В'єтнам. Мене теж було включено до складу делегації, а безпосередньо моїм управлінням було завчасно проведено вагому попередню роботу з організації поїздки з відповідними посольствами та українськими відомствами. Поїздка була наповнена багатьма змістовними зустрічами й переговорами з лідерами згаданих країн та їх представниками на високому рівні. Було підписано низку важливих двосторонніх документів. Це був період активної розбудови Україною відносин із зарубіжними державами!

І хоча ця поїздка в Азію загалом була успішною, вона також була і надважкою, бо, мабуть, міністру вперше за свою каденцію довелося за один раз охопити так багато країн. Тож хоча Анатолій Максимович і був трохи стомлений, але разом з тим дуже задоволений як самою поїздкою, так і її позитивними результатами. Міністр був також задоволений і моєю роботою. В той час я був членом колегії і керував одним із найбільших в МЗС підрозділів — Першим територіальним управлінням, яке відповідало за розбудову відносин з країнами Азії, Близького і Середнього Сходу, Африки, СНД та Росією. Роботи було вкрай багато. Але від пропозиції міністра піти на підвищення, хоча вона й була дуже привабливою, тоді мені довелося тактовно відмовитися, бо хотілося попрацювати послом.

На запитання Анатолія Максимовича, якій країні мені б хотілося віддати перевагу, я назвав три близькосхідні держави, де ще не було українських по-

сольств, першою серед яких вказав на Алжирську Народну Демократичну Республіку. Незадовго до цього мені пощастило побувати в Алжирі і ця країна, її мужній, привітний, працьовитий і миролюбний народ, який пройшов важкий і тривалий шлях до своєї незалежності, дуже припали мені до душі.

Проте міністр запропонував мені поїхати не в Алжир, а до Японії, щоб там, у Токіо, відкрити перше українське посольство. Звичайно, хоч і не без вагань, я погодився. Японія — впливовий член Великої сімки, була і залишається для України вкрай важливою державою. А щодо Алжиру, то з огляду на різке загострення в країні внутрішньополітичної ситуації, викликаної громадянською війною, остаточного рішення тоді ще не було. Хоча маю зазначити, що роком раніше в МЗС України ми навіть почали готувати візит президента Леоніда Кравчука до Алжиру та Тунісу. Однак ближче до осені 1993 року, посол АНДР у Києві Бельрамуль Камерзерман відвідав мене і передав прохання алжирського керівництва перенести цей візит у зв'язку з помітною активізацію бойових дій ісламістських бойовиків, що не гарантувало повної безпеки перебування глави української держави. В МЗС України тоді ми боялися, що президент Кравчук не захоче їхати тільки до Тунісу, адже це був перший візит до Африки. Коли Зленко відвідав Леоніда Макаровича і доповів про ситуацію, яка склалася з Алжиром, тож він дав згоду на Туніс, пожартувавши: «Знайшли африканську наддержаву…» А якби тоді візит відбувся і до Алжиру, то в алжирській столиці, мабуть, було б відкрито українське посольство і мені, ймовірно, довелося б його очолити. А так, у зв'язку з призначенням послом до Японії, довелося чекати мого наступного відрядження до Алжиру ще цілих п'ять років…

Прибуття до алжирської столиці

Зрештою після завершення моєї дипломатичної місії в Японії, 1 листопада 1999 року, тобто в день, коли АНДР відзначала національне свято — річницю Революції 1954 року, що дуже символічно, я прибув до столиці країни міста Алжир — один, без сім'ї та жодного співробітника.

Алжирська столиця здалася мені дуже гарним і, я б сказав, доволі екзотичним арабським містом. Назва міста походить від арабського «аль Джазаір», що в перекладі означає «острови», бо кілька століть тому поруч із містом у Середземному морі було чотири острови, які 1525 року стали частиною материка. Місто має давню і багату історію. Воно було засноване у 944 році одним із представників берберійської династії Зірід Санхаджа Булугіном ібн-Зірі на місці давнього фінікійського поселення Ікосім. Протягом трьох віків Алжир переходив під керівництво різних правителів і династій, допоки 1830 року його не захопила французька армія. Відтоді воно стало столицею колонії Французький Алжир.

В день закінчення війни в Європі, 8 травня 1945 року, відбулася велика демонстрація у м. Сетіф, організована алжирськими націоналістами, яка переросла у масові заворушення.

1 листопада 1954 року було створено Фронт національного визволення (ФНВ) Алжиру, метою якого проголошено визволення країни від колонізаторів «збройним» шляхом. А в ніч на 1 листопада 1954 року в Алжирі розпочалася широкомасштабна війна. Французький уряд відповів на це відправкою в країну нових військових підрозділів. Водночас новопризначений у 1955 році генерал-губернатор Алжиру Жак Сустель, розуміючи необхідність поліпшення відносин між Францією і французьким Алжиром, висловився за проведення тут низки реформ, спрямованих на підвищення добробуту алжирців.

Такої ж думки дотримувався і генерал Шарль де Голль, призначений у 1955 році прем'єр-міністром Франції. 16 вересня 1959 року де Голль як президент Франції виступив з промовою, в якій вперше визнав право алжирців на самовизначення.

Як відомо, 1960 рік став «роком Африки»: 17 країн континенту отримали незалежність і стали членами ООН, але Алжиру серед них не було. Війна в Алжирі тривала. Де Голль, будучи мудрим і далекоглядним політиком, протягом року зробив кілька заяв щодо можливості зміни статусу Алжиру. А 8 січня 1961 року було проведено референдум з питання подальшої долі алжирської проблеми: за надання Алжиру незалежності тоді висловилися 75% учасників опитування.

А в 1962 році, після багаторічної боротьби алжирського народу за незалежність (кількість загиблих за різними оцінками сягає від 350 тис. до 1,5 млн осіб), президент Франції Шарль де Голль, долаючи опір опозиції та європейських колоній в Алжирі, прийняв рішення припинити кровопролитну війну.

Офіційні переговори між французьким урядом і ФНВ завершилися 19 березня 1962 року підписанням Евіанських угод, що поклало край майже 8-річній війні і відкрило Алжиру шлях до незалежності.

15 вересня 1963 року першим президентом незалежного Алжиру було обрано лідера національно-визвольного руху Ахмеда бен Беллу. А 19 червня 1965 року за результатами військового перевороту владу здобув полковник Хуарі Бумедьєн, який від початку свого президентства став орієнтуватися на Радянський Союз і соціалістичний шлях розвитку.

27 грудня 1978 року Х. Бумедьєн помер у Москві і 9 лютого 1979 року його наступником став Шадлі Бенджедід, який удався до лібералізації режиму (Ахмед бен Белла після 14 років домашнього арешту вийшов на волю та емігрував до Франції. — *Авт.*) та нормалізації відносин країни зі своїми сусідами, насамперед з Марокко, з яким після 12-річної перерви у 1988 році нарешті відновилися зв'язки. У лютому 1989 року було легалізовано політичні партії. Велику популярність здобули ісламські екстремісти, які у грудні 1991 року майже виграли парламентські вибори: їм залишилося тільки пройти другий тур виборів, але Шадлі Бенджедід 11 січня 1992 року розпустив уряд, а сам пішов у відставку. Тимчасовий військовий режим, що прийшов до влади 14 січня, анулював результати виборів. Ісламські фундаменталісти на цей крок відповіли терором: 22 червня вони вбили керівника тимчасового уряду — голову Вищої державної ради Мохамеда Будіафа. Після цього в країні розпочалося збройне протистояння між ісламістами і чинною владою. Громадянська війна алжирської армії і сил безпеки з бандами ісламістських фундаменталістів, які тероризували населення, тривала з 1992 до 1997 рр.

27 квітня 1999 року президентом АНДР було обрано Азіза Бутефліку. На організованому ним референдумі у вересні того ж року абсолютна більшість населення підтримала підписаний президентом країни закон про амністію ісламістських фундаменталістів, яка офіційно розпочалася з січня 2000 року і тривала шість місяців.

А наприкінці 1993 року в країні якраз помітно активізувались бойові дії ісламістських бойовиків, що не гарантувало повної безпеки перебування там глави Української держави, над візитом якого тоді працювали. Саме тому алжирське керівництво звернулося з проханням перенести візит Л. Кравчука.

Очікування дня вручення Вірчих грамот

А в день прибуття до Алжиру 1 листопада 1999-го року в аеропорту мене зустрічав, разом з представниками протокольного департаменту МЗС Алжиру, радник посольства України в Тунісі Олександр Шульга, якого Київ спеціально направив до Алжиру для допомоги у перші тижні мого тут перебування. Мене розмістили в одному з найкращих готелів столиці, неподалік Міністерства оборони і Кабінету Міністрів.

З вікна мого готельного номера відкривався чудовий краєвид узбережжя Середземного моря. Окрім того, готель охороняли силами безпеки країни. На-

ступного дня я відвідав МЗС АНДР і зустрівся з директором протокольного департаменту, який у моїй присутності зв'язався з міністром закордонних справ Ахмедом Атафом і доповів йому про мій приїзд. Міністр одразу ж призначив мені зустріч наступного дня.

Вручення копії Вірчих грамот міністру закордонних справ Алжиру А. Атафу, листопад 1999 р.

Під час цієї зустрічі я вручив міністру Атафу копію Вірчих грамот і провів з ним тривалу бесіду. На моє запитання щодо термінів вручення Вірчих грамот президенту, він відповів, що протокольний департамент формує групу послів. А поки що, наголосив Атаф, вже є п'ять дипломатів, які очікують цього дня. Міністр пояснив, що з моменту свого обрання у квітні 1999 року Бутефліка лише один раз приймав Вірчі грамоти від першої групи послів, які прибули до Алжиру після президентських виборів.

Як виявилося пізніше, цього дня «Х» мені довелось очікувати майже чотири з половиною місяці, а тим, що прибули раніше — понад півроку.

За протоколом до вручення Вірчих грамот не можна наносити офіційні візити послам зарубіжних країн, та все ж, наприклад, посол Греції в Алжирі Васіл Сімантіракіс виявив ініціативу і запросив мене до свого посольства, помилково вважаючи, що я прибув до країни після нього. Це було його перше відрядження як Надзвичайного і Повноважного Посла. Я став першим іноземним представником, з яким він вирішив познайомитися. Минуло лише п'ять місяців з того часу, як він покинув Україну, де кілька років поспіль працював у Маріуполі Генеральним консулом Греції, оскільки в тому регіоні мешкає велика грецька спільнота.

Виступ посла України перед послами східноєвропейських країн та військовими аташе 8 травня 2001 року на військовому кладовищі — після покладання вінків до могили Невідомого солдата з нагоди чергової річниці закінчення Другої світової війни

Speech of the Ambassador of Ukraine to the ambassadors of the Eastern European countries and the military attaché on May 8, 2001 at the military cemetery — after laying wreaths to the grave of the Unknown Soldier on the occasion of the anniversary of the end of the Second World War

З того часу між нами були дружні стосунки. Наприкінці 2003 року Васіл Сімантіракіс поїхав до Перу, куди його призначили послом Греції.

В той час ми підтримували тісні зв'язки з усіма східноєвропейськими послами: Польщі, Румунії — Думитру Олару (якого ми жартома називали Долару), Угорщини Ш. Іштваном, Болгарії А. Георгієвим, колишнім мером Софії, та ін. Ми часто відвідували один одного та разом бували на різних протокольних заходах.

Від 1 листопада 1999 року — дня мого прибуття до алжирської столиці — до лютого 2000 року в посольстві окрім мене не було жодного дипломата, що ускладнювало роботу дипустанови. До того часу я ще не вручив Вірчі грамоти президенту, а дипломатичні співробітники ще не прибули. Недарма у лютому 2000 року київська газета «Факти» опублікувала моє велике інтерв'ю під заголовком: «Я один в Алжирі український дипломат», в якому йшлося про започаткування в алжирській столиці діяльності українського посольства, про перспективи двосторонніх відносин, про складну внутрішньополітичну ситуацію у країні перебування тощо. Не забув розповісти і про мій візит до Алжира із заступником міністра закордонних справ України В. Ліпатовим у квітні 1993 року, про відкладений наприкінці 1993 року візит до Алжиру президента Леоніда Кравчука, про громадянську війну, яка тривала тощо.

І тільки наприкінці лютого до Алжиру прибув перший секретар посольства консул Кваша, який перед цим проходив у консульському управлінні МЗС майже тримісячну практику, навчаючись, здебільшого, як виписувати закордонні українські паспорти. Йому тоді було під 60, але в системі МЗС до цього він ніколи не працював. Однак добре володів французькою мовою, бо протягом багатьох років працював в Алжирі перекладачем з групами радянських і російських спеціалістів. Такий досвід допоміг йому загалом добре освоїтись зі своїми новими консульськими обов'язками, хоча на перших порах у нього і виникали певні труднощі.

Через деякий час на посаду третього секретаря призначили молодого аспіранта з Одеси Владислава Безлуцького, який був за освітою економістом та добре володів французькою та англійською мовами. Він швидко увійшов в курс справ і протягом майже чотирьох років на високому фаховому рівні забезпечував розвиток українсько-алжирських економічних двосторонніх зв'язків і контактів, аж поки у 2003 році до посольства не прибув представник Міністерства економіки Павло Рудобаба, який очолив торговельно-економічну місію.

Невдовзі прибув до Алжиру військовий аташе полковник Віктор Музиченко, який, незважаючи на те, що це було його перше закордонне відрядження, на високому професійному рівні виконував свої обов'язки протягом усього періоду. Прибув і перший секретар посольства Л. Третяк та інші співробітники.

Напочатку були проблеми із транспортним забезпеченням. Довелося довго чекати із Франції замовлені автомобілі. Так, автомобіль «Мерседес» для посла надійшов лише у квітні 2000 року, у зв'язку з чим довелося певний час орендувати мікролітражку в господаря будинку, який надав нам приміщення під канцелярію посольства.

Слід наголосити, що більшість акредитованих у Алжирі іноземних послів користувалися броньованими автомобілями з огляду на громадянську війну, терористичні акти. У зв'язку з економічними проблемами у нашій державі, мені було незручно порушувати перед керівництвом МЗС питання щодо забезпечення броньованим автомобілем, знаючи наперед, яка відповідь могла б надійти у разі відповідного звернення. На жаль мене не забезпечили й особистою зброєю, на відміну від моїх зарубіжних колег.

Щодо початкового періоду українсько-алжирської співпраці, то хотілося б нагадати, що під час візиту до Алжиру у квітні 1993 року делегації МЗС України на чолі із заступником міністра закордонних справ Валентином Ліпатовим, було підписано Протокол про політичні консультації між МЗС двох країн та проведено їх перший раунд. Було також погоджено текст проекту міжурядової Угоди про залучення та взаємний захист інвестицій.

А з 27 червня до 1 липня 1993 року, коли я ще працював начальником управління двосторонніх відносин МЗС, відбувся перший візит економічної делегації Алжиру в Україну, яку очолював міністр-делегат з питань торгівлі при Міністерстві економіки АНДР М. Мокрауї. Результатом цього візиту стало підписання 1 липня 1993 року торговельної угоди між урядами країн, яка була чинною весь період моєї роботи в Алжирі і стала надійною основою для розвитку торговельно-економічних відносин між нашими країнами.

Важливий внесок у розвиток двосторонньої співпраці та поглиблення політичного діалогу між двома державами було зроблено особисто Міністром закордонних справ України Б. Тарасюком під час його перебування в алжирській столиці у липні 1999 року з метою участі у роботі 35-го саміту Організації африканської єдності (ОАЄ).

Отже, прибувши до АНДР, я з великим задоволенням констатував наявність договірно-правової бази двосторонніх відносин і починав роботу не з чистого аркуша, як це було в Японії.

Вручення Вірчих грамот

Пройшло близько чотирьох місяців з моменту мого приїзду до Алжиру, але жодних сигналів чи інформації з МЗС щодо можливої дати вручення Вірчих грамот президенту все ще не надійшло. В МЗС України, в територіальному управлінні зокрема, яким керував Ігор Турянський, були незадоволені з цього приводу, надсилаючи вказівки на кшталт: «робити все необхідне для якнайшвидшого вручення Вірчих грамот». Однак я не міг вплинути на цей процес, бо все залежало тільки від волі президента Бутефліки та його робочого графіка. У березні усіх дев'ятьох послів, які чекали дня вручення Вірчих грамот, попередили, що церемонія може відбутись із дня на день…

І ось, цей день настав! У неділю, 11 березня 2000 року — вихідний для співробітників нашого посольства та інших іноземних диппредставництв, коли ми всі поїхали відпочивати на море за 10 кілометрів від столиці — десь о 16 годині на узбережжя приїхав представник «Укрспецекспорту» Ігор Зубков і повідомив, що на 17-ту годину призначено церемонію вручення Вірчих грамот. Йому про це доповів черговий співробітник охорони посольства і попросив знайти мене.

Я одразу поїхав до столиці. Прибувши до резиденції, помітив там два урядових автомобілі, один з яких був під прапором України (в ті часи для вручення Вірчих грамот алжирський уряд надавав іноземним місіям свої автомобілі. — *Авт.*).

Представник протоколу попередив, що в моєму розпорядженні п'ять хвилин на збори. Я зайшов до резиденції, швидко привів себе до ладу, вдягнувся в парадний костюм, узяв Вірчі грамоти та вийшов на вулицю. Через п'ять хвилин ми вже були у Президентському палаці. Представник протоколу провів мене до зали, в якій вже перебували мої колеги, в очікуванні виклику до президента Республіки. До цього ми встигли обмінятися думками з приводу таких «пожежних» зборів у Президентському палаці у вихідний день. Посол Бельгії, який от-от мав вручати свою грамоту, встиг всім повідомити, що саме йому ми мали завдячувати за те, що сьогодні, нарешті, вручимо Вірчі грамоти! Він пояснив, що в ці дні в Алжирі перебуває делегація європейських жінок-парламентаріїв, яку очолює представниця Бельгії. Напередодні делегацію приймав Бутефліка і вона звернулася до нього з наполегливим проханням терміново організувати церемонію вручення Вірчих грамот, бо такого прецеденту, наголосила вона, щоб посли очікували дня вручення Вірчих грамот по кілька місяців, ще не було в жодній країні світу! Президент вислухав її, але нічого не сказав у відповідь.

І тільки в неділю, перед обідом, він дав вказівку МЗС викликати послів до нього надвечір для вручення Вірчих грамот. Міністерству закордонних справ Алжиру нічого більше не залишалось, як розшукати послів (неділя для алжи-

Вручення Вірчих грамот президенту Алжиру
Presenting the Credentials to the President of Algeria

рців була робочим днем. — *Авт.*). Послів не попередили заздалегідь, тож дехто з них виїхав зі столиці, а хтось був за кордоном… Таких послів виявилося двоє. Були й такі, Вірчі грамоти яких були закриті у сейфі, ключ від якого був у співробітника посольства, що залишив Алжир і не збирався повертатися до понеділка. Коли посол інформував про це директора департаменту протоколу, то після консультацій із секретаріатом президента було вирішено, що він теж має їхати в Президентський палац, але вручатиме президенту лише порожню папку, не розкриваючи її, про що буде попереджений А. Бутефліка.

Мої Вірчі грамоти були зі мною і через кілька хвилин мене запросили до президента А. Бутефліки. Коли я зайшов до святкової зали, шеф протоколу оголосив: «Його Високоповажність Надзвичайний і Повноважний Посол України!».

Я вручив президенту Вірчі грамоти, після чого він запросив пройти в іншу залу для бесіди. Бутефліка одразу заявив, що вважає дуже символічним і важливим те, що вже другий представник України (згадавши при цьому прізвище Таратути. — *Авт.*), за роки незалежності Алжиру вручає президенту АНДР Вірчі грамоти, що свідчить про великий інтерес України до Алжиру. Я перепросив у президента і уточнив, що я — перший Посол незалежної України в Алжирі, а Василь Таратута, який виконував обов'язки посла СРСР з 1983 до 1991 року, хоча й був вихідцем з України і працював колись першим секретарем Вінницького обкому партії, представляв в Алжирі не Україну, а Радянський Союз. Бутефліка подякував за це уточнення і попросив розповісти про мої плани щодо розбудови відносин з Алжиром, одразу заявивши про зацікавленість алжирської сторони до співпраці у військовій сфері.

Я детально поінформував главу Алжирської держави щодо порушеного ним питання, наголосивши у цьому контексті на нещодавньому відкритті в Алжирі представництва «Укрспецекспорту», яке безпосередньо предметно займається вивченням потреб алжирської армії в озброєннях і військових поставках. Потім згадав 29-ту сесію ГА ООН 1974 року, в якій мені, ще досить молодому тоді дипломату, вперше довелося взяти участь і на якій Бутефліку — на той час міністра

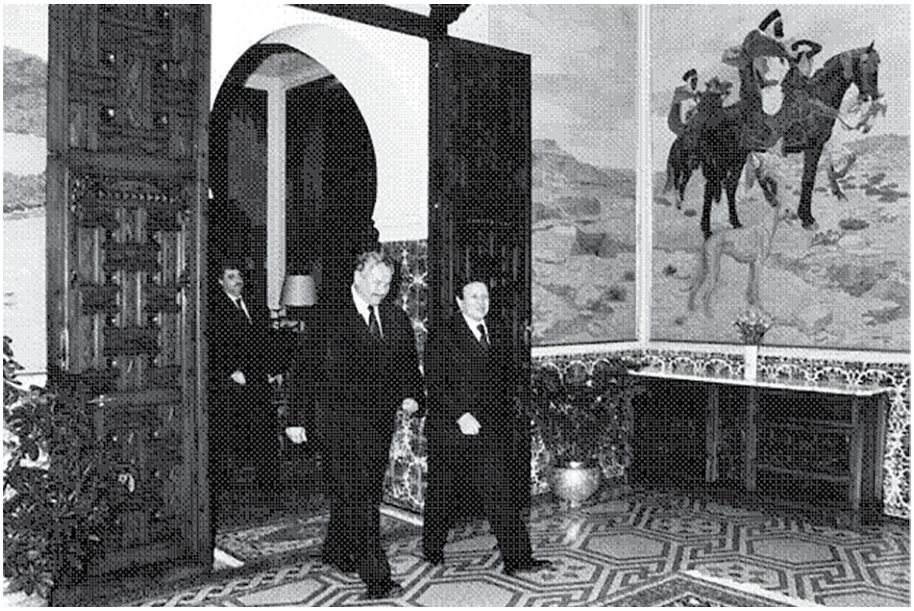

Після отримання Вірчих грамот і закінчення бесіди з президентом А. Бутефлікою
After receiving the Credentials and ending the conversation with President A. Bouteflika

закордонних справ Алжиру, було обрано головою сесії. Я згадав його дуже вміле керівництво сесією, про допуск, завдяки його зусиллям, уперше в історії ООН, до участі у Генеральній Асамблеї Організації визволення Палестини (ОВП), про історичний виступ на цій сесії Ясіра Арафата тощо, підкресливши важливу особисту роль Бутефліки у вирішенні всіх цих та інших питань порядку денного сесії, додавши, що здавна слідкував за його діяльністю в ті часи, коли він був визнаним лідером країн Неприєднання. Своєю розповіддю мені вдалося розчулити Бутефліку і він вдався у давні спомини, проговоривши зі мною майже годину, тоді як з іншими послами він спілкувався не більше 20 хвилин. Пізніше, часто зустрічаючись з президентом Бутефлікою на протокольних заходах, які він влаштовував для іноземних глав держав і урядів, він завжди приділяв мені особливу увагу, неодмінно згадуючи 29-ту сесію ГА ООН у Нью-Йорку.

Після вручення Вірчих грамот на мене чекала зустріч з представниками алжирських ЗМІ. Їх насамперед цікавило, чому президент Бутефліка приділив мені так багато часу. Я відповів, що президент республіки присвятив багато часу не стільки мені, скільки питанням розбудови співробітництва з Україною, яка є важливою європейською державою, зацікавленою у розбудові та зміцненні двосторонніх відносин з Алжиром у багатьох сферах і галузях.

Тоді мені ще довго довелося спілкуватись з представниками ЗМІ, які наступного дня на своїх шпальтах розмістили чимало інформації про Україну та мою розмову з президентом.

Військово-технічна співпраця

Алжирська сторона виявляла чималий інтерес до співпраці з Україною у військово-технічній сфері. В той час мені частенько доводилося бувати у Міністерстві оборони Алжиру та зустрічатися з начальником Генерального штабу Національної народної армії Алжиру генерал-полковником Мохамедом Ламарі та з його заступником генерал-лейтенантом Сасі Абдельмалеком — випускником московського військового вишу. Я регулярно зустрічався з ними у супроводі

І. Зубкова, представника «Укрспецекспорту», і обговорював питання щодо асортименту військового постачання. В алжирському уряді президент Бутефліка не став вводити посаду міністра оборони, щоб не надавати багато влади військовим (пам'ятаючи, очевидно, про військовий переворот Х. Бумедьєна…) і по суті сам виконував також і обов'язки міністра оборони, хоч і делегував їх тимчасово начальнику Генерального штабу.

Починаючи з другої половини 2000 року, алжирська сторона почала активно порушувати питання щодо офіційного візиту до Києва військової делегації з метою активізації військово-технічної співпраці з українською стороною, про що мені довелося поінформувати МЗС України та відомство О. Кузьмука. Слід зазначити, що наші військові спеціалісти практично безвиїзно перебували в той час в Алжирі та проводили планову роботу з модернізації танків, які було поставлено сюди раніше. Чимало наших фахівців також було у військово-морському флоті Алжиру. А вже навесні 2001 року Київ дав згоду на перший візит до України алжирської військової делегації на чолі з начальником Генерального штабу Національної Народної армії Алжиру генерал-полковником Мохамедом Ламарі.

За кілька днів до початку візиту мене викликали до Києва, щоб разом з тодішнім послом Алжиру в Україні Шерифом Шихі проконтролювати хід його підготовки та проведення.

Загалом для алжирської військової делегації було підготовлено насичену програму перебування. Однак першого ж дня, коли делегацію мав приймати Міністр оборони України О. Кузьмук, трапився доволі неприємний випадок: коли генерал-полковник Ламарі прийшов до Кузьмука разом із своїм заступником і хотів зайти з ним до міністра, начальник протокольної служби Міноборони, нахабний український полковник, не дозволив пройти генерал-лейтенанту С. Абдельмалеку. Таке рішення полковника викликало протест Ламарі та, звичайно, мою відповідну реакцію, бо про такий «сценарій» нас не було поінформовано заздалегідь. Як наслідок, Ламарі фактично був змушений сам вести записи своїх переговорів з Кузьмуком. І хоча він не став порушувати це питання під час бесіди з міністром, вочевидь своє незадоволення поведінкою начальника протоколу йому було важко приховати. Вийшовши після розмови з кабінету О. Кузьмука, я змушений був тоді зробити зауваження начальнику протокольної служби Міністерства оборони України, сказавши йому: «Пане полковнику! Ви не дозволили пройти на бесіду з Кузьмуком щирому другові України, який завжди активно виступав за розбудову військово-технічної співпраці з українською стороною, заступнику начальника Генерального штабу за посадою і генерал-лейтенанту за званням, якого Вам ніколи не отримати, з огляду на Ваші далеко не дипломатичні протокольні звички…».

Пізніше мені довелося розповісти про цей випадок начальнику Генерального штабу генерал-полковникові Володимиру Шкідченку (примітка: того ж року В. Шкідченко став міністром оборони України і йому було присвоєно звання генерала армії. — *Авт.*), який був шокований такою поведінкою згаданого полковника і зробив йому серйозне зауваження.

Сам же Ламарі і члени алжирської військової делегації дуже негативно сприйняли цей факт. У них зіпсувався настрій, який поліпшився лише після теплої змістовної зустрічі в Адміністрації Президента України з секретарем РНБО Євгеном Марчуком та переговорів з В. Шкідченком.

А у моєму рідному відомстві з начальником Генерального штабу Національної армії Алжиру генерал-полковником Ламарі, а по суті — з міністром оборони АНДР і його делегацією, дещо поспішливо, зустрівся тодішній заступник міністра Юрій Сергєєв, хоча ще напередодні обіцяли, що делегацію прийме міністр.

Повернувшись до Алжиру, мене поінформували, що після України алжирська військова делегація відвідала Мінськ, де на відміну від Києва її прийняли на найвищому рівні.

Візит до Алжиру Міністра закордонних справ України А. Зленка

А на 2002 рік в алжирській столиці було заплановано проведення великої Міжнародної ярмарки і багато країн виявили готовність взяти у ній участь. Тоді у мене виникла ідея щодо участі у цій ярмарці й України.

Відповідну пропозицію заздалегідь було надіслано до Києва. Наприкінці 2001 року мені вдалось установити з цього питання контакт з київським Бюро ТОВ «ЕКСПО-2000», що займалося підготовкою виставок за кордоном, і, зокрема, з моїм давнім знайомим Олександром Пашкевичем. Він позитивно сприйняв мою ідею і ми розпочали підготовку до цього заходу. Маю зазначити, що саме завдяки його активним зусиллям нам вдалося вперше організували українську експозицію в алжирській столиці! Пашкевич двічі побував в Алжирі з метою ознайомлення з можливостями столиці. Було проведено зустрічі й переговори з генеральним директором алжирського виставкового центру, в результаті яких було досягнуто домовленість щодо участі, обсягів і асортименту української продукції та товарів, які мали бути експоновані на цій міжнародній ярмарці.

Нарешті, восени 2002 року, до Алжиру доправили як морем, так і літаками, українську експозицію. Перша за десятилітню історію українсько-алжирських двосторонніх відносин наша експозиція мала великий успіх: у день відкриття міжнародної ярмарки її відвідав президент Алжиру Азіз Бутефліка, а відкривав Міністр закордонних справ України Анатолій Зленко, який прибув сюди з першим офіційним візитом, щоб взяти також участь у відкритті української експозиції. Та й сам візит, правду кажучи, ми якраз і «підгадували» під відкриття алжирської міжнародної ярмарки.

Візит міністра тривав з 13 до 15 грудня 2002 року. За цей час було підбито підсумки першого десятиріччя відносин між незалежною Україною та АНДР. Було підписано Конвенцію про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та запобігання ухиленням зі сплати податків. Міністр закордонних справ України взяв участь у роботі українсько-алжирського бізнес-форуму, що відбувся у рамках роботи української експозиції, який допоміг започаткувати прямі контакти між підприємцями двох країн. Було досягнуто домовленість про створення Ділової ради.

Проводи Міністра закордонних справ України Анатолія Зленка після завершення його офіційного візиту до Алжиру

The farewell of the Minister of Foreign Affairs of Ukraine, Anatolii Zlenko after the completion of his official visit to Algeria

Особливо хотілося б у зв'язку з цим візитом сказати про майже 5-годинну бесіду Міністра закордонних справ України з президентом Бутефлікою, яка відбулася в день відльоту української делегації до Києва. Пізніше шеф протокольного департаменту МЗС у відвертій зі мною розмові сказав, що Бутефліка приймав зазвичай практично всіх іноземних міністрів, але нікому з них він не приділяв так багато часу, як міністрові Зленку. А в ході тієї бесіди йшлося насамперед про розширення двосторонньої військово-технічної співпраці між двома країнами у контексті нових домовленостей з питання постачання алжирській армії бронетанкової техніки. А після закінчення переговорів з президентом Алжиру Анатолію Максимовичу довелося терміново, не заїжджаючи до готелю, їхати в аеропорт, оскільки з хвилини на хвилину мав закінчитися дозвіл на проліт українського спецлітака відповідним повітряним коридором.

Слід зазначити, що в той період Алжир уперше став найважливішим торговельним партнером України в регіоні Близького Сходу та Африки, і велика частина в товарообігу (за 2004 р. — 597,7 млрд дол.) якраз і припадала на військово-технічне співробітництво. Це стало можливим завдяки домовленостям, досягнутим у Києві під час візиту в Україну військової делегації Алжиру на чолі з начальником Генерального штабу алжирської Національної армії генерал-полковником Мохамедом Ламарі, а також завдяки візиту до Алжиру Міністра закордонних справ України А. Зленка та іншим важливим заходам.

Землетрус в Алжирі у 2003 році

А навесні 2003 року в Алжир прийшла велика біда: 21 травня відбувся дуже сильний землетрус. Пригадую, що в той час у дипломатичному корпусі Європейський Союз проводив тиждень європейських кінофільмів, а в день землетрусу посольство ФРН, яке «чергувало» серед країн-членів ЄС, влаштувало перегляд своїх художніх фільмів у кінотеатрі найбільшого торговельного центру алжирської столиці. На цей захід було запрошено представників усіх дипустанов, зокрема й нашого посольства. Торговельний центр був 5-поверховою бетонною спорудою, три поверхи були під землею, а над нульовою відміткою височіли два поверхи. Коли ми передивлялися черговий фільм у кінозалі, який був розташований на підземному поверсі, раптом почули сильний гуркіт і страшенний гул знизу. Усі помітили, як зі стелі на нас почали падати шматки штукатурки. Ми швидко побігли до виходу, наштовхуючись один на одного, і за лічені секунди вже були біля припаркованих автомобілів. Коли ми зі співробітником посольства добігли до автомашини, землетрус ще тривав, проте ми вже залишили цю бетонну споруду, що будь-якої миті могла розвалитися. Сонце ще не зайшло, і дорогою ми побачили дуже багато людей, які повиходили зі своїх будинків на вулицю. Ми поїхали спочатку до посольства, щоб перевірити, в якому воно стані. Упевнився, що загалом воно не постраждало. А на території моєї резиденції в той час перебували двоє військових охоронців. Вони показали велику зовнішню тріщину мого досить товстостінного будинку. Зсередини вона була дещо меншою.

Ми перевірили підземний гараж — його стан був задовільним. Військові розповіли, що в момент землетрусу вони перебували на заасфальтованому подвір'ї, яке наче «ходило у них під ногами хвилями» і де також було дуже небезпечно. Саме ці військовики повідомили, що потужність землетрусу була 7,1 бала за шкалою Ріхтера. Не працювало ані телебачення, ані телефонний зв'язок, мені так і не вдалося зв'язатися з Києвом. Зв'язку не було всю ніч і щойно десь о 6:10 наступного дня (коли я трохи заснув під ранок) почувся телефонний дзвінок. Піднявши слухавку, я впізнав голос сина, який телефонував з Києва, і мені стало легше, бо я знав, як переживали мої рідні. Син тоді сказав, що теж намагався дозвонитися до мене всю ніч, але вдалося це зробити тільки рано-вранці. Я одразу поїхав до посольства, звідки зателефонував черговому по МЗС Алжиру, який повідомив, що епіцентр землетрусу був за 45 кілометрів від столиці — у місті Бумердес, внаслідок якого, за

попередніми на той момент оцінками, загинуло тисячі людей. Сильно, додав він, постраждала і столиця. Я швидко підготував факс і відправив його до МЗС України. У вранішніх газетах повідомлялося, що сила землетрусу становила 6,8 бала, а кількість загиблих, за попередніми даними — близько 3 тисяч осіб. У столиці було зруйновано десятки житлових будівель, зведених ще у 70-х роках італійськими будівельниками. Очевидці розповідали, що ці будинки падали, як сірникові коробки — під завалами опинилися сотні алжирців. Натомість більшість будинків, збудованих у той же період радянськими будівельниками, серед яких було чимало й українців, встояли, хоча й були пошкоджені. Добре, що в момент землетрусу ще не настала ніч, бо кількість жертв була б значно більшою…

Через тиждень, за погодженням з МЗС АНДР, у супроводі військових я відвідав Бумердес, де проживало багато сімей українських громадянок, одружених з алжирцями з радянських часів. Там я побачив жахливу картину: десятки зруйнованих будинків, які боком лежали на землі, а деякі ніби повростали в землю. В цих будинках не можна було жити і за деякий час вони були повністю поруйновані, а згодом на їхньому місці спорудили нові. На щастя, ніхто з українців у Бумердесі не загинув, хоча багато хто з членів їхніх сімей отримали поранення.

Як стало відомо пізніше, в районі землетрусу було зруйновано близько 182 тисяч житлових будинків і 6200 громадських приміщень, зокрема школи й лікарні. Загальна кількість загиблих становила 2287 осіб, а всього постраждало близько 11 тисяч.

На мою пропозицію, надіслану до Києва одразу після землетрусу, алжирській стороні було надано гуманітарну допомогу, доставлену сюди зі Львова літаками «Іл-76».

Взагалі терен Алжиру характеризується високою сейсмічністю і тут часто трапляються землетруси, під час найбільшого з них, магнітудою 7,3 бала, що стався у 1980 році в Єль-Асамі, загинуло 3,5 тисячі осіб. А землетрус 2003 року був другим за магнітудою та кількістю жертв.

Мені добре також запам'ятався сильний і небезпечний селевий потік, який спричинили тривалі дощі наприкінці другої декади листопада попереднього 2002 року, у верхній частині міста — Гідрі й обвалився на нижнє місто, розташоване біля морського порту, змиваючи все на своєму шляху: машини, мотоциклістів, піших людей, велосипедистів тощо. Цей потік пройшов якраз повз мою резиденцію, підтопивши повністю будинок, подвір'я й гараж. Тоді загинуло й пропало без вісті в столиці близько тисячі осіб, яких знесло в море. Отже, на жаль, і у відносно мирний час алжирці гинули від стихійних лих.

Торговельно-економічні й політичні відносини

Необхідно зазначити, що і після мого від'їзду з АНДР, коли наприкінці 2004 року послом призначили мого колегу Сергія Боровика, двосторонні взаємини між нашими країнами активно продовжували розвиватися й зміцнюватися, бо для цього об'єктивно вже були закладені необхідні міцні підвалини. Пожвавився делегаційний обмін, особливо з українського боку.

У квітні 2005 року Алжир відвідала делегація Українського союзу промисловців і підприємців (УСПП), відбувся розширений українсько-алжирський Форум за участю представників ділових кіл обох держав, Міністерства закордонних справ і торгівлі АНДР. За результатами цього заходу сторони підписали Угоду про співробітництво між УСПП та Форумом керівників підприємств Алжиру (ФКПА).

4–6 квітня 2008 року відбувся офіційний візит до Алжиру міністра оборони України Юрія Єханурова, під час якого було проведено зустріч з президентом АНДР А. Бутефлікою, міністром-делегатом Міністерства оборони М. Генаізія, начальником Генштабу Національної армії генералом А. Салахом. Було підписано дві міжурядові угоди: про військово-технічну співпрацю та про взаємну охорону секретної інформації.

А 4–5 листопада 2008 року відбувся офіційний візит до АНДР начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України генерала армії України Сергія Кириченка у відповідь на раніше здійснений візит до України начальника Генерального Штабу Національної народної армії Алжиру.

На початку травня 2010 р. Алжир відвідала парламентсько-бізнесова українська делегація на чолі з першим заступником голови Комітету Верховної Ради України з міжнародних зв'язків Тарасом Чорноволом.

У січні 2012 р. в Алжирі перебувала делегація Державного космічного агентства України. У рамках візиту відбулося засідання Спільного комітету з координації виконання двосторонньої міжурядової Угоди про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях, а також було проведено переговори представників підприємств космічної галузі з керівництвом Космічного агентства Алжиру.

У березні 2012 р. відбувся візит до Алжиру першого заступника Міністра оборони України Олександра Олійника, під час якого було проведено перше засідання Міжурядової змішаної українсько-алжирської комісії з питань ВТС та підписано «Положення про Міжурядову українсько-алжирську комісію з питань військово-технічного співробітництва» (на виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Алжирської Народної Демократичної Республіки про військово-технічне співробітництво, укладеної у 2008 р.). А у 2016 році вже відбулося четверте засідання цієї комісії.

Як свідчить вищенаведене, протягом другого десятиріччя дипломатичних відносин між двома державами візити українських делегацій до Алжиру помітно активізувалися, хоча, на жаль, це й не призвело до збільшення двостороннього товарообігу. Не відбувся також до останнього часу обмін візитами на найвищому рівні, хоча для цього й існують деякі причини.

Характеризуючи динаміку товарообігу між Україною та Алжиром за 25 років, слід зазначити, що він поступово збільшувався, хоча й були в окремі роки певні «провали». Все ж, повертаючись у 2005 рік, ще раз з приємністю хотілося б відзначити, що загальний товарообіг склав тоді трохи більше 623 млн доларів і виявився показово рекордним, що стало результатом активної системної роботи з цього питання, проведеної у попередні роки з моменту відкриття в Алжирі українського дипломатичного представництва. А у той рекордний за багатьма показниками рік Україна за обсягами поставок товарів до Алжиру увійшла до десятки основних його постачальників, навіть випередивши за цим показником Російську Федерацію. Товарообіг між Україною й Алжиром протягом цього періоду був представлений переважно українським експортом (чорні метали та вироби з них — арматура, катанка; зернові, рослинна олія, мінеральні добрива, сухе молоко тощо).

У 2007 році товарообіг між двома державами помітно зменшився, склавши 445 млн доларів, хоча порівняно з іншими африканськими та близькосхідними країнами, де функціонували українські посольства, цей показник на вищому рівні.

Хотілося б також ще раз нагадати, що з 2003 року в українському посольстві в Алжирі почала активно працювати торговельно-економічна місія під керівництвом висококваліфікованого спеціаліста Міністерства економіки Павла Рудобаби, яка, на жаль, за рішенням Києва, призупинила свою діяльність у 2007 році. Можливо, це також послугувало однією із причин появи з 2008 року тенденції до загального падіння двостороннього товарообігу, який у 2013 і 2015 роках досяг свого мінімуму (111,4 і 222,6 млн доларів відповідно). Проте торішній двосторонній товарообіг дещо зріс (243,6 млн дол).

Характерними рисами сучасного економічного розвитку Алжиру є прогресивна роль в енергетичному балансі Європи та світу (Алжир є третім постачальником газу в Європу — до 80% експорту). Видобуток нафти та природного газу є осно-

вою алжирської економіки. За розвіданими обсягами газу АНДР, за повідомленнями алжирських ЗМІ, посідала кілька років тому 4-те місце в світі, експортуючи близько 62 млрд м3 на рік. Однак за оцінками ОПЕК за 2015 рік, опублікованими у щорічному Статистичному бюлетені (Annual Statistic Bulletin, 2015), розвідані запаси природного газу Алжиру на 2014 рік склали 4,5 трлн. м3, або 2,4% від загальносвітових запасів, і він займав за цим показником 10-те місце у світі.

27 січня 2017 року алжирське агентство Екофін повідомило, що Омар Малью — маркетинговий директор Сонатрак, державної організації з вуглеводнів, заявив місцевому пресагентству АПС, що експортні поставки газу країни зростуть з 54 млрд м3 (2016 р.) до 56 млрд м3 у 2017 році, що дорівнюватиме збільшенню на 5,5% порівняно з минулим роком. Країна активно працює над тим, щоб оптимізувати запаси вуглеводнів, вкладаючи значні кошти в розвідку, та стати одним з енергетичних полюсів світу до 2020 року, зазначається у згаданій публікації Екофін.

Технологічні можливості видобутку нафти в Алжирі становлять майже 1,4 млн барелів на день. До того ж країна володіє найсучаснішими технологіями скраплення газу і його обробки у портових терміналах, що могло б бути надзвичайно корисним для України, яка активно намагається вирішити цю проблему.

Загальний товарообіг АНДР з країнами світу у 2016 році становив понад 75,5 млрд доларів, хоча він і значно знизився порівняно з двома попередніми роками, що пояснюється значним падінням цін на енергоносії.

Як відомо, Алжир впевнено випереджає Україну за основним економічним показником — обсягами валового національного продукту. Так, за даними МВФ, за цим показником (номінальний ВВП) у 2016 році Алжир зайняв 55-ту позицію серед усіх країн світу (161 млрд дол. США), а Україна — 65-ту (93,3 млрд дол. США). Тобто, незважаючи на несприятливу для Алжиру тенденцію падіння ціни на нафту на світовому ринку, його ВВП у 2016 році на 72% перевищив рівень ВВП України, що свідчить про важливість такого партнерства для України.

Основними перспективними напрямами бізнес-співпраці з Алжиром можна назвати цивільне і промислове будівництво, розвиток водного, повітряного і міського транспорту, залізничної мережі, метрополітену, співпраця в питаннях охорони довкілля, науково-технічна співпраця, телекомунікації (інтернет, мобільний зв'язок), банківська система, туризм, енергетика. Податкова система Алжиру є комфортною для ведення бізнесу. Алжирське законодавство є подібним до законодавства ЄС. У 1995 році Алжир підписав Асоціацію з Європейським Союзом.

Все це свідчить на користь того, що АНДР міг би стати одним з найбільш привілейованих і привабливих партнерів нашої держави в цьому регіоні!

Загалом, необхідно підкреслити, що відносини між нашими державами з моменту їх встановлення 25 років тому і, особливо після започаткування у листопаді 1999 року діяльності Посольства України в АНДР, розвивалися загалом динамічно.

Про це свідчить безліч чинників, зокрема й товарообіг, обміни делегаціями та більш-менш достатня договірно-правова база відносин. Між нашими країнами підписано та діють 16 міжурядових і міжнародно-правових документів.

Вдалим прикладом ефективного підходу до розвитку свого бізнесу на ринку Алжиру є робота провідного українського підприємства АТ «Мотор Січ», що здійснює ремонт двигунів для гелікоптерів різних модифікацій та постачає запасні частини до них. У цьому контексті заслуговує на увагу повідомлення алжирського видання «El Watan» від 21 березня 2014 року, яке написало: «Українське підприємство "Мотор Січ" нещодавно відкрило в Орані Центр з ремонту двигунів для гелікоптерів, який є унікальним в Африці і чудовим прикладом передачі технологій, чого росіяни ніколи не зробили за п'ятьдесят років партнерських відносин з алжирською стороною».

Отже, Алжир є потенційно важливим партнером України, оскільки структура алжирського попиту загалом відповідає експортній орієнтації української економіки. У зв'язку з цим я повністю поділяю підходи посла Алжиру в Україні пана Хосіна Буссуара до подальшої розбудови торговельно-економічної співпраці з нашою державою, якими він поділився 7 березня 2017 року, виступаючи у Торговельно-промисловій палаті України. Тоді він особливо наголосив, що з огляду на те, що його країна має економіку, орієнтовану здебільшого на нафтогазовий сектор, більшість своїх внутрішніх потреб Алжир задовольняє завдяки імпорту. А тому алжирський бізнес вкрай зацікавлений у закупівлі різної української продукції, зокрема металу і виробів з нього, електричних машин і обладнання, зерна, молочної продукції, ліків, цукру, деревини та інших товарів, які Україна вже давно експортує на інші ринки.

Повністю підтримую посла Алжиру в контексті висловленого ним. Все ж виникає багато питань, насамперед до української сторони, чому Алжирська Народна Демократична Республіка, за низкою показників, на сучасному етапі співробітництва з Україною дещо почала втрачати ознаки основного партнера в регіоні Африки і Близького Сходу? Складається враження, що Алжир вже не є пріоритетним, якщо врахувати, що українське дипломатичне представництво в алжирській столиці вперше нещодавно було скорочене до мінімального рівня: тимчасовий повірений, консул та військовий аташе, а наша торговельно-економічна місія в Алжирі не працює. У зв'язку з цим виникає питання: а хто ж буде займатися економізацією нашої зовнішньої політики, що є одним із пріоритетів у діяльності нашого МЗС? Зрозуміло, що одному Тимчасовому повіреному це не під силу. Наприкінці минулого року було призначено іншого Тимчасового повіреного у справах України у цій важливій північно-африканській державі, що негативно впливає на наші двосторонні взаємини й на обсяги двостороннього торговельно-економічного співробітництва між нашими державами.

Алжирська ж сторона, з дня заснування свого посольства у Києві, завжди була представлена на рівні послів. Окрім того, як відомо, у дипломатії прийнято дотримуватися принципу взаємності і це треба враховувати Міністерству закордонних справ!

Аналізуючи деякі останні негативні тенденції у підходах української сторони до розбудови відносин з АНДР як людина, яка посвятила багато років, працюючи першим послом нашої держави в Алжирі, знаючи його могутній промислово-економічний потенціал, політичну вагу на міжнародній арені, а також чудове ставлення до України, я не можу приховати свій певний песимізм, хоча й продовжую залишатись оптимістом!

У зв'язку з відзначенням 20 серпня 2017 року 25-ї ювілейної річниці з дня встановлення дипломатичних відносин між нашими державами, я вітаю Посла Алжиру в Україні пана Хосіна Буссуара і його співробітників, а також Посольство України в алжирській столиці! Бажаю всім подальших вагомих успіхів у справі розбудови двосторонніх відносин на благо наших країн і народів.

Слава Україні та Алжирській Народній Демократичній Республіці!

Mykhailo DASHKEVYCH,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,
First Ambassador of Ukraine to Algeria

ALGERIAN PATH TO INDEPENDENCE AND PROSPERITY

The People's Democratic Republic of Algeria (PDRA) recognized Ukraine's independence on December 27, 1991. August 20, 1992 marked the establishment of diplomatic relations between our states.

On November 16, 1992 the first Ambassador of Algeria, Belramul Camerzerman, presented his Credentials to the President of Ukraine, opening the embassy of his country in the Ukrainian capital. Seven years later, Ukraine opened its embassy in Algeria. Thus, this year we celebrate 25th anniversary of our fruitful cooperation.

In April 1994 I was approached by Anatolii Zlenko, then Minister of Foreign Affairs, who offered me the opportunity to take on one of the higher ranked roles within the Ministry. He had recently returned to Kyiv from an Asian tour with a group of Ukrainian businessmen. They visited Iran, India and Vietnam. I was also a part of the delegation, and my team was directly responsible for managing the trip in cooperation with relevant embassies and other Ukrainian agencies. The trip was filled with many meaningful meetings with the state leaders and their representatives. A number of important bilateral agreements were signed. It was an incredible period when Ukraine established its international relations.

And although this trip to Asia was generally a success, it was also a little overwhelming, because, perhaps for the first time in his cadence, minister had to cover so many countries at once. Nevertheless, Anatolii Zlenko was very pleased with both the trip itself and its positive outcomes. The minister was also satisfied with my work. At that time, I was a member of the Board and headed one of the largest units in the Ministry of Foreign Affairs — the First Territorial Directorate, responsible for developing relations with the Asian and Middle East states, Africa, the CIS and Russia. There was a lot of work to be done. Therefore, although the raise offer was extremely attractive, I had to tactfully refuse since I wanted to be an ambassador.

When Anatolii Zlenko asked which country I would prefer to work with, I named three Middle Eastern countries where Ukraine was not presented, the first being the People's Democratic Republic of Algeria. Shortly before, I was fortunate enough to visit Algeria, and this country, its courageous, friendly, hard-working and peaceful people, who went through a difficult and long path to their independence, made an incredible impression on me. However, the minister suggested that I should rather travel to Japan and open first Ukrainian embassy in Tokyo. Of course, although with a bit of hesitation, I finally agreed. Japan, an influential member of G7, was and remains an extremely important ally for Ukraine. As for Algeria, given a sharp deterioration in the country's domestic political situation caused by civil war, the final decision has not been there yet. Although I must say that a year earlier we even began to prepare a state visit of President Leonid Kravchuk to Algeria and Tunisia. However, closer to the fall of 1993, Belaramul Camerzerman, the ambassador of the PDRA in Kyiv, visited me and handed over the request of the Algerian leadership to postpone this visit due to significant intensification of the fighting with Islamist militants and a potential threat to the full security of the head of Ukrainian state.

We were afraid that President Kravchuk would not want to go solely to Tunisia, because it was his first visit to Africa. When Zlenko visited Leonid Kravchuk and re-

ported on the situation with Algeria, he agreed to Tunisia joking that: 'You found the African superpower...'. Had the visit to Algeria happened, Algerian capital would most likely see the opening of the Ukrainian embassy and I would probably have had to head it. But given my appointment as an ambassador to Japan, I had to wait another five years for my next business trip to Algeria.

Arrival to the Algerian capital

Upon the completion of my diplomatic mission to Japan, on November 1, 1999, that is, on the day that PDRA celebrates the national anniversary of the 1954 Revolution (which is very symbolic), I arrived to the capital alone, without family members or a single employee.

The Algerian capital seemed to be a beautiful and rather exotic Arab city. The name originates from the Arabic 'al-Jazeera', which translates to English as 'islands', because several centuries ago it was located next to four islands that in 1525 became part of the mainland. The city has long and rich history. It was founded in 944 by a representative of the Berber dynasty Zirid Sanhajad Bulugin ibn Ziri on the site of the ancient Phoenician settlement — Ikosim. For three centuries, Algeria has been under the leadership of various rulers and dynasties, until 1830 when it was seized by the French army. Since then, it has become the capital of the French Algeria colony.

During the Second World War, demands for autonomy and independence intensified. When the war in Europe ended on May 8, 1945, a major demonstration took place in Setif, organized by Algerian nationalists. It was soon to grow into mass riots. On November 1, 1954, the Front of National Liberation (FNL) of Algeria was created with the purpose of liberating the country from colonialists in an 'armed' way. On the night of the same day a widespread national war began. The French government responded by sending additional military units to the country. At the same time, the newly appointed Governor General of Algeria Jacques Sustel saw the need to improve bilateral relations between the colony and metropol and in 1955 launched a series of reforms aimed at improving the well-being of Algerians. The program was supported by General Charles de Gaulle, appointed in 1955 by the Prime Minister of France. On September 16, 1959, de Gaulle, now President of France, delivered a speech in which he first recognized the right of Algerians to self-determination.

As you might know, 1960 became 'the year of Africa', when 17 states within the continent became independent and members of the UN. However, Algeria was not among them because of the ongoing war. De Gaulle, who was a wise and visionary politician, made few statements over the year outlining the possibility of changing the status of Algeria. And on January 8, 1961, a referendum was held on the further fate of the Algerian problem. 75% of the respondents expressed their support for the independence. And in 1962, after years of struggling for the Algerian people (the death toll, according to various estimates, ranged from 350,000 to 1.5 million), Charles de Gaulle decided to stop this violence, despite opposition from both within France and other European colonies in the region.

Official talks between the French government and FNL ended on March 19, 1962, with the signing of Evian Treaties, that put an end to an almost 8-year war.

On September 15, 1963, the leader of the national liberation movement, Ahmed Ben Bella, was elected as the first president of independent Algeria. And on June 19, 1965, following a military coup, Colonel Houari Boumediene took power. Since the beginning of his presidency, Mr. Boumediene focused on Soviet Union and the socialist path of development for his country. On December 27, 1978, he died in Moscow and on February 9, 1979, was succeeded by Shadli Benjdzid, who began the liberalization of the regime (e.g. Ahmed Ben Bella was released and emigrated to France after 14 years of house arrest - Author). Furthermore, Mr. Benjdzid focused on improving relations with the country neighbors, first of all Morocco, which have seen no diplomatic ties with Algeria

for 12 years since 1988. In February 1989, political parties were legalized. Islamic extremists, who almost won parliamentary elections in 1991, became widely popular. They were about to succeed through the second round of elections when Shadli Benjedzidid dissolved the government on January 11, 1992, and resigned. The temporary military regime, which came to power on January 14, annulled the election results. Islamic fundamentalists responded with terror. On June 22 they assassinated the leader of the interim government and head of the Supreme State Council — Mohamed Budaif. This gave a spark to an intense confrontation between Islamists and governmental forces that lasted from 1992 to 1997.

On April 27, 1999 Abdelaziz Bouteflika was elected as a President of PDRA. In the referendum organized by him in September of that year, the absolute majority of the population supported the law on the amnesty of Islamic fundamentalists signed by the President of the country, which officially began in January 2000 and lasted for six months.

And at the end of 1993, the actions of the Islamist militants were markedly intensifying in the country, which did not guarantee the full security for the head of the Ukrainian state there, whose visit was then at the preparation stage. That is why the Algerian leadership asked to postpone the visit of L. Kravchuk.

Expectation of the day of the Credentials presentation

On the day I arrived to Algeria on November 1, 1999, I've been met at the airport, along with the representatives of the Protocol Department of the Algerian Ministry of Foreign Affairs, by the adviser of the Ukrainian Embassy in Tunisia, Oleksandr Shulga, whom Kyiv specifically sent to Algeria for assistance in the first weeks of my stay here. I was placed in one of the best hotels in the capital, next to the Ministry of Defense and the Cabinet of Ministers.

From the window of my hotel room there was a wonderful view to the Mediterranean coast. In addition, the hotel was guarded by security forces of the country. The next day I visited the Algerian Ministry of Foreign Affairs and met with the Director of the Protocol Department, who, in my presence, contacted the Foreign Minister Ahmed Attaf and told him about my arrival. The Minister immediately assigned me a meeting the next day.

Presenting a copy of the Credentials to the Minister for Foreign Affairs of Algeria A. Attaf, November 1999

During this meeting, I handed a copy of the Credentials to the Minister Ataff and held a long conversation with him. To my question regarding the timing of the presentation of the Credentials to the President, he replied that the Protocol Department is forming a group of ambassadors. Meanwhile, Ataff said, there are already five diplomats who are waiting for this day. The minister explained that, since his election in April 1999, Bouteflika had only once received the Credentials from the first group of ambassadors who had arrived in Algeria after the presidential election.

As it turned out later, I had to wait almost four and a half months for this day 'X', and those who arrived earlier — more than six months.

According to the protocol, official visits to the foreign ambassadors can not be made before the issuance of Credentials, however, for example, the Ambassador of Greece to Algeria Vasil Simantirakis showed initiative and invited me to his embassy, mistakenly believing that I had arrived to the country after him. It was his first mission as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary. I became the first foreign representative with whom he decided to get acquainted. Only five months have elapsed since he left Ukraine, where, for several consecutive years, he worked in the city of Mariupol as the Consul General of Greece, as a numerous Greek community lives in that region.

Since then, we have had friendly relations. At the end of 2003, Vasil Simantirakis left to Peru, where he was appointed as an ambassador of Greece.

At that time, we maintained close ties with all Eastern European ambassadors: Poland, Romania — Dumitru Olaru (whom we were jokingly calling the Dollaru), Hungary S. Ishtvan, Bulgaria A. Georgiev, former mayor of Sofia, and others. We often visited each other and together we attended various protocol events.

From November 1, 1999, the day I arrived in the Algerian capital, until February 2000, there was no other diplomat at the embassy except of me, and that complicated the work of the diplomatic mission. By that time, I had not yet handed Credentials to the president, and diplomatic staff had not arrived yet. No wonder that in February 2000, the Kyiv-based newspaper 'Fakty' published my big interview under the heading 'I am the only one Ukrainian diplomat in Algeria', which was about the launch of the activity of the Ukrainian embassy in the Algerian capital, the prospects of bilateral relations, the complicated internal political situation in the country of residence, etc. I did not forget to tell about my visit to Algeria with the Deputy Foreign Minister of Ukraine V. Lipatov in April 1993, the delayed visit to Algeria by President Leonid Kravchuk in the late 1993, the ongoing civil war, and so on.

And only in late February, the first secretary of the embassy, Consul Kwasha, arrived to Algeria, who had been practicing almost three months in the consular department of the Ministry of Foreign Affairs, studying, mostly, how to issue Ukrainian passports abroad. He was then under 60, but he had never worked in the system of the Ministry of Foreign Affairs before. However, he was fluent in French, for many years he worked in Algeria as a translator with groups of Soviet and Russian specialists. Such experience helped him to learn how to handle his new consular duties in general, although at first he faced some difficulties.

Some time later, Vladyslav Bezlutskyi, a young postgraduate student from Odessa was appointed as the third secretary, he was an economist and fluent in French and English. He quickly got settled in and for almost four years ensured the development of Ukrainian-Algerian economic bilateral ties and contacts at a high professional level, until the arrival of a representative of the Ministry of Economy Pavlo Rudobaba to the embassy in 2003, who took over the trade and economic mission.

Colonel Viktor Muzychenko arrived to Algeria shortly afterwards, who, despite the fact that it was his first foreign mission, performed his duties on a high professional level throughout the entire period. In addition, the first secretary of the embassy L. Tretyak and other employees have arrived.

Initially there were problems with transportation. I had to wait a long time for cars ordered from France. Thus, the Mercedes car for the ambassador arrived only in April 2000, due to that fact, we had to rent a micro-engine car for some time from the owner of the house, who leased out the premises for the embassy office to us.

It should be emphasized that the majority of foreign ambassadors accredited in Algeria used armored cars because of the civil war, terrorist acts. Due to the economic problems in our state, it was inconvenient for me to raise the issue of providing an armored vehicle to the authorities of the Ministry of Foreign Affairs, knowing in advance what kind of answer could be given in case of a corresponding appeal. Unfortunately, I was not provided with personal weapons as well, unlike my foreign colleagues.

As for the initial period of Ukrainian-Algerian cooperation, I would like to remind you that during the visit to Algeria in April 1993 by the delegation of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine headed by Deputy Foreign Minister Valentyn Lipatov, the Protocol on Political Consultations between the Foreign Ministries of the two countries was signed and their first round was held. The text of the draft Intergovernmental Agreement on Engagement and Mutual Protection of Investments was also approved.

And from June 27 to July 1, 1993, when I was still working as the head of the department for bilateral relations of the Ministry of Foreign Affairs, the first visit of the economic delegation of Algeria to Ukraine was held, headed by the trade secretary-minister at the Ministry of Economy of the PDRA M. Mokrauii. The result of this visit was

the signing of a trade agreement between the governments of the countries on July 1, 1993, which was in force throughout my period of work in Algeria and became a solid basis for the development of trade and economic relations between our countries.

Personally, Minister of Foreign Affairs of Ukraine Borys Tarasiuk during his stay in the Algerian capital in July 1999, in order to participate in the work of the 35th Summit of the Organization of African Unity (OAU), made an important contribution to the development of bilateral cooperation and deepening of the political dialogue between the two states.

So, having arrived to PDRA, I was pleased to note the existence of a contractual and legal basis for bilateral relations and began to work not from scratch, as it was in Japan.

Presentation of the Credentials

It's been about four months since my arrival to Algeria, but no signals or information from the MFA on the possible date of delivery of Credentials to the president has yet been received. In the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, in particular in the territorial directorate, which was led by Ihor Turianskyi, they were dissatisfied in this regard by sending instructions such as 'to do everything necessary for the prompt delivery of Credentials'. However, I could not influence this process, because everything depended only on the will of President Bouteflika and his work schedule. In March, all nine ambassadors who waited for the day of the issue of credentials, have been warned that the ceremony could take place day after day...

And now that day has come! On Sunday, March 11, 2000 — a weekend for the employees of our embassy and other foreign diplomatic missions, when we all went to rest to the sea 10 kilometers from the capital — somewhere around 4pm a representative of 'Ukrspetsexport' Ihor Zubkov came to the coast and informed that at 5pm the ceremony of the presentation of Credentials is to take place. He was informed about this by the security officer at the embassy who asked him to find me.

I went to the capital immediately. Arriving at the residence, I noticed there were two government cars, one of which was under the flag of Ukraine (in those days, the Algerian government provided foreign missions with its own cars for the ceremony of the presentation of Credentials — the Author.).

The representative of the protocol warned that I had five minutes to get ready. I went to the residence, quickly put myself in order, dressed in a formal suit, took Credentials and went out. Five minutes later we were already in the Presidential Palace. A representative of the protocol took me to the hall where my colleagues were already in the waiting room for a call to the President of the Republic. Before that we had time to exchange views on such 'fire alarm' meeting in the Presidential Palace on the day off. The Belgian Ambassador, who had to hand over his Credentials in a minute, told everyone that it was due to his contribution that today we will finally hand over the Credentials! He explained that these days in Algeria there is a delegation of European women parliamentarians headed by a Belgian representative. On the eve of the meeting, Bouteflika received the delegation and she appealed to him with an urgent request to arrange the ceremony of Credentials presentation, because there was not such a precedent before in any other country in the world, she stressed out, that the ambassadors had to wait for the day of the presentation of the Credentials for several months! The president listened to her, but did not say anything in return.

And only on Sunday, before dinner, he instructed the Foreign Ministry to call the ambassadors to him at noon for the service of Credentials presentation. There was nothing left for the Algerian Ministry of Foreign Affairs but to find the ambassadors (Sunday for Algerians was a working day. — *Author*). Ambassadors were not warned in advance, so some of them left the capital, and some were abroad... Two ambassadors turned out to be abroad. There were those whose Credentials were closed in a safe, the key of which was with the employee of the embassy, who left Algeria and was not going to return until Monday. When the ambassador informed the director of the protocol department about

the issue, it was decided, after the consultation with the presidential secretariat, that he should also go to the Presidential Palace, but would hand over to the president only an empty folder without revealing it, and A. Bouteflika will be warned about it.

My Credentials were with me and after a few minutes I was invited to President A. Bouteflika. When I went to the festive hall, the chief of the protocol announced: 'His Excellency Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine!'.

I handed the Credentials to the President, after that he invited me to go to another room for a conversation. Bouteflika immediately declared that he considered it very symbolic and important that it is the second representative of Ukraine (bearing the name of Taratuta. — *Author*), during the years of Algerian independence, to present the Credentials to the President of PDRA, which shows Ukraine's great interest in Algeria. I apologised and specified to the president that I was the first ambassador of independent Ukraine to Algeria and Vasyl Taratuta, who served as ambassador of the USSR from 1983 to 1991, although he was a Ukrainian citizen and once worked as the first secretary of the Vinnytsia Regional Party Committee, did not represent Ukraine in Algeria, but the Soviet Union. Bouteflika thanked for this clarification and asked to talk about my plans for building relations with Algeria, immediately stating the interest of the Algerian side in cooperation in the military sphere.

I have informed the head of the Algerian state in details about the issue he has raised, emphasizing in this context the recent opening of the 'Ukrspetsexport' office in Algeria, that deals directly with the study of the needs of the Algerian army in armaments and military supplies. Then I remembered the 29th session of the UN General Assembly in 1974, in which I, a young diplomat had a chance to take part for the first time and at which Bouteflika, at that time, the Foreign Minister of Algeria, was elected as a chairman of the session. I reminded him of the very skillful leadership of the session, the admission, due to his efforts, for the first time in the history of the United Nations, to participate in the General Assembly for the Palestine Liberation Organization (OAU), on the historical presentation of this session by Yasser Arafat, etc., underlining the important personal role of the Bouteflika in resolving all these and other issues on the agenda of the session, adding that he had long been following his activities at the time when he was recognized as a leader of the non-aligned countries. In my story I managed to hear Bouteflika and he resorted to the old remembrances, having talked with me for almost an hour, while with other ambassadors he communicated no more than 20 minutes. Later, I often met with President Bouteflika at the protocol events he hosted for foreign heads of the states and governments, and he always paid special attention to me, always mentioning the 29th session of the UN General Assembly in New York.

After the presentation of the Credentials, I was waiting for a meeting with representatives of the Algerian media. First of all, they were wondering why President Bouteflika spent so much time with me. I replied that the president of the republic devoted a lot of time not so much to me as to the issue of developing cooperation with Ukraine, which is an important European state interested in building up and strengthening bilateral relations with Algeria in many spheres and industries.

Then I had to talk to the representatives of the media for a long time, who next day put up a lot of information about Ukraine and my conversation with the president.

Military-technical cooperation

The Algerian side has shown considerable interest in cooperation with Ukraine in the military-technical sphere. At that time, I often had to visit the Algerian Ministry of Defense and to meet with the Chief of General Staff of the National People's Army of Algeria Colonel-General Mohamed Lamari and his deputy lieutenant-general Sasi Abdelmalek, a graduate of the Moscow Military Academy. I regularly met with them, accompanied by I. Zubkov, a representative of 'Ukrspetsexport', and discussed issues regarding the range of military supplies. In the Algerian government, President

Після бесіди глави військової делегації Алжиру генерал-полковника Ламарі з секретарем РНБО Є. Марчуком
After the conversation between the head of the military delegation of Algeria Colonel-General Lamari and the secretary of the National Security and Defense Council Y. Marchuk

Bouteflika did not created the post of the Minister of Defense in order not to give too much power to the military (apparently, remembering the military coup of H. Boumediene...) and essentially served as the Minister of Defense himself, even though he temporarily delegated these duties to the Chief of the General Staff.

Starting in the second half of 2000, the Algerian side began to actively raise the issues related to the official visit to Kyiv of a military delegation to intensify military-technical cooperation with the Ukrainian side, about which I had to inform the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and the Office of O. Kuzmuk. It should be noted that our military specialists were practically staying permanently in Algeria at that time and planned to work on upgrading the tanks that were delivered here earlier. Many of our specialists were also in the Navy of Algeria. And in the spring of 2001, Kyiv agreed to the first visit to Ukraine of the Algerian military delegation headed by the Chief of the General Staff of the National People's Army of Algeria Colonel-General Mohamed Lamari.

A few days before the visit, I was summoned to Kyiv to supervise, along with then Ambassador of Algeria to Ukraine Sheriff Shih, and control the course of its preparation and conduct.

Altogether, a fulfilling program of stay was prepared for the Algerian military delegation. However, on the first day when the Defense Minister of Ukraine O. Kuzmuk had to receive the delegation, a rather unpleasant incident happened: when Colonel-General Lamari came to Kuzmuk with his deputy and wanted to come with him to the minister, the Chief of the Ministry of Defense's intelligence service, brazen Ukrainian colonel, did not allowed Lieutenant-General S. Abdelmalek to enter. This decision of the colonel caused Lamari's protest and, of course, my reaction, because we were not informed about such a 'scenario' in advance. As a result, Lamari was actually forced to record his talks with Kuzmuk himself. Although he did not raise this issue during a conversation with the Minister, his apparent dissatisfaction with the behavior of the Chief of the Protocol was difficult to conceal. Leaving from the office of O. Kuzmuk after the negotiations, I was forced then to make a remark to the Chief of the Protocol Service of the Ministry of Defense of Ukraine, saying to him: 'Mr. Colonel! You did not allow a

sincere friend of Ukraine to get to the meeting with Kuzmuk, a person who has always been actively advocating for the development of military-technical cooperation with the Ukrainian side, the Deputy Chief of the General Staff with a title of Lieutenant-General, a title which you will never get, given your far-less diplomatic protocol habits ...'

Later I had to tell about this incident to the Chief of the General Staff Colonel-General Volodymyr Shkidchenko (note: in the same year, V. Shkidchenko became the Minister of Defense of Ukraine and got the rank of the General of the Army — *Author.*), who was shocked by such behavior of the mentioned colonel and made him a serious remark.

Lamari himself and the members of the Algerian military delegation were very hostile to this fact. Their mood was spoiled, and improved only after a warm and meaningful meeting at the Presidential Administration with the secretary of the National Security and Defense Council Yevhen Marchuk and negotiations with V. Shkidchenko.

And in my home office, the Chief of the General Staff of the National Army of Algeria, Colonel-General Lamari, and in essence, the Minister of Defense of PDRA and his delegation, were met by then Deputy Minister Yuriy Sergeyev, however it was promised that the Minister himself would welcome the delegation.

On my return to Algeria, I was informed that, after Ukraine, the Algerian military delegation visited Minsk, where, unlike to Kyiv, it was hosted at the highest level.

Visit to Algeria by the Minister for Foreign Affairs of Ukraine A. Zlenko

In 2002, the Algerian capital planned to hold a major international fair, and many countries were willing to take part in it. Then I had the idea that Ukraine should also participate in this fair.

The relevant proposal was sent to Kyiv in advance. At the end of 2001, I managed to establish the contact on this subject with the Kyiv Bureau LLC 'EXPO-2000', which was engaged in the preparation of the exhibitions abroad, and in particular, with my longtime acquaintance Oleksandr Pashkevich. He positively perceived my idea and we started the preparations for this event. I must note that it was thanks to his active efforts that we were able to organize the Ukrainian exposition in the Algerian capital for the first time! Pashkevich visited Algeria twice to familiarize himself with the possibilities of the capital. Meetings and negotiations with the Director General of the Algerian Exhibition Center were held, which resulted in an agreement on the participation, volumes and range of Ukrainian products to be exhibited at this international fair.

Finally, in the autumn of 2002, the Ukrainian exposition was sent to Algeria by sea and by air. Our first in a decade of the Ukrainian-Algerian bilateral relations, exposition was a great success: on the day of the opening of the international fair, it was visited by the President of Algeria, A. Bouteflika, and opened by the Minister for Foreign Affairs of Ukraine Anatolii Zlenko who arrived here with his first official visit to take part in the opening ceremony of the Ukrainian exposition. His visit itself, to tell the truth, we were planning specifically at the time of the opening of the Algerian International Fair.

The Minister's visit lasted from December 13 to December 15, 2002. During this time the results of the first decade relations between the independent Ukraine and the PDRA were summed up. The Convention on Avoidance of Double Taxation of Income and Property and the Prevention of Tax Evasions was signed. The Minister of Foreign Affairs of Ukraine took part in the work of the Ukrainian-Algerian Business Forum, which took place within the framework of the Ukrainian exposition, which helped to establish direct contacts between businessmen of two countries. An agreement was reached on the creation of the Business Council.

Especially, in the framework of this visit, I would like to highlight a nearly 5-hour conversation of the Minister of Foreign Affairs of Ukraine with President Bouteflika held on the day of departure of the Ukrainian delegation to Kyiv. Later, Chief of Protocol Department of the MFA in a candid conversation with me said that Bouteflika is usually meeting almost all foreign ministers, but to none of them he pays so much time as he did to

Minister Zlenko. The topic of the conversation was primarily the expansion of bilateral military-technical cooperation between the two countries in the context of the new arrangements regarding the supply of the Algerian army with armored vehicles. After the conversation with the President of Algeria A. Zlenko had to go to the airport urgently, without passing by the hotel, because the permission for the flight of the Ukrainian special aircraft within the appropriate air corridor was about to end from minute to minute.

It should be noted that at the period Algeria became a major trading partner of Ukraine in the Middle East and Africa for the first time, and a large part of the turnover (in 2004 — 597.7 billion dollars) was from the military-technical cooperation. It became possible due to agreements reached in Kyiv during the Algerian military delegation headed by Chief of General Staff of the Algerian National Army, Colonel Mohamed Lamar visit to Ukraine, as well as the visit of the Minister of Foreign Affairs of Ukraine A. Zlenko to Algeria, and other important events.

Earthquake in Algeria in 2003

In the spring of 2003, a great trouble came to Algeria: a very strong earthquake occurred on May 21. I recall that at that time the European Union hosted a week of the European films in the diplomatic corps, and on the day of the earthquake, the German Embassy, which 'was on duty' among the EU member states, arranged a review of their feature films in the cinema in the largest shopping center of the Algerian capital. Representatives of all diplomatic missions, including our embassy, were invited to this event. The shopping center was a 5-storey concrete building, three floors were underground, and two floors above the zero mark. When we were watching the movie in the cinema hall, which was located on the underground floor, we suddenly heard a strong rumbling and terrible hum from the bottom. Everyone noticed the pieces of plaster falling from the ceiling. We quickly ran to the exit, facing each other, and in a few seconds we were already next to the parked cars. When me and the embassy officer reached the car, the earthquake continued, but we already left this concrete building that could collapse at any moment. The sun has not gone yet, and by the way, we have seen a lot of people coming out of their homes to the street. We went first to the embassy to check in what state it was. I was sure that in general it was not affected. On the territory of my residence at that time there were two military guards. They showed a great external crack of my fairly thick-walled house. From the inside it was a bit smaller.

We checked the underground garage — its condition was satisfactory. The military said that at the time of the earthquake they were in an asphalted yard, which seemed to 'walk under their feet' and where it was also very dangerous. The military men reported that the power of the earthquake was 7.1 points on the Richter scale. Neither TV nor telephone was working, therefore I was not able to contact Kyiv. There was no connection for the whole night and just about 6:10 am the next day (when I fell asleep somewhat in the morning) I heard a phone call. Having picked up the handset, I recognized the voice of my son who called from Kyiv, and it became easier for me, because I knew how my relatives were worried. The son then said that he also tried to reached me the whole night, but managed to do it only in the early morning. I immediately went to the embassy, from where I called the duty officer in the Ministry of Foreign Affairs of Algeria who reported that the epicenter of the earthquake was 45 kilometers away from the capital — in the city of Boumerdes, which resulted in the deaths of thousands of people at the time. He added, that the capital also suffered badly. I quickly prepared a fax and sent it to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. In the morning newspapers reported that the earthquake force was 6.8 points, and the number of dead, according to preliminary data was about 3 thousand people. Dozens of residential buildings erected in the 70's by Italian builders were destroyed in the capital. Eyewitnesses said that these houses were falling like matchboxes — hundreds of Algerians were under the rubble. On the other hand, most of the buildings construct-

ed in the same period by Soviet builders, among which there were many Ukrainians, resisted, although they were damaged. It is good that at the time of the earthquake the night has not come yet, because the number of victims would be much higher then...

A week later, with the approval of the MFA of the PDRA, accompanied by the military, I visited Boumerdes, where many families of Ukrainian citizens married to Algerians from the Soviet era lived. I saw a terrible picture there: dozens of destroyed houses that were lying side by side on the ground, and some seemed to crumble to the ground. It was impossible to live in those houses and in some time they were completely ruined, and new ones were erected in their place. Fortunately, none of the Ukrainians in Boumerdes was killed, although many of their family members were injured.

As it became known later, about 182 thousand dwelling houses and 6200 public spaces were destroyed in the area of the earthquake, in particular schools and hospitals. The total number of deaths was 2,287, and the total number of victims was about 11,000.

On my proposal, sent to Kyiv immediately after the earthquake, the Algerian side was provided with humanitarian aid delivered from Lviv by 'Il-76' aircraft.

In general, Algeria's terraces are characterized by high seismicity and earthquakes are frequent here, the worst one with a magnitude of 7.3 points occurred in 1980 in El Asnam, and killed 3.5 thousand people. The earthquake of 2003 was the second largest in terms of magnitude and the number of victims.

I also remember well the strong and dangerous mudflow that caused long rains at the end of the second decade of November 2002, in the upper part of the city of Hydra and collapsed into the lower city, located near the seaport, washing everything in its way: cars, motorcyclists, pedestrians, cyclists, etc. This flow passed just past my residence, completely dipping the house, the yard and the garage. At that time, about 1,000 people were killed and missing in the capital, and they were taken to the sea. So, unfortunately, in a relatively peaceful time, the Algerians died from natural disasters.

Trade-economic and political relations

It should be noted that, after my departure from the PDRA, when my colleague Serhiy Borovyk was appointed as an ambassador at the end of 2004, bilateral relations between our countries continued to grow and strengthen, because for this purpose the necessary solid foundations had already been laid. Delegations exchange has intensified, especially from the Ukrainian side.

In April 2005 Algeria was visited by a delegation of the Ukrainian Union of Industrialists and Entrepreneurs (UUIE), an extended Ukrainian-Algerian Forum was held with the participation of the representatives of business circles of both countries, the Ministry of Foreign Affairs and Trade of the PDRA. As a result of this event, the parties signed an agreement on cooperation between UUIE and the Algeria Business Leaders Forum (ABLF).

On April 4-6, 2008, an official visit to Algeria by the Minister of Defense Yurii Yekhanurov took place, during which a meeting with the president of PDRA A. Bouteflika was held, as well as the meeting with the Minister-Delegate of the Ministry of Defense M. Genaisiia, and the Chief of the General Staff of the National Army, General A. Salakh. Two intergovernmental agreements were signed: on military-technical cooperation and on the mutual protection of classified information.

On November 4-5, 2008, the head of the General Staff — the Commander in Chief of the Armed Forces of Ukraine, General of the Army of Ukraine Serhii Kyrychenko paid an official visit to the PDRA in response to the visit to Ukraine by the Chief of General Staff of the PDRA.

In early May 2010 Algeria was visited by a parliamentary-business Ukrainian delegation headed by Taras Chornovil, First Deputy Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine Committee on Foreign Affairs.

In January 2012, a delegation from the State Space Agency of Ukraine was in Algeria. Within the framework of the visit, a meeting of the Joint Committee on the

Coordination of the Implementation of the Bilateral Intergovernmental Agreement on Cooperation in the Field of Exploration and Peaceful Use of Outer Space was held, as well as talks between space industry representatives and the leadership of the Space Agency of Algeria.

In March 2012, Oleksandr Oliynyk, First Deputy Minister of Defense of Ukraine, visited Algeria, the first meeting of the Intergovernmental Mixed Ukrainian-Algerian Commission on the PTS was held, and the 'Regulation on the Intergovernmental Ukrainian-Algerian Commission on Military-Technical Cooperation' was signed (for the implementation of the Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the PDRA on military-technical cooperation concluded in 2008). In 2016 the fourth meeting of this commission took place.

According to everything mentioned above, during the second decade of diplomatic relations between the two countries, the visits of Ukrainian delegations to Algeria have become more acute, although, unfortunately, this did not lead to an increase in bilateral trade. There was also no recent exchange of visits at the highest level, although there are some reasons for this.

Describing the dynamics of trade between Ukraine and Algeria for 25 years, it should be noted that it gradually increased, although there were certain 'failures' in some years. Still, returning to 2005, once again, with pleasure, I would like to note that the total turnover was then a little more than $623 million and was indicative of the record, which was the result of an active systemic work on this issue, conducted in previous years since the opening of Ukrainian diplomatic mission in Algeria. In that record for Ukraine year according to many indicators, and in terms of delivery of goods to Algeria, Ukraine was among the dozens of its main suppliers, even ahead of the Russian Federation. The trade turnover between Ukraine and Algeria during this period was mainly represented by Ukrainian exports (ferrous metals and products made of them — fittings, rod, cereals, vegetable oils, mineral fertilizers, dry milk, etc.).

In 2007, trade between the two countries dropped dramatically, reaching $445 million, although this figure was at the highest level compared to other African and Middle Eastern countries where the Ukrainian embassies functioned.

I would also like to remind you that since 2003, the trade and economic mission in the Ukrainian embassy in Algeria began its active work under the leadership of a highly skilled specialist from the Ministry of Economy Pavlo Rudobaby, which unfortunately, suspended its activities in 2007 due to Kyiv decision. Perhaps this also served as one of the reasons for the emergence of a general decline in bilateral trade since 2008, which reached its minimum level in 2013 and 2015 ($111.4 and $ 222.6 million, respectively). However, last year's bilateral trade turnover slightly increased ($243.6 million).

Characteristic features of the contemporary economic development of Algeria is a progressive role in the energy balance of Europe and the world (Algeria is the third largest supplier of gas to Europe — up to 80% of exports). Extraction of oil and natural gas is the basis of the Algerian economy. According to the explored volumes of gas from the PDRA, according to reports from the Algerian media, it occupied 4th place in the world several years ago, exporting about 62 billion cubic meters per year. However, according to OPEC estimates for 2015, published in the Annual Statistical Bulletin, 2015, the explored natural gas reserves in Algeria for 2014 amounted to 4.5 trillion m3, or 2.4% of global reserves, and it ranked 10th in the world for this indicator.

On January 27, 2017, the Algerian agency Ecofin announced that Omar Maaliou — marketing director of Sonatrach, a state-owned hydrocarbon organization, told the local news agency APS that the country's gas export supplies would increase from 54 billion cubic meters (2016) to 56 billion cubic meters in 2017, which will amount to an increase of 5.5% compared to last year. The country is actively working to optimize the hydrocarbon reserves, investing considerable money in the exploration, and to become one of the energy poles of the world by 2020, mentioned in the Ecofin publication.

Technological opportunities for oil production in Algeria are almost 1.4 million barrels a day. In addition, the country possesses the most advanced technologies for gas liquefaction and processing at port terminals, which could be extremely useful for Ukraine, which is actively trying to solve this problem.

The total turnover of the PDRA with the countries of the world in 2016 amounted to over 75.5 billion dollars, although it significantly decreased compared to the previous two years, due to a significant fall in energy prices.

As you know, Algeria confidently outperforms Ukraine by the main economic indicators — the volumes of the gross national product. Thus, according to the IMF, as of this indicator (nominal GDP) in 2016, Algeria ranked 55th among all countries of the world ($161 billion), while Ukraine is 65th ($93.3 billion). That is, despite the unfavorable tendency for Algeria to drop oil prices on the world market, its GDP in 2016 exceeded the level of Ukraine's GDP by 72%, indicating the importance of such a partnership for Ukraine.

The main perspective directions in terms of business cooperation with Algeria are civilian and industrial construction, the development of marine, aviation, and public transport, railway, metropolitan, cooperation in the field of environmental protection, scientific and technical cooperation, telecommunications (internet, mobile communication), banking system, tourism, power engineering. The Algerian tax system is comfortable for doing business. The Algerian legislation is similar to the EU legislation. In 1995, Algeria signed the Association with the European Union.

All this testifies the fact that the PDRA could become one of the most privileged and attractive partners for our state in this region!

In general, it should be emphasized that the relations between our states since their establishment 25 years ago, and especially after the launch of the Embassy of Ukraine in the PDRA in November 1999, have developed dynamically.

This is evidenced by a multitude of factors, including trade turnover, exchanges of delegations and more or less sufficient legal and contractual framework of relations. 16 intergovernmental and international legal documents have been signed between our countries and they are currently in force.

A successful example of an effective approach to the development of its business in Algeria is the operation of the leading Ukrainian company, 'Motor Sich', which repairs engines for helicopters of various modifications and supplies spare parts to them. In this context, it is worth mentioning the report of the Algerian publication 'El Watan', dated March 21, 2014 with the following: 'Ukrainian Motor Sich Company has recently launched a helicopter engine repair center in Oran, unique in Africa and a remarkable example of technology transfer, which the Russians have never done for fifty years of partnership with the Algerian side'.

Consequently, Algeria is a potentially important partner for Ukraine, as the Algerian demand structure is broadly in line with the export orientation of the Ukrainian economy. In this regard, I fully share the approaches of the Ambassador of Algeria to Ukraine, Mr. Hocine Boussouara, to further development of the trade and economic cooperation with our state, which he shared on March 7, 2017, giving a speech at the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine. He then emphasized that, given that his country has an economy geared mainly to the oil and gas sector, most of its domestic needs are met by Algerian imports. As a result, the Algerian business is extremely interested in purchasing various Ukrainian products, including metal and metal products, electrical machinery and equipment, grain, dairy products, medicines, sugar, wood and other goods that Ukraine has been exporting to other markets for a long time.

I fully support the Ambassador of Algeria in the context of his statement. Yet a lot of questions arose, first of all to the Ukrainian side, why the PDRA, on a number of indicators, at the present stage of cooperation with Ukraine somewhat began to lose the hallmarks of the main partner in the region of Africa and the Middle East? It seems

Зустріч з Послом Алжиру в Україні Хосіном Буссуара у посольстві АНДР 1 листопада 2016 року з нагоди національного свята
Meeting with the Ambassador of Algeria to Ukraine Hocine Boussouara at the PDRA Embassy on November 1, 2016 on the occasion of the national holiday

that Algeria is no longer a priority given that the Ukrainian diplomatic representation in the Algerian capital was recently reduced to a minimum level: the interim deputy, consul and military attache, and our trade and economic mission in Algeria does not work. In this regard, the question arises: who will be engaged in the economization of our foreign policy, which is one of the priorities in the work of our Foreign Ministry? It is clear that it is not possible for a temporary Charge d'Affaires. At the end of last year, another Charge d'Affaires of Ukraine in this important North African state was appointed, which negatively affects our bilateral relations and the volume of bilateral trade and economic cooperation between our states.

The Algerian side, from the date of the establishment of its embassy in Kyiv, has always been represented at the ambassadorial level. In addition, as you know, the diplomacy agreed to adhere to the principle of reciprocity and this should be taken into account by the Ministry of Foreign Affairs!

Analyzing some of the recent negative trends in the Ukrainian side's approach in building up relations with the PDRA, as a person who has devoted many years working as our first ambassador to Algeria, knowing its powerful industrial and economic potential, political weight on the international scene, and a wonderful attitude towards Ukraine, I can not hide my particular pessimism, although I continue to remain an optimist!

In connection with the celebration of the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between our countries on August 20, 2017, I congratulate the Ambassador of Algeria to Ukraine Mr. Hocine Boussouara and his staff, as well as the Embassy of Ukraine in the Algerian capital! I wish all the further significant successes in the development of bilateral relations for the benefit of our countries and peoples.

Glory to Ukraine and People's Democratic Republic of Algeria!

Юрій КОСТЕНКО,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
з квітня 1998 р. до лютого 2001 р.
очолював комісію України із делімітації
сухопутної ділянки українсько-російського кордону

Анотація. Вагомою складовою зовнішньополітичної стратегії України на зламі століть були питання договірно-правового оформлення державного кордону нашої країни, зокрема з Російською Федерацією. Хід доволі складного і тривалого переговорного процесу з делімітації сухопутної ділянки державного кордону між Україною та РФ, що становить 1974,04 км, у спеціальній літературі розглядався побіжно.

Із набранням чинності Договору про державний кордон між Україною і РФ мав розпочатися етап його демаркації. Проте навіть підготовка цього процесу розтягнулася на час ще більший, аніж делімітація кордону між нашими країнами. Переговори обов'язково відновляться, але коли завершиться російська окупація як Донбасу, так і Криму.

Ключові слова: кордон, договірно-правове оформлення, демаркація, Російська Федерація, окупація, агресія.

ВІД КОРДОНУ ДРУЖБИ ДО ЛІНІЇ ВОГНЮ

Вагомою складовою частиною зовнішньополітичної стратегії України на зламі століть були питання договірно-правового оформлення державного кордону нашої країни, зокрема з Російською Федерацією. Закон «Про державний кордон України» визначає його як лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, котрі визначають межі території держави, — суші, вод, надр, повітряного простору [1]. У міжнародній практиці встановлення кордону є два послідовних етапи — делімітація, або ж визначення у договірному порядку загального напряму проходження лінії державного кордону із позначенням її на картах, схемах і планах, та демаркація — проведення цієї лінії на місцевості з позначенням її спеціальними прикордонними знаками.

Хід доволі складного і тривалого переговорного процесу з делімітації сухопутної ділянки державного кордону між Україною та РФ, що становить 1974,04 км, у спеціальній літературі розглядався побіжно, як правило, в контексті питань договірно-правового оформлення кордону з усіма суміжними державами, складних процесів проведення демаркації цієї частини кордону з РФ або ж також незавершеної делімітації українсько-російських морських кордонів. Варто згадати статті О.М. Романухи «Делімітація сучасного кордону України» [2], Уляни Уськи

«Проблеми визначення українсько-російського кордону: етапи переговорного процесу та його перспективи» [3]. Безперечно, слушні спостереження й висновки щодо переговорів з делімітації сухопутної ділянки українсько-російського кордону знаходимо в статтях та інтерв'ю постійних учасників цих переговорів — Л.В. Осаволюка [4] та М.О. Трюхана [5].

Практична реалізація завдань щодо облаштування цього кордону почалася відразу ж після здобуття незалежності нашою державою на основі положень, визначених Законом України «Про державний кордон» від 4 листопада 1991 р. та Указом Президента України від 16 грудня 1993 р., що затвердив «Комплексну програму розбудови державного кордону України». Із кінця 90-х років минулого століття у відносинах між Україною і РФ утвердився базовий принцип визнання лінії адміністративного кордону між колишніми республіками СРСР як міждержавний кордон двох суверенних держав. Він був затверджений як у двосторонніх, так і багатосторонніх договорах, зокрема у Договорі між РРФСР і УРСР від 19 листопада 1990 р., Угоді про створення СНД від 8 грудня 1991 р. Повага до територіальної цілісності та підтвердження непорушності існуючих між ними кордонів зафіксовані у 2-й статті широкомасштабного Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 р., фактично перекресленого злочинною анексією Криму та брутальною агресією путінської кліки на Донбасі.

Симптоми цієї войовничої агресивності Росії щодо своїх сусідів чітко фіксувались протягом десятиліть. Як справедливо зазначає дослідник проблеми визначення українсько-російського кордону У. Уська, «від початку переговорного процесу позиція РФ мала по суті двоїстий характер: з одного боку, в українсько-російських договорах закріплювалась лінія колишнього адміністративного кордону, декларувалась його непорушність, а з іншого — здійснювались спроби висунення територіальних претензій до України» [3, с. 154]. Ще 1991 року реакцію української сторони щодо непорушності кордонів перевіряв прес-секретар Президента РФ П. Вощанов, коли заявив про можливий перегляд кордонів між Україною і Росією [2, с. 114]. Влітку 1992 року Міністр закордонних справ РФ А. Козирєв попередив, що цілісність української території не може бути незаперечним фактом. 9 липня 1993 р. Верховна Рада РРФСР ухвалила скандальну постанову «Про статус міста Севастополь», у якій стверджувалось, що це українське місто має російський федеральний статус. У 1994 році реваншистські настрої політичних сил РФ директор Служби зовнішньої розвідки Є. Примаков обґрунтував таким чином: «кордони країн Співдружності не підлягають під дію Гельсінського акта про непорушність кордонів» [6].

Намагаючись зрушити справу договірно-правового врегулювання українсько-російського державного кордону із мертвої точки, з 1992 року МЗС України неодноразово надсилало МЗС РФ ноти з проектом угоди про делімітацію цього кордону й конкретними пропозиціями про початок його правового оформлення. Щоб продемонструвати свою готовність до конкретної роботи у цьому напрямі, так би мовити стимулювати до неї росіян, на кордон було здійснено виїзди груп українських спеціалістів. Як наслідок, 14 серпня 1996 р. у Москві на засіданні комісій із прикордонних питань у рамках змішаної українсько-російської комісії сторони домовились про створення спільної робочої групи щодо делімітації цього кордону. На її першому засіданні 5 вересня 1996 р. в м. Чернігів було погоджено перелік договірно-правових документів, необхідних для проведення делімітації кордону. 14 лютого 1997 р. у Донецьку працювала робоча група з підготовки до нанесення на топографічну карту існуючої лінії державного кордону України і РФ [2, с. 114–115].

Важливим етапом на шляху підготовки конкретних двосторонніх переговорів з делімітації стала Заява про договірно-правове оформлення українсько-російського кордону від 27 серпня 1997 р., що фактично проголосила початок

практичного здійснення цього важливого завдання. Сторони декларували, що делімітація не означає створення якихось бар'єрів між народами двох країн, а здійснюється з метою «визначити межі суверенітету кожної з держав і таким чином створити необхідні умови для раціонального господарювання, реалізації спільних проектів у прикордонних районах, попередження і припинення нелегальної міграції та інших злочинів» [7].

На виконання домовленостей між президентами Л.Д. Кучмою та Б.М. Єльциним у Москві 1 квітня 1998 р. відбулося перше засідання української делегації для проведення переговорів щодо делімітації державного кордону з РФ і російської комісії з делімітації державного кордону між РФ і Україною. Склад української комісії з делімітації було затверджено урядом дещо пізніше. Делегацію України на першому засіданні очолював заступник міністра закордонних справ К. Грищенко, Росії — перший заступник міністра закордонних справ Б. Пастухов. Окрім дипломатів, в українській делегації були, зокрема, А. Бондар — начальник Укргеодезкартографії, Л. Осаволюк — начальник відділу делімітації та демаркації державного кордону Держкомкордону, В. Жигулін — начальник топографічного управління ГШ ЗСУ, М. Дорошенко — заввідділу Адміністрації Президента України. Сторони домовилися виконувати практичну роботу з делімітації робочими групами, засідання яких будуть проводитися між засіданнями комісії за її процедурою. Було доручено землевпорядним службам прикордонних областей нанести на топографічні карти лінії розмежування землекористування України і РФ, розпочато попередню роботу над текстом Положення про делімітацію державного кордону між Україною і РФ, відбувся обмін думками щодо структури і змісту Договору між Україною і РФ про державний кордон, а також вирішено провести тристороннє засідання делегацій України, РФ та Білорусії з опрацювання проекту Угоди про точку стику та Протоколу стикового прикордонного знака.

18 та 20 травня 1998 р. в м. Чернігів відбулося перше засідання робочих груп комісій з делімітації державного кордону між Україною і РФ, в якому взяли участь представники МЗС, Держкомкордону, Держкомзему, Укргеодезкартографії, Чернігівської обласної держадміністрації, Чернігівського обласного управління земельних ресурсів. Приблизно за такою ж схемою була представлена й делегація РФ, включно з посадовцями Брянської області. Під час двосторонніх переговорів українській делегації вдалось переконати партнерів в доцільності розпочати експертне погодження лінії розмежування землекористування сторін і нанесення на топографічні карти точок повороту, а отже, — проекту лінії державного кордону на ділянках Чернігівської, Сумської і Брянської областей паралельно із узгодженням тексту Положення про делімітацію сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону. Російська ж делегація пропонувала на цьому етапі обмежитись лише визначенням методики погодження проекту лінії державного кордону, розглядом методології цього питання, концентрувати увагу на підготовці тексту згаданого Положення. Час показав, що це було правильним рішенням, адже Положення було підписано 25 березня 1999 р. і, фактично, не було втрачено рік плідної роботи. У ході переговорів у Чернігові робочі групи також обмінялися варіантами опису проекту лінії державного кордону і домовились розпочати опрацювання його спільного варіанта на наступних засіданнях груп.

19 травня 1998 р. у м. Городня Чернігівської області делегації трьох країн обговорили підготовлений українською стороною проект угоди про точку стику державних кордонів України, Республіки Білорусь та РФ та визначили основні положення, з яких мала складатися ця угода й додатки до неї.

Варто зазначити, що від перших засідань комісій та їх робочих груп протягом усього часу ведення перемовин щодо делімітації українсько-російського державного кордону чітко простежувались принципово різні підходи до способів

врегулювання проблем, які постійно виникали у переговорному процесі. Якщо Україна демонструвала прагнення вирішувати спірні питання згідно із загальновизнаними нормами міжнародного права та наявними в світі політико-правовими стандартами, то РФ намагалася нав'язувати сурогатні форми «домовленостей», які б віддзеркалювали неповноту процесу правового оформлення державного кордону України, робили б його доволі умовним і, тим самим, забезпечували б їхні стратегічні інтереси в регіоні — фактичну його прозорість. Такі принципові відмінності у підходах до делімітаційних переговорів будуть продемонстровані нижче на конкретних прикладах.

Насамперед українська сторона виходила з того, що чітке визначення меж здійснення суверенітету сусідніх держав створює плідні умови для утвердження ринкових відносин, сприяє здійсненню торговельно-економічних зв'язків між прикордонними областями обох країн. Максимально наближена лінія кордону до лінії розмежування землекористувачів допомагає уникнути господарських та інших проблем, що виникають у прикордонних районах при розпаюванні земель юридичними й фізичними особами як України, так і РФ. Саме тому українська делегація послідовно вимагала, щоб у тексти документів, зокрема Положення про делімітацію сухопутної ділянки державного кордону між Україною і РФ, вносились формулювання, які зобов'язували б максимально прив'язувати цей кордон до місцевості. Своєю чергою, російська делегація всіляко уникала конкретизації цих процесів, деталізації в оформленні на топографічних картах державного кордону, зокрема використання карт дрібного масштабу. На практиці вона ухилялась від роботи на топографічних картах масштабу 1:10 000 та 1:25 000, які дозволяли детально описати проходження лінії державного кордону, а також була проти фіксації на картах чітко позначених на матеріалах землевпорядкування точок повороту лінії розмежування землекористування України і РФ. Варто додати, що українській делегації вдалося переконати своїх партнерів і, як ми це побачимо далі, в узгодженому сторонами тексті Положення була передбачена можливість, за необхідності, наносити на фрагменти топографічних карт масштабу 1:10 000 точки повороту і формувати на них проект проходження державного кордону. Офіційно члени російської делегації твердили, що у них немає повноважень на будь-які кроки, які хоч би віддалено могли нагадувати демаркацію. Про те, що росіяни станом на 2000 рік не мали наміру проводити позначення лінії державного кордону на місцевості, підтвердив міністр закордонних справ РФ І. Іванов у своїй статті «Росія і Україна — на шляху до стратегічного партнерства», опублікованій в газеті «Дзеркало тижня» за 25 листопада 2000 р. Але у приватних розмовах російські представники визнавали, що вони побоюються, якби детальний опис лінії державного кордону не дозволив Україні в односторонньому порядку здійснити його демаркацію.

До речі, таких проблем не виникало під час узгодження лінії державного кордону між Україною та Республікою Білорусь, що здійснювалось Спільною українсько-білоруською комісією з проведення делімітації та демаркації державного кордону.

У ході засідань українська делегація постійно звертала увагу своїх партнерів на неприпустимість узгодження далекої від реальної лінії державного кордону. Зокрема, як прецеденти наводились приклади делімітації кордонів Росії з іншими державами. Так, виступаючи на четвертому засіданні комісій з делімітації державного кордону між Україною і РФ у Києві 10 грудня 1998 р., глава української делегації, серед іншого, зазначав: «Не зовсім ми розуміємо також позицію російської сторони, коли у нашому спільному описі державного кордону наполегливо застосовується слово "приблизно" при визначенні протяжності ділянки. А от в узгодженому Комісією з делімітації кордонів між Російською Федерацією і Грузією "Описі проходження державного кордону між Грузією і Російською Федерацією в межах Республіки Інгушетія" чітко вказується "протяжність ділянки 25 км".

Глава української комісії з делімітації сухопутної ділянки державного кордону між Україною і РФ Ю.В. Костенко та глава російської комісії Д.Д. Черкашин. Маріуполь, червень 1999 року
Head of the Ukrainian Commission on Delimitation of the Land State Border Between Ukraine and the Russian Federation Y. Kostenko and Head of the Russian Commission D. Cherkashyn. Mariupol, June 1999

Ми ж ведемо мову, як правило, про відстані в кілометр-два. Ми також не розуміємо, як далеко може нас завести запропонований російською стороною підхід до свідомого випрямляння, "вирівнювання" лінії держкордону. Мені важко собі уявити, щоб, наприклад, Брянська обласна адміністрація дала добро на делімітаційні документи, де чітко було б позначено, що в результаті такого "вирівнювання" десятки гектарів землі на карті 1:50 000 відійшли б Україні. Може, хтось хоче вбити саму ідею делімітації, так би мовити — через "випрямляння, вирівнювання"»?

Вищезазначені принципові розбіжності сторін в їхніх підходах до ведення переговорного процесу яскраво виявлялись при підготовці тексту Положення про делімітацію сухопутної ділянки українсько-російського кордону. Окремі проекти цього документа двох делегацій згодом були зведені в один і, як вже згадувалося вище, протягом року тривало узгодження його положень, вівся пошук взаємоприйнятних рішень. Під час п'ятого засідання комісій з делімітації державного кордону між Україною і РФ в Москві 25 березня 1999 р. главами цих комісій було підписано текст цього Положення, що складається із вступної частини та шести розділів.

У вступній його частині зазначалось, що використані в документі терміни «лінія державного кордону», «українсько-російський державний кордон», «державний кордон», «кордон» мають однакове значення.

Розділ I містив загальні положення, а саме, що в результаті спільної діяльності української і російської комісій розроблявся проект договору про державний кордон із додатками опису його проходження та альбом топографічних карт масштабу 1:50 000 з нанесеною на них лінією державного кордону. Щоб підкреслити колегіальний характер робіт з делімітації, виготовлені у двох примірниках українською та російською мовами згадані опис та альбом мали бути підписані головами комісій та чотирма членами кожної з них. Сторони визначили, що у своїй роботі комісії керуються чинними українсько-російськими договорами, а також законодавчими актами колишнього СРСР, що визначили адмі-

ністративно-територіальний кордон між УРСР та РРФСР; документами і матеріалами земле- та лісоустрою; топографічними картами масштабу 1:50 000 та інших масштабів; черговими картами масштабу 1:100 000. Зазначено також, що точка стику державних кордонів України, Республіки Білорусь і РФ визначається тристоронньою угодою.

Розділ II Положення містив правила процедури переговорів із делімітації сухопутної ділянки українсько-російського кордону. Вони передбачали, зокрема, що переговори у формі спільних засідань комісій проводяться по черзі на території України і РФ не рідше одного разу на два місяці. Веде спільне засідання голова комісії приймаючої сторони. Було передбачено, що у ході переговорів оформлюються підготовлені приймаючою стороною протоколи робочих зустрічей голів комісій, спільних засідань комісій, робочих груп чи груп експертів. Важливим елементом Положення було те, що переговори мають конфіденційний характер, а після кожного засідання, за взаємною домовленістю, готується спільне повідомлення для преси або ж проводиться прес-конференція. В Положенні було детально прописано порядок фінансових витрат на проведення робіт з делімітації. Визначалось, що витрати, пов'язані із спільними засіданнями комісій або ж їхніх робочих груп, які проводяться на умовах взаємності, несе приймаюча сторона. Водночас витрати за проживання та проїзд до місця засідань комісій та їхніх робочих груп, як і всі роботи з делімітації, оплачує кожна зі сторін самостійно.

Розділ III Положення визначав детальний порядок проведення робіт з делімітації сухопутної ділянки кордону. Утворені комісіями робочі групи здійснювали підбір топографічних карт та визначали їх масштаб; погоджували лінію розмежування сторін та її ув'язування з адміністративно-територіальним кордоном між УРСР і РРФСР; наносили на робочі топографічні карти масштабу 1:50 000 і, за необхідності, на фрагменти топографічної карти масштабу 1:10 000 точок повороту і проекту проходження державного кордону; подавали на затвердження комісій вироблений і узгоджений проект проходження кордону; готували та узгоджували проект опису проходження кордону, технічних вимог до оформлення проектів підсумкових делімітаційних документів, проект договору про українсько-російський кордон; переносили узгоджений проект проходження кордону на підсумкові топографічні карти; здійснювали звірку підсумкових топографічних карт з робочими та проект опису проходження кордону з підсумковими топографічними картами; погоджували та готували до підписання проекти підсумкових делімітаційних документів головами та членами комісій; забезпечували видання, оформлення та подання на розгляд відповідно до законодавства кожної із сторін цих підсумкових документів.

Засідання робочих груп мали проводитися відповідно до правил процедури діяльності самих комісій у терміни, визначені на їх засіданнях.

Було визначено, що під час проведення делімітації готуються робочі топографічні карти масштабу 1:50 000 з нанесеним на них проектом проходження кордону, по два примірники кожній стороні підсумкових топографічних карт масштабу 1:50 000 з узгодженим кордоном й описом проходження кордону. Враховуючи її важливість для усього процесу делімітації, окремий IV розділ було присвячено методиці складання проекту опису проходження сухопутної ділянки кордону. Зокрема, було передбачено, що опис проходження кордону здійснюється за топографічними картами масштабу 1:50 000, а також, за потреби, за фрагментами карт масштабу 1:10 000 з використанням характерних елементів місцевості (рельєф, гідрографія, населені пункти, дорожня мережа, рослинний покрив, ґрунти тощо). Як орієнтири для точного опису проходження кордону обиралися елементи місцевості, які відрізнялися довготривалим збереженням та розташуванням у безпосередній близькості до кордону в межах смуги, що описувалася. Опис проходження кордону складався послідовно від однієї точки повороту до

Делегації України та РФ на переговорах з делімітації сухопутної ділянки державного кордону двох країн (м. Харків, жовтень 1999 р.). Перший ряд, зліва направо: М.Т. Калінін — Генштаб ЗС РФ, Т.В. Колеченкова — Центральний картографічно-геодезичний фонд РФ, С.Г. Кузнєцов — заступник губернатора Ростовської області, Л.В. Осаволюк — Посольство України в РФ, Т.А. Кіріна — ФПС РФ, Д.Д. Черкашин — глава Комісії РФ, Ю.В. Костенко — глава Комісії України, І.В. Жигулін — Держкомкордон України, А.А. Левін — Центральний картографічно-геодезичний фонд РФ, С.І. Пінаєв — МЗС РФ

Delegations of Ukraine and the Russian Federation at talks on delimitation of the land state border of the two countries (Kharkiv, October 1999). First row, from left to right: M. Kalinin — General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation, T. Kolechienkova — Central Mapping-Geodetic Fund of the Russian Federation, S. Kuznietsov — Deputy Governor of Rostov Oblast, L. Osavoliuk — Embassy of Ukraine in the Russian Federation, T. Kirina — Federal Border Service of the Russian Federation, D. Cherkashyn — Head of the Russian Commission, Y. Kostenko — Head of the Ukrainian Commission, I. Zhyhulin — State Committee on Protection of the State Border of Ukraine, A. Lievin — Central Mapping-Geodetic Fund of the Russian Federation, S. Pinaiev — Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation

іншої в межах умовних ділянок державного кордону. Положення кордону між точками повороту описувалося з обов'язковим зазначенням загального напряму проходження кордону щодо сторін світу і відстані від попередньої точки повороту, визначеної по топографічній карті масштабу 1:50 000 і, за необхідності, по фрагментах карт масштабу 1:10 000 з точністю до десяти метрів. Кордон між точками повороту проходив по прямій, з урахуванням матеріалів розмежування землекористувань і лісоустрою, крім випадків, коли він проходив за природними контурами, дорогами, річками тощо. В описі проходження кордону по водотоках робилися посилання на відповідний напрямок течії річки, струмка, каналу — вниз або вгору за течією. Проходження кордону за водосховищами наводилося в описі по лінії кордону, що існувала до заповнення водосховища або до досягнутих домовленостей. Що ж стосувалося кордону на озерах, то опис його проходження робився, як правило, по лінії, що з'єднувала виходи на береги цих водойм. В описі також вказувалася територіальна належність населених пунктів, островів тощо залежно від їхнього положення по відношенню до кордону і у відповідності до географічних найменувань об'єктів місцевості, як вони позначені на використаних топографічних картах.

Розділ V Положення стосувався оформлення робочої документації з делімітації кордону. Зазначалося, що сухопутна ділянка державного кордону між Україною і РФ складалася з 9-ти умовних ділянок, які обмежувалися точками

стику кордонів областей і державного кордону. Кожна ділянка кордону мала умовне найменування і географічні координати початку і кінця, наприклад — «ділянка 1, Чернігівсько-Брянська ділянка кордону. Точка стику українсько-російського кордону і межі між Чернігівською і Сумською областями України. B=52 20,8 ПШ, L=33 25,9 СД». Проект кордону наносили суцільною лінією червоного кольору завтовшки 0,4 мм на топографічні карти, зброшуровані в альбом. Детально розписувалося, з чого мав складатися альбом топографічних карт: титульного листа, змісту, схеми розташування топографічних карт сухопутної ділянки кордону, самих топографічних карт з нанесеним проектом проходження кордону в умовних знаках видання 1983 та 1977 рр.

Заключна частина Положення була в останньому розділі VI. Зокрема, передбачалося, що у разі необхідності можуть доповнюватися або зміцнюватися викладені вище положення, а також інструкції, ухвалені на спільних засіданнях цих комісій. Постійними місцями перебування відповідних комісій визначалися МЗС України та РФ. Зазначалося також, що Положення набуває чинності з моменту його підписання главами двох комісій і діє до завершення делімітації сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону. У додатку до Положення містився Список топографічних карт масштабу 1:50 000 на державний кордон між Україною і РФ (сухопутна ділянка) із зазначенням їх номенклатури, року друку, виконавця робіт із їх підготовки та країни, в якій зберігається оригінал. Додатком була також таблиця напрямків за сторонами світу.

Отже, як бачимо, Положення було чіткою програмою, детальні інструкції учасникам переговорів на тривалий період часу — від початку роботи із картографічним матеріалом і до підписання Договору про українсько-російський державний кордон. Варто додати, що завдяки правильно обраній методиці діяльності делімітаційних команд двох держав, коли паралельно із формуванням проекту лінії проходження державного кордону, детального опису такої лінії узгоджувався і проект тексту вказаного Положення про делімітацію, напрацьований досвід кропіткої практичної роботи дозволив чітко визначити, а згодом і зафіксувати у відповідних розділах цього документа корисні та дієві її методологічні засади. Від засідання до засідання комісії з делімітації державного кордону між Україною і РФ, їх робочих груп чи зустрічей експертів набувався досвід практичної роботи. Протоколи цих засідань ставали більш інформативними, насиченими значною кількістю як досягнутих розв'язок, так і конкретних доручень щодо підготовки делегаціями у столицях відповідної аргументації, заснованої на оригіналах землекористування та картографічних матеріалів. Чітке текстуальне оформлення досягнутих результатів та узгоджених завдань дозволяло налагодити відповідний контроль ходу переговорів, визначати відповідальних за прогрес на цьому шляху. Так, наприклад, у протоколі 16 засідання робочих груп комісій (м. Донецьк, 24–27 жовтня 2000 р.), окрім інформації про узгоджені питання, а також ті, шо залишилися ще відкритими під час роботи із підготовки проекту ліній проходження держкордону та її опису, містилися додатки з детальним переліком восьми неузгоджених ділянок цього проекту, п'яти питань, які потребували додаткового всеохоплюючого поглибленого розгляду, та список узгоджених комісіями пропозицій щодо адекватного обміну площами. Щодо останнього списку, то учасники переговорів добре усвідомлювали, що відповідно до законодавства двох країн будь-які, навіть незначні, зміни територій вимагають схвалення найвищими законодавчими органами.

Надзвичайно важливу роль у переговорному процесі делімітації сухопутного державного кордону між Україною і РФ відігравали експерти-картографи. Ось як пояснює це віце-директор Науково-дослідного інституту геодезії й картографії Міністерства екології та природних ресурсів України М.О. Трюхан: «Суть картографо-геодезичного забезпечення процесу встановлення державного кор-

дону, як свідчить досвід, полягає у виконанні комплексу робіт для забезпечення українських учасників переговорів картографічними матеріалами з метою одержання інформації, що обґрунтовує їхню точку зору на приналежність тієї чи іншої ділянки території та проходження лінії державного кордону. При цьому під час переговорів здійснюють необхідні дослідні, пошукові, картометричні та графічні роботи за зібраними сторонами картографічними матеріалами та матеріалами картографічного значення. Особливостями цих картографо-геодезичних робіт і при делімітації, і при демаркації є те, що всі процеси виконують, як правило, в жорсткому протиборстві сторін. І це закономірно — адже один укол циркуля на карті масштабу 1:50 000 дорівнює 5 метрам!

Складність переговорного процесу з делімітації та демаркації державного кордону колишніх радянських соціалістичних республік полягає в тому, що "норми", записані в Конституціях СРСР 1924, 1936 і 1977 років у частині встановлення кордонів союзних республік вищими органами влади СРСР, як правило, не виконували, тому відображення цих кордонів на нових топографічних картах не завжди відповідало дійсності. Рішення вищих органів влади щодо розмежування територій союзних республік мали, як правило, коротку описову частину, а картографічні матеріали як обов'язковий додаток найчастіше взагалі випадали з поля зору союзної влади» [8].

М.О. Трюхан як учасник із початку переговорів з делімітації сухопутної ділянки державного кордону України і РФ, справедливо зазначає, що цей переговорний процес тривав у жорсткому протиборстві сторін. Загалом, такий підхід завжди є виправданим, адже кожна зі сторін прагне отримати для себе максимум дивідендів у цьому процесі. Інша справа, коли такі переваги шкодять національним інтересам партнерів з переговорів.

На жаль, з боку російської делегації неодноразово робились кроки, що суттєво заважали виконанню досягнутих домовленостей як глав держав, так і міністрів закордонних справ щодо строків якнайшвидшого завершення переговорів з делімітації. Далеко не всіх у кремлівському керівництві влаштовувало те, що за півтора року, з квітня 1998 до грудня 1999 р., сторони в інтенсивних переговорах досягли значного прогресу в процесі делімітації сухопутної ділянки їх державного кордону. Експерти двох країн, серед яких були дипломати, військові, картографи, землевпорядники, практично щомісяця зустрічались по черзі на українській і російській територіях, провели сім засідань комісій з делімітації державного кордону та дванадцять зустрічей робочих груп. В основному було завершено нанесення на карти точок повороту на всіх дев'яти ділянках проходження лінії кордону, від пам'ятника «Курган Дружби» поблизу с. Сеньківка Чернігівської області до Азовського моря. Фактично, було здійснено етап першого читання делімітаційних документів. В основному також підготовлено проект текстуального опису проходження лінії державного кордону на Чернігівсько-Брянській та Брянсько-Сумській його ділянках. Проте наприкінці 1999 року переговорний процес зупинився, російська сторона повідомила, що з технічних причин вона не зможе взяти участь в черговому 13-му засіданні робочої групи комісій. Як з'ясувалося, російська сторона тривалу зупинку в переговорах з делімітації сухопутної ділянки кордону вирішила, до того ж, використати для тиску на Україну в питанні визначення статусу Азовського моря та Керченської протоки. У середині 2000 року Послу РФ в Україні І. Абоїмову була вручена пам'ятна записка, в якій, серед іншого, висловлювалось занепокоєння фактом призупинення в односторонньому порядку російською стороною цих переговорів. При цьому наголошувалось, що тим самим зривалося виконання домовленості міністрів закордонних справ двох країн, досягнутої в жовтні 1999 року в ході візиту до Києва І. Іванова, щодо завершення процесу делімітації сухопутної ділянки українсько-російського кордону влітку 2000 р. Лише після зустрічі у Києві 18 квітня 2000 р. міністрів закор-

донних справ Б. Тарасюка і І. Іванова було вирішено, що 16–19 травня 2000 р. у м. Суми має пройти чергове 13-те засідання робочих груп комісій з делімітації.

Протягом 1999 року з ініціативи російської делегації в переговорах з'явилася тема так званого історизму в процесі делімітації. У ході засідань російська сторона наполегливо зверталась до української делегації з вимогами представити оригінали нормативних, зокрема законодавчих актів, які визначали проходження лінії кордону на окремих ділянках між областями колишніх УРСР та РРФСР. Відповідні позиції фіксувались у протоколах засідань. Наприклад, у Протоколі десятого засідання комісій з делімітації (м. Київ, 19–22 грудня 2000 р.) у розділі «Обговорення раніше невирішених питань на Ростовсько-Луганській ділянці» було зафіксоване зокрема таке: «Від точки 1153 до точки 1159 (лист топографічної карти М-37-140-Б) — російська сторона вважає, що згідно з Постановою ЦВК СРСР від 16.10.1925 р. "Про врегулювання кордонів між УРСР та РРФСР" республіканський кордон проходить по річці Бол. Каменка, що підтверджують лист-документ чергової карти масштабу 1 : 100 000 з візами органів виконавчої влади суміжних областей та інші картографічні матеріали. Українська сторона звертає увагу, що відповідно до Проектного плану зовнішніх меж сільгоспартілей ім. Калініна Каменського району Ростовської області (Російська Федерація) від 1946 р., чинних планів землекористувань України та Російської Федерації, Генерального плану села Нижн. Герасимівка, довідника адміністративно-територіального поділу УРСР видання 1947 р., а також інших документів села Нижн. Шевирьов (Нижн. Герасимівка), в якому мешкають громадяни України, належало та належить Україні».

Виходячи з положення статті 2 Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 р., українська делегація категорично заперечувала проведення «дослідницьких» робіт, спрямованих на пошук згаданих матеріалів. Вона виходила з того, що делегації у своїй роботі мали керуватись картографічними матеріалами із зображеною на них лінією кордону станом на 1991 р. і підтвердженою вищезазначеним Договором. Проведення історичного дослідження шляхів формування лінії кордону між Україною і РФ, на думку української делегації, було суттєвим гальмом на шляху переговорного процесу з делімітації сухопутної ділянки державного кордону через спробу переглянути питання, які вирішувались і були вирішені на основі взаємної домовленості протягом багатьох десятиліть.

Українська делегація на засіданнях комісій та її робочих груп неодноразово роз'яснювала хибність й безперспективність заглиблення в історичні дослідження цих питань. Виступаючи на пленарному засіданні 12-ї зустрічі робочих груп комісій з делімітації державного кордону 10 грудня 1999 р. у м. Вороніж, глава української делегації зазначав: «Починаючи з минулого засідання, з боку російської делегації наполегливо піднімається питання про так звану відповідність нанесеної на карти (маються на увазі карти як 50, так 10-ти тисячні, а також чергові карти останніх років видань) лінії кордону, існуючої протягом багатьох років. Ми жалкуємо, що ці, здавалось би, суто методологічні питання нашої роботи знаходять своє відображення вже у другому протоколі наших засідань. Сьогодні, після короткої дискусії на цю тему, ми розуміємо — це принципова позиція усієї комісії РФ з делімітації.

Мені вже доводилося коментувати адресовані нам звернення російської делегації представити оригінали документації, що підтверджує легітимність передачі Україні тих чи інших земельних ділянок. Давайте разом поміркуємо. Що ж буде, якщо українська сторона не представить таких документів? І я вже пояснював, що в українських архівах їх зовсім може і не бути, враховуючи жорстку централізацію архівних справ колишнього СРСР. Не виключено, що ці передачі прикордонних площ освячувались владою не Верховних Рад двох республік —

України і Росії, а відповідних областей. У такому випадку, я продовжую розмірковувати, російська сторона, очевидно, заявить, що у неї є нібито усі законні права на ту чи іншу частину української території, у той час, коли у обох сторін є картографічні, землеупорядковуючі матеріали останніх років, де ці питання чітко врегульовані на взаємній основі й не піднімалися усі ці роки. Що ж будуть означати заяви російської сторони про нібито незаконну або ж неврегульовану, несанкціоновану на відповідному рівні передачу тих чи інших територій?

Ми вже мали можливість звертати увагу російської делегації на наявність зеркального типу ситуацій із передач великих ділянок земель України Російській Федерації. Але ми, виходячи з низки міркувань, не хочемо йти шляхом проведення додаткових коштовних пошуків, як і яким шляхом протягом усього часу з 20-х років формувалась лінія кордону, отримана нами сьогодні у спадок від УРСР. Ми працюємо з кордоном, що перепав нам від УРСР і підтверджений РФ при ратифікації Великого договору.

Нам кажуть, що такі дослідження потрібно проводити, оскільки питання передач за всі роки існування СРСР можуть порушуватися в регіонах при розгляді підготовлених нами матеріалів. Можливо так воно і буде. Проте, у такому випадку, нам потрібно розглядати усю лінію кордону від "Кургану Дружби" до Азовського моря, а не окремі, вирвані з історичного контексту, ділянки. Ми вважаємо, що ця "інновація" російської сторони, що з'явилася на останніх двох зустрічах — прямий шлях вбити нашу плідну роботу. Хочу ще раз підкреслити. У своїй роботі українська делегація вивчає усі документи, визначені нами до розгляду у Положенні з делімітації. Де є найменший сумнів, ми піднімаємо усі без виключення матеріали. І будемо робити це й надалі. Однак ніколи з нашого боку не ставилося питання легітимності формування нині існуючих контурів кордону, не звертались ми з проханням підтвердити законність тих чи інших акцій колишнього керівництва УРСР і РРФСР або ж їх областей. Ми не раз вже заявляли, що пріоритет потрібно віддавати документації останніх років, зокрема й черговим картам. Для нас очевидно, що чергова карта, наприклад, 1990 року перекриває собою відповідну карту 1947 року. Як мені уявляється, це, з нашого погляду, штучне питання насправді може стати суттєвою перешкодою на шляху нашого доволі швидкого просування вперед на переговорах з делімітації сухопутної ділянки державного кордону між Україною і РФ».

Дискусія на цю тему тривала і на наступних зустрічах делегацій. На 13-му засіданні робочих груп комісій в м. Суми 16–19 травня 2000 р. глава української делегації навів конкретний приклад абсурдності тез щодо не повністю легітимних ділянок державного кордону між Україною і РФ та зазначив, «…ми не вважаємо це питання технічним, як твердить російська сторона. Для нас це питання серйозної політики, хоча б тому, що в процесі його розгляду нам доводиться звертатись до дійсно серйозних політичних документів далеко не древньої політичної історії колишнього Радянського Союзу. Перебуваючи на гостинній Сумській землі, ми скористалися можливостями обласних архівів й готові висловити декілька слів на тему так званого Путивльського повіту. Так, дійсно, ми виявили копію Постанови Президії Центрального виконавчого комітету від 15 січня 1926 року за підписами відомих історичних осіб, а саме: Фаузули Ходжаева, О. Рикова і А. Єнукідзе. У цьому документі, зокрема у його пункті 2г, йде мова про передачу УРСР деяких територій РРФСР, і я цитую "увесь колишній Путивльський повіт (з м. Путивлем) за виключенням колишньої Крупецької волості у старих її межах" передається з Росії в Україну. Дослівно ця ж формула використана і в Постанові Президії ЦВК від 16 жовтня 1926 року за підписами М. Калініна та А. Єнукідзе. Ми подивилися також Указ Верховної Ради СРСР від 10 січня 1939 року "Про створення Сумської, Кіровоградської і Запорізької областей у складі Української РСР". У ньому, поряд з іншими, у складі Сум-

ської області фігурує Путивльський район. Ні в одному із вказаних історичних політичних документів не розшифровується, що ж конкретно розуміється під колишнім Путивльським повітом або ж районом, немає ніякої інформації, що ж розуміється під Крупецьким повітом у старих його межах, немає ніяких посилань на картографічні матеріали або ж прив'язки до конкретних площ. У цьому зв'язку у нас виникає питання, чого ми досягли, задовольнивши нашу цікавість при знайомстві з цими історичними документами, що дало нам прочитання таких основоположних нормативних актів. Нічого! Нічого, щоб допомогло нам у вирішенні конкретних питань делімітаційного процесу. Кажуть, що на підставі цих нормативних актів у ті далекі 20-ті роки готувались якісь карти масштабу не то півтора мільйона, не то півмільйона. Якщо ми не можемо розібратися з матеріалами десятитисячного масштабу, яку ж допомогу нам може надати такий картографічний матеріал тих далеких років.

Ми хотіли на такому конкретному прикладі продемонструвати усю безперспективність історичних пошуків шляхів формування у минулому столітті державного кордону між колишніми республіками, а тепер незалежними державами. Єдино вірним підходом, юридично обґрунтованим, зокрема і Договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 року, є те, що ми повинні взяти до виконання різними шляхами і в різні роки сформовану лінію адміністративного кордону між Україною і РФ. В іншому випадку ми потонемо у непотрібному процесі історичних пошуків. Звичайно, мені як історику було цікаво прочитати довідковий матеріал про те, як у часи Гетьмана Скоропадського й Директорії значні частини нинішньої російської території відповідними актами були визнані українською територією. Я зняв собі копії з цих архівних документів, проте це вже з іншої галузі, скоріше мемуарного характеру про наші делімітаційні баталії».

На зібранні вузького складу того ж 13-го засідання робочих груп комісій глава української делегації озвучив офіційну точку зору щодо так званих не повністю легітимних ділянок державного кордону між Україною і РФ. Зокрема зазначалось, що «українська сторона категорично заперечує проти проведення "дослідницьких робіт", спрямованих на пошук нормативних документів, що визначили лінію проходження державного кордону між нашими державамии. При цьому ми виходимо з того, що делегації у своїй роботі мають керуватися матеріалами із зображеною на них лінією кордону станом на 1991 рік і підтвердженою Договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ. Такий підхід є єдино легітимним і здатним переконати будь-якого політика, парламентарія. Ми вважаємо, що проведення історичних досліджень шляхів формування кордону між Україною і РФ стане суттєвим гальмом на шляху переговорного процесу із делімітації сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону, оскільки мова йде про перегляд питань, які вирішувались і були вирішені на підставі взаємної домовленості протягом багатьох десятиліть».

Основні із наведених вище аргументів були викладені в адресованій МЗС РФ офіційній ноті МЗС України за №15/410-281 від 20 листопада 2000 р. Окрім того, в цьому документі зазначалося, що прагнення російської сторони вдатись до історичних досліджень процесу формування українсько-російського кордону «суперечать досягнутим домовленостям Президентів України і Російської Федерації щодо інтенсифікації процесу делімітації. Враховуючи той факт, що матеріали землекористування в основному узгоджені між прикордонними районами та областями і відповідні земельні ділянки розпайовані, такий пошук, на думку Української Сторони, є також небезпечним з погляду загострення ситуації в цих районах».

У ноті-відповіді за № 573/2дснг від 26 січня 2001 р. МЗС РФ дійшло дуже дивного і тривожного висновку відносно того, що Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ у своїй статті 2 «підтвердив загаль-

новизнані принципи поваги територіальної цілісності і непорушності існуючих кордонів, не визначаючи і не підтверджуючи конкретне проходження лінії кордону між нашими країнами». Отже, одним махом перекреслювались численні міжнародно-правові документи, якими підтверджувалось, що конкретний адміністративний кордон між УРСР і РРФСР ще з 1991 року є державним між нашими країнами. Свою неконструктивну позицію з питання «нелегітимних» передач територій за часів колишнього СРСР російська сторона прагнула пояснити надуманим аргументом, що нібито українська делегація під час узгодження лінії кордону наполягала на використанні лише матеріалів земле- та лісоустрою.

У процесі переговорів делегації доводилось долати й свої, суто українські проблеми. Рішенням уряду України на Держкомкордон було покладено забезпечення договірно-правового оформлення кордону, зокрема фінансування відповідних робіт Держкомзему та Укргеодезкартографії. Недостатнє виділення коштів на такі цілі призвело до того, що експерти цих установ були не в змозі брати участь у чергових засіданнях робочих груп на території РФ, не готувались топографічні карти масштабу 1:50 000 українською мовою для нанесення на них узгодженої лінії держкордону. З метою розв'язання фінансових проблем керівництво МЗС та Держкомкордону зверталося до Міністерства фінансів України із пропозицією визначити витрати на делімітацію кордону окремою статтею державного бюджету у видатках Держкомкордону, а не в цілому на утримання прикордонних військ. На жаль, ці пропозиції не були враховані у держбюджеті на 2000 р. Лише втручання Президента України виправило ситуацію.

За таких умов протягом майже трьох років, до січня 2001 року, делегації провели 28 зустрічей — 10 засідань комісій і 18 — робочих груп. Засідання проводились по черзі на територіях суміжних областей: Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської та Донецької в Україні й Брянської, Курської, Бєлгородської, Воронезької та Ростовської в Росії. У кожному засіданні в регіонах брали участь і місцеві керівники. Отже, громадськість на місцях інформували про хід переговорного процесу. Результатом такої напруженої праці стало загальне узгодження проекту лінії проходження кордону на всьому його протязі від «Кургану Дружби» до Азовського моря — близько 1300 точок повороту. Водночас залишались неузгодженими близько 30 ділянок кордону або ж 200 точок повороту. Неузгоджені на той час ділянки можна, в загальних рисах, розділити на декілька груп. По-перше, це узгоджені в робочому порядку комісіями двох країн пропозиції про адекватний обмін площами, невеликими ділянками в межах, як правило, одного господарства, однієї сільради. Такі пропозиції підлягали ще детальному опрацюванню на місцях, узгодженню на регіональному та загальнодержавному рівнях. По-друге, було декілька пропозицій, які опрацьовувалися комісіями, щодо обміну земельними ділянками, наприклад, в районі залізниці, з метою зменшення кількості перетинів лінії проходження кордону, обміну для більш раціонального використання території в господарській діяльності. По-третє, під час опрацювання картографічного матеріалу на деяких ділянках між сторонами тривали дискусії щодо масштабу карт, застосовуваного при визначенні лінії проходження державного кордону. Окрім того, у низці випадків мав місце так званий подвійний облік земельних ділянок, коли у відповідних матеріалах одна й та ж територія фіксувалася як в української, так і в російської сторони. Для розв'язання таких проблем землевпорядні служби тих чи інших областей мали уточнити лінії землекористувань і доповісти про результати на засіданні комісій. Після ухвалення взаємоприйнятних для сторін рішень на ще неузгоджених ділянках експерти готували проект опису проходження по них кордону. Наприкінці 2000 року комісії розпочали також етап редагування проекту опису лінії проходження кордону та нанесення на карти так званої червоної лінії, яка після затвердження тексту договору стане єдиною вивіреною лінією сухопутного кордону між Україною і РФ.

Починаючи з вересня 1998 року, юристи двох делегацій опрацьовували текст Договору про українсько-російський державний кордон. Розбіжності у їхніх позиціях виявилися навіть у назві документа, що готувався. Керуючись директивним документом для роботи делегацій — Положенням про делімітацію сухопутної ділянки українсько-російського кордону, а також беручи до уваги, що переговори із делімітації морської ділянки державного кордону між нашими державами вели інші окремі делегації, логічною була пропозиція української сторони, щоб і у тексті Договору йшлося про наземну його ділянку. Своєю чергою, російська сторона категорично це заперечувала. Лише нині, після анексії Росією Кримського півострова, її позиція стала остаточно зрозумілою — маючи за стратегічну мету анексію Криму, розуміючи, що найближчими роками відсутня перспектива нав'язати Україні вигідні їм результати делімітації в Азовському морі і, особливо, у Керченській протоці, на заключному етапі узгодження Договору про державний кордон з ініціативи російської делегації у його тексті з'явилась стаття 5: «Врегулювання питань, які відносяться до суміжних морських просторів, здійснюється за угодою між Договірними Сторонами відповідно до міжнародного права. При цьому ніщо в цьому Договорі не завдає шкоди позиціям України і Російської Федерації щодо статусу Азовського моря і Керченської протоки, як внутрішніх вод двох держав» [9]. Визнання Азовського моря та Керченської протоки внутрішніми водами двох держав, хоча існувала й інша можливість — діяти згідно з Конвенцією ООН з міжнародного права від 10 грудня 1982 р., окремими фахівцями визнається «як тактичний прорахунок української дипломатії» [3, с. 154]. Показово, що вказаний вище текст статті 5 Договору замінив собою пропозиції української делегації, про які російська сторона й чути не хотіла, оскільки вони стосувались етапу демаркації кордону. Українська делегація пропонувала, щоб позначення на місцевості державного кордону між Україною і РФ здійснювалось відповідно до угоди між двома країнами, а до завершення позначення на місцевості цього кордону, під час здійснення господарсько-економічної діяльності у прикордонних районах сторони застосовували б на взаємоприйнятній основі матеріали існуючого земле- та лісокористування.

Українська делегація неодноразово, зокрема й у контексті обговорення проекту Договору про державний кордон, наводила вагомі аргументи на користь неподільності процесів делімітації й демаркації. Посилалась вона і на положення виданого у Москві у 1997 р. Словника-довідника «Міжнародне право», де чітко стверджувалось, що «Договори з делімітації кордонів містять зобов'язання сторін про демаркацію кордону, тобто про визначення її на місцевості, для чого сторони мають у розумний час створити змішані комісії» [10, с. 57–58]. Проте використання й таких аргументів не досягало результатів. Російська делегація, як вказувалось вище, не сприймала будь-яких формулювань, які б навіть віддалено нагадували процес демаркації.

Кожне із засідань комісій чи робочих груп на переговорах з делімітації сухопутної ділянки державного кордону висвітлювалось регіональними та загальнодержавними ЗМІ обох країн. Якими б короткими й дипломатично вивіреними не були узгоджені главами делегацій повідомлення для преси, все ж громадськість дізнавалась, звичайно, у загальних рисах, про перебіг цих зустрічей. Більш ґрунтовна інформація про переговори, українську позицію на них висвітлювалась на прес-конференціях та в інтерв'ю глави делегації нашої країни, зокрема в газетах «Голос України» [11], «Известия» [12], «Аргументы и факты» [13], «Урядовий кур'єр» [14], «День» [15], «Киевские ведомости» [16], «Україна молода» [17], «2000» [18]. Навіть побіжний аналіз цих та інших публікацій, насамперед в російській пресі, свідчить про бажання журналістів зробити акцент на тому, що переговори з делімітації мали зміцнювати дружбу народів України і Росії, об'єднувати їх, а не роз'єднувати. Прикро, але на тлі анексії Криму та російської агресії на Донбасі

все, що писалося про дружбу наших народів півтора десятиліття тому, сьогодні сприймається як щось нереальне, потойбічне. Хоча ті, хто говорив або ж писав такі слова у той час вірили в них, принаймні сподівались на їх правдивість.

У кінці 2000 — на початку 2001 року відбулися зміни в керівництві комісій з делімітації сухопутної ділянки державного кордону між Україною і РФ. Глава російської комісії Д. Черкашин був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом РФ у Швейцарській Конфедерації. Замість кар'єрного дипломата їх комісію очолив генерал армії, колишній директор Служби зовнішньої розвідки, перший заступник міністра закордонних справ РФ В. Трубников. 25 січня 2001 р. своїм Указом Президент України призначив главу української комісії Надзвичайним і Повноважним Послом в Японії.

Наступні два роки делегації плідно працювали над досягненням взаємоприйнятних рішень на неузгоджених раніше ділянках кордону, підготовкою тексту його опису та картографічних матеріалів, а також завершенням роботи над текстом Договору про державний кордон між Україною і РФ як договірно-правової основи майбутньої демаркації. Цей Договір був підписаний у Києві 28 січня 2003 р., а 20 квітня 2004 р. парламенти двох країн одночасно ратифікували його.

У преамбулі цього документа зокрема наголошувалось, що він укладений, «керуючись цілями і принципами Статуту ООН, а також положеннями Гельсінського Заключного акта», а саме щодо непорушності існуючих кордонів, та «виходячи з необхідності врегулювання питань проходження українсько-російського державного кордону з метою подальшого зміцнення дружніх, добросусідських відносин між народами України і Росії» [9]. У наступних шести статтях вводилося поняття українсько-російського державного кордону як лінія, що розділяє сушу, води, надра і повітряний простір сторін від точки стику державних кордонів України, РФ і Республіки Білорусь до Таганрозької затоки. Визначалось, що цей кордон, згідно з його описом, позначений на картах суцільною червоною лінією. Було передбачено, як сторони мають чинити у разі природних змін кордону. Окрім цього, у тексті Договору містилась і стаття 5, про яку йшлося вище, щодо статусу Азовського моря і Керченської протоки як внутрішніх вод двох держав.

Із набранням чинності Договору про державний кордон між Україною і РФ мав розпочатися етап його демаркації. Проте навіть підготовка цього процесу розтягнулася на час ще більший, аніж делімітація кордону між нашими країнами. Лише 17 травня 2010 р. була підписана угода про демаркацію українсько-російського кордону, а 7 листопада 2012 р. неподалік населеного пункту Сеньківка встановлений перший прикордонний знак. На початку 2014 року голова Державної прикордонної служби М. Литвин прозвітував, що у Чернігівській області на місцевості нанесені прикордонні знаки на 222 кілометрах кордону, а в Сумській — на 150 кілометрах [19]. Агресія Росії проти України перекреслила усякі демаркаційні роботи, 409 кілометрів кордону і нині залишаються неконтрольованими українською стороною. У зв'язку із реально існуючими загрозами національній безпеці 21 вересня 2014 р. Президент України своїм Указом № 744/2014 увів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони про доручення уряду провести односторонню демаркацію українсько-російського кордону. Хоча односторонні дії з демаркації кордону не мають повної законності, Українська держава згідно зі Статуом ООН має право захищати свою територію від агресора.

Отже, підсумовуючи, варто навести висновок дослідника питань делімітації та демаркації українсько-російського кордону О.М. Романухи: «…процес правового оформлення українсько-російського кордону суходолом, підійшовши до завершення, знову перетворився на невирішену проблему. Будучи невід'ємно пов'язаним із самою державністю, з перших днів існування незалежної України кордон потрапляє у центр українсько-російського діалогу. На початку 90-х років XX ст. він стає приводом для втягнення України до нових міждержавних утво-

рень на пострадянському просторі. Зі зміною політичної еліти в Україні у 2004 р. та проголошенням курсу на євроінтеграцію кордон — камінь спотикання і метод утримання України в зоні впливу Росії» [20, с. 321]. Недолугі дії українського керівництва, його постійне хитання між векторами впливу на внутрішньо-політичну ситуацію в країні призвели до того, що сьогодні українсько-російський державний кордон перетворився на символ незавершеного державотворення. Минуло двадцять років від початку реального процесу договірно-правового оформлення цього кордону. З відстані часу стає зрозумілим, що свідомо чи несвідомо українське керівництво і дипломатія не змогли вчасно зрозуміти всю небезпеку для національних інтересів нашої країни стратегічного плану Кремля на позбавлення нас однієї із вагомих рис державності — міжнародно визнаного державного кордону, нехай і не на всій його протяжності. Якщо згадати, як керівництво Росії, не соромлячись, цинічно відкидаючи свої ж сентенції на кшталт «братніх народів», «слов'янського братства», називало Україну фейковою державою, то стає цілком очевидним — затягування початку переговорів з делімітації, відмова всупереч загальновизнаним міжнародно-правовим канонам від будь-яких елементів демаркації в процесі роботи з визначення на картах або ж прив'язування до місцевості лінії кордону, тобто формування реального, а не умовного кордону, і, нарешті, офіційна позиція МЗС РФ про те, що Договір про дружбу, співробітництво і партнерство від 1997 року «не визначає і не підтверджує конкретне проходження лінії кордону між нашими країнами» — усе це було елементами одного підступного задуму щодо створення ірреального та прозорого кордону й, тим самим, тримання України у своїй орбіті, нав'язувати їй своє «совкове» бачення світобудови. У травні 2016 року спецпредставник уряду РФ з делімітації і демаркації кордонів з суміжними державами-учасницями СНД І. Братчиков нахабно заявив, що росіяни розраховують на відновлення відповідних переговорів, «коли в Києві для цього визріють політичні умови» [21].

Так, ці переговори обов'язково відновляться, але коли завершиться російська окупація як Донбасу, так і Криму.

1. Закон України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992.— № 2. — С. 5.
2. *Романуха О.М.* Делімітація сучасного кордону України // Наука. Релігія. Суспільство. Вип. 4. — 2009. — С. 110–116.
3. *Уська Уляна.* Проблема визначення українсько-російського кордону: етапи переговорного процесу та його перспективи // Українська національна ідея та перспективи розвитку. — Вип. 25. — 2013. — С.153–158.
4. *Володимир Кравченко:* «Леонід Осаволюк: За наявності політичної волі можна врегулювати всі проблеми на кордоні» // Дзеркало тижня. — № 11. — 28 березня 2014.
5. *Трюхан М.О.* Неврегульованість державного кордону України // Круглий стіл «Зовнішні і внутрішні перешкоди вступу України в НАТО». — Ін-т Росії. — 22 червня 2007 р. — С. 15–25; *Боднар А.П., Дьогтяр А.М., Трюхан М.О.* Демаркація та делімітація кордонів: проблеми, пошуки, рішення // Український географічний журнал. — № 3. — 2008. — С.10–12; *Заєць І.М., Трюхан М.О., Ящук В.М.* Топографо-геодезична і картографічна складові делімітації та демаркації державного кордону України // Вісник геодезії та картографії. — № 5. — 2011. — С. 36–41.
6. *Гайжевська Т.* Почему Россия не спешит оформлять границу с Украиной? // Главред. 02.12.2009. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://glavre d.info/archive
7. Заявление о договорно-правовом оформлении российско-украинской государственной границы от 27 августа 1997 г. // Законодательство Украины. — К.: ЦКТ. — Вип. 52. — 2002.
8. Один укол циркуля на карті масштабу 1:50 000 дорівнює 5 метрам! // Львівська газета. — № 256. — 25 вересня 2003.
9. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/lows/show/643_157.
10. Международное право. Словарь-справочник. — Москва, 1997. — С.57–58.

11. *Жмурков В.* Без нейтральної смуги // Голос України. — № 172. — 9 вересня 1998.
12. Украину и Россию свяжет «граница дружбы» // Известия. — № 174. — 17 сентября 1998.
13. *Павлов С.* Делить не строить // Аргументы и факты. — № 49. — декабрь 1998.
14. Є кордони — є держава // Урядовий кур'єр. — № 110. — 16 червня 1999; *Юрій Костенко:* Кожна країна, яка поважає себе, повинна мати оформлений державний кордон // Урядовий кур'єр. — № 202. — 27 жовтня 1999.
15. *Юрій Костенко:* Неврегульованість питання кордонів — фактор невизначенності в українсько-російських відносинах // День. — № 75. — 26 квітня 2000; Компроміс на 2000 кілометрів // День. — № 199. — 1 листопада 2000.
16. *Филашов М.* Граница на обмен // Киевские ведомости. — 2 ноября 2000.
17. *Карась М.* Дружба дружбою, а Курган окремо // Україна молода. — 7 листопада 2000.
18. *Астахов С.* Дал ли кордон «усушку» в 1200 километров? // 2000. — № 47. — 24–30 ноября 2000.
19. *Червоненко В.* Одностороння демаркація: за прикладом Росії. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140618_border_demarcation_vc
20. *Романуха О.М.* Демаркація українсько-російського кордону // Молодий вчений. — № 4 (31). — Квітень 2016. — С. 318–322.
21. У МЗС РФ заявили про готовність відновити переговори щодо кордону з Україною. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rezonans.pp.ua/?=5348

Yurii KOSTENKO,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,
Head of Ukraine's Commission on Delimitation of Land Area
of the Ukrainian-Russian Border from April 1998 till February 2001

FROM THE BORDER OF FRIENDSHIP TO THE LINE OF FIRE

At the turn of the centuries, the issues of contractual and legal formalization of the state border of our country, particularly with the Russian Federation, have been an essential part of Ukraine's foreign policy strategy. International practice for defining the border provides for two successive steps — delimitation or determination on a contractual basis of a general direction of passing the state border line with its marking on maps, schemes and plans, and demarcation — designation of this line on the area marked by special border signs.

The development of a rather complex and durable negotiation process on the delimitation of land area of a 1974,04 km long state border between Ukraine and the Russian Federation that constitutes has been incidentally considered in specialized literature and usually in the context of issues of contractual and legal formalization of the border with all neighbouring states, complicated processes of demarcation of this part of the border with the Russian Federation and also unaccomplished delimitation of the Ukrainian-Russian maritime borders.

The symptoms of Russia's bellicose aggressive conduct towards its neighbours have been clearly recorded during decades. As early as in 1991, after P. Voshchanov's revision of the reaction of the Ukrainian party concerning the inviolability of borders, Press Secretary of Russia's President, who stated about the 'probability' of reconsidering the borders between Russia and Ukraine. In the summer of 1992, A. Kozyriev, Foreign Affairs Minister of the Russian Federation, warned that the integrity of the Ukraine's territory could not be longer an indisputable fact.

An important stage in the preparation of specific bilateral negotiations on the delimitation was the Statement on contractual and legal formalization of the Ukrainian-Russian border dated August 27, 1997, which in fact marked the beginning of practical implementation of this significant task. In pursuance of the agreements reached between President Leonid Kuchma and President Boris Yeltsyn in Moscow, there was held on April 1, 1998 the first joint meeting of the Ukrainian delegation to conduct negotiations on the delimitation of the state border between Russia and Ukraine.

It shall be noted that from the first meetings of the commissions and their working groups one could notice that during the whole period of negotiations on delimitation of the Ukrainian-Russian border there were principally different approaches to the ways of resolving the problems, which constantly arose in the process of negotiations. While Ukraine demonstrated the willingness to resolve the disputable issues in accordance with the universally recognized norms of international law and the existing political and legal standards in the world, the Russian Federation strived to impose its surrogate forms of 'agreements' that would reflect the incomplete process of legal arrangement of Ukraine's state border, make it very relative and actually would ensure Russia's strategic interests in the region with our state border being, in fact, transparent.

The complexity of the negotiation process on delimitation and demarcation of the state borders of former Soviet republics is explained by the fact that the higher authiorities of the USSR in most cases did not fulfill the 'norms' specified in the USSR Constitutions of 1924, 1936 and 1977 in a section, where the borders of the union republics were defined, which was why the reflection of those borders on new topographic maps had not always correspond with the reality.

For nearly 3 years until January 2001 in such conditions the delegations conducted 28 meetings — 10 sessions of the commissions and 18 of working groups. The meetings were held in turns on the territories of the adjacent regions: Chernihivska, Sumska, Kharkivska, Luhanska and Donetska oblasts of Ukraine and Brianska, Kurska, Bielhorodska, Voronezhka and Rostovska oblasts in Russia.

In late 2000 and the beginning of 2001, the changes of leaders of the comissions on delimitation of land area of the state border between Ukraine and the Russian Federation took place. D. Cherkashyn, head of the Russian commission, was appointed his country's Ambassador to the Swiss Confederation. Instead of a career diplomat, the leadership in that comission was taken by V. Trubnykov, an army general, former director of Russia's Foreign Intelligence Service, First Deputy of Foreign Affairs Minister. On January 25, 2001, the President of Ukraine signed the Decree, by which the head of the Ukrainian comission was appointed the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary to Japan.

Over the next two years, the delegations worked fruitfully to achieve mutually acceptable decisions with regard to previously uncoordinated border zones, preparation of their description text and cartographic materials, as well as to complete the work of the text of the Treaty on the State Border between Ukraine and the Russian Federation as a contractual and legal basis for the future demarcation. This Treaty was signed in Kyiv on January 28, 2003, and on April 20, 2004 the parliaments of both countries ratified it simultaneously.

As the Treaty on the State Border between Ukraine and the Russian Federation came into force, the stage of its demarcation was expected to start. Hovewer, even the preparation of this process expanded for much longer time than the delimitation of the border between the two countries. Bilateral negotiations will be definitely resumed, but that will happen only when the Russian agressor leaves both Donbass and the Crimea and the present leadership of Russia stops its insidious and provocative actions against independent Ukraine.

Володимир КРИЖАНІВСЬКИЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
перший Посол України в Росії,
ветеран дипломатичної служби

ЯКОЮ БУЛА МОЯ МІСІЯ В РОСІЇ

Мій прихід у дипломатичний світ нагадує слова Михайла Лєрмонтова з його «Тамані»: «І для чого було долі кинути мене в мирне коло чесних контрабандистів? Як камінь, що кинуто в пласке джерело, я стривожив їхній спокій, і, як камінь, ледь сам не пішов на дно». Хоча в середовищі українських дипломатів я зустрів переважно приязне ставлення і бажання допомогти мені — неофіту в цій царині, проте відсутність відповідної освіти та незнання інших мов, крім російської та польської, ставило мене до певної міри поза їхнім колом і по суті закривало мені можливість продовження дипломатичної кар'єри. З іншого боку, моя трирічна відсутність у київському політикумі, попри всі безперервні наїзди до Києва, стали тим шлагбаумом, що закрив мені дорогу для продовження кар'єри народного депутата. Хоча якогось трагізму в усьому цьому не бачу. Мені вдалося працювати всі подальші роки, ставши фахівцем у регламентації роботи українського парламенту і в суміжних сферах.

А початок мого короткого терміну перебування в зовнішньополітичному житті, як і багатьох українських дипломатів, припав на перші дні та місяці після проголошення нашої державності. Я вважаю, що вона має початок — 24 серпня 1991 року, але не буде мати кінця: тепер наша Україна назавжди, якої б скрути її народ не зазнавав у подальшому.

Майже одразу після того вікопомного 24-го серпня з подачі наших союзних нардепів-демократів — В. Грищука, С. Рябченка та Ю. Щербака — в Україні висадився цілий десант російських депутатів з «Вєрховного Совєта Російської Радянської федеративної соціалістичної Республіки» (РРФСР). Наші повпреди вирішили ознайомити переполоханих росіян з тим, що насправді діється в Україні. Вони мали переконатися, що наша незалежність потрібна нам не проти когось, а задля добра для українців. Відбулися дуже напружені, але приязні, щонайперше з нашого боку, перемовини з росіянами і в заключному документі на завершення цих, можна сказати, перших не міжпарламентських, а міждержавних дебатів було вказано на необхідність встановлення дипломатичних відносин між незалежною Україною і дещо в незрозумілому статусі Росією.

Треба зазначити, що проголошення Верховною Радою України незалежності мало певним чином відкладальний характер. Наш парламент пішов шляхом, за

яким цей Акт мав набути повністю легітимного статусу: його мав підтвердити своїм голосуванням український народ на Всеукраїнському референдумі 1 грудня того ж таки 1991 року. Водночас така позиція депутатів зробила для інших країн рубіжною датою визнання нашої незалежності якийсь день після 1 грудня, коли будуть оголошені офіційні результати цього всенародного голосування. Саме так і сталося: з 2 грудня ми почали отримувати офіційні повідомлення інших країн про визнання незалежності України і пропозиції щодо встановлення з нашою відновленою державою дипломатичних відносин.

Але, маючи на руках щойно підписаний двома сторонами завершальний документ після переговорів української та російської парламентських делегацій, наша сторона вирішила не відкладати справу в довгу шухляду і негайно визначитися з кандидатурою повноважного представника України в Росії. Десь увечері 29 серпня 1991 року мене запросили прибути на ранок наступного дня на засідання Президії Верховної Ради. На той час це був найвищий владний орган на теренах вже незалежної України. Мене жодним чином не повідомили про причину такого запрошення. Єдиною інформацією стала для мене вельми коротка розмова із Володимиром Філенком, який розповів мені про пропозицію Народної Ради (об'єднання націонал-демократів у парламенті) направити мене представником у Росію. Обговорення цього питання відбулося в моїй присутності, і я дав принципову згоду на таке призначення. При цьому я не втрачав мандат народного депутата, що не суперечило тодішньому регламенту Верховної Ради України.

Мене цікавило: чому зупинилися саме на моїй кандидатурі, до того ж некар'єрного дипломата? Філенко пояснив, що вони виходили з того, що я вмів добре домовлятися з комуністами у Верховній Раді, при цьому чітко відстоюючи інтереси Народної Ради. Вважали, що мені поталанить домовлятися і з росіянами. Як з'ясувалося, це було набагато складніше. За мене проголосували 23 з 24-х членів Президії, винятком був мій земляк народний депутат Олександр Коцюба, який перед цим перейшов до т. зв. групи 239, що об'єднувала комуністів.

Практично одразу я відбув рейсовим літаком до Москви, маючи на руках Постанову Президії Верховної Ради № 1466-XII від 30 серпня 1991 року. Наведу її текст, адже це було по суті перше дипломатичне призначення в незалежній Україні:

«Про створення Повноважного Представництва України
в Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці:

Відповідно до статті 14 Договору між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою від 19 листопада 1990 року (643_011) та домовленості від 28–29 серпня 1991 року між делегаціями України та Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки з метою постійного інформування сторін і проведення консультацій Президія Верховної Ради України

постановляє:

1. Створити Повноважне Представництво України в Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці.

2. Призначити Повноважним Представником України в Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці народного депутата України Крижанівського Володимира Петровича.

3. Місцем знаходження Повноважного Представництва України в Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці визначити м. Москву».

Зараз, через призму років, думаю, що таке рішення було відповідним тому часу. Наша дипломатія за часів СРСР в радянських дипломатичних представництвах мала щонайбільше або другорядні посади, або в другорядних країнах. Інша справа, що в мене не було дипломатичного досвіду, зате мандат народного депутата надавав мені можливість вирішувати багато питань на місці в київських владних кабінетах.

Пригадується епізод літа 1993-го року. В останні дні липня мені зателефонував Міністр закордонних справ Анатолій Зленко і попросив обов'язково бути присутнім на засіданні Верховної Ради (яке, до речі, проводилося в закритому режимі) і за можливості виступити в обговоренні проекту Постанови «Про основні напрями зовнішньої політики України». В день обговорення документа атмосфера в залі була майже вибуховою, деякі комуністи та пасіонарний Володимир Марченко достеменно схилили зал проти запропонованого Комітетом у закордонних справах Верховної Ради тексту. А. Зленко звернувся до мене з наполегливим проханням негайно виступити, аби «врятувати становище». Голова Комітету Д. Павличко підтримав його прохання, оскільки він перед цим вже виступив. Я попросив слова і мені, як вже призначеному Послу України в Росії, дали його. Мій виступ тривав п'ятнадцять хвилин замість регламентованих п'яти. Об'єктивно за настроєм у залі відчувалося, що мені вдалося переконати депутатів. Марченко намагався дезавуювати принципові аргументи мого виступу, закликаючи «не слухати ту сирену з Москви». Але справу було зроблено і зал підтримав бажане нам рішення. Прийняті тоді «Основні засади зовнішньої політики України» були чинними аж до липня 2010-го року.

Тому в цьому контексті я мав на той час певну перевагу перед дипломатами, які мали відповідну освіту та досвід. Прикро, що зі мною, як і з іншими колегами, які прийшли до МЗС «зі сторони», не було проведено такого собі «курсу молодого бійця», де б нас хоча б дуже стисло ознайомили з азами дипломатичної служби і побуту. Тому доводилося надолужувати все на місці, походами в так звану «Лєнінку», де бібліотекарі посадили мене в зал для академіків, і я штудіював правила етикету за радянським протоколістом А. Борунковим та іншими авторами.

Другим моїм не стільки недоліком, скільки ускладненням було те, що я не був з кола тих, хто належав до верхівки тодішньої виконавчої влади. Більшість цих людей десь в глибині душі не бачили в нас, як вони полюбляли говорити, «так званих демократах», партнерів, з якими можна було бути максимально відвертими. Тому після мене Послами України в Росії були Володимир Федоров — колишній перший секретар Житомирського обкому Компартії України та інструктор ЦК КПРС, а після нього — Микола Білоблоцький, з молоду комсомольський, а потім партійний керівник, остання посада якого в радянські часи (у 1991 році) — другий секретар Черкаського обкому Комуністичної партії.

Якось в урядовому літаку на шляху до Києва Прем'єр-міністр Вітольд Фокін сказав мені, що Леоніду Кравчуку відомо про моє голосування на президентських виборах того ж таки 1991 року. Я тоді віддав свій голос за Ігоря Юхновського. Тепер же, при всій моїй симпатії до цієї розумної, порядної та славної людини я б цього не зробив.

Повертаючись до того часу, скажу, що я в літаку підійшов до Л. Кравчука і сказав, що він може відкликати мене з Москви, тим більше, що тоді вже почалася процедура призначення перших послів України до зарубіжних держав. І тому це могло бути нагодою для призначення до Москви тепер уже не представником, а послом, іншої людини. Л. Кравчук навіть з деяким притиском відповів, що він добирає співробітників не за ознакою особистої відданості, а за коефіцієнтом корисної дії, і тому не бачить потреби заміняти мене кимось іншим. У цьому сенсі Л. Кучма був більш командним гравцем, він насамперед поважав в колегах професійність. Проте і він припускався відчутних кадрових помилок. Насамперед це стосується такої зловісної фігури, якщо не сказати «демонічної», як Дмитро Табачник. Вишуканий інтриган, який отримував насолоду, підбираючи людей в оточенні першої особи. І найголовніше — затятий антиукраїнець. Він ненавидів свою державу на генетичному рівні і шкодив їй не за гроші (хоча і за це теж), а за покликанням. Свою помилку із призначенням першим Віце-прем'єром Ігоря Юхновського Леонід Данилович побачив доволі швидко і виправив її, а ось із усуненням Табачника — дуже забарився. Кажу це не тому, що саме він наполіг на тому, аби і ноги моєї не було в МЗС.

Повернувшись із Москви, я «пробився» до Л. Кучми, і він сказав мені готуватись до призначення послом до Польщі. Але Д. Табачник мав інший погляд і довів свою чорну справу до кінця: я перестав бути дипломатом. Хоча я не шкодую, що так сталося. Кілька років я був радником у бізнесових структурах, радником у Кабміні, свого часу за рік написав близько 120 статей на сайті «Обозу» (тоді це був найпопулярніший сайт в Україні). І вже майже 11 років працюю консультантом у програмах USAID, де за оцінками багатьох, є одним із провідних спеціалістів у галузі регламентів владних структур. Навіть удвох із Сергієм Лінецьким написав коментар до Регламенту Верховної Ради України (у виданні понад 600 сторінок). За першим і основним фахом я інженер-будівельник, тому читач може зробити висновок, що будівельники можуть все.

Перебування в Москві на посаді посла дозволило мені за тих одночасно довгих, але разом з тим і коротких трьох років працювати та контактувати з величезною кількістю цікавих, видатних людей. Мабуть, мало хто з українців мав нагоду протягом дев'яноста хвилин спілкуватися із Президентом США. Нагадаю, що в Сполучених Штатах не буває колишніх президентів. Всі вони до кінця свого віку залишаються бути ними. У моєму випадку йдеться про Річарда Ніксона. Діючий на той час Президент США Білл Клінтон попросив у 1994-му році свого старшого колегу відвідати Росію та Україну і зробити аналіз стану речей в цих країнах. У Росії його цікавила насамперед ситуація з віце-президентом Олександром Руцьким, який перебував за ґратами. В Україні він хотів би зустрітися з Президентом Леонідом Кравчуком і з основним його конкурентом на президентських виборах Леонідом Кучмою. З американського посольства мене попросили зустрітися з президентом Ніксоном (саме так вони його називали в розмові зі мною), зустріч відбулася в готелі Балчуг-Кемпінскі. Супроводжував Р. Ніксона тоді ще мало відомий Дмітрій Саймс (в Москві його знали як Діму Сімеса, сина відомих адвокатів на процесах правозахисників Сімеса і Діни Камінської). Вони виїхали з СРСР в часи великого від'їзду з СРСР євреїв. Р. Ніксон вразив мене своїм низьким басом, не відповідним його високій та худорлявій статурі. Він жваво розпитував про механізми роботи владних структур в Україні та Росії. Докопувався до дрібниць, було навіть дивно, що його в такому віці цікавить майже все. Під кінець нашої розмови я його запитав про давню історію з відповіддю на питання одного дуже прискіпливого журналіста, що поцікавився, як пан Президент, тримаючи в руках малесенький папірець, вочевидь з тезами, може встругнути мало не півторагодинний виступ. На що Р. Ніксон відповів: «Спробуйте і Ви, і у Вас теж буде шанс стати першою людиною в першій країні світу». Р. Ніксон порадив і мені спробувати, аби мати шанс стати першим в Україні. В розмові із Саймсом, коли ми провели Р. Ніксона в апартаменти для відпочинку, Діма розповів, що Ніксон був вражений, що в Богом забутій Україні люди добре знайомі з його біографією. При цьому Саймс зауважив, що американці знають про довколишній світ набагато менше, ніж світ знає про них.

На завершення скажу, що росіяни не дали Р. Ніксону можливості побачити О. Руцького. Але й ми не забезпечили йому зустріч з Л. Кучмою, хоча він не лише був на свободі, а й вів активну виборчу кампанію.

Біловезька Пуща

Одразу хочу сказати, що одиницям з дипломатів доля на початку їхньої кар'єри дала можливість взяти участь в епохальній події не як статисту, а в ролі активного учасника в розробці документів безпосередньо під час перемовин. Нічим іншим, окрім акту розвалу останньої зі світових імперій — колись російської, а тоді, на початку зими 1991 року радянської — не можна назвати зустріч глав держав та урядів великої східнослов'янської трійки — Білорусі, Росії та України 7–8 грудня. Декому, якщо не багатьом, хотілося тоді, та й зараз кортить,

саме учасників цієї зустрічі зробити винуватцями того історичного дійства. Як же полюбляють, насамперед в Росії, повторювати твердження, що «троє п'яних мужиків зібралися в Біловезькій пущі і розвалили Союз». Все зовсім не так.

Перший цвях у домовину імперії забила Верховна Рада України, яка 24 серпня того ж таки знакового 1991 року проголосила Акт незалежності України. Далі український парламент зробив усе можливе, аби в подальшому не було жодних сумнівів у легітимності цього рішення. У повній відповідності з чинним тоді ще радянським законодавством Верховна Рада оголосила проведення референдуму про визначення ставлення українського народу до ухваленого Акта. І ось 1 грудня відбулося це всенародне голосування, на якому більше 90 відсотків опитуваних (це понад 70% від загальної кількості тих, хто мав право участі в референдумі), схвалили вердикт парламенту. Головне, що була виконана ще одна важлива вимога законодавства: на теренах усіх адміністративних суб'єктів України вимоги референдуму були підтримані більш ніж половиною з тих, кого було включено до списків учасників всеукраїнського голосування. Отже, Україна за всіма канонами радянського законодавства достеменно зробила свій вибір, скориставшись правом на державне самовизначення. Але залишалося ще таке державне утворення як Радянський Союз, яке певним чином покинули всі його члени. Хоча жодна з колишніх радянських республік, крім України, не зробила це з дотриманням усіх норм законодавства. Треба було якимось чином встановити факт припинення існування Радянського Союзу. Керівники трьох вищезазначених держав вирішили зібратися в Біловезькій Пущі поблизу Бреста.

Якщо говорити про позицію нашого керівництва в цьому питанні, то можна стверджувати, що воно не надто переймалося цією подією: український народ зробив свій вибір і незалежна держава — Україна — утворилася. Тому і ставлення до майбутньої зустрічі було доволі прохолодним. Свідченням цього є той факт, що до Біловежжя не поїхав жоден представник центрального апарату Міністерства закордонних справ, що свідчило про байдуже ставлення цього відомства до долі імперії, там більше за все думали про те, як відбуватиметься визнання нашої незалежності світом. Треба було напрацьовувати інструментарій державності, що було на той час terra incognita для нашого МЗС.

Найбільшу зацікавленість до перемовин виявляли росіяни, оскільки їм треба було завершити боротьбу з М. Горбачовим, який, хоча й морально некомфортно, але продовжував сидіти в Кремлі. І документ, який засвідчував би, що країни — засновники СРСР проголошують припинення існування держави, формально створеної в грудні 1922-го року, став би у величезній нагоді, зокрема, для Бориса Єльцина. Тому одних тільки росіян — співробітників правового управління МЗС СРСР/Росії на тій зустрічі було п'ятеро на чолі зі Л. Скотніковим та Т. Рамішвілі. Та й, до речі, сам Міністр закордонних справ тоді ще РРФСР Андрій Козирєв працював як простий клерк, розуміючи нагальну потребу в документах такого «поховального саміту».

Проте росіяни не мали на руках напрацювання, це я знаю напевне, працювали практично з чистого аркуша. Щоб направити їх в оптимальне для нас русло, ми з академіком Михайлом Голубцем, також народним депутатом першого скликання, надали їм за зразок згаданий вище договір між демократичними фракціями українського та російського парламентів, в розробці якого нам свого часу дуже допоміг співробітник МЗС, а нині народний депутат Борис Тарасюк. Росіяни та білоруси до двох годин ночі готували таку собі «рибу» майбутньої угоди трьох держав. Дослідники можуть пересвідчитись, що багато що було використано ними з того договору.

Рано-вранці ми вже разом з ними створили спільний текст, при цьому здебільшого, якщо не повністю, вони погодилися з нашими пропозиціями. Ми хотіли, аби нове утворення мало суто консультативно-дорадчий характер, щось на

зразок британського Commonwealth. Тому й наполягли на назві «Співдружність незалежних держав», але жодним чином не «Союз демократичних держав». А росіяни хотіли терміном «демократичних» задобрити нас для погодження отого осоружного першого слова — «Союз», на що ми погодитися ніяк не могли.

Після цього з текстом почали працювати керівники трьох держав. Кожну опрацьовану ними статтю вони передавали нам, щоб ми наводили на неї остаточний лоск. Деякі статті ми повертали з нашими зауваженнями. Хоча парламентарем від робочої групи був росіянин Андрій Козирєв, дещо нам все ж вдалося відстояти.

Паралельно було підготовлено низку документів, зокрема заява глав урядів, яку за дорученням В. Фокіна підготували ми з М. Голубцем. Чернетка тексту, яку я зберігаю з того часу, підтверджує, що він був підписаний керівництвом практично без змін.

Зараз підписанти, двох з яких на сьогодні вже немає серед нас, де в чому описують ті події віддалено від того, як це було насправді. Проте справа, звісно, не в тому, коли убив кабанчика на полюванні Вітольд Павлович Фокін (а зробив він це увечері), бо вже на ранок нас частували печенею з нього. Проте головний наголос хочу зробити на тому, що цілі у триумвірату країн були досить різні. Українська сторона насамперед думала про те, щоб переконати певну частину населення України, що відносини між трьома країнами мають і будуть базуватись на взаємній повазі і принципах рівності, без поділу на «старшого» та «молодших» братів. І дуже добре, що певна ейфорія була лише серед деяких членів нашої делегації, це відчувається і нині у теперішніх висловлюваннях шановного пана В. Фокіна.

Ну, а під кінець були розмови перших осіб з Президентом США Джорджем Бушем-старшим, М. Горбачовим і Н. Назарбаєвим.

Летів я назад до Москви разом з росіянами. Десь через півтора року вони практику спільних перельотів припинили, бо вочевидь зрозуміли, що впускають мене, чужинця, в свою «внутрішню кухню». А це було справді так, мені багато що ставало зрозумілим із їхніх розмов.

Сідали у Внуково-2 і з пересторогою споглядали на тих, хто зустрічав: чи не чекає нас Альфа з «калашами». Проте на той час маршал авіації Є. Шапошников вже був з ними в контакті і навколо були виставлені вірні йому сили.

Верховна Рада України вже тоді розгледіла серед «добрих намірів» наших російських колег великодержавний присмак і вчасно висловила свої застереження до базової угоди. А що це справді так, ми відчули ледь не одразу після того, як команда Б. Єльцина «захопила» Кремль. Так, кожна країна має дбати про свій інтерес у міждержавних відносинах, але жодним чином їх елементом не повинна бути зверхність та упередженість.

Історія з флотом

Якщо вже починати говорити про військово-морський флот України, то варто згадати промову, виголошену свого часу адміралом О. Колчаком, коли він заступив у командування Чорноморським флотом Російської імперії. Тоді він зокрема, сказав, що завжди 80–90 відсотків матросів з його складу були українцями. Так, серед офіцерства переважали росіяни та німці, але якщо вже говорити, чиєю кров'ю полито землю в і навколо Севастополя, то це — переважно українська.

У перші дні незалежності України у питанні флоту росіяни нас просто ошукали. Було заявлено, що на Чорному морі Радянський флот мав ядерну зброю і тому всі кораблі та відповідна інфраструктура на цьому морі мають перейти під оруду об'єднаних військ СНД на чолі з маршалом авіації Є. Шапошніковим, відвертою креатурою російського керівництва. Як потім з'ясувалося, ядерних боєголовок там не було.

Сам стан флоту був жахливий, свого часу Президент Л. Кучма сказав про це так: «Перед тим, як ділити флот між нами, треба вивести його весь на рейд і дати пальнути всьому плавскладу по одному снаряду просто в повітря і лише тоді, якщо щось залишиться на плаву, оті залишки і розділити». Офіцерство стояло перед ділемою: якщо Крим — Україна, а флот — російський, то в такому разі їм треба перебиратися на Далекий Схід, або на малоприємну Балтику, або у вже зовсім неприємний Полярний.

Вирішили послати адмірала І. Касатонова до Києва і домовитися присягати Україні. А ми в Києві його не прийняли, не подобався він та й слова українського не знав. Росія ж зібрала гроші та проплатила зарплату флоту за кілька місяців наперед. Тож флот присягнув Росії. А ми отримали на багато років велику проблему, бо Крим без російського флоту — це одна справа, а Крим з російським флотом — то справа набагато гірша. В чому ми й переконалися в 2014-му році. Таким чином, позбулися і Криму, і флоту.

Тому свого часу я, поговоривши з адміралом флоту В. Чернавіним (а він мені сказав, що Росія спить і бачить, хто б їй частину флоту нагодував або просто забрав якусь частину), вирішив запропонувати українському керівництву такий собі план, як цією ситуацією скористатися. Прийшов я до Міністра закордонних справ А. Зленка, вірніше прилетів до Києва з Москви, і запропонував таке: робимо весь флот об'єднаним зі спільним командуванням, а потім починаємо ділити 50 на 50. А. Зленко мені з великим здивуванням каже: «А де таке було, щоб одним флотом командували двоє адміралів одночасно?». Я йому у відповідь: «Таке може бути на папері та в уяві. Але поки флот буде таким, його можна ділити». Міністру ідея сподобалася. Порадив іти до Л. Кравчука та переконати також і його. Сказав: «Мене Ви переконали». Я йому відповідаю, що «ідеї бувають у міністрів, а у послів ідей бути не може».

Зрештою пішов до Л. Кравчука, а зі мною на підмогу Антон Бутейко. Починаю досить детально, з цифрами, викладати йому мою ідею. Бачу, що Президент дрімає та й А. Бутейко жестами ледь не кричить: «Давайте коротше!». Швидко «закруглився». Леонід Макарович погодився, дав доручення розпочати переконувати російське керівництво.

Почав з нашого землячка, Сергія Станкевича: чиста тобі фігура такого собі попихача із шевченківської фантасмагорії «Сон»: «тихий та тверезий, богобоязливий». Землячок дав добро, далі пішли вже не землячки, але люди з українськими прізвищами. Перший віце-спікер В. Шумєйко, а за ним Віце-прем'єр Сергій Шахрай (він колись дуже образився, що хтось із українців невірно переклав його прізвище: «авантюрист»). Боже, а коли б я переклав його прізвище по-справжньому!? Вони теж погодилися. Останній філь'єр — Геннадій Бурбуліс, який тоді мав величезний вплив. Але пізніше, як Табачник нашому Кучмі, дуже набрид Б. Єльцину. Він теж погодився. Запитую: «Ну, що? Тепер до Б. Єльцина?». «Свята Ваша простота: а для чого до Єльцина? Вам що, мене мало?», — відповів Г. Бурбуліс. Вирішили керівники держав на переговорах у Мухалатці, під Форосом, цю справу залагодити.

Другого серпня 1992 року українська делегація вислухала цю пропозицію від Леоніда Макаровича. Практично всі, крім мене і кримського спікера М. Багрова, були проти. Міністр оборони України генерал К. Морозов назвав нашу позицію, а отже і Президента, зрадою. За його логікою, Україна без флоту — це нормально, а ось Україна із 50-ма відсотками колишнього радянського Чорноморського флоту — це відверта зрада. А. Зленко зайняв, як це він часто робив, позицію «мєжду здєсь». Л. Кравчук зрештою сказав: «Готуйте документи, які ви хочете». Я почав апелювати до нього: «переконуйте, це ж Ваша пропозиція. Краще синиця в руках, ніж журавель у небі!». Ще й мені на горіхи дісталося!

Наступним ранком все почалося із тридцятихвилинної зустрічі сам на сам двох президентів. Після закінчення оголошують повністю нашу пропозицію, але вона вже, виявляється, стала ідеєю Бориса Миколайовича. Справжнісінький другий акт марлезонського балету. Хоча потім у розмові із А. Зленком ми дійшли висновку, що рішення Кравчука було єдино правильним. З вуст Б. Єльцина це ставало дороговказом, настановою для росіян і тоді вони автоматично стають морально відповідальними за реалізацію такого рішення.

Проте з нашого боку не було потім жорсткого наполягання щодо виконання цього пункту переговорів у Мухалатці. Згодом була Масандра, де росіяни взагалі намагалися взяти нас просто за горло, вимагаючи розплатитися флотом за борги за газ. Але і це не було виконано. Отже, назагал ми отримали десь близько 18 відсотків флоту. Та потім і ті кораблі після анексії Криму російські окупанти майже всі притопили у 2014 році в Донузлаві.

Трохи Божественного

Чи не одразу керівництво — Л. Кравчук, А. Зленко і вже дуже наполегливо віце-прем'єр Микола Жулинський — поставили мені завдання робити все для того, аби незалежність була отримана і церквою в Україні. Людиною практично невоцерковленою, яким я був на той час (коли мені виповнилося п'ять років, моя тітка потай від матері та батька, який закінчував війну в далекій Австрії, похрестила мене на Польських фільварках у Кам'янці), мені мало що було зрозуміло в тих справах. Вдався до бібліотеки і зрозумів, що тільки повний дурень віддасть такий ласий у фінансовому плані шматок, як українські православні парафії. Наше ж керівництво наполягало, щоб я йшов до московського патріарха і мало не грюкав по столу кулаком, вимагаючи згоди від московської церкви на відокремлення Української православної церкви.

У Москві в Даниловому монастирі, де був «офіс» першої особи в Російській Православній Церкві, мені дали зрозуміти, що «не патріарша то справа вести розмови мало не з безбожником», тому нехай він носить регалії посла країни, де живуть «дуже набожні та щедрі Московському патріарху підпорядковані вірні». Зустрічався я з керуючим справами Московського Патріархату (МП) митрополитом Володимиром (в миру Сабоданом), екзархом МП митрополитом Кирилом, завідувачем відділу зовнішніх зносин Петлюченком, ієромонахом Владиславом Чапліним. Вочевидь годі було й думати про успіх нашої справи, як це пропонувалося, треба було шукати інші підходи.

У Москві тим не менше все ж таки очуняли і побачили, що подальше зволікання може закінчитися поступовим масовим переходом вірних у лоно Української церкви. Тому вони вирішили скликати собор МП і на ньому дати приходам в Україні якийсь фальсифікат автономії, а на чолі всієї цієї справи поставити митрополита Володимира, людину дуже шановану в церкві, на той час уже митрополита ростовського і новочеркаського.

Перед своїм від'їздом на собор він запропонував мені зустрітися. Розмова була тривала, під кінець я його прямо запитав, чи не хоче він, мій подолянин земляк, стати біля витоків Помісної Української Православної церкви? Він довго не відповідав, а потім недослівно сказав таке: «Відчуваю, що розмовляю з людиною невоцерковленою, незнайомою з нашими канонами, але, якщо подумки піти на таке, то завтра половина приходів назавжди відійде під омофор Москви. Вам хочеться цього? Мабуть, що ні. То нехай час вирішить це питання».

Вперше після його відходу в інші світи я розповідаю про ці його слова. Навіть в своїй інформації до МЗС я не навів цих його слів, бо відчував, що митрополит Володимир висловив свою думку лише для мене. Уся ж його подальша діяльність в Україні засвідчувала це, а під кінець він був підданий владою як церковною, так і світською, мало не остракізму.

Загальні спостереження щодо відносин із Росією

Загальновживані сентенції щодо російської політики і дипломатії дають в цілому правильні орієнтири для людини, яка хоче осягнути дії та плани сучасної російської держави. Бісмаркове висловлювання стосовно того, що договори з Росією не варті навіть того паперу, на якому їх було написано, взялося не зі стелі. Адже Бісмарк багато років був послом Прусії в Росії в часи, коли нею правив не найгірший із царів — Олександр II. В сенсі цього я згадую, як у нашому посольстві в Москві велися останні опрацювання перед парафуванням угоди про відмову України від стратегічних ядерних боєголовок.

Щойно я побачив як від'їхали російські представники, але американці ще доволі довго залишалися в кабінеті радника-посланника Олега Бая. Нарешті вийшов радник-посланник Посольства США в Росії Джеймс Коллінс і пояснив свою затримку певним історичним екскурсом. Він розповів, що ще за часів Другої світової війни союзники помітили, що радянська сторона не гребувала методами внесення несанкціонованих правок в узгоджені тексти і тому американці звикли ще раз вивіряти після закінчення роботи з совєтами опрацьовані матеріали. Пригадую, як під час переговорів під Шатром у Масандрі Антон Бутейко помітив внесену представником Росії Ю. Дубініним зміну до попередньо погодженого сторонами тексту. Це мало огидний вигляд, але таким був стиль роботи російських дипломатів. Ю. Дубінін навіть серед них вирізнявся зверхністю і підступністю. Звісно, він хотів обілити себе в очах тодішнього керівництва Росії за досить недвозначну позицію підтримки путчистів у серпневі дні 1991 року. Але в цьому випадку він вже дуже передавав куті меду. До речі, американці, добре знайомі з російською ідіоматикою, казали про нього, коли він змінив у Вашингтоні корифея дипломатії, багаторічного дуаєна тамтешнього дипломатичного корпусу В. Добриніна: «Як же можна було поміняти ДОБРИніна на ДУБІніна?!»

Взагалі для стилю роботи з Україною для російських дипломатів було характерним одночасне поєднання улесливого нагадування про «вікові традиції дружби» Росії з Україною з безцеремонним менторством і підступністю.

Дуже помиляються ті, хто не бачить або не хоче бачити споконвічні традиції російської влади викладати добропорядними намірами дорогу до пекла. Як колись Ф. Енгельс, до речі, гарний воєнний аналітик, дивувався наївності російського студентства та офіцерства, яке вірило облудним намірам царату визволити братів по вірі — болгар з-під турецького ярма. Хоча насправді вся ця «лірика» обумовлювалася прадавньою мрією виходу імперії до Босфору та Дарданелл.

Уже за моїх часів така ж чи близька до неї методика перетворилася в ідею «русского міра». За досить обмежених на той час ресурсів російська влада не шкодувала грошей на роботу з російським рухом у Криму і жодної копійки не давала на українське школярство. Взагалі дії Росії в Криму мало чим відрізнялися від методів гітлеризму в Судетах. Я згадую, коли на засідання тоді ще Вєрховного Совєта завезено добру сотню проросійських активістів під час розгляду питання про так звану нелегітимність приєднання Криму до складу УРСР в 1954 році.

Принагідно хочу нагадати епізод, пов'язаний з приїздом у ті дні до Москви нового Посла США Томаса Пікерінга, який пізніше став одним із заступників Державного секретаря Мадлен Олбрайт. Наша ознайомлювальна розмова тривала понад півтори години. З них він хвилин сорок намагався пояснити мені безперспективність дій української влади, яка поскаржилась до Ради Безпеки ООН на недружні дії Москви, яка схвалила рішення про належність м. Севастополя Росії. Через якийсь час я запитав на якомусь прийомі у пана Посла щодо останніх новин, пов'язаних із нашою заявою. Він відповів дуже стисло: «У вас є гарні дипломати!» А було таке. До Нью-Йорка полетів заступник міністра закордонних справ України Борис Тарасюк, який мав низку зустрічей із членами Ради Безпеки ООН. Як результат цих його дій, було розповсюджено заяву Голови Ради Безпеки із засудженням деструктивних кроків Росії.

Загалом стиль роботи росіян у роки мого перебування на посаді посла в Москві були досить одноманітними: під час першої зустрічі вони намагалися піддати співрозмовника граничному тиску і проаналізувати, як він тримає удар. Згадується перший приїзд до Москви Леоніда Кучми в часи його прем'єрства. До Кремля він поїхав сам і повернувся звідти вкрай розлюченим, відчувши різницю з тим, як його зустрічали тоді, коли він очолював «Південмаш», чи не найбільш відоме у світі радянське підприємство оборонного комплексу, що випускав зокрема ракету екстра-класу, за американською кваліфікацією — «Сатану», і зовсім інакше тепер. Через півтора року під час двосторонніх переговорів у Москві виконуючому обов'язки Прем'єр-міністра України Юхиму Звягільському, поки делегації відпрацьовували відповідні документи, надали для роботи приміщення трохи більше за собачу буду. Прийшлося виходити на самого В. Чорномирдіна, щоб залагодити ситуацію.

А вже апофеозом цих подій стала ситуація навесні 1994-го року, коли Л. Кравчук і Ю. Звягільський удвох полетіли до Вашингтона. Наступного дня голова «Газпрому» Рем Вяхірєв попросив мене приїхати до нього на розмову. Він повідомив, що росіяни мають намір закрити на кордоні з Україною газову заслінку. У відповідь на це кажу йому: «Я за фахом інженер, а не літератор, і брати мене на переляк розповідями про закриття заслінки не варто». Тоді Р. Вяхірєв припиняє гратися і з непідробним інтересом ставить питання руба: «А чого це президент і прем'єр разом поїхали за океан? Чи не на оглядини?». Мені нічого не залишалося, як пообіцяти йому наступного разу перед таким вояжем нашого керівництва нагадати їм, аби вони взяли візу у пана Вяхірєва. Не маючи чим крити, він затягнув російську усталену пісню про повернення боргів за газ. Але й мені було що відповісти: «Це не справа держслужбовця, яким я врешті-решт є, займатися вирішенням негараздів між господарюючими суб'єктами наших країн».

Хоча, звісно, при всьому цьому Вяхірєв, господарник з великої літери, був нацькований до такого діалогу яструбами з найвищих російських кіл. Було якось, що Віктор Чорномирдін, забувши про войовничі директиви, розроблені для нього, почав як справжній господарник і бізнесмен говорити, що не можна різати курку, яка несе золоті яйця, і тому Росія не буде займатися жорсткими крайнощами, а, навпаки, чекатиме, що Україна — найбільший на той час суб'єкт споживання російського газу — вийде зі скрути і знайде чим сплатити свої борги перед «Газпромом». Тут же Міністр у справах співдружності (СНД) Росії Владімір Машіц щось довго вичитував своєму шефові, після чого оголосили перерву і вже після неї прем'єр пішов по катаному, роздаючи погрози про «всєнєпрємєнниє» санкції.

Треба сказати, що при всьому цьому В. Чорномирдін був одним з небагатьох російських керівників, якому десь на межі вистачало глузду зупинятись у войовничій риториці у відносинах з Україною. А таке ставлення до України панувало в Москві ще з часів Андрія Боголюбського. Було воно превалюючим і за Алєксєя Тішайшого, Пєтра Вєлікого і Александра Освободітєля. І за радянських керівників таке було і вони залишили це у спадок своїм нинішнім російським нащадкам.

Віктор Степанович виріс у двоетнічних Чорних Отрогах на Приураллі, мати його була українкою, дружина — українкою, він багато працював з українцями в Тюмені: Шереметом, М. Ковалком, Діяком та іншими. Це, напевно, наклало свій відбиток на його погляди в українському питанні. Зазвичай, як дехто з росіян, незакомплексованих на антиукраїнстві, він в останній розмові зі мною в Москві, коли Голова Верховної Ради України Олександр Мороз попросив В. Чорномирдіна сказати мені щось на дорогу, як першому українському послу, що закінчив свою каденцію в Росії, висловив свою вдячність за здійснену роботу, але тут же мало не з дитячою простотою закинув мені за схильність до тези, що ми — українці і росіяни — різні. І вже в 2010 році ми зустрілися з ним на перетині Лютеранської та Банкової (він вже мав досить виснажений вигляд, страшна хвороба невмолимо

брала своє). Погомоніли, поділилися «сердечними» справами — нам обом робили аортокоронарне шунтування. Обнялися та попрощалися. Вже відійшовши на кілька кроків, він повернувся і промовив стиха: «А ти таки (він всім послам СНД казав «ти», а американця називав на «ви») був правий, ми дійсно різні!».

Але переважна більшість з них, росіян, повторюючи мантру про єдину кров, чи мало не єдиноутробність, в душі зневажають нас, українців, вкрай ображені нашим відокремленням і багато що дадуть, аби приставити нас «к ногє». Тому такими дивними виглядають такі сентенції Леоніда Макаровича: «При Єльцині такого не було б!». Та було б, пане перший Президенте! Та чи не гірше! Просто грошей у них не було, барель нафти Urals йшов по 10 доларів, а не за 110–115, як у 2013-му.

2 грудня 1991 року я направляв до центру інформацію про розмову з Галиною Старовойтовою. Вона єдина на той день не була приголомшеною фатальними, на погляд Кремля та й оточення Б. Єльцина, цифрами результатів українського референдуму. А чому так було, я зрозумів з подальшої з нею розмови.

Прийшла вона до мене з гвоздиками привітати з перемогою нашого всенародного голосування. І розповіла таке. Наприкінці жовтня того ж року вона повідомила Б. Єльцину про отримані нею від добре знайомих людей з Києва прогнози щодо великої імовірності дуже великого відсотка тих, хто проголосує за підтвердження рішення Верховної Ради про вихід України із складу Радянського Союзу. Старовойтова довірчо поділилася своєю тривогою: «Оні вєдь тогда дєйствітєльно уйдут!». Б. Єльцин її не менш довірчо заспокоїв, сказавши, що на той день для них головним завданням було «повалити «мєчєного». А вже потім вони роги Україні скрутять!».

Як бачите, цифри для неї в той грудневий день були очікуваними. А ось чому Б. Єльцин не здійснив свій план щодо приведення нас «к віду, удобному для логаріфмірованія?». Ну, перше пояснення я вже дав: не до жиру їм було тоді, аби живими лишитись! У великій вони були фінансовій скруті. Коли взяли владу в руки, то почали спускати на всіх парах наш спільний золотий запас, відстежуючи кожен пароплав із продовольством, країна була на межі голоду. До речі, М. Горбачов робив це перед ними з не меншим успіхом. Балачки про перебудову балачками, а годувати населення в такій патерналістській державі, якою був Радянський Союз, треба!

А друге пояснення, як на мене, полягає в тому, що все ж таки Борис Єльцин був не з тих людей, які ніколи не вибачають того добра, яке йому зробили. Все ж таки він розумів, що саме Україні та її народу він повинен завдячувати перемогою в московському двобої за престол. Але ця вдячність випаровувалася, як волога на спекотному сонці. І вже в Мухалатці, а потім у Дагомисі та Масандрі все повернулося на круги своя. Імперія почала робити кроки до повернення в «свої» кордони. А тепер вже від експансії економічної та словесної вони нахабно перейшли до відкритої агресії проти нашої держави.

Тому досвід століть мав навчити нас ніколи не довіряти данайцям, що, начебто, дари нам приносять. Як казав Великий Тарас: «Чому ця сакля не нами дана?».

От такими своїми спогадами про трирічну роботу в Російській Федерації на посаді першого Посла незалежної України я ділюся з читачами «України дипломатичної»…

Volodymyr KRYZHANIVSKYI,
Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary,
First Ambassador of Ukraine to Russia,
Veteran of the Diplomatic Service

WHAT MY MISSION IN RUSSIA WAS LIKE

My appearance to the diplomatic world resembles the words of Mykhailo Lermontov from his 'Tamani': 'And why was it for fate to throw me into the peaceful circle of honest smugglers? As a rock that was thrown in a spring, I disturbed their calmness, and as a stone, almost went to the bottom myself'. Although in the environment of Ukrainian diplomats, I met mainly a friendly attitude and a desire to help me — a neophyte in this area, but the lack of appropriate education and ignorance of languages other than Russian and Polish, put me to some degree outside of their circle and in fact made it impossible for me to continue the diplomatic career. On the other hand, my three-year absence from the Kyiv politics, despite all the continuous visits to Kyiv, became the gateway that made it impossible for me to continue the career of the MP. Although I do not see any tragedy in all of this. I managed to work all subsequent years, becoming a specialist in regulating the work of the Ukrainian parliament and in the related fields.

The beginning of my short stay in foreign policy life, like many Ukrainian diplomats, fell on the first days and months after the proclamation of our statehood. I believe that it has a beginning on August 24, 1991, but it will not end: now our Ukraine is forever, no matter how hard experience its people will have to deal with in the future.

Almost immediately after the unforgettable August 24 from the filing of our MPs allied democrats — V. Gryschuk, S. Riabchenko and Y. Shcherbakov — the whole troop of Russian MPs from 'Parliament of Russian Soviet Federative Socialist Republic' (RSFSR) have landed in Ukraine. Our authorized representatives have decided to introduce the troubled Russians to what is actually happening in Ukraine. They had to be assured that we need our independence not against anyone, but for the good of Ukrainians. There were very intense, but friendly, first of all from our side, negotiations with Russians, and in the final document at the end of this, we can say the first non interparliamentary but intergovernmental debate, it was indicated the need for the establishment of diplomatic relations between the independent Ukraine and somewhat incomprehensible status of Russia.

It should be noted that the proclamation by the Verkhovna Rada of Ukraine of independence was in some way postponing. Our parliament went the way by which this Act was to acquire a completely legitimate status: it was supposed to be confirmed by the Ukrainian people with their vote at the All-Ukrainian referendum on December 1 of the same 1991. At the same time, this position of the MPs created a deadline for other countries, some day after December 1 for the recognition of our independence, when the official results of this public vote will be announced. The same thing happened: since December 2, we began to receive official announcements from other countries about the recognition of Ukraine's independence and proposals for the establishment of diplomatic relations with our restored state.

But, having on hand the final document just signed by both sides after the talks of Ukrainian and Russian parliamentary delegations, our party has decided not to postpone the case in a long drawer and immediately decide on the candidature of the authorized representative of Ukraine in Russia. Somewhere in the evening of August 29, 1991, I was invited to arrive the next day at the session of the Presidium of the Verkhovna Rada. At that time, it was the highest authority on the territory of an already

independent Ukraine. I have not been informed in any way about the reason for such invitation. The only information for me was a very brief conversation with Volodymyr Filenko, who told me about the proposal of the People's Council (the union of national democrats in the parliament) to send me as a representative to Russia. The discussion of this issue took place in my presence, and I gave a principled consent to such an appointment. At the same time, I did not lose the mandate of the MP, which did not contradict with the Rules of the Verkhovna Rada of Ukraine at that time.

I was wondering: why they stopped on my candidacy, besides a non-career diplomat? Filenko explained that they came from the fact that I was able to negotiate well with the Communists in the Verkhovna Rada, while clearly defending the interests of the People's Council. It was believed that I was happy to negotiate with the Russians. As it turned out, it was much more complicated. 23 members of the Presidium out of 24 voted in favour of my candidacy, with the exception of my fellow countryman, MP Oleksandr Kotsiuba, who had previously moved to the so-called group 239, which united communists.

Almost immediately I went on a plane flight to Moscow, having the Decree of the Presidium of the Supreme Council No. 1466-XII dated August 30, 1991. I will introduce its text, because it was essentially the first diplomatic appointment in the independent Ukraine:

'On the establishment of the Plenipotentiary Delegation of Ukraine

in the Russian Soviet Federative Socialist Republic:

In accordance with Article 14 of the Treaty between the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Russian Soviet Federative Socialist Republic of November 19, 1990 (643_011) and the Agreement of August 28–29, 1991 between the Delegations of Ukraine and the Russian Soviet Federative Socialist Republic in order to keep the parties informed and to hold consultations Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine

d e c l a r e s:

1. To create the Authorized Representation of Ukraine in the Russian Soviet Socialist Republic.

2. To appoint the MP of Ukraine Volodymyr Kryzhanivskyi as Plenipotentiary Representative of Ukraine to the Russian Soviet Socialist Republic.

3. To determine the city of Moscow as the location of the Plenipotentiary Delegation of Ukraine to the Russian Soviet Federative Socialist Republic.

Now, through the prism of years, I think that such a decision was appropriate at that time. Our diplomacy at the time of the Soviet Union in the Soviet diplomatic missions had at most either secondary posts, or in the secondary countries. Another thing is that I did not have diplomatic experience, but the mandate of the MP gave me the opportunity to solve many issues on the ground, in Kyiv governmental offices.

I would like to recall the episode of summer of 1993. In the last days of July, the Minister of Foreign Affairs Anatoliy Zlenko called me and asked to be present at the Verkhovna Rada session (which, incidentally, was held in secret) and, if possible, to speak on a draft resolution 'On the main directions of foreign policy of Ukraine'. On the day of the discussion of the document, the atmosphere in the hall was almost explosive; some communists and passionate Volodymyr Marchenko were clearly inclined to oppose the text proposed by the Committee on Foreign Affairs of the Verkhovna Rada. A. Zlenko addressed me with a persistent request to make a speech immediately to 'save the situation'. D. Pavlychko, the Chairman of the Committee, supported his request, as he had already spoken before. I asked for the opportunity to make a speech and, as the already appointed Ambassador of Ukraine to Russia, received it. My performance lasted for fifteen minutes instead of the regulated five. Objectively, according to the mood in the hall, I felt that I managed to persuade the MPs. Marchenko tried to disavow the principal arguments of my speech, calling 'not to listen to that siren from Moscow'. But the case was done and the hall supported the decision we wanted. The 'Basic Principles of Ukraine's Foreign Policy' adopted at that time were valid until July 2010.

Therefore, in this context, at that time, I had a certain advantage over the diplomats who had appropriate education and experience. It's a pity that with me, like with other colleagues who came to the Ministry of Foreign Affairs 'from the beyond', there was not a so called 'course of the young soldier' carried out, where we would at least very briefly be acquainted with the basics of the diplomatic service and everyday life. Therefore, we had to make up for everything on the spot, trips to the so-called 'Leninka', where librarians had put me in the hall for academics, and I worked on the rules of etiquette by the Soviet protocol-writer A. Borunkov and other authors.

My second, not so much a disadvantage, but a complication was that I was not among the circle of those who belonged to the top of the executive government at the time. Most of these people did not perceive us, as they liked to say, 'so-called Democrats', as their partners, with whom they could be as frank as possible. Therefore, after me, the Ambassadors of Ukraine to Russia were Volodymyr Fedorov, former First Secretary of the Zhytomyr Regional Committee of the Communist Party of Ukraine, and instructor of the Central Committee of the CPSU, and after him — Mykola Biloblotskyi, from young age — komsomol, and later a party leader, whose last post at the Soviet times (in 1991) was Second Secretary of Cherkasy Regional Committee of the Communist Party.

Once on a governmental plane on the way to Kyiv, Prime Minister Vitold Fokin told me that Leonid Kravchuk is aware of my vote at the presidential elections of the same 1991. I then gave my vote to Ihor Yukhnovskyi. Now, with all my sympathy for this clever, decent and glorious person, I would not do that.

Turning back to that time, I would say that I approached L. Kravchuk on the plane and said that he could withdraw me from Moscow, especially since then the procedure for the appointment of the first ambassadors of Ukraine to foreign countries has began. And because of this, it could be an opportunity to appoint to Moscow no longer a representative, but an ambassador, another person. L. Kravchuk, even with some clammy, replied that he was picking employees not on the basis of personal devotion, but on the coefficient of usefulness, and therefore sees no need to replace me with someone else. In this sense, L. Kuchma was a more team player; he primarily respected his colleagues for professionalism. However, he also assumed tangible manpower mistakes. First of all, it concerns such a sinister figure, if not to say 'demonic', as Dmytro Tabachnyk. An exquisite intrigue who was gaining pleasure, selecting people around the first person. And most importantly — a persistent anti-Ukrainian. He hated his state at the genetic level and harmed it not for money (though for that too), but for vocation. Leonid Kuchma realized his mistake in appointing Ihor Yukhnovskyi as his first vice-premier quite quickly and corrected it, but with the removal of Tabachnyk — it was too late. I say this not because he insisted on my complete removal from the Ministry of Foreign Affairs.

After my return from Moscow, I 'made my way' to L. Kuchma, and he told me to prepare for the appointment as an ambassador to Poland. But D. Tabachnyk had a different view and proved his black affair to the end: I was no longer a diplomat. Although I do not regret this happening. For several years, I was an adviser in business structures, an adviser to the Cabinet, and once wrote about 120 articles in one year for the site 'Oboz' (then it was the most popular site in Ukraine). For almost 11 years, I have worked as an advisor in USAID programs, where, according to many experts, is one of the leading specialists in the field of government regulations. Even together with Serhiy Linetskyi wrote a comment to the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine (in an edition of more than 600 pages). As the first and main specialty I am a construction engineer, so the reader can conclude that the builders can do everything.

Staying in Moscow as an ambassador allowed me, during that long and at the same time short three years, to work and get in touch with a huge number of interesting, outstanding people. Apparently, few Ukrainians had the opportunity to communicate with the President of the United States for ninety minutes. Recall that there are no former presidents in the United States. They all remain to be presidents until the end of their

life. In my case, it is about Richard Nixon. At that time, US President Bill Clinton asked his senior colleague in 1994 to visit Russia and Ukraine and make an analysis of the state of affairs in these countries. In Russia, he was primarily interested in the situation with Vice-President Oleksandr Rutskyi, who was behind the bars. In Ukraine, he wanted to meet with the President Leonid Kravchuk and with his main rival in the presidential elections — Leonid Kuchma. American Embassy asked me to meet with President Nixon (that's how they called him in a conversation with me), the meeting took place at the Hotel Baltschug Kempinski. R. Nixon was accompanied by, then still little-known Dmytro Simes (in Moscow he was known as Dima Simez, son of the famous lawyers in the processes of human rights activists Simes and Dina Kaminska). They left USSR during the Great Departure of the Jews from the USSR. R. Nixon impressed me with his low bass, not corresponding to his high and lean physique. He was briskly asking about the mechanisms of the work of power structures in Ukraine and Russia. He dug up the trifles, it was even strange that he was interested in almost all of this at that age. At the end of our conversation, I asked him about the long history of answering the question of one very picky journalist who asked how Mr. President, holding a small piece of paper, apparently with the theses, could spit almost a one-hour stand. R. Nixon replied: 'You also can try, and you will also have a chance to become the first person in the first country in the world'. R. Nixon advised me to try and get a chance to be the first in Ukraine. In a conversation with Simes, when we spent R. Nixon in the apartment to have some rest, Dima said that Nixon was shocked that people in the forgotten by God Ukraine are well acquainted with his biography. At the same time, Simes noticed that Americans know much less about the world around them, than the world knows about them.

In conclusion, I will say that the Russians did not give R. Nixon the opportunity to see O. Rutskyi. But at the same time we did not provide him with a meeting with L. Kuchma, although he not only was in freedom, but also led an active election campaign.

Bilovezska Pushcha

I would like to say at the outset that the units of the diplomats in the beginning of their career were given the chance to participate in the epochal event not as statists, but as active participants in the development of the documents directly during the negotiations. Nothing other than the act of collapse of the last of the world's empires — once Russian, and then, at the beginning of the winter of 1991 Soviet — can not be called the meeting of heads of states and governments of the great Eastern Slavic Troika — Belarus, Russia and Ukraine on December 7–8. Someone, if not many, would like then and now to make the participants of that meeting the culprits of that historical event. As they like, first of all in Russia, to repeat the statement that 'three drunken men gathered in the Bilovezska Forest and destroyed the Union'. It's not like that at all.

The first nail in the compromise of the empire was scored by the Verkhovna Rada of Ukraine, which on August 24, of the same iconic 1991, proclaimed the Independence Act of Ukraine. Further, the Ukrainian parliament did its utmost to ensure that in the future there was no doubt about the legitimacy of this decision. In full compliance with the current then Soviet legislation, the Verkhovna Rada announced the holding of a referendum on the definition of the attitude of the Ukrainian people to the adopted Act. And on December 1, this nationwide vote took place, where more than 90 percent of the respondents (more than 70% of the total number of those who were eligible to participate in the referendum) approved the verdict of the parliament. The main thing is that another important requirement of legislation was fulfilled: in the area of all administrative subjects of Ukraine, the requirements of the referendum were supported by more than half of those who were included in the lists of participants of the all-Ukrainian vote. Consequently, Ukraine, under all the canons of Soviet legislation, has rightly made its choice by exercising the right to state self-determination. But there was still such a state education as the Soviet Union, which somehow was left by all its members. Although none of the former Soviet republics, except Ukraine, did

so in compliance with all legislative norms. It was necessary in some way to establish the fact of the cessation of the existence of the Soviet Union. The leaders of the three above-mentioned states decided to gather in the Bilovezska Pushcha near Brest.

If we talk about the position of our leadership in this issue, then it can be argued that it was not too concerned with this event: Ukrainian people made their choice and an independent state — Ukraine — was formed. Therefore, the attitude towards the upcoming meeting was rather cool. This is evidenced by the fact that no representative of the central apparatus of the Ministry of Foreign Affairs left for Bilovezhia, indicating the indifferent attitude of this department to the fate of the empire, where they thought most of all about how the recognition of our independence in the world would take place. It was necessary to develop a toolkit of statehood that was at that time a terra incognita for our Ministry of Foreign Affairs.

The Russians were most interested in the talks because they needed to complete the struggle against M. Gorbachev, who, though morally uncomfortable, continued to sit in the Kremlin. And a document that would certify that the founding states of the USSR declare the cessation of the existence of a state formally created in December 1922 would be greatly expedient, in particular, for Borys Yeltsyn. Therefore, there were five Russian legal officers of the Ministry of Foreign Affairs of the USSR / Russia at that meeting, led by L. Skotnikov and T. Ramishvili. And, incidentally, the Minister of Foreign Affairs of then the RSFSR himself, Andriy Kozyrev worked as a simple clerk, realizing the urgent need for documents of such a 'funeral summit'.

However, the Russians did not have any workouts, I know that for sure, they worked almost from scratch. To send them to the best path for us, me and academician Mykhaylo Golubets, also the MP of the first convocation, gave them the model of the aforementioned agreement between the democratic factions of the Ukrainian and Russian parliaments, in the development of which we at the time have been assisted by the employee of the Ministry of Foreign Affairs, and now the MP Borys Tarasiuk. Russians and Belarusians were preparing a kind of 'sample' of the future agreement between the three states up to 2pm. Researchers can make sure that they used much from that treaty.

Early in the morning, we have already created a joint text with them, and for the most part, if not completely, they agreed with our proposals. We wanted the new education to be of a purely consultative and advisory nature, something like the British Commonwealth. Therefore, we insisted on the name 'Commonwealth of Independent States', but in no way 'Union of Democratic States'. And the Russians wanted the term 'democratic' to please us in order to agree on this hideous first word — the 'Union', which we could not agree on.

After that, the leaders of three states began to work with the text. They handed each article they processed to us so that we could put the final gloss on it. We returned some articles with our comments. Although the parliamentarian at the working group was Russian Andriy Kozyrev, we still managed to defend something.

In parallel, a number of documents were prepared, in particular a statement by the heads of the governments, which, on behalf of V. Fokin, we prepared with M. Golubets. The draft text I keep from that time confirms that it was signed by the leadership virtually unchanged.

Now the signatories, two of whom are not among us today, described those events remotely from what it really was. However, it is not, of course, about when Vitold Fokin killed a boar in a hunt (and he did it in evening), because already in the morning we were eaten it cooked. However, I want to emphasize the fact that the goals in the triumvirate of countries were quite different. The Ukrainian side first of all thought that to convince a certain part of the population of Ukraine that the relations between the three countries are and will be based on mutual respect and principles of equality, without division into 'senior' and 'younger' brothers. And it is very good that a certain euphoria was only among some members of our delegation, and this is now felt in the present statements of dear Mr. V. Fokin.

Well, and at the end there were conversations of the first persons with the US President George W. Bush, M. Gorbachev and N. Nazarbayev.

I was back to Moscow with the Russians. Somewhere in a year and a half, they stopped the practice of joint flights, because they obviously realized that they let me, a stranger, into their 'internal kitchen'. And this was really so, much was becoming clear from their conversations.

Were landing in Vnukovo-2 and watched with caution those who were meeting them: wasn't it Alfa waiting for them with 'kalashanikovs'. However, at that time, Marshal of the Aviation E. Shaposhnikov was already in contact with them and around there were only the faithful forces.

The Verkhovna Rada of Ukraine already at that time saw among the 'good intentions' of our Russian colleagues a taste of a great-power and timely expressed its reservations to the basic agreement. And the fact that it was really the case, we felt almost immediately after Borys Yeltsyn's team 'seized' the Kremlin. So, every country should take care of its interest in intergovernmental relations, but in no way supremacy and prejudice should be their element.

The story with the fleet

If we start talking about the Navy of Ukraine, it is worth remembering the speech given by admiral O. Kolchak at the time when he joined the command of the Black Sea Fleet of the Russian Empire. Then, in particular, he said that 80-90 percent of the sailors were always Ukrainian. Thus, Russians and Germans predominated among the officers, but if they say, whose blood the land in and around Sevastopol is flooded with, it is mostly Ukrainian.

In the first days of Ukraine's independence in the matter of the fleet, Russians were simply cheating. It was stated that the Soviet Navy had nuclear weapons on the Black Sea, and therefore all the ships and appropriate infrastructure in the sea should be transferred to the Commonwealth of Independent States (CIS) forces, led by marshal A. Shaposhnikov, an outspoken creator of the Russian leadership. As it turned out, nuclear warheads were not there.

The state of the fleet itself was terrible, at one-time president Kuchma said the following: 'Before dividing the fleet between us, we have to bring it all out to the raid and let it fuse all the floating structure of one shell directly into the air and only if something stays afloat, leave those remnants and divide'. The officer stood in front of a dilemma: if the Crimea is Ukraine, and the fleet is Russian, then they should move to the Far East, or to the unpleasant Baltics, or to the already quite unpleasant Polar.

It was decided to send admiral I. Kasatonov to Kyiv and agree to swear allegiance to Ukraine. But we in Kyiv did not accept him, he did not like it and did not know a word in Ukrainian. Russia has collected the money and paid the salary to the fleet a few months in advance. So the navy swore to Russia. And we got a big problem for many years, because Crimea without a Russian fleet is one thing, and Crimea with the Russian fleet is much worse. We were convinced of it in 2014. Thus, we got rid of the Crimea and the fleet.

Therefore, in my time, having talked with the admiral of the fleet V. Chernavin (and he told me that Russia sleeps and sees who would feed her part of the fleet or just take some part of it), I decided to offer the Ukrainian leadership a plan for how to use this situation. I came to the Minister for Foreign Affairs A. Zlenko, rather, I arrived to Kyiv from Moscow, and suggested the following: we make the whole fleet united with the joint command, and then begin to divide 50 to 50. A. Zlenko, with a great surprise, says to me: 'And where was it that one fleet was commanded by two admirals at the same time?' I replied to him: 'This can be on paper and in imagination. But while the fleet is as such, it can be divided'. The minister liked the idea. He advised to go to L. Kravchuk and convince him too. Having said: 'You convinced me'. I replied to him that the 'ministers can have the ideas, but there are no ideas from the ambassadors'.

In the end, I went to L. Kravchuk, and Anton Buteyko with me to help. I started to present my idea to him in details, with numbers. I could see that the President is asleep and A. Buteyko almost screams with his gestures: 'Let's do it shorter!' I 'twisted' quickly. Leonid Kravchuk agreed, giving the instructions to begin to persuade the Russian leadership.

I began with our fellow countryman, Serhiy Stankevych: a pure figure of a kind of a follower of Shevchenko's phantasmagoria 'The dream': 'quiet and sober, God-fearing'. The countryman agreed, then there were no countrymen anymore, but people with Ukrainian surnames. First Vice Speaker V. Shumeyko, and Vice Prime Minister Serhiy Shahray (he was very offended once that somebody from the Ukrainians translated his surname incorrectly: 'adventurer'). God, but if I translated his surname realistically!? They also agreed. The last one — Hennadiy Burbulis, who then had a huge impact. But later Borys Yeltsyn got very tired of him, the same as Kuchma in case of Tabachnyk. He also agreed. I asked: 'Well, so what? Now to Borys Yeltsyn?' 'Your royal simplicity: what for to go to Yeltsyn? Am I not enough for you?' — H. Burbulis answered. The leaders of the states decided to resolved and settle the matter at the negotiations in Muhalatka, next to Foros.

On the second of August 1992, the Ukrainian delegation listened to Leonid Kravchuk's proposal. Almost everyone, except me and the Crimean speaker M. Bagrov, were opposed. The Minister of Defense of Ukraine, general K. Morozov, called our position, and therefore the President's, a betrayal. According to his logic, Ukraine without a fleet is normal, but Ukraine with 50% of the former Soviet Black Sea Fleet is an outright betrayal. A. Zlenko took, as he often did, the position of 'in between'. L. Kravchuk eventually said: 'Prepare the documents you want'. I started appealing to him: 'do convince, this is your offer. Better a tit bird in the hands than a crane bird in the sky!'. Even I got into the argument!

The next morning, it all began with a thirty-minute meeting of two presidents tete-a-tete. After the end, they announced a completely our offer, but it already turned out to be the idea of Borys Yeltsyn. The real second act of the Marlez ballet. Although then, in a conversation with A. Zlenko, we came to the conclusion that Kravchuk's decision was the only correct one. From the mouth of B. Yeltsyn it became a guide, a guide for the Russians, and then they automatically become morally responsible for implementing such a decision.

However, on our part, there was no rigid insistence on the implementation of this negotiating point in Muhalatka. Subsequently, there was Massandra, where the Russians at all tried to take us just behind the throat, demanding to pay the fleet for gas debts. But this was not done. So, in general, we got about 18 percent of the fleet. And then almost all those ships after the annexation of Crimea by Russian invaders were drowned in Donuzlav in 2014.

A little bit of Divine

Almost immediately the leadership — L. Kravchuk, A. Zlenko and at that point very persistently, Vice Prime Minister Mykola Zhulynskyi — have set the task for me to do everything to ensure that independence was obtained by the church in Ukraine as well. Being practically a person away from church, which I was at that time (when I was five, my aunt secretly from my mother and father who was finishing the war in distant Austria, christened me at the Polish folwarks in Kamianets), I did not understand much in those cases. I went to the library and realized that only a fool would give away such a financially lusty piece as the Ukrainian Orthodox parishes. Our own leadership insisted that I go to the Moscow Patriarch and almost slammed the table with the fist, demanding consent from the Moscow church to separate the Ukrainian Orthodox Church.

In Moscow, in the Danylovskyi monastery, where there was an 'office' of the first person in the Russian Orthodox Church, I got a full understanding that 'it is not a patriarchal thing to talk to almost a godless', so let him bear the regalia of the country's

ambassador, where 'very devout and generous to the Moscow Patriarchate are subordinated to the faithful'. I met with the governor of the Moscow Patriarchate (MP) Metropolitan Volodymyr (in life Sabodan), the exarch of the MP metropolitan Kyrylo, the head of the department for external relations Petliuchenko, the hieromonk Vladyslav Chaplin. Obviously, it was not necessary to think about the success of our business, as it was proposed, we had to look for other approaches.

In Moscow, however, they finally realized that further delay may end with a gradual mass transfer of the faithful into the womb of the Ukrainian Church. Therefore, they decided to convene a parliamentary assembly and give it parishes in Ukraine a kind of falsification of autonomy, and to put Metropolitan Volodymyr as the head of all this matter, a man very respected in the church at that time, already the Metropolitan of Rostov and Novocherkask.

Before he left for the meeting, he offered me to meet. The conversation was lasting, at the end I asked him straightforward, if he, my fellow countryman, would like to become the creator of the Local Ukrainian Orthodox Church? He was not answering for a long time, and then said, not literally: 'I feel that I talk to a man who is away from church, not familiar with our canons, but if even mentally go for this, tomorrow half of the wards will forever leave under the omophorion of Moscow. Do you want this? It seems that not. So let the time to resolve this issue'.

For the first time since his death I tell about these words. Even in my information to the Ministry of Foreign Affairs I did not mention these words, because I felt that Metropolitan Volodymyr had expressed his opinion only to me. All his follow-up activities in Ukraine testified this, and in the end he was subjected to power both as church and secular, almost ostracized.

General observations on relations with Russia

Generally used sentences on Russian politics and diplomacy generally give the right orientation for a person who wants to understand the actions and plans of the modern Russian state. The Bismarck statement that treaties with Russia are not worth even the paper on which they were written did not come from the ceiling. After all, Bismarck was for many years the ambassador of Prussia to Russia at the time when it was ruled by not the worst of the kings — Alexander II. In this sense, I recall how the latest work preceded the initialization of the agreement on Ukraine's refusal from strategic nuclear warheads was going on in our embassy in Moscow.

As soon as I saw Russian representatives departing, but Americans remained in the cabinet of adviser-envoy Oleg Baia for quite some time. At last the advisor-envoy of the US Embassy to Russia James Collins came out and explained his delay by a certain historical excursion. He said that during the Second World War, the Allies noticed that the Soviet side did not dislike the methods of making unauthorized edits into agreed texts, and that is why Americans are accustomed to revising the materials processed after work with Soviets. I remember, as during the talks next to Shatro in Masandra, Anton Buteyko noticed the change made by the representative of Russia, Y. Dubinin, to the text previously agreed upon by the parties. It was a disgusting look, but this was the style of work of Russian diplomats. Y. Dubinin even among them was distinguished by supremacy and deceit. Of course, he wanted to lighten himself in the eyes of the then Russian leadership for a rather unambiguous position of support for the coup in August 1991. But in this case, he went beyond acceptable limits. By the way, the Americans, who are well acquainted with Russian idiomaty, spoke about him when he changed the head of diplomacy in Washington DC, a long-standing duo of the then diplomatic corps V. Dobrynin: 'How could DOBRYnin be changed to DUBInin?!'

In general, the style of work with Ukraine for Russian diplomats was characterized by the simultaneous combination of a flamboyant reminder of the 'age-old traditions of friendship' of Russia with Ukraine with unreasonable mentoring and insidiousness.

Very mistaken are those who do not see or do not want to see the original traditions of Russian authorities to set out the road to hell with good intentions. As F. Engels, by the way, a good military analyst, was surprised by the naivety of Russian students and officers who believed in the deceptive intentions of the tsar to liberate their brothers in faith — the Bulgarians from the Turkish yoke. Although, in fact, all this 'lyrics' was conditioned by the ancient dream of the empire's departure to the Bosphorus and the Dardanelles.

Already in my time the same or close to it technique turned into the idea of 'Russian world'. For the resources that were scarce at that time, the Russian authorities did not spare money to work with the Russian movement in Crimea and did not give a single penny to Ukrainian schooling. In general, Russia's actions in the Crimea differed little from the methods of Hitlerism in the Sudets. I remember when a good hundred pro-Russian activists were brought to the meeting of the Verkhovna Rada during the consideration of the so-called illegality of the accession of the Crimea to the Ukrainian SSR in 1954.

I would like to recall an episode related to the arrival to Moscow of the new US Ambassador Thomas Pickering, who later became one of the Deputy Secretary of State, Madeleine Albright. Our informative conversation lasted more than half an hour. For forty minutes he was trying to explain to me the futility of the actions of the Ukrainian authorities, which complained to the UN Security Council about Moscow's unfriendly actions, which approved the decision to belong the city of Sevastopol to Russia. After some time, I asked for some reception from the Ambassador regarding the latest news related to our statement. He answered very briefly: 'You have good diplomats!' And it was it. Deputy Foreign Minister Borys Tarasyuk, who had a number of meetings with the members of the Security Council, flew to New York. As a result of these actions, the statement of the President of the Security Council was conveyed to condemn Russia's destructive steps.

In general, the style of work of Russians during my tenure as an ambassador to Moscow was quite monotonous: during the first meeting, they tried to expose the interlocutor to the limit pressure and analyse how he holds the blow. It is mentioned the first visit to Moscow by Leonid Kuchma during his premiership. He went to the Kremlin himself and came back from there extremely angry, feeling the difference with how he was greeted being the head of 'Yuzhmash', one of the most famous Soviet defence enterprise in the world, which produced, in particular, a missile of extra-class, according to American qualification — 'Satan', and quite differently now. One and a half years later, during the bilateral talks in Moscow, Acting Prime Minister of Ukraine Yefim Zviagilskyi, while the delegations worked out the relevant documents, was provided with the premises for work a bit bigger than a dog's booth. We had to contact V. Chornomyrdin himself to settle the situation.

And the apotheosis of these events was the situation in the spring of 1994, when L. Kravchuk and Y. Zviagilskyi both flew to Washington. The next day, the head of 'Gazprom' Rem Viakhirev asked me to come to him for a conversation. He said that Russians intend to close the gas barrel on the border with Ukraine. In response, I said to him: 'I'm an engineer, not a writer, and it's not worth taking me to scare with the stories about closing the damper'. Then R. Viakhirev stops playing the game and with a genuine interest puts the direct question: 'Why did the president and prime minister along went beyond the ocean? Not to look around?' I had nothing to do but promise him that the next time before such a voyage of our leadership to remind them that they ask for a visa from Mr. Viakhirev. Without having anything to cover, he delayed the Russian tune-up song about the return of gas debts. But I had something to answer: 'It's not a matter for the civil servant, whom I eventually am, to deal with the problems between the business entities of our countries'.

Although, of course, with all this, Viakhirev, a manager with a capital letter, was drawn to such a dialogue with hawks from the highest Russian circles. It was somehow that Viktor Chornomyrdin, forgetting about the warlike directives developed for him, began as a real manager and businessman to say that it is impossible to cut a chicken that carries golden eggs, and therefore Russia will not deal with tough extremes, but, on the contrary,

will wait, that Ukraine — the largest at that time subject for consumption of Russian gas — will come out of trouble and find out how to pay its debts to Gazprom. Here, Minister of Affairs of the Commonwealth of Independent States (CIS), Volodymyr Mashits, read something for a long time to his boss, after that they announced a break, and then the prime minister went on the roller coaster, giving out threats on possible sanctions.

I must say that, with all this, V. Chornomyrdin was one of the few Russian leaders who, somewhere on the side-lines had the sense to stop the militant rhetoric in relations with Ukraine. And such an attitude to Ukraine prevailed in Moscow since the time of Andriy Bogoliubskyi. It was also prevalent for Oleksii Tishayshyi, Peter the Great and Oleksandr II. And this was the case for Soviet leaders, and they left it inherited by their present Russian descendants.

Victor Chornomyrdin grew up in the two-ethnic Chornyi Otrog in Ural, his mother was a Ukrainian, his wife was a Ukrainian, he worked hard with Ukrainians in Tiumen: Sheremet, M. Kovalko, Diiak and others. This, probably, had a bearing on his views on the Ukrainian issue. Usually, as some of the Russians without the complex of anti-Ukrainian views, in his last conversation with me in Moscow when Oleksandr Moroz, the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine, asked Mr. Chornomyrdin to say something to me, for the farewell, as to the first Ukrainian ambassador who ended his cadenza in Russia, he expressed his appreciation for the work I've done, but at the same time, almost with childish simplicity, rebuke me for the tendency to the thesis that we — Ukrainians and Russians — are different. In 2010, we met with him at the intersection of Luteranska and Bankova streets (he already had a rather exhausted appearance, a terrible illness was involuntarily taking him). We had a chat, discussed the 'heart' topic — we both did coronary artery bypass grafting. We embraced and said goodbye. Already going away for a few steps, he turned and said quietly: 'And you (he addressed all the CIS ambassadors with 'you', and the American with 'You') were right, we are really different!'.

But the overwhelming majority of them, the Russians, repeating the mantra of a single blood, or almost unity, despise us, Ukrainians, in their hearts, they are very offended by our separation and many will give a lot to put us 'at their foot'. Therefore, some comments by Leonid Kravchuk sounds so strange: 'If there is Yeltsyn this would not be happening!'. That would be, Mr. First President! If not worse! They simply did not have the money, a barrel of oil Urals was cost $10, not $110-$115, as in 2013.

On December 2, 1991, I forwarded to the center the information about my conversation with Halyna Starovoytova. She was the only one on that day not shocked by the fatal, in the Kremlin's eyes and the entourage of Borys Yeltsyn, figures of the results of the Ukrainian referendum. And why that was the case, I understood from the following conversation with her.

She came to me with the carnations to congratulate on the victory of our public vote. And she told me the following. At the end of October of the same year, she informed Borys Yeltsyn on the forecasts she received from well-known people from Kyiv about the high probability of a very high percentage of those who would vote for confirmation of the Verkhovna Rada's decision for Ukraine to leave the Soviet Union. Starovoytova trustily shared her anxiety: 'They will then definitely leave!'. Borys Yeltsyn reassured her very confidently, saying that on that day the main task for them was to remove the 'marked one'. And then they would 'hurl the horns' to Ukraine!'.

As you can see, the figures on that December day were expected for her. But why Borys Yeltsyn did not realize his plan to bring us 'to the convenient state?'. Well, the first explanation I have given already: the most important for them at that moment was to stay alive! They had a great financial trouble. When they took power into their hands, they began to use our common gold stock, keeping track of each steamer with food, the country was on the brink of hunger. Incidentally, M. Gorbachev did the same before them with no less success. The conversations about the rebuilding are only talks, but it was necessary to feed the population in such a paternalistic state, which was the Soviet Union!

And the second explanation, as for me, is that, nevertheless, Borys Yeltsyn was not one of those people who would never apologize for the good that was done to him. Still, he realized that it was Ukraine and its people who he owes the victory in the Moscow battle for the throne. But this gratitude evaporated like moisture in the hot sun. And already in Mukhalatka, and then in Dagomys and Massandra, everything turned to its own circles. The empire began to take steps to return to its 'own' borders. And now, from the economic and verbal expansion, they brazenly started an open aggression against our state.

Therefore, the experience of centuries had to teach us to never trust the Danes that bring us gifts. As the Great Taras said: 'Why is this sachet is not given by us?'.

These are the memories of three years of work in the Russian Federation as the first Ambassador of independent Ukraine that I would like to share with the readers of 'Diplomatic Ukraine'...

Юрій МАЛЬКО,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
ветеран дипломатичної служби

ПОСОЛЬСТВО УКРАЇНИ В МАРОККО: ПЕРШІ КРОКИ

Наприкінці 90-х років мені довелося на деякий час залишити дипломатичну службу, на якій я перебував з 1979 року, і понад три з половиною роки працювати заступником керівника Апарату Ради національної безпеки і оборони України. Секретарем РНБОУ тоді був Володимир Павлович Горбулін. Як людина надзвичайно толерантна і доброзичлива, він залучив до роботи у цій поважній структурі високопрофесійних фахівців і особливо дбав про те, щоб у колективі постійно підтримувалася позитивна творча атмосфера. У листопаді 1999 року після чергових президентських виборів переобраний на посаду глави нашої держави Л.Д. Кучма призначив новим Секретарем РНБОУ відомого українського державного і політичного діяча Є.К. Марчука. Патронатна служба, яку він привів із собою, від самого початку прагнула самоствердитися у новій для себе структурі, певним чином обмежуючи роль старих керівних кадрів Апарату РНБОУ.

З урахуванням таких обставин, я з вдячністю і без вагань прийняв пропозицію тодішнього Міністра закордонних справ України Бориса Івановича Тарасюка очолити наше Посольство в Королівстві Марокко. При цьому необхідно було враховувати, що перший Посол України в цій державі Олег Маркович Дяченко (на жаль, уже покійний) виконував там свої повноваження за сумісництвом, оскільки був Послом у Тунісі, де мав постійну резиденцію. Тож мені належало сформувати колектив співробітників нашої дипломатичної місії в Рабаті, а також здійснити повний комплекс заходів, пов'язаних з відкриттям та започаткуванням її вже повноцінної діяльності.

У квітні 2000 року наше МЗС надіслало марокканській стороні запит на агреман, тобто офіційний документ із зверненням дати згоду на призначення мене Послом України до Марокко. У цей же період у Києві почало функціонувати Посольство цієї країни, і я встиг познайомитися з її першим Послом — Мухамедом Азгаром та деякими його співробітниками. Зустрівся також з почесним консулом Марокко у Києві, українським підприємцем В.О. Безпалим.

Продовжуючи працювати в Апараті РНБОУ, я розпочав водночас готуватися до від'їзду в Марокко. Насамперед погодив з керівництвом МЗС України штатний розклад нашої дипмісії в Рабаті, після чого вніс конкретні персональні пропози-

ції щодо спеціалістів, яких мені хотілося б мати у складі дипломатичних та адміністративно-технічних співробітників Посольства. Одночасно зібрав необхідну інформацію про регіон та країну мого чергового закордонного службового відрядження, стан на той час українсько-марокканських відносин. Відвідуючи різні наші міністерства і відомства, встановив особисті контакти з тими співробітниками, які були причетні до розвитку двосторонніх відносин в економічній, науково-технічній, культурно-гуманітарній та інших сферах. Нове керівництво Апарату РНБОУ з розумінням ставилося до того, що частина мого робочого часу присвячувалася підготовці до відкриття нашого Посольства в Марокко, тим більше, що загалом претензій щодо виконання мною безпосередніх службових обов'язків я не відчував.

Так минув місяць, другий. Певний подив викликала відсутність відповіді марокканської сторони на запит агремана щодо мене. Хоча нам було відомо, що країни-монархії, як правило, не поспішають з такою відповіддю, навіть з урахуванням специфіки державного устрою Королівства Марокко, більш ніж двомісячний період очікування вже можна було розглядати як дещо надмірний.

14 липня 2000 року мене запросили на прийняття, яке організувало Посольство Франції з нагоди національного свята цієї країни — Дня взяття Бастилії. Серед гостей я зустрів Посла Марокко. Побачивши мене, М. Азгар був дуже здивований, оскільки, за його словами, був упевнений у тому, що я вже давно в Рабаті. Коли ж я повідомив йому про те, що Міністерство закордонних справ України ще не отримало відповідь щодо агремана, Посол запевнив мене, що, за його інформацією, згода на моє призначення вже давно отримана, тому він не розуміє, чому вона не була доведена до відома української сторони. Він пообіцяв негайно з'ясувати причини такої суттєвої затримки і обов'язково зателефонувати мені додому. За деякий час після мого повернення додому пролунав телефонний дзвінок і Посол Азгар підтвердив, що вже кілька тижнів минуло відтоді, як марокканська сторона надала мені агреман. Проте з певних технічних причин позитивна відповідь не була передана за призначенням.

Наступного дня вранці я прийшов до МЗС і розповів про отриману напередодні від Посла Марокко інформацію Ігорю Мефодійовичу Турянському — начальнику П'ятого територіального управління Міністерства. З ним ми познайомилися ще наприкінці 70-х років, коли разом працювали у відділі міжнародних економічних організацій МЗС колишньої УРСР.

Не вагаючись, Ігор Мефодійович зателефонував до Посольства Марокко і попросив з'єднати його з Послом. Але той був відсутній, тому розмову було продовжено з радником-посланником Кораїшем Дріссом. Коли той підтвердив наявність агремана, мій колега рішуче заявив про необхідність негайного письмового інформування про це Міністерства закордонних справ України.

До речі, свого часу Кораїш Дрісс навчався в Київському держуніверситеті, добре володів російською мовою, проте не мав досвіду підготовки таких повідомлень. Тому на його прохання Ігор Мефодійович надиктував йому телефоном текст відповідної дипломатичної ноти.

Двадцять хвилин потому її надіслали на факсимільний апарат Управління. Найдивніше полягало у тому, що зміст викладеної на бланку Посольства Марокко ноти не був видрукуваний на машинці чи комп'ютері, а написаний від руки. У домашньому архіві я зберігаю ксерокопію цього унікального документа, який повідомляв про наступне (мовою оригіналу):

«Посольство Королевства Марокко в Украине свидетельствует свое уважение Министерству иностранных дел Украины и имеет честь сообщить, что Его Величество дал согласие на назначение господина Малько Юрия Феодосиевича Чрезвычайным и Полномочным Послом Украины при Троне Его Величества.

Посольство Королевства Марокко пользуется этим случаем, чтобы возобновить уверения в своем глубоком уважении».

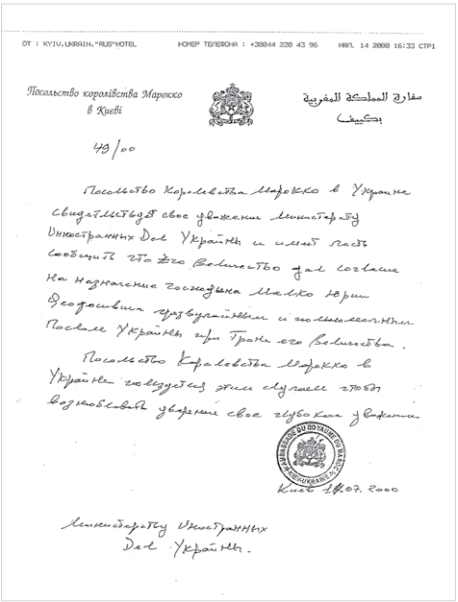

ОТ : KYIV,UKRAIN,*RUS*HOTEL НОМЕР ТЕЛЕФОНА : +38044 228 43 96 ИЮЛ. 14 2000 16:33 СТР1

Посольство королівства Марокко
в Києві

سفارة المملكة المغربية
بكييف

49/00

Посольство Королевства Марокко в Украине
свидетельствует свое уважение Министерству
Иностранных Дел Украины и имеет честь
сообщить что его Величество дал согласие
на назначение господина Малко Нарим
Фередовича чрезвычайным и полномочным
Послом Украины при Дворе его Величества.

Посольство Королевства Марокко в
Украине пользуется этим случаем чтобы
возобновить уверения свое глубокое уважение

Киев 14.07.2000

Министерству Иностранных
Дел Украины.

Наявність цієї ноти дозволила розблокувати процес підготовки та підписання Указу Президента України про моє призначення. 7 серпня 2000 року такий Указ було підписано і розпочалася завершальна фаза підготовки до мого від'їзду до Рабата.

Отримавши довідкову інформацію у компаніях, що займаються міжнародними вантажними перевезеннями, а також здійснивши деякі економічні розрахунки, я зібрав колектив майбутніх співробітників Посольства на нараду, під час якої запропонував, щоб ми усі відмовилися від оплачуваного міністерством перевезення авіатранспортом вісімдесяти кілограмів додаткового вантажу на кожний з наших авіаквитків. Натомість було запропоновано зафрахтувати морський контейнер вантажопідйомністю двадцять тонн і завантажити його як особистими речами, так і вкрай потрібною нам оргтехнікою — комп'ютерами, принтерами, копіювальним апаратом тощо, не забуваючи, безумовно, про сувенірні вироби — різьблені тарілки, шкатулки з петриківським розписом, барвисті фотоальбоми, а також (як же ж без неї!) — представницьку продукцію, що виробляється на кращих українських виноробних та лікеро-горілчаних підприємствах.

Моїми майбутніми колегами такий план був підтриманий і схвалений керівництвом Міністерства. Тому в другій половині вересня усе необхідне було завантажене до контейнера й після проходження митних процедур відправлене спочатку до Одеси, а потім морями-океанами до найбільшого марокканського порту — Касабланки. Згадуючи до цього часу цю операцію, я не можу не пишатися тим, що вона дозволила заощадити нашому Міністерству закордонних справ приблизно двадцять тисяч доларів США.

Звичайна практика, пов'язана з відкриттям дипломатичної місії, полягає у тому, що до країни перебування спочатку вирушає передова група, яка має розібратися з ситуацією на місцевому ринку нерухомості, щоб запропонувати кілька варіантів службового приміщення під Посольство, а також резиденцію Посла, квартир для співробітників і, за погодженням з МЗС, укласти відповідні контракти щодо оренди такої нерухомості (якщо тільки не йдеться про її придбання). Лише після цього до країни прибуває призначений посол, персонал диппредставництва і вже тоді посольство розпочинає свою діяльність.

Я ж вирішив відійти від цієї традиції, вважаючи, що спроможний самостійно і швидко виконати функції такої передової групи. Відштовхуючись від термінів, у які мали бути виготовлені посольські печатки і штампи, було визначено конкретну дату від'їзду. Отже, 24 жовтня 2000 року ми з дружиною Світланою Володимирівною зареєстрували у секторі офіційних делегацій міжнародного аеропорту «Бориспіль» квитки за маршрутом Київ–Париж–Рабат. Здавши багаж, при собі залишили ручний вантаж — невеличку валізу. Саме до неї поклали ті печатки і штампи, а також бланки паспортів та інших документів, які були необхідні для розгортання роботи Посольства, зокрема його консульської служби. До внутрішньої кишені піджака я поклав пакунок з десятьма тисячами доларів США, які були отримані в касі МЗС України. Вони були надзвичайно важливим

чинником забезпечення життєдіяльності нашої дипломатичної установи доти, доки не буде відкритий наш рахунок у місцевому банку, і на нього не почнуть надходити кошти з Києва.

Прибувши до Парижа, ми провели у цьому чудовому місті решту дня, оселившись у невеличкому готелі поруч з Посольством України. Рано-вранці 25 жовтня ми вилетіли з аеропорту «Шарль де Голль» і приблизно через три години приземлилися на летовищі марокканської столиці. Там нас зустрічали співробітники протоколу Міністерства закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко (саме такою є офіційна назва зовнішньополітичного відомства цієї країни), а також пан Аднан Белькора — помічник тодішнього почесного консула України в Марокко Мухамеда Зебді. На автомобілі почесного консульства ми прибули до готелю «Сундуз», де нам довелося провести декілька тижнів.

Уже наступного дня до Києва була надіслана перша інформація — огляд місцевої преси. Почесний консул надав у наше користування невеличкий кабінет у своєму офісі, обладнаний телефоном і факсимільним апаратом. Тому зв'язок з Києвом був встановлений практично з першого дня мого перебування в Рабаті.

Окрім пана Зебді — досить впливового місцевого бізнесмена, який працював у сфері океанічного рибного промислу і був власником популярної щотижневої газети «Веріте», активну допомогу в період становлення нашого посольства нам надала пані Фріклі — мати вже згадуваного мною радника-посланника посольства Марокко в Україні Кораїша Дрісса. З її допомогою ми розпочали пошуки приміщень під Посольство, резиденцію Посла, а також квартири співробітників. Вже 10 листопада за погодженням з нашим Міністерством закордонних справ були підписані контракти з оренди будівлі під Посольство та двох квартир. Ще за кілька днів були вирішені питання щодо резиденції Посла та решти житла для співробітників.

Квартири ми орендували повністю умебльованими. Частково мебльованою була й резиденція. Для службового приміщення Посольства треба було придбати відповідні меблі, а також обладнати усім необхідним дві невеличкі квартири, що призначалися бухгалтеру та завідувачці канцелярією. Хоча резиденція Посла ще не була готовою для того, щоб прийняти мене з дружиною, оренда умебльованих квартир для співробітників дозволила нам уже 14 листопада виїхати з готелю і переселитися до однієї з цих квартир. Це було дуже важливо з погляду заощадження коштів нашого вельми обмеженого бюджету.

Минуло ще три дні і сталася знаменна для мене подія — я вручив Державному секретарю Міністерства закордонних справ і співробітництва Марокко Тайєбу Фассі Фіхрі копії моїх Вірчих грамот. Варто, мабуть, пояснити, що Вірчі грамоти — це документ у вигляді листа глави держави, яка направляє свого дипломатичного представника, главі держави, яка його приймає. Ось текст цього листа, що був надрукований на бланку Президента України:

Ваша Величносте!

Керуючись бажанням розвивати і поглиблювати дружні відносини між нашими державами, я вирішив призначити Пана Юрія Малька

Надзвичайним і Повноважним Послом України у Королівстві Марокко.

Прошу прийняти його з прихильністю і вірити всьому, що він висловлюватиме від мого імені або за дорученням Уряду України.

Водночас користуюсь нагодою, щоб висловити свої найкращі побажання марокканському народу і запевнити Вашу Величність у моїй вельми високій повазі.

/Підпис/ *Л.Д. КУЧМА*

Засвідчив: Борис Тарасюк, Міністр Закордонних справ України

Київ. «4» вересня 2000 р.

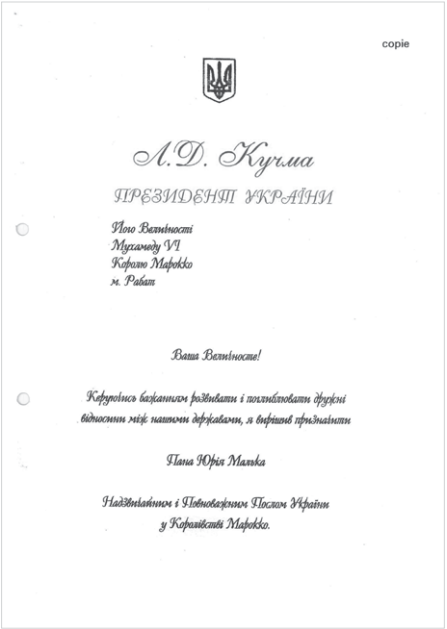

copie

Л.Д. Кучма

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Його Величності
Мухаммаду VI
Королю Марокко
м. Рабат

Ваша Величносте!

Керуючись бажанням розвивати і поглиблювати дружні відносини між нашими державами, я вирішив призначити

Пана Юрія Малинка

Надзвичайним і Повноважним Послом України у Королівстві Марокко.

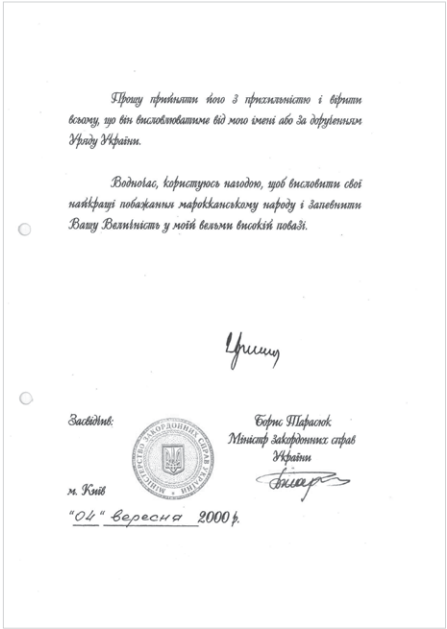

Прошу прийняти його з прихильністю і вірити всьому, що він висловлюватиме від мого імені або за дорученням Уряду України.

Водночас, користуюсь нагодою, щоб висловити свої найкращі побажання марокканському народу і запевнити Вашу Величність у моїй вельми високій повазі.

Засвідчив:

Борис Тарасюк
Міністр закордонних справ
України

м. Київ
"04" вересня 2000 р.

Як випливає з тексту цього листа, головним у ньому є слово «вірити». Саме тому такий документ отримав назву «Вірчі грамоти». Фактом їхнього вручення посол, по суті, підтверджує повноваження, надані йому вищим керівництвом держави, яку він представляє.

З огляду на щільний графік роботи, що не дозволяє главі держави реагувати щоразу, коли до столиці прибуває новий іноземний посол, у світовій дипломатичній практиці було встановлено порядок, згідно з яким у згаданому графіку день вручення Вірчих грамот резервується лише один раз на два — три місяці, коли глава держави приймає їх відразу від декількох новоприбулих послів. Оскільки ж посол формально набуває своїх повноважень у країні призначення виключно з моменту їхнього вручення, була запроваджена процедура вручення копії цього документа міністру закордонних справ приймаючої країни або ж його заступнику.

Можна, таким чином, вважати, що офіційний початок моєї діяльності на посаді Надзвичайного і Повноважного Посла України в Королівстві Марокко відбувся 17 листопада 2000 року.

А вже три дні потому — 21 листопада в аеропорту Касабланки, який є головними повітряними воротами Королівства, ми зустрічали першу групу співробітників Посольства: Володимира Миколайовича Карачинцева — першого секретаря разом з дружиною та сином, бухгалтера Віру Петрівну Степаненко, водія — завгоспа Володимира Леонідовича Тарасенка. Через туман літак спочатку здійснив посадку у місті Фес і лише о другій годині ночі вже 22 листопада прибув до Касабланки.

Приїзд нових співробітників був дуже своєчасним, оскільки з метою уникнення зайвих витрат ми мали терміново забрати з Касабланкського морського порту контейнер з нашими особистими речами та посольським майном. Не без деяких ускладнень, що виникли на місцевій митниці, за допомогою колег з марокканського Міністерства закордонних справ і співробітництва (МЗСС) всі формальності були залагоджені і пізнім вечором 24 листопада ми з ентузіазмом переносили вміст величезного контейнера до будинку Посольства.

29 листопада до нас зателефонував громадянин України, капітан драги, тобто судна, що призначене для здійснення днопоглиблювальних робіт, і від свого імені та від імені ще двох українських моряків попросив про зустріч у зв'язку з вкрай важким становищем, у якому вони, за його словами, опинилися. 30 листопада моряки приїхали до Посольства і розповіли таку історію.

За їх твердженням, восени 1999 року марокканська регіональна адміністрація оголосила тендер на виконання робіт з поглиблення гирла річки Ум-ер-Рбія, по берегах якої у місці її впадіння в Атлантичний океан розташоване місто Аземур. Бельгійський підприємець — власник драги, що базувалася в Касабланці, виграв той тендер і за допомогою одеської рекрутингової фірми підписав з трьома українськими моряками (героями цієї історії) відповідний контракт.

Прибувши до Касабланки, вони знайшли судно у вкрай жалюгідному стані, однак досвід, кмітливість та притаманний українцям ентузіазм допомогли відремонтувати драгу та власною ходою переправити її з Касабланки до Аземура. Коли ж настав час розпочинати роботу, заради якої вони сюди прибули, виявилося, що технічні характеристики судна не відповідають завданням, які належало виконати. Спроба увести драгу в гирло річки загрожувала високою ймовірністю її посадки на мілину із неможливістю подальшого здійснення будь-яких днопоглиблювальних робіт.

Про таку загрозу капітан негайно повідомив власнику судна, а також марокканській адміністрації — замовникові робіт. Незважаючи на отримане попередження, бельгієць наказав капітану якомога швидше провести драгу до того місця, де потрібно було поглибити дно, та розпочати роботу згідно з контрактом. Дива не сталося. Драга сіла на мілину, глибоко загрузнувши у піску. Жодним чином вже не могло йтися про продовження якоїсь роботи. Без будь-яких пояснень бельгієць зник з поля зору. Грошові запаси дуже скоро були вичерпані. Мінімальну матеріальну підтримку українські моряки отримували від марокканської адміністрації, яка періодично постачала їм воду та невелику кількість продуктів.

Випадково вони дізналися про те, що в Рабаті розпочинає свою діяльність Посольство України. Розшукали контактний номер. Зателефонували, сподіваючись на те, що з нашою допомогою зможуть у судовому порядку отримати заробітну плату, яка не була сплачена їм за декількамісячний період вимушеного простою, і повернутися додому, в Україну.

Вислухавши наших скривджених хлопців, запитав у них, насамперед, чи знайомі вони зі змістом підписаного ними контракту. Відповідь була негативною. Як вони пояснили, представники одеської рекрутингової фірми переконали їх у тому, що складений французькою мовою контракт є типовим, і сотні наших моряків без будь-яких проблем працюють за аналогічними контрактами в усіх куточках світового океану. Саме з цієї причини вони не стали наполягати на тому, щоб їх докладно ознайомили зі змістом цього документа, і підписали його.

Отримавши таку відповідь, поцікавився, чи не можу я подивитися на контракт особисто. Результати його вивчення були маловтішними. У положеннях, які регулюють порядок вирішення спірних питань, було зазначено, що такі питання вирішуються судом країни прапора судна. Як виявилося, та драга була зареєстрована під прапором однієї з країн басейну Карибського моря.

Капітан і його колеги були шоковані. Те, про що я їм повідомив, ущент розбивало їхні надії на отримання ними у судовому порядку тут, у Марокко, чесно зароблених грошей. Ставало очевидним, що у ситуації, яка склалася, нашим громадянам необхідно було шукати можливості для якнайшвидшого повернення в Україну. Вони з таким невтішним висновком погодилися, проте коштів на купівлю авіаквитків у героїв нашої розповіді не виявилося.

Оскільки допомога співвітчизникам в екстрених випадках з боку посольств може надаватися виключно за рахунок частини консульських зборів, а кон-

сульська служба нашого Посольства ще не почала функціонувати, мені довелося терміново погоджувати з МЗС України питання щодо придбання нашим трьом морякам авіаквитків, як виняток, за рахунок дипустанови без прив'язки до консульських зборів. Врешті-решт квитки ми придбали, натомість отримали розписки про те, що у Києві їх вартість буде відшкодована моряками до каси Міністерства. 3 грудня рейсом через Амстердам моряки відлетіли до Києва.

Сподіваюся, читач погодиться зі мною, що ця сумна історія, яку ми пережили на початковому етапі розбудови діяльності Посольства України в Марокко, є досить повчальною і має слугувати певним уроком для тих наших співвітчизників, що планують укладати контракти для роботи за кордоном, не задумуючись про можливі подібні наслідки.

Життя продовжувалося. 16 грудня пізно увечері ми зустріли у Касабланці чергову групу співробітників Посольства: радника Олексія Сергійовича Георгієвського з дружиною, завідувачку канцелярією Тетяну Станіславівну Ковпак — єдиного нашого працівника зі знанням арабської мови, а також дружину водія — завгоспа з двома дітьми молодшого шкільного віку.

Після 17 листопада, тобто дати вручення мною копії Вірчих грамот Державному секретарю Міністерства закордонних справ і співробітництва Марокко, настав час активного знайомства з колегами з дипломатичного корпусу та представниками місцевих владних структур. Першим з колег, до кого я завітав, був Посол Польщі Яцек Степінські. Вчений-арабіст, глибокий знавець регіону та мусульманського світу в цілому, він дуже допоміг мені у тому, аби розібратися в ситуації, детально ознайомив з особливостями внутрішньої і зовнішньої політики країни перебування, висловив чимало корисних порад. Більше того, маючи на меті полегшити процес мого входження до дипломатичної спільноти Рабата, приблизно через два тижні після нашої першої зустрічі пан Яцек влаштував у своїй резиденції дружню вечерю на мою честь. Окрім мене з дружиною, на неї були запрошені також посли Болгарії, Німеччини, Норвегії, Угорщини, Італії, Таїланду і Португалії. Тепла, надзвичайно доброзичлива атмосфера, яка панувала під час вечері, свідчила про те, що у рабатському іноземному дипкорпусі переважають традиції неформального спілкування, дозволяючи вирішувати багато питань без зайвої протокольної тяганини.

Новий 2001 рік ми зустріли усім наявним колективом у приміщенні Посольства. 1 січня, трохи перепочивши, ми з дружиною покинули наш тимчасовий притулок, тобто квартиру, що була орендована для другого секретаря з консульських питань Валерія Миколайовича Кірдоди, і переїхали до резиденції. А вже наступного дня, 2 січня співробітник протоколу МЗСС Марокко приголомшив нас новиною про те, що на 4 січня призначена процедура вручення Вірчих грамот Королю Мухамеду VI групою послів, які прибули до Марокко впродовж останніх трьох — чотирьох місяців. Місцем цієї церемонії був визначений Королівський палац у місті Марракеш.

Тут варто, мабуть, зробити невеличкий відступ. Справа в тому, що Король, як виявилося, не є прихильником постійного проживання в столиці. У зимовий період він віддає перевагу Марракешу, що знаходиться південніше Рабата і має більш теплий і сухий клімат, а влітку — Танжеру, розташованому на крайній півночі країни. Протягом року Король може приділити свою увагу й іншим містам, де у бездоганному стані утримуються королівські палаци, зокрема Касабланці або Фесу.

Враховуючи те, що наше Посольство тільки-но розпочало функціонувати і ще не встигло придбати власні транспортні засоби, під час розмови з представником протокольної служби марокканського зовнішньополітичного відомства я намагався з'ясувати, як простіше дістатися Марракеша, віддаленого на триста кілометрів від Рабата. Мені відповіли, що між цими містами існує регулярне залізничне сполучення, але я разом з двома супроводжуючими особами

можу потрапити до місця призначення вже 3 січня на автомобілі протокольної служби МЗСС. Така пропозиція була мною з вдячністю прийнята. Було вирішено, що у поїздці мене супроводжуватиме дружина та перший секретар В.М. Карачинцев, який опікувався питаннями співпраці в культурно-гуманітарній сфері та зв'язками із ЗМІ.

Вранці наступного дня, як і було домовлено, автомашиною МЗСС ми вирушили в дорогу. Подолали її приблизно за чотири години. Після розміщення в готелі, ознайомившись з рекомендаціями туристичного довідника, пішли утрьох на прогулянку старим Марракешом. Особливі враження справила площа Джема-ель-Фна. На ній ми побачили багато цікавого — віщунів, заклиначів змій, циркових гімнастів, жонглерів, які збирали навколо себе величезні натовпи глядачів, десятки забігайлівок, де на ваших очах готують страви національної кухні: кус-кус, мергези (це такі тоненькі ковбаски, що підсмажуються на вугіллях), брошети (я б назвав їх мініатюрними шашличками). Відвідали і величезний ринок, розташований поруч з площею. Відверто кажучи, очі розбігалися від надзвичайної кількості витворів місцевих умільців — срібних прикрас, виробів зі шкіри і дерева, світильників, тощо. Поблизу ринку натрапили на мечеть «Кутубія», яка вважається справжнім шедевром іспано-мавританської архітектури XII століття. На жаль, вхід не мусульманам до мечеті заборонений, тому нам не залишалося нічого іншого, аніж задовольнитися зовнішнім оглядом чудового мінарету заввишки 77 метрів, увінчаного ліхтарем і чотирма золотими кулями.

До готелю ми повернулися сповнені чудових позитивних вражень.

О дев'ятій годині тридцять хвилин ранку історичного для мене дня 4 січня 2001 року той самий автомобіль, який привіз нас до Марракеша, доставив мене і Володимира Миколайовича до готелю «Мамунія», де на десяту годину була призначена попередня зустріч послів, яким належало вручити королю свої Вірчі грамоти. Як нам стало відомо вже у Марракеші, участь дружин у цій процедурі не була передбачена.

Гадаю, варто окремо сказати кілька слів про «Мамунію». За словами шефа королівського протоколу, який зустрічав нас у холі цього готелю, він був зведений у двадцятих роках минулого століття на території величезного розкішного саду. Зорієнтована на вельми заможних клієнтів, «Мамунія» від самого початку стала популярною серед світових знаменитостей. Її гостями були лідери великих держав Теодор Рузвельт, Вінстон Черчілль, Шарль де Голль; кумири сцени і кінематографу Альфред Хічкок і Барбара Стрейзанд, багато інших відомих особистостей.

Отже, в одному із затишних холів «Мамунії» зібралося дев'ять послів, які приїхали з Рабата. Не всі були знайомі один з одним, тому зустріч почалася саме із взаємного знайомства, після чого шеф королівського протоколу докладно розповів нам про саму процедуру вручення Вірчих грамот і дуже просив дотримуватися її під час церемонії.

Почалося доволі нудне очікування. Ми, безумовно, спілкувалися, знаходили теми для обговорення, однак з часом деякі мої колеги стали висловлювати своє невдоволення тим, що нас не інформують про те, коли ж, власне, розпочнеться процедура. Ситуація дещо пом'якшилася, коли через деякий час до нас приєднався Держсекретар МЗСС Марокко Тайєб Фассі Фіхрі, якому більшість із присутніх, включаючи мене, вручали копії Вірчих грамот. Надзвичайно ерудований і приємний у спілкуванні, він на деякий час відволік нашу увагу, відповідаючи на наші запитання стосовно окремих аспектів зовнішньої політики Королівства, що не знаходили достатнього висвітлення у засобах масової інформації.

У той період, наприклад, мало відбутися чергове ралі Париж — Дакар, маршрут якого проходить територією Марокко. Проведення цього важливого міжнародного спортивного заходу було під загрозою зриву. Справа полягала у тому, що керівництво збройного крила руху Полісаріо, який відстоює право на неза-

лежність Західної Сахари — тобто території, яка після деколонізації де-факто стала частиною Марокко, а де-юре вже багато десятиліть перебуває в очікуванні референдуму щодо визначення її статусу, заявило про свою налаштованість силовими діями перешкодити проведенню ралі. Тож ми й скористалися присутністю Тайєба Фассі Фіхрі для того, щоб з'ясувати, яким саме чином марокканське керівництво збирається вирішувати цю проблему.

В історичному кварталі «Шеллах», Рабат, листопад 2000
In the historic quarter of Chellah, Rabat, November 2000

Час минав, проте якихось ознак того, що нас запрошують до виходу, ми не помічали. Нарешті, години через три після того, як ми зібралися, представник протоколу оголосив про початок переїзду до Королівського палацу. Біля виходу з «Мамунії» був сформований кортеж з десяти чорних «мерседесів». Сідали у них за принципом старшинства, що визначається датою приїзду до країни перебування. Виходячи з цього критерію, я зайняв місце у восьмій машині, оскільки з восьми моїх колег прибув до Рабата останнім. У дев'ятій автівці їхав Посол Гамбії, який прибув на процедуру для вручення Королю так званих відкличних грамот, тобто з нагоди свого від'їзду. Десятий «мерседес» — резервний. Колону очолювали автомобіль поліції, машина королівського протоколу, а також почесний ескорт мотоциклістів.

Поїздка до Королівського палацу тривала хвилин десять. Автомобілі зупинилися на деякій відстані від ґанку, на якому була вишикувана почесна варта. По черзі нас підвозили ближче, ми виходили з машини і потрапляли під опіку представника протоколу, який дуже чемно і водночас рішуче скеровував наші дії. Спочатку військовий оркестр виконував державний гімн країни, яку представляв той чи інший посол, а також гімн Королівства. Після цього кожен з нас у супроводі протоколіста обходив лави почесної варти, вислуховував вітальний рапорт командира, висловлював шану прапору частини і вдячність воїнам варти легким уклоном голови та проходив далі, всередину території палацу.

Там ми потрапляли у внутрішнє невеличке подвір'я, де музичний гурт виконував «андалузькі мелодії». (Тут доцільно пояснити, що як окремий музичний напрям ці мелодії беруть свій початок у XII–XIV століттях на території сучасної Іспанії, яка у ті часи перебувала під арабським володарюванням. У нинішні часи вони виконуються в Марокко з нагоди різних урочистих та офіційних заходів.) Далі нас запрошували увійти до самого палацу. Врешті-решт ми опинялися у величезній, багато оздобленій залі, де кожному з нас були представлені супроводжуючі особи від місцевої сторони — один співробітник королівського протоколу і один військовий. У моєму випадку це був майор військово-повітряних сил.

Знову почалися хвилини очікування. Щоб якось заповнити їх, нам пропонувалися чай, кава, соки, фрукти, східні солодощі. Так минула година, півтори. Нарешті шеф протоколу повідомив про те, що процедура ось-ось розпочнеться. Нас запросили вийти на терасу величезного, розміром з футбольне поле прямокутного внутрішнього подвір'я, де у все тому ж протокольному порядку було сформовано щось на кшталт невеличкої колони. Праворуч і ліворуч від кожного з послів розмістилися супроводжуючі особи — марокканці, а трохи позаду — співробітники посольств.

Юрій Малько вручає Вірчі грамоти Королю Марокко Мухамеду VI, Королівський палац м. Марракеш, 04.01.2001
Yurii Malko presents credentials to the King of Morocco Mohammed VI, Royal Palace of Marrakech, January 4, 2001

Вишикувавшись на терасі, ми ще хвилин п'ятнадцять чекали на початок процедури. Раптом пролунав гучний голос глашатая. Навіть не знаючи арабської мови, можна було зрозуміти, що до вручення Вірчих грамот запрошується наш колега з Бразилії, який стояв першим біля входу до тронної зали. Його ім'я — Лаура Барбоса да Сільва Морейра глашатай вимовляв з особливою ретельністю. Разом зі своїм супроводом той увійшов у різьблені двері, що відчинилися праворуч від нього.

Звертаючись до майора ВПС, що стояв коло мене, я запитав, чи не доводилося йому стрибати з парашутом, а отримавши позитивну відповідь, поставив головне питання: чи не нагадує йому початок цієї процедури команду: «Перший пішов!» Майор від душі розсміявся, визнавши, що така аналогія є цілком слушною.

Буквально за хвилину після бразильця на урочисту процедуру був запрошений Посол Малайзії, ще за хвилину — Посол Китаю, і так без будь-яких затримок менш ніж за десять хвилин двері до тронної зали відчинилися нарешті і переді мною та моєю «групою підтримки».

Увійшовши до зали, побачили доволі велике приміщення, підлога якого була повністю вкрита килимом. Метрів за десять від вхідних дверей — подіум висотою сантиметрів з п'ятнадцять. На ньому ближче до переднього краю стояв Король Мухамед VI — невисока, міцної статури молода людина. На ньому білосніжна джелаба — широке і довге, аж до підлоги, вбрання з відкинутим на спину каптуром, на голові червона феска, яку у Марокко називають «бермус», ноги вдягнуті у жовті бабуші — легкі шкіряні тапочки без задників з довгими гострими носами. У двох метрах позаду монарха встановлене масивне пишно удекороване крісло, яке, вочевидь, відіграє роль трону. Ліворуч від подіуму — група придворних високого рівня: шеф королівського протоколу, радник короля з міжнародних питань, вже згаданий держсекретар МЗСС, усього шість-сім осіб. Усі вони також вдягнуті у білі джелаби і жовті бабуші. Щоправда, на відміну від Короля замість фесок їхні голови були вкриті каптурами.

Керуючись доведеними до нас церемоніальними правилами, ледь переступивши поріг тронної зали, усі члени нашої групи, включаючи мене, легко вклонилися в бік монарха. Такий же уклін повторили, коли дійшли до середини килима. Наблизившись до подіуму і обмінявшись з королем вітальним рукостисканням, я звернувся до нього зі словами вдячності за надану мені велику честь бути призначеним послом моєї держави при Троні Його Величності, а також упевненість у тому, що діяльність очолюваного мною Посольства сприятиме зміцненню дружби і розвиткові всебічного взаємовигідного співробітництва між нашими двома країнами і народами.

Мухамед VI прийняв мої Вірчі грамоти і, зі свого боку, побажав мені та всьому колективові Посольства всіляких успіхів у виконанні покладених на нього завдань. Процедура завершилася тим, що я представив королю Володимира Миколайовича Карачинцева, після чого відбулося наше з монархом прощальне рукостискання і ми залишили тронну залу. Вийшовши з неї крізь бокові дверцята, ми опинилися у тому ж приміщенні, з якого виходили на терасу.

Дружні обійми, обмін враженнями про цей незабутній день, який перевів кожного з нас з категорії «призначених послів», тобто осіб, в яких вручення оригіналів Вірчих грамот було ще попереду, до категорії послів з повним офіційним статусом

За кілька хвилин до нас приєднався Держсекретар Тайєб Фассі Фіхрі, який привітав нас з успішним проходженням цієї церемонії та несподівано запросив усіх на обід від імені Міністра закордонних справ і співробітництва Марокко з нагоди такої знаменної для нас події. Запрошення було таки несподіваним, оскільки попередньо ми не отримували жодної інформації щодо організації цього заходу. Обід відбувся у тому ж готелі «Мамунія» і тривав години півтори, після чого ми з Володимиром Миколайовичем пішли до свого готелю. Забрали звідти мою дружину і, не маючи якогось сигналу чи пропозицій від місцевого протоколу щодо засобу повернення до Рабата, попрямували до залізничного вокзалу.

Потяг до столиці відходив за двадцять хвилин, тому ми без поспіху встигли придбати квитки і зайняти місця у вагоні. Із задоволенням спостерігали ми за чудовими краєвидами, що пропливали повз наші очі. У далечині бачили білосніжні вершини Атлаських гір, а поблизу — зелені долини, пальмові та оливкові гаї, зелені клаптики городів місцевих фермерських господарств. О двадцять першій годині, точно за розкладом наш потяг прибув до Рабата.

6 січня зустріли Валерія Миколайовича Кірдоду. Його приїзду чекали з нетерпінням, оскільки без функціонування консульської служби, яку він мав започаткувати, діяльність Посольства не можна було вважати повноцінною. Того ж дня Валерію Миколайовичу виповнювалося сорок років, тож зібралися у нашій резиденції, аби відзначити його прибуття і ювілей.

З розгортанням консульської роботи ситуація в Посольстві пожвавішала, почали з'являтися перші відвідувачі. Переважно це були молоді жінки — громадянки України зі своїми чоловіками — марокканцями, з якими вони свого часу побралися, коли ті навчалися в українських вищих навчальних закладах. Оскільки законодавство України не вимагає від своїх громадян обов'язково ставати на консульський облік під час перебування за кордоном, а місцевою стороною не передбачений статистичний облік іноземців, які постійно проживають на її території, сказати достеменно скільки українок знаходиться в Марокко не є можливим. За неофіційною оцінкою Посольства, у ті роки в цій країні налічувалося близько трьох тисяч змішаних українсько-марокканських родин.

Зрозуміло, що у багатьох з них час від часу виникали проблеми, пов'язані з необхідністю вчинення тих чи тих консульських дій: подовженням чинності чи заміною українського паспорта, отриманням української візи для чоловіка — марокканця, внесенням до паспорта відомостей про дитину тощо. І якщо раніше наші громадянки та їхні подружжя вимушені були звертатися до консульської

Посольство України в Королівстві Марокко, м. Рабат
Embassy of Ukraine in the Kingdom of Morocco, Rabat

служби Посольства України в Тунісі, то відтепер усе це стало для них набагато доступнішим і простішим. Суттєвої перемоги на «консульському фронті» було досягнуто 27 січня, коли Валерій Миколайович видав перші три візи.

Початок функціонування консульської служби Посольства означав, серед іншого, можливість формування, хоча і не дуже великого, але надзвичайно важливого для нас грошового фонду, який ми могли використовувати на матеріально-технічний розвиток цієї служби, а також на надання допомоги громадянам України, які опинилися далеко від батьківщини у ситуації, коли така допомога є для них життєво необхідною.

Як приклад, хочу навести випадок, що стався з молодим львівським лікарем. У січні того ж 2001 року до Посольства зателефонували з поліції Касабланки. Виявилося, що в морському порту був затриманий громадянин України, який не мав документів, що підтверджували б його право перебувати на території Марокко. Нам було запропоновано самостійно вибрати один з двох варіантів: або цей громадянин залишиться в поліції у статусі нелегала та очікуватиме на рішення суду, що може винести вердикт про його депортацію чи тюремне ув'язнення, або ж Посольство забере його під свою опіку та вирішить питання щодо його негайного від'їзду на батьківщину. Зрозуміло, що ми обрали другий варіант.

Затриманий українець виявився молодим худорлявим львів'янином, лікарем за фахом, який упродовж декількох останніх років працював на сільськогосподарських роботах у Португалії. Там він познайомився з ангольським підприємцем, якому успішно надав медичну послугу, допомігши подолати тривалу хворобу. Вдячний пацієнт спромігся переконати свого рятівника у тому, що його місце не на португальських плантаціях, де він за мізерні гроші завдавав шкоди своєму здоров'ю, а у сучасній клініці ангольськоі столиці — Луанди, куди бізнесмен, маючи необхідні зв'язки, міг би його влаштувати, і де він отримував би пристойний заробіток.

Така ідея захопила героя нашої оповіді. Домовившись зі своїм ангольським приятелем про зустріч на далекій африканській землі, він почав втілювати її у життя. Спочатку переїхав з Португалії до Іспанії, звідти на поромі перетнув Гібралтарську протоку, діставшись міста Сеута, іспанського порту — анклаву на півночі Марокко. З Сеути нелегальними шляхами перетнув кордон і опинився на марокканській території. Маючи інформацію про те, що з Касабланки до Луанди досить регулярно курсують торговельні судна, він автостопом дістався Касабланкського морського порту, де мав намір влаштуватися на роботу в екіпаж одного з таких суден. Дорогою в нього поцупили гаманець і він лишився майже усіх своїх грошей. Саме на території порту його і затримали пильні марокканські поліцейські.

Не без складнощів ми переконали нашого шукача пригод у тому, що марокканська в'язниця не є найкращим місцем для перебування українського лікаря, який не має зараз іншої альтернативи, аніж повернутися в Україну. Кілька днів пішло на приведення до ладу його документів та придбання квитків, після чого він був відправлений на батьківщину.

Якщо не брати до уваги вручення копій Вірчих грамот Державному секретарю МЗСС Марокко Тайєбу Фассі Фіхрі, знайомство з посадовцями високого рівня цього відомства я почав із заступника Держсекретаря — керівника апарату міністерства пана Рашеда Бухляля.

За умов відсутності в Посольстві впродовж перших місяців нашого перебування в Рабаті власного автотранспорту, а також враховуючи, що далеко не завжди існувала можливість користуватися автомобілем почесного консульства, майже на усі зустрічі чи заходи у цей період я діставався на таксі. Не стала винятком і поїздка до МЗСС на зустріч з паном Р. Бухлялем.

Бесіда з ним вийшла доволі предметною і цікавою. Ми обговорили характерні на той час особливості розвитку українсько-марокканських відносин, проаналізували перелік документів договірно-правової бази, щодо яких обом сторонам варто сконцентрувати свою першочергову увагу. Коли ж розгляд формально-протокольних питань був вичерпаний, я дозволив собі зробити невеличкий ліричний відступ.

Біля входу до Посольства, м. Рабат. 23.03.2001
At the entrance to the Embassy, Rabat, March 23, 2001

Річ у тім, що протягом перших тижнів після приїзду до марокканської столиці ми встигли ознайомитися з деякими з її історичних пам'яток. Неподалік МЗСС знаходиться історичний квартал, що має назву «Шеллах». Це, мабуть, чи не найромантичніше місце в усьому Марокко, де в атмосфері усамітнення і утаємниченості можна пройтися стежками і повз руїни античного древньоримського поселення Сала, і повз місця поховання султанів династії Маринідів, що датуються XIII — XIVстоліттями. Старовинні надмогильні плити покриває буйна рослинність — фінікові, оливкові та евкаліптові дерева, на яких ми побачили сотні лелечих гнізд. Кількість же самих лелек — дорослих і пташенят просто приголомшувала.

Саме враженнями про це пташине диво я і поділився зі своїм співрозмовником. Наголосив на тому, що в Україні лелека шанується як священний птах, який оберігає домашнє вогнище і приносить щастя у домівку, над якою він облаштовує своє гніздо. Сказав також про те, що нам, українцям, хочеться вірити, що лелеки, яких ми побачили в історичному кварталі «Шеллах», прилетіли туди зимувати з України і таким чином передають нам вітання від родичів та друзів з рідної землі.

За реакцією пана Р. Бухляля було помітно, що моєю, повірте, дійсно щирою розповіддю він був розчулений. Вже проводжаючи мене, він раптом запитав:

— Пане Посол, мої співробітники повідомили мені про те, що Ви прибули до нас на таксі. Хіба в Посольстві немає автомобіля з водієм?

Довелося пояснити високому чиновнику МЗСС, що Посольство вже замовило декілька автомобілів, зокрема й автомашину для Посла. Однак згідно з сучасними процедурами доводиться чекати півтора-два місяці до того часу, коли замовлений автомобіль можна забрати з салону, отримати номерні знаки та розпочати його експлуатацію. Вислухавши ці пояснення, заступник Держсекретаря миттєво дав своєму секретарю якесь доручення і, вже звертаючись до мене, сказав, що, починаючи із завтрашнього дня, у моє розпорядження надається автомобіль з водієм.

25 липня 2001 року. Аеропорт м. Касабланка. Зустріч групи українських дітей — учасників ансамблю «Пролісок» — та дітей, що потребували постчорнобильської реабілітації, які прибули на відпочинок за рахунок уряду Марокко
Airport in Casablanca. Meeting of a group of Ukrainian children — members of the 'Prolisok' ensemble, and children requiring post-Chornobyl rehabilitation, who arrived for recreation at the expense of the government of Morocco, July 25, 2001

Міністр закордонних справ України А.М. Зленко та Міністр закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко М. Бенаїса підписують українсько-марокканські угоди про співробітництво в торговельній сфері та про взаємний захист інвестицій, м. Рабат. 24.12. 2001
Minister for Foreign Affairs of Ukraine A.M. Zlenko and the Minister for Foreign Affairs and Cooperation of the Kingdom of Morocco M. Benais sign the Ukrainian-Moroccan agreements on cooperation in the field of trade and mutual protection of investments, Rabat, December 24, 2001

Відверто кажучи, такий доволі щедрий жест пана Р. Бухляля був для мене цілковитою несподіванкою. Наступного ранку чорний «опель» представницького класу очікував на мене біля воріт резиденції. А вже приблизно через два тижні, у перших числах лютого ми отримали нарешті два легкових автомобіля та мікроавтобус.

Від того часу, коли я отримав пропозицію Бориса Івановича Тарасюка очолити новостворюване Посольство України в Королівстві Марокко, пройшов рік, а від того моменту, коли ми з дружиною вперше зійшли на землю цієї країни — три з половиною місяці. З кожним новим днем діяльність Посольства набирала нових обертів.

Влітку того ж 2001 року ми ініціювали рішення марокканського уряду щодо фінансування відпочинку та реабілітації в Марокко групи українських дітей, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. З 25 липня до 11 серпня двадцять дев'ять дітей з України відпочили у чудових оздоровчих таборах спочатку у передгір'ях Атлаських гір, а потім — на узбережжі Атлантичного океану.

Оскільки до складу групи, окрім дітей–чорнобильців, було включено також дитячий фольклорний гурт «Пролісок» з міста Кіровограда (нині — Кропивницький), за допомогою моїх марокканських друзів — членів Ротарі-клубу були організовані концерти цього колективу у містах Мекнес, Фес, Темара, а за домовленістю з МЗСС — концерт у Рабаті із запрошенням дипломатичного корпусу.

Незабутнім для нас було перше офіційне прийняття, яке Посольство організувало в ресторані одного з найкращих готелів Рабата з нагоди 10-ї річниці Незалежності України.

Невдовзі, у першій половині вересня ми приймали делегацію на чолі з тодішнім заступником Державного секретаря МЗС України Володимиром Юрійовичем Єльченком, яка прибула до марокканської столиці в рамках підготовки запланованого на кінець року візиту до Марокко Міністра закордонних справ України Анатолія Максимовича Зленка.

У жовтні мені випало взяти участь у міжнародній конференції з питань морського рибальства, яка відбулася у Агадірі — місті, розташованому на узбережжі Атлантичного океану на відстані приблизно п'ятисот кілометрів від столиці, а у листопаді — приєднатися до поважної української делегації у місті Марракеш, де відбулася сьома Конференція Сторін Рамкової конвенції ООН про зміни клімату.

Завершальним акордом 2001 року став візит до Марокко 23–25 грудня Міністра закордонних справ України А.М. Зленка. Незважаючи на досить напружений графік, усе пройшло на високому рівні: і покладання квітів у мавзолеї, де покоїться прах засновника сучасної марокканської держави Мухамеда V, і переговори в Міністерстві закордонних справ і співробітництва Марокко, які завершилися підписанням двох перших двосторонніх угод економічного спрямування — про співробітництво у торговельній сфері та про взаємний захист інвестицій, і зустрічі з главами верхньої та нижньої палат марокканського парламенту, і офіційний обід на честь нашої делегації, і, нарешті, вечеря від мого імені із запрошенням високопоставлених марокканських колег. Єдина прикрість — практично увесь час не припинялася злива. За іронією долі сонце з'явилося буквально через декілька хвилин після того, як літак з нашою делегацією відірвався від землі та взяв курс на Київ через Амстердам.

Я дуже сподіваюся на те, що ознайомлення з моїми спогадами допоможе шановному читачеві наукового щорічника «Україна дипломатична» на окремому прикладі створення Посольства України в Королівстві Марокко, яке я очолював до березня 2004 року, отримати більш чітке уявлення про те, як відбувався розвиток незалежної української дипломатичної інфраструктури, а отже, — розбудова зв'язків і якісно нової присутності нашої держави у світовому співтоваристві.

Ті незабутні чотири роки моєї дипломатичної місії в Марокко до цього часу живі в моїй пам'яті і моєму серці.

Yurii MALKO,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,
Veteran of the Diplomatic Service

EMBASSY OF UKRAINE IN THE KINGDOM OF MOROCCO: FIRST STEPS

In late 1990s, I had to leave for a while the diplomatic service, in which I had been involved since 1979, and to work for more than three and a half years as the Deputy Head of Staff of the National Security and Defence Council of Ukraine (NSDC). The Secretary of NSDC at that time was Volodymyr Horbulin. Being an extremely tolerant and friendly person, he used to engage highly professional employees to work at this reputable organization and was particularly concerned about keeping positive and creative environment among the staff.

In November 1999, after another presidential election, the re-elected for the position of the head of our state L.D. Kuchma appointed as a new Secretary of NSDC Ye.K. Marchuk — a prominent Ukrainian public and political leader. The patronage-oriented service he introduced in the institution asserted from the very beginning its position by reducing the role of old officials of the NSDC administration.

Considering those circumstances, I gratefully and without hesitation accepted an offer of the Minister for Foreign Affairs of Ukraine B.I. Tarasiuk to head our Embassy in the Kingdom of Morocco. Herewith it should be noted that the first Ambassador of Ukraine to Morocco Oleh Diachenko (unfortunately, deceased by now) performed his duties in that country concurrently with serving in the capacity of the Ambassador of Ukraine to Tunisia and had there a permanent residence. Therefore, I was supposed to form a team of employees of our diplomatic mission in Rabat and to carry out a wide range of activities related to the opening and launch of its full-fledged functioning.

In April 2000, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine applied to the Moroccan side for an agrement i.e. an official document requesting to appoint me the Ambassador of Ukraine to Morocco. At the same time, the Embassy of Morocco was opened in Kyiv and I had a chance to get acquainted with the first Ambassador of that country Mohammed Azgar as well as some employees of the Embassy. I also met in Kyiv V.O. Bezpalyi, Honorary Consul of Morocco and Ukrainian entrepreneur.

As I was working at the NSDC administration, I began in the meantime making preparations for the departure to Morocco. In the first place, I agreed with the management of the MFA of Ukraine a staffing schedule of our diplomatic missions in Rabat, after which I made personal specific suggestion as to the specialists I would like to see among the diplomatic, administrative and technical staff of the embassy. I also gathered necessary information about the region and the country of my next business trip abroad and the Ukrainian-Moroccan relations. When visiting various ministries and agencies, I managed to establish personal contacts with those employees, who were involved in the development of bilateral relations in economic, scientific and technical, cultural and humanitarian and other areas. The new management of the NSDC administration accepted understandingly the fact that a bulk of my working time was allocated to the arrangements required for the opening of our Embassy in Rabat, all the more so I did not receive any claims regarding the fulfillment of my direct official duties.

This was the way, in which the first and the next months passed. The absence of the response of the Moroccan side to the agrement regarding my nomination awoke a certain astonishment. Although it was known to us that the monarchy countries mostly take their time when it comes to such responses, even taking into account a specific nature of the form of government of the Kingdom of Morocco, a two-month period of temporizing could be deemed as too long.

On July 14, 2000, I was invited to a reception hosted by the Embassy of France on the occasion of the national holiday of this country — the Bastille Day. I met among the guests the Ambassador of Morocco. M. Azghar was very surprised to see me, as he was sure I had been in Rabat long ago. When I told him that the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine had not yet received a response to the request for an agrement, he assured me that upon the information received, the consent to my appointment had been already obtained and he did not understand why it still was not brought to notice of the Ukrainian side. He said that he would immediately find out the reasons for such considerable delay and would by all means give me a call home. Shortly after coming home from the French reception, a phone call rang and the Ambassador Azghar confirmed all he had mentioned previously: it had been several weeks since the Moroccan side had granted me an agrement. However, due to some technical problems, the affirmative response was not rendered to an appropriate party.

The next morning I came to the MFA and told the newly received information to Ihor Turianskyi, head of the firth territorial department of the Ministry. I got acquainted with him as back as in late 1970s, when we worked together at the department of international economic organizations of the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR.

Ihor Turianskyi called without hesitation the Embassy of Morocco and asked to connect him with the Ambassador. Unfortunately, he was absent, so the conversation went on with the Minister-Counsellor Koraish Driss. When he confirmed the availability of the agrement, my colleague stated decisively that it was necessary to inform about that the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in writing.

Speaking of Koraish Driss, he once studied at the Kyiv State University, was proficient in Russian, but had no experience in preparing such messages. Therefore, Igor Mefodievich dictated at his request the text of the relevant diplomatic note.

Twenty minutes later, it was sent to the facsimile machine of the Office. The most curious thing was that the content of the note was made not on a typewriter or computer, but written by hand on the letterhead of the Embassy of Morocco. I keep a photocopy of this unique document in my home archive until now. The body of the note was the following:

'The Embassy of the Kingdom of Morocco in Ukraine presents its compliments to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and has the honour to inform that His Majesty has given consent to the appointment of Mr. Yurii Malko as the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to His Majesty's Throne.

The Embassy of the Kingdom of Morocco avails itself of this opportunity to renew to you the assurances of high consideration'.

This note made it possible to set in motion the process of preparation and bringing into force the presidential decree on my appointment, which was signed on August 7, 2000. The final phase of the preparation for my departure to Rabat has begun.

After receiving the background information at the companies providing international freight services and having made some economic calculations, I gathered the team of future employees of the Embassy for a meeting, during which I suggested all of us to refuse from having 80 kg of extra cargo for each passenger delivered by air transport, which was paid by the Ministry. Instead, it was agreed to freight a sea container with a carrying capacity of 20 tons and load it with both personal belongings and the extremely necessary for us office equipment — computers, printers, copying machine, etc., including souvenirs of course — carved plates, boxes with Petrikivka painting, colourful photo albums as well as (certainly!) presentation products produced at the best Ukrainian winery and liquor enterprises.

My future colleagues supported that plan and the management of our ministry approved it. Consequently, in the second half of September, everything necessary was loaded in a container and after undergoing customs procedures it was sent first to Odesa and then across seas and oceans to the largest Moroccan port — Casablanca. When I recall

this operation, I cannot but be proud of the fact that it has made it possible to save for the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine nearly twenty thousand dollars.

A regular practice related to the opening of the embassy has it that a country of stay receives firstly a forward group, which handles the situation at the local real estate market in order to offer several options of the premises for the purposes of the embassy, an ambassador's residence, apartments for employees as well as to conclude relevant lease contracts for this property (unless it is the purchase) upon the approval of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Only then will the ambassador, the staff of the diplomatic mission arrive in the country and the embassy will begin its functioning.

However, I decided to reverse that tradition as I was convinced that was capable of performing functions of a forward group quickly and on my own. Taking into consideration the time frame, in which seals and stamps of the embassy should have been produced, the date of the departure was determined. Thus, on October 24, 2000, my wife Svitlana and I registered flight tickets for the Kyiv–Paris–Rabat route at the sector for official delegations of the Boryspil Airport. After registering our luggage, we kept a carry-on baggage — a small suitcase, which contained seals and stamps as well as forms of passports and other documents required for the activity of the Embassy and its consular service in particular. I placed carefully in the inside pocket a package of 10,000 dollars received at the cash desk of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. That sum was an increasingly important factor for the proper functioning of our diplomatic institution until our account would be opened at a local bank and start receiving funds from Kyiv.

Having arrived in Paris, we spent the rest of the day in that wonderful city and settled in a small hotel next to the Embassy of Ukraine. Early in the morning, on October 25, we departed from Charles de Gaulle Airport and in about three hours landed at the airport of the capital of Morocco. We were met there by protocol officers of the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of the Kingdom of Morocco (this is the official name of the foreign policy establishment of the country) as well as Mr. Adnan Belkora — an assistant to the then Honoured Consul of Ukraine to Morocco Mohammed Zebdi. We reached the Sunduz Hotel by the car of the Honorary Consulate and spent there several weeks.

Right on the next day, the earliest information was sent to Kyiv — a review of the local press. The Honorary Consul provided for our purposes a small room in his office, which was equipped with a telephone and fax machine. Therefore, the contact with Kyiv was established almost from the first day of stay in Rabat.

In addition to the assistance of Mr. Zebdi — a quite influential Moroccan businessman who worked in the field of oceanic fishing industry and was an owner of the popular weekly newspaper 'Verite', a substantial aid for the establishment of our Embassy was provided by Mrs. Frikli — a mother of the already mentioned Minister-Counsellor of the Embassy of Morocco in Ukraine Koraish Driss. Thanks to her help, we began to search for the premises for the Embassy, a residence for the Ambassador and apartments for the staff. As early as on November 10, upon the approval of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, I signed contracts for lease of a building for the Embassy and two apartments. Within few more days, there were settled the issues regarding the Ambassador's residence and the rest of the accommodation for the staff.

The apartments we rented were fully furnished, while the residence was furnished only partially. To equip a building of the Embassy, we had to purchase office furniture and supply two small apartments for an accountant and a head of the administrative office with all necessary. Although the residence had not been yet prepared to accommodate my wife and me, renting furnished apartments for employees allowed us to check out of the hotel, where we stayed almost three weeks, on November 14 and move to one of those apartments. This was highly important in terms of saving our quite limited budget.

Three more days passed and a significant for me event took place — I presented copies of my credentials to the Secretary of State of the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of the Kingdom of Morocco Taieb Fassi Fihri. It is perhaps worth

explaining that a Letter of Credence is a document in the form of a letter of the head of a state that sends its diplomatic representative to the head of a state that hosts him. The text of that letter printed on the letterhead of the President of Ukraine is the following.

L.D. KUCHMA
President of Ukraine

His Majesty
Mohammed VI
King of Morocco
Rabat

Your Majesty,
Driven by desire to develop and deepen friendly relations between our states, I made a decision to appoint Mr. Yurii Malko Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to the Kingdom of Morocco.
In kindly ask to give him a respectful reception and give credit for all information provided on my behalf or on the instructions of the Government of Ukraine.
At the same time, I would like to take this opportunity to express my best wishes to the Moroccan people and assure Your Majesty in my high respect.

Certified: Borys Tarasiuk, Minister for Foreign Affairs of Ukraine
Kyiv, September '04', 2000

As the body of the letter shows, the key words here are 'to give credit'. That is why this document is called 'credentials'. The ambassador in fact confirms the authority given to him by the supreme government of the state he represents.

Taking into account a busy schedule that makes a head of a country incapable of reacting instantly whenever a new ambassador arrives in the capital, the international diplomatic practice has established an order, according to which credentials are presented only once every two or three months and a head of the country accepts them from several newly-arrived ambassadors at once. Since an ambassador officially assumes his or her authority in the country of destination solely upon presenting credentials, there has been introduced a procedure of presenting a copy of this document to the Minister for Foreign Affairs of a receiving country or his deputy.

Hence, the official beginning of my activity in a position of the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to the Kingdom of Morocco may be considered to take place on November 17, 2000.

Just three days later, on November 21, at the Casablanca Airport — a major air gate of the Kingdom, we met the first group of the Embassy's employees: the First Secretary Volodymyr Karachyntsev with his wife and son, an accountant Vira Stepanenko and a driver Volodymyr Tarasenko who was concurrently a supply and maintenance manager. The plane passing through fog landed first in Fez and only at two in the morning of November 22 did it arrive in Casablanca.

New employees arrived rather timely inasmuch as we had to bring back a container with our personal belongings and property of the embassy from the Casablanca Seaport in order to evade unnecessary expenses. Although having had certain difficulties at the local customs, we managed to handle all formalities with the help of our colleagues from the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of Morocco (MFAC) and late in the evening of November 24, we earnestly transferred the contents of the huge sea container to the building of the Embassy.

On November 29, we received a phone call from a citizen of Ukraine — a captain of a dredge (a vessel designed to carry out dredging works), who on his own behalf and

the behalf of two other Ukrainian sailors was asking for a meeting due to an extremely difficult position they appeared to be in. On November 30, the sailors arrived at the Embassy and told their story.

According to them, in the autumn of 1999, the Moroccan Regional Administration announced a tender for deepening the mouth of the Oum Er-Rbia River, on the banks of which, where it falls into the Atlantic Ocean, the city of Azemmour is situated. A Belgian entrepreneur — an owner of a dredge based in Casablanca won the tender and with the help of an Odesa recruiting firm signed a relevant contract with three Ukrainian sailors — the main characters of that story.

Having arrived in Casablanca, they found a ship in a terrible condition, though the experience, acute mind and enthusiasm inherent in Ukrainians made them repair the dredge and move it from Casablanca to Azemmour on its own. When it was time to start the work, for which they came there, it turned out that the technical characteristics of the vessel did not correspond to the tasks it should have been performed. An attempt to bring the dredge to the mouth of the river increased the probability of running ashore with no further possibility of conducting any dredging operations.

The captain immediately informed about such risk the Belgian owner of the vessel and the Moroccan administration that acted as a customer. Despite the received warning, the Belgian ordered the captain to bring the dredge as quickly as possible to the place, where the bottom had to be deepened, and to get the work started under the terms of the contract. The miracle did not happen. The dredge run ashore and got heavily stuck in the sand. The continuation of operation was out of the question. Without any explanation, the Belgian disappeared from the scene. The money was very soon spent. Ukrainian sailors received minimal material support from the Moroccan administration, which occasionally supplied them with water and a small amount of food products.

They learned accidentally that the Embassy of Ukraine began its functioning in Rabat. They found a contact number and called hoping that with our help they would seek in a judicial procedure a wage, which they had not received for several months of forced downtime, and then return to their homeland — Ukraine.

Having listened to the deceived fellows, I asked first whether they were familiar with the content of the contract signed. The answer was negative. They explained that the representatives of the Odesa recruiting firm assured them that the contract drawn up in French language was typical and hundreds of Ukrainian sailors worked under similar contracts across all world's oceans without any troubles. It was for that reason that they did not insist on giving them details of the content of that document and signed it.

I asked then to take a look at the contact personally. The outcome of my examination was disappointing. The contract provisions regulating the procedure of resolving disputable issues provided that suchlike issues came within the jurisdiction of a court of a state, under which flag a vessel was registered. The dredge turned out to be registered under the flag of one of the countries of the Caribbean.

The captain and his colleagues were shocked. The information I told them utterly dashed their hopes for obtaining the honestly earned money in a judicial procedure here in Morocco. It became obvious that in the current situation, our fellow citizens had to look for opportunities for returning to Ukraine as soon as possible. They reluctantly agreed with that decision, however, lacked money to buy flight tickets.

Traditionally, the assistance to fellow citizens in an emergency may be provided by embassies only at the expense of consular fees. However, considering that consular service of our Embassy had not yet begun its functioning, I had to coordinate urgently that issue with the MFA of Ukraine asking to make an exception for the diplomatic institution to cover on its own the expenses for flight tickets for the three sailors without using consular fees. Eventually, we bought the tickets and received in return receipts indicating that their cost would be reimbursed to the cash desk of the Ministry in Kyiv. On December 3, the sailors took a flight across Amsterdam to Kyiv.

I hope the reader will agree that the sad story we have experienced at the initial stage of the establishment of the Embassy of Ukraine in the Kingdom of Morocco is rather revealing and should serve as a lesson for those our fellow citizens who intend to conclude contracts for employment abroad without taking into consideration possible suchlike consequences.

Life went on. Late in the evening of December 16, we met in Casablanca another group of the Embassy employees: a counsellor Oleksii Heorhiievskyi with his wife, a head of an administrative office Tetiana Kovpak — the only one speaking the Arabic language, and a driver's wife with two junior school age children.

After November 17 that was a day of my presenting of a copy of the credentials to the Secretary of State of the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of Morocco, it was high time to meet with colleagues from the diplomatic corps and representatives of local authorities. The first to whom I paid a visit in Rabat was the Ambassador of Poland Jacek Stepinski. Being a scientist and proficient in Arab studies, a profound expert of the region and the Muslim world as a whole, he helped me to get into the swing of things, acquainted with the nature of domestic and foreign policy of the country of stay and gave many sensible pieces of advice. Moreover, with a view to help the process of my entering the diplomatic community of Rabat, he arranged at his residence a friendly dinner on the occasion of our arrival, which took place in about two weeks after our first meeting. Invited to the event, except for my wife and I, were the ambassadors of Bulgaria, Germany, Norway, Hungary, Italy, Thailand and Portugal. The warm and entirely friendly atmosphere that prevailed during the dinner testified to the fact that traditions of informal communication was peculiar to the diplomatic corps of Rabat, making it possible to resolve plenty of issues without unnecessary red tape.

We celebrated the new year of 2001 together with our colleagues at the building of the Embassy. On January 1, after having a little rest, my wife and I left our temporary place of residence — an apartment rented for Valerii Kirdoda, Second Secretary for Consular Issues, and moved to the residence. The very next day, on January 2, a protocol official of the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of Morocco broke us the news that the procedure of presenting credentials to King Mohammed VI by a group of ambassadors who arrived in Morocco during the last three or four months was scheduled on January 4. The ceremony was decided to take place at the Royal Palace in the city of Marrakech.

Apparently, it is worth mentioning that the King did not turn out to be keen on residing in the capital permanently. In winter, he prefers to stay in Marrakech that is southward of Rabat and has a warmer and drier climate, and in summer — in Tangier located in the far north of the country. During the year, the King may pay a visit to other cities such as Casablanca or Fez, where royal palaces are kept in impeccable condition.

Considering the fact that the Embassy had just begun its functioning and had not yet purchased its own vehicles, in my conversation with the representative of the protocol service of the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of Morocco, I tried to enquire about the easiest way to reach Marrakesh, which was three hundred kilometres away from Rabat. I was told that there was a regular railway connection between those cities, but I could take advantage of the opportunity to travel together with two attendants to my destination by car of the MFAC's protocol service on January 3, which was tomorrow. I took such an offer gratefully. It was decided that during the trip I would be accompanied by my wife and V.M. Karachyntsev, First Secretary who dealt with the issues of cultural and humanitarian cooperation and media relations.

As it had been agreed, on the next morning, the car of the MFAC drove up and we hit the road. It took us about four hours to reach the place of destination. We checked into a hotel and acquainted ourselves with recommendations of a tourist guidebook, then went together for a stroll around old Marrakech. We were genuinely impressed by Jamaa el-Fna Square. We were delighted there at soothsayers, snake charmers, circus gymnasts, jugglers attracting crowds of beholders, dozens of eateries preparing dishes

of ethnic cuisine right in front of your eyes, such as couscous, merguez sausages (thin coal-roasted sausages), brochettes (resemble tiny kebabs). We continued sightseeing by visiting a huge market located close to the square. We were amazed at the wide choice of works of art of local artisans — silver jewellery, leather and wood goods, candelabra, etc. Next to the market, there was a chance to see Koutoubia Mosque that was considered to be a masterpiece of Hispano-Moresque architecture of the 12th century. Unfortunately, entering it could Muslims only. Therefore, there was nothing for it but to admire the view of a magnificent minaret 77 m high, crowned with a lantern and four golden balls.

We returned to the hotel rather late and tired, but full of terrific positive emotions.

On a historic for me day — January 4, 2011, at 9:30 a.m., Volodymyr and I were driven by the very car that had brought us to Marrakech to the La Mamounia hotel, where for 10 a.m. a preliminary meeting with the ambassadors supposed to present their credentials to the King was appointed. As we had already learned in Marrakech, the participation of wives in that procedure was not provided.

I suppose a special attention should be paid to the La Mamounia. According to a chief of royal protocol who met us at the lobby of that hotel, it was built in the 1920s amidst a huge magnificent garden. As it was designed for rather wealthy guests, the La Mamounia gained from the very beginning popularity of world-famous celebrities. Among the guests of the hotel were leaders of superpowers: Theodore Roosevelt, Winston Churchill, Charles de Gaulle, screen idols: Alfred Hitchcock, Barbra Streisand and many other well-known personalities.

Thus, nine ambassadors who came from Rabat gathered in one of the comfortable halls of the the La Mamounia. Very few knew each other, so the meeting started with a mutual acquaintance, after which the chief of royal protocol explained us in detail how the procedure of presenting credentials would be held and kindly asked to adhere to it during the ceremony.

Then there was a rather tedious waiting. Certainly, we conversed, coming up with various topics for discussion, but eventually some of my colleagues began to get impatient with the beginning of the procedure. The tension was somewhat defused as soon as Taieb Fassi Fihri, Secretary of State for Foreign Affairs and Cooperation, joined us at about 11:30 a.m., whom most of those present and I in particular had presented copies of credential. Due to his intelligence and good interpersonal skills, he distracted us for some time by answering questions about certain facets of the foreign policy of the Kingdom, which were underreported in the media.

Incidentally, at that time the annual Paris-Dakar Rally, which ran through the territory of Morocco, was taking place. However, the carrying out of this important international sporting event was at risk of being disrupted. The thing was that the leadership of the armed wing of the Polisario movement that asserted the right to the independence of the Western Sahara — a territory, which after decolonization became de facto a part of Morocco, but for decades was waiting de jure for a referendum that would determine its status, declared its determination to hinder the rally though military actions. Hence, we took advantage of the presence of Taieb Fassi Fihri in order to find out how exactly the Moroccan government aimed to solve that problem.

As we were waiting, there was any notice of invitation to go to the exit. Finally, three hours after we met, the representative of the protocol service announced it was time to move to the Royal Palace. Outside the La Mamounia a motorcade of ten black Mercedes cars was formed. Those present got into the cars in the order of seniority determined by the date of their arrival in the receiving country. Under that criterion, I took my seat in the eighth car, since out of the eight colleagues I came to Rabat the last. The ninth car was occupied by the Ambassador of the Gambia who came to the procedure to hand over to the King the so-called letters of recall on the occasion of his departure. The tenth Mercedes was a reserved one. The column was headed by a police car, a royal protocol car and an honorary motorcycle escort.

Юрій Малько і марокканський правник Хасан Кеттані підписують документи щодо відкриття Почесного консульства України у м. Касабланка, 19.12.2003
Yurii Malko and Moroccan lawyer Hassan Kettani sign documents on the opening of the Honorary Consulate of Ukraine in Casablanca, December 19, 2003

The drive to the Royal Palace lasted about ten minutes. The cars stopped at some distance from the porch, where a guard of honour was lined up. In turns, we moved closer to the porch, got out of the cars and were accompanied by the representative of the protocol service who in a very polite, but though decisive way guided our actions. Firstly, a military orchestra performed national anthems of the respective countries represented by an ambassador as well as an anthem of the Kingdom of Morocco. Then each of us accompanied by the protocol officer passed lines of the guard of honour, listened to the commander's report of welcome, rendered one's honours to a military unit's flag and expressed gratitude to the guard by a tilt of head and went further inside the adjacent grounds of the palace.

After that, we found ourselves in a courtyard, where musicians performed Andalusian melodies. It is worthwhile to explain that those melodies as a freestanding musical genre originate in the 12th–14th centuries in the territory of modern Spain, which at that time has been under the rule of the Arabs. Nowadays, they are performed in Morocco on the occasion of various celebrations and official events. Then we were invited to enter the palace itself. Finally, we stepped into a huge, exquisitely-decorated hall, where each of us was introduced to the local attendants — an officer of royal protocol and a military officer. In my turn, I acquainted with a major of air force.

The moment of waiting arose again. In order to somehow break the ice, we were offered tea, coffee, juice, fruits, and oriental sweets. In such a way passed an hour and then another thirty minutes. Eventually, a chief of protocol announced that the procedure was about to begin. We were asked to go out to a huge terrace of the courtyard that was the size of a football field, where following the same protocol order, a kind of small column was formed. Standing on the right and on the left of each ambassador were the attendants — Moroccans, and a little behind — staff of the embassies.

Having lined up at the terrace, for another 15 minutes we were waiting for the procedure to start. Suddenly, a loud voice of a mouthpiece was heard. Even without knowledge of the Arabic language, one could understand that our colleague from Brazil, who stood first beside the entrance to the throne hall, was invited to the ceremony

of presenting credentials. The mouthpiece pronounced his name with special care — Laura Barbosa da Silva Moreira. Accompanied by the attendant, he entered a carved door that opened to the right of him.

I addressed the major of air force who stood next to me and asked whether it had ever happened to him to parachute. I received an affirmative answer and then came to the main question whether the beginning of the procedure reminded him of a command 'one is off'. The major burst out laughing admitting that such an analogy was right to the point.

A moment later, after the Brazilian, invited to the solemn ceremony was the Ambassador of Malaysia, then the Ambassador of China and in such a manner, without any delays, in less than ten minutes, the doors to the throne hall opened in front of me and my 'support team'.

We came in. We saw a rather large room, the entire floor of which was covered with a carpet. At a distance of 10 metres from the front door, there was a podium 15 cm high. Standing at the forefront was King Mohammed VI — a not tall, heavily built young man. He was wearing a snow-white djellaba — a wide, floor-length dress with a hood at the back, a red fez called 'bermus' in Morocco and yellow babouches — light leather backless slippers with long pointed toe. Two meters behind the monarch there was a massive, beautifully decorated armchair that apparently acted as a throne. To the left of the podium stood a group of courtiers of high rank: the chief of royal protocol, the King's advisor on international issues, the already mentioned Secretary of State of the MFAC — six to seven people overall. All of them were dressed in white djellabas and yellow babouches too. However, unlike the King, their heads, instead of fez, were covered with hoods.

In accordance with the rules we had been told, all members of our team including me bowed slightly towards the monarch after having barely crossed the threshold of the throne hall. When coming up to the middle of the carpet, we made the bow again. I approached the podium and gave the King a welcoming handshake, after which expressed him gratitude for having a privilege to be appointed Ambassador of my country at the Throne of His Majesty as well as the assurance that the activity of the embassy headed by me would contribute to strengthening friendship and developing mutually beneficial cooperation between our two countries and nations.

Mohammed VI accepted my credentials and wished me and the whole staff of the Embassy every success in fulfilling its tasks. The procedure ended with my introducing of Volodymyr Karachyntsev to the King, after which I shook the monarch's hand in farewell and my group left the throne hall. Having come out through a side door, we happened to be in the same room, out of which we had gone to the terrace.

Friendly embraces and vivid impressions made up that day, which transformed each of us from 'the appointed ambassadors' — people who were in anticipation of presenting credentials to ambassadors having an official status.

A few minutes later, Taieb Fassi Fihri joined us, congratulated on the successful completion of the ceremony and to our surprise invited everyone to a dinner on the occasion of that landmark event on behalf of the Minister for Foreign Affairs and Cooperation of Morocco. The invitation was unexpected, as we had not received any prior information about the event. The lunch took place at the La Mamounia hotel and lasted about an hour and a half, after which Volodymyr and I went back to the hotel. There we called on Svitlana and having received no instructions or suggestions from the local protocol service concerning returning to Rabat, headed together for the railway station.

The train to the capital was departing in twenty minutes, so we hurried to buy tickets and take our seats in a carriage. We were delighted to watch remarkable view as were passing by. Far away, there were seen white peaks of the Atlas Mountains and a bit closer — green valleys, palm and olive groves, verdant plot of lands of local farms. At 9 p.m., right on schedule, our train arrived in Rabat.

Юрій Малько і марокканський бізнесмен Мурад Шаріф д'Уаззан підписують документи щодо відкриття Почесного консульства України у м. Танжер, 19.08.2003
Yurii Malko and Moroccan businessman Mourad Charif d'Ouazzane sign documents on the opening of the Honorary Consulate of Ukraine in Tangier, August 19, 2003

On January 6, we met Valerii Kirdoda. Everyone at the Embassy was looking forward to his arrival, as its activity could not be considered complete without functioning of the consular service, which he had to lead. That very day Valerii turned forty, so we gathered in our residence to celebrate his arrival and anniversary.

As the consular activity was developing, the work at the Embassy became more dynamic; it started receiving its first visitors. That was chiefly the case with young women — citizens of Ukraine and their Moroccan husbands, whom they once married, when they studied at Ukrainian higher education institutions. Since the legislation of Ukraine does not require its citizens to have a consular record while staying abroad, and the local authorities do not provide for keeping statistical record of foreigners residing permanently in its territory, it is next to impossible to specify precisely how many women stay in Morocco. According to unofficial assessment of the Embassy, there were approximately 3000 mixed Ukrainian-Moroccan families in the country in those years.

Certainly, many of them occasionally encountered problems related to the necessity of making certain consular operations: extending the validity or replacing a Ukrainian passport, obtaining a Ukrainian visa for a Moroccan husband, making an entry of a child in a passport, etc. In fact, whereas previously our citizens and their spouses had to apply to the consular service of the Embassy of Ukraine in Tunisia, from then on, doing this became much more accessible and easier. A considerable victory 'on the consular front' was achieved on January 27, when Valerii Kirdoda issued the first three visas.

The beginning of functioning of the consular service of the Embassy meant among other things that there was a possibility of accumulating an increasingly important for us, though not large, fund, which we could make use of for the material and technical development of the service and the critical assistance for Ukrainian citizens who found themselves in a difficult spot far away from their homeland.

An example of that was an incident happened with a young Lviv doctor. In January 2001, the Embassy received a phone call from the police of Casablanca. As it turned out, a citizen of Ukraine with no documents certifying his right to stay in the territory of Morocco was arrested in a seaport. We were offered to choose one of two options: either that citizen would remain at the police station as an illegal immigrant and wait

for a court decision on deportation or imprisonment or the Embassy would take him under its wing and resolve the issue of sending him back to Ukraine. It was clear that we chose the second option.

The arrested Ukrainian appeared to be a young, lean Lviv citizen, a doctor by profession who within recent years had been doing agricultural work in Portugal. It was there, where he met an Angolan entrepreneur, whom effectively provided medical assistance and helped to overcome a long-lasting disease. The grateful patient managed to persuade his rescuer that his place was not on Portuguese plantations, where he was toiling and impairing his health, but at a modern clinic in the capital of Angola – Luanda, where the businessman having necessary ties could arrange him an employment with a decent salary.

That idea fully captured the hero of our story. After agreeing with his Angolan friend to meet on a distant African land, he began turning that plan into reality. At first, he moved from Portugal to Spain, from where crossed on the ferry the Strait of Gibraltar and reached the city of Ceuta, the Spanish port — an enclave in northern Morocco. Then from Ceuta, he crossed illegally the border and found himself in Moroccan territory. As he was aware that trade merchant vessels regularly ran from Casablanca to Luanda, he hitchhiked to the seaport of Casablanca, where he was determined to find a job among the crew of one of such vessels. On the way there, somebody stole his wallet and he was left of virtually all his money. At that very port he was arrested by watchful Moroccan police officers.

It was no easy task to persuade the adventurer that a Moroccan prison was an inappropriate place to stay for the Ukrainian doctor who had no other alternative but to return to Ukraine under those circumstances. It took us few days to settle the issue with his documents, purchase tickets and send him ultimately to his homeland.

Without taking into account presenting copies of credentials to the Secretary of State for the MFAC of Morocco Taieb Fassi Fihri, I began making acquaintance with high-level officials of that governmental establishment from the Deputy Secretary of State — Mr. Rashed Bukhlial, head of the Ministry's staff.

Considering that the Embassy had not its own transport during the first months of activity in Rabat and that there was a limited opportunity to use a car of the Honorary Consulate, I used to take a taxi to go to almost every meeting or event at that time. The travel to the MFAC for a meeting with Mr. R. Bukhlial was not an exception.

We had quite a substantive and interesting conversation. There were discussed specific features of the development of the Ukrainian-Moroccan relations of that time, analysed a range of documents of the legal and contractual framework, which required immediate consideration of both parties. When the formal and protocol matters were reviewed, I respectfully asked for a little digression.

The thing was that during the first weeks after arriving in the Moroccan capital, we managed to get familiar with some of its historical monuments. Located not far from the MFAC was a historic quarter called 'Chellah'. This was presumably the most romantic place in the whole Morocco, where immersing in the atmosphere of solitude and seclusion one could stroll along the paths stretching beside the ruins of the ancient Roman settlement of Sala and the burial site of the Sultans of the Marinid dynasty dating the 13–14 centuries. Ancient headstones were covered with lush vegetation — fig, olive and eucalyptus trees, on which we observed hundreds of stork nests. The number of storks alone — adults and chicks — was truly stunning.

Those were the impressions of that bird's miracle that I shared with my interlocutor. I emphasised that the stork in Ukraine is revered as a sacred bird, which protected the hearth and brought happiness to the home, over which it made its nest. I also added that we Ukrainians were inclined to believe that the storks we saw in the historic quarter of Chellah flew there from Ukraine for the winter and in such a way sent us love from relatives and friends from the native land.

Зустріч заступника державного секретаря МЗС України В.Ю. Єльченка з Державним секретарем МЗСС Марокко Тайєбом Фассі Фіхрі, м. Рабат, 11.09.2001
Meeting of V.Yu. Yelchenko, Deputy Secretary of State of the MFA of Ukraine, with Taieb Fassi Fihri, Secretary of State of the MFAC of Morocco, Rabat, September 11, 2001

Following the reaction of Mr. R. Bukhlial, it was conspicuous that he was touched by my truly sincere story. Having already walked me from the reception room, he suddenly turned to me with a question:

— Mr. Ambassador, my fellow employees informed me that you had come to the Ministry by taxi. The Embassy has a car with a driver, hasn't it?

I had to explain to the high official of the MFAC that the Embassy had already ordered several cars, including the one for the Ambassador. However, according to the existing procedures, it was necessary to wait from one to two months for the ordered vehicles to be brought from the salon, license plates to be prepared, and only after then could we start to use it. Having heard my answer, the Deputy Secretary of State immediately gave his secretary some instructions and told me that from the next day on, I would have a car with a driver at my disposal.

Frankly speaking, such a kind gesture of Mr. R. Bukhlial was absolutely unexpected for me. The next morning, a high-performance black Opel was parked near the gates of the residence. While in about two weeks, in early February, a joyful occasion happened at the Embassy — we received two cars and a minibus.

Since the time, when Borys Tarasiuk offered me to head the newly formed Embassy of Ukraine in the Kingdom of Morocco, it had been already a year, whereas three and a half months passed from the moment, when my wife and I stepped on the land of that country for the first time. The activity of the Embassy was gaining momentum each new day.

In the summer of 2001, we succeeded in initiating a positive decision of the Moroccan government as to financing recreation and rehabilitation in Morocco of a group of Ukrainian children affected by the Chornobyl accident. From July 25 to August 11, altogether 29 children from Ukraine regained their health in outstanding recreation camps, first in the foothills of the Altai Mountains and then on the Atlantic Ocean coast.

Due to the fact that apart from the children-victims of Chornobyl accident, included in the group was the folk music group 'Prolisok' from Kirovohrad (now Kropyvnytskyi), concerts of that ensemble were organized with the help of my friends from Morocco — members of the Rotary Club in the cities of Meknes, Fez, Temara and by agreement with the MFAC a concert involving the diplomatic corps took place in Rabat.

Unforgettable was the first official reception organized by the Embassy at a restaurant of one of the best hotels in Rabat on the occasion of the 10th anniversary of Ukraine's Independence.

Shortly, in the first half of September, we hosted a delegation headed by the Deputy Secretary of State of the MFA of Ukraine of that time — Volodymyr Yelchenko, which arrived in the Moroccan capital as part of the preparation for the visit to Morocco of the Minister for Foreign Affairs of Ukraine Anatolii Zlenko, which was scheduled for the end of the year.

In October, I had a chance to participate in an international marine fishery conference held in Agadir — a city located on the Atlantic coast, approximately 500 km from the capital, while in November I joined a reputable Ukrainian delegation in the city of Marrakesh, where the Seventh Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change was convened.

The ultimate event of 2001 was a visit to Morocco of a delegation headed by the Minister for Foreign Affairs of Ukraine A. Zlenko, which took place on December 23–25. Despite a rather busy schedule, everything went at a high level: laying flowers at the mausoleum, where the ashes of the founder of modern Moroccan state Mohammed V were; negotiations at the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of Morocco, which ended in signing of the first two bilateral agreements in the field of economy — an agreement on trade cooperation and the one on mutual investments protection; meetings with the heads of the upper and lower chambers of the Moroccan Parliament; an official dinner in honour of our delegation and a dinner on my behalf with the participation of highest-ranked Moroccan officials. The only fly in the ointment was that the shower was pouring almost all the time. Ironically, the sun came out just a few minutes after the plane with the delegation on board took off and headed for Kyiv through Amsterdam.

I am in high hopes that familiarization with these recollections demonstrating the foundation of the Embassy of Ukraine in the Kingdom of Morocco will give a reader of the scientific yearbook 'Diplomatic Ukraine' an insight into the way the Ukrainian independent diplomatic infrastructure has been developed and consequently, the establishment of contacts and a qualitatively new presence of our state to the world community.

Леонтій САНДУЛЯК,
перший Посол України в Румунії,
доктор медичних наук, професор,
співавтор (з Л.Г. Лук'яненком)
Акту проголошення незалежності України

«Я СПРИЙМАВ СВОЮ МІСІЮ ПОСЛА В РУМУНІЇ НЕ ЯК РОБОТУ, А ЯК СЛУЖІННЯ МОЇЙ ВІТЧИЗНІ…»

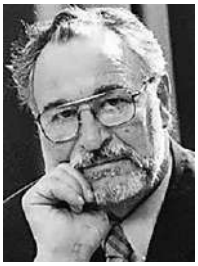

Якось уже після завершення моєї місії Посла незалежної України в Румунії один із українських журналістів мене запитав: «Пане Сандуляк, чому і як Ви без фахової освіти і сімейних традицій стали дипломатом?».

Усе почалося з такого випадку. На початку грудня 1991 року в аеропорту «Жуляни» ми чекали на літаки: я, безробітний екс-нардеп СРСР, до Чернівців, а Богдан Горинь, заступник голови Комісії Верховної Ради у закордонних справах на чолі парламентської делегації — до Кишинева. Їхній виліт також затримувався через негоду.

Від нічого робити я почав розповідати депутатам про історію Молдови, про румунсько-молдовські, румунсько-українські та румунсько-російські відносини, про ментальність румунів та молдован тощо. Послухавши це, Горинь запросив мене поїхати з ними до Кишинева їхнім консультантом. Згодом він доповів президентові Л.М. Кравчуку, що є, мовляв, людина на роль посла України в Румунії.

Пізніше від Президента надійшла відповідна пропозиція. Я погодився. Погодився заради України. Хоча на той час найкращою кандидатурою на посаду посла України в Румунії могла бути тільки кандидатура професора Олега Панчука, але вибір впав на мене.

Чому саме я? Тоді склалася така ситуація, що я запитав себе: якщо не я, то хто, якщо не зараз, то коли? Я знав проблеми українсько-румунських відносин, як мало хто в Україні. Кадрових дипломатів в Україні майже не було, чимало українців, які мали фахову освіту, працювали на Росію. А зовнішню політику України, я був у цьому глибоко переконаний, мають творити ті, хто душею вболіває за її незалежність. Тому й погодився на таку пропозицію.

Указ Президента про моє призначення Послом з'явився згодом. Як тільки це сталося, я запитав у нашому МЗС: «Коли мені їхати?». На що мені відповіли: «Ви Надзвичайний і Повноважний Посол, отже, самі все вирішуйте».

Отак мені випало три роки представляти і захищати інтереси України та зміцнювати дружні відносини з країною, яка мала територіальні домагання до нашої

держави. Це була чи не найважча та найвідповідальніша робота, яку мені доводилося виконувати в своєму житті. Працювати було непросто. Разом з тим у мене залишилися найкращі спогади про Румунію. Я люблю цю країну та її народ — працьовитий, дотепний, веселий.

Я усвідомлював, що Румунія посідала важливе місце у зовнішньополітичних та економічних інтересах України, що зумовлено багатьма чинниками, передусім спільними кордонами, широкими можливостями у налагодженні всебічної взаємовигідної співпраці. Геополітичний статус обох країн об'єктивно передбачав наявність спільних «європейських інтересів». Суттєвим для розвитку двосторонніх відносин було й те, що в Румунії, за офіційними даними, проживало приблизно 67 тис. українців (за даними Спілки українців Румунії — близько 250 тис.), в Україні — майже 135 тис. румунів та понад 324 тис. молдован (офіційний Бухарест не робить різниці між молдованами і румунами), які розселені переважно в Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях.

Упродовж останніх десятиліть (до 1991 року) Румунія була однією з головних партнерів Радянського Союзу, зокрема України. Однак коли розпочався процес розвалу СРСР і стала зрозумілою невідворотність появи незалежної держави — України, певні націоналістичні кола в Румунії розгорнули відверту антиукраїнську кампанію, аж до територіальних претензій. Так, незадовго до Всеукраїнського референдуму, 14 листопада 1991 року з'явилася декларація членів «Конвенції за встановлення демократії в Румунії», в якій стверджувалося, що «Північна Буковина і район Герці є румунськими землями і проведення на їх території референдуму про незалежність України суперечить міжнародним актам».

Однією з наступних недружніх акцій стала прийнята 28 листопада того ж року румунським парламентом заява, в якій Північна Буковина, округи Герца і Хотин, а також повіти півдня Бессарабії було оголошено «румунськими територіями». У заяві був заклик до парламентів та урядів інших держав у своїх актах про визнання незалежності України не поширювати його на ці території. Наступного дня аналогічні територіальні претензії було висловлено й у відповідній заяві румунського уряду.

Невдовзі у дипломатичних колах Бухареста заговорили про те, що румунське керівництво мало намір лише позначати проблему на перспективу. При цьому підкреслювалось, що позицію, викладену в парламентській заяві, не поділяли ні президент І. Ілієску, ні прем'єр-міністр країни, ні міністр закордонних справ Румунії. На початку січня 1992 року президент І. Ілієску надіслав президенту України Л.М. Кравчуку листа, в якому підтвердив «зацікавленість Румунії у плідному і взаємовигідному розвиткові відносин із сусідньою Україною» і висловив побажання в найкоротший термін встановити з нею дипломатичні відносини.

1 лютого 1992 року в Давосі (Швейцарія) відбулася зустріч президентів та міністрів закордонних справ двох країн, під час якої було підписано Спільне українсько-румунське комюніке про встановлення дипломатичних відносин.

1–4 квітня того ж року відбувся офіційний візит до Румунії делегації Верховної Ради на чолі з її головою І.С. Плющем. Мене включили до складу делегації, хоч я вже не був депутатом. Це було для мене приємною несподіванкою. Ще більшою несподіванкою була пропозиція Івана Степановича супроводжувати його на всіх заходах. Він зустрівся, зокрема, з президентом Румунії Іоном Ілієску, прем'єр-міністром Теодором Столожаном, міністром закордонних справ Адріаном Нестасе, головою Сенату парламенту Румунії академіком Олександром Бирледяну та головою Палати депутатів професором Даном Марціаном, а також з міністром торгівлі й туризму. Крім того, українська делегація зустрілася як з головами обох палат, так і з лідерами всіх фракцій у парламенті та головами його комітетів: зовнішньої політики, землеробства і харчової промисловості, охорони довкілля, комітету з прав людини, економічного комітету, комітету з питань науки, освіти, молоді та спорту.

25 червня 1992 року у Стамбулі на зустрічі президентів двох країн було обговорено конкретні питання розвитку двосторонніх відносин. Нарешті, 13 липня вийшов Указ Президента України Л. Кравчука про призначення мене Надзвичайним і Повноважним Послом України в Румунії. Першим секретарем посольства на посаді радника з політичних питань і на той час єдиним співробітником МЗС України призначило кар'єрного дипломата Геннадія Алтухова. Він свого часу працював у посольстві Радянського Союзу в Румунії. Отже, добре знав мову та країну. Ми почали готуватися до роботи в Румунії. Хоч як прикро про це писати, але моя підготовка в нашому МЗС нікого не цікавила. Я сам опановував дипломатичний протокол, прийнятий ще в СРСР, та міжнародні документи про діяльність дипломатичних місій.

У ті дні я інкогніто відвідав Бухарест з метою привезти фотографії будівель колишнього посольства СРСР, які на той час Росія вже привласнила. Я мав намір домовитися з посольством Російської Федерації про передачу нам хоча б однієї будівлі. Найбільше мені хотілося отримати будівлю колишнього консульського відділу посольства. У майбутньому мені це вдалося: росіяни передали нам будинок на вул. Туберозілор, 5 площею 1500 кв. м, в якому ми розмістили консульський та торгово-економічний відділи нашого посольства.

3–4 вересня 1992 року відбувся офіційний візит до Румунії міністра закордонних справ України А.М. Зленка, який зустрівся з президентом І. Ілієску та прем'єр-міністром Т. Столожаном. Відбулися переговори з делегацією МЗС Румунії на чолі з Міністром А. Нестасе. Міністри закордонних справ підписали Консульську конвенцію та міжурядову Угоду про співпрацю в галузі культури, науки та освіти. Важливим було те, що сторони заявили про своє бажання «відкласти проблему кордонів», яка заважала розбудові українсько-румунських відносин, і зосередити увагу на розвиткові всебічної співпраці в політичній, економічній, науковій, культурній та інших галузях. Ми з Алтуховим були також у складі української делегації.

Тим часом з МЗС Румунії прийшла позитивна відповідь про згоду щодо направлення мене послом до Румунії. Я запитав у відділі кадрів нашого міністерства, коли мені їхати до Румунії. Відповіли, що можу їхати хоч зараз, паспорт та Вірчі грамоти вже готові. Від'їзд призначили на 22 вересня.

Перед від'їздом нас — мене і професора Г. Ходоровського, який був призначений послом до Індії — прийняв президент України Л. Кравчук. Помічник президента попередив, що аудієнція має тривати не більше 10 хвилин. Президент відпустив нас через 8. Він сказав, що добре знає нас і впевнений, що ми гідно представлятимемо Україну в державах перебування. Потім привітав нас і побажав успіхів у роботі. Мені при цьому зауважив, що країна, до якої я їхав послом, складна. В мене склалося враження, що Леонід Макарович хотів, очевидно, висловити мені співчуття.

Буквально перед нашим від'їздом Віталій Портніков, який тоді працював кореспондентом «Комсомольської правди», взяв у мене інтерв'ю. Насамперед його цікавила думка посла України щодо територіальних домагань до України з боку Румунії. Я відповів, що повоєнні кордони між СРСР та Румунією встановили держави, які підписали Паризький мирний договір 10 лютого 1947 р. і що цей договір був базою миру та європейської стабільності. Між іншим, він узаконив незалежність Румунії, гарантуючи її кордони. Тому цей договір треба сприймати повністю, або повністю відхиляти. Але невизнання його законності може породити ланцюгову реакцію щодо законності кордонів у Європі. При цьому я зауважив, що країна, яка висуває територіальні домагання до своїх сусідів, має бути готовою задовольнити аналогічні домагання інших сусідів до себе. Я не назвав претензії Угорщини на румунські території. Але в МЗС Румунії це інтерв'ю прочитали, і воно їм не сподобалося.

Нарешті, ми з Алтуховим у поїзді Москва–Софія їдемо до Бухареста. На станції Вадул-Сірет зайшли українські прикордонники і російською мовою попросили пред'явити документи. Потім забрали наші паспорти і кудись пішли. Це мене шокувало, бо румунські прикордонники, не питаючи паспортів, сказали: «Ласкаво просимо, пане Посол, до Румунії».

Пізніше, вже в Порубному, мені доводилося робити зауваження нашим прикордонникам, які, бачачи, що румунські прикордонники віддавали честь машині з дипломатичними номерами і прапором України, все одно запитували мене російською мовою, хто я такий та якою мовою розмовлятимемо. Довелося вимагати їх звільнення, адже вони ганьбили державу Україна.

22 вересня ми прибули до Бухареста. Мене зустріли працівники МЗС Румунії та допровадили до Українського Дунайського пароплавства на вул. Рабат, 1, де тимчасово зупинилися. Пароплавство розташовано напроти МЗС Румунії. Того ж дня я вручив копію Вірчих грамот міністру закордонних справ Румунії, а через три дні, 25 вересня, вручив Вірчі грамоти президенту Румунії.

Ця подія запам'яталася на все життя. Був теплий, сонячний день. Пароплавство виділило мені досить пристойний «мерседес», на якому було навіть гніздо для прапора, але президент Румунії прислав за мною свій автомобіль. Тому для вручення Вірчих грамот я їхав під прапорами двох держав: Румунії і України. До резиденції І. Ілієску в палаці Котрочень нас супроводжував автомобіль з протокольного відділу МЗС, а також авто з кореспондентами з України. Я, звичайно, хвилювався, бо більш урочистого моменту в моєму житті ще не було: я їхав під прапором своєї держави, щоб презентувати її перед президентом сусідньої. Через хвилювання припустився аж двох порушень протоколу: потиснув руку людині, яка відчинила двері мого автомобіля та поцілував руку жінці — завідувачці протокольного відділу Президента Румунії, яка зустрічала мене на сходах резиденції. (Я знав, що в румун прийнято цілувати руки жінкам або, за неможливості це зробити, просто сказати: «Цілую руку», але від хвилювання я забув, «що табель про ранги» не передбачав такої поваги до жінки нижчого рангу. Та, гадаю, завідувачка протокольної частини мені це вибачила).

Процедуру вручення Вірчих грамот та початок бесіди з президентом Румунії фільмували українські та румунські телевізійники. Іон Ілієску зробив кілька кроків мені назустріч і привітався. Я, звичайно, румунською мовою, сказав наступне: «Ваша Ексцеленціє, пане Президенте! Прошу Вас прийняти теплі привітання та найщиріші побажання доброго здоров'я Вам особисто та процвітання і добробуту румунському народові. Від Президента України Леоніда Кравчука, за дорученням якого я маю честь вручити Вашій Ексцеленції Вірчі грамоти, які підтверджують мої повноваження як Надзвичайного і Повноважного Посла України в Румунії. Дозвольте запевнити Вас, що моя діяльність як Посла буде спрямована на зміцнення традиційної дружби між українським та румунським народами. Ще раз дозвольте, Ваша Ексцеленціє, засвідчити Вам мою глибоку повагу та шанування». Президент узяв Вірчі грамоти, передав їх завідувачці протокольної частини і запросив мене сісти.

Журналісти залишили залу. Президент почав розмову російською мовою. Я був радий, бо я румунською володів гірше, ніж він російською. Розмова тривала хвилин 15. Після аудієнції президент Румунії погодився дати інтерв'ю українським журналістам. Це було дещо несподівано, оскільки про інтерв'ю завчасної домовленості не було. Просто вони перед входом до зали для аудієнцій попросили завідувачку протокольною частиною передати таке прохання президенту.

Повернувшись до Дунайського пароплавства, на нас чекала ще одна приємна несподіванка: працівники пароплавства після того, як ми вийшли з автомобіля, підняли над будівлею синьо-жовтий Державний прапор України та включили запис Державного гімну. Вперше з 1924 року, коли в Румунії припинила свою діяльність дипломатична місія Української Народної Республіки, над Бухарес-

том знову замайорів синьо-жовтий стяг України. (Щоправда, в УНР він був жовто-блакитним). На урочистостях підняття прапора над тимчасовим приміщенням посольства були присутні українські журналісти, представники української діаспори в Бухаресті та співробітники Дунайського пароплавства.

Цей день запам'ятався ще двома подіями: 1) з МЗС Румунії надійшла перша нота, якою нашу увагу звернено на те, що по Дунаю ходять судна під червоними прапорами неіснуючої вже держави. У ній стояло питання чи є серед них українські судна, чи готова Україна нести відповідальність за порушення ними прийнятих у міжнародній практиці правил судноплавства; 2) троє одеситів знайшли посольство і прийшли до нас зі скаргою на те, що румунські міліціонери конфіскували у них телевізори, якими вони торгували в Бухаресті. «Вони, — кажуть, — запропонували нам подарувати їм один телевізор. Ми відмовились, і вони конфіскували всі». Я запитав, чи видали їм румунські міліціонери відповідним чином оформлений документ про конфіскацію. Після ствердної відповіді сказав скаржникам, що треба було подарувати два телевізори і бути вдячними, що не конфіскували інші, бо те, чим вони займалися, називається «незаконна торгівля контрабандним товаром».

На другий день почалися буденні турботи. Треба було терміново дістати транспорт та знайти приміщення для посольства, встановити зв'язок та оргтехніку, потурбуватися про збільшення його штату. Для початку Дунайське пароплавство надало нам у тимчасове користування старий «мерседес». Згодом я замовив на фірмі «Вольво» три представницьких автомобілі для послів України в Бухаресті, Софії та Кишиневі (як правило, посли, крім послів Швеції, їздять не на «Вольво») і п'ять серійних автомобілів. За це (рекламу фірми та велике замовлення) ми мали суттєву знижку в ціні. Щодо приміщення. Спочатку ми орендували за досить велику плату дві кімнати в Дунайському пароплавстві. Там же винаймали і дві кімнати під житло. Я пропонував нашому Міністерству закордонних справ побудувати приміщення для посольства, але мені запропонували купити готове. З труднощами, але вдалося придбати будівлю колишнього посольства неіснуючої вже Німецької Демократичної Республіки. Це досить пристойна будівля і, головне, пристосована до роботи. В Києві підшукали аналогічне приміщення для румунського посольства.

5 жовтня на моє прохання МЗС України відрядило до Бухареста Теофіла Рендюка на посаду першого секретаря з консульських питань та механіка-водія Леоніда Ставчанського. Дружина Т. Рендюка виконувала функції секретаря, а дружина Л. Ставчанського — бухгалтера. В такому складі ми працювали майже рік. Наша діяльність була спрямована на інформаційно-аналітичне забезпечення процесу нормалізації та розбудови українсько-румунських відносин. Посольство, яке на початковій стадії складалося з трьох дипломатів, виконувало всі ті функції, які виконує будь-яке інше посольство. В посольстві Франції, наприклад, на той час працювали 33 дипломати. Нам же лише через рік відрядили до консульського відділу Юрія Вербицького та Георгія Ястремського першими секретарями, а також Анатолія Яценюка військово-морським аташе. Ще через два роки до посольства прибули радник з політичних питань Василь Боєчко, керівник торговельно-економічної місії при посольстві Михайло Гайнічеру на посаду радника та Віктор Петров — перший секретар з питань безпеки та зв'язків з відповідними службами країни перебування. Були заповнені вакантні посади коменданта та завідувача канцелярії.

Та ми почали виконувати свої функції в повному обсязі вже з першого дня прибуття до Бухареста. Велику увагу приділяли створенню позитивного іміджу України в Румунії, роботі з місцевими журналістами.

На другий день після вручення мною Вірчих грамот президенту Румунії радіожурналіст Ніколай Думітру попросив інтерв'ю для румунського радіо. При цьому попередив, що інтерв'ю має тривати не більше 5 хв. Я говорив 4 хв 30 с, що дуже здивувало журналіста. Пояснив йому, що більше 20 років читав лекції в університеті, тому добре відчував час.

Ось таким було моє перше інтерв'ю в перекладі з румунської мови, яке вийшло в ефір 27 вересня 1992 року:

«Кор.: Пане Посол, раді Вас вітати на румунській землі. З якими думками Ви прибули до Бухареста?

Посол: Відносини між Україною та Румунією беруть свій початок у глибині віків. Бо так було потрібно Богові, щоб ми були сусідами. За майже півторатисячолітню історію між нашими народами було всякого: і розбрат, і взаємна поміч у боротьбі за виживання, та на рубежі XX–XXI століть варто забути про те, що нас роз'єднувало в далекому і не дуже далекому минулому і пам'ятати про глибоке взаємне проникнення наших культур, пам'ятати і робити все для того, щоб зміцнити та поглибити добросусідські відносини.

Кор.: Як відомо, в Україні проживає 460 тис. румунів. Як забезпечені їхні права?

Посол: Особливістю України та Румунії, як сусідніх держав, є те, що румуни в Україні, як і українці в Румунії, не є емігрантами. Вони є автохтонами, і кожен живе на землі своїх предків, тобто в себе вдома. Завдання урядів наших держав — зробити все, щоб цей дім був багатим і щасливим.

Я пишаюся тим, що Україна, навіть в умовах тоталітарного режиму радянської комуністичної імперії, спромоглася забезпечити етнічну ідентичність своїх народів. УРСР була чи не єдиною республікою в колишньому СРСР, де поруч з російськими школами існували не тільки українські, а й національні румунські, польські, болгарські, угорські та інші школи.

Як громадянин України я пишаюся також тим, що одним із перших законів, які прийняла моя країна після відновлення своєї державності, був закон про національні меншини. Він був спрямований не лише на збереження етнічної ідентичності всіх народів України, а й на розквіт їхніх культур та духовної самобутності. І це не просто декларація. Наприклад, лише в Чернівецькій області, де мешкає близько 200 тис. румунів та молдован, що становить майже 20% населення, маємо 86 румунських шкіл, у яких викладання всіх предметів здійснюється виключно румунською мовою, дитячі садки, бібліотеки та будинки культури в кожному селі, маємо також кафедру румунської філології в університеті, години румунського мовлення на радіо та телебаченні.

Кор.: Якими Ви бачите економічні відносини між нашими державами?

Посол: Економічна співпраця між Україною і Румунією має вже певні традиції. Але, зараз коли наші країни вирішують подібні проблеми, пов'язані зі здійсненням економічних реформ, переходом до ринкової економіки, відкриваються нові можливості для урізноманітнення та поглиблення економічної співпраці між двома державами на благо українського та румунського народів.

Український народ традиційно толерантний і доброзичливий. Тож Україна зичить своїй древній сусідці Румунії усіляких гараздів.

Кор.: Нарешті, останнє запитання, яке мало бути першим. Хто Ви є, пане Посол?

Посол: Я буковинець. Університетський професор, доктор медичних наук. До речі, клінічну частину докторської дисертації я виконував тут, у Бухаресті в Інституті ім. Пархона під керівництвом академіка Мілку. Користуюсь нагодою, щоб ще раз засвідчити йому та його співробітникам мою глибоку повагу. Я одружений. Дружина та доньки також лікарі».

Досить оперативною була реакція з Києва. Міністр А. Зленко виголосив мені догану за «буковинця». Сказав, що це, мовляв, «політична помилка» і що він доповість про неї президенту. Я ж до цього часу не впевнений, що це була «політична помилка». А коли б я був родом з Галичини чи Слобожанщини?

Вважаю за доцільне згадати ще одне радіоінтерв'ю з кількох причин: черговий румунський журналіст був доволі доброзичливим і щиро прагнув познайомити радіослухачів з Україною. В його запитаннях я відчував вибачення за антиукраїнські публікації в румунській пресі, до того ж він мав добре почуття гумору.

Після інтерв'ю я запитав, коли воно вийде в ефір. На що журналіст відповів, що це була пряма передача. А на моє бідкання, що я погано володію румунською мовою, він відповів, що саме в цьому і була цінність такого інтерв'ю. Радіослухачі, наголосив журналіст, позитивно оцінять сам факт вживання Послом України, хоч і недосконало, мови держави, в якій працює. Та головне, зауважив він, полягало в тому, що я говорив на limba dragoste — тобто мові любові.

Таких радіо- і телеінтерв'ю, як і моїх виступів у різних аудиторіях, було чимало.

Посольство України в Румунії на той час передплачувало для своєї роботи більше двох десятків газет та журналів. Румунська преса загалом, за деякими винятками, не була доброзичливою до України. А так звані опозиційні газети націоналістичних партій друкували про Україну сотні матеріалів надзвичайно негативного характеру. Здебільшого це були матеріали про «дискредитацію» в Україні румунської національної меншини, про закриття румунських шкіл та дитячих дошкільних закладів, про «насильницьку українізацію» румунів, про наругу над могилами румун, підпал старовинної румунської церкви в Чернівцях тощо. Так, одного разу більшість румунських газет повідомили про закриття румунської школи в м. Герца. Одна із газет навіть звернулася до посольства з проханням прокоментувати цей факт. У листі до редакції ми підтвердили факт закриття цієї школи, а також повідомили, що це була школа-інтернат для розумово відсталих дітей, яка функціонувала з повоєнних років. В останні роки у румунських родинах майже не було розумово відсталих дітей, а тому відпала потреба в такій спецшколі. Замість неї було відкрито загальноосвітню середню школу. Я попросив редактора опублікувати цю інформацію як спростування попередньої. Звичайно, газета її не опублікувала.

Зате іншу інформацію мені вдалося прокоментувати публічно. Якось «Ромпрес» (національна пресова агенція Румунії) опублікувала повідомлення про те, що в Кіровоградській області України якийсь «п'яний українець» покусав пса. Більшість газет передрукувала це «сенсаційне повідомлення». На одній із прес-конференцій мене запитали, чи було це правдою. Я відповів, що так. Але при цьому зауважив, що «Ромпрес» не згадало чомусь про етнічну приналежність того українця, адже в Україні мешкають представники більше ста національностей. До цього додав, що навіть знав прізвище цього «українця», але не хотів його називати, оскільки воно притаманне представникові певної національності.

Я свідомо навів тут лише окремі факти (а їх було значно більше), щоб показати, в яких непростих умовах мені, як першому Послу незалежної України в Румунії та співробітникам посольства довелося започатковувати нашу діяльність в цій країні.

Робота з дипломатичним корпусом, політичними діячами та урядовцями Румунії була серед основних пріоритетів діяльності нашого посольства. Я добре усвідомлював, що особисті контакти, вміння зацікавити співрозмовника, здобути його прихильність становили особливу компоненту в діяльності дипломата, який представляє не тільки свій уряд, а й країну та її народ. Тож країна сприймається і через особистість її головного представника. Тому велике інформаційне навантаження закладалося нами в різні заходи, причому не лише офіційні прийняття, а й різноманітні виставки, виступи художніх колективів тощо. На жаль, в цьому плані наше посольство не мало тоді великих можливостей. Досить сказати, що перший прийом з нагоди національного свята Дня незалежності ми змогли організувати лише в 1994 році. Того ж року публічно відзначили 180-ту річницю від дня народження Тараса Шевченка, День Перемоги та 50-ту річницю визволення України від німецьких військ. Причиною такої ситуації був не лише брак належного фінансування посольства.

Я досить часто зустрічався не тільки з румунськими урядовцями (наприклад, з міністром освіти і науки — п'ять разів), а й з представниками культури, науки та бізнесу. Навіть кілька разів зустрічався з Його Святістю патріархом

Теоктістом, з яким обговорював можливість богослужіння українською мовою в парафіях, де проживають українці, та визнання ним канонічності Української Православної Церкви Київського патріархату.

Перемовини з патріархом були складними. Він пообіцяв позитивно вирішити проблему щодо мови богослужіння тільки після усвідомлення того, що православні вірні в українських селах переходять до греко-католиків, щоб мати можливість «спілкуватися з Богом рідною мовою». Щодо визнання УПЦ КП, то Святійший пішов лише на те, щоб дозволити митрополитові банатському Николаю освятити українську православну церкву в м. Лугож разом із митрополитом Буковинським і Чернівецьким Данилом (УПЦ КП).

Приємно було працювати з румунськими дипломатами, які були професіоналами високого класу. Кожен дипломат-початківець у ранзі аташе має чітко бачити перспективу свого кар'єрного зростання та бути впевненим в її реалізації. При цьому ми пам'ятали, що одна із фундаментальних засад Стратегії зовнішньої політики Румунії полягала в «створенні передумов для реалізації в перспективі возз'єднання нації в природних кордонах Румунії». І в цьому плані діяльність румунських дипломатів була послідовною, динамічною та наступальною. Крім того, МЗС Румунії вміло і систематично створювало позитивний імідж своєї країни перед світовим співтовариством, насамперед через акредитований у Бухаресті іноземний дипломатичний корпус.

Ми в посольстві усвідомлювали, що й антиукраїнська риторика в пресі як у Румунії, так і за її межами добре диригувалася МЗС. Тож захищати національні інтереси України нам було досить нелегко. Тому я дозволяв собі робити те, що вважав за доцільне, виходячи з інтересів моєї держави.

У 1993 році на урочистому засіданні парламенту Румунії з нагоди національного свята, де був присутній увесь іноземний дипкорпус та парламентська делегація з Кишинева, депутати як з Молдови, так і румунські патетично запитували: «До яких пір Україна володітиме незаконно окупованими румунськими землями?» Антиукраїнська істерія наростала. Перший заступник міністра закордонних справ Діну сидів з похиленою головою і закритим долонями обличчям. Посли Фінляндії та Норвегії дивилися на мене з цікавістю. Тоді я встав і демонстративно залишив залу засідань. Після мене так само вчинив і Посол Угорщини.

У посольстві мій перший секретар, який спостерігав цю подію по телевізору, зустрів мене запитанням: чи я подумав, як оцінить такий мій демарш президент України. Відповів йому, що як Надзвичайний і Повноважний Посол, я в тій ситуації не міг вчинити інакше. Одразу ж зателефонував міністрові закордонних справ України, який прийняв моє повідомлення до відома без коментарів. Потім мені зателефонували із «Ромпрес»: просили прокоментувати мій вчинок. Я відмовився. Запитали, чи можуть вони повідомити, що я не захотів коментувати. Я тоді поцікавився: чи буде це в інтересах Румунії? Отож румунська преса «не помітила» демаршу послів України та Угорщини. Це ще раз переконало мене в тому, що румунські ЗМІ досить активно співпрацюють із своїм МЗС.

Другий випадок незвичної реакції Посла України не забарився. Ми отримали запрошення від МЗС Румунії взяти участь в екскурсії визначними місцями історичної Молдови та Південної Буковини. Програмою передбачалося відвідання також музею історії Буковини. Для мене мета екскурсії була цілком зрозумілою: показати іноземним дипломатам за допомогою, так би мовити «речових доказів», що Україна, мовляв, незаконно володіла румунськими «історичними землями». Так воно і виявилося. Під час відвідин музею дипломатів поділили на дві групи — англомовну та франкомовну. Я був в англомовній групі, екскурсоводом для якої був особисто директор музею. Англійською мовою він не володів, а тому розповідав румунською мовою з перекладом англійською. Звичайно, вчений-екскурсовод на підставі «речових доказів» стверджував, що Буковина

«споконвіку була заселена предками румунів даками». Потім входила до складу середньовічної Молдови. «Українці навіть не були нашими сусідами, — заявив директор музею. — Сусідами ж Молдови були Польща та Угорщина, а українці з'явилися на півночі Буковини тільки як бранці Штефана Великого. Згодом, після окупації краю Радянським Союзом, Сталін депортував буковинських румунів до Сибіру і переселив на їх місце українців та росіян. Ось чому сьогодні на півночі Буковини переважає українське населення». Як же мав реагувати на все це Посол України? Дискутувати з екскурсоводом? Не той рівень. Але задати запитання по суті почутої інформації я міг. Тож і запитав: «Скажіть, будь ласка, а хто побудував на Буковині міста і села?» Відповідь: «Звичайно, ми — румуни». Тоді я запитав, чому ж румуни назвали побудовані ними міста і села українськими назвами? Чому «Чернівці», а не «Негрешти», «Радівці», а не «Букурешти», чому «Сторожинець, «Заставна», «Нова Сулиця», «Хотінь», «Воронець», «Воловець»? Нарешті, чому румуни користуються українським топонімом краю «Буковина»? Хтось із дипломатів попросив перекласти мій з екскурсоводом діалог. Почувши переклад, вони почали так голосно сміятися, що до зали увійшов стурбований міністр закордонних справ Румунії Т. Мелешкану, який, дізнавшись про суть інциденту, ледь стримав свої емоції. Пізніше, коли ми на лоні природи біля багаття дивилися та слухали фольклорний концерт, запиваючи шашлики добірними винами, деякі дипломати тисли мені руку та дякували за отримане задоволення. Посол Югославії, колишній член Політбюро Комуністичної партії Югославії та прем'єр-міністр Десімір Живтік, з яким я приятелював, запитав мене, до якої релігійної конфесії я належу. «Бо я бачу Вас на богослужінні в костелі, а на Великдень та Різдво — в православній церкві». Відповів, що я православний атеїст. Посол довго сміявся, потім зауважив, що ми одновірці. Тоді я вже серйозно сказав, що я хрещений в православ'ї і представляю найбільшу православну державу.

Саме так, підкреслив я, найбільшу, бо в Україні набагато більше православних вірних, ніж у Росії. Я дивуюся, чому посли інших православних держав не відвідують у ці свята православний храм, в якому моляться президент та члени уряду країни перебування. Що ж до католицького храму, то я відвідував усі протокольні заходи, які влаштовував у костелі папський нунцій. Крім того, мені дуже подобалася Божественна літургія в супроводі органної музики.

Працювати з румунськими дипломатами та політиками було досить нелегко. Можливо, щодо деяких питань я дотримувався достатньо жорсткої позиції і поводився не зовсім дипломатично. Одного разу вдався до оригінального способу довести свою думку до МЗС Румунії щодо проблеми «об'єднання двох румунських держав» та проблеми Придністров'я. Якось до мене приїхав із Кишинева колишній завідувач кафедри, на якій я працював, професор С.А. Кузнєцов з дружиною. Я запросив їх до себе на вечерю. За столом говорили і про згадані проблеми. Я звернув його увагу на те, що відносини між Румунією та Молдовою дуже нагадували зв'язки між Україною та Росією. Як Росія не може змиритися з існуванням суверенної України, так і Румунія не може змиритися з існуванням суверенної Республіки Молдова. Крім того, попри те, що українці не тільки творили російську науку і культуру, а й причетні до створення Російської імперії, росіяни ставляться до українців зверхньо. Так само зверхньо та з недовірою ставляться і румуни до молдован. Професор підтвердив, що в міжвоєнні роки, коли Бессарабія була в складі Румунії, в бессарабські села присилали з регату (королівства) навіть жандармів та примарів (сільських старост). Особливу злість у румунів викликало те, що я вперто вживав назви «румун» і «молдован». Ще не було випадку, щоб мене не запитали, як я їх розрізняю. Я завжди радив усім поцікавитися цим у самих румунів та молдован.

Після вечері проводжав подружжя Кузнецових до готелю. Сергій Антонович запитав мене, чи я впевнений, що моя квартира не прослуховується. Відповів, що був упевнений у тому, що прослуховується. Професор здивовано запитав, чому ж

я так відверто говорив. Відповів йому, що це був найкращий спосіб довести свою позицію до «товарища майора» і при цьому уникнути дипломатичних ускладнень.

Значно легше працювалося з іноземними дипломатами, акредитованими в Бухаресті. За якихось три-чотири місяці я зустрівся майже з усіма послами, за винятком Посла Ізраїлю. Ми з ним вручали Вірчі грамоти в один день. Пізніше я помітив, що він чомусь уникав спілкування зі мною. Можливо, це мені лише так здалося.

У моєму щоденнику є копії записів розмов майже з усіма послами. Читати їх надзвичайно цікаво, але в багатьох записах була конфіденційна інформація і тому оприлюднювати її навіть сьогодні було б з мого боку неетично. Достатньо сказати, що з багатьма послами у мене склалися якщо не дружні, то доволі приязні стосунки.

Щодо відносин з послами Росії. Згідно зі встановленим правилом, після зустрічі з дуаєном дипкорпусу дипломатичні візити здійснюють спочатку до послів, які прибули раніше до країни перебування. Але через «внуків Карла Маркса» з посольства РФ надійшов сигнал, що там очікують мого візиту в першу чергу до них, чим я, мовляв, підкреслю моє «особливе ставлення» до Посла Росії. Та я дотримувався Протоколу. Хоча Посол Богданов працював у Румунії вже давно, зустріч з ним була однією із перших, але не першою. Наша зустріч тривала десь 45 хвилин. Богданов був помітно стриманим. Говорили про наше недавнє минуле, про роль особистостей в історії. Посол Росії давав досить оригінальні характеристики Сталіну та Хрущову, говорив про «нашу відповідальність» перед світовим співтовариством. Вірніше, про значення російсько-українських відносин для світу. Я обґрунтував нашу зацікавленість у тому, що ми хотіли б побачити сучасну Росію заможною та демократичною.

Невдовзі Богданов завершив свою місію і від'їхав до Москви. Новий Посол Росії в Румунії Євген Дмитрович Островенко був родом з Херсонської області. Кар'єрний дипломат. Намагався переконати мене в тому, що прізвища, які закінчуються на «-енко», притаманні не тільки українцям. Він, на відміну від мене, після зустрічі з дуаєном відразу відвідав посольство України, причому разом з дружиною. Між нами склалися дружні стосунки. Знайшлися спільні знайомі. Росіяни запрошували нас на всі заходи, що відбувалися в їхньому посольстві. Навіть на перегляд кінофільмів та на концерти приїжджих артистів. Часом наші дискусії були досить гострими. Наприклад, на тему хто кого зрадив — Мазепа Петра Першого чи російські царі Україну. Не сподобалося Островенку і моє негативне ставлення до російсько-чеченської війни. Але загалом ми демонстрували приязні відносини.

В цих спогадах я коротко окреслив лише видиму, публічну частину початкового етапу діяльності очолюваного мною посольства, але загалом робота дипломатичної місії є надзвичайно складною, клопітливою і виснажливою. Тим, хто був першим послом України, було найважче, я сам це добре відчув. Тому, гадаю, що такі ж нелегкі часи пережили й інші перші посли незалежної України в інших державах світу.

І останнє. Дипломат, як добре відомо, зобов'язаний володіти іноземними мовами, хоча б основними: англійською, французькою і, звичайно, мовою країни перебування. На жаль, Бог обділив мене цим талантом. Іноземні мови давалися мені важко. Упродовж свого 80-річного життя я вивчав російську, французьку, німецьку, англійську та португальську мови. Якщо дипломат повинен «вміти мовчати багатьма іноземними мовами», то мені це добре вдавалося. Румунської ж мови я не вивчав. Трохи знав її з дитинства, бо спілкувався з ровесниками-молдованами, коли пас овець та грався з ними в дитячі ігри. Вдосконалював цю мову під час 10-місячного наукового стажування в румунському НДІ ендокринології імені академіка К. Пархона, але вивчати її предметніше з викладачем розпочав, коли вже став Послом.

Сподіваюся, що моя відверта розповідь про хоч і нетривалу, але доволі почесну місію першого Посла незалежної України в Румунії, також не залишиться поза увагою читачів «України дипломатичної».

Leontii SANDULIAK,
the first Ambassador of Ukraine to Romania,
Doctor of Medical Sciences, Professor,
co-author (together with Levko Lukianenko)
of the Act of Declaration of Independence of Ukraine

'I PERCEIVED MY MISSION OF THE AMBASSADOR TO ROMANIA NOT AS A JOB, BUT AS A SERVICE FOR MY MOTHERLAND…'

One day after I have already completed my mission of the Ambassador of independent Ukraine to Romania, a Ukrainian journalist asked me the following question, 'Mr. Sanduliak, how has it happened that having no professional education or family traditions you became a diplomat?'

It all started with the following episode. At the beginning of December of 1991, at the 'Zhuliany' airport we waited for our planes: i.e. I, unemployed ex-deputy of the USSR, and Bohdan Horyn, deputy chairman of the Foreign Affairs Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine, as a head of a parliamentary delegation, and I, were waiting for airplanes. My plane was to Chernivtsi, his — to Kishinev. Their departure was also delayed because of bad weather conditions.

To while away the time, I began to tell the deputies about the history of Moldova, the Romanian-Moldovan, the Romanian-Ukrainian and the Romanian-Russian relations, about the mentality of Romanians and Moldovans and so on. Having listened to this, Horyn invited me to go with his delegation to Kishinev as their consultant. In a short time, he reported to President L.M Krawchuk that there was a suitable person for the post of the Ambassador of Ukraine to Romania.

Later, I receiver from the President a relevant proposal. I agreed, and agreed for the sake of Ukraine. Although the best candidate for the post of Ambassador of Ukraine to Romania at that time could be only Professor Oleg Panchuk, however the choice fell on me.

Why namely me? In that situation, I asked myself: if not me, then who, if not now, then when? I was aware of the problems in the Ukrainian-Romanian relations, as almost no one in Ukraine. The number of career diplomats in Ukraine was not enough, while many Ukrainians with professional education worked for Russia. I strongly believed that the foreign policy of Ukraine should be created by those who were worried about Ukraine and its independence. I, therefore, accepted such a proposal.

The Presidential Decree on my appointment as the Ambassador was issued in a short time. As soon as it happened, I asked our MFA when should I leave. The answer was, 'You are the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary, so you have to decide for yourself.'

As so for three years I had an opportunity to represent and protect the interests of Ukraine and to strengthen friendly relations with the country that had territorial claims on our country. It was actually the most difficult and responsible work I ever had to do in my life. It was not easy to work. At the same time, I still have the best memories about Romania. I love this country and its hard-working, witty and cheerful people.

I realized that Romania had an important role in Ukraine's foreign policy and economic interests that was stipulated by many factors, primarily by common borders and broad possibilities for establishing a comprehensive mutually beneficial cooperation. The geopolitical status of both countries presupposed objectively the existence of common 'European interests'. As very important for the development of bilateral relations was the fact that, according to official data, approximately 67,000 Ukrainians (about 250,000 according to the Union of the Ukrainians of Romania) resided in Romania,

while almost 135,000 Romanians and more than 324,000 Moldovans (the authorities of Bucharest do not make difference between Moldovans and Romanians) lived in Ukraine, mainly in Zakarpattya, Chernivtsi and Odesa regions.

During the last decades (until 1991), Romania was one of the key partners of the Soviet Union and particular of Ukraine. However, when the process of USSR's collapse had started and it became evident the inevitability of the emergence of Ukraine as an independent state, certain nationalist groups in Romania had launched an unconcealed anti-Ukrainian campaign that escalated to territorial claims. Thus, shortly before the All-Ukrainian Referendum, on November 14, 1991, members of the 'Democratic Convention of Romania' issued a declaration, in which they stated that 'Northern Bukovyna and the Hertsa region belong to Romanian lands and the holding on their territory of a referendum on Ukraine's independence is in conflict with international acts.'

Another unfriendly action was the release by the Romanian Parliament on November 28, 1991 of a statement declaring Northern Bukovyna, the adjacent territories of Hertsa and Khotyn as well as the southern districts of Bessarabia as 'Romanian territories.' The statement appealed to parliaments and governments of other states not to include these territories in their acts on the recognition of Ukraine's independence. The following day, similar territorial claims were expressed in the relevant statement by the Romanian government.

Soon, diplomatic circles in Bucharest asserted that the Romanian government had intended only to denote the problem for the perspective. At the same time, it was stressed that the position expounded in the parliamentary statement was supported neither by President I. Iliescu nor by the Prime-Minister, nor by the Minister for Foreign Affairs of Romania. At the beginning of January 1992, President I. Iliescu sent a letter to the President of Ukraine L. Krawchuk, in which he confirmed the 'interest of Romania in fruitful and mutually beneficial development of relations with the neighbouring Ukraine', and expressed the wish to establish diplomatic relations with our country within the shortest term.

On February 1, 1992, a meeting between the presidents and foreign ministers of the two countries was held in Davos, Switzerland, at which the Joint Ukrainian-Romanian Communiqué on the establishment of diplomatic relations was signed.

During April 1-4 of the same year, a delegation of the Verkhovna Rada headed by I.S. Pliushch made an official visit to Romania. I was included in the delegation, although I was no longer a deputy. That was a pleasant surprise for me and a greater surprise was the proposal by Ivan Stepanovich to accompany him at all events. In particular, he met with Romania's President Ion Iliescu, with Prime Minister Theodor Stolojan, with Foreign Affairs Minister Adrian Năstase, Chairman of the Senate of the Romanian Parliament, academician Alexandru Bârlădeanu, with Chairman of the Chamber of Deputies of Romania, Professor Dan Marţian, as well as with the Minister for Commerce and Tourism. Besides, the Ukrainian delegation had also meetings both with chairmen of two chambers and with leaders of all factions in the Parliament and heads of its committees: on foreign policy, agriculture and food industry, environmental protection, human rights committee, economic committee, committee dealing with science, education, youth and sports.

At the meeting of presidents of the two countries held in Istanbul on June 25, 1992, specific issues of the development of bilateral relations were discussed. At last, on July 13, the President of Ukraine L. Krawchuk signed the Decree on my appointment as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to Romania. The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine appointed a career diplomat Hennadii Altukhov as the first secretary of the embassy in the position of a counsellor on political issues and he was the only staff member at that time. He once worked at of the Soviet Union Embassy in Romania, and, therefore, knew the language and the country well. We started to make preparations for the work in Romania. However bitter as it may be to write about this, but my preparation for this mission was of no interest to anyone at the MFA. I learned on my own the diplomatic protocol, adopted back in the USSR, and international documents on the activities of diplomatic missions.

During those days I visited incognito Bucharest with a purpose to bring photos of buildings of the former USSR embassy, which Russia has already appropriated by that time. I intended to make an arrangement with the Embassy of the Russian Federation for transferring to us at least one of those buildings. What I wanted even more than that was to have the building of the former Consular Service of the embassy. In the future, I managed to succeed: the Russians transferred to us a building with an area of 1,500 square meters located at 5 Tuberozilor Street, in which we placed the consular, trade and economic sectors of our Embassy.

On September 3 and 4 of 1992, Ukraine's Minister for Foreign Affairs Anatoliy M. Zlenko made an official visit to Romania, where he met with President I. Iliescu and Prime Minister T. Stolojan. There were also negotiations with the delegation of Romania's MFA headed by Minister A. Năstase. The two Foreign Affairs Ministers signed the Consular Convention and the Intergovernmental Agreement on Cooperation in the Field of Culture, Science and Education. The important point was that the parties stated their desire to 'put aside the problem of borders', which prevented the development of the Ukrainian-Romanian relations, and to concentrated their attention on the development of a comprehensive cooperation in the political, economic, scientific, cultural and other fields. Altukhov and I were also in the Ukrainian delegation.

Meanwhile, the Ministry of Foreign Affairs of Romania informed about its positive consent on my appointment as Ambassador to this county. I asked the personnel department of our ministry about when should I leave for Romania. The answer was that I could go right away, the passport and Credentials were already prepared. The departure was scheduled for September 22.

Before the departure, Professor H. Khodorovskyi, who was appointed Ambassador to India, and I were received by the President of Ukraine L. Krawchuk. The assistant to the President warned us that an audience should last no longer than ten minutes. The President let us go after eight minutes. He said he knew us well and was convinced that we would honourably represent Ukraine in the respective countries. Then he congratulated us and wished success in our missions. Turning to me, he remarked that the country I was assigned to as the Ambassador was a complex. I had the impression that apparently Leonid Krawchuk wanted to express his sympathy for me.

Just before our departure, Vitalii Portnikov who was then a correspondent at the 'Komsomolskaya Pravda' newspaper had an interview with me. First of all, his interest was about my opinion as the Ambassador of Ukraine about Romania's territorial claims to Ukraine. I replied that the post-war borders between the USSR and Romania were defined by the states that signed the Paris Peace Treaty on February 10 of 1947, and that this treaty was the basis for peace and European stability. Among other things, it had legitimized the independence of Romania by guaranteeing its borders. That is why, this treaty should be either recognized as a whole or rejected at all. But not recognition of legitimacy could generate a chain reaction as to the legitimacy of the borders in Europe. In this context, I stated that a country that had territorial claims to its neighbours should be ready to satisfy similar claims to itself by other neighbouring countries. I did not mention Hungary's claims for the Romanian territories. This interview became known at the Ministry of Foreign Affairs of Romania and they were not happy with it.

Finally, Altukhov and I were heading for Bucharest by the Moscow-Sofia train. At the Vadul-Siret station, the Ukrainian border guards entered our compartment and asked using Russian language to present our documents. Then they took our passports and went away. I was shocked by this so far as the Romanian border guards, without asking for passports, just said, 'Welcome to Romania, Mr. Ambassador'.

Later, in Porubne, I had to make reprimands to the Ukrainian border guards who, seeing that the Romanian border guards gave a salute to the car with diplomatic plate and the Ukrainian flag, nevertheless continued to ask me in Russian who I was and what language we will speak. I even had to demand their dismissal, since they discredited the Ukrainian state.

On September 22, we arrived in Bucharest. I was met by representatives of the Ministry of Foreign Affairs of Romania and accompanied to the Ukrainian Danube Shipping Company at 1 Rabat Street, where we temporarily stayed. The shipping company was located opposite the MFA of Romania. That day I presented a copy of Credentials to Romania's Minister for Foreign Affairs, and in three days, on September 25, I presented them to the President of Romania.

This event stuck in my memory for the whole life. It was a warm, sunny day. The shipping company provided me a rather presentable Mercedes car, which even had a flag holder, but the President of Romania sent for me his car. So, I was taken to the place of presenting Credentials under the flags of two states: Romania and Ukraine. To the residence of I. Iliescu located in Cotroceni Palace we were escorted by a car of the MFA Protocol Department and by a car with correspondents from Ukraine. Naturally, I was excited, since never before in my life I had experienced such a solemn moment: I was driven in a car under the flag of my sate to represent it before the president of the neighbouring country. Because of emotion, I made two protocol blunders: I shook the hand of a person who opened the door of my car and kissed the hand of a woman — Head of the Protocol Department of Romania's President, when she met me on the stairs of the residence. (I knew that Romanians had a tradition to kiss women's hand or, if there was no such opportunity, just to say, 'I kiss your hand', but because of excitement, I forgot that the 'Table of Ranks' did not envisage such respect for women of a lower rank. However, I hope the Head of the Protocol Department excused me that).

The procedure of presenting Credentials and the beginning of a conversation with the President of Romania were shot by Ukrainian and Romanian TV representatives. Ion Iliescu made several steps towards and greeted me. I said the following and of course in Romanian, 'Your Excellency, Mr. President! I kindly ask you to accept warm greetings and sincere wishes of good health to you personally and the prosperity and well-being to the Romanian people. From His Excellency the President of Ukraine Leonid Krawchuk, by whose instructions I have the honour to present to Your Excellency the Credentials that confirm my authority as the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to Romania. I would like to assure you that my activity as the Ambassador will be aimed at strengthening traditional friendship between the Ukrainian and Romanian peoples. Let me, Your Excellency, to present to you again my compliments and deep respect.' The President took my Credentials, handed them over to the Head of the Protocol Department and invited me to take a seat.

The journalists left the hall. The President started a conversation in Russian language. It was glad, inasmuch I spoke the Romanian language much worse than he spoke Russian. Our conversation lasted for 15 minutes. After the audience, the President of Romania agreed to give an interview to Ukrainian journalists. That was rather unexpected, because such an interview was not foreseen in advance. As it turned out, just before entering the hall, the reporters asked the Head of the Protocol Department to render such a request to the President.

When we returned to the Danube Shipping Company, another pleasant surprise was waiting for us: after we left the car, the staff of the shipping company hoisted on the top of the building a blue and yellow national flag of Ukraine and turned on a recorded state anthem. It was the first time since 1924, after the diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic discontinued its activity in Romania, when the blue and yellow Ukrainian flag flew over Bucharest again. (Although it was yellow and blue during the UPR's times). The solemn ceremony of raising flag over the temporary building of our embassy was attended by Ukrainian journalists, representatives of the Ukrainian diaspora in Bucharest and the staff of the Danube Shipping Company.

That day is still in my memory, because of two other events: 1) the MFA of Romania sent to us the first note by which it called our attention to the fact that there were still ships running along the Danube with red flags of the non-existent state. It asked

whether there were any Ukrainian ships among them and whether Ukraine was ready to take responsibility for their violation of the shipping rules accepted in international practice; 2) three Odesa citizens found our embassy and came with a complaint that the Romanian police had confiscated their television sets, which they were selling in Bucharest. They said, 'Police officers asked to give them one TV set. We refused, and they confiscated everything.' I asked whether the Romanian police officers gave them a relevant confiscation document. After an affirmative answer, I told them that they had to offer two television sets as gifts and be grateful that the officers did not confiscate the rest, since what they were doing was called as 'illegal trade of contraband'.

Next day, a routine work began. It was necessary to get without delay the necessary transport and to find the building for the Embassy, to install communication networks and office equipment and to take care of the expansion of its staff. The Danube Shipping Company provided for our temporary use an old Mercedes car. Later, I ordered at Volvo Car Company three cars of representative class for the ambassadors of Ukraine in Bucharest, Sofia and Kishinev (as a rule, ambassadors, except those of Sweden, do not use Volvo cars) and five serial cars. In response to this (promotion of the company and a large order), we have received a substantial discount. As for the Embassy's premises. At first, we rented two rooms from the Danube Shipping Company for a fairly large cost. There we also rented two rooms for housing. I proposed to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine to construct a building for the Embassy, but instead I was advised to purchase an already available one. With certain difficulties, we managed to buy the building of the former embassy of the non-existent German Democratic Republic. It was quite a decent building and, the main thing, adjusted for work. A similar building for the Romania's Embassy in Kyiv was found as well.

At my request, on October 5, the MFA of Ukraine has posted to Bucharest Teofil Rendiuk as First Secretary in charge of consular duties and Leonid Stavchanskyi as a driver mechanic. T. Rendiuk's wife acted as a secretary and the wife of L. Stavchanskyi — as a bookkeeper. We have been working with that staff for almost a year. Our activity was aimed at informational and analytical support of the process of normalization and development of the Ukrainian-Romanian relations. The embassy, which at the initial stage of its activity had only three diplomats, fulfilled all the functions performed by any other embassy. For example, the Embassy of France had 33 diplomats at that time. Only a year later did the embassy receive Yurii Verbytskyi and Heorhii Yastremskyi as first secretaries to its Consular Sector as well as Anatolii Yatseniuk as Naval Attaché. In two more years, the Embassy's staff was enlarged by Vasyl Boiechko as Political Advisor, Mykhailo Hainicheru as head of Trade and Economic Mission within the embassy in the status of counsellor, and Viktor Petrov, First Secretary for security matters and communication with the relevant services of the country of accreditation. The vacant positions of the commandant and the head of the clerical office were filled in.

However, we began to fulfil our functions to the full extent from the very first day of arrival in Bucharest. Great attention was given to the creation of a positive image of Ukraine in Romania and to collaboration with local journalists.

On the second day after I presented my Credentials to the President of Romania, Nikolai Dumitru, a radio journalist, asked me to give an interview for the Romanian radio. He also warned that the interview should not last longer than 5 minutes. I spoke 4 minutes 30 seconds, which was a big surprise for the journalist. I explained to him that I had been a university lecturer for more than 20 years and therefore had a good feeling of time.

My first interview translated from Romanian, which was broadcasted on September 27, 1992, was as follows:

Jour.: Mr. Ambassador, we are glad to welcome you on the Romanian land. What thoughts did you have after the arrival in Bucharest?

Ambassador: The beginning of relations between Ukraine and Romania were born in depth of centuries. Because it has been the God's will, so that we become neighbours.

For almost 1500-year history, there have been a lot between our peoples: discord and mutual assistance in the struggle for survival, but at the turn of the 20-21 centuries we should forget everything what separated us in the distant and not very distant past and to remember the deep mutual penetration of our cultures, to remember and make our best efforts to strengthen and deepen our good-neighbourly relations.

Jour.: It is known that 460,000 Romanians live in Ukraine. How their rights are protected?

Ambassador: A distinctive feature of Ukraine and Romania as neighbouring states lies in fact that Romanians in Ukraine, like Ukrainians in Romania, are not emigrants. They are autochthons and each live on the land of their ancestors, which is their home. The task of our governments is to do everything possible to make this home prosperous and happy.

I am proud that even under the conditions of totalitarian regime of the Soviet communist empire, Ukraine managed to secure the ethnic identity of its peoples. The Ukrainian SSR was definitely the only republic in the former USSR, where, alongside with Russian schools, there existed not only Ukrainian, but also national Romanian, Polish, Bulgarian, Hungarian and other schools.

As a citizen of Ukraine, I am also proud of the fact that among the first laws, which my country adopted after the restoration of its statehood, was the law about national minorities. It was aimed at preserving not only the ethnic identity of all peoples residing in Ukraine, but also at blossoming their cultures and spiritual identity. It was not just a declaration. For example, only in Chernivtsi region, where we have about 200,000 Romanians and Moldovans, which accounts for almost 20% of the whole population, there are 86 Romanian schools, where pupils are taught exclusively in the Romanian language, as well as kindergartens, libraries and cultural centres in every village. Besides, we also have a Chair of Romanian Philology at the University and the hours of Romanian broadcasting on radio and television.

Jour.: How do you see the economic relations between our states?

Ambassador: Economic cooperation between Ukraine and Romania has already its certain traditions. However, nowadays, when the two countries are solving similar problems related to the implementation of economic reforms and transition to market economy, new opportunities for diversifying and deepening economic cooperation between the two states are opened for the benefit of the Ukrainian and the Romanian peoples.

The Ukrainians are traditionally a tolerant and friendly nation. Ukraine thus wishes all the best to its ancient Romanian neighbour.

Jour.: Finally, the last question that should have been the first one. Who you actually are, Mr. Ambassador?

Ambassador: I am a native Bukovyna citizen, a university professor, Doctor of Medical Sciences. By the way, the clinical part of my thesis for degree of doctor I performed at the Parhon National Institute of Endocrinology in Bucharest under the supervision of academician Milku. I, therefore, avail myself of this opportunity to renew to him and his colleagues the assurances of my deep respect. I am married. My wife and our daughters are doctors too.'

A reaction from Kyiv came quite soon. Minister A. Zlenko expressed his reprimand to me for a 'native Bukovyna citizen'. He said that it was apparently a 'political mistake' and he would report about this to the President. Yet, until today I am still not sure that it was a 'political mistake'. And what it could be in case I was born in Galicia (Western Ukraine) or in Slobozhanshchyna (Northeastern Ukraine)?

I think it will be not out of place to mention another my radio interview for several reasons: a Romanian journalist was rather amicable and sincerely wanted to familiarize radio listeners with Ukraine. In his questions I felt an excuse for the anti-Ukrainian publications in the Romanian press. Besides, he had a good sense of humour. After the interview, I asked him when it would be put on air. The journalist replied that it

was live broadcast and in response to my lament about my bad Romanian language he said that this was indeed the value of the interview. He also stressed that radio listeners would appreciate the very fact that the Ambassador of Ukraine spoke, albeit not perfectly, the language of the state, where he worked. But the main point he noted was that I spoke in limba dragoste, which was the language of love.

There were plenty of such radio- and television interviews as well as of my appearances at various public gatherings.

At that time, the Embassy of Ukraine in Romania subscribed to over two dozen of newspapers and magazines. The Romanian press in general with some exceptions was not a well-wisher towards Ukraine. And the so-called opposition newspapers of the nationalist parties published hundreds of materials with excessively negative nature. Those were in most cases the materials about the 'discrediting' of the Romanian national minority in Ukraine, the closure of Romanian schools and pre-school institutions for children, the 'forced Ukrainization' of Romanians, the vandalism on the graves of Romanians, the arson of an ancient Romanian church in Chernivtsi and so on. Thus, the majority of Romanian newspapers once reported about the closure of a Romanian school in Hertsa. One of the newspapers even addressed our Embassy with a request to make its comments about this fact. In our letter to the editorial board, we confirmed the fact that the school was closed, but also informed that it was a boarding school for mentally retarded children, and which had functioned since the post-war time. The thing was that during the past years, the Romanian families did not have mentally retarded children and therefore there was no need for such a special school. Instead of it, a regular secondary school was opened. I asked the editor to publish this information as a refutation of the paper's statement. Certainly, the newspaper did not publish it.

Still, I managed to present my public comments with regard to another information. Once, the Rompress (national press agency of Romania) has published an article stating that a 'drunk Ukrainian' has bitten a dog in Kirovohradska Oblast of Ukraine. Most of the newspapers reprinted this 'sensational news'. At one of the press conferences, I was asked to tell whether it was true. I replied affirmatively, but additionally noted that for some reason the Rompress did not mention the ethnic affiliation of that Ukrainian, considering that representatives of more than one hundred nationalities lived in Ukraine. Moreover, I added that even knew the surname of that 'Ukrainian', but did not wish to name it, as it was distinctive for a representative of a certain nationality.

I deliberately presented only some facts (there were far more of them) to show the challenging conditions, in which I, as the first Ambassador of independent Ukraine to Romania, as well as the embassy staff had to start our activities in this country.

Among the priority tasks for our embassy was the communication with the diplomatic corps, with politicians and government officials of Romania. I realized very well that personal contacts, the ability to stimulate the interest of an interlocutor and win his or her goodwill constituted a peculiar component in the work of a diplomat, who represents not only his government but also the country and its people. Hence, the country is perceived also through the personality of its chief representative. Therefore, the necessary information content we put into organization of various events, and not only official receptions, but also many exhibitions and performances of artistic groups, etc. Unfortunately, in this respect during our time the embassy did not have the proper opportunities. Suffice it to say that the first reception on the occasion of the national holiday – Independence Day we had the possibility to organize only in 1994. That same year, we arranged public events to mark the 180th birth anniversary of Taras Shevchenko, the Victory Day and the 50th anniversary of Ukraine's liberation from German Nazi troops. The reason for such situation was not just the lack of financial support of the embassy.

I frequently met not only with Romanian officials (for example, with the Minister of Education and Science — five times), but also with representatives of culture, science and business. I even had several meetings with His Holiness Patriarch Teoctist, with

whom I discussed the possibility of conducting in the Ukrainian language the act of worship in those parishes, where Ukrainians lived, and the recognition of the canonicity of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyivan Patriarchate.

The discussions with the Patriarch were not easy. He promised to resolve in a positive way issue of language during the worships, but only after realizing that all faithful to the Orthodox Church and residing in Ukrainian villages join the Greek-Catholics in order to have a chance 'to speak with God in their native language'. As for the recognition of the UOC-KP, His Holiness only promised to allow the Metropolitan Nicholas of Banat to consecrate together with Metropolitan Danylo of Bukovyna and Chernivtsi (UOC-KP) a Ukrainian Orthodox Church in Lugoj.

It was a pleasure to work with Romanian diplomats, who were first-class professionals. Every young diplomat starting with a rank of attaché should have a clear vision of a perspective for his career growth and be confident in its realization. At the same time, we remembered well that one of the fundamental principles of Romania's Foreign Policy Strategy was 'to create the preconditions for the future reunification of the nation in Romania's natural boundaries'. The activity of the Romanian diplomats in this respect was consistent, dynamic and offensive. Furthermore, the MFA of Romania skillfully and in a systematic way created a positive image of its country for the world community, first of all through the foreign diplomatic corps accredited in Bucharest.

We realized that the anti-Ukrainian rhetoric in the press both in Romania and abroad were also skilfully orchestrated by the MFA. Therefore, it was not an easy task to protect Ukraine's national interests. And so, I took the liberty to do what I considered it expedient and in accordance with my country's interests.

In 1993, at the solemn session of the Romanian Parliament held on the occasion of national holiday and attended by the whole foreign diplomatic corps and the parliamentary delegation from Kishinev, both Moldavian and Romanian MPs raised the question, 'How long will Ukraine own the illegally occupied Romanian lands?' The anti-Ukrainian hysteria had a tendency to increase. The First Deputy Foreign Minister Dinu, who was also present, hung his head and his face was covered with palms. Ambassadors of Finland and Norway looked at me with some curiosity. Then I stood up and in a demonstrative way left the session hall. After that, the Ambassador of Hungary did the same.

The First Secretary of our embassy, who watched this event on TV, met me with a question whether I had any thought about how the President of Ukraine would interpret such démarche. I replied that as the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary I could not afford to act otherwise in that situation. I immediately phoned the Minister for Foreign Affairs of Ukraine, who took my information into consideration without any comments. Then I had a call from the Rompress and was asked to comment my action. I refused. Then they asked whether the Rompress could state that I did not want to make any comments. I then asked whether this would be in Romania's interests. In the end, the Romanian press 'did not notice' the démarche by ambassadors of Ukraine and Hungary. This convinced me once again that the Romanian media cooperated very actively with the MFA.

Very shortly, another episode of unusual reaction by the Ambassador of Ukraine occurred. We received an invitation from the MFA of Romania to join a sightseeing tour to remarkable places of Moldova and Southern Bukovyna. The programme included also a visit to the Museum of History of Bukovyna. For me, the purpose of this tour was quite understandable: to demonstrate foreign diplomats by using co-called 'material evidence' that Ukraine allegedly illegally possessed the Romanian 'historical lands'. It happened exactly as I predicted. During the visit to the museum, the diplomats were divided into two groups — the English-speaking and the French-speaking. I was in the first group, an excursion for which was conducted personally by the director of the museum. He did not speak English and therefore used the Romanian language with a further translation into

English. Naturally, on the basis of 'material evidence', the scientist-guide asserted that 'from time immemorial' Bukovyna 'was populated by the Dacians, ancestors of the Romanians'. Later on, it became a part of the medieval Moldova. 'Ukrainians were not even our neighbours,' the director of the museum stated. 'Moldova's neighbours were Poland and Hungary, while Ukrainians emerged in the north of Bukovyna only as prisoners of Stephen the Great. Later, after this land was occupied by the Soviet Union, Stalin deported Bukovynian Romanians to Siberia and resettled to their sited the Ukrainians and Russians. That is why the Ukrainian population prevails in the northern Bukovyna today', the director concluded. How the Ambassador of Ukraine was supposed to react to this? To argue with the guide? It was not that level. However, I could put questions concerning the substance of the information. So, I asked the following, 'Would you, please, tell us who built the cities and the villages in Bukovyna?' The director answered, 'Of course, we, the Romanians.' Then I asked why would the Romanians give the Ukrainian names to the cities and villages they built? Why 'Chernivtsi', but not 'Negreşti', 'Rădăuţi', but not 'Bucureşti', why 'Storozhynets', 'Zastavna', 'Nova Sulytsia', 'Khotin', 'Voronets', 'Volovets'? Finally, I continued, why do the Romanians use the Ukrainian toponym of Bukovyna region? One of the diplomats asked to translate my conversation with the guide. After the translation into English has been voiced, all of them burst into loud laughter so that the Foreign Affairs Minister of Romania T. Meleshkanu entered the hall with a concerned look, but when he learned about the essence of the incident, he hardly suppressed his emotions. Later on, in the open air and near the bonfire, listening to a folklore concert, enjoying kebabs and drinking selected wines, some diplomats shook my hand and expressed their thanks for the pleasure they received. In particular, my friend Desimir Jeftic, Ambassador of Yugoslavia, former member of the Political Bureau of the Communist Party of Yugoslavia and Prime Minister, asked me of my religious denomination. 'You know, I see you attending the worships in the Cathedral, while on Easter and Christmas you visit the Orthodox Church', he said. I explained that I was an Orthodox atheist. The Ambassador perceived it with a long laugh and then remarked that we were the co-religionists. After that I said in earnest that I was baptized as orthodox and represented the largest Orthodox state.

I stressed that it was really the largest, because Ukraine had far more Orthodox believers than Russia. I wonder why on these holidays ambassadors of other Orthodox states do not visit the Orthodox Cathedral, where the President and members of the government of the receiving country pray. As for the Catholic Cathedral, I visited all protocol events organized there by the papal nuncio. Moreover, I liked very much the Divine Liturgy, accompanied by organ music.

Still, it was no easy to work with Romanian diplomats and politicians. Perhaps, I pursued rather rigid position on certain issues and behaved myself occasionally not that diplomatic. Once I resorted to the original way of bringing my thoughts concerning the problem of 'uniting the two Romanian states' and the issue of Transnistria to the notice of the Romania's MFA. One day, Professor S. Kuznietsov, a former head of the chair, where I used to work, arrived with his wife from Kishinev. I invited them for a supper at my residence. At table, we among other things talked about the problems as above. I drew his attention to the fact that relations between Romania and Moldova reminded in many ways those between Ukraine and Russia. Like Russia, which could not accept peacefully the existence of a sovereign Ukraine, Romania as well could not accept in a peaceful way the existence of a sovereign Republic of Moldova. Besides, despite the fact that Ukrainians not only created the Russian science and culture, but were also involved in the establishment of the Russian Empire, the Russians demonstrate their treatment of Ukrainians in a haughty manner. In a similar manner and with mistrust, the Romanians express their attitude towards Moldovans. The professor confirmed that during the years of intervals between the wars, when Bessarabia was a part of Romania even gendarmes and primars (village mayors) were sent to Bessara-

bian villages from regatta (kingdoms). Romanians expressed unprecedented anger, when I persistently used 'the Romanians' and 'the Moldovans'. I was constantly asked how I distinguished those names. I always advised everybody to satisfy their curiosity by addressing this question to the Romanians and the Moldovans.

After the supper, I accompanied the Kuznetsov couple to their hotel. Serhii Antonovych asked me whether I was sure that my apartment was not eavesdropped. I said that it was certainly the fact. The professor was astonished by this answer and asked me why then I spoke in such a frank manner. I replied that it was the best method to bring my position to 'Mr. Major' and to avoid thereby diplomatic complications.

It was much easier to work with foreign diplomats accredited in Bucharest. During three or four months, I met with almost all ambassadors, except the Ambassador of Israel. We presented our Credentials on the same day. Later on, I have noticed that for some reason he avoided communication with me. But, probably, it was just my wrong impression.

In my private I have the copies of written conversations with almost all ambassadors. It is exceedingly interesting to read them, but many of those contained confidential information, and, therefore, it would be unethical on my part to make them public even today. Suffice it to say that I have established, if not friendly but very amicable relations with many ambassadors.

Concerning the relations with ambassadors of Russia. According to the established rule, after a meeting with the dean of the diplomatic corps takes place, other visits are paid then primarily to ambassadors who arrived in the receiving country earlier. However, the 'descendants of Karl Marx' in Russia's Embassy sent a signal that I was expected to pay a visit to their embassy in the first place, and which, they said, would accentuate my 'special attitude' to the Ambassador of Russia. But I adhered to the protocol. Although Ambassador Bohdanov has been working in Romania for a long time, a meeting with him was among the first, but it was not the first one. Our meeting lasted about 45 minutes. Bohdanov looked definitely restrained. We talked about the recent past and the role of personalities in history. The Ambassador of Russia characterized Stalin and Khrushchev in a rather original way, spoke about 'our responsibility' before the world community. But he rather talked about the role of Russian-Ukrainian relations for the world. I substantiated our interested to see modern Russia as a prosperous and democratic state.

Shortly after Bohdanov completed his mission and departed for Moscow. The new Ambassador of Russia to Romania Yevhen D. Ostrovenko, a career diplomat, was originally from Kherson region. He tried to convince me that all surnames with 'enko' at the end were distinctive not only for Ukrainians. Unlike me, he visited the Embassy of Ukraine right after his meeting with the dean, and moreover with his wife. We have established friendly relationship, and even revealed to have common acquaintances. The Russians invited us to all events taking place at their embassy, and even movies and concerts of visiting artists. Every now and then, we had fierce disputes. For example, on the subject of who was betrayed — Peter the Great by Ivan Mazepa or Ukraine by Russian Tsars. Ostrovenko did not also like my negative attitude towards the Russian-Chechen war. Yet, all in all, we demonstrated friendly relationship.

In these memoirs I have outlined in brief just the visible, public component of the initial stage of the activities of the Embassy I had the honour to be at the head of it, but in general the function of diplomatic mission is extremely complicated, it involves much effort and is exhausting. I have experienced all that very well myself, and I definitely know that those who were the first ambassadors of Ukraine had very difficult times. Therefore, I believe that other first ambassadors of independent Ukraine in other countries had also experienced similar not so easy times.

And now the last point. As it is well known, a diplomat is under an obligation to speak foreign languages, at least the most prevalent: namely English and French, but,

certainly, to speak the language of the receiving country. Unfortunately, God was not so favourable and deprived me of such talent. Foreign languages were too difficult for me to learn. Throughout 80 years of my life, I studied Russian, French, German, English and Portuguese languages. If a diplomat should 'be able to remain silent in many foreign languages', then I have managed to prove this. I did not study the Romanian language. I knew it a little bit since childhood, while communicating with my Moldovan boys of my age, when shepherded sheep and played children's games with them. I began to improve my knowledge of this language during the 10-month scientific training at the Romanian Scientific and Research Institute of Endocrinology named after Academician K. Parhon, but only as the Ambassador did I begin to study it more thoroughly and with a teacher.

I hope that this sincere story about my although not so long, but very honourable mission of the first Ambassador of independent Ukraine to Romania will not be left unnoticed by the readers of the scientific yearbook 'Diplomatic Ukraine'.

Володимир ХАНДОГІЙ,
президент Української асоціації
зовнішньої політики,
Надзвичайний і Повноважний Посол

«ПЕРШИЙ ДЗВІНОЧОК»: РЕАКЦІЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН НА РІШЕННЯ ПАРЛАМЕНТУ РОСІЇ ЩОДО СЕВАСТОПОЛЯ

Влітку 1993 року і без того активне дипломатичне життя постійного представництва України при ООН сколихнули події в Росії. 9 липня Верховна Рада Російської Федерації прийняла постанову, яка проголошувала місто Севастополь територією Росії і доручила розробити відповідні зміни до конституції. То був не спонтанний крок вищого законодавчого органу РФ. З'їзд народних депутатів ще у грудні 1992-го майже одностайно (з 835 депутатів 793 проголосували «за») доручив парламенту Росії, у якому домінували комуністи, розглянути це питання.

Сьогодні стає зрозумілим, що рішення російського парламенту було першим дзвіночком, який засвідчив, що в Росії фактично не сприйняли результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, на якому 57 відсотків севастопольців проголосували за незалежність. І лише кон'юнктурна позиція президента РФ Єльцина, одержимого ідеєю поквитатися зі своїми кривдниками-однопартійцями, якого підтримувала невелика група «младореформаторів» і квола демократична еліта, що лише народжувалась в Росії, стримувала сили, які не змирилися з розпадом СРСР і сподівалися на швидкий реванш. Єльцин заявив, що йому «соромно за це рішення», а МЗС спробував викласти цю емоційну заяву дипломатичною мовою, наголосивши, що «це рішення (парламенту) розходиться з лінією президента щодо Чорноморського флоту і ускладнює його базування». Відразу впадало у вічі, що офіційна позиція російської влади не підтвердила тоді в 1993-му приналежність Севастополя Україні і розглядала це місто лише в контексті базування Чорноморського флоту.

Оцінка України рішення російського парламенту не забарилася і була різко негативною. Для щойно обраного першого Президента незалежної України колишнього партійного ідеолога Леоніда Кравчука це був справжній іспит на державницьку зрілість, який він склав на «відмінно». Його реакція була миттєвою і кваліфікувала недружній крок Верховної Ради Росії як «замах» на територіальну цілісність України. Ми ж у постпредстві отримали жорстку директиву

вимагати негайного скликання Ради Безпеки ООН для розгляду ситуації, що склалася. Маючи досвід роботи в Раді Безпеки, я намагався пояснити, що у цій ситуації одного «праведного гніву» замало. Конче необхідно невідкладно провести консультації та заручитися підтримкою бодай одного з постійних членів Радбезу, що ми негайно стали робити, не чекаючи вказівок з Києва.

Росія, хоча й не заперечувала загалом проти залучення Ради Безпеки, насправді переймалася внутрішньополітичними проблемами, протистоянням президента і парламенту, яке назрівало, і відповідно проводила лінію на затягування такого розгляду. Американці, ще, мабуть, перебуваючи під впливом «chicken Kiev speech» президента Буша-старшого, ще не оговталися від ударної хвилі, яку викликав розпад Радянського Союзу, і досить стримано поставилися до наших вимог. Французи і китайці, у притаманній їм манері просто «відморозились», як зараз модно говорити, заявивши, що це наші з Росією проблеми і ми маємо їх вирішувати у двосторонньому форматі. Єдиною державою, яка однозначно підтримала наше прохання про скликання Ради Безпеки, була Велика Британія, яка того місяця головувала у Радбезі. Під час зустрічі з нашим постпредом Віктором Батюком, у якій мені довелося брати участь, британський постпред запевнив нас, що він зробить все від нього залежне, щоб переконати інших членів Ради Безпеки у необхідності проведення засідання, оскільки мова йде про порушення норм міжнародного права і зазіхання на територіальну цілісність держави — члена ООН. Він також дав зрозуміти, що результатом такого засідання могла б стати резолюція із засудженням рішення російського парламенту. Але для цього знадобиться кілька днів, щоб сформувати консенсус у Раді Безпеки з цього питання.

Про все це постпредство інформувало Київ і внесло пропозицію відтермінувати на прохання Великої Британії на кілька днів засідання, з тим щоб досягти кращого результату. Але замість згоди ми у відповідь отримали нищівну критику наших дипломатичних зусиль з боку міністерства аж до звинувачень у бездіяльності і нездатності забезпечити негайний розгляд нашого питання в Радбезі. Достеменно невідомо, хто був ініціатором «наїзду» на постпредство, але для «виправлення» ситуації до Нью-Йорка терміново був відряджений щойно призначений заступник міністра Борис Тарасюк разом з директором політичного департаменту Ігорем Харченком. На момент їхнього приїзду рішення щодо проведення засідання було вже прийнято завдяки сприянню головуючої Великої Британії. Залишалося відкритим лише питання, що ми матимемо у сухому залишку: резолюцію, чи заяву Голови «від імені Ради Безпеки». Шанси на проходження резолюції були великі, адже Росія, враховуючи внутрішньополітичну ситуацію в країні, навряд чи наважилася б застосувати своє право вето. Треба було лише продемонструвати нашу рішучість і ще трохи попрацювати з американцями. Але не так сталося, як гадалося.

Питання було вирішено вже на першій зустрічі Б. Тарасюка з постпредом Росії Юлієм Воронцовим. Він дуже радо зустрів нашого заступника міністра і впродовж усієї розмови був «сама люб'язність». Я разом з В. Батюком також був на тій зустрічі і добре пам'ятаю, як посол Росії майже з порога заявив, що Росія підтримує ініціативу України скликати Раду Безпеки. Отже, битва за Радбез, до якої готувалися, закінчилася, навіть не розпочавшись. Відчувалося, що постпред Великої Британії дотримався свого слова і провів відповідну кулуарну роботу з членами Радбезу, і представнику Росії нічого не залишалося, як приєднатися до більшості. Воронцов відкритим текстом критикував рішення російського парламенту, звинувачуючи депутатів у порушенні Статуту ООН, принципів міжнародного права, запевняючи нас, що президент Б. Єльцин повністю на боці України. Відверто кажучи, нас усіх така риторика дещо заколисала, тому, коли Ю. Воронцов наприкінці бесіди, нібито між іншим, запропонував замість резолюції схвалити заяву Голови Ради Безпеки, ніхто йому не заперечив.

Уже залишивши кабінет російського постпреда, кожний зрозумів, що нас банально «розвели» і ми втратили унікальну можливість отримати резолюцію Радбезу щодо територіальної цілісності України і непорушності її кордонів, яка була б обов'язковою для виконання. Тоді це аж ніяк не виглядало як «прокол», а радше як максимальний результат, якого вдалося досягти. Адже всі знають, що дипломатія — це мистецтво можливого. І тільки сьогодні ми можемо відверто визнати, що згода на заяву була стратегічною помилкою усіх причетних до цієї історії. Не факт, що резолюція Ради Безпеки могла б стримати російську анексію Криму і Севастополя у 2014 році. Але наявність такої резолюції могла б стати серйозною перешкодою для цього і, у будь-якому випадку, вагомим аргументом доказової бази під час подання Україною позовів проти Росії до міжнародних судових органів.

Саме засідання Ради Безпеки, яке відбулося 20 липня 1993 року, було коротким. До порядку денного було включено одне питання: «Скарга України на постанову Верховної Ради Російської Федерації стосовно Севастополя». З викладом позицій своїх країн виступили Тарасюк і Воронцов. Неочікувано свої «три слова» вставив представник Пакистану, який дипломатично, але дуже точно передав настрої країн третього світу щодо цієї ситуації, що панували в ООН і, зокрема, в Раді Безпеки. У його короткому виступі не пролунало жодного натяку на засудження Росії! Натомість ми почули сентенції на кшталт: «Дорогі друзі! Ми вас обох любимо, але, будь ласка, вирішуйте свої проблеми самотужки і обов'язково мирним шляхом. Ніхто за вас їх вирішувати не збирається. І на нашу підтримку у конфлікті з Росією можете не розраховувати». Чи не нагадує це нам позицію ООНівського «болота» сьогодні у нашій війні з Росією? Прикро, що за 25 років нам так і не вдалося привернути на свій бік малі країни, яких в ООН — більшість.

Текст виступу заступника міністра був досить жорстким. Таким, що справді бив на сполох. Без жодних вагань ми заклали в нього все. І однозначне засудження самого рішення російського парламенту, і звинувачення у порушенні Статуту ООН, і кваліфікацію цього кроку як загрозу територіальній цілісності України, непорушності її кордонів, і нагадування про можливість «адекватних дій». Перечитуючи виступ сьогодні, не можна не звернути увагу на попередження про те, що враховуючи кризові тенденції в Східній Європі, подальший розвиток вкрай небезпечної ситуації, яка склалася в результаті таких дій з боку Росії, може мати непередбачувані наслідки і становити серйозну загрозу міжнародному миру і безпеці. В ньому також були слова, які у сучасних умовах російської анексії Криму звучать пророче. Україна ще в 1993 році попереджала міжнародне співтовариство, що рішення російських законодавців у жодному разі не можна недооцінювати. Тарасюк прямо назвав його «міною уповільненої дії», власник якої навіть не уявляє її справжньої руйнівної сили». І сьогодні не втратили своєї актуальності слова, сказані представником України: «Не можна забувати уроки історії, треба пам'ятати, що індиферентність до порушень міжнародного права заохочує подальші агресивні акції».

Повним дисонансом нашій тональності прозвучав виступ Воронцова. Ми так і не почули те, що він говорив нам під час зустрічі у себе в кабінеті. Прозвучали лише загальні фрази, які фактично залишили «за кадром» відповідь на головне запитання, чи закрита тема територіальних претензій до України? Яскравим зразком словесної еквілібристики можна назвати пасаж із заяви МЗС Росії від 11 липня, який було зачитано Воронцовим на засіданні (цит. мовою оригіналу): «Будучи по существу эмоционально-декларативной, эта акция Верховного Совета Российской Федерации отнюдь не указывает перспективу реальных решений, а лишь затрудняет их и без того сложный поиск». А чого варті ось ці слова російського посла, особливо зараз? «Не преуменьшая (!) негативных последствий административных решений руководства бывшего СССР по территориальным вопросам, хочу вновь подчеркнуть, что российская сторона исходит

из того, что любые проблемы, как бы сложны они ни были, можно решать лишь в рамках политического диалога, с учетом мнений и интересов различных групп населения (!?), при строгом соблюдении договоров и соглашений с украинской стороной, а также принципов ОБСЕ и принципов ООН».

У підсумку Рада Безпеки схвалила Заяву, яка так і не дала відповіді на запитання, яку очікувала делегація України і яку майстерно оминала Росія, а саме, чи становить рішення російського парламенту загрозу територіальній цілісності України? Натомість записали, що рішення Верховної Ради РФ «несумісне» зі взятими на себе Росією зобов'язаннями, а також цілями і принципами Статуту ООН і тому «не має сили». Такий «м'який» характер Заяви голови Ради Безпеки повністю задовольняв політичну еліту Росії попри конфронтацію президентської гілки влади з парламентом, яка зрештою закінчилася у кращих традиціях усіх російських революцій — штурмом. Цього разу Білого дому в Москві у жовтні 1993 року. Сьогодні є усі підстави припустити, що вже тоді в Кремлі почала формуватися стратегія «повернення» Криму Росії і у російської дипломатії в ООН були чіткі директиви: під час обговорення питання Севастополя в Раді Безпеки не виходити за рамки загальних фраз і не створювати жодних міжнародно-правових підстав, які у майбутньому могли б стати перешкодою на шляху анексії півострова. Інакше пояснити той факт, що президент Єльцин свідомо змарнував шанс ще в липні 1993-го забити останнього цвяха в домовину свого непокірного парламенту, дуже важко. Скористайся він цим шансом, можливо, не довелося б розстрілювати вищий законодавчий орган держави в прямому ефірі з трансляцією на увесь світ.

Було в Заяві одне важливе процедурне положення, на яке навіть фахівці не звертають увагу. А воно того варте. Йдеться про те, що Рада Безпеки ООН погодилася залишити скаргу України на рішення Верховної Ради Росії щодо Севастополя на своєму розгляді як «сплячий» пункт, який у будь-який момент можна реанімувати. У такому статусі у Раді Безпеки роками «спить» ціла низка проблемних питань двосторонніх відносин, порушених в різні часи різними державами. Так, наприклад, з 1948 року і до цього часу Радбез тримає в полі зору конфліктну ситуацію між Індією і Пакистаном, з 1980-го між Іраном та Іраком, а з 1990-го ситуацію в Грузії. Головне не проґавити момент, коли треба повідомити Генерального секретаря ООН, що відповідна делегація просить зберегти «свій» пункт на розгляді Ради Безпеки попри те, що він роками не ставиться на обговорення. Інакше він буде вилучений зі списку і поновити його інколи буває дуже складно. Ось так і «скарга» України «проспала» на порядку денному Ради Безпеки рівно 20 років. Я добре пам'ятаю, як усі, хто в МЗС мав відношення до діяльності ООН, завжди прискіпливо стежили за тим, щоб «наше» питання кудись не поділось. На жаль, на початку 2013-го року «скарга» України на рішення Верховної Ради Росії дивним чином зникла з переліку питань, які перебувають розгляді Ради Безпеки ООН. У черговому звіті Генерального секретаря, які він періодично оприлюднює згідно зі Статутом ООН, було прямо сказано, що це питання було вилучене, через те, що до Ради Безпеки «не надходило прохання про його збереження».

У той період я вже не був куратором ООНівського напрямку в МЗС, тому не знаю достеменно, чому так сталося. Я не вірю в конспірологічні теорії, але як ще можна пояснити таємниче зникнення питання про Севастополь з порядку денного Ради Безпеки рівно за рік до російської анексії Криму? У мене немає жодного сумніву, що це було свідоме рішення керівництва міністерства, прийняте за прямою вказівкою Москви, яка поступово на всіх напрямках проводила «зачистку» правового поля з метою його підготовки для реалізації агресивних планів щодо Криму. Звісно, наявність чи відсутність питання на порядку денному Ради Безпеки не є вирішальним фактором, який призвів до російської

агресії проти України. Але з професійного погляду керівництво МЗС «нового призову» було зобов'язане звернути увагу на «гносеологічні корені» російських зазіхань на Крим і, зокрема, Севастополь. «Міна уповільненої дії», про яку говорив Тарасюк у своєму виступі на засіданні Ради Безпеки у 1993 році, спрацювала у 2014-му. На жаль, перша реакція на брутальну анексію Криму була напрочуд млявою. Складається враження, що наші «младодипломати» не те, що не читали виступ представника України на тому вікопомному засіданні, але навіть не чули про кризу у відносинах з Росією, яка раніше вже мала місце. Якби тодішні українські керманичі з приставкою «в.о.» діяли так само рішуче, як Кравчук у 1993 році або Кучма у 2003-му під час конфлікту навколо Тузли, то, можливо, сьогодні ми жили б у іншій країні. І хоча то був наш перший досвід реагування на ситуації, пов'язані з претензіями нашого північного сусіда на територіальну цілісність України, він заслуговує на те, щоб про нього пам'ятали. Інституційна пам'ять в дипломатії — це основа успіху.

Наприкінці 2017 року, коли закінчиться дворічний термін непостійного членства України у Раді Безпеки, обов'язково постане питання, а який же ми залишили слід по собі. МЗС урочисто відрапортує про наш непересічний внесок у зміцнення міжнародного миру і безпеки і у боротьбу з агресором. В атмосфері «переможних реляцій» варто буде згадати цей сюжет та порівняти практичні результати діяльності дипломатичної служби України тоді і сьогодні…

Volodymyr KHANDOGIY,
President of the Ukrainian Foreign Policy Association,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary

FIRST WARNING: UN SECURITY COUNCIL REACTION ON THE DECISION OF THE RUSSIA'S PARLIAMENT CONCERNING SEVASTOPOL

In the summer of 1993, the already active diplomatic life of the permanent mission was disturbed by the events in Russia. On July 9, the Supreme Soviet of the Russian Federation adopted a resolution declaring Sevastopol to be the territory of Russia and instructed to draft appropriate amendments to the Constitution. That was not a spontaneous step of the supreme legislative body of the Russian Federation. The Congress of People's Deputies virtually unanimously (793 out of 835 deputies voted approval) instructed the parliament of Russia, where communists prevailed, to consider this issue back in December 1992.

It has become clear today that the decision of the Russian parliament was the first warning showing that Russia de facto rejected results of the All-Ukrainian Referendum held on December 1, 1991 where 57 percent of Sevastopol citizens voted for independence. The opportunistic stand of B. Yeltsin, who was gripped by the idea of paying his party fellows-offenders back and supported by a small group of 'neo-reformers' and a feeble democratic elite emerging in Russia, was the only thing that restrained the political forces which did not reconcile to the USSR's collapse and hoped for a quick revenge. President Yeltsin stated that he was 'ashamed of this decision', and the Foreign Ministry tried to put this emotional statement in diplomatic language emphasising that 'the decision (of the Parliament) diverges from the President's line regarding the Black Sea Fleet and complicates its stationing.' It was evident from the very beginning that the official position of the Russian authorities did not confirm Sevastopol's belonging to Ukraine then in 1993 and considered the city only in the context of the Black Sea Fleet stationing.

Ukraine's assessment of the Russian parliament's decision was instant and utterly negative. For the newly elected President of independent Ukraine and former party ideologist Leonid Kravchuk, this appeared to be a true test of national maturity, which he passed perfectly well. His reaction was prompt and considered the unfriendly step of the Supreme Soviet of Russia as an 'encroachment' on Ukraine's territorial integrity. Our permanent mission received a strict directive to demand an immediate convening of the UN Security Council to consider the occurred situation. Having experience of working at the Security Council, I tried to explain that 'righteous anger' alone was not enough in this situation. It was imperative to hold urgent consultations and win the support of at least one of the permanent members of the UN Security Council, which we immediately began to do without waiting for instructions from Kyiv.

Although in general Russia did not object to the involvement of the Security Council, in fact it was concerned about domestic political issues, the escalating confrontation between the president and the parliament, and therefore insisted on delaying the consideration. The Americans, who were apparently influenced by the 'chicken Kiev speech' of President George Bush Senior and did not yet recover from the shock wave caused by the Soviet Union's collapse, responded to our demands rather restrainedly. The French and Chinese in their usual manner simply 'turned a blind eye', stating that those were the problems of Russia and Ukraine and we had to resolve them in a bilateral format. The only country that unanimously supported our request for the convening of the Security Council was the United Kingdom, which chaired the Council in that month. At the meeting with the Permanent Representative of Ukraine Viktor Batiuk, which

I also attended, the British Permanent Representative assured us that he would make every effort to convince other Security Council members of the necessity to hold a session, since it was a violation of international law and an encroachment on the territorial integrity of the UN member state. He also made it clear that the outcome of such a meeting could be a resolution condemning the decision of the Russian parliament. However, it would take several days to reach a consensus on this issue at the Security Council.

The permanent mission conveyed all the information to Kyiv and at the request of the United Kingdom proposed to postpone the meeting for a few days in order to have a better outcome. Yet, instead of giving consent, the Ministry harshly criticised our diplomatic efforts and even accused us of being inactive and incapable of arranging the immediate consideration of our issue at the Security Council. It is still unknown who initiated the 'assault' on the permanent mission, but the newly appointed Deputy Minister Borys Tarasiuk together with the Head of the Political Department Ihor Kharchenko were urgently dispatched to New York in order to 'remedy' the situation. By the time of their arrival, the decision to hold the meeting had already been taken due to the United Kingdom Presidency. The only pending issue was what we would have in the end: a resolution or a statement made by the President 'on behalf of the Security Council.' The chances of the resolution being passed were high since Russia would hardly dare to exercise the veto given the domestic political situation in the country. It was necessary just to demonstrate our determination and to talk over it with the Americans. But it did not work that way.

The question was in fact resolved at the first meeting of Boris Tarasiuk with the Permanent Representative of Russia Yulii Vorontsov. He warmly welcomed our Deputy Minister and throughout the whole conversation was nothing but courteous. V. Batiuk and I also attended that meeting. I remember well how the Ambassador of Russia declared right away that Russia supported Ukraine's initiative to convene the Security Council. Thus, a struggle for the UN Security Council for which we were preparing ended without being started. It was evident that the UK Permanent Representative kept his word and held backroom talks with members of the Security Council, so the Russian Representative had nothing left to do but join the majority. Vorontsov publicly criticized the Russian parliament's decision, accusing deputies of violating the UN Charter, principles of international law and assuring us that President B. Yeltsin wholly sided with Ukraine. This rhetoric seemed to lull us all, so when, at the end of the conversation, Vorontsov casually suggested to adopt the statement of the President of the Security Council instead of the resolution, nobody objected.

Having already left the office of the Russian Permanent Representative, each of us realized that we were plainly deceived and we lost a unique opportunity to attain the resolution of the Security Council on Ukraine's territorial integrity and inviolability of borders, which would have been compulsory. It did not look then like a 'blunder', but rather a maximum possible result we managed to achieve. Indeed, everyone knows that diplomacy is the art of the possible. And only now can we frankly admit that the consent to the statement was a strategic miscalculation of all those involved in this story. There is no guarantee that the Security Council resolution might have restrained Russia from annexing Crimea and Sevastopol in 2014. However, such a resolution could have become a serious barrier to this and a definitely strong argument for Ukraine in appeals to international judicial bodies against Russia.

The meeting of the Security Council itself held on 20 July 1993 was brief. The agenda included just one issue — 'Ukraine's claim on the resolution of the Supreme Council of the Russian Federation concerning Sevastopol.' Tarasiuk and Vorontsov outlined the positions of their countries. Unexpectedly, the floor was taken by the Representative of Pakistan who diplomatically and very precisely conveyed the Third World countries' attitudes on this situation, which prevailed in the UN and notably the Security Council. In his short speech, there was no hint of condemnation of Russia! Instead, we heard

something along the lines of, 'Dear friends! We love you both, but please, solve your problems on your own and necessarily by peaceful means. No one is going to resolve them for you. And you should not count on our support in the conflict with Russia.' Does not this remind us of the stand of the UN 'swamp' on the current war between Russia and Ukraine? It is a pity that in 25 years we have not managed to gain the support of small countries, which constitute a majority at the UN.

The Ukrainian representative's speech appeared to be strong indeed. It sounded alarming. Without hesitation, we put everything into it: the unanimous condemnation of the Russian parliament's decision, the accusation of violation of the UN Charter, the interpretation of this step as a threat to Ukraine's territorial integrity and inviolability of its borders, the reminder of the possibility of 'adequate actions'. Reading the speech today, one cannot but notice the warning about unpredictable consequences and serious threats to international peace and security, which may result from recessionary trends in Eastern Europe and further intensification of the increasingly alarming situation arising because of such actions of Russia. It also contains statements that sound prophetic in the current context of Russia's annexation of Crimea. As far back as 1993, Ukraine warned the international community that decisions of Russian lawmakers should not be underestimated. Tarasiuk explicitly called it 'a time bomb', 'and no one can imagine its full destructive force'. The words of the Ukrainian Representative are still relevant today: 'We must not forget the lessons of history. We must recall that indifference to violations of international law encourages further aggressive acts.'

The thrust of Vorontsov's speech was opposite to ours. He did not mention what he had told us during the meeting in his office. Using only general phrases, he evaded answering the main question — whether the issue of territorial claims to Ukraine was closed. At the meeting, Y. Vorontsov cited a passage from the statement of the Ministry of Foreign Affairs of Russia of July 11, which was a vivid example of verbal prevarication: 'This action by the Supreme Soviet of the Russian Federation, being in essence emotional and declaratory by no means points the way to prospects for real solutions but merely complicates the search for them, which is already difficult enough.' The following words of the Russian Ambassador deserve a special notice, especially now: 'Without downplaying (!) the negative consequences of the administrative decisions of the leadership of the former USSR on territorial issues, I wish once again to emphasize that Russian side believes that any problems, no matter how complex, can be resolved only within the framework of political dialogue, taking into account the views and interests of various sectors of the population (!?) and in strict compliance with treaties and agreements concluded with the Ukrainian side and the principles of the Conference on Security and Cooperation in Europe and of the United Nations.'

As a result, the Security Council approved the Statement that did not give an answer, which the Ukrainian delegation expected and Russia skilfully evaded, to the question whether the decision of the Russian parliament posed a threat to the territorial integrity of Ukraine. Instead, it was recorded that the decision of the Supreme Soviet of the Russian Federation was 'incompatible' with the obligations undertaken by Russia and the objectives and principles of the UN Charter, and therefore 'had no effect'. Such a 'gentle' nature of the Statement of the Security Council President wholly catered for the Russian political elite, despite the confrontation between the presidency and the parliament, which eventually ended in the best traditions of all Russian revolutions — with an assault. At that time, it was the assault on the White House in Moscow in October 1993. Today, there is every reason to assume that the strategy of Russia's 'returning' of Crimea was being elaborated in Kremlin back then, and that Russian diplomacy had strict instructions at the UN: to stick to general phrases and to give no international legal grounds that in the future might have become an obstacle to the annexation of the peninsula while discussing the issue of Sevastopol at the Security Council. It is rather difficult to find other explanation why President Yeltsin consciously wasted

a chance to deal a death blow to his rebellious parliament back in July 1993. If he had taken advantage of this chance, the shooting attack of the highest legislative body of the country would not have taken place on the air, broadcasting to the whole world.

The Statement included one critical procedural provision, which is wrongly ignored even by experts. The point is that the UN Security Council agreed to suspend the consideration of Ukraine's claim regarding the Decree of the Supreme Soviet of Russia concerning Sevastopol, which could have been resumed at any moment. There is a number of problematic issues on bilateral relations that were raised at various times by various states and obtained the status of 'dormant' at the Security Council. For example, the Security Council has kept under review the conflict between India and Pakistan since 1948, the conflict between Iran and Iraq since 1980 and the conflict in Georgia since 1990. Here it is important not to miss the moment when to inform the UN Secretary-General that the delegation requests 'their' issue to be retained on the agenda of the Security Council, despite the fact that it has not been considered for years. Otherwise, it is removed from the list, and sometimes it appears to be difficult to resubmit it. This is how the 'claim' of Ukraine was suspended by the Security Council for exactly 20 years. I remember well how all those in MFA who were related to the UN activities always paid attention that 'our' issue did not vanish somewhere. Unfortunately, in early 2013, Ukraine's 'claim' regarding the Decree of the Supreme Soviet of Russia in a strange way disappeared from the list of issues considered by the UN Security Council. In the Secretary-General's regular report, which he occasionally promulgates in accordance with the UN Charter, it was explicitly stated that the issue had been withdrawn, as the Security Council 'had not received a request for its retention.'

At that time, I was no longer in charge of the Department for UN at the Ministry of Foreign Affairs, so I do not know exactly why that happened. I do not believe in conspiracy theories, but how else can one explaine the mysterious disappearance of the issue of Sevastopol from the agenda of the Security Council right the year before Russia's annexation of Crimea? I have no doubt that it was a conscious decision of the leadership of the ministry taken on the direct instruction of Moscow, which was gradually 'cleaning' the legal grounds in order to prepare it for the fulfilment of aggressive plans regarding Crimea. Certainly, the presence or absence of that issue on the Security Council's agenda is not a decisive factor, which has led to Russia's aggression against Ukraine. However, from a professional point of view, the 'newly called-up' MFA leadership was obliged to pay attention to the 'gnoseological roots' of Russia's encroachment on Crimea, including Sevastopol. The 'time bomb', mentioned by Tarasiuk in his speech at the meeting of the Security Council in 1993, exploded in 2014. Unfortunately, the first reaction to the brutal annexation of Crimea was surprisingly sluggish. It seems like our Ukrainian 'neo-diplomats' not only failed to read the speech of the Representative of Ukraine at that landmark meeting, but even did not hear about the crisis in relations with Russia, which had already existed. If Ukrainian leaders of that time had acted as decisively as Kravchuk in 1993 or Kuchma in 2003 during the conflict in Tuzla, perhaps we would have lived in a different country today. Although it was our first experience of responding to situations related to the claims of our northern neighbour on the territorial integrity of Ukraine, it is worth being remembered. In diplomacy, institutional memory is the basis of success.

In late 2017, when the two-year term of Ukraine's non-permanent membership in the Security Council expires, we will be asked what we have left behind. The Ministry of Foreign Affairs will solemnly announce our unsurpassed contribution to the strengthening of international peace and security and the fight against the aggressor. In the atmosphere of 'triumphant reports', we should recall this episode and compare practical achievements of the diplomacy of Ukraine then and now...

Мохаммад АКБАР МОХАММАДІ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Ісламської Республіки Афганістан в Україні

УКРАЇНСЬКА ЗЕМЛЯ СТАЛА МЕНІ ДРУГОЮ БАТЬКІВЩИНОЮ

— Пане Посол, якими є найважливіші здобутки двосторонньої співпраці між нашими країнами за час Вашої роботи в Україні?

— Упродовж більш ніж трьох із половиною років моєї роботи Послом Ісламської Республіки Афганістан в Україні зусилля посольства було націлено переважно на розвиток договірно-правової бази з Україною. На цей момент уже підписано Угоду про військове співробітництво між Міністерством національної оборони Афганістану та Міністерством оборони України. Цей документ має стати базовим для розвитку співпраці у військово-технічній галузі, де наші країни мають значний потенціал.

Окрім цього, у політичній сфері між Україною й Афганістаном не існує жодних протиріч, на міжнародній арені ми знаходимо взаємну підтримку незалежності, територіальної цілісності та стабільності в наших країнах. Під час зустрічей із Президентом та Міністром закордонних справ Афганістану мені вдалося переконати та змінити думку нашого керівництва щодо України як важливого міжнародного партнера та країни, з якою дуже вигідно розвивати економічні, політичні, культурні та інші зв'язки.

В економічній галузі протягом останніх кількох років ми змогли укласти Угоду про створення Спільної міжурядової комісії з торгово-економічного співробітництва між Афганістаном та Україною. Сподіваюся, що цей документ сприятиме зміцненню економічних відносин і збільшенню товарообігу між нашими країнами. Афганістан зацікавлений в участі українських компаній в інфраструктурних, енергетичних та будівельних проектах на території Афганістану, у розробці газових і нафтових родовищ, видобутку корисних копалин.

— Розкажіть, будь ласка, про що вдалося домовитися на зустрічі з Міністром оборони України Степаном Полтораком.

— Під час зустрічі було обговорено основні напрями розвитку двостороннього співробітництва у військово-технічній сфері, особливо моменти, у яких найбільше зацікавлені наші військові відомства. Ідеться передусім про обмін досвідом у протистоянні викликам міжнародного тероризму, який є загрозою не лише для наших двох держав, а й для всього цивілізованого світу. Тут ми маємо об'єднати зусилля наших двох країн та всього світового співтовариства.

Крім того, афганська сторона зацікавлена в ремонті та модернізації військової техніки в Афганістані із залученням кваліфікованих українських спеціалістів. Також нас цікавлять новітні розробки українського військово-промислового комплексу, які інколи не поступаються західним аналогам.

Міністр оборони України, генерал армії Степан Полторак запросив Міністра оборони Ісламської Республіки Афганістан відвідати Україну.

Отже, сподіваюся, уже цьогоріч відбудеться зустріч очільників двох оборонних відомств, яка стане поштовхом до активізації військово-технічного співробітництва.

— Пригадайте, будь ласка, які цілі Ви ставили перед собою, коли отримали призначення до України, та що найголовніше, на ваш погляд, удалося реалізувати.

— Моїм завданням, як і кожного дипломата, якого призначають в іншу країну, було ефективне використання потенціалу наших країн для розвитку двосторонніх відносин у політичній, торгово-економічній, культурній, соціальній, військово-технічній сферах.

Враховуючи ту кількість двосторонніх документів щодо розвитку співробітництва в різноманітних галузях, які було підготовлено до підписання за ці роки, вважаю, що вже створено досить міцне підґрунтя, аби відносини між Афганістаном та Україною набули нового сенсу й практичної реалізації.

Користуючись нагодою, хочу висловити щиру подяку державним органам України, міністерствам закордонних справ України, Білорусі та Молдови, де наше посольство представлене за сумісництвом, поважним послам під керівництвом дуаєна дипломатичного корпусу й посла сусідньої та дружньої країни Туркменістан в Україні, Й.В. пана Нурберди Аманмурадова, персоналу Посольства й афганцям, що проживають у цих країнах та працювали разом із нами.

— Чим, на Вашу думку, найбільше схожі наші країни, а чим кардинально різняться?

— Багато паралелей між нашими країнами спостерігається зараз у геополітичному сенсі. Обидві країни опинилися в полі зору супердержав, які намагаються поширити свої сфери впливу на наші країни. Афганський народ зараз дуже добре розуміє ті проблеми, з якими стикаються українці, ті жахи війни, жертвами яких стають наші народи. Афганці, які приїздять до України, дуже швидко адаптуються до українських реалій та почувають себе, як на Батьківщині. Це свідчить про близькість суспільно-моральних поглядів українського та афганського народів.

Мабуть, основні відмінності між нами полягають у релігійному та духовному світосприйнятті, хоча іслам дуже шанобливо та з повагою ставиться до всіх релігій світу.

— *Чи пригадуєте свої перші враження від України? Що Вам сподобалося, а що, можливо, здивувало?*

— Із часу мого першого приїзду в Україну минуло вже більше дванадцяти років, протягом цього періоду я працював і консулом, і радником, і послом. Я мав змогу ознайомитися з багатою культурною спадщиною України, її чарівною мовою, визначними пам'ятками культури, що поєднують багатовікові риси європейського, східного та слов'янського стилів. Літературні твори та музична майстерність українців чітко відображають почуття та світосприйняття українського народу, його волелюбність і щирість.

— *Ваша Високоповажносте, із якими думками залишаєте Україну?*

— За весь час роботи тут українська земля стала мені другою Батьківщиною, де з'явилося чимало друзів. Це та держава, де завжди відчуваєш щиру підтримку та шанобливе ставлення до інших народів. Представники різних релігій та націй відчувають себе тут захищеними, українська влада надає можливість розвивати культуру, мову та традиції громадян інших країн.

Тому я залишаю Україну з гарними та приємними спогадами про освічений народ, його багату культуру, нездоланну волю до свободи та повагу до людських цінностей.

— *Що б Ви хотіли побажати українському народові?*

— По-перше, хочу висловити подяку всім державним органам України за ефективну співпрацю з Посольством та оперативне реагування на наші запити щодо проведення консультацій, організації зустрічей, у сприянні в безпроблемному функціонуванні дипломатичного представництва й у вирішенні проблем афганців, що проживають в Україні.

Дружньому українському народові бажаю насамперед миру та спокою, процвітання та благополуччя.

Mohammad AKBAR MOHAMMADI,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Islamic Republic of Afghanistan to Ukraine

UKRAINE HAS BECOME MY SECOND MOTHERLAND

— Mr. Ambassador, would you please name the largest achievements of bilateral cooperation between our countries reached during the time of your service in Ukraine?

— In more than three and a half years of my service in the capacity of the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Islamic Republic of Afghanistan to Ukraine, the activity of the Embassy has been aimed at developing of contractual and legal framework of Ukraine. Currently we have managed to sign the Agreement on Military Cooperation between the Ministry of National Defence of the I. R. of Afghanistan and the Ministry of Defence of Ukraine. This document shall become the foundation for cooperation in military and technical field, in which our countries have considerable potential.

Regarding the political aspect, the two states have no matters of argument — we have reached the common ground in supporting sovereignty, territorial integrity and stability of our countries on the international stage. At the meeting with the President and the Minister of Foreign Affairs of the I. R. of Afghanistan, I succeeded in assuring and to certain extent changing the mind of our government as to the fact that Ukraine is an important international partner and a country, with which it is highly advantageous to develop economic, political, cultural and other relations.

In the field of economy, over the last several years we have managed finalize the agreement on creation of join intergovernmental commission on trade and economic cooperation between Afghanistan and Ukraine. I hope that this document will contribute to strengthening of economic relations and the increase of trade turnover between our countries. Afghanistan is interested in Ukrainian companies to participate in the infrastructure, energy and construction projects conducted in Afghanistan as well as the development of gas and oil fields and mining industry of Afghanistan.

— Your Excellency, would you please tell to which agreement it was managed to come at the meeting with the Minister of Defence of Ukraine Stepan Poltorak?

— At the meeting with the Minister of Defence of Ukraine, we discussed the key focus areas of bilateral cooperation in military and technical sphere as well as the points that are of the most interest for our defence institutions. Primarily, that implies the exchange of experience aimed at facing challenges induced by international terrorism that poses a threat not only to our two countries, but also to the entire civilized world. In that respect, we have to combine our best efforts and gain support of the international community in order to overcome this phenomenon effectively.

Furthermore, the Afghan party is willing to carry out repair works and modernization of military equipment in Afghanistan with the involvement of skilled Ukrainian experts. We are also interested in the latest developments of the Ukrainian military-industrial sector, which in many cases keep pace with the western analogues.

Stepan Poltorak, Minister of Defence, General of the Army of Ukraine, suggested the Minister of Defence of the Islamic Republic of Afghanistan to have a visit to Ukraine and soon we expect the Minister to make an official invitation.

I hope this year a meeting between the leaders of the two defence ministers will be arranged, which will be an impetus for intensifying of military and technical cooperation.

— Could you please recollect the goals you set, when you was assigned to Ukraine? What are the most significant it has been managed to accomplish?

— My major goal as of every diplomat appointed to another country was to fulfil the potential of the two countries most efficiently for the development of bilateral relations in political, trade and economic, cultural, social and military-technical areas.

I believe that a great number of bilateral agreements on cooperation in various fields, which have been prepared for ratification in recent years, have laid foundation so that the relations between Afghanistan and Ukraine will take on a new meaning and a practical implementation.

I would like to take this opportunity to express my sincere gratitude to the governmental authorities of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Belarus and Moldova, where a non-resident Embassy of our country operates, Honorary Ambassadors headed by Nurberdy Amanmuradov, Dean of the Diplomatic Corps and the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Turkmenistan – a neighbouring and close to Afghanistan country, the staff of the Embassy and the Afghans who reside in these countries and have worked with us.

— What in your opinion our countries have in common and in what do they totally differ?

— There are plenty of similarities between our countries in terms of geopolitics. Both states are the focus of attention of super powers, which strive to extend their sphere of influence there. The Afghan people are as much as anything concerned with the problems Ukrainians face today and all the atrocities of war, the victims to which our nations have fallen. The Afghans who come to Ukraine adapt to its reality rather quickly and feel as though they are at their homeland. This proves the affinity of social and moral views between the Ukrainian and Afghan people.

I suppose, the main differences between our nations lie in religious and spiritual outlook, even though the respectful attitude towards all world religions is inherent in the Islamic faith.

— Mr. Ambassador, would you please recall your first impressions of the arrival in Ukraine? What did you like and what perhaps surprised you?

— Since my first visit to Ukraine, there have passed more than 12 years, over a span of which I was appointed consul, counsellor and ambassador. I have had a chance to get acquainted with a rich cultural heritage of Ukraine, its charming language, remarkable cultural monuments that unite the centuries-old European, Slavic and Oriental styles. Literary works and musical skills of the Ukrainian people clearly reflect feelings and mindset of its nation, its love for freedom and sincerity.

— What thoughts do you have when leaving Ukraine?

— Throughout my tenure here, the Ukrainian land has become my second motherland, where I have made friends with a lot of people. This is the country, where you always feel earnest support and respect for other peoples. Representatives of different religions and nations feel here secure, the Ukrainian government provides the opportunity to develop culture, language and traditions of citizens of other countries.

Therefore, I leave Ukraine with good and pleasant memories of its educated people, rich culture and a strong will for freedom and human values.

— Your Excellency, what would you like to wish the Ukrainian people?

— First of all, I would like to thank all governmental institutions for their active cooperation with the Embassy and a prompt response to our requests for conducting consultations and meetings, assisting in the smooth functioning of the diplomatic mission and solving problems of the Afghans residing in Ukraine.

I wish friendly Ukrainian people, in the first place, peace and tranquillity, prosperity and welfare.

Ігор СОКОЛ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Білорусь в Україні

ДІАЛОГ НАЙВИЩОГО РІВНЯ

У 2017 році офіційний діалог між Республікою Білорусь та Україною сягнув найвищого рівня взаєморозуміння в усіх сферах співробітництва.

26 квітня 2017 року було проведено зустріч Президента України П.О. Порошенка з Президентом Республіки Білорусь О.Г. Лукашенком на території Чорнобильської АЕС. Цього ж дня Президент Української держави відвідав Білорусь. Глави держав домовилися про взаємне дотримання курсу дружби та співпраці в найрізноманітніших галузях, зокрема й із чорнобильської проблематики.

А вже 20–21 липня 2017 року відбувся офіційний візит глави Білоруської держави до Києва. Було досягнуто домовленостей щодо розширення експорту, розвитку промислової кооперації, спільних проектів модернізації дорожньо-транспортної інфраструктури, упровадження інноваційних технологій. Обговорили також можливості взаємодії у сфері енергетики й енергоресурсів, питання прикордонного співробітництва. За підсумками переговорів підписано двосторонні документи щодо різнобічної співпраці.

Під час візиту Олександр Лукашенко наголосив на готовності білоруського народу сприяти процесу мирного врегулювання ситуації на Сході України. Наприклад, 12 червня 2017 року за сприяння представництва Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні було доставлено білоруську гуманітарну допомогу для українських громадян, які перебувають у зоні конфлікту на Донбасі.

Динаміка й ефективність цьогорічних зустрічей на вищому рівні визначили інтенсивність усього білорусько-українського діалогу, передусім у торговельно-економічній галузі.

Україна є для Білорусі стратегічним торговельно-економічним партнером. За підсумками 2016 року двосторонній товарообіг збільшився на 10,5% та сягнув 3,8 млрд дол. США. Отже, Україна за обсягом товарообігу й експорту посіла друге місце серед усіх торговельних партнерів Білорусі, за імпортом — п'яте місце. А в серпні 2017 року ми вже досягли 3 млрд дол. за обсягом взаємної торгівлі товарами. Сподіваємося, що на кінець вищезазначеного року товарообіг зросте до 4 млрд дол.

Повертаючись до переговорів між президентами наших країн у липні цього року в Києві слід зауважити, що за їх підсумками було домовлено, зокрема, подвоїти обсяги взаємної торгівлі впродовж наступних двох років. Тобто досягти не менше 8 млрд у 2019 році. І ми рухаємося цим напрямом.

Зустріч Президента України П. Порошенка з Президентом Республіки Білорусь О. Лукашенком на території Чорнобильської АЕС
Meeting of the President of Ukraine P. Poroshenko with the President of the Republic of Belarus O. Lukashenko on the territory of the Chornobyl NPP

21 липня в Києві пройшов Перший білорусько-український економічний бізнес-форум. Як наслідок, було підписано низку документів і контрактів загальною сумою понад 47 млн дол. США.

Головним інструментом координації економічної взаємодії з Україною є Міжурядова білорусько-українська змішана комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. 17–18 липня в Києві було проведено ювілейне двадцять п'яте засідання комісії. Білоруську делегацію очолив заступник Прем'єр-міністра Республіки Білорусь Володимир Семашко, українську — Віце-прем'єр-міністр — Міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Геннадій Зубко. Члени комісії обговорили етапи реалізації досягнутих раніше домовленостей на найвищому рівні щодо активізації білорусько-української взаємодії. Особливу увагу було приділено питанням реалізації інвестиційного потенціалу, розвитку виробничої кооперації та фінансових інструментів підтримки взаємного товарообігу, розширення присутності білоруських та українських товарів на ринках обидвох країн.

Підсумки двадцять п'ятого засідання зазначеної вище комісії підтвердили взаємну зацікавленість сторін у створенні умов для подальшого розширення стратегічного партнерства в усіх галузях економіки.

Також у рамках діяльності комісії сторони налагодили активний міжгалузевий діалог. Тільки 2017 року проведено вісім засідань українсько-білоруських галузевих робочих груп, зокрема з галузей архітектури та будівництва, транспорту, енергетики, сільського господарства, промисловості тощо. У березні цього року підписано Дорожню карту з питань співпраці державних органів і організацій Білорусі й України у сфері підвищення енергоефективності та використання місцевих паливно-енергетичних ресурсів на 2017–2020 роки. Документ передбачає, зокрема, проведення спільних форумів, укладання угод щодо співробітництва в галузі енергоефективності між регіонами Білорусі й України, підвищення кваліфікації фахівців обох країн.

Слід виокремити спільну роботу з розширення виробничої кооперації. У грудні 2016 року підписано Дорожню карту двосторонньої співпраці в галузі промисловості та виробничої кооперації. Відтак уже в травні цього року в Луцьку розпочало роботу складальне виробництво білоруських тролейбусів «Білкомунмаш».

У жовтні 2017 року організовано візит до Республіки Білорусь представників ділових кіл України на чолі із заступником Міністра економічного розвитку і торгівлі України Юрієм Бровченком. Проведено зустрічі й переговори на ВАТ «МАЗ», ЗАТ «ЮНІСОН», ВАТ «БелАЗ», ВАТ «БАТЕ» й інших. Під час візиту в місті Гомелі також відбулося третє засідання білорусько-української робочої групи зі співпраці в галузі промисловості та виробничої кооперації. За його підсумками досягнуто чітких домовленостей щодо співпраці між білоруськими й українськими підприємствами, які сприятимуть нарощуванню взаємного товарообігу.

Отже, виробнича кооперація між двома країнами також є однією з найбільш перспективних форм співпраці.

У квітні за сприяння Київської міської державної адміністрації в столиці України проведено виставку-презентацію білоруської пасажирської та комунальної техніки («МАЗ», «Білкомунмаш», «Амкодор», «МТЗ»), яку відвідали представники більшості областей України. Захід посприяв збільшенню поставки білоруської техніки не тільки до Києва, а й в Суми, Кропивницький, Дніпро, Луцьк, Краматорськ, Маріуполь, Одесу й інші міста.

У рамках виставки на базі КМДА було організовано мультимедійну презентацію запропонованих білоруською стороною фінансових інструментів для придбання білоруської техніки. Зазначені заходи відвідали представники 18 регіонів України, зокрема й керівництво найбільших міст держави, профільних підприємств і українських банків.

У роботі XIV Міжнародного економічного форуму, який пройшов у травні в білоруському місті Гомелі, узяли участь близько 60 представників із Чернігівської, Черкаської, Житомирської, Миколаївської, Полтавської областей і Києва.

Зустріч заступника Прем'єр-міністра Республіки Білорусь В. Семашка та Віце-прем'єр-міністра України — Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Г. Зубка
Meeting of the Deputy Prime Minister of the Republic of Belarus V. Semashko and the Vice Prime Minister of Ukraine, Minister of Regional Development, Building and Housing and Communal Services of Ukraine H. Zubko

Крім того, у вересні відбувся обмін візитами між керівництвом Гомельської та Херсонської областей Білорусі й України відповідно. Цього ж місяця делегація Могильовської області на чолі із заступником голови облвиконкому відвідала Одеську область. За підсумками переговорів прийнято рішення щодо створення робочої групи та досягнуто домовленостей щодо відкриття в Одеській області складального виробництва ВАТ «Могильовліфтмаш». У вересні Одесу також відвідали делегації міст Мінська та Бреста для участі в заходах із нагоди Дня міста.

Варто також наголосити на позитивній динаміці у сфері виставково-ярмаркової діяльності. Цьогоріч білоруські компанії та їхні дилери взяли участь у таких українських виставках, як-от «Зернові технології», «Kyiv Fashion», «KyivBuild Ukraine», «InterBuild Ukraine», «Kiff–2017», «АГРО–2017», «CityTrans–2017», «Plug in Ukraine — 2017», «UITT "Україна — Подорожі та Туризм"», «MiningWorld Ukraine», «Plast Expo UA — 2017 », «Охорона здоров'я — 2017».

Триває активний розвиток білорусько-українського співробітництва в галузі просування послуг. У кінці 2016 року в Україні відновило роботу дочірнє підприємство ВО «Білорусьнафта» — «Сервіс Ойл». Протягом цього року компанія успішно бере участь у тендерах і працює з гідравлічним розривом пласта, а також надає решту сервісних послуг українським операторам нафтогазового ринку.

Задля участі в реалізації інфраструктурних проектів у сфері дорожнього господарства в лютому 2017 року в Україні розпочала роботу компанія «Белавтодор-Україна». Деякі організації, що входять до холдингу «Белавтодор», відкрили в Україні свої представництва. Попри складнощі щодо входження на український ринок, білоруська компанія має позитивні результати. Виграно низку тендерів із ремонту й реконструкції доріг у Житомирській та Київській областях України.

Успіхи є і в банківській сфері. Прогресує розвиток взаємодії з українськими банками з фінансового супроводу білоруського експорту на умовах Указу Глави держави від 24 вересня 2009 року № 466. І перелік українських банків, що беруть участь у цій програмі, стає щодень більшим.

Білорусь може ділитися новітніми технологіями з усіх галузей, зокрема зі сфери комунального господарства та інфраструктури міст, організації дорожнього будівництва й транспортного сполучення тощо.

Вищевикладене — це лише невелика частина багатогранної палітри економічних відносин двох країн.

Водночас міцнішають контакти в гуманітарній сфері. Республіка Білорусь зацікавлена в розвитку міждержавного співробітництва в цій сфері за всіма напрямами.

У травні 2017 року підписано Програму співробітництва у сфері фізичної культури та спорту між Міністерством спорту й туризму Республіки Білорусь і Міністерством молоді та спорту України на 2017–2018 роки, що посприяло ефективній роботі у відповідній сфері.

Під час офіційного візиту Президента Республіки Білорусь О.Г. Лукашенка до Києва в липні цього року було підписано Угоду про співпрацю у сфері міжнаціональних відносин, що створило необхідні правові умови для функціонування міждержавного механізму захисту прав білоруської діаспори в Україні, та, відповідно, української діаспори в Республіці Білорусь. Заразом було підписано й Програму співробітництва у сфері культури на 2017–2021 роки, що розширила спектр культурно-просвітницьких і мультинаціональних заходів для проведення в наших державах, зумовила створення бази для підвищення рівня взаємної культурної присутності та реалізацію спільних проектів на європейському просторі.

Крім цього, триває реалізація спільних культурних проектів. Ідеться, зокрема, про виступ Білоруського державного заслуженого хореографічного ансамблю «Харошкі» в рамках європейського турне та проведення акції «Belarus Day» напе-

Виступ білоруського ансамблю «Харошкі» в Києві
Performance of the Belarusian dance ensemble 'Kharoshki' in Kyiv

редодні Дня Незалежності Республіки Білорусь 23 червня 2017 року в Київському національному академічному театрі оперети. У лютому Миколаївське товариство білорусів «Голас Радзімы» відсвяткувало День рідної мови. У березні вшанували переможців конкурсу дитячого малюнка «Рэспубліка Беларусь — маімі вачыма» в Чернігові. У рамках святкування 135-річчя від дня народження білоруського народного поета Я. Купали в Києві, Одесі, Миколаєві, Львові, Каневі презентували виставку «Завуся я толькі — Янка Купала». У жовтні за підтримки Державного музею історії білоруської літератури та Київського літературно-меморіального музею М. Рильського презентовано літературно-документальну виставку «Пятрусь Броўка. Маё ХХ стагоддзе». У багатьох культурно-просвітницьких заходах беруть участь українські студенти-білорусисти, які вивчають білоруську мову в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, у Центрі білоруської мови та культури ім. В. Короткевича.

У червні пройшли Дні культури Республіки Білорусь у Миколаївській області, а у вересні — Дні української культури в Мінську. У жовтні в рамках святкування 500-річчя книгодрукування в Національній бібліотеці ім. В.І. Вернадського в Києві керівництво Національної бібліотеки Білорусі урочисто презентувало й передало повне факсимільне видання книжкової спадщини Франциска Скорини — великого білоруса й східнослов'янського першодрукаря. І список можна продовжувати...

Насамкінець хотів би зауважити, що співпраця між Україною та Республікою Білорусь є багатогранною, взаємовигідною та перспективною. Вона ґрунтується на міцному фундаменті давньої дружби, культурної, релігійної та географічної близькості.

Igor SOKOL,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Republic of Belarus to Ukraine

TOP LEVEL DIALOGUE

In 2017, the official dialogue between the Republic of Belarus and Ukraine is held on the background of high level of mutual understanding at all levels of cooperation.

On April 26 the President of the Republic of Belarus A.Lukashenko and the President of Ukraine P.Poroshenko met at the Chernobyl nuclear power plant, and on the same day P.Poroshenko paid a working visit to Belarus. The heads of state agreed to follow the course of friendship and mutual cooperation, developing cooperation in various fields, including the Chernobyl problem.

And on July 20–21 took place the official visit of the Head of the Belarusian state to Kiev. The agreements were reached on expanding exports, developing industrial cooperation, joint projects for the modernization of road and transport infrastructure and the introduction of innovative technologies. Also were discussed the opportunities for cooperation in the energy and energy sectors, border cooperation. As a result of the talks were signed bilateral documents on cooperation in various fields.

During this visit, Alexander Lukashenko confirmed the readiness of Belarusian people to contribute in every possible way to the process of peaceful settlement of the situation in Ukraine. As an example can act the fact that on June 12 to Ukraine was delivered Belarusian humanitarian aid (food and hygiene items weighing 58 tons) with the assistance of the International Committee of the Red Cross. The cargo was intended for Ukrainian citizens in the Donbass on both sides of the line of demarcation.

Such dynamics and effectiveness of top-level meetings this year predetermined the intensive nature of the entire Belarusian-Ukrainian dialogue, primarily in the trade and economic area.

Ukraine is a strategic trade and economic partner for Belarus.

At the end of 2016, bilateral trade increased by 10.5% and amounted to $3.8 billion, which allowed Ukraine to take the second place among all trade partners of Belarus in terms of turnover and exports, and fifth in import. And in August 2017 we have already reached the amount of $3 billion and expect that by the end of this year the trade turnover can reach $4 billion.

Returning to the official talks between Alexander Lukashenko and Petro Poroshenko in July this year in Kiev, it is worth noting that the presidents agreed to increase mutual trade in half for two years — to achieve at least $8 billion in 2019 year. And we are moving in this direction.

On July 21, the First Belarusian-Ukrainian Economic Business Forum was held in Kiev. As a result, a number of documents and contracts were signed for more than $47 million.

The main instrument for coordinating economic interaction with Ukraine is the Intergovernmental Belarusian-Ukrainian Joint Commission on Trade and Economic Cooperation.

July 17–18 in Kiev, the twenty-fifth commemorative meeting of the commission took place. The Belarusian delegation was headed by Deputy Prime Minister of Belarus Vladimir Semashko, the Ukrainian — Vice Prime Minister — Minister of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine Gennady Zubko.

At this meeting were discussed the implementation of the previously reached agreements at the top-level on the activation of the Belarusian-Ukrainian cooperation, reaffirmed the commitment to the development and deepening of traditional trade and economic ties. Particular attention was paid to the implementation of the investment potential, the development of production cooperation and financial instruments

to support mutual trade, the expansion of the mutual presence of Belarusian and Ukrainian goods in the markets of the two states.

The results of the twenty-fifth meeting confirmed the mutual interest on creating conditions for further expansion of strategic partnership in all spheres of the economy.

Also, within the framework of the commission's activities, the parties started an active intersectoral dialogue. Just only in 2017 were held eight meetings of Belarusian-Ukrainian sectoral working groups, including in the field of architecture and construction, transport, energy, agriculture, industry, etc.

In March 2017, the Roadmap for cooperation between state bodies and organizations of Belarus and Ukraine was signed in the sphere of increasing energy efficiency for 2017–2020. The document provides for: holding a joint forum, concluding agreements on cooperation in the field of energy efficiency between the regions of Belarus and Ukraine, improving the skills of specialists of the two countries and other aspects.

Also it is necessary to note about joint work on expansion of industrial cooperation. In December 2016, was signed the Roadmap for bilateral cooperation in the field of industry and production cooperation. And as a result, in May of this year in Lutsk began assembling production of Belarusian trolleybuses 'Belkommunmash'.

In October 2017, representatives of business of Ukraine led by Deputy Minister of Economic Development and Trade of Ukraine Yury Brovchenko visited the Republic of Belarus, where took place the negotiations at automobile plants 'MAZ', 'Unison' and 'BelAZ', holding 'BATE', others companies. During the visit was also held the 3rd meeting of the Belarusian-Ukrainian Working Group on Cooperation in the Field of Industry and Production Cooperation in Gomel. According to its results, have been reached agreements on cooperation between Belarusian and Ukrainian enterprises, which should promote the growth of mutual trade turnover.

Thus, production cooperation between the two countries is also one of the most promising forms of cooperation.

In this context, the parties are also actively working to develop interregional contacts.

In April, in Kyiv was held an exhibition of Belarusian passenger and communal equipment ('MAZ', 'Belkommunmash', JSC 'AMKODOR' and 'Minsk Tractor Works') with the assistance of the Mayor's Office of the Ukrainian capital and which was attended by representatives of most regions of Ukraine. The event allowed to increase the supplies of Belarusian machinery not only to Kiev, but also to Sumy, Kropiwnicki, Dnipro, Lutsk, Kramatorsk, Mariupol, Odessa and other cities.

Within the framework of the exhibition, on the basis of the Kyiv City State Administration was organized the multimedia presentation of financial instruments for the acquisition of Belarusian equipment. The event was attended by representatives of 18 regions of Ukraine, including the heads of many Ukrainian cities, profile enterprises and Ukrainian banks.

About 40 representatives from Chernihiv, Cherkasy, Zhytomyr, Mykolaiv, Poltava regions and Kiev took part in the work of the XIV International Economic Forum in Gomel in May.

In September, an exchange of official visits between the Gomel and Kherson oblasts took place. Same month the delegation of the Mogilev region led by the Deputy Governor visited the Odessa region. Following the negotiations, was made the decision to set up a working group and to open an assembly plant of elevator factory 'Mogilevliftmash' in the Odessa region. In September, Odessa also visited by the delegations of Minsk and Brest to participate in events on the occasion of the City Day.

It is also necessary to note the positive dynamics in the field of exhibition and fair activities. For example, this year Belarusian companies and their dealers took part in the exhibitions in Ukraine: 'Grain Technologies', 'Kyiv Fashion', 'KyivBuild Ukraine', 'InterBuild Ukraine', 'Kiff-2017', 'AGRO-2017', 'CityTrans-2017', 'Plug in Ukraine-2017', 'Ukraine-Travel and Tourism', 'MiningWorld Ukraine', 'Plast Expo UA–2017', 'Healthcare-2017'. And this list is far from complete.

Презентація білоруських національних костюмів
Presentation of Belarusian national costumes

Belarus-Ukraine cooperation in the field of promotion of services is actively developing. At the end of 2016, the subsidiary company of the company 'Belorusneft' — 'Service Oil' resumed its active work in Ukraine. During this year the company successfully works on hydraulic fracturing of the reservoir and also provides other services to the Ukrainian operator of the oil and gas market.

In order to participate in the implementation of infrastructure projects in the road sector the company 'Belavtodor-Ukraine' started its work in Ukraine in February. Some organizations that are members of 'Belavtodor' opened their representative offices in Ukraine. Despite certain aspects of entering the Ukrainian market, the Belarusian company has positive results — won a series of tenders for repair and reconstruction of roads in the Zhytomyr and Kiev regions.

Some progress made in the banking sector. Successfully develops cooperation with Ukrainian banks on the financial support of Belarusian exports on the terms of Presidential Decree No. 466. And the list of Ukrainian banks participating in this program is expanding.

Belarus can share its latest technologies in all areas, including in the sphere of municipal services and urban infrastructure, organization of road construction and transport communications and other advanced directions.

The foregoing is just a small part of the multifaceted palette of economic relations between the two countries.

At the same time, contacts in the humanitarian sphere are strengthening. The Republic of Belarus is interested in the development of interstate cooperation in the humanitarian field in all directions.

The program of cooperation in the field of physical culture and sports signed between the Ministry of Sport and Tourism of Belarus and the Ministry of Youth and Sports of Ukraine for 2017–2018, signed in May 2017, created the necessary conditions for effective work in the field of tourism and sports.

During the official visit of the President of Belarus A.Lukashenko to Kiev in July this year, was signed the Agreement on Cooperation in the Sphere of Interethnic Relations.

The document created the necessary conditions to protect the rights of the Belarusian diaspora in Ukraine and, accordingly, the Ukrainian diaspora in Belarus. During the visit was also signed the Cultural Cooperation Program for 2017–2021, which expanded the practice of cultural, educational and multinational events in two states, created a basis for raising the level of mutual cultural presence and expanding the possibility of implementing joint projects in the Europe.

In addition, joint cultural projects are actively implemented.

June 23, 2017 in the Kiev National Academic Theater of the Operetta took place the performance of the Belarusian choreographic ensemble 'Haroshki' on the eve of the Independence Day of the Republic of Belarus. In February the Mykolayiv association of Belarusians 'Golas Radzimy' celebrated the Day of the native language. In March, in Chernigov were honored the winners of the children's drawing contest 'The Republic of Belarus — by my eyes'. As part of the celebration of the 135th Anniversary of the Belarusian national poet Y.Kupala in Kiev, Odessa, Mykolayiv, Lviv and Kaniv was presented the exhibition 'I'm only called — Yanka Kupala'. In October, with the support of the Museum of the history of Belarusian Literature and the Kiev Literary and Memorial Museum of M.Rylsky was presented the literary exhibition 'Piotr Brouka. My XX century...'. In many cultural and educational activities are actively involved Ukrainian students, who study the Belarusian language at Kyiv National University, where also is the Center for Belarusian Language and Culture of V.Korotkevich.

In June were held the Days of Culture of the Republic of Belarus in the Mykolayiv region, in September — Days of Ukrainian Culture in Minsk. In October in Kiev in the National Library of V.Vernadsky Vice-President of the National Library of Belarus Ales Susha presented the full facsimile edition of the book of Francis Skaryna — the great Belarusian and East Slavic bookprinter. Event was made as part of the celebration of the 500th Anniversary of bookprinting.

And the list goes on...

Summarizing the aforesaid, I would like to emphasize that cooperation between the Republic of Belarus and Ukraine is multifaceted, mutually beneficial and promising. It is based on a solid foundation of long-standing friendship, cultural, religious and geographic intimacy.

Міхеїл УКЛЕБА,
*Надзвичайний і Повноважний Посол
Грузії в Україні*

ТРЕБА СПРИЙМАТИ ВСЕ З ОПТИМІЗМОМ

— Нині триває процес переорієнтації Грузії на перехід від цінностей радянського періоду до європейських. Це зовсім інша система координат і життєвих поглядів. Скажіть, будь ласка, у чому це виявляється та з якими складнощами доводиться мати справу вашим співвітчизникам?

— Стратегічна ціль для Грузії — це повна інтеграція до європейського та євроатлантичного простору, і ми не зраджуємо цій стратегії з першого дня незалежності. Ми не так давно підписали Угоду про асоціацію, що передбачає входження до Зони вільної торгівлі й отримали візову лібералізацію. Та цей процес ми розпочали ще в 1990-х роках. Для нас такий напрямок був цілком логічним, адже ми — європейська країна.

Коли Грузія була на початку цього шляху, я очолював делегацію переговорів із підготовки угоди про партнерство та співробітництво з ЄС. Ми почали працювати над нею в 1994, а в 1996 вже підписали цей документ, який був чинним до підписання Угоди про асоціацію.

Ми поділяємо загальноєвропейські та західні цінності й не зраджуємо своїй цілі. Багатьом не подобається, що ми йдемо власним цивілізаційним шляхом. Але це вибір Грузії. Країни Європи та Європейського Союзу для нас є прикладом успішності демократії та економіки. Ми повертаємося туди, де повинні бути. Тому конфлікт у Грузії та ситуація в Україні свідчать про те, що третя сила суперечить вільному вибору. У XX столітті треба заохочувати своїх сусідів, які мають угоди про співпрацю, Зону вільної торгівлі, візову лібералізацію. Країни мають поділяти загальні демократичні цінності.

Звичайно, перехід до європейських цінностей — складний і тернистий шлях. Та все, що ми вже пройшли, — це великий успіх, хоч нам для цього знадобилося багато часу. Отримати незалежність дуже складно, але ще складніше відстояти її та свою свободу. Ми зараз незалежні, але ще не вільні. Невільна країна не може досягнути успіху, така країна в сучасному світі не зможе бути конкурентоздатною.

Я щиро вірю, що Грузія та Україна досягнуть успіху. У наших держав багато спільного, але найголовніше, що нас об'єднує — прагнення до свободи. Ми волелюбні народи, а отже, обов'язково будемо вільні.

Зараз ми йдемо до цієї свободи, але, на жаль, доводиться досягати її таким нелегким шляхом. Проте я переконаний, що ми обов'язково впораємося з цими

складнощами, які переживають наші країни та Чорноморський регіон загалом. Грузія гідно відповідає на виклики сьогодення своєю успішністю, тому що реформи, привабливість країни в економічній і туристичній сферах є важливими для бізнес-спільнот. Так ми відповідаємо на агресію від сусіда, тому що тільки успішністю та розвитком реформ країна зможе з усім упоратися.

У Грузії немає проблем із жодною з країн-сусідів крім Російської Федерації. Ця успішність Грузії, до речі, приваблює і російських туристів. Більше мільйона туристів відвідали нашу країну в минулому році.

Для Грузії дуже важливим є добросусідство й партнерство, тому що це гостинна й дружелюбна країна. Вічної війни не буває, тож я сподіваюсь, що в найближчому майбутньому Росія зрозуміє важливість усього, що відбувається, та змінить свою політику на конструктивізм. За таких умов ця країна більше виграє, зокрема як постійний член Ради Безпеки в регіоні.

— Саме з бажання слідувати за євроцінностями розпочалося загострення конфлікту, і Росія виявила свою агресію щодо намірів Грузії. Чим, на Вашу думку, відрізняється окупація грузинської території від української?

— Конфлікт у Грузії має більш тривалу історію, адже його початок сягає 90-х років XX ст. На сьогодні ми налічуємо 275 тисяч біженців. Це велика трагедія та катастрофа. Конфлікт Росії з Україною розвивається швидше в поганому значенні, а в нас він поглиблювався роками. Спочатку Росія була в ролі посередника, потім у ролі миротворця, а згодом тим, ким вона є насправді — агресором. У 2008 році все це назвали справжнім іменем — російсько-грузинська війна, хоча такою ця війна була від самого початку.

В агресії проти України Росія врахувала всі тактичні недоліки й веде війну більш активно. У 2008 році не було такого рівня міжнародної солідарності, як у випадку з Україною. Нині до Росії застосовано санкції, а у випадку з Грузією санкцій не було. 12 серпня 2008 року Росія підписала угоду під тиском Євросоюзу, але жоден її пункт не було виконано. Російські війська й досі не виведені, не були допущені міжнародні інститути та міжнародний моніторинг на окуповані території, біженці й переміщені особи не повернулися на місця свого проживання. Війна з Грузією показала слабкість російської армії, і у випадку з окупацією Криму застосовано нову тактику. У Росії казали, що НАТО для Грузії є неприпустимим. Що такий союз погрожуватиме нашим кордонам, нашим інтересам. Про Євросоюз спочатку в Росії нічого не казали, але коли Україна після 2008 року вирішила співпрацювати з Євросоюзом, то виявилося, що Євросоюз — це теж погано. Євросоюз — це не воєнна організація, а економічне об'єднання.

Хоч сьогодні міжнародне співтовариство застосовує санкції, але хочеться їх посилення. А ми, зі свого боку, обов'язково повинні виконувати свою роботу, тому що замість нас її ніхто не зробить. Успішність — це реформи, боротьба з корупцією, адже коли країна слабка, корумпована, то вона вразлива, особливо перед ворогом.

Якщо говорити про візову лібералізацію, то вона значно сприятиме поглибленню взаємодії в Зоні вільної торгівлі з ЄС. Адже це свобода пересування. А свобода пересування — свобода бізнесу. Ми вдячні членам Євросоюзу, що вони оцінили наші прагнення до цих цінностей, і ту роботу, яку нам доводиться виконувати. Ми вдячні за солідарність. І те, що в Європарламенті вже проголосували за візову лібералізацію для України, є одним з успішних кроків, тож вітаю вашу державу.

Зараз у Чорному морі перебувають два члени Євросоюзу й воно перетворилося в море Євросоюзу. Це вже не море шести країн, а море тридцяти чотирьох, у якому, окрім двох членів Євросоюзу, є асоційовані члени Грузія, Туреччина, Україна та Молдова. Із погляду економіки та торгівлі, зазначений рівень поступово зростає. Зона вільної торгівлі й те, що ми зараз робимо, як країни ГУАМ, робить Чорне море привабливим та успішним у регіональному плані.

— У випадку з Україною санкції — це міжнародна солідарність, спосіб підтримки, яка Ваша думка з цього приводу, чи є вони ефективними?

Спеціальне засідання Ради міністрів закордонних справ Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), присвячене 20-річчю від дня заснування організації. 08.10.2017, Тбілісі
Special meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the Organization for Democracy and Economic Development (GUAM) dedicated to the 20th anniversary of its founding. October 8, 2017, Tbilisi

— Звичайно, Грузія та її народ солідарні з Україною, тому що все, що з вами відбувається, для нас — дежавю. Від 1990-х років і донині 20 відсотків території нашої держави окуповано. У кожній країні морське узбережжя дуже цінують. У Грузії 320 км морського узбережжя загалом, із них понад 200 км окуповано Росією в Абхазії. Так само, як і Крим. Парламент, президенти приймали рішення щодо підтримки України. Грузія розуміє, що це виклики не тільки для України. Росія руйнує міжнародні правила й закони. На очах анексують і окупують території, кількість біженців зростає, міжнародні домовленості абсолютно ігнорують, і зараз не йдеться про Будапештський меморандум, коли Україна погодилася відмовитися від ядерної зброї й отримала так звані гарантії, а виявилося, що вони були тільки на папері. Звичайно, міжнародна спільнота бачить і розуміє, що це загрожує не тільки Грузії та Україні, а й усьому світовому порядку. І тому хотілося б іще більше значно жорсткіших санкцій, адже вони й справді є ефективними. Те, що ми маємо сьогодні, впливає на ситуацію.

— 28 лютого 2017 року Посол України І. Долгов зустрівся з Міністром оборони Грузії Л. Ізорія. У рамках зустрічі сторони відзначили важливість інтенсифікації військової співпраці між Україною та Грузією. У чому вона виявлятиметься?

— Майже два роки був відсутній Посол України в Грузії, проте нещодавно його призначили. Ігор Долгов — дуже досвідчений дипломат.

Було здійснено візит нашого Міністра оборони Левана Ізорія та начальника генерального штабу генерала Володимира Чачибая. Вони зустрічались із Міністром оборони України Степаном Полтораком і з начальником генерального штабу Віктором Муженком. Також відбулася зустріч президентів наших країн, а згодом Міністр закордонних справ України Павло Клімкін відвідав Грузію. Прем'єр-міністр Грузії Георгій Квірікашвілі був в Україні з нагоди відзначення 20-річчя створення Петром Порошенком ГУАМ, зокрема й на зустрічі з Президентом України.

У Грузії Міністр закордонних справ Павло Клімкін відвідав кордони між окупованими та неокупованими територіями. Між нашими сторонами відбуваєть-

ся обмін досвідом із питань біженців і переміщених осіб, оскільки наш досвід дуже важливий і для України. У квітні ми провели економічну комісію, 27 представництв наших міністерств були в Києві, це вже 9-та схожа економічна комісія. Тож наші двосторонні відносини ефективно й інтенсивно розвиваються.

— Чи впливає на потік туристів ситуація в наших країнах? І яких засобів уживають представники Посольства, щоб утримувати високі показники відвідуваності Грузії?

— Я дуже радий, що ця війна не вплинула на потоки туристів. Попри виклики для України й складний час для її громадян, купівельна спроможність велика, Україна постійно перебуває на п'ятому місці нашого туристичного рейтингу. У минулому році було зафіксовано рекордне відвідування українцями Грузії — 173 тисячі туристів і цей показник на 30 тисяч туристів більший, ніж у 2015-му. Тенденція зростає, і я думаю, що цьогоріч кількість відвідувачів зросте ще більше, ніж у 2016 році. Україну ж минулого року відвідало 48 тисяч туристів із Грузії. Для вас це також великий плюс, тому що туристи сприяють популяризації країни.

Узагалі Грузія робить значні успіхи. Наприклад, у 2016 році нас відвідало 6 млн 350 тис. туристів, а це майже на півмільйона туристів більше, ніж у 2015-му, і ця цифра збільшується щороку. Нині з'явилося багато нових рейсів, які почали літати з аеропорту «Жуляни», із Борисполя, Харкова, Запоріжжя й Одеси.

Україна — одна з держав — очільників списку рекордсменів відвідуваності Грузії (після Туреччини, Вірменії, Азербайджану та Росії). Ми щороку намагаємося зробити Грузію дедалі більш привабливою та успішною в цій сфері, а отже, маємо позитивні результати.

— Які ще переваги отримала країна після запровадження безвізового режиму, крім торгівлі та пересування?

— По-перше, збільшився наш експорт із ЄС. У нас є обов'язки перед Євросоюзом, аби не було порушень законів. Для нас головне — експорт та імпорт із ЄС. Навіть якщо імпорт збільшився, то це якісна, сертифікована продукція, що дуже важливо для наших громадян. Отже, кожного дня частина товарообігу, експорту й імпорту збільшується.

— Посольство щороку організовує чимало фестивалів, презентацій, загалом культурних заходів для репрезентації Вашої країни. Долучається й діаспора. Які заходи запам'яталися Вам найбільше та чого чекати киянам і гостям міста цього року?

— Так, ми дуже активно працюємо, навіть враховуючи невелику кількість наших дипломатів. Звісно, це дає свої результати. Наприклад, експорт вина щоразу збільшують. Україна зараз на другому місці для Грузії з експорту вина — 5 млн 800 тис. пляшок минулого року. Експорт вина в Україну збільшився майже на 75 відсотків, а експорт цитрусів майже на 80.

Також в Україні ми проводимо багато культурних заходів за підтримки Посольства Грузії. Працює близько 40 ресторанів, винних компаній, кожні 2-3 місяці відкривають новий грузинський ресторан і все це працює на розвиток торгівлі. 2 травня відбулася прес-конференція з учасницею Євробачення, потім 5–6 травня ми відвідали Івано-Франківськ, де взяли участь у шести акціях фестивалю «Карпатський простір», представили туристичні можливості Грузії, зробили виставку грузинського художника Давида Шарашидзе, презентували грузинську кухню, бренди, танцювальні ансамблі та показали грузинський фільм.

Заплановано провести винний фестиваль. Ми часто спілкуємося зі ЗМІ, які пишуть на туристичні теми перед літнім і зимовим сезонами, постійно робимо онлайн-трансляції з туристичним агентством у Тбілісі й Аджарії, проводимо багато акцій, культурних заходів, виставок. У посольстві щомісяця проходять різноманітні презентації.

У 2017-му відзначаємо двадцятип'ятиріччя дипломатичних відносин між нашими державами, тож заходи відбуваються частіше.

Урочисте відкриття Міжнародного фестивалю країн Карпатського регіону «Карпатський простір», Івано-Франківськ, 05.05.2017
Solemn opening of the International festival of the Carpathian region countries 'Carpathian Space'

— За такої кількості співробітників посольство не встигало б усе робити. У Вас велика підтримка з боку діаспори?

— У нас дуже активна діаспора, багато культурно-освітніх центрів, діаспорських організацій і танцювальних ансамблів. Ми вдячні міській владі за активність діаспори, тому що якби київська влада цього не підтримувала, то нічого б не було.

На ці заходи ми привозимо ансамблі, наприклад, «Грузинські голоси» виступали минулого року на Андріївському узвозі, ансамбль «Сухішвілі» користується величезною популярністю в усіх містах України. У такий складний час це особливо цінується. Дуже важливо, аби був присутній оптимізм, я впевнений, що якби ми стали оптимістами, то були б щасливішими.

Коли в 1990-х роках в Абхазії було складно, нам допомагали українці, які воювали на нашому боці, тому зараз, коли складне становище в Україні, ми з вами. Ми збирали групи українських дітей і возили їх на відпочинок у Грузію, понад 100 поранених осіб було доставлено в грузинський реабілітаційний центр. Грузини воюють на боці українців. Крім того, Україна залишається для нас дуже важливим торгово-економічним партнером.

— Дуже дякую, Пане Посол, за інтерв'ю, я сподіваюся, що й у майбутньому ми будемо дивитися на життя з оптимізмом.

Mikheil UKLEBA,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of Georgia to Ukraine

WE SHOULD BE OPTIMISTIC ABOUT EVERYTHING

— Today, Georgia undergoes a process of transition from the values of the Soviet times to the European ones. This is a completely different coordinate system and a way of life. Would you please tell what impact these changes have made on the county and which difficulties your compatriots face?

— The strategic objective of Georgia is a comprehensive integration into the European and Euro-Atlantic space and we adhere to this strategy from the first day of independence. The government of our country has recently signed an Association Agreement that provided for an entry into the free-trade zone and visa liberalization. However, this process has been started as early as in the 90s. To choose such a course was quite logical, as we are the citizens of a European country.

When Georgia was at the beginning of that path, I headed a delegation at negotiations on the preparation of a partnership and cooperation agreement with the EU. We started working on it in 1994, while in 1996 we signed this agreement, which was valid prior to the signing of the Association Agreement.

We share European and Western values and are committed to our goal. Many do not approve that we have taken a civilized way. Yet, this is the choice of Georgia. The countries of Europe and the European Union have set for us an example of success of the democracy and economy. We are now going back to where we should be. Therefore, the conflict in Georgia and the situation in Ukraine testify to the fact that the third force contradicts the free will. In the 20th century, it is necessary to encourage neighbouring countries, which have signed agreements on cooperation, free-trade zone, visa liberalization. Countries have to share common democratic values.

Certainly, the transition to European values is a complex and thorny path. Yet everything that we have already gone through is a great success for us, though it has taken us a lot of time to achieve it. It is rather difficult to gain independence, but what even more difficult is to assert it together with our freedom. We are now independent, but not free yet. An unfree country cannot succeed, it cannot be competitive in the modern world.

I truly believe that Georgia and Ukraine will make progress. Our countries have a lot in common, but the most important thing that unites us is an aspiration for freedom. We are freedom-loving nations and this will definitely make us free.

Today we are moving towards this freedom, but unfortunately, we have to reach it in such an uneasy way. However, I am convinced that we will undoubtedly cope with the hardships affecting the two countries and the Black Sea region as a whole. Georgia meets today's challenges with dignity, demonstrating its success, as reforms and the country's attractiveness in the areas of economy and tourism are crucially important for business communities. This is how we are responding to the aggression of the neighbour, as a country may cope with everything by making progress and developing reforms.

Georgia has problems with none of the neighbouring countries, except for the Russian Federation. Such success of Georgia attracts nonetheless Russian tourists. In total, more than a million tourists visited our country last year.

Good neighbourly relations and partnership are very important for Georgia, as it is a hospitable and friendly country. There is no such thing as eternal war and I hope that in the near future Russia will realize the importance of everything happening and will change its policy for constructivism. This country will only benefit from it, especially as the Security Council permanent member in the region.

— It is the desire to follow European values that has led to the aggravation of the conflict and resulted into the aggression displayed by Russia towards Georgia's intentions. What in your opinion is the difference between an occupation in Georgia and Ukraine?

A conflict in Georgia has a longer history, since it has started in the 1990s. Nowadays, we have 275.000 refugees. This is a great tragedy and catastrophe. Russia's conflict with Ukraine is expanding more quickly in the bad sense, while in our country it has been intensifying for years. At first, Russia acted as a mediator, then as a peacekeeper and after that showed its real face as an aggressor. In 2008, all this received its name — the Russo-Georgian war, although this was a war from the very beginning.

In the war with Ukraine, Russia has taken into account all tactical drawbacks and became more powerful in terms of military. In 2008, there was no such level of international solidarity as displayed towards Ukraine. Today, Russia is imposed with sanctions, which was not in case of Georgia. On August 12, 2008, succumbed to the pressure of the European Union, Russia signed an agreement, but none of its provisions was fulfilled. Russian troops have still not been withdrawn, international institutions and international monitoring have not been permitted to enter the occupied territories, refugees and displaced persons have not returned to their places of residence. The war with Georgia showed the weakness of the Russian army, but in case of occupation of the Crimea, the new tactics were applied. It was said in Russia that an alliance with NATO was unacceptable for Georgia and it would threaten our borders, our interests. At first, Russia did not say anything about the European Union, but when after 2008 Ukraine decided to cooperate with the EU, the country stated that such a unity was also unfavourable. The European Union though is not a military organization, but an economic association.

Although, the international community currently imposes sanctions on Russia, it is desirable that they would be tightened. For our part, we have to do our job, as nobody will do it for us. Success is represented by reforms, the fight against corruption, since a country becomes vulnerable, especially against the enemy, when it is weak and corrupted.

Speaking if visa liberalization, it will significantly contribute to intensifying of interaction with the EU in a free-trade zone. It is about the freedom of movement. While the freedom of movement is the freedom of business. We are grateful to the members of the European Union that they have recognized our aspirations to these values and the work we have to do. We are grateful for the solidarity and the fact that the European Parliament has already voted for visa liberalization for Ukraine, which is one of the steps towards success. Therefore, I congratulate your country on this.

There are two member states of the European Union, which currently occupy the Black Sea that has turned into a sea of the European Union. It is no longer the sea of six countries, but the sea of thirty-four, where in addition to the two EU members, there are associate members: Georgia, Turkey, Ukraine and Moldova. This level is gradually increasing from the perspective of economy and trade. The free-trade zone and the efforts we are now making as GUAM member states make the Black Sea attractive and regionally favourable.

— In case of Ukraine, are sanctions, from your point of view, an international solidarity or a display of support and whether they are effective?

— Needless to say that Georgia and its people associate themselves with Ukraine, as everything you are experiencing gives us a sense of deja vu. From the 90s to the present day, 20 percent of the territory of our country is occupied. The seaside is very appreciated in each country. Georgia has a coastline 320 km long, more than 200 km of which is occupied in Abkhazia by Russia. Just like the Crimea. The Parliament and presidents have decided to side with Ukraine. Georgia realizes that these challenges are not only for your country. There are international rules and laws, all of which have been violated by Russia. In front of everybody's eyes, the territories have been being occupied and annexed, the

number of refugees is increasing, international agreements have been wholly ignored. It should be recalled the Budapest Memorandum, by signing which Ukraine has agreed to abandon nuclear weapons and received the so-called guarantees that turned out to be true on paper only. The international community definitely sees and understands that this poses a threat not only to Georgia and Ukraine, but also to the whole world order. That is why it is increasingly important to impose more strict sanctions, since they are indeed effective. What we have today affects the situation in general.

— On February 28, 2017, Ambassador I. Dolgov had a meeting with the Minister of Defence of Georgia L. Izoria. During the meeting, the sides underlined the importance of intensifying military cooperation between Ukraine and Georgia. What will it involve?

— The Ambassador of Ukraine to Georgia has been absent for almost two years and only recently has he been appointed. Igor Dolgov is a very experienced diplomat.

The visit of our Defence Minister Levan Izoria and the Chief of General Staff, General Vladimer Chachibaia took place. They had a meeting with the Minister of Defence of Ukraine Stepan Poltorak and the Chief of General Staff Viktor Muzhenko. There was also a meeting of the presidents of our countries, which was followed by a visit to Georgia of the Minister for Foreign Affairs of Ukraine Pavlo Klimkin. The Prime Minister of Georgia Giorgi Kvirikashvili paid a visit to Ukraine on the occasion of the 20th anniversary of the establishment of GUAM and had a meeting with the President of Ukraine Petro Poroshenko.

The Minister for Foreign Affairs Pavlo Klimkin came to the borders between the occupied and unoccupied territories in Georgia. The two counties regularly make an exchange of experience in the issues of refugees and displaced persons, as our experience is very important for Ukraine as well. In April, the Georgian side held an economic commission, within the framework of which 27 representations of our ministries visited Kyiv — this was already the ninth economic commission. Thus, our bilateral relations have been developing in an effective and intensive way.

— Has the political situation in our countries affected the tourist flow? Which steps do representatives of the Embassy take in order to maintain a high number of arrivals in Georgia?

— I am wholeheartedly pleased that the war has not affected the tourist flow. Despite the challenges Ukraine faces and the tough times its citizens have, the purchasing power of the country is high and Ukraine for many years ranks fifth in terms of tourism. Last year, a record number of 173 000 Ukrainian tourists visited Georgia, which was 30 000 tourists more than in 2015. This tendency testifies to the increase of the tourist flow, and I believe that compared to 2016, the number of visitors will increase this year even more. In 2016, 48 000 tourists from Georgia visited Ukraine. This is also very beneficial for Ukraine, as tourists encourage popularization of the country.

On the whole, Georgia is making a significant progress. For example, last year we had 6 million 350 thousand tourists, which is almost half a million tourists more than in 2015, and each year this figure is getting bigger. Today, there are many new flights between our courtiers taking off from Zhuliany Airport, Boryspil, Kharkiv, Zaporizhzhia and Odesa.

Ukraine is among the countries, which have the record number of tourist travelling to Georgia after Turkey, Armenia, Azerbaijan and Russia. Every year we try to make Georgia more attractive and successful in this respect, and this yields its results.

— Which other benefits has the country received after having been granted visa-free travel in addition to trade and travel?

— First of all, our exports from the EU have increased. We have responsibilities to the European Union not to violate the law. What important for us is export and import from the EU. Even though import has increased, it includes high quality, certified products, which is very important for our citizens. Consequently, a part of trade, exports and imports increases day by day.

— The Embassy annually organizes many festivals, presentations and cultural events to represent its country. Diaspora also joins in. Which events do you remember the most and what Kyiv citizens, guests of the city shall expect this year?

— Indeed, the activity of our Embassy is very extensive, even regarding a small number of our diplomats at the Embassy. This certainly produces its results. For example, the export of wine is constantly increasing. Ukraine now ranks second for Georgia as regards the export of wine — 5 million 800 thousand bottles were shipped last year. The export of wine to Ukraine has increased by almost 75 percent, while the export of citrus — by almost 80 percent.

With the support of the Embassy of Georgia, we hold in Ukraine many cultural events. There are about 40 restaurants, wine companies, every 2 or 3 months a new Georgian restaurant opens — all this contributes to the development of trade. On May 2, a press conference with a participant of the Eurovision Song Contest was held and then on May 5–6, we visited Ivano-Frankivsk, where we took part in six sites of the 'Carpathian Space' festival. We presented there tourism opportunities of Georgia, arranged an exhibition of the Georgian artist David Sharashidze, presented cuisine, brands, dance ensembles and showed a Georgian film.

It is also planned to hold a wine festival. We often interact with media, which writes on the topic of tourism before summer and winter seasons. We always engage directly with a travel agency of Tbilisi and Ajaria, hold many campaigns, cultural events and exhibitions. Every month, the Embassy hosts various presentations.

This year we celebrate the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations, so these days suchlike events take place more often.

— It is next to impossible to cover all these activities having such a small number of employees at the Embassy. Does the diaspora give you the bulk of support?

— We have very active diaspora, many cultural and educational centres, diaspora organizations and dance ensembles. We are grateful to Kyiv authorities for encouraging the diaspora's activity, since if it had not been supported in Ukraine, nothing of this would have happened.

We invite for these events Georgian ensembles, for example, 'Georgian voices' performed last year on Andriivskyi Descent, the ensemble 'Sukhishvili' is immensely popular in all cities of Ukraine. This is particularly appreciated against the backdrop of rough times we experience. It is extremely important to keep being optimistic, as I am sure that we will be much happier, if we become optimists.

When we had difficult times in the 90s in Abkhazia, Ukrainians who fought on our side supported us, so now, when you face difficult times, we are with you. We gathered groups of Ukrainian children and brought them to Georgia for recreation, more than 100 injured people were transferred to the Georgian Rehabilitation Centre. Georgians are fighting on the side of Ukrainians and Ukraine, of course, remains a very important trade and economic partner for us.

— Mr. Ambassador, thank you very much for the interview, I hope that in years to come we will take an optimistic view on life.

Еліав БЄЛОЦЕРКОВСЬКІ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Держави Ізраїль в Україні

ІЗРАЇЛЬ І УКРАЇНА: ХОРОШІ ДРУЗІ ТА ВАЖЛИВІ ПАРТНЕРИ

Торік Ізраїль та Україна відзначили 25-річчя двосторонніх дипломатичних відносин. Науковий щорічник «Україна дипломатична» мав нагоду поспілкуватися з Послом Ізраїлю в Україні Еліавом Бєлоцерковскі, який працює в Києві з вересня 2014 року, на тему наших двосторонніх відносин.

— Пане Посол, минулого року було 25 років, як Україна та Ізраїль встановили дипломатичні відносини. Як посольство відзначило ювілейний рік? Які ваші враження від заходів?

— Ізраїль одним із перших визнав незалежність України, і 25 років — це, безумовно, дуже важлива для нас подія. Ми відзначили її переважно низкою культурних заходів. Ми привезли сюди найкращих діячів культури. Головним, на мою думку, став виступ Шломо Мінца, одного з визнаних скрипалів у світі, не лише в Ізраїлі. Ми також провели в готелі Інтерконтиненталь цікавий форум, або, радше сказати, захід, присвячений аспектам українсько-ізраїльських відносин. У ньому взяло участь багато спеціалістів із різних галузей, зокрема зі сфери туризму, економіки, освіти, науки та техніки тощо. Також відбувся діалог між парламентами України й Ізраїлю. Одна з провідних ізраїльських компаній, що спеціалізується на фізичній реабілітації, провела дуже цікаву презентацію. Вони привезли із собою пацієнта й лікаря, аби продемонструвати пристрій для людей, які не можуть ходити. Це справді дивовижа — побачити, як людина встає з інвалідного візка та починає йти, після того, як до неї приєднали спеціальний пристрій.

Що ж до наших відносин, то вони досягли дуже хорошого рівня. У нас чудова основа, яка полягає в тому, що протягом багатьох століть Україна була домом для однієї з найбільших єврейських громад у світі. Ця спільна історична спадщина зміцнює зв'язок між нашими народами.

— Озираючись на 1991 рік, що спонукало Ізраїль, відносно далеку країну, встановити дипломатичні відносини з Україною, яка щойно вийшла з Радянського Союзу як незалежна держава?

— Україна для Ізраїлю — дуже важливий партнер і друг. Майже півмільйона жителів Ізраїлю народилися в Україні, не кажучи вже про друге й третє покоління. Для нашої країни це дуже велика кількість. Безумовно, ці люди мають сильний зв'язок з Україною. Коли я приїхав сюди та почав зустрічатися з людьми, було складно знайти когось, у кого не було б ізраїльського друга, родича, сусіда,

учителя тощо. Якщо ви сьогодні переглянете розклад польотів Міжнародного аеропорту імені Бен-Ґуріона, найбільшого в Ізраїлі, то побачите, що кожного дня є 3 або 4 рейси до Києва, а також до Львова, Одеси, Харкова, Дніпра, Запоріжжя і Вінниці. Однак, попри таку кількість рейсів, досить складно знайти квиток до Ізраїлю. На мою думку, це дуже добрий показник.

Торік близько 165 тисяч українців відвідало Ізраїль, і близько 150 тисяч ізраїльтян відвідало Україну. Це величезна цифра. Люди приїжджають, зустрічаються один з одним, знаходять друзів, обмінюються ідеями та думками, шукають можливості. Цей постійний потік — те, що робить наші відносини вищими за будь-які політичні дискусії та інтереси.

— Ізраїль завжди підтримував і допомагав Україні. Чи були наші двосторонні відносини вигідними для Ізраїлю? Якими Ви бачите відносини між нашими двома державами?

— Відносини між Ізраїлем та Україною багатогранні та розвиваються в різних аспектах. Між нами відбувається постійна політична взаємодія. У вересні був візит Президента, у листопаді — спікера парламенту, у травні в Ізраїль приїде Прем'єр-міністр України. Відбувається також активний обмін міністрів обох країн. Майже щотижня до нас приїжджають делегації з Ізраїлю.

Щодо сфери економіки, то ми зараз перебуваємо на фінальній стадії переговорів про зону вільної торгівлі між Україною та Ізраїлем. Укладання цієї угоди значно полегшить ведення бізнесу між двома країнами. Це спричинить до зниження тарифів і, як результат, створить сприятливу атмосферу для зміцнення наших ділових зв'язків. Багато ізраїльських компаній зацікавлені у веденні бізнесу в Україні, зокрема в галузі інформаційних технологій та сільського господарства.

Інша сфера нашої діяльності — співпраця у сфері культури. Минулого року Україну відвідало багато ізраїльських виконавців, митців і письменників. Деякі з цих людей або їхні батьки родом з України. Наприклад, торік до нас приїхав професор Дан Шехтман, лауреат Нобелівської премії з хімії. Було дуже цікаво побачити, як він взаємодіє з українською публікою, науковцями та студентами. Він народився в Ізраїлі, а от його батьки родом з України, тож він усе ще має певні зв'язки.

Найважливішою є співпраця в гуманітарній сфері. Україна нині переживає важкі економічні часи через війну. Будучи друзями й партнерами, ми вважаємо, що це наш обов'язок — робити все можливе, аби підтримати її.

Ми намагаємося побачити, у чому маємо відносні переваги та досвід, що є унікальним і корисним для України сьогодні. Для нас ділитися досвідом — не означає давати поради. Ми ніколи не даємо поради. Ми розповідаємо, як це робиться в Ізраїлі, як ми це робимо. Але ми не кажемо, що саме потрібно робити в Україні. Це ви маєте вирішувати, що вам підходить. Така наша філософія, коли ми ділимося досвідом.

Минулого року ми відправили 75 українських фахівців різних галузей, зокрема зі сфери освіти, медицини, сільського господарства та соціальної сфери на навчання в Ізраїль. І я радий повідомити, що 16 із них було визнано найкращими на своїх курсах, а це свідчить про високий рівень українців.

В Україні ми зосередилися на двох галузях, у яких маємо хороший досвід і визнання у світі. По-перше, це сільське господарство. Ізраїльське сільське господарство визнано одним із найдосконаліших у світі. Ми працюємо над тристороннім проектом (Ізраїль, Канада, Україна), який охоплює чотири області на Півдні України: Миколаївську, Одеську, Запорізьку та Херсонську. Чому для проекту було обрано саме ці області? Тому що їхні кліматичні умови дещо схожі на ізраїльські. Ми також провели 11 семінарів, у яких взяли участь близько восьмисот фермерів. Під час семінарів вони навчалися використовувати найсучасніші методи ведення сільського господарства для вирощування фруктів та овочів.

Зустріч Прем'єр-міністра Ізраїлю Біньяміна Нетаніягу з прем'єр-міністром України Володимиром Гройсманом, 15.05.2017
Meeting of Israel Prime Minister Benjamin Netanyahu with the Prime Minister of Ukraine Volodymyr Hroisman, May 15, 2017

Інша галузь — медицина, а саме посттравматичний синдром і фізична реабілітація. Посттравматичний синдром — це ситуація, що виникає внаслідок психологічного стресу. Це особливо характерно для зон конфлікту й армії, що бере участь у бойових діях. Оскільки Ізраїль перебуває в стані конфлікту від самого свого заснування, ми знаємо, як із цим упоратись і повертати людей із посттравматичним синдромом до нормального життя. Ми привозили ізраїльських експертів і провели близько 15 семінарів, у яких взяло участь майже 400 учасників. Більшість із них були психологами, психіатрами, соціальними працівниками й учителями. Ми також провели один такий курс для священиків.

Посттравматичний синдром — це дуже важлива реалія. Наразі ми обговорюємо з Міністерством охорони здоров'я можливість створення в Україні спеціального центру. Його основними функціями були б лікування людей та проведення занять. Він також включав би в себе навчально-методичний центр, що надавав би спеціалізовану інформацію, професійну літературу й поради експертів. Четвертою функцією центру була б цілодобова гаряча лінія для людей у стресовому стані, яким потрібно поговорити з кимось незнайомим. Щось схоже є й у нас в Ізраїлі. Працівники гарячої лінії мають достатньо знань, аби заспокоїти людину чи розпізнати серйознішу проблему й перенаправити її до спеціаліста.

Багато громадян Ізраїлю постійно перебувають під загрозою нападу, оскільки, на жаль, на Півдні й Півночі країни перебувають терористичні організації. Час від часу вони пускають ракети, і в цих людей, які живуть біля кордону, є лише 2 чи 3 хвилини, щоби дістатися до укриття. Навіть якщо атак немає, це негативно впливає на них, і вони потребують психологічної підтримки. В Ізраїлі ця система підтримки дуже розвинена, і ми хотіли б поділитися своїм досвідом з українцями.

Фізична реабілітація — широка й дуже потрібна в Україні сфера діяльності. Адже багато молодих людей отримали поранення під час війни. У вівторок ми разом із Міністром соціальної політики України їздили в Харків. Головною метою цього візиту було відвідання місцевого реабілітаційного центру. Я був дуже

вражений, адже там справді хороші люди, натхненні та віддані своїй справі. Багато волонтерів намагаються допомогти, але вони кажуть, що в них недостатньо знань і досвіду. Ми допоможемо їм. Ми запросимо спеціалістів з Ізраїлю, аби вони відвідали зазначений центр і подивилися, що ми можемо зробити. Це питання дуже важливе, і потреба в ньому дуже висока.

Реабілітація в Ізраїлі є частиною будь-якого серйозного лікування. Якщо людина потрапляє в лікарню на операцію, їй потрібна реабілітація. Після незначної операції пацієнт може пройти реабілітацію вдома. Якщо ж це серйозна операція, пацієнта направляють в реабілітаційний центр одразу після виписки з лікарні. Там йому призначають лікаря, реабілітолога, психолога та професійного фізіотерапевта. Низка експертів для кожної людини. Вони розмовляють із пацієнтом, оглядають його й починають працювати з ним. Ця робота передбачає оцінку ситуації та визначення цілі. Наприклад, якщо в людини травма хребта, ціллю може бути стати на ноги. І вони працюють із пацієнтом, мотивують його. Це дуже складно й водночас необхідно.

В Ізраїлі це також дуже важливо із соціальної точки зору. Ви, напевно, знаєте, що в нашій країні всі йдуть в армію — як чоловіки, так і жінки. Там вони ризикують життям. І вони мають бути впевнені — якщо раптом щось станеться, держава забезпечить їм найкраще лікування, аби вони повернулися до нормального життя.

Для нас реабілітація — украй важливий процес, що стосується не лише солдатів, а й тих, хто переніс операцію чи потрапив в аварію. Це також своєрідна філософія нашої держави. У нас майже немає природних ресурсів. Єдиний наш ресурс — це люди. Якщо люди — твій єдиний ресурс, його слід розвивати, вкладати в нього, щоби зробити сильнішим. Людям потрібно забезпечити хорошу освіту, медицину, інфраструктуру, щоб вони хотіли жити в цій країні. Якщо вони хочуть у ній жити, вони також мають її захищати. Вони відчувають добре ставлення уряду, відчувають, що держава також піклується про них. Це взаємодія. Однак це не означає, що в нас немає жодних проблем і все ідеально. Зовсім ні, ми також стикаємося з багатьма труднощами. Але система, основа країни є правильною. Це те, чим ми хотіли б поділитися з нашими друзями в Україні.

— Якими є основні проблеми в межах двосторонніх відносин?

— Ми повинні враховувати той факт, що в цій передачі ідей, знань і досвіду є обмеження. Деякі обмеження є природними, наприклад, фінансові. За все треба платити, і ми змушені весь час шукати шляхи, як подолати ці труднощі під час обміну досвідом і знаннями в Україні, адже ми використовуємо кошти платників податків. Ми знаємо, що допомагаємо цими грішми нашому другові. Але є ліміт того, що ми можемо зробити. Ми повинні максимально використовувати бюджети, які в нас є.

Ми маємо гарний досвід у багатьох сферах, зокрема в роботі з обдарованими дітьми чи дітьми з особливими потребами, у розвитку освітніх технологій. Проте в нас немає коштів, аби зосередитися на них. До того ж економіка України переживає важкі часи. Існує величезний потенціал, але ми мусимо знайти шлях, як обійти ці обмеження. І це непросто.

— На Вашу думку, чи зможуть зміни, які зараз відбуваються в Україні, допомогти у вирішенні цих проблем?

— Україна, на мій погляд, — на правильному шляху. Вона рухається вперед, аби стати сучасною західноєвропейською державою. Цей процес непростий. Нам слід завжди враховувати, за яких умов і звідки Україна почала свій шлях. Він досить довгий. Звісно, є злети й падіння. Але я вважаю цей процес вельми обнадійливим і незворотним. На мою думку, ваші люди розуміють, що це єдиний шлях для України, і підтримують його. Україна рухається вперед і отримає те, що заслуговує. Цей процес тривалий, і часом люди мають нереалістичні очікування.

Та я впевнений, що зі свого боку, я маю на увазі Ізраїль як друга й партнера України, ми можемо зробити свій внесок. І ми дуже раді робити це. Адже що більшим буде ваш прогрес на цьому шляху, то кращими будуть наші відносини.

— Які питання відтепер будуть головними на порядку денному наших двосторонніх відносин?

— Наша співпраця в гуманітарній сфері дуже важлива з огляду на ситуацію в Україні. На мою думку, коли ситуація покращиться та буде досягнуто прогресу в медицині й сільському господарстві, ми перейдемо до більш комерційних відносин.

Наприклад, розглянемо сферу медицини. Переважна частина нашої роботи має гуманітарну основу. Ми привозимо експертів, проводимо семінари тощо. З іншого боку, тут працює приватна ізраїльська лікарня, яка є досить успішною. Я вважаю, що поступово наша гуманітарна співпраця перетвориться на більш комерційну, тож в Україні з'явиться більше медичних установ.

Інша сфера — сільське господарство. Зараз ідеться про технічне співробітництво з обміну ізраїльським досвідом з українськими колегами. Це уможливить установлення більшої кількості ділових зв'язків для українських компаній у сфері сільського господарства. Ось невеличкий приклад. Наразі ми обговорюємо експорт яєць до Ізраїлю. Якщо українські виробники матимуть краще розуміння, технологію та обладнання, наші компанії купуватимуть їхні яйця та відправлятимуть в Ізраїль або інші країни. Така співпраця є своєрідною інвестицією, і це надзвичайно важливо.

— Якими Ви бачите наші двосторонні відносини протягом наступних 25 років?

— Це дуже довгий період, і я не можу точно сказати, що буде через 25 років. Але, на мою думку, Україна зробить великий крок уперед на шляху до Європи. Я вважаю, що в Європі почнуть краще розуміти проблеми, з якими стикається Ізраїль. А ми краще розумітимемо українські проблеми завдяки величезному обміну людей, ідей і думок.

Я вважаю, що наші відносини стануть міцнішими, і не лише між урядами. Зв'язок між ізраїльським та українським народами безпрецедентний, і це дає мені велику надію на те, що наші відносини завжди рухатимуться вперед.

Травень 2017

Eliav BELOTSERCOVSKY,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the State of Israel to Ukraine

ISRAEL AND UKRAINE: GOOD FRIENDS AND IMPORTANT PARTNERS

Last year Israel celebrated the 25th anniversary of diplomatic relations with Ukraine. Diplomatic Ukraine Scientific Yearbook had an opportunity to interview Israeli Ambassador to Ukraine Eliav Belotsercovsky on the bilateral relationship. He has been the ambassador in Kyiv since September 2014.

— Mr. Ambassador, last year Ukraine and Israel marked 25 years of diplomatic relations. How did the Embassy celebrate the commemorative year? What are your impressions of the events?

— Israel was among the first countries that recognized Ukraine's independence, and 25 years is definitely a very special anniversary for us. We marked it mainly with a number of cultural events. We brought here some of the world's best cultural figures. I would say the peak was a performance by Shlomo Mintz, one of the greatest violinists in the world, not only in Israel. We also held a very interesting forum, or rather, an event at the Intercontinental Hotel, which was dedicated to the different aspects of the Ukrainian-Israeli relations. It involved many Israeli experts in various fields, including tourism, economy, education, science and technology, etc. There was also an interaction between the parliaments of Ukraine and Israel. One of the leading Israeli companies specializing in physical rehabilitation held a very interesting presentation. They brought a patient and a doctor to demonstrate a device for people with walking disabilities. It was very spectacular to see how a person in a wheelchair, after attaching a special device to his body, stands up and starts walking.

As to our relations, I think that they have reached a very good stage. We have an excellent basis for these relations, and this basis is the fact that for many centuries Ukraine was the home for one of the biggest Jewish communities in the world. This common historical heritage strengthens the bond between our people.

— Looking back on 1991, what was the motivation for Israel, a comparatively distant country, to establish diplomatic relations with Ukraine, which was just emerging from the Soviet Union as independent state?

Ukraine for Israel is a very important partner and friend. Nearly half a million people in Israel were born in Ukraine, and we are not speaking about the second generation and third generation. This is a very big number for our country. Definitely, these people have very strong connection to Ukraine. When I arrived here and started meeting people, it was very difficult to find somebody who would not have an Israeli friend, or relative, or neighbor, or teacher, etc. If you look today on the list of flights departing from and arriving at the Ben Gurion International Airport, the biggest airport in Israel, you will see that every day there are 3 or 4 flights to Kyiv, flights to Lviv, Odesa, Kharkiv, Dnipro, Zaporizhzhia, and Vinnytsia. However, despite so many flights, it is not easy to find a flight ticket to Israel. In my opinion, this is a very good indicator.

Last year we had around 165 thousand Ukrainians visiting Israel and around 150 thousand Israelis visiting Ukraine. It is a huge number. People come, meet each other, make friends, exchange ideas and opinions, check opportunities. This constant flow is something that keeps our relations above any sort of political discussion or interests.

— Israel has always supported and aided Ukraine. Have the bilateral relations been beneficial for Israel? How do you see the relations between the two countries?

— The relations between Israel and Ukraine are multifaceted and developed in dif-

ferent aspects. There is a constant political interaction. We had a visit of the President in September; we had a visit of the Speaker of the Parliament in November; we have the Prime Minister of Ukraine coming to Israel in May. There is also an active exchange of Ministers of both countries. We hardly have a week without any delegation from Israel coming here.

On the economic front, we are now in a very advanced stage of negotiations to conclude a free-trade area between Ukraine and Israel. Its conclusion will significantly facilitate the business between both countries. It will lead to the reduction of tariffs, and thus will create a very positive atmosphere to strengthen our business links. Many Israeli companies are interested in doing business here, particularly in the field of information technology and agriculture.

The other area of focus is the cultural cooperation. Last year we had many visits from Israeli performers, artists, and writers. Some of these people, or their parents, come from Ukraine. For example, last year we had a visit from Professor Dan Shechtman, who is a Nobel Prize Laureate in Chemistry. It was very interesting to see his interaction with Ukrainian public, scientists and students. He was born in Israel, but his parents come from Ukraine, so he still has some connections.

The most important cooperation is in the humanitarian field. Ukraine is experiencing difficult economic times due to the war. As a friend and a partner of Ukraine, we feel that it is our duty to try our utmost to support it.

What we are trying to do is to see where we have the relative advantage and experience that is unique and that can be useful to Ukraine today. For us, sharing experience does not mean giving advices. We never give advices. We tell how it is done in Israel, how we do it. But it is not for us to say what is applicable to Ukraine. It is you who have to decide what is relevant for you. This is our sort of philosophy when we share experience.

Last year we sent 75 Ukrainian experts in different fields, including education, medicine, agriculture, and social fields, to Israel for training. And I am glad to say that 16 of them were chosen the best on their courses, which shows the high level of Ukrainians.

In Ukraine focused on two main areas in which we have good experience and relatively high standing in the world. The first one is agriculture. The Israeli agriculture is known one of the most sophisticated in the world. We have a very good trilateral project (Israel, Canada and Ukraine) that covers four southern oblasts of Ukraine: Mykolaiv, Odesa, Zaporizhzhia and Kherson. Why did we choose these areas for the project? Because the climatic conditions there are somewhat similar to that of Israel. We also had about 11 seminars here, in which around 8 hundred farmers participated. During the seminars they learned how to use the most advanced methods of agriculture to grow fruits and vegetables.

The other focus area is medicine, namely post-traumatic syndrome and physical rehabilitation. The post-traumatic syndrome is some sort of situation into which people get as a result of psychological stress. This is particularly apparent in areas that are in conflict and in army which is engaged in active duty. Because of the fact that Israel since its creation has been in a state of conflict, we know how to defuse it and how to return people with post-traumatic syndrome to normal life. We brought here experts from Israel and held around 15 seminars with around 4 hundred participants. Most of them were psychologists, psychiatrists, social workers, and teachers. We even had one such course for priests.

Post-traumatic syndrome is a very important area. We are talking with the Ministry of Healthcare to see if we could create a special center in Ukraine. Its main functions would be to treat people and to serve as a place for trainings. It would also include a sort of resource center, providing some specialist information, professional literature, and expert advices. The fourth function of this center would be a 24/7 hotline for people in stress who need to talk to someone unknown. We have something similar in Israel. Its workers know enough how to calm down a person or recognize the deeper problem and refer him to a professional.

Many Israeli people are constantly under threat of attack because, unfortunately, we have terrorist organizations on our south and our north. From time to time they start shooting rockets, and these people living in areas close to the border have only 2 or 3 seconds to get to a bomb shelter. Even if there are no attacks, it affects them, and they need some psychological support. In Israel we have very developed system of this support, and it would be good to share this experience also with Ukrainians.

Physical rehabilitation is a wide area, and it is very needy in Ukraine because of the conflict. There are many young people who were wounded in the war. On Tuesday I went with the Minister of Social Policy to Kharkiv. The main purpose of the visit was to see a local rehabilitation center. I was very impressed because there were some really good people, very passionate, very involved in what they do. A lot of good volunteers try to help, but they tell they do not have enough knowledge and experience. We will help them. We will get some experts from Israel to go to the center and to see what we can do. This issue is very important, and the demand for it is very high.

Rehabilitation in Israel is a part of any major medical treatment. If a person gets to hospital for surgery, he needs rehabilitation. After a minor surgery, a patient can have rehabilitation at home. But if it is more serious surgery, a patient is sent to a rehabilitation center straight after his release from hospital. There he has a doctor, a rehabilitologist, a psychologist, and a professional therapist. It is a whole range of experts for each person. They talk to him, they examine him and start working with him. Working with him means that they assess the situation and set up a goal. For example, if a person has a spinal injury, a goal could be to stand up. And they work with him, they motivate him. It is very tough, but it is necessary.

In Israel it is also very important from a social point of view. You probably know that in Israel everyone has to go to the army, both men and women. When people go to the army, they might risk their lives. And they have to be sure that if something happens to them, the state will provide them with the best medical treatment to return them to their normal lives.

In our understanding rehabilitation is a very important process, and it is related not only to soldiers, but also to those who went through surgery, or had traffic accident. This is also some sort of philosophy of the state. We almost do not have any natural resources. The only resource we have is our people. If people are your resource, you need to develop it, to invest in it, to make it stronger. You have to provide people good education, medicine, infrastructure, so that they want to be in the country. If they want to be there, they also need to defend it. They feel that they get a good attitude from the government; they feel that the country also takes care of them. It is an interaction. It does not mean that we do not have any problems and everything is perfect. It is not, and we still face many challenges. But the system, the basis of the country is right. This is something we share with our friends in Ukraine.

— *What are the major challenges within the bilateral relations?*

— We have to consider the fact that in this transfer of ideas, of knowledge, of experience there are also constraints. Some constraints are natural, for example financial constraints. Everything costs money, and we need always to look for ways how to overcome these constraints when sharing our experience and knowledge in Ukraine, because we use taxpayers' money. We know that we help our friend with this money. But there is a limit of how much we can do. We need to maximum utilize the budgets we have.

There are many areas in which we have very good experience, for example working with gifted children or children with special needs, developing educational technologies. But we do not have the means to focus on them. Also, the economy of Ukraine is going through the difficult times. There is a huge potential, but we need to see how we can get beyond the constraints that we have. And this is not easy.

— *Do you think the changes taking place in Ukraine could be of help in addressing the above-mentioned challenges?*

— In my opinion, Ukraine is on the right track. It is moving forward towards becoming a modern Western European state. It is not an easy process. We always have to consider in which conditions and from where Ukraine started this way. It is a long way. Of course, there are ups and downs. But I find this process very encouraging and irreversible. I think your people understand that this is the only way for Ukraine, and they support this way. To my mind, Ukraine is moving forward, and it will get where it deserves to be. But it is a long process, and sometimes people have unrealistic expectations. I am sure that from our side, I mean Israel as a friend and a partner of Ukraine, we can contribute to this process. And we are very happy to do so. Because the more progress you do on this track, the better relations we are going to have.

— *What will be the major agenda within the bilateral relations from now?*

Our cooperation in the humanitarian field is very important, given the situation in which Ukraine is now. In my opinion, once the situation improves and progress is being made in medicine and agriculture, we will move to more commercial relations.

— For example, let's consider the medical sphere. Most of the work we do now is on humanitarian basis. We bring experts, they give seminars, etc. On the other hand we have here an Israeli private hospital, which is quite successful. I suppose, gradually this sort of humanitarian cooperation will turn into more commercial, and there will be more medical facilities in Ukraine.

The other area is agriculture. Now we are talking about some kind of a technical cooperation on sharing the Israel experience with our Ukrainian colleagues. It will enable Ukrainian companies to have more business ties with Israeli companies in the field of agriculture. Let me just give you a brief example. We have now a discussion on the export of eggs to Israel. If Ukrainian egg farmers have better understanding, technology, and equipment, our companies will buy their eggs and send them to Israel, or to other countries. This cooperation is sort of investment, and this is very important.

— *What do you see for the next 25 years of bilateral relations?*

— It is a very long period and I cannot exactly say where you will be in 25 years, but I think Ukraine will make great progress on the way to Europe. I think there will be even a greater understanding of Israel in Europe, of the challenges that we face. From our side, there will be also a great understanding of the challenges that Ukraine faces because of this huge exchange of people, of ideas, of opinions.

To my mind, our relations will be much stronger, and not only between the governments. The connection between the Israeli and Ukrainian people is unprecedented, and it gives me great hope that our relations will move forward all the time.

May 2017

Манодж КУМАР БХАРТІ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Індія в Україні;
Пані АНАМІКА БХАРТІ

МИ ЗНАЄМО, ЩО ІНДІЯ СТАНЕ ВАЖЛИВИМ ПАРТНЕРОМ ДЛЯ УКРАЇНИ

— Пане Посол, розкажіть, будьте ласкаві, як склалося так, що Ви стали дипломатом, отримавши освіту в галузі технологій та електротехніки.

— В Індії функціонує навчальна система, у якій Ви можете обрати будь-який освітній напрям із семи можливих, адже на найвищому рівні існує єдиний іспит, який має назву UPSC[1]. Аби його скласти, треба бути випускником. Він включає в себе багато дисциплін, навіть якщо Ви не вивчили одну з них, Ви можете обрати її зі списку та скласти. Наприклад, студенти з Вірджинії зазвичай обирають соціологію. Я обрав індійську іноземну службу. Для Індії це звична справа, коли лікар, інженер або юрист стає державним службовцем чи дипломатом.

— Про власну кар'єру дипломата Ви мріяли з дитинства?

— Правду кажучи, саме тоді, коли я склав іспит на ступінь інженера, я зрозумів, що маю бути в іноземній службі. У системі семи сервісів в Індії є можливість обрати будь-які два з них, наприклад, адміністративний, поліцейський, сервіс доходів, телеграфний або митний. Коли я закінчував навчання, то зрозумів, що маю обрати дипломатичний напрям. Після 29 років перебування на цій службі я розумію, що колись зробив правильний вибір.

— Пригадайте, у яких країнах Ви працювали та чи допомагає отриманий досвід у роботі в Україні.

— Свою дипломатичну кар'єру я розпочав в Ірані. Після якого поїхав до Нідерландів, пізніше повернувся до Індії, де служив у Міністерстві торгівлі, а потім — у Міністерстві закордонних справ. Після Індії отримав призначення в Непал, незабаром — до Туреччини. Потім знову повернувся до Індії. Згодом поїхав у Бі-

[1] Союзна Комісія з питань Державної Служби (UPSC; Hindi: संघ लोक सेवा आयोग) — це головна рекрутингова компанія Індії. Вона відповідальна за призначення, а також складання іспитів до всіх освітніх напрямів Індії та головних сервісів груп А та Б.
The Union Public Service Commission (UPSC; Hindi: संघ लोक सेवा आयोग) is India's central recruiting agency. It is responsible for appointments to and examinations for All India services and group A & group B of Centralservices.

лорусь, а у 2015 році — до України, де я обійняв посаду Надзвичайного і Повноважного Посла. Працюючи послом, я повинен постійно шукати шляхи для поліпшення відносин Індії з Україною, моєї країни з іншими державами.

Я був послом також у Білорусі. Порівнюючи ці дві країни, можна сказати, що вони досить різні, тому складно говорити, що це був досвід, схожий із нинішнім. Усе залежить від економіки країни, її торгівлі тощо. Україна є набагато більшою, тож має різні можливості, аби поглибити зв'язки з іншими країнами. Отже, можу сказати, що я отримую незвичайний досвід в Україні.

— Які були Ваші перші враження від України та чи змінилися вони відтоді, як Ви вперше ступили на нашу землю?

— Я ніколи до призначення не був в Україні. Думки щодо цієї держави в нашому суспільстві були досить різними. Ми приїхали в 2015 році, якраз через рік після того, як почалася Революція гідності. Ми опосередковано знали багато різних історій щодо подій в Україні. Мій попередник розповів мені, що саме через економічну ситуацію в Україні досить складно поліпшити двосторонні відносини між нашими державами. Я був занепокоєний тим, що мені буде непросто працювати в Україні. Але ми з дружиною знали, що тут гарний народ і що соціальних проблем, пов'язаних із нашим перебуванням, не має бути. Коли я сюди приїхав і почав працювати, то зрозумів, що є ще так багато речей, які слід зробити. Треба було знайти можливості для покращення життя громадян обох країн у ці важкі часи. Можу сказати, що мені пощастило, адже тоді в Україні вже була стабільніша економічна ситуація та наставали мирні часи. Люди почали думати більш позитивно.

Ми зрозуміли, що Індія стане важливим партнером для України, особливо в економічних і торговельних, інвестиційних питаннях та у сфері культурної співпраці. Ми усвідомлювали, що Індія може стати гарним майданчиком для реалізації багатьох товарів з України й навпаки. Отже, ми повинні зосереджувати свою увагу на особливих і взаємовигідних сферах, робити все для їх покращення.

— Чимало вчених стверджують, що в українській мові багато слів, які походять із санскриту, є навіть гіпотеза дослідника Василя Кобилюха про спорідненість української та індійської культур, висунута в праці «Праукраїна і санскрит». Відомо, що Ви, пане Посол, володієте санскритом. Чи помітили Ви цю лінгвістичну схожість?

— Це справді так. Не тільки лексика має схожість із санскритом, а й граматика. Люди, які вивчають санскрит, розуміють дещо українською. Я вважаю, що ми обмінялися в минулому культурами. Наші традиції також є досить схожими, особливо в сільській місцевості. Я можу навіть навести приклад спільнокореневих слів: «двері», «два», «брат», «знання», «вогонь», «третій» тощо. Я впевнений, що для такого обміну в минулому ми досить довго жили поряд або на одній території.

— Що спільного між нашими культурами Ви могли б виокремити. Яка Ваша думка, пані Анаміко?

— Я намагалася знайти щось спільне між нашими народами й зрозуміла, що взагалі люди всього світу відчувають себе щасливими, коли їх люблять, коли ними захоплюються. Українці дуже великодушні, вони, як і мешканці Індії, також цінують і люблять свої традиції, зокрема, носять національний одяг не лише у свята, а й в будні. Я не помічала цього в інших країнах. Українці більш відкриті та впевнені.

— Ви надзвичайно гармонійна пара. Завжди підтримуєте один одного. Як ви познайомилися, якщо не секрет?

— Посол: Нас познайомили батьки, я думаю, що в цьому успіх нашої родини.

— Пані Анаміка: У мене сучасна родина. Сестри й брати добре вчилися в коледжі та університеті, ми отримували позитивні результати на іспитах. Батько сказав, що я повинна вчитися на відмінно, аби знайти найкращу роботу в Індії, і це було моїм основним завданням. Він завжди повторював, що дозволяє мені виконувати мою роботу, а я маю дозволити йому працювати над його, тобто знайти для мене чоловіка.

Я та мій чоловік складали однакові іспити. Тоді за конкурсом було виділено 10 місць для дипломатів. Я отримала роботу в адміністрації. Мій чоловік знав про мене, а батько знав мого чоловіка. Тоді наші батьки вирішили зустрітися, щоб одружити нас.

Якщо ти одружуєшся в Індії, то повинен розуміти, що це на все життя. Ви не просто одружуєтесь один з одним, а й об'єднуєте родини. Сім'ї починають відвідувати та підтримувати один одного. Як на мене, головне — пам'ятати, що в гарному шлюбі ви будете собою, у безпеці та впевнені в собі. Навіть якщо ви різні, не звертайте на це уваги. Якщо у відносинах ви є собою, це найкращий шлюб.

— Пані Анаміко, як відомо, Ви були старшим офіцером в Уряді Індії, мистецтвознавцем і педагогом. В Україні Ви дотримуєтеся активної життєвої позиції, берете участь та організовуєте чимало заходів. Чи складно Вам було залишити свою основну діяльність в Індії та взятися за нову «роботу» дружиною посла?

— Це складно, але треба дивитися на речі позитивно. Ви їдете в іншу країну, в якій для вас усе нове та невідоме. Вам потрібно вивчати особливості ментальності людей та їхньої культури, їжі. Вважаю, що Україна — гарна держава, і для мене з чоловіком було не складно починати тут нове життя. Я не знаю мови, але це неважливо. Люди скрізь розуміють жести й дотики, добре ставлення. Коли я розмовляю з українцями, то відчуваю себе акторкою, я розмовляю поглядом і мімікою, жестами, і люди мене розуміють.

Мені подобаються зими в Україні, я щаслива тут. Нам подобається, що буває як тепла, так і прохолодна погода. В Україні живуть щасливі люди, у вас бувають і сонце, і дощі. В Індії, Південній Азії та в багатьох країнах світу цього всього немає.

— Пані Анаміко, у Вас чудовий сад. Як Ви його доглядаєте, яким рослинам віддаєте перевагу.

— Зараз він не в найкращому стані, уже 10 днів там працюють робітники. Ще багато чого слід посадити й виростити. Коли ми приїхали в Україну з Мінська, то я побачила чимало ягід, фруктів і сказала, що я хочу особистий сад. На мою думку, якщо у вас є земля, то її треба використовувати раціонально. У мене на балконі росте м'ята й це робить мене щасливою. Коли земля для резиденції була порожня, ми вирішили висадити троянди, малину, полуницю, ожину, але я не їм ягоди, це тільки задля естетичного задоволення, краси.

Я люблю дивитися на них та насолоджуватися. У нас також росте цибуля, шпинат, морква, буряк, різні трави, салат. В Індії в нас такого немає, тож я підійшла до саду з практичного погляду. Чекаю, коли достигнуть кабачки, помідори й огірки.

— У Вас надзвичайна резиденція. Ми ніби за хвилину перемістилися з центру Києва в справжній індійський дім. Як Ви облаштовували свій побут, чи довелося змінювати власні звички?

— Наш індійський будинок завжди гарний, де б він не був. Коли ми вперше приїхали до України, нас здивувало розташування нашої оселі, освоївшись зрозуміли, що живемо в серці столиці, пам'ятці архітектури. Ми облаштували інтер'єр і насолоджуємося нашим будинком.

— Що це за картини? Ви їх возите за собою з однієї країни в іншу?

— Так. Якщо в мене є щось українське в будинку, ви не здогадаєтеся, що воно саме таке. У мене в будинку є кілька куточків: український, білоруський, іранський, непальський, а решта — усе індійське. Подорожуючи різними країнами, ми живемо там, а потім щось привозимо собі на згадку. Я хочу, аби спогади були не тільки в моїй пам'яті, а й у моєму домі. Зараз ми перебуваємо в індійському будинку в Україні, тому інтер'єр має бути відповідним, адже це своєрідне представлення нашої культури.

— Чи всі хобі залишилися, а можливо, додалися нові?

— Так відбувається завжди. Мій чоловік полюбляв гольф, але в Україні він у нього вже не грає, тому що поля для гольфа розташовано дуже далеко. Ми почали грати в бридж. Я люблю плавати. Мій чоловік також полюбляє ходити на прогулянки.

— Розкажіть, будь ласка, більше про свою резиденцію. Можливо, у Вас є речі, які мають особливе значення?

— Пані Анаміка: Я не колекціонер, але щиро вірю, що все трапляється не просто так. Якщо в моєму домі є якась річ, то вона особлива.

— Посол: Ось ця маленька картина — подарунок моєї матері на святкування 25-річчя нашого весілля, це справді приклад чогось незвичайного й особливого для нас.

— Пані Анаміка: Темою моєї магістерської дисертації було буддійське мистецтво в Індії та Непалі. Я не могла купувати нічого звичайного, адже, як Ви знаєте, у буддійській філософії та етнографії все має свої особливості. Під час досліджень я мала купувати тільки бездоганні та правильні картини. Аби рука Будди була саме в такому ракурсі, як описано, вуха, кольори. Усе мало відповідати вимогам.

— Дуже дякую за Вашу гостинність.

Manoj KUMAR BHARTI,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Republic of India to Ukraine
Mrs. ANAMIKA BHARTI

WE KNOW THAT INDIA WILL BECOME A GOOD PARTNER FOR UKRAINE

— Dear Ambassador, tell me please how it has happened that you have become a diplomat, as we know that you have technical education?

— Coming from science background, I became an electrical and electronics engineer first and a career diplomat later. I qualified for the Indian Foreign Service through an open competitive exam called the UPSC[1]. One needs to be a graduate to appear for this exam for almost all top civil services in India. My technical education has helped me tremendously in having a wider perspective on any issue, event, or task at work.

— Have you dreamt to be a diplomat since your childhood?

— To be a diplomat was not a childhood dream but a conscious decision of a young man ready for the world. By the time I was about to pass my engineering degree, I had made up my mind to be in the Indian Foreign Service. Now, after 29 years of career in this field, I think I made a right choice.

— Could you recall in which countries have you worked and how this experience has helped you in your service in Ukraine?

— In the 29 years of my diplomatic career, I have lived in seven foreign countries. Starting from Iran, I have worked and gained experience in the Netherlands, Nepal, Turkey, Myanmar, Belarus, now in Ukraine. Each country is different and I have learnt a lot from each of my posting. Before coming to Ukraine two years back, I was Ambassador of India to Belarus for four years. Coming to Ukraine has been unique and extraordinary experience. Ukraine is a democratic big country with sizeable population, multi-faceted economy and trade, cultural diversity and a lot of potential. Experience and exposure of diverse cultures, countries etc always helps a diplomat.

— Do you remember your first impressions of Ukraine and whether you have changed your mind since then?

— I had never visited Ukraine before. We came in 2015, a year after Maidan revolution had happened. So, we had heard a lot of different stories about the events taking places in Ukraine. I was certainly apprehensive that it might be difficult to work in Ukraine. However, my wife and I knew that the country and people were very nice in Ukraine and there would be no social problems. Once I came to Ukraine and starting fulfilling my duties, I realized that there were plenty of things that could be done. Fortunately for me, when I arrived, Ukraine had already managed to improve its economy. There was stability and peace in the country. We found that the people in Ukraine progressive, positive and tolerant.

We have realized that India could be a good partner for Ukraine, especially in economic, commercial, trade and investment, cultural and educational areas. Primarily there was an increasing awareness in Ukraine that India could become an excellent ground for realization of a range of goods from Ukraine and vice versa. Hence, it is our task to focus on particular and mutually beneficial areas of cooperation and do everything possible for their development.

A number of scientists have found that many words in the Ukrainian language have derived from Sanskrit. A Ukrainian scholar Vasyl Kobyliukh has even made a hypothesis about the affinity of Ukrainian and Indian cultures, which has been revealed in his research paper 'Ancient Ukraine and Sanskrit'. Mr. Ambassador, you in particular know Sanskrit. Have you noticed that linguistic similarity?

Quite true. Not only Ukrainian words are quite similar to Sanskrit, but also the grammar. People who learn Sanskrit understand a little in Ukrainian. I consider that our peoples have exchanged their cultures in the past. I keep saying that I find our customs very similar. I have also noticed that we have similar traditions in rural areas. Furthermore, I can give examples of the common-root words: door, two, brother, knowledge, fire, third and others. I am sure that such exchange has happened because our peoples resided once close or in one territory for a long time.

— Mrs. Anamika, what in your opinion is particularly in common between our cultures?

— I have tried to find some similarities between Ukrainian and Indian people and

found out that generally people around the world are happy, when they are loved and admired. Ukrainian people are very open-hearted and like Indian people appreciate and adhere to their traditions. Particularly they wear their national clothes not only on holidays, but also on working days. I have not seen this in other countries. I have found that Ukrainians are kind and confident.

— *If you do not mind, I would like to ask you about your couple, as you are very harmonious together and always support each other. How did you get to know each other?*

— Mr. Ambassador: Our parents introduced us to each other and I think this was one of the reasons for success of our family.

— Mrs. Anamika: I have a modern family. My siblings studied well at college, university and we made good results at exams. My father told me that my task was to study and pass exams well and manage to get the best job in India. He said to me all the time that he would let me do my job and I had to let him do his that was to find a decent husband for me.

My husband and I passed the same exams. According to the competition, allocated then were only 10 seats for diplomats. I obtained a job at the administration.

In India once you are married, you have to keep in mind that you marry for your whole life. You not just marry each other, but unite your families. Relatives start to visit and support one another. I think you should always remember that in a good marriage you have to remain yourself, feel safe and confident. Even if you have some differences in your married life, you should put that aside. If marriage allows person to be himself or herself, it is the best marriage.

— *Mrs. Anamika, I know that you worked in Indian government, used to be an art expert and a teacher. You have a very active life stand, take part and organize a number of events in Ukraine. Was it difficult for you to leave your main job in India and take up a new activity as an ambassador's wife?*

— It is hard, but you learn to think positively and ignore the negative side of things. You go to another country, where everything is new and unknown for you. You need to get to know people's mentality, explore their culture and national cuisine. To my mind, Ukraine is a good country and it has not been very difficult for us to start a new life here. I do not know the language, but it does not matter. People understand gestures,

touches and good attitude everywhere. When I speak to Ukrainians, I speak with my eyes, body language, gestures and people understand me.

I like winters in Ukraine, I cannot be unhappy here. We like that it can be warm and cool weather here. I think that very fortunate people live in Ukraine. You have sun, rains, very rich soil and agriculture.

— Mrs. Anamika, I know that you have a very beautiful garden. How do you look after it? Which plants you grow and which of them do you like the most?

— Unfortunately, it is not in the best condition now. There are lots more to be planted. I believe that if you have land you should rationally use it for growing food. When we came to this residence, its garden was empty and we decided to plant roses, raspberries, strawberries, blackberries and many new apple and cherry trees.

I like to look at plants, enjoy their beauty and share their bounty of fruits. We have also onions, spinach, carrots, beetroots, various herbs, lettuce. Currently, I am waiting for zucchini, chilies, tomatoes, cucumbers etc.

— Your residence is incredible. It seems as if from a city centre we appeared in a real Indian house. How have you arranged your household here? Have you had to change your habits?

— Our house is always Indian wherever it is. When we came to Ukraine, we were surprised that the house was located beside the road, but when we got accustomed, we understood that we were living in the heart of Kyiv, in a monument of architecture. We have arranged the interior and enjoy it very much. I love when other diplomats and local Ukrainian dignitaries are pleasantly surprised to find Indian sight and cuisine in our house.

— What are these paintings? Do you take them with you from country to country?

Yes, the paintings and the art pieces are mine and we carry them from country to country.

—I would like to keep memories not only in my mind, but also in my house. Now you are sitting in Indian house in Ukraine, so everything should look Indian here, since this is a peculiar representation of our culture. It is also true that we tend to buy local souvenirs and collect things from the place of our posting.

— Have you changed some of your hobbies or perhaps you have found new ones in Ukraine?

— Yes, it happens all the time. My husband is fond of golf, but he is not playing it now in Ukraine, as golf fields are mostly far away from here. We started to play bridge. I love swimming. My husband also likes going for a walk.

— *Tell me please about your residence. Is there things that are of special importance for you and why?*

— Mrs. Anamika: I am not a collector, but I genuinely believe that everything happens to you for a reason. If there is a thing in my house, it is special for me.

— *Mr. Ambassador: This small picture that you see is a gift from my mother for our 25th wedding anniversary. This is one example of something unique and special for us.*

— Mrs. Anamika: When I was doing my master's degree in Arts (History), the subject for my dissertation was Buddhist art in India and Nepal. I could not buy anything ordinary, as you know that in Buddhist philosophy and ethnography everything has its unique features. When I was doing my research, I wanted to buy paintings, which were perfect with right iconography. Buddha's hand had to be in a particular perspective as it had been described, his ears, colors had to fall under certain criteria.

— *Thank you very much for your hospitality.*

Бакір Ахмед Азіз АЛЬ-ДЖАФ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Ірак в Україні

ІРАК ТА УКРАЇНА. ІСТОРИЧНИЙ ФУНДАМЕНТ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

Моя дипломатична місія в Києві на посаді Посла Республіки Ірак в Україні розпочалася рік тому. Я цілковито відданий справі зміцнення іраксько-українських відносин і прагну докласти всіх зусиль задля їх розвитку на благо урядів та народів двох країн.

Формування й розвиток двосторонніх відносин між Іраком та Україною охоплюють як традиційні історичні зв'язки, так і вагомий потенціал для співпраці в торговельно-економічній, військовій та науковій сферах. Цінний досвід українських підприємств, задіяних у розбудові інфраструктури та економіки Іраку, став історичним фундаментом для розширення двосторонніх контактів між обома державами.

Відносини між Республікою Ірак і Україною будуються на взаємному розумінні та спільних інтересах. Завдяки нашим безупинним дипломатичним зусиллям, спрямованим на зміцнення існуючого співробітництва між двома країнами в різних галузях, зокрема в економіці, науці й освіті, двостороннє співробітництво поглибиться вже в найближчому майбутньому. У цьому контексті хотілося б зазначити, що нині понад три тисячі іракських студентів навчаються в різних закладах освіти України — переважно в медичних.

Дипломатичні відносини між Україною та Республікою Ірак було встановлено в середині грудня 1992 року. Обидві наші країни мають дипломатичні місії у своїх столицях. Україна є важливою геополітичною країною з давньою історією та культурою. Ірак також славиться своєю глибокою історією та є колискою цивілізацій. Безсумнівно, наші двосторонні відносини мають усі передумови для подальшого зміцнення та прогресу, особливо в контексті стратегічної значущості Близькосхідного регіону з-поміж інших регіонів світу.

Республіка Ірак та Україна мають багато спільних інтересів. Наші країни уклали чимало двосторонніх угод і меморандумів про взаєморозуміння. Хоча нині деякі меморандуми про взаєморозуміння та двосторонні договори щодо різних сфер перебувають на стадії остаточного опрацювання. Зовнішньополітичні відомства Іраку й України неодноразово обмінювалися офіційними делегаціями.

Політичні консультації на рівні заступників міністрів закордонних справ України та Іраку, Київ, 28 березня 2017 року
Iraqi-Ukrainian Political Consultations at the level of Deputy Foreign Ministers of the two countries, Kyiv, March 28, 2017

У рамках останнього раунду іракcько-українських політичних консультацій на рівні заступників міністрів закордонних справ двох країн, які відбулися в МЗС України 28 березня 2017 року, обидві сторони домовилися продовжувати двосторонній політичний діалог і підтримувати існуючі відносини. Зважаючи на обопільне бажання та спільні цілі двох сторін, ми продовжуватимемо роботу щодо поглиблення співробітництва між нашими країнами.

Посольство Республіки Ірак в Україні робить усе можливе, аби наш двосторонній дипломатичний і політичний потенціал слугував інтересам обох країн. Зі свого боку, Посольство України в Багдаді прагне реалізовувати такі самі цілі.

Варто відзначити, що Ірак та Україна налагодили тісні й довгострокові зв'язки в технічній, військовій, сільськогосподарській галузях, у сфері науково-культурного співробітництва, у безпековій співпраці тощо. Проте ми аж ніяк не подолали увесь шлях — іще багато чого слід зробити задля розширення та зміцнення багаторічного партнерства наших країн.

Я дуже поважаю Україну, щиро захоплююся красою її природи й культурою, а також смачною кухнею. І я високо ціную можливість пізнавати вашу країну, зокрема й завдяки організованим Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв поїздкам в Західну та Південно-Східну Україну.

Хочу висловити глибоку вдячність шановній Генеральній дирекції за організацію цих особливих подій — подорожей до Івано-Франківської області та м. Запоріжжя, що уможливило сформувати платформу не лише для зміцнення співпраці іноземного дипломатичного корпусу з органами державної влади України, а й ознайомлення з унікальною самобутньою культурою українських регіонів.

Також користуюся цією нагодою, аби подякувати співробітникам Генеральної дирекції за блискучу організацію подорожей (розміщення, транспорт, харчування, питання безпеки, розробку маршруту), що дозволило іноземним гостям повсякчас насолоджуватися поїздками.

Обидві країни — і Республіка Ірак, і Україна — підтримують концепцію демократії та демократичні цінності. Наші держави — демократичні країни, які зростають і працюють задля гідного майбутнього. Слід наголосити, що українські реалії спонукають іноземних дипломатів до активної та плідної роботи.

Bakir Ahmed Aziz AL-JAFF,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Republic of Iraq to Ukraine

IRAQ AND UKRAINE. HISTORICAL FOUNDATION AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF BILATERAL RELATIONS

My diplomatic mission in Kyiv as Ambassador of the Republic of Iraq to Ukraine began a year ago. I'm fully committed for performing my duties regarding bilateral relations between Iraq and Ukraine and applying every possible effort towards their developing in the interests of governments and peoples of both countries.

The formation and development of the bilateral relations between Iraq and Ukraine are determined by traditional historical ties and significant potential for cooperation in trade, economic, military, and scientific areas. The valuable experience of participation of Ukrainian enterprises in the development of Iraq's infrastructure and economy became a historical foundation for promotion of mutual relations.

The relations between the Republic of Iraq and Ukraine are based on mutual understanding and common interests. In the near future bilateral cooperation between our states will become closer, thanks to our continuous diplomatic efforts, aimed at developing the existing cooperation between the two countries in various fields, including economy, science and education. In this context, I'd like to point out that currently more than (3000) Iraqi students are studying in different Ukrainian educational institutions, most of them are medical students.

Diplomatic relations between Ukraine and the Republic of Iraq were established in mid-December 1992. Iraq has an embassy in Kyiv and Ukraine has an embassy in Baghdad. Ukraine is a country of geopolitical importance, very old history and

Відкриття святкування міжнародного свята NOWRUZ за участю посольства Республіки Ірак в Україні, Київ, 21 березня 2017
Opening Ceremony of the International Nowruz Day Celebration, with the participation of the Embassy of the Republic of Iraq in Ukraine, Kyiv, March 21, 2017

Показ національних костюмів народів світу «OUTLOOK SHOW. Fashion of the Nation», Київ, 28 лютого 2017 року
Display of national costumes of the world nationalities 'OUTLOOK SHOW. Fashion of the Nation', Kyiv, February 28, 2017

culture. Iraq is also the land of ancient history and cradle of civilizations. Undoubtedly, our bilateral relations are well-placed to be more advanced and strengthened in the context of the significant importance of the Middle East Region as the most strategically essential area of the world.

The Republic of Iraq and Ukraine share a lot of common interests, many bilateral agreements and memoranda of understanding have been concluded between our countries, while several bilateral agreements and memoranda of understanding in various fields are currently being worked into a final draft. Iraqi and Ukrainian Ministries of Foreign Affairs have repeatedly exchanged official delegations. During the recent round of the Iraqi-Ukrainian Political Consultations, which were held at the headquarters of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in Kyiv on March 28, 2017 at the level of Deputy Foreign Ministers of the two countries, the two sides agreed to resume bilateral political dialogue and maintain existing relations. Proceeding from the presence of shared desire and common interests between the two sides, we will continue working towards deepening cooperation between our countries.

The Embassy of the Republic of Iraq in Ukraine does its utmost to make our bilateral diplomatic and political abilities serve the both countries. Ukrainian Embassy in Baghdad for its part also strives to accomplish the same goals.

It's worth mentioning that Iraq and Ukraine have established significant and long-term ties in various fields such as technical, military, security, agricultural, scientific and cultural cooperation. Yet we have not reached the end of the way — there's still a lot to be done to widen and deepen our longstanding partnership.

I really have great respect and deep admiration for Ukraine — the beauty of its nature and culture, its delicious cuisine. And I highly appreciate the opportunity to explore your country, in particular I'm delighted by the journeys to Western, Southern and Eastern Ukraine organized by the State Enterprise 'Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions'.

Із нагоди 25-ї річниці заснування державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв» 5–6 травня 2017 року відбулася подорож до Івано-Франківської області. Trip to Ivano-Frankivsk region organized by the State Enterprise 'Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions' on May 5–6, 2017 on the occasion of the 25th Anniversary of its foundation

I'd like to express my sincere gratitude to the Directorate-General for organizing these special events — trips to Ivano-Frankivsk region and the city of Zaporizhzhya — to form a platform for strengthening cooperation between the foreign diplomatic corps and Ukrainian authorities as well as getting acquainted with the unique authentic culture of Ukrainian regions.

I also take this opportunity to thank the Directorate-General's team for the excellent arrangements they made (regarding accommodation, transportation, catering, safety issues, itinerary planning etc.) to ensure the guests' utter enjoyment of the trips.

Both, the Republic of Iraq and Ukraine support democracy concepts and democratic values. Our countries are young growing democracies, working for good future. And I'd like to emphasize that Ukraine's circumstances encourage foreign diplomats to be very active and carry out duties successfully.

Мохаммад БЕХЕШТІ-МОНФАРЕД,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Ісламської Республіки Іран в Україні

СПІВПРАЦЯ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН ТА УКРАЇНИ

В ім'я Бога Милостивого, Милосердного…

Підґрунтям розвитку взаємовідносин між Ісламською Республікою Іран та Україною від здобуття нею незалежності завжди була взаємоповага, і ці дружні взаємини завжди спрямовані на забезпечення національних інтересів обох країн.

Ісламська Республіка Іран була однією з найперших країн, що офіційно визнали незалежність України та відкрили свої посольства в Києві. Як уже було зазначено, взаємовідносини між двома країнами базуються на засадах дружби, рівності, взаємної довіри, взаємовигідної співпраці та взаємної поваги до суверенітету й невтручання у внутрішні справи одна одної.

Я вже близько двох із половиною років виконую обов'язки Посла Ісламської Республіки Іран в Україні. Протягом цього періоду докладено чимало зусиль із метою подальшого розширення взаємозв'язків між двома країнами в політичній, економічній та торговельній сферах і, завдяки милості Божій та підтримці й волі вищого керівництва Ісламської Республіки Іран та України, було досягнуто значного прогресу під час розвитку співпраці між двома країнами. Здійснено обмін чималою кількістю візитів високопосадових політичних та економічних делегацій між Тегераном і Києвом та виконано чисельні спільні програми, завдяки чому було прискорено процес розвитку співпраці між двома країнами.

Поворотним моментом у процесі розвитку взаємозв'язків між двома країнами в торговельному й економічному аспектах було проведення П'ятого засідання Міжурядової ірано-української спільної комісії з економічного та торговельного співробітництва в березні 2016 року в Тегерані. На цьому засіданні українську делегацію очолював віце-прем'єр-міністр України, що свідчить про тверду волю та рішучість Уряду України, спрямовану на зміцнення та розширення співпраці з Іраном. Під час вищезгаданого засідання розглянуто та здійснено обмін думками з широкого спектра питань співпраці, зокрема у сферах транспорту, транзиту, сільського господарства, а також співробітництва в галузях енергетики, нафтової, газової та нафтохімічної промисловості, торговельної співпраці, співробітництва в митній сфері, співпраці між торгово-промисловими палатами двох країн, співробітництва в промисловій та технічній галузі, співпраці в секторах туризму, культури та спорту. Після проведення П'ятого засідання Спільної комісії в Тегерані, на якому

сторони досягли позитивних домовленостей, обидві країни зосередили зусилля на виконанні положень Меморандуму про взаєморозуміння, укладеного на цьому заході. Було здійснено обмін чисельними делегаціями між двома країнами. Завдяки створенню спеціалізованих спільних комітетів у галузях транспорту, палива й енергетики, співпраці між банками, було налагоджено ефективну взаємодію між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України й міністерствами нафти та енергетики Ірану в енергетичній галузі. Досягнуто позитивних домовленостей між Міністерством інфраструктури України та Міністерством шляхів та міського розвитку Ірану в транспортній галузі та участі України у виконанні проектів будівництва залізниць в Ірані. Було окреслено прогрес у процесі міжбанківської співпраці. Ми також були свідками поступу в розбудові співробітництва в інших секторах.

Протягом минулого року було здійснено обмін багатьма документами щодо співпраці між двома країнами й більше десяти з них підписано. Також низка документів проходять відповідні юридичні процедури з метою підписання.

Шосте засідання Міжурядової ірано-української спільної комісії з економічного та торговельного співробітництва було успішно проведено 9–10 березня 2017 року в Києві під час візиту Й.В. пана Махмуда Ходжаті, Міністра сільськогосподарського джихаду Ісламської Республіки Іран та голови Іранської частини Міжурядової спільної комісії, на чолі великої делегації, що складалася з представників державного керівництва та директорів підприємств приватного сектора Ірану. Під час цього засідання, що відбулося під спільним головуванням Й.В. пана М. Ходжаті та Й.В. пана Ігоря Насалика, Міністра енергетики та вугільної промисловості України, було здійснено серйозний розгляд співпраці між двома країнами в різних секторах економіки, торгівлі, науки, техніки, промисловості, енергетики тощо, а також прийнято важливі рішення з метою зміцнення та розширення взаємовідносин між двома країнами. Міністрами-співголовами Міжурядової спільної комісії підписано Меморандум про взаєморозуміння з економічної, торговельної, наукової та культурної співпраці між Ісламською Республікою Іран та Україною.

Протягом року, що минув, було вжито заходів, гідних уваги, із метою розвитку співпраці між двома країнами. Зокрема, ми були свідками візитів міністрів закордонних справ, енергетики та вугільної промисловості, народних депутатів України, візитів керівника авіакомпанії «Міжнародні авіалінії України», директора Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України, заступника голови Національного банку України, заступника Міністра інфраструктури України, а також візитів керівників різних українських підприємств до Ірану. З іранської сторони відбулися візити Міністра сільськогосподарського джихаду, заступника Міністра закордонних справ із питань Азійсько-Тихоокеанського регіону до України. Також візити до України здійснили: заступники Міністра шляхів та міського розвитку Ісламської Республіки Іран — Нурзад (Nourzad), Аміні (Amini), Тагі-заде (Taghi Zadeh); заступник Міністра оборони; керівник організації ETKA ORGANIZATION INDUSTRIES CO; делегації Міністерства енергетики, Організації цивільної авіації Ірану, провінцій Альборз та Гілян; депутати Меджлісу (Парламенту); численні делегації Торгової палати та приватного сектора Ірану.

Крім того, у жовтні 2016 року в Україні було успішно проведено виставку, метою якої була демонстрація економічного потенціалу Ісламської Республіки Іран. Керівництво України цілком схвально відгукнулося про цей захід. Було також досягнуто угоди про проведення іранської економічної виставки в Україні й у цьому році.

Минулоріч було докладено чимало зусиль із метою розвитку співпраці між регіонами двох країн. На цьому терені здійснено позитивні кроки й підписано меморандуми про взаєморозуміння щодо співпраці між іранською провінцією Альборз і Херсонською, Тернопільською та Закарпатською областями. Крім того, підписано документи про співробітництво між торговими палатами

Шосте засідання Міжурядової ірано-української спільної комісії з економічного та торговельного співробітництва, 9 березня 2017 року, Київ
The 6th session of the Intergovernmental Ukrainian-Iranian Joint Commission on Economic and Trade Cooperation, March 9, 2017, Kyiv

провінції Альборз і вищезгаданих областей, а також із Київською торгово-промисловою палатою й Меморандум про взаєморозуміння між Торговою палатою провінції Гілян та Одеською торговою палатою.

У 2016 році, згідно з офіційною статистикою, обсяг імпорту й експорту товарів між двома країнами значно зріс (більш ніж на 32 відсотки, якщо порівняти з попереднім роком) і досягнув 745 млн дол.

На порядку денному розвитку взаємовідносин між двома країнами стоять програми з таких напрямів:

— візит Голови Меджлісу Ісламської Ради (Парламенту) Ісламської Республіки Іран;

— візит Першого Віце-прем'єр-міністра — міністра економічного розвитку і торгівлі до Тегерана на запрошення його іранського колеги;

— візит Міністра закордонних справ Ісламської Республіки Іран до України на запрошення його українського колеги;

— візит президента Торгової палати Ірану до України на запрошення його українського колеги;

— проведення засідань спільних комітетів зі співпраці між двома країнами в Тегерані та Києві;

— проведення в Україні виставки з метою демонстрації економічних можливостей Ірану;

— участь Торгової палати України в аграрній виставці в Ірані;

— розвиток та зміцнення співпраці за новими напрямами.

Протягом періоду перебування в Україні на посаді Посла Ісламської Республіки Іран я мав і маю дуже позитивні враження та всі свої зусилля й можливості докладав задля розвитку взаємовідносин між двома країнами. Я маю близькі, дружні взаємини з представниками українського керівництва. На моє переконання, керівництво України бачить в Ісламській Республіці Іран надійного партнера, і такий самий погляд має іранська сторона щодо України. У зв'язку з цим

варто подякувати шановним Президенту, Прем'єр-міністру, членам Кабінету Міністрів, Голові та депутатам Парламенту, Голові судової влади та іншим представникам керівництва Української держави, а також президентам торговельних палат України, оскільки реалізація процесу розвитку взаємовідносин між двома країнами без їхньої співпраці та сприяння з їхнього боку були б неможливими. Ми очікуємо на їхню підтримку в цьому напрямку й в майбутньому.

Думаю, що весь комплекс зусиль, який сприяв здійсненню позитивних зрушень у взаємозв'язках двох держав, і ці контакти відкрили нову главу в історії взаємовідносин між Іраном та Україною. А з урахуванням високого потенціалу обох країн особливо необхідною є воля президентів та представників найвищого керівництва обох країн до розвитку співпраці та підтримка будь-яких зусиль із метою розширення та поглиблення співробітництва.

Завдяки наявності величезних можливостей у різних галузях економіки, науки, техніки та промисловості Ісламська Республіка Іран та Україна мають змогу забезпечувати частину потреб одне одного в різних сферах.

Іран, що має неабиякий матеріальний і духовний потенціал, багаті й різноманітні природні ресурси та поклади корисних копалин, широку інфраструктуру й кваліфіковану ефективну робочу силу, а також тверду волю та рішучість у питанні розвитку й досягнення прогресу у сферах науки, техніки, промисловості, виробництва валового внутрішнього продукту в значних обсягах, налаштований рухатися на шляху реалізації економічних стандартів на основі самодостатності та наукоємності, що виходить із революційної та ісламської культури. Це є економіка спротиву, і завдяки цьому буде подолано всі економічні проблеми. З іншого боку, Україна має значні можливості та високий технологічний потенціал у різних секторах промисловості. Тому обидві держави можуть розвивати співпрацю в усіх напрямах. Іран, наприклад, може забезпечувати потреби України в енергетичному секторі, а Україна — потреби Ірану в аграрному. Економіки України й Ірану можуть взаємно доповнювати одна одну.

Іран — одна з тих країн світу, де сільське господарство має найдавнішу традицію, і сьогодні важливими секторами економіки країни є виробництво сільськогосподарської продукції, зокрема продукції рослинництва, тваринництва, морепродуктів, а також садівництва.

Завдяки наявності багатих генетичних ресурсів, можливостей виробництва органічної продукції, а також завдяки тому, що в Ірані водночас можна спостерігати природні умови, характерні для всіх чотирьох сезонів, розмаїття кліматичних областей, сільське господарство Ірану має можливості сівби різних сільськогосподарських культур. В Ірані є молоді кваліфіковані кадри, науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади у сфері сільського господарства, а також унікальні можливості для розвитку експорту в регіоні завдяки вільному доступу країни до моря та близькості до ринків зі значним попитом, таких як ринки країн Середньої Азії, Перської затоки й Афганістану. Іран входить до першої десятки країн світу з рівнем виробництва сільськогосподарської продукції, особливо продукції садівництва. За виробництвом шафрану, гранатів і фісташок Іран займає перше місце у світі, за вирощуванням фініків та абрикос — друге місце, за виробництвом інжиру й черешень — третє місце, за виробництвом волоських горіхів та яблук — четверте місце у світі.

Слід зазначити, що торгівля сільськогосподарською продукцією відіграє провідну роль у процесі товарообігу між двома країнами й може створити підґрунтя для розширення взаємозв'язків між ними, тож, беручи до уваги зацікавленість України в імпорті різних видів цитрусових, полуниці, винограду, яблук та інших видів фруктів і овочів з Ісламської Республіки Іран, а також високий потенціал виробництва цієї продукції в Ірані, є можливість задовольняти потреби України на найвищому рівні якості.

Іран та Україна протягом останніх десяти років значно розбудовували співпрацю у сферах економіки, промисловості й торгівлі. У період, що настав після прийняття Спільного всеосяжного плану дій також було здійснено значні кроки з метою підвищення рівня економічних зв'язків Ірану з усіма країнами, зокрема й з Україною.

Під час реалізації Спільного всеосяжного плану дій Іран відвідало понад 250 іноземних політичних та економічних делегацій на чолі з президентами, прем'єр-міністрами, міністрами й заступниками міністрів, керівниками установ та організацій різних країн. Спільним у їхніх заявах була зацікавленість і повідомлення про готовність до розвитку двосторонніх зв'язків з Іраном, і цей процес триває. Чимало членів бізнес-делегацій провели перемовини та досягли попередніх і остаточних угод, а також розпочали спільну роботу з іранськими партнерами, що наразі триває.

Вимоги часу та прогресивне бачення політичних та економічних реалій моєї країни обумовлює те, що Іран та Україна на політичному й виконавчому рівнях мають надавати значення розробці довгострокової програми співпраці.

Усе ж щодо розвитку взаємовідносин між двома країнами, слід звернути увагу на те, що ознайомлення приватних секторів обох країн із законодавством, нормами та правилами ведення бізнесу, інвестицій, торговельною діяльністю, податковою та страховою системою, правилами щодо захисту бізнесу, а також протекціонізму й станом різних галузей промисловості обох країн значно впливає на прийняття рішень і практичну реалізацію угод. У зв'язку з цим сподіваємося, що іранським промисловцям, підприємцям та інвесторам буде надано необхідну інформацію з цих напрямів.

Висловлюю надію на прогрес і процвітання Ірану й України.

Сподіваюся на розвиток взаємовідносин Ірану та України.

Хай живе Україна! Хай живе Іран!

Mohammad BEHESHTI MONFARED,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Islamic Republic of Iran to Ukraine

COOPERATION BETWEEN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN AND UKRAINE

In the name of God, the Compassionate, the Merciful…

The relations between the Islamic Republic of Iran and Ukraine since its gaining independence have always developed on the principles of mutual respect and these friendly relations have been aimed at ensuring national interests of both countries.

The Islamic Republic of Iran was one of the first countries, which officially recognized the independence of Ukraine and opened their embassies in Kyiv. As stated above, relations between the two countries are based on the principles of friendship, equality, mutual trust, mutually beneficial cooperation and mutual respect for sovereignty and the policy of non-interference in the internal affairs of each country.

I have been acting as Ambassador of the Islamic Republic of Iran to Ukraine for about two and a half years. During this time span, there have been put great efforts in order to expand further ties between the two countries in the political, economic and trade areas and thanks to the grace of God and the support and will of the higher authorities of the Islamic Republic of Iran and Ukraine, a significant breakthrough in the development process of cooperation between the two countries has been achieved. There has been conducted an exchange of a large number of visits by high-ranking political and economic delegations between Tehran and Kyiv as well as implemented numerous joint programs, which altogether has accelerated the process of development of cooperation between the two countries.

A turning point in the process of developing relations between the two countries in trade and economic aspects was the holding of the fifth session of the Intergovernmental Iran-Ukraine Joint Commission on Economic and Trade Cooperation in Tehran in March 2016. The fact that the Ukrainian delegation at this meeting was headed by the Vice Prime Minister of Ukraine proved the firm will and determination of the government of Ukraine aimed at strengthening and expanding cooperation with Iran. During the above mentioned meeting, it was discussed and exchanged views on a wide range of cooperation issues, notably in the areas of transport, transit, agriculture and cooperation in the energy, oil, gas and petrochemical industry, trade and customs cooperation as well as cooperation between the chambers of commerce and industry of the two countries, cooperation in the industrial and technical field, sectors of tourism, culture and sports. After holding the fifth session of the Joint Commission in Tehran, at which the parties reached mutually advantageous agreements, both countries focused their efforts on the fulfilment of the provisions of the Memorandum of Understanding signed at that event. The exchange of numerous delegations between the two countries was made and by creating joint committees on transport, fuel and energy, cooperation between banks there was established an effective cooperation between the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine and the Ministry of Oil and the Ministry of Energy of Iran in the energy field. There were reached positive agreements in the transport sphere between the Ministry of Infrastructure of Ukraine and the Ministry of Roads and Urban Development of Iran and the participation of Ukraine in the implementation of construction projects of railways in Iran. Progress has been made in the process of interbank cooperation. We have also witnessed that the development of cooperation in other sectors has moved forward as well.

Over the last year, there was made an exchange of many documents on cooperation between the two countries, more than ten of which were signed. Furthermore, a number of documents has been undergoing the relevant legal proceedings for signing.

The sixth session of the Intergovernmental Iran-Ukraine Joint Commission on Economic and Trade Cooperation was successfully held in Kyiv on March 9-10, 2017 as part of the visit of H.E. Mr. Mahmoud Hojjati, Minister of Agricultural Jihad of the Islamic Republic of Iran, and a chairman of the Iranian part of the Intergovernmental Joint Commission together with a big delegation involving representatives of the government authorities and directors of privately-owned enterprises of Iran. During this meeting held under the joint chairmanship of H.E. Mr. Mahmoud Hojjati, Minister of Agricultural Jihad of the Islamic Republic of Iran, and H.E. Mr. Ihor Nasalyk, Minister of Energy and Coal Industry of Ukraine, special consideration was given to cooperation between the two countries in various sectors of economy, trade, science, technology, industry, energy, etc. There were also adopted important decisions for strengthening and expanding relations between the two countries. The Ministers who acted as co-chairmen of the Intergovernmental Joint Commission signed a Memorandum of Understanding on Economic, Trade, Scientific and Cultural Cooperation between the Islamic Republic of Iran and Ukraine.

During the last year, there have been taken necessary measures to enhance cooperation between both countries. In particular, we managed to arrange visits of the Ministers of Foreign Affairs, Energy and Coal Industry, people's deputies of Ukraine, head of Ukraine International Airlines airline company, head of the Department of Consular Service of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, deputy head of the National Bank of Ukraine, Deputy Minister of Infrastructure of Ukraine as well as visits to Iran of heads of various Ukrainian enterprises. On the Iranian side, there were visits of the Minister of Agricultural Jihad, Deputy Foreign Minister for Asia-Pacific Affairs to Ukraine. Visits to Ukraine were also paid by Deputy Ministers of Roads and Urban Development of the Islamic Republic of Iran: Mr. Nourzad, Amini, Taghi Zadeh, Deputy Defence Minister and head of ETKA ORGANIZATION INDUSTRIES CO, delegations of the Ministry of Energy, Iran's Civil Aviation Organization, provinces of Alborz and Gilan, deputies of the Mejlis (Parliament) and numerous delegations of the Chamber of Commerce and the private sector of Iran.

Moreover, in October 2016 there was successfully conducted in Ukraine an exhibition aimed at demonstrating economic potential of the Islamic Republic of Iran. The government of Ukraine wholly welcomed that event. It was also agreed to hold an Iranian economic exhibition in Ukraine this year.

Within the last year, the cooperation between the regions of the two countries has been also developed. In that context, there were taken positive steps including the signing of the memoranda of understanding regarding cooperation between the Iranian province of Alborz and Khersonska, Ternopilska and Zakarpatska Oblasts. In addition, there were signed documents on cooperation between the Chambers of Commerce of the province of Alborz and the above mentioned oblasts as well as the Kyiv Chamber of Commerce and Industry and the Memorandum of Understanding; between the Chamber of Commerce of the province of Gilan and the Odesa Chamber of Commerce.

According to official statistics, the volume of import and export of goods between the two countries as of 2016 has increased significantly (by more than 32 per cent compared to the previous year) and reached 745 million dollars.

Programs, which are on the agenda for developing relations between the two countries, are in the following directions:

— Visit of the Chairman of the Majlis of the Islamic Consultative Assembly (Parliament) of the Islamic Republic of Iran;

— Visit of the First Vice Prime Minister — Minister of Economic Development and Trade of Ukraine to Tehran at the invitation of his Iranian counterpart;

— Visit of the Minister of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran to Ukraine at the invitation of his Ukrainian counterpart;

— Visit of the President of the Chamber of Commerce of Iran to Ukraine at the invitation of his Ukrainian counterpart;

— Holding meetings of joint committees on cooperation between the two countries in Tehran and Kyiv;

— Holding an exhibition in Ukraine in order to demonstrate economic opportunities of Iran;

— Participation of the Chamber of Commerce of Ukraine in an agrarian exhibition in Iran;

— Development and strengthening of cooperation in new areas.

During my stay in Ukraine in the capacity of the Ambassador of the Islamic Republic of Iran, I have constantly had very positive impressions of the country and put my best efforts and opportunities for the development of relations between Iran and Ukraine. I have close friendly ties with representatives of the Ukrainian leadership. In my opinion, the government of Ukraine considers the Islamic Republic of Iran as a reliable partner. The same view is held by the Iranian party as regards Ukraine. I would like to thank thereby Mr. President, Prime Minister, members of the Cabinet of Ministers, Chairman and deputies of the Parliament, head of the judiciary and other representatives of Ukraine's government authorities as well as the presidents of the chambers of commerce of Ukraine, as the development of relations between the two countries cannot be accomplished without their cooperation and assistance. We will look forward to their support in this direction in years to come.

I believe that the whole complex of efforts that has contributed to positive changes in the relations between both countries and these contacts have started a new chapter in the history of interaction between the Islamic Republic of Iran and Ukraine. Taking into account the high potential of both countries, the willingness of the presidents and representatives of the higher leadership of the two countries to develop cooperation and support any efforts for expanding and deepening diplomatic relations is vitally important.

Due to a vast number of opportunities of the Islamic Republic of Iran and Ukraine in various fields of economy, science, technology and industry, the countries are capable of meeting the demand of each other in these areas.

Iran with its immense material and spiritual potential, rich and diverse natural resources and mineral deposits, wide infrastructure, qualified and effective manpower as well as strong will and determination as to the development and making progress in the fields of science, technology, industry, increasing of gross domestic product by large amount, takes a stand in favour of moving towards the fulfilment of economic standards based on self-actualization and the scientific approach, which originate from the revolutionary and Islamic culture. This is called a resistance economy, in virtue of which all economic problems may be overcome. On the other hand, Ukraine has plenty of the opportunities and high technological potential in various spheres of industry. Therefore, both countries can develop cooperation in all directions. For example, Iran can meet the needs of Ukraine in the energy industry, while Ukraine in its turn — in the agricultural one. The economies of Ukraine and Iran may mutually complement each other.

Iran is one of the countries, where agriculture has the oldest tradition. For that reason the production of agricultural products, notably crops, animal and garden products and seafood is today a significant sector of the country's economy.

Because of the availability of genetic resources, opportunities for organic production and the peculiar to Iran natural environment that combines all four seasons as well as its diversity of climatic areas, the agriculture of the country provides favourable conditions for sowing various crops. Iran has young skilled specialists, research establishments and higher education institutions in the field of agriculture in addition to

unique opportunities for the development of export in the region due to the country's free access to the sea and the proximity to markets of high demand, such as those of Central Asia, the Persian Gulf and Afghanistan. Iran is among the top ten countries in the world in terms of the level of output of agricultural products, especially garden products. It is the first largest producer worldwide of saffron, pomegranates and pistachios, the second by growing date palms and apricots, the third by growing figs and cherries and the fourth producer of walnuts and apples.

It is worth noting that the agricultural trade plays a pivotal role in the process of goods turnover between the two countries and may lay foundation for the expansion of relations between them. Hence, taking into account Ukraine's interest in the import of various kinds of citrus fruits, strawberries, grapes, apples and other fruits and vegetables from the Islamic Republic of Iran as well as a high production potential of these products in Iran, there is a tremendous opportunity for the country to meet the needs of Ukraine at the highest quality level.

Over the last decade, Iran and Ukraine have been largely developing cooperation in the field of economy, industry and trade. After the adoption of the Joint Comprehensive Plan of Action, there have been also taken significant steps to increase the level of economic contacts between Iran and all countries, including Ukraine.

During the period of implementation of the Joint Comprehensive Plan of Action, more than 250 foreign political and economic delegations headed by presidents, prime ministers, ministers and deputy ministers, heads of institutions and organizations of different countries visited Iran and shared in their statements an interest and eagerness to develop bilateral relations with Iran. This process goes on. Many members of business delegations have held talks and reached preliminary and final agreements and started collaboration with Iranian partners, which is still in progress.

Imperative of our time and a progressive vision of my country's political and economic reality induce Iran and Ukraine to make point of developing a long-term program of cooperation at the political and executive levels.

However, regarding the development of relations between the two countries, the consideration should be given to the fact that the familiarization of private sectors of both countries with the legislation, regulations and rules of business, investments, trade activity, tax and insurance system, business protection as well as protectionism and the condition of various industries of both countries considerably influences the decision-making and practical implementation of the agreements. In this respect, we hope that the Iranian manufacturers, entrepreneurs and investors will be provided with the necessary information in these fields.

I would like to express my hope for the progress and prosperity of Iran and Ukraine.

I look forward to the development of relations between Iran and Ukraine.

May Ukraine prosper! May Iran prosper!

Самат ОРДАБАЄВ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Казахстан в Україні

БАГАТОВІКОВЕ КОРІННЯ КАЗАХСТАНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ДРУЖБИ

25 років тому, 22 липня 1992 року, між Казахстаном і Україною було встановлено дипломатичні відносини.

Проте історія дружби наших народів має багатовікове коріння.

Є достовірні факти, що перші українські переселенці з'явилися в Казахстані ще у XVIII столітті. Великий Кобзар Тарас Шевченко десять років провів у засланні в Казахстані, ставши символом дружби наших народів. Його багатогранна творчість у «казахський період» стала не тільки нашою спільною, а й світовою культурною спадщиною.

Особливою сторінкою є Друга світова війна. Понад 600 тис. призовників із Казахстану брали участь у битві за визволення України. На українській землі загинуло понад 300 тис. казахстанців. Пам'ять про це передається з покоління в покоління і назавжди залишатиметься символом тісного зв'язку між нашими народами.

Сучасні українсько-казахстанські відносини — це співпраця двох рівноправних партнерів, заснована на принципах поваги взаємних інтересів. Між нашими країнами сформовано значну правову базу. Нині це понад 100 угод і договорів — майже за всім спектром міждержавних відносин. Базовий документ — Договір про дружбу і співробітництво від 20 січня 1994 року. На сучасному етапі в опрацюванні перебувають ще понад 10 проектів міжнародних договорів, які ми плануємо підписати найближчим часом.

Із початку незалежності наші країни у відносинах між собою взяли курс на збереження розвинених кооперaційних зв'язків, формування фундаментальної основи для розвитку співробітництва в галузі космосу, енергетики та багатьох інших галузях економіки. У кінці 1990-х — двохтисячних роках, коли наші країни пройшли складний період становлення державності та розпочали активний розвиток, на цих і багатьох інших питаннях було сконцентровано більше уваги. Було розпочато низку спільних проектів, сформовано зону вільної торгівлі тощо.

Зараз ми перебуваємо на новому етапі розвитку. Україна рухається впевненим курсом на шляху європейської інтеграції. Це цивілізаційний вибір українського народу. Казахстан став членом Євразійського економічного союзу. Відбуваються складні процеси на Євразійському континенті. Ці та інші численні чинники вплинули на рівень і форму співробітництва між Казахстаном та Україною.

Але незмінною залишається тверда політична воля лідерів Казахстану й України, яка формує загальний позитивний фон і настрій для поглиблення казахстансько-українського співробітництва в найширшому спектрі питань. Новий імпульс двостороннім відносинам надав офіційний візит Президента України Петра Олексійовича Порошенка в жовтні 2015 року до Астани.

Раніше, у грудні 2014 року, свій візит до Києва зробив Глава Казахстану Нурсултан Назарбаєв. Особисте ставлення казахстанського лідера до України є потужним чинником зміцнення казахстансько-української дружби. Як відомо, в Україні з 1958–1960 рр. пройшли юнацькі роки Єлбаси, його становлення як сильної особистості та професіонала. Згадуючи роки свого навчання, Нурсултан зазначив, що «в Україні я пізнав силу духу, почуттів і красу українського народу».

Казахстан і Україна тісно взаємодіють у міжнародних організаціях. Вельми символічно, що у 2011 році Казахстан передав естафету свого головування в ОБСЄ Україні.

Казахстан підтримав прохання України про приєднання до діалогового Форуму «Азія-Європа» («ASEM»), а також її кандидатуру як спостерігача при Організації ісламського співробітництва. На сьогодні Казахстан та Україна є непостійними членами Ради Безпеки ООН і роблять свій конструктивний внесок у справу формування умов глобальної безпеки й розвитку інших світових процесів.

Між нашими державами сформовано плідні міжпарламентські зв'язки. Налагоджено активну взаємодію в рамках міжнародних парламентських структур — ПА ОБСЄ, ПАРЄ та ін. Створено ефективний інструмент казахстансько-української міжпарламентської взаємодії у вигляді груп із міжпарламентського співробітництва.

Ефективно працює Міждержавна комісія з торгово-економічного співробітництва, 13-те засідання якої відбулося в липні 2017 року в Астані. Саме завдяки цьому інституту вдалося зупинити негативну тенденцію падіння товарообігу. За нашими даними, у першому півріччі 2017 року ми наторгували на 740,9 млн дол. США, що на 31,5% більше аналогічного періоду 2016 року (563,6 млн дол. США). Однак це дуже далеко від пікової цифри в розмірі 5,4 млрд дол. США.

Вважаю, що найбільш перспективною взаємодією є створення спільних казахстансько-українських підприємств на території Казахстану. Такий підхід дозволяє українським виробникам зберегти свою присутність на ринках країн ЄврАзЕС, а також, використовуючи розвинену транспортно-логістичну інфраструктуру регіону, вирішити питання виходу української продукції на ринки Центральної Азії, Китаю, Ірану та Близького Сходу. Українські підприємства могли б прийти на казахстанський ринок зі своїми технологіями, досвідом, кваліфікованими фахівцями тощо. Ми створили сприятливе бізнес-середовище, що включає зниження адміністративних бар'єрів, пільгове оподаткування, спрощений трудовий режим, сучасну інфраструктуру.

Казахстан і Україна послідовно рухаються в цьому напрямі. Тільки за минулий рік кількість спільних казахстансько-українських підприємств збільшилася на 170 одиниць і сягнула 671 установи.

Для наочності хотів би навести кілька прикладів.

1. Асоціація виробників молока України активно працює в Казахстані, де має свою філію.

За її сприяння в Центральному та Східному Казахстані вже реалізовано великі проекти з будівництва молочних ферм (на 1200 голів у кожній області), а в Південному Казахстані — Центр розвитку молочного тваринництва. В опрацюванні перебувають ще три аналогічних проекти в Алматинській області.

Наші аграрії також закуповують в Україні молочне поголів'я худоби. На супроводі в Асоціації молочарів України в 7 фермерських господарствах у різних регіонах Казахстану перебуває 3758 голів великої рогатої худоби.

Сільське господарство Казахстану має стати новим «драйвером» економіки країни. У його розвиток держава вкладає колосальні кошти. Тому українські аграрії мають хорошу можливість увійти на казахстанський ринок.

2. Машинобудування. У цій галузі наші країни мають традиції давнього партнерства.

Асоціація «Ліга машинобудівників України» вчасно зорієнтувалася й уже у 2015–2016 році спільно з казахстанськими партнерами реалізовано 4 великих проекти.

Так, Хорольський мехзавод і «Лубнимаш» відкрили спільне підприємство з виробництва комбікормових заводів, елеваторів і зернозавантажувального обладнання, запущено підприємство з випуску машин «Бізнес-сервіс» для обробки ґрунту, відкрито спільне підприємство ТОВ «Брацлав КЗ» для виробництва обладнання для доїльних залів. Створено спільне підприємство з випуску систем огорож і обладнання для птахівництва. В опрацюванні перебуває ще низка важливих проектів у галузі сільгоспмашинобудування.

Якщо говорити про нові стратегічні напрями співпраці, то одним із таких може стати атомна промисловість. Як відомо, частка атомної енергетики у виробництві електроенергії в Україні становить до 60%. У країні експлуатуються 13 ядерних реакторів на чотирьох АЕС. Водночас Казахстан із 2009 року є світовим лідером із видобутку урану, забезпечуючи продукцією близько 20% загальносвітових потреб ринку.

У липні 2016 року між НАК «Казатомпром» і ДП НАЕК «Енергоатом» підписано контракт на пробне постачання в Україну 20 тонн збагаченого уранового продукту. Ведеться робота щодо реалізації цього контракту. Крім того, є домовленості про постачання українських іонообмінних смол, можливості створення в РК спільного виробництва ядерного палива для українських АЕС, а також спільних підприємств на території обох країн із видобутку урану.

Ще один новий вектор — це IT-співробітництво. Найближчим часом буде розпочато реалізацію масштабної програми «Цифровий Казахстан». Україна має сильний потенціал в IT-індустрії та готова запропонувати найширший спектр

якісних послуг на прийнятних умовах. Тим більше, що досвід співпраці вже є. Тільки в минулому році казахстанським СЕЗ «Парком інноваційних технологій» у Києві й Одесі було відібрано низку інноваційних проектів у галузі енергетики, медицини та промисловості для комерційної реалізації в Казахстані. З огляду на високу конкуренцію на цьому ринку, українській стороні, можливо, слід більш активно працювати з казахстанськими партнерами.

Важливий напрям — транспорт і логістика. Ми підтримуємо зусилля української сторони щодо розвитку транспортного коридору Іллічівськ—Батумі—Баку—Актау й далі до Китаю. Продовжуємо спільну роботу з формування єдиної тарифної політики, сумісності технічних регламентів, спрощення адміністративних процедур тощо. Цього року розпочав комерційну діяльність новий казахстанський порт на Каспійському морі — Курик — із пропускною потужністю 7 млн тонн вантажу до 2020 року. Робота з розширення його пропускної здатності та підводу додаткової транспортної інфраструктури, зокрема до сусідніх держав, триває.

Хотілося б особливо наголосити на стійких гуманітарних зв'язках Казахстану й України. Тут, безумовно, величезну роль відіграє майже 400-тисячна українська діаспора в Казахстані, яка не тільки робить гідний внесок у розвиток і процвітання своєї країни, але і є «мостом дружби».

В усьому Казахстані діють українські національно-культурні центри, видають газету українською мовою, а за квотою від Асамблеї народу Казахстану в Парламент обрано депутата, який гідно представляє інтереси українського етносу.

Налагоджено тісні контакти між творчими колективами, науковими та медичними установами двох країн. Щорічно сторони здійснюють еквівалентний обмін студентами за програмами бакалаврату (30 осіб) і магістратури (10 осіб). Є традиція обміну Днями культури.

У 2012 році за підтримки Посольства в парку «Нивки» м. Києва було встановлено пам'ятник Ж. Жабаєву неподалік від вулиці, названої у 2008 році його ім'ям. Також ім'я великого поета носить одна з громадських бібліотек м. Києва. У 1988 році в Києві, а потім у Дніпрі та Краматорську вулиці було названо іменем Абая Кунанбаева.

Триває робота з поглиблення співпраці у сфері охорони здоров'я. Починаючи з 2011 року, фахівці Науково-практичного центру дитячої кардіології та кардіохірургії Міністерства охорони здоров'я України провели понад 80 операцій і проконсультували більш як 450 пацієнтів у містах Казахстану.

25 років установлення дипломатичних відносин між Казахстаном і Україною — це важлива віха в історії відносин двох країн. У нас є потужний фундамент і великі перспективи в майбутньому. Будемо разом працювати над подальшим розвитком і поглибленням цих відносин у дусі дружби та взаємної поваги.

Samat ORDABAYEV,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Republic of Kazakhstan to Ukraine

CENTURIES-OLD ROOTS OF KAZAKHSTAN–UKRAINE FRIENDSHIP

25 years ago, on July 22, 1992, diplomatic relations were established between Kazakhstan and Ukraine.

Furthermore, the history of the friendship of our nations has many centuries roots.

There are reliable facts that the first Ukrainian settlers appeared in Kazakhstan already in the 18th century. The great Kobzar Taras Shevchenko spent ten years in exile in Kazakhstan and became the symbol of the friendship of our nations. His multifaceted creativity in the «Kazakh period» has become not only our common, but also world cultural heritage.

A special page is the Great Patriotic War. More than 600,000 conscripts from Kazakhstan participated in the battle for the liberation of Ukraine. Over 300 thousand people died on Ukrainian land. The memory of this is passed on from generation to generation, and will remain a symbol of the friendship of our nations forever.

Modern Kazakh-Ukrainian relations of two equal partners, based on the principles of respect of mutual interests. Between our countries, a solid legal framework has been formed, which by now has more than 100 agreements and treaties — practically consisting the entire spectrum of interstate relations. The basic document is the Treaty of Friendship and Cooperation from January 20, 1994. Currently, more than 10 draft international treaties are being processed, which we plan to sign in the near future.

From the very beginning of our independence, our countries have taken a course towards preserving the developed cooperative connections, forming the fundamental basis for the development of cooperation in the field of space, energy and many other sectors of the economy. In the late 90's — the 2000's, when our countries went through a difficult period of the formation of statehood and began to develop steadily, these and many other issues already had a more concentrated attention. A number of joint projects were launched, a free trade zone was formed, etc.

We are at a new stage of development at the moment. Ukraine is moving in a confident course towards European integration. This is the civilizational choice of the Ukrainian nation. Kazakhstan has become a member of the Eurasian Economic Union. Complex processes are taking place on the Eurasian continent. These and other numerous factors have had a significant impact on the level and form of cooperation between Kazakhstan and Ukraine.

But, the firm political will of the leaders of Kazakhstan and Ukraine remains unchanged, which forms a common positive background and a spirit for building up Kazakh-Ukrainian cooperation on the widest range of issues. A new impulsion was given to bilateral relations by the official visit of the President of Ukraine Petro Poroshenko to Astana in October 2015.

Earlier, in December 2014, the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev made his visit to Kyiv. The personal relationship of the Kazakhstan Leader to Ukraine is a powerful factor in the strengthening of the Kazakh-Ukrainian friendship. As you know, our President spent his years of youth in Ukraine from 1958-1960 where he was formed as a strong personality and professional. Remembering the years of his studies, Nursultan Nazarbayev noted that «in Ukraine, I experienced the strength of spirit, feelings and beauty of the Ukrainian people.»

Kazakhstan and Ukraine closely cooperate within the framework of international organizations. It is very symbolic that in 2011 Kazakhstan passed the baton of its chairmanship in the OSCE to Ukraine.

Kazakhstan and Ukraine closely cooperate within the framework of international organizations. It is very symbolic that in 2011 Kazakhstan passed the seat of its chairmanship in the OSCE to Ukraine.

Kazakhstan supported the request of Ukraine to join the «Asia-Europe» Dialogue Forum «ASEM», as well as its candidacy as an observer to the Organization of Islamic Cooperation. For now, Kazakhstan and Ukraine are non-permanent members of the UN Security Council and make their constructive contribution to ensuring global security and the development of other world processes.

Fruitful inter-parliamentary ties were built. There is an active interaction within the framework of international parliamentary structures — the OSCE PA, PACE, etc. An effective instrument of the Kazakh-Ukrainian inter-parliamentary cooperation in the form of groups on inter-parliamentary cooperation has been created.

The Interstate Commission for Trade and Economic Cooperation is working effectively, the 13th meeting of which was held in July 2017 in Astana. In many respects, it was due to this institute that the negative tendency of the fall in turnover was brought down. According to our data, in the first half of 2017, we traded for $740.9 million, which is 31.5% more than the same period in 2016 ($563.6 million). However, this is very far from the peak value of $5.4 billion.

I believe that the most promising interaction is the creation of joint Kazakh-Ukrainian enterprises in the territory of Kazakhstan. This approach allows Ukrainian producers to maintain their presence in the markets of the Eurasian Economic Community countries, and also, using the developed transport and logistics infrastructure of the region, to resolve the issues of Ukrainian products' exit to the markets of Central Asia, China, Iran and the Middle East. Ukrainian enterprises could come to the Kazakhstan market with their technologies, experience, qualified specialists, etc. We, in turn, created favorable business environment, including reduction in administrative barriers, preferential taxation, simplified labor regime, modern infrastructure, etc.

Kazakhstan and Ukraine are consistently moving in this direction. Only last year the number of joint Kazakh-Ukrainian enterprises increased by 170 units and amounted to 671 enterprises.

Kazakhstan and Ukraine are consistently moving in this direction. Only last year the number of joint Kazakh-Ukrainian enterprises increased by 170 units and amounted to 671 enterprises.

To make it clear, I would like to give some examples.

1) The Association of Milk Producers of Ukraine actively works in Kazakhstan, where it has its own branch.

With its assistance in Central and Eastern Kazakhstan, large projects have already been implemented for the construction of dairy farms (for 1200 heads in each region), and in Southern Kazakhstan, the Center for the Development of Dairy Cattle Breeding. There are 3 more similar projects in the Almaty region.

Our farmers also purchase dairy cattle in Ukraine. At the accompaniment of the Dairy Association of Ukraine there are 3758 heads of cattle in 7 farms in various regions of Kazakhstan.

Agriculture of Kazakhstan should become a new driver of the country's economy. The state invests colossal resources in its development. Therefore, Ukrainian farmers have a good opportunity to enter the Kazakhstani market.

2) Machine building. Here we have the traditions of long-standing partnership.

The Association «League of Machine Builders of Ukraine» oriented itself in proper time and already in 2015-2016 together with Kazakhstan partners four large projects were realized.

Thus, the 'Khorolsky Mekhzavod' and 'Lubnymash' opened a joint venture for the production of feed mills, grain elevators and grain handling equipment, the enterprise for the production of Business-Service machines for soil cultivation was launched, the joint venture of 'Bratslav KZ' LLP was opened to produce equipment for milking parlors. A joint venture was set up to produce fencing systems and equipment for poultry farming. There is a number of important projects in the field of agricultural machinery construction.

If to talk about new strategic areas of cooperation, then it can be the nuclear industry. As you know, the share of nuclear power in the production of electricity in Ukraine is up to 60%. The country operates 13 nuclear reactors at four nuclear power plants. At the same time, Kazakhstan has been the world leader in uranium mining since 2009, providing about 20% of the global market with products.

In July 2016, 'Kazatomprom' and NNEGC 'Energoatom' signed a contract for a trial delivery of 20 tons of enriched uranium product to Ukraine. The implementation of this contract is in progress. In addition, there are arrangements for the supply of Ukrainian ion-exchange resins, the possibility of creating joint production of nuclear fuel for the Ukrainian nuclear power plants in Kazakhstan, as well as uranium mining joint ventures on the territory of both countries.

Another new vector is IT cooperation. In the near future a large-scale program «Digital Kazakhstan» will be launched. Ukraine is strong in the IT industry and is ready to offer the widest range of quality services on acceptable terms. Moreover, the experience of cooperation already exists. Only last year, a number of innovative projects in the field of energy, medicine and industry for commercial realization in Kazakhstan were selected by the Kazakhstan SEZ «Innovation Technologies Park» in Kyiv and Odessa. Given the high competition on this market, the Ukrainian side may need to work more actively with Kazakhstani partners.

An important direction is transport and logistics. We support the efforts of the Ukrainian party to develop the transport corridor Iliychivsk-Batumi-Baku-Aktau and further to China. We continue to work together to create a single tariff policy, compatibility of technical regulations, simplification of administrative procedures, etc. This year, a new Kazakh port on the Caspian Sea — Kuryk started its commercial activity with a capacity of 7 million tons of cargo by 2020. Work to expand its capacity and provide additional transport infrastructure, including to neighboring states, continues.

I would like to highlight the steady humanitarian connections between Kazakhstan and Ukraine. Undoubtedly, an enormous role belongs to almost 400 thousand Ukrainian diaspora in Kazakhstan, which not only makes a worthy contribution to the development and prosperity of their country, but also is a «bridge of friendship».

Throughout Kazakhstan there are Ukrainian national cultural centers, a newspaper is published in the Ukrainian language, and according to the quota from the Assembly of the People of Kazakhstan in Parliament, a deputy who adequately represents the interests of the Ukrainian ethnos was elected.

Close contacts have been established between the on-stage performance group, scientific and medical institutions of the two countries. Annually, the parties carry out an equivalent exchange of students for bachelor's degree program 30 people and a master's degree — 10 people.

There is a tradition of exchanging Days of Culture.

In 2012, with the support of the Embassy in the park «Nyvky» in Kyiv, a monument to Zh. Zhabaev was erected near the street that was also named after him in 2008. Moreover, one of the public libraries in Kyiv bears the name of the great poet. In 1988, in Kyiv, and then in Dnieper and Kramatorsk streets were named after Abai Kunanbayev.

Work on deepening cooperation in the health sector continues. Since 2011 specialists from the Scientific and Practical Center for Children's Cardiology and Cardiac Surgery of the Ministry of Health of Ukraine have conducted more than 80 operations and counseled for more than 450 patients in the cities of Kazakhstan.

25 years of establishment of diplomatic relations between Kazakhstan and Ukraine is an important milestone in the history of relations between the two countries. We have strong foundation and great prospects for the future. We will work together for further development and deepening of these relations in the spirit of friendship and mutual respect.

Ду ВЕЙ,
Надзвичайний і Повноважний
Посол КНР в Україні

ЗЛИТТЯ ДРУЖБИ РІЧОК ЯНЦЗИ ТА ДНІПРА

У 2017 році ми відзначаємо 25-ту річницю встановлення дипломатичних відносин між Китаєм та Україною. 25 років в історії річок є лише коротенькою миттю, але в історії відносин між Китаєм та Україною вони відзначилися важливими моментами. За останні 25 років китайсько-українські відносини з рівня дружніх країн було піднесено до рівня стратегічного партнерства, прагматичне співробітництво між двома країнами було модернізовано з простого розвитку торгівлі товарами до спільної розробки й охоплення всіх виробничих ланок, обміни у сфері культури з тонесенького струмочка розлилися бурхливим потоком. Злиття дружби між річками Дніпром і Янцзи пройшло через тунель часу у чверть століття та продовжує бурхливо просуватися вперед.

Китайсько-українські відносини змогли пережити випробування міжнародних перипетій, зберігши водночас від початку до кінця здоровий розвиток, що не є випадковим — ця тенденція вміщує багато досвіду та відвертості, які можна підсумувати.

Тотожні сподівання двох народів є стрічкою китайсько-українських дружніх відносин, адже вони укладаються через близькі стосунки між народами. Народи Китаю та України гаряче люблять мир, цінують культуру, зберігають сімейні цінності та шанують працю. Спільні системи цінностей, попри величезну відстань між нами, є взаємовизнаними та взаємоприйнятними. Історія українсько-китайських зв'язків сягає своїми коріннями в сиву давнину й розпочинається на поштовому тракті давнього Шовкового шляху. Полум'я та дим війни з фашизмом загартували народи Китаю та України в труднощах і негараздах, зміцнили дружбу між ними. На початку утворення нового Китаю велика кількість українських фахівців прибували туди з метою допомогти будувати нову країну, що стало виявленням щирості українського народу. У момент набуття Україною незалежності встановлення дипломатичних відносин між Китаєм та Україною втілило в себе дружні прагнення китайського народу. «Гори й моря — не перешкода для тих, хто має спільні прагнення». Древні культурні цивілізації, що розташовані по різні боки Євразії, згуртувались у єдиній волі, адже знайшовши спільні прагнення, разом ідуть уперед, перетинаючи ріку простору та часу, стаючи партнерами, які взаємно допомагають і зберігають один одного.

Політична взаємодовіра є фундаментом дружніх відносин між КНР та Україною. Наші країни ніколи не завдавали один одному шкоди, між ними не було питань чи суперечок, які неможливо було б розв'язати. Між двома державами існують лише довіра, дружба та співпраця. Безумовно, здоровий розвиток китайсько-українських відносин базується на традиційній дружбі двох народів, а також опирається на правильне керівництво лідерів обох країн. За 25 років дипломатичних відносин було здійснено вісім двосторонніх офіційних візитів лідерів держав, проведено численні зустрічі в багатосторонніх форматах, що невпинно зміцнює взаємодовіру між нами. У квітні торік Голова КНР Сі Цзіньпін провів розмову з Президентом України Петром Порошенком у Вашингтоні на Саміті з ядерної безпеки; Прем'єр Держради КНР Лі Кецян також мав дружню зустріч із Президентом Порошенком. На початку цього року лідери двох держав провели чергову зустріч під час проведення Світового економічного форуму в Давосі, де відбувся глибокий обмін думками з двосторонніх, а також регіональних і міжнародних питань, склавши новий план із розвитку відносин між двома державами. Саме дружня взаємодія на найвищому рівні між нашими країнами й спільне бачення поглиблення відносин стратегічного партнерства приведуть до безперервного й подальшого розвитку нашої дружби та співробітництва в усіх сферах.

Практичне співробітництво є ядром китайсько-українських дружніх відносин. В останні роки китайсько-українське співробітництво паралельно розквітає у сферах торгівлі, сільського господарства, науки й техніки, енергетики тощо. Обсяг двосторонньої торгівлі збільшився з 230 млн дол. США на початку встановлення дипломатичних відносин до 6,5 млрд доларів у 2016 році. Китай довгі роки поспіль був другим за обсягом взаємної торгівлі партнером України, її другою країною призначення за обсягом експорту. Саме ці показники пояснюють наш спільний успіх, а взаємна допомога під час тяжких випробувань демонструє справжню дружбу. Так, у період найбільшої політичної нестабільності в Україні жодне китайське підприємство не вийшло з ринку. Навпаки, цілі китайські компанії, як-от Huawei, Lenovo, ZTE, CNBM, CCEC та COFCO лишалися тут, підтримуючи Україну принципово справною податковою політикою та створенням робочих місць. У найтяжчий для української економіки час китайські підприємства почали інвестувати в Україну та розвивати тут бізнес за прикладом проекту COFCO Agri в м. Миколаєві.

На момент, коли Україна вкрай потребувала фінансової допомоги, китайські компанії заходили на ринок. Китайська біржа Bohai Commodity Exchange Co., Ltd вклала свій капітал в Український банк реконструкції та розвитку, що підвищило імідж в очах світової спільноти фінансової системи України. Наразі економіка Китаю переживає період трансформації та модернізації, водночас відновлюється та стабілізується й українська економіка. Китайський план «13-ї п'ятирічки» та стратегія «Made in China 2025» мають багато спільного зі Стратегією сталого розвитку «Україна 2020». Спільне будівництво грандіозного плану «Один пояс, один шлях» надає широкі можливості для взаємовигідного співробітництва.

Культурні обміни є мостом відносин китайсько-української дружби. Китай і Україна — потужні держави з погляду культури. Протягом останніх років разом із відновленням прямого авіасполучення та спрощенням пересування громадян між нашими країнами щодня міцнішають гуманітарні зв'язки. Із 2014 до 2016 року в різних куточках України було проведено 54 офіційних заходи масштабного культурного формату, 61 захід із культурного обміну, 44 — з обміну офіційними делегаціями, а також комерційні концерти, які відвідали 3800 глядачів. «Радісне свято весни», «Дерева до Нового року», «Тижні китайського кіно», «Концерт золотої осені» та інші заходи завоювали любов і визнання українців. Як наслідок, в Україні спостерігається небувалий сплеск інтересу до китайської культури та, зокрема, до вивчення китайської мови. Водночас зростає інтерес до української культури й серед китайського населення. Останні два роки китайський хлопець, який навчався в Україні, Чжоу Шень, вражає своїм блискучим співом у себе на Батьківщині, українська група La Vivo виступала з концертом на сцені Пекінського телебачення; китайська гросмейстер Хоу Іфань завоювала чемпіонську корону на світовому чемпіонаті з шахів у Львові, а український студент Інституту Конфуція при Київському національному лінгвістичному університеті Павло Звенигородський на китайське ім'я Цзен Цзижу посів перше місце на 15-му конкурсі «Міст китайської мови» в європейському турі та друге місце у світовому турі. Одним словом, у гуманітарній сфері спостерігається приємна тенденція бурхливого прогресу.

Наразі китайсько-українські відносини вступили в новий етап свого розвитку, ідучи назустріч новим можливостям. Китайський уряд і народ бажають іти одним шляхом з українським урядом і народом, прагнуть продовжувати тримати вітрила дружби, постійно відкривати нові горизонти співпраці й перспективи співробітництва між нашими державами, аби дружні відносини між Китаєм і Україною ставали ще більш блискучими у своїх досягненнях і звершеннях упродовж наступних 25 років.

Du WEI,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the People's Republic of China

CONFLUENCE OF FRIENDSHIP OF THE RIVERS OF YANGTZE AND DNIPRO

In 2017, we celebrate the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between China and Ukraine. In the history of rivers, 25 years is just a short moment, but in the history of relations between China and Ukraine, this time is marked with milestone events. Over the last 25 years, the Sino-Ukrainian friendly relations have been advanced to the level of strategic partnership; the pragmatic cooperation between the two countries has been enhanced from the simple development of trade in goods to the joint modernization and coverage of all production stages; cultural exchanges have been raised from a tiny rivulet to a rapid stream. The confluence of friendship between the rivers of Dnipro and Yangtze has flown through a tunnel of a quarter-century time span and continues to move rapidly forward.

The Sino-Ukrainian relations have stood the test of international discord, with maintaining all the way through a sound development, which is not accidental — this tendency has been established due to a great bulk of experience and truthfulness that may be proved.

Similar expectations of the two peoples are a ribbon of the Sino-Ukrainian friendly relations, as they are formed by close relations between the nations. The peoples of China and Ukraine dearly love peace, appreciate the culture, maintain family values and respect labour. Despite an enormous distance between the two counties, our common value systems are mutually recognizable and acceptable. The history of Ukrainian-Chinese ties traces its roots to the ancient times and starts from the post road of the old Silk Road. The flames and smoke of war on fascism have hardened the peoples of China and Ukraine in difficulties and hardships, strengthened friendship between them. At the very beginning of a new China's formation, a large number of Ukrainian specialists came there in order to help in building up the new country, which was the display of sincerity of the Ukrainian people. Along with Ukraine's gaining independence, the establishment of diplomatic relations between China and Ukraine has embodied friendly aspirations of the Chinese people. 'Mountains and seas are not an obstacle for those who have common aspirations' — the ancient cultural civilizations located on different parts of Eurasia are united by one will, since having found common aspirations they move forward together, crossing the river of space and time and becoming partners who help each other, support each other.

The political mutual trust is a foundation of friendly relations between the People's Republic of China and Ukraine. The two countries have never done each other harm; there have never been any issues or arguments that could not be resolved. What the two countries share is only trust, friendship and cooperation. The sound development of the Sino-Ukrainian relations is undoubtedly based on traditional friendship of the two peoples and relies on the proper leadership of both countries. Over 25 years of diplomatic relations, there have been arranged eight bilateral official visits of the states' leaders, held numerous multilateral meetings, which continually strengthens the mutual trust between us. In last April, the President of the PRC Xi Jinping held talks with the President of Ukraine Petro Poroshenko at the Nuclear Security Summit in Washington, while the Prime Minister of the State Council of the PRC Li Keqiang had a friendly meeting with President Poroshenko. At the beginning of this year, the leaders of the two countries held a regular meeting as part of the World Economic Forum in Davos,

at which they fundamentally exchanged views on bilateral, regional and international issues, which contributed to drawing up a new plan for developing relations between the two states. It is friendly interaction at the highest level between the two countries and the common vision of deepening strategic partnership relations that will lead to continuous and further development of our friendship and cooperation in all spheres.

The practical cooperation is the core of friendly Sino-Ukrainian relations. In recent years, the Sino-Ukrainian cooperation has been flourishing in several fields at once: trade, agriculture, science and technology, energy, etc. The volume of bilateral trade has increased from 230 million US dollars (at the time of the beginning of the establishment of diplomatic relations) to 6.5 billion US dollars as of 2016. For many years, China has been the second-largest partner of Ukraine in terms of mutual trade and the second-largest country of destination for Ukraine in terms of exports. These very indications account for our common success, whereas mutual assistance during tough challenges demonstrates true friendship. Thus, at the time of the greatest political instability in Ukraine, there was no Chinese company withdrawing from its market. On the contrary, such Chinese companies as Huawei, Lenovo, ZTE, CNBM, CCEC and COFCO remained here, supporting Ukraine with fundamentally sound tax policies and provision of employment opportunities. During the hardest for the Ukrainian economy time, Chinese enterprises have begun to invest in Ukraine and develop their business here on the model of the COFCO Agri project in Mykolaiv.

At the time when Ukraine required financial assistance as never before, Chinese companies were entering the market. The Chinese stock exchange Bohai Commodity Exchange Co., Ltd has invested in the Ukrainian Bank for Reconstruction and Development, which has generated a favourable image of Ukraine's financial system in the eyes of the world community. The economy of China is currently undergoing a period of transition and modernization, while the Ukrainian economy in its turn is recovering and stabilizing as well. The China's 13th Five-Year Plan and the Made in China 2025 strategy have much to do with the Strategy for Sustainable Development 'Ukraine 2020'. Joint elaboration of the 'One Belt, One Road' grand plan provides wide opportunities for mutually beneficial cooperation.

Cultural exchanges are a bridge for the Sino-Ukrainian friendship. China and Ukraine are powerful states as regards culture. In recent years, as a direct air connection between the counties has been resumed and the transportation of our citizens has been simplified, humanitarian ties are becoming stronger every day. From 2014 to 2016, 54 official large-scale cultural events, 61 events for cultural exchange, 44 events for the exchange of official delegations as well as commercial concerts attended by 3800 visitors took place in different regions of Ukraine. 'Happy Spring Festival', 'Trees to the New Year', 'Chinese Cinema Weeks', 'Golden Autumn Concert' and other events have won the heart and recognition of Ukrainians and, as a result, an unprecedented surge of interest in Chinese culture and the learning of Chinese language in particular. At the same time, the interest in Ukrainian culture among Chinese population is also growing. For the last two years, Zhou Shen — a Chinese boy who used to study in Ukraine, has struck his fellow citizens with his brilliant singing; the Ukrainian band La Vivo appeared with a concert on Beijing television; Chinese chess grandmaster Hou Yifan won the championship crown at the World Chess Championship in Lviv, while a Ukrainian student of the Confucius Institute at the Kyiv National Linguistic University Pavlo Zvenyhorodskyi named in Chinese Zeng Ziju took first place at the 15th Chinese Language Bridge Contest in the European tour and the second place in the world tour. To put it in a nutshell, there is a positive trend of rapid development in the humanitarian field.

Today, the Sino-Ukrainian relations have entered a new phase of their development by moving towards new opportunities. The government of China and its people are eager to follow the same direction as that of the Ukrainian government and people. They strive to continue to steer the ship of friendship, constantly open new horizons and prospects of cooperation between our countries, so that friendly relations between China and Ukraine become even more remarkable in their achievements and accomplishments by the next 25 years.

Юріс ПОЙКАНС,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Латвійської Республіки в Україні

25 ФАКТІВ ВЗАЄМОВИГІДНОЇ СПІВПРАЦІ

1. 26 серпня 1991 року Україна визнала державну незалежність Латвійської Республіки, а 4 грудня 1991 року Латвія визнала державну незалежність України.

2. Дипломатичні відносини між двома країнами було встановлено 12 лютого 1992 року.

3. У Ризі функціонує Посольство України, Тимчасовий повірений у справах України в ЛР — Аліса Подоляк. У Києві діє Посольство Латвійської Республіки, Посол — Юріс Пойканс.

4. Для поглиблення двосторонніх відносин і розширення співробітництва між країнами в липні 2005 року відкрито Почесне консульство в м. Львові, а у 2014 році було відкрито Почесне консульство в м. Чернігові, також функціонує Почесне консульство в Одесі. Крім того, у квітні 2006 року відкрито Почесне консульство України в м. Вентспілсі.

5. Держави підтримують динамічний політичний діалог, зокрема на вищому, міжурядовому, міжпарламентському та міжвідомчому рівнях. Традиційно активно працює Група міжпарламентських відносин Саейму Латвії з Україною (голова — Айнарс Межуліс (Союз зелених і селян), складається з 27 депутатів), а також група Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків із Латвійською Республікою (голова — Олександр Кодола («Народний фронт»), складається з 34 депутатів).

6. За даними Державної служби статистики України, за результатами 9 місяців 2016 року обсяги торгівлі товарами й послугами між двома країнами, якщо порівняти з аналогічним періодом 2015 року, зросли на 3,4% і склали 260,4 млн дол. США.

7.У структурі експорту з України до Латвії за 2015 рік найбільші обсяги склали такі групи товарів: мідь і вироби з неї (14,6%); прилади й апарати оптичні, фотографічні (9,3%); одяг і додаткові речі до одягу, текстильні (8,6%); реактори ядерні, котли, машини (8%); палива мінеральні, нафта й продукти її перегонки (6,8%); готові продукти із зерна (3,9%); какао та продукти з нього (3,6%).

8. У структурі імпорту з Латвії в Україну за 2015 рік найбільші обсяги склали такі групи товарів: товари, придбані в портах (25,7%); фармацевтична продукція (22,2%); алкогольні й безалкогольні напої та оцет (5%); риба й ракоподібні (4,1%); синтетичні або штучні волокна (3,8%); органічні хімічні сполуки (3,4%); маса з деревини (3,2%).

Офіційний візит президента Латвійської Республіки Раймондса Вейоніса в Україну, 26.10.2015
Official visit of the President of the Republic of Latvia Raimonds Vējonis to Ukraine, 10.26.2015

9. Прямі українські інвестиції в Латвію: за 2015 рік — 69,8 млн дол. США; за 2014 рік — 85 млн дол. США.

10. Прямі латвійські інвестиції в Україну: за 2015 рік — 35,4 млн дол. США; за 2014 рік — 40,4 млн дол. США.

11. Ефективним механізмом налагодження та розвитку двосторонньої взаємодії у сфері науково-технічної співпраці залишається Міжурядова українсько-латвійська комісія з питань економічного, промислового й науково-технічного співробітництва, створена відповідно до положень угоди, що набула чинності 22 червня 1995 року.

12. Останнє засідання комісії відбулося після чотирирічної перерви — 12–13 грудня 2016 року.

13. У рамках декількох програм, зокрема й на урядовому рівні, українські студенти приїжджають у Латвію на коротко- та довготермінові навчальні курси.

14. Із 1991 року в Латвії працює Ризька українська середня школа.

15. Із 2004 року в м. Ризі на базі Латвійської академічної бібліотеки функціонує Український інформаційний центр, у 2010 році його перейменовано на відділ української літератури.

16. Найбільш «давньою» угодою про співпрацю на регіональному рівні є Угода про співробітництво між столицею України м. Київ і столицею Латвійської Республіки м. Рига, яку було підписано 29 травня 1998 року. Укладено угоди про співпрацю між Харковом і Даугавпілсом (2006 р.), Івано-Франківськом та Єлгавою (2007 р.).

17. Договірно-правова база українсько-латвійських відносин є досить розвинутою. Вона складається з 6 міждержавних угод, 20 міжурядових, 3 міжпарламентських і 51 міжвідомчого документу. Підписані документи забезпечують високий рівень співробітництва двох держав.

18. На сьогодні українська громада Латвії є однією з найбільших етнічних груп (четвертою за чисельністю після латиської, російської та білоруської), українці складають 2,5% усіх жителів ЛР.

19. У Латвії діє близько двадцяти українських організацій.

Відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку, Рига, 6 листопада 2015 року.
У церемонії відкриття пам'ятника взяли участь прем'єр-міністри України та Латвії Арсеній Яценюк і Лаймдота Страуюма.
Opening of the monument to Taras Shevchenko, Riga, November 6, 2015. The opening ceremony was attended by the Prime Ministers of Ukraine and Latvia Arsenii Yatseniuk and Laimdota Straujuma

20. За інформаційної підтримки Посольства Латвії Українська громада випускає щомісячну програму «На хвилях Дніпра» на радіо «Домська площа FM». Із 2004 року виходить газета «Вісник», яка висвітлює життя українців Латвії та сучасні події в Україні.

21. Латвія зайняла активну позицію в підтримці України як під час Революції гідності, так і в контексті незаконної окупації Криму й російської агресії на Сході України.

22. Від початку АТО Латвія прийняла на лікування вже понад 35 українських військових. Лікування фінансує частково Латвія з власного бюджету, через програму підтримки реабілітації українських військових, частково — волонтери.

23. За останні два роки Латвія прийняла на відпочинок понад 200 дітей, батьки яких були поранені чи загинули під час бойових дій, і дітей переселенців.

24. Це обладнання для лікарень, предмети першої необхідності для військових на передовій, допомога родинам переселенців. Одна з найбільш активних громадських організацій — «SOS допомога Україні».

25. 6 листопада 2015 року в ризькому парку Кронвальда (Рига), неподалік від Посольства України в Латвії, було відкрито пам'ятник Тарасові Шевченку. Він був створений в Україні скульптором Ігорем Гречаником на кошти, передані Конгресом українців Латвії. Витрати на транспортування монумента з України взяла на себе «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв».

Juris POIKĀNS,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Republic of Latvia to Ukraine

25 FACTS OF MUTUALLY BENEFICIAL COOPERATION

1. Ukraine recognized independence of the Republic of Latvia on August 26, 1991 and Latvia recognized independence of Ukraine on December 4, 1991.

2. Diplomatic relations between the two countries were established on February 12, 1992.

3. The Embassy of Ukraine operates in Riga and is headed by Charge d'Affaires of Ukraine in the Republic of Latvia Alisa Podoliak. The Embassy of the Republic of Latvia operates in Kyiv and is headed by Ambassador Juris Poikans.

4. To deepen bilateral relations and enhance cooperation, Latvia opened its Honorary Consulates in Lviv in July 2005 and in Chernihiv in 2014. There is also the Honorary Consulate in Odesa. Ukraine opened its Honorary Consulate in Ventspils in April 2006.

5. The countries maintain constant political dialogue at the intergovernmental and interagency level, and the dialogue between Ministers for Foreign Affairs of Ukraine and Latvia. There is a traditionally fruitful cooperation between the Group for interparliamentary relations of the Saeima of the Republic of Latvia (Chairman Ainārs Mežulis (Union of Greens and Farmers) 27 members) and the Verkhovna Rada of Ukraine Group for interparliamentary relations with the Republic of Latvia (Chairman Oleksandr Kodola (People's Front), 34 members).

6. According to the data of the State Statistics Service of Ukraine, in the third quarter of 2016 the turnover of trade in goods and services between Ukraine and Latvia grew by 3,4% comparing to the third quarter of 2015 and amounted to $260,4 million.

7. The Ukrainian exports to Latvia in 2015 mainly consisted of copper and copper ware (14,6%); instruments and optics, photographic equipment (9,3 %); clothes and accessories, textiles (6,6%); nuclear reactors, heaters, vehicles and equipment (8%); mineral fuels, oil and its products (6,8%); grain products (3,9 %); cocoa and its products (3,6%).

8. The Latvian exports to Ukraine in 2015 mainly consisted of goods purchased at ports (25,7%); pharmaceutics (22,2%); alcohols and soft compounds, vinegar (5%); fish and shellfish (4,1%); synthetic or artificial fibers (3,8%); organic chemicals (3,4%); wooden materials (3,2%).

9. Direct Ukrainian investment to Latvia in 2015 amounted to 69,8 million USD, comparing to 85 million USD in 2014.

10. Direct Latvian investment to Ukraine in 2015 amounted to 35,4 million USD, comparing to 40,4 million USD in 2014.

11. The Intergovernmental Ukrainian–Latvian commission on economic, industrial, scientific and technical cooperation established in June 22, 1995 is an effective mechanism for developing bilateral scientific and technical cooperation.

12. The last meeting of the commission was held after a four-year break — on December 12–13, 2016.

13. Ukrainian students come to Latvia for short and long term training courses within several educational programs, including at the governmental level.

14. The Riga Ukrainian middle school operates in Latvia since 1991.

15. The Ukrainian Information Center under the Latvian Academic Library was established in 2004. In 2010 it was renamed the Department of Ukrainian Literature.

16. The agreement on cooperation between the capital city of Ukraine and the capital city of the Republic of Latvia signed on May 29, 1998 is 'the oldest' agreement on the regional level. Partnership relations were established also between Kharkiv and Daugavpils (2006), Ivano-Frankovsk and Jelgava (2007).

День вишиванки в Ризі
Day of Embroidered Shirt (Vyshyvanka) in Riga

17. The legal basis of the Ukrainian–Latvian relations is well developed. It consists of 6 international, 20 intergovernmental, 3 interparliamentary and 51 interministerial agreements. The signed documents provide a high level of cooperation between the two countries.

18. Today the Ukrainian community in Latvia is one of the largest ethnic groups (the fourth largest after the Latvian, Russian and Belarusian). 2,5% of all inhabitants of Latvia are Ukrainians.

19. There are about twenty Ukrainian organizations in Latvia.

20. The Ukrainian community in Latvia broadcasts a monthly radio program 'On the Waves of the Dnipro' on Dome Square FM with the informational support from the Embassy. Visnyk Newspaper is published since 2004; it highlights the life of Ukrainians in Latvia and current events in Ukraine.

21. Latvia has been in the forefront of support for Ukraine during the Revolution of Dignity as well as in the context of Russia's illegal occupation of Crimea and on-going aggression against Ukraine.

22. Since the beginning of ATO over 35 Ukrainian soldiers have received treatment in Latvia. The treatment is financed partly from Latvia's state budget, partly from a program aimed at rehabilitation of Ukrainian soldiers, partly from volunteer funds.

23. Over the past two years, over 200 Ukrainian children whose parents were killed or wounded in ATO and children of internally displaced persons have been on vacation in Latvia.

24. The total cost of the humanitarian aid provided by Latvians over the past two years has exceeded 1 million euros. It includes medical equipment, essential items for the military at the forefront, assistance to families of IDPs. One of the most active NGOs is SOS Help for Ukraine.

25. A monument to Taras Shevchenko was unveiled in Kronvald Park in Riga opposite the Embassy of Ukraine in the Republic of Latvia on November 6, 2015. It was created by sculptor Ihor Hrechanyk and funded by the Congress of Latvian Ukrainians. Transportation expenses were covered by the Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions.

Датук АЮФ БІН БАЧІ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Малайзії в Україні

ПЕРСПЕКТИВИ ТА СЬОГОДЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ

— Ваша Високоповажносте, 3 березня 2017 року Малайзія та Україна відзначили 25-річчя встановлення двосторонніх відносин. Якими, на Вашу думку, є найвагоміші здобутки в торговельно-економічній, військово-технічній та гуманітарній сферах чвертьвікової співпраці?

— Протягом цих 25 років Малайзія підтримує з Україною теплі та дружні відносини. Нещодавно до Малайзії з офіційним візитом прибув Президент України, що ознаменувало нову віху в розвитку двосторонніх відносин. Обидві країни тісно співпрацюють у багатьох галузях і сферах діяльності, в яких вони зацікавлені. Одним із прикладів такого співробітництва є минулорічне непостійне членство обох держав у Раді Безпеки ООН: України — у 2016–2017, а Малайзії — у 2015–2016 рр. Ми активно підтримуємо двосторонні зв'язки. Зокрема, наша країна рішуче виступає за збереження територіальної цілісності України й мирного врегулювання конфлікту на Донбасі, а також підтримує її в кримському питанні.

— Рік тому було домовлено про співпрацю одразу в кількох галузях, зокрема енергетичній, освітній, сільськогосподарській, авіаційній і фармацевтичній. Які успіхи вже досягнуто за цими напрямами?

— 3–5 серпня 2016 року відбувся візит Президента України Петра Порошенка до Малайзії. У межах візиту проведено низку обговорень, які врешті посприяли покращанню співпраці в п'яти галузях. Зокрема, сторони підписали кілька угод у військово-технічній та оборонній сферах, угоду про взаємну правову допомогу та ін. До того ж уряди обох держав працюють над розширенням візової політики та відновленням роботи спільних комісій зі співробітництва між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством міжнародної торгівлі та промисловості Малайзії (ММТП). Під час моїх поїздок до Малайзії в березні цього року я звернувся до Генерального секретаря ММТП із питанням щодо розширення співпраці між спільними комісіями. Тож очікується, що незабаром до України прибуде делегація з Малайзії. Це, а також залучення торгових комісій, впливатиме на рівень інвестицій між обома країнами.

Щодо сфери туризму хочу зауважити, що перед поверненням в Україну Петро Порошенко зробив таку заяву: громадяни Малайзії невдовзі матимуть можливість отримувати відповідну візу після прибуття до України. У зв'язку з цим від

серпня 2016 року Малайзія стала однією з країн, для громадян якої український уряд затвердив положення про спрощення отримання української візи. Тож, я вважаю, що це важливий крок, який надасть новий поштовх для розвитку та заохочення туризму в Україні. Зі свого боку, хотілося б більше розповісти про культуру й туризм у Малайзії. Щороку ми організовуємо в столиці широкомасштабний показ мод Malaysia Fashion Week, який охоче відвідують туристи, котрі цікавляться останніми модними тенденціями, брендами та шопінгом. Також хочу популяризувати Малайзію як державу з привабливим тропічним підсонням, де українські туристи можуть відпочивати в холодну пору року. Малайзія пишається своїми кришталево чистими озерами, величними, укритими зеленню горами та, звісно, приємним теплим кліматом. Крім того, вартість такої поїздки та проживання доволі конкурентні, тимчасом як інфраструктура дуже розвинена, що загалом дає змогу вільно дістатися будь-якої точки країни.

— Пане Посол, які сфери взаємодії між нашими країнами варто вдосконалити чи створити в майбутньому?

— У галузі науки співробітництво між обома державами ще не налагоджено як слід. Я тісно співпрацюю з Послом України в Малайзії Олександром Нечитайлом, і нещодавно вдалося організувати для нього зустріч у Міністерстві освіти Малайзії з метою обговорення шляхів підвищення рівня співпраці у сфері освіти. Зокрема, ідеться про співробітництво між вищими навчальними закладами України та Малайзії. Отже, під час навчання в Україні можна буде отримати науковий ступінь зразка Малайзії. Розглядатиметься також можливість для малайзійських студентів здобувати освіту в університетах України, а завершувати своє навчання вже в Малайзії, провчившись там лише рік або, наприклад, один семестр.

— На якому рівні перебувають двосторонні інвестиції?

— Власне кажучи, двосторонні інвестиції між Україною та Малайзією наразі доволі обмежені, що здебільшого пов'язано з географічною віддаленістю обох країн. Проте в Україну з Малайзії надходять непрямі інвестиції у виробництво складського обладнання, харчового масла та пальмової олії. Зі свого боку Україна інвестує у світлодіодне вуличне освітлення та машинобудування Малайзії. Деякі малайзійські компанії інвестують у виробництво сільськогосподарських продуктів в Україні. Нині українські зернові культури та інші сільськогоспо-

дарські товари починають виходити на ринок Малайзії. Отже, Малайзія залишається перспективним торговельним партнером для залучення інвестицій в економіку України. Із боку Малайзії ж організацією, яка сприяє зміцненню економічних зв'язків між двома країнами, є Малайзійська корпорація розвитку зовнішньої торгівлі (MATRADE).

— *Чим заробляє на життя українська діаспора в Малайзії, крім сфер туризму й IT? Яким є культурне життя тамтешніх українців? І розкажіть, чи живуть ваші співгромадяни в Україні, якщо так, то чим здебільшого займаються.*

— Українців, які живуть у Малайзії, дуже мало, і вони переважно зупиняються в столиці, Куала-Лумпурі. Згідно з інформацією, наданою Посольством України в Малайзії, на сьогодні українська громада налічує близько 200 осіб. Деякі з них одружуються з малайзійцями, деякі працюють інженерами в галузі електроніки та переїжджають до країни з родинами. Щодо громадян Малайзії, які проживають в Україні, то їх значно менше, якщо порівнювати з українською громадою, — близько шести осіб. Здебільшого вони працюють у сфері освіти: викладають або займаються місіонерською діяльністю. Поодинокі малазійці мають спеціальну освіту та працюють, наприклад, викладачами в міжнародних школах.

— *Замість загальноприйнятого для нас «як справи?» у Вашій державі під час зустрічі запитують «куди йдеш?». Чому? Що Вам здалося незвичним після прибуття в Україну? До чого треба було звикати? У чому наші народи схожі?*

— Український народ дуже доброзичливий. Я вже встиг побувати в багатьох регіонах України та мав нагоду відкрити для себе цю державу ближче. Я помітив, що українці доволі схожі на малайзійців такими рисами, як люб'язність та готовність допомогти. Основна різниця, на мій погляд, полягає в тому, що Україна, на відміну від Малайзії, – це країна з цілковито західною культурою. Мені було важко адаптуватися до тутешньої температури, оскільки екваторіальний клімат Малайзії набагато спекотніший. Однак загалом наші народи більше схожі, ніж навпаки. Мені особисто було легко пізнавати українську культуру. Я завжди намагаюся осягнути всі нюанси способу життя громадян іншої країни, оскільки, як її гість, я вважаю за потрібне поважати та дотримуватися її норм та цінностей. Що стосується традиційного вітання в Малайзії, то «apa khabar» справді буквально означає «що нового», а в переносному сенсі — «куди б ви хотіли йти». Відверто кажучи, українська мова здається мені дуже складною, незважаючи на те, що я володію багатьма іноземними мовами: китайською, іспанською та французькою. А втім, граматичні та лексичні тонкощі вашої мови ще більше спонукають мене її опанувати.

Datuk AYAUF BIN BACHI,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of Malaysia to Ukraine

PROSPECTS AND CURRENT COOPERATION

— Your Excellency, on March 3, 2017 Malaysia and Ukraine marked the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations. In your opinion, what are the most significant achievements of our longstanding cooperation in trade and economic, military-technical and humanitarian spheres?

— Malaysia has been enjoying very warm and friendly relations with Ukraine for the last 25 years. Recently the President of Ukraine paid a visit to Malaysia, which was a new milestone in our bilateral relations. The two countries closely cooperate in many spheres and share many areas of common interest. For example, Ukraine and Malaysia shared at the UN General Assembly last year a non-permanent membership in the UN Security Council, as the term of Ukrainian membership was in 2016–2017, whereas ours – in 2015-2016. We also cooperate in bilateral affairs, namely our country is one of the strong supporters of Ukraine's integrity protection as to the issues of Donbas and Luhansk as well as Crimea.

— A year ago, it was agreed to cooperate in several areas including energy, education, agriculture, aviation and pharmaceutics. What progress has been achieved in these areas?

— On the 3–5th August 2016, a presidential visit in Malaysia took place. There were held round of discussions, which led to the enhancement of cooperation in five areas. Several treaties were signed in military-technical, defense sphere and mutual legal assistance etc. We are also working on the development of visa policy and reactivation of joint commissions between the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine and Ministry of International Trade and Industry of Malaysia (MITI). During my recent trip back to Malaysia in March, I raised this issue to the Secretary General of MITI, so we expect Malaysian delegations coming to Ukraine, which is altogether linked with joining investments due to trade commissions. Talking of tourism, I would like to add that Mr. Poroshenko before his departure from Malaysia made an announcement that Malaysians will be given facilities of getting Ukrainian visa on arrival to the country. In this respect, since August Malaysia has become one of the countries, for the citizens of which the government of Ukraine have approved provisions so that they would come to Ukraine with a visa on arrival facilities. Thus, it is a good gesture and I hope this would be a new impetus for the development and promotion of tourism in Ukraine. On my side, I would like to promote more of our culture, particularly the tourism aspects of Malaysia. We annually organize a large international-scale show in the capital that is the Malaysia Fashion Week, which appeals to the tourists interested in the latest designs, fashion brands and shopping. I would also like to put Malaysia on the map as a destination for Ukrainians to spend their winter in Malaysian tropical climate. There are plenty of crystal-clear seas, gorgeous green mountains and naturally a very pleasant warm climate. Altogether, the cost for such travel and accommodation is quite competitive in addition to increasingly sound infrastructure, so the accessibility to any part of the country is rather high.

— Your Excellency, in what areas should the two countries improve or establish the cooperation?

— The cooperation in the field of education is rather weak. In this respect, I have been working closely with Oleksandr Nechytailo, Ambassador of Ukraine to Malaysia, and recently organized for him a meeting at the Ministry of Education of Malaysia to discuss

the ways of improvement of cooperation in the educational area. In particular, it concerns cooperation between universities of Ukraine and Malaysia, so that one may enter into a program to obtain Malaysian degree by studying in Ukraine. There will be also discussed a possibility for Malaysian citizens to study at Ukrainian universities and then complete their degree by studying in Malaysia only for a year or one semester for instance.

— *What is the level of bilateral investment between Malaysia and Ukraine?*

— In fact, bilateral investment between the two counties is currently quite limited, which I consider is related to the distance and exposure between Ukraine and Malaysia. However, there are some indirect Malaysian investment here in storage facilities, edible and palm oils. Ukraine in its turn has investment in Malaysia in the business dealing with LED street lighting and engineering. There are also certain Malaysian companies, which have some investment in agriculture in Ukraine. The reality is that Ukrainian grain crops and other agricultural products have started to enter the Malaysian market. Still, Malaysia remains a promising country for attracting investments in Ukraine's economy. Currently, the Malaysian party contributing to strengthening of economic ties between the two countries is the Malaysia External Trade Development Corporation (MATRADE).

— *How does the Ukrainian diaspora make a living in Malaysia, besides working in tourism and IT sectors? What is the cultural life of the Ukrainians living there? Would you please tell whether your fellow citizens live in Ukraine? If so, what are they mostly occupied with?*

— There is a small number of Ukrainians living in Malaysia and they mostly settle down in the capital, Kuala Lumpur. According to the information shared by the Embassy of Ukraine in Malaysia, The Ukrainian community consists of approximately 200 Ukrainians at this moment. Some of them marry Malaysians, while some engineers working in the field of electronics come to the country with their families. As for the Malaysians residing in Ukraine, their number is relatively small comparing to the Ukrainian community, and is about six people. They are mostly engaged in the education sector: some are teaching, some are doing missionary work with the church. A few Malaysians work here holding semiskilled professions like teaching at the international schools.

— *In Malaysia people greet each other by saying 'Where are you going?' instead of the usual 'How are you?' Why? Would you please tell what seemed unusual to you after arriving in Ukraine? What did you have to get used to? What are there similarities between our people?*

— On the whole, Ukrainian people are very friendly. I have travelled to many parts of Ukraine and had the opportunity to discover the country better. As I noticed, Ukrainians are quite similar to Malaysians in being kind and helpful. The main difference to my mind is that Ukraine is a fully western-culture country compared to the eastern Malaysia. Though, in terms of climate, it was actually difficult for me to get accustomed to the temperature in Ukraine, as in Malaysia it is much warmer because of its equatorial climate. However, in general, there are more similarities, than distinct differences between our nations. On the contrary, it was easy to get myself acquainted with Ukrainian culture. I always try to observe all the aspects of the foreign people' way of life, as being a guest of the country I consider it is important to respect and understand all its norms and values. As for the Malaysian traditional greeting, 'apa khabar' indeed literally means 'what's new', but figuratively — 'where you would like to go'. Frankly speaking of languages, having already learned Chinese, Spanish and French, I find Ukrainian language very tough. However, I like how comprehensive it is and I am not giving up trying to master it.

Руслан БОЛБОЧАН,
*Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Молдова в Україні*

ДОБРОСУСІДСТВО — ОСНОВА УСПІШНОЇ СПІВПРАЦІ

— Пане Посол, я б хотіла почати інтерв'ю із загального питання: чому Ви приєдналися до дипломатичної служби? Які цілі ставите перед собою?

— У системі дипломатичної служби Республіки Молдова я працюю вже протягом тривалого часу, і наступного року «відзначатиму» своєрідний ювілей — 20 років своєї професійної діяльності. Тому, як Ви розумієте, із дипломатичною службою мене пов'язує багато чого — і моє становлення як професіонала, і просування кар'єрними сходами, і робота на різних посадах у центральному апараті та в наших зарубіжних представництвах, і, звичайно, багато особистого.

Мабуть, складно однозначно відповісти на запитання, чому я віддав перевагу саме цій галузі державної служби, але можу сказати напевно, що ніколи не сумнівався в правильності зробленого одного разу вибору. Робота на дипломатичній ниві є відповідальною і, звісно ж, цікавою справою. Складно переоцінити роль дипломатії в системі міждержавних відносин, особливо тоді, коли йдеться про запобігання та врегулювання конфліктних ситуацій на міжнародній арені, свідками яких ми, на жаль, буваємо доволі часто. Тому переконаний, що дипломатична діяльність завжди залишатиметься привабливою для молодих людей, які вирішили присвятити життя служінню своїй країні, захисту та просуванню її національних інтересів.

Із-поміж тих цілей, які я ставлю перед собою як Посол в Україні, без сумніву — подальший розвиток дружніх і добросусідських відносин між нашими країнами, вирішення низки «застарілих» питань двостороннього порядку денного та знаходження спільно з українськими партнерами нових сфер, у яких ми б могли налагодити взаємовигідне співробітництво.

Нинішня дипломатична місія в Україні — друга для мене. Раніше, на початку 2000-х, я вже мав приємну нагоду працювати у Вашій прекрасній країні, тоді ще дипломатом-початківцем. Вважаю, що робота в Києві стала для мене корисною школою з погляду майбутньої професійної діяльності. Я зберіг чудові ділові стосунки з багатьма українськими колегами, які підтримую й донині, це допомагає мені в повсякденній діяльності. Буду відвертим, роботи в Україні багато, що є цілком природним, враховуючи насичений порядок денний молдовсько-українських відносин. Особисто для мене і, впевнений, для всього колективу нашого посольства це є своєрідним «викликом» і додатковим стимулом для підвищення ефективності спільної роботи та професійного зростання.

— У 2017 році Молдова й Україна відзначають 25-річчя дипломатичних відносин. Пане Посол, як розвиваються наші двосторонні стосунки протягом цих років?

— Справді, нинішній рік є ювілейним у сучасній історії молдовсько-українських взаємин — 10 березня ми відзначили 25-річчя встановлення дипломатичних відносин між нашими країнами. Зауважу, що вже чверть століття Республіка Молдова та Україна, як суверенні незалежні держави, послідовно й ефективно розвивають двостороннє співробітництво на засадах дружби, добросусідства та взаємоповаги.

Нині можна з упевненістю сказати, що Республіка Молдова й Україна досягли суттєвих успіхів на цьому шляху — наші країни ведуть активний політичний діалог, розбудовують взаємовигідне торговельно-економічне співробітництво, зміцнюють культурно-гуманітарні зв'язки. Як я вже говорив, порядок денний молдовсько-українських відносин є насиченим. Ми тісно співпрацюємо в різних галузях і сферах життєдіяльності, з-поміж яких, зокрема, слід виокремити: взаємодію на державному кордоні, протяжність якого, до речі, сягає понад 1200 км; екологічну проблематику — ідеться передусім про захист і забезпечення розвитку басейну нашої спільної річки Дністер; енергетичну сферу; реалізацію, зокрема й із залученням європейських фондів, низки спільних проектів тощо.

Україна традиційно є для Республіки Молдова важливим зовнішньоекономічним партнером, й у зв'язку з цим тішить той факт, що нашим країнам вдалося завершити минулий, 2016, рік зростанням показників експортно-імпортних операцій. Однак, на мій погляд, наявний у зазначеній сфері потенціал іще далеко не вичерпаний. На використання цих можливостей і спрямовано наші спільні зусилля.

Іншою традиційно важливою складовою молдовсько-українського співробітництва є взаємодія в гуманітарній сфері за такими напрямами, як розширення та зміцнення культурних зв'язків, реалізація програм з обміну студентами, надання підтримки щодо збереження й розвитку етнічної та культурної самобутності наших численних національних громад, які проживають у Республіці Молдова та в Україні.

Як відомо, Україна є активним учасником переговорів щодо політичного врегулювання придністровського конфлікту, послідовно виступаючи за вирішення цієї проблеми на принципах поваги суверенітету й територіальної цілісності Республіки Молдова. У Кишиневі високо оцінюють конструктивну роль Києва в цьому процесі.

На жаль, протягом останніх років ми є свідками перебігу надскладного етапу сучасної історії України, тих безпрецедентних викликів і загроз, із якими вона змушена боротися. Республіка Молдова твердо підтримує суверенітет і територіальну цілісність України, виступаючи за продовження політико-дипломатичних зусиль щодо якнайшвидшого врегулювання конфлікту в її східних областях.

Одним із проявів солідарності молдовського народу є надання нашою країною посильної допомоги для підтримки людей, які постраждали внаслідок цього конфлікту. Зокрема, протягом останніх років Республіка Молдова у своїх оздоровчих установах надала можливість пройти курс реабілітації кільком сотням українських дітей.

— Як Ви бачите взаємодію Республіки Молдова й України в контексті курсу на європейську інтеграцію, яким слідують обидві країни?

— Республіка Молдова й Україна зробили однаковий цивілізаційний вибір, утілення в життя якого набуває особливого значення в контексті зусиль щодо реформування та модернізації наших країн. Звісно, цей шлях нелегкий, але дуже важливо, що більшість структурних перетворень і реформ в обох державах уже в процесі реалізації. Серед безперечних досягнень у цій сфері можна зазначити підписання Молдовою та Україною угод про асоціацію з Європейським Союзом, початок функціонування зони вільної торгівлі з ЄС, можливість громадянам наших країн їздити без віз до європейських держав.

Урочисте відкритті Почесного Консульства Республіки Молдова у місті Вінниця.
28 квітня 2017 року
Opening ceremony of the Honorary Consulate of the Republic of Moldova in Vinnytsia. April 28, 2017

Переконаний, що євроінтеграційний курс, що проводять Республіка Молдова й Україна, відкриває нові, додаткові можливості для посилення взаємодії між нашими країнами — як на двосторонньому рівні, так і на міжнародній арені. У цьому контексті ми бачимо хороші перспективи для реалізації низки спільних проектів у різних сферах із залученням європейських фондів. Зокрема, може йтися про подальший розвиток і модернізацію прикордонної, енергетичної, транспортної та туристичної інфраструктур.

— Які пріоритети Ви ставите в роботі дипломатичної місії Республіки Молдова в Україні?

— Як я вже зазначав, один із пріоритетних напрямів роботи Посольства Республіки Молдова в Україні — сприяння активізації молдовсько-українського політичного діалогу на найвищому рівні, а також посилення взаємодії по лінії профільних міністерств і відомств обох країн, із метою врегулювання питань двосторонніх відносин, низка яких очікують свого остаточного вирішення протягом, на жаль, досить тривалого часу.

Іншим важливим завданням, безумовно, є подальше розширення торгово-економічних зв'язків між нашими державами, зокрема збільшення обсягів взаємної торгівлі, надання необхідної підтримки молдовським експортерам, що поставляють свою продукцію на український ринок, підвищення інвестиційної привабливості Молдови в Україні, розвиток співпраці в енергетичній сфері та ін.

У центрі уваги молдовської дипломатичної місії в Києві перебуває широке коло питань культурно-гуманітарного співробітництва. Про деякі з них я вже згадував вище. На додаток до сказаного окремо відзначу діяльність Посольства Республіки Молдова щодо популяризації в Україні духовних цінностей, культури й традицій молдовського народу. У цьому ж контексті хочу нагадати про зусилля зі збереження та розвитку етнокультурної ідентичності молдовської громади, яка проживає в Україні, і, згідно з останнім переписом населення, налічує понад 250 тис. осіб.

І, звичайно, однією з найважливіших галузей діяльності дипмісії традиційно є захист прав та інтересів наших громадян на території України, оперативне надання їм необхідної підтримки та допомоги, особливо в екстрених ситуаціях.

— Які заходи, проведені останнім часом в Україні за участю Посольства Республіки Молдова, Ви б відзначили?

— Наша Дипломатична місія в Києві активно залучена до організації різноманітних заходів. Зупинюся лише на кількох таких проектах.

Навесні минулого року в Кишиневі за підтримки торгово-промислових палат наших країн відбувся двосторонній бізнес-форум. Приємно зауважити, що за сприяння нашого посольства восени в Чернівцях уперше відбувся бізнес-форум Молдова–Україна–Румунія, який став майданчиком для зустрічі ділових людей трьох країн і обговорення конкретних проектів у різних галузях.

У грудні 2016 року Посольство Республіки Молдова взяло участь у проекті «Ангели націй, з вірою в Україну», організованому Київською міською державною адміністрацією. У межах проекту киянам подаровано скульптуру Янгола Віри, яку було встановлено в парку біля Києво-Могилянської академії, заснованої нашим великим земляком, Митрополитом Київським Петру Мовіле (Петро Могила).

У квітні цього року розпочало свою діяльність перше Почесне консульство Республіки Молдова в Україні, відкрите в місті Вінниця. Серед пріоритетних напрямів діяльності нової молдовської консульської установи — сприяння зміцненню та розвитку економічних, торговельних і культурно-гуманітарних зв'язків між Республікою Молдова й Вінницькою областю, яку вибрано невипадково: із цим сусіднім тереном України нас пов'язують загальний кордон і тісна співпраця на регіональному рівні. У найближчій перспективі заплановано відкриття почесних консульств нашої країни в Київській та Львівській областях.

Презентація перших скульптур проекту «Янголи націй» за участю представників дипломатичних місій Литви, Латвії, Молдови, Болгарії та Ізраїлю. Михайлівська площа (Київ), 14 грудня 2016 року
Presentation of the first sculptures of the project 'Angels of Nations' with the participation of representatives of diplomatic missions of Lithuania, Latvia, Moldova, Bulgaria and Israel. Mykhailivska Square (Kyiv), December 14, 2016

Окремо хочу сказати кілька слів щодо завершального етапу спільної з Україною роботи з відкриття мосту через річку Дністер для автомобільного руху легкового та пасажирського автотранспорту біля молдовського населеного пункту Унгурь і українського села Бронниця. Зазначений міст залишається закритим для проїзду автотранспорту протягом кількох десятків років, і я впевнений, що успішна реалізація цього проекту стане прикладом тих конкретних дій, які керівництво Республіки Молдова й України вживають для забезпечення своїм громадянам гідних умов життя.

Молдовська дипломатична місія традиційно широко представлена на різних культурних заходах, організованих як в українській столиці, так і в областях України, надаючи необхідну підтримку для організації участі в них представників Молдови. У цьому контексті можу назвати, зокрема, Міжнародний музичний фестиваль «O-FEST» і Міжнародний мистецький фестиваль країн Карпатського регіону «Карпатський простір». Хотів би виокремити проведення навесні минулого року в Києві благодійного концерту за участю молдовських виконавців, гроші від якого використали для допомоги людям, котрі постраждали внаслідок конфлікту на Сході України.

— Ви щойно говорили про спільні проекти, спрямовані на поліпшення умов життя молдовських та українських громадян. А як би Ви охарактеризували відносини між простими людьми, які проживають у Молдові й Україні?

— Кількома словами — це дружні відносини між двома сусідами. І не дивно. Міцні молдовсько-українські зв'язки існують із давніх-давен. Між нашими країнами й народами є багато спільного: у нас одна релігія, схожі культурні цінності, ми разом переживали деякі історичні події. Усе це, безумовно, сприяє тісним контактам між простими людьми, причому не тільки тими, що проживають у прикордонних районах. Як невеликий приклад наведу офіційну статистику, згідно з якою за останній рік жителі Молдови понад 4 млн разів перетинали молдовсько-український державний кордон, більшість із них відвідували Україну неодноразово.

На закінчення нашого інтерв'ю хочу наголосити, що досягнутий високий рівень молдовсько-українських відносин, довірливий і конструктивний діалог, що ведеться між нашими країнами, спільні інтереси з розвитку взаємодії в найрізноманітніших сферах — усе це свідчить про надійну основу та чудові перспективи для зміцнення двостороннього співробітництва й надалі, дозволяючи з оптимізмом дивитися на майбутнє відносин між Республікою Молдова й Україною.

1 червня 2017 року

Ruslan BOLBOCEAN,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Republic of Moldova to Ukraine

GOOD NEIGHBOURLINESS IS A FOUNDATION OF SUCCESSFUL COOPERATION

— Mr. Ambassador, I would like to begin the interview with a general question: why did you decide to join the diplomatic service? What goals do you set in this regard?

— I have been involved in the diplomatic service of the Republic of Moldova for a long time and next year I will 'celebrate' a sort of anniversary — 20 years of my professional activity. Therefore, there are many things in my life linked with the diplomatic service — my growth as a professional, moving up the career ladder, holding various positions at the central office and our foreign missions, and certainly plenty of personal episodes.

Frankly speaking, it is rather difficult to name the one reason why I have chosen this particular sphere of public service, but I can tell for sure that I have never doubted the decision I once made. To work in a field of diplomacy is a responsible and, definitely, an interesting task. It is hard to overestimate the role of diplomacy in the system of interstate relations, especially when it comes to preventing and resolving conflict situations on the international stage, which we, unfortunately, witnesses quite often. For that reason, I am convinced that diplomatic service will always remain an attractive area of activity for young people eager to devote their lives to serving their country, protecting and promoting its national interests.

The goals I set as the Ambassador of the Republic of Moldova to Ukraine certainly include further development of friendly and good neighborly relations between our countries, resolution of a range of 'rusty' issues of our bilateral agenda and finding together with Ukrainian partners of new fields, in which it would be applicable to establish mutually beneficial cooperation.

This is my second diplomatic mission in Ukraine. Previously, in the early 2000, I had an opportunity to work in your beautiful country, starting a career of a diplomat. I consider the work in Kyiv to be a valuable school of life in terms of my future professional activity. I have maintained good business contacts with many Ukrainian colleagues, with whom I still keep in touch, which helps me in my work in a new capacity. To be honest, there are a lot of work to do in Ukraine, which is quite reasonable given an intense agenda of the Moldavian-Ukrainian relations. For me personally and I am sure this is the way for the whole Embassy staff, this is a sort of challenge and an additional impetus for improving the efficiency of our work and professional growth.

— In 2017, Moldova and Ukraine mark the 25th anniversary of diplomatic relations. Your Excellency, how have our bilateral relations been developing throughout this time span?

— Indeed, this year is a jubilee in the modern history of the Moldavian-Ukrainian relations — on March 10, we have celebrated the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between our countries. It is a pleasure to note that for a quarter century the Republic of Moldova and Ukraine as sovereign independent states consistently and effectively develop bilateral cooperation on the principles of friendship, good neighbourliness and mutual respect.

Today, it is possible to say with certainty that the Republic of Moldova and Ukraine have made significant progress on this path — our countries conduct an active political dialogue, develop mutually beneficial trade and economic cooperation and strengthen cultural and humanitarian ties. As I have already mentioned, the agenda of the Moldavian-Ukrainian relations is rather intense. We closely cooperate in various fields, including cooperation on the state border, the length of which, by the way, is more than 1200 km;

environmental issues, particularly protection and sustainable development of the basin of our common Dniester River; cooperation in energy sphere; implementation of a number of joint projects, including those with the involvement of European funds etc.

Ukraine traditionally remains an important foreign trade partner for the Republic of Moldova and in this regard, it is encouraging that our countries have managed to end the last year, 2016, by increasing indicators of export-import operations. However, in my opinion, the current potential in this field is far from being exhausted. Therefore, our joint efforts are directed at using all opportunities to fulfil this potential.

Another equally important part of the Moldavian-Ukrainian interaction is cooperation in humanitarian sphere, particularly in the expansion and strengthening of cultural ties, implementation of student exchange programs, assisting in the preservation and development of the ethnic and cultural identity of the numerous national communities residing in the Republic of Moldova and Ukraine.

Ukraine is known to be an active member of negotiations regarding political settlement of the conflict in Transnistria, consistently advocating the solution of this problem that is based on the principles of respect for the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Moldova. The seminal role of Kyiv in this process is highly appreciated in Chisinau.

Unfortunately, in recent years we have witnessed the most complicated stage of modern history, which is currently taking place in Ukraine and the unprecedented challenges and threats the country faces. The Republic of Moldova firmly supports the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, talking stand on further making political and diplomatic efforts for the soonest possible settlement of the conflict in the eastern regions of the country.

One of the manifestations of solidarity of the Moldavian people is that our country provides considerable assistance to support people affected by this conflict. In particular, over the recent years, the Republic of Moldova has provided an opportunity for taking rehabilitation courses in its recreational institutions, the advantage of which have already been taken by hundreds of Ukrainian children.

— How do you see the interaction of the Republic of Moldova and Ukraine in the context of the European integration course followed by both counties?

— The Republic of Moldova and Ukraine have made the same civilizational choice that is the course on European integration, the fulfillment of which takes on an exceptional significance in the context of the efforts to reform and modernize our countries. Certainly, this path is not easy, but it is increasingly important that the majority of restructurings and reforms in the two countries have already been underway. To the definite achievements in this area belong the Agreements on the Association with the European Union signed by Moldova and Ukraine, the launch of a free trade zone with the EU and the opportunity for the citizens of our countries to travel to European countries without visas.

I am convinced that the European integration course taken by the Republic of Moldova and Ukraine will bring new additional opportunities for the enhancement of cooperation between our countries both at the bilateral and international level. For that reason, we believe that there are good prospects for the implementation of a range of joint projects in various fields with the involvement of European funds. Notably, it concerns further development and modernization of the border, energy, transport and tourism infrastructure.

— Which tasks of those you have set are of the highest priority for the diplomatic mission of the Republic of Moldova in Ukraine?

— As I have already mentioned, one of the priority areas of the activity of the Embassy of the Republic of Moldova in Ukraine is the intensification of the Moldavian-Ukrainian political dialogue at the highest level as well as the strengthening of cooperation between the relevant ministries and authorities of both countries with a view to resolving issues of bilateral relations, many of which are still in a hang state as the final decision on them has unfortunately not been made for a long time.

Another significant task is, undoubtedly, future expansion of trade and economic relations between both countries, including the increase of the volume of mutual trade, provision of the necessary support to Moldavian exporters delivering their products to the Ukrainian market, increase of the investment attractiveness of Moldova for Ukraine, development of cooperation in the field of energy and others.

The diplomatic mission of Moldova in Kyiv focuses its activity on a wide range of issues of cultural and humanitarian cooperation, which I have named previously. In addition to what has already been mentioned, I would like to point out the activities of the Embassy in popularizing in Ukraine spiritual values, culture and traditions of the Moldavian people. In this regard, I would like to mark the efforts to maintain and develop ethnic and cultural identity of the Moldavian community residing in Ukraine, which according to the latest census numbers more than 250 thousand people.

Finally, one of the most important areas of the Embassy activity is, inevitably, protection of rights and interests of our citizens in Ukraine and a prompt rendering to them necessary support and assistance, especially in emergency situations.

— *Which cultural events have been arranged recently in Ukraine with the assistance of the Embassy?*

— I am pleased to inform that our diplomatic mission in Kyiv is actively involved in the arrangement of various kinds of events. I would elaborate on several such projects.

Last spring, with the support of the Chambers of Commerce and Industry of the two countries, a bilateral business forum was held in Chisinau. I am delighted to mention that in the autumn, the Embassy of Moldova assisted in organizing in Chernivtsi the Moldova-Ukraine-Romania business forum that was held for the first time and became a useful ground for meeting business people of the three countries and discussing specific projects in various fields of mutual interest.

In December 2016, the Embassy took part in the project 'Angels of Nations with Faith in Ukraine' organized by the Kyiv City State Administration, in the framework of which it presented the citizens of Kyiv the Angel of Faith sculpture that was mounted in a park near the Kyiv-Mohyla Academy founded by our distinguished countryman Petro Mohyla, Metropolitan of Kyiv.

In April of this year, the first Honorary Consulate of the Republic of Moldova in Ukraine was opened in Vinnytsia. Among the priority areas of the new Moldavian Consulate are the promotion and development of economic, trade, cultural and humanitarian relations between the Republic of Moldova and Vinnytsia Oblast, which has been chosen not accidentally: we are bound with this neighboring region of Ukraine by a common extensive border and close cooperation at the regional level. In the near future, it is planned to open honorary consulates of our country in Kyiv and Lviv oblasts.

I would like to draw special attention to the final stage of collaborative work with Ukraine on building near the Moldavian settlement Ungur and the Ukrainian Bronnytsia a bridge over the Dniester River for motor and passenger vehicle traffic. This bridge has been closed for motor vehicle for several decades and I am sure that the successful implementation of this project will be an example of the specific actions undertaken by the governments of the Republic of Moldova and Ukraine to provide their citizens with decent living conditions.

The diplomatic mission of Moldova has traditionally been largely represented at various cultural events organized not only in the Ukrainian capital Kyiv, but also in the regions of Ukraine and provides therewith necessary support in the involvement of the representatives of Moldova in them. In this context, I would like to mark in particular the International Music Festival 'O-FEST' and the International Art Festival of the countries of the Carpathian region 'Carpathian Space'. I would also like to point out that last spring a charity concert with the participation of Moldavian performers was held in Kyiv. The money raised from the event was allocated for the needs of those affected by the conflict in eastern Ukraine.

— You have just spoken about joint projects aimed at improving the living conditions of the citizens of Moldova and Ukraine. How would you in this respect characterize relations between ordinary people residing in Moldova and Ukraine?

— To put it in a nutshell, citizens of the two neighboring countries have friendly relations, which has a good reason. Traditionally strong Moldavian-Ukrainian relations go back to the ancient times. Our countries and peoples are related to each other by numerous things: we have one religion, similar cultural values, we have experienced certain historical events together. There is no doubt that all of these factors have determined the existing close contacts at the level of ordinary citizens, including even those residing far from the border areas. I will exemplify it by an official statistics, according to which the Moldavian residents crossed over the last year the Moldavian-Ukrainian state border more than 4 million times with many of them having travelled to Ukraine on more than one occasion.

In conclusion of our interview, I would like to stress that the reached high level of Moldavian-Ukrainian relations, trustworthy and constructive nature of the dialogue between our countries, common interest in developing interaction in various fields — all of this proves that there is a solid basis as well as good prospects for strengthening bilateral cooperation, which altogether will eventually make it possible to be enthusiastic about future relations between the Republic of Moldova and Ukraine.

June 1, 2017

Ернст РАЙХЕЛЬ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Федеративної Республіки Німеччина в Україні

МИ СТОЇМО НА БОЦІ УКРАЇНИ

— Пане Посол, якими є, на Вашу думку, перспективи розвитку двосторонніх відносин між Німеччиною та Україною?

— Починаючи з набуття Україною незалежності у 1991 році, Німеччина завжди була міцним і надійним партнером у справі демократичного й економічного розвитку України. Я переконаний, що наші відносини наступними роками розвиватимуться навіть ще інтенсивніше. Цього року ми святкуємо 25-річчя встановлення дипломатичних відносин між двома нашими країнами, а наші відносини настільки тісні, як напевно ніколи досі. Німеччина справді була першою країною, яка мала свого посла в незалежній Україні. Нині поряд із Посольством ми маємо Генеральне консульство в Дніпрі, а також Почесних консулів у Харкові, Львові, Одесі та Чернівцях.

Але наша інтенсивна співпраця не обмежується лише дипломатією. Аби навести Вам кілька прикладів: уже в 1993 році в Києві був заснований Ґете-Інститут, з 1998 року тут діє Німецька служба академічних обмінів (DAAD), а Міжнародний фонд правової співпраці (IRZ) навіть із 1991 року. Так звана «Група німецьких радників» консультує український уряд з економічних і соціально-політичних питань з 2005 року, а минулого жовтня, заснувавши Німецько-Українську промислово-торговельну палату, ми подали дуже важливий, політико-економічний рушійний сигнал. Цього й наступного року ми відзначаємо Рік української мови в Німеччині та німецької в Україні, аби ще посилити співпрацю в царині освіти й культури.

Ця співпраця, цей обмін надзвичайно важливий з огляду на ті величезні виклики, які постають перед Україною в питаннях зовнішньої та внутрішньої політики: тривалий конфлікту на сході України та здійснена Росією з порушенням усіх міжнародно-правових норм анексія Криму поставили під питання всю європейську архітектуру безпеки. І у внутрішньополітичному плані Україна має пройти складний і кам'янистий шлях реформ, щоб втілити те, за що народ безстрашно вийшов на вулиці взимку 2013/2014 року: відкрите і вільне суспільство, засноване на європейських цінностях.

Ми солідарно стоїмо на боці України — чи то у зовнішньополітичному сенсі, невтомно докладаючи зусиль для вирішення конфлікту на сході України, чи то шляхом політичної, технічної та економічної підтримки України у здійсненні широкої та ґрунтовної програми реформ і боротьби з корупцією.

Панельна дискусія другого українсько-німецького економічного форуму, виступ заступниці Міністра економічного розвитку і торгівлі України, торгового представника України Наталії Микольської.
Panel discussion during the second Ukrainian-German economic forum, speech by the Deputy Minister of Economic Development and Trade, Trade Representative of Ukraine Nataliia Mykolska

І дозвольте мені — не в останню чергу — додати: надання безвізового режиму та укладення Угоди про асоціацію стали тими дороговказами на європейському рівні, які дуже позитивно вплинуть на розвиток двосторонніх відносин між Німеччиною та Україною.

— Кілька місяців тому було створено Німецько-українську торгово-промислову палату. Як це вплинуло на економічний розвиток обох держав? Які саме галузі в Україні вподобали німецькі інвестори, крім інфраструктури й аграрного сектора? Цікавлять передусім оптимістичні зрушення в галузі енергоефективності, виробництві високотехнологічної продукції та професійно-технічній освіті.

— Завдяки заснуванню Німецько-Української промислово-торговельної палати (АНК Ukraine) наші економіки значно наблизилися одна до одної. АНК Ukraine сприяє розширенню торгівлі та інвестицій в обох напрямках. Її заснування є важливим політико-економічним сигналом, сприйнятим також у Німеччині потенціальними інвесторами й підприємствами, зацікавленими в торговельних відносинах з Україною. Від тих послуг, які надає Промислово-торговельна палата, мають користь як німецькі підприємства, що вже діють в Україні, так і українські, що шукають виходу на німецький ринок (і на ринки інших країн ЄС). Таким чином АНК Ukraine справляє позитивний вплив на економічний розвиток обох країн і допомагає поглиблювати економічні стосунки.

Німецькі інвестори вже представлені в Україні в багатьох галузях. Найбільші інвестиції німецьких підприємств були здійснені протягом останніх років в оптову та роздрібну торгівлю, у виробництво будівельних матеріалів, а також комплектуючих до автомобілів. Внаслідок зусиль, спрямованих на підвищення енергоефективності житлового будівництва, є надія, що інвестиції у виробництво будівельних матеріалів і вікон ще зростуть. Дуже приємно, що німецько-українська зовнішня торгівля останнім часом знову значно пожвавилася — обсяг експортно-імпортних операцій у 2016 році зріс на 17,5 % в порівнянні з попереднім роком. Якщо інвестиційний клімат і далі покращуватиметься, особливо якщо корупція знижуватиметься, а правова захищеність зростатиме, то це проявиться на подальшому збільшенні німецьких інвестицій.

— Чи сформовано індивідуальний план Вашої дипломатичної роботи та які перші враження від неї в Україні? Що вже вдалося зробити? Яким векторам діяльності віддаєте перевагу?

Як Вам відомо, моє завдання як Посла Федеративної Республіки Німеччина в Україні — представляти німецьку зовнішню політику й Німеччину. Отже, мій «особистий план» роботи співпадає з тим, за що виступає Федеративна Республіка Німеччина. Власне, це можна описати двома словами, які я вже сказав раніше: повне виконання Мінських домовленостей і збереження й підтримка програми ґрунтовних реформ. Це основні засади нашої та моєї активності, ми працюємо над цим щоденно. У такому політизованому й суперечливому оточенні, як тут в Україні, моя діяльність також неодмінно наражатиметься на критику з одного чи іншого боку. Це в порядку, доки ця критика залишається в рамках порядності й поваги. Відкрите й толерантне суспільство, яким прагне стати Україна, має відверто й толерантно обходитися з розбіжностями в думках.

— Які заходи передбачено на 2017–18 роки в так званому «Плані дій щодо України», який координує Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини? Чи є поміж них, крім підтримки реформ, сприяння деокупації та боротьбі з колабораціонізмом?

Так званий «План дій для України» віддзеркалює широку й багатосторонню підтримку, яку надає Німеччина. План дій є рамками, у яких увесь Федеральний уряд у всіх своїх фахових сферах докладає зусиль для сприяння демократичному, державно-правовому та економічному розвитку в Україні. Це стратегія, в якій беруть участь майже всі міністерства, партнерські організації та установи-виконавці, економіка й громадянське суспільство. Поряд із заходами щодо підвищення енергоефективності та ресурсозбереження, розвитку інфраструктури й місцевого самоврядування й надалі підтримка спрямовуватиметься на громадянське суспільство, освіту й науку, розвиток мас-медіа. З цією метою було надано з 2014 року прямі двосторонні кошти в розмірі майже 440 мільйонів євро. Окрім того, гуманітарна допомога в 2015 та 2016 році перевищила 40 мільйонів євро. Фактично Німеччина в 2016 та 2017 році є найбільшим двостороннім донором стосовно надання гуманітарної допомоги для України.

Заходи в галузі політики безпеки не є частиною Плану дій. У цій сфері Федеративна Республіка Німеччина надає допомогу в рамках багатосторонніх програм, наприклад, через КМЄС (ЄС) і СММ (ОБСЄ). Крім того, з великою наполегливістю працюють тристороння контактна група, а також країни-учасниці «нормандського формату» на всіх рівнях — аж до зустрічей глав держав і урядів — з тією метою, щоб домовленості Мінської угоди були реалізовані.

— Чи є, на Вашу думку, ефективна й дієва альтернатива Мінським угодам? Який чинник стримування може відновити мир в Україні, котра нині самотужки захищається від агресора?

— Всі наші зусилля, спрямовані на виконання Мінських домовленостей, мають на меті припинення бойових дій на сході України та відновлення суверенітету України на всій її території мирними засобами. Я переконаний, що кращої альтернативи для України не існує. Тому Німеччина очікує від усіх сторін, включаючи Україну, інтенсивних і конструктивних дій у реалізації мінських домовленостей. Повне припинення вогню, відведення важкого озброєння та виконання політичної частини — ось пункти, про які погодилися в Мінську всі сторони і які становлять шлях до вирішення проблеми, визнаний усіма. Узгоджений останній пункт Мінських домовленостей передбачає відновлення контролю України над усією її територією на сході та над державним кордоном з Росією. Хто хоче відмовитися від «Мінську» або відкласти його в бік, повинен мати реалістичний план, як досягти цих цілей іншим шляхом.

Посол ФРН в Україні Ернст Райхель під час церемонії передачі німецьким урядом обладнання для Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні.
Ambassador of the Federal Republic of Germany to Ukraine Ernst Reichel at the ceremony of handing over the equipment to the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine by the German government

Тому ми занепокоєні наростанням тенденцій відокремлення в сепаратистських регіонах на сході України. Сюди належить і те, що сепаратисти називають «зовнішнім управлінням» і здійснюють його; але це не що інше, як де-факто експропріація українських підприємств установами сепаратистів на Донбасі. Окрім того, сюди ж належить, зокрема,визнання Російською Федерацією паспортів і документів цивільного стану громадян, що видаються в сепаратистських регіонах, а також запровадження російського рубля як офіційного платіжного засобу в так званій «Луганській народній республіці». Проте, з нашої точки зору, припинення товарообігу з частинами Донецької та Луганської області внаслідок рішення українського керівництва також сприяє тенденціям відокремлення на Донбасі. Зростання процесу відокремлення, утворення «замороженого конфлікту» суперечить основній меті Мінських домовленостей, як я вже саме описав.

— Цьогоріч у рамках Міжнародної парламентської стипендії українці вже вкотре отримали можливість пройти п'ятимісячне стажування в Бундестазі. Чи залишалися стипендіати з України за час існування програми — із 2005 року — в уряді, парламенті, медіа чи інших сферах Німеччини?

— Молоді українці вже з 2000 року беруть участь у Міжнародній програмі парламентських стипендій. Багато стипендіатів після проходження парламентської практики продовжують у Німеччині своє навчання в магістратурі або бакалавраті, а потім повертаються в Україну. Одна з моїх співробітниць, яка пройшла практику в Німецькому Бундестазі, тепер працює в нашому Посольстві. Інші після цієї парламентської практики залишаються в Німеччині: дві колишні стипендіатки працюють уже кілька років в українській редакції «Німецької хвилі» чи Академії Німецької хвилі; ще один колишній практикант працює в Посольстві України в Німеччині. Це демонструє, що після цієї практики виникає багато різноманітних можливостей.

Для нас важливо, що ця програма не є «дорогою з одностороннім рухом», бо й німецькі студенти й випускники можуть пройти практику у Верховній Раді. Парламентська практика в Україні має надати змогу ознайомитися з українською політикою і політичною системою. До кінця червня тут зараз перебувають п'ять німецьких практикантів і накопичують досвід у різних сферах. Практика в Бундестазі та в Раді є чудовою можливістю взаємного обміну.

— Як відомо, ще із середини минулого століття українська еміграція в Мюнхені друкувала видання українською мовою, зокрема й періодичні. Чи існують нині українські друковані органи в Німеччині? У яких сферах життєдіяльності є активною українська діаспора в Німеччині?

Як Посольство Німеччини в Україні ми не маємо найкращої картини про українську діаспору в Німеччині, Генеральне консульство України в Мюнхені або Посольство в Берліні можуть, безперечно, надати докладнішу інформацію, аніж я.

Проте дозвольте сказати, що образ України дуже змінюється — до речі, на краще, а щоб висловитися точніше, про неї «більш інформовані». Але, будучи чесними, слід сказати, що було багато прогалин щодо знань про Україну в Німеччині, але й зараз є певні «білі плями». І наше спільне завдання полягає в тому, щоб закрити ці прогалини, сприяти розумінню одне одного та підтримувати обміни. Рік німецької мови в Україні та української в Німеччині у 2017/2018 році є чудовим прикладом. Так само відкриття Центру східноєвропейських досліджень у Берліні, якому надає фінансову підтримку Федеральне міністерство закордонних справ, сприяє кращому пізнанню одне одного. І вивчення україністики в Університеті імені Ернста Моріца Арндта в Ґрайфсвальді користується дедалі більшим попитом і привабливістю. Зрештою я твердо переконаний, що візова лібералізація стане суттєвим фактором прискорення того, щоб зокрема між німцями й українцями міцно утвердилося переконання, що ми є частиною однієї європейської родини.

Ernst REICHEL,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Federal Republic of Germany to Ukraine

WE STAND SIDE BY SIDE IN SOLIDARITY WITH UKRAINE

— Your Excellency, in your opinion, what are the prospects for development of bilateral relations between Germany and Ukraine?

— Since Ukraine gained its independence in 1991, Germany has always been a strong and reliable partner in its democratic and economic development. And I am convinced that the ties between our countries will become even stronger in the years to come. This year we celebrate the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between our two countries, and our relations today are probably as close as never before. Germany was indeed the first country that had an ambassador in Ukraine after its independence in 1991. Today beside the Embassy in Kyiv, we have a Consulate General in Donetsk, temporarily relocated to Dnipro, as well as Honorary Consuls in Kharkov, L'viv, Odessa and Chernivtsi.

However, our comprehensive cooperation is not limited to diplomacy only. To give you a few examples: the 'Goethe-Institute' was founded in Kyiv as early as in 1993, the 'German Academic Exchange Service' (DAAD) has been operating here since 1998 and the 'Foundation for International Legal Cooperation' (IRZ) has been operating in Ukraine since 1991. The so-called 'German Advisory Group' has been offering advice to the Ukrainian government on economic, social and political issues since 2005, and with the establishment the German-Ukrainian Chamber of Commerce and Industry in last October, Germany and Ukraine have sent a very positive and important signal. In 2017/2018, we celebrate the 'German-Ukrainian Language Year' that aims at further strengthening cooperation in the sphere of education and culture.

Such cooperation and exchange are extremely important, taking into account the massive challenges Ukraine faces internationally as well as domestically: the military conflict in eastern Ukraine and Russia's annexation of Crimea, in violation of international law, have called the architecture of European security into question. Domestically, Ukraine faces a difficult and thorny path of reforms in order to fulfil its promise of an open and free society based on European values, the idea, for which people fearlessly went onto the streets in winter of 2013/2014.

We stand side by side in solidarity with Ukraine — be it through tireless efforts to resolve the conflict in eastern Ukraine, or through political, technical and economic support of Ukraine in implementing the comprehensive reform agenda and the fight against corruption.

Finally, I would like to add that the introduction of the visa-free regime and the conclusion of the Association Agreement will also positively affect the development of bilateral relations between Germany and Ukraine.

— The German-Ukrainian Chamber of Commerce was established a few months ago. How has it influenced the economic development of both countries? What economic sectors do German investors prefer in Ukraine besides infrastructure and agricultural sector? Is there any progress in energy efficiency, high-tech products manufacturing and vocational education?

— By establishing the German-Ukrainian Chamber of Commerce and Industry (AHK Ukraine), our economies have grown even closer together. AHK Ukraine promotes trade and investment in both directions. Its foundation was a very positive and important political and economic signal — a signal that was widely received by potential German investors, as well as businesses that have an interest in trade with Ukraine. German companies operating in Ukraine and Ukrainian businesses seeking access to German markets (as well

Церемонія відкриття заводу компанії Leoni AG в Коломиї, зліва направо: президент України Петро Порошенко, голова ради директорів Leoni Мартін Штюттем, Посол Федеративної Республіки Німеччина в Україні Ернст Вольфганг Райхель
Opening ceremony of the Leoni AG plant in Kolomyia, from left to right: President of Ukraine Petro Poroshenko, Chairman of the Board of Directors of Leoni AG Martin Stüttem, Ambassador of the Federal Republic of Germany to Ukraine Ernst Wolfgang Reichel

as markets of other EU countries) are benefitting from the services that the new Chamber provides. Hence, AHK Ukraine has a very positive impact on the economic development of both our countries and contributes to strengthening economic ties between them.

German investors are already active in Ukraine in many industries. Over the last years, the largest investments of German companies have been made in wholesale and retail trade, production of construction materials and components for cars. As a result of the efforts aimed at increasing energy efficiency of residential construction in Ukraine, we expect that investments in the production of construction materials and windows will further increase. It is a pleasure to note that German-Ukrainian foreign trade has recently grown considerably again — the turnover in foreign trade has increased by 17.5% in 2016 compared to the previous year. If the investment climate continues to improve, especially if the level of corruption decreases and the degree of legal certainty increases, German investment will grow further.

— Do you have an individual plan of your diplomatic work? What are your impressions of working in Ukraine? What have you already done? What areas of activities do you prefer?

— As you know, my mission as Ambassador of the Federal Republic of Germany to Ukraine is to represent Germany and our foreign policy. Therefore, my 'personal plan' of work is congruent with what Germany stands for with regard to Ukraine. The framework of our activities rests mainly on two pillars: full implementation of the Minsk agreements and support for the comprehensive Ukrainian reform agenda. In a highly politicized and controversial environment such as the one in Ukraine, it is inevitable that I am exposed to criticism from one side or the other. That is acceptable as long as this criticism is voiced within the limits of decency and respect. An open and tolerant society, which Ukraine aspires to be, should be able to tolerate and accept differences in opinion.

— What measures are planned for 2017–18 under the so-called Action Plan for Ukraine coordinated by the German Federal Foreign Office? Do these measures include, besides support for reforms, contribution to de-occupation and struggle against collaboration?

Відкриття головних міжнародниї сільськогосподарських виставок України «Зернові технології», «Agro Animal Show» та «Фрукти. Овочі. Логістика», що проводяться за підтримки Федерального міністерства продовольства та сільського господарства Німеччини, Німецької асоціації виробників сільськогосподарської техніки VDMA
Opening of Ukraine's largest international agricultural exhibitions 'Grain Technologies', 'Agro Animal Show' and 'Fruits. Vegetables. Logistics' held with the support of the Federal Ministry for Food and Agriculture of Germany, the German VDMA Agricultural Machinery Association

— The 'Action Plan for Ukraine' reflects the broad and comprehensive support provided by Germany. The Action Plan is the framework in which all branches of the Federal Government provide support to promote rule of law and the democratic and economic development of Ukraine. It involves almost all ministries, partner organizations and implementing agencies, as well as the business community and civil society. In addition to measures to increase energy efficiency and sustainability in the use of resources, focus areas are the strengthening of infrastructure and of local administrations. We support civil society, science and research programs as well as independent media. Since 2014, direct bilateral funds of almost 440 million Euros have been allocated. The additional humanitarian assistance exceeded 40 million euros in 2015 and 2016. In fact, in 2016 and 2017, Germany has been the largest bilateral donor of humanitarian assistance to Ukraine.

The Action Plan does not entail bilateral support in the sphere of security. Germany provides assistance in this area through multilateral programs as, for instance, EUAM (EU) and SMM (OSCE). Moreover, the Trilateral Contact Group as well as the Normandy format member countries work continuously on all levels — including heads of states and governments — for the implementation of the Minsk agreements.

— In your opinion, is there an effective and efficient alternative to the Minsk Agreements? What deterrent can restore peace in Ukraine, which defends itself from the aggressor by its own efforts?

— All our efforts aimed at implementing the Minsk agreements are intended to cease military fighting in eastern Ukraine and to re-establish Ukraine's sovereignty and territorial integrity by peaceful means. We are convinced that there is no better alternative for Ukraine. Germany expects from all parties, including Ukraine, commitment to the Minsk agreements and constructive efforts for their implementation. A complete ceasefire, withdrawal of heavy weapons and the implementation of the political provisions of the Minsk agreements — these are points agreed upon by all parties. They constitute

a path to the resolution of the conflict. The ultimate objective of the Minsk agreements is the restoration of Ukraine's control over its entire territory in the east and its border with Russia. Whoever wants to abandon 'Minsk' or put these agreements aside should have a realistic plan in store on how to achieve these goals in another way.

We are concerned about growing tendencies towards a detachment from the separatist-controlled regions in the eastern Ukraine. This includes the so-called 'external management' carried out by the separatists which constitutes a de-facto expropriation of Ukrainian companies by the separatists in Donbas. Furthermore, we are concerned about the recognition by the Russian Federation of passports and civil status documents issued in the separatist regions, and the introduction of the Russian rouble as an official means of payment in the so-called Luhansk People's Republic. In our perspective, the decision by the Ukrainian leadership to block trade with parts of the Donetsk and Luhansk oblasts also contributes to this tendency of detachment in Donbas. These tendencies and the emergence of a 'frozen conflict' contradict the main goal of the Minsk agreements, which I have already mentioned.

— This year, as in previous years, Ukrainians were given the opportunity to undergo a five-month internship in the Bundestag under the International Parliamentary Scholarship. Have Ukrainian scholars stayed to work in the German government, parliament, media or other areas since the program was launched in 2005?

— Young citizens of Ukraine have been participating in the International Parliamentary Scholarship Program since 2000. After their internship, many of them continue their studies in Germany to obtain a master's degree or a PhD and then return to Ukraine. One of our Ukrainian colleagues here at the Embassy successfully completed an internship at the German Bundestag. Others remained in Germany after completing their internship in parliament. For example, two former alumni have been working for several years with the Ukrainian editorial staff of 'Deutsche Welle', while another former intern now works at the Ukrainian embassy in Germany. This shows that the opportunities for alumni are manifold.

It is important to note that this program is not just a 'one-way street'. German students and graduates have the chance to do an internship at the Verkhovna Rada of Ukraine. The internship in the Rada is to provide an opportunity to get acquainted with Ukrainian politics and Ukraine's political system. Five German interns worked under this program until the end of June. The International Parliamentary Scholarships in the Bundestag and the Verkhovna Rada offer excellent opportunities for mutual exchange.

— As it is well known, in the middle of the last century the Ukrainian emigration in Munich started printing Ukrainian publications, including periodic editions. Are there now any Ukrainian publishers in Germany? In what spheres of German life is the Ukrainian diaspora active?

— The German Embassy in Ukraine does not have full information on the Ukrainian diaspora in Germany. The Ukrainian Consulate General in Munich or the Embassy in Berlin may be able to provide more detailed information.

Yet, I would like to say that the image of Ukraine has been changing dramatically for the better or, to put it more precisely, to a 'more informed' one in recent years. Honestly speaking, knowledge about Ukraine has been limited in Germany and some 'blind spots' remain until this day. It is our common goal to close these gaps, encourage mutual understanding and foster exchange. The German-Ukrainian Language Year 2017/2018 sets a great example. The opening of the Centre for East European Studies in Berlin funded by the Federal Ministry of Foreign Affairs is another example of our efforts to increase knowledge and to foster mutual understanding. The courses of Ukrainian studies offered by the Ernst-Moritz-Arndt University of Greifswald enjoy increasing popularity and demand. And maybe most importantly, I am convinced that the visa liberalization will be a crucial and accelerating factor for the citizens of Germany and Ukraine to fully realize that we belong to one European family.

Урочиста промова Маркуса Мекеля на прийомі в Посольстві Німеччини в Україні з нагоди 25-річчя дипломатичних відносин Київ, 7 лютого 2017 року

Сьогодні ми відзначаємо 25-ту річницю роботи Посольства Німеччини в Україні та із захватом згадуємо цю буремну чверть століття. Я дякую Вам, пане Посол, за запрошення виступити тут.

Озирнемося на минулі події.

Мирна революція в Центральній Європі поклала кінець комуністичній диктатурі. Було вирішено використовувати вільний простір, від якого Горбачов дедалі більше відмовлявся. Падіння Берлінського муру врешті стало провісником перемоги демократії та свободи — шлях до об'єднання Німеччини було відкрито.

Ми з товаришем підпільно створили підґрунтя Соціал-демократичної партії в НДР. Починаючи з грудня 1989 року за круглим столом ми вели перемовини про організацію вільних виборів та передумови проведення їх у березні 1990 року як події, яка згодом зробила об'єднання Німеччини можливим. Разом із Гансом-Дітріхом Геншером, Шеварднадзе, Бейкером та міністрами закордонних справ інших країн-союзниць у Другій світовій війні ми обговорювали зовнішньополітичні рамкові умови цього об'єднання. У жовтні 1990 року їх було встановлено.

Вирішальне значення для цієї події мало те, що Горбачов та Шеварднадзе визнавали право німців на самовизначення та суверенітет, а водночас — свободу вибору вступу до НАТО. Горбачов усвідомив, що співпраця із Заходом має пріоритетне значення для Радянського Союзу, а глобальні проблеми можна вирішити лише спільними зусиллями. Підписавши в листопаді 1990 року Паризьку хартію, держави НБСЄ затвердили спільні цінності, які дотепер є непохитною основою відносин усіх європейських країн.

Невдовзі після цього стався розпад Радянського Союзу — комуністичної імперії, яка після кровопролитної громадянської війни 1917 року підкорила численні народи. Для держав, які тільки-но здобули суверенітет, зокрема й для України, незалежність була явищем новим. Хоча, звісно, були й серед них такі, які цього дуже прагнули й були до нього готові.

Я добре пам'ятаю перемовини з Броніславом Геремеком у Польщі, в яких він порушив питання значення незалежності України не лише для Польщі, а й для всієї Європи, та висловив занепокоєння з приводу того, що в Західній Європі цього не усвідомлюють. Тоді він також передбачив, що для Росії може бути непросто визнати суверенітет і незалежність України, та нагадав про втрати таких імперій, як Велика Британія та Франція, які зазнали значних труднощів із визнанням незалежності своїх колоній. Попри всі історичні випробування, Польща згодом стала однією з перших держав, які визнали незалежність України.

Україна добровільно відмовилася від ядерної зброї — вона володіла близько 15% радянського ядерного арсеналу (а це набагато більше, ніж потенціал, яким тоді володіли Велика Британія, Франція та Китай заразом!). 1994 року Росія, США та Велика Британія підписали Будапештський меморандум, який гарантував Україні її територіальну цілісність, визнавав кордон і політичний суверенітет. Завдяки одностороннім заявам Китаю та Франції було затверджено, що разом п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН відповідають за виконання цього документа…

У наступні роки в Німеччині та ЄС загалом ми активно обговорювали поглиблення та розширення Європейського Союзу. Лише з початком нового тисячоліття в ЄС почали розмірковувати про майбутнє оформлення нашого сусідства. Тоді була чинною програма Європейського, а згодом Східного партнерства. Зразком для їх створення слугувало попереднє розширення: було очевидно, що ці країни так чи інак, а йтимуть шляхом демократизації та ринкової економіки. Вважалося, щоб мати можливість висувати умови, а потім створювати довірчі відносини, треба бути готовими надавати підтримку. Тоді зовсім мало знали про загрози. Ми були далекі від усвідомлення того, що саме Європейський Союз має бути зацікавлений у тому, щоб наші сусіди дотримувалися цінностей ЄС, та надалі їх у цьому підтримувати.

Помаранчева революція 2004 року була моментом, коли крига скресла.

Насправді, в ЄС ми не були до цього готові та несподівано для себе з'ясували, що український народ не міг дозволити красти свій голос і, зрештою, домігся зміни влади. Це викликало велику солідарність у Європі. Я носив тоді в Німецькому Бундестазі помаранчевий шарф як символ солідарності, був на Майдані та брав участь у демонстрації перед Посольством України у Варшаві. Можна посперечатися з приводу того, чи були тогочасні європейські ініціативи та зусилля з підтримки України достатніми. Та в будь-якому разі в очах країн Західної Європи Україна постала по-новому. На жаль, еліта України змарнувала той успіх, перетворивши державу на маріонетку в руках олігархів. Спрут корупції отруював далі країну.

Ми в ЄС не розуміли знамення часу. Навіть тоді я вважав, що питання майбутнього включення України до складу ЄС не таке важливе, як конкретні кроки для її підтримки. Ми в ЄС геть негнучкі!

Водночас, на мій погляд, це питання має вирішальне значення. Бракує чітких заяв із нашого боку. Звісно, я також знаю, що нині в ЄС уже зовсім інші настрої. А втім, слід зазначити, що це питання майже вирішено. Згідно зі статтею 49 Лісабонської угоди кожна європейська держава має право вступу до ЄС, якщо вона має такий намір та відповідає критеріям, тож ми можемо вирішити це питання. Сьогодні перше не викликає сумніву, а над другим слід попрацювати: навіть якщо ми знаємо, що шлях до досягнення цього ще довгий, очевидними є також труднощі безпосередньо в ЄС. Але це все дозволяє окреслити завдання та виклики, для виконання яких не має бути жодних принципових перешкод! Україна має безумовну перспективу членства в ЄС, і мені б хотілося, аби політичні лідери Німеччини частіше про це так само чітко заявляли!

Ми в ЄС припустилися помилок. Однією з них є те, що після укладання Угоди про асоціацію у 2011 році не було розпочато її негайне підписання та реалізацію. Отже, ми дали Росії час і можливість для впливу, який, зрештою, виявився колосальним та катастрофічним.

Три роки тому, у 2014-му, громадяни України знову виступили на Євромайдані за свободу та демократію, верховенство права та ринкову економіку.

Поки нас у ЄС охопили криза й вагання, на Майдані люди гинули за Європу. Вони пов'язували з нею свої сподівання на свободу, незалежність і майбутнє!

Ті події дуже нагадали мені те, що ми пережили в 1989 році, хоч і мирним шляхом: тверде бажання народу брати свою долю у власні руки та самостійно визначати свій курс.

Відтак багато чого сталося. Тепер чимало демонстрантів і громадських діячів стали справжніми політиками та працюють у Верховній Раді. Авжеж, не завжди можна досягти згоди, куди йти далі. Зробити це було б навіть дивним. Старі політичні сили ще досі при владі та впливають на події в українському парламенті й державі загалом. Через це дуже непросто зменшити вже існуючу корупцію й усунути олігархію. Водночас ці явища не схожі між собою.

Слід невпинно протистояти поширеному закиду зацікавленої сторони, що Україна буцімто недієздатна держава. Досягнутий за останні два роки прогрес зазвичай важко здобути, але його важко не помітити. Це стосується як банківського сектора, так і енергетичної промисловості. Процес децентралізації та зміцнення регіональних і місцевих органів влади йде на повну силу. Державне управління реформують, а боротьба з корупцією зрушила з мертвої точки. Розпочата судова реформа — це ще один значний виклик, але він на шляху здійснення. Важливо, аби потужне громадянське суспільство та незалежні й безпристрасні ЗМІ супроводжували ці процеси, а також обговорювали їх публічно. Звісно, завдань попереду ще безліч, але процес їх виконання не стоїть на місці, хоча нетерплячим — а таких багато — може здатися, що він просувається занадто повільно. Я сподіваюся, що в найближчі тижні безвізовий режим України з ЄС стане реальністю й громадяни відчують, що зрушення все-таки є!

Сьогодні все це відбувається в складних умовах війни на Сході України, які громадяни Німеччини та країн ЄС навряд можуть собі уявити. Нещодавно я бачив, як довелося відкладати зустріч через те, що її учасник був на похороні друга, який загинув на Донбасі…

Це велика трагедія, зокрема й для самої Росії, оскільки її влада ще за Помаранчевої революції, а потім в останні роки розцінювала та продовжує розцінювати прагнення свого сусіда до свободи як загрозу. Найімовірніше, там, на керівній верхівці, панує страх того, що громадяни Росії підтримають такі заклики з України та піднімуться за свободу та демократію у власній країні.

Отож трапилося те, що мало хто міг уявити: Росія — держава-гарант згідно з Будапештським меморандумом, який передбачає збереження територіальної цілісності України, — анексувала Крим та, порушивши міжнародне право, по-

сягнула на його територію. А за підтримки сепаратистських військ вона розв'язала приховану, але дотепер фатальну та кровопролитну війну на Сході України. Незважаючи на домовленості щодо припинення вогню, ця війна триває досі.

Не в змозі витримати нестерпні умови життя в зонах конфлікту, два мільйони людей невдовзі стали біженцями. А пропаганда війни унеможливлює об'єктивну й диференційовану оцінку ситуації.

Світ був вражений тим, що постійний член Ради безпеки ООН докорінно поставив під сумнів повоєнний міжнародний порядок. Подальший насильницький наступ можна було би врешті-решт стримати угодою про припинення вогню «Мінськ-2», проте ситуація залишається нестабільною та постійно загрожує ескалацією.

Україна неспроможна зупинити війну воєнним способом, вона покладається на міжнародну підтримку та вимушена виконувати складні вимоги «Мінська-2». Але їх не дотримуються ані сепаратисти, ані російська сторона. Про розв'язання проблеми за таких умов не може бути й мови.

Вибори ж нового Президента США не сприяють покращенню ситуації. Лишається сподіватися, що у Федеральному уряді вдасться переконати партнерів у Європі та Сполучених Штатах у необхідності продовжувати чинити тиск для того, щоб Росія повернулася до виконання своїх міждержавних кордонів. Продовження дії санкцій проти Росії має в цьому вирішальне значення, так само, як і готовність до їх розширення в разі необхідності.

Дотримання принципів співтовариства держав особливо важливе тоді, коли після тривалих перемовин країни порушують фундаментальні міжнародні правові акти, які вони самі ж підписали. Міжнародний правовий порядок вимагає сьогодні більше, аніж ми очікували, діяльних лідерів та наполегливих зусиль.

Україна як жертва такого порушення правового порядку вимагає всебічної солідарності! Хоча посередник переговорів повинен тримати належну дистанцію щодо кожної зі сторін — це стосується як федерального канцлера, так і федерального міністра закордонних справ. Не має дійти до того, щоб жертву агресії та самого агресора ставили на одну дошку!

У нашій країні багато хто не розуміє, що йдеться не про країну на околиці Східної Європи, де, на жаль, чинять неправомірні дії. Треба чітко усвідомлювати, що йдеться про саму Європу, її цінності та принципи, які ми не можемо зраджувати, а, навпаки, мусимо бути готовими їх захищати та відстоювати.

Усвідомити це є нашим завданням.

Найпереконливішим проявом цього завдання є те, що зараз відбувається в Україні — прийняття рішучих реформ, підґрунтям яких є вищезазначені цінності. А ми, як європейці, що перебувають по інший бік конфлікту, повинні попри всі популістські та націоналістичні сили в наших країнах рішуче поширювати та берегти цінності Європейського Союзу для нашого майбутнього.

В останні роки різноманітні ювілейні дати наштовхують нас, німців, дедалі частіше повертатися до свого історичного минулого. Слід зазначити, що коли йдеться про нашу провину та злочини проти Радянського Союзу, багато хто в Німеччині має на увазі лише Росію. Але така думка є хибною, адже відомо, що Україна та Білорусь постраждали тоді не менше. Федеральний президент Німеччини Йоахім Гаук, який незабаром полишить свій пост, завжди знаходив потрібні слова, коли торкався цієї теми. Як, наприклад, це було рік тому, коли він відвідав Бабин Яр.

Бабин Яр — символ безлічі трагічних подій: геноциду євреїв, який здійснювався як тут, в Аушвіці та місцях промислового знищення, так і в багатьох інших шляхом розстрілу тисяч людей; убивств військовополонених — більше трьох мільйонів осіб загинули від рук німецького Вермахту, серед яких сотні тисяч українців, чиї імена ми сьогодні розшукуємо, аби зберегти про них пам'ять; убивств сінті й ромів, поляків й українців, а також політичних інакодумців, незалежно від їхніх переконань.

Ми, німці, знаємо, що це минуле, карбоване власною провиною та помилками, не забувається та кидає нам знов і знов нові виклики на майбутнє.

Саме в останні роки в Україні почали розглядати історію по-новому. Як показує наш досвід, дуже важливо не підлаштовувати її під ідеологічні чи націоналістичні погляди, а давати простір для різних поглядів і знань у відкритих громадських обговореннях, та не протиставляти одну постраждалу сторону іншій. Це довгий та складний процес, який буде успішним лише тоді, коли його підґрунтям будуть цінності, яким ми в Європі нині віддані.

Українці довели, що у своїй переважній більшості вони належать до цього європейського співтовариства цінностей. Ми ж у ЄС, так само як і країнах по інший бік Атлантики, переконуємося, що таких цінностей повинні невпинно дотримуватися навіть ті держави, в яких демократія існує вже досить давно.

Тож у нас є спільне завдання — захищати свободу та самовизначення, верховенство права, територіальну цілісність і свободу слова, а також виявляти повагу до кожної людини, а не тільки до окремого етносу чи нації.

Хотілося б перефразувати відому цитату:

Демократи всіх країн, єднайтеся! Відстоюйте свободу, яку ви здобули в боротьбі поколінь.

Festrede Markus Meckel zum Empfang der deutschen Botschaft in Kiew zum 25. Jahrestag der Eröffnung der Botschaft nach der Unabhängigkeit Kiew, den 7. Februar 2017

Anrede

Wir begehen heute das 25jährige Bestehen der hiesigen Botschaft und blicken zurück auf ein spannendes Vierteljahrhundert. Ich danke Ihnen, Herr Botschafter, sehr, dass Sie mich eingeladen haben, hier zu Ihnen zu sprechen.

Blicken wir zurück auf die Situation damals:

Eine Friedliche Revolution in Mitteleuropa hatte der kommunistischen Diktatur ein Ende gesetzt. Man hatte entschlossen die Freiräume genutzt, die Gorbatschow vorsichtig tastend mehr und mehr gelassen hatte. Der Fall der Mauer in Berlin wurde schließlich zum Fanal des Sieges von Demokratie und Freiheit — so wurde das Tor aufgestoßen zur Deutschen Einheit.

Ich selbst hatte noch in der Illegalität mit einem Freund die Gründung der Sozialdemokratischen Partei in der DDR auf den Weg gebracht. Am Runden Tisch verhandelten wir damals ab Dezember 1989 ua die freien Wahlen und ihre Bedingungen im März 1990, welche dann schon ganz unter der Perspektive der Deutschen Einheit standen. Mit Hans-Dietrich Genscher, Schewardnadse, Baker und den Außenministern der anderen Alliierten des Zweiten Weltkrieges verhandelten wir die außenpolitischen Rahmenbedingungen der Einheit. Diese wurde dann im Oktober 1990 vollzogen.

Für dieses Ergebnis war entscheidend, dass Gorbatschow und Schewardnadse die Selbstbestimmung und Souveränität der Deutschen akzeptierten — und damit auch die Freiheit, selbst zu entscheiden, dass sie auch der NATO angehören wollten. Gorbatschow erkannte, dass die Zusammenarbeit mit dem Westen für die Sowjetunion von zentraler Bedeutung für die Zukunft sein würde, dass die globalen Probleme nur in gemeinsamer Anstrengung zu lösen seien. In der Charta von Paris bekannten sich im November 1990 die Staaten der KSZE zu den gemeinsamen Werten, die bis heute die verbindliche Grundlage der Beziehungen aller europäischen Staaten darstellen.

Kurz darauf zerfiel die Sowjetunion, mit ihr ein Reich, das seit 1917 bzw. nach dem folgenden blutigen Bürgerkrieg kommunistisch, aber schon als Zarenreich ein Imperium war, das sich zahlreiche Nationen unterworfen hatte. Es entstanden souveräne Nationalstaaten, die von ihrer Unabhängigkeit regelrecht überrascht wurden, so auch die Ukraine. Obwohl es natürlich durchaus solche gab, die sie ersehnt hatten.

Ich erinnere mich gut an Gespräche mit Bronislaw Geremek in Polen, der die Bedeutung der Unabhängigkeit der Ukraine nicht nur für Polen, sondern für ganz Europa hervorhob und beklagte, dass dies in Westeuropa zu wenig bewusst wäre. Er sah damals übrigens vorher, dass es Russland schwer fallen könnte, die Unabhängigkeit und Souveränität der Ukraine zu akzeptieren und verwies auf die Traumata von Imperien wie UK und Frankreich, die erhebliche Schwierigkeiten damit hatten, ihre Kolonien wirklich in die Unabhängigkeit zu entlassen. Trotz aller historischen Belastungen war es dann auch Polen, das die Ukraine als eine der ersten Staaten anerkannte.

Die Ukraine verzichtete freiwillig auf Atomwaffen, immerhin verfügte sie über ca. 15 % des sowjetischen atomaren Waffenarsenals (das war weit mehr als das Potential, über das Großbritannien, Frankreich und China zusammen in dieser Zeit verfügten!). 1994 sicherten im Budapester Memorandum Russland, die USA und Großbritannien der Ukraine die Sicherheit ihrer territorialen Integrität zu, die Anerkennung ihrer Grenzen und der politischen Souveränität. Durch je unilaterale Erklärungen von China und Frankreich wurde dies bekräftigt, so dass damit die fünf ständigen Mitglieder im UN-Sicherheitsrat in dieser Verantwortung standen…

Wir in Deutschland und die EU als Ganze waren in den darauffolgenden Jahren mit der Diskussion um Vertiefung und Erweiterung der EU mehr als beschäftigt. Erst mit dem

Beginn des neuen Jahrtausend begann die EU, sich über die künftige Gestaltung unserer Nachbarschaft Gedanken zu machen. Sie kennen die Programme der Europäischen und später dann auch der Östlichen Nachbarschaft. Diese folgten dem Muster der vorangegangenen Erweiterung: Es schien sicher, dass der Weg von Demokratisierung und Marktwirtschaft in diesen Ländern sowieso beschritten wird. Man glaubte, Bedingungen stellen zu können, und war bei Wohlverhalten dann auch bereit, Unterstützung zu geben. Viel zu wenig war man sich der Gefahren bewusst. Wir waren noch weit entfernt davon zu erkennen, dass es auch im Interesse der EU selbst ist, wenn unsere Nachbarn den Werteorientierungen der EU folgen und das es gälte, sie darin auch im eigenen Interesse zu unterstützen.

Die Orangene Revolution von 2004 war dann ein Paukenschlag.

Wir waren in der EU nicht wirklich darauf vorbereitet, und stellten staunend fest, dass hier eine Bevölkerung nicht bereit war, sich ihre Stimme rauben zu lassen — und schließlich den Führungswechsel erzwang. Es gab dann viel Solidarität in Europa. Im Deutschen Bundestag trug ich zur solidarischen Debatte einen orangenen Schal, war hier auf dem Maidan und nahm in Warschau an einer Demonstration vor der ukrainischen Botschaft teil. Ob die damaligen europäischen Initiativen und Anstrengungen zur Unterstützung der Ukraine ausreichten, darüber kann man sich streiten. Jedenfalls war aber die Ukraine stärker als je zuvor ins Bewusstsein auch der westeuropäischen Länder getreten. Leider verspielten die Eliten der Ukraine dann selbst den Erfolg, das Land blieb Spielball der Oligarchen. Die Krake der Korruption vergiftete weiter das Land.

Und wir in der EU begriffen nicht die Zeichen der Zeit. Auch ich war damals der Meinung, dass die Grundsatzfrage einer EU-Perspektive der Ukraine nicht so zentral sei, wie die konkreten Schritte zur Unterstützung. Wir sind ja so schrecklich unflexibel in der EU!

Gleichzeitig finde ich aber, dass diese Grundsatzfrage doch von entscheidender Bedeutung ist. Mir fehlen hier die klaren Aussagen von unserer Seite. Natürlich weiß auch ich, dass die Stimmung in der EU heute in eine ganz andere Richtung geht. Aber es bleibt doch festzuhalten: Diese Grundsatzfrage ist im Grunde entschieden. Nach Art. 49 des Lissaboner Vertrages hat jedes europäische Land, eine EU-Perspektive — wenn es will, es die Kriterien erfüllt und wir in der EU in der Lage sind, diese zu ermöglichen. Ersteres nun dürfte heute keine Frage sein, an zweiterem wird gearbeitet, auch wenn wir wissen, dass der Weg noch lange ist, Probleme haben wir in der EU selbst, ganz gewiss. Aber damit sind Aufgaben und Herausforderungen beschrieben — und keine grundsätzliche Schranke! Die Ukraine hat eine klare EU-Mitgliedschaftsperspektive und ich wünschte mir, dass dies auch von uns in Deutschland von führenden Repräsentanten öfter so deutlich ausgesprochen würde!

Wir in der EU haben Fehler gemacht. Einer davon ist, dass wir nach dem Abschluss des Assoziierungsabkommens 2011 dieses nicht umgehend unterschrieben und mit der Umsetzung begonnen haben. So ließen wir Zeit und Raum für russische Einflussnahme, und diese erwies sich als massiv und wirksam.

Vor drei Jahren, 2014, waren es dann wieder die Bürgerinnen und Bürger der Ukraine, die auf dem Euromaidan die Orientierung auf Freiheit und Demokratie, auf Rechtstaatlichkeit und Marktwirtschaft erzwangen.

Während bei uns in der EU Krisen und Selbstzweifel um sich griffen, starben auf dem Maidan Menschen für Europa. Sie verbanden mit Europa ihre Perspektive auf Freiheit, Unabhängigkeit und Zukunft!

Mich erinnerten die Bilder sehr an das, was wir 1989 erlebten — und zwar friedlich: den klaren Willen eines Volkes, sein Schicksal selbst in die Hand zu nehmen, den eigenen Kurs selbst zu bestimmen.

In der Zeit seither ist viel geschehen. So manche Demonstrantin, so mancher zivilgesellschaftliche Aktivist von damals ist Berufspolitiker geworden und sitzt heute im Parlament. Natürlich gibt es keineswegs immer Einigkeit, wo es lang gehen soll. Das wäre auch verwunderlich. Die alten Kräfte sind ja noch da und haben durchaus noch Macht. Es ist zudem nicht so einfach, die endemische Korruption strukturell einzudämmen und die Wirtschaft zu De-Oligarchisieren. Gleichzeitig ist auch nicht einer wie der andere.

Es muss nun aber dem von interessierter Seite immer wieder hergestellten Eindruck widersprochen werden, als wäre die Ukraine mehr und mehr ein 'failed state'. Die in den letzten zwei Jahren erreichten Fortschritte sind oft schwer erkämpft worden, aber eben nicht von der Hand zu weisen. Das gilt für den Bankensektor genauso wie für die Energiebranche. Der Dezentralisierungsprozess und die Stärkung der regionalen und lokalen Körperschaften ist in vollem Gange. Die öffentliche Verwaltung wird reformiert und auch die Korruptionsbekämpfung beginnt zu greifen. Die begonnene Justizreform ist noch eine große Herausforderung — aber auf dem Weg. Wichtig ist, dass eine erstarkende Zivilgesellschaft und unabhängige kritische Medien diese Prozesse begleiten und öffentlich debattieren. Natürlich sind die Aufgaben noch riesig, aber es geht voran, wenn auch — für jeden Ungeduldigen, und wer ist das nicht (!) — viel zu langsam. Ich hoffe, dass nun endlich auch in den nächsten Wochen die Visafreiheit in die EU für die Ukrainer Realität wird, damit die Menschen spüren, dass es Ergebnisse gibt!

Dies alles aber geschieht heute unter den erschwerten Bedingungen des Krieges in der Ostukraine. So etwas kann man sich ja bei uns in Deutschland und in den Ländern der EU kaum vorstellen. Ich habe erlebt, wie kürzlich bei einem Besuch ein Gespräch verschoben werden musste, weil der Gesprächspartner einen Freund beerdigte, der in der Ostukraine gefallen war …

Es ist von einer großen Tragik — nicht zuletzt für Russland selbst, dass die russische Führung schon bei der Orangenen Revolution, dann aber noch mehr in den letzten Jahren den Freiheitswillen seines und seiner Nachbarn als Bedrohung verstand und versteht. Da herrschte an der Spitze wohl die Angst, dass auch im eigenen Land die Bürgerinnen und Bürger solche Signale aufnehmen und selbst für Freiheit und Demokratie aufstehen könnten.

So folgte, was kaum jemand für möglich gehalten hätte:

Russland — Signatarmacht des Budapester Memorandum für die territoriale Integrität der Ukraine — annektierte die Krim und verleibte sie sich völkerrechtswidrig ein. Und mit der Unterstützung von Kräften der Separation begann es einen verdeckten, aber bis heute verhängnisvollen und blutigen Krieg in der Ostukraine. Trotz Waffenstillstand bis in die letzten Tage blutig und real.

Bald zwei Millionen Menschen sind auf der Flucht, die Lebensbedingungen in den betroffenen Regionen schwer erträglich. Kriegspropaganda macht es schwer, die Lage jeweils konkret und differenziert zu beurteilen.

Die Welt war entsetzt, ein ständiges Mitglied im UN-Sicherheitsrat stellt die internationale Nachkriegsordnung so eklatant und grundlegend infrage. Das weitere Vordringen der aggressiven Kräfte konnte schließlich durch das Waffenstillstandsabkommen 'Minsk II' gestoppt werden, doch bleibt die Lage fragil und droht ständig zu eskalieren.

Für die Ukraine ist der Krieg militärisch nicht zu lösen, sie bleibt angewiesen auf die internationale Unterstützung und ist damit gezwungen, die schwierigen Bestimmungen von Minsk II zu erfüllen. Diese aber sind von der anderen, der russischen und separatistischen Seite weit entfernt davon, eingehalten zu werden. Ein Lösung ist nicht in Sicht.

Durch die Wahl des neuen Präsidenten in den USA wird es nicht leichter. Es bleibt zu hoffen, dass es uns, dass es der Bundesregierung gelingt, die Partner in Europa wie in den USA davon zu überzeugen, dass es notwendig ist, den Druck aufrechtzuerhalten, damit Russland wieder zurückfindet zur Einhaltung des internationalen Völkerrechts und zur Anerkennung der zwischenstaatlichen Grenzen. Die Fortsetzung der Sanktionen gegenüber Russland ist dafür unerlässlich, ja, auch die Bereitschaft zu ihrer Erweiterung, wenn es sich als notwendig erweisen sollte.

Gerade wo Staaten lange verhandelte, grundlegende und von ihnen selbst unterschriebene internationale Rechtsetzungen verletzen, ist Prinzipienfestigkeit der Staatengemeinschaft von größter Bedeutung. Die internationale Rechtsordnung bedarf heute wieder mehr als wir es uns je haben träumen lassen, engagierter Verfechter und beharrlicher Anstrengungen.

Und die Ukraine als Opfer der Verletzung dieser Rechtsordnung bedarf der engagierten Solidarität! Zwar muss ein Vermittler von Verhandlungen die nötige Distanz zu beiden Seiten wahren, und das gilt für die Kanzlerin wie den Bundesaußenminister, doch das darf nicht dazu führen, das Opfer der Aggression und den Aggressor auf die gleiche Stufe zu stellen!

Viele auch in unserem Land machen sich nicht deutlich, dass es hier nicht allein um ein Land am östlichen Rand Europas geht, dem bedauerlicherweise Unrecht geschieht. Es muss uns klar werden, dass es hier um Europa selbst geht, um seine Werte und seine Prinzipien, und dass wir diese nicht verraten dürfen, dass wir bereit sein müssen, sie zu schützen und zu verteidigen.

Dies deutlich zu machen ist unser aller Aufgabe.

Hier in der Ukraine geschieht das am Überzeugendsten durch entschlossene Reformen auf der Grundlage dieser Werte. Und wir anderen Europäer müssen gegen alle populistischen und nationalistischen Kräfte in unseren Ländern und jenseits ihrer Grenzen die zentrale Bedeutung dieser Europäischen Union für unsere Zukunft überzeugend erklären und verteidigen.

In den letzten Jahren sind wir Deutschen durch verschiedene Jahrestage wieder herausgefordert gewesen, uns unserer historischen Vergangenheit zu stellen. Dabei ist zu beobachten, dass viele in Deutschland, wenn es um unsere Schuld und Verbrechen gegenüber der Sowjetunion geht, diese allein auf Russland beziehen. Das aber ist falsch, wird so doch verkannt, wie stark gerade auch die Ukraine und Belarus betroffen waren. Unser scheidender Bundespräsident Joachim Gauck hat hier immer wieder wegweisende Worte gefunden. So auch im letzten Jahr nicht weit von hier in Babyn Jar.

Babyn Jar steht als Symbol für eine Vielzahl von Schreckensorten — für den Völkermord an den Juden, der neben Ausschwitz und Orten der industriellen Vernichtung vielerorts wie hier auch durch abertausendfaches Erschiessen vollzogen wurde, für den Mord an sowjetischen Kriegsgefangenen — mehr als drei Millionen kamen in der Verantwortung der deutschen Wehrmacht um, unter ihnen Hunderttausende Ukrainer, deren Namen wir heute suchen, um die Erinnerung auch an sie wachzuhalten,

für den Mord an Sinti und Roma, an Polen und Ukrainern und an politischen Gegnern welcher Coleur immer.

Wir Deutschen wissen, dass diese Vergangenheit, geprägt durch eigene Schuld und Versagen, nicht vergeht und uns für die Zukunft immer neu herausfordert.

In der Ukraine wurde gerade in den letzten Jahren begonnen, die Geschichte neu in den Blick zu nehmen. Unsere Erfahrung ist, dass es wichtig ist, sie nicht in ideologische oder nationalistische Blickwinkel zu zwängen, sondern den verschiedenen Perspektiven und Erfahrungen in der gesellschaftlichen Debatte Raum zu geben und die verschiedenen Opfer nicht gegeneinander auszuspielen. Das ist ein langer, schwieriger Prozess, der umso erfolgreicher ist, wenn er die Werte zur Grundlage hat, zu denen wir uns heute in Europa gemeinsam bekennen.

Die Ukrainer haben gezeigt, dass sie in ihrer großen Mehrheit zu dieser europäischen Wertegemeinschaft gehören. Wir in der EU — und auch jenseits des Atlantik — machen die Erfahrung, dass solche Werte auch in langjährigen Demokratien immer wieder neu verteidigt werden müssen.

So stehen wir vor dieser gemeinsamen Aufgabe, Freiheit und Selbstbestimmung, Rechtstaatlichkeit, die territoriale Integrität und die Freiheit der Medien zu verteidigen — und die Würde jedes Menschen, nicht nur der eigenen Ethnie und Nation, zur Geltung zu bringen.

So gilt — in Abwandlung eines alten Zitates:

Demokraten aller Länder, vereinigt Euch! Und verteidigt die Freiheit, die Ihr in den Kämpfen von Generationen errungen habt.

Уле ТЕР'Є ХОРПЕСТАД,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Королівства Норвегія в Україні

МИ ПІДТРИМУЄМО ВИБІР УКРАЇНИ…

— Ваша Високоповажносте, ось уже майже рік Ви в Україні. Які цілі ставили перед собою, коли дізналися про нове призначення, та що вже вдалося реалізувати?

— Коли мене призначили, я вже знав, що відносини між Норвегією та Україною дуже гарні й добре розвинені, тож я сподівався, що зможу розвинути їх ще більше.

За перший рік ми побачили позитивні зрушення в наших відносинах. У жовтні минулого року Петро Порошенко здійснив перший президентський візит з України до Норвегії. Це був історичний візит, що заклав основу для подальшої співпраці. Ми підтвердили хороші взаємини між країнами і гарне підґрунтя для їх подальшого розвитку.

На мою думку, у нас чудові політичні зв'язки. Я також сподіваюся сприяти розвитку економічної співпраці, торгівлі та інвестицій. Ми бачимо позитивну тенденцію в двосторонній торгівлі, однак потрібно ще багато зробити, аби досягти вищого рівня, і це є важливою метою.

Я також багато працював над тим, щоб якнайширше висвітлювати діяльність посольства в соціальних мережах як серед українців, так і серед норвежців. Протягом минулого року ми досягли певного прогресу, тож я продовжую працювати й над цим.

— Посольство Королівства Норвегії в Україні від початку своєї роботи підтримувало демократичні та європейські ініціативи в нашій державі. Нині ми отримуємо чимало гуманітарної допомоги від країни, яку Ви представляєте. Розкажіть, будьте ласкаві, детальніше про історію та сьогодення співпраці в гуманітарній та політичній сферах?

— Ми маємо плідну співпрацю з Україною ще з часів оголошення її незалежності в 1991 році. Однак, очевидно, що Євромайдан, Революція гідності, став своєрідним початком для досягнення нового рівня в наших відносинах. Ми чітко підтримуємо незалежність і територіальну цілісність України, її вибір на користь європейської, євроатлантичної інтеграції та програму реформ.

У листопаді 2014 року, коли наш Прем'єр-міністр Ерна Солберг була тут, ми представили пакет підтримки у трьох основних напрямах: енергоефективність, ефективне управління і верховенство права, інтеграція до Європейського Союзу й адаптація до європейських стандартів, особливо в бізнесі.

Виступ Прем'єр-міністра Норвегії Ерни Солберг на спільній прес-конференції з Президентом України Петром Порошенком в Осло
Statement by the Prime Minister of Norway Erna Solberg at a joint press conference with the President of Ukraine Petro Poroshenko in Oslo

Ми також надаємо гуманітарну допомогу на Сході України. Цього року, як і минулого, сума норвезької підтримки двосторонніх проектів з Україною становила 22 млн євро на рік.

Отже, це основні напрями нашої співпраці.

— Якими особливими досягненнями громадян своєї країни Ви пишаєтеся та хотіли б поділитися з українцями?

— Звісно, мені як норвежцю подобаються зимові види спорту, наприклад, катання на бігових та гірських лижах, на ковзанах тощо. Досягнення наших спортсменів у цій галузі дуже хороші, і ми пишаємося цим.

Але крім цього, Норвегія досягла значних результатів у плані рівноправ'я як між статями, так і між різними сексуальними орієнтаціями, що важливо у сучасному суспільстві. Норвегія також розробила хорошу систему фінансування вищої освіти, яка дає всім рівні шанси на її здобуття. Це також великий крок для нашої країни.

Норвегії вдалося створити державу загального добробуту з високим рівнем охорони здоров'я та освіти завдяки консенсусу всіх політичних сил. Це зовсім не означає, що тепер немає протиріч, але принаймні загальну основу встановлено в нашому суспільстві.

— Позиція уряду Норвегії щодо військової активності Росії на території України принципова й супроводжується санкціями з 2014 року. Яка позиція влади з цього питання сьогодні, у 2017 році, та чи підтримують офіційні заяви громадяни Вашої країни?

— Наша позиція не змінилася. Ми засуджуємо російську агресію проти України та незаконну анексію Криму. Уведені в 2014 році санкції діють і нині. Ми підтримуємо санкції проти Російської Федерації та територіальну цілісність України в межах її визнаних кордонів на міжнародному рівні. Тому наша позиція така ж, якою була в 2014 році.

Я вважаю, що громадяни Норвегії співчувають українцям і солідарні з ними, тому ставляться з розумінням до такого підходу.

— Росія — Ваш сусід на Півночі. Чи не хвилює таке сусідство Ваших співгромадян?

— Той факт, що ми розділяємо кордон з Росією на півночі, означає що в нас є спільні інтереси. Між нами відбувається практична співпраця, наприклад, з питань навколишнього середовища, а саме: управління рибними запасами в Баренцевому морі, пошуково-рятувальні операції, ядерна безпека. Є також хороші та прагматичні контакти, так би мовити, між людьми з обох боків кордону.

Звісно, дії Росії в Україні викликають у нас занепокоєння, як і в інших країн Європи. Саме тому ми засуджуємо ці дії і вживаємо заходів.

— Розкажіть, будьте ласкаві, про свою роботу. Як Ви стали дипломатом? Чи була ця професія Вашою мрією?

— Можливо, це була мрія, що втілилася в життя. Я здобув філологічну освіту й отримав ступінь магістра російської мови. Я також вивчав німецьку й болгарську мови. Протягом трьох років я працював перекладачем (норвезька й російська мови) в офісі губернатора острова Свальбард (Шпіцберген) у місті Лонгиербюен та офісі комісара з прикордонних питань на норвезько-радянському кордоні в місті Кіркенес. Ця робота була цікавою й викликала в мене інтерес до міжнародних зв'язків. Я звернувся до Міністерства закордонних справ, і мене прийняли. З того часу я працюю в міністерстві ось уже 29 років. Я люблю свою роботу, бо вона дуже цікава.

Переваги роботи дипломата або посла полягають у тому, що у вас різноплановий робочий день і ви зустрічаєтеся з багатьма людьми: від політиків до представників бізнесу, культури та ЗМІ. Вона також передбачає поїздки країною, що сприяють розвитку співпраці.

— У яких державах Ви працювали до України? Де Вам сподобалося найбільше й чому?

— Я був у чотирьох закордонних відрядженнях, працюючи в Осло в перервах між ними. Спершу я був 3 роки у Варшаві, потім — 3 роки в Парижі, певний час в Осло, 5 років у Москві, і після декількох років в Осло — знову в Парижі, вдруге, 4 роки. Потім я працював в Осло, а з вересня минулого року — в Україні.

Мені подобається кожна країна, у якій я був, адже всі вони різні. Тепер мені добре тут. Київ — дуже гарне місто. Країна така різноманітна, багата на природні, історичні й інші цікаві об'єкти. Зараз мені найбільше подобається Україна, але, звісно, Франція, Париж, займає чільне місце в серці кожного, хто там був.

Зустріч Посла Уле Т. Хорпестада з учасниками українсько-скандинавської літньої школи в Національному університеті м. Чернівці
Meeting of Ambassador Ole T. Horpestad with the participants of the Ukrainian-Scandinavian summer school at the National University of Chernivtsi

Ole TERJE HORPESTAD,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Kingdom of Norway to Ukraine

WE SUPPORT UKRAINE'S CHOICE…

— Your Excellency, it has been almost a year since you came to Ukraine. What goals did you set when you became aware of your appointment? What have you already achieved?

— I knew already when I was appointed that the relations between Ukraine and Norway were very good and well developed, so I hoped to be able to develop them even further.

Over this first year, we have seen positive developments in our relations. Last October, Petro Poroshenko paid the first presidential visit from Ukraine to Norway. It was a historical visit, which laid a foundation for further cooperation. We confirmed the good relations we have and the good foundation for developing them in the future.

In my opinion, our political relations are excellent. I hope to contribute also to develop more the economic relations, the trade and investments. We see a positive trend in mutual trade, but we still have a long way to reach a higher level, and that is an important goal.

I have also worked a lot on improving the Embassy's visibility in social media, communicating what we do both to the Ukrainian and to the Norwegian public. We have achieved a certain progress over the last year, so I continue working on that.

— Since its establishment, the Embassy of the Kingdom of Norway in Ukraine has encouraged democratic and European initiatives in our country. Nowadays we receive substantial humanitarian aid from the country you represent. Please, tell us more about the history and present of our cooperation in the humanitarian and political fields.

— We have had good cooperation with Ukraine ever since the declaration of its independence in 1991. However, it is clear that Euromaidan, the Revolution of Dignity, was a kind of starting point for bringing our relations to a higher level. We clearly support Ukraine's independence and territorial integrity, its choice of European integration, Euro-Atlantic integration, and reform program.

Перший візит заступника Міністра закордонних справ Норвегії Маріт Бергер Росланд до України
First visit of the Deputy Minister for Foreign Affairs of Norway Marit Berger Røsland to Ukraine

Церемонія відкриття нового магазину океанічної риби і морепродуктів «Egersund Seafood» у ЦУМі в Києві
Opening ceremony of the new Egersund Seafood retail store in TSUM in Kyiv

In November 2014, when our Prime Minister was here, we presented a support package, which is concentrated on three main areas: energy efficiency, good governance and the rule of law, European integration and adaptation to European norms, especially in business.

We also provide broad humanitarian assistance in Eastern Ukraine. This year (and last year as well), Norwegian support to bilateral projects with Ukraine amounts to about 22 million euros per year.

Therefore, these are the main areas of our cooperation.

— What achievements of your fellow citizens are you most proud of and would like to tell Ukrainians about?

— Of course, as a Norwegian, I like winter sports, such as cross-country skiing, alpine skiing, speed skating, etc. Our sportsmen's achievements in this field are very good, and we are proud of it.

But apart from that, Norway has achieved a lot when it comes to equal rights both between the sexes and between different sexual orientations, which is important in modern society. Norway has also developed a good system of financing higher education, so that everybody has equal chance to get it. That is also a big step forward for our country.

Norway managed to build up a good welfare state with high level of healthcare and education, etc., which was made possible by a consensus of all political forces. It does not mean that everybody agrees now with everything, but at least the fundamentals are pretty well accepted in our society.

— The position of the government of Norway on Russian military activity in Ukraine has been principled and accompanied by sanctions since 2014. What is the government's position on this matter today, in 2017? Do the citizens of your country support official statements?

— Our position has not changed. We condemn the Russian aggression against Ukraine and the illegal annexation of Crimea. The sanctions introduced in 2014 are still valid. We stand by the sanctions against the Russian Federation and Ukraine's territorial integrity within its internationally acknowledged borders. Therefore, our position is the same as it was in 2014.

I think that citizens of Norway have great sympathy and solidarity with Ukrainians, and there is a broad understanding for this approach.

— Russia is your neighbor in the north. Is it of concern to your fellow citizens?

— The fact that we share a border with Russia in the north means that we have areas of common interest. We have a lot of practical cooperation on, for instance, environmental issues, namely management of Barents Sea fish stocks, search and rescue operations, nuclear safety. There are also good and pragmatic contacts, so to speak, between people living on both sides of the border.

Of course, Russia's actions in Ukraine are of concern to us, as well as to other countries in Europe. That is why we are condemning these actions and taking the measures.

— Please, tell us about your job. How did you become a diplomat? Was it your dream?

— Maybe, it was a dream that developed. I received a philological education and obtained Master's Degree in the Russian language. I also studied German and Bulgarian. For three years, I worked as a Russian-Norwegian interpreter at the office of the Governor of Svalbard, Longyearbyen, and at the office of the Border Commissioner for the Norwegian — Soviet border, Kirkenes. That work was interesting, and it triggered my interest in international contacts. I applied to the Ministry of Foreign Affairs, and I was admitted. Since then, I have been in the Foreign Ministry for 29 years. I like the job very much, because it is very interesting.

The job as a diplomat or an ambassador is very rewarding because you have a varied working day and meet a lot of people — from politicians to business, culture, press and media representatives. It also involves traveling around the country, promoting cooperation projects.

— Where did you work before coming here? Which country did you like the most and why?

— I have been on four postings abroad, working in Oslo in between. First I was in Warsaw for 3 years, then in Paris for 3 years, then a short time in Oslo, then in Moscow for 5 years, and after some years in Oslo I was in Paris again, second time, for 4 years. Then I was in Oslo, and since last September I have been here.

I like every country I have been to, because every country is different. Now I like it very much here in Ukraine. Kyiv is very nice city, and the country is so varied and has a lot to offer in terms of nature, historical places, and interesting sites. Right now, I like Ukraine the most, but of course, France, particularly Paris, has high standing in the heart of everybody who has been there.

Салем АХМЕД САЛЕМ АЛЬ-КААБІ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Об'єднаних Арабських Еміратів в Україні

ОАЕ ТА УКРАЇНА ВІДЗНАЧАЮТЬ 25 РОКІВ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

15 жовтня 2017 року ОАЕ та Україна відзначать 25-річчя встановлення двосторонніх дипломатичних відносин. За цей час наші країни стали надійними партнерами та друзями з широким спектром співпраці у багатьох галузях.

Вирішальний внесок у розвиток двосторонніх відносин зробли Лідери наших країн. Ми пишаємося тим, що ОАЕ мали честь прийняти майже всіх Президентів України.

24 двосторонні угоди та меморандуми вже укладені. Майже 2 десятка ще готуються. Ми висловлюємо свою повагу до всіх урядових чиновників, які багато зробили для підписання важливих угод та меморандумів, що сприяють співпраці між країнами.

ОАЕ надає особливе значення зміцненню зв'язків з Україною, і ми дуже вдячні Уряду України за плідну співпрацю та щиру зацікавленість у налагодженні дружніх та теплих відносин між нашими країнами.

Ми з нетерпінням чекаємо найближчим часом подальші кроки для розширення відносин між ОАЕ та Україною, особливо в політичній, економічній, інвестиційній, науковій та гуманітарній сферах.

ОАЕ, як потужний регіональний діловий «хаб», рада стати майданчиком для пошуку перспективних партнерів українським бізнесменом, що прагне розширити свій бізнес на Близькому Сході та за його межами. Наша країна проводить виставки та конференції на вищому світовому рівні, де вже бере участь все більша кількість українських компаній. З нашого боку ми будемо заохочувати Еміратські бізнес та інвестиційні компанії приділяти додаткову увагу Україні та її економіці.

ОАЕ відкрило своє посольство в Україні у 2013 році. І з тих пір ми дуже наполегливо працюємо над поглибленням наших взаємовідносин та сприянням плідній двосторонній співпраці між нашими країнами і полегшенням контактів між людьми.

Ми хочемо скористатися цією можливістю, щоб висловити нашу глибоку повагу до Президента України Петра Порошенка та Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана за теплий прийом у жовтні 2016 року та готовність підтримати в Україні Еміратську компанію «DP World».

За результатами переговорів Президента України Петра Порошенка та Прем'єр-міністра ОАЕ, правителя Емірату Дубай шейха Мохаммеда бін Рашид Аль Мактума підписано меморандум про взаєморозуміння з урядом Об'єднаних Арабських Еміратів щодо взаємного скасування віз
Negotiations between the President of Ukraine Petro Poroshenko and the Prime Minister of the UAE, ruler of the Emirate of Dubai Sheikh Mohammed bin Rashid Al Maktoum resulted in signing of a Memorandum of Understanding between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the United Arab Emirates on the mutual abolition of visa requirements. 02.11.2017

Мені дуже приємно, що я розпочав свою каденцію в Україні на початку 2017 року, який був оголошений президентом ОАЕ шейхом Халіфою бін Заєдом Аль Нагайяном як «Year of Giving», що має на меті просування волонтерства та співчуття до кожного, хто потребує захисту і підтримки.

Наша країна робить все можливе, щоб забезпечити допомогу тим, хто потребує допомоги у всьому світі. І ми пишаємося тим, що допомагаємо Україні у цьому відношенні. Тому в цьому році ми проводимо благодійні та гуманітарні кампанії, спрямовані на підтримку малозабезпечених сімей, дітей-інвалідів та дітей-сиріт.

Протягом року ми вже здійснили:

— роздачу продовольчих наборів для потреб родин в регіонах України;

— З нагоди «Дня знань» (1 вересня) 114 шкільних рюкзаків, наповнених відповідним приладдям, були передані дітям із малозабезпечених родин в Україні, а також дітям-інвалідам;

— роздачу одягу дітям з малозабезпечених родин м. Києва з нагоди свята Ід аль-Адхи (Курбан-Байрам);

— роздачу жертвенного м'яса українській мусульманській громаді та тим, хто потребує, з нагоди Ід аль-Адхи;

— Ми вже провели близько 10 гуманітарних заходів, під час яких вісім спеціалізованих шкіл-інтернатів для дітей-інвалідів були забезпечені необхідним обладнанням для тренувань та близько 500 шкільних рюкзаків (з усім обладнанням);

Ми зробили все можливе, щоб діти мали можливість радіти та посміхатися. Ми також бажаємо висловити щиру подяку всім благодійним організаціям, які допомагають нам здійснювати благодійну діяльність в Україні.

Другий секретар Посольства ОАЕ в Україні пані Наджла Алраіс взяла участь у благодійній акції, в рамках якої діти з порушеннями зору отримали портфелі. Захід було організовано Посольством у співпраці з гуманітарно-благодійним фондом Мохаммеда бін Рашид Аль Мактума
Ms. Najla AlRaees Second Secretary of the UAE Embassy participated in charitable event of distribution school bags among children with vision impairment organized by the Embassy in cooperation with Mohammed Bin Rashid Al Maktoum Humanitarian & Charity Establishment. 10.11.2017

Також, хочеться відзначити, що в 2017 році посольство прийняло активну участь в ряді економічних і соціальних заходах. В цьому році ми плануємо ще більш активно брати участь в економічному, соціальному та гуманитарному житті України.

Я хочу підкреслити, що мій уряд доручив мені розвивати весь спектр двосторонніх відносин та зміцнити зв'язки між нашими країнами у всіх сферах. Ми бачимо великий потенціал, в якому наші країни можуть отримати користь від співпраці.

Я бажаю миру, процвітання та нових досягнень українському народові. Я впевнений, що дружба та співпраця між нашими країнами продовжуватиме розширюватись та поглиблюватись протягом найближчих років.

Посольство ОАЕ в Україні спільно з гуманітарно-благодійним фондом Мохаммеда бін Рашид Аль Мактума подарувало дітям з вадами слуху та сиротам Києва шкільні набори
UAE Embassy in Ukraine in cooperation with Mohammed Bin Rashid Al Maktoum Humanitarian & Charity Establishment MBRHCharity distributed school sets among deaf children and orphans in Kyiv. 09.11.2017

Надзвичайний і Повноважний Посол Об'єднаних Арабських Еміратів в Україні Салем Ахмед Аль-Каабі відвідав Київський національний університет імені Тараса Шевченка
The Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the United Arab Emirates to Ukraine Salem Ahmed Salem Al-Kaabi paid a visit to the Taras Shevchenko National University of Kyiv. 10.11.2017

Посольство ОАЕ в Україні відзначило 46-й Національний День Об'єднаних Арабських Еміратів
UAE Embassy in Kyiv celebrated the 46th National Day of the United Arab Emirates. 05.11.2017

Посольство ОАЕ в Україні взяло участь у благодійному заході «Парад Націй» у Києві
UAE Embassy in Ukraine participates in Charity Event "Parade of Nations" in Kyiv. 15.12.2017

Salem AHMED SALEM AL-KAABI,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the United Arab Emirates to Ukraine

THE UAE AND UKRAINE ARE CELEBRATING 25 YEARS OF DIPLOMATIC RELATIONS

On October 15th, 2017, the UAE and Ukraine will mark the 25th anniversary of the establishment of bilateral diplomatic relations. During the time, our countries have become reliable partners and friends with a wide scope of cooperation in a lot of fields.

A decisive contribution to the development of bilateral relations has been made by the Leadership of our countries. We are proud that the UAE had the honor to host almost all Ukrainian Presidents.

24 bilateral agreements and memoranda have already been concluded. Almost 2 dozen are underway. We express our respect to all government officials who have done a lot to sign important agreements and memoranda that are facilitating cooperation between countries.

The UAE attaches particular importance to the strengthening of ties with Ukraine and we are very grateful to the Government of Ukraine for the fruitful cooperation and sincere interest in bringing about friendly and warm relations between our countries.

We are looking forward for the next steps to be done in the nearest future to further broaden relations between the UAE and Ukraine especially in political, economic, investment, scientific and humanitarian spheres.

У рамках робочого візиту до Об'єднаних Арабських Еміратів Президент України Петро Порошенко провів зустріч з керівником одного з найбільших у світі портових операторів «DP World» Султаном Ахмедом бін Сулаємом
Within the framework of a working visit to the United Arab Emirates, the President of Ukraine Petro Poroshenko had a meeting with Sultan Ahmed bin Sulayem, Chairman of DP World — one of the world's largest marine terminal operators. 02.11.2017

The UAE is pleased to become a regional hub for Ukrainian businessmen that are looking to expand their businesses to the Middle East and beyond. Our country is hosting a world-class exhibitions and conferences where a growing number of Ukrainian companies are participating. From our side, we will encourage Emirati business and investment companies to pay additional attention to Ukraine and its economy.

The UAE opened its Embassy in Ukraine in 2013. And since then we have been working very hard to deepen our mutual relations and promote fruitful bilateral cooperation between our countries, to facilitate contacts between people.

We want to use this opportunity to express our deep respect to the President of Ukraine Mr.Petro Poroshenko and to the Prime Minister of Ukraine Mr. Volodymyr Groysman for their warm welcome in October 2016 and readiness to support in Ukraine the UAE's company "DP World".

I am very pleased that I have started my tenure in Ukraine in the beginning of 2017, which was declared by the President of the UAE Sheikh Khalifa bin Zayed Al Nahyan as a "Year of Giving" to promote the culture of volunteering and loyalty to everyone who needs protection and support.

Our country is making every effort to ensure that the help to those in need all over the world has been provided. And we are proud to help Ukraine in this respect. Therefore, this year we are conducting charity and humanitarian campaigns aimed at supporting low-income families, children with disabilities and orphans.

During the year we have already carried out:

— Distribution of food baskets for families in need in regions of Ukraine;

— 114 backpacks filled with accessories were handed over to children from Ukrainian poor families, as well as children with disabilities on the occasion of "The Day of Knowledge" (September the 1st);

— Distribution of clothes to children from the poor families of Kyiv on the occasion of the holiday of Eid al-Adha (Kurban-Bayram);

— Distribution of sacrificial meet through Ukrainian Muslim community and those in need on the occasion of Eid al-Adha;

We have made every effort to ensure that children have the opportunity to rejoice and smile. We also want to express our sincere gratitude to all charity organizations that have been helping us to provide charitable activities in Ukraine.

I wish peace, prosperity and new achievements for Ukrainian people. I am confident that the friendship and cooperation between our two countries will continue to grow and deepen in the years ahead.

Атар АББАС,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Ісламської Республіки Пакистан в Україні

УКРАЇНА-ПАКИСТАН: СПІЛЬНА МОДЕРНІЗАЦІЯ

— Ваша Високоповажносте, скажіть, будь ласка, звідки походить назва вашої країни?

— Назва нашої країни походить із бачення пакистанського поета й філософа Аллама Ікбал, який наголосив на існуванні окремої нації мусульман на території Індійського субконтиненту. Пакистан означає «чиста земля».

— Відомо, що багато давніх цивілізацій жили на території сучасного Пакистану. Чи лишилися в країні історичні пам'ятки для дослідження науковцями?

— Дійсно, Пакистан є місцем існування багатьох давніх цивілізацій і подій: гандхарської та буддистської цивілізації, вторгнення Александра Македонського, арабського завоювання, монгольської династії, сикхської династії та британської колонізації. Усе це дуже вплинуло на країну й на людей, які проживали в тому регіоні, а також на форму руїн стародавніх споруд, ступ і статуй, фортець, палаців, садів, бойових полів тощо. Ці архітектурні пам'ятники збережено як спадщину країни, зараз вони є туристичними об'єктами. Дослідники можуть знайти історичні пам'ятки країни в наших національних музеях таких великих міст, як Лахор і Карачі, а також у стародавніх містах Хараппа й Мохенджо-Даро. Пакистан і Україна оголосили стародавні міста Трипілля та Мохенджо-Даро побратимами та надрукували поштові марки з їх зображеннями.

— Пане Посол, скажіть, будь ласка, чим сьогодні Ваші співгромадяни найбільше пишаються?

— Пакистанці дуже пишаються своєю мусульманською спадщиною, власними традиціями та незалежністю. Вони горді, що мають дієву демократію, незалежну та потужну судову систему, вільну пресу та активне громадянське суспільство.

— Які, на Вашу думку, головні досягнення за 25 років дипломатичних відносин між Пакистаном та Україною?

— Головні досягнення за 25 років дипломатичних відносин між Пакистаном та Україною охоплюють глибоке порозуміння у двосторонніх регіональних питаннях; взаємну співпрацю на багатосторонніх форумах, зокрема в ООН та інших міжнародних організаціях; міцні зв'язки та всесторонню торгівлю в галузі оборони, підтвердженням чому є підписана Угода про спільне підприємство у сфері оборонного виробництва; постійна співпраця бізнесу, обмін торговельними делегаціями й участь у виставках. Нижче зазначено головні угоди, які були підписані між двома країнами за останні 25 років:

Зустріч Міністра оборони України генерала армії України Степана Полторака з Президентом Республіки Пакистан Мамнуном Хусейном, 22 листопада 2016 року
Meeting of the Defense Minister of Ukraine, Army General of Ukraine Stepan Poltorak with the President of the Islamic Republic of Pakistan Mamnoon Hussain, November 22, 2016

• Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про створення Спільної українсько-пакистанської комісії з питань економічного співробітництва;

• Меморандум про взаєморозуміння щодо сприяння економіці та торгівлі між Федерацією Торгово-промислової палати Пакистану (ФТППП) та Торгово-промисловою палатою України (УТПП);

• Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про взаємну охорону секретної інформації;

• Меморандум про взаєморозуміння стосовно співробітництва у військовій та оборонно-промисловій галузях;

• Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про торговельно-економічне співробітництво;

• Угода про вдосконалення торгівлі, комерції та економічних відносин;

• Конвенція між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи;

• Меморандум про взаєморозуміння між Школою політики та міжнародних відносин (ШПМВ) Університету Каїд-е-Азам (Пакистан) та Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна) у питаннях освіти та академічного співробітництва;

• Меморандум про придбання військового обладнання;

• Меморандум про закупівлю військової техніки.

— *Які напрями двостороннього співробітництва між двома країнами нині є успішними та які, на Вашу думку, є найбільш перспективними?*

— **Успішні**: Пакистан та Україна підтримують дуже теплі відносини. Сьогодні найбільш успішними секторами двостороннього співробітництва є сільське господарство, текстильна й шкіряна промисловість, виробництво спортивних товарів та хірургічних інструментів, сектор оборони. Співробітництво в галузі

оборони між двома країнами передбачає обмін технологіями, створення спільних підприємств, дослідження та розробку у військовому й оборонному секторах. Обидві країни співпрацюють на багатьох рівнях.

Перспективні: Завдяки Китайсько-пакистанському економічному коридору (КПЕК) на Пакистан звернули увагу міжнародні інвестори. КПЕК пропонує величезні інвестиційні можливості в різних секторах, зокрема:

- порт Гвадар і однойменне місто (соціально-економічний розвиток);
- енергетика (вугільна, вітряна, сонячна, гідроенергія, трансмісія);
- транспорт (дорога, залізниця, авіація);
- промислове співробітництво.

Обидві країни мають зосередити свою увагу на цих перспективних сферах взаємного співробітництва в рамках КПЕК, аби розширити подальше ділове та торговельне співробітництво.

— Ваша Високоповажносте, яке було Ваше перше враження, коли дізналися про призначення на дипломатичну службу в Україну? Які цілі Ви ставили перед собою та чого вже вдалося досягти?

— Я був приємно вражений та щасливий, коли дізнався, що їду в Україну. Я багато читав про цей регіон, але мені ніколи не доводилося бути в цій частині світу. Уся моя родина була надзвичайно зацікавлена новою культурою, мовою, людьми та краєвидами України. Це виявився чудовий досвід.

Насамперед я зайнявся завданнями публічної дипломатії: познайомити українців із традиціями, культурою, кухнею, одягом і краєвидами Пакистану; просувати туризм, заохотити максимальну кількість навчальних закладів та університетів обох країн здійснювати програми обміну для студентів; збільшити обсяг торгівлі й бізнесу, зокрема торгівлі в галузі оборони.

— Якою Ви бачите Україну сьогодні та чи маєте тут свої улюблені місця? Що б Ви хотіли побажати українцям та читачам наукового щорічника «Україна Дипломатична»?

— На мій погляд, Україна — це передусім енергійна нація з чудовим потенціалом, держава, в якій живуть дуже активні та здорові люди. Я щиро бажаю українцям успіху в реалізації реформ у сфері політики, економіки та безпеки. Керівництво України здатне вивести країну з кризи й успішно подолати проблеми, які вона сьогодні переживає.

Я багато подорожую, тож бачив майже всі великі міста. Але тепер хочу більше побувати у віддалених районах та сільських місцевостях.

Athar ABBAS,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Islamic Republic of Pakistan to Ukraine

UKRAINE-PAKISTAN: JOINT MODERNIZATION

— *Your Excellency, would you please tell the origin of the name of your country?*

— The name of our country originates from the vision of our poet-philosopher, Dr. Allama Iqbal, who conceptualized a separate nation for the muslims of sub-continent India. Pakistan means — the land of pure.

— It is known that many ancient civilizations used to live in the territory of modern Pakistan. Have there remained any relics for historical researcher to study?

— Yes, Pakistan is host to many ancient civilizations — Gandhara civilization, Budhist civilization, Alexander the Great invasion, Arab invasion, Mughal dynasty, Sikh dynasty and British colonization. All these have left indelible marks on the land and people of the area. They are reflected in the shape of ruins of ancient buildings, stupas and statues, forts, palaces, gardens, battle fields etc. These are preserved as heritage and are available as tourist-sites. The researchers can also find there relics in our national museums in big cities like Lahore, Karachi, and ancient places like Harappa and Moen Jo Daro. Pakistan and Ukraine have also declared ancient cities of Trypillya and Moen Jo Daro as sister cities and have issued a postal stamps of twin-cities.

— *Mr. Ambassador, would you please tell what your fellow citizens are especially proud of today?*

— Pakistanis are very proud of their Muslim heritage, their traditions and their independence. They take pride that they have a functional democracy, an independent and powerful judiciary, a free press and vibrant civil society.

— *What in your opinion is the main achievement over 25 years of diplomatic relations between Pakistan and Ukraine?*

— Main achievements of 25 years of diplomatic relations between Pakistan and Ukraine comprise deep understanding of bilateral regional issues, mutual cooperation on multilateral forums including the United Nations, other international organizations, strong defence ties and expanded defence trade including agreement on joint venture in defence production area. Continuous exchange of businesses and trade delegations, participation in each other's Expo's. Following main agreements have been signed between the two sides during last 25 years:

- Agreement on Establishment of Joint Pakistani-Ukrainian Commission on Economic Cooperation.
- MoU on Promotion of Economy and Trade between Federation of Pakistan Chamber of Commerce & Industry (FPCCI) and Ukrainian Chamber of Commerce & Industry (UCCI)
- Agreement on Mutual Protection of Classified Information
- MoU on Military and Defence Production Cooperation
- Agreement on Trade and Economic Cooperation
- Agreement on Improvement of Trade, Commerce and Economic Relations
- Agreement on Avoidance of Double Taxation
- MoU between SPIR, Quaid-i-Azam University, Pakistan and IIR of Taras Shevchenko University of Kyiv, Ukraine on Education and Academic Cooperation
- MoU on Purchase of Military Hardware
- MoU on Procurement of Military Hardware

— *Which areas of bilateral cooperation between the two countries are nowadays the most prosperous and which to your mind are the promising ones?*

— **Prosperous:** Pakistan and Ukraine have cordial relations. At present, the most prosperous sectors in bilateral cooperation are agriculture, textile, leather, sports and surgical instruments and defence sector. The defence cooperation between the two countries envisages transfer of technology, joint ventures, research and development in military and defence sectors. Both sides have been cooperating with each other on multilateral levels.

Promising: China Pakistan Economic Corridor (CPEC) has drawn focus of foreign investors towards Pakistan. CPEC provides tremendous investment opportunities in different sectors including

- Gwadar port and city (Socio-economic development)
- Energy (coal, wind, solar, hydel, transmission)
- Transport (road, rail, aviation)
- Industrial cooperation

Both the countries need to focus on these promising areas of mutual cooperation under CPEC to enhance further business and trade cooperation.

— Your Excellency, what were your first impressions when you got to know that Ukraine would be the next destination of your diplomatic service? Which goals you then have set and which you have managed to accomplish?

— I was very excited and overjoyed when I came to know that I was going to Ukraine. Despite reading a lot about this region, I have never been to this part of the world. The whole family was keen and looking forward to a new culture, language, people and the landscape. It has been a wonderful experience.

I set up in mind the goals of public diplomacy: to make Ukrainians aware of Pakistani traditions, culture, cuisine, dresses, landscape etc. To promote tourism, to get maximum education institutions, universities of both countries well connected into exchange programmes. To enhance volume of trade and business including defence trade.

— How do you see Ukraine today and are there any your favourite places yet? What would you wish Ukrainians and readers of Diplomatic Ukraine scientific yearbook?

— I see Ukraine as a vibrant nation with great potential, people are very dynamic and robust. I sincerely wish Ukrainians God speed in their process of political, security and economic reforms. The leadership has the ability to steer the country out of the woods and successfully overcome the current challenges.

I have travelled extensively and have seen almost all the major cities. I wish to see more of hinterland and countryside now.

Алішер АБДУАЛІЄВ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Узбекистан в Україні

УЗБЕКИСТАН–УКРАЇНА.
Результативний підхід і довіра до партнерів — наші пріорітети

Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Узбекистан в Україні Алішер Хабібуллаєвич Абдуалієв високо оцінює підсумки 25-річної співпраці між Україною та Узбекистаном. В інтерв'ю Генеральній дирекції з обслуговування іноземних представництв пан Посол окреслив подальші перспективи взаємин між нашими країнами.

— Пане Посол, у 2017 році відзначається 25-річчя від дня встановлення дипломатичних відносин між Узбекистаном і Україною. Як Ви оцінюєте співпрацю на цьому етапі?

— Дипломатичні відносини між Республікою Узбекистан і Україною встановлено 25 серпня 1992 року, а дипломатичне представництво України в Республіці Узбекистан було відкрито в 1993 році. Посольство моєї країни в Україні діє з 1995 року.

Із метою розробки та прийняття рішень щодо розвитку двосторонніх торгово-економічних відносин на міжурядовому рівні працює Спільна узбецько-українська комісія зі всебічного співробітництва, яку очолюють заступники прем'єр-міністрів обидвох країн.

Узбекистан і Україна є давніми партнерами. Між країнами встановлено міцні відносини в різних галузях. Існує всебічна договірно-правова база, що створює сприятливі умови для розвитку співпраці за всім спектром відносин.

Договірно-правова база складається зі 149 двосторонніх документів, із яких 40 — торгово-економічні. Це свідчить про прагнення сторін тісно й плідно взаємодіяти в торговельно-економічній сфері, активно сприяти входженню бізнесових кіл обох країн на ринки один одного.

Узбекистан і Україна належать до держав із високим науковим потенціалом. Наукові школи наших країн відомі своїми досягненнями в розробці нових матеріалів, дослідженнями в галузі фізики, інформатики, електрозварювання, гірничорудної справи й багатьох інших сферах.

— Розкажіть, будь ласка, про торгово-економічні відносини між нашими країнами.

— Україна входить у 10 найбільших зовнішньоторговельних партнерів Узбекистану, на її частку припадає близько 4% усього товарообігу республіки.

Сьогодні ми більше уваги приділяємо результативним змінам у наших торгово-економічних відносинах, які щодень більше удосконалюють свою структуру.

За участю нашого посольства здійснюється низка програм зі створення сприятливих умов для розширення торгових відносин. Так, 27 січня 2016 року Верховна Рада України ратифікувала Протокол щодо застосування Угоди про ЗВТ між його сторонами й Республікою Узбекистан.

— Який зараз має вигляд наша схема в галузі експорту-імпорту? Яка динаміка товарообігу?

— На сьогодні з України ми поставляємо здебільшого метал і металопродукцію. В Україну ввозимо текстиль, сухофрукти, автомобілі, хімічні добрива. Але Узбекистан входить на український ринок із новою продукцією та величезним потенціалом.

Із появою нових виробництв і об'єктів наші експортні можливості збільшуються. І я впевнений, що узбецьку продукцію буде широко представлено в Україні. Нині підприємства Узбекистану готові збільшувати поставки на ринок України сільгосптехніки, хімічної продукції, продукції автомобілебудування, побутової техніки, поліетилену високого й низького тиску, мінеральних олій, міді та цинку, а також виробів із них, кабельно-провідникової продукції, свіжої та переробленої плодоовочевої продукції, бавовняного волокна й готової текстильної продукції.

Позитивно на подальше збільшення обсягів двосторонньої торгівлі має вплинути активізація співпраці між організаціями, що об'єднують і представляють інтереси ділових кіл двох країн — торгово-промисловими палатами Республіки Узбекистан і України, а також регіонами двох країн.

У березні цього року в Києві ми організували узбецько-українську ділову зустріч, у роботі якої взяли участь 70 представників із понад 50 підприємств текстильної, хімічної, електротехнічної та будівельної галузей економіки двох країн. Зазначену зустріч організовано за підтримки ДАК «Узбекенгілсаноат» і Асоціації «Укрлегпром» та має на меті збільшити двосторонні інвестиції та торгові потоки. На зустрічі галузеву експозицію представили підприємства, що входять до структури ДАК «Узбекенгілсаноат», які працюють у наступних сегментах: пряжа, нитки, тканини, полотно, махрові вироби, готова продукція тощо.

Під час цієї зустрічі між АТ «Узбекенгілсаноат» і Українською асоціацією підприємств легкої промисловості підписано Меморандум про співпрацю. За підсумками проведених двосторонніх зустрічей укладено комерційні контракти на поставку в Україну автотранспортних засобів, текстильних виробів, електропобутової техніки, будівельних матеріалів і тютюнової продукції на загальну суму понад 47,4 млн дол. Також підписано контракт на поставку в Узбекистан технологічного обладнання підприємства «Дніпропрес» для структури «Узпахтасаноат» на суму 2 млн дол.

— Як просувається інвестиційне співробітництво між країнами?

— Взаємодоповнюваність економік двох країн є плідною основою для поглиблення економічних зв'язків. Узбецька сторона вважає, що сьогодні треба переходити від експортно-імпортних операцій до розширення інвестиційної складової та здійснювати спільні проекти для виходу на ринки третіх країн.

Розширення інвестиційного співробітництва є пріоритетним напрямом двосторонніх торгово-економічних відносин. Узбекистан готовий до розгляду спільних проектів, розширення інвестиційної складової в таких галузях, як сільськогосподарське машинобудування, переробка сільгосппродукції, створення тваринницьких господарств, фармакологія тощо.

На території Республіки Узбекистан уже діють 60 підприємств за участю українського капіталу, зокрема й 5 підприємств зі 100% іноземним капіталом. У Республіці Узбекистан акредитовані представництва 11 українських фірм і компаній. Ці підприємства працюють у галузі сільгоспмашинобудування, виробництва продукції з чорних металів, фармацевтичних препаратів і лікарських засобів, а також у сфері авіаперевезень.

35 спільних підприємств за участю узбецького капіталу функціонують в Україні. Основними сферами їхньої діяльності є виробництво товарів народного споживання, здійснення поставок на український ринок широкої номенклатури експортної продукції, надання послуг та ін.

Діяльність активних підприємств зосереджено переважно у сфері торгівлі, деревопереробної, харчової та хімічної промисловості, будівництві та у сфері послуг.

Сьогодні з такими українськими підприємствами, як Сумський завод «Насосенергомаш», «Укравіт», «GFT», «T.B. Fruit» і іншими обговорюємо питання організації нових спільних виробництв на території Узбекистану.

— Які напрями, на Вашу думку, є найбільш перспективними для співробітництва між нашими країнами?

Основоположним напрямом співпраці у взаєминах між Україною та Узбекистаном залишається збереження тенденції розвитку торгово-економічних відносин. Наступні напрями можуть бути охарактеризовані як основні в розвитку двостороннього співробітництва між Узбекистаном і Україною:

• розширення торгово-економічного співробітництва. Запропоновано продовжити проведення регіональних бізнес-форумів у рамках підписаних двосторонніх документів;

• розвиток співробітництва в транспортній сфері. Активізація взаємин з українською стороною щодо використання південних портів України в питанні транспортування бавовни-волокна з Узбекистану;

• запозичення передових технологій і устаткування українського походження в нафтогазовій промисловості, газотранспортній системі й у сучасному виробництві нафтохімічної продукції;

• запровадження науково-технічних розробок НДІ України. З урахуванням розвиненого науково-технічного потенціалу України активізувати роботу з реалізації спільних науково-технічних проектів, створення спільної лабораторії в галузі матеріалознавства та нанофізики, використання нетрадиційних джерел енергії;

• розвиток туризму: продовжити активно залучати українських туроператорів і презентувати туристичний потенціал Узбекистану.

— Які компанії чи проекти Ви виділили б як приклад успішного ділового співробітництва між Узбекистаном і Україною?

Цьогоріч ми успішно відновили реалізацію тютюнової продукції «UZBAT», почали експортувати тютюновий лист і сигаретну продукцію. Нині обсяги поставок оцінюються в $5,5 млн. Нещодавно відбулися візити в Республіку Узбекистан представників українських підприємств — обговорювали торговельне співробітництво з «Узбекнафтогазом». Із компаніями України ведемо переговори про створення торгового дому на території Узбекистану. У Києві вже функціонують схожі підприємства — ТД «Torg.UZ» і ТОВ «Укр-Уз Агроекс-Ім». Також в українській столиці відкрито офіс нашого великого підприємства — виробника алюмінієвих радіаторів AKFA. Це свідчить про те, що в узбецької сторони є бажання, прагнення та довіра до українських партнерів. Зі свого боку, наше Посольство має намір активізувати цю тенденцію та залучити більше узбецьких підприємств на ринок України.

Українські автолюбителі добре знають авто, вироблені на базі абсолютно нової для нашої країни галузі — автопрому, який з'явився після набуття Узбекистаном незалежності. Із метою нарощення продажу наших машин компанія «Укр-УзАвто» презентувала 11 серпня 2016 року в м. Києві новий автомобільний бренд економ-класу RAVON-R2. Починаючи з 2017 року ми поставляємо на український ринок варіант бюджетного седана R4. Очікується, що у 2017 році експорт усього нашого Узавтопрому сягне більше 5 тис. машин.

В Україну почала надходити високотехнологічна продукція Республіки Узбекистан: із липня 2016 року узбецькі підприємства «ARTEL» і «AKFA» почали поставку на український ринок пральних машин, пилососів, телевізорів, конди-

Виступ Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Узбекистан в Україні на Міжнародному економічному форумі «Інновації. Інвестиції. Харківські ініціативи» , 30 вересня 2017 року
Speech by the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Uzbekistan to Ukraine at the International Economic Forum 'Innovations. Investments. Kharkiv Initiatives', September 30, 2017

ціонерів, газових плит, а також радіаторів. Підприємство «AKFA» відкрило офіс у м. Києві. Це є результатом вжитих заходів і успіхом послідовної економічної політики незалежного Узбекистану.

Поряд із цим, в активну фазу увійшли переговори між АТ «Узкімйосанот» і компаніями «Укравіт» і «GFT Ltd» щодо організації виробництв на території Узбекистану засобів захисту рослин, мікродобрив, рідких добрив і біопрепаратів.

Також розпочато переговори між підприємства «T.B. Fruit», «Голден Фрут» (Україна) з «Кува Агроінвест» із випуску концентратів соків, шляхом переробки фруктів і овочів, а також кондитерських виробів із сушених фруктів у Ферганській долині Узбекистану.

Упевнений, що існує величезний потенціал для подальшого розширення двосторонньої торгівлі та збільшення сфер для взаємних інвестицій. Думаю, що ми зробимо все від нас залежне, аби торгово-економічні зв'язки між нашими країнами розвивалися по висхідній і надалі.

— Розвиток культурно-гуманітарного співробітництва між двома країнами є одним із головних напрямів діяльності Вашого посольства.

— В Узбекистану й України є обопільна зацікавленість у розвитку культурно-гуманітарного співробітництва. Чинна договірно-правова база дозволяє розвивати співробітництво також у галузі охорони здоров'я, спорту, туризму, в інформаційній сфері.

Творчі колективи сторін регулярно беруть участь у міжнародних конкурсах, що проводять як у Республіці Узбекистан, так і в Україні. Крім того, налагоджено тісний зв'язок між консерваторіями, книговиданнями, бібліотеками двох країн.

В Україні функціонують два офіційно зареєстрованих узбецьких товариства, які об'єднують узбецьку діаспору: Київське обласне узбецьке товариство «Узбекистан», яке діє з 1985 р., і «Узбецький національний центр «Навруз» у м. Харкові.

В Узбекистані проживає близько 110 тис. етнічних українців, із них 40 тисяч — у Ташкенті. У столиці діють республіканський український культурний центр «Славутич», а також міський український культурний центр «Батьківщина». Є аналогічні центри в містах Алмалик і Янгіюлі. У 2007 році керівник республікан-

ського українського культурного центру «Славутич» В. Бойко на «Всеукраїнському форумі інтелігенції» був нагороджений орденом «За заслуги перед Вітчизною».

Одним із найбільш яскравих проектів у культурно-гуманітарній сфері є ініційоване Посольством спільно з підприємством «АДЕФ-Україна» видання поеми Алішера Навої «Фархад і Ширін» українською мовою. За підтримки провідних українських учених — Героя України Івана Дзюби й поета Бориса Чіпа, а також Державного музею літератури імені Алішера Навої Академії наук Республіки Узбекистан — вдалося за два з половиною роки завершити працю відомого поета України Миколи Бажана, а саме — переклад українською мовою поеми Навої «Фархад і Ширін». Посольством було організовано залучення фінансових коштів і організовано творчі експедиції в Узбекистан. Презентація книги відбулася в травні 2016 року в м. Києві, а в травні 2017 року — у Ташкенті.

Охорона здоров'я

Тісні зв'язки встановлено між АН Узбекистану й установами України. Міцні контакти пов'язують працівників охорони здоров'я двох країн. Останніми роками низка лікарів-педіатрів і акушерів-гінекологів із регіонів Узбекистану проходять стажування в медичних установах Києва, Запоріжжя та Харкова.

Сьогодні у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України навчаються понад 2100 студентів з Узбекистану. Здебільшого вони здобувають освіту в таких великих містах, як Дніпро, Харків, Запоріжжя, Полтава, Суми, Вінниця, Київ та ін.

Протягом 2014–2016 рр. Посольство Республіки Узбекистан у співпраці з Національним центром дитячої кардіології та кардіохірургії України, а також медичним фондом «EurAsia Heart» (Швейцарія) реалізувало гуманітарний проект із проведення хірургічних операцій дітям і літнім людям (23 особи) із захворюваннями серця на безоплатній основі.

Нині ж ці установи обговорюють питання відкриття філії Центру в Узбекистані, а також за участю провідного Кардіоцентру Швейцарії «Klinik im Park» створення SWISS-UKRAINIAN-UZBEK Cardiac Center в Узбекистані.

Хочу зауважити, що потенціал наших взаємовідносин дуже великий і, переконаний, у подальшому зв'язки між Україною та Узбекистаном будуть лише зміцнюватися.

Alisher ABDUALIEV,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
of the Republic of Uzbekistan to Ukraine

UZBEKISTAN–UKRAINE:
Effective Approach and Trust to Partners Are Our Priorities

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Uzbekistan to Ukraine Alisher Khabibullayovych Abdualiev highly assesses the results of the 25th Anniversary of Diplomatic Relations between Ukraine and Uzbekistan. In an interview with the General directorate for rendering services to the diplomatic missions, Mr. Ambassador outlined further prospects for the relationship between our countries.

— Mr. Ambassador, in 2017, the 25th Anniversary of the establishment of diplomatic relations between Uzbekistan and Ukraine is celebrated. How do you assess the cooperation at this stage?

— Diplomatic relations between the Republic of Uzbekistan and Ukraine were established on August 25, 1992, and the diplomatic representation of Ukraine in the Republic of Uzbekistan was opened in 1993. The Embassy of my country in Ukraine has been operating since 1995.

In order of working out and making decisions on the development of bilateral trade and economic relations at the intergovernmental level, the Joint Uzbek-Ukrainian Intergovernmental Commission on Comprehensive Cooperation, headed by the Deputy Prime Ministers of two countries is working.

Uzbekistan and Ukraine are long-standing partners. Strong relations have been established between our countries in various spheres. There is a fairly broad contractual and legal framework that creates favorable conditions for the development of cooperation across the entire spectrum of relations.

The contractual and legal framework consists of 149 bilateral documents, 40 of which are of a trade and economic nature. This shows the desire of the parties, closely and fruitfully interact in trade and economic spheres, actively promote the entry of business circles of both countries into each other's markets.

Uzbekistan and Ukraine belong to a number of states with high scientific potential. The scientific schools of our countries are known for their achievements in the fields of the development of new materials, research in the fields of physics, informatics, electric welding, mining and many others.

— Please, tell us about trade and economic relations between our countries.

— Ukraine is the 10 largest foreign trade partner of Uzbekistan, it accounts for about 4% of the total turnover of the country.

Today we pay more attention to qualitative changes in our trade and economic relations, which are improving their structure every day.

With the participation of the Embassy, a number of programs are being implemented to create favorable conditions for expanding trade. Thus, on January 27, 2016, the Ukrainian Parliament ratified the Protocol on the application of the FTA between its parties and the Republic of Uzbekistan.

— How is our export-import scheme now? What is the dynamics of turnover?

— Now we supply mainly metal and metal products from Ukraine. In Ukraine we carry textile, dried fruits, cars, chemical fertilizers. But Uzbekistan enters the Ukrainian market with new products and huge potential.

With the advent of new manufactures and facilities, our export opportunities are increasing. And I am sure that Uzbek products will be widely represented in Ukraine. Today the enterprises of Uzbekistan are ready to increase the supply to the Ukrainian

market of agricultural machinery, chemical products, automotive products, household appliances, high and low pressure polyethylene, mineral oils, copper and zinc and also products made from them, cable and wire products, fresh and processed fruit and vegetable products, fiber and finished textile products.

Further increase of bilateral trade volumes should be the activation of cooperation between organizations that unite and represent the interests of business circles of two countries - the chambers of commerce and industry of the Republic of Uzbekistan and Ukraine, as well as the regions of two countries.

In March of this year, in Kiev, we organized the Uzbek-Ukrainian business meeting, in which 70 representatives from more than 50 enterprises of the textile, chemical, electrical and construction industries of the two countries took part. The meeting is organized with the support of 'Uzbekengilsanoat', SJSC and 'Ukrlegprom' Association, aimed to increase bilateral investments and trade flows. At the event, the industry exhibition was presented by the enterprises that are part of the structure of 'Uzbekengilsanoat', SJSC, which work in the segments: yarn, thread, fabric, linen, terry, finished products, etc.

During this meeting, 'Uzbekengilsanoat', SJSC and the Ukrainian Association of light industry enterprises signed a Memorandum of cooperation. As a result of the bilateral meetings, commercial contracts were signed for the supply of motor vehicles, textiles, electrical household appliances, construction materials and tobacco products to Ukraine for a total amount of more than $ 47.4 million. Also, a contract was signed for the delivery of technological equipment to 'Dnepropress' company in Uzbekistan for the structure of 'Uzpahtasanoat' in the amount of $ 2 million.

— *In which way is investment cooperation between our countries progressing?*

— The complementarity of the economies of two countries is a good basis for deepening of economic ties. The Uzbek party believes that today it is necessary to move from export and import operations to expanding the investment component and implementing joint projects to enter the markets of third countries.

The expansion of investment cooperation is a priority area of bilateral trade and economic relations. Uzbekistan is ready to consider joint projects, expand the investment component in such sectors as agricultural machinery, processing of agricultural products, creation of livestock farms, pharmacology and others.

There are 60 enterprises with the participation of Ukrainian capital, including 5 enterprises with 100% foreign capital in the territory of the Republic of Uzbekistan. Representative offices of 11 Ukrainian companies and firms are accredited in the Republic of Uzbekistan. These enterprises carry out their activities in the field of agricultural machinery, production of ferrous metals, pharmaceuticals and medicines, as well as the sphere of air transportation.

35 joint ventures with the participation of Uzbek capital operate in Ukraine. The main spheres of their activity are the production of consumer goods, the delivery of a wide range of export products to the Ukrainian market, the provision of services, etc.

The activity of the operating enterprises is concentrated mainly in the sphere of trade, wood processing, food and chemical industry, construction and services.

Today, we discuss the organization of new joint ventures in the territory of Uzbekistan with such Ukrainian enterprises, like the 'Nasosenergomash', JSC, Sumy, 'Ukravit', GFT and T.B. Fruit and others.

— *Which directions, in your opinion, are the most promising for cooperation between our countries?*

— The fundamental direction of cooperation in the relations between Ukraine and Uzbekistan remains the preservation of the development trend of trade and economic relations. The following directions can be called the main in the development of bilateral cooperation between Uzbekistan and Ukraine:

• Expansion of trade and economic cooperation. It is proposed to continue holding of regional business forums within the framework of the signed bilateral documents.

• Development of cooperation in the transport sphere. Activation of interaction with the Ukrainian side on the use of southern ports of Ukraine in the transportation of cotton fiber from Uzbekistan.

• Attracting advanced technologies and equipment of Ukrainian origin to the oil and gas industry, the gas transportation system and the existing modern petrochemical production.

• Attraction of scientific and technical working-outs of scientific research institute of Ukraine. Taking into account the developed scientific and technical potential of Ukraine, to intensify work on the implementation of joint scientific and technical projects, the creation of a joint laboratory in the field of materials science and nanophysics, and the use of non-traditional energy sources.

• Development of tourism. Continue working on the active involvement of Ukrainian tour operators and the presentation of the tourism potential of Uzbekistan.

— Which companies or projects would you single out as an example of successful business cooperation between Uzbekistan and Ukraine?

— This year we successfully resumed the realization of UZVAT cigarette products, started exporting tobacco leaf and cigarette products. At the moment, the volume of supplies is estimated at $ 5.5 million. Recently, the representatives of Ukrainian enterprises visited the Republic of Uzbekistan, where commercial cooperation with the National Holding Company 'Uzbekneftegaz' was discussed. We are negotiating with Ukrainian companies on establishing a trading house in the territory of Uzbekistan. Similar enterprises are operating in Kyiv — 'Torg.UZ' Trading House and 'Ukr-Uz Agroex-Im', Ltd. Also, the office of our large enterprise - the manufacturer of aluminum radiators AKFA is opened in the capital of Ukraine. This shows that the Uzbek side has a desire, aspiration and trust to Ukrainian partners. From our part, our Embassy intends to activate this direction and attract more Uzbek enterprises to the Ukrainian market.

Ukrainian motorists are well aware of cars produced on the basis of a completely new industry for our country — the auto industry, which appeared after gaining the independence in the Republic of Uzbekistan. In order to increase sales of our machines, 'Ukr-UzAvto' company presented on August 11, 2016 in Kyiv a new car brand of economy class, which is called RAVON-R2. Starting from 2017, we began to supply to the Ukrainian market a variant of the budget R4 sedan. It is expected that in 2017 the entire export of our Uzbek automotive industry will amount more than 5 thousand cars.

The high-tech products of the Republic of Uzbekistan began to appear in Ukraine: from July 2016, the Uzbek enterprises 'ARTEL' and 'AKFA' started supplying washing machines, vacuum cleaners, television sets, air conditioners, gas stoves and radiators to the Ukrainian market. AKFA opened an office in Kiev. This is the result of the measures, which were taken and the success of the consistent economic policy of independent Uzbekistan.

Along with this, negotiations between 'Uzkimyosanot', JSC, 'Ukravit' and 'GFT Ltd' companies on the organization of production on the territory of Uzbekistan of plant protection products, microfertilizers, liquid fertilizers and biologics entered into an active phase.

Negotiations were also initiated between 'T.B. Fruit', 'Golden Fruit' (Ukraine) and 'Kuva Agroinvest' on the production of juice concentrates, by processing fruits and vegetables, as well as confectionery products from dried fruit in the Ferghana valley of Uzbekistan.

I am confident that there is a huge potential for further expansion of bilateral trade and increasing areas for mutual investment. I think that we will do our best to ensure the development of trade and economic relations between our countries in the future.

— The development of cultural and humanitarian cooperation between two countries is one of the key activities of the Embassy.

— Uzbekistan and Ukraine have a mutual interest in the development of cultural and humanitarian cooperation. The existing legal framework allows to develop cooperation in the field of health, sports, tourism, information sphere.

Creative collectives of the parties regularly participate in international competitions, held, both in the Republic of Uzbekistan and in Ukraine. A close relationship has been established between conservatories, publishing houses and libraries of two countries.

There are two officially registered Uzbek societies that unite the Uzbek diaspora in Ukraine: The Kyiv Regional Uzbek Society 'Uzbekistan', has been operating since 1985 and The Uzbek National Center 'Navruz' in Kharkov.

About 110 thousand of ethnic Ukrainians live in Uzbekistan, 40 thousand of them live in Tashkent. In the capital, there are the Republican Ukrainian Cultural Center 'Slavutych', as well as Ukrainian Cultural Center 'Motherland'. There are similar centers in the cities of Almalyk and Yangiyul. In 2007, the Head of the Republican Ukrainian Cultural Center 'Slavutych' V. Boyko at the 'All-Ukrainian Forum of Intellectuals' was awarded the Order 'For Services to the Motherland'.

One of the bright projects in the cultural and humanitarian sphere is the project initiated by the Embassy together with the 'Adef-Ukraine' Publishing House, the publication of the poem of Alisher Navoi 'Farhad and Shirin' in the Ukrainian language.

The Embassy together with the 'Adef-Ukraine' Publishing House, with the support of leading Ukrainian scientists — the Hero of Ukraine Ivan Dzyuba and the poet Borys Chip, as well as the State Museum of Literature named after Alisher Navoi of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, managed to complete the works of the famous Ukrainian poet Mykola Bazhan — translation of the poem of the great Uzbek writer Alisher Navoi 'Farhad and Shirin' into the Ukrainian language. The Embassy organized the attraction of financial resources and organized creative expeditions to Uzbekistan. The book was presented on May 2016 in Kiev, and in Tashkent on May 2017.

Healthcare

Close ties have been established between the Academy of Sciences of Uzbekistan and the institutions of Ukraine. Good contacts are linked to health workers of two countries. In recent years, a number of pediatricians and obstetrician-gynecologists from the regions of Uzbekistan have been internships in medical institutions in Kyiv, Zaporozhye and Kharkov every year.

Currently, more than 2100 students from Uzbekistan study at universities of Ukraine. Mainly, they study in such large cities as Dnepropetrovsk, Kharkov, Zaporozhye, Poltava, Sumy, Vinnitsa, Kyiv, etc.

During 2014–2016 years, in cooperation with the National Center for Pediatric Cardiology and Cardiac Surgery of Ukraine and 'EurAsia Heart' Medical Fund (Switzerland), the Embassy implemented a humanitarian project to conduct surgical operations for children and the elderly (23 people) suffering from heart disease at no charge.

Today, the National Center for Pediatric Cardiology and Cardiac Surgery of Ukraine together with 'EurAsia Heart' Medical Fund (Switzerland) are discussing the opening of the Center's subsidiary in Uzbekistan, and the creation of SWISS-UKRAINIAN-UZBEK Cardiac Center in Uzbekistan with the participation of the leading Cardio Center in Switzerland 'Klinik im Park'.

I want to note that the potential of our relations is very great and I am sure that in the future the relations between Ukraine and Uzbekistan will only be strengthened.

Дипломатичний корпус України

Diplomatic Corps of Ukraine

Надзвичайні і Повноважні Посли України в іноземних державах

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to foreign countries

Дані подано станом
на 15 жовтня 2017. Можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій
будуть подані у наступному випуску щорічника

При підготовці щорічника
використано матеріали
Міністерства закордонних справ України

Data current as of October 15, 2017.
Possible changes in composition of the heads
of diplomatic missions
will be provided in the next issues of the edition

Data of the Ministry of Foreign Affairs
of Ukraine were used for preparation
for this year-book materials

АВСТРАЛІЙСЬКИЙ СОЮЗ
The Commonwealth of Australia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
24.09.2015

МИКОЛА КУЛІНІЧ
Mykola Kulinich

Надзвичайний і Повноважний Посол Олександр Міщенко (2004–2005); Тимчасовий повірений у справах Сергій Білогуб (2005–2007); Посол України в Австралії та Новій Зеландії Валентин Адомайтіс (2007–2011)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary Oleksandr Mishchenko (2004–2005); Chargé d'Affaires Serhii Bilohub (2005–2007); Ambassador of Ukraine to Australia and New Zealand Valentyn Adomaitis (2007–2011)

АВСТРІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Austria

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
17.11.2014

ОЛЕКСАНДР ЩЕРБА
Oleksandr Shcherba

Надзвичайні і Повноважні Посли: Юрій Костенко (1992–1994); Микола Макаревич (1994–1999); Володимир Огризко (1999–2005); Володимир Єльченко (2005–2008); Євген Чорнобривко (2008–2010); Андрій Березний (2010–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary: Yurii Kostenko (1992–1994); Mykola Makarevych (1994–1999); Volodymyr Ohryzko (1999–2005); Volodymyr Yelchenko (2005–2008); Yevhen Chornobryvko (2008–2010); Andrii Bereznyi (2010–2014)

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Azerbaijan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
24.02.2011

ОЛЕКСАНДР МІЩЕНКО
Oleksandr Mishchenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Борис Алексенко (1997–2004);
Анатолій Юрченко (2004–2005);
Тимчасовий повірений у справах
Ігор Кизима (2005);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Степан Волковецький (2005–2008);
Борис Клімчук (2008–2010);
Тимчасовий повірений у справах
Мирослав Блащук (2010–2011)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Borys Aleksenko (1997–2004);
Anatolii Yurchenko (2004–2005);
Chargé d'Affaires
Ihor Kyzyma (2005);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Stepan Volkovetskyi (2005–2008);
Borys Klimchuk (2008–2010);
Chargé d'Affaires
Myroslav Blashchuk (2010–2011)

АЛЖИРСЬКА НАРОДНА ДЕМОКРАТИЧНА РЕСПУБЛІКА
The People's Democratic Republic of Algeria

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
21.11.2016

АНДРІЙ БІЛЕЦЬКИЙ
Andrii Biletskyi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Михайло Дашкевич (1999–2004);
Сергій Боровик (2004–2009);
Валерій Кірдода (2009–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Вадим Блажей (2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Mykhailo Dashkevych (1999–2004);
Serhii Borovyk (2004–2009);
Valerii Kirdoda (2009–2014);
Chargé d'Affaires
Vadym Blazhei (2015–2016)

РЕСПУБЛІКА АНГОЛА
Republic of Angola

Тимчасовий повірений у справах
Charge d'Affaires
2016

ГЕННАДІЙ РОГОВЕЦЬ
Hennadii Rohovets

АРГЕНТИНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Argentine Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
25.09.2013

ЮРІЙ ДЮДІН
Yurii Diudin

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Олександр Никоненко (1993–1994);
Віктор Пащук (1994–2001);
Олександр Майданник (2001–2004);
Олександр Никоненко (2004–2008);
Олександр Тараненко (2008–2013)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Oleksandr Nykonenko (1993–1994);
Viktor Pashchuk (1994–2001);
Oleksandr Maidannyk (2001–2004);
Oleksandr Nykonenko (2004–2008);
Oleksandr Taranenko (2008–2013)

КОРОЛІВСТВО БЕЛЬГІЯ
The Kingdom of Belgium

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
04.02.2016

МИКОЛА ТОЧИЦЬКИЙ
Mykola Tochytskyi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Василенко (1992–1995);
Борис Тарасюк (1995–1998);
Костянтин Грищенко (1998–2000);
Володимир Хандогій (2000–2006);
Ярослав Коваль (2006–2008);
Євген Бершеда (2008–2010);
Ігор Долгов (2010–2015);
Тимчасовий повірений у справах
Андрій Кузьменко (2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Vasylenko (1992–1995);
Borys Tarasiuk (1995–1998);
Kostiantyn Gryschenko (1998–2000);
Volodymyr Khandogiy (2000–2006);
Yaroslav Koval (2006–2008);
Yevhen Bersheda (2008–2010);
Ihor Dolhov (2010-2015);
Chargé d'Affaires
Andrii Kuzmenko (2015–2016)

РЕСПУБЛІКА БІЛОРУСЬ
The Republic of Belarus

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
16.02.2017

ІГОР КИЗИМ
Ihor Kyzym

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Желіба (1992–1998);
Анатолій Дронь (1998–2003);
Петро Шаповал (2003–2005);
Валентин Наливайченко (2005–2006);
Ігор Ліховий (2006–2010);
Роман Безсмертний (2010–2011);
Віктор Тихонов (2011–2013);
Михайло Єжель (2013–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Валерій Джигун (2015–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Zheliba (1992–1998);
Anatolii Dron (1998–2003);
Petro Shapoval (2003–2005);
Valentyn Nalyvaichenko (2005–2006);
Ihor Likhovyi (2006–2010);
Roman Bezsmertnyi (2010–2011);
Viktor Tykhonov (2011–2013);
Mykhailo Yezhel (2013–2014);
Chargé d'Affaires
Valerii Dzhyhun (2015–2017)

РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ
The Republic of Bulgaria

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
04.03.2011

МИКОЛА БАЛТАЖИ
Mykola Baltazhy

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Воробйов (1993–1998);
В'ячеслав Похвальський (1998–2004);
Юрій Рилач (2004–2006);
Віктор Кальник (2007–2011)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Vorobiov (1993–1998);
Viacheslav Pohvalskyi (1998–2004);
Yurii Rylach (2004–2006);
Viktor Kalnyk (2007–2011)

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА БРАЗИЛІЯ
The Federative Republic of Brazil

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
24.03.2012

РОСТИСЛАВ ТРОНЕНКО
Rostyslav Tronenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Никоненко (1996–2000);
Юрій Богаєвський (2001–2006);
Володимир Лакомов (2007–2010);
Ігор Грушко (2010–2012)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Nykonenko (1996–2000);
Yurii Bohaievskyi (2001–2006);
Volodymyr Lakomov (2007–2010);
Ihor Hrushko (2010–2012)

СВЯТИЙ ПРЕСТОЛ (ВАТИКАН)
The Holly See (Vatican)

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.12.2006

ТЕТЯНА ІЖЕВСЬКА
Tetiana Izhevska

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ніна Ковальська (1998–2003);
Григорій Хоружий (2004–2006)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Nina Kovalska (1998–2003);
Hryhorii Khoruzhyi (2004–2006)

СПОЛУЧЕНЕ КОРОЛІВСТВО ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ
The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
26.08.2015

НАТАЛІЯ ГАЛІБАРЕНКО
Nataliia Halibarenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Сергій Комісаренко (1992–1997);
Володимир Василенко (1997–2002);
Ігор Мітюков (2002–2005);
Ігор Харченко (2005–2010);
Володимир Хандогій (2010–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Андрій Кузьменко(2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Serhii Komisarenko (1992–1997);
Volodymyr Vasylenko (1997–2002);
Ihor Mitiukov (2002–2005);
Ihor Kharchenko (2005–2010);
Volodymyr Khandogiy (2010–2014);
Chargé d'Affaires
Andrii Kuzmenko (2015–2016)

СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА В'ЄТНАМ
The Socialist Republic of Vietnam

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.06.2010

ОЛЕКСІЙ ШОВКОПЛЯС
Oleksii Shovkoplias

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ростислав Білодід (1999–2003);
Павло Султанський (2003–2008);
Іван Довганич (2008–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Rostyslav Bilodid (1999–2003);
Pavlo Sultanskyi (2003–2008);
Ivan Dovhanych (2008–2010)

РЕСПУБЛІКА ВІРМЕНІЯ
The Republic of Armenia

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

ВАСИЛЬ СЕРДЕГА
Vasyl Serdeha

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Божко (1996–2001);
Володимир Тягло (2002–2005);
Олександр Божко (2005–2009);
Іван Кухта (2010–2014);
Тимчасові повірені у справах:
Іван Загородний (2015–2016);
Вадим Піхуля (2016–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Bozhko (1996–2001);
Volodymyr Tiahlo (2002–2005);
Oleksandr Bozhko (2005–2009);
Ivan Kukhta (2010–2014);
Chargé d'Affaires:
Ivan Zahorodnyi (2015–2016);
Vadym Pikhulia (2016–2017)

ГРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА
The Hellenic Republic

Тимчасовий повірений у справах
Charge d'Affaires
2017

НАТАЛІЯ КОСЕНКО
Nataliia Kosenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Борис Корнєєнко (1993–1997);
Юрій Сергєєв (1997–2000);
Віктор Кальник (2001–2005);
Валерій Цибух (2005–2010);
Володимир Шкуров (2010–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Borys Kornieienko (1993–1997);
Yurii Serhieiev (1997–2000);
Viktor Kalnyk (2001–2005);
Valerii Tsybukh (2005–2010);
Volodymyr Shkurov (2010–2017)

ГРУЗІЯ
Georgia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
03.02.2017

ІГОР ДОЛГОВ
Ihor Dolhov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Анатолій Касьяненко (1993–1997);
Степан Волковецький (1998–2003);
Микола Спис (2003–2009);
Василь Цибенко (2009–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Георгій Назаров (2015–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Anatolii Kasianenko (1993–1997);
Stepan Volkovetskyi (1998–2003);
Mykola Spys (2003–2009);
Vasyl Tsybenko (2009–2014);
Chargé d'Affaires
Heorhii Nazarov (2015–2017)

КОРОЛІВСТВО ДАНІЯ
The Kingdom of Denmark

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2016

АРТЕМ ВЛАДИМИРОВ
Artem Vladymyrov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Костянтин Масик (1992–1995);
Олексій Рибак (1995–1997);
Ігор Подолєв (1997–1999);
Олександр Сліпченко (1999–2002);
Наталія Зарудна (2004–2008);
Тимчасовий повірений у справах
Олена Полуніна (2008–2009);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Павло Рябікін (2009–2010);
Михайло Скуратовський (2010–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Андрій Бірюченко (2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Kostiantyn Masyk (1992–1995);
Oleksii Rybak (1995–1997);
Ihor Podoliev (1997–1999);
Oleksandr Slipchenko (1999–2002);
Nataliia Zarudna (2004–2008);
Chargé d'Affaires Olena Polunina (2008–2009);
Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Pavlo Riabikin (2009–2010);
Mykhailo Skuratovskyi (2010–2014);
Chargé d'Affaires
Andrii Biriuchenko (2015–2016)

ЕСТОНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Estonia

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

ВАСИЛЬ ЯКОВЕНКО
Vasyl Yakovenko

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Юрій Олененко (1993–1999);
Микола Макаревич (1999–2006);
Павло Кір'яков (2006–2010);
Володимир Крижанівський (2010–2017)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Yurii Olenenko (1993–1999);
Mykola Makarevych (1999–2006);
Pavlo Kiriakov (2006–2010);
Volodymyr Kryzhanivskyi (2010–2017)

ФЕДЕРАТИВНА ДЕМОКРАТИЧНА РЕСПУБЛІКА ЕФІОПІЯ
The Federal Democratic Republic of Ethiopia

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
09.2015

МИХАЙЛО КІРІЧЕНКО
Mykhailo Kirichenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олексій Рибак (2000–2004);
Владислав Дем'яненко (2005–2009);
Тимчасовий повірений у справах
Олександр Буравченков (2009–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksii Rybak (2000–2004);
Vladyslav Demianenko (2005–2009);
Chargé d'Affaires
Oleksandr Buravchenkov (2009–2015)

АРАБСЬКА РЕСПУБЛІКА ЄГИПЕТ
The Arab Republic of Egypt

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
13.01.2015

ГЕННАДІЙ ЛАТІЙ
Hennadii Latii

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Віктор Нагайчук (1993–1997);
Сергій Камишев (1997–1998);
Іван Кулеба (1998–2000);
Андрій Веселовський (2001–2005);
Тимчасовий повірений у справах
Валерій Григораш (2010–2011);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Євген Кириленко (2011–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Viktor Nahaichuk (1993–1997);
Serhii Kamyshev (1997–1998);
Ivan Kuleba (1998–2000);
Andrii Veselovskyi (2001–2005);
Chargé d'Affaires
Valerii Hryhorash (2010–2011);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Yevhen Kyrylenko (2011–2014)

ДЕРЖАВА ІЗРАЇЛЬ
The State of Israel

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.06.2010

ГЕННАДІЙ НАДОЛЕНКО
Hennadii Nadolenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Юрій Щербак (1992–1994);
Олександр Майданник (1996–1998);
Дмитро Марков (1998–2002);
Олександр Сліпченко (2002–2004);
Ігор Тимофєєв (2005–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yurii Shcherbak (1992–1994);
Oleksandr Maidannyk (1996–1998);
Dmytro Markov (1998–2002);
Oleksandr Slipchenko (2002–2004);
Ihor Tymofieiev (2005–2010)

РЕСПУБЛІКА ІНДІЯ
The Republic of India

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
24.11.2015

ІГОР ПОЛІХА
Ihor Polikha

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Георгій Ходоровський (1992–1998);
Валентин Адомайтіс (1998–2000);
Олег Семенець (2001–2006);
Ігор Поліха (2007–2010);
Олександр Шевченко (2010–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Heorhii Khodorovskyi (1992–1998);
Valentyn Adomaitis (1998–2000);
Oleh Semenets (2001–2006);
Ihor Polikha (2007–2010);
Oleksandr Shevchenko (2010–2015)

РЕСПУБЛІКА ІНДОНЕЗІЯ
The Republic of Indonesia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.02.2012

ВОЛОДИМИР ПАХІЛЬ
Volodymyr Pakhil

Надзвичайний і Повноважний Посол:
Ігор Литвин (1997–1999);
Тимчасовий повірений у справах
Олександр Сіренко (2011–2012)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary:
Ihor Lytvyn (1997–1999);
Chargé d'Affaires
Oleksandr Sirenko (2011–2012)

РЕСПУБЛІКА ІРАК
The Republic of Iraq

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
16.02.2017

ВІКТОР НЕДОПАС
Viktor Nedopas

Надзвичайний і Повноважний Посол:
Анатолій Маринець (2012–2016);
Тимчасовий повірений у справах
Олександр Кузаков (2016–2017)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary:
Anatolii Marynets (2012–2016);
Chargé d'Affaires
Oleksandr Kuzakov (2016–2017)

ІСЛАМСЬКА РЕСПУБЛІКА ІРАН
The Islamic Republic of Iran

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
08.12.2015

СЕРГІЙ БУРДИЛЯК
Serhii Burdyliak

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Іван Майдан (1993–1996);
Володимир Бутяга (1997–2000);
Костянтин Морозов (2000–2002);
Вадим Примаченко (2002–2004);
Володимир Бутяга (2004–2007);
Ігор Логінов (2007–2010);
Олександр Самарський (2010–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Сергій Красношапка (2014–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ivan Maidan (1993–1996);
Volodymyr Butiaha (1997–2000);
Kostiantyn Morozov (2000–2002);
Vadym Prymachenko (2002–2004);
Volodymyr Butiaha (2004–2007);
Ihor Lohinov (2007–2010);
Oleksandr Samarskyi (2010–2014);
Chargé d'Affaires
Serhii Krasnoshapka (2014–2015)

ІРЛАНДІЯ
Ireland

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

ОЛЕНА ШАЛОПУТ
Olena Shaloput

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Євген Перелигін (2004–2008);
Борис Базилевський (2008–2010);
Сергій Рева (2010–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Сергій Романенко (2015–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yevhen Perelyhin (2004–2008);
Borys Bazylevskyi (2008–2010);
Serhii Reva (2010–2014);
Chargé d'Affaires
Serhii Romanenko (2015–2017)

КОРОЛІВСТВО ІСПАНІЯ
The Kingdom of Spain

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.03.2016

АНАТОЛІЙ ЩЕРБА
Anatolii Shcherba

Тимчасовий повірений у справах Олександр Гнєдих (1995–1997);
Надзвичайний і Повноважний Посол Олександр Тараненко (1997–2004);
Тимчасовий повірений у справах Олег Власенко (2004–2006);
Надзвичайні і Повноважні Посли: Анатолій Щерба (2006–2012); Сергій Погорельцев (2012–2016)

Chargé d'Affaires Oleksandr Gniedykh (1995–1997);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary Oleksandr Taranenko (1997–2004);
Chargé d'Affaires Oleh Vlasenko (2004–2006);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary: Anatolii Shcherba (2006–2012); Serhii Pohoreltsev (2012–2016)

ІТАЛІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА
Italian Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
28.12.2012

ЄВГЕН ПЕРЕЛИГІН
Yevhen Perelyhin

Надзвичайні і Повноважні Посли: Анатолій Орел (1992–1997); Володимир Євтух (1997–1999); Борис Гудима (1999–2004); Анатолій Орел (2004–2005); Георгій Чернявський (2005–2012)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary: Anatolii Orel (1992–1997); Volodymyr Yevtukh (1997–1999); Borys Hudyma (1999–2004); Anatolii Orel (2004–2005); Heorhii Cherniavskyi (2005–2012)

ХАШИМІТСЬКЕ КОРОЛІВСТВО ЙОРДАНІЯ
The Hashemite Kingdom of Jordan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
15.06.2010

СЕРГІЙ ПАСЬКО
Serhii Pasko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Євген Микитенко (1997–2001);
Віктор Нагайчук (2003–2008);
Юрій Малько (2008–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yevhen Mykytenko (1997–2001);
Viktor Nahaichuk (2003–2008);
Yurii Malko (2008–2010)

РЕСПУБЛІКА КАЗАХСТАН
The Republic of Kazakhstan

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affairs
01.02.2017

ВОЛОДИМИР ДЖИДЖОРА
Volodymyr Dzhydzhora

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Віктор Богатир (1993–1999);
Євген Карташов (2000–2001);
Василь Цибенко (2001–2005);
Микола Селівон (2006–2010);
Олег Дьомін (2010–2013);
Тимчасовий повірений у справах
Юрій Лазебник (2013–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Viktor Bohatyr (1993–1999);
Yevhen Kartashov (2000–2001);
Vasyl Thsybenko (2001–2005);
Mykola Selivon (2006–2010);
Oleh Diomin (2010–2013);
Chargé d'Affaires
Yurii Lazebnyk (2013–2017)

КАНАДА
Canada

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
22.09.2015

АНДРІЙ ШЕВЧЕНКО
Andrii Shevchenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Левко Лук'яненко (1992–1993);
Віктор Батюк (1993–1996);
Володимир Фуркало (1996–1998);
Юрій Щербак (1999–2003);
Микола Маймескул (2004–2006);
Ігор Осташ (2006–2011);
Михайло Хоменко (2011);
Тимчасові повірені у справах:
Марко Шевченко (2011–2012);
Вадим Пристайко (2012–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Levko Lukianenko (1992–1993);
Viktor Batiuk (1993–1996);
Volodymyr Furkalo (1996–1998);
Yurii Shcherbak (1999–2003);
Mykola Maimeskul (2004–2006);
Ihor Ostash (2006–2011);
Mykhailo Khomenko (2011);
Chargé d'Affaires:
Marko Shevchenko (2011–2012);
Vadym Prystaiko (2012–2015)

ДЕРЖАВА КАТАР
The State of Qatar

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
28.12.2012

ЄВГЕН МИКИТЕНКО
Yevhen Mykytenko

РЕСПУБЛІКА КЕНІЯ
The Republic of Kenya

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
19.03.2015

ЄВГЕНІЙ ЦИМБАЛЮК
Yevhenii Tsymbaliuk

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Андрій Веселовський (2002–2003);
Володимир Забігайло (2003–2005);
Владислав Дем'яненко (2006–2009);
Тимчасові повірені у справах:
Олег Белоколос (2009–2010);
Володимир Бутяга (2010–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Andrii Veselovskyi (2002–2003);
Volodymyr Zabihailo (2003–2005);
Vladyslav Demianenko (2006–2009);
Chargé d'Affaires:
Oleh Belokolos (2009–2010);
Volodymyr Butiaha (2010–2014)

КИТАЙСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА
The People's Republic of China

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
18.07.2013

ОЛЕГ ДЬОМІН
Oleh Diomin

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Анатолій Плюшко (1993–1998);
Ігор Литвин (1999–2001);
Михайло Резник (2001–2004);
Сергій Камишев (2004–2009);
Юрій Костенко (2009–2012);
Тимчасовий повірений у справах
Василь Гамянін (2012–2013)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Anatolii Pliushko (1993–1998);
Ihor Lytvyn (1999–2001);
Mykhailo Reznyk (2001–2004);
Serhii Kamyshev (2004–2009);
Yurii Kostenko (2009–2012);
Chargé d'Affaires
Vasyl Hamianin (2012–2013)

КИРГИЗЬКА РЕСПУБЛІКА
The Kyrgyz Republic

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
18.05.2017

ІГОР БІЛЕНЬКИЙ
Ihor Bilenkyi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Віктор Богатир (1995–1999);
Петро Шаповал (2001–2003);
Тимчасовий повірений у справах
Олександр Балдинюк (2003–2004);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Божко (2004–2005);
Володимир Тягло (2005–2008);
Володимир Соловей (2008–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Микола Яремчук (2014–2015);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Микола Дорошенко (2015–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Viktor Bohatyr (1995–1999);
Petro Shapoval (2001–2003);
Charge d'Affairs
Oleksandr Baldyniuk (2003–2004);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Bozhko (2004–2005);
Volodymyr Tiahlo (2005–2008);
Volodymyr Solovei (2008–2014);
Chargé d'Affaires
Mykola Yaremchuk (2014–2015);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary
Mykola Doroshenko (2015–2017)

РЕСПУБЛІКА КІПР
The Republic of Cyprus

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
21.02.2012

БОРИС ГУМЕНЮК
Borys Humeniuk

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Борис Гуменюк (2003–2007);
Олександр Дем'янюк (2007–2012)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Borys Humeniuk (2003–2007);
Oleksandr Demianiuk (2007–2012)

РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ
The Republic of Korea

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
06.06.2017

ОЛЕКСАНДР ГОРІН
Oleksandr Horin

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Михайло Резник (1997–2001);
Володимир Фуркало (2001–2005);
Юрій Мушка (2006–2008);
Володимир Бєлашов (2008–2011);
Василь Мармазов (2011–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Mykhailo Reznyk (1997–2001);
Volodymyr Furkalo (2001–2005);
Yurii Mushka (2006–2008);
Volodymyr Bielashov (2008–2011);
Vasyl Marmazov (2011–2017)

РЕСПУБЛІКА КУБА
The Republic of Cuba

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2016

МИХАЙЛО ХОМЕНКО
Mykhailo Khomenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Тараненко (1995–1997);
Євген Свинарчук (1997–2000);
Віктор Пащук (2001–2005);
Олександр Гнєдих (2005–2008);
Тетяна Саєнко (2009–2013);
Тимчасові повірені у справах:
Володимир Козлов (2013–2014);
Олександр Киричок (2014–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Taranenko (1995–1997);
Yevhen Svynarchuk (1997–2000);
Viktor Pashchuk (2001–2005);
Oleksandr Hniedykh (2005–2008);
Tetiana Saienko (2009–2013);
Chargé d'Affaires:
Volodymyr Kozlov (2013–2014);
Oleksandr Kyrychok (2014–2016)

ДЕРЖАВА КУВЕЙТ
The State of Kuwait

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
02.08.2010

ВОЛОДИМИР ТОЛКАЧ
Volodymyr Tolkach

Надзвичайний
і Повноважний Посол
Анатолій Бурмаков (2003–2005)

Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary
Anatolii Burmakov (2003–2005)

ЛАТВІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Latvia

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

АЛІСА ПОДОЛЯК
Alisa Podoliak

Тимчасовий Повірений у справах
Володимир Чорний (1993–1997);
Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Віктор Михайловський (1997–2004);
Мирон Янків (2004–2005);
Рауль Чілачава (2005–2010);
Анатолій Олійник (2011–2015);
Євген Перебийніс (2015–2017)

Chargé d'Affaires
Volodymyr Chornyi (1993–1997);
Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Viktor Mykhailovskyi (1997–2004);
Myron Yankiv (2004–2005);
Raul Chilachava (2005–2010);
Anatolii Oliinyk (2011–2015);
Yevhen Perebyinis (2015–2017)

ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Lithuania

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
31.10.2015

ВОЛОДИМИР ЯЦЕНКІВСЬКИЙ
Volodymyr Yatsenkivskyi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ростислав Білодід (1992–1999);
Валентин Зайчук (2000–2001);
Микола Деркач (2001–2004);
Борис Климчук (2004–2007);
Ігор Прокопчук (2008–2011);
Валерій Жовтенко (2011–2015);
Тимчасовий повірений у справах
Андрій Скляр (2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Rostyslav Bilodid (1992–1999);
Valentyn Zaichuk (2000–2001);
Mykola Derkach (2001–2004);
Borys Klymchuk (2004–2007);
Ihor Prokopchuk (2008–2011);
Valerii Zhovtenko (2011–2015);
Chargé d'Affaires
Andrii Skliar (2015)

ЛІВАНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Lebanon

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
23.08.2016

ІГОР ОСТАШ
Ihor Ostash

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Сергій Камишев (1998–2001);
Валерій Рилач (2002–2006);
Борис Захарчук (2006–2009);
Володимир Коваль (2009–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Віталій Боровко (2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Serhii Kamyshev (1998–2001);
Valerii Rylach (2002–2006);
Borys Zakharchuk (2006–2009);
Volodymyr Koval (2009–2014);
Chargé d'Affaires
Vitalii Borovko (2015–2016)

ЛІВІЯ
Libya

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
16.07.2010

МИКОЛА НАГОРНИЙ
Mykola Nahornyi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олексій Рибак (1999–2006);
Геннадій Латій (2006–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksii Rybak (1999–2006);
Hennadii Latii (2006–2010)

РЕСПУБЛІКА МАКЕДОНІЯ
The Republic of Macedonia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
06.09.2017

НАТАЛІЯ ЗАДОРОЖНЮК
Nataliia Zadorozhnuk

Надзвичайні і Повноважні Посли:
В'ячеслав Похвальський (1999–2001);
Павло Кір'яков (2001–2003);
Олексій Шовкопляс (2004–2005);
Віталій Москаленко (2005–2009);
Юрій Гончарук (2009–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Viacheslav Pokhvalskyi (1999–2001);
Pavlo Kiriakov (2001–2003);
Oleksii Shovkoplias (2004–2005);
Vitalii Moskalenko (2005–2009);
Yurii Honcharuk (2009–2017)

МАЛАЙЗІЯ
Malaysia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
18.06.2016

ОЛЕКСАНДР НЕЧИТАЙЛО
Oleksandr Nechytailo

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Шевченко (2004–2009);
Ігор Лоссовський (2009–2010);
Ігор Гуменний (2010–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Shevchenko (2004–2009);
Ihor Lossovskyi (2009–2010);
Ihor Humennyi (2010–2016)

КОРОЛІВСТВО МАРОККО
The Kingdom of Morocco

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
24.02.2011

ЯРОСЛАВ КОВАЛЬ
Yaroslav Koval

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Юрій Малько (2000–2004);
Борис Гудима (2004–2007);
Віталій Йохна (2007–2011)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yurii Malko (2000–2004);
Borys Hudyma (2004–2007);
Vitalii Yokhna (2007–2011)

МЕКСИКАНСЬКІ СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ
The United Mexican States

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
25.01.2012

РУСЛАН СПІРІН
Ruslan Spirin

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Юрій Щербак (1997–1998);
Олександр Тараненко (2004–2007);
Олексій Бранашко (2007–2012)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yurii Shcherbak (1997–1998);
Oleksandr Taranenko (2004–2007);
Oleksii Branashko (2007–2012)

РЕСПУБЛІКА МОЛДОВА
The Republic of Moldova

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
28.07.2015

ІВАН ГНАТИШИН
Ivan Hnatyshyn

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Віталій Бойко (1993–1994);
Євген Левицький (Тимчасовий повірений у справах) (1994–1996);
Іван Гнатишин (1996–2000);
Петро Чалий (2000–2006);
Сергій Пирожков (2007–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Vitalii Boiko (1993–1994);
Yevhen Levytskyi (Chargé d'Affaires) (1994–1996);
Ivan Hnatyshyn (1996–2000);
Petro Chalyi (2000–2006);
Serhii Pyrozhkov (2007–2015)

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІГЕРІЯ
The Federative Republic of Nigeria

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
19.03.2015

ВАЛЕРІЙ АЛЕКСАНДРУК
Valerii Aleksandruk

Надзвичайний і Повноважний Посол:
Володимир Бутяга (2001–2003);
Тимчасовий повірений у справах
Віктор Семененко (2003–2004);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олег Скоропад (2005–2009);
Валерій Васильєв (2009–2014)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Butiaha (2001–2003);
Charge d'Affairs
Viktor Semenenko (2003–2004);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleh Skoropad (2005–2009);
Valerii Vasyliev (2009–2014)

КОРОЛІВСТВО НІДЕРЛАНДИ
The Kingdom of the Netherlands

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
17.03.2017

ВСЕВОЛОД ЧЕНЦОВ
Vsevolod Chentsov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Василенко (1992–1995);
Борис Тарасюк (1995–1998);
Костянтин Грищенко (1998–2000);
Володимир Хандогій (2000–2002);
Дмитро Марков (2002–2008);
Василь Корзаченко (2008–2011);
Олександр Горін (2011–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Vasylenko (1992–1995);
Borys Tarasiuk (1995–1998);
Kostiantyn Hryshchenko (1998–2000);
Volodymyr Khandogiy (2000–2002);
Dmytro Markov (2002–2008);
Vasyl Korzachenko (2008–2011);
Oleksandr Horin (2011–2017)

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА
The Federal Republic of Germany

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
19.12.2014

АНДРІЙ МЕЛЬНИК
Andrii Melnyk

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Іван Пісковий (1992–1994);
Юрій Костенко (1994–1997);
Анатолій Пономаренко (1997–2004);
Сергій Фареник (2004–2005);
Ігор Долгов (2005–2008);
Наталія Зарудна (2008–2012);
Павло Клімкін (2012–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ivan Piskovyi (1992–1994);
Yurii Kostenko (1994–1997);
Anatolii Ponomarenko (1997–2004);
Serhii Farenyk (2004–2005);
Ihor Dolhov (2005–2008);
Nataliia Zarudna (2008–2012);
Pavlo Klimkin (2012–2014)

КОРОЛІВСТВО НОРВЕГІЯ
The Kingdom of Norway

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
18.06.2016

ВЯЧЕСЛАВ ЯЦЮК
Viacheslav Yatsiuk

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Костянтин Масик (1992–1997);
Ігор Подолєв (1998–1999);
Олександр Сліпченко (1999–2002);
Ігор Сагач (2004–2008);
Олександр Цвєтков (2008–2012);
Юрій Оніщенко (2012–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Олег Грабовецький (2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Kostiantyn Masyk (1992–1997);
Ihor Podoliev (1998–1999);
Oleksandr Slipchenko (1999–2002);
Ihor Sahach (2004–2008);
Oleksandr Tsvietkov (2008–2012);
Yurii Onishchenko (2012–2014);
Chargé d'Affaires
Oleh Hrabovetskyi (2015–2016)

ОБ'ЄДНАНІ АРАБСЬКІ ЕМІРАТИ
The United Arab Emirates

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.10.2010

ЮРІЙ ПОЛУРЕЗ
Yurii Polurez

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Євген Микитенко (2004–2007);
Сергій Пасько (2007–2009)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yevhen Mykytenko (2004–2007);
Serhii Pasko (2007–2009)

ІСЛАМСЬКА РЕСПУБЛІКА ПАКИСТАН
The Islamic Republic of Pakistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
25.01.2012

ВОЛОДИМИР ЛАКОМОВ
Volodymyr Lakomov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Пономаренко (2002–2004);
Ігор Поліха (2004–2007);
Ігор Пасько (2007–2011);
Олег Шевченко (2011–2012)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Ponomarenko (2002–2004);
Ihor Polikha (2004–2007);
Ihor Pasko (2007–2011);
Oleh Shevchenko (2011–2012)

РЕСПУБЛІКА ПЕРУ
The Republic of Peru

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

ВЛАДИСЛАВ БОГОРАД
Vladyslav Bohorad

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ігор Грушко (2003–2006);
Тимчасові повірені у справах:
Віктор Харамінський (2009–2013);
Олександр Михальчук (2013–2017)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Ihor Hrushko (2003–2006);
Chargé d'Affaires:
Viktor Kharaminskyi (2009–2013);
Oleksandr Mykhalchuk (2013–2017)

ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of South Africa

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

ЛЮБОВ АБРАВІТОВА
Liubov Abravitova

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Леонід Гур'янов (1995–1999);
Ігор Турянський (2000–2004);
Михайло Скуратовський (2004–2008);
Валерій Гребенюк (2008–2014);
Євген Буркат (2015–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Leonid Hurianov (1995–1999);
Ihor Turianskyi (2000–2004);
Mykhailo Skuratovskyi (2004–2008);
Valerii Hrebeniuk (2008–2014);
Yevhen Burkat (2015–2017)

РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА
The Republic of Poland

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
13.10.2014

АНДРІЙ ДЕЩИЦЯ
Andrii Deshchytsia

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Геннадій Удовенко (1992–1994);
Теодозій Старак (Тимчасовий повірений у справах) (1994–1995);
Петро Сардачук (1995–1998);
Дмитро Павличко (1999–2002);
Олександр Никоненко (2002–2003);
Ігор Харченко (2003–2006);
Олександр Моцик (2006–2010);
Маркіян Мальський (2010–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Gennadii Udovenko (1992–1994);
Teodozii Starak (Chargé d'Affaires) (1994–1995);
Petro Sardachuk (1995–1998);
Dmytro Pavlychko (1999–2002);
Oleksandr Nykonenko (2002–2003);
Ihor Kharchenko (2003–2006);
Oleksandr Motsyk (2006–2010);
Markiian Malskyi (2010–2014)

ПОРТУГАЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Portuguese Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
19.10.2015

ІННА ОГНІВЕЦЬ
Inna Ohnivets

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Анатолій Зленко (1997–2000);
Костянтин Тимошенко (2001–2005);
Ростислав Троненко (2005–2010);
Олександр Никоненко (2010–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Леонід Третяк (2014–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Anatolii Zlenko (1997–2000);
Kostiantyn Tymoshenko (2001–2005);
Rostyslav Tronenko (2005–2010);
Oleksandr Nykonenko (2010–2014);
Chargé d'Affaires
Leonid Tretiak (2014–2015)

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ
The Russian Federation

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2015

РУСЛАН НІМЧИНСЬКИЙ
Ruslan Nimchynskyi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Крижанівський (1992–1994);
Володимир Федоров (1995–1999);
Микола Білоблоцький (1999–2005);
Олег Дьомін (2006–2008);
Костянтин Грищенко (2008–2010);
Володимир Єльченко (2010–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Kryzhanivskyi (1992–1994);
Volodymyr Fedorov (1995–1999);
Mykola Biloblotskyi (1999–2005);
Oleh Diomin (2006–2008);
Kostiantyn Hryshchenko (2008–2010);
Volodymyr Yelchenko (2010–2015)

РУМУНІЯ
Romania

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
04.04.2017

ОЛЕКСАНДР БАНЬКОВ
Oleksandr Bankov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Леонтій Сандуляк (1992–1995);
Олександр Чалий (1995–1998);
Ігор Харченко (1998–2000);
Антон Бутейко (2000–2003);
Теофіл Бауер (2004–2005);
Юрій Малько (2005–2008);
Маркіян Кулик (2008–2012);
Теофіл Бауер (2012–2016);
Тимчасовий повірений у справах
Теофіл Рендюк (2016–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Leontii Sanduliak (1992–1995);
Oleksandr Chalyi (1995–1998);
Ihor Kharchenko (1998–2000);
Anton Buteiko (2000–2003);
Teofil Bauer (2004–2005);
Yurii Malko (2005–2008);
Markiian Kulyk (2008–2012);
Teofil Bauer (2012–2016);
Chargé d'Affaires
Teofil Rendiuk (2016–2017)

КОРОЛІВСТВО САУДІВСЬКА АРАВІЯ
The Kingdom of Saudi Arabia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
13.10.2014

ВАДИМ ВАХРУШЕВ
Vadym Vakhrushev

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Євген Микитенко (1996–1999);
Леонід Гур'янов (2002–2009);
Петро Колос (2009–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yevhen Mykytenko (1996–1999);
Leonid Hurianov (2002–2009);
Petro Kolos (2009–2014)

РЕСПУБЛІКА СЕНЕГАЛ
The Republic of Senegal

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
10.12.2013

ОЛЕКСАНДР ОВЧАРОВ
Oleksandr Ovcharov

Надзвичайний і Повноважний Посол:
Андрій Заяць (2008–2013)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary:
Andrii Zaiats (2008–2013)

РЕСПУБЛІКА СЕРБІЯ
The Republic of Serbia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
02.06.2015

ОЛЕКСАНДР АЛЕКСАНДРОВИЧ
Oleksandr Aleksandrovych

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Фуркало (1998–2001);
Анатолій Шостак (2001–2003);
Руслан Демченко (2003–2005);
Анатолій Олійник (2005–2009);
Віктор Недопас (2009–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Furkalo (1998–2001);
Anatolii Shostak (2001–2003);
Ruslan Demchenko (2003–2005);
Anatolii Oliinyk (2005–2009);
Viktor Nedopas (2009–2014)

РЕСПУБЛІКА СІНГАПУР
The Republic of Singapore

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
28.11.2015

ДМИТРО СЕНІК
Dmytro Senik

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Горін (2003–2006);
Віктор Маштабей (2006–2009);
Павло Султанський (2010–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Horin (2003–2006);
Viktor Mashtabei (2006–2009);
Pavlo Sultanskyi (2010–2015)

СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА
The Slovak Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
25.11.2016

ЮРІЙ МУШКА
Yurii Mushka

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Роман Лубківський (1992–1993);
Петро Сардачук (1993–1994);
Дмитро Павличко (1995–1998);
Юрій Рилач (1998–2004);
Сергій Устич (2004–2005);
Інна Огнівець (2006–2010);
Олег Гаваші (2010–2016);
Тимчасовий повірений у справах
Оксана Кицун (2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Roman Lubkivskyi (1992–1993);
Petro Sardachuk (1993–1994);
Dmytro Pavlychko (1995–1998);
Yurii Rylach (1998–2004);
Serhii Ustych (2004–2005);
Inna Ohnivets (2006–2010);
Oleh Havashi (2010–2016);
Chargé d'Affaires
Oksana Kytsun (2016)

РЕСПУБЛІКА СЛОВЕНІЯ
The Republic of Slovenia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
28.08.2015

МИХАЙЛО БРОДОВИЧ
Mykhailo Brodovych

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Іван Гнатишин (2004–2006);
Вадим Примаченко (2007–2011);
Микола Кириченко (2011–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ivan Hnatyshyn (2004–2006);
Vadym Prymachenko (2007–2011);
Mykola Kyrychenko (2011–2015)

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ
The United States of America

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
10.07.2015

ВАЛЕРІЙ ЧАЛИЙ
Valerii Chalyi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олег Білорус (1992–1994);
Юрій Щербак (1994–1998);
Антон Бутейко (1998–1999);
Костянтин Грищенко (2000–2003);
Михайло Резнік (2003–2006);
Олег Шамшур (2006–2010);
Олександр Моцик (2010–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleh Bilorus(1992–1994);
Yurii Shcherbak (1994–1998);
Anton Buteiko (1998–1999);
Kostiantyn Hryshchenko (2000–2003);
Mykhailo Reznik (2003–2006);
Oleh Shamshur (2006–2010);
Oleksandr Motsyk (2010–2015)

РЕСПУБЛІКА ТАДЖИКИСТАН
The Republic of Tadjikistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
30.08.2012

ВІКТОР НІКІТЮК
Viktor Nikitiuk

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Смєтанін (1993–1999);
Анатолій Касьяненко (2000–2005);
В'ячеслав Похвальський (2006–2010);
Юрій Савченко (2010–2012)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Smietanin (1993–1999);
Anatolii Kasianenko (2000–2005);
Viacheslav Pokhvalskyi (2006–2010);
Yurii Savchenko (2010–2012)

КОРОЛІВСТВО ТАЇЛАНД
The Kingdom of Thailand

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
24.11.2015

АНДРІЙ БЕШТА
Andrii Beshta

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ігор Литвин (1998–1999);
Ростислав Білодід (2000–2002);
Ігор Гуменний (2004–2008);
Маркіян Чучук (2008–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Вадим Ковалевський (2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ihor Lytvyn (1998–1999);
Rostyslav Bilodid (2000–2002);
Ihor Humennyi (2004–2008);
Markiian Chuchuk (2008–2014);
Chargé d'Affaires
Vadym Kovalevskyi (2015)

ТУНІСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Tunisia

Надзвичайний і Повноважний Посол (за сумісництвом)
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary (with concurrent accreditation)
19.03.2015

МИКОЛА НАГОРНИЙ
Mykola Nahornyi

Тимчасовий повірений у справах
Олександр Шульга (1996–1997);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олег Дяченко (1997–2000);
Олексій Рибак (2002–2004);
Валерій Рилач (2007–2013);
Олександр Рябцев (2013–2015)

Chargé d'Affaires
Oleksandr Shulha (1996–1997);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleh Diachenko (1997–2000);
Oleksii Rybak (2002–2004);
Valerii Rylach (2007–2013);
Oleksandr Riabtsev (2013–2015)

РЕСПУБЛІКА ТУРЕЧЧИНА
The Republic of Turkey

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
22.08.2016

АНДРІЙ СИБІГА
Andrii Sybiha

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ігор Турянський (1992–1997);
Олексій Шовкопляс (Тимчасовий повірений у справах) (1997);
Олександр Моцик (1997–2001);
Ігор Долгов (2002–2004);
Олександр Міщенко (2005–2008);
Сергій Корсунський (2008–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ihor Turianskyi (1992–1997);
Oleksii Shovkoplias (Chargé d'Affaires) (1997);
Oleksandr Motsyk (1997–2001);
Ihor Dolhov (2002–2004);
Oleksandr Mishchenko (2005–2008);
Serhii Korsunskyi (2008–2016)

ТУРКМЕНІСТАН
Turkmenistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
02.07.2010

ВАЛЕНТИН ШЕВАЛЬОВ
Valentyn Shevaliov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Вадим Чупрун (1995–2004);
Віктор Майко (2005–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Vadym Chuprun (1995–2004);
Viktor Maiko (2005–2010)

УГОРЩИНА
Hungary

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
30.05.2016

ЛЮБОВ НЕПОП
Liubov Nepop

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Орест Климпуш (1997–2003);
Юрій Мушка (2003–2006);
Дмитро Ткач (2006–2010);
Юрій Мушка (2010–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Михайло Юнгер (2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Orest Klympush (1997–2003);
Yurii Mushka (2003–2006);
Dmytro Tkach (2006–2010);
Yurii Mushka (2010–2014);
Chargé d'Affaires
Mykhailo Yunher (2015–2016)

РЕСПУБЛІКА УЗБЕКИСТАН
The Republic of Uzbekistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
22.12.2010

ЮРІЙ САВЧЕНКО
Yurii Savchenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Володимир Сметанін (1993–1999);
Анатолій Касьяненко (2000–2005);
В'ячеслав Похвальський (2006–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Volodymyr Smetanin (1993–1999);
Anatolii Kasianenko (2000–2005);
Viacheslav Pokhvalskyi (2006–2010)

ФІНЛЯНДСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Finland

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
20.08.2014

АНДРІЙ ОЛЕФІРОВ
Andrii Olefirov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Сліпченко (1992);
Костянтин Масик (1992–1997);
Ігор Подолєв (1997–2001);
Петро Сардачук (2001–2003);
Олександр Майданник (2003–2007);
Андрій Дещиця (2007–2013);
Олексій Селін (2013–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Slipchenko (1992);
Kostiantyn Masyk (1992–1997);
Ihor Podoliev (1997–2001);
Petro Sardachuk (2001–2003);
Oleksandr Maidannyk (2003–2007);
Andrii Deshchytsia (2007–2013);
Oleksii Selin (2013–2014)

ФРАНЦУЗЬКА РЕСПУБЛІКА
The French Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
13.10.2014

ОЛЕГ ШАМШУР
Oleh Shamshur

Тимчасовий повірений у справах
Олександр Сліпченко (1992);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Юрій Кочубей (1992–1997);
Анатолій Зленко (1997–2000);
Тимчасовий повірений у справах
Віталій Йохна (2000–2003);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Юрій Сергєєв (2003–2007);
Костянтин Тимошенко (2007–2010);
Олександр Купчишин (2010–2014)

Chargé d'Affaires
Oleksandr Slipchenko (1992);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yurii Kochubei (1992–1997);
Anatolii Zlenko (1997–2000);
Charge d'Affairs
Vitalii Yokhna (2000–2003);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Yurii Serhieiev (2003–2007);
Kostiantyn Tymoshenko (2007–2010);
Oleksandr Kupchyshyn (2010–2014)

РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ
The Republic of Croatia

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

ЯРОСЛАВ СІМОНОВ
Yaroslav Simonov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Анатолій Шостак (1995–2001);
Тимчасовий повірений у справах
Андрій Олефіров (2001);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Віктор Кирик (2001–2006);
Маркіян Лубківський (2007–2009);
Борис Зайчук (2009–2010);
Олександр Левченко (2010–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Anatolii Shostak (1995–2001);
Charge d'Affairs Andrii Olefirov (2001);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Viktor Kyryk (2001–2006);
Markiian Lubkivskyi (2007–2009);
Borys Zaichuk (2009–2010);
Oleksandr Levchenko (2010–2017)

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Czech Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
23.01.2017

ЄВГЕН ПЕРЕБИЙНІС
Yevhen Perebyinis

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Роман Лубківський (1992–1995);
Андрій Озадовський (1995–1999);
Сергій Устич (1999–2004);
Іван Кулеба (2004–2009);
Іван Грицак (2009–2012);
Борис Зайчук (2012–2016);
Тимчасовий повірений у справах
Зіновій Гошовський (2016–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Roman Lubkivskyi (1992–1995);
Andrii Ozadovskyi (1995–1999);
Serhii Ustych (1999–2004);
Ivan Kuleba (2004–2009);
Ivan Hrytsak (2009–2012);
Borys Zaichuk (2012–2016);
Chargé d'Affaires
Zinovii Hoshovskyi (2016–2017)

ЧОРНОГОРІЯ
Montenegro

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
18.10.2017

НАТАЛІЯ ФІЯЛКА
Nataliia Fiialka

Надзвичайний і Повноважний Посол:
Оксана Слюсаренко (2008–2014);
Тимчасові повірені у справах
Володимир Цибульник (2014–2015);
Тетяна Волкова (2015–2017);

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary:
Oksana Sliusarenko (2008–2014);
Chargé d'Affaires
Volodymyr Tsybulnyk (2014–2015);
Tetiana Volkova (2015–2017)

ШВЕЙЦАРСЬКА КОНФЕДЕРАЦІЯ
The Swiss Confederation

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2014

ОСТАП ЮХИМОВИЧ
Ostap Yukhymovych

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олександр Сліпченко (1993–1997);
Ніна Ковальська (1998–2000);
Євген Бершеда (2000–2003);
Сюзанна Станік (2003–2004);
Остап Юхимович (2004–2008);
Ігор Дір (2008–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Oleksandr Slipchenko (1993–1997);
Nina Kovalska (1998–2000);
Yevhen Bersheda (2000–2003);
Siuzanna Stanik (2003–2004);
Ostap Yukhymovych (2004–2008);
Ihor Dir (2008–2014)

КОРОЛІВСТВО ШВЕЦІЯ
The Kingdom of Sweden

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
19.03.2015

ІГОР САГАЧ
Ihor Sahach

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Костянтин Масик (1992–1994);
Ігор Подолєв (1997–1999);
Олександр Сліпченко (1999–2002);
Леонід Кожара (2003–2004);
Анатолій Пономаренко (2007–2008);
Євген Перебийніс (2008–2011);
Валерій Степанов (2011–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Kostiantyn Masyk (1992–1994);
Ihor Podoliev (1997–1999);
Oleksandr Slipchenko (1999–2002);
Leonid Kozhara (2003–2004);
Anatolii Ponomarenko (2007–2008);
Yevhen Perebyinis (2008–2011);
Valerii Stepanov (2011–2014)

ЯПОНІЯ
Japan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.01.2013

ІГОР ХАРЧЕНКО
Ihor Kharchenko

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Михайло Дашкевич (1995–1999);
Юрій Костенко (2001–2006);
Володимир Макуха (2006);
Микола Кулініч (2006–2013)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Mykhailo Dashkevych (1995–1999);
Yurii Kostenko (2001–2006);
Volodymyr Makukha (2006);
Mykola Kulinich (2006–2013)

Надзвичайні і Повноважні Посли іноземних держав в Україні

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary of foreign countries to Ukraine

Дані подано станом
на 15 жовтня 2017 року. Можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій
будуть подані у наступному випуску щорічника

При підготовці щорічника
використано матеріали
Міністерства закордонних справ України

Data current as of October 15, 2017.
Possible changes in composition of the heads
of diplomatic missions
will be given in the next issues of this year-book

Data of the Ministry of Foreign Affairs
of Ukraine were used for preparation
of the year-book materials

АВСТРАЛІЙСЬКИЙ СОЮЗ
The Commonwealth of Australia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
18.09.2017

МЕЛІССА О'РУРК
Melissa O'Rourke

Надзвичайний і Повноважний Посол
Даглас Роберт Траппетт (2015–2016);
Тимчасовий повірений у справах
Брюс Кевін Джеффрі Едвардс (2016–2017)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Douglas Robert Trappett (2015–2016);
Chargé d'Affaires
Bruce Kevin Jeffrey Edwards (2016–2017)

АВСТРІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Austria

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
26.05.2015

ГЕРМІНЕ ПОППЕЛЛЕР
Hermine Poppeller

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Георг Вайсс (1992–1997);
Клаус Фаб'ян (1997–2001);
Міхаель Місс (2001–2006);
Йозеф-Маркус Вукетіч (2006–2010);
Вольф Дітріх Хайм (2010–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Georg Weiss (1992–1997);
Klaus Fabjan (1997–2001);
Michael Miess (2001–2006);
Josef-Markus Wuketich (2006–2010);
Wolf Dietrich Heim (2010–2015)

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Azerbaijan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
06.09.2016

ХУДІЄВ АЗЕР ХУДАЯР ОГЛУ
Khudiyev Azer Khudayar oglu

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Назім Гусейн оглу Ібрагімов (1997–2001);
Талят Мусеїб оглу Алієв (2001–2010);
Ейнулла Ядулла оглу Мадатлі (2010–2015);
Тимчасовий повірений у справах
Назім Алієв (2015–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Nazim Husein oglu Ibrahimov (1997–2001);
Talyat Museib oglu Aliyev (2001–2010)
Einulla Yadulla oglu Madatli (2010–2015);
Chargé d'Affaires
Nazim Aliyev (2015-2016)

АЛЖИРСЬКА НАРОДНА ДЕМОКРАТИЧНА РЕСПУБЛІКА
The People's Democratic Republic of Algeria

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
26.05.2015

ХОСІН БУССУАРА
Hocine Boussouara

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Бельрамуль Камерзерман (1992–1997);
Шеріф Шихі (1997–2005);
Мокадем Бафдаль (2005–2009);
Мохаммед Башир Маззуз (2009–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Belramoul Kamerzerman (1992–1997);
Cherif Chikhi (1997–2005);
Mokaddem Bafdal (2005–2009);
Mohammed Bachir Mazzouz (2009–2015)

АРГЕНТИНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Argentine Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
14.06.2016

АЛЬБЕРТО ХОСЕ АЛОНСО
Alberto José Alonso

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Луїс Бакеріса (1993–1999);
Міґель Анхель Кунео (2000–2006);
Ліла Ролдан Васкес де Муан (2007–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Luis Baqueriza (1993–1999);
Miguel Ángel Cúneo (2000–2006);
Lila Roldán Vázquez de Moine (2007–2015)

ІСЛАМСЬКА РЕСПУБЛІКА АФГАНІСТАН
The Islamic Republic of Afghanistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
08.09.2017

САРДАР МОХАММАД РАХМАН ОГЛІ
Sardar Mohammad Rahman Oghli

Тимчасові повірені у справах:
Мухамад Амман (1995–1998);
Саєд Мохаммад Фарані (1998–2000);
Мухіддін Масуд (2000–2002);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Саід Мохаммад Хаірха (2002–2005);
Мохаммад Асеф Делавар (2005–2011);
Фазіль Фазлуррахман (2011–2013);
Мохаммад Акбар Мохаммаді (2013–2017)

Chargé d'Affaires:
Mohammad Amman (1995–1998);
Saed Mahmud Farani (1998–2000);
Muhiddin Masud (2000–2002);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Said Mohamma Khairkha (2002–2005);
Mohammad Asef Delawar (2005–2011);
Fazil Fazlurahman (2011–2013);
Mohammad Akbar Mohammadi (2013–2017)

КОРОЛІВСТВО БЕЛЬГІЯ
The Kingdom of Belgium

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.09.2014

ЛЮК ЯКОБС
Luc Jacobs

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Інгеборг Крістоферсен (1992–1995);
Вільфрід Нартюс (1995–1998);
П'єр Жан Марі Антуан Вазен (1998–2000);
П'єр Дюбюісон (2000–2003);
П'єр Коло (2003–2006);
Марк Вінк (2006–2011);
Яна Зікмундова (2011–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ingeborg Christoffersen (1992–1995);
Wilfried Nartus (1995–1998);
Pierre Jean Marie Antoine Vaesen (1998–2000);
Pierre Dubuisson (2000–2003);
Pierre Colot (2003–2006);
Marc Vinck (2006–2011);
Jana Zikmundova (2011–2014)

РЕСПУБЛІКА БІЛОРУСЬ
The Republic of Belarus

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
05.10.2016

ІГОР СОКОЛ
Igor Sokol

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Віталій Курашик (1993–2001);
Валентин Величко (2001–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Vitalii Kurashik (1993–2001);
Valentyn Velychko (2001–2016)

РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ
The Republic of Bulgaria

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
02.07.2012

КРАСІМІР МІНЧЕВ
Krasimir Minchev

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Петар Крістєв Марков (1992–1998);
Александр Димитров (1998–2002);
Ангел Ганев (2002–2007);
Дімітар Владіміров (2007–2012)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Petar Kristev Markov (1992–1998);
Aleksandr Dimitrov (1998–2002);
Angel Ganev (2002–2007);
Dimitar Vladimirov (2007–2012)

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА БРАЗИЛІЯ
The Federative Republic of Brazil

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.08.2016

ОСВАЛДО БІАТО ЖУНІОР
Oswaldo Biato Junior

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Асдрубал Пінто де Улиссеа (1995–1998);
Маріо Августо Сантос (1998–2001);
Елдер Мартінс де Мораес (2001–2003);
Ренато Луїз Родрігес Маркес (2003–2009);
Антоніо Фернандо Круз-де-Мелло (2009–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Asdrúbal Pinto de Ulissea (1995–1998);
Mario Augusto Santos (1998–2001);
Elder Martins de Moraes (2001–2003);
Renato Luiz Rodrigues Marques (2003–2009);
Antonio Fernando Cruz-de-Mello (2009–2016)

СВЯТИЙ ПРЕСТОЛ (ВАТИКАН)
The Holly See (Vatican)

Апостольський Нунцій
Apostolic Nuncio
13.11.2015

КЛАУДІО ҐУДЖЕРОТТІ
Claudio Gugerotti

Апостольські Нунції:
Антоніо Франко (1992–1999);
Микола Етерович (1999–2004);
Іван Юркович (2004–2011);
Томас Едвард Ґалліксон (2011–2015)

Apostolic Nuncios:
Antonio Franco (1992–1999);
Nikola Eterović (1999–2004);
Ivan Jurkovič (2004–2011);
Thomas Edward Gullickson (2011–2015)

СПОЛУЧЕНЕ КОРОЛІВСТВО ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ
The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
17.09.2015

ДЖУДІТ ГОФ
Judith Gough

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Саймон Ніколас Пітер Хіманс (1992–1995);
Рой Стівен Рів (1995–1999);
Роберт Роланд Гедлі Сміт (1999–2002);
Роберт Едвард Брінклі (2002–2006);
Роберт Лі Тернер (2008–2012);
Саймон Сміт (2012–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Simon Nicholas Pieter Himmans (1992–1995);
Roy Stieven Rieve (1995–1999);
Robert Roland Headly Smith (1999–2002);
Robert Edward Brinckly (2002–2006);
Robert Lee Turner (2008–2012);
Simon Smith (2012–2015)

СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА В'ЄТНАМ
The Socialist Republic of Vietnam

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
2017

НГУЄН АНЬ ТУАН
Nguyen Anh Tuan

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Чионг Тунг (1993–1997);
Доан Дик (1997–2002);
Ву Зионг Хуан (2002–2006);
Нгуен Ван Тхань (2007–2010);
Хо Дак Мінь Нгуєт (2010–2013);
Нгуєн Мінь Чі (2014–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Truong Tung (1993–1997);
Doan Duc (1997–2002);
Vu Duong Huan (2002–2006);
Nguyen Van Thanh (2007–2010);
Ho Dac Minh Nguyet (2010–2013);
Nguyen Minh Tri (2014–2017)

РЕСПУБЛІКА ВІРМЕНІЯ
The Republic of Armenia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
26.05.2010

АНДРАНІК МАНУКЯН
Andranik Manukyan

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Грач Сілванян (1996–2003);
Армен Авакович Хачатрян (2003–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Grach Silvanyan (1996–2003);
Armen Avakovich Khachatryan (2003–2010)

ГРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА
The Hellenic Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
2016

ГЕОРГІОС ПУКАМІССАС
Georgios Poukamissas

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Васілеос Патсікакіс (1993–1998);
Дімітріс Контумас (1998–2002);
Панайотіс Гумас (2002–2006);
Харалампос Дімітріу (2006–2009);
Георгіос Георгунтзос (2009–2013);
Вассіліс Пападопулос (2013–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Vasileos Patsikakis (1993–1998);
Dimitris Contoumas (1998–2002);
Panayotis Goumas (2002–2006);
Haralampos Dimitriou (2006–2009);
Georgios Georgountzos (2009–2013);
Vassilis Papadopoulos (2013–2016)

ГРУЗІЯ
Georgia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
08.09.2017

ГЕЛА ДУМБАДЗЕ
Gela Dumbadze

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Валерій Чечелашвілі (1994–1998);
Малхаз Чачава (1999–2000);
Грігол Катамадзе (2000–2007);
Мераб Антадзе (2007–2008);
Грігол Катамадзе (2009–2013);
Міхеїл Уклеба (2013–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Valerii Chechelashvili (1994–1998);
Malkhaz Chachava (1999–2000);
Grigol Katamadze (2000–2007);
Merab Antadze (2007–2008);
Grigol Katamadze (2009–2013);
Mikheil Ukleba (2013–2017)

КОРОЛІВСТВО ДАНІЯ
The Kingdom of Denmark

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
08.09.2017

РУБЕН МЕДСЕН
Ruben Madsen

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Крістіан Фабер-Род (1992–1997);
Йорн Крогбек (1997–2001);
Мартін Кофод (2001–2002);
Крістіан Фабер-Род (2002–2005);
Уффе Андерссон Балслєв (2005–2009);
Мікаель Борг-Хансен (2009–2013);
Мерете Юль (2013–2015);
Крістіан Донс Крістенсен (2015–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Christian Faber-Rod (1992–1997);
Jorn Krogbek (1997–2001);
Martin Kofod (2001–2002);
Christian Faber-Rod (2002–2005);
Uffe Andersson Balslev (2005–2009);
Michael Borg-Hansen (2009–2013);
Merete Juhl (2013–2015);
Christian Dons Christensen (2015–2017)

ЕСТОНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Estonia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
08.09.2016

ҐЕРТ АНТСУ
Gert Antsu

Тимчасові повірені у справах:
Андрій Біров (1993–1995);
Рейн Ойдеківі (1995–1996);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Тіит Мацулевич (1996–1999);
Тіит Набер (1999–2002);
Пауль Леттенс (2002–2006);
Яан Хейн (2006–2011);
Лаурі Лепік (2011–2012);
Сулев Канніке (2012–2016)

Chargé d'Affaires:
Andrii Birov (1993–1995);
Rain Oidekivi (1995–1996);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Tiit Matsulevich (1996–1999);
Tiit Naber (1999–2002);
Paul Lettence (2002–2006);
Yaan Hein (2006–2011);
Lauri Lepik (2011–2012);
Sulev Kannike (2012–2016)

АРАБСЬКА РЕСПУБЛІКА ЄГИПЕТ
The Arab Republic of Egypt

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.08.2016

ХОССАМ ЕЛЬДІН АЛІ
Hossam Eldeen Aly

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Гусейн Камаль-Елдін Шалаш (1993–1997);
Омар Ель-Фарук Хассан Мохамед (1997–2001);
Мона Алі Хашаба (2001–2005);
Юсеф Мустафа Зада (2005–2008);
Ясір Атеф Абдель Кадер (2008–2012);
Усама Тауфік Юсеф Бадр (2012–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Husein Kamal-Eldin Shalash (1993–1997);
Omar El-Faruhk Khassan Mohamed (1997–2001);
Mona Ali Hashaba (2001–2005);
Yusef Mustafa Zada (2005–2008);
Yasir Atef Abdel Kader (2008–2012);
Osama Tawfik Youssef Badr (2012–2016)

ДЕРЖАВА ІЗРАЇЛЬ
The State of Israel

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.09.2014

ЕЛІАВ БЄЛОЦЕРКОВСЬКІ
Eliav Belotsercovsky

Надзвичайний і Повноважний Посол
Цві Маген (1993–1998);
Тимчасовий повірений у справах
Зеєв Бен-Аріє (1998–1999);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Анна Азарі (1999–2003);
Наомі Бен-Амі (2003–2007);
Зіна Калай-Клайтман (2007–2011);
Реувен Дін Ель (2011–2014)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary:
Zvi Magen (1993–1998);
Chargé d'Affaires
Zeev Ben-Arie (1998–1999);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Anna Azari (1999–2003);
Naomi Ben-Ami (2003–2007);
Zina Kalai-Klaitman (2007–2011);
Reuven Din El (2011–2014)

РЕСПУБЛІКА ІНДІЯ
The Republic of India

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
17.09.2015

МАНОДЖ КУМАР БХАРТІ
Manoj Kumar Bharti

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Судхір Тукарам Деваре (1992–1995);
Раджендра Кумар Рай (1995–1997);
Відйа Бхушан Соні (1997–2002);
Шекхолен Кіпген (2002–2005);
Дебабрата Саха (2005–2010);
Джоті Сваруп Панде (2010–2011);
Раджів Кумар Чандер (2011–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Sudhir Tukaram Devare (1992–1995);
Rajendra Kumar Rai (1995–1997);
Vidya Bhushan Soni (1997–2002);
Shekholen Kipgen (2002–2005);
Debabrata Saha (2005–2010);
Jyoti Swarup Pande (2010–2011);
Rajiv Kumar Chander (2011–2015)

РЕСПУБЛІКА ІНДОНЕЗІЯ
The Republic of Indonesia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
2017

ЮДДІ КРІСНАНДІ
Yuddy Chrisnandi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Роні Хендраван Курніяді (1994–1997);
Где Арса Каджар (1997–2001);
Ремі Рамаулі Сіяхаан (2001–2005);
Альбертус Емануель Александер Латурію (2005–2009);
Нінінг Сунінгсіх Рохадіят (2009–2012);
Нінік Кун Нар'яті Сісвойо (2012–2016);
Тимчасовий повірений у справах Юсран Хадромі (2016–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Roni Hendrawan Kurniadi (1994–1997);
Gde Arsa Kadjar (1997–2001);
Remy Ramauli Siahaan (2001–2005);
Albertus Emanuel Alexander Laturiuw (2005–2009);
Nining Suningsih Rochadiat (2009–2012);
Niniek Kun Naryatie Siswojo (2012–2016);
Chargé d'Affaires Yusran Hadromi (2016–2017)

РЕСПУБЛІКА ІРАК
The Republic of Iraq

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
23.09.2016

БАКІР АХМЕД АЗІЗ АЛЬ-ДЖАФ
Bakir Ahmed Aziz Al-Jaff

Тимчасовий повірений у справах
Гішам Абдель Разак Ібрагім (2001–2002);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Музгір Аль-Дурі (2002–2003);
(через військові події в Іраку Посольство Республіки Ірак в України тимчасово припинило роботу в 2003 році й відновило свою діяльність у 2006 році);
Тимчасові повірені у справах:
Алаа Ад-Дін Хусейн Алі (2006–2007);
Хусейн Аббас Хусейн (2007);
Халід Джасім Мохамед Аль-Шамарі (2007–2010);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Шорш Халід Саід (2010–2016)

Chargé d'Affaires
Gisham Abdel Razak Ibrahim (2001–2002);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Muzgir Al-Duri (2002–2003);
(the Embassy of the Republic of Iraq temporarily suspended its work in Ukraine in 2003 because of military operations in Iraq and resumed its work in 2006);
Chargé d'Affaires:
Alaa Ad-Din Hussein Ali (2006–2007);
Hussein Abass Hussein (2007);
Khalid Jasim Mohamed Al-Shamary (2007–2010);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Shorsh Khalid Said (2010–2016)

ІСЛАМСЬКА РЕСПУБЛІКА ІРАН
The Islamic Republic of Iran

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
01.12.2014

МОХАММАД БЕХЕШТІ МОНФАРЕД
Mohammad Beheshti Monfared

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Бехзад Мазахері (1992–1998);
Ахмад Садег-Бонаб (1999–2003);
Бахман Тахеріян-Мобараке (2003–2005);
Сайєд Муса Каземі (2006–2009);
Акбар Гасемі Алі-Абаді (2010–2014)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Behzad Mazaheri (1992–1998);
Ahmad Sadegh-Bonab (1999–2003);
Bahman Taherian Mobarakeh (2003–2005);
Seyed Mousa Kazemi (2006–2009);
Akbar Ghasemi Ali Abadi (2010–2014)

КОРОЛІВСТВО ІСПАНІЯ
The Kingdom of Spain

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
13.10.2017

СІЛЬВІЯ КОРТЕС МАРТІН
Silvia Cortés Martín

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Едуардо Хунко Бонет (1992–1997);
Фернандо Хосе Бейосо Фернандес (1997–2001);
Луіс Гомес де Аранда Війєн (2001–2005);
Луіс Хав'єр Хіль Каталіна (2005–2009);
Хосе Родрігес Мояно (2009–2013);
Херардо Анхель Бугайо Оттоне (2013–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Eduardo Junko Bonet (1992–1997);
Fernando José Belloso Fernández (1997–2001);
Luis Gómez de Aranda Villén (2001–2005);
Luis Javier Gil Catalina (2005–2009);
José Rodríguez Moyano (2009–2013);
Gerardo Angel Bugallo Ottone (2013–2017)

ІТАЛІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА
Italian Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
08.09.2016

ДАВІДЕ ЛА ЧЕЧІЛІА
Davide La Cecilia

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Вітторіо Клаудіо Сурдо (1992–1996);
Джан Лука Бертінетто (1996–2000);
Іоланда Брунетті Гетц (2000–2004);
Фабіо Фаббрі (2004–2008);
П'єтро Джованні Доннічі (2008–2012);
Фабріціо Романо (2012–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Vittorio Claudio Surdo (1992–1996);
Gian Luca Bertinetto (1996–2000);
Jolanda Brunetti Goetz (2000–2004);
Fabio Fabbri (2004–2008);
Pietro Giovanni Donnici (2008–2012);
Fabrizio Romano (2012–2016)

РЕСПУБЛІКА КАЗАХСТАН
The Republic of Kazakhstan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
14.06.2016

САМАТ ОРДАБАЄВ
Samat Ordabayev

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Олексій Клочков (1994–1997);
Наджамеден Іскалієв (1997–1999);
Равіль Чердабаєв (1999–2004);
Амангельди Жумабаєв (2004–2011);
Тимчасовий повірений у справах
Аділь Тлєсов (2011–2012);
Надзвичайний
і Повноважний Посол
Заутбєк Турісбєков (2012–2016)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Oleksii Klochkov (1994–1997);
Nadzhameden Iskaliev (1997–1999);
Ravil Cherdabaev (1999–2004);
Amangeldi Zhumambayev (2004–2011);
Chargé d'Affaires Adil Tlesov (2011–2012);
Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary
Zautbek Turisbekov (2012–2016)

КАНАДА
Canada

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
01.12.2014

РОМАН ВАЩУК
Roman Waschuk

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Франсуа Антуан Матіс (1992–1996);
Крістофер Вестдал (1996–1998);
Дерек Фрейзер (1998–2001);
Ендрю Норвал Робінсон (2001–2005);
Абайна Данн (2005–2008);
Ж. Даніель Карон (2008–2011);
Трой Лулашник (2011–2014)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
François Antoine Matis (1992–1996);
Christopher Westdal (1996–1998);
Derek Frazer (1998–2001);
Andrew Norval Robinson (2001–2005);
Abaina Dann (2005–2008);
G. Daniel Caron (2008–2011);
Troy Lulashnyk (2011–2014)

ДЕРЖАВА КАТАР
The State of Qatar

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
13.09.2013

ДЖАСІМ РАШИД АЛЬ-ХАЛІФА
Jassim Rashid Al-Khalifa

КИРГИЗЬКА РЕСПУБЛІКА
The Kyrgyz Republic

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affairs
20.10.2017

МЕЕРІМБЕК АПИШОВ
Meerimbek Apyshov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Улукбек Чіналієв (1993–1998);
Жумагул Сааданбеков (1998–2001);
Есенгул Омуралієв (2001–2006);
Єркін Мамкулов (2006–2011);
Аширов Борубек Чийбилович (2011–2012);
Улукбек Чіналієв (2012–2016);
Тимчасовий повірений у справах
Батир Кадиркулов (2016–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ulukbek Chinaliyev (1993–1998);
Zhumahul Saadanbekov (1998–2001);
Esenhul Omuraliyev (2001–2006);
Yerkin Mamkulov (2006–2011);
Ashyrov Borubek Chyybylovich (2011–2012);
Ulukbek Chinaliev (2012–2016);
Chargé d'Affairs
Batyr Kadyrkulov (2016–2017)

КИТАЙСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА
The People's Republic of China

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
14.06.2016

ДУ ВЕЙ
Du Wei

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Чжан Чжень (1992–1995);
Пань Чжаньлінь (1995–1998);
Чжоу Сяопей (1998–2000);
Ле Гобан (2000–2003);
Яо Пейшен (2003–2005);
Гао Юйшен (2005–2007);
Чжоу Лі (2007–2010);
Чжан Сіюнь (2010–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Zhang Zhen (1992–1995);
Pan Zhanlin (1995–1998);
Zhou Xiaopei (1998–2000);
Li Guobang (2000–2003);
Yao Peisheng (2003–2005);
Gao Yusheng (2005–2007);
Zhou Li (2007–2010);
Zhang Xiyun (2010–2016)

РЕСПУБЛІКА КІПР
The Republic of Cyprus

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
02.03.2017

ЛУЇС ТЕЛЕМАХУ
Louis Telemachou

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Евагорас Вріонідес (2011–2013);
Вассос Чамберлен (2013–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Evagoras Vryonides (2011–2013);
Vassos Chamberlen (2013–2017)

РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ
The Republic of Korea

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
14.06.2016

ЛІ ЯНГ-ГУ
Lee Yang Goo

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ан Хьон Вон (1993–1995);
Лі Хан Чун (1995–1998);
Канг Гин-Тек (1998–2000);
Джанг Шин (2000–2003);
Лі Сонг-Джу (2003–2006);
Хо Сун Чьол (2006–2008);
Пак Ро Бьок (2008–2011);
Кім Ин Цжун (2011–2014);
Сол Кьон Хун (2014–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
An Hon Wong (1993–1995);
Li Han Chun (1995–1998);
Kang Hyn-Tek (1998–2000);
Jang Shin (2000–2003);
Li Sung-Joo (2003–2006);
Ho Sun Chol (2006–2008);
Pak Ro Biok (2008–2011);
Kim Eun-Joong (2011–2014);
Sul Kyung Hoon (2014–2016)

РЕСПУБЛІКА КУБА
The Republic of Cuba

Радник, Тимчасовий повірений у справах
Counsellor and Charge d'Affaires
2016

ОСКАР САНТАНА ЛЕОН
Oscar Santana León

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Діогенес Ернандес Асторґа (1992–1994);
Серхіо Лопес Бріель (1994–1999);
Хосе Діонісіо Пераса Чапо (1999–2004);
Хуліо Антоніо Гармендія Пенья (2004–2008);
Фелікс Леон Карбальо (2008–2012);
Ернесто Антоніо Сенті Даріас (2012–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Diógenes Hernández Astorga (1992–1994);
Sergio López Briel (1994–1999);
José Dionisio Peraza Chapeau (1999–2004);
Julio Antonio Garmendia Peña (2004–2008);
Félix León Carballo (2008–2012);
Ernesto Antonio Sentí Darias (2012–2016)

ДЕРЖАВА КУВЕЙТ
The State of Kuwait

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
05.10.2016

РАШИД ХАММАД АЛЬ-АДВАНІ
Rashed Hammad Al-Adwani

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ахмед Абдулла Аль-Мубаракі (1995–1997);
Халет Мутлак Заед Аль-Дуейлах (1998–2001);
Хафіз Мохаммед Аль-Аджмі (2001–2006);
Хамуд Юсіф Аль-Роудан (2007–2010);
Юсеф Хуссейн Аль-Кабанді (2010–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ahmed Abdullah Al-Mubaraki (1995–1997);
Halet Mutlaq Zaed Al-Dueylah (1998–2001);
Hafiz Mohammed Al Ajmi (2001–2006);
Hamood Youssif Al-Roudhan (2007–2010);
Yousef Hussain Al-Qabandi (2010–2016)

ЛАТВІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Latvia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
12.01.2016

ЮРІС ПОЙКАНС
Juris Poikāns

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Петеріс Сімсонс (1994–1997);
Петеріс Вайварс (1997–2001);
Андріс Вілцанс (2001–2007);
Атіс С'янітс (2007–2011);
Аргіта Даудзе (2011–2016)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Peteris Simsons (1994–1997);
Peteris Vaivars (1997–2001);
Andris Vilcans (2001–2007);
Atis Sjanits (2007–2011);
Argita Daudze (2011–2016)

ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Lithuania

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
26.05.2015

МАРЮС ЯНУКОНІС
Marius Janukonis

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ромуальдас Рамошка (1993–1996);
Вітаутас Пятрас Плєчкайтіс (1996–2001);
Вікторас Баубліс (2001–2005);
Альгірдас Кумжа (2006–2009);
Пятрас Вайтєкунас (2010–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Romualdas Ramoshka (1993–1996);
Vytautas Petras Plechkaitis (1996–2001);
Viktoras Baublys (2001–2005);
Algirdas Kumzha (2006–2009);
Petras Vaitiekunas (2010–2015)

ЛІВАНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Lebanon

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.2016

АЛІ ДАХЕР
Ali Daher

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Юсеф Садака (2005–2013);
Клод Аль Хажаль (2013–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Youssef Sadaka (2005–2013);
Claude Al Hajal (2013–2016)

ЛІВІЯ
Libya

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.09.2014

МОХАМЕД САЛАХЕДДІН НУРЕДДІН ШЕЛЛІ
Mohamed Salaheddin Nureddin Shelli

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Аль-Седдіг Мохаммед Аль-Шібані-Аль-Гвері (2002–2008);
Фейсал Атія М. Альшаарі (2008–2012);
Салех Кадум (2012–2013);
Тимчасовий повірений у справах Алхаді І.А. Асбає (2013–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Al-Seddig Mohammed Al-Shibani-Al-Gveri (2002–2008);
Feisal Atiya M. Alshaari (2008–2012);
Saleh Kadoum (2012–2013);
Chargé d'Affaires
Alhadi I.A. Asbaie (2013–2014)

РЕСПУБЛІКА МАКЕДОНІЯ
The Republic of Macedonia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
01.12.2014

СТОЛЕ ЗМЕЙКОСКІ
Stole Zmejkoski

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Владо Блажевскі (1997–2003);
Мартін Гулескі (2003–2008);
Ілія Ісайловскі (2008–2009);
Ацо Спасеноскі (2010–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Vlado Blazhevski (1997–2003);
Martin Guleski (2003–2008);
Iliya Isailovski (2008–2009);
Aco Spasenoski (2010–2014)

МАЛАЙЗІЯ
Malaysia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
2016

ДАТУК АЮФ БІН БАЧІ
Datuk Ayauf Bin Bachi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Амінахтун Хаджі А. Карім (2005–2008);
Дато Абдула Сані Омар (2008–2011);
Чуа Теонг Бан (2011–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Aminahtun Hadji A. Karim (2005–2008);
Dato' Abdullah Sani Omar (2008–2011);
Chuah Teong Ban (2011–2015)

СУВЕРЕННИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ОРДЕН ГОСПІТАЛЬЄРІВ СВЯТОГО ІОАННА ЄРУСАЛИМСЬКОГО, РОДОСУ І МАЛЬТИ
The Sovereign Military Hospitaller Order of Saint John of Jerusalem of Rhodes and of Malta

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.09.2014

АНТОНІО ГАЗЗАНТІ ПУЛЬЄЗЕ ДІ КОТРОНЕ
Antonio Gazzanti Pugliese di Cotrone

Надзвичайний і Повноважний Посол
Пауль Фрідріх фон Фурхерр (2008–2014)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Paul Friedrich von Fuhrherr (2008–2014)

КОРОЛІВСТВО МАРОККО
The Kingdom of Morocco

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
05.07.2013

МІНА ТУНСІ
Mina Tounsi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Мохамед Азгар (2000–2004);
Абдельжаліль Саубрі (2004–2013)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Mohamed Azhar (2000–2004);
Abdeljalil Saubri (2004–2013)

МЕКСИКАНСЬКІ СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ
The United Mexican States

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
26.05.2015

МАРІЯ ЛУЇЗА БЕАТРІС ЛОПЕС ГАРГАЛЬО
Maria Luisa Beatriz Lopez Gargallo

Тимчасовий повірений у справах
Сесар Окаранса Кастаньєда (2005–2009);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Беренісе Рендон Талавера (2009–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Карлос Валера Пауліно (2014–2015)

Charge d`Affaires
Cesar Ocaranza Castañeda (2005–2009);
Ambassador Extraordinario and Plenipotentiary
Berenice Rendón Talavera (2009–2014);
Charge d`Affaires
Carlos Valera Paulino (2014–2015)

РЕСПУБЛІКА МОЛДОВА
The Republic of Moldova

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
09.12.2015

РУСЛАН БОЛБОЧАН
Ruslan Bolbocean

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Іон Боршевич (1993–1994);
Іон Руссу (1994–1998);
Олексій Андрієвські (1999–2002);
Ніколас Черномаз (2003–2005);
Міхаіл Лаур (2005–2006);
Серджіу Статі (2006–2008);
Тимчасові повірені у справах:
Еуджен Карас (2008);
Ніколає Гуменний (2008–2009);
Ніколає Мийня (2009–2010);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Іон Стевіле (2010–2015);
Тимчасовий повірений у справах
Олег Хинку (2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ion Borshevich (1993–1994);
Ion Russu (1994–1998);
Oleksiy Andrievski (1999–2002);
Nikolas Chernomaz (2003–2005);
Mikhail Laur (2005–2006);
Sergio Statti (2006–2008)
Chargé d'Affaires:
Eudjen Karas (2008);
Nikolae Humennyi (2008–2009);
Nikolae Miinya (2009–2010);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Ion Stavila (2010–2015);
Chargé d'Affaires
Oleg Khynku (2015)

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІГЕРІЯ
The Federative Republic of Nigeria

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2016

ЕСТЕР ДЖОЕЛ САНСУВА
Esther Joel Sunsuwa

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Альфред Джон Нанна (2000–2004);
Аджуру Ігнатіус Хекайре (2004–2008);
Ібрагім Пада Касай (2008–2012);
Франк Нгозі Ісох (2012–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Афолабі Джуліус Адефідіпе (2014–2016)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Alfred John Nanna (2000–2004);
Adzhuru Ignatius Hekaire (2004–2008);
Ibrahim Pada Kasai (2008–2012);
Frank Ngozi Isoh (2012–2014);
Chargé d'Affaires
Afolabi Dzhulius Adefidipe (2014–2016)

КОРОЛІВСТВО НІДЕРЛАНДИ
The Kingdom of the Netherlands

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
2017

ЕД ХУКС
Ed Hoeks

Надзвичайний і Повноважний Посол
Роберт Герман Серрі (1992–1996);
Тимчасовий повірений у справах
Адріан Кван'єр (1996–1997);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Онно Хаттінга Ван'т Сант (1997–2001);
Монік Патрісія Антуанетта Франк (2001–2004);
Тимчасовий повірений у справах
Віллем Барон Бентінк ван Схоонгейтен (2004–2005);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Рон Келлер (2005–2009);
Пітер Ян Волтерс (2009–2013);
Кейс Ян Рене Кломпенхаувер (2013–2017)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Robert Herman Serry (1992–1996);
Chargé d'Affaires
Andrian Quanier (1996–1997);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Onno Hattinga Van't Sant (1997–2001);
Monique Patricia Antoinette Frank (2001–2004);
Chargé d'Affaires
Willem Baron Bentinck van Schoonheten (2004–2005);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Ron Keller (2005–2009);
Pieter Jan Wolthers (2009–2013);
Kees Jan René Klompenhouwer (2013–2017)

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА
The Federal Republic of Germany

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
08.09.2016

ЕРНСТ РАЙХЕЛЬ
Ernst Reichel

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Геннеке Ґраф фон Бассевітц (1992–1993);
Александер Арно (1993–1996);
Ебергард Гайкен (1996–2000);
Дітмар Ґергард Штюдеманн (2000–2006);
Райнгард Шеферс (2006–2008);
Ганс-Юрґен Гаймзьот (2008–2012);
Крістоф Вайль (2012–2016)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Hennecke Graf von Bassewitz (1992–1993);
Alexander Arnot (1993–1996);
Eberhard Heyken (1996–2000);
Dietmar Gerhard Stüdemann (2000–2006);
Reinhard Schäfers (2006–2008);
Hans-Jürgen Heimsoeth (2008–2012);
Christof Weil (2012–2016)

КОРОЛІВСТВО НОРВЕГІЯ
The Kingdom of Norway

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
05.10.2016

УЛЕ ТЕР'Є ХОРПЕСТАД
Ole Terje Horpestad

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Ойвінд Нордслеттен (1992–1996);
Андерс Хельсет (1997–2000);
Йостейн Бернхардсен (2001–2006);
Олав Берстад (2006–2011);
Йон Елведал Фредріксен (2011–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Øyvind Nordsletten (1992–1996);
Anders Helseth (1997–2000);
Jostein Bernhardsen (2001–2006);
Olav Berstad (2006–2011);
Jon Elvedal Fredriksen (2011–2016)

ОБ'ЄДНАНІ АРАБСЬКІ ЕМІРАТИ
The United Arab Emirates

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
02.03.2017

САЛЕМ АХМЕД САЛЕМ АЛЬ-КААБІ
Salem Ahmed Salem Al-Kaabi

Надзвичайний і Повноважний Посол
Абдулсалям Хареб Обайд Аль-Румейті
(2013–2017)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Abdulsalam Hareb Obaid Al Romaithi
(2013–2017)

ІСЛАМСЬКА РЕСПУБЛІКА ПАКИСТАН
The Islamic Republic of Pakistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
12.01.2016

АТАР АББАС
Athar Abbas

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Тарік Фарук Мірза (1997–2000);
Шамун Алам Хан (2000–2003);
Таджул Хак (2004–2007);
Газанфар Алі Хан (2007–2010);
А.Н. Салім Мела (2010–2012);
Ваджахат Алі Муфті (2013–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Tariq Farouq Mirza (1997–2000);
Shamoon Alam Khan (2000–2003);
Taj ul Haq (2004–2007);
Ghazanfar Ali Khan (2007–2010);
A.N. Saleem Mela (2010–2012);
Wajahat Ali Muftee (2013–2015)

ПАЛЕСТИНА
Palestine

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.11.2010

МОХАММЕД АЛЬ-АСААД
Mohammed Alasaad

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Валід Закут (2001–2005);
Халід Арікат (2006–2010)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Valid Zakut (2001–2005);
Khalid Arikat (2006–2010)

ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of South Africa

Надзвичайний
і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary
11.09.2014

КРІСТІААН АЛЬБЕРТУС БАССОН
Christiaan Albertus Basson

Надзвичайний і Повноважний Посол
Діон фан Скуер (1993–1995);
Тимчасовий повірений у справах
Ілія дю Буіссон (1995–1996);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Пітер фан Рензбург Хуесен (1996–1998);
Тимчасовий повірений у справах
Девід де Вільє дю Буіссон (1998–1999);
Надзвичайні і Повноважні Посли:
Деларей фан Тондер (1999–2004);
Ашраф Сентсо (2004–2007);
Андріс Фентер (2008–2012);
Чупу Стенлі Матабата (2012–2013);
Тимчасовий повірений у справах
Тандо Даламба (2013–2014)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Dion van Schoor (1993–1995);
Chargé d'Affaires
Ilia du Buisson (1995–1996);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Peter van Rensburg Goosen (1996–1998);
Chargé d'Affaires
David de Vilie du Buisson (1998–1999);
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Delarey van Tonder (1999–2004);
Ashraf Sentso (2004–2007);
Andries Venter (2008–2012);
Stanley Chupu Mathabatha (2012–2013);
Chargé d'Affaires
Thando Dalamba (2013–2014)

РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА
The Republic of Poland

Надзвичайний
і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary
2016

ЯН ПЄКЛО
Jan Pieklo

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Єжи Козакевич (1993–1996);
Єжи Бар (1996–2001);
Марек Зюлковські (2001–2005);
Яцек Ключковскі (2005–2011);
Генрик Літвін (2011–2016)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Ezhi Kozakevich (1993–1996);
Ezhi Bar (1996–2001);
Marek Zulkovski (2001–2005);
Yatzek Kluchkovski (2005–2011);
Henryk Litwin (2011–2016)

ПОРТУГАЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Portuguese Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
01.12.2014

МАРІЯ КРІШТІНА СЕРПА ДИ АЛМЕЙДА
Maria Cristina Serpa de Almeida

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Мануел Корте-Реал (1993–1998);
Антоніу ді Фарія і Майя (1999–2001);
Педру Мануел Сарменту ді Вашконселуш-і-Каштру (2001–2004);
Жузе Мануел Пессанья Вієгас (2004–2008);
Маріу Жезуш душ Сантуш (2009–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Manual Korte-Real (1993–1998);
Antonis de Faria-i-Maya (1999–2001);
Pedru Manuel Sarmentu di Vashkomselush-i-Kashtru (2001–2004);
Juse Manuel Pessanha Viegas (2004–2008);
Mario Jesus dos Santos (2009–2014)

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ
The Russian Federation

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2016

АЛЕКСАНДР ЛУКАШИК
Aleksandr Lukashyk

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Леонід Смоляков (1992–1996);
Юрій Дубінін (1996–1999);
Іван Абоїмов (1999–2001);
Віктор Черномирдін (2001–2009);
Міхаіл Зурабов (2009–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Leonid Smolyakov (1992–1996);
Yurii Dubinin (1996–1999);
Ivan Aboimov (1999–2001);
Viktor Chernomyrdin (2001–2009);
Mikhail Zurabov (2009–2016)

РУМУНІЯ
Romania

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.08.2016

КРІСТІАН-ЛЕОН ЦУРКАНУ
Cristian-Leon Țurcanu

Тимчасовий повірений у справах
Леонтін Пастор (1992–1993);
Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Іон Бістреану (1993–1998);
Міхай Дінуку (1998–1999);
Тимчасові повірені у справах:
Корнел Іонеску (1999–2000);
Александру Корня (2000–2005);
Траян-Лауренцю Христя (2005–2010);
Корнел Іонеску (2010–2016)

Chargé d'Affaires
Leontin Pastor (1992–1993);
Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Ion Bistreanu (1993–1998);
Michai Dinuku (1998–1999);
Chargé d'Affaires:
Kornel Ionescu (1999–2000);
Aleksandr Kornea (2000–2005);
Trayan-Lauretsyu Christya (2005–2010);
Cornel Ionescu (2010–2016)

КОРОЛІВСТВО САУДІВСЬКА АРАВІЯ
The Kingdom of Saudi Arabia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
27.08.2010

ДЖУДІЯ АЛХАЗАЛ
Judiya Alhathal

РЕСПУБЛІКА СЕРБІЯ
The Republic of Serbia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
05.07.2013

РАДЕ БУЛАТОВИЧ
Rade Bulatovich

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Горан Алексич (2005–2009);
Душан Лазич (2009–2013)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Goran Aleksich (2005–2009);
Dusan Lazic (2009–2013)

СИРІЙСЬКА АРАБСЬКА РЕСПУБЛІКА
Syrian Arab Republic

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2015

ХАСАН ХАДДУР
Hasan Khaddour

Тимчасові повірені у справах:
Сулейман Абудіяб (2004–2009);
Гайсам Машфедж (2009–2011);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Мохамед Саід Акіль (2011–2014);
Тимчасовий повірений у справах
Мохаммад Сабах Аль Хадж Бакрі (2014–2015)

Chargé d'Affaires:
Sulaiman Abudiab (2004–2009);
Hayssam Mashfej (2009–2011);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Mohamed Said Akil (2011–2014);
Charge d'Affaires
Mohammad Sabah Al Haj Bakri (2014–2015)

СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА
The Slovak Republic

Надзвичайний
і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary
11.09.2014

ЮРАЙ СІВАЧЕК
Juraj Siváček

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Роберт Гаренчар (1993–1995);
Йозеф Мігаш (1995–1996);
Тимчасові повірені у справах:
Ольга Мігалікова (1996–1999);
Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Василь Грівна (1999–2005);
Урбан Руснак (2005–2009);
Павол Гамжік (2009–2014)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Robert Harenčár (1993–1995);
Jozef Migaš (1995–1996);
Chargé d'Affaires:
Oľga Miháliková (1996–1999);
Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Vasiľ Grivna (1999–2005);
Urban Rusnák (2005–2009);
Pavol Hamžík (2009–2014)

РЕСПУБЛІКА СЛОВЕНІЯ
The Republic of Slovenia

Надзвичайний
і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary
11.09.2014

НАТАША ПРАХ
Nataša Prah

Надзвичайний
і Повноважний Посол
Прімож Шеліго (2004–2008);
Тимчасові повірені у справах:
Боріс Голе (2008–2010);
Наташа Прах (2010–2014)

Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary
Primož Šeligo (2004–2008);
Chargé d'Affaires:
Boris Gole (2008–2010);
Nataša Prah (2010–2014)

РЕСПУБЛІКА СУДАН
The Republic of the Sudan

Тимчасовий повірений у справах
Chargé d'Affaires
2017

ОСАМА АЛІ САРІХ РАБІХ
Osama Ali Sarih Rabih

Надзвичайний і Повноважний Посол Анас Ельтаєб Ельгаілані Мустафа (2013–2017)

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary Anas Eltayeb Elgailani Mustafa (2013–2017)

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ
The United States of America

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
22.08.2016

МАРІ ЙОВАНОВИЧ
Marie Yovanovitch

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Роман Попадюк (1992–1993);
Вільям Грін Міллер (1993–1998);
Стівен Карл Пайфер (1998–2000);
Карлос Паскуаль (2000–2003);
Джон Гербст (2003–2006);
Вільям Б. Тейлор Дж. (2006–2009);
Джон Ф. Теффт (2009–2013);
Джеффрі Р. Пайєтт (2013–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Roman Popadiuk (1992–1993);
William Green Miller (1993–1998);
Steven Carl Pifer (1998–2000);
Carlos Pascual (2000–2003);
John Herbst (2003–2006);
William B. Taylor Jr. (2006–2009);
John F. Tefft (2009–2013);
Geoffrey R. Pyatt (2013–2016)

РЕСПУБЛІКА ТАДЖИКИСТАН
The Republic of Tadjikistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
17.09.2015

ХОЛБОБОЄВ ФАЙЗУЛЛО САМАДОВИЧ
Kholboboev Fayzullo Samadovich

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Мухаббат Саїдов (1994–2001);
Сафар Сафаров (2001–2007);
Абдулмаджид Достієв (2008–2010);
Шухрат Музафарович Султонов (2010–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Muhabbat Sayidov (1994–2001);
Safar Safarof (2001–2007);
Abdulmajid Dostiev (2008–2010);
Shukhrat Muzafarovych Sultonov (2010–2015)

РЕСПУБЛІКА ТУРЕЧЧИНА
The Republic of Turkey

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
11.09.2014

ЙОНЕТ ДЖ. ТЕЗЕЛЬ
Yönet C. Tezel

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Аджар Гермен (1992–1997);
Альп Караосманоглу (1997–2001);
Алі Більге Джанкорель (2001–2005);
Ердоган Шеріф Ішджан (2005–2009);
Ахмет Бюлент Меріч (2009–2012);
Мехмет Самсар (2012–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Acar Germen (1992–1997);
Alp Karaosmanoğlu (1997–2001);
Ali Bilge Cankorel (2001–2005);
Erdoğan Şerif İşcan (2005–2009);
Ahmet Bülent Meriç (2009–2012);
Mehmet Samsar (2012–2014)

ТУРКМЕНІСТАН
Turkmenistan

Надзвичайний і Повноважний Посол, дуаєн дипломатичного корпусу
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary, dean of the diplomatic corps
26.05.2010

НУРБЕРДИ АМАНМУРАДОВ
Nurberdy Amanmuradov

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Недірмамед Аловов (1995–1999);
Аман-Гельди Байрамов (1999–2005)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Nedirmamed Alovov (1995–1999);
Aman Geldi Bairamov (1999–2005)

УГОРЩИНА
Hungary

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
01.12.2014

Д-Р ЕРНО КЕШКЕНЬ
Dr. Ernő Keskeny

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Андраш Палді (1992);
Іштван Варга (1992–1995);
Лоранд Тот (1995–1997);
Янош Кішфалві (1997–2001);
Ференц Контра (2001–2002);
Янош Тот (2003–2007);
Андраш Баршонь (2007–2010);
Тимчасовий повірений у справах
Міклош Шандор Мороц (2010–2011);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Міхаль Баєр (2011–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Páldi András (1992);
Varga István (1992–1995);
Dr. Tóth Lóránd (1995–1997);
Kisfalvi János (1997–2001);
Kontra Ferenc (2001–2002);
Tóth János (2003–2007);
Bársony András (2007–2010);
Chargé d'Affaires
Mórócz Miklós Sándor (2010–2011);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary Bayer Mihály (2011–2014)

РЕСПУБЛІКА УЗБЕКИСТАН
The Republic of Uzbekistan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
06.12.2012

АЛІШЕР АБДУАЛІЄВ
Alisher Abdualiev

Тимчасовий повірений у справах
Алішер Агзамходжаєв (1993–1998);
Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Шамансур Шахалілов (1999–2003);
Равшанбек Алімов (2003–2006);
Хайдаров Ілхом Уткурович (2006–2009);
Тимчасовий повірений у справах
Батир Пулатович Юсупов (2009–2012)

Chargé d'Affaires
Alisher Ahzamhodzhayev (1993–1998);
Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Shamansur Shahalilov (1999–2003);
Ravshanbek Alimov (2003–2006);
Haidarov Ilhom Utkurovych (2006–2009);
Chargé d'Affaires
Batyr Pulatovych Yusupov (2009–2012)

ФІНЛЯНДСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Republic of Finland

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
17.09.2015

ЮХА ВІРТАНЕН
Juha Virtanen

Надзвичайні
і Повноважні Посли:
Ерік Ульфстедт (1993–1996);
Мартті Ісоаро (1996–2000);
Тімо Юхані Репо (2000–2003);
Лаура Рейніля (2003–2007);
Крістер Міккелссон (2007–2011);
Ар'я Макконен (2011–2015)

Ambassadors Extraordinary
and Plenipotentiary:
Erik Ulfstedt (1993–1996);
Martti Isoaro (1996–2000);
Timo Juhani Repo (2000–2003);
Laura Reinilä (2003–2007);
Christer Michelsson (2007–2011);
Arja Makkonen (2011–2015)

ФРАНЦУЗЬКА РЕСПУБЛІКА
The French Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
15.09.2015

ІЗАБЕЛЬ ДЮМОН
Isabelle Dumont

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Юг Перне (1992–1993);
Мішель Песік (1993–1995);
Домінік Шасар (1995–1997);
Паскаль Фієскі (1997–2001);
Філіп де Сюремен (2002–2005);
Жан-Поль Везіан (2005–2008);
Жак Фор (2008–2011);
Ален Ремі (2011–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Hugues Pernet (1992–1993);
Michel Peissik (1993–1995);
Dominique Chassard (1995–1997);
Pascal Fieschi (1997–2001);
Philippe de Suremain (2002–2005);
Jean-Paul Veziant (2005–2008);
Jacques Faure (2008–2011);
Alain Remy (2011–2015)

РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ
The Republic of Croatia

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
06.12.2012

ТОМІСЛАВ ВІДОШЕВІЧ
Tomislav Vidosevic

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Онесін Цвітан (1992–1995);
Джуро Відмарович (1995–1999);
Мар'ян Комбол (1999–2000);
Маріо Миколіч (2002–2006);
Желько Кірінчич (2007–2012)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Onesin Cvitan (1992–1995);
Djuro Vidmarovic (1995–1999);
Marjan Kombol (1999–2000);
Mario Mikolic (2002–2006);
Zeljko Kirincic (2007–2012)

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА
The Czech Republic

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
2017

РАДЕК МАТУЛА
Radek Matula

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Павел Маша (1993–1997);
Йозеф Врабець (1997–2002);
Карел Штіндл (2002–2007);
Ярослав Башта (2007–2010);
Тимчасовий повірений у справах
Вітєзслав Півонька (2010–2011);
Надзвичайний і Повноважний Посол
Іван Почух (2011–2016);
Тимчасовий повірений у справах
Зденька Цаісова (2016–2017)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Pavel Masha (1993–1997);
Iosef Wrabec (1997–2002);
Carel Stindl (2002–2007);
Yaroslav Bashta (2007–2010);
Chargé d'Affaires
Vitezlav Pivonka (2010–2011);
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Ivan Počuch (2011–2016);
Chargé d'Affaires
Zdeňka Caisová (2016–2017)

ЧОРНОГОРІЯ
Montenegro

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
15.01.2016

ЛЮБОМИР МІШУРОВИЧ
Ljubomir Misurovic

ШВЕЙЦАРСЬКА КОНФЕДЕРАЦІЯ
The Swiss Confederation

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
29.10.2015

ГІЙОМ ШОЙРЕР
Guillaume Scheurer

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Армен Каммер (1993–1996);
Сільвія Паулі (1996–1999);
Жан-Франсуа Каммер (2000–2005);
Крістіан Феслер (2005–2007);
Георг Цублер (2007–2011);
Крістіан Шьоненбергер (2011–2015)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Armen Kammer (1993–1996);
Sylvia Pauli (1996–1999);
Jean-Francois Kammer (2000–2005);
Christian Fesler (2005–2007);
Georg Zubler (2007–2011);
Christian Schoenenberger (2011–2015)

КОРОЛІВСТВО ШВЕЦІЯ
The Kingdom of Sweden

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
05.10.2016

МАРТІН ХАГСТРЬОМ
Martin Hagström

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Мартін Халлквіст (1992–1996);
Йоран Сігурд Якобссон (1996–2000);
Свен Улоф Оке Петерсон (2000–2004);
Йон-Крістер Оландер (2004–2009);
Стефан Гуллгрен (2009–2013);
Андреас фон Бекерат (2013–2016)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Martin Halkquist (1992–1996);
Joran Sigurd Jacobson (1996–2000);
Sven Olof Åke Peterson (2000–2004);
John Christer Åhlander (2004–2009);
Stefan Gullgren (2009–2013);
Andreas von Beckerath (2013–2016)

ЯПОНІЯ
Japan

Надзвичайний і Повноважний Посол
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
01.12.2014

ШІҐЕКІ СУМІ
Shigeki Sumi

Надзвичайні і Повноважні Посли:
Суміо Едамура (1992–1993);
Шоджі Суедзава (1993–1996);
Юджі Курокава (1996–1999);
Хітоші Хонда (1999–2002);
Кішічіро Амае (2002–2005);
Муцуо Мабучі (2005–2008);
Тадаші Ідзава (2008–2011);
Тоічі Саката (2011–2014)

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary:
Sumio Edamura (1992–1993);
Shoji Suezawa (1993–1996);
Yuji Kurokawa (1996–1999);
Hitoshi Honda (1999–2002);
Kishichiro Amae (2002–2005);
Mutsuo Mabuchi (2005–2008);
Tadashi Izawa (2008–2011);
Toichi Sakata (2011–2014)

Представники України при міжнародних організаціях

Representatives of Ukraine to international organizations

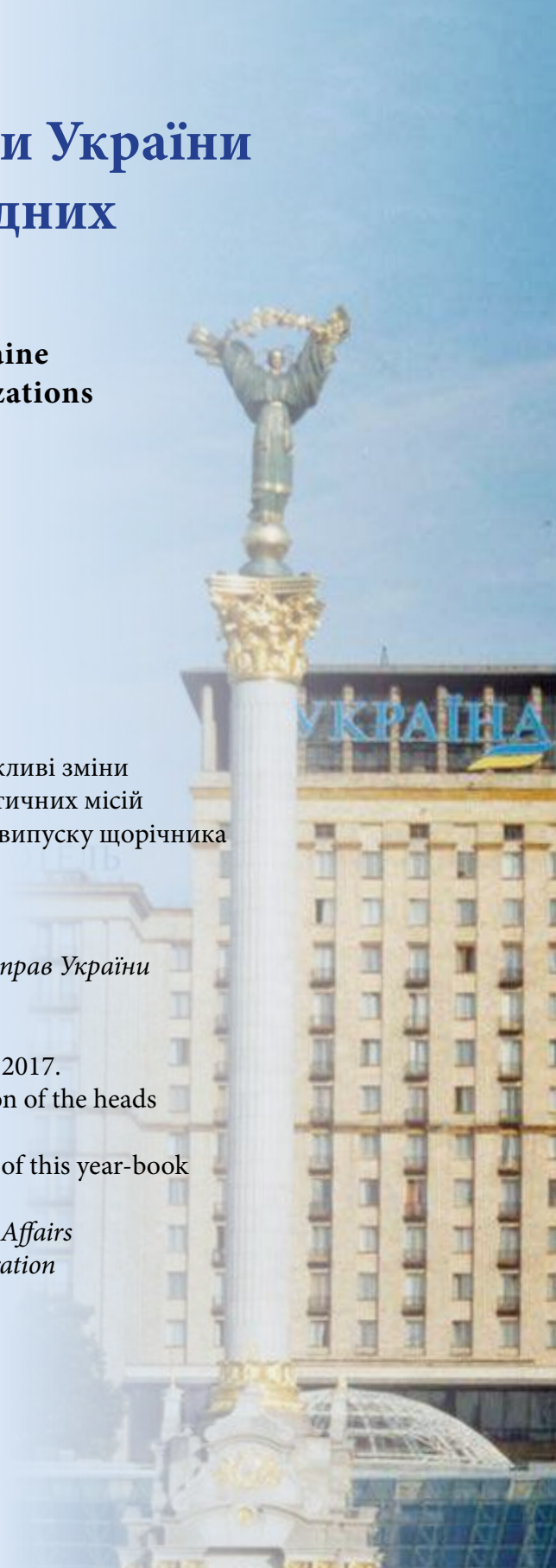

Відомості подано станом
на 15 жовтня 2017 року. Можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій
будуть подані у наступному випуску щорічника

При підготовці щорічника
використано матеріали
Міністерства закордонних справ України

Data current as of October 15, 2017.
Possible changes in composition of the heads
of diplomatic missions
will be given in the next issues of this year-book

Data of the Ministry of Foreign Affairs
of Ukraine were used for preparation
of the year-book materials

МІСІЯ УКРАЇНИ ПРИ НАТО
Mission of Ukraine to NATO

Глава
Місії України при НАТО
Head of Ukraine's
Mission to NATO
07.07.2017

ВАДИМ ПРИСТАЙКО
Vadym Prystaiko

ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНИ ПРИ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
Mission of Ukraine to the European Union

Представник
України при Європейському Союзі
Representative
of Ukraine to the European Union
04.02.2016

МИКОЛА ТОЧИЦЬКИЙ
Mykola Tochytskyi

ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНИ ПРИ ВІДДІЛЕННІ ООН ТА ІНШИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ У ЖЕНЕВІ
Permanent Mission of Ukraine to the UN Office and other International Organizations in Geneva

Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві (Швейцарія)
Permanent Representative of Ukraine to the UN Office and other international organizations in Geneva (Switzerland)
11.10.2013

ЮРІЙ КЛИМЕНКО
Yurii Klymenko

ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНИ ПРИ РАДІ ЄВРОПИ
Permanent Mission of Ukraine to the Council of Europe

Постійний представник України при Раді Європи
Permanent Representative of Ukraine to the Council of Europe
09.04.2016

ДМИТРО КУЛЕБА
Dmytro Kuleba

ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНИ ПРИ ООН (США)
Permanent Mission of Ukraine to the United Nations (the USA)

Постійний представник України при ООН
Permanent Representative of Ukraine to the United Nations
09.12.2015

ВОЛОДИМИР ЄЛЬЧЕНКО
Volodymyr Yelchenko

ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНИ ПРИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ У ВІДНІ
Permanent Mission of Ukraine to the International Organizations in Vienna

Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні (Австрія)
Permanent Representative of Ukraine to the International Organizations in Vienna (Austria)
29.06.2010

ІГОР ПРОКОПЧУК
Ihor Prokopchuk

ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНИ ПРИ ЮНЕСКО

Permanent Mission of Ukraine to UNESCO

Постійний представник України при ЮНЕСКО

Permanent Representative of Ukraine to UNESCO

13.10.2014

ОЛЕГ ШАМШУР

Oleh Shamshur

Представники міжнародних організацій в Україні

Representatives of international organizations in Ukraine

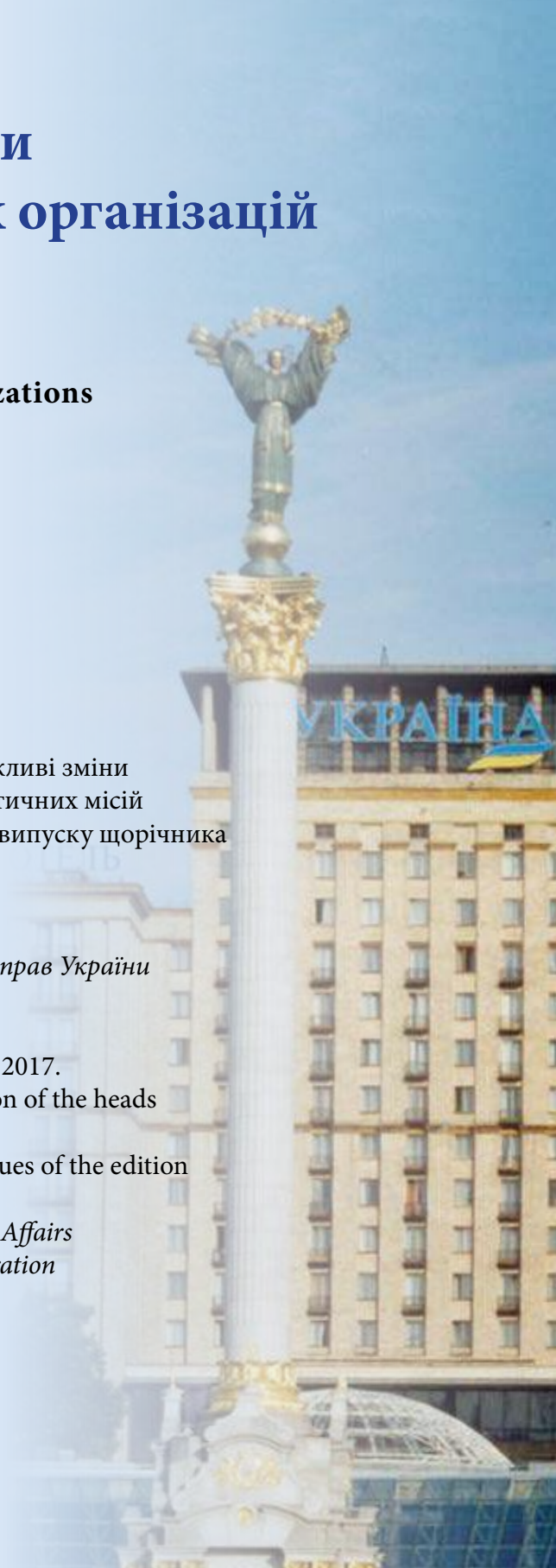

Відомості подано станом
на 15 жовтня 2017 року. Можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій
будуть подані у наступному випуску щорічника

При підготовці щорічника
використано матеріали
Міністерства закордонних справ України

Data current as of October 15, 2017.
Possible changes in composition of the heads
of diplomatic missions
will be provided in the next issues of the edition

Data of the Ministry of Foreign Affairs
of Ukraine were used for preparation
for this year-book materials

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
Delegation of the European Union to Ukraine

Посол,
Голова Представництва
Ambassador,
Head of the EU Delegation

ХЮҐ МІНҐАРЕЛЛІ
Hugues Mingarelli

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК — ГУАМ
Organization for Democracy and Economic Development — GUAM

Посол,
Генеральний секретар ГУАМ
Ambassador,
GUAM Secretary General

АЛТАЙ ЕФЕНДІЄВ
Altai Efendiev

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
United Nations

Координатор системи ООН в Україні,
Координатор з гуманітарних питань,
Постійний представник Програми Розвитку ООН в Україні
United Nations Resident Coordinator,
Humanitarian Coordinator,
UNDP Resident Representative in Ukraine

НІЛ ВОКЕР
Neal Walker

УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА ООН У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ (УВКБ ООН)
United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)

Представник в Україні
Representative in Ukraine

ПАБЛО МАТЕУ
Pablo Mateu

ФОНД НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ООН В УКРАЇНІ
United Nations Population Fund

Представник Фонду
UNFPA Representative

КАСПАР ПІК
Caspar Peek

ДИТЯЧИЙ ФОНД ООН (ЮНІСЕФ)
United Nations Children's Fund (UNICEF)

Голова Представництва ЮНІСЕФ в Україні
UNICEF Representative in Ukraine

ДЖОВАННА БАРБЕРІС
Giovanna Barberis

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ З МІГРАЦІЇ, ПРЕДСТАВНИЦТВО В УКРАЇНІ
International Organization for Migration, Mission in Ukraine

Голова Представництва
Chief of Mission

ДР. ТОМАС ЛОТАР ВАЙС
Dr. Thomas Lothar Weiss

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД (МВФ)
International Monetary Fund (IMF)

Постійний представник МВФ в Україні
IMF Resident Representative in Ukraine

ЙОСТА ЛЮНГМАН
Gösta Ljungman

СВІТОВИЙ БАНК (СБ)
World Bank

Директор Світового банку в Україні, Білорусі та Молдові
World Bank's Director for Ukraine, Belarus and Moldova

САТУ КАХКОНЕН
Satu Kahkonen

МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА КОРПОРАЦІЯ (МФК)
International Finance Corporation

Голова регіонального представництва IFC в Україні, Білорусі та Молдові
IFC's regional head for Ukraine, Moldova and Belarus

ДЖЕЙСОН ПЕЛЛМАР
Jason Pellmar

КООРДИНАТОР ПРОЕКТІВ ОБСЄ В УКРАЇНІ
OSCE Project Coordinator in Ukraine

Координатор проектів ОБСЄ в Україні
OSCE Project Coordinator in Ukraine

ВАЙДОТАС ВЕРБА
Vaidotas Verba

РАДА ЄВРОПИ
Council of Europe

Представник Генерального секретаря Ради Європи з координації програм співробітництва, голова офісу
Representative of the Secretary General in charge of the co-ordination of the co-operation programmes, Head of Office

МОРТЕН ЕНБЕРГ
Mårten Ehnberg

ПРЕДСТАВНИЦТВО НАТО В УКРАЇНІ
NATO Representation to Ukraine

Офіс зв'язку НАТО
NATO Liaison Office

Голова Представництва НАТО в Україні, Директор Офісу зв'язку НАТО
Head of the NATO Representation to Ukraine, Director of the NATO Liaison Office

АЛЕКСАНДЕР ВІННІКОВ
Alexander Vinnikov

Центр інформації та документації НАТО в Україні
NATO Information and Documentation Centre in Ukraine

Директор Центру інформації та документації НАТО в Україні (ЦІДН)
Director of the NATO Information and Documentation Centre in Ukraine

БАРБОРА МАРОНКОВА
Barbora Maronkova

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ
European Bank for Reconstruction and Development

Директор ЄБРР в Україні
EBRD director for Ukraine

ШЕВКІ АДЖУНЕР
Sevki Acuner

МІСІЯ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА
Mission of the International Committee of the Red Cross in Ukraine

Глава Місії
Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні
Head of Mission
of the International Committee of the Red Cross to Ukraine

АЛАН ЕШЛІМАНН
Alain Aeschlimann

ПРЕДСТАВНИЦТВО МІЖНАРОДНОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ТА ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ
Office of International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC)

Голова Представництва в Україні
Head of Country Office to Ukraine

ГОРХМАЗ ГУСЕЙНОВ
Gorkhmaz Huseynov

ВСЕСВІТНЯ ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я (ВООЗ)
World Health Organization (WHO)

Представник ВООЗ
та Глава Бюро ВООЗ в Україні
Representative of the WHO
to Ukraine and Head of the WHO Country Office in Ukraine

МАРТЕ ЕВЕРАРД
Marthe Everard

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК
European Investment Bank

Директор в Україні
Head of EIB representation to Ukraine

ЛІЛІЯ ЧЕРНЯВСЬКА
Liliia Cherniavska

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР (УНТЦ)
Science and Technology Center in Ukraine (STCU)

Виконавчий директор
Executive Director

КУРТІС М. БЕЛАЯЧ
Curtis M. Bjelajac

СПЕЦІАЛЬНА МОНІТОРИНГОВА МІСІЯ (СММ) ОБСЄ В УКРАЇНІ
OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (SMM)

Голова Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні
Chief Monitor of the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine

ЕРТУРУЛЬ АПАКАН
Ertuğrul Apakan

УДК 327.1 : 327.56 (477)

Володимир ГОРБУЛІН,
директор Національного інституту
стратегічних досліджень, академік НАН України

Анотація. У статті проаналізовано війну України за незалежність як частину світового конфлікту. Водночас у центрі уваги автора агресивна зовнішня політика Росії та зумовлені нею загрози національній безпеці Української держави. Показана геополітична мета Росії, котра інспірує глобальне гібридне протистояння, руйнуючи міжнародну безпеку та повертаючи світопорядок до часів холодної війни. Розкривається роль і дії США в переформатуванні міжнародних відносин. В контексті нового політичного бачення окреслюється алгоритм захисту національних інтересів України.

Ключові слова: світова гібридна війна, глобальне протистояння, геополітична мета Росії, міжнародні відносини, незалежність України, агресія Росії, нове політичне бачення, національні інтереси України.

ГІБРИДНА РЕАЛЬНІСТЬ НОВОГО СВІТОУСТРОЮ: НЕОБХІДНІСТЬ ІНШОГО ПОЛІТИЧНОГО БАЧЕННЯ

Сьогодні світ стоїть перед викликом — прояви «гібридних воєн» породжують формування нового «гібридного світу», або «гібридного світоустрою». І ми маємо адекватно відреагувати на цей виклик, описати його, не заперечуючи, але приймаючи реальність такою, якою вона є. Драматично зростає ціна стратегічних рішень, які приймаються в умовах змін такого масштабу. Для нашої держави — це чинники екзистенційної ваги.

Точкою відліку для виникнення нового світоустрою стала агресія Росії проти України. Як сараєвське вбивство вивільнило стиснуту пружину глибоких суперечностей і складних процесів, що призвели до Першої світової війни, так і пряма анексія Криму Росією та її дії на Донбасі стали таким самим спусковим гачком для початку нової «гібридної світової війни».

Для нас, українців, світ перевернувся з ніг на голову впродовж кількох місяців початку 2014 року, коли втеча частини українського керівництва отримала своє продовження у вигляді стрімкої окупації Росією Криму і створення маріонеткових сепаратистських режимів на Донбасі.

Це справді була ситуація, яка шокує. І не лише для України — всі розвинуті держави виявились неготовими до такого перебігу подій. Адже здавалося, що після 1945 року цивілізоване людство нарешті напрацювало такі принципи і правила, які не могла безкарно порушити жодна сторона. Згідно з цими принципами, не можна нападати на іншу країну, якщо тобі не подобається її уряд, вектор її національного розвитку чи напрям міжнародної інтеграції. Не можна захоплювати силою чужу територію. Не можна відкидати власні міжнародні зобов'язання і робити вигляд, що нічого не сталося.

І впродовж досить короткого періоду усі ці нормативні принципи міжнародного устрою залишилися в минулому. Ми раптом опинилися в світі, де виконання договорів є ознакою слабкості, а розмови про ядерний попіл стають темою політичних шоу. Головні дійові особи цього світу — реваншистські імперії на чолі з маніакальними вождями, релігійні фанатики, які будують цілі держави на терорі і догматизмі, «п'яті колони» різноманітних радикалів, маргіналів і агентів впливу, що набули поширення в передових суспільствах Заходу.

Можемо констатувати — декорації на світовій арені кардинально змінилися. Україна опинилася під світлом «геополітичних» софітів. Але на відміну від написаних текстів п'єс, напрям нашого розвитку не пишеться десь далеко і кимось стороннім. Ні. Він залежить від нашої з вами вольової, інтелектуальної і моральної здатності — спроможності відновити справедливість, котра потрібна не лише нам самим, але й цивілізованому світові.

Війна України за незалежність — частина світового конфлікту

Україна четвертий рік поспіль змушена воювати за свою незалежність. Але ця війна є частиною великого світового конфлікту, що має комплексний характер і тривожні перспективи. Світ увійшов у зону підвищеної турбулентності, пов'язаної з пробудженням агресії, нетерпимості, що супроводжується фактичною відмовою від стримувальних міжнародних норм і механізмів. Непорушність кордонів, повага до державного суверенітету — все це перетворюється на порожні слова. Нас знов намагаються повернути у світ, де панує право сильного.

А отже, — зробити війну новою нормою міжнародного життя.

І це частково вдається. Сьогодні світ вже отруєний страхом, брехнею і ненавистю, мільйони людей вже втратили свої домівки, зруйнована інфраструктура, зупинені підприємства, зростає загроза екологічних і техногенних катастроф. Саме тому сьогоднішній конфлікт і називається гібридним, бо жертви та руйнування агресор завдає не лише прямим військовим вторгненням. Швидше навпаки — все активніше застосовуються засоби інформаційно-психологічного, економічного, політичного впливу. Та взагалі будь-які методи, які зможе вигадати суперник.

Головна проблема нинішнього «процесуального моменту» саме в тому, що багато людей (політики, експерти, науковці, журналісти), як і раніше, думають про поточний стан як про щось тимчасове. Вони часто сприймають і трактують його як щось таке, що є «відхиленням від норми» або просто «транзитним станом» до кардинально іншого «кращого майбутнього». Більше того, так про це думають і ті, хто зруйнував цей світопорядок, який здавався нам ще кілька років тому непорушним: Москва та її кремлівсько-державний істеблішмент (політичний, інтелектуальний, військовий), що є «елітою» лише умовно. Загалом же, спостерігається чітка неготовність не тільки Росії, а й Заходу прийняти нову реальність.

Чи є ця «неготовність» наслідком певного недорозуміння поточного моменту, помноженого на страхи його прийняття, — окреме питання. «*Справжні таємниці стають такими не тому, що про них ніхто не знає,* — попереджав Карл Густав Юнг, — *а тому, що їх ніхто не розуміє*». Тим часом ця «гібридна війна», як своєрідна парамілітарна агресія, унікальна багатьма параметрами. Вони є своєрідним відображенням цього ж таки нового «гібридного світу»: кон'юнктурно надумана причина початку війни, брехня під час її розгортання, майже повне моральне розкладання й деградація жителів країни-агресора, і при цьому — посилені постійним членством у Раді Безпеки ООН дії агресора в рамках формального міжнародного права, створення масованої інформаційної підтримки своїх дій, використання методів «активних заходів» у небачених досі масштабах. І, до речі, проблеми в «гібридного агресора» виникають саме тоді, коли він намагається поєднати цілі та методи гібридної «війни майбутнього» зі світовими реаліями минулого. Росія потрапила в таку пастку в Криму, вну-

трішньо закріпивши його анексію юридично (конституційно) та приєднавши до себе адміністративно. У решті випадків вона діє (або намагається діяти) не так всупереч міжнародному праву, як в обхід його, — часто не порушуючи його букву, а ігноруючи (інколи — відверто зневажаючи) його дух.

Не можна не визнати, що за руйнування старого світопорядку відповідальна не тільки Росія. Безумовно, саме її агресія проти України (а раніше — проти Грузії) стала безпосередньою причиною того, що відбувається. Проте Захід, зі свого боку, по суті — «вмиваючи руки», дозволив цьому статися. Про це дедалі чіткіше говорять і західні ж аналітики, зокрема Пітер Дікінсон у своєму матеріалі для «*Atlantic Council*». Він справедливо зазначає, що більшість західних ЗМІ відразу після російської агресії проти України несподівано «осліпли» стосовно того, хто агресор в українському конфлікті і як мають бути названі окупаційні війська, винаходячи натомість якісь нові слова та словосполучення, єдине значення яких — не назвати російську агресію такою.

При цьому західна преса в новому «гібридному світі» і сама стає жертвою нової «гібридної реальності» (яка справді не вписується в її ліберально-демократичні світоглядні переконання), оскільки намагається підходити до інформаційно-політичного простору з «демократичними стандартами» мирного й раціонального існування — підходом «виваженості», «об'єктивності» та «плюралізму думок». А тим часом та ж Росія, по-ніцшеанськи «переоцінюючи цінності» демократії крізь призму своєї «суверенності» і спекулюючи на цих «класичних стандартах» журналістики (в частині необхідності показати, щонайменше, два погляди на ситуацію), свідомо зміщує «точку об'єктивності» продуманою та масштабною брехнею, роблячи об'єктивний погляд на ситуацію безглуздим.

Однак при цьому Захід після першого шоку 2014–2015 рр. потроху оговтується і починає шукати шляхи протидії Росії. Вдалі чи ні — поки що незрозуміло. Бо очевидно, що для повноцінної відповіді потрібно змінитися самим, а це занадто серйозна річ, на яку згодні далеко не всі.

Парадигмально-понятійна проблема: криза слів і смислів

Важлива проблема, яка нечасто зовні артикулюється і ще рідше — внутрішньо опрацьовується, — парадигмально-понятійна. Загалом, у нашій новій «гібридній» реальності ми гостро зіштовхуємося зі своєрідною концептуальною кризою — кризою слів і смислів, які описують цю реальність, дають їй та її елементам адекватну характеристику. Більше того — ця криза характерна абсолютно для всіх — і для нас, і для Росії, і для світової спільноти (від США та Європи до Сирії й Китаю) загалом. І кожного це приводить до несподіваних наслідків уже тепер, — а ще більше несподіванок нас очікує в майбутньому.

Насамперед це виявлятиметься в тому, що кожна сторона, котра зараз вдається до тих чи інших дій, у логіці «старого світу» реагуючи на виклики світу нового, постійно зіштовхуватиметься з абсолютно неадекватними (як їй здається) наслідками своїх дій.

І, мабуть, найбільше таких сюрпризів може очікувати саме Росію. Вже очевидно, що, розв'язуючи «гібридну агресію», Кремль розраховував на, щонайменше, зовні «двоєдиний» (але внутрішньо парадоксальний) глобальний результат.

З одного, геостратегічного, боку — зруйнувати поточний світопорядок домінування країн Заходу на світовій арені. Це, до речі, вона досить успішно реалізовує, і, як їй здається, це дуже добре для неї. Геостратегічна мета такого деструктиву — повернути Росії статус «великої держави» тощо.

З іншого, геоісторичного, боку — повернути світ у реальність середини XX ст., період риторики класичного політичного реалізму («зони впливу», «боротьба систем», «баланс сил і баланс інтересів» тощо).

І ось саме між цими двома масштабними цілями лежить прірва концептуальної невідповідності, якої Росія ще не усвідомила. І не схоже, що здатна усвідомити загалом.

Геополітична мета Росії та її наслідки: гібридний «світо(без)порядок»

Спрощено геополітична мета Росії при розв'язуванні глобального гібридного конфлікту усвідомлювалася таким чином: методами «гібридної війни» зруйнувати поточний світопорядок, щоб відновити світостан періоду холодної війни і в ньому посісти звичне місце (або максимально порівнянне — з поправками на зміцнілий Китай та ін.) І отже, цей новий світопорядок формується. Так, зусиллями і діями Росії зокрема. Однак проблема в тому, що цей новий світопорядок не матиме нічого спільного з тим, який Росія так хоче повернути: це буде новий «гібридний світо(без)порядок». Із новою розстановкою країн та новими «гібридними війнами» (ініційованими вже новими гравцями, зокрема ситуативними союзниками Росії, — проти неї ж самої). З «гібридними рішеннями» проблемних ситуацій (часто — поза правовими полями держав або в «сірій зоні» національного і міжнародного права) та «гібридним міжнародним правом» тощо. Тобто слід зрозуміти і прийняти, що цей новий «гібридний світо(без)порядок», який ми зараз спостерігаємо, — це не якийсь «транзитивний стан», це і є нова реальність, яку аж ніяк не можна екстраполювати на реалії минулого. Понад те, в цій новій «гібридній реальності» гідного місця для Росії — з її неефективною економікою, неефективним державним управлінням, з її застарілим лексиконом для ідеологічного опису та ціннісного осмислення реальності, — може просто не виявитися.

Діючи поза головними принципами світопорядку, порушуючи норми і правила міжнародних відносин, Росія втратила достатній кредит довіри, щоб бути надійним і шанованим міжнародним партнером. І західні санкції стали лише зовнішнім виявом цього — політично не так позбавляючи Москву доступу до критично важливих ресурсів (від фінансових до технологічних), як ускладнюючи їх використання.

Росія й сама стає дуже уразливою до інструментів і механізмів, методів і методологій «гібридної війни», якщо вони будуть використані проти неї.

Граючи в «гібридні війни» на західному напрямку, який сприймається найгостріше, Росія стає дедалі уразливішою на інших стратегічних векторах. Зокрема, поки що залишається «за дужками» перспектива застосування методів «гібридних воєн» проти самої Росії — особливо в тих регіонах, які Москва й так послаблює у військовому та забуває в адміністративному плані. Це насамперед Далекосхідний регіон, відкритий для китайської експансії, яка може початися вже найближчими роками і тривати десятиліття. Як завгодно жорсткі «керівні розпорядження» далекого Центру і як завгодно абстрактно могутні «духовні скрєпи» безсилі перед конкретними регіональними демографічними тенденціями. Надання Москвою Китаєві практично повного доступу до цілих районів — це вільне чи мимовільне власноручне створення хорошого плацдарму, на якому Пекін може без зайвих складнощів задіяти сценарії та стратегії «гібридної війни» вже проти самої Росії. Проте, відповідних надзвичайно масштабних ресурсів (насамперед — надлишку населення) самому Китаю не позичати. Як ще в травні 2014-го зазначив заступник голови КНР Лі Юаньчан у своєму виступі на Петербурзькому міжнародному економічному форумі: «*...у Росії велика територія, а в Китаї — найпрацелюбніший у світі народ. Якщо ми зможемо поєднати ці чинники, то отримаємо значний розвиток. У Росії велика територія і мало народу, в Китаї — навпаки*».

Світова гібридна війна як нове глобальне протистояння

Це справді нове глобальне міжнародне протистояння, яке з одного боку знищує чинний світовий порядок, а з іншого — формує новий, менш стабільний та більш хаотичний. Міжнародна система, побудована на справедливих правилах і взаємній повазі до суверенітету, територіальної цілісності, на цінностях прав людини, демократії — все це отримало новий вектор руху в бік хаосу, де домінує право сильного. Тож гібридну війну можна й доцільно кваліфікувати як новітню форму глобального протистояння у сучасному безпековому довкіллі.

І ми не можемо заплющувати очі на те, що «гібридний» характер агресії поширюється на все нові арени протистояння. Це вже навіть не предмет для дискусій — це однозначний факт.

Тож коли ми кажемо про гібридну війну сьогодні, то, спираючись на досвід України, можемо твердити, що це:

— відсутність чітко визначених часових горизонтів, тобто її неможливо зафіксувати у часі, як і визначити кінцевий термін завершення;

— це ситуація, коли справжні цілі гібридної війни є нечіткими і не до кінця зрозумілими;

— це проблема великої кількості просторів, на яких йде протистояння.

Все це спричиняє масштабні конфлікти, які мають транснаціональний характер і важко піддаються локалізації. І те, що нині фронт на європейському театрі бойових дій займає лише кілька сотень кілометрів українського кордону —нікого не повинно вводити в оману. Найбільш точно описує характер розгортання «гібридних» трансформацій світу відомий «ефект метелика: від маленького конфлікту на віддаленому континенті, до кризи в країнах «золотого мільярда».

Система міжнародних відносин проходить точку біфуркації

Нині ми перебуваємо у своєрідній переломній точці щодо багатьох міжнародних процесів, які, серед іншого, впливають і на логіку розвитку подій української ситуації. Ми з усією очевидністю наблизилися до своєрідної точки біфуркації — якогось нового стану, за яким, можливо, відкриється новий горизонт рішень.

Багато в чому це залежить від того, як міжнародні учасники пройдуть цей переломний момент, які висновки для себе зроблять і чи сформують нові стратегії для ситуації, що змінилася. Однак, судячи з усього, знайти рішення для владнання конфлікту в Донбасі без проходження цієї невидимої точки неможливо — її проходження означатиме вихід за межі поточної логіки, а отже — можливість шукати і пропонувати принципово нові рішення. Фактично після проходження цієї точки своєрідна «спіраль дій та очікувань» почне стрімко розкручуватися.

Попри те що окремі українські експерти і колишні політики наполягають, що реалії глобального рівня не впливають на події в Криму й Донбасі, мислити в такій парадигмі — очевидний глухий кут. Без аналізу і розуміння змін, що відбуваються на міжнародному рівні, нам не вдасться повністю владнати конфлікт на сході країни і зрозуміти мотивації наших головних міжнародних партнерів та логіку дій РФ як противника.

Роль та дії США у формуванні нового міжнародного довкілля

2 серпня 2017 року, коли Дональд Трамп підписав Акт про протидію супротивникам Америки через санкції (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act), він відкрив, у певному сенсі, новий етап у глобальному геополітичному пасьянсі.

Цей акт має відразу кілька вкрай важливих смислів: по-перше, переформатовує картину глобального світу, яка зберігалася майже незмінною близько 25 років; а по-друге, закріплює низку тенденцій, які були досі лише певними нестійкими трендами. Не менш важливо, що документ змушує визначатися й інших учасників міжнародних процесів. Позиція, яка спостерігалася з 2014 року (насправді — ще раніше) і дозволяла багатьом країнам м'яко дистанціюватися від недружніх дій Росії, опинилася під загрозою. Складається ситуація, коли абстрактну розмову про те, що «цінності для нас важливіші за гроші», доведеться підтверджувати діями. І проблема щорічного пошуку консенсусу стосовно необхідності зберігати санкції виявиться найменшою з проблем європейських урядів.

Підписаний Трампом закон публічно маніфестує важливу макроконструкцію: у США є офіційні вороги. І це не одна «наддержава», а низка невеликих, але регіонально активних країн. Фактично йдеться про своєрідну «Вісь зла», на боротьбу з якою тепер і мають бути спрямовані зусилля США. Іран, Росія й Північна Корея (якій хоч і приділено мало уваги, але важливо, що про неї згадали) — новий колективний супротивник вільного світу, деструктивні дії якого слід стримувати й ретельно відстежувати. Вбудовування ж Росії до ряду авторитарних Ірану і Північної Кореї дає чітке розуміння, якою її бачить нині американський законодавець: авторитарною країною, де права людини — порожній звук, а мілітаризм і реваншизм — одна з основ державної політики.

Певною мірою така посилена увага з боку США лестить Владіміру Путіну: він чудово розуміє, наскільки сучасна Росія з її обмеженим суверенітетом (що показала ситуація з турбінами «Siemens») не дотягує до стандарту «головного ворога» для такої держави, як США. Однак як слушно зауважила Лілія Шевцова, коментуючи особисту зустріч Путіна й Трампа, «для Росії розмова навіть із ворожою Америкою є підтвердженням великодержавності й надією на відновлення біполярного світу».

З іншого боку, той факт, що замість СРСР як «імперії зла» (поняття ввів в обіг Р. Рейган) нині на порядку денному лише «Іран, Північна Корея і Росія, що примкнула до них», все ж таки не може не засмучувати російського лідера.

У вже зазначеній маніфестації російської загрози дуже показовим нині видається політичний ландшафт США, на тлі якого все й відбувається. Тоді як у 1980-х саме Рональд Рейган був тим, хто почав рішуче змінювати політику США щодо СРСР, вніс сум'яття у вибудувані ще в 1970-х на десятиліття вперед плани «позиційної війни» з СРСР, нині на себе цю роль приміряє Конгрес США (своєрідний «колективний Рейган»). Двопартійний консенсус, що складається навколо політики США щодо Росії, дивний з багатьох причин. Але що важливо — така єдність дій американських законодавців, змушених постійно підтверджувати свій статус на виборах, говорить про те, що вони чітко розуміють, яку політику їхній виборець підтримає, а яку ні. Тобто якщо в 1980-х можна було говорити про «Рейгана проти імперії зла», то тепер ми маємо «колективного Рейгана проти осі зла».

Історія з ухваленням закону про санкції має ще одну важливу обставину. Відразу після обрання на посаду президента США Д. Трампа в політологів виникало запитання: що виявиться сильнішим — демократичні інститути чи воля однієї людини? Схоже, сьогодні ми можемо дати цілком однозначну відповідь на нього: система, спроектована політичними архітекторами американської держави ще наприкінці XVIII ст., виявилася життєздатнішою, ніж хаотичні метання людини на найвищій посаді. Безумовно, це ще не кінець протистояння, але тенденція вже помітна.

До речі, ще одним результатом своєрідного «стратегічного двопалатного консенсусу» і наслідком різкого протистояння Трампа й американських медіа стало формування для Трампа ситуації, що дуже подібна до відомої «Пастки-22»: будь-яку спробу наполягати на зниженні градуса протистояння з Росією тлумачитимуть як «здачу інтересів США Путіну». Фактично Трампу не залишають шляхів для відступу, жорстко нормуючи його діяльність.

Хоча більшість оглядачів особливо наполягала на тому, що підписання Трампом закону — це форма викручування йому рук Конгресом, все ж таки ситуація трохи складніша. Багато в чому підписання закону вкладається у філософію самого Трампа — нав'язування світу американських правил гри. Закон про санкції — хороший приклад цього. Крім артикуляції головного опонента, він створив дискомфорт і для європейських партнерів, які тепер змушені визначатися зі своєю зовнішньою і внутрішньою політикою.

Така неочікувана демонстративна відмова Вашингтона (відмова часткова — адже деякі зміни до закону таки вносили) зважати на позицію Брюсселя і європейських столиць, готовність ставити їх перед фактом процесів, що відбулися, формувати (фактично) порядок денний ЄС безперечно дратує європейських лідерів, але із цим вони, скоріш за все, нічого не робитимуть — занадто травматичними будуть зміни в зовнішній і внутрішній політиці. Складається ситуація, коли Брюсселю простіше прийняти нову активну роль США, ніж пропонувати свій підхід. Хоча б тому, що свого власного підходу (крім абстрактного «давайте жити дружно!») у Брюсселя, а разом із ним — у Берліна й Парижа, не спостерігається. ЄС (особливо після «Brexit») продовжує концентруватися на самому собі, на спробах зрозуміти, чим зараз є Європейське співтовариство і як йому існувати далі. Спочатку Британія, тепер — агресивний євроскептицизм Польщі ускладнюють чітку артикуляцію своїх цілей, оскільки немає головного: бачення спільного майбутнього. Можливо, нові лідери, якщо вони прийдуть до влади в європейських країнах, спробують змінити такий стан речей, але поки що серйозних рухів не спостерігається. Оскільки А. Меркель залишається канцлером, радикальних змін у політиці не тільки Німеччини, а й ЄС не передбачається.

До речі, можна не сумніватися, що російська пропагандистська машина намагатиметься максимально ефективно використати протиріччя між ЄС і США для послаблення євроатлантичної солідарності.

Втім, не варто покладати великі надії й на швидкі результати від подібних змін у політиці США. США поки що намагаються застосовувати рецепти класичних 80-х — санкції та економічне удушення супротивника. Однак світ за ці 30-40 років змінився. Особливо — технологічно. Що й відчули на собі США в період виборчої кампанії 2016 року: інформаційне протистояння набуло нових рис, які не вписуються в логіку класичної протидії. Стандартні рецепти не допомагають від нових хвороб — потрібен пошук нових рішень, а от із цим якраз виникають певні складнощі.

США, що знову приміряють на себе роль не декларативного, а реального лідера вільного світу, уже зараз постали перед справжнім макровикликом: просто назвати ім'я нового «ворога» і збирати навколо себе коаліцію (наприклад, як Джордж Буш-молодший для війни в Іраку) не вийде. У той час як Росія системно й послідовно демонтує архітектуру міжнародної безпеки, світ потребує нової архітектури. І її відсутність — це не «тимчасова незручність», а мета Росії, оскільки в рамках її логіки, як казав персонаж одного популярного телесеріалу, «хаос — це не провал. Хаос — це сходи».

Очевидно, саме від США керівники демократичних країн і будуть очікувати пропозицій щодо нової концепції світоустрою й правил взаємодії країн. Зокрема — щодо того, як реагувати на порушення міжнародного права. Ми бачимо своєрідний момент істини: усі паліативні сурогати на кшталт «міжнародного тероризму» стрімко відходять у минуле й не в змозі більше прикривати собою реальну проблему — реваншистську Росію.

І що довше ця невизначеність моменту зберігатиметься, що довше Захід перебуватиме в стані втрати орієнтира — то небезпечнішою ставатиме міжнародна ситуація. Оскільки дедалі більше держав почнуть усвідомлювати той «вакуум безпеки», який нині ситуативно складається. А безпека не терпить порожнечі й буде заповнюватися. Причому в ситуації, коли «усе можна» і немає єдиної архітектури, на порядку денному можуть виникнути найбільш несподівані теми. Наприклад, ядерна. Не варто думати, що країни, які входять, наприклад, у Велику двадцятку, формально реагують на українську ситуацію: на нашому прикладі складно не зробити конкретних висновків, якщо пам'ятати, що ми добровільно відмовилися від ядерної зброї на користь обіцянки зберегти нашу територіальну цілісність. Усі чудово бачать, до чого ці обіцянки призвели. І Україна (як приклад) стане ще

одним аргументом країн, які звинувачують «ядерний клуб» у тому, що вони схожі на людей, які хоч самі й палять, однак забороняють те саме робити іншим. Тож якщо нова архітектура не буде вибудувана, є цілком конкретний ризик зростання кількості членів «ядерного клубу».

Якщо ж резюмувати загалом: із чим же сьогодні США входять у світ «нових 80-х»? Без Рональда Рейгана, але з «колективним Рейганом», без «рейганоміки», але з досить популістською економічною програмою, з блідою подобою (щоправда, агресивною) старого ворога, з політично роз'єднаним американським суспільством, у світі, де ніякої біполярності вже давно немає, але дуже багато хто чекає, що США знову візьмуть на себе глобальне політичне лідерство.

Росія: вплив міжнародних санкцій як механізму стримування

Що ж до Росії, то попри браваду російського керівництва, нові американські санкції для неї досить серйозні й вестимуть до поступового системного колапсу поточної російської економічної моделі. Насамперед тому, що завдано удару російському енергетичному сектору: заборона на участь американських компаній і фізичних осіб у великих нафтогазових проектах з участю російського бізнесу, обмеження п'ятьма мільйонами доларів на інвестиції в російські трубопроводи й удар по російських проектах з видобування нафти на глибоководному шельфі, сланцевої нафти, нафти у водах Арктики. Чи будуть ефективними такі дії? Топ-10 найбільших російських платників податків має такий вигляд: «Роснефть», Газпром, Лукойл, «Сургутнефтегаз», «СбербанкРоссии», «Татнефть», РЖД, Росатом, «Башнефть», «Славнефть». З них лише дві компанії — «СбербанкРоссии» і РЖД — не мають прямого стосунку до нафти й газу. Втім, досить умовно.

Сюди ж можна віднести подальше обмеження Росії в частині отримання «довгих кредитів», без яких неможливий розвиток великого бізнесу. Безперечно, сюди ж потрапляють обмеження на будівництво «Північного потоку-2», який для Росії, знову ж таки, не так економічний, як політичний проект.

До речі, й українські санкції (у частині розриву співробітництва у сфері ВПК) так само важко даються Росії. За даними SIPRI, Росії досі так і не вдалося налагодити в себе виробництво як мінімум 185 унікальних деталей і компонентів, які вироблялися українськими підприємствами. Як каже експерт Шведського оборонного дослідного агентства (FOI) Томас Малмлоф, «за найобережнішими оцінками, майже 30% компонентів, що поставляються українським ВПК, є унікальними, і поки що Росія не змогла знайти їм заміни». Абстрактні 30% насправді є цілком конкретним 51 відсотком усіх російських міжконтинентальних балістичних ракет, що несуть 82 відсотки всіх ядерних боєголовок, які перебувають на озброєнні ЗС РФ. «Південмаш», харківський «Хартрон», «Космотранс», київські «Арсенал» і «Артем», запорізький «Мотор Січ» — це системи пошуку й наведення російських ракет класу «повітря—повітря», комплекси наведення для бомбометання МіГ і Су, майже вся гідравліка російських ВПС, двигуни для всіх російських бойових вертольотів і багато чого іншого. Однак ці обмеження торкнулися не тільки військової сфери — скандал з турбінами «Simens» показав: реальний рівень технологічного розвитку Росії такий, що навіть турбіни, які виробляють і деякі заводи на території Росії, доводиться ввозити з-за кордону за сірими схемами.

Власне вже зараз Росії доводиться згадувати досвід обходу економічних санкцій періоду холодної війни. Щоправда, нинішня ситуація дуже відрізняється від того, що було 40–50 років тому: ступінь технічної контрольованості й прозорості процесів, інформатизація майже всіх процесів переміщення сьогодні робить реалізацію подібних «перевірених» схем украй складною. Спроби вирішити проблему неминуче штовхатимуть Росію в обійми Китаю та Індії — як можливих варіантів заміни традиційних постачальників. І якщо Індія досі ще не

почувається справді активним регіональним гравцем, то угоди з Китаєм майже завжди закінчуються для Росії з від'ємним знаком. Тим більше що Китай, як свого часу й радянське керівництво, добре освоїв тактику «економічні угоди в обмін на політичні поступки».

Цікаве й інше питання: чи стало для Росії несподіванкою підписання Трампом закону про санкції? Швидше ні, ніж так. Навіть якщо абстрагуватися від істеричної реакції російської преси відразу після підписання закону, офіційні реакції Кремля мали вигляд вкрай непереконливий (особливо відчайдушні заяви Д. Медведєва про те, що «Трамп продемонстрував свою слабкість»). Тим часом підписання було неочікуваним не самим фактом, а тим, що закріпило нову для Росії реальність — жорстке протистояння. Кремль і раніше розумів (про що казали і В. Путін, і Д. Медведєв), що санкції запроваджено справді надовго («на десятиліття», як сказав російський прем'єр-міністр), але закріплення цього факту стало все ж легким шоком.

Андрій Піонтковський пропонує охарактеризувати стан російських еліт від запровадження санкцій як «розгубленість». Втім розгубленість далеко не завжди означає «ступор» чи «повільність» — найчастіше реакція, навпаки, дуже реактивна й хаотична. Оскільки нерідко розгубленість є наслідком злості — від несподіванки, від відчуття, що «так бути не повинно», і як результат — бажання якнайшвидше завдати контрудару.

Хоча об'єктивно нинішня Росія не має чого симетрично протиставити США. Тому максимум, на який виявився здатним Кремль, — заборонити США користуватися дачами на території Росії й скоротити персонал американського посольства. Однак Росія шукатиме інші форми відповіді. Насамперед у сфері кібератак, нарощування пропаганди, провокування політичних і воєнних криз. Зокрема — в Україні, що також укладається в концепцію «нових 80-х»: тоді Кремль теж намагався відповідати Заходу на інших фронтах. Зазвичай не дуже успішно.

Щоправда, ресурсів на подібне залишається не так уже й багато, але набагато більше, ніж здається найоптимістичніше налаштованим супротивникам Росії. Парадоксально, але головним ворогом Росії в такій асиметричній ескалації стає вона сама. Точніше сам принцип її існування, коли корупцію зведено в ранг державної політики, а партнери за провокаціями вибираються дуже невдало. Провал Марін Ле Пен у Франції — чудовий приклад цього. Європейцям може й не подобатися те, що роблять нині Трамп і США (не подобається глибоко емоційно, оскільки звужує для них простір для ухилення від реальних дій), але раціонально вони розуміють, що це правильний шлях.

Можна припустити, що розгубленість Кремля через санкції — ще й наслідок загального шоку від того, що відбувається навколо Дональда Трампа й результатів тієї лінії, якої дотримувалася російська влада під час останніх президентських виборів у США (до речі, зараз у Владіміра Путіна в даному контексті точно ж є стійке відчуття дежавю з подіями 2004 року, коли «хотіли як краще, а вийшло як завжди»).

Владімір Путін та його найближче оточення так довго перебувають при владі, що просто забули, що система може виявитися сильнішою за лідера. Що особиста обіцянка Трампа (або членів його команди) означає тільки те, що він/вони спробує/спробують реалізувати те, про що домовилися, але зовсім не означає «вирішену справу». І що відсутність прогресу — далеко не завжди провина того, з ким ти домовлявся. Росія раз за разом робить одну й ту ж помилку (хоча в деяких європейських країнах вона все-таки поводиться розумніше): ставить на «лідера», а не на системні процеси. Російське керівництво досі перебуває в полоні ідеї, що все залежить від особистих домовленостей двох людей, а не від великих процесів.

Ну й, крім того, російська розвідка не повною мірою врахувала психологічний портрет самого Трампа (чи зробила хибні висновки) — його імпульсивність, амбіційність та агресивність, характерні для бізнесу, точно так само спроектувалися на просування американських інтересів. Іноді — в дуже неоднозначний спосіб, але ж. Між іншим, ще одна потенційно небезпечна для Росії ситуація: агресивність і напористість Трампа нікуди не зникнуть, і він поводитиметься в такому ключі на всіх майданчиках. Однак Конгрес США може взяти (власне, уже взяв) на себе обов'язок вибудувати ту рамку й ті цілі, на які ця енергія має бути спрямована. Якщо американському істеблішменту вдасться домогтися цього синергетичного ефекту між законодавчою владою і напористістю нового президента, Росію можуть чекати справді складні часи. І не у віддаленій перспективі, а буквально впродовж найближчих років.

Україна: відмова від «магічного мислення» та фокус на власних національних інтересах

Той новий стан міжнародних відносин, які ми нині спостерігаємо, у багатьох створює помилкову ейфорію, що українські проблеми будуть швидко й легко вирішені зовнішніми «старшими товаришами», які нарешті побачили суть речей. Що ось тепер вже вони «візьмуться за Росію». Але в цій ситуації найголовніше — якомога рідше впадати в приємні, але безглузді ілюзії, і більше бути раціональними. За всієї простоти такого завдання реалізувати його на практиці дуже складно.

На жаль, навіть три роки війни, тисячі жертв так і не змогли вбити в нас «магічного мислення». Надії на чарівний порятунок (чи «американською зброєю», чи «швидким розпадом Росії», чи «вступом України до НАТО») виявляються сильнішими від будь-яких зіткнень з реальністю. Реальністю, яка складається з простих, але неприємних речей, як-от: наявність національних інтересів інших країн, раціональність в їх обстоюванні (що найчастіше межує з цинізмом) і складність адекватної самооцінки. Ми щиро ображаємося, коли наші союзники роблять щось таке, що йде врозріз із нашими бажаннями (але відповідає інтересам союзників). Ми вибухаємо гнівом, коли та чи інша країна «іде на компроміс» з Росією (обстоюючи економічні інтереси своїх громадян і свого бізнесу). Ми все ще здебільшого сприймаємо міжнародну політику крізь риторику, а не інтереси.

Яскравим прикладом є наші заклики про допомогу до західних партнерів, які поки що чітко бачать лише наш негативний порядок денний (зупинити Росію). Із цим порядком денним вони загалом згодні, але не бачать позитиву — чого ж ми хочемо і що нам для цього потрібно? Складно не помітити: там, де ми чітко розуміємо, чого хочемо, ми маємо дуже хороші результати. Наприклад, системна робота з невизнання законності анексії Криму. Або недопущення легалізації ДНР–ЛНР на міжнародному рівні (хоча Росія вкладає значні ресурси в цей процес). Але якої допомоги ми хочемо у вирішенні згаданої проблеми?

Ті хаотичні рухи, які спостерігаються серед лідерів бойовиків ДНР–ЛНР, дозволяють припустити, що головні організатори й ідеологи побудови цих утворень (в особі В. Суркова) кинули цих громадян на волю розвідувально-контррозвідувального співтовариства РФ. Відчайдушна спроба Захарченка знову «поговорити про Малоросію» була настільки безглуздою, що викликала жорстку реакцію навіть у Москві. Що втім не означає, що й ця самодіяльність у перспективі не буде використана Кремлем проти України — хоча зараз тему «законсервували», однак за потреби її завжди знову можуть пустити в хід. Тим паче що за цими абстрактними розмовами про «перезапуск проекту української держави» вгадується реінкарнація однієї зі старих стратегій Кремля: нав'язування і українській, і міжнародній спільноті ідеї про «боротьбу двох держав», які претендують на одну й ту саму територію. З різними картинами майбутнього. І нічого, що Захарченко у принципі неспроможний сформулювати щось складніше, ніж наказ про експропріацію майна місцевих бізнесменів, а його істо-

ричні пізнання (особливо про «концтабори в Рейк'явіку») вже давно епатують суспільство. Захарченко потрібен не для того, щоб думати, а для озвучування того, що йому скажуть. А політичний куратор російської агресії проти України В. Сурков цілком спроможний думати на кілька кроків уперед. Навіть якщо припустити, що він поки що відпустив лідерів ДНР–ЛНР у вільне плавання.

Чи зможе «перезапустити» американську політику на українському напрямку К. Волкер? Він справляє сильне враження. Те, що він має абсолютно чітке й реалістичне розуміння того, що відбувається в Україні, — очевидно. Те, що він знає, які кроки потрібно зробити для владнання ситуації, — теж. Однак нинішня політична реальність у США більше нагадує пісочницю грецької богині Еріди, ніж нетрадиційну модель із політикою «одного голосу». Зокрема у питаннях зовнішньої політики.

Майже такі самі проблеми пов'язані з питанням надання Україні летальних оборонних озброєнь. І якщо Б. Обама займав позицію «обіцяти подумати, але в жодному разі не давати», то нині (про що каже й С. Пайфер), коли Трамп усе ще в пошуку рішень (зокрема — щодо української ситуації), коридор можливостей для надання такої допомоги істотно розширився. Та навіть якщо таку допомогу буде надано (що справді було б важливо для нас у військовому плані), основний результат був би, швидше, політичним. Для України надання військової допомоги з боку США — насамперед символ того, що США активно підтримують українські справи, символ наповнення Хартії про стратегічне партнерство і знак європейським країнам, що час уже переходити до активних дій.

Однак не можна не зазначити, що тема «летальних озброєнь» в Україні дедалі більше нагадує магічне заклинання, яке розглядається багатьма як певна панацея від всіх українських проблем. Тоді як левова частка цих проблем лежить у іншій площині — ефективному управлінні сектором національної безпеки, боротьбі з корупцією, ефективних реформах та економічному зростанні.

Розраховуючи на допомогу США, добре би пам'ятати й про ще один важливий аспект (якого не врахувала Росія у своїх відносинах із новою адміністрацією Трампа, але який важливо врахувати нам): безперечно, на даний момент національні інтереси України і зовнішньополітичні інтереси США збігаються. Однак це не означає, що вони будуть такими постійно, або що рішення, які будуть прийнятні для зовнішньої політики США, виявляться однаково прийнятними й для національних інтересів нашої країни.

У червні 2015 року посол Ізраїлю в ООН Рон Просор нагадав, до чого призводить спроба дотримуватися зовнішніх порад: «Ми, ізраїльтяни, часто чули — зокрема й у цьому престижному зібранні (у Раді Безпеки ООН. — *Авт.*) — що… якби тільки Ізраїль поступився... якби тільки Ізраїль послухався міжнародного співтовариства, кордон між Ізраїлем і палестинцями був би таким самим мирним, як кордон між Голландією та Бельгією. Так ми й зробили. Через 10 років після нашого виходу з Гази залишена нами територія перетворилася на анклав тероризму... Газа мала стати моделлю стабільного, самокерованого, функціонуючого палестинського суспільства. Натомість вона стала моделлю беззаконня, насильства та дестабілізації. Газа мала стати пілотним проектом палестинського самоврядування в Іудеї й Самарії. На жаль, "пілоти" знищили цей проект».

Цей спіч насамперед про те, що з наслідками завжди доводиться жити країні, якій радили: порадники будуть далеко, і у разі невдачі лише зніяковіло розведуть руками. Йдеться, безумовно, не про те, що слід ігнорувати поради наших партнерів, однак ставитися до них маємо зі здоровим скепсисом і раціональністю.

Та й чи всі в американському політичному істеблішменті — друзі України? Ситуація з північнокорейськими ракетними двигунами потребує розслідування. В Україні — щоб на Заході ще раз стало соромно після «кольчуг» і ракет Х-55, у США — щоб зрозуміти, чому стаття в «Нью-Йорк Таймс» з'явилася саме перед поїздкою керівника Пентагону в Україну.

Новий світ не буде таким, як раніше. Не вдасться все повернути «як було». Та й нова реальність міжнародних відносин не може з'явитися безболісно — лише в результаті складної і незручної дискусії з партнерами.

Точка опори в непевному світі гібридної реальності — це опора на власні сили. Маємо постійно пам'ятати, що проблема виживання та розвитку Української держави — це не проблема наших союзників, партнерів чи ще когось. Це — наша проблема. І наші сили мають бути спрямовані саме на це.

Volodymyr HORBULIN,
Director of the National Institute for Strategic Studies,
Member of NAS of Ukraine

HYBRID REALITY OF THE NEW WORLD ORDER: THE NECESSITY OF ANOTHER POLITICAL VISION

Abstract. The article analyzes the Ukraine's war of independence as a part of the global conflict. At the same time, the author focuses on the aggressive foreign policy of Russia and the threat posed by it to the national security of the Ukrainian State. The article shows the geopolitical goal of Russia, which nourishes a global hybrid confrontation, destroying international security and restoring the model of a world order which existed at the times of the Cold War. Also, the role and actions of the USA in the process of reformatting of the system of international relations is revealed. Particular attention is paid to the impact of international sanctions on Russia as a mechanism of curbing its aggressive foreign policy. In particular, it is argued that the new U.S. sanctions are effective enough and should lead the Russian economy to a gradual systemic collapse.

In the context of a new political vision an algorithm for protecting national interests of Ukraine is outlined. It is also noted that the sanctions which Ukraine imposed against Russia have a very important role, especially in the military-industrial complex (MIC). The article also draws attention to the experience of other states in resolution of similar military-political conflicts.

Keywords: global hybrid war, global confrontation, geopolitical goal of Russia, international relations, independence of Ukraine, Russian aggression, new political vision, national interests of Ukraine.

Сергій ПИРОЖКОВ,
віце-президент НАН України,
академік НАН України;
Назіп ХАМІТОВ,
провідний науковий співробітник Інституту
філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України,
доктор філософських наук, професор

Анотація. Автор у своїй статті пропонує осягнути наявний стан консолідації українського суспільства. Сьогодні в Україні можна констатувати наявність консолідаційних і конфронтаційних політичних процесів, що призводить до цивілізаційного розшарування суспільства, неспроможності мобілізації людських ресурсів. Автор стверджує, що саме консолідована країна здатна розвиватися органічно, відповідно до специфіки своїх національних інтересів. Це є важливим для сучасної України, яка знаходиться на переламному етапі свого розвитку.

Ключові слова: консолідація, національні інтереси, конфронтація, українське суспільство.

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТНІСТЬ У СВІТІ

Загальні положення

Кожна країна, яка прагне бути суб'єктом історії і геополітики, повинна вийти на певний рівень суспільної консолідації нації. Справжня суспільна консолідація – не просто основа стабільності країни, а й основа її розвитку. Більше того, консолідована країна здатна розвиватися органічно, відповідно до специфіки своїх національних інтересів, причому як у внутрішньополітичному, так і в зовнішньополітичному вимірах, що й означає її суб'єктність у світі.

Сказане є вкрай важливим для сучасної України, яка перебуває на переламному етапі свого розвитку. Тому сьогодні вкрай важливо осягнути наявний стан суспільної консолідації українського суспільства, її проблеми та можливості з метою побудови на цій основі продуктивної моделі консолідації та стратегій її набуття.

В Україні можна констатувати присутність як консолідаційних, так і конфронтаційних політичних процесів, що призводить до цивілізаційного розшарування суспільства, неспроможності мобілізації людських ресурсів на швидкому соціально-економічному оновленні. Однак наша країна не є винятком — ці процеси притаманні будь-якій країні на будь-якому етапі її розвитку. Немає жодного суспільства, яке перебуває в стані абсолютної конфронтації або абсолютної консолідації. Завжди спостерігаємо соціальну систему, що складається з цих двох процесів за домінанти якогось одного з них. Владні ж інституції завжди воліють повністю подолати конфронтацію та ствердити абсолютну консолідацію — особливо у кризові періоди розвитку країн.

Проте таке бажання може бути доволі небезпечним. Набуття абсолютної консолідації означає тоталітаризм. В умовах відкритого суспільства навряд чи можна говорити про повний перехід від конфронтації до консолідації — це б означало руйнацію живої діалектики системи «опозиція–влада», яка є фундаментальною умовою демократії. Це зумовлює необхідність говорити не про перехід до консолідації і навіть не шлях її набуття, а про шлях її розвитку.

Отже, поруч з консолідацією у суспільстві завжди маємо конфронтацію. В певних виявах вона може бути навіть каталізатором консолідації. Існує певна межа, за якою маємо конфронтацію, яка руйнує і консолідацію в соціальній системі, і соціальну систему як таку. Це особливо небезпечно в кризових умовах (фінансово-економічна криза, війна тощо). Чи маємо небезпечну межу конфронтації в сучасній Україні, в якій поєднано кілька кризових ситуацій? Слід відповісти ствердно. Саме тому ми повинні сьогодні говорити про подолання конфронтації, розуміючи при цьому саме небезпечну міру конфронтації.

Також слід враховувати необхідність набуття не лише кількісних параметрів консолідації, а й її якості. Мова йде про таку якість консолідації, коли вона не суперечить демократичному устрою країни та гуманістичним принципам й, водночас, сприяє її інноваційному розвитку, що робить країну суб'єктом і власної, і світової історії.

Проте на шляху набуття такої консолідації є доволі багато викликів та небезпек. Спробуємо усвідомити це.

Суспільна консолідація у звичайних і кризових умовах: контекст субординації й координації

Суспільну консолідацію можна розуміти як єдність соціуму на основі спільних цінностей і спільної мети. Таке визначення вказує на вагомість саме світоглядного компоненту задля консолідації економічної, політичної, військової тощо — адже люди можуть відчути справжню спорідненість і довіру лише на спільній ціннісній основі. У продуктивній суспільній консолідації світоглядний компонент максимально задіяний, це робить її не формальною або випадковою, а глибинною і стратегічною.

Вище ми поставили питання про міру конфронтації, за якою вона стає небезпечною. Тепер таке ж питання слід поставити щодо консолідації. Якою є необхідна міра консолідації соціальної системи для її існування у звичайних та кризових умовах? Це питання є вкрай актуальним для сучасної України, яка внаслідок як зовнішніх, так і внутрішніх причин є кризовим суспільним організмом.

Можливо припустити, що міра консолідації у кризових умовах має бути більшою, ніж у звичайних. Але в чому не кількісна, а власне якісна відмінність консолідації у звичайних і кризових умовах? У традиційних соціумах — до появи епохи гібридних воєн та гібридного світового порядку — ця відмінність виражалася у простому наростанні субординації, яка за певною межею починала однозначно домінувати над координацією як вільним партнерством та співпрацею, і зумовлювала більшу згуртованість і мобілізованість у процесах подолання кризових ситуацій та станів на основі наростання авторитарності влади.

Це здебільшого стосується і сучасного кризового суспільства. Можна говорити про те, що в сучасному кризовому соціумі координація як принцип суспільної взаємодії може бути подеколи й більш ефективною, ніж субординація, прикладом чого в Україні є волонтерство. Більше того, у низці ситуацій саме домінанта координації — умова плідного вирішення проблем.

Якісна відмінність консолідації сучасної демократичної соціальної системи у звичайних та кризових умовах полягає в тому, що у звичайних умовах маємо відносну рівновагу координації та субординації, тоді як у кризових умовах

залежно від завдань та проблем маємо субординативно-координативну турбулентність — продуктивна консолідація визначається вираженою піковою домінантою то субординації, то координації.

Подібна субординативно-координативна турбулентність може бути керованою, а може бути стихійною. У першому випадку маємо формування стратегій, які дозволяють приборкати граничні прояви субординації і координації. У другому випадку стихійність процесів «пікових коливань» субординації і координації призводить до розхитування всієї соціальної системи; за певною межею маємо хаос, що загрожує існуванню соціуму.

Саме другий варіант у вигляді повторюваних ситуацій доволі часто маємо у сучасному кризовому українському суспільстві. Можливі два виходи з цього — або посилення й домінування субординації, як це традиційно відбувається, або створення субординативно-координативної цілісності з контрольованою турбулентністю «пікових коливань» як субординації, так і координації.

Це потребує більш глибокого прояснення. Але перед тим визначимо, що таке конфронтація і розглянемо її типологію.

Суспільна конфронтація: від суспільної суперечності і суспільного напруження до суспільного конфлікту

Цілком очевидно, що суспільна конфронтація є протилежністю суспільної консолідації. Також не менш очевидно, що несправжні, викривлені форми консолідації знову і знову породжують конфронтацію.

Але що таке суспільна конфронтація за своєю суттю? На відміну від консолідації, суспільна конфронтація постає як зіткнення індивідів та соціальних груп на основі протилежних цінностей. Суспільна конфронтація — це протистояння не лише на рівні індивідів і на рівні соціальних груп, а й на рівні країн та їх союзів. Остання конфронтація є найбільш небезпечною; у XX столітті саме вона породжувала світові війни.

У своєму розвитку конфронтація проходить від суспільної суперечності і суспільного напруження до суспільного конфлікту. Важливо усвідомити не лише те, що суспільна суперечність — найм'якша форма конфронтації, а й те, що суперечність може бути як конструктивною, так і деструктивною. У випадку конструктивної суперечності у соціумі протилежності, які її складають, прагнуть до взаємодії [5, с. 171], тому її розв'язання веде до розвитку соціальної системи, в тому числі до розвитку консолідації. Така суперечність не породжує конфронтації, навпаки, оздоровлюючи консолідацію своїм розв'язанням, руйнує саму можливість конфронтації.

Деструктивна суспільна суперечність, або антагонізм, — це взаємодія протилежностей, які налаштовані на знищення одна одної. У нашому випадку за цим завжди стоять соціальні суб'єкти, що не приймають цінностей Іншого, а тому вважають його чужим та ворожим. Конфронтація починається саме з такої суперечності, і якщо вона доходить до суспільного напруження, то може серйозно загальмувати розвиток країни.

Зрештою, коли на основі соціального напруження виникає суспільний конфлікт, це той стан суспільства, коли воно може бути скаліченим і відкинутим у минуле, що на рівні країни призводить до втрати ідентичності та незалежності.

Штучність і природність конфронтації в Україні

На жаль, подібні конфронтаційні процеси в Україні як соціальній системі маємо в тривожному обсязі. Причому вони можуть бути як штучні, так і об'єктивно історично зумовлені. Штучна зумовленість конфронтаційних процесів в українському суспільстві домінує. Вона є причиною низки штучних конфрон-

таційних процесів з доволі тяжкими наслідками, сама ж є результатом зовсім не штучної конфронтації. Це фундаментальна конфронтація між олігархатом та народом України.

Прагнучи витіснити усвідомлення цієї конфронтації з суспільної свідомості, приховати сам факт її існування та зміцнити свою економічну і політичну владу, сучасний олігархат в Україні створює штучні конфронтаційні протистояння між різними політичними силами, спільнотами і навіть регіонами. З іншого боку, причиною цих штучних конфронтаційних протистоянь в українському суспільстві є доволі природні конфронтаційні протистояння в середовищі олігархату, які час від часу сягають пікових рівнів.

Варто усвідомити три головні обставини.

1. Провокуючи конфронтацію у суспільстві, олігархат створює таку систему відносин субординації та координації, коли вони заважають одна одній. В результаті субординація стає слабкою та неефективною або занадто жорсткою, а координація — занадто стихійною. В такому зіткненні цих комунікативних процесів виникає можливість нелегітимного (псевдолегітимного) привласнення й перерозподілу капіталу.

2. Олігархат прагне довести рівень штучної конфронтації у суспільстві від суспільних суперечностей до суспільного напруження — і не більше. Рівень суспільного конфлікту йому зазвичай не потрібен, адже він може зруйнувати економічний і демографічний базис суспільства, на якому олігархат живиться. Проте за певною межею провокування суспільного напруження суспільний конфлікт виникає з необхідністю.

3. В умовах гібридної війни в Україні олігархат є доволі консолідований і налаштований легітимізувати своє провідне становище у правовому полі. Це з необхідністю підсилює його конфронтацію з народом до суспільного напруження й може спричинити вкрай небезпечний — не тільки для олігархату, а й для всієї України— суспільний конфлікт. В атмосфері гібридної війни внутрішній суспільний конфлікт може бути фатальним. Тому гранично актуалізується роль інтелектуалів-гуманітаріїв (вчених, волонтерів, суспільних і державних діячів), які здатні прояснити і олігархату, і більшості суспільства необхідність консолідації на основі консенсусу всіх соціальних, етнокультурних і політичних груп України — заради спільної перемоги на кризовому етапі та гідного життя сьогодні й у майбутньому.

* * *

Які можливості подолання передумов суспільного конфлікту й актуалізації загальної консолідації в умовах України як кризового соціуму? Дуже важливим є усвідомлення громадянським суспільством та його лідерами невідворотності конфронтації олігархату і народу України й соціального напруження, породженого цією базовою конфронтацією.

Повне подолання передумов соціального конфлікту в сучасній Україні передбачає вихід за межі неофеодального олігархічного соціуму у насправді відкрите демократичне суспільство рівних можливостей і гідної самореалізації людини. Чи можна створювати подолання конфронтаційних процесів без цілковитого звільнення від олігархату та його влади?

Так, уже зараз — через усвідомлення, що справжнє розв'язання суспільних суперечностей є єдиноможливим без доведення їх до конфліктів та антагонізмів, і дію на цій основі. В цьому головний критерій продуктивності консолідації у нинішньому соціумі — і у звичайному, і у кризовому. А головним суб'єктом продуктивної консолідації сьогодні може бути передусім громадянське суспільство, яке актуалізує координативний вимір суспільної взаємодії — такий необхідний в сучасному кризовому стані України.

Консолідація країни в контексті сучасної світової цивілізації: плідність концепту «ноосфера»

Консолідація того чи того суспільства передбачає не лише внутрішню його консолідацію, а й зовнішню — міжнародну. Така консолідація означає цивілізаційне єднання з іншими країнами, що викликає бажання асоціювати її з глобалізацією. Проте чи завжди глобалізація є консолідацією? Враховуючи суперечливість процесу глобалізації, який здебільшого призводить до зубожіння одних країн і гіперзбагачення інших та спричинює екологічну кризу, цей процес ми можемо називати всесвітньою інтеграцією, але не консолідацією.

Консолідація означає щось більше, ніж інтеграція — це не просто економічні зв'язки, кооперація, що потребують компромісів, а й ціннісне, гуманітарне єднання, яке неможливе без консенсусу. Набуття консенсусу потребує взаємодії під впливом не волі до влади, а волі до пізнання та творчості, волі до свободи і розуміння Іншого. Маємо єднання, зумовлене розумом, який обмежує волю до влади і жагу збагачення, захищаючи й розвиваючи людяне в людині.

Цілком доречно згадати запропоновану В.І. Вернадським ідею ноосфери (сфери розуму) — третьої фази розвитку Землі після геосфери (неживої природи) та біосфери (живої природи) [1]. На цій основі органічним видається концепт ноосферної цивілізації, який може стати доволі конструктивним для осмислення процесів всесвітньої консолідації не лише в сучасній Україні, а у будь-якій країні світу. Постановка питання про ноосферну цивілізацію означає проект глобалізації «з людським обличчям», глобалізації, яка заснована на ідеї і практиці розумного, мудрого світоустрою, в якому наддержави не розвиваються за рахунок обертання інших держав на об'єкти маніпуляції як геополітичних буферів чи джерел дешевих природних та людських ресурсів.

Ноосферна цивілізація — це проект глобалізації без геополітичного і соціокультурного домінування, без режисури постколоніального світу замість неоколоніального. В результаті саме ноосферна цивілізація стає протидією світу гібридних воєн і гібридного світоустрою. Вона породжує глобалізацію як всесвітню консолідацію — синергійну співтворчість країн на основі спільних гуманістичних цінностей. Для В.І. Вернадського вона проявляється, передусім, у знищенні воєн і голоду, що є перший прояв людства як цілісності.

Ноосферна цивілізація, яка відкриває шлях докорінних гуманістичних змін, може бути осмислена як корелят ключового поняття сучасної філософської теорії розвитку людини — метаантропології [5, с. 207–212; 6] — «метаграничне (позамежне) буття людини» [5, с. 67–68; 6, с. 202–268], що визначається як вимір людського буття, який створюється не просто волею до пізнання і творчості, а волею до любові, свободи і розуміння Іншого — тобто волею до гуманістичних інновацій, в яких людина може бути тільки метою, а не засобом будь-якої консолідації. Саме на цій світоглядно-ціннісній основі можна будувати продуктивний цивілізаційний проект України, результатом якого буде гідна самореалізація людини [4], і який дозволить розвинути глибинні можливості всього українського суспільства і кожного громадянина [3, 4, 7].

В координатах ще одного напряму сучасної української філософії — соціальної метаантропології — можемо говорити про консолідацію, мета якої «не прагнення до світового військового або цивілізаційного панування, а об'єднання світу у вільну, по-справжньому демократичну культурну цілісність на основі цінностей духовного зростання, соціальної відповідальності, толерантності, екологічної безпеки та економічного вдосконалення, що означає вихід на новий онтологічний рівень еволюціонування» [2, с. 100].

Це означає глибинну гуманістичну трансформацію людського буття. В.І. Вернадський знову і знову звертається до необхідності і можливості такої тран-

сформації, заявляючи, що вид Homo Sapiens — зовсім не вершина еволюції, і людина майбутнього буде доволі відрізнятися від сучасної. І мова йде передусім про моральну, розумову й духовну відмінність, тоді як біологічна виступатиме лише передумовою цього [1].

Саме гуманістичний, духовний розвиток людини постає і метою, і сенсом будь-якої консолідації. Людиномірність консолідації країни і розумна відкритість проектам консолідації інших країн — важливі критерії продуктивності консолідації як суспільного процесу в Україні та за її межами.

Суспільна консолідація:
тягар минулого і виклики сьогодення

Слід констатувати, що залежно від історико-політичної ситуації маємо виражені відмінності консолідації в суспільстві. Консолідація буде виявляти себе зовсім по-іншому у тоталітарному, авторитарному й демократичному суспільстві.

Консолідація у тоталітарному суспільстві завжди зумовлена ідеологією «єдино правильних» цінностей і жорсткою конфронтацією з «ворогами народу». Більше того, жорстка конфронтація в тоталітарному суспільстві стає необхідною умовою консолідації. Вона постає як суспільний антагонізм — умовою консолідації є теорія і практика знищення, а в найкращому випадку — трудового перевиховування «ворогів народу», «шпигунів», «шкідників»; така теорія і практика постає каталізатором консолідації.

Субординаційні процеси однозначно домінують над координаційними — і у звичайному, і у кризовому стані суспільства (також постійно створюються штучні кризи, ситуації «боротьби проти» і «боротьби за», які виправдовують жорсткість командно-адміністративних методів і контролю). Консолідація у тоталітарному суспільстві є штучною, зумовлена «згори», проте більшість населення, передусім носії буденного світоглядну, знаходяться у стані масової екзальтації по відношенню до вождя і постулатів домінуючої ідеології.

Консолідація у авторитарному суспільстві означає домінанту волі лідера та його оточення в її організації, що супроводжується імітаціями діалогу з опозицією, яка не знищується, а просто висувається у маргінальну сферу. На відміну від тоталітарного суспільства, в авторитарному відсутня проголошена система «єдино правильних» цінностей, однак вона існує у прихованому вигляді — успішні суб'єкти авторитарного соціуму змушені демонструвати лояльність до системи цінностей лідера країни. Це наочно підтверджується в сучасній Росії. Взагалі, авторитаризм породжує систему імітацій, які вкорінюються на рівні традицій та ритуалів і дозволяють «авторитетам» різних рівнів просувати своїх людей на різні рівні субординативної авторитарної піраміди. Зв'язки в цій піраміді і є реальна консолідація суспільства, тоді як на рівні громадянського суспільства є стихійно-координативна консолідація, яка гранично посилюються, коли сучасний авторитарний соціум вступає у кризові стани — субординативна піраміда авторитаризму з її системними імітаціями стає тим більше неадекватною, чим більше її суб'єкти прагнуть повноважень та влади.

Консолідаційні процеси у демократичному суспільстві зумовлені ціннісним плюралізмом і спільністю мети, яка не передбачає антагоністичного ставлення до опонента. Це робить таку консолідацію найменш штучною, адже вона стає доволі динамічною і розгорнутою, відповідає структурі суспільства та його розвитку, а процеси субординації та координації в ній є збалансованими, відображаючи взаємодію держави й громадянського суспільства. Штучність консолідації у демократичному суспільстві буде зумовлена не внутрішніми, а зовнішніми причинами. В кризових умовах сучасного демократичного суспільства спостерігається посилення, якісна зміна й мобілізація процесів як субординації, так і координації, що дозволяє успішно відповідати на виклики, що породжують кризи.

Проблема у тому, що в сучасному українському суспільстві маємо олігархічний неофеодалізм, в якому демократичні риси змішалися з авторитарними. Це зумовлює складність побудови консолідації на засадах субординативно-координативної цілісності, яка може зробити Україну переможцем у будь-якій системній кризі. Розглянемо це докладніше.

Консолідація суспільства на демократичних і гуманістичних засадах: українські реалії

Констатуємо, що в сучасному цивілізованому світі маємо невідворотність демократичних і гуманістичних засад консолідації. Навіть у відверто авторитарних і тоталітарних країнах відбувається поєднання звичних примусово-маніпулятивних способів консолідації з демократичними або, принаймні, імітація й маскування під них.

Отже, якщо українці бажають увійти у цивілізований світ, їм треба обирати саме демократичний варіант консолідації навіть в сучасних кризових умовах. Олігархічний неофеодалізм, який є наслідком тоталітарного і посттоталітарного минулого України, повинен бути трансформований в демократичне суспільство.

Що це означає? Передусім підтримку гідної, доброчинної людини, здатної не лише до компетентної діяльності з імунітетом до імітацій, а й до творення людяності і в духовно-культурному, і в економічному, і в політичному вимірах соціального буття — основних вимірах, де відбувається консолідація.

Слід усвідомлювати, що консолідація країни — це консолідація не лише людей, а інститутів та спільнот, серед яких найважливішими є держава і громадянське суспільство. Їх консолідація в Україні як демократичній країні потребує органічного поєднання субординації як основного принципу взаємодії в державі та координації як відповідного принципу громадянського суспільства. Як ми побачили вище, така консолідація у кризових умовах соціуму — вимога часу. Саме консолідація держави і громадянського суспільства здатна зробити кризове українське суспільство конкурентноспроможним, породжуючи необхідний субординативно-координативний континуум.

Демократизм та гуманізм — не романтичні додатки суспільної консолідації в Україні, а головні її принципи, які зсередини наповнюють соціум збалансованістю вертикальних і горизонтальних зв'язків, породжуючи його ефективність, не даючи скотитися у крайнощі авторитаризму та анархії. Демократична й гуманістична консолідація українського суспільства передбачає толерантність до позиції Іншого і відстоювання своєї позиції не за допомогою прихованих чи очевидних маніпуляцій, а в публічних діалогах, де поважається гідність опонента і його право на світоглядну позицію та істину [7, с. 185–188].

І тут надзвичайно великою є роль гуманітарної інтелігенції в усвідомленні й актуалізації спільних цінностей та спільної мети українського суспільства. Зрозуміло, що інтелігенція в демократичній країні не може і не повинна просто навіювати громадянам ті чи ті цінності та образ мети, адже це призводитиме до рецидивів утопічної свідомості [7, с. 183–184]. Її роль — у вільному творенні ідей, концепцій, образів та модерації дискусій щодо їх продуктивності та втілення, в організації світоглядного діалогу у суспільстві. Така роль і діяльність гуманітарної інтелігенції — важливий фактор конструктивної консолідації нашої країни, в тому числі — у вимірі національної безпеки. Не можна забувати, що налагодження світоглядного діалогу — передусім між регіональними політичними елітами, діалогу, «який ініціюють і організують представники інтелектуальної еліти, слід вважати фундаментальною умовою національної безпеки і сьогодні, і у майбутньому» [7, с. 187]. Факт такого діалогу, який долає «антагоністичне протистояння регіональних політичних еліт та груп, налаштованих на захват і володіння ресурсами країни» [7, с. 187], є важливим кроком у зміні іміджу України у світі і фактором забезпечення консолідації нашої країни з міжнародними партнерами.

1. *Вернадский В.И.* Научная мысль как планетное явление. — Москва: Наука, 1991. — 271 с.
2. *Крилова С.А.* Соціальна метаантропологія як методологія дослідження краси у суспільному бутті // Нова парадигма: Журнал наукових праць. — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. — Випуск 104. — С. 92–103.
3. *Пирожков С.И.* Трудовой потенциал в демографическом измерении. — К.: Наукова думка, 1992. — 180 с.
4. *Пирожков С.І., Хамітов Н.В.* Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей // Вісник НАН України, 2016, № 6. — С. 45–52.
5. Философская антропология: словарь / [под ред. Н. Хамитова. — 3-е издание.]. – К.: КНТ, 2016. — 472 с.
6. *Хамитов Н.* Философия: бытие, человек, мир. От метафизики к метаантропологии. — 3-е издание, исправленное и дополненное. — К.: КНТ, 2016. — 268 с.
7. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / [ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.]. — К.: НАН України, 2016. — 284 с.

Serhii PYROZHKOV,
Vice-President of NAS of Ukraine,
Member of NAS of Ukraine
Nazip KHAMITOV,
Senior Researcher
at the H.S. Skovoroda Institute of Philosophy
of NAS of Ukraine,
Ph.D., Professor

CONSOLIDATION OF UKRAINE AND ITS GLOBAL SUBJECTIVITY

Abstract. The author considers the current stage of social consolidation of the Ukrainian society, its challenges and opportunities. It is stated that it is the consolidated country that can develop organically according to the specifics of its national interests. This is of great importance for modern Ukraine that is currently at a critical stage of its development.

It may be point out that Ukraine today witnesses consolidation and confrontational political processes, which potentially lead to the civilizational stratification of society, failure to mobilize human resources. There are issues in society, which disconnect and deconsolidate it in order to divert citizens from real problems. Therefore, the role of scientists, volunteers, civic and public activists who have the capacity to open people's eyes to the necessity of consolidating all social, ethno-cultural and political groups of Ukraine is gathering momentum. It is essential for a common victory at the critical time and a decent life at present and in the future.

It is the consolidation of the country and civil society that may turn the recessionary Ukrainian society into a competitive one.

Democratic and humanistic consolidation of the Ukrainian society implies tolerance and defending its position in public dialogues representing respect for the opponent's dignity and his or her right to have a personal point of view and the truth.

Keywords: consolidation, national interests, confrontation, Ukrainian society.

Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ,
доктор політичних наук,
професор Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Із проголошенням незалежності 24 серпня 1991 року Україна вступила в новий історичний етап свого державотворення. Як незалежна держава, вона мала стверджувати свою суверенність на міжнародній арені шляхом здійснення зовнішньополітичної діяльності й установлення зовнішніх відносин з іншими країнами. Як зазначається в Декларації про державний суверенітет України, вона «як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки…» [1].

Відповідно до положень Декларації, Україна в зовнішній політиці дотримується загальнолюдських фундаментальних цінностей, захищає права та інтереси її юридичних осіб, створює умови для підтримання контактів з українцями за кордоном, дбає про задоволення їхніх національно-культурних і мовних потреб, надаючи допомогу згідно з міжнародним правом [2]. Власне, ці ідеологічні принципи й стали політико-правовою основою діяльності консульської служби України.

Тож перед Міністерством закордонних справ України в нових історичних умовах постали якісно нові завдання. Адже протягом усього періоду існування радянської України її зовнішньополітичне відомство як по суті, так і за формою відігравало незначну роль. Воно було здебільшого підлеглим «маріонетковим придатком відомства на Смоленській площі», що відображало двоїсту сутність існуючої тоді політичної системи. Лише від початку незалежності нашої держави почала створюватися фундаментальна концептуально-правова база, яка допомагала визначити пріоритети й орієнтири як у практичній зовнішньополітичній та консульській діяльності, так і у сфері підготовки висококваліфікованих кадрів для дипломатичної служби країни. У створенні цієї ідеологічної бази її розробники могли опиратися на досвід дипломатичної служби УНР, брати найкращий зарубіжний досвід діяльності консульських служб, а також залучати українських дипломатів радянських часів, чиї зусилля якщо не прямо, то опосередковано приносили користь рідній Україні, допомагали як ближнім, так і далеким сусідам краще розуміти її історію, оцінювати невичерпний потенціал.

Першим завданням зовнішньополітичного відомства з часу ствердження України як незалежної держави стало закріплення визнання державного суверенітету України міжнародним співтовариством. Тож пріоритетом діяльності її консульської служби в перші роки незалежності було встановлення консульських відносин з іноземними державами. Спершу Україна мала закріпити спадщину в консульських стосунках із країнами колишнього соціалістичного табору, відповідні установи яких були розміщені на її території в радянські часи. Так, 8 вересня 1991 року між Україною та Республікою Польща було підписано Консульську конвенцію, згідно з якою консульські установи Республіки Польща, розміщені на території України, продовжували функціонувати й надалі. За ними зберігалися приміщення, які вони займали за радянських часів, незмінною залишалася також чисельність працівників цих консульських установ.

Базовою міжнародно-правовою основою для встановлення й розвитку таких відносин була Віденська конвенція про консульські відносини від 24 квітня 1963 року, а також принцип взаємності. Серед нових країн, із якими було встановлено консульські відносини, чи не першою стала Австрійська Республіка. Спільне комюніке про встановлення консульських відносин між двома країнами міністри закордонних справ Анатолій Зленко та доктор Алоїс Мок підписали 26 вересня 1991 року.[3] Слідом за Австрією 14 листопада 1991 року консульські відносини було встановлено між Україною та Турецькою Республікою. Після Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року однією з перших протокол про встановлення консульських відносин з Україною підписала Болгарія — 13 грудня 1991 року. Наступного дня, 14 грудня, консульські відносини було встановлено між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. Протягом 1992 року такі протоколи, угоди й домовленості про встановлення консульських відносин України були підписані та набули чинності зі Швейцарською Конфедерацією (6 лютого), Фінляндією (26 лютого), Південно-Африканською Республікою (16 березня), Монголією (1 червня) та іншими країнами.

Достатньо складний комплекс відносин склався з Російською Федерацією. Меморандум про взаєморозуміння з питань консульських відносин між Україною та РФ українській стороні вдалося підписати лише 3 серпня 1992 року під час переговорів щодо розподілу Чорноморського флоту. РФ визнала за Україною право на заснування українських консульських установ на російській території та погодилася дотримуватися положень Віденської конвенції в консульських відносинах з Україною. Питання про місцезнаходження й кількісний склад консульських установ, їх клас і консульські округи було вирішено узгодити дипломатичним шляхом.

Інше питання, не менш складне, ніж розподіл Чорноморського флоту, стосувалося реалізації права на закордонну власність колишнього СРСР для цілей дипломатичних, консульських і територіальних представництв. Відповідну угоду з Російською Федерацією вдалося підписати також під час Ялтинської зустрічі 3 серпня 1992 року. У статті 1 цієї угоди Росія підтвердила право України на володіння, користування та розпорядження належною їй справедливою фіксованою часткою майна колишнього Союзу РСР за кордоном. Сторони домовилися про передачу Україні окремих будівель і приміщень для розташування й нормального функціонування дипломатичних, консульських і торговельних представництв із прилеглими до них земельними ділянками, а також іншого майна, пов'язаного з їх обслуговуванням та експлуатацією [4].

Згідно зі статтею 2 зазначеної угоди будівлі та приміщення дипломатичних, консульських і торговельних представництв колишнього СРСР із прилеглими до них земельними ділянками, а також інше рухоме та нерухоме майно, яке було в наявності на час правонаступництва в розпорядженні колишнього СРСР і перебувало під його юрисдикцією та контролем, передавалось у володіння, користування й розпорядження Україні як частка належної їй власності, виходячи з агрегованого показника відповідно до шкали фіксованих часток (16,37%) в активах колишнього СРСР [5].

У статті 4 угоди сторони погодилися, що передача об'єктів здійснюватиметься постійно шляхом підписання окремих протоколів у рахунок належної Україні частки на підставі необхідної документації. Передача об'єктів відбуватиметься так, аби не було будь-якого розриву між реалізацією права України на встановлену для неї частку закордонної власності й виконанням нею своїх зобов'язань щодо погашення та обслуговування зовнішнього боргу [6]. Проте цю угоду так і не було виконано повністю. Україна так і не отримала всієї належної їй частки окремих будівель та приміщень колишнього СРСР за кордоном для розміщення й нормального функціонування своїх дипломатичних, консульських і торговельних представництв із прилеглими до них земельними ділянками, а також іншого майна, пов'язаного з їх обслуговуванням та експлуатацією.

Для вирішення складного комплексу питань, що виникли перед молодою Українською державою в царині консульських відносин, у Міністерстві закордонних справ України був створений спеціалізований підрозділ — консульське управління, першим керівником якого став Петро Данилович Сардачук. П. Сардачук народився 11 липня 1938 року в селі Звози Ківерцівського району Волинської області. У 1960 році він закінчив Львівський державний університет імені Івана Франка, у 1986-му — Дипломатичну академію МЗС СРСР; кандидат історичних наук, дипломатичний ранг — Надзвичайний і Повноважний Посол.

Консульське управління МЗС за часів П. Сардачука перебувало в стадії формування. Воно складалося з двох відділів: паспортно-візового та консульсько-правових питань, який включав два сектори — із консульських питань (політичних) і з питань захисту прав та інтересів, що відав питаннями легалізації. Пригадуючи ті часи, Петро Данилович зазначав, що його робота в управлінні виявилася надзвичайно напруженою та відповідальною. Переважну більшість справ довелося починати майже з нуля. Це стосувалося передусім договірно-правової бази консульських відносин, конкретних питань консульської практики: оформлення виїздів за кордон та віз іноземцям, легалізації документів і проблеми громадянства тощо. Треба було думати про виготовлення українських паспортів для виїздів за кордон. Оскільки відповідної матеріальної бази для виготовлення таких документів в Україні не було, довелося перші українські дипломатичні та службові паспорти виготовляти в Канаді. На червень 1992 року ці документи були виготовлені, але аж до жовтня 1992-го довелося долати шалений опір бюрократів із тодішньої Адміністрації Президента, щоби розпочати видачу нових українських паспортів з українською символікою, бо багато хто з них, мабуть, із великим жалем був змушений прощатись із «серпастим і молоткастим».

Молода Українська держава терміново потребувала становлення й розвитку інституту громадянства. Першими кроками на цьому шляху після проголошення незалежності України стали Закон «Про правонаступництво України», у статті 9 якого закріплено, що «всі громадяни Союзу РСР, які на момент проголошення незалежності України проживали на території України, є громадянами України», та прийнятий 8 жовтня 1991 року Закон України «Про громадянство України». Згодом Указом Президента України було затверджено «Положення про порядок розгляду питань, пов'язаних з громадянством України».

Цими нормативними актами вперше було визначено поняття громадянства України, коло осіб, які стали громадянами незалежної Української держави, порядок набуття та припинення громадянства України. У визначенні «громадянство України», яке дається в преамбулі Закону «Про громадянство України» 1991 року, підкреслено правовий характер зв'язку особи й Української держави. Громадянином держави людина є не тому, що проживає на її території, а внаслідок існування правових зв'язків між нею та країною. Громадянство, як суб'єктивне право людини, є в Україні невід'ємним правом людини. У статті 1 зазначеного закону було зафіксовано, що в Україні існує єдине громадянство, водночас припускалася можливість існування подвійного громадянства на підставі двосторонніх і міжнарод-

них договорів. Підтвердження громадянства України проводиться індивідуально. У перші роки після проголошення незалежності України в паспортах СРСР проставляли відмітку про те, що особа належить до громадянства України. Згодом громадянство став підтверджувати паспорт громадянина України.

Практика імплементації Закону «Про громадянство України» 1991 р. потребувала внесення значних змін у його зміст, на що було спрямовано тривалу роботу співробітників консульського управління МЗС. Особливо багато проблем виникло у зв'язку зі зверненнями з питань визначення належності чи прийняття до громадянства України. Це стосувалося передусім категорії осіб, які проходили військову службу, працювали за державним направленням або навчалися за межами України, але згідно з пунктом 2 статті 2 Закону «Про громадянство України» 1991 року належали до її громадянства за умови, якщо вони народилися чи довели, що постійно проживали на її території, не є громадянами інших держав і не пізніше як через рік після набрання чинності вищезазначеним законом виявили бажання стати громадянами України. Сюди ж належали й ті, хто виїхав за межі України на тимчасове перебування. Існувала також значна кількість людей, які виїхали на постійне проживання за межі України до набрання чинності відповідним законом, тобто до 13 листопада 1991 року. Такі особи не є громадянами України. Цей контингент, як правило, звертався до консульських установ України з проханням «поновити» чи «прийняти» до громадянства України. Зокрема, це стосувалося й набуття громадянства України депортованими свого часу кримськими татарами, особами інших національностей та їхніми нащадками, які поверталися в Україну з місць депортації.

Проблема із цими категоріями осіб полягала в тому, що однією з обов'язкових умов громадянства України, як того вимагала стаття 17 Закону «Про громадянство України», є постійне проживання в Україні протягом останніх п'яти років, чого вони не мали. Для розв'язання цієї проблеми було внесено зміни до пункту 2 статті 17 за такою редакцією: «Це правило не поширюється на осіб, які прибули в Україну на постійне проживання і виявили бажання стати громадянами України, за умов, якщо вони народилися чи довели, що хоча б один з їх батьків, дід чи баба народилися на її території і не перебувають у громадянстві інших держав».

Водночас була висунута вимога про те, що особи, які виїхали з України тимчасово в приватну поїздку з паспортом громадянина колишнього СРСР до прийняття Закону «Про громадянство України» й були громадянами України, але виявили бажання залишитися на постійне проживання за кордоном, мають звернутися до посольства (консульства) з приводу оформлення дозволу на залишення. Це саме стосувалося й тих, хто виїхав з України в приватну поїздку, набувши за цим законом громадянство України. Особам, які виїхали з України на постійне проживання за кордон із загальногромадянськими закордонними паспортами колишнього СРСР до набуття чинності Закону «Про громадянство України», посольство (консульство) могло видавати тільки довідки про неналежність до громадянства України, якщо ці громадяни зверталися з приводу саме цього питання. Так, упродовж 1992–1993 рр. було видано 22 354 довідки про належність до громадянства України, заведено 500 справ про вихід із громадянства України [7].

Із 1 листопада 1992 року Міністерство закордонних справ України почало видавати дипломатичні та службові паспорти. Усього за 1992 рік було видано 65 300 паспортів. Консульське управління МЗС згідно з Указом Президента України № 491/93 від 28 жовтня 1993 року «Про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» розпочало оформляти загальногромадянські закордонні паспорти.

Велику увагу приділяли також роботі з витребування документів. Це вимагало детальної перевірки заповнення анкет з витребування документів, які надсилалися до МЗС. Рекомендувалося більше уваги приділяти оформленню висновків посольства (консульства) за клопотаннями з питань громадянства та залишення або в'їзду на постійне проживання. Так, лише протягом 1992 року

було легалізовано 23 тис. документів. Представники міністерства брали також активну участь у роботі Тимчасової комісії з вивчення питань щодо укладення двосторонніх угод про подвійне громадянство.

Важливою була робота з оформлення віз на в'їзд в Україну, документів на виїзд за кордон та наданню консультацій у зв'язку з виїздом. Упродовж 1992 року було видано понад 83 тис. в'їзних віз, за які зібрано 3,1 млн дол. США. Водночас українські громадяни отримали 94 493 іноземні візи. За виконання консульських дій було стягнено 141,6 млн карбованців [8]. А вже протягом 1993 року консульське управління МЗС України видало іноземним громадянам 119 697 віз, за що було стягнено консульських зборів на суму 2 632 235 дол. США, легалізовано 20 129 документів. Паралельно тривали переговори із сусідніми країнами про організацію спрощеного порядку перетину державного кордону. Зокрема, така домовленість була досягнута з румунською стороною про перетин державного кордону громадянами України та Румунії з використанням залізничного транспорту на маршрутах Тересва–Сігет і Рахів–Сігет.

Візова практика перших років незалежності України показала, що через прозорість і неналежне оформлення державного кордону до країни потрапляло багато іноземців та осіб без громадянства. Візи для тривалого (більше одного місяця) чи неодноразового (до п'яти разів) відвідування України також оформлювали тільки за наявності відповідних документів. Багаторазові візи без обмеження кількості в'їздів в Україну оформлювали як виняток. У таких випадках термін дії багаторазової візи обмежувався 6 місяцями. Туристичні візи оформлювали тільки за умови наявності туристичного ваучера та зворотного квитка на відповідну дату. Транзитні візи також надавали лише на підставі документальних підтверджень саме транзиту через територію України, тобто за наявності візи країни призначення, квитків на проїзд до пункту призначення. Оформлення віз іноземним громадянам, які мали намір займатися в Україні трудовою діяльністю, було можливе тільки за наявності дозволу на працевлаштування.

Від 1 квітня 1993 року оформлення віз здійснювалося на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 137 від 26 лютого 1993 року «Про тимчасовий порядок оформлення іноземним громадянам віз для перебування в Україні» та міжвідомчої інструкції із цього питання. При оформленні службових, туристичних і приватних віз слід було вказувати мету поїздки. Постанова Кабміну та інструкція стали першими нормативними документами, які дали змогу проводити консульсько-візову роботу відповідно до загальноприйнятої міжнародної практики, зробити більш організованою та чіткою візову роботу консульських відділів посольств України за кордоном.

Проте з огляду на відсутність консульських установ України за кордоном спершу довелося створювати тимчасову інфраструктуру для оформлення віз безпосередньо на державному кордоні й у міжнародних пунктах пропуску. Постала нова проблема — пошук приміщень для відкриття консульських установ за кордоном. Цю проблему довелося розв'язувати новому керівникові консульського управління Міністерства закордонних справ України Віктору Андрійовичу Кирику, який перебував на цій посаді двічі — у 1993–1995 та в 1998–2001 роках.

Зі спогадів В. Кирика було очевидно, що в ті часи у зв'язку з непростим фінансовим становищем у зовнішньополітичному відомстві України (МЗС) дуже бракувало професійних дипломатів, зокрема фахівців консульської сфери. Консульськими питаннями займалися близько 30 осіб. Аби наповнити консульське управління необхідними кадрами, запрошували на роботу людей із вищою освітою, переважно перекладачів, за яких могли поручитися інші дипломати шляхом персональної відповідальності. У довготермінові відрядження направляли дипломатів виключно зі знанням мови країни перебування чи англійської. Для організації роботи застосовували досвід США, Канади, Швей-

царії, Німеччини, Польщі. Вивчення досвіду цих держав було пріоритетом у розвитку концепції та формуванні законодавчої бази України. Із матеріальним забезпеченням теж було дуже складно. Комп'ютери на той час були дуже дорогими. Доводилося писати листи власноруч, а згодом офіційні документи друкувати на друкарській машинці.

Тоді перед консульською службою України було поставлено такі завдання: розбудова мережі консульських установ України за кордоном, забезпечення захисту прав громадян України за кордоном, вилучення паспортів зразка СРСР і документування громадян України паспортами громадянина України для виїзду за кордон.

У розв'язанні проблеми створення та розміщення консульських установ за кордоном Україна опиралася на Угоду між Урядом Російської Федерації та Урядом України про реалізацію права на закордонну власність колишнього СРСР для цілей дипломатичних, консульських і торговельних представництв від 3 серпня 1992 року й Угоду між РФ та Україною про подальший розвиток міждержавних відносин від 23 червня 1992 року. Згідно із цими угодами Російська Федерація була зобов'язана до 1 червня 1995 року передати Україні в користування для розміщення й нормального функціонування дипломатичних консульських і торговельних представництв та їх персоналу будівлі та приміщення, включно із житловими будинками. У відповідному Протоколі, підписаному двома сторонами в Москві 9 грудня 1994 року, було зазначено житлові будинки, які мали передавати в Болгарії, Болівії, Ботсвані, Німеччині, Греції, Єгипті, Ємені, Кенії, Китаї, Монголії, Польщі, Уругваї. Отже, Росія здебільшого пропонувала Україні взяти в користування майно в країнах третього світу, переважно африканських і азійських, де Україні не було особливої потреби відкривати консульські й дипломатичні представництва. Що ж до порядку та умов передачі й експлуатації будівель, то вони мали визначатись окремими міжурядовими угодами, що уможливлювало російській стороні затягувати цей процес, а в окремих випадках і відмовляти в такій передачі.

Успішною була процедура обміну майновими активами за принципом взаємності, рівних прав та однакової відповідальності, за яким будівлі, приміщення й земельні ділянки передавались у безоплатне користування на умовах взаємності терміном на 150 років. Так, між Урядом України та Республікою Болгарія 20 жовтня 1995 року було підписано відповідну угоду, згідно з якою Україна отримала будинки та земельні ділянки в Софії, а Болгарія отримала майнові активи в Києві й Одесі. Аналогічний меморандум було підписано між Україною та Сполученими Штатами Америки 9 грудня 1997 року.

Після розв'язання майнових проблем, пов'язаних із придбанням будівель, Міністерство закордонних справ України перейшло до розбудови мережі консульських установ України за кордоном, основна відповідальність за яку покладалася на консульське управління. У стадії практичної реалізації були питання про відкриття Генерального консульства України в Греції (Пірей), тривала робота зі створення Генконсульства України в Польщі (Гданськ), Угорщині (Ніредьгаза), Туреччині (Стамбул), Росії (Тюмень) та в Монголії. З урахуванням взаємних інтересів у 1993 році було відкрито Генеральне консульство Угорщини в Ужгороді, ухвалено питання про відкриття аналогічних установ Румунії й Туреччини в Одесі, консульського пункту Греції в Одесі, перетворення консульського пункту Республіки Польща у Львові на Генеральне консульство.

Так, В. Кирик за дорученням керівництва МЗС України узгодив із турецькою стороною відкриття українського Генерального консульства в Стамбулі. У відповідь Посол Турецької Республіки висунув свою умову про відкриття турецького консульства в Одесі чи Сімферополі. Водночас турецький посол попросив дати можливість його стороні самостійно обирати місце розташування генкон-

сульства, підкреслюючи зацікавленість переважно в Сімферополі й мотивуючи це тим, що в Криму мешкають понад 250 тис. кримських татар, пов'язаних родинними зв'язками з Туреччиною. Зважаючи на те, що Одеса й Стамбул є великими чорноморськими портами, українська сторона наполягла на відкритті консульства саме в цих портових містах, що мало сприяти розвитку торговельно-економічних відносин між двома країнами [9].

Непоодинокими були також випадки, коли іноземні посли самі зверталися до України з проханням відкрити в їхніх країнах українські консульські установи. Так, монгольський посол у травні 1999 року передав прохання своєї сторони відкрити українське консульство в Улан-Баторі. Після розгляду цього питання керівництво МЗС України визнало за доцільне поширити консульську діяльність Посольства України в Китайській Народній Республіці на територію Монголії.

Значну допомогу у вирішенні питання з відкриттям консульських установ України за кордоном надавала українська діаспора. Так, питання про відкриття Генерального консульства України в Марселі (Франція) було порушено ще в 1996 році. Проте через відсутність коштів Міністерство закордонних справ України призупинило процес його відкриття. Орієнтовні витрати на утримання Генерального консульства України дорівнювали близько 170 тис. дол. США, тоді як консульські збори в Посольстві України за 1998 рік склали близько 800 тис. дол. [10]. Проте МЗС України позитивно поставилося до пропозиції про відкриття у Франції почесних консульств України в містах Ліоні, Ліллі, Тулузі, а також у Ніцці. Питання про поновлення Генерального консульства України в Марселі знову актуалізувалося лише в 1999 році. Консульське управління МЗС України приділяло постійну увагу роботі з консульськими установами іноземних держав на території України, зокрема вирішенню таких питань, як відкриття іноземних консульств і надання згоди для вступу на посади новопризначених генеральних консулів та надання їм відповідної юрисдикції.

Із перших років становлення державного суверенітету Україна у своїй зовнішній політиці дотримувалася принципу лібералізації візового режиму. У консульського управління МЗС було два першочергових завдання: по-перше, домогтися запровадження безвізового режиму з країнами-сусідами; по-друге, отримати можливість вільного пересування громадян із дипломатичними паспортами. Так, Чеська Республіка у вересні 1993 року однією з перших передала Україні проект Угоди між Урядом Чеської Республіки та Україною про скасування віз. Українська сторона позитивно сприйняла пропозиції та, зі свого боку, запропонувала укласти консульську конвенцію між Україною та Чеською Республікою [11].

У процесі впровадження візової практики консульському управлінню доводилося вирішувати багато питань, пов'язаних з упорядкуванням правил оформлення віз. МЗС України було змушене надсилати безліч нот до іноземних консульств, у яких було зазначено про порушення термінів видачі віз та вимагання зайвих документів для їх отримання.

Важливим напрямом роботи консульського управління Міністерства закордонних справ України стала підготовка до підписання угод з іноземними державами щодо лібералізації умов взаємних поїздок громадян України до цих країн. На кінець вересня 1996 року угоди про умови взаємних поїздок громадян України були підписані з 25 державами світу. 4 грудня 1995 року було укладено Угоду між Україною та США щодо значної лібералізації поїздок українських і американських громадян. Ця угода передбачала видачу довготривалих (до трьох років) багаторазових віз, оформлення безкоштовних віз для окремих категорій громадян обох держав — студентів, інвалідів, ветеранів та пенсіонерів. Угодою також було передбачено безвізовий транзит [12].

До особливо важливої категорії було віднесено громадян із дипломатичними та службовими паспортами, для яких Україна підписувала спеціальні угоди

про взаємні безвізові поїздки з дипломатичними та службовими паспортами. На липень 1997 року Україна мала такі угоди з Естонією, Аргентиною, Ізраїлем, Боснією та Герцеговиною, Бразилією, Китаєм, Туреччиною, В'єтнамом [13]. Схожа угода, укладена з Латвією, давала українським дипломатам змогу без віз в'їжджати до країни, акредитуватися в Міністерстві закордонних справ Латвії й отримувати відповідні картки, які посвідчують їхню особу.

Досить складним процесом виявилось укладання таких угод із країнами ЄС, що входили в Шенгенську зону. Він вимагав від консульського управління МЗС України й відповідних відомств країн ЄС клопіткої підготовчої роботи. По-перше, згідно із законодавством країн ЄС, виконавчі органи могли розпочати цю підготовчу роботу лише після відповідного рішення їхніх національних парламентів. По-друге, підписання таких угод потребувало координації та узгодження з усіма членами Шенгенської групи. Підготовка й підписання відповідних угод у цих умовах розтягувалася на два-три роки. Така ситуація з угодами склалася з Нідерландами, Австрією, Грецією, Італією. Значно ускладнювала імплементацію візової практики проблема нелегальних мігрантів та надання політичного притулку, яка також входила у сферу діяльності консульського управління МЗС України.

У зв'язку з відкритістю кордонів і неврегульованістю питань у сфері паспортного контролю в 1990-ті роки до України потрапляла велика кількість іноземних громадян та осіб без громадянства. Це були переважно вихідці з бідних країн Близького Сходу й Південно-Східної Азії. Часто вони мали на меті нелегально емігрувати до розвинених європейських країн, удаючись при цьому до підробки документів. Україну вони розглядали як транзитну країну, через яку мали надію потрапити до Європи. У такому разі українські візи надавали цій категорії іноземців тільки за наявності документів, які підтверджували мету поїздки, незалежно від передбаченого терміну перебування в Україні [14].

Для упорядкування візового режиму за ініціативою Міністерства закордонних справ Кабінет Міністрів України прийняв спеціальну Постанову №137 від 26 лютого 1993 року «Про тимчасове оформлення іноземним громадянам віз для перебування в Україні» [15]. Водночас консульське управління МЗС запровадило практику регулярних зустрічей генеральних консулів іноземних країн, із якими виникали міграційні проблеми. Переважно це були сусідні країни, зокрема Румунія. На одній із зустрічей із генеральним консулом Румунії в Україні Л. Пастором 24 лютого 1993 року представники консульського управління обговорили й узгодили порядок надання політичного притулку, питання регулювання міграції з метою працевлаштування та проблеми нелегальної міграції. Румунський консул був попереджений про неприпустимість випадків подвійного громадянства, з урахуванням того, що законодавство Румунії передбачає можливість його отримання [16].

Із метою усунення проблем, які виникали при виїзді іноземців та осіб без громадянства з України до третіх країн, консульське управління МЗС рекомендувало внести зміни до правил в'їзду іноземців в Україну, виїзду з України й транзитного проїзду через її територію, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 910 від 5 червня 2000 року. Відповідно до цих змін та доповнень у тексті правил слово «національний паспорт» у всіх відмінках було замінено словом «паспортний документ». Згідно із цими змінами іноземці й особи без громадянства, які перебували в Україні, були зобов'язані мати паспортний документ, тобто документ, який підтверджує громадянство іноземця чи посвідчує особу без громадянства, виданий уповноваженим органом іноземної держави або статутною організацією ООН, дає право виїзду за кордон і визнаний Україною.

Відповідно до цих змін поїздки без українських віз могли здійснювати: а) іноземці, які постійно проживають в Україні в разі наявності дозволу на постійне проживання та посвідки на проживання; б) особи без громадянства, які постій-

но проживають в Україні за посвідченням особи без громадянства для виїзду за кордон; в) іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на підставі дозволу відповідного центру зайнятості для працевлаштування на визначений термін; г) іноземці та особи без громадянства, які навчаються у вищих навчальних закладах України не менш як протягом одного року [17].

Та попри вжиті заходи у сфері упорядкування візового режиму проблема з нелегальною міграцією в 1990-ті роки залишалася надзвичайно гострою та складною. Тільки за перше півріччя 1997 року в Україні було затримано 5392 нелегальних мігранти. З урахуванням того, що на депортацію одного нелегального мігранта держава витрачала близько 1500 дол. США, загальна сума на депортацію виявлених нелегалів склала 8 млн дол. США [18]. Для розв'язання цієї гострої проблеми Кабінет Міністрів України 8 червня 1998 року прийняв Постанову № 829 «Про План заходів щодо нелегальної міграції громадян в Україну». На виконання цього плану консульське управління МЗС розпочало роботу з укладання міжнародних угод із суміжними країнами та країнами походження найбільшої кількості потенційних нелегальних мігрантів щодо взаємних поїздок громадян, запобігання нелегальній міграції в Україну та приймання-передачі осіб — порушників державного кордону.

Ця робота опиралася на вже створену в попередні роки договірно-правову базу. Так, ще в лютому 1993 року між Урядом України та Урядом Угорської Республіки було підписано Угоду про приймання-передачу осіб через спільний державний кордон. Схожі угоди було підписано з Польщею 29 травня 1993 року, зі Словацькою Республікою 14 жовтня 1993 року, із Молдовою 11 березня 1999 року.

Поряд із нелегальною міграцією ще однією складною проблемою стала депортація українських громадян із європейських країн, вирішення питань із якими також лягло на плечі консульського управління МЗС. Зокрема, лише з Туреччини за 1999 рік було депортовано 877 громадян України; понад 4000 українських громадян звернулися за допомогою до консульського відділу Посольства та Генерального консульства України в Стамбулі, унаслідок чого їм було видано понад 600 посвідчень особи на повернення в Україну [19]. У зв'язку із цим турецька сторона звернулася до Міністерства закордонних справ України з пропозицією укласти двосторонню консульську конвенцію, яка регулювала б питання депортації. Таку потребу мала й українська сторона, оскільки досить типовими були випадки, коли турецька влада інформувала Генеральне консульство України через три-чотири місяці після затримання, арешту чи видворення з Туреччини українських громадян, хоча, згідно з Віденською конвенцією, термін сповіщень не повинен перевищувати трьох днів після затримання [20].

Досить напружена ситуація з нелегальними мігрантами склалася в Нідерландах, у зв'язку з чим Міністерство закордонних справ цієї країни звернулося до України з пропозицією укласти Угоду про співробітництво в питаннях повернення на батьківщину громадян, які опинились у країні без документів і коштів на повернення [21]. Звичайно, українське Посольство в цій країні докладало значних зусиль до повернення громадян України до місць їх проживання, проте досить часто необхідність повернення чи депортація зумовлювалися протиправною діяльністю українських громадян у країнах перебування.

Особливу тривогу наприкінці 1990-х років викликала работоргівля українськими жінками та примушення їх до заняття проституцією. Так, особливістю депортації українських громадян із Греції було те, що переважна їх більшість — молоді жінки віком від 17 до 25 років, зайняті в розгалуженій мережі місцевого розважального бізнесу. Водночас українські повії мали бути депортовані навіть за наявності дозволу на постійне проживання в країні, а згідно з місцевим законодавством легальною проституцією в Греції мають право займатися тільки громадянки країн ЄС [22].

Окремою групою, що потребувала уваги з боку консульської служби України, були українські громадяни за кордоном, яким було відмовлено в наданні політичного притулку. Таких людей у 1990-ті роки за кордоном виявилося чимало. Лише в Бельгії протягом 1999 — січня 2000 року з клопотанням про надання політичного притулку звернулося 1343 українських громадян. Двом третинам із них було відмовлено через те, що основною їх мотивацією в отриманні такого статусу була економічна скрута, а не порушення прав людини в Україні. Тож ці українські громадяни мали бути депортовані з Бельгії в Україну. Українська сторона підтвердила готовність до співпраці у справі ідентифікації осіб, які заявляють про свою належність до громадянства України, зазначивши, що пріоритетом для Української держави у вирішенні цього питання залишається забезпечення прав українських громадян [24].

Питання захисту прав українських громадян перебувало під пильним парламентським контролем. Його неодноразово піднімали у зверненнях народних депутатів Верховної Ради України. Так, у зверненні до Міністерства закордонних справ України тодішній перший заступник голови Комітету у закордонних справах Олександр Григорович Пухкал порушив питання про українців, переселених у 1944–1946 рр. із Польщі в Україну. Низку аналогічних пропозицій висунули голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Геннадій Йосипович Удовенко та народний депутат Василь Васильович Костицький. Ці пропозиції з вдячністю були сприйняті й використані в роботі.

До пріоритетних напрямів роботи Міністерства закордонних справ належало забезпечення умов для реалізації положень статті 25 Конституції України, яка визначає, що «Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами». Від моменту започаткування консульської служби МЗС України консульські установи України за кордоном працювали над створенням дієвого механізму захисту прав та інтересів України, українських громадян та юридичних осіб у державах перебування. Такий механізм забезпечувався шляхом створення договірно-правової бази, імплементації положень двосторонніх і багатосторонніх консульських конвенцій, угод із соціально-правових питань, громадянства, взаємних поїздок, працевлаштування, а також правових відносин і надання правової допомоги. Станом на травень 2000 року Україна уклала: консульських конвенцій — двадцять (у роботі — три); угод про умови взаємних поїздок — двадцять дві (у роботі — сімнадцять); угод із питань громадянства — чотири (у роботі — десять); угод про реадмісію — шість (у роботі — чотирнадцять); угод із питань працевлаштування та соціального забезпечення — вісімнадцять; договорів про правову допомогу — двадцять [25].

Одним із найважливіших завдань консульських установ України за кордоном є надання всебічної допомоги українським громадянам, які перебувають в ув'язненні, заарештовані чи якось інакше позбавлені волі. Така допомога охоплювала зустрічі із заарештованими, контроль за належними умовами утримання, пошук адвокатів і роботу з ними, присутність на судових засіданнях тощо. Першочергову увагу приділяли роботі із захисту прав та інтересів неповнолітніх осіб у державі перебування чи осіб, які мають обмежену дієздатність, особливо в питаннях опіки чи піклування, а також забезпечення представництва громадян України в судових або інших органах держави перебування. Одним зі шляхів урегулювання питань усиновлення українських дітей іноземцями стало приєднання України до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у сфері усиновлення від 29 травня 1993 року. Це дало змогу частково усунути прогалини національного законодавства у сфері захисту прав дитини загалом та всиновлення дітей зокрема.

Як вважають у Міністерстві закордонних справ України, найбільш ефективним та універсальним двостороннім документом, який забезпечував захист українських громадян, виявилася консульська конвенція. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 року двосторонні консульські конвенції підлягали ратифікації Верховною Радою. Інколи процес ратифікації конвенцій затягувався, тож проблему скорочення термінів розгляду питань про ратифікацію консульських конвенцій Міністерство розглядало як одну з пріоритетних у співпраці з парламентом. Затверджений Верховною Радою України Державний бюджет на 2000 р. дав можливість українським громадянам отримувати державну допомогу в екстремальних ситуаціях за кордоном шляхом виділення мінімально необхідних коштів за рахунок 10% консульського збору.

Та найбільшу стурбованість МЗС тоді викликала ситуація з працевлаштуванням українських громадян за кордоном. Через безвідповідальність і кримінальну спрямованість комерційних структур, які займаються посередницькою діяльністю у сфері працевлаштування громадян України в інших країнах, багато українських громадян не мали правового захисту й мінімальних соціальних гарантій із боку роботодавця. Це призводило до того, що українці, які виїхали за кордон, ставали нелегалами. Лише в Чехії та Словаччині кількість українських громадян, які працювали нелегально, налічувала 100 тис. осіб [26]. Така ситуація вимагала втручання відповідного комітету Верховної Ради України в частині припинення діяльності схожих структур в Україні.

Важливе значення у світлі проголошеного Українською державою курсу на європейську інтеграцію мало створення в Україні цивілізованої системи забезпечення прав і свобод іноземних громадян та осіб без громадянства, які тимчасово перебували або постійно проживали в Україні. Із цією метою Міністерство закордонних справ розробило проект нової редакції Закону України «Про правовий статус іноземців» як закону прямої дії. Ухвалення цього документа давало змогу адаптувати національне законодавство України, яке регулює питання правового статусу іноземців та осіб без громадянства, до уніфікованого законодавства держав — членів Ради Європи.

Міністерство закордонних справ України на етапі свого становлення приділяло максимальну увагу належному опрацюванню всіх депутатських звернень із питань захисту прав фізичних та юридичних осіб України за кордоном. На підставі таких звернень МЗС та відповідні закордонні установи України вживали необхідних заходів для з'ясування обставин справи, у разі порушень — відновлення прав співвітчизників та надання їм консульської допомоги. Народні депутати — ініціатори звернень та заявники оперативно інформувалися про наслідки вжитих заходів. Отже, у 1999 році було опрацьовано понад двісті звернень народних депутатів України та листів Секретаріату ВРУ, а у 2000-му — 57 звернень народних депутатів [27].

Міністерство закордонних справ України взяло на себе відповідальність також у вирішенні ситуації, що виникла у зв'язку із затриманням і арештом кількох українських суден, здебільшого з причин заборгованості, у Мавританії, Греції та Тунісі. Випадки затримання суден були пов'язані з порушенням правил проходу економічної зони в Гамбії, технічним станом суден, що порушував безпеку плавання в Іспанії, валютними порушеннями в Угорщині та розлиттям нафтопродуктів у Греції. У зв'язку із цим консульське управління й консульські установи МЗС України за кордоном приділяли особливу увагу захисту екіпажів українських морських суден в іноземних портах. Основним завданням такої роботи було надання консульської допомоги, а також координація роботи Мінтрансу, Фонду держмайна України та компаній-судновласників для недопущення відчуження державного майна України, звільнення суден з-під арешту, надання екстреної допомоги в депортації моряків.

Консульське управління брало безпосередню участь у межах своєї компетенції у формуванні законодавства України. Часто проходили міжвідомчі наради, готувалися відповідні подання до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України. Порівняно із сьогоденням прийняття законів та інших нормотворчих документів відбувалося досить швидко. 2 липня 1993 року Верховна Рада України схвалила Основні напрями зовнішньої політики України. Як було зазначено в цьому документі, одними з найголовніших завдань зовнішньої політики України є поширення у світі образу України як надійного та передбачуваного партнера й захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями та вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом. Важливою функцією зовнішньої політики України в цьому контексті є захист прав українців у державах, що утворилися на геополітичному просторі колишнього Союзу РСР [28].

Отже, протягом 1990-х років було розроблено та прийнято засадничі нормативно-правові документи, які уможливили в десятирічний термін побудувати повноцінну консульську службу та забезпечити її ефективне функціонування.

1. Декларація про державний суверенітет України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55–12.
2. *Сагайдак О.П., Сардачук П.Д.* Посольство і консульство: організація і форми роботи: навч. посіб. / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — К.: Знання, 2014. — С. 186.
3. Спільне комюніке про встановлення консульських відносин між Україною та Австрійською Республікою. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/040_009.
4. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про реалізацію права на закордонну власність колишнього СРСР для цілей дипломатичних, консульських і торгових представництв. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/643_023.
5. Там само.
6. Там само.
7. ГДА (Галузевий державний архів) МЗС. — Ф. 1, оп. 4, спр. 7255. — Арк. 5–8.
8. Там само. — Ф. 1, оп. 4, спр. 7255. — Арк. 5–8.
9. Там само. — Спр. 7255-а. — Арк. 44–45.
10. Там само. — Оп. 5, спр. 10275. — Арк. 1.
11. Там само. — Оп. 4, спр. 7255-а. — Арк. 52.
12. Там само. — Спр. 5080. — Арк. 76.
13. Там само. — Спр. 9079. — Арк. 9–10.
14. Там само. — Спр. 7255. — Арк. 7.
15. Там само. — Спр. 7255. — Арк. 8.
16. Там само. — Спр. 7955-а. — Арк. 17–18.
17. Там само. — Оп. 5, спр. 10965. — Арк. 4–5.
18. Там само. — Оп. 4, спр. 9078-а. — Арк. 19.
19. Там само. — Оп. 5, спр. 10277. — Арк. 57.
20. Там само. — Арк. 57.
21. Там само. — Спр. 10274. — Арк. 36.
22. Там само. — Арк. 49–50.
23. Там само. — Оп. 4, Спр. 9664. — Арк. 16–17.
24. Там само. — Ф. 1, оп. 5, спр. 10958. — Арк. 3–4.
25. Там само. — Спр. 10967. — Арк. 42
26. Там само. — Арк. 43.
27. Там само. — Арк. 44.
28. Про Основні напрями зовнішньої політики України. Верховна Рада України: Постанова № 3360-XII від 2 липня 1993 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12.

Hryhorii PEREPELYTSIA,
Doctor of Political Science,
Professor at the Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONSTITUTION OF CONSULAR SERVICE IN INDEPENDENT UKRAINE

Abstract. In the 100th Anniversary of the Ukrainian diplomacy, it is important to understand the historical path of its development, the achievements and obstacles that have stood on this path, as well as the experience gained in this process. With the proclamation of independence on August 24, 1991, Ukraine entered into a new historical stage of its state-building. As an independent state, it was supposed to assert state sovereignty on the international scene through foreign policy activities and the establishment of foreign relations with other countries.

Important role in solving these fateful tasks is played by the consular service of Ukraine, which is why this publication is dedicated to itself. In order to solve a complex of issues that arose before the young Ukrainian state in the field of consular relations, a specialized unit — the consular administration — was created in the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. The vast majority of cases had to start from scratch. This was primarily the case for the legal framework of consular relations, specific issues of consular practice: the processing of travel abroad and visas for foreigners, legalization of documents and the issue of citizenship, etc. We had to think about the production of Ukrainian passports for traveling abroad.

In those days, the consular service of Ukraine was tasked with: developing a network of consular offices of Ukraine abroad, ensuring the protection of the rights of Ukrainian citizens abroad, exempting USSR exemplary passports and documenting Ukrainian citizens with passports of a citizen of Ukraine for traveling abroad. After solving the property problems associated with the purchase of buildings, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine moved to the development of a network of consular offices of Ukraine abroad, the main responsibility for which was entrusted to the consular administration. The Ukrainian Diaspora provided significant assistance in resolving the issue of the opening of Ukrainian consular offices abroad.

Since the first years of state sovereignty, Ukraine has followed the principle of liberalization of the visa regime in its foreign policy. Before the consular administration of the Ministry of Foreign Affairs there were two priority tasks: firstly, to achieve the introduction of a visa-free regime with neighbouring countries; second, to get free movement of citizens with diplomatic passports. Despite the measures taken in the field of streamlining the visa regime, the problem of illegal migration in the 1990s remained extremely acute and complicated. At the same time, the slave trade was caused by the Ukrainian women and forced them to engage in prostitution with particular alarm anxiety. But despite all the difficulties, during the 1990's, a full-fledged consular service was set up and ensured its effective functioning.

Леонід ШКЛЯР,
доктор політичних наук

УКРАЇНА ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ

Антагонізм еліт: уроки історії

Події останніх років — виклик існуванню України як держави. Проблеми сьогодення мають як внутрішнє, так і зовнішнє походження. Щодо внутрішніх викликів, то найбільше занепокоєння викликає антагонізм політичних еліт. Стилістика та характер політичної конкуренції свідчать не лише про ідеологічну природу цього розколу, а й про світоглядно-персональний антагонізм, що є тривожним сигналом для держави у час війни. Чому важливо підкреслити саме світоглядно-персональний аспект «елітного» антагонізму? Очевидно тому, що політика, на жаль, має здебільшого не інституційний, а персональний характер. Партії — лідерські, вибори до парламенту базуються, як правило, не на ідеологічних засадах, а харизмі вождя, про президентські — годі й говорити. Саме тому світоглядно-персональний складник того чи того лідера посідає таке вагоме місце у поведінці еліт, їхніх відносин та конкуренції на політичній арені.

Якби в Україні був мир та спокій, то жорстка конкуренція владних та опозиційних еліт, можливо, була б прийнятною. Проте українська державність знаходиться під прицілом підступного ворога, який пожинає щедрий врожай від боротьби на знищення опонента. На жаль, це стосується як влади та провладних сил, так і опозиції різних кольорів та відтінків. Ця історія не нова, адже сто років тому у вирі Лютневої революції 1917 року, коли постала Центральна Рада — провісник української незалежності, саме боротьба на знищення у кінцевому підсумку призвела до її втрати. Схоже, що гірка істина про історію, яка нікого нічому не вчить, характеризує нашу еліту насамперед.

За минуле століття зовнішній світ істотно змінився. Після закінчення ери холодної війни здавалося, що міжнародна спільнота нарешті винайшла формулу «вічного миру» (І. Кант). Проте за останні кілька років ми знову спостерігаємо загострення міжнародної напруги. Боротьба з міжнародним тероризмом, несанкціоноване випробовування ядерної зброї КНДР, масові міграційні потоки до країн Заходу, реваншистська поведінка кремлівської верхівки під різними приводами реанімують атмосферу холодної війни, а інколи й балансують на межі «гарячої».

На жаль, на глобальні виклики останнього часу світ не реагує активно. Особливо небезпечно, коли з-поміж драйверів міжнародної напруги хтось один є постійним членом Радбезу ООН. Тоді робота цього органу міжнародної безпеки по суті блокується, він стає недієздатним.

Попри вказані тенденції, що несприятливим чином впливають на долю нашої країни, вітчизняна політична еліта поводить себе так, ніби нічого не сталося. Якщо керівну еліту підозрюють та обвинувачують у корупційних схемах, то опозиційну — у популізмі та демагогії. Це серйозні підстави для того, щоб внутрішньополітична конкуренція набувала руйнівного, а не конструктивного характеру. Елітам бракує консолідаційного загальнонаціонального проекту подолання системної кризи та виведення країни на сталий шлях розвитку, здатного ефективно протистояти як внутрішнім викликам, так і зовнішнім загрозам.

Аналогії з минулим очевидні, адже як і сто років тому, так і сьогодні суспільство перебуває у стані нестійкого розвитку. Не можна казати, що влада нічого не робить. Робить немало, але не настільки, щоб очікування громадян справджувалися. Особливим викликом для влади є те, що значна частка трудових мігрантів працює у Росії, з якою ми перебуваємо у стані війни. Цей факт став стримувальним чинником для спроб запровадження візового режиму з країною-агресором. Хоч і запізнілим, але правильним рішенням уряду є уведення біометричного контролю на кордоні нашої країни. Адже по суті безконтрольна міграція посилювала загрозу національній безпеці нашої країни.

Крім економічних є низка соціальних проблем. Певні підстави для позитивних очікувань надає факт ухвалення Верховною Радою України законів про освіту та медичну і пенсійну реформи. Та особливо емоційним було обговорення вкрай важливого законопроекту «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях». Процес прийняття цих важливих законопроектів проходив у жорсткій атмосфері конфронтації та антагонізму, що ще раз підкреслює характер відносин між елітами як антагоністичний. Як слушно зауважив вітчизняний політичний аналітик та філософ С. Дацюк, «Події навколо прийняття законів про продовження особливого статусу та про особливості державної політики щодо ТОТДЛО (тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей) засвідчили неспроможність українських політиків та українців загалом дійти до сутнісного консенсусу з цього приводу» [1].

Є низка питань, пов'язаних як з громадською безпекою, так і з національною взагалі. Досить високою є криміногенна ситуація, більше злочинів скоюють з використанням вогнепальної зброї.

Відтак накопичилося чимало конфліктних «зон». Про наявність їх засвідчили події, приурочені річниці Революції гідності, Дню перемоги 8/9 травня, частково — святкуванню Дня незалежності нинішнього року. Противниками влади насамперед із ворожого табору вони розглядалися як приводи для дестабілізації ситуації в країні. У деяких містах, наприклад Дніпрі, було спровоковано силове протистояння. На щастя, цей епізод не мав поширення по країні, але ризик ескалації був високим. Зрозуміло, що провокативний чинник, інспірований ззовні, у цих подіях був значимим. Проте будь-які підбурливі дії виникають там, де є для цього сприятливий ґрунт, оскільки соціально-економічна ситуація залишається складною, політична атмосфера має радикальні настрої та гасла. Теза про «п'яту колону», яка нині досить популярна, не позбавлена сенсу. Але ці «колони» виникають там і тоді, де і коли для цього є хоча б мінімальні підстави. А в Україні вони є і достатньо вагомі.

Після майже чотирьох років після революційних подій на Майдані чимало зроблено для інституційної боротьби з корупцією. Створено нові органи для протидії цій загрозі демократії в країні. Проте вони не є ефективними.

Складним питанням сьогодення є воєнні дії на сході нашої країни — Донбасі. Зусилля української влади і міжнародної спільноти досягти бодай тривкого перемир'я знецінюються діями ворожої сторони. Відтак маємо перспективу небезпечного збігу внутрішньої нестабільності та зовнішніх збройних провокацій, які за певних обставин можуть перетнутися у точці резонансу. Саме це стало причиною поразки Української революції 1917–1920 років.

Уся складність ситуації полягає ще й у тому, що, оскільки Україна є країною з демократичними засадами розвитку, вона повинна діяти за нормами і законами політичної конкуренції, прийнятими у цивілізованому світі. Та маємо усвідомлювати, що в нинішній історичний момент наша демократія не повинна дати шансу для реваншистських сил, здатних розвернути стратегічний вектор із Заходу на Схід, а тому боротьба еліт за владу має керуватися не правилом — «перемога за будь-яку ціну», а перемога — «якою ціною»? Нічого не варта та перемога, яка нищить державу, послаблює її силу.

Проте інколи видається, що деякі українські політики так і не засвоїли цієї норми. Відчуття національної небезпеки поступається місцем владним амбіціям, претензії яких інколи досить сумнівні, а підстави недостатньо обґрунтовані. Яскрава ілюстрація сказаного — «кейс» Саакашвілі. Керуючись прагненням боротьби з корупцією, цей політичний діяч фактично розгорнув партизанську війну у власному тилу. Втрата відчуття балансу між зовнішніми загрозами та внутрішніми викликами довела цього відомого і перспективного політика фактично до банкрутства. На жаль, дефіцитом відчуття цього балансу страждає не лише він.

Сказане ще не означає, що політичне життя має згорнутися до одностайної підтримки влади. Зовсім ні. Влада винна суспільству і вона має це усвідомлювати. У влади більше ресурсів і можливостей боротися з корупцією, аніж у громадських активістів чи опозиційних політиків. Тому за такої ситуації, на наш погляд, нагальною є потреба у послідовному проведенні курсу реформ. Вони повинні стати консолідаційною і мобілізаційною силою українського суспільства. Саме системні реформи мають сприяти подоланню внутрішньоелітного розколу — вбивчого для виживання і успішного поступу держави.

Доктрина *real politic:* російська версія

Зупинимося детальніше на зовнішніх загрозах існуванню нашої держави. Безперечно, пріоритетом є воєнна ситуація на Донбасі, яка триває уже понад три роки. Намагання розв'язати цей вузол через так звані Мінські угоди (Мінськ-1 та Мінськ-2) по суті перевели ситуацію в режим «замороженого» конфлікту.

Після призначення К. Волкера спеціальним представником Адміністрації США з проблем Донбасу ситуація набула нового характеру. Адже до справи долучився потужний гравець, здатний зрушити стан «ні миру ні війни» з місця. Не секрет, що на динаміку ситуації через механізм Нормандського формату певним чином вплинули виборні кампанії — спочатку президентської у Франції, потім парламентської — у Німеччині. Новопризначений представник США, побувавши особисто у зоні війни, зробив кілька гучних заяв, які недвозначно свідчать про те, що Росія є прямим учасником конфлікту і несе відповідальність за мир у регіоні. Він виступив за надання Україні летальної зброї та чітко вказав на присутність російських військ у зоні збройного протистояння. Зустрівся з російським представником — «куратором Донбасу», одним із ідеологів «Новоросії» В. Сурковим. Після цього в інтерв'ю британській «*Financial Times*» К. Волкер заявив, що Росія, прагне «"заморозити" конфлікт на Донбасі» [1].

Як відомо, серед політиків та експертного середовища існує скепсис щодо ефективності Мінських угод, які, на думку багатьох, були помилковими і такими, що врешті-решт завели ситуацію у глухий кут. Більше того, у деяких вітчизняних політичних експертів склалося враження, що європейські політики в рамках виконання Мінська-2 тиснуть на Україну більше, аніж на Росію. Саме таку позицію озвучив в одному із інтерв'ю народний депутат України, екс-міністр закордонних справ України Б. Тарасюк [2]. Ще далі у своїх негативних оцінках Мінських угод пішов колишній дипломат, а нині аналітик та експерт із зовнішньої політики Б. Яременко. Він вважає, що «Мінські угоди укладені поза правовими нормами, мораллю і здоровим глуздом» [3]. Слід зазначити, що ці

оцінки прозвучали до того, як у США та Франції відбулися президентські, а в Німеччині, відповідно, — парламентські вибори. З того часу ситуація дещо змінилася, але не радикально.

На сьогодні персональний склад Нормандської четвірки частково оновлено. Після виборів його представники одержали карт-бланш на подальші дії у напрямі реалізації курсу на мирне врегулювання на Донбасі. Як було сказано, «четвірка» одержала ще й додатковий імпульс з боку США, які активізували свою роботу. Якщо до цього додати пакет нових санкцій, ухвалених Конгресом США щодо Росії, то можна вважати, що Україна посилила свої позиції у протистоянні з Росією. Проте це посилення відбулося за рахунок лише зовнішнього чинника — наших західних партнерів, що не знімає з порядку денного питання про нашу внутрішню роботу, про яку нам неводнораз нагадували наші союзники.

Ось чому нам необхідно шукати нові резерви для посилення Нормандського формату та зміцнення позицій щодо реалізації Мінських угод. Наша позиція залишатиметься слабкою і вразливою, якщо ми будемо покладатися лише на міжнародні переговорні майданчики та політику санкцій щодо агресора. Це, безумовно, вкрай важливий ресурс для досягнення миру, а в результаті і перемоги. Проте навряд чи достатній. Особливо, якщо взяти до уваги висловлювання окремих політиків, наприклад міністра закордонних справ Німеччини, З. Габріеля, який минулого літа заявляв, що проблему Криму слід відкласти до вирішення кризи на Донбасі [4]. Або тезу одного із лідерів Вільних демократів тієї ж Німеччини К. Лінднера, який під час виборчої кампанії до Бундестагу також заявляв, що «Європі слід тимчасово відмовитися від спроб домогтися вирішення питання про статус Криму і спробувати поліпшити відносини з Москвою» [5].

Варто також пригадати реакцію лідерів Євросоюзу на новий пакет санкцій з боку США. Відверто кажучи, вона була не такою, на яку ми сподівалися. Європейці по суті розкритикували американців і це ще раз переконує нас у тому, що фронт протидії агресивній політиці Кремля не є одностайним.

Лише зрозумівши засади російської зовнішньополітичної стратегії в нинішніх умовах, можна виробити адекватну відповідь на рівні своєрідної національної стратегеми. Якщо для Росії концептом, на якому вона базує власну політику щодо України, є доктрина так званої *real politic*, — «реальної політики», або «політики реалізму», то альтернативою їй як основи для зовнішньополітичного курсу нашої країни щодо Росії має стати концепт *soft power* — «м'якої сили».

Стисло про сутність цих стратегій. Доктрина *real politic* зводиться до постулату, що відносини між державами визначаються не логікою компромісів, балансом взаємних інтересів, а балансом сили. Сили, яка є співвідношенням економічних, демографічних та географічних ресурсів, помножених на військовий потенціал. Саме так розумів цю доктрину її фундатор О. Бісмарк ще у XIX столітті. Варто додати, що важливим ресурсом для здійснення такої політики є консолідація еліт, а також влади і суспільства. Саме чинник консолідації створює простір для маневру з боку влади. В нинішній Росії цей показник досить високий, що характеризує, як правило, авторитарні режими. Тоді як в Україні він надто низький, про що вже йшлося. Саме вразливістю такого компонента, як консолідованість еліт або її відсутність, як у нашому випадку, і намагається скористатися супротивник.

Крім консолідації еліт важливим складником внутрішнього потенціалу країни є показник довіри народу до влади. Як було зазначено, консолідація російської влади і суспільства є також досить високою, що надає путінському режиму чималий простір для авантюр. Щодо консолідації української влади і суспільства, то соціологічні опитування стосовно довіри до органів влади свідчать, що консолідація відсутня. Це закономірно, адже одне із правил політичної теорії говорить, що авторитарні режими набагато ефективніші в частині мобілізації

ресурсів та підтримки влади народом. Проте це правило спрацьовує не завжди. Насправді демократія має потужніші резерви консолідації, але за умови, якщо народ довіряє владі. Така довіра зростає завдяки добробуту громадян, відсутності корупції, комфортному рівню життя.

Іншими словами *real politic* — це політична доктрина, яка здійснюється з позиції тиску і грубої сили. Це реліктова доктрина, але в добу консервативного ренесансу, який сьогодні має місце як у Росії, так і в деяких європейських країнах, наприклад, навіть таких, як Польща, Угорщина, частково Австрія, вона може давати бажаний ефект на відносно короткій історичній дистанції. Не будемо вдаватися у причини цього явища, наприклад в Угорщині та Польщі, але те, що воно має місце, поза сумнівом. Досить пригадати заяву президента Франції Е. Макрона про те, що Польща ізолює себе від Європи [6], а також емоційну реакцію на цю заяву з боку міністра закордонних справ Польщі пана В. Ващиковського [7], щоб зрозуміти, про що йдеться.

Доктрина *real politic* робить її зрозумілою для кожного громадянина. Чому? Спрацьовують механізми психології юрби, описані ще Ч. Ломброзо, Д. Донцовим та ін. Обиватель сприймає велич своєї країни через її здатність продиктувати волю іншому. Попри те що сьогодні міць і велич країни вимірюються іншими показниками — економічного добробуту, соціального комфорту, індексами якості життя та людського розвитку — для країн, які втратили історичну ініціативу, чинник грубої сили виступає компенсатором справжньої величі. Саме тому в країнах з втраченими та набутими комплексами чинник сили має досить потужний мобілізаційний ефект і з нею рахуються. Проте, на наше переконання, її успіх тимчасовий, оскільки чинник жорсткої сили потребує постійно напружуватися, а жити вічно у стані напруги ще нікому не вдавалося. І Росія тут не виняток. Куди більший потенціал має інша доктрина, яка базується на балансі інтересів, а не сили, доктрина гнучкої тактики, а не консервативної стратегії. Це доктрина *soft power* — «м'якої сили», на яку слід орієнтуватися українській владі та суспільству.

Отже, в ситуації з Донбасом та й Україною загалом ми маємо справу з класичним проявом доктрини *real politic* в її російській версії. Це виявляється у різних формах тиску на нашу країну — економічного, насамперед у сфері енергетики, інформаційного — спотворення фактів та формування з України образу ворога, міжнародного — блокування резолюцій Радбезу ООН з розблокування ситуації на Донбасі і в Криму, а також різких безкомпромісних заявах, що, мовляв, проблема Криму обговоренню не підлягає. Ці настанови мають продовженням безпосередню участь Росії у збройній агресії та постачанні зброї, воєнних фахівців, «добровольців», інформаційно-пропагандистського супроводу агресії на Донбасі. Ця ж доктрина чітко виявляється і в ігноруванні міжнародної громадської думки.

На сьогодні каменем спотикання під час виконання Мінських угод є механізм та послідовність їх виконання. Якщо говорити по суті цих угод, то вони нелогічно структуровані — замість того, щоб чітко визначити послідовність/пріоритетність кроків виконання пунктів, розпочавши з гуманітарних питань, далі — безпека і аж потім політичний блок, вони виписані так, що реалізувати їх практично неможливо без втрати не лише обличчя, а й чогось більш вагомого. Вони не формалізовані, не визначено етапи виконання цих пунктів з чіткою фіксацією термінів. Це те, що й потрібно було Росії для продовження гібридної агресії на всіх фронтах. Разом з тим за змістом вони цілком достатні, щоб ситуацію, яка склалася на Донбасі, привести, нарешті, до миру. Зміст є, а механізму реалізації бракує.

Україна справедливо вимагає від Росії виконання Мінських угод. Але й Росія вимагає того ж від України. То в чому ж проблема?

Відповідь необхідно шукати у доктринальній площині російської геополітики — *real politic*, тобто дії з позиції сили. Це означає: скільки б ми не звинувачували агресора в ігноруванні ним своїх зобов'язань за Мінськими угодами, він не буде їх виконувати, особливо в тій послідовності, на якій наполягає Україна, а саме: спочатку безпека, а потім все інше — зміни до конституції, обмін полоненими, амністія, вибори. Натомість Росія наполягає виконувати Мінські домовленості у тій послідовності, у якій ці пункти виписані. Якщо йти за цією логікою, то безпековий компонент Мінського протоколу знаходиться наприкінці списку. Російські офіційні чиновники неодноразово заявляли, що послідовність виконання пунктів Мінського протоколу має для них принципове значення. Отже, це і є глухий кут.

У своєму протистоянні з Росією ми покладаємо свої надії на результативність політики санкцій, на те, що активна участь США у врегулюванні ситуації на Донбасі таки примусить агресора до компромісів. Безперечно, це серйозні важелі впливу на агресивну поведінку путінського режиму. Проте його результати можна буде очікувати не раніше як років через п'ять, а то й більше. Чи повинні ми, склавши руки, чекати, коли ж нарешті санкції запрацюють ще ефективніше? Очевидно, що ні. Необхідно діяти на випередження часу. Саме тут у нагоді може стати доктрина soft power в її українській версії. Що це означає, розглянемо детальніше.

Земельна реформа як інструмент консолідації українського суспільства

Останнім часом знову загострилися розмови навколо земельної реформи. У Верховній Раді щодо цього підготовлено з півдесятка законопроектів. Свою позицію щодо земельної реформи ми висловлювали в одній із публікацій [8]. Земля для України на сьогодні чи не єдиний ресурс, який може дозволити відродити країну, дати їй потужний імпульс розвитку, подолати бідність і посісти гідне місце серед провідних країн Європи та світу.

На сьогодні ми маємо дві концептуальні позиції серед еліт щодо земельної реформи, які по суті є антагоністами у цьому питанні, що якраз і свідчить про її глибинний розкол. Перша позиція полягає у збереженні мораторію на продаж землі. Друга, навпаки, закликає зняти мораторій задля створення ринку землі. На наше переконання, обидві концепції є хибними. Вада першої у тому, що головний економічний ресурс країни — земля неефективно працює на державу та її громадян, бо консервує вільний розвиток економіки в аграрному секторі. Більше того, сприяє розвитку тіньових схем використання земельних ресурсів. Друга — хибує на те, що пропонує виставляти землю на продаж, не думаючи про те, а яку користь від цього одержить пересічний українець? Що робити у такій ситуації?

Акціонування землі означає виділення землі кожному дорослому громадянину розміром в один гектар, але не в натуральній формі, а у вигляді акцій / цінних паперів, які дають право кожному громадянину одержати на свій персональний рахунок у спеціально створеному Земельно-інвестиційному банку доходи від: а) продажу землі; б) реалізації аграрної продукції. По суті йдеться про пожиттєву ренту, яку мають одержувати українці від експлуатації землі її власниками. При цьому на період в одне/два покоління законом забороняється торгівля акціями з метою уникнення спекуляцій і повторення історії з приватизаційними сертифікатами. Це принциповий момент.

Ці кошти не можна одразу знімати з рахунка, а за окремою угодою між громадянином-акціонером і державою надавати отримані кошти під тверді державні гарантії у вигляді кредитів з незначними відсотками для відродження економіки країни. Тут необхідно дотримуватися диференційованого підходу. Умовно кажучи, люди старшого (пенсійного віку) можуть знімати кошти через п'ять років, і далі залежно від вікової категорії аж через двадцять, тим, кому нині

двадцять–тридцять років. Суть ідеї проста: громадянин-акціонер кредитує економіку країни, яка має розвиватися за прозорими некорупційними законами, прийнятими у цивілізованому світі. За приблизними підрахунками за п'ять–десять років українська економіка може одержати десятки, а то й сотні мільярдів інвестиційних ресурсів, які нам ніхто ніколи не позичить. Це дасть потужний поштовх для розвитку всіх галузей економіки і фінансів.

Такою реформою ми включаємо все українське суспільство у процес модернізації країни. Кожен причетний до її реформування і відродження. Країна долає бідність, позбувається боргів, диктату міжнародних донорів тощо. Міняється морально-психологічний клімат у суспільстві. Країна демонструє усьому світові спроможність жити і перемагати. Це стане імпульсом для дієвого патріотизму творення, а не руйнації, примирення, а не війни. По суті це стане втіленням на практиці доктрини «м'якої сили» в її українській версії. Внаслідок такої земельної реформи, справді народної, демократичної, в інтересах усього суспільства, а не окремих невеликих соціальних груп, країна одержить енергетичний імпульс такої сили, внаслідок якої території, відібрані, анексовані, відсепаровані тощо самі повертатимуться у своє історичне лоно. На сьогодні таких мотивацій у них не видно.

Це і буде відповіддю м'якої сили — *soft power* — на дику, реліктової породи доктрину *real politic*, яку путінська Росія застосовує до України.

Отже, настав час діяти, а не споглядати за тим, як плине час, не слід чекати солодкої миті, коли труп ворога пропливе повз нас. Нам треба діяти на випередження часу. Іншого вибору немає.

---

1. *Волкер К.* Росія, схоже, хоче «заморозити» конфлікт на Донбасі // Українська правда. — 28. 08. 17.
2. *Тарасюк Б.* Європейські лідери більше намагаються тиснути на Україну для виконання «Мінська», ніж на Росію // Радіо Свобода. — 21.09.17.
3. *Яременко Б.* Мінські угоди… // Главред. — 23.12.15.
4. *Габріель З.* Нам непотрібні дебати щодо Криму… // Цензор. НЕТ. — 15.08.17.
5. *Лінднер К.* Європі слід… // Українська правда. — 6.08.17.
6. *Макрон Е.* Польща на шляху самоізоляції… // Українська правда. — 25.0817.
7. Польща відповіда Макрону… // Дивись. Інфо. — 25.08.17.
8. Див.: *Шкляр Л.Є.* «План Маршалла» для України. Дещо з історії питання // Україна дипломатична. — Вип. XVII. — К., 2016. — С. 698–706.

Leonid SHKLIAR,
Doctor of Political Sciences

UKRAINE MEETS CHALLENGES: EXTERNAL AND INTERNAL AGENTS

Abstract. The article deals with the events happened in recent years, which constitute a challenge to the existence of Ukraine as a state. The author points out the fact that the domestic political elites lack a nationwide project for overcoming the systemic crisis and leading the country to a path of sustainable development, due to which it can effectively withstand domestic challenges and foreign threats.

It is stressed that efforts the acting government puts are considerable, though insufficient for expectations of the citizens to come true. The urgent issues of the economy, notably those regarding the employment of the population, are disregarded. As a result, the most able-bodied citizens leave the country, pursuing a better life abroad. A particular challenge for the authorities is represented by the fact that a significant number of migrants work in Russia, which in fact wages war on Ukraine.

Except for the economic, there is a range of social problems — retirement benefits, health care, quality of education. The government is aware of these risks and offers appropriate mechanisms for modernizing the social sphere, but again, such initiatives are encountered by a strong opposition of the antagonistic elite. This antagonism goes down from the top to the bottom, subverts the society, which eventually makes the resistance to external aggression weak.

There is a series of issues related to the public and national security. At the same time, the probability of crimes is rising.

The author suggests that in order to save the country, it is necessary to take action, not just to encourage Western partners to extend and tighten the sanctions. This tool is not ample enough to achieve the goal. Ukraine should intensify its activity in the context of domestic issues, starting with the consolidation of the elites.

Keywords: political elite, Ukrainian statehood, society, democracy, land reform.

УДК 327+341

Сергій ЗУБЧЕНКО,
кандидат політичних наук,
головний консультант відділу гуманітарної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень,
ветеран російсько-української війни

Анотація. Стаття присвячена нагальним питанням міжнародно-правового порядку денного, які актуалізувалися внаслідок російської агресії проти України, анексії Росією Криму та окупації нею Донбасу. Висвітлено деякі поточні проблеми, пов'язані з дипломатичною та юридичною практикою реагування на протиправні дії країни-агресора, котра є ядерною державою та постійним членом РБ ООН. Висловлено міркування щодо можливості ефективного запобігання порушенням міжнародного права в майбутньому. Обґрунтовано необхідність збереження міжнародних санкцій щодо РФ та афілійованих із режимом Путіна юридичних/фізичних осіб і груп як дієвого інструменту тиску на агресора, а також необхідність надання всебічної міжнародної підтримки Україні в її прагненнях дати відсіч імперським зазіханням «*русского мира*» та повернутися до європейської сім'ї.

Ключові слова: Україна, Росія, російська військова агресія проти України, міжнародне право, дипломатія, зовнішня політика, національна безпека.

«УКРАЇНА — НЕ РОСІЯ»: деякі дипломатичні, юридичні та кримінально-психологічні ключі до розуміння матриці російської агресії проти України

До 2014 року (а саме — до протиправної анексії РФ українського Криму та прямої російської військової агресії проти України на Донбасі) ймовірність повномасштабного військового конфлікту в Європі багатьма фахівцями помилково оцінювалася як низька. Було прийнято вважати, що більшу загрозу становлять інші чинники, які пов'язувалися з глобалізацією (т. зв. «м'які загрози») та сплесками терористичної активності. Проте події початку 2014 року яскраво продемонстрували всю хибність таких міркувань. Але не тільки їх. Практично вся попередня стратегія Заходу (як ЄС, так і США) щодо Росії («більш цілісна, демократична, захищена та процвітаюча Росія буде більш безпечним, прогнозованим і прихильним партнером для Сполучених Штатів та їх союзників у досягненні спільних регіональних і глобальних цілей» [11, с. 5]) виявилася абсолютно помилковою. Це було прямо й офіційно визнано помічником державного секретаря США у справах Європи та Євразії В. Нуланд у її виступі перед Комітетом із закордонних справ Сенату США 7 червня 2016 р. щодо порушень Росією кордонів, договорів і прав людини [11, с. 5, 10]. Очевидно, що зазначене окреслює і хиби теоретико-методологічних підходів та вихідних гіпотез, які використовувалися на Заході для аналізу та прогнозування російської політики.

Від часів гітлерівського «збирання земель» та анексії Австрії в 1938 році в Європі не траплялося прецедентів, які б несли настільки пряму та відчутну загрозу сучасній міжнародно-правовій системі та правопорядку. Одностайне рішення Ради федерації Росії від 1 березня 2014 року щодо дозволу В. Путіну на використання збройних сил в Україні, а також наступні за цим криваві події в українському Криму та на Донбасі перевернули світ з ніг на голову, по суті зруйнувавши глобальний порядок, встановлений після падіння СРСР, і відкривши моторошну терористичну «скриньку Пандори» в самому серці Європи. Війну проти суверенної Української держави було розпочато без найменшої фактичної підстави для цього. Всі відомі збройні конфлікти сучасності мали бодай якесь підґрунтя (навіть якщо таке втручання було порушенням закону або не повністю відповідало деяким правовим критеріям). Більше того: агресором була держава — один із гарантів безпеки, незалежності та територіальної цілісності України відповідно до Будапештського меморандуму 1994 р., підписаного у зв'язку з її приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Різні аспекти цієї проблеми неодноразово висвітлювали в своїх наукових і публіцистичних працях такі вітчизняні та зарубіжні експерти, як О. Власюк, В. Горбулін, С. Здіорук, М. Кияк, О. Коваленко, Т. Кузьо, Е. Лукас, Ю. Лапаєв, Є. Магда, Р. Малко, С. Пайфер, П. Полянський, В. Тейлор, В. Ткаченко, В. Токман та ін.

Проте досі факт російської агресії проти України залишається для чималої кількості міжнародної громадськості чимось далеким і абстрактним, такою собі «*Ding an sich*» («річчю у собі»), за І. Кантом. Зазначене не відповідає тому об'єктивному рівню загроз (і регіональних, і глобальних), яку несе здійснювана Росією проти Української держави та всього цивілізованого світу «гібридна війна», а отже, потребує додаткової акцентуації.

Події останніх трьох років продемонстрували, що РФ має специфічне розуміння міжнародних договорів і права: не як сакральної, непорушної цінності, а як формальності, якою можна знехтувати в будь-який час. І скасування Росією пріоритету міжнародного права над національним — ще одне свідчення того, що такі політико-правові категорії, як верховенство права, справедливість, довіра і репутація, є всього лише словами для них. Сила — єдине, що вони поважають. І зараз дуже важливо розуміти різницю між цивілізованим світом, який зростав на книгах Макса Вебера, Алексіса де Токвіля і Брайана Таманахи, і Росією, яка зростала на казках, міфах і кримінальних «поняттях». Без усвідомлення та врахування цієї світоглядної відмінності віднайдення дієвих рецептів протидії «державі-гопнику» («*mugger-state*») — Російській Федерації — та її державно-спонсорованому тероризму по всьому світу на оперативно-тактичному і тим більше стратегічному рівні є вкрай проблематичним (якщо взагалі можливим).

Проте складається враження, що деякі наші західні партнери і союзники досі самовпевнено ігнорують цей факт. В іншому випадку вони б не розглядали Росію як «сферичну корову у вакуумі» — виключно виходячи зі своїх універсальних, раціоналістично-детермінованих підходів (вочевидь забуваючи про те, що, як зазначав російський поет Ф. Тютчев, «*умом Россию не понять, аршином общим не измерить*»). Хоча насправді «загадкова російська душа» є дуже простим і зрозумілим феноменом, якщо підходити до нього з адекватним теоретико-методологічним апаратом. Українці, які століттями живуть пліч-о-пліч з неадекватним північно-західним сусідом, «*idée fixe*» якого завжди було не допустити існування незалежної держави Українського народу, напевно, можуть розповісти про це більше, ніж будь-хто інший.

Проте, якщо абстрагуватися від політичних оцінок або етичних аспектів, основні питання залишаються незмінними: як зупинити агресію Росії і як запобігти порушенням міжнародного права в майбутньому. Чи існують справді ефективні дипломатичні і юридичні методи для таких випадків? Для релевантної відповіді на ці запитання слід враховувати низку принципових моментів.

Дипломатичні міркування. Попри те що Україна була біля витоків ООН, а сама Українська державність має давню історію, до 2014 року її сприйняття в світі було доволі суперечливим (якщо не сказати тенденційним). Навіть після відновлення нею своєї незалежності в 1991 році її за інерцією продовжували поблажливо вважати «трошки іншою Росією». І це стосується не тільки пострадянських теренів і самої РФ, яка завжди сприймала нас як складову частину свого «*русского мира*» («російського світу», «*Russian world*»)[1] . Навіть деякі наші європейські та заокеанські колеги перебували в полоні ілюзій, що, мовляв, Україна історично є частиною Росії, а українці й росіяни нібито «один народ». І жодні наші дипломатичні чи академічні зусилля, жодні президентські книжки «Україна — не Росія» [3] чи навіть обидва «Майдани» не могли зрушити їх з цих позицій.

Певним чином це можна пояснити успіхами російської пропаганди (як на Заході, так і в Україні). Аналітики справедливо вказують, що «головним завданням на західному напрямі було доведення штучності української нації і приреченості Української держави, яка так і не відбулася. Поміж українців поширювалися міфи про правічну єдність з російським народом, про "триєдиний, штучно розділений російський народ", переваги приєднання до новітньої Російської імперії / СРСР-2 «під геніальним керівництвом Володимира Путіна» та водночас доводилася неспроможність українських еліт управляти незалежною державою, акцентувалося на їх корумпованості, нездатності до компромісів тощо. Російське суспільство інфікувалося ідеями великодержавного шовінізму, імперства, неповноцінності інших народів порівняно з «найдуховнішим у світі» російським народом, православного фундаменталізму, російського фашизму тощо. При цьому російська пропаганда не зупинялася перед поширенням найбрутальніших вигадок, гідну конкуренцію в чому пропагандистам складали лише російські політики і дипломати» [1, с. 4]. Але це лише частина правди. Інша полягає в об'єктивних вадах і неефективності сучасної системи міжнародної та європейської безпеки. Так, як зазначає А. Степанян, «спільній зовнішній політиці і політиці безпеки ЄС притаманні певні недоліки в тому, як вони діють. З одного боку, це пов'язано з поляризацією позицій, які має кожна держава-член. З іншого — держави-члени ЄС дотримуються принципів прозорості та демократії, які можуть іноді негативно вплинути на бачення ЄС дій в кризових ситуаціях» [7].

Також дії Росії ще раз підкреслили недосконалість і зростаючу інституційну та функціональну слабкість сучасної системи ООН. Найбільша в світі міжнародна організація, попри всю очевидність подій, не змогла перешкодити російській агресії проти суверенної України, примусити Росію поважати міжнародне право, зупинити незаконну анексію Криму і спонсорований РФ тероризм на Донбасі. Слова, написані ще до російсько-української війни, в Звіті ООН про людський розвиток 2013 року — «без закріплення механізмів притягнення держав до відповідальності... легітимність інститутів, таких як Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй, буде поставлена під сумнів» [10, с. 116] — виявилися пророчими.

В ситуації навколо України є величезна глобальна загроза для держав, що прагнуть отримати ядерну зброю. Ситуація для них має однозначний вигляд: є держава (Україна), що відмовилася від свого ядерного арсеналу (третього за величиною у світі!) в обмін на офіційні багатосторонні міжнародні гарантії безпеки (Будапештський меморандум). Минає час, і один з гарантів її безпеки (Росія) вчиняє проти неї масштабну збройну агресію, окупувавши частину її території (Донбас), а іншу — (Крим) взагалі анексувавши. Натомість інші гаранти безпеки, які мали зобов'язання перед Україною, вочевидь не бажають виконувати свої обов'язки, щоб захистити її. Вони навіть не хочуть дати Україні летальну наступальну зброю, щоб вона могла сама захистити себе (хай навіть обсяг військової допомоги Україні і зріс від початку війни з Росією; зокрема, з боку США — після прийняття Акту про допомогу Україні 2014 р., а потім Акту про повноваження щодо національної оборони 2016 р. [12, с. 12–15]).

[1] Див., наприклад: Україна та проект «русского мира»: Аналітична доповідь / [за ред. В. М. Яблонського та С. Здіорука.]. – К.: НІСД, 2014. – 80 с.

Зазначений *«casus Ucraina»* є вкрай небезпечним прецедентом, який може призвести (власне, вже призводить) до чергового витка гонки озброєнь — не тільки звичайних, конвенційних, але і зброї масового знищення. Адже всім державам чітко дали зрозуміти: ніхто не захистить вас, якщо ви не можете захистити себе своїми силами. У світлі настільки очевидної неспроможності міжнародних гарантій про жодне ядерне роззброєння і нерозповсюдження ЗМЗ не може бути і мови. Крім того, залишення дій РФ без релевантної відповіді неминуче призводить до зростання і без того немалого скепсису і недовіри до провідних міжнародних організацій (насамперед, ООН).

Звичайно, не можна не відзначити певного поступового дипломатичного «прозрівання» Заходу щодо Росії, що втілюється не тільки в офіційних заявах та зміні риторики, а й у конкретних практичних та інституційних кроках. Наприклад, в Латвії в 2014 році було відкрито Центр передового досвіду з питань стратегічних комунікацій НАТО (*NATO StratCom COE*). ЄС запустив оперативну робочу групу зі стратегічних комунікацій *East StratCom Task Force* (відповідно до рішення Європейської Ради в березні 2015 року, яка доручила Високому представнику ЄС у співпраці з інституціями ЄС та державами-членами розробити план дій щодо стратегічних комунікацій з метою протидії поточним дезінформаційним кампаніям Росії). Варшавська декларація з трансатлантичної безпеки, підписана главами держав та урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради 8–9 липня 2016 р., також дала деяку надію на вироблення адекватної спільної позиції щодо актуальних «гібридних загроз» із боку РФ (зокрема, спонсорованого нею по всьому світу екстремізму і тероризму). Чеська Республіка на початку 2017 року навіть створила цілий Центр вивчення тероризму і гібридних загроз із метою «захисту... від веб-сайтів “фейкових новин” та інших дій, котрі, як підозрюють, керуються з Москви» [15]. Схожа структура, покликана вивчати відповідні практики — Центр протидії гібридним війнам — створюється і, в здавалося б, нейтральній Фінляндії.

Крім того, слід особливо підкреслити такий інструмент невійськового тиску на РФ, як міжнародні санкції з боку Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Канади та інших наших союзників і партнерів, введені у відповідь на незаконну анексію Криму та військові дії РФ в Україні: дипломатичні заходи, заборонні заходи (заморожування активів і візові заборони), обмеження щодо анексованого Росією Криму та м. Севастополя, заходи щодо обмеження секторального співробітництва та технологічних обмінів з Росією, заходи щодо обмеження економічної співпраці тощо. На тлі падіння світових цін на нафту і газ, яке і без того завдало потужного удару по капіталізації та доходам російських «державоутворюючих компаній» («Газпрому» та «Роснєфті», потужних важелів впливу в руках Кремля), внаслідок зазначених санкцій економіка Росії впродовж 2014–2017 рр. втратила десятки мільярдів доларів, що призвело до істотного падіння обмінного курсу російської валюти (рубля) та суттєвих проблем із наповненням державного бюджету РФ. Попри самовпевнені твердження В. Путіна про те, що «санкції нам не зашкодять» і що «від цього ми тільки виграли», економіка РФ ніколи раніше не платила таку ціну за стратегічні помилки російської влади. Фактично вона тримається тільки за рахунок колосальних резервів, накопичених в «жирні роки» вуглеводневого буму 2000-х. Але вони — не безмежні.

Станом на середину 2017 р. можна констатувати, що санкції проти РФ працюють більш ефективно, ніж будь-хто припускав. Незважаючи на те що вони мали деякий негативний вплив також і на країни ЄС, вони змусили Путіна шукати способи зняття цих санкцій (з усіх сил намагаючись, проте, зберегти обличчя). А отже, їх треба продовжувати доти, доки агресор остаточно не відмовиться від своїх агресивних намірів щодо України (та й інших держав також — адже деякі депутати ДД РФ вже публічно заявляють про те, що метою Росії є відновлення

кордонів СРСР 1945–1991 рр.). Окрім того, залишається одна санкція, яка ще не була застосована до Росії: відключення фінансових інститутів країни від системи міжбанківських платежів *SWIFT*. Без цієї захищеної системи обміну повідомленнями, які використовуються для міжнародних грошових переказів, тисячі банків, російських фінансових установ і їх клієнтів не зможуть відправляти/отримувати гроші за межі чи з-за меж держави, що могло б спричинити параліч торгівлі, інвестицій і звичайних фінансових операцій. З огляду на те що багато російських чиновників і олігархів тримають свої гроші та нерухомість за межами країни (як правило, в тих державах, де живуть і навчаються їхні діти), зазначене було б дуже ефективною терапією від неоімперських мріянь навіть для найзатятіших із них.

Правові міркування. Навіть мільярди російських нафтодоларів, спрямованих на підтримку потужної культурної та медійної «м'якої сили» (яка насправді втілювалася методами завуальованої безсовісної і цинічної пропаганди, а почасти навіть корупції) в світі в попередні роки, до війни з Україною, не можуть приховати неспростовних фактів кремлівської агресії проти України (звісно, якщо керуватися термінологією резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 р., а не фантазіями російських «агентів впливу»). Росія «свідомо і демонстративно ігнорує положення Статуту ООН, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин між державами відповідно до Статуту ООН 1965 р., Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р., Декларації про неприпустимість втручання і втручання у внутрішні справи держав 1982 р., Основоположного акту між НАТО і Росією 1997 р.» [1]. Крім того, РФ свідомо і демонстративно порушила Будапештський меморандум 1994 р. [8], в якому ця країна взяла на себе зобов'язання поважати незалежність і суверенітет та нинішні кордони України, відповідно до принципів Заключного акта НБСЄ; утримуватися від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використана проти України, за винятком випадків самооборони або іншим чином згідно зі Статутом ООН; утримуватись від економічного тиску, спрямованого на підпорядкування своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином забезпечити собі будь-які переваги; домагатися негайних дій з боку РБ ООН з метою надання допомоги Україні, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією тощо. Такі дрібниці, як двосторонні договори між Росією і Україною (наприклад, Договір про дружбу, співпрацю і партнерство 1997 р. чи Договір про українсько-російський державний кордон 2003 р.) не враховуються взагалі. Після трьох років, дії російських спецслужб, збройних сил і їх довірених осіб в Криму та Донбасі не залишають жодних сумнівів з цього приводу. Власне, сам В. Путін у своєму публічному «камінг-ауті» — фільмі «*Крым. Путь на родину*» — не соромлячись, прямо про це говорить. Інші свідомі чи несвідомі «обмовки» очільника РФ та російських офіційних осіб лише зміцнюють шокуюче враження від російського правового нігілізму на державному рівні.

Як бачимо, ті, хто стверджував, що «угоди з Росією не варті паперу, на якому вони написані», таки мали раціо. Попри це, в світі досі є західні політики та громадські діячі, які настільки загіпнотизовані риторикою (або чимось іншим, хто знає?) Кремля, що «ані анексія Криму чи агресія на Сході України, ні військові маневри на кордоні сусідніх європейських країн за участю до 100 тис. військовослужбовців і розміщення ракет середньої дальності, здатних нести ядерні боєголовки, в російському ексклаві Калінінград (історично — німецькому місті Кенігсберг, де народився вже згадуваний нами І. Кант. — *Авт.*) в центральній частині Європи або використанні касетних бомб в Сирії не можуть викликати сумніви щодо мирних намірів Росії» [16]. Ці особи ніяк не можуть зрозуміти: кожне російське вторгнення супроводжувалося такою ж риторикою, яка, за більш прискіпливого розгляду, виявляється цілковито фальшивою та брехливою.

Що ж роблять росіяни в Україні насправді, описано, зокрема, у виданнях «The Book of Russian Crimes in Ukraine during 2014–2015» [17] (представлене на пленарному засіданні ПАРЄ в Страсбурзі 27 січня 2016 р.), «Donbas In Flames. Guide to the conflict zone» [9] та спільних розслідуваннях міжнародних груп[2] : неодноразові прикордонні обстріли української території зі ствольної та реактивної артилерії, збитий цивільний Boeing-777 рейсу МН-17 Малазійських авіаліній («Ми попереджали: не літати в нашому небі», як необачно висловився лідер проросійських терористів і колишній офіцер ФСБ І. Гіркін відразу після цієї події, вочевидь думаючи, що вони збили військово-транспортний літак ЗСУ), артилерійський удар із РСЗВ по Маріуполю, Іловайська та Дебальцевська військові операції, численні злочини і тортури проти цивільного та військового персоналу на Донбасі, організація навчальних таборів для диверсійно-розвідувальних груп, переслідування кримських татар та інші епізоди війни. Експерти навіть говорять про цілий «православний ІДІЛ» на землях ОРДЛО, єдина відмінність якого від справжнього ІДІЛу полягає в тому, що місце радикального ісламського фундаменталізму в ньому має ідеологія вже згаданого «русского мира». Але найбільш вражаючим є те, що ці особи називають себе «антифашистами» — борцями з міфічним «агресивним українським націоналізмом» і неіснуючими «репресіями проти російськомовного населення» в Україні!

Яскравим доказом також є закритий політичний документ, який вдалося добути журналістам російського незалежного видання «Новая газета» в лютому 2015 року. Невідомі автори вказаного документа (написаного, до речі, ще до втечі В. Януковича до РФ) зазначають, що Росія повинна грати з «відцентровими силами», які, як вони вбачали, мають неминуче призвести до розпаду України «з метою ініціювати приєднання її східних регіонів до Росії, в тій чи іншій формі». Документ визначає Крим, Харків, Луганськ, Запоріжжя, Миколаїв, Дніпропетровськ (нині м. Дніпро. — *Авт.*) «і в меншій мірі — Херсонську і Одеську області» в якості основних регіонів України для стимулювання сепаратизму. Ю. Макдональд каже, що цей документ цікавий як для розуміння того, що ж пішло не так, так і в контексті пропагандистських меседжів і політичної тактики, які він рекомендує — багато з яких Кремль фактично використав проти України. «Гіркін, який запалив полум'я "повстання" на Сході України, захопивши місцеві органи влади, відділення поліції та служби безпеки в Донецькій області (і, можливо, в Луганській також), нізащо не зміг би рухатися до сусідніх Харківської, Дніпропетровської та Запорізької областей (а далі — і поготів) через відсутність підтримки у населення Східної України ідей сепаратизму, починаючи з весни 2014 року, яка показала, що 70% населення на Сході України хоче, щоб країна залишалася єдиною. Відсутність ентузіазму щодо "русского мира" в Україні скоро стала очевидною навіть для людей, які здійснювали те, що пізніше Путін охарактеризував як "завдання військового характеру" для Кремля на Донбасі: Гіркін неодноразово скаржився на небажання місцевих жителів приєднуватися до озброєних угруповань, які силою зброї захопили (на російсько-терористичному кримінальному жаргоні це називається "віджати." — *Авт.*) місцеву владу на Сході. І справді, як тільки українські військові успіхи серпня 2014 року почали загрожувати крахом фейкового «народного бунту», було здійснено масове застосування регулярних військ РФ (в тому числі шляхом транскордонного обстрілу російськими силами українських підрозділів), яке змогло призупинити наступ ЗСУ і примусити Київ сісти за стіл переговорів в Мінську» [11, с. 5, 9].

[2] Див., наприклад: Where did the shells come from? Investigation of cross-border attacks in Eastern Ukraine / Report prepared by International Partnership for Human Rights together with Norwegian Helsinki Committee and Ukrainian Helsinki Human Rights Union (IPHR field mission team, Dmytro Koval, Oleksandr Sedov and Iryna Nerubayeva). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iphronline.org/wp-content/uploads/2016/07/Joint-report-on-cross-border-shelling-June-2016.pdf

Отже, як бачимо, з матеріально-правового погляду доказова база російських злочинів є величезною і беззаперечною. Проте об'єктивна складність прийняття на найвищому рівні (ООН) міжнародно-правових документів щодо юридичної оцінки дій країни-агресора (РФ), а відтак і її притягнення до юридичної відповідальності обумовлюється тим, що агресором у цьому випадку виступає велика ядерна держава і постійний член Ради Безпеки ООН.

Допоки в Статуті ООН немає положення про те, що голос сторони конфлікту не повинен враховуватися під час голосування в РБ ООН щодо його врегулювання, немає жодних способів зупинити Росію в законному порядку, юридичними засобами. Шанси України повернути Донбас і Крим через суд близькі до шансів верблюда пройти через вушко голки. Рада Безпеки ООН паралізована, ОБСЄ не має належних силових інструментів, міжнародне право в цілому перетворилося на «паперового тигра», який не може налякати агресора. Саме тому продовження згаданих вище дипломатичних і економічних санкційних практик проти Росії є критично важливим питанням європейського та міжнародного порядку денного. По суті тільки ці інструменти, а також подальше зниження світових цін на енергоносії можуть хоч якось привести до тями засліплене неоімперськими комплексами та сп'яніле від безкарності російське керівництво.

Кримінально-психологічні міркування. Здавалося б, як можуть допомогти знання з такого специфічного підрозділу юриспруденції у міжнародних відносинах? Виявляється, найбезпосереднішим чином. Зазначене стосується і розуміння матриці російської агресії проти України.

Як зазначалося вище, однією з величезних помилок Заходу (і ЄС, і США) було використання такої собі «презумпції раціоналістичності» дій РФ. Якщо щодо певних абстрактних або другорядних тем міжнародного чи двостороннього порядку денного такий підхід ще міг спрацювати, то щодо «об'єктів пристрасті» Кремля він виявився контрпродуктивним (щоб не сказати шкідливим). Під час обговорення деяких тем (серед яких не останнє місце посідало і «українське питання» в різних його вимірах) представники РФ незмінно впадали в істерики та агравації, часто вдаючись до відвертого хамства і обурливих демаршів. Особливо помітним це стало після 2000-х, коли завдяки сприятливій кон'юнктурі цін на нафту та газ Росія змогла відчути себе справжньою силою регіонального масштабу і навіть претендувати на щось більше. Прагматики в Європі та за океаном сприймали таку поведінку росіян як звичайний елемент торгів, своєрідну «гру на підвищення».

Проте це було саме так. І ключ до розуміння цього факту має саме психологічну природу, оскільки він безпосередньо стосується: 1) світогляду та менталітету російського населення (принаймні тих самих 86%, які беззаперечно підтримують владу); 2) типу мислення російського керівництва і особисто В. Путіна. Простіше кажучи, мова про ту саму «загадкову російську душу» та «пітерську підворітню».

Аналіз громадської думки в Росії постає як набір імперсько-шовіністичних комплексів та соціально-побутових фобій, які в своєму соціально-політичному інфантилізмі, внутрішньому ірраціоналізмі та взаємовиключності іноді набувають химерних форм вираження. Звідси і синдром «старшого брата», і вічний, майже фрейдистський потяг до «твердої руки», і «особлива духовність» та «свій шлях» російського народу, і всі ці «*можем повторить*» (закидування ворога трупами своїх солдат для виграшу у війні, концентраційні табори чи Голодомор — безперечно, але ніколи — якісні німецькі автомобілі, безвідмовну японську електроніку чи легендарні українські ракети). Звідси ж і «православні комуністи» — вчорашні ревні викладачі й адепти діалектичного матеріалізму, наукового комунізму та атеїзму, які нині несамовито хрестяться і б'ють поклони, розповідаючи про те, що «Ісус Христос був першим комуністом», і безапеляційна підтримка цими «антифашистами» слів Путіна про те, що «кордон Росії ніде не

закінчується» (перефразований вислів А. Гітлера про «нескінченність кордонів Рейху»), і щирий, цілком позбавлений будь-яких морально-етичних рефлексій «кримнаш» (причому, навіть у, здавалось би, освічених і ерудованих людей) від того, що вдалося «віджати» в сусіда шмат його території. Бо хіба ж то чуже? То «наше», ще й «сакральне». І будь-які міжнародно-правові угоди безсилі проти такої соціальної шизофренії та збоченої логіки.

Друге, при належній інтерпретації слів і дій російського очільника та його оточення, виявляється класичним типом кримінального мислення, психологією звичайнісінького дворового гопника, лишень вдягненого в модний костюм (крізь який, проте, проступають чи то гебістські погони, чи то «зірки» злодія «в законі»), із коштовним годинником на руці, дорогим автомобілем із власним водієм, довжелезною яхтою, футбольним клубом, закордонною нерухомістю та кругленьким рахунком у якомусь офшорному банку. Але хід думок людини від того не став іншим. Звідси і війна виключно проти слабшого супротивника — Чечня, Грузія, Україна, і підленьке дрібне капосництво щодо сильнішого суперника (у вигляді підтримки спрямованого проти нього екстремізму та тероризму, створення штучних «зон нестабільності» по всьому світу задля ініціювання діалогу щодо подальшого спільного вирішення безпекових проблем), і гопницька ж підступність (вчора — «один народ», «брати» і «стратегічні партнери», сьогодні — «бендеровцы», «хунта» і «фашисти», на яких можна нападати з-за рогу, без оголошення війни), і демонстраційні дії (злодійські «понти») у вигляді військових навчань і провокацій, і нав'язливе намагання отримати визнання серед інших глобальних гравців («авторитетів»), і елементарна манера спілкування (що виявляється навіть у російських дипломатів), і патологічна клептоманія — маючи найбільшу за площею країну в світі, намагатися ще й «анексувати не тільки територію України, але й українську історію» (за влучним висловом журналістів французької «*Libération*» [13] після недолугої спроби Путіна приписати Анну Київську до Росії). Перефразовуючи відому приказку, «можна вивести людину з пітерської підворітні, але не можна вивести пітерську підворітню з людини». Це те, що червоною лінією проступає поміж слів і дій російського керівництва, якщо підходити до аналізу справді реалістично та інструментально. І це те, що має бути враховано при виробленні ефективних заходів протидії нинішній російській гібридній агресії проти всього цивілізованого світу.

Російська агресія проти України є найкращою ілюстрацією цього. Підбадьорений практично повною відсутністю спротиву та легкістю, з якою вдалося анексувати Крим, ворог вирішив загарбати всю Україну. Проте безпрецедентний героїзм і спільні зусилля Збройних сил України, Національної гвардії України, добровольчих батальйонів і звичайних небайдужих громадян, які тоді вже оговталися від «кримської розгубленості», створили синергію, яка кардинально змінила ситуацію, змусивши В. Путіна відмовитися від бліцкригу проти України. Тисячі українців заплатили найвищу ціну за зрив російських планів, зупинивши російське військове вторгнення та продемонструвавши всьому світові, що український народ не збирається складати зброю перед агресором. У підсумку під контролем військ РФ залишилося лише близько третини Донецької та Луганської областей. Проте російська гібридна війна проти України досі триває, ознаменувавши собою перехід до умовного «плану Б» — резервного сценарію поневолення українського народу, розрахованого на більш тривалу перспективу. Втім це зовсім не виключає готовності РФ вдатися до подальших агресивних воєнних дій або навіть повномасштабного вторгнення, якщо для цього будуть сприятливі зовнішні та внутрішні обставини (наприклад, під прикриттям цьогорічних навчань «Захід–2017» в Білорусі, сценарій яких також є більш ніж промовистим). Це те, що професор В. Ткаченко називає «ідентичністю агресора» Росії, стверджуючи, що Україна зараз знаходиться в зоні «цивілізаційного протистояння» [5, с. 225].

Криміналізованість мислення російського керівництва простежується не тільки в його діях в Україні, а й в усьому світі. Тут і свідоме розпалювання

війни в Сирії, і підготовка терактів у Чорногорії, аби змусити її керівництво відмовитися від євроатлантичних інтенцій, і силові заходи щодо власного ж населення (опозиції, громадських організацій, ЗМІ тощо). Ці, а також ціла низка інших дій РФ чітко підпадають під визначення, наведені в розділі I («Державний тероризм») Женевської декларації щодо тероризму 1987 р. [18]. Залишати їх без адекватної відповіді означає бути пасивним співучасником цих злочинів.

Висновки. Таким чином, формування та здійснення дієвої стратегії і тактики протидії агресивній неоімперській політиці РФ з необхідністю вимагає використання відповідних ключів до розуміння міжнародно-політичної ситуації (як на Європейському континенті, так і в світі), а також спонукальних мотивів російського керівництва. Найбільш наочним ілюстративним матеріалом для цього є триваюча російська агресія проти України та здійснювана Росією в контексті цієї агресії «гібридна війна».

1. В **дипломатичному аспекті** слід визнати, що події останніх трьох років стали величезним стрес-тестом для континентальної і глобальної безпеки, підкресливши необхідність серйозних реформ чинної міжнародно-правової системи. Це також стосується й провідних елементів європейської та міжнародної безпеки — НАТО, ЄС, ОБСЄ, які показали низьку готовність реагувати на стрімкі неадекватні дії агресора. Якби українці не були настільки завзятими і стійкими воїнами, Європа могла б отримати «русский мир» безпосередньо на своїх кордонах ще в 2014 році. Виявилося, що безпека в Європі базувалася більше на взаємній довірі та впевненості в силі угод, а не на військових засобах. Проте такий підхід однозначно довів свою хибність.

До вироблення нової, ефективнішої інституційної архітектури міжнародних відносин критично важливим є продовження санкційної політики щодо РФ та афілійованих із режимом Путіна юридичних/фізичних осіб і груп. Саме такі обмежувальні заходи засвідчили свою дієвість у приборканні імперсько налаштованих «гремлінів із Кремля» (для яких, нагадаємо, розпад СРСР був «найбільшою катастрофою 20-го століття»). Пригадаймо ще й таке: радянська держава була знищена не західними ракетами і танками, а західною економікою, жувальною гумкою, джинсами, фільмами та музикою. Але механізм міжнародних санкцій не буде працювати належним чином, з максимальною ефективністю, поки не буде вжито жорстких заходів проти російських «агентів впливу» в ЄС, США і Україні — проти тих, хто поширює метастази мракобісся та шовіністичного неофашистського «*русского мира*» під облудним прикриттям культури, релігії, науки, освіти тощо; проти тих, хто готує душі і уми громадян сусідніх із РФ держав, які мають російськомовну спільноту (а отже, за логікою Росії, належать до «сфери її життєвих, національних інтересів»), до приходу російських «зелених чоловічків» і танків.

2. **Правовий аспект** проблеми характеризується браком дієвих механізмів вжиття міжнародно-правових заходів найвищого рівня й інструментів притягнення до юридичної відповідальності держави-агресора, якщо вона є впливовим регіональним гравцем і постійним членом РБ ООН. Наразі «не існує жодних визначених порогів порушень або звірств, які автоматично активізують міжнародне втручання» [10, с. 115].

Раніше «пасивна реакція західних держав на російські провокації суттєво вплинула на формування у керманичів РФ переконання про безкарність, фактично заохочувала Кремль до агресивних дій проти держав колишнього СРСР і "соціалістичного табору"» [1, с. 8]. Або держава-агресор (РФ) з її маріонетковими терористами отримають відсіч і покарання, або їх колективний «синдром безкарності» буде зростати від регіонального до континентального і глобального масштабу. Це також буде сигналом для всіх інших потенційних агресорів: «проковтне» міжнародне співтовариство такі дії чи ні?

Безвідповідальні дії уряду і конкретних осіб, які кидають виклик глобальному миру та стабільності, та основним принципам міжнародного права, не повинні залишатися без належного реагування. Принцип невідворотності покарання — один із наріжних каменів як національного, так і міжнародного правопорядку. «Лихий приклад — людям заохота», як каже українське прислів'я. Чи матиме історія повторення в майбутньому — залежить тільки від твердості цивілізованого світу у його намірах покарати російського агресора. Це величезне випробування, але це те, що повинно бути зроблено. Зазначене потребує нової «угоди про принципи відповідальної і взаємної підтримки суверенітету», якої буде досягнуто тільки якщо вона узгоджуватиметься з умовами «глобальної доброчесності і справедливості» [10, с. 116].

3. Реалістичність будь-яких стратегій щодо РФ залежить від урахування в них ментальних і психологічних (зокрема, кримінально-психологічних) особливостей російського населення та російського найвищого політичного керівництва. Традиційна «презумпція раціоналістичності» в цьому відношенні не є універсальним підходом через присутність в російському політичному дискурсі (а відтак і суспільній свідомості та державно-управлінській практиці) значної кількості ірраціональних проявів, які мають бути предметом аналізу радше психіатрії, аніж політології.

Кремль поводиться занадто самовпевнено, не розуміючи, що виплеканий ним в інших державах «голем» екстремізму і тероризму цілком може повернутися проти своїх «батьків». І тоді той, хто сіяв вітер, пожне бурю.

Цілком очевидно, що Росія не зробила висновків із історичних уроків, уроків Московії, Російської імперії та СРСР. А їх приклади переконливо демонструють, до чого призводять імперські мрії. Особливо щодо українців — народу, який спеціалізується на руйнуванні імперій. Російська влада досі не може зрозуміти, що «національна безпека Росії закінчується там, де починається національна безпека її сусідів» [2, с. 472]. Враховуючи це, чи варто дивуватися, що нині черговий самозакоханий лідер «країни невивчених уроків» веде її до чергової ганебної поразки і дезінтеграції?

Так, після більш ніж трьох років гібридної війни з Росією Україна все ще має багато проблем. Але це не повинно бути причиною для цивілізованого світу залишити її на самоті перед лицем російської загрози. Україна потребує реальної політичної, економічної та військової підтримки, потребує своєрідного «плану Маршалла». В цьому аспекті великі сподівання покладаються на «Новий європейський план для України» та брюссельський саміт Східного партнерства в листопаді нинішнього року. Серйозними сигналами є оцінки, надані в аналітичній доповіді розвідувального управління міністерства оборони США «*Russia Military Power*» [14], а також призначення досвідченого К. Волкера на посаду Спеціального представника США з питань України. Найкраще, що може зробити Захід — допомогти Україні стати зразковою, економічно процвітаючою і досконалою (в правовому та політичному сенсі) демократією. І це не питання особистого ставлення до Української держави — це питання європейської та глобальної безпеки і стабільності. Наші західні брати та союзники у США і ЄС мають зрозуміти: нездатність захистити суверенітет України буде підживлювати безвідповідальність і військовий авантюризм не тільки Кремля, а й усіх агресивних режимів, що поставить під загрозу геостратегічну стабільність як Європейського континенту, так і цілого світу. І ухиляння від жорсткої реакції на ці актуальні безпекові виклики лише поглибить проблему.

1. До другої річниці агресії Росії проти України (20 лютого 2016 року) / Національний інститут стратегічних досліджень. — К.: НІСД, 2016. — 32 с.
2. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / [за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко.]. — К.: НІСД, 2015. — 474 с.
3. *Кучма Л. Д.* Україна — не Росія. — Москва: Время, 2003. — 560 с.

4. Світова гібридна війна: український фронт / [за ред. В.П. Горбуліна]. — К.: НІСД, 2017. — 495 с.
5. *Ткаченко В.* Росія: ідентичність агресора. — К.: ВЦ «Академія», 2016. — 256 с.
6. Україна та проект «русского мира»: Аналітична доповідь / [за ред. В.М. Яблонського та С.І. Здіорука.]. — К.: НІСД, 2014. — 80 с.
7. *Alexander Stepanyan.* One man to rule them all? How Europe is losing the battle against Putin // The European. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.theeuropean-magazine.com/alexander-stepanyan/9682-how-europe-is-losing-the-battle-against-putin
8. Budapest Memorandums on Security Assurances, 1994 / Council of Foreign Relations. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484
9. Donbas In Flames. Guide to the conflict zone — Lviv, 2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://prometheus.ngo/wp-content/uploads/2017/05/Donbas_v_Ogni_ENG_1-5_web.pdf
10. Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World / UNDP. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf
11. Kyiv Post. — 2016. — Vol. 21. — Iss. 24. — June 10.
12. *Medynskyi, Ivan.* US Military Assistance to Ukraine under Obama and Beyond // Агора. — Вип. 16. Зброя та культура як чинники зовнішньої політики України. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. — 123 с. — С. 11–15.
13. Quand Poutine annexe une reine de France // Libération.fr. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://comite-ukraine.blogs.liberation.fr/2017/06/01/quand-poutine-annexe-une-reine-de-france/
14. Russia Military Power. Building a Military to Support Great Power Aspirations // Defense Intelligence Agency. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Russia%20Military%20Power%20Report%202017.pdf
15. Russia's alleged interference in elections under spotlight at Prague summit. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.theguardian.com/technology/2017/may/15/nato-stages-summit-to-counter-alleged-russian-interference-in-elections?CMP=share_btn_tw
16. Russischer Opfermythos (Gastkommentar von Nikolai Klimeniouk) // Neue Zürcher Zeitung. — 29.06.2016. — S. 10. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nzz.ch/meinung/kommentare/die-vorgeschichte-zum-deutschen-einmarsch-von-1941-russischer-opfermythos-ld.92359
17. The Book of Russian Crimes 2014-2015. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://euromaidanpress.com/wp-content/uploads/2016/01/Russian-Crimes-WEB-SMALL.compressed.pdf
18. The Geneva Declaration on Terrorism // UN General Assembly Doc. A/42/307, 29 May 1987, Annex. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.i-p-o.org/GDT.HTM
19. Where did the shells come from? Investigation of cross-border attacks in Eastern Ukraine / Report prepared by International Partnership for Human Rights together with Norwegian Helsinki Committee and Ukrainian Helsinki Human Rights Union (IPHR field mission team, Dmytro Koval, Oleksandr Sedov and Iryna Nerubayeva). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://iphronline.org/wp-content/uploads/2016/07/Joint-report-on-cross-border-shelling-June-2016.pdf

Serhii ZUBCHENKO,
Candidate of Political Sciences,
Chief Consultant at the Humanitarian Security Department
of the National Institute for Strategic Studies

'UKRAINE IS NOT RUSSIA': Some Diplomatic, Legal and Criminal-Psychological Keys to Understanding the Matrix of Russian Aggression Against Ukraine

Abstract. The article deals with the urgent issues of the international agenda, which were updated as a result of the ongoing Russian aggression against Ukraine, the Russian annexation of Crimea and the Russian occupation of Donbas. Some current problems related to the diplomatic and legal practice of reacting to the illegal actions of the aggressor country, which is a nuclear state and a permanent member of the UN Security Council, are highlighted. Also considerations regarding the possibility of effective prevention of flagrant violations of international law in the future are made.

The point about the necessity of preserving international sanctions as an effective instrument of pressure on Russia and entities, individuals and groups, affiliated with the Putin regime is substantiated (as well as the necessity to provide comprehensive international support to Ukraine in its aspirations to resist the imperial encroachment of the «Russian world», to return to the European family and further Euro-Atlantic integration). Ukraine now is on the edge of civilizational confrontation, so the Western willingness to help it to protect its sovereignty is not the question of someone's attitude on Ukrainian State, but the question of continental and global security. Proper international solving of casus Ucraina will be the solid signal for every state, which encourages the aggressive revanchist moods or military intentions.

Keywords: Ukraine, Russia, Russian aggression against Ukraine, international law, diplomacy, foreign affairs, national security.

УДК 327 (510+477)

Сергій КОШОВИЙ,
кандидат історичних наук,
головний спеціаліст
Національного інституту
стратегічних досліджень

Анотація. У статті проаналізовано еволюцію двосторонніх відносин. Особливу увагу приділено стану та перспективам українсько-китайських відносин в рамках геополітичної і геоекономічної систем, що формуються, інтеграційних процесів у Євразії, які Китай створює навколо себе у вигляді Нового Шовкового шляху (далі — НШШ). Розглянуто конкретні приклади, внесено низку пропозицій щодо можливих напрямків розвитку взаємодії в рамках НШШ.

Ключові слова: Україна, КНР, зовнішня політика, дипломатичні відносини, Новий шовковий шлях, нові аспекти взаємодії.

УКРАЇНА І КНР: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ВІЗІЯ МАЙБУТНЬОГО

4 січня 2017 р. важливий день для українсько-китайських відносин. Саме в цей день чверть століття тому було закладено міцний фундамент у взаєминах двох держав. Дві країни відзначають 25-річчя співпраці зі значним багажем досвіду, взаєморозуміння, співпраці та перспективних планів на майбутнє.

За більш ніж два десятиліття вітчизняні науковці та експерти-синологи напрацювали значний масив змістовних і всесторонніх праць, присвячених співпраці України та Китайської Народної Республіки. Варто відзначити наукові дослідження, пов'язані з вивченням двосторонніх відносин, підходів щодо співпраці, шляхів її ефективного здійснення, відомих вітчизняних вчених та фахівців, серед яких А.В. Пасько, Л.О. Лещенко, С.А. Кічігін, С.О. Нікішенко, В.В. Седнєв, В.Б. Урусов, І.А. Кіпцар, В.І. Гамянін та інші. Дослідженням України в КНР, як і раніше, приділяється, на жаль, недостатня увага. Незважаючи на існування мережі регіональних філій Академії суспільних наук КНР (АСН КНР об'єднує 39 наукових установ під одним дахом), провідним центром залишається Інститут Росії, Східної Європи та Центральної Азії АСН КНР (м. Пекін). Саме співробітники цієї установи визначають сутність і підходи до здійснення практичної діяльності, зокрема в рамках зовнішньополітичних рішень керівництва Китаю щодо України. На сучасному етапі пріоритет віддається дослідженням із економічного співробітництва КНР при максимальному використанні наявних двосторонніх і багатосторонніх механізмів [1, с. 90–91]. Серед китайських фахівців, зацікавлених українською тематикою, варто відзначити Чжао Хуейжун, Чжан Хун, Лі Цзиго, Лян Цян, Ду Хунцзюнь, Лю Цзехуа та інших.

Групою дослідників у складі А.З. Гончарука, Є.В. Гобової, В.О. Кіктенка, О.А. Коваля, С.А. Кошового проведено аналіз стану відносин між двома країнами на сучасному етапі. Автори звертають увагу на те, що «сучасні відносини України та Китаю значною мірою зумовлені зростаючими політичними та економічними інтересами КНР щодо країн ЄС та Нової Східної Європи (Білорусь, Україна, Молдова, Латвія, Литва, Естонія)» [2, с. 21].

Певні бачення та відомості загального характеру про інтеграційні процеси в Євразії, які реалізують РФ та КНР, і відповіді ЄС на них та власне розуміння процесів і участь у них України подані у статті Л. Літри «Ukraine: Perspectives on Eurasian integration», вміщеній у англомовній доповіді «Absorb and conquer: An EU approach to Russian and Chinese integration in Eurasia» [3].

Вагомим поступом у розробку питання про українсько-китайську співпрацю стало проведення дослідження «Східний вектор стратегічного партнерства України» [4] науковцями Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Значну цінність для дослідників має публікація В.О. Кіктенка «Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі» [5], яка глибоко аналізує вагомий досвід КНР у здійсненні масштабних перетворень та можливість застосування цього досвіду з практичного погляду в сучасних українських реаліях у новому вимірі.

У монографії під назвою «Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки» її автори Ю.В. Курнишова, В.Ю. Константинов, В.В. Величко розглядають актуальні питання та аналіз українсько-китайських відносин та у ширшому вимірі в регіоні АТР. Автори зазначають, що «одним з головних завдань зовнішньополітичного курсу України є піднесення на якісно новий рівень співробітництва з країнами АТР, який має величезний економічний, інвестиційний і технологічний потенціал» [6, с. 134].

На особливу увагу заслуговує аналітична доповідь «Пріоритети політики України щодо країн Азії», підготовлена авторським колективом Національного інституту стратегічних досліджень. Автори підкреслюють, що українсько-китайське співробітництво є одним з найважливіших зовнішніх чинників реалізації економічного потенціалу України [7, с. 19]. В подальших своїх працях один із авторів, А.З. Гончарук, продовжив дослідження українсько-китайських відносин в низці відповідних публікацій [8].

Аналізу двосторонніх відносин присвячена стаття посла І.А. Литвина [9]. На необхідність і важливість інтенсивного розвитку політичних, економічних відносин з Китаєм для забезпечення національних інтересів в АТР неодноразово звертав увагу Надзвичайний і Повноважний Посол Ю.В. Костенко [10]. Важливі питання активізації відносин між Україною та КНР знайшли своє відображення в Аналітичній доповіді до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Зокрема наголошується, що «співробітництво з Китаєм як геополітичною потугою важливе для України в контексті економічного співробітництва та зміцнення позицій держави на світовій арені» [11, с. 131].

На думку українських експертів, Україна у 2017 році (січень–березень) продовжує зберігати позитивну динаміку у відносинах з КНР. Про це свідчать представлені результати аналізу першого кварталу поточного року «Аудит зовнішньої політики України. Індекс відносин», підготовлені експертами Інституту світової політики у партнерстві з Truman Agency [12, с. 9].

Найбільш розгорнутому дослідженню проблеми двосторонньої взаємодії, особливо у сфері ВТС, присвятили свою роботу В.В. Бадрак і С.Г. Згурець [13]. Автори у властивій їм доступній, публіцистичній формі показують, як через співпрацю в оборонній сфері можна отримати взаємовиграшний результат для обох сторін, завдяки синергії технологічного потенціалу України та існуючим колосальним можливостям КНР.

Аналізуючи 25-річну історію співпраці між Україною та Китайською Народною Республікою можна виділити важливі віхи, які мали головне значення у розвитку двосторонніх відносин.

Після ухвалення українським парламентом 24 серпня 1991 року «Акту проголошення незалежності України» ми розпочали активне формування правової бази, що визначала основні напрями і пріоритети розбудови українсько-китайських взаємин.

КНР однією з найперших країн визнала незалежність України — 27 грудня 1991 року, а вже 4 січня 1992-го були підписані «Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та КНР» та «Меморандум взаєморозуміння до Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та КНР», у яких зафіксовано наміри двох країн розбудовувати повномасштабне співробітництво. Вони і до сьогодні є базисом наших взаємин та дороговказом у майбутнє. Відтоді було укладено багато угод, які відкрили широкий горизонт і стали надійною платформою для контактів.

Головними з базових документів, що регулюють політичні відносини між країнами, є Спільна (Київська) Декларація між Україною та КНР (вересень 1994 р.), Спільна (Пекінська) Декларація про розвиток і поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною та КНР (грудень 1995 р.). У 1995 році було розроблено «Державну програму розвитку відносин України з КНР». У грудні 2000 р. на засіданні Верховної Ради України були обговорені й схвалені рекомендації щодо розширення сфер співробітництва між Києвом та Пекіном. Впровадження їх у життя було розпочато з візиту до України Голови КНР Цзян Цземіня 20–23 липня 2001 року. Основна частина двосторонніх переговорів на найвищому рівні завершилась підписанням 21 липня 2001 р. «Спільної декларації України та КНР про дружбу і всебічне співробітництво в XXI столітті».

У вересні 2010 року була оприлюднена «Спільна заява України та КНР стосовно всебічного підвищення українсько-китайських відносин дружби та співробітництва» та погоджено «Основні напрямки розвитку відносин між Україною та КНР на 2010–2012 рр.».

Між Україною та КНР декларуються відносини стратегічного партнерства, які закріплені у Спільній декларації, укладеній 20 червня 2011 р. за підсумками державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао в Україну.

У грудні 2013 року укладено базовий Договір про дружбу і співробітництво між Україною та КНР, у якому закріплені основні принципи й досягнення двосторонніх відносин, прагнення до активної розбудови взаємовигідної співпраці в усіх галузях. Ухвалено Програму розвитку відносин стратегічного партнерства на 2014–2018 рр.

На сьогоднішній день між Україною і КНР укладено 300 документів, що є суттєвим чинником українсько-китайського співробітництва як в економічній, так і політичній сферах.

Фундаментальними підставами для активного поглиблення діалогу є взаємна зацікавленість у розвитку торгово-економічної, наукової, військово-технічної та гуманітарної співпраці, близькість позицій щодо актуальних міжнародних проблем.

Реалізуючи досягнуті домовленості, з весни 1992 року в Києві діє Посольство Китайської Народної Республіки, а в березні 1993-го в Пекіні розпочала свою діяльність дипломатична місія України в КНР.

За 25 років з часу встановлення дипломатичних відносин двома країнами було докладено чимало зусиль для розбудови повномасштабного співробітництва у найрізноманітніших сферах: торговельно-економічній, науково-технічній, культурній, космічній, сільськогосподарській, освітянській тощо.

Пріоритетність китайського напряму для зовнішньої політики нашої держави визначається передусім:

— значною політичною й економічною вагою Китаю у світі;

— можливістю впливу КНР на події у глобальному та регіональному масштабах;

— перспективністю китайського внутрішнього ринку для широкого спектра товарів вітчизняного виробництва.

Очевидно, що політичний діалог на високому рівні та особисті відносини між лідерами двох країн розглядаються як невід'ємна складова результативної співпраці між країнами та основна складова українсько-китайського стратегічного партнерства.

За останні роки у рамках китайсько-українських відносин стратегічної взаємодії і партнерської співпраці продовжувалась зберігатися тенденція розвитку та пошуку нових можливостей. Інтерес до збільшення рівня двосторонніх відносин існує як в Україні, так і в Китаї. Зокрема, у січні 2015 року відбулася зустріч Президента України П.О. Порошенка із Прем'єром Державної Ради КНР Лі Кецяном у рамках Всесвітнього економічного форуму у Давосі. 1 квітня 2016 р. під час Вашингтонського саміту з питань ядерної безпеки відбулася коротка зустріч між Президентом України П.О. Порошенком та Головою КНР Сі Цзіньпіном. Головною подією в українсько-китайських відносинах стала цьогорічна зустріч 17 січня 2017 р. в рамках Всесвітнього економічного форуму в Давосі Президента України П.О. Порошенка та Голови КНР Сі Цзіньпіна, яка відкрила нову сторінку в якісному поглибленні політичного діалогу між двома країнами.

Збереження наданої динаміки за результатами попередніх зустрічей Глав держав (2010–2013 рр.) та змін у політичній розстановці, які відбулися як в Україні, так і в Китаї в 2012–2014 рр., має сприяти подальшому розвиткові двосторонніх відносин.

Говорячи про двосторонню співпрацю слід зазначити, що дієвою платформою для виведення міждержавних відносин на якісно новий рівень і здійснення масштабної співпраці має стати імплементація Договору про дружбу і співробітництво між Україною та КНР, реалізація Програми розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2014–2018 роки.

Із майже 25-річної перспективи можна побачити різні етапи розвитку українсько-китайських відносин. Незалежно від того, наскільки всеосяжно ми визначали наші цілі та чи досягли сподіваних результатів, Київ і Пекін послідовно розбудовували структури двосторонніх зв'язків, з кожним роком створюючи міцніший фундамент для передбачуваного партнерства. В обох державах змінювалися перші особи країни та глави урядів, але лишався твердий стрижень концепції візії відносин, спрямований на зміцнення українсько-китайської взаємодії. Для обох держав важливо, щоб існував поступ у розвитку і було якомога менше періодів змарнованих шансів та нехтувань сприятливими комбінаціями історичних обставин, був зрозумілий і передбачуваний курс корабля.

Безумовно, спільним досягненням є також нинішні інститути для діалогу, які працюють на міжвідомчому та міжрегіональному рівнях та у рамках взаємодії на місцевому і громадському рівнях.

Важливою складовою наших відносин є контакти між законодавчими органами країн, які відбуваються у форматі двосторонніх груп співпраці, зокрема, на рівні депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Китайською Народною Республікою.

Проте існуючі діалогові майданчики, на думку автора, слід розширити, включивши до них такий важливий елемент, як активну взаємодію медійних спільнот, експертних кіл, фахівців перспективних та вкрай важливих для української економіки напрямів співпраці.

Загалом в конструктивному дусі розвивається взаємодія з Пекіном із зовнішньополітичних питань. З низки актуальних міжнародних проблем позиції України і Китаю або збігаються, або є близькими. Розбудовується українсько-китай-

ське співробітництво в Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організаціях, взаємодія в межах багатосторонніх форумів, поглиблення координації з актуальних міжнародних питань.

Упродовж останніх років розширювалося торговельно-економічне співробітництво, ставали багатограннішими господарські зв'язки, впроваджувалися перспективні напрями українсько-китайського співробітництва у рамках трансконтинентальної економічної ініціативи Китаю «Нового шовкового шляху» та побудови найбільшої світової платформи регіонального співробітництва, зміцнювалася науково-технічна співпраця, вдосконалювалася взаємодія у сфері освіти, нових рубежів сягнули гуманітарні зв'язки тощо.

З моменту виголошення головою КНР ініціативи «Економічного поясу Великого шовкового шляху» (вересень 2013 р.) та оприлюднення нової стратегії у напрямку Південно-Східної Азії у форматі «Морського шовкового шляху XXI ст.» (жовтень 2013 р.) пройшло майже чотири роки. За цей час дві стратегії трансформувалися в одну, яка отримала назву «Пояс і шлях», або «Новий шовковий шлях». Китайська сторона розглядає її як системний проект. Перевагою ініціативи є потужні економічні можливості КНР і її готовність інвестувати чималі фінансові ресурси в економічні проекти розташованих вздовж «поясу і шляху» країн, які сприятимуть посиленню торговельних зв'язків між Китаєм та країнами континенту, відкриють китайським товарам і національним товаровиробникам країн, розташованих вздовж Шовкового шляху, торговельні шляхи у Південну і Центральну Азію, на Близький Схід та країни Європи.

У рамках розвитку співпраці КНР з країнами-партнерами політичне керівництво Китаю проводить різноманітні зустрічі, в межах яких значну увагу приділено планам реалізації спільних проектів у контексті ініціативи «Поясу і шляху». Зокрема, Пекін провів масштабний іміджевий захід з розвитку міжнародного співробітництва високого рівня 14–15 травня 2017 р. за участю глав держав десятків країн, розташованих вздовж Нового шовкового шляху [14]. Організаційні масштаби та фінансові затрати його можуть бути співмірними з самітом «Великої двадцятки», який КНР провела у вересні 2016 року у м. Ханчжоу (провінція Чжецзян, Східний Китай).

Участь у вищезазначеному заході взяли 29 лідерів і глав урядів країн світу. Крім цього, більше 50 керівників міжнародних організацій, 100 високопоставлених чиновників міністерського рівня і 1200 інших учасників зібралися в рамках травневого форуму в Пекіні. Українська делегація на чолі з першим віце-прем'єр-міністром — міністром економічного розвитку і торгівлі України С.І. Кубівим також перебувала у Пекіні для участі у Форумі міжнародного співробітництва «Один пояс, один шлях». За словами китайських дипломатів, візит української делегації до столиці КНР став доброю нагодою для участі в перемовинах та поглибленого вивчення питань взаємодії в рамках ініціативи «Поясу і шляху».

До сфер економічної активності належить торгівля у рамках проведення експортних операцій, постачання різноманітних товарів, вироблених на китайських підприємствах, безпечне постачання стратегічних видів сировини, запозичення нових технологій. Також метою Нового шовкового шляху є усунення бар'єрів на шляху китайських інвестицій через уникнення подвійного оподаткування, розширення сфер і масштабів економічної співпраці у таких галузях, як сільське господарство, енергетика, «зелені» технології. Китайська сторона впевнена, що співпраця між нашими країнами в рамках «поясу і шляху» має широку перспективу.

Варто наголосити, що китайське стратегічне планування передбачає пристосування до умов, які склалися внаслідок агресії РФ проти України, анексії Криму, розгортання масштабної проксі-війни на території Донбасу. При цьому Китай як новий глобальний гравець зайняв чітку позицію щодо російської агресії проти України, підтримавши суверенітет та територіальну цілісність в кордонах 1991 року.

Разом з цим Китай належить до тих країн, які свого часу надали Україні гарантії безпеки, і це було пов'язано з процесом добровільного ядерного роззброєння України. Наша держава отримала чіткі підтвердження цих гарантій з боку КНР (грудень 2013 р.) та інших країн-учасників цих гарантій, окрім РФ.

Одним із перших Китай у середині березня 2014 р. запропонував мирне врегулювання «кримського питання» у форматі міжнародного координаційного механізму, до якого б увійшли всі зацікавлені сторони. На жаль, ці заклики і пропозицію Китаю було проігноровано.

Питання стримування російського агресора виходить на перший план і має бути вирішене спільними зусиллями міжнародної спільноти. Слід визнати, що Китай як один із базових елементів безпеки в Європі, може зіграти стабілізуючу роль, збалансувавши інтереси головних сторін, на території позаблокових пострадянських країн. У цьому контексті, на наш погляд, можна і варто розглядати КНР як медіатора в переговорному процесі між РФ і Україною з іншими країнами — підписантами і гарантами Будапештського меморандуму.

Стрімкий розвиток Китайської Народної Республіки як нової глобальної потуги поступово перетворюється на один із провідних трендів сучасного розвитку світової економіки. За темпами зростання китайська економіка продовжує займати одне з чільних місць у світі. Тож, серед зовнішньополітичних пріоритетів України Китай перебуває на особливому місці.

Торговельно-економічні відносини України з КНР, звичайно, є найважливішою складовою всього комплексу українсько-китайського співробітництва, особливо нашого експорту. Україна об'єктивно зацікавлена у розширенні цього співробітництва з КНР, що зумовлено наявністю у Китаї великого ринку збуту продукції господарського комплексу України.

На превеликий жаль, показники товарообігу між Україною та КНР не в усьому відповідають наявним можливостям обох сторін. Цифри прямих китайських інвестицій в Україну виглядають далекими від бажаних, а товарообіг другий рік поспіль падає, незважаючи на те, що український експорт демонструє тенденцію до зростання.

Однак, як показує практика, цей шлях не такий легкий і простий. З огляду на це було створено інституційний механізм — координаційний орган — Міжурядову українсько-китайську Комісію зі співробітництва між Урядом України та Урядом КНР та шести Підкомісій, на який покладено провідну роль у сприянні та поглибленні двосторонніх відносин.

Координації та поглибленню співпраці також сприяють Український дім, відкритий у Пекіні в 2014 р., Ділова рада між ТПП України і Китайським комітетом сприяння міжнародній торгівлі, Асоціація українсько-китайського співробітництва, платформа Silk Link, Китайська торговельна асоціація, Центр розвитку відносин з Китаєм «Шовковий шлях України» та низка інших організацій цільового спрямування.

Стратегічні наміри щодо розвитку виробничої кооперації та залучення китайських інвестицій перетворює Китай на важливе джерело модернізаційного розвитку України. Створення індустріальних парків, зон технологічного розвитку не лише забезпечить Україну новими робочими місцями, але й сприятиме технічному та технологічному прогресу нашої економіки. Разом з тим ми усвідомлюємо, що процес модернізації є складним та тривалим, а позитивний результат не гарантовано.

Сьогодні вимальовується тенденція до посилення розвитку співпраці у галузі енергетики та нових джерел енергії. Новий розвиток отримала співпраця між Україною і Китаєм у сфері сільського господарства. Такі кроки є важливими та необхідними для того, щоб ця тенденція стала домінантою у двосторонніх відносинах.

Геополітичні чинники зумовлюють обмежені можливості Китаю щодо вибору партнера для співпраці у таких стратегічних галузях, як авіабудування та оборонно-промисловий комплекс (ОПК). Відтак Україна має хороші перспективи для нарощення обсягів співробітництва. Поставки української продукції ОПК на ринок Китаю є одним із чинників збереження позицій України на світових ринках озброєнь, літако-, суднобудування.

За умови проведення цілеспрямованої та системної політики, українсько-китайське співробітництво сприятиме вирішенню Україною завдань з модернізації економіки. Таке партнерство передбачає реалізацію конкретних проектів, вигідних для обох сторін. До речі, це є економічною політикою КНР протягом останніх десяти років, так звана стратегія win–win (отримання обопільного виграшу). Співробітництво доцільно сфокусувати на кількох напрямах:

— співробітництво у галузях складного машинобудування (ОПК, авіа- та суднобудування, космічні галузі тощо);

— залучення китайських інвестицій в український АПК (пріоритет для високопродуктивних та технологічних проектів), започаткування нових підприємств з виробництва та переробки аграрної продукції, поставки на китайський ринок широкої номенклатури сільськогосподарської та харчової продукції;

— розвиток туризму, надання освітніх послуг;

— розвиток співпраці у сфері транспортних послуг (розширення мережі повітряного сполучення між Києвом та китайськими містами);

— залучення китайських інвестицій до фінансування інфраструктурних проектів тощо.

Безумовно, належний розвиток китайського вектора зовнішньої політики дозволить Україні не лише залучити додаткові інвестиції, зберегти та підвищити економічний, оборонний та науково-технічний потенціал, а й скористатися вигодами диверсифікації зовнішньоекономічної співпраці, оскільки саме Китайська Народна Республіка продовжує залишатися одним із «локомотивів» світового економічного розвитку. У цьому контексті доцільним є посилення ефективності дій органів виконавчої влади України щодо розвитку відносин з КНР, що передбачає:

— створення передбачуваних умов для залучення інвестицій з КНР в економіку України через удосконалення законодавства;

— посилення комунікаційної складової у двосторонніх відносинах, поширення інформації про Україну та створення позитивного іміджу України;

— налагодження гуманітарного, культурного, наукового та експертного співробітництва між громадськістю, професійними та діловими колами двох країн.

Реалізація досягнутих на найвищому рівні українсько-китайських домовленостей, наповнення відносин стратегічного партнерства між обома країнами практичним економічним змістом вимагають від України реалізації комплексної та послідовної політики, яка б враховувала політичну, економічну й фінансову вагу Китаю в сучасному світі.

Великі можливості є також для розширення двосторонньої співпраці у сферах культури, освіти і туризму. На сьогодні значна кількість українських і китайських вищих навчальних закладів співпрацюють, активізують студентські обміни та обміни науковими і викладацькими працівниками. Відповідно до положень міжвідомчої Угоди про співробітництво в галузі освіти (березень 2012 р.) кількість державних стипендій, що надає одна сторона студентам іншої сторони, була збільшена у чотири рази: з 25 до 100, починаючи з 2013 року.

Серед дослідницьких установ, які були створені в КНР на базі місцевих університетів за останній час і працюють на українському напрямку, найперспективнішими є Дослідницький центр України при Чжецзянському педагогічному університеті, Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків

Тяньцзіньського університету іноземних мов, Дослідницький центр України при Уханьському університеті іноземних мов, Дослідницький центр України при Даляньському університеті іноземних мов, Дослідницький центр України при Шанхайському університеті іноземних мов, які фінансуються за рахунок державного бюджету КНР. На превеликий жаль, на сьогодні не існує тісної взаємодії зазначених китайських установ із українськими партнерами, а робляться лише перші кроки на шляху системної взаємодії сторін.

Як важливий крок у цьому контексті варто згадати про участь низки представників провідних українських університетів у Першому міжнародному освітньому форумі з інноваційного розвитку (травень 2016 р.), у рамках якого було створено Міжнародний освітній альянс із інновацій та розвитку — об'єднана платформа для 66 ВНЗ та 40 компаній з України, Китаю, Польщі, Франції, Італії, Республіки Корея та інших країн.

Зупинимося ще на одному складнику двосторонньої взаємодії. Упродовж останніх років спостерігається активізація участі представників України у культурних і мистецьких заходах, що проходять у Китаї, в тому числі за сприяння Посольства України в КНР. Зокрема, це і персональна виставка графічних робіт української художниці А. Оласюк, творча зустріч із відомим тенором України, народним артистом України, лауреатом Національної премії ім. Т. Шевченка В. Гришком, лекції українського дизайнера А. Лисиці, представлення культурної спадщини України на 10-й Міжнародній виставці культурної та креативної індустрії, презентації українських колективів класичної та популярної музики, культурно-мистецькі виставки, кінопокази та інші заходи, спрямовані на поглиблення українсько-китайської культурно-гуманітарної співпраці.

Слід зазначити і про виставку документальної фотографії «Китайське фольклорне автентичне фото — Барвисте Гуйчжоу», яку не обійшли увагою численні українські відвідувачі, «Дні культури Нанкіна в Україні», фестиваль китайського мистецтва на сценах Києва та Львова, яке продемонстрували артисти Чженчжоуської опери та представники Шаоліньської школи бойових мистецтв «Тагоу» з міста Денфен. Експозицію під назвою «Безкрайні гори і ріки» одного з найвідоміших сучасних митців Китаю Лі Ґена мали нагоду побачити численні відвідувачі Національного музею Тараса Шевченка у Києві.

Окремо слід зауважити, що 23 вересня 2016 р. у Пекіні було відкрито художній музей Тараса Шевченка. Це перший музей у світі, присвячений творчості генія і пророка українського народу, зроблений силами не української діаспори, а іншого народу.

У рамках візиту у квітні ц.р. до Києва та Львова генерального директора імператорського палацу-музею Ґугун у Пекіні пана Шань Цзісяна було обговорено потенційну співпрацю у сфері культури та збереження пам'яток. Слід відзначити важливість активізації обмінів між музейними установами двох країн, проведення українсько-китайських різноманітних науково-дослідницьких проектів, спільних тематичних виставкових заходів та розширення співпраці в зокрема у сфері дослідження тематики участі України у боротьбі китайського народу у Другій світовій війні та увічнення пам'яті та належного вшанування подвигів українських воїнів, які полягли на території КНР.

Важливе значення для подальшого розвитку гуманітарного співробітництва мало проведення китайсько-українського тижня культурного обміну в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» (24–30 квітня 2017 р.) в українській столиці.

Таким чином, триває активний обмін творчими і мистецькими колективами. Такі проекти є важливою складовою програми розвитку культурної співпраці між нашими країнами, зокрема у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». Вочевидь знаковою подією стануть «Дні культури України», які заплановані на 2017 рік у контексті відзначення 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною і Китаєм.

Зрештою кінцева мета цих заходів — зміцнення культурних зв'язків задля поглиблення взаєморозуміння між країнами.

Незважаючи на зазначені приклади співпраці між Україною і Китайською Народною Республікою, потенціал двосторонніх відносин не є повністю розкритим і залишається достатньо ніш для поглиблення взаємодії.

Створення взаємно пов'язаної структури стратегічного партнерства було можливе лише завдяки розвинутим відносинам між нашими суспільствами. Варто наголосити, що українсько-китайський суспільний діалог також проявляється в атмосфері зустрічей між представниками політичних кіл.

Також важливу роль у цьому діалозі відіграють органи місцевого самоврядування, які за двадцять п'ять років започаткували і розбудували широку мережу двосторонніх контактів і зв'язків на рівні провінцій і областей, міст і містечок, але вони ще очікують наповнення конкретними результатами. На цей момент договірно-правова база українсько-китайської міжрегіональної співпраці налічує 91 документ (двосторонні угоди, меморандуми та протоколи про співробітництво), які регламентують встановлення побратимських зв'язків між різними суб'єктами України та Китаю. Проте вже зараз зрозуміло, що доцільно змінити підхід до міжрегіонального співробітництва, провести аудит цієї політики. В основі такої співпраці має бути закладено двосторонній прагматичний пошук реальних точок зростання торговельного та інвестиційного співробітництва з опорою на реалізацію спільних взаємовигідних проектів, постійного діалогу з бізнес-колами обох сторін. І добре, що такі ініціативи вже потроху з'являються як у Китаї, так і в Україні. У цьому контексті варто згадати про підписану 27 квітня ц.р. угоду між Асоціацією малих міст України та Альянсом міст Шовкового шляху («Silk Road City Alliance») [15].

Звернімо увагу на те, що кожна провінція КНР за своїм перш за все економічним потенціалом цілком зіставна з потужною середньоєвропейською країною. Наприклад, ВВП однієї тільки південної провінції Гуандун, яка має угоди з Київською областю, сягає 1,3 трлн дол. США [16, с. 175]. Саме там, на думку автора, знаходяться основні невикористані резерви взаємодії. І в цьому плані столиці Київ і Пекін мають бути в авангарді та слугувати взірцем для решти українських та китайських міст, використовуючи потенціал один одного для власного розвитку, спільно розбудовуючи всебічні відносини.

Свій внесок у розвиток двосторонніх взаємин намагаються зробити і неурядові організації, представники наукових, експертних та культурних спільнот. Завдяки цьому українці й китайці не тільки позитивно сприймають один одного, а й є далеко не байдужими спостерігачами за тим, що відбувається у наших країнах. У зв'язку з цим варто згадати про візит до Китаю у квітні 2011 року делегації Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України на чолі з Ю.М. Пахомовим. Українські експерти взяли участь у Першому діалозі «мозкових центрів» України і Китаю, організованому Інститутом Росії, Східної Європи і Центральної Азії Китайської академії суспільних наук (КАСН). У травні того ж року в Пекіні і Шанхаї перебувала делегація українських політологів на чолі з радником Президента України А.О. Фіалком. У рамках зазначеного візиту відбувся українсько-китайський науковий «круглий стіл» з питань стратегічної взаємодії між Україною і Китаєм за участю провідних експертів Центру досліджень розвитку при Державній Раді Китаю. Були обговорені актуальні питання двосторонньої взаємодії, світової політики, основні тенденції її розвитку, нові реалії глобалізованого світу.

На думку професора Цзі Чжиє, офіційною позицією КНР є визнання України «важливою державою у Європі», яка має розвинуту технологічну базу та стратегічний аграрний потенціал, значення якого постійно зростатиме у XXI столітті.

Тривають контакти між провідними аналітичними центрами, науковими установами наших країн, свідченням чого стало проведення «круглого столу» на тему «Стан і перспективи розбудови українсько-китайського стратегічного

співробітництва» (листопад 2015 р.) [17] за участю представників Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України та керівників і співробітників численних китайських «мозкових центрів» при сприянні Посольства України в Пекіні. Відбувся масштабний та ґрунтовний обмін думками щодо стану та перспектив подальшого розвитку українсько-китайських відносин, нагальних завдань, що випливають із нового рівня міждержавної взаємодії між Україною та Китаєм, закріпленого у Спільній декларації про встановлення відносин стратегічного партнерства. Будучи дедалі більше зацікавленими в осмисленні проблеми участі України у світових процесах та аналізі можливих її зовнішньополітичних орієнтацій наприкінці травня 2017 р. у м. Києві відбувся перший «Українсько-китайський форум стратегічного партнерства». В рамках цього заходу провідні українські та китайські аналітики зібралися з метою обговорення поточного стану та перспектив двосторонніх відносин, розробки пропозицій щодо поглиблення стратегічного партнерства між нашими країнами, розробки нових напрямків співпраці. Зрозуміло, що проведення цього форуму дозволило експертно-науково осмислити сучасні виклики та перспективи українсько-китайського співробітництва. Особливу увагу учасниками заходу було приділено ініційованому КНР проекту створення нового «Шовкового шляху» з Азії через Україну до Європи.

Вочевидь різноманітні механізми координації планування знову варто було б перевірити у ході експертного діалогу із залученням до обговорення широкого кола представників політичних і громадських кіл, ЗМІ, наукової та експертної спільноти двох країн, особливо в рамках реалізації концепції «Поясу і шляху».

Значний потенціал має співпраця двох країн у культурній сфері. За словами дружини Глави держави М. Порошенко, яка взяла участь у відкритті Тижня китайсько-українського культурного обміну «Один пояс, один шлях» (24–30 квітня 2017 р.), «це чудова нагода примножити те, що ми вже маємо, та закласти фундамент для нової, більш потужної співпраці, яку пропонує нова епоха». У рамках цього заходу також пройшов форум співробітництва, перший молодіжний форум Україна–Китай, низка заходів з тематики культури міст Шовкового шляху, а також шкільний конкурс «Міст китайської мови».

Таким чином, тільки від українців і китайців буде залежати, наскільки ефективно ми використаємо доробок 25 років наших взаємин і чого ми досягнемо до того часу, коли спільно відзначатимемо чергові знакові для нас річниці, події та етапи.

КНР є одним із загальновизнаних світових потуг, політичним та економічним лідером, можливості якого виходять далеко за його кордони, роль і значення якого й надалі невпинно зростатиме в усіх сферах міжнародного життя.

Для з'ясування умов прориву на шляху нової якості та нового рівня двосторонніх відносин очевидно й настійливо постає лінія аргументації. Створення «Нового шовкового шляху» — вкрай важливий і взаємовигідний проект для нас і наших китайських партнерів. І це не лише з огляду на те, що стратегій, схожих за масштабом із ініціативою китайського керівництва, донині у світі не було. І навіть на те, що ця ініціатива — не лише можливість поліпшити транспортний та логістичний складники. Мова йде про набагато більше — про реіндустріалізацію нашої економіки при активному сприянні китайської сторони. Саме це має стати головною темою української частини програми «Нового шовкового шляху». Слушно зазначає нами вже згаданий визнаний фахівець з синологічної тематики та двосторонніх відносин А.З. Гончарук: «для Китаю ми — перша європейська країна на Новому шовковому шляху» [18, с. 30].

Дієвою платформою для виведення міждержавних відносин на якісно новий рівень і здійснення масштабної співпраці має стати імплементація Договору про дружбу і співробітництво між Україною та КНР, реалізація Програми розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2014–2018 роки.

Важливо наголосити, що всі політичні сили в Україні виступають за розвиток відносин стратегічного партнерства з Китаєм.

Як свідчить китайське прислів'я — найкращий час, щоб посадити дерево, був 20 років тому. Наступний — сьогодні.

Аналіз проблем досягнення якісного й ефективного міждержавного співробітництва та пошук їх вирішення призводить до висновку щодо необхідності створення інфраструктури для забезпечення потреб українсько-китайської співпраці.

Стратегічний характер українсько-китайської взаємодії ставить на порядок денний питання про створення дієвої розгалуженої мережі виконавців міждержавних рішень, що ухвалюються на найвищому рівні. Мова йде про залучення до апарату органів виконавчої влади України кваліфікованих фахівців зі знанням китайської мови для забезпечення українсько-китайського співробітництва. Діяльність Міждержавної комісії з питань співробітництва на постійній основі має забезпечуватися експертним супроводом фахівців-китаєзнавців.

Ідеї, викладені в статті, сприятимуть, на нашу думку, поглибленню досліджень у політичній, економічній, гуманітарній та інших сферах. Окреслена тема потребує подальшого вивчення різних її аспектів і, особливо, участі нашої країни в практичній розбудові «Нового Шовкового шляху» і залучення України до його реалізації. Стратегічні плани КНР з реалізації ініціативи «Пояс і шлях» створюють сприятливі можливості для встановлення якісно нового рівня зв'язків між Україною та КНР.

1. 中国与乌克兰建交20周年纪念画册. — 北京 : 世界知识出版社, 2012. 158页.
(К 20-летию установления дипломатических отношений между Китайской Народной Республикой и Украиной. — Пекин: Издательство «Международная жизнь», 2012. — 158 с.)
2. Аудит зовнішньої політики: Україна–Китай. Дискусійна записка. — К., 2016. — 60 с.
3. Leonid Litra Ukraine: Perspectives on Eurasian integration // Absorb and conquer: An EU approach to Russian and Chinese integration in Eurasia. European Council on Foreign Relations (ECFR), June 2016. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR174_Absorb_and_Conquer.pdf — Назва з екрана. Дата звернення 15.05.2017.
4. *Кіктенко В.О.* Концепт «стратегічне партнерство» у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин «нового типу»; Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю // Східний вектор стратегічного партнерства України. Аналітична доповідь. — К.: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2013.
5. *Кіктенко В.О.* Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 року // Вісник Національної академії наук України. — 2017. — № 4. — С. 42–60.
6. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки: монографія / В.О. Швед [та ін..]; за ред. В.О. Шведа. — К.: НІСД, 2008. — 222 с.
7. Пріоритети політики України щодо країн Азії: аналіт. доп. / А.З. Гончарук, А.М. Кобзаренко, О.К. Микал; за заг. ред. О.В. Литвиненка. — К.: НІСД, 2011. — 64 с.
8. *Гончарук А.З., Парахонський Б.О.* Азіатський вектор зовнішньої політики України: новий прагматизм // Стратегічні пріоритети. — 2011. — № 2. — С. 168–176.
9. *Литвин І.А.* Українсько-китайське співробітництво: від стагнації до прориву // Зовнішні справи. — 2010. — № 11–12. — С. 32–36.
10. Виразні сигнали стратегічному партнерству. Юрій Костенко: Співпраця з Китаєм один із визначальних чинників успішної модернізації національної економіки // День. — 19 серпня 2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/viraz-ni-signali-strategichnomu-partneru›
11. Аналітична доповідь до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». — К.: НІСД, 2016. — 688 с.
12. Аудит зовнішньої політики України: Індекс відносин (січень–березень 2017). — К., 2017. — Випуск 3. — 20 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B_mp0v6tWhA3QVM3QUV6aW84V0E/view — Назва з екрана. Дата звернення 10.05.2017.

13. *Бадрак В., Згурец С.*, Украина–Китай: от проектов к стратегическому партнерству. — К.: Центр исследований армии, конверсии и разоружения, 2009. — 93 с.
14. Сайт МЗС КНР, 17.01.2017/ . — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fmprc.gov.cn/web/zyxw/t1431230.shtml
15. Over 350 Ukrainian cities join Silk Road Cities Alliance // Global Times, 2017/4/28/ .— [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.globaltimes.cn/content/1044564.shtml — Назва з екрана. Дата звернення 12.05.2017.
16. 新中国65年：汉英对照 /中华人民共和国国家统计局编. — 北京：中国统计出版社，2014. — 310 页 (New China in 65 Years. National Bureau of Statistics of China. — Beijing: China Statistics Press, 2014. — 310 p.)
17. Круглий стіл «Стан і перспективи розбудови українсько-китайського стратегічного співробітництва». Збірка виступів. — Пекін, 2016. — 92 с.
18. *Гончарук А.З.* Україна та Китай у XXI сторіччі (спроба футурологічного осмислення) // Україна–Китай. Спеціальний випуск — №1 (7). — 2017. — С. 30–33.

Serhii KOSHOVYI,
Candidate of Historical Sciences,
Chief Specialist at the National Institute
for Strategic Studies

UKRAINE AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: HISTORICAL ASPECT AND VISION OF THE FUTURE

Abstract. The article analyzes the evolution of bilateral relations. Special attention is given to the current state of affairs and prospects of the Ukrainian-Chinese relations within the framework of forming geopolitical and geo-economic systems, Eurasian integration processes created by China in the form of the New Silk Road (hereinafter — NSR). Specific cases are examined and a number of recommendations on possible areas of cooperation within NSR are proposed.

January 4, 2017 is an important day for the Ukrainian-Chinese relations. On this date, a quarter century ago a solid foundation of relations between the two states was laid. Ukraine and China celebrate the 25th anniversary of cooperation with considerable background of experience, understanding, partnership and long-term plans for the future. Analysis of bilateral relations of the past gives grounds to say that in order to maintain and expand cooperation with China, Ukraine needs to create a new, modern vision of relations with this state as one of the leading forces in the world; to ensure stable contacts and fruitful dialogue in the political sector; to establish a new system of intergovernmental cooperation that would meet modern challenges.

This issue needs further studying of its various aspects, especially the participation of our state in practical development of the New Silk Road and Ukrainian involvement in the implementation of this project. Chinese strategic plans to implement the initiative 'Belt and Road' create opportunities to establish a new level of relations between Kyiv and Beijing.

Keywords: Ukraine, China, foreign policy, diplomatic relations, New Silk Road, new aspects of the relationship.

УДК 327 (73+510): 265

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук

Анотація. У статті розглянуто реальні та потенційні наслідки ініціативи президента Д. Трампа щодо виходу США з Угоди про Транстихоокеанське партнерство, зокрема для Китаю. Особливу увагу приділено проблемам співробітництва між Україною та Китаєм у зв'язку з цією ініціативою.

Ключові слова: Китай, США, Транстихоокеанське партнерство, регіональні трансформації, глобалізація, Азійсько-Тихоокеанський регіон, Україна, Великий шовковий шлях.

США, КИТАЙ І УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ТРАНСТИХООКЕАНСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА

На зламі XX–XXI ст. процеси глобалізації та регіоналізації охопили багатовимірним впливом основні структурні елементи міжнародної системи, що дає підстави розглядати їх як рушійну силу світового розвитку. Найбільш результативним вплив цих процесів виявився в деяких регіонах, зокрема в Азійсько-Тихоокеанському (АТР), де об'єктивно склались умови для прискореного економічного розвитку та регіональної інтеграції на засадах інституціоналізації та транснаціоналізації. Початком цього процесу стало створення в 1989 році форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), який наразі об'єднує 21 економіку регіону. Сьогодні на частку країн-членів АТЕС припадає близько 60% світового ВВП і 50% обсягу світової торгівлі, а на АТР майже 70% економічного зростання світу. Відтак цей динамічний регіон став індикатором сучасних глобальних і регіональних трансформацій, суперечливий характер і неоднозначні результати яких заслуговують на серйозне осмислення з позицій політичної науки.

Становлення та розвиток інтеграційних процесів в АТР у біполярний і постбіполярний періоди були спричинені зростанням ролі економічних чинників у міжнародних відносинах та імперативами подолання наслідків міжсистемного протистояння. Проте на початку XXI століття інтеграція в АТР опинилася перед загрозою протекціонізму з боку країн Європейського Союзу та країн-членів НАФТА (Угоди про Північно-Американську зону вільної торгівлі). За таких обставин перед країнами АТР постало питання про необхідність політичної консолідації для створення інтеграційного простору та інституціоналізації відносин між найбільш розвиненими економіками регіону.

В АТР, якщо застосовувати широкий підхід щодо визначення регіону, функціонують 44 субрегіональних угруповання, зокрема 28 між окремими країнами-членами АТЕС, а також ведуться перемовини про формування близько трьох десятків нових об'єднань. Здебільшого, це двосторонні зони вільної торгівлі, найвідомішими серед яких є: НАФТА в Північній Америці та АСЕАН

у Південно-Східній Азії, Зона вільної торгівлі між Австралією і Новою Зеландією (CEP) і Форум тихоокеанських островів на півдні Тихого океану.

Майбутнє азійсько-тихоокеанської економічної інтеграції та її роль у світових інтеграційних процесах багато в чому залежить від досягнення цілей Богорської декларації, яку було прийнято на неформальному саміті АТЕС у 1994 році. Зміст основних цілей декларації полягає в поетапному створенні найбільшої у світі зони вільної торгівлі товарами, послугами та інвестиційним капіталом. До того ж розвинені країни повинні були завершити торгово-економічну лібералізацію до 2010 року, неоіндустріальні країни (НІК) — до 2015, а країни, що розвиваються — до 2020 року. Проте досягнення задекларованих цілей через низку причин відбувається з певним відхиленням від запланованого. Тим більше, що серед учасників так званої «тихоокеанської спільноти», прототипом якої є форум АТЕС, існують суттєві розбіжності щодо її форм і масштабів подальшого розвитку.

Наразі в АТР посилюється внутрішньорегіональна економічна конкуренція, яка набуває ознак перетворення Китаю на ефективного суперника Японії та Південної Кореї на світових ринках товарів, послуг і капіталу. Серед країн регіону існує значна асиметрія в рівнях і темпах розвитку, що позначається на швидкості та масштабах просування інтеграційних процесів. Політична, економічна та соціокультурна неоднорідність учасників міжнародних відносин в АТР ускладнює функціональний характер взаємних інтеракцій. Так, претензії США на провідну роль у забезпеченні регіональної інтеграції блокуються через поширення в регіоні тенденцій «боротьби з гегемонізмом», які ініціюються Китаєм.

Натомість США докладають значних зусиль для забезпечення свого стратегічного домінування в цьому мегарегіоні. У біполярний та постбіполярний періоди міжнародних відносин Вашингтон на доктринальному та практичному рівнях послідовно втілював стратегію досягнення військово-стратегічної та економічної переваги США в АТР, розглядаючи його як «життєво важливий для американських національних інтересів».

У ширшому аспекті відносини США з провідними державами цього регіону, який демонструє стабільно високі темпи економічного зростання, справляли та продовжують справляти суттєвий вплив на світову торгівлю, функціонування міжнародних валютно-фінансових і економічних організацій, а також на загальний стан міжнародної безпеки. Ці відносини характеризуються високим ступенем економічної взаємозалежності, насамперед у сфері торгівлі та інвестицій. Тому вихід США за ініціативою президента Д. Трампа з Угоди про Транстихоокеанське партнерство (ТТП), яку було підписано 4 лютого 2016 року в Окленді (Нова Зеландія), викликав широкий резонанс у багатьох країнах по обидва боки Тихого океану. Нагадаємо, що вперше ідею створення ТТП як зони вільної торгівлі в АТР запропонували в 2003 році навіть не США, а Нова Зеландія, Сінгапур та Чилі. Незабаром до них приєднались Австралія, Бруней, В'єтнам, Канада, Малайзія, Мексика, Перу, США та Японія — усього дванадцять країн-членів ТТП. У 2008 році тодішній президент Б. Обама, який ініціював кампанію «повернення США в Східну Азію», назвав програму ТТП «життєво важливою для забезпечення національних інтересів США».

Початок перегляду за ініціативою президента Д. Трампа міжнародних обов'язків США вносить суттєві корективи у формування нового світового порядку і процес подальшого глобального розвитку. Треба мати на увазі не тільки відмову 45-го президента США брати участь у багатосторонніх міжнародних організаціях інтеграційного типу, а й бажання нової адміністрації переглянути стратегічні підвалини американської зовнішньої політики. Постає питання, чого чекати Україні від такого стратегічного «розвороту» США і яким за цих обставин має бути вектор її зовнішньої політики щодо своїх головних торгово-економічних партнерів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні?

Варто зазначити, що функціонування ТТП передбачало зниження тарифних бар'єрів, уніфікацію трудового та екологічного законодавства, а також низки нормативних актів країн-учасниць. Головна ціль ТТП — це перебудова нинішньої моделі світової торгівлі в рамках правил і норм Світової організації торгівлі (СОТ), яка, на думку нового керівництва США, є надто обтяжливою для американської економіки. Вашингтон з самого початку не приховував, що створення та функціонування ТТП буде грати роль контрбалансу зростаючій економічній експансії Китаю в країнах АТР.

Неупереджений аналіз документів Угоди про ТТП дає результати, що її учасники прагнули досягти домовленостей нового типу, що містять найвищі (серед сучасних у міжнародній торгівлі) стандарти і норми, які абсолютно відсутні в системі СОТ. У прийнятій учасниками ТТП «Спільній декларації» відзначалось першорядне за важливістю завдання — забезпечення макроекономічної стабільності в регіоні. Для досягнення цієї мети учасники ТТП зобов'язались регулярно проводити багатосторонній діалог з питань макроекономічної політики в рамках спеціальної групи — Group of TPP Macroeconomic Officials [1].

За часи правління адміністрації Б. Обами реалізація ТТП стала важливим вектором тихоокеанської політики Вашингтона, спрямованої на зміцнення політичних і економічних позицій США в конкурентних змаганнях з Китаєм за стратегічне лідерство в АТР. Офіційно проголошувалось, що метою ТТП є створення в АТР ще одного преференційного торговельного режиму в рамках СОТ. Сам Б. Обама неодноразово заявляв, що відмова від ТТП послабить як позиції США в регіоні, так і можливості встановлювати правила глобальної торгівлі на основі американських цінностей та інтересів. Однак наприкінці правління адміністрації Б. Обами ситуація в бізнесових колах і Конгресі США змінилась не на користь підтримки ТТП. Низка великих американських монополій (Arconic, Corning, International Paper, Dow Chemical, Dell, Ford, Johnson & Johnson, Lockheed Martin, US Steel, Tesla) через зростання безробіття в США переглянули свої підходи до розвитку бізнесу в форматі багатостороннього співробітництва в окремих регіонах світу. На цьому етапі в ТТП формально залишаються п'ять країн — його засновники в 2005 році та Японія, яка встигла ратифікувати Угоду в листопаді 2016-го. Позаяк сім країн ще не ратифікували цей документ, майбутнє ТТП так само, як і склад торгово-економічного альянсу, залишаються невизначеними.

Очевидно, що цільові мотивації участі у ТТП для кожної тихоокеанської держави мають суттєві відмінності. Для США — це спроба продовжити виконання ролі азійсько-тихоокеанського лідера у створенні нормативних правил у галузі торговельно-економічних, технологічних і екологічних стандартів, а також у сфері надання валютно-фінансових послуг та інвестицій. Для Китаю — це спроба перехопити лідерство у США у вищезазначених сферах з метою встановлення контролю над економічною ситуацією в рамках ТТП, на яке припадає понад 40% світового ВВП і не менш 30% світової торгівлі. Отже, вихід США з ТТП начебто в інтересах захисту американського ринку від навали дешевих азійських товарів буде непоганою послугою Китаю, який за цих умов намагатиметься збільшити обсяг експорту не тільки до країн Азії, а й до інших регіонів світу, де його економічна присутність вже досягла високого рівня. Питання полягає в тому чи допоможе Америці політика торговельного протекціонізму, яку президент Д. Трамп має намір поширити на Канаду та Мексику як учасників Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА), що набула чинності в 1994 році?

Незважаючи на мотиваційні розбіжності щодо участі у співпраці на багатосторонній основі, гіпотетично вона має позитивний потенціал як для США, так і для Китаю. Наприклад, у Пекіні не відкидають можливості завдяки співпраці з членами ТТП прискорити проведення економічних реформ. Щодо позиції адміністрації Б. Обами, то на офіційному рівні вона не заперечувала можли-

вість участі Китаю в ТТП для опрацювання нових правил лібералізації торгівлі на XXI століття, зокрема в контексті досягнутих домовленостей щодо підписання Двостороннього договору про інвестиції [2].

Щодо позиції адміністрації Д. Трампа, то її представники заявили, що розглядають Китай як «валютного маніпулятора», який прагне отримати односторонні вигоди в торгівлі з іншими країнами АТР, зокрема в контексті американсько-китайських домовленостей про інвестиції. При цьому деякі американські експерти вважають, що тільки завдяки економічним ініціативам США не в змозі утримувати лідерські позиції в АТР. Так, колишній заступник помічника державного секретаря США з питань Південної Азії Е. Фейгенбаум ще на початку 2015 року писав, що «при всьому значенні ТТП цей проект не може задовольнити інтереси США в регіоні» [3].

Оцінки американських експертів щодо результатів участі або неучасті США в ТТП суттєво відрізняються — одні вважають, що без США реалізація ТТП приречена на крах, інші — що очолити цей проект може Китай, завдяки чому Америка буде здатна повернути на власну територію велику кількість робочих місць. Разом з тим, вони заперечують тезу про те, що неучасть США в ТТП поверне американським промисловим компаніям робочі місця. Чимало експертів вважають, що вихід США з ТТП дозволить Пекіну перехопити регіональне лідерство у Вашингтона. Тим більше, що вже створено такий механізм, як Регіональне всеохоплююче економічне партнерство (РВЕП), до складу якого входять Китай, Японія, Індія, Австралія, Нова Зеландія та Республіка Корея. Разом з 10 країнами-членами Асоціації Південно-Східної Азії (АСЕАН) — усього 16 держав. Крім того, в регіоні діє форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) у складі 21 економіки світу. Зазначена організація виконує роль переговорного майданчика й координатора торговельно-економічної та інвестиційної діяльності в межах АТР, хоча це не позбавляє АТЕС від істотних протиріч між США і Китаєм щодо напрямів і організаційних форм її подальшого розвитку.

Деякі американські економісти стверджують, що цінність ТТП для США є дуже низькою, оскільки торговельні бар'єри й тарифи в регіоні залишаються невисокими, і вони непорівнянні з ефектом курсових валютних коливань. Справді, міжнародна торгівля в США — це 14% ВВП, тобто не настільки значний обсяг, щоб пояснювати цим структурні зміни в американській економіці. Також цілком природним в умовах глобалізованого світу є процес переміщення робочих місць в Мексику та Китай. У будь-якому випадку у США залишається можливість диверсифікації зовнішньої торгівлі, а саме торгувати з іншими країнами АТР. За деякими підрахунками, участь США в ТТП скасувала б тисячі імпортних зборів, які накладаються країнами, економіка яких стрімко зростає: В'єтнам, Малайзія, Індонезія. Завдяки ТТП міг би збільшитися американський експорт на ринки цих країн, що допомогло б США вирішити проблему зайнятості. У довготерміновій перспективі відмова від членства в ТТП підштовхне США і Китай до укладання двосторонньої угоди про вільну торгівлю, що приведе до збільшення рівня зайнятості в США. При цьому сам Китай не проти очолити як ТТП, так і альтернативне торговельне партнерство в регіоні. Нині китайське керівництво дає зрозуміти, що може скористатися виходом США із ТТП для підтримання розвитку «відкритих і прозорих економічних домовленостей у регіоні». Так, голова КНР Сі Цзіньпін у листопаді 2016 року під час офіційного візиту до Чилі заявив про готовність країни до будівництва Азійсько-Тихоокеанської зони вільної торгівлі разом з іншими державами регіону. Відтак можна припустити, що вихід США з ТТП не призведе до американо-китайської конфронтації, оскільки економіка США на даному етапі є своєрідним симбіозом китайської економіки.

Зазначимо, що найближчі союзники США в АТР — Японія, Південна Корея та Австралія не в захваті від нинішніх ініціатив Вашингтона щодо переформатування азійсько-тихоокеанської системи співробітництва. Побоювання різких змін у регіональних торговельно-економічних відносинах, заснованих на принципах лібералізму, цілком виправдані, оскільки вони підривають взаємну довіру та змушують переглянути величезну базу чинних домовленостей. Нещодавно прем'єр-міністр Японії заявив, що розраховує на проведення переговорів з Д. Трампом з питань подальшого розвитку «вільної і справедливої торгівлі». Своєю чергою, Австралія розпочала переговори з Японією, Новою Зеландією та Сінгапуром про можливість продовження проекту ТТП без США у форматі «12 мінус 1». Керівництво Австралії не вважає за доцільне відмовитися від проекту, тому що воно зобов'язано забезпечувати функціонування внутрішнього ринку праці. Прем'єр-міністр Нової Зеландії також висловив сподівання, що цей проект продовжить своє існування з іншими партнерами.

Східноазійські партнери США Малайзія і Сінгапур вважають, що незалежно від позиції нової американської адміністрації щодо ТТП, вони продовжать контакти зі своїми бізнесовими партнерами для зміцнення двосторонніх торгово-економічних зв'язків, тому що США є одним з основних торговельних партнерів та інвесторів. З такою позицією виступають політики та представники бізнесових структур Малайзії, які вважають, що вихід США з ТТП стане додатковим стимулом для розвитку партнерства в рамках РВЕП. За повідомленням місцевих ЗМІ, Куала-Лумпур має надію на те, що «адміністрація США згодом може переглянути своє рішення щодо ТТП» [4].

Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Сянь Лун також сподівається, що американське керівництво може змінити ставлення до участі США в ТТП, внаслідок чого стабільність і процвітання регіону отримають додатковий стимул. На думку сінгапурського прем'єра, спроби змінити угоду ускладнюють процес її ратифікації, який розпочали Японія та Нова Зеландія. Утім голова кабінету міністрів Сінгапуру заявив, що не «виключає імовірність набуття чинності угоди в якійсь іншій зміненій формі» [5].

Лідери латиноамериканських учасників ТТП (Мексика, Перу та Чилі) не приховують впевненості в тому, що Китай підтримує спільні зусилля продовжити розбудову зони вільної торгівлі, яка об'єднує їх країни з АТЕС, тобто з економіками басейну Тихого океану. Такі думки висловили керівники та експерти цих країн після проведення в листопаді 2016 року саміту АТЕС в столиці Перу Лімі. Зокрема, було зазначено, що місце США в ТТП може посісти Китай, що зробить Транстихоокеанське партнерство життєздатним регіональним альянсом [6].

Підстава для таких заяв з боку китайського керівництва існує — створений в 2015 році під егідою Китаю Азійський банк інфраструктурних інвестицій зі статутним капіталом в 100 млрд дол. є гарантом валютно-фінансової стабільності для всіх більш ніж 50 країн-учасниць. По суті — це азійський аналог МВФ, до завдань якого входить фінансове забезпечення валютно-кредитних операцій переважно в країнах регіону і, що головне, без участі США.

Зауважимо, що багато в Угоді про ТТП було пов'язане з вигідними для Сполучених Штатів преференціями. Інші учасники партнерства погоджувались брати на себе високі стандарти та відкривати свої ринки в обмін на безмитний доступ на найбільший ринок у світі — північноамериканський. Отже, без участі США ТТП може виявитися абсолютно недієздатним проектом. На думку авторитетних експертів, внесення змін у текст угоди буде означати її денонсацію, а запуск нових переговорів може її остаточно знищити. Тому цілком імовірно, що ця угода у форматі від 4 лютого 2016 року не набере чинності, а торговельно-економічне партнерство, що об'єднує 40% світового ВВП і 3,4 млрд населення світу, може не відбутися.

Подальша доля ТТП залежатиме від багатьох геополітичних чинників і економічних обставин, які формуватимуться під впливом провідних регіональних і глобальних акторів в умовах нестабільної міжнародної системи. При цьому слід розуміти, що плани створення нових регіональних інтеграційних інституцій не в змозі заповнити концептуальний вакуум альтернативних моделей глобалізації, яка на цьому етапі розвитку переживає гостру кризу. Майбутня світобудова евентуально визначатиметься не технологічними та інституціональними новаціями, а швидше успіхом ідей і реформ соціально-гуманітарного виміру. У цьому контексті питання в тому чи зможе Вашингтон подолати з позицій політичного реалізму неоліберальний проект міжнародного порядку, побудованого на засадах американського глобалізму?

Поки що Д. Трамп у своїх промовах і заявах намагається протиставити глобальній системі міжнародних організацій, побудованих на засадах лібералізму (МВФ, СОТ, Світовий банк, ООН, НАТО, ЄС, НАФТА), економічний протекціонізм, націоналізм і примітивний меркантилізм. Така зовнішньополітична риторика нового президента підриває довіру з боку світової спільноти до можливостей США впливати на забезпечення стабільного функціонування міжнародних інститутів економічної інтеграції та безпеки. Отже, існування ТТП та інших подібних структур, у яких беруть участь США, є похідними від вирішення головного завдання — побудови ефективного в соціально-економічному та безпековому вимірі світового порядку.

Новий підхід адміністрації Д. Трампа до виконання американських зовнішньополітичних зобов'язань поширюється і на інші угоди про багатостороннє міжнародне співробітництво, зокрема на Угоду про Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство (ТТІП). Перемовини щодо підписання цієї угоди з Європейським Союзом тривають більш трьох років і на даний час зайшли в глухий кут. До речі, у Вашингтоні про них майже не згадують, а в структурах ЄС вважають їх фактично замороженими. Водночас Канада, як одна з країн-учасниць ТТІП, перебуває на стадії ратифікації спільної торговельної угоди зі своїми європейськими партнерами, а інші союзники США з країн євроатлантичної спільноти ведуть активні переговори з Китаєм про можливості укладання двосторонніх угод в сфері торгівлі та інвестицій.

Якщо брати до уваги потенційні наслідки провалу чи переформатування складу ТТП у контексті інтересів України, то можна стверджувати, що їх вплив на нашу економіку серйозно не позначиться. Річ у тім, що реальний обсяг торгівлі України з країнами АТР не є великим, а значить не критичним для стану національної економіки. По-перше, український експорт (здебільшого сировинний) значно поступається імпорту з країн цього регіону. По-друге, наша торгівля зі східноазійськими країнами не підпадає під правила ТТП та інших регіональних структур, оскільки Україна не є членом жодної з них. Набагато важливішим для України є те, що в результаті суперечливих трансформацій у відносинах між головними «гравцями» в АТР можуть радикально змінитися норми та правила регіональної і глобальної торгівлі. Проте, якщо від виходу США з ТТП постраждає Китай — наш головний партнер в Азії, то це може негативно позначитися на двосторонніх торговельно-економічних відносинах, а саме: китайський зовнішньополітичний вектор буде зорієнтований на перспективніші світові ринки. Зрозуміло, що до цих неминучих і неоднозначних за своїми результатами змін Україні необхідно готуватися заздалегідь і з максимальною відповідальністю. Диверсифікація економічних зв'язків і зовнішньої торгівлі загалом має бути імперативним принципом української стратегії за умов зростання глобальної конкуренції та нових викликів для її національної безпеки.

У зв'язку з цим, участь України в китайському державному проекті «Один пасок — Один шлях» може стати перспективним напрямом двостороннього спів-

робітництва в умовах нових суперечок між Китаєм і США в торгово-економічній сфері. Підписання угоди про створення зони вільної торгівлі, що її ініціює Пекін, і активна участь в програмі «Великого шовкового шляху» (ВШШ) уможливить модернізацію транспортної та енергетичної інфраструктури України, а також надасть Китаю додаткові можливості для збільшення його експорту в Європу. Відомо, що морські порти та залізничні магістралі України розглядаються Китаєм як важлива ланка ВШШ, насамперед для збільшення його товарообігу з країнами Східної і Центрально-Західної Європи.

Таким чином, для України відкриваються нові перспективи трансрегіонального економічного співробітництва з Китаєм на основі рівності та взаємної вигоди. У фінансовій сфері для покращання техніко-економічного співробітництва Київ і Пекін нещодавно домовилися про взаємний обмін національними валютами (гривня–юань) і здійснення з цією метою своп-операцій на суму 15 млрд китайських юаней. Виділені за угодою кошти можуть бути використані для фінансування торговельних операцій і прямих інвестицій між двома країнами. Особливе значення має те, що здійснення домовленостей про валютні операції дозволить зменшити тиск на валютний курс з боку імпортерів і допоможе стабілізувати український грошовий та кредитний ринок. Нині китайські компанії готові інвестувати в розвиток інфраструктури українських портів (Миколаївського і Одеського регіонів) близько 5 млрд американських доларів. Тим не менш, китайський бізнес доволі обережно ставиться до співпраці з Україною, зокрема до інвестування в її економіку. Ситуація ускладнюється наявністю проблем із захистом прав власності та загальною нестабільністю української економіки. На думку українських експертів, «головним завданням для українського Уряду має стати прискорення темпів реформування економіки, яке забезпечить чіткі та прозорі правила гри для всіх зацікавлених учасників і суттєво поліпшить інвестиційний клімат в Україні» [7].

Свого часу особливі інтереси Пекіна були пов'язані з Кримом, про що свідчить підписаний в Києві меморандум про будівництво китайцями в районі м. Саки величезного за масштабами глибоководного порту, який був би здатний приймати великовантажні кораблі. Китай розглядав цей проект як важливу складову свого «Великого шовкового шляху», зокрема як транспортний коридор з Далекого Сходу на Захід і як альтернативу російській Транссибірській магістралі. У сучасних реаліях ці плани Пекіна щодо освоєння стратегічно важливих, але тимчасово окупованих територій України знаходяться в невизначеному стані. Китай послідовно виступає проти будь-яких проявів сепаратистських рухів у світі та демонструє свою прихильність до норм міжнародного права, зокрема щодо забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності. Там пам'ятають про проблеми Сіньцзяня та Тибету, тому китайське керівництво не бажає створення подібного прецеденту навколо власного «острова Крим» — себто Тайваню, і підтримує Україну з «кримського питання».

Враховуючи зазначені вище обставини, важко прогнозувати реакцію Вашингтона на нові можливості співпраці України з Китаєм, тим більше у євразійському масштабі. Попередній аналіз засвідчує, що характер відносин між Вашингтоном і Пекіном на цьому етапі ще не визначився, тому в обох столицях вивчатимуть всі можливі результати та наслідки українсько-китайського трансрегіонального співробітництва, зокрема в контексті геополітичних і геоекономічних інтересів двох «центрів сили».

1. Joint Declaration of the Macroeconomic Policy Authorities of Trans-Pacific Partnership Countries. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.treasury.gov/initiatives/Documehts/TPP_Currency_November%202015.pdf
2. The US and Russia in the Asia-Pacific // The International Institute for Strategic Studies and Primakov Institute of World Economy and International Relations, 2016. — P. 6. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iiss.org; http://www.imemo.ru

3. *Feigenbaum E.* The New Asian Order // Foreign Affairs. — 2015. — February 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.foreignaffairs.com/articles/142843/evan-a-feigenbaum/the-new-asian-order
4. US Withdrawal from TTPA Will Hasten Negotiations on RCEP // The Star. — 2017. — February 1.
5. *Nirmal Ghosh.* Signals on US Strategy in Asia // The Straits Times. — 2017. — January 31.
6. Лидеры АТЭС приняли декларацию по итогам саммита в Перу. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.korrespondent.net/world/3776934-lydery-ates-prynialy-dekla...
7. *Поворозник В., Перебійнос В.* Проект «Один пояс — Один шлях»: можливості для України» // Міжнародний центр перспективних досліджень. — К., 2015. — С. 29, 31.

Serhii SHERHIN,
Doctor of Political Sciences

THE USA, CHINA AND UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE PROBLEMS OF THE TRANS-PACIFIC PARTNERSHIP

Abstract. The real and potential consequences of the President Trump's initiative for withdrawal the US from the Trans-Pacific Partnership especially for China are considered. Special attention is given to the problems of cooperation between Ukraine and China in connection with this initiative.

The author emphasizes that new circumstances open prospects of trans-regional economic cooperation between Ukraine and China based on equality and mutual benefit. However, Chinese business is relatively cautious about the cooperation with Ukraine, particularly about investments in its economy. The situation is complicated by the problems of property rights protection and the general instability of Ukraine's economy.

Given the above circumstances, it is difficult to predict Washington's response to the new opportunities for cooperation between Ukraine and China. The preliminary analysis shows that the nature of relations between Washington and Beijing at this stage has not yet been established, therefore both capitals will consider all possible outcomes and consequences of Ukraine-China trans-regional cooperation, particularly in the context of geopolitical and geo-economic interests of the two centers of power.

Keywords: USA, China, Trans-Pacific Partnership, regional transformations, globalization, Asia-Pacific region, Ukraine, Great Silk Way.

Олександр ШАРОВ,
професор, доктор економічних наук,
член Української асоціації зовнішньої політики

Анотація. Статтю присвячено 25-річчю вступу України до Міжнародного валютного фонду, що спонукає як до розгляду історії взаємовідносин, так і до аналізування шляхів подальшої співпраці (яка викликає величезну увагу з боку державних фахівців і громадянського суспільства).

Міжнародний валютний фонд має статус спеціалізованої установи ООН, що помітно відрізняє його від інших міжнародних фінансових установ і висуває особливі умови спілкування, зокрема й дипломатичні. Це відображено в історії створення цієї установи (до якої Україна могла вступити в складі СРСР як засновник іще в 1948 році) та процесу вступу до неї незалежної України в 1992 році.

Питання про приєднання до МВФ–МБРР було нагальним у зв'язку з розглядом проблеми рефінансування радянського зовнішнього боргу, але досить швидко трансформувалося в окрему мету для молодої держави. А втім, важелі економічної дипломатії потрібні були не тільки для вступу до МВФ — вони потрібні й зараз для налагодження відносин між Україною та МВФ.

Ключові слова: Україна, МВФ, валютно-кредитні відносини, економічна дипломатія.

УКРАЇНА Й МВФ: УРОКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

У вересні 2017 року виповнилося двадцять п'ять років членства України в Міжнародному валютному фонді, що спонукає розглянути та проаналізувати дипломатичні аспекти відносин із цією впливовою міжнародною організацією.

Міжнародний валютний фонд (*International Monetary Fund, МВФ*) нині є однією з найбільших (189 країн-членів) і найвідоміших міжнародних організацій. Утім роль і значення цієї установи усвідомлюють не всі. З одного боку, МВФ прийнято вважати «наднаціональним фінансовим інститутом» чи навіть демонізувати його функції, виставляючи щонайменше фінансовим органом «світового уряду». Однак, як абсолютно справедливо зауважують найавторитетніші світові експерти, наразі не існує єдиного органу світової фінансової влади, який би претендував на встановлення «правил гри» й контроль за їх здійсненням [1]. Щодо Міжнародного валютного фонду, то свого часу його було створено як організацію, кожен член якої може розраховувати на тимчасове фінансування у випадку проблем із платіжним балансом. У зв'язку із цим деякі фахівці навіть визначали МВФ як своєрідну «кредитну спілку» [2]. Водночас було би помилкою недооцінювати значення МВФ: це не просто найбільший кредитор урядів, це установа, яка відіграє дуже важливу роль у гармонізації міжнародних валютних відносин. Згадаймо хоча б той факт, що «вільні руки» в регулюванні своїх валютних відносин країни-члени МВФ мають лише щодо країн — не членів фонду [3] (відтак з огляду на нинішній склад фонду останні повинні зважати на загальні правила гри).

Крім того, допомога з боку МВФ нині не обмежується суто фінансовою, а включає такі форми, як політичні поради, технічна допомога, навчання кадрів тощо.

Міжнародний валютний фонд, який має статус спеціалізованої установи ООН, створено, як прийнято вважати, на підставі рішення міжнародної валютно-фінансової конференції в Бретон-Вудсі (США, 1944 р.). Словами «як прийнято вважати» хотілося б підкреслити те, що насправді рішення, зафіксовані на конференції, готували й погоджували досить довго: надто складною, важливою та унікальною була проблема, для вирішення якої створювали цю міжнародну установу. Про це не зайве згадати перед тим, як говорити про наш досвід співпраці із цією організацією та про наше місце в МВФ.

Як відомо, теоретичною основою нового міжнародного фінансового порядку після Другої світової війни стали два плани, розроблені британським економістом Дж.М. Кейнсом (John Meynard Keyns) та заступником міністра фінансів США Г.Д. Вайтом (Harry Dexter White). Планом Кейнса було передбачено створення міжнародного банку — Клірингового союзу, який емітував би власну валюту, що мала замінити золото (це підкреслювала й назва такої валюти — «банкор» (*Bancor* — скорочено із французької від слів «банківське золото»). Центральні банки мали продати золото Клірингову союзові за банкори, але викупити його вже не могли.

План Вайта базувався на ідеї пріоритетності державних фінансових інтересів щодо приватних і спочатку призначався лише для країн західної півкулі (для потреб яких планувалося створити Всеамериканський банк). Вперше план було оприлюднено у січні 1942 року на конференції міністрів іноземних справ американських країн у Ріо-де-Жанейро. Проте пізніше масштаби плану вирішили значно розширити, і в березні 1942 року його було надруковано вже під назвою «Пропонований план створення Стабілізаційного фонду Об'єднаних та Асоційованих Націй і Банку реконструкцій та розвитку Об'єднаних та Асоційованих Націй».

Проект заснування такої установи було активно обговорено союзними державами в межах програми створення системи міжнародної співпраці в післявоєнному світі. Як наслідок, до двох планів додали ще й французьку альтернативу, основою якої став проект французько-британської угоди від 1939 року. Канадійці та латиноамериканці були схильні віддати перевагу плану Вайта [4]. Зрештою, самі США пристали до ідей Кейнса, але замінили назву «кліринговий союз» на «фонд» (оскільки це здавалося їм меншим обмеженням власного суверенітету у валютних питаннях), «банкор» трансформували в «юнітас»/unitas (хоча пізніше запропонували йому на зміну долар як щось ближче, реальніше та рідніше), а кредити на фінансування дефіцитів платіжних балансів внесли пропозицію надавати лише за умови розробки відповідних програм погашення як самих дефіцитів, так і заборгованості перед фондом [5].

Це дало змогу так зблизити позиції двох сторін, що у квітні 1943 року було надруковано єдиний план, а через рік — спільну заяву Вашингтона й Лондона щодо створення Міжнародного валютного фонду.

Радянський Союз також демонстрував неабиякий інтерес у загальній дискусії (першим представником СРСР у робочій групі був відомий «економіст» А.Я. Вишинський). Доки тривала війна, союзники намагалися зробити все, щоби зберегти єдність поглядів і дій. І з цією метою, наприклад, до Угоди про МВФ було внесено спеціальну норму до статті IV — вона виводила з-під контролю МВФ порядок встановлення «валютних курсів, які не впливають на міжнародні трансакції», як цього вимагала радянська делегація [6]. Такі штучні курси (скажімо, 63 копійки за 1 долар, про які ще не забули деякі прихильники комуністичної ідеї) існували лише в СРСР і країнах так званої народної демократії та, звісно, не мали ніякого стосунку до ринкової економіки. Прикладом іншої поступки є встановлення розміру радянської квоти. За бажання заплющити очі на витівки радянської офіційної статистики ніяк не вдавалося встановити цю квоту в розмірі більш як 800 млн

доларів (за загального капіталу понад 7,5 млрд доларів). Тоді голова радянської делегації М.С. Степанов оприлюднив новий аргумент: під час розподілу квот необхідно враховувати не лише минулі та нинішні досягнення, а й майбутні. А щодо майбутніх економічних досягнень у керівництва СРСР не було жодних сумнівів. Союзники вирішили не вдаватися в безперспективні дискусії та збільшили квоту до 1,2 млрд доларів [7]. Отже, СРСР отримав третю за розміром квоту (а відповідно й кількість голосів) після США (31,5%) та Великобританії, відставши від неї лише на 100 млн доларів.

Радянська сторона спочатку прихильно ставилася до перспективи своєї участі в МВФ і більше турбувалася затримкою у створенні цієї організації через протистояння між США та Великобританією (звинувачуючи останню в імперіалістичних намірах). Офіційну Москву тішила можливість встановити певний контроль за діяльністю міжнародних установ, впливати на міжнародне кредитування й отримувати дешеві фінансові ресурси, включно з продажем частини золотих резервів на світовому ринку.

Бажаючи зберегти зацікавленість СРСР щодо участі в повоєнній валютно-фінансовій системі, американська сторона планувала надати Союзу кредит на відновлення зруйнованого господарства обсягом 10 млрд доларів (що було еквівалентом усього капіталу новоствореного Світового банку) під 2 відсотки річних [8]. Умови були такими привабливими, що пізніше, у період маккартизму, ініціатора ідеї Г.Д. Вайта та кількох його колег із Казначейства та МВФ навіть звинуватили як «агентів Москви».

Але, як потім пояснювали апологети політики Радянського Союзу, «мотиви його участі (у створенні МВФ та МБРР. — *Авт.*) докорінно відрізнялися від цілей імперіалістичних держав» [9]. «Зміна віх» відбулася в останні дні 1945 року, після розмови із цього приводу між Сталіним та Молотовим, який тоді очолював МЗС СРСР. Сталін хотів отримати щонайменше 1 млрд доларів позики від США ще до вступу до МВФ, аби не виглядати там заслабким. Але, швидше за все, справжньою причиною було небажання зв'язувати собі руки під час проведення вже запланованої грошової реформи: тоді детальний план такої реформи вже було обговорено на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б), хоча відповідні рішення навіть не фіксувалися в протоколі [10]. Як виявилося, покладені в основу реформи принципи, зокрема й щодо встановлення золотого вмісту рубля та його валютного курсу, не відповідали умовам Угоди про МВФ. Так, при визначені нового курсу рубля щодо долара (через який було встановлено «золотий вміст» рубля) було розраховано «паритет купівельної спроможності», який повністю ігнорував різницю в якості товарів і структуру споживання. Але й цього виявилося замало. Коли А. Мікоян (тоді заступник голови Держплану СРСР) надав Й. Сталіну розрахунки, які «доводили» «справедливе співвідношення» долара щодо рубля як 1:14, вождь усе одно залишився незадоволеним і просто закреслив одиничку, «ревальвувавши» рубль до співвідношення 1:4. Звісно, що пояснити експертам МВФ ринковість такого курсу було б дуже важко. Тож краще було одразу обходитися без них.

Відповідно до нових указівок Міністерство закордонних справ СРСР різко змінило свої оцінки, зазначивши у відповідному меморандумі не тільки слабкість радянської позиції в МВФ, не підтриманої американським кредитом, а й небезпеку втратити свій внесок у разі, коли якась країна відмовиться повернути міжнародні кредити, як це сталося після Першої світової війни. Необхідність фізичного переміщення золота за кордон теж розглядали як неприйнятну. Висновок: слід зачекати, придивляючись до роботи МВФ і МБРР. З огляду на це Молотов повідомив Тимчасового повіреного у справах США в Москві, радника посольства Дж. Кенана (*G. Kennan*), що СРСР не ратифікуватиме угоду. На початку 1946 року Казначейство США запросило в американського посольства в Москві пояснення причин, чому СРСР не підтримує створення МВФ та Світо-

вого банку. Дж.Ф. Кенан не зміг стисло пояснити суть проблеми, посилаючись на те, що «відповідь містить такі заплутані, делікатні й незвичні для нашого способу мислення формулювання, які одночасно є вкрай важливими для аналізу міжнародного оточення», що він «не в змозі вмістити відповіді на них в одному короткому повідомленні без ризику представити їх в занадто спрощеному вигляді». В результаті народилася телеграма № 511 від 22 лютого 1946 р. на 8 тисяч слів (відома в історії дипломатії як «довга телеграма»), в якій пропонувалося відмовитися від «рузвельтівських» очікувань партнерства з СРСР; заявлялося, що радянське керівництво поважає тільки силу і не вірить у постійне співіснування зі Сполученими Штатами; попереджалося про радянський експансіонізм та настійливо пропонувалося перейти до політики «стримування» СРСР та протидії будь-яким спробам Москви вийти за межі сфери впливу, яка існувала на той час [11]. Отже, проблема створення МВФ вплинула на докорінну зміну геополітичної стратегії США. (Залишається лише сподіватися, що знайдеться-таки «новий Кенан», здатний пояснити ці старі істини новому президентові США).

Радянський Союз був не єдиним учасником Бретон-Вудської конференції, який потім не вступив до фонду (і відповідно до Світового банку). Так само вчинили Австралія (приєдналася в середині 1947 р.), Гаїті (у 1953 р.), Нова Зеландія (у 1961 р.) та Ліберія (у 1962 р.) [12]. Але в цьому разі йшлося переважно про ідеологічне протистояння та великодержавні амбіції. Це була одна з перших ознак «холодної війни». Пізніше під впливом позиції СРСР із МВФ вийшли деякі країни «народної демократії». Так, у 1950 році Чехословаччина та Польща спробували ініціювати виключення з МВФ чанкайшистського уряду Китаю (Тайваню). Після невдачі Польща негайно заявила про свій вихід, закликавши інші європейські держави вчинити так само на знак протесту проти американського тиску щодо необхідності девальвації їхніх валют (як заходу протидії хронічним дефіцитам платіжних балансів). Чехословаччина вийшла з фонду лише в 1954 році, влаштувавши невеликий скандал щодо надання МВФ статистичних звітів (новий комуністичний уряд вважав їх «економічною таємницею», вимагаючи смертної кари для тих, хто надавав їх імперіалістам). Незважаючи на це, Чехословаччина використовувала «імперіалістичні позики» доти, доки її не позбавили такої змоги у зв'язку з порушенням умов Угоди про МВФ: запровадження нового фіксованого курсу без консультацій із МВФ. Десять років потому, у 1964 році, з МВФ вийшла Куба (також позбавлена можливості отримати кредит). Все це було зроблено, до речі, у повній відповідності з Угодою про МВФ (стаття 26), згідно з якою Фонд може позбавити права на отримання коштів країн, що порушують правила їх використання, або поставити питання про їх виключення, якщо впродовж розумного періоду часу вони не припинять такі порушення [13]. Хоча, звісно, не можна стверджувати, що у своїй діяльності МВФ зовсім не враховує політичні фактори. Справді, деяких країн можуть позбавити доступу до ресурсів МВФ, навіть коли з технічного погляду їхні програми відповідають установленим вимогам. І навпаки, кредити можуть надати країні, яка лише мінімально відповідає встановленим стандартам. Загалом, як визнають фахівці, навести такі приклади доволі складно. Можна, скажімо, пригадати, як у середині 1980-х не могла отримати позики Південна Африка, доки там панувала політика апартеїду. Або відмову у наданні кредитів Китаю (протягом року) після подій 1989 року на площі Тяньаньмень [14].

Щодо Китаю, то представники комуністичного уряду зайняли своє «законне місце» [15] (як на цьому наголошували ще радянські ідеологи) в МВФ, МБРР і Раді директорів цих установ ще 1981 року і відтоді досить активно беруть участь у роботі цих установ. (Це щодо тверджень деяких «експертів», які лунали у нас ще кілька років тому, про те, що Китай не є членом МВФ, а проте успішно розвивається). Активно використовували свій шанс і такі соціалістичні учасники Міжнародного валютного фонду, як Югославія, Румунія, Угорщина та В'єтнам.

Україні ж довелося трохи зачекати.

Загалом ідея приєднання до МВФ була цілком природною відповідно до тих змін, які відбувалися, зокрема і у сфері зовнішньоекономічних відносин в роки «перебудови». Розширення прав підприємств у галузі встановлення зовнішньоторговельних контактів, створення «спільних» підприємств, банківська реформа, ліквідація системи валютної торгівлі («Березка») — все це спонукало до подальшої інтеграції радянського простору у міжнародну валютно-економічну систему. Особисто я висловлював думку про приєднання України (як повноправного члена ООН) до МВФ ще наприкінці 1980-х років. Тоді, виступаючи на одній з конференцій в Московському фінансовому інституті я аргументував це тим, що мала квота для України не матиме політичного значення (що було однією з «червоних ліній» для СРСР), втім технічну допомогу (економічні знання, поради) як член МВФ Україна зможе поширювати на увесь Союз. Щиро кажучи, ідеї провінційного економіста не знайшли підтримки серед столичних фахівців, які вважали, що вони краще знають «межі дозволеного». Звісно, тоді вступ до МВФ Радянського Союзу вважався не потрібним — оскільки ми ще не збиралися переходити на ринкову економіку, і не можливим — оскільки, враховуючи стан економіки, ми не могли б претендувати на статус, рівний американському (з фактичним правом вето у найважливіших питаннях). Водночас, скажімо, вступ до МВФ лише України, яка була «незалежним» членом ООН, надало б нам можливість принаймні отримувати технічну та консультаційну допомогу, що сприяло б вищому рівню готовності переходу України до ринкової економіки у майбутньому. (Подібним чином пізніше було вирішено проблему окремого членства в МВФ для Гонконгу).

Та все ж ідея «повернення» до МВФ давно вже «витала у повітрі». Впливовим прихильником цієї ідеї був і В.С. Алхімов, тоді — заступник міністра зовнішньої торгівлі СРСР. У своєму інтерв'ю американському журналу «Business Week» у червні 1973 року він зазначав, що рішення щодо вступу до МВФ входить до повноважень радянського міністерства фінансів. «Я знаю, що їм не подобаються деякі процедури МВФ, такі, як система голосування… Але я не виключаю це [членство] назавжди» [16]. У середині 1980-х років, вже як Голова Держбанку СРСР, він спробував реалізувати ідею «відновлення» членства (яке не відбулося), з чим, однак, не погодилися західні партнери, запропонувавши розпочати переговори щодо вступу на «загальних підставах» [17].

Щиро кажучи, на той момент СРСР (як перед тим і КНР) могли певною мірою приваблювати лише ресурси МБРР, оскільки правила МВФ ніяк не узгоджувалися з планово-адміністративними принципами організації соціалістичної економіки. Отже, потрібна була щонайменше «перебудова», яка прийшла на допомогу до політики «прискорення» лише за 2–3 роки М. Горбачов розпочав «зондування ґрунту» щодо можливості вступу до МВФ у 1988 році у зв'язку із загостренням боргової проблеми, і тому окремі контакти інформаційного та технічного характеру між СРСР та МВФ відбулися наприкінці того року. А у вересні 1989 року на 44-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Радянський Союз вперше офіційно заявив про свій намір встановити постійні зв'язки з МВФ та Світовим банком. Вже в липні 1990 року СРСР відвідав директор-розпорядник Фонду М. Камдессю, а у вересні того ж року радянська делегація була запрошена на Щорічні збори МВФ–МБРР у Вашингтоні. В грудні, за результатами спільного аналізу стану радянської економіки, президент Дж. Буш-старший запропонував встановити між СРСР та МВФ–МБРР «особливі стосунки», які б дозволили Радянському Союзу керуватися рекомендаціями Фонду, користуватися порадами та технічним сприянням експертів цих міжнародних організацій [18]. І, справді, у липні 1991 року на зустрічі М. Горбачова з лідерами «Великої сімки» у Лондоні Радянському Союзу запропонували угоду про асо-

ційоване членство в МВФ/МБРР, яку М. Горбачов спочатку відхилив як «образливу» для такої великої держави. Тому невдовзі Москва направила до МВФ офіційну заявку щодо повноправного членства, але це бажання тоді не зустріло підтримки з боку Сполучених Штатів [19]. Більше того, вона була фактично заблокована американською стороною (на виконання рішення Сенату США, яке ставило як обов'язкову вимогу попереднього здійснення Радянським Союзом радикальних економічних реформ — що було цілком логічним). Отож у жовтні в Москві з М. Камдессю було таки підписано угоду про асоціацію. Але це вже були часи після ДКНС і фактично, з одного боку, створювати асоціацію не було з ким, а, з іншого — економічні та політичні реформи, про необхідність яких говорили американські сенатори, розпочалися і тепер можна було реально готуватися до повноправного членства.

Директор-розпорядник МВФ М. Камдессю відвідав Україну у листопаді 1991 року і мав низку зустрічей в уряді та центральному банку. Але офіційно тоді питання про членство України не порушувалось, оскільки ще існував Радянський Союз. Втім вже наступного місяця ситуація кардинально змінилась: за словами професора Б. Гаврилишина, це була одна з перших проблем, на яку він звернув увагу Президента Л. Кравчука після свого призначення його радником наприкінці 1991 року. Більше того, він підготував проект листа, який і було передано до МВФ через консультанта Світового банку, який перебував в Україні [20]. Тобто, насправді, це були два листи (до МВФ та до Світового банку), датовані 19 грудня 1991 року, які доставив у Вашингтон канадський професор О. Гаврилишин (небіж Б. Гаврилишина).

Але справа в тому, що питання про приєднання до МВФ–МБРР постало на порядок денний ще раніше — у зв'язку з розглядом проблеми рефінансування радянського зовнішнього боргу. Зокрема, вже на зустрічі «Паризького клубу» з представниками усіх радянських республік 28 жовтня 1991 року (у московському готелі «Октябрьский» — нині відомому як «Президент-отель») Ж.-Кл. Тріше, який на той час обіймав посади директора Казначейства Франції та голови Паризького клубу кредиторів, закликав усі республіки обов'язково вступити до МВФ–МБРР. Власне після цього в надрах українського уряду (спочатку в міністерстві зовнішньої торгівлі, а згодом — і в Міністерстві фінансів) почалося детальне вивчення цього питання. Саме в цей час незалежність України було підтверджено на всенародному референдумі і стало зрозуміло, що «великий могутній» доживає останні дні.

Отож, враховуючи ці рекомендації, перший заступник міністра зовнішньоекономічних зв'язків Б. Соболєв виступив з відповідною пропозицією на засіданні Президії Верховної Ради України, яка надіслала необхідне завдання до Міністерства фінансів. В Мінфіні цим питанням було доручено офіційно займатися заступнику міністра М. Гончаруку, але значну роботу щодо узгодження окремих питань із західними партнерами виконував згаданий вище О. Гаврилишин (якого призначили радником міністра фінансів). Зокрема, він домовлявся про приєднання України до групи країн, яку очолював виконавчий директор від Нідерландів. Після розгляду заявки України та інших пострадянських країн, Рада керуючих МВФ без проведення засідання (рутинна практика, передбачена процедурними нормами МВФ) 27 квітня 1992 р. ухвалила резолюцію № 47-5, яка дозволяла прийняття України та 13 інших республік колишнього СРСР до складу країн — членів фонду протягом шести місяців [21]. Посольство України в США також активно долучилося до переговорів: це питання курував посол України О. Білорус, а безпосередньо займався ним перший секретар посольства С. Кулик. На завершальному етапі — коли постало питання визначення та сплати квоти України — до переговорів долучився Національний банк і особисто автор цих рядків (який тоді працював на посаді заступника голови Правління НБУ).

Україна стала членом Міжнародного валютного фонду після підписання міністром фінансів Г. П'ятаченком 3 вересня 1992 р. Статуту МВФ. Цій події передувала значна підготовча робота, виконана Міністерством фінансів та Національним банком згідно із Законом України від 03.06.1992 № 2402-XII «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій».

Розгляду підготовки та реалізації різних програм співробітництва України з МВФ за ці роки присвячено багато досліджень. Щодо напрямів використання кредитів МВФ Україною слід зауважити, що значна частина цих коштів була спрямована на надання кредитів Міністерству фінансів і була використана для обслуговування зовнішнього боргу, фінансування дефіцитів платіжного та торговельного балансів, зокрема — на закупівлі за імпортом для багатьох сфер діяльності, включно з паливно-енергетичним комплексом, сільське господарство тощо. Ще одним напрямом використання кредитів МВФ є формування валютних резервів. Допомога МВФ дала Україні змогу підтримувати стабільність національної валюти, успішно провести грошову реформу, запровадити конвертованість гривні за поточними операціями. Збільшення валютних резервів та їх високий рівень є підтвердженням стабільності фінансової системи країни і підвищує рівень довіри до неї.

Водночас важливо відзначити, що співробітництво не обмежується лише отриманням та використанням кредитів Фонду. По суті важливішою була співпраця з упровадження власної валюти (вихід з єдиної рублевої зони, введення гривні тощо), а також забезпечення її конвертованості за поточними операціями. Тобто на цій стадії розвитку міжнародної валютної системи Фонду довелося вирішувати спільно з новими постсоціалістичними країнами-членами ті ж питання, які раніше вирішувалися з країнами Західної Європи.

Вважав би доречним нагадати, що у перші роки нашої незалежності рекомендації і технічна допомога МВФ відіграли помітну роль у становленні вітчизняної економічної думки, у розробці засад економічної політики держави, а замість думок К. Маркса у нас почали цитувати рекомендації МВФ (який дехто сприймав, як «нове Політбюро»). Подібна ситуація спостерігалась і в інших

країнах, які щойно отримали незалежність. Але із часом політики та економісти цих країн накопичували власний досвід. Партнерами експертів МВФ на переговорах ставали нові фахівці, які часто-густо навчались у тих же університетах, розмовляли тією ж мовою. І це принципово змінило відносини.

Досить поширеною стала критика рекомендацій МВФ, які вважають надто прямолінійними, «стандартними» та негнучкими. При цьому згадують і так званий «Вашингтонський консенсус», який інколи розглядають майже як наперед прийняті за нас рішення щодо порядку здійснення нами економічних реформ. Проте «Вашингтонський консенсус» — це не нові «протоколи сіонських мудреців», а лише тези, висунуті відомим американським економістом професором Дж. Вільямсоном (John Williamson), який вважає за необхідне в процесі реформування економіки країн зі зростаючими ринками дотримуватися певних принципів. Це фіскальна дисципліна, перерозподіл бюджетних витрат з метою поліпшення розподілу доходів (включно з першочерговою медичною допомогою та освітою), податкова реформа (на основі зниження ставок і розширення бази оподаткування), лібералізація торгівлі та припливу прямих іноземних інвестицій, дерегуляція бізнесу, приватизація тощо. Сам автор «консенсусу» не погоджується з тим, що це має прямий стосунок до неолібералізму і пропонує у кожному випадку обговорювати можливість використання згаданих ним принципів «пункт за пунктом» [22]. Щодо результативності таких переговорів, то можна згадати хоча б той факт, що свого часу Х. Келлер, приступивши до виконання своїх обов'язків директора-розпорядника МВФ, заявив про необхідність пом'якшення вимог до позичальників фонду, спираючись на власний досвід у роботі місій МВФ [23].

Можна побачити, що, з одного боку, сам МВФ останнім часом звертає особливу увагу на те, щоб програми стабілізації, які фінансуються за рахунок кредиту фонду, сприймалися урядами як свої, а не нав'язані ззовні (проблема «належності» або «власності» програм — Program's Ownership). Професор Ж. Полак (Jacques Polak), який багато років працював у МВФ, зауважує із цього приводу: «За допомогою стабілізаційних програм, які підтримуються фондом, або без них країна може здійснити усі належні заходи: скоротити бюджетний дефіцит, налагодити кредитування, узгодити реалістичний валютний курс, лібералізувати імпорт, дерегулювати внутрішні фінансові ринки» [24]. Отже, програми, розроблені спільно з МВФ, так і слід розглядати — як розроблені спільно. Головний економіст фонду та директор його дослідницького підрозділу К. Рогофф (Kenneth Rogoff) у зв'язку із цим зауважує: «Проте не виключено, що горезвісні програми, підтримані МВФ у Мексиці, Азії та інших регіонах у 1990-х роках, насправді не були вже зовсім некомпетентно розробленими. Звісно, з огляду на те, що ці програми мають забезпечувати вихід із економічної кризи, МВФ повинен бути впевненим, що надалі вони будуть добре розробленими і базуватимуться на здорових основах. Політики в країнах-донорах і країнах-позичальниках також братимуть участь у грі, але при цьому не можна допускати невиважених рішень щодо придатності програм» [25].

З іншого боку, є чимало прикладів, коли уряди окремих країн досить активно сперечалися і зрештою відстоювали своє бачення у дискусії з фахівцями фонду. Інша справа, що у кінцевому підсумку це не завжди йшло на користь країні. Скажімо, запровадження системи валютного бюро в Аргентині, яке за кілька років призвело до краху фінансової системи країни, було здійснено за наполяганням міністра економіки Кавальо, незважаючи на більш ніж скептичні зауваження міжнародних експертів. (Пізніше, вже відправлений у відставку, Д. Кавальо був навіть заарештований за звинуваченням у «невиконанні обов'язків державного службовця», через незабезпечення Аргентини належним надходженням доларів, але суд так і не відбувся). В цьому контексті важко зрозуміти і прийняти офіційне мовчання Фонду з приводу порушення Нацбанком України умов восьмої статті Статуту МВФ, окремо ратифікованої Верховною Радою

в 1997 році, яке у 2014–16 рр. призвело до прямого порушення статусу конвертованості гривні внаслідок адміністративних, виборчих обмежень на її придбання і використання для поточних платежів. Звичайно, неофіційно ця проблема обговорювалася не раз, але офіційного обурення щодо не погоджених обмежень так і не було висловлено.

У світовій практиці є, звісно, і приклади вдалого відстоювання власного погляду. Можна згадати хоча б позицію МВФ щодо запровадження національних валют країнами, що утворилися після розпаду СРСР. Позиція фонду, яку тоді висловлював Г. Спенсер (G. Spencer), полягала у необхідності збереження «єдиного рублевого простору» [26]. Як потім з'ясувалося, аналогічні рекомендації надавали й іншим країнам колишнього СРСР, а тим, хто наполягав на випуску власної валюти, МВФ погрожував відмовою у підтримці [27]. Проте, як показало життя, якомога швидше запроваджувати власні валюти потрібно було хоча б тому, що отримувати кредити МВФ у принципі можуть лише країни з власною валютою. Виконання рекомендацій МВФ могло б призвести до того, що кредитна підтримка МВФ спрямовувалася б до нас не безпосередньо, а через Москву (з усіма наслідками такого посередництва). Міжнародний валютний фонд змінив свою думку на протилежну лише в 1993 році — після того, як спочатку країни Балтії, а потім і Україна запровадили власні гроші, уникнувши багатьох проблем, із якими мали клопоти ті, хто забарився.

Отже, до рекомендацій МВФ (як і до будь-яких рекомендацій узагалі) потрібно ставитися критично, оскільки ніхто не застрахований від помилок, особливо в таких складних питаннях, з якими доводиться мати справу експертам фонду. На подібні думки наводить, наприклад, детальний аналіз помилок МВФ щодо реформ у Польщі та Росії, а також у Грузії, зроблений відповідно відомим англійським економістом, професором Лондонської школи економіки Ст. Гомулкою [28] та колишнім міністром економіки Грузії професором В. Папаваю [29].

Але історія МВФ знає і приклади наполегливого пошуку взаємопорозуміння, коли директор-розпорядник МВФ не просто відвідував, скажімо, Банк Франції, а мав там свій кабінет, оскільки погодження (щодо монетарної політики Банку Франції) вимагало досить тривалої його присутності у Парижі [30].

Дуже важливо, що Україна — не просто позичальник МВФ, а його учасник. Щоправда, «право голосу» ми маємо здебільшого (тобто за винятком річних зборів) не прямо, а через директора своєї групи країн (constituency). Тривалий час нашу групу очолювали Нідерланди (як країна із найбільшою кількістю голосів). Не можна заперечувати, що голландці багато зробили для того, щоб навчити нас створення валютно-фінансової системи й побудови відносин з МВФ. Однак і підстав вважати такий патронат ідеальним з роками ставало менше, що підштовхувало до роздумів про пошук більш активного лідера. Зробити це в будь-який момент неможливо, але загалом жорсткої «кріпацької системи» у МВФ не існує, і час від часу з'являються можливості змінити «місце прописки». Були такі можливості і в України. Останній раз після того, як постало питання про злиття двох груп (голландської і бельгійської). Україна погодилася в ній залишитися (навіть провівши влітку 2016 року засідання групи в Києві). На відміну від таких країн, як Білорусь, Угорщина, Словаччина, Словенія, Туреччина або Чехія, які створили нову групу на чолі з Австрією — відомим лідером центральноєвропейського економічного співробітництва. Питання про те, чи була б Австрія кращим «адвокатом» України у МВФ, тим більше, що тепер групу очолює виконавчий директор від Бельгії (яка кожні чотири роки «мінятиметься» посадами з Нідерландами), — це лише один з аспектів цієї проблеми. Другий аспект стосується кандидатів на посаду від України. Традиційно це була посада заступника виконавчого директора (Alternate Executive Director), яких тепер у групі вже двоє — і, зважаючи на все, «першим» заступником вважається все ж таки представник Нідерландів (а через чотири роки — Бельгії).

На перший погляд, це знижує можливість впливати на позицію свого директора. Але з іншого — будучи єдиним заступником виконавчого директора, наш представник навряд чи мав великий вплив, враховуючи специфіку відбору кандидатів на цю посаду. Це й синекурою назвати не можна: ми весь час відправляли туди, на відміну від інших країн, і не тих, хто був авторитетом у фінансових колах (хоча б самої України), і не тих, хто, повернувшись додому, міг би посісти відповідну високу посаду, використовуючи накопичений досвід, знання та зв'язки. Ще одна проблема пов'язана з колом питань, які нас цікавлять у МВФ. Традиційно вони стосуються одержання Україною фінансової допомоги й виконання умов співробітництва. Питання вирішення боргової проблеми країн, що розвиваються, подолання фінансової кризи в країнах ЄС або реформування світової валютної системи офіційний Київ мало цікавлять. Хоча саме активна позиція України в їхньому розгляді сприяла б якщо не вирішенню цих проблем, то хоча б пошуку союзників, здатних у відповідь підтримати Україну в тих питаннях, які життєво важливі для її економіки. Звісно, що така, більш активна позиція України в роботі МВФ потребує ширшого, комплексного підходу із залученням української дипломатії.

Звичайно, до цього процесу мала б долучитися і суспільна дипломатія в особі незалежних експертів та різних асоціацій, «мозкових центрів». Але їх ніхто не запрошує. І не дивно, якщо навіть народні депутати не можуть домогтися простого надання їм Меморандуму про співробітництво з МВФ (не кажучи вже про широке обговорення його проекту). Час від часу чутно навіть нарікання щодо кредитних угод з міжнародною організацією, які мали б затверджуватися парламентом країни. Слід однак мати на увазі, що механізм отримання фінансової допомоги (яка технічно не є кредитом, а просто операцією з обміну національної валюти на іноземну із зобов'язанням зворотного викупу) чітко прописано у третьому розділі статті п'ятої Угоди про МВФ, яку свого часу Верховна Рада України таки ратифікувала.

З іншого боку, це аж ніяк не означає, що МВФ має справу лише з урядом і центробанком, як це сказано в розділі першому п'ятої статті Угоди. Насправді це положення стосується тільки фінансових операцій МВФ, але не консультаційної та іншої діяльності фонду. Достатньо поглянути на посібник із взаємодії МВФ з країнами-членами (виданий Офісом незалежного оцінювання при раді директорів фонду), щоб побачити серед бажаних партнерів і парламентаріїв, і НДО, і пресу, і бізнесменів…[31]. Інша справа, що персонал МВФ (за оцінкою того ж Офісу незалежного оцінювання) не виявляє на практиці особливого прагнення до таких контактів (у багатьох випадках дотримуючись побажань відповідних, як правило, не найдемократичніших урядів) [32], хоча робота з організаціями громадянського суспільства настійно рекомендується і членам спеціальних місій, і постійним представникам фонду в країнах-членах.

На нашу думку, для того, щоб глибше розуміти логіку дій фонду та змінити ставлення його учасників до себе і своїх проблем, необхідно активніше брати участь в обговоренні та прийнятті рішень із питань, які не мають прямого стосунку до України. Це потрібно не лише для того, щоб мати змогу розраховувати на чиюсь увагу та розуміння, а й для того, щоб справді відчути себе частиною глобальної економіки з її проблемами, перевагами та пріоритетами. Лише активна позиція може забезпечити необхідну увагу організації, яка щоденно має справу з проблемами усього світу. В організаційному плані для цього необхідно активніше використовувати українців, які працюють в апараті МВФ — і як офіційні представники України, і як незалежні фахівці. На жаль, цей «арсенал» залишається майже невикористаним (на відміну від інших країн, які не просто користуються такими можливостями, а й самі активно підтримують «проникнення» своїх громадян до різних міжнародних організацій (включно й МВФ).

Отже, роботи для нашої дипломатії на цьому напрямку — багато. І відкладати її а «довгу шухляду» не слід.

1. International Monetary Law. Ed. By M. Giovanoli. — Oxford, 2000. — P. 10.
2. *Polak J.* The Changing Nature of IMF Conditionality. — Princeton, New Jersey, 1991. — P. 2.
3. *Эбке В.Ф.* Международное валютное право. — Москва, 1997. — С. 50.
4. *Mikesell R.F.* The Bretton Woods Debates: A Memoir // Essay in International Finance, No.12, March 1994 — Princeton, New Jersey — P.12.
5. *Dormael A.* Bretton Woods: Birth of a Monetary System. — L., 1978. — P. 88.
6. *Mikesell R.F.* Cit. op. — P. 34.
7. *James H.* International Monetary Cooperation since Bretton Woods. — Wash. D.C., 1996. — P. 49.
8. Ibid. — P. 69.
9. *Грайвер Б.З.* Международный банк и развивающиеся страны. — Москва, 1972. — С. 13.
10. *Зверев А.Г.* Записки министра. — Москва, 1973. — С. 233.
11. The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State. — URL: http://nsarchive.gwu.edu/coldwar/documents/episode–1/kennan.htm
12. Финансовая организация и деятельность Международного валютного фонда. — Вашингтон, МВФ, 1994. — С. 37, 164–167.
13. *Эбке В.Ф.* Международное валютное право. — С. 46.
14. *Polak J.* The Changing Nature of IMF Conditionality. — P. 30–31.
15. *Горбунов С.В.* Международный валютный фонд: противоречия капиталистического валютного регулирования. — Москва, 1988. — С. 21.
16. *James H.* International Cooperation since Bretton Woods. — Wash., D.C., 1996, p. 560.
17. *Griffith-Jones S.* The Role and Resources of the Fund // Problems of International Money, 1972–85. Ed. By M. Posner, p.114–115 — Wash., D.C., IMF, 1986.
18. Ibid., pp. 117–118.
19. *Кузнецов В.* Отношения России с МВФ // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — №7. — С. 46.
20. *Гаврилишин Б.* Залишаюсь українцем. — К.: Пульсари, 2012. — С. 239.
21. Summary Proceedings of the Forty-Seventh, Annual Meeting of the Board of Governors, Sept. 22–24, 1992. — IMF, Wash., D.C., pp. 272–274.
22. *Williamson J.* What Should the World Bank Think About the Washington Consensus. — World Bank Research Observer, 2000.
23. Financial Times, August 9, 2002. — P. 2.
24. *Polak J.* The Changing Nature of IMF Conditionality. — P. 46.
25. The Economist, August 3–9, 2002. — P. 64.
26. Transition Vision and Reality. Ed. By T. Paszynski. — Warsaw, 2001. — P. 194.
27. *Папава В.* Международный Валютный Фонд в Грузии: Достижения и ошибки. — Тбилиси, 2001. — С. 27.
28. *Gomulka S.* The IMF-Supported Programs of Poland and Russia 1990–1994; Principles, Errors and Results. Studies & Analyses 36. — Warsaw, CASE, 1995. — P. 14–19.
29. *Папава Л.* Международный Валютный Фонд в Грузии: Достижения и ошибки. — Тбилиси, 2001. — С. 32–56.
30. *James H.* International Cooperation since Bretton Woods. — P. 105.
31. The IMF's Interactions with Its Member Countries — IMF, IEO, 2008, p. 2.
32. 2015 Staff Guidelines on IMF Staff Engagement with Civil Society Organizations, p. 2.

Oleksandr SHAROV,
Professor, Doctor of Economic Sciences,
Fellow of the Ukrainian Foreign Policy Association

UKRAINE AND IMF: LESSONS OF GLOBAL DIPLOMACY

Abstract. The article is concerned with the 25th anniversary of Ukraine's accession to the International Monetary Fund, which serves as the occasion to review the history of the relations and examine the ways for further cooperation (the issue is of great interest to governmental officials and civil society experts).

The International Monetary Fund has the status of a specialized agency of the UN, which significantly distinguishes it from other international financial institutions and introduces special conditions for communication, including the ones of diplomatic nature. This issue is reflected in the history of the Fund (which Ukraine could have joined as part of the USSR as the founder as far back as 1948) and Ukraine's accession to the IMF after gaining its independence in 1992.

The question of the accession to the IMF-IBRD was raised at first due to refinancing problems of a Soviet foreign debt, but it quickly transformed into a separate target of the young state. However, the levers of economic diplomacy have been necessary not only for joining the IMF, but also needed now for establishing favourable relations between Ukraine and the IMF.

Keywords: Ukraine, IMF, monetary and credit relations, economic diplomacy.

Михайло ІЛЬЇН,
голова правління
Федерації всесвітнього миру

САМІТ ЗА МИР: ДОСВІД ОБ'ЄДНАННЯ ПАРЛАМЕНТАРІЇВ ЗАРАДИ СПІЛЬНОЇ МЕТИ

Наш світ сьогодні має коло проблем, серед яких територіальні суперечки, релігійні і міжрасові конфлікти, погіршення стану довкілля, зміна клімату, насильницький екстремізм, злидні, голод, поширення ядерної зброї та корупція. Кожна проблема є серйозною загрозою для розвитку людського потенціалу і встановлення миру в усьому світі.

15 лютого 2016 року 150 парламентаріїв з 41 країни світу зібралися в Національній Асамблеї Республіки Корея для участі в Міжнародній конференції з лідерства (ILC) на тему «Рішення гострих проблем нашого часу: роль урядів, громадянського суспільства і релігійних організацій» для обговорення кроків, які може вжити міжнародне співтовариство у напрямку вирішення цих проблем. Під час обговорення учасники конференції наголошували на необхідності створення організації парламентаріїв, які будуть спільно працювати на глобальному рівні заради людського розвитку і встановлення миру в усьому світі. Як результат було ухвалено резолюцію про створення «Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир». Ця резолюція і стала початком відкриття філій IAPP на всіх континентах.

Парламентарії, як представники народу, відіграють важливу роль у зміцненні миру. Саме з цією метою було запропоновано створити асоціацію парламентаріїв світового рівня як форум, де можна працювати разом на благо миру та розвитку людства.

30 листопада 2016 року у Вашингтоні, в Залі засідань Кеннеді (Kennedy Caucus Room), відбулася інавгурація Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир в Північній Америці. Разом з д-ром Хак Джа Хан Муном, засновником Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир, сенатором від штату Юта Орріном Хетч 300 осіб, включно з представниками різних країн, парламентаріїв, релігійних лідерів, керівників жіночих організацій, представників ЗМІ та громадських організацій з 56 країн світу, винесли рішення на користь створення Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир як інструменту світу.

У той час як наш світ стикається з безліччю проблем, що є серйозною загрозою для людського розвитку і встановлення миру в усьому світі, парламентарії з різних країн світу зібралися на Міжнародній конференції з лідерства, аби створити міжнародну мережу за участю чоловіків і жінок, готових до розв'язання поточних проблем нашого часу і встановлення міцного миру в усьому світі.

Південноамериканське відділення Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир було відкрито в Асунсьйоні, Парагвай, під час триденної Міжнародної лідерської конференції, яка проводилася 10–13 жовтня 2016 року.

Разом з віце-президентом Парагваю і президентом Палати депутатів Парагваю в конференції на тему «Рішення критичних проблем нашого часу: роль урядів, громадянського суспільства і релігійних організацій» взяли участь 300 осіб: члени Кабінету Міністрів, парламентарії, мери та інші урядовці з 10 країн, зокрема з Аргентини, Парагваю, Уругваю, Колумбії, Чилі, Перу, Болівії, Еквадору, Венесуели та ін.

Про відкриття відділень Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир в Європі, на Близькому Сході, в Північній Африці було оголошено в Лондоні, Великобританія, під час дводенної Міжнародної конференції з лідерства, що відбулася 7–9 вересня 2016 року.

Разом з колишнім президентом Албанії Альфредом Мойсей, колишнім президентом Косово Фатміром Сейдіу, колишнім міністром оборони Австрії доктором Вернером Фасслабендом, 7-ма парламентаріями з Великобританії в Міжнародній лідерській конференції взяли участь 150 делегатів, серед них парламентарії, дипломати, професори та релігійні лідери з 40 країн — Німеччини, Франції, Італії, Ізраїлю, Йорданії, Єгипту тощо. В рамках теми «Міжрегіональний діалог щодо вирішення найважливіших проблем в Європі, Євразії, на Близькому Сході і в Північній Африці» парламентарії з Європи і країн Близького Сходу обговорювали варіанти розв'язання глобальних проблем.

Про відкриття Азіатського і Тихоокеанського відділень Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир було оголошено в Катманду, Непал, під час Міжнародної лідерської конференції, що відбулася 28–31 липня 2016 року за участю прем'єр-міністрів, парламентаріїв, колишніх і чинних лідерів та ін.

Разом з екс-прем'єр-міністром Непалу Шарма Олі, колишнім віце-президентом Непалу Парманандом Джа, міністром у справах миру і реконструкції Непалу Ек Натх Дхакалем, колишнім президентом Республіки Кірібаті Аноте Тонгом, екс-президентом Маршаллових островів Кесал Ноті, колишнім спікером Парламенту Філіппін Хосе де Венісіа 101 з діючих парламентаріїв Непалу, 166 парламентаріїв з 29 країн, включаючи Малайзію, Таїланд, Філіппіни, Індонезію, Австралію, Нову Зеландію тощо, прийняли рішення зустрічатися на регулярній основі для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, бідність і тероризм. Вони підписали Декларацію про спільну роботу щодо їх розв'язання, прагнучи створити мирний і гармонійний світ.

Відкриття японського відділення Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир відбулося в Токіо, Японія, під час Міжнародної лідерської конференції, яка проводилася 6–17 листопада 2016 року за підтримки Японського інституту політики миру.

Серед 300 учасників Міжнародної конференції з лідерства на тему «Вибір Японії в нашому неспокійному світі» були японські парламентарії, дипломати, представники науки, НУО, релігійні лідери та лідери молодіжних організацій, працівники засобів масової інформації та ін.

На конференції розглядалося широке коло глобальних проблем, в тому числі тих, що стосуються США, Росії, країн Європи та Близького Сходу.

Відкриття відділення Міжнародної асоціації парламентаріїв Західної і Центральної Африки відбулося в Уагадугу, Буркіна-Фасо, в Національній Асамблеї країни, під час Міжнародної лідерської конференції 8 серпня 2016 року.

Обидві події були організовані за ініціативою Федерації всесвітнього миру в партнерстві з Національною Асамблеєю, за підтримки президента Буркіна-Фасо, Роча Марка Крістіана Каборе.

Міжнародна лідерська конференція «Рішення гострих проблем нашого часу: роль урядів, парламентів і громадянського суспільства» відбувалася за участю

400 делегатів, в їх числі: колишній президент Малі Діонкунда Траоре, помічник спікера Національної Асамблеї Буркіна-Фасо Лона Чарльз Куаттара, помічник спікера Національної Асамблеї Камеруну Авуду мбайа Ціпріан, помічник спікера Національної Асамблеї Беніну Джілберт бангала, 4 діючих і 7 колишніх міністрів, 160 парламентаріїв з 24 країн, 5 високопоставлених військових, 12 вождів племен, 40 представників африканських ЗМІ, дипломати, професори, християнські та мусульманські релігійні лідери та ін.

Відкриття відділення Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир Східної Африки відбулося в Національній Асамблеї Замбії під час Міжнародної лідерської конференції, 5–7 листопада 2016 року, за участю 300 делегатів, серед них: мер Лусакі (столиця Замбії) Калумба Вілсон, член парламенту Замбії Джеффрі Лунгвангва та ін.

Після привітання Вікторії Калима (міністра з ґендерних питань Замбії) і благословення єпископа Девіда Масупа учасники конференції підписали резолюцію про створення Міжнародної асоціації парламентаріїв за мир.

Завершальним з низки конференцій по континентах став Міжнародний саміт за мир, що відбувся у Південній Кореї. Понад 700 учасників зі 120 країн, у тому числі більш ніж 400 парламентаріїв, взяли участь у п'ятиденній асамблеї, яка відбулася 1–5 лютого 2017 року в готелі Lotte Word. З-поміж учасників саміту — чинні та колишні глави держав та урядів, лідери НУО, міністри уряду та науковці.

Україну представили депутати Верховної Ради Ольга Богомолець, Віктор Єленський, Антон Геращенко, Віктор Кривенко та голова Державного департаменту у справах релігій Андрій Юраш.

У своєму виступі в заключній частині Саміту Ольга Богомолець порушила питання геополітичної дискримінації в сучасному світі. Вона зазначила, що зазвичай під дискримінацією ми розуміємо обмеження прав і свобод людей чи соціальних груп за певними ознаками (статі, раси, релігії тощо). Однак дискримінації зазнають не лише люди чи соціальні групи, але й країни, котрі можна окреслити терміном «малі», або «міноритарні». Дискриміновані країни, — продовжила пані Ольга — носії гарячих або заморожених конфліктів. Міноритарні країни в силу зазначених вище факторів найчастіше стають об'єктами військової агресії, окупації чи гібридної війни.

Після виступу багато учасників підходило подякувати за сильну та емоційну промову та зазначали, що докладатимуть зусиль для того, щоб їхні країни надавали підтримку Україні.

Світове товариство шукає шляхи мирного розв'язання конфліктів і приклад цьому — Міжнародна Асоціація парламентаріїв за мир. Настав час, коли людство має прийняти універсальні цінності, що виходять за рамки ідеологічних, расових, національних і релігійних відмінностей і слідувати шляхом взаємного співробітництва та взаємного процвітання. Таким шляхом можна побудувати міцний і стійкий мир у всьому світі в ім'я майбутніх поколінь.

Mykhailo ILIN,
Chairman of the Board,
UPF Ukraine

PEACE SUMMIT: THE EXPERIENCE OF UNITING PARLIAMENTARIANS FOR A COMMON CAUSE

As we all know, our world now faces a wide range of challenges, including territorial disputes, religious and inter-racial conflicts, environmental degradation, climate change, violent extremism, poverty, hunger, proliferation of nuclear weapons and corruption. Each of the problem poses a serious threat to the development of human potential and the establishment of peace throughout the world.

On February 15, 2016, 150 parliamentarians from over 40 countries gathered in the National Assembly of the Republic of Korea to attend the International Leadership Conference (ILC) on 'Addressing the Critical Challenges of our Time: The Role of Governments, Civil Society and Religious Organizations' to discuss the steps that can be taken by the international community in the direction of solving these problems. The discussion has led to the awareness of the need to create an organization of parliamentarians who will work together globally for the sake of human development and the establishment of world peace. As a result, a resolution to establish an 'International Association of Parliamentarians for Peace' (IAPP) was adopted. This resolution was the starting point of the opening of the IAPP branches on all continents.

Parliamentarians, as representatives of the people, play a very important role in strengthening peace. For this purpose it was proposed to create a world-class parliamentarians association as a forum where they could work together for the sake of peace and human development.

On November 30, 2016, in Washington D.C., the Kennedy Caucus Room hosted an inauguration of the IAPP in North America. Together with Dr. Hak Ja Han Moon, founder of the IAPP, U.S. senator Orrin Hatch, 300 people, including representatives from different countries, parliamentarians, religious leaders, women's leaders, media representatives and NGOs from 56 countries, made a decision to launch IAPP in North America as a tool of peace.

The South American Division of the IAPP was opened in Asuncion, Paraguay, during the 3-day ILC, which was held October 10-13, 2016.

Together with Vice President of Paraguay and President of the Chamber of Deputies of Paraguay, 300 people attended a conference entitled 'Addressing the Critical Challenges of our Time: The Role of Governments, Civil Society and Religious Organizations', among them members of the Cabinet of Ministers, parliamentarians, mayors and other government officials from 10 countries, in particular from Argentina, Paraguay, Uruguay, Colombia, Chile, Perú, Bolivia, Ecuador, Venezuela and others.

The opening of the IAPP offices in Europe, the Middle East, and North Africa was announced in London, UK, during the 2-day ILC, which was held on September 7–9, 2016.

Together with former Albanian President, Alfred Moses, former President of Kosovo, Fatmir Seidiu, former Minister of Defense of Austria, Dr. Werner Fassalband, 7 parliamentarians from the UK, 150 delegates attended the ILC, including parliamentarians, diplomats, professors and religious leaders from 40 countries: Germany, France, Italy, Israel, Jordan, Egypt and others. Parliamentarians from Europe and the Middle East discussed options for solving global problems under the topic «Interregional Dialogue on Addressing Major Issues in Europe, Eurasia, the Middle East and North Africa».

The opening of the Asian and Pacific IAPP chapters was announced at Kathmandu, Nepal, during the ILC held on July 28–31, 2016, with the participation of Prime Minister, parliamentarians, former and current leaders.

Along with the former Prime Minister of Nepal, Sharma Oli, Former Vice President of Nepal, Parmaandand Jah, Peace and Reconstruction Minister, Ecu Nhath Dhakal, former President of the Republic of Kiribati, Anot Tong, Former President of the Marshall Islands, Kesal Noti, Former Speaker of the Parliament of the Philippines, José de Venice, 101 current parliamentarian from Nepal, 166 parliamentarians from 29 countries, including Malaysia, Thailand, the Philippines, Indonesia, Australia, New Zealand and others, decided to meet on a regular basis to address global challenges such as climate change, poverty and terrorism. They signed a Declaration on joint work to address these issues in an effort to create a peaceful and harmonious world.

The opening of the Japanese branch of the IAPP took place in Tokyo, Japan, during the ILC, held on November 6–7, 2016, sponsored by the Japanese Peace Policy Institute.

Among the 300 participants of the ILC entitled «Choice of Japan in our Troubled World» were Japanese MPs, diplomats, science representatives, NGOs, religious leaders and leaders of youth organizations, media workers, and others.

The conference addressed a wide range of global issues, including issues relating to the United States, Russia, the countries of Europe and the Middle East.

The opening of the IAPP Division of West and Central Africa took place in Ouagadougou, Burkina Faso, in the National Assembly of the country during the ILC on August 8, 2016.

The event was organized with the initiative of the Universal Peace Federation, in partnership with the National Assembly, with the support of President of Burkina Faso, Rocha Mark Christian Kabor.

The ILC was held on the theme «Addressing the Critical Challenges of our Time: The Role of Governments, Civil Society and Religious Organizations» with 400 delegates, including former President of Mali, Dionkunda Traoré, assistant speaker of the Burkina Faso National Assembly, Lon Charles Quattar, Assistant Speaker of the National Assembly of Cameroon, Avudu mbaya Cyprian, Assistant Speaker of the National Assembly of Benin, Gilbert Bangal, 4 current and 7 former ministers, 160 parliamentarians from 24 countries, 5 high-ranking military officers, 12 tribe chiefs, 40 representatives of the African media, diplomats, professors, Christian and Muslim religious leaders, and others.

The opening of the Office of the IAPP Africa was held at the National Assembly of Zambia during the ILC, 5–7 November, 2016, with 300 delegates, among them were Lusaki Mayor (Zambia capital), Kalumba Wilson, Zambia Parliamentary Member, Jeffrey Lungwangwa, and other.

Following the congratulatory address of Viktoria Kalima (Zambia gender minister) and the blessing of Bishop David Masup, the conference participants signed a resolution on the establishment of the IAPP.

And as the conclusion of a continental conferences series there was an International Peace Summit held in South Korea. More than 700 participants from 120 countries, including more than 400 parliamentarians, took part in the five-day assembly, which took place on 1–5 February, 2017, at the Lotte World Hotel. This Summit attended outstanding participants, including current and former heads of state and government, NGO leaders, government ministers and academics.

Ukraine was represented by deputies of the Verkhovna Rada, Olha Bohomolets, Viktor Yelensky, Anton Gerashchenko, Viktor Krivenko, and head of the State Department for Religious Affairs, Andriy Yurash.

In her speech in the final part of the Summit, Olga Bohomolets raised the issue of geopolitical discrimination in the modern world. She noted that we usually understand discrimination as restriction of the rights and freedoms of people or social groups on certain grounds (gender, race, religion, etc.). But discrimination does not only affect people or social groups, but also countries that can be discounted by the term 'small' or 'minority'. Discriminated countries, Ms. Olga continued, are carriers of hot or frozen conflicts. Minority countries are often targets of military aggression, occupation or hybrid warfare. After the speech, many participants appreciated the strong and emotional address and stated that they would make further efforts to ensure that their countries provided support to Ukraine.

The world community is looking for ways to resolve conflicts peacefully and IAPP is an example of this. It is time for humanity to adopt universal values that go beyond ideological, racial, national and religious differences and to follow the path of mutual cooperation and mutual prosperity. By doing so, we can build a strong and lasting peace all over the world for the sake of future generations.

Сергій ТОМІЛЕНКО,
заслужений журналіст України,
голова Національної спілки
журналістів України

Анотація. Стаття присвячена діяльності Національної спілки журналістів України. Цьогоріч виповнилося 25 років, відколи НСЖУ вступила до Міжнародної федерації журналістів. Головним у 2017 році у діяльності НСЖУ є безпека журналістів і боротьба з безкарністю. У цьому Спілку підтримує багато міжнародних організацій, серед яких Міжнародна федерація журналістів (МФЖ), Європейська федерація журналістів (ЄФЖ), «Репортери без кордонів», Комітет захисту журналістів, Бюро ОБСЄ з питань свободи ЗМІ та інші.

Ключові слова: НСЖУ, міжнародні проекти, медіаорганізації, українські журналісти, опозиційні ЗМІ.

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЙБІЛЬШОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Головним пріоритетом Національної спілки журналістів України у 2017 році є безпека журналістів і боротьба з безкарністю. У цьому Спілку підтримує багато міжнародних організацій, серед яких Міжнародна федерація журналістів (МФЖ), Європейська федерація журналістів (ЄФЖ), «Репортери без кордонів», Комітет захисту журналістів, Бюро ОБСЄ з питань свободи ЗМІ та інші.

Зазначимо, що цьогоріч виповнилося 25 років відколи НСЖУ вступила до Міжнародної федерації журналістів. І до Дня журналіста Спілка отримала вітання з цієї нагоди від очільників організації.

МФЖ та ЄФЖ підтримують боротьбу НСЖУ за право журналістів на безпечну роботу і за розслідування злочинів проти журналістів. Зокрема, ініціатива Спілки щодо публічного звіту влади і правоохоронних органів з цього питання знайшла підтримку цих організацій.

«Ми готові надати всю необхідну підтримку НСЖУ, щоб допомогти боротися з безкарністю злочинів і організувати звіт влади щодо прогресу у розслідуваннях», — зазначив заступник генерального секретаря МФЖ Джеремі Діар.

Європейська федерація журналістів учергове закликала покласти край безкарності за злочини проти репортерів і посилити їхній захист під час виконання професійних обов'язків. Відповідна заява була розміщена на офіційному сайті організації.

Національна спілка журналістів України є однією з найактивніших учасниць Європейської федерації журналістів за останні роки. На цьому наголосила віце-президент ЄФЖ Надія Ажгіхіна під час регіональної дискусії «Безпека журналістів: базовий стандарт вільних медіа», що відбулась у вересні в Миколаєві.

На підтримку ініціатив і зусиль НСЖУ виступило також Бюро Представника ОБСЄ з питань свободи медіа. Зокрема, його новий керівник Арлем Дезір заявив, що Бюро готове надавати підтримку Спілці і розвивати партнерство задля захисту прав українських журналістів.

«Головна тема, що нас об'єднує, — безпека журналістів. НСЖУ, яка докладає багато зусиль для боротьби із безкарністю та займає чітку позицію щодо солідарності з журналістами, постраждалими внаслідок конфлікту, є також головним партнером важливого Діалогу безпеки, який реалізується із Союзом журналістів Росії», — наголосив Арлем Дезір.

Чималий резонанс у міжнародних організацій викликали також спроби тиску на опозиційні ЗМІ в Україні. Так, Комітет захисту журналістів засудив переслідування журналістів в Україні та закликав владу забезпечити дотримання прав журналістів після того, як Служба безпеки України здійснила обшуки в офісі новинного веб-сайта, а член парламенту розкритикував керівника Національної спілки журналістів України Сергія Томіленка за його коментарі щодо обшуків.

Своє обурення з цього приводу висловили також ЄФЖ і МФЖ.

Рекордно численна українська делегація журналістів у цьому році взяла участь у міжнародній конференції «Свобода ЗМІ в умовах нестабільності», яка відбулася у Відні з ініціативи Бюро ОБСЄ з питань свободи ЗМІ. Розглядалися, зокрема, питання про те, яким чином дезінформація позначається на політичній ситуації, де межі між свободою вираження і дезінформацією, як можна протистояти «фейковим» новинам і яка роль ЗМІ у цьому.

Міжнародна підтримка переслідуваних українських журналістів

Медіаорганізації постійно роблять заяви на підтримку ув'язненого в Москві українського журналіста Романа Сущенка та переслідуваного в Криму Миколи Семени, а також — полоненого на Донбасі Станіслава Асєєва.

Офіс Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ стежить за справами незаконно затриманих і переслідуваних українських журналістів Романа Сущенка, Миколи Семени і Станіслава Асєєва, запевнив представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ Арлем Дезір.

Також ним була оприлюднена заява щодо негайного звільнення з полону бойовиків ДНР українського блогера, журналіста Станіслава Асєєва.

Також повідомлення про зникнення донецького журналіста Станіслава Асєєва з'явилося на сайті Ради Європи «Платформа для захисту журналістики і безпеки журналістів». Цьому інциденту присвоєно найвищий рівень занепокоєння. Інформацію передано до Платформи від Міжнародної та Європейської федерацій за поданням Національної спілки журналістів України.

На конференції ОБСЄ «Свобода ЗМІ в умовах нестабільності» учасники висловили підтримку і солідарність із Семеною та Сущенком.

Відповідні заяви про це зробила і Асоціація польських журналістів, яка закликала російську владу негайно звільнити українського журналіста Романа Сущенка.

До речі, цього року Романа Сущенка було висунуто НСЖУ на здобуття Всесвітньої премії ЮНЕСКО — «Гільєрмо Кано за внесок у справу свободи преси».

Проект для молодих журналістів

Команда молодих українських та російських журналістів у Відні працювала над спільними міжнародними проектами, створюючи медіапродукти відповідно до визнаних професійних стандартів.

Молоді журналісти в умовах об'єднаної редакції планували виробництво матеріалів про артистів Віденської опери, які мають українське та російське коріння, а також про загрози свободі медіа в сучасній Європі. Цей проект є ініціативою Офісу

Представника ОБСЄ з питань свободи медіа і відбувається уже втретє. Як відзначають організатори, головна мета такого стажування — показати, що успішна робота за професійними стандартами є можливою. Минулого року молоді журналісти України та Росії вже працювали спільно у Відні та Сараєво.

Тривають міжнародні проекти і конкурси

НСЖУ продовжує активно співпрацювати з Асоціацією польських журналістів. Традиційно проводиться українсько-польський конкурс журналістської майстерності. Нагадаємо, цей конкурс (партнерська ініціатива Асоціації польських журналістів, НСЖУ) з кожним роком набуває все більшої популярності серед медійників. Також НСЖУ і АПЖ проводять спільний конкурс «Школа журналістики розслідувань», переможці якого проходять стажування у Польщі.

Дедалі ширшого резонансу набуває Міжнародний конкурс шкільних медіа. Організаторами конкурсу є Національна спілка журналістів України, Національна академія педагогічних наук України, Асоціація молодіжної преси України та Коледж преси та телебачення.

На міжнародний рівень вийшов і конкурс «Українська мова — мова єднання», що вже вісімнадцять років об'єднує патріотів нашої держави не лише з України, а й Англії та Німеччини, США і Молдови, Португалії й Білорусі, Придністров'я і Словаччини, інших країн світу. З кожним роком все більше стає учасників з інших країн (здебільшого, це українці, які живуть нині за кордоном).

Обмін досвідом із журналістами інших країн

НСЖУ активно співпрацює зі спілками журналістів інших країн. Так, у цьому році в Спілці побувала делегація іранських журналістів. Було досягнуто домовленостей про двосторонню співпрацю між Кооперативом іранської преси та НСЖУ. У меморандумі, який підписали сторони, домовлено організовувати ознайомчі прес-тури для журналістів, обмінюватися інформацією, сприяти розвитку економічних можливостей ЗМІ, а також зв'язкам у сфері культури та освіти між своїми країнами.

Посилилася співпраця з Всекитайською асоціацією журналістів, яка заявила, що готова приймати більшу кількість делегатів у рамках програми щорічних обмінів, яку Асоціація реалізує спільно з Національною спілкою журналістів України.

На цьому наголосила Виконавчий секретар Всекитайської асоціації журналістів (ACJA) Ван Дунмей (Wang Dongmei), приймаючи у Пекіні офіційну делегацію НСЖУ на чолі з її головою Сергієм Томіленком. Ван Дунмей підкреслила, що співпраця в інформаційній сфері між Китаєм і Україною є основним складником партнерства.

Тривають перемовини з Союзом журналістів Росії на майданчиках ОБСЄ. Головна їхня мета — допомога журналістам у біді та боротьба з пропагандою.

Загалом триває співпраця зі Спілками Польщі, Білорусі, Китаю, Молдови, Придністров'я, Грузії тощо.

Serhii TOMILENKO,
Honoured Journalist of Ukraine,
Chairman of the National Union of Journalists of Ukraine

INTERNATIONAL ACTIVITIES OF THE LARGEST PUBLIC ORGANIZATION OF JOURNALISTS IN UKRAINE

Abstract. The article is concerned with the activity of the National Union of Journalists of Ukraine. This year marks the 25th anniversary of the NUJU joining the International Federation of Journalists. The main task of the NUJU for 2017 is the provision of journalists' security and the fight against impunity. The Union is supported in this regard by many international organizations, including the International Federation of Journalists (IFJ), the European Federation of Journalists (EFJ), Reporters Without Borders, the Committee to Protect Journalists, the OSCE Representative on Freedom of the Media, etc.

Keywords: NUJU, international projects, media organizations, Ukrainian journalists, opposition media.

Сергій ЖАДАН,
письменник

ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ ЄВРОПА

25 років — серйозний термін не лише для людини. Для історії 25 років — теж немало. 25 років відділяють початок першої та другої світових воєн. Багатьом державам цього терміну цілком ставало на те, аби виникнути, спробувати означити себе на мапі світу й зникнути в безкінечному часовому потоці. До чого я веду? 25 років тому для України все лише починалося. Це була зовсім інша країна й зовсім інші обставини. Ми всі були зовсім іншими. І, думаю, не помилюсь, коли скажу, що Німеччина теж була дещо іншою. Іншим був світ. Не певен, що він був мудріший. Але в ньому ще стояли вежі-близнюки й не було кількох десятків воєн, які виникли потому. Зокрема, в ньому не було нашої війни.

Варто було б нині говорити про ці 25 років як роки поступу й розвитку, аналізувати ті зміни, які відбулися, давати їм оцінку, пробувати обережно говорити про перспективи. Проте є одна дуже важлива річ. Ця річ називається війною. Почалася ця війна три роки тому. І початок цієї війни фактично змінює наше розуміння й наше ставлення до всього, що їй передувало. Три роки тому нашій країні знову довелося починати усе спочатку. Несподівано виявилось, що більшіть тих інституцій, які прийнято називати державними, знаходяться в стані напіврозпаду й слабко функціонують в умовах агресії та можливої втрати незалежності. Виявилось, що поняття кордону, боєздатності, безпеки, вірності Конституції виявились цілком абстрактними й такими, що не завжди мають стосунок до реальності. Виявилося також, що доводиться цілком інакше говорити зі світом. Природно, що інтонації країни, яка воює, різняться від інтонації країни, де війни немає. Природно, що в мові суспільства, яке змушене захищатись і брати до рук зброю, куди більше вимог, претензій та недовіри. Але в цій мові так само багато сподівання. Власне, саме про сподівання сьогодні й хочеться поговорити.

Адже для нас, для України, все це почалося саме зі сподівань. Зі сподівань на нормальне цивілізоване майбутнє — без диктатури, корупції та цілковитої культурно-політичної залежності. Зі сподівань на себе, свої сили та можливості. Зі сподівань, зрештою, на Європу. Саме Європа — умовна чи реальна, не так важливо — була тим формальним подразником, який вивів узимку 2013-го на вулиці українських міст сотні тисяч людей. Саме непідписання угоди про асоціацію з Євросоюзом стало формальним приводом для початку української революції. Що стояло за цією потребою Європи? І наскільки ця потреба для нас, українців, насправді є важливою та необхідною? Підозрюю, що кожен, окремо взятий громадянин України, розуміє під цією умовною та абстрактною Європою щось своє. Хтось — цілком конкретні й очевидні соціальні стандарти, рівень життя, економо-

мічні показники. Хтось — європейське культурне поле, невід'ємною частиною якого є і українська культура. Хтось — так звані європейські цінності, що б ми під ними не розуміли. Але, гадаю, був один аспект, який у трактуванні Європи поєднував і поєднує до сьогодні більшість українців. Це розуміння Європи, як певної (політичної, економічної, культурної, історичної) противаги тому пострадянсько-тоталітарному проекту, в який нас доволі безапеляційно заганяли всі ці роки. Європа, як противага сталінському реваншизму, Європа, як противага роійським імперським амбіціям. Себто Європа як можливість зберегти свою свободу та ідентичність, як шанс не розчинитись в черговому імперському експерименті. Безперечно, трактування доволі ідеалістичне й не надто об'єктивне. Але, за великим рахунком, краще ідеалізм романтиків, аніж приреченість скептиків.

Себто, так чи інакше — вся ця ситуація три роки тому почалась із європейського вибору українців. Україна обрала Європу, і заплатила за цей вибір надзвичайно високу ціну. Власне, продовжує платити її й до сьогодні. Очевидно, це свідчить про усвідомленість цього вибору, про його невипадковість. Україна обрала Європу. Натомість, що Європа? Чи помітила вона цей вибір? І чи зважає вона на нього? Іноді складається враження, що ні. Іноді може здатися, що ми залишені сам на сам зі своїми проблемами. Йдеться не лише про позицію деяких європейських лідерів, які намагаються в той чи інший спосіб загравати з країною-агресором, пробують так чи інакше дати пояснення порушенню всіх міжнародних приписів та законів. Йдеться здебільшого й про суспільну реакцію, про розуміння «пересічними» громадянами Євросоюзу того, що в умовній близькості від їхніх тихих, мирних міст, саме в цей час, в Європі, яка за останні сто років пережила дві світові бійні, третій рік триває криваве збройне протистояння, яке щодня забирає життя українських громадян. І, як це не дивно, подібне очевидне, здавалося б, порушення всіх можливих міжнародних норм все одно не заважає багатьом європейцям пробувати захищати саме агресора, зламати позицію тих, кого в Німеччині називають «Путінферштегерами». В цьому випадку показовим є недавній скандал із гравцем національної збірної України з футболу Романом Зозулею, якого вболівальники одного з іспанських клубів звинуватили в нацизмі за футболку з українським гербом. Звісно, це локальний випадок, який, утім, доволі показово характеризує ситуацію в цілому — ми далі змушені доводити всьому світові своє право бути собою, своє право на свободу та незалежність, нас далі змушують виправдовуватись за наше бажання опиратись і захищатись, за наш опір і нашу боротьбу.

Я далекий від того, аби нарікати й говорити про те, що Україна лишається незрозумілою, що Україну не чують, чи — якщо йти далі — про те, що Україну зраджують. Мені часто доводиться бувати в Німеччині з виступами й презентаціями, і тому можу говорити скорше про ту увагу та підтримку, яку можна відчути від громадян цієї країни. Я не прихильник теорій змов і насправді бачу, що в тій-таки Німеччині є велика кількість громадян (наскільки велика — мені важко визначити), які в ситуації українсько-російської війни не втрачають об'єктивності й розуміють, хто є окупантом, а хто не хоче бути жертвою окупації. Але зрозуміло, що за умов, коли твоя країна опиняється віч-на-віч із агресором, кожен вияв солідарності з цим агресором, кожна спроба виправдати агресію викликають обурення та нерозуміння. Втім, на моє глибоке переконання, жоден політичний популізм, жодна геополітична демагогія не дають нам підстав відмовитись від наших сподівань і запасти в тотальний скепсис. Мені видається, що європейський вибір українців залежить не від євробюрократів, а все-таки від самих громадян нашої країни, які обирають для себе майбутнє. Бюрократія, звісно, річ серйозна, проте вона безсила перед суспільним бажанням боротися за свої права та свою свободу.

Для нас і далі важливими є підтримка та солідарність. Я недаремно говорю тут саме про сподівання, а не скепсис. Зрозуміло, що за три роки війни в нашій країні поменшало єврооптимістів і побільшало євроскептиків. Зрозуміло, що референ-

думи в Британії та Нідерландах, зміна відносин із Польщею та відмова у наданні безвізового режиму не робить взаємини України та Європи тіснішими й відвертішими. Зрозуміло, що для нас кожен подібний крок сприймається як зрада. Зрада не лише України. Зрада демократії загалом. Зрозуміло також, що багато жестів та заяв європейських лідерів схиляють українців до думки, що всі свої проблеми ми можемо вирішити лише самі, що за нас ніхто не завершить нашу війну й не подолає нашу корупцію. Так і має бути, зрештою. Ми маємо усвідомити, що це наша країна й відповідальність за неї маємо нести саме ми. Європа не має бути панацеєю. Але Європа, на моє глибоке переконання, й надалі має лишатись союзником. Інший шлях для нас усіх видається просто самогубчим.

Україна намагається говорити зі світом. Україна намагається себе пояснити. Україна намагається говорити зрозумілою мовою. Це не завжди вдається. Передусім це, безперечно, наша проблема. Ми не завжди буваємо послідовними, не завжди буваємо аргументованими. Нам іноді бракує витримки, іноді — щирості. Але наша незрозумілість часто залежить і від співрозмовників. Адже зрозуміти може насамперед той, хто хоче зрозуміти. І тут дуже важливою є позиція та політика інституцій, які покликані бути офіційними містками між нашими країнами.

В умовах війни, в умовах зміни світового порядку, за обставин, коли світ фактично стоїть на порозі надзвичайно серйозних подій та катаклізмів, ми просто приречені на відвертість та взаємопідтримку, ми просто мусимо разом відстоювати наші цінності. Можемо називати їх європейськими. Можемо називати їх загальнолюдськими. Головне — не забувати про них. Оскільки, коли вони забуваються, платити за них доводиться надто високу ціну.

Serhii ZHADAN,
writer

WHERE EUROPE BEGINS

Abstract. The article describes how Ukraine has chosen Europe, striving to preserve its freedom and identity. Yet, it paid an increasingly high price for this choice. It still continues to pay it even now.

It seems these days that Europe has not noticed the choice of Ukrainians and the fact that we have been left with our problems face-to-face. This is about the violation of international laws, public reaction and realization by the European Union citizens that in a relatively close proximity to their cities there is a war lasting for already three years and daily taking lives of Ukrainian citizens. It is also stated that there are Europeans who rely on common sense in the context of the Ukrainian-Russian war and are aware of who is an occupier and who is unwilling to be a victim of the occupation.

The author considers that the number of Euro-optimists has decreased and the one of Euro-skeptics increased over the three years of war in our country. Numerous actions and statements of European leaders make Ukrainians believe that we can solve all our problems only by ourselves and no one will end this war for us. We should bear in mind that this is our country and it is we who should thus take responsibility for it. Europe is anything but nostrum. However, Europe should remain our ally. Support and solidarity are important for our country. Ukraine tries to speak with the world in a language it understands. This though does not always turn out to be successful. Still, the one who can understand is the one who wants to understand.

Against the backdrop of war and the change of world order, we are doomed to frankness and mutual support, we must defend our values together. We may call them European. We may call them universal. But the important thing here is not to forget about them. Since, once they are forgotten, the price to pay will be too high.

Keywords: European values, Ukraine, war, treason, democracy, corruption, Germany, Poland.

Олександр ХАРЧЕНКО,
генеральний директор Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»

Анотація. Стаття присвячена журналісту Укрінформу Роману Сущенку, який вже рік перебуває у московському СІЗО за обвинуваченням у шпигунстві.

На захист Сущенка виступили представники міжнародних організацій. Сьогодні протидіє беззаконню українська і міжнародна дипломатія, правозахисники, журналісти, небайдужі громадяни.

Ключові слова: Роман Сущенко, Європейський парламент, міжнародні організації, журналісти, правозахисники.

#FREESUSHCHENKO: ВІЙНА ГІБРИДІВ ПРОТИ ТВОРЦІВ

30 вересня минув рік, який журналіст Укрінформу Роман Сущенко провів у СІЗО «Лефортово» у Москві. 365 днів без сім'ї, без роботи, без друзів. Для професіонала своєї справи, для журналіста-міжнародника, який звик бути в курсі новин, у вирі подій, постійному спілкуванні, знайомствах – це не перерва у роботі, це творча «катастрофа».

Ще 23 вересня минулого року він писав про старт праймеріз республіканців, наголошуючи на можливих змінах (не на користь Росії) у зовнішній політиці Франції після виборів. 29 вересня вийшло інтерв'ю Сущенка з відомою радянською дисиденткою, доктором з питань релігії Галею Аккерман, в якому, окрім історичних аспектів, йшлося про те, що Росія у 2016-му фінансувала націоналістичні партії у Нідерландах, Німеччині, Швейцарії, Швеції, Греції та Австрії.

29 вересня Роман ще надсилав до редакції фото для ілюстрації новин та репортажу з Паризького автомобільного салону, супроводжуючи їх дотепними коментарями у скайпі.

А 30 вересня, ледь за добу після цього, його реальністю стали застінки «Лефортово», безглузді обвинувачення та психологічний тиск, а єдиним джерелом інформації із зовнішнього світу – пропаганда з російського ТВ.

Для журналіста, який шість років перебував за кордоном, у роботі керувався правилами професійної етики, високими стандартами правдивості подання інформації, достовірності фактів, за одну добу перетворитися на «шпигуна» — це ще той удар. Але Роман вистояв.

Однією з перших про арешт написала російська правозахисниця Зоя Свєтова, назвавши свою зустріч з Романом «Днем бабака у Лефортовській в'язниці». «Ось і загорілий чоловік у тюремній робі, це якесь deja vu», — написала вона.

В той день, коли ми дізналися про арешт Романа, змінилося багато: життя сім'ї, родини, редакційного колективу, всього агентства. Той день став для нас потужною трансформацією свідомості: ми всі — журналісти, значить так можуть вчинити з кожним із нас? З тих пір #FreeSushchenko — наш біль, наша війна, наша боротьба за справедливість, яка перетворилися на проект значно глобальнішого масштабу. Сьогодні у протидії беззаконню, що чинить російське «правосуддя» щодо Сущенка, пліч-о-пліч йде українська і міжнародна дипломатія, правозахисники, журналісти, небайдужі громадяни.

Лиш уявіть. У жовтні акції протесту проти російської агресії, за звільнення українських політв'язнів та заручників охопили 70 (!) міст світу. За рік, що минув, протести проти незаконного затримання Романа Сущенка, флешмоби, акції на його підтримку відбувалися у Брюсселі, Італії, Польщі, ФРН, Литві, Латвії, Естонії, Канаді, США. Учасники цих заходів — не лише українці, що живуть чи працюють за кордоном, до них приєднувалися і приєднуються іноземні організації та громадяни. Яскравий приклад — німецький активіст Рональд Вендлінг. У будь-яку пору року, за будь-якої погоди, він вже протягом багатьох місяців щотижня виходить на одиночний пікет перед посольством РФ у Берліні, вимагаючи звільнення Романа Сущенка та інших українських бранців.

Українського журналіста внесено Комісією з питань безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінська комісія США) до списку політв'язнів, утримуваних в Росії. Про справу Романа Сущенка йшлося на зустрічах «нормандської четвірки», тристоронньої групи у Мінську, зустрічах на найвищому рівні.

4 жовтня 2016 року Європейський парламент оприлюднив офіційну заяву до президента Росії Володимира Путіна і керівництва ЄС вжити всіх заходів щодо звільнення українського журналіста Романа Сущенка.

24 січня 2017 року резолюцію з вимогою до РФ звільнити журналіста прийняла Парламентська асамблея Ради Європи. З такими ж вимогами виступали офіс Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, політична група Європейської народної партії (найвпливовіша в Європейському парламенті), українсько-польська міжпарламентська група, особисто президент Європейської Ради Дональд Туск, депутати Європейського парламенту: заступник голови делегації парламентської співпраці з Україною Міхал Боні, віце-президент групи лібералів Пятрас Ауштрявічюс, лідер «зелених» Ребекка Гармс і заступник голови підкомітету з питань безпеки і оборони Яромир Щетина.

Безліч разів протест проти затримання і вимоги звільнення Сущенка заявляли Міністерство закордонних справ, Міністерство інформаційної політики України.

На захист Сущенка стали міжнародні та національні журналістські організації, об'єднання письменників: Міжнародна та Європейска федерації журналістів, організація «Репортери без кордонів», Європейський альянс інформаційних агентств (European Alliance of News Agencies — EANA), Рада Асоціації польських журналістів, міжнародне об'єднання письменників «ПЕН-клуб», Національна спілка журналістів України. 17 вересня ц.р. Форум видавців у Львові виступив із закликом до творчої інтелігенції підтримати Романа Сущенка.

За справою Сущенка слідкує Міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch (HRW).

Звільненням Романа опікується Президент України Петро Порошенко. 8 лютого, в день народження Сущенка він зустрівся з родиною журналіста: дружиною Анжелою, донькою Юлією, сином Максимом. «Робимо все можливе, щоб він скоріше повернувся із "застінків КДБ", куди його абсолютно несправедливо запроторила російська влада, скоріше повернувся до нас в Україну, де його чекає Максим, Юля, чекає дружина і чекають всі українці, чекаю я як Президент України... Йому зараз дуже нелегко. Він проходить через страшенні випробування. Але те, як він себе тримає, є зразком для багатьох», — сказав Президент.

Флешмоб, проведений Укрінформом, в рамках всесвітньої акції на підтримку Сущенка, заходи якої відбувалися по всьому світу: в країнах Європи та Північної Америки, в Австралії. 29.05.2017
Flash mob, conducted by Ukrinform within the framework of a global action in favour of Sushchenko, which took place all over the world: in Europe and North America, Australia. May 29, 2017

Дуже чітко запам'яталася мені нарада, що відбулася ще на початку листопада 2016-го у Департаменті консульської служби МЗС України. У ній, окрім дипломатів, взяли участь представники Мінінформполітики, Мін'юсту, Генпрокуратури, Служби безпеки, Секретаріату уповноваженого ВР з прав людини, Секретаріату урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, Укрінформу. Коли адвокат Сущенка Марк Фейгін виклав бачення «дорожньої карти» по звільненню Романа, ні у кого з присутніх не лишилося сумніву, що процес буде тривалим і непростим. Присутні ставили уточнювальні питання, пропонували своє бачення ситуації та шляхи виходу з неї. Тоді піймав себе на запитанні: «Чому?». Чому Кремль обрав саме Сущенка? Чому саме Романові було підготовлена ця роль «шпигуна», чому саме він став заручником Кремля, політичним бранцем імперського режиму?

Відповідь для себе сформував згодом: під час бурі блискавка не б'є в калюжу чи консервну бляшанку, швидше вдарить в щоглу корабля чи високе дерево. Схоже, за цим принципом кремлівські політтехнологи та гебісти й обрали Романа Сущенка як помітну мішень — відомого журналіста, різнобічну людину (окрім журналістики, а тепер вже і спроби написати першу книгу, Роман малює, створює фотокартини, колись займався різбленням по дереву), непересічну особистість. Він — патріот, відданий своїй справі професіонал, став дуже помітною мішенню для Кремля.

Чи могло бути інакше? І якщо, знаючи Романа, запитаємо себе, чи чинив би він інакше, якби йому раніше порадили «не висовуватись» та не вирізнятись, аби «блискавка» не вдарила по ньому, чи погодився б він відступити? Однозначна відповідь — ні. Він би не відступив. Тому й ми теж не маємо права опустити руки та припинити боротись за нього. Бо замінити таких людей, попри відому сентенцію про відсутність незамінних, ніким.

Насправді кожним таким незаконним затриманням українців Росія випробовує, як далеко вона може зайти у нехтуванні міжнародним правом. І слабка реакція України та світу на такі дії означала б «зелене світло» для подальшої агресії Кремля, для посилення несвободи медіа, в тому числі іноземних, в Росії. А ще, враховуючи акредитацію Романа як журналіста в країнах Євросоюзу — «зелене світло» для тиску на всіх журналістів, які пишуть критичні статті про Росію, в інших країнах. Мовляв, дивіться, Захід вас не врятує.

Тому боротьба за звільнення Сущенка, звільнення політичних бранців з російських в'язниць — не особиста справа родин чи колег, тому на захист став увесь світ.

Нині ім'я Романа Сущенка звучить з високих трибун, питання його звільнення піднімають на найвищому політичному рівні, про нього чув і говорить весь світ. Глухими та німими лишаються лиш ті, хто втягнув українського журналіста у цю жорстоку й незрозумілу гру, де ціна людського життя вартує стільки, наскільки її можна використовувати у диких імперських інтересах. Він волів би не знати тієї «слави», — бути поруч з сім'єю, займатися улюбленою справою, жити, дихаючи на повні груди. Ми віримо і робимо все, аби це колишнє життя стало його найближчою реальністю. Роман тримається і не втрачає сили духу. Він почав писати книгу, малює, пише листи. Ось уривок одного із них:

«За кількасот кілометрів, з-за високих мурів і сталевих грат значення Батьківщини для мене набуло особливого сенсу.

Не просто запис у паспорті. Передусім — це справжня, могутня держава, її земля та народ. Місце, де особлива сила тяжіння, куди кортить повернутися якнайшвидше.

Красно дякую, що завдяки вашим зусиллям я щоденно переживаю ці відчуття. Гречно дякую за підтримку родини.

Сьогодні лише від нас залежить, щоб держава, сповнена надій, не перетворилася на країну, у якій ніхто більше не вірить у майбутнє.

Щоб країна, сповнена спогадів, не стала державою, у якій ніхто не вірить у її минуле.

Можливо й грішу зайвим оптимізмом, але вперто вірю в єдність, розум, силу духу і мудрість українців. Адже я один з вас!».

Росія веде проти України та світу гібридну війну. А гібридну війну можуть вести лише гібридні люди. Навіть не люди, просто гібриди — людини та автомата Калашникова. А відтак, це війна гібридів проти художників, проти творців, проти людей, у яких є серце. Тому ми не сумніваємось, за ким буде перемога!

Oleksandr KHARCHENKO,
Director-General
of the National News Agency of Ukraine 'Ukrinform'

#FREESUSHCHENKO: WAR OF HYBRIDS AGAINST CREATORS

Abstract. The article deals with the Ukrinform journalist Roman Sushchenko, who has been imprisoned in Moscow on a charge of espionage for a year. International and national journalists' organizations as well as unions of writers have made a stand for Sushchenko. Today, the law infringement is challenged by Ukrainian and international diplomacy, human rights activists, journalists and concerned citizens.

Keywords: Roman Sushchenko, European Parliament, international organizations, journalists, human rights activists.

Анатолій ДЕНИСЕНКО,
кандидат історичних наук,
заслужений журналіст України

Анотація. У статті йдеться про мережу дипломатичних представництв у десятках країн світу за часів Директорії УНР. Описано інтеграцію справи боротьби українського народу за свою державність у світовий зовнішньополітичний контекст. Автор аналізує як на міжнародній арені у цей період репрезентували свою державу відомі учасники українського національного руху. Серед них вагоме місце посідав граф Михайло Тишкевич — відомий громадсько-політичний і культурний діяч, меценат.

Ключові слова: Ватикан, УНР, Директорія, дипломатія ЗУНР, меценатство, Тишкевич, Паризька мирна конференція.

ЦІННИЙ ПТАХ ВИСОКОГО ПОЛЬОТУ. ІЗ ПЕРШОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ КОГОРТИ УНР — МИХАЙЛО ТИШКЕВИЧ

Доба українських визвольних змагань першого двадцятиліття XX ст. кардинально змінила політично-громадський національний простір. Тут з'явилося багато нових понять і явищ, яких до того українська спільнота не мала. Серед таких новаторських реалій є поява й національного дипломатичного корпусу. Україна доклала багато зусиль для встановлення міжнародних контактів не тільки із сусідніми, а й віддаленими країнами, аби бути суб'єктом на європейському полі. Попри досить складні ситуації, УНР намагалася відкривати дипломатичні місії в головних європейських столицях, добирати кадри, які могли б професійно репрезентувати молоду державу в складних тогочасних міжнародних реаліях. В цій політично-дипломатичній колізії досить помітною особистістю був граф Михайло Тишкевич — відомий громадсько-політичний діяч, меценат. Власне цю особистість не випадково його друзі та однодумці називали «птахом високого польоту». Він мав не тільки шляхетне походження, яке сягало роду великого Князя литовського Гедиміна, а й блискучу європейську освіту, здобуту у Вільнюсі і Варшаві. Збагачувало його духовність і щире захоплення образотворчим мистецтвом, адже Михайло Тишкевич закінчив ще й Петербурзьку академію мистецтв. Подальше навчання продовжував у Європі, де подовгу мешкав, однак у своїй творчості він віддавав перевагу історичній та народно-побутовій українській тематиці. Коли у 1911 році українські митці та культурні діячі (В. Кричевський, Ф. Красицький, П. Холодний, М. Біляшівський та Олександр Олесь) зініціювали першу специфічну виставку українського мистецтва, М. Тишкевич не лише підтримав ідею, а й представив свої твори. Його картина «Продавець рушників» була відзначена премією, інша — «Сон України» — зберігалася у фондах Львівського національного музею.

Граф Михайло Тишкевич
Count Mykhailo Tyshkevych

Знайомство з видатним українським істориком Володимиром Антоновичем суттєво вплинуло на світогляд молодого аристократа, який беззастережно почав ідентифікувати себе з українством. Незважаючи на досить потужній тиск адміністрації Південно-Західного краю, зокрема генерал-губернаторської влади, яка поширювалася на три губернії — Київську, де жив в родовому маєтку Михайло Тишкевич, Подільську та Волинську, він рішуче і прилюдно засуджував русифікаторську політику Петербурга в Україні. І не тільки засуджував, а й надавав реальну допомогу багатьом українським проектам. Саме він заснував премію для членів Товариства «Просвіта» у Львові, виділив понад 50 тисяч франків на допомогу українським і польським митцям, надав 20 тисяч рублів на святкування 100-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка. Варто зазначити, що Тишкевичі, попри свою глибоку ідентифікацію в польському аристократичному родоводі, досить прихильно ставилися до України, її народу та історії, що передалося й Михайлу Тишкевичу.

Граф Михайло Тишкевич народився 7/20 квітня 1857 року у с. Андрушівці Липовецького повіту Київської губернії. Серед пращурів М. Тишкевича було чимало іменитих українських церковних та державних діячів: Іван Тишкевич — архімандрит Києво-Печерської лаври (1470 р.), який доклав чималих зусиль для її відбудови після татарських набігів; Василь Тишкевич — канівський та черкаський староста (1536–1538 рр.), гетьман надвірний Великого князівства Литовського (1552 р.), підляський воєвода (1553–1569 рр.), був послом до Орди, Волощини й Москви; Федір Тишкевич — впливовий діяч Львівської ставропігії; Лев Криштоф Тишкевич — чернігівський воєвода, засновник Тишовецької конфедерації (1659 р.). За жіночою лінією Тишкевичі мали спільне коріння з родом князя Костянтина Острозького.

В родині були відомі військові та державні діячі епохи Наполеона — Тадей та Генрік Тишкевичі. Останній 23-річним юнаком приїхав з Франції в Україну (дід М. Тишкевича) і протягом 30 років був київським маршалком, тобто очолював польське дворянство. Його син — батько Михайла Станіслав — кілька разів був обираний уманським маршалком.

Мати М. Тишкевича походила з української греко-католицької волинської родини Кошиків. Активно займалася благодійною діяльністю (відкрила сільську школу, надавала стипендії бідним студентам, купувала верстати ремісникам тощо). М. Тишкевич матеріально підтримував українських митців та різного роду наукові проекти. У 1887 році заснував Михайлівську премію, яку присуджували за найкращий літературний твір на історичну тему. Чималі кошти виділяв на навчання сільської молоді з його рідного села Андрушівки та його околиць, мешкаючи в Швейцарії очолив литовсько-українське товариство, надавав кошти на українські друковані видання. Прагнення М. Тишкевича зближати інтереси польського і українського населення на теренах тогочасної Російської імперії спонукали молодого графа до активної політичної діяльності в цьому напрямку — об'єднувати людей, які визнавали себе «українцями польської культури» або «римо-католицькими українцями». У 1906 році створює «Католицьке Об'єднання» («Związek Katolicki»), «Ліберально-консервативний союз шляхти і землевласників», «Крайову партію в Україні» («Partia Krajowa»), які відігравали хоч і неоднозначну в оцінках, але важливу роль у формуванні українських національних ідеалів, закладала основу українсько-польської політичної співпраці.

Опинившись під час Першої світової війни у Швейцарії, М. Тишкевич використовував свої особисті зв'язки із впливовими політичними та дипломатичними чинниками Західної Європи, пропагував українську справу та поширював інформацію про ситуацію в Україні. Згодом граф активно співпрацював з Українським пресовим бюро в Швейцарії, де власним коштом видавав тижневик «L'Ukraine» («Україна»), з Українським інформаційним комітетом, завданням якого було пропагування за кордоном ідеї про необхідність створення незалежної української держави, зокрема зближується з Д. Донцовим — одним із лідерів українського самостійницького руху, приятельські стосунки з яким тривали до останніх днів життя графа, докладає зусиль для звільнення і повернення до Львова інтернованого 1915 року російською окупаційною владою греко-католицького митрополита Андрея Шептицького, розгорнувши потужний європейський рух задля звільнення очільника Галицької церкви. Лютнева революція і рух за автономію, а надалі і самостійність Української держави активізувала участь Михайла Тишкевича в політичному житті України. Лютневу революцію 1917 р. в Росії Тишкевич сприйняв з ентузіазмом, оскільки вона уможливила вирішення українського питання на засадах права нації на самовизначення. Його обирають головою впливового і чисельного об'єднання українських католиків у Києві, більшість з яких мали активну позицію щодо створення самостійної і незалежної української держави.

Тогочасні як українські, так і німецькі політичні сили розглядають його кандидатуру на посаду очільника України. Але Михайло Тишкевич, не довіряючи німецькій окупаційній владі, рішуче відхиляє такі пропозиції. Однак авторитет графа Тишкевича не дозволяє тогочасній українській владі оминути його увагою. Без узгодження з Михайлом Тишкевичем його призначають представником України в Швейцарії. Проте, не поділяючи політику гетьмана П. Скоропадського щодо державного облаштування молодої держави, він відхиляє і цю пропозицію. І тільки на початку 1919 року дає згоду представляти Україну в ранзі голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Ватикані, яка офіційно розпочала роботу 15 лютого 1919 року.

Про призначення Тишкевича керівником місії писав у своїх спогадах Петро Карманський — секретар тієї місії: «Мені, — згадував Тишкевич, — пропонував це достоїнство уряд гетьмана, та я відхилив його, кажучи, що мої предки служили хіба польським королям, та російському генералові не служив ні один. Тепер я гордий, що можу служити тому, хто є сувереном України з волі народу і то на найпочеснішому дипломатичному пості, у Ватикані...».

Прибувши до Рима, М. Тишкевич звернувся до кардинала П'єтро Гаспаррі, який мав посаду державного секретаря Ватикану, з офіційним листом, наголосивши про «щире бажання Директорії Української Республіки вступити в добрі стосунки зі Святим Престолом, для того щоб покласти кінець російським переслідуванням на своїх (українських) землях і запровадити абсолютну релігійну толерантність». Серед конкретних пропозицій, які, на думку графа, мали б сприяти цьому, були такі, як надання державної підтримки Католицькій і Греко-Католицькій церквам в Україні, їх інституціям, школам, монастирям, місіям; відшкодування за втрачені Церквою землі та втрати, яких зазнали католицькі церкви в Україні від російського та австрійського урядів. Фактично український дипломат від імені уряду УНР запевнив Апостольську столицю у готовності компенсувати матеріальні витрати, яких зазнала Католицька церква в Україні внаслідок проведення аграрної реформи та військових дій. Подібна щедра декларація мала на меті викликати прихильність Ватикану, а вже у травні його Вірчі грамоти прийняв на офіційній аудієнції Папа Римський Бенедикт XV. Перебуваючи на посаді амбасадора України у Ватикані, Михайло Тишкевич за дорученням українського уряду невдовзі очолив і делегацію УНР на Паризькій мирній конференції.

Політична ситуація, що склалася у Європі як завершення Першої світової війни, змусила Ватикан і папу Бенедикта XV (1914–1922) звернути увагу на тогочасний політичний і релігійний процеси в Центрально-Східному регіоні. В 1917 році Римський престол розширює свою структурну мережу новою інституцією — Конгрегацією Східних Церков, яка мала вивчати і впроваджувати інтереси Ватикану на територіях, де жили католики. Декрет Тимчасового уряду Росії про віротерпимість дозволив попри тривалі і досить жорсткі переслідування католиків на теренах Російської імперії достатньо швидко розширити свій вплив на релігійно-духовне життя, насамперед на територіях, де здавна існувала римська церква, а це були якраз землі Правобережної України, яка досить довгий час була частиною Речі Посполитої. Тому Україна опинилася в центрі уваги Ватикану. Свідченням цього стала активна боротьба Ватикану і всієї католицької та грецко-католицької спільноти України за повернення зі заслання митрополита Андрея Шептицького та згода на повернення в свою дієцезію вільненського єпископа, пізніше могильовського архієпископа Едуарда фон Роппа.

Зацікавлення Апостольської столиці Україною було взаємним і навіть більш активним з боку урядовців Української Народної Республіки, бо дехто з них вважали, що встановлення дипломатичних відносин з Апостольською столицею може сприяти визнанню УНР державами-переможницями в Парижі.

Наприкінці цього листа, своєрідного протоколу намірів, М. Тишкевич висловив думку, що український уряд, усвідомлюючи важливість відносин зі Святим Престолом, розгляне питання піднесення дипломатичної місії при Апостольському Престолі до статусу посольства та акредитації Нунціатури в Києві. Так складалася ситуація з українсько-ватиканськими відносинами, накреслені головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР графом Михайлом Тишкевичем.

Згідно з ватиканською традицією 25 травня 1919 року папа Бенедикт XV дав приватну аудієнцію М. Тишкевичу. Український дипломат вручив папі свої Вірчі грамоти, підписані Симоном Петлюрою. Як згадував Євген Онацький, який працював в українському прес-бюро в Римі, папа «запевнив про свою прихильність до українського народу та висловив надію, що українська справа буде вирішена згідно із засадою про право на самовизначення народів».

18 липня 1919 року М. Тишкевич надіслав до Державного секретаріату досить обґрунтований меморандум, детально опрацювавши можливості та перспективи поширення католицької освіти в Україні і зокрема в Галичині. Згідно з цим документом уряд України прихильно поставиться до заснування теологічного факультету в одному з державних університетів або відкриття католицького університету. Таке зобов'язання українського уряду було з ентузіазмом сприйняте папською адміністрацією, бо такі наміри Ватикан мав ще з початку сімнадцятого століття, впроваджуючи в Україні, але без особливого успіху, єзуїтські колегіуми. Розпочинаються досить активні консультації з цього питання на різних українських та ватиканських рівнях. Уже 16 червня 1919 року П. Гаспаррі поінформував голову Української держави про отримання Вірчих грамот від голови Надзвичайної дипломатичної місії графа М. Тишкевича, а також про те, що Апостольський Престол «піднесе молитви за процвітання України не сумніваючись, що право на самовизначення, яке вже визнане за іншими народами Російської імперії, буде також визнане і для України». Граф Тишкевич був схильний розглядати цей лист як свідчення про офіційне визнання України Апостольським Престолом. Про це він писав у листі від 12 листопада 1919 р. до голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Вашингтоні Юліана Бачинського.

М. Тишкевич звернувся до Папи Римського з проханням підтримати українську справу на Паризькій мирній конференції та вислати в Україну Апостольського візитатора. Папа дійсно дав завдання Апостольському легатові Бонавентурі Череті, який перебував у Парижі, з'ясувати стан українських справ. Потім,

як голова Надзвичайної української дипломатичної місії в Парижі, М. Тишкевич користувався підтримкою ватиканських представників. Про це зокрема свідчить лист, який він 30 березня 1920 р. надіслав до Державного секретаріату Ватикану з подякою за підтримку Апостольським Престолом української справи.

Уряд С. Петлюри, зважаючи на авторитет М. Тишкевича в тогочасних дипломатичних колах Європи і його досить вагомі здобутки в папській столиці щодо інтересів України, доручає йому очолити українську делегацію на Паризькій мирній конференції. Тим часом напрацьовані ним у Римі позиції набувають розвитку. Папа Римський Бенедикт XV, переймаючись проблемами України і намагаючись зміцнити досягнуті Римом позиції щодо укріплення католицтва принаймні на Заході України, зокрема в Галичині та на Волині, 22 лютого 1920 року дав приватну аудієнцію о. Бонну, представникові української місії для військовополонених в Італії К. Парфановичу та співробітникові українського посольства в Італії Ніні Онацькій. За свідченням Є. Онацького, під час цієї аудієнції св. Отець цікавився ситуацією у Східній Галичині, розпитував о. Бонна про митрополита Шептицького та про польські зловживання щодо українців-галичан, зокрема й про польські переслідування українців-католиків, різну поведінку представників українських та польських органів влади щодо духовенства. Так, заарештовані польські священики на прохання митрополита Шептицького були звільнені Державним секретаріатом УНР.

У вже згадуваному документі йшлося також про майбутнє Католицької церкви на Сході Європи. У соборній і незалежній Україні, передбачаючи, що в такій державі Католицька церква східного обряду має не тільки відновити, а й зміцнити свій вплив, набувши рівноправність з іншими християнськими конфесіями, а навернення населення України до Греко-Католицької церкви мало б позитивні наслідки для місіонерської діяльності в Росії.

Успіхом української дипломатії, насамперед графа М. Тишкевича, в 1919–1920 рр. стала номінація Апостольського візитатора в Україні.

13 лютого 1920 року Бенедикт XV іменував о. Джованні Дженоккі Апостольським візитатором в Україні; його секретарем було призначено о. Йозефа Шрайверса, який провадив у Галичині місійну працю в східному обряді.

На жаль, Апостольському візитаторові не вдалося виїхати ні на Велику Україну, ні в Галичину. Через наступ більшовицьких військ на Варшаву майже весь дипломатичний корпус, акредитований у Польщі, полишив це місто. 7 серпня 1920 року о. Дженоккі виїхав до Відня, де чекав нових інструкцій. Проте, ситуація в Україні не тільки ускладнилася, а разюче змінилася. Влада практично перейшла до більшовиків.

Наприкінці вересня 1919 року М. Тишкевича остаточно було призначено головою української місії на Паризькій мирній конференції.

Важливе місце в роботі конференції займали питання визнання держав, які перебували в процесі утворення. Покладаючи великі надії на справедливе післявоєнне вирішення національного питання конференцією держав-переможниць, у Париж приїхали делегації з Прибалтики, Закавказзя і України.

Об'єднання ЗУНР і УНР дало можливість створити спільну делегацію, хоча галицька проблема мала свої специфічні особливості і шляхи розв'язання. Українська дипломатична місія для участі в мировій конференції в Парижі, спільно для обох частин України, іменувалася як «делегація об'єднаної УНР на мирову конференцію в Парижі та заступає на конференції цілість української справи». На жаль, її робота ускладнювалась тим, що тривалий час у Києві не було вироблено спеціальних інструкцій уряду та належних директив Міністерства закордонних справ. Пояснювальний документ був складений лише 30 березня 1919 р. і в ньому зазначалось, що українська делегація не була визнана керівними державами, тому не могла представляти всієї України, отож і допущеною як офіційне представництво УНР на Паризькій мирній конференції.

Організатори конференції вбачали українське питання в контексті загальноросійської проблеми і відмовлялись надавати йому самостійного значення, тобто розглядати УНР як суверенну і незалежну державу, яка з'явилася на мапі Європи внаслідок подій, спричинених закінченням Першої світової війни і революційними ситуаціями в Російській імперії. Європейські та американський лідери-союзники прагнули бачити майбутню Росію єдиною і великою державою, визнання незалежності України йшло врозріз з їхніми планами. З упевненістю дипломати вбачали близьке падіння більшовицького режиму і це також впливало на їхнє ставлення до багатьох національно-державних утворень на території колишньої імперії, в тому числі і до українського. А зобов'язання Антанти щодо російських антибільшовицьких сил, зокрема, перед А. Денікіним, виключали будь-яку форму можливої підтримки української справи.

У такій складній міжнародній ситуації розпочав працювати в Парижі новопризначений голова делегації УНР на мировій конференції М. Тишкевич. Згідно з остаточними інструкціями, з якими дорадче право голосу мали всі члени делегації лише голова делегації М. Тишкевич одноосібно міг вирішувати «всі політично-дипломатичні кроки». Він мав право особисто «репрезентувати в Парижі Українську Республіку», а також змінювати склад місії і витрачати кошти на свій розсуд».

На призначення М. Тишкевича головою української делегації прихильно відреагували провідні дипломати країн-переможниць, більшість французьких та італійських періодичних видань надрукували його інтерв'ю.

Плідній праці не сприяли також розгорнуті російськими політичними колами ворожі українським інтересам акції в пресі. Завдяки своїм особистим зв'язкам у впливових політичних і дипломатичних колах, а також високій освіченості, М. Тишкевичу вдалося досягти певних успіхів у складному процесі визнання суверенітету України. Варто також наголосити, що на той час він був активним членом французького Історично-дипломатичного товариства в Парижі і започаткував дослідження українсько-французьких історичних зв'язків і вивчення французьких джерел з історії України, а також підтримував їх фінансово. Завдяки наполегливості М. Тишкевича Франція офіційно визнала Україну.

Зокрема Є. Онацький у своїх спогадах наголошував, що М. Тишкевич «зі своїм знанням європейського політичного життя і європейських мов надто відрізнявся в саді нашої дипломатії, що набиралася майже виключно з незаможної інтелігенції чи дрібної буржуазії, яка за кордоном Росії ніколи не була і чужинецьких відносин, ані чужих мов, за винятком російської або польської не знала».

М. Тишкевич вів активне листування з Головним отаманом С. Петлюрою, який досить детально інформував дипломата про всі військово-політичні перипетії та про можливе коригування зовнішньополітичного курсу республіканського уряду. Йшлося, зокрема, про можливість українсько-польського альянсу та використання польської військової допомоги у боротьбі з радянською Росією; перспективи дозволу країн Антанти на формування частин з українських військовополонених у Румунії, Італії та транзит їх з Німеччини, Австрії й інших країн; фінансування та можливість придбання ліків, амуніції для армії УНР тощо.

Проте впливові керівники, насамперед представники соціалістичних партій, домагались від проводу УНР усунення М. Тишкевича з посади голови делегації.

До політичних проблем додавалися фінансові складнощі. Фактично протягом усього 1920 року М. Тишкевич власним коштом оплачував представницькі та канцелярські витрати, надавав допомогу українським громадянам та військовополоненим, які зверталися до місії у Парижі, а також матеріально підтримував більшість членів делегації.

М. Тишкевич підготував і подав на адресу голови Паризької мирної конференції 13 дипломатичних нот з пропозиціями визнати незалежність України, з протестом проти воєнних дій Добровольчої армії А. Денікіна, щодо східнога-

лицького питання та ін. Серед документів, переданих до Ради конференції, було прохання уряду УНР про прийняття України до Ліги Націй, яке 30 квітня 1920 р. було формально оголошене державам-членам Ліги.

У листі М. Тишкевича до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського про результати переговорів членів делегації із присутніми на конференції представниками іноземних держав щодо визнання незалежності України наголошувалося, що в офіційних і неофіційних бесідах з членами мирної конференції робилися суттєві зусилля включити Україну в орбіту засідань Паризької мирної конференції, хоч і не завжди, і не з усіма успішно.

За час Конференції М. Тишкевич активно спілкувався з тогочасною європейською та американською пресою, роз'яснюючи не тільки українську позицію, а й хитросплетіння інтересів інших європейських країн, які не завжди глибоко сприймали українські проблеми та шляхи їх вирішення. Це свідчило про те, що він усвідомлює важкість розв'язання українського питання. Не випадково він вирішує за власний кошт видавати спеціальні дослідження про Україну і проблеми її новітньої історії європейськими мовами. Наприклад, 1919 року видав французькою та італійською мовами три книжки «Literature Ukrainienne» (Bern, 1919); «Documents historiques sur L'Ucraine ef ses relations avec La Pologne, La Russie et La Suede (1569–1764)» та «L'Ucraine de vant La Conference de La Paix».

20 вересня 1920 року згідно з постановою РНМ УНР українська делегація на Мировій конференції в Парижі припинила свою роботу.

М. Тишкевич був одним з небагатьох українських дипломатів, широко відомих поза межами України. Його поважали державні і громадські діячі у різних країнах Західної Європи, а діяльність була вагомим внеском у дипломатію УНР, сприяла її становленню на міжнародній арені.

Упродовж десятиліть Михайла Тишкевича об'єднувала міцна дружба з багатьма українськими політиками та науковими діячами, які мріяли про незалежну державу. Він підтримував з ними постійні зв'язки, листувався. І коли не домігся бажаного успіху, до якого щиро прагнув на дипломатичних теренах, відверто поділився зі своїм давнім другом Дмитром Донцовим. Лист, вміщений у «Літературному віснику», знайомить читача із тривожним станом душі автора:

«Високоповажаний Пане Докторе!

Щиро дякую за надзвичайно цікаву і важну книжку. Блискуче Ви розбиваєте всю погань, яка мені також обридла, відважно здираєте маску псевдосамостійництва, яке нам всім нашкодило, бо не було правдивим самостійництвом, а нікому не потрібним провансальством, як се чудово назвали. Показуєте народові нову (на жаль) дорогу. Революційність, соціялізм, анархія, а гірша від них національна байдужість, все се страшно зашкодило нам в момент, який повторяється може раз на тисячу літ. Ми оказались не зрілі до суверенности, бо самі, через своїх делегатів заявляли, що хочемо федерації. Ви мені очі відкрили на тих, з котрими я боровся в Парижі і які більше мені зашкодили — і що гірше-більше зашкодили справі визнання самої нашої самостійности, як всі москалі разом. Чи знаєте, що мені американський делегат Довс сказав: „я перший раз чую від Вас про самостійність України, досі мені тільки про федерацію говорили українці". Поки я поїхав до Льондону, литовський посол в Англії говорив мені: "справа Ваша там погано стоїть, посол — соціаліста при тім тільки про федерацію говорить". В Парижі наша делегація була в руках Маклакова. Один Сидоренко ще був самостійником, проти нього зараз виступив Панейко і всі майже...

... і почалася боротьба, про яку певно знаєте як і про результати. Тоді ж Галіп, Моркотун, і т. д. на мене друкували пасквілі я мусів зі своєї кишені півроку утримувати делегацію, платити почасти кватири.

Якби я хтів іти за москалями, то ліпше було б іти за Нік. Нік. (вел. кн. Николаєм Николаєвичем), який пропонував мені відіграти ролю Скоропадського — але я наївно вірив в Петлюру, як найвисчого представника ідеї самостійності. Чи за таким представництвом нещасна нація окрадена не була предметом насмішки всіх дипломатів.

Мені закидали, що я проваджу не їх, а свою політику; що вона не була зла, доказом повага, яку я мав у кермуючих сфер Антанти і визнання наших ворогів. Для чого наші делегати соціалісти не придбали підпори соціялістів французів? Для чого наших масонів не підтримав Гранд Оріян?..

…Бідний Петлюра впав жертвою своєї нещасної політики, а що гірше, то те, що й Україна впала. Про себе не говорю. Зовсім щиро, за глибоким переконанням скажу, що один тільки націоналізм, так як його розумієте, може нас спасти. Хоч я ворог і критик чужих націоналізмів, хоч вихований в ідеях гуманности (але не провансальства) і щодо наївної любови до робочого люда — вважаю, що в даний момент ми повинні бути націоналістами, інакше ми загинемо.

Історична моя праця (Україна і Польща) доказує (аргументами, взятими у ворожих істориків навіть), що ще за греків ми були великою нацією, з якою не могли рівнятись ні ті вірні венди і мазури, ні предки Москви — якісь кочуючі андрофаґії; що держава Ярослава була одною з перших в Європі і що визант. імператори бігали просити помочі у галицьких королів, яких корона була офіційною Європою признана, — козаччина се нечувана в історії поява і, треба визнати, всесвітньої слави воєнна організація — не люблю тільки гетьманства (тепер) — се невідповідна форма уряду для 40 міліонової нації: старшина козацька була спочатку позитивною силою, "чернь" — перешкодою нашій національній організації — так як в Польщі дрібна шляхта. Чи уважаєте як Грушевський (якого заслуги ціню одначе високо) в історії не бачить всього того, у нього все якісь громадянські й суспільні еволюції, великих людей нема, нема і великої нації.

Ще раз дякую і зістаюсь з високою пошаною — і додам: з захопленням. Ваш щиро відданий М. Тишкевич

Жидово 11 X 1927».

Особисті контакти М. Тишкевича також сприяли в отриманні від французького уряду дозволу на ознайомлення з архівом МЗС Франції, де зберігалася чимала джерельна база з історії України. М. Тишкевич оплатив роботу секретаря Надзвичайної дипломатичної місії І. Борщака, який зібрав цінні джерела, що стосувалися гетьманів І. Мазепи й П. Орлика. Але коли граф зібрав у Парижі чимало книг про масонів і дослідив, як вони працювали проти української справи під час Визвольних змагань, такий підхід (як і антисоціалістична позиція) став підставою для усунення українського дипломата від справ. Знову перемогли замалі для великої ролі сірі політики. 20 вересня 1920 року постановою Ради Народних Міністрів УНР було припинено діяльність української місії на Паризькій мирній конференції, і незабаром М. Тишкевич залишив столицю Франції, останні заощадження він віддав на пропаганду і підтримку української справи.

Згодом, використовуючи власні зв'язки, М. Тишкевич домовився з провідним сталевим трестом «Смоф і К°» про отримання фінансової допомоги для уряду УНР на умовах, подібних до тих, що прийняли Литва і Латвія. Але міністр фінансів Х. Барановський відкинув ці пропозиції. М. Тишкевич також очолював дипломатичні делегації УНР на Конференції в Сан-Ремо (Італія) 19–26 квітня 1920 року й Міжнародній конференції в Спа (Бельгія) 5–16 липня 1920 року, де обговорювалися проблеми повоєнного врегулювання в Європі й на Близькому Сході. У лютому 1921 року М. Тишкевич подав у відставку з дипломатичної служби УНР й оселився в маєтку родичів у с. Жиданув на Познанщині, де займався науковою працею. Помер 3 серпня 1930 року.

Як засновника київського Товариства прихильників миру М. Тишкевича у 1910, 1911 та 1927 роках номінували на Нобелівську премію миру. З найважливіших творів М. Тишкевича варто відзначити «Історико-генеалогічні матеріали до монографії про рід Тишкевичів. 1413–1599 рр.» (1911), «Історичні документи про Україну в її відносинах з Польщею, Росією й Туреччиною (1569–1764)» (1919), «Україна в очах Конгрессу» (1919), «Українська література» (1919) та «Уривки з спогадів» (Літературно-науковий вісник, 1928–1929).

На сучасному етапі Україна має цілковиту підтримку Папою Римським Франциском її боротьби з агресивними діями російсько-кремлівського керівництва. Політ унікального птаха Михайла Тишкевича продовжується в історичному вимірі сьогодення.

Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 681 (Тишкевич М.), оп. 1, спр. 20; Архів Головної управи чину св. Василя Великого у Римі. Фонд митрополита Шептицького, т. 4.

Рубльова Н.С. Тишкевич Михайло // Енциклопедія історії України: у 10 т. / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.]. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10: Т–Я. — 2013. — С. 91–92. — 784 с.: іл.

Майко І.І. Шляхетський рід Тишкевичів, засновників Бердичівського конвенту // Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття: Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. — Т. 22 / [відп. ред. М.Ю. Костриця.]. — Житомир: М.А.К., 2001. — С. 123–127.

Хома І., о. Апостольський престіл і Україна, 1919–1922 рр. — Рим, 1987.

Гентош Л. Ватикан і виклики модерності: Східноєвропейська політика Папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині (1914–1923), — Л., 2006.

Тишкевич Михайло. З листів (1915–1930): [до Д. Донцова] /[передм. редакції; приміт. Д. Донцова] // Вісник: Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя: (1933–1939). — Т. 3, кн. 9. — С. 643–667.

Соловйова Вікторія. Михайло Тишкевич — український дипломат і політичний діяч / Україна дипломатична. Вип. VII. — 2006 — С. 591–611. — (Портрети дипломатів).

Головченко В.І. Тишкевич Михайло Станіславович. // Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / [редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін.]. — К.: Знання України, 2004. — Т. 2. — С. 563–564. — 812 с.

Трембіцький В. Дипломатичні взаємини Української Держави з Вселенським Престолом у 1918–1920 роках // Патріархат. 1979. Березень. — С. 10–13;

Цвенгрош Г. Офіційне взаємовизнання і взаєморозуміння УНР і Апостольського престолу // Церква і соціальні проблеми. — Л., 1993. — С. 337–358.

Anatolii DENYSENKO,
Candidate of Historical Sciences,
Honoured Journalist of Ukraine

VALUABLE HIGH-FLYER. MYKHAILO TYSHKEVYCH — REPRESENTATIVE OF THE FIRST DIPLOMATIC COHORT OF THE UPR

Abstract. The article describes the development of a wide network of diplomatic missions in dozens of countries around the world during the government of the UPR Directorate. Ukraine has made every effort to establish international contacts not only with neighbouring countries, but also with the distant ones and become a rightful player in the European field. Despite rather challenging circumstances, the UPR tried to locate its diplomatic missions in the major European capitals, select staff that could in professional manner represent the young state among the international communities of that time, which was often difficult to access. Ukraine then was represented on the international scene by renowned participants of the Ukrainian national movement. Standing out among them was Count Mykhailo Tyshkevych — an eminent social, political and cultural figure, philanthropist. He was of noble origin that went back to the family of the Lithuanian Grand Duke Gediminas, acquired outstanding education in Europe.

M. Tyshkevych was one of the few Ukrainian diplomats widely known abroad, who was particularly respected by statesmen and public figures in different countries of Western Europe. His activity has made a remarkable contribution to the UPR diplomacy and encouraged its assertion on the global stage.

Keywords: Vatican, UPR, Directorate, diplomacy of ZUNR, patronage, Tyshkevych, Paris Peace Conference.

УДК 927 : 348.326 (470) + (477)

Сергій ЗДІОРУК,
провідний науковий співробітник
відділу гуманітарної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень,
кандидат філософських наук, доцент,
заслужений діяч науки і техніки України

Анотація. У статті проаналізовано сучасні механізми агресивної зовнішньої політики Росії. Зокрема, використання нею у гібридній війні засобів політико-ідеологічного впливу Московського патріархату на уряди і суспільства сусідніх держав, а особливо України. В умовах гібридної війни Росії проти України показано загрози національній безпеці держави та дестабілізуючу роль Московського патріархату, в юрисдикції котрого перебуває переважна більшість православних громад України. Наводяться рекомендації щодо ефективного застосування політико-правових інструментів протидії загрозам Москви та захисту національних інтересів України.
Ключові слова: гібридна війна, Московський патріархат, національні інтереси України, агресія Росії, православна церква, політико-правові інструменти.

МОСКОВСЬКИЙ ПАТРІАРХАТ ЯК МЕХАНІЗМ АГРЕСИВНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ ЩОДО УКРАЇНИ

В новітню політичну добу Російська православна церква (інша її офіційна назва — Московський патріархат) активно співпрацює з усіма владними структурами РФ щодо «захисту інтересів» росіян та інших «співвітчизників» за кордоном. В цьому контексті знаковим став перший за історію Російської держави візит патріарха Московського і всієї Русі Олексія II у МЗС Росії у березні 2003 року. На спільній зустрічі дипломатів і представників церкви тодішній міністр закордонних справ І. Іванов зауважив, що православні громади мають важливе значення для налагодження зв'язків із російською діаспорою, підтримки її духовного, культурного та суспільного життя. А через рік, у лютому 2004-го, виступаючи перед учасниками VIII Всесвітнього російського народного собору, очільник зовнішньополітичного відомства РФ оцінив співробітництво церкви й держави на міжнародній арені так: «…собирание "русского мира" является общим делом Российского государства и Русской Православной Церкви» [1].

«Рускій мір» початку XXI століття має ті самі фундаментальні складники, що й російська імперська ідеологія середини XIX століття, котра базувалася на «православ'ї», «самодержавстві» і «народності». Основна ж ціль для поширення «руского міра» — це Україна. Росія не здатна існувати цивілізовано, не як імперія. Тому й

експансіонізм, як складник російської політики, застосовуваний століттями, зберігається понині. Змінюються лише деякі інструменти його реалізації, серед яких не останнє місце має Московський патріархат. РПЦ у цьому виявляє надзвичайну активність і винахідливість. Зокрема, її патріарх Кирило безапеляційно стверджує: «Ядром русского мира сегодня являются Россия, Украина, Белоруссия» [2]. Більше того, він лукаво й настирливо нав'язує тезу про «єдиний народ» (що так припала до вподоби нинішньому політичному керівництву Росії): «Я понял, что с точки зрения базовых ценностей мы — один народ...» [3].

Для Кремля РПЦ є ефективним інструментом утримання України в зоні власних геополітичних впливів, адже Українська православна церква юрисдикційно підпорядкована Московському патріархатові. РПЦ використовує різні тактики насадження ідеології та практики «руского міра» в Україні.

По-перше, це регулярні (починаючи з 2009 року) візити до України предстоятеля Російської православної церкви патріарха Кирила. Незважаючи на постійно анонсований пасторський характер, вони однак вирізняються політико-пропагандистським спрямуванням. У розмірковуваннях патріарха Кирила на богословські теми, коментарях і роздумах щодо головних проблем сучасності, у спілкуванні з вірянами обов'язково присутні пасажі про те, що Україна є невід'ємною частиною східно-православної цивілізації, яка сформувалася на історичному просторі Святої Русі. Ця ідея — лейтмотив майже всіх виступів і промов глави РПЦ: змінюються лише деякі акценти залежно від конкретної ситуації.

У своєму зверненні до присутніх після молебню на Володимирській гірці 27 липня 2009 року патріарх Кирило, говорячи про утвердження християнства на руських землях, роль князя Володимира у поширенні християнської віри, наголосив на існуванні нібито спільної історичної традиції у росіян та українців: «Молясь здесь, у воздвигнутого святому князю памятника на берегу нашей общей крещальной купели, мы свидетельствуем о том, что завет нашего духовного прародителя живет и торжествует в истории, что мы, наследники Владимирова крещения, живя в разных государствах, свято храним заповеданное им духовное единство. В этом единстве — наша сила, основа нашей стойкости перед лицом всех искушений и разделений мира» [4].

Глава РПЦ не забуває принагідно обґрунтовувати право на порушення юрисдикції суверенних держав: «Патриарх Московский и всея Руси живет в Российской Федерации в городе Москве. Но это Патриарх Московский и всея Руси… В этом нет никакого империализма, никакого господства одних над другими, но есть ясная православная экклезиология: Патриарх — это отец для всех. Вне зависимости от того, какого цвета паспорт в кармане, вне зависимости от того, в каком мы государстве живем, — он отец всех тех, кто принадлежит к Православной Церкви, входящей в единую юрисдикцию, возглавляемую Патриархом» [5].

Виступаючи тоді ж у прямому ефірі на телеканалі «Інтер», патріарх Кирило негативно висловився щодо євроінтеграційної перспективи України. На думку церковного ієрарха, шлях у Європу означає відмову від власної ціннісної основи, прийняття заздалегідь відведеної другорядної ролі на міжнародній арені. Отже, висновок російського пастиря однозначний: «Я думаю, что наше единство — единство духовного пространства Святой Руси, исторической Руси — это огромной силы цивилизационный проект, и он не предназначен для того, чтобы быть ведомым. Он предназначен для того, чтобы генерировать идеи, и это сейчас происходит; он предназначен для того, чтобы бросать мировоззренческие вызовы, на которые другим потребуется ответить» [6].

На Донеччині патріарх Кирило знову не обійшов увагою тему спільності історичної долі Росії та України. У кафедральному соборі м. Горлівки він зауважив: «Здесь, на священной земле Донбасса, я не могу не сказать об отношениях России и Украины. Это единое пространство Святой Руси, как и Беларусь, как и многие

другие страны. Мы единый народ, вышедший из купели Киевского крещения. Существуют различия в языках, в обычаях, в темпераменте, но мы живем одними ценностями. И пока есть одни ценности, есть и эта духовная общность» [7].

2010 року в інтерв'ю українським ЗМІ глава РПЦ охарактеризував суть «руского міра»: «Для українців хочу підкреслити, що «Русский мир» не означає «російський». Тим більше це не світ Російської Федерації. Це той самий світ, який вийшов з нашої спільної купелі — Київської купелі Хрещення» [8].

Також спеціально для українців винайдені сентенції патріарха Кирила про «Київ — наш Єрусалим і наш Константинополь», «нашу Помісну Церкву, котра існує тисячу років», «і росіян, і українців, братів по вірі», «усвідомлення себе спадкоємцем Київських і всієї Русі митрополитів» тощо. За риторикою очільника Московського патріархату очевидною є спроба міфологізувати історію, легітимізувавши таким чином уявлення про тисячолітню державність Росії, її претензії на спадок Русі.

По-друге, це протидія РПЦ усамостійненню Української православної церкви та конституюванню у будь-якому форматі Української Помісної Православної Церкви. Така позиція вмотивована низкою причин:

• автокефалія українського православ'я позбавить Кремль одного з дієвих інструментів впливу на Україну, сприятиме поступовому дистанціюванню Української держави від участі в імперських проектах Росії в Євроазійському регіоні. Невипадково міністр закордонних справ РФ С. Лавров свого часу зауважив: «Наша позиция простая: необходимо избегать односторонних шагов в отношениях между странами, и особенно в такой сфере, как отношения между Церквями. В рамках православия есть договоренности о канонических территориях (юрисдикція РПЦ поширюється на більшість пострадянських держав, у т.ч. й на Україну. — *Авт.*), и надо крайне бережно относиться к этому, потому что данная проблематика затрагивает чувства верующих» [9];

• автокефалія українського православ'я неминуче призведе до серйозних втрат РПЦ (матеріальних, фінансових, кадрових, практично вдвічі зменшиться кількість послідовників), що кардинально послабить позиції Московського патріархату і в самій Росії, і у світовому релігійному середовищі, особливо у Вселенському православ'ї;

• незалежність Української православної церкви — це відверта дискредитація усієї ідеологічної конструкції «русского мира» з її базовим постулатом про непорушну духовну єдність двох братніх народів.

Московський патріархат вдається навіть до того, що у своїх офіційних документах (журнали засідань Священного Синоду) такі єпархії, як Київська, Кримська, Луганська, Чернівецька, називає єпархіями РПЦ [10]. Із формального погляду це намагання заперечити навіть той статус мінімальної автономії УПЦ МП, про який так багато говорять у самій російській церкві.

По-третє, це опертя на агресивний клерикалізм навколоцерковних громадських рухів. Ідеться передусім про організації, що діють у системі координат «руского міра» та використовують релігійну риторику у політико-маніпулятивних цілях або з метою дестабілізації суспільної ситуації.

Найбільш відомими з них є Союз православних громад України «Единое Отечество», Союз православних братств України, Всеукраїнське православне братство Олександра Невського, Всеукраїнське громадське об'єднання «Православний вибір». Специфічними рисами цих організацій є:

• сповідування русофільської ідеології;

• протидія здобуттю автокефалії УПЦ (МП);

• дискредитація євроінтеграційного курсу України;

• зв'язок із російськими православними об'єднаннями, що обстоюють ідею неподільності «Святої Русі»;

• нетерпимість до українства та інакомислення.

Показовою демонстрацією антиукраїнськості вказаних квазіцерковних об'єднань став організований ними 5 липня 2012 року православно-монархічний хресний хід віруючих. Мета акції — скасування «самостійності УПЦ» та відновлення Українського екзархату РПЦ, який діяв в Україні за часів СРСР.

По-четверте, це ініціювання проектів і заходів, покликаних продемонструвати широкому суспільному загалові наявність в України та Росії спільної справи, генеалогії, спільного духовного спадку та майбутнього.

Так, при московському патріархові було створено Експертну раду «Економіка й етика», що функціонує із благословення очільника РПЦ. Одним із напрямів діяльності цієї структури є розбудова стратегічного співробітництва України та Росії в економічній сфері на основі спільних духовних цінностей, спільної історичної долі, розроблення міжнаціональної інтеграційної ідеології в прикладній етиці бізнесу, базованої знову ж таки на аксіології православної цивілізації. Патріаршу раду очолює одіозний протоієрей РПЦ В. Чаплін, а з-поміж її відомих членів-урядовців — колишні президент України В. Янукович та прем'єр-міністр України М. Азаров.

Традиційними стали нагороди російською стороною українських державних, громадських чи церковних діячів за «зміцнення дружби між двома народами». Зокрема, у червні 2008 року президент Росії Д. Медведєв підписав Указ «Про нагородження орденом Пошани митрополита Одеського та Ізмаїльського УПЦ Агафангела (Саввіна). Ієрарха відзначили за заслуги у зміцненні духовно-етичних традицій, дружби і співпраці між народами Росії та України. На початку 2010 року ордени від Московського патріарха отримали чиновники Автономної республіки Крим за підготовку візиту патріарха Кирила у Крим влітку 2009-го. У вересні того ж року Почесну грамоту президента РФ отримав митрополит Володимир за «вагомий внесок у зміцнення духовної єдності Росії та України, за розвиток відносин добросусідства народів обох країн». Наприкінці грудня 2012 року патріарх Кирило нагородив Патріаршою грамотою голову Всеукраїнського православного братства Олександра Невського та організації «Православний вибір» Юрія Єгорова за «внесок у справу зміцнення традиційних духовних і культурних цінностей народів Росії та України» тощо. РПЦ є одним із промоутерів фестивалю «Слов'янська єдність», який відбувався неподалік с. Нові Юрковичі Брянської області, на місці перетину кордонів України, Росії та Білорусі біля монумента Дружби, відомого також під символічною назвою «Три сестри». У липні 2012 року участь у заході взяв патріарх Кирило. Він висловився у притаманному йому стилі: «Сьогодні три незалежні держави, що суверенно визначають шляхи свого розвитку, належать одна одній через спільність братніх народів. Ця спільність сформована всією тисячолітньою історією, вона підтримана і просякнута єдиною православною вірою, однією культурою, спільними духовними і моральними цінностями. Дай Боже, щоб подальший суверенний розвиток братніх держав супроводжувався збереженням тієї спільності, без якої ми не будемо мати успіху в майбутньому, тому що від спільного кореня і походить наша сила» [11].

РПЦ безпосередньо причетна до створення Міжнародної громадської організації «День Хрещення Русі». Із 2007 року це об'єднання проводить щорічні урочистості з нагоди свята у містах Москві, Києві та Мінську. У 2013 році організацією проведено доволі масштабний формат святкування християнізації Русі — від Камчатки до м. Ужгорода.

У вересні 2012 року РПЦ виступила з ініціативою збору підписів за проведення всенародного референдуму про возз'єднання Росії, Білорусі та України. У самому Московському патріархаті цю акцію розглядали як один із кроків, що мав підтримати магістральний рух у напрямі розвитку інтеграційних процесів пострадянських держав.

Таким чином, діяльність РПЦ засвідчує зростання ролі релігії у сучасній політиці, і це необхідно враховувати українській владі. Адже релігія і політика три-

валий час були тісно пов'язані в історії України. Християнство відігравало універсальну роль, будучи основою моралі та права, ідеології і політичної думки. Воно легітимізувало державний і соціальний устрій, сприяло входженню України до європейського культурного простору та внутрішній суспільній консолідації. Під конфесійними гаслами відбувалися становлення модерної української нації у XVI–XVII ст. і національна визвольна війна Богдана Хмельницького.

У сучасну секулярну добу форми зв'язку релігії і політики в Україні змінилися, проте не втратили суспільного значення. З одного боку, релігійні організації, активно займаючись душпастирською, благодійною, освітньою і культурною діяльністю, протягом усіх років незалежності залишалися лідерами суспільної довіри, і тому їх позиції враховує держава і політичні сили. З іншого боку, різні виборчі кампанії засвідчують безпосередню участь релігійних організацій у політичних процесах. Взагалі політизація конфесійного середовища залишається надто відчутною. Симбіоз релігії і політики відволікає конфесії від їх провідної місії і реально загрожує клерикалізацією суспільства.

На сучасному етапі розвитку Воєнної організації України з'явилися можливості для впровадження служби військових капеланів з урахуванням як досвіду армій країн-членів НАТО [12], так і практики військово-виховної роботи у Збройних силах, Національній гвардії, Прикордонних військах та інших військових формуваннях України під час збройного захисту державотворення [13]. На жаль, впровадження військово-капеланської служби не врегульоване відповідними законами України. Нині основним документом, що легалізує службу військових капеланів, є лише Розпорядження Кабінету Міністрів України [14]. Цього катастрофічно недостатньо, що створює додаткові небезпеки на шляху реалізації абсолютно необхідної системи морально-бойового забезпечення українських військ засобами військово-капеланської служби.

Констатуючи певний поступ у практичній взаємодії військових формувань та релігійних організацій, не можна оминути низку загрозливих тенденцій. Зокрема, як показує аналіз діяльності церков, вони не сприяють зміцненню толерантності та співпраці внаслідок конфліктів поміж собою. Особливо вирізняється деструктивна антиукраїнська діяльність Московського патріархату як безпосередньо, так і використовуючи розгалужену мережу УПЦ (МП). І це не випадково, адже саме Московський патріархат є ідеологічним та організаційним осердям проекту «рускій мір» [15].

Відвертою для всієї світової спільноти ілюстрацією васальної відданості УПЦ (МП) Москві стали абсурдні й алогічні заклики щодо «непотрібності автокефалії» у відповідь на звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія Президента України і Верховної Ради України щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні [16].

Подібні діяння УПЦ (МП) вочевидь зумовлені ще й тим, що власне сама РПЦ має підписані угоди з Міністерством оборони РФ, МВС РФ, ФСБ, Федеральною прикордонною службою, ФАПСІ, Головним управлінням козачих військ при Президентові РФ, Міністерством освіти РФ та іншими державними установами Росії [17], що зобов'язує її працювати на захист інтересів держави-агресора.

Відповідно стає зрозуміло, які цінності прищеплюватимуть українським воїнам капелани московського підпорядкування. Таким чином, головна загроза національній єдності, демократичним реформам та, зрештою, й національній безпеці України виникає з боку структур УПЦ (МП), котрі наскрізь нашпиговані агентами Росії, як це було до Революції гідності у ЗС, МВС, СБУ та власне у всій системі державно-політичного управління України.

Окрім того, необхідно враховувати, що, наприклад, ті ж військові капелани безпосередньо або опосередковано через підопічних військовослужбовців матимуть доступ до військових і державних таємниць, до стратегічних і опера-

тивно-тактичних планів воєнного командування тощо. Неважко спрогнозувати кому вони про них доповідатимуть. І це зовсім не перебільшення. Варто лише згадати, що головою синодального відділу УПЦ (МП) із взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями України є митрополит Августин (Маркевич), який на Всесвітньому російському народному соборі в Москві закликав: «Мы ждем шагов со стороны России — как отряд, который ждет команды броситься в бой. Я как представитель Украинской православной церкви убежден, что неопределенность засасывает. Наступило время действовать решительно и называть все вещи своими именами. …Мы устали, нас единственное, что вдохновляет, это то, что мы верим еще в Россию. Если Господь вас выправит — вырулим и мы» [18].

Релігійний чинник відіграє важливу роль і в процесі євроінтеграції України. Позиція церков щодо зовнішньополітичного вибору Української держави доволі варіативна: від виваженої підтримки до повного неприйняття. Найочевидніше за поглиблення відносин між Українською Державою та Європейським Союзом виступають церкви Київської традиції — УПЦ КП, УГКЦ та УАПЦ, а також низка протестантських церков (Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської — п'ятидесятників, Українська лютеранська церква, Німецька євангелічно-лютеранська церква тощо).

Найчисельніша православна інституція країни — УПЦ МП — керується статутом та рішеннями Синоду РПЦ, що різко засуджують євроінтеграційний курс України. Категоричне неприйняття європейського курсу України вирізняє квазіцерковні громадські утворення («Російська православна армія», «Православний вибір», «Народний собор», Союз православних братств України тощо), а також послідовників так званої Української правовірної греко-католицької церкви, що їх ідеологічно та фінансово підтримує Московський патріархат й уряд Російської Федерації.

Сьогодні як ніколи є очевидною участь релігійних чинників у гібридній війні Росії проти українського народу. Московський патріархат фактично підтримує агресію Росії проти України, визнає правомірність анексії Криму та сприяє поширенню російських пропагандистських наклепів проти Революції гідності та її учасників і проти сформованої внаслідок революції нової влади. В Україні ж переважна більшість єпископату УПЦ (МП) намагається маневрувати на користь Москви, що в ситуації неоголошеної, але реальної війни є морально неприпустимим і може призвести до розколу цієї церкви, частина парафій якої вже давно не поминають патріарха Кирила, а більше 100 парафій перейшли в українську Православну Церкву Київського Патріархату [19]. І ці тенденції посилюються. У зоні АТО частина духовенства УПЦ МП відкрито підтримала терористів, а частина, зокрема єпископат, намагаються зберігати нейтралітет, засуджуючи при цьому допомогу своїх одновірців Збройним силам України. Одне з бандформувань на Донбасі носить назву «Російської Православної Армії», що свідчить про готовність терористів і надалі використовувати релігійний потенціал задля збільшення кількості своїх прибічників.

Водночас особлива роль Московського патріархату в поширенні та закріпленні ідеології «руского міра» на теренах Української держави очевидна навіть в офіційних документах РПЦ [20]. І це не дивно, коли врахувати, що серед священнослужителів та єпископату УПЦ (МП) чимало осіб, котрі мають виражено українофобські погляди, не уявляють суверенного буття Української держави, не визнають права українського народу на самобутній розвиток, пропагують ідеї, які становлять сутнісне наповнення імперського політичного проекту «рускій мір».

Дві вельми різнозначимі події в новітній історії України — Революція гідності та російська окупація частини українських територій — стали чітким індикатором позиціювання суб'єктів конфесійного простору країни з питань стратегічного порядку. На тлі публічної активності релігійних організацій, пов'язаної з

обговоренням шляхів зміцнення національної безпеки Української держави, реалізації її національних інтересів, з'ясувалося, що найчисельніша православна інституція — Українська православна церква (Московського патріархату) — демонструє неабияке неприйняття стосовно процесів національного державотворення. Риторика та діяльність керівництва УПЦ (МП), більшості єпископату цієї церкви, а також кліру вказують на перебування у силовому полі, сконструйованому російсько-імперською церковно-політичною бюрократією. В умовах військової агресії Російської Федерації ці обставини разом із багатолітньою залежністю Української православної церкви від Москви логічно привели до фактично колабораціоністської зорієнтованості УПЦ (МП) на Росію, що має досить конкретні вияви.

Найперше, це діяльність митрополита Київської кафедри і предстоятеля УПЦ (МП) Онуфрія, що окреслена координатами «руского міра». Для нього «духовна єдність братніх українського і російського народів» — доконаний факт. Саме тому збройну агресію російської держави на Донеччині, Луганщині та в Криму цей церковний ієрарх називає «братовбивчим протистоянням», «громадянським конфліктом», «розбратом та ворожнечею», «зіткненням інтересів Заходу та Сходу» тощо.

Якщо очільники УПЦ КП та УГКЦ — патріархи Філарет і Святослав — досить активно й цілеспрямовано підтримують визначений державним керівництвом України зовнішньополітичний курс на євроінтеграцію, то митрополит Онуфрій відстоює кардинально іншу думку. Наприклад, в інтерв'ю «Інтерфакс-Релігія» навіть 2014 року предстоятель УПЦ (МП) пояснив неприйняття європейського вибору наступним чином: «Восток имеет свои ценности, Запад — свои, мы буферная зона между Западом и Востоком… Наш кризис начался с вопросов о евроинтеграции Украины, но потом перерос в борьбу за власть, политическое переустройство… Но это неправильный путь… Поэтому те законы, которые сегодня предлагает нам новый, европейский мир, для нас неприемлемы. Мы не можем содействовать и присоединяться к этому миру (підкреслення наше. — *Авт.*). Мы должны держать единство с теми людьми, которые хранят Божественный закон. Дело в том, что если не будет на земле людей, хранящих Божественный порядок жизни, то жизнь человека будет обречена, человечество придет к самоуничтожению» [21].

Зі слів митрополита Онуфрія випливає, що «справжні Богоносці» — керманичі Кремля. Невипадково, мабуть, цей архієрей є постійним членом Священного Синоду Російської православної церкви і таким бажаним гостем у Москві, де неодноразово відзначений різними нагородами «за старанні труди» провідним ідеологом «руского міра» — патріархом РПЦ Кирилом та президентом РФ В. Путіним. А хіба погрози Путіна застосувати ядерну зброю під час окупації Криму не ведуть людство до «самоуничтожения»?

Показово, що деякими своїми «діяннями» митрополит Онуфрій як очільник УПЦ (МП) підживлює сепаратистські настрої в Україні. Саме з його благословення відомий своєю антиукраїнською діяльністю «глава» так званого сойму підкарпатських русинів і водночас настоятель кафедрального собору УПЦ (МП) в Ужгороді протоієрей Димитрій Сидор у липні 2014 року був нагороджений другим хрестом із прикрасами (виняткова нагорода за особливі заслуги). І це, незважаючи на те, що за місяць перед власним пошануванням, на тлі напруженої суспільно-політичної ситуації в Україні він звернувся з сепаратистськими закликами до росіян опановувати Закарпаття: «Втручайтеся — тут кровні інтереси Росії» [22]. А далі повчав: «Самим російським людям треба усвідомити: є східнослов'янська, загальноросійська цивілізація. Вона починається з нас, з Закарпаття, і тягнеться до Аляски» [23]! Подібні висловлювання з очевидністю спрямовані на підрив національної безпеки і цілісності Української держави.

Проросійська позиція митрополита Онуфрія підтверджується й низкою інших фактів. Серед них — усунення від управління церковними справами наближених до покійного митрополита Володимира і проукраїнськи налаштова-

них осіб; тиск на єпископів власної церкви, які підписали «Меморандумом про єдину Україну та єдину Українську Помісну Православну Церкву»; гальмування продуктивного діалогу з православними церквами Київської традиції; категоричне неприйняття автокефалії Українського православ'я тощо.

Ще один важливий аспект, на якому потрібно наголосити, — відсутність (за виключенням поодиноких випадків) патріотичного духу у середовищі УПЦ (МП). Священноначалля цієї церкви за понад три роки тривання російсько-української війни не віднайшло у собі ні мужності, ні сили волі, щоби засудити збройні зазіхання Російської Федерації на територіальну цілісність та суверенітет України. Офіційні речники УПЦ (МП) воліють за краще уникати проблем російської агресії, пов'язаних із анексією Криму, окупацією окремих частин Донеччини та Луганщини російськими військами, щоби не гнівити свого московського керівника — патріарха Кирила.

Проте духовенство промосковської церкви брало активну участь у відкритті та освяченні імпровізованого пам'ятника (у вигляді БМП), встановленого в Луганську бойовиками на честь «загиблих захисників "ЛНР"». Більше того, священики РПЦ і УПЦ (МП) беруть пряму участь у терористичних формуваннях і навіть очолюють бандитські групи бойовиків [24], надають храми і монастирі для переховування зброї та військового спорядження [25], корегують артилерійські обстріли російських бойовиків по українських військових позиціях [26], ведуть розвідувальну діяльність щодо дислокації військових частин Збройних сил України [27] тощо.

Водночас зафіксовані численні факти причетності духовенства УПЦ (МП) до надання благословення екстремістам і терористам, переховування бойовиків, його участі у провокаційних акціях та диверсіях, героїзації імперського минулого тощо. Зокрема, священик УПЦ (МП) В. Марецький очолював групу місцевих терористів, що захоплювала виборчі дільниці на Луганщині під час виборів Президента України; настоятель Свято-Нікольського монастиря священик Никон благословляв у Донецьку «поліцію ДНР» на «ратні подвиги»; митрополит Іоанникій, член Священного синоду УПЦ (МП), призначений настоятелем Ніколо-Преображенського собору м. Луганська, брав участь у «церемонії інавгурації глави» самопроголошеної терористичної організації (ЛНР) Ігоря Плотницького; Запорізька і Мелітопольська єпархія УПЦ (МП) зводить чоловічий монастир на честь Царственних мучеників (імператора Миколи II, імператриці Олександри, царевича Олексія і великих княгинь Ольги, Тетяни, Марії та Анастасії); деякі священики УПЦ (МП) доходять до кощунства — відмовляються не лише сповідати та причащати українських воїнів, котрі воюють із окупантами, а навіть хоронити загиблих.

Війна на Сході України стимулювала активність наближених до УПЦ (МП) квазіцерковних угруповань, орієнтованих на блокування самостійного розвитку України та на її реінтеграцію в черговий варіант Російської імперії. З ініціативи керівників «Народного собору», Союзу православних братств України, «Православного вибору» була організована низка хресних ходів у Києві на підтримку агресії РФ в Україні. При цьому окупований Росією Крим прирівнювався до «головного центру опору неофашизму», а російський народ характеризувався як «Богоносець», котрий «цього разу осоромить своїх ворогів» (себто керівництво Української Держави та Український народ загалом).

Священики та ієрархи УПЦ (МП) як проросійської церкви також постійно беруть участь у паплюженні чинної української влади, руйнуванні позитивного іміджу України в очах міжнародного товариства, розпалюванні міжконфесійної ворожнечі, застосуванні фізичного і психологічного тиску до представників інших віросповідань. Показово-демонстративними у цьому відношенні видаються висловлювання вікарія Чернівецької єпархії УПЦ (МП), єпископа Банченського Лонгіна, адресовані українському державному керівництву: «Я ніколи не буду поминати на Божественній літургії цих проклятих керівників нашої країни, цих не-

віруючих, які не мають страху Божого, які сидять в кріслах і роздають накази про вбивства… Сатаністи! Слуги лукавого. Якщо вони не зупиняться, тоді їх зупинить Бог, але буде їм тоді велике горе» [28]. На думку цього єпископа УПЦ (МП), «владі не потрібно нічого, крім кровопролиття», «і в цьому вони знаходять задоволення» [29]. До речі, це саме він публічно та постійно підбурював українців зривати мобілізацію й не захищати свою землю та свої сім'ї від російських агресорів.

Весь цивілізований світ був вражений апогеєм зневаги до українських героїв і навіть непростимого блюзнірства до пам'яті загиблих українських воїнів, котре виявило керівництво УПЦ (МП) на чолі з митрополитом Онуфрієм під час урочистого засідання Верховної Ради України 8-го травня 2015 року, присвяченого відзначенню вперше Дня пам'яті та примирення [30]. Коли Президент України Петро Порошенко зачитував імена Героїв України, які отримали це найвище звання під час антитерористичної операції (10 з них посмертно), вся зала піднялася, серед присутніх — багато іноземців, але очільники УПЦ (МП) — митрополити Онуфрій, Антоній та єпископ Іона — зосталися сидіти.

Суспільно неприйнятна поведінка церковних діячів УПЦ (МП) є прикладом для наслідування й на місцевому рівні. Таким чином, безкарність веде до морального виродження й зневаження цінностей власного народу.

Під надуманими приводами керівництво УПЦ (МП) уникає надання допомоги, що мала б спрямовуватися на військово-технічне забезпечення Збройних сил України. Натомість роблять це УПЦ КП, УГКЦ, УАПЦ та інші патріотично й відповідально налаштовані українські церкви на мільйони гривень. А окремі представники єпископату УПЦ (МП), як, скажімо, митрополит Миколаївський і Очаківський Питирим, забороняють своїм священикам відвідувати і підтримувати українських військових у зоні антитерористичної операції. Водночас в анексованому Криму місцева єпархія УПЦ (МП) повністю підпорядкувалася задоволенню суспільно-політичних вимог окупаційного режиму. Спочатку, за розпорядженням митрополита Лазаря, вона брала активну участь у масових святкуваннях «Дня народної єдності» (російське національне свято) 4 листопада 2014 року на рівні усіх благочинь. Потім займалася освяченням російських винищувачів та «гуманітарних» вантажів для ДНР і ЛНР. Сімферопольська та Кримська єпархія УПЦ (МП) активно веде «духовну опіку» Чорноморського флоту Росії, зокрема й благословення підрозділі в російських морських піхотинців у храмі Олександра Невського, котрі захоплювали українські військові частини. Назвати подібні кроки інакше як колабораціонізмом із окупантами не є можливим.

До речі, Московський патріархат і не приховує, що назва УПЦ є лише бутафорським прикриттям легального каналу церковної окупації України. Всі єпископи УПЦ (МП), а не лише Кримський [31] є штатними єпископами Російської православної церкви [32]. Саме тому вони й проводять політику російського церковно-політичного істеблішменту щодо денаціоналізації й окупації України.

Необхідно нагадати широкому загалові й про неспроможність керівництва УПЦ (МП) адекватно відреагувати на спроби президента Росії В. Путіна привласнити українську історію. Зокрема, у його посланні Федеральним зборам від 4 грудня 2014 року стверджувалося, що анексований Крим має для РФ стратегічне і цивілізаційне значення, оскільки з території півострова християнство поширилося на всю Русь, а відтак на кримській землі містяться духовні скрепи «багаторічного моноліту російської нації і централізованої Російської держави» (підкреслення наше. — *Авт.*). На підтвердження власних слів глава Росії ухвалив рішення про включення пам'яток і території Національного заповідника «Херсонес Таврійський» до єдиного реєстру об'єктів культурної спадщини народів Російської Федерації. Подібні політико-ідеологічні маніпуляції президента РФ сприймаються священноначаллям УПЦ (МП). Своєю мовчанкою воно довело, що солідаризується з політикою Кремля.

Навіть вірнопідданий протодиякон Російської православної церкви Андрій Кураєв (ще донедавна професор Московської духовної академії) і той про «історичні потуги Путіна» у посланні до Федеральних зборів Росії висловився вельми глузливо та саркастично: «История это не газопровод. Попытка провести историческую линию от Херсонеса до Москвы, тщательно обходя Киев, слишком уж фантастична. Раздумья над этим фрагментом послания президента ставят меня перед выбором: или придется считать, что президентские спичрайтеры набраны из безнадежных троечников, или же придется прийти к выводу о том, что "эта экскурсия велась для колхозников"» [33].

Висновки і пропозиції

1. Серед православних церков, котрі діють в Україні, винятковим джерелом загрози національним інтересам та національній безпеці Української держави є УПЦ (МП). Оскільки, як переконують українські реалії та невідворотні факти, саме середовище УПЦ (МП) вирізняється здатністю культивувати сепаратистські настрої та продукувати конфліктогенну атмосферу в українському суспільстві. УПЦ (МП), будучи церковно-політичним проектом, витвореним на початку 90-х років XX століття імперсько-політичним істеблішментом Росії, продовжує всіляко підтримувати загарбницьку політику Москви. Недаремно президент В. Путін наголосив, що «…традиционная конфессия Российской Федерации и ядерный щит России — те составляющие, которые укрепляют российскую государственность, создают необходимые предпосылки для обеспечения внутренней и внешней безопасности страны...» [34].

2. Найчисельніша православна інституція України — УПЦ (МП) — є структурною частиною Московського патріархату, а відтак потужним інструментом для забезпечення реалізації політики й ідеології «руского міра» на теренах України. Тому вище керівництво Української держави повинно докласти зусиль задля нейтралізації впливу Московського патріархату на український соціум.

3. Московський патріархат продовжує залишатися могутнім легальним механізмом гібридної війни та експансії кремлівської імперської пропаганди в Україні. До того ж має серйозну фінансову підтримку. З державного бюджету РФ на підтримку православної церкви виділено близько двох мільярдів рублів в рамках федеральної цільової програми «Зміцнення єдності російської нації». Майже мільярд з означених коштів передбачається витратити на заснування та функціонування духовно-просвітницьких центрів. Очевидно, що вони в різних іпостасях діятимуть саме на українських теренах.

<u>У цьому контексті доцільними будуть такі заходи</u>

1. Прийняття парламентом законопроекту № 1244 від 04.12.2014 року про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назв організацій, керівні центри яких знаходяться за межами України. У разі ухвалення нормативно-правовий акт зобов'яже УПЦ (МП) здійснити перереєстрацію та відобразити у своїй назві власну залежність від РПЦ, що покладе край введенню в оману мільйонів вірян українців.

2. Ініціювання перед урядом України питання про відмову пітвердження будь-яких майнових прав УПЦ (МП) на ключові національні святині — Свято-Успенську Києво-Печерську лавру, Свято-Успенську Почаївську лавру, Свято-Успенську Святогірську лавру. Неправомірно, що визначний культурний спадок Української нації належить церкві, котра не дбає про розвиток національної культури та духовності, а нівечить їх, що може призвести до вилучення українських святинь зі списку ЮНЕСКО як світових пам'яток культури.

3. Залучення як органами центральної влади, так і місцевого самоврядування до підготовки та реалізації соціально значущих проектів і програм, зокрема,

служби військових капеланів тільки тих православних інституцій, котрі виявили здатність до суспільно-патріотичного виховання своїх вірян.

4. Заборона в'їзду на територію України одіозним діячам та функціонерам РПЦ, діяльність яких спрямована на підрив територіальної цілісності й суверенітету держави, інспірацію міжцерковних та міжконфесійних конфліктів і ворожнечі, культивування у суспільній свідомості російських імперсько-шовіністичних ідеологем і дискредитацію українського народу та державної влади.

5. Люстрація чиновників, котрі своїми вчинками та діями гальмують процес конституювання Української Помісної Православної Церкви. На жаль, навіть у вищих органах державної влади продовжують обіймати не другорядні посади люди, які заради власної вигоди не тільки активно підтримують УПЦ (МП), а й свідомо виправдовують діяльність церкви-колабораціоніста окупаційного російського режиму.

6. Запровадження в Україні системи конкордатів (двосторонніх угод), тобто переведення взаємин між інститутами державної влади та релігійними організаціями у договірну площину шляхом внесення Верховною Радою України відповідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Такий механізм відповідає практиці багатьох країн Європи та створить умови для прозорих партнерських засад співпраці між суб'єктами суспільного простору, дотримання сторонами відповідних зобов'язань, спонукатиме релігійні організації працювати відповідально, на паритетних засадах і на благо всього українського народу.

7. Верховній Раді України для правового забезпечення організації служби військових капеланів у Воєнній організації України необхідно розробити і прийняти Закон України «Про службу військових капеланів» та відповідні зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

8. Міністерству оборони, командуванню Національної гвардії, Адміністрації Державної прикордонної служби України як військових капеланів залучати представників лише тих конфесій, керівні центри яких офіційно зареєстровані в державному органі України зі статусом Помісної Церкви згідно зі ст. 9, 12, 14, 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», і котрі реально працюють на зміцнення військово-патріотичного духу та морального здоров'я українських військовослужбовців України.

9. Реалізація комплексного (дипломатичного, організаційного, інформаційно-медійного тощо) сприяння з боку держави об'єктивному конституюванню Української Помісної Православної Церкви із центром у столиці України м. Києві, що відповідає як нормам церковного, так і міжнародного права.

Такий комплекс політико-правових заходів значно пришвидшить нейтралізацію викликів і загроз, котрі несе Україні агресивна зовнішня політика Росії засобами й механізмами Московського патріархату.

---

1. Выступление Министра иностранных дел России И.С. Иванова на VIII Всемирном Русском Народном Соборе, Сергиев Посад, 3 февраля 2004 года (отдельный оттиск) // Сообщения Министерства иностранных дел Российской Федерации. — 4 февраля 2004 г. — С. 6.
2. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. — 2009. — 3 ноября. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html
3. Патриарх Кирилл назвал россиян и украинцев «одним целым» // Кореспондент.NET. — 2009. — 23 августа. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tsn.ua/nauka_it/patriarh-kirilo-nazvav-rosiyan-ta-ukrayintsiv-odnim-tsilim.html — Назва з екрану.
4. Слово Святейшего Патриарха Кирилла после молебна на Владимирской горке в Киеве 27 июля 2009 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://patriarh.in.ua/uk/node/311
5. Слово Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла после возложения цветов к мемориалу жертвами массового голода 28 июля 2009 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://patriarh.in.ua/uk/node/336

6. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла в прямом эфире украинского телеканала «Интер» 28 июля 2009 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/text/706055.html
7. Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Никольском кафедральном соборе города Горловки 30 июля 2009 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/text/707934.html
8. Интервью Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла украинским тележурналистам 15 июля 2010 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/ua/db/print/1223637.html
9. Президенты России и Украины обсудили тему совместного празднования 1020-летия Крещения Руси. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=24831
10. Журналы заседания Священного Синода от 5–6 октября 2011 года. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/text/1639858.html
11. Патріарх Кирило помолився за збереження єдності Росії, України та Білорусі. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/moscow_patriarchy/48661/
12. Див. докладніше: *Здіорук С.І.* Служба військових капеланів: досвід функціонування в іноземних збройних силах // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 1 (10). — С. 236–245.
13. Слово Президента під час молитви капеланів–учасників АТО за мир та перемогу, 09.05.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://www.president.gov.ua/news/slovo-prezidenta-pid-chas-molitvi-kapelanivuchasnikiv-ato-za-37081
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 677-р від 2 липня 2014 р. «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80
15. Див. докладно: Здіорук С.І та ін. Україна та проект «русского мира». Аналітична доповідь. 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1594/
16. Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1422-19?nreg=1422-19&find=1&text=&x=2&y=6
17. Соглашения РПЦ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://libelli.ru/athe_act/aggreem.htm; Договор «О сотрудничестве Министерства образования Российской Федерации и Московской патриархии Русской Православной Церкви». — Москва, 2 августа, 1999 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://humanism.al.ru/ru/articles.phtml?num=000019; РПЦ ФСБ МП. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://retrans.in.ua/%D1%80%D0%BF%D1%86-%D1%84%D1%81%D0%B1-%D0%BC%D0%BF/
18. Россия является последней опорой для украинского православия — иерарх Украинской церкви. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=10586
19. Від УПЦ (МП) до УПЦ КП: інтерактивна карта переходів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/review/61901/; http://risu.org.ua/ua/index/articlesbytag?tag=12335; Патріарх Філарет: за час війни з Росією до Київського Патріархату перейшли сотні тисяч вірян. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/orthodox_relations/62983/
20. Журналы заседания Священного Синода от 5–6 октября 2011 года. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/text/1639858.html — Назва з екрану.
21. «Все, кто с Христом, должны прекратить кровопролитие»: интервью. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.interfax-religion.ru/?act=interview&div=396
22. Духовний лідер русинів закликає Росію активно освоювати Закарпаття. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/56703/
23. Там само.

24. Російські терористи на службі в Московського патріархату. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://informnapalm.org/ua/rosijski-terorysty-na-sluzhbi-v-moskovskogo-patriarhatu/
25. *Тимчук Дмитро*. Храми УПЦ МП на Донбасі служили складами зброї для російських військ (04 липня 2016 р.). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://apostrophe.com.ua/ua/article/society/2016-07-04/hramyi-upts-mp-na-donbasse-slujili-skladami-orujiya-dlya-rossiyskih-voysk/5939
26. Корректировал «арту»: священик УПЦ МП сбежал в Россию после службы «ДНР». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.obozrevatel.com/crime/06837-korrektiroval-artu-svyaschennik-upts-mp-sbezhal-v-rossiyu-posle-sluzhbyi-dnr.htm
27. Там само.
28. Єпископ з УПЦ (МП) назвав владу України «сатанинською». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/57682/
29. Там само.
30. Священнослужителі УПЦ (МП) не встали у Раді під час зачитування імен бійців АТО — Героїв України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/59943/
31. Деятели Русской православной церкви. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/text/53175.html;
32. Епископат РПЦ // Официальный сайт Московского патриархата. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/persons/30918/
33. Кураев сравнил речь Путина с «экскурсией для колхозников» // Slon. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://slon.ru/fast/russia/kuraev-sravnil-rech-putina-s-ekskursiey-dlya-kolkhoznikov-1192883.xhtml
34. Президент Путин полагает, что российскую безопасность укрепляют ядерное оружие и православие. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm

Serhii ZDIORUK,
Leading Researcher
at the Department of Humanitarian Security
of the National Institute for Strategic Studies,
Ph.D., Associate Professor, Honored Worker
of Science and Technology of Ukraine

MOSCOW PATRIARCHATE AS A MECHANISM OF AGGRESSIVE RUSSIAN FOREIGN POLICY AGAINST UKRAINE

Abstract. The article analyzes modern mechanisms of aggressive foreign policy of Russia. In terms of the hybrid war the article highlights the threats to the national security of Ukraine and the destabilizing role of the Moscow Patriarchate which extends its jurisdiction over the overwhelming majority of the Orthodox communities of Ukraine. The article highlights the special role of the Moscow Patriarchate in disseminating and consolidating the ideology of the 'Russian world' on the territory of the Ukrainian State. The article analyzes the use of the potential of the UOC-MP (MP) and the aggressive clericalism of the around-church social movements related to the UOC (MP), counteracting the formation of the Ukrainian Local Orthodox Church, etc.

The article provides recommendations on the effective application of political and legal instruments to counter threats from the side of Russia and to protect national interests of Ukraine. To this end, it is proposed to implement a set of measures of diplomatic, organizational, informational and media character, which fully correspond to both the norms of national and international law.

Keywords: hybrid war, Moscow Patriarchate, national interests of Ukraine, Russian aggression, the Orthodox Church, political and legal instruments of the Ukrainian State.

Валентина ПІСКУН,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу «Джерелознавство
новітньої історії України»
Інституту української археографії
та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України

ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН: УКРАЇНСЬКИЙ ДИПЛОМАТ ПІД НАГЛЯДОМ СПЕЦСЛУЖБ

Постать Олександра Шульгина — українського державного діяча, дипломата і науковця нині викликає все більше зацікавлень серед дослідників. З'являються нові публікації, в яких висвітлюються різні сторони його діяльності як в Україні в період революції, так і в еміграції. Діяльність О. Шульгина як одного з активних учасників прометейського руху 1920-х – поч. 1940-х років є також у сфері наукових зацікавлень польських, російських, грузинських та казахських істориків [1]. Американський історик Тімоті Снайдер, досліджуючи біографію Г. Юзефського, одного з найближчих соратників Ю. Пілсудського, зазначає, що «прометейський рух був антикомуністичним інтернаціоналом, призначення якого — розвал Радянського Союзу, створення незалежних держав з його республік… Прометеїзм був підтриманий європейськими державами, ворожими стосовно СРСР — морально Англією і Францією, політично і фінансово — Польщею» [2].

Із огляду на важливість політичних питань, а саме визнання присутності України як держави у світовому просторі, які доводилося здійснювати Олександрові Шульгину впродовж майже 40 років, постає запитання — а як спецслужби різних країн ставилися до цього українця і як оцінювали його роботу? Нині відомо, що Олександр Шульгин був дієвим учасником руху «Прометей», який розгортався за безпосередньої участі польських спецслужб. А оскільки після Другої світової війни документи Експозитури 2 Генерального штабу потрапили до СРСР, то найбільш активно їх публікацією займаються російські дослідники [3]. Відомо, що за дорученням Ю. Пілсудського справами прометейського руху займалася Експозитура № 6 II відділу Генерального Штабу у Варшаві, яка 1929 року була перейменована в Експозитуру № 2. Довгий час нею керував Едмунд Харашкевіч [4].

Із 71 року свого життя 34 Олександр Шульгин прожив у Франції. Усі роки французька поліція ретельно стежила за діяльністю політичних емігрантів. В Архіві Поліції Парижа зберігається «Дос'є» [5] на Олександра Шульгина та його сина Ростислава. Папка № 42.133 Sulgin. Chuolguine Alexandre. Chuolguine Rostislaw. містить 38 сторінок. Документи хронологічно охоплюють період

з липня 1930 до 1953 року. Це рапорти Префектури поліції Парижа про самого Шульгина, його перебування у Франції та про його родину (дружину Лідію Бублик та сина Ростислава). Папка № 16.284 Alexandre Choulguine містить 22 документи, що охоплюють період з квітня 1940 до 1958 року, більшість документів надруковані друкарською машинкою. Тематично це також рапорти поліції про діяльність О. Шульгина. Варто зазначити, що в усіх документах, де йдеться про біографію О. Шульгина, невірно зазначено дату його народження — 17 липня 1888 року (а мало би бути 1889 р.). Також зазначається в донесеннях, що він не порушував французького законодавства щодо перебування в країні.

Проте за щільною завісою залишається важливе питання: як спецслужби СРСР реагували на міжнародну діяльність Олександра Яковича як міністра закордонних справ УНР в екзилі (1926–1936; 1939–1940; 1945–1946 роки), на його взаємини з провідними політиками того часу, активну пропагандистську та публіцистичну роботу.

До певної міри прояснюють це питання деякі документи, що стали нам доступні із Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України. Хоча вони мають спорадичний характер і вповні не розкривають суті всієї роботи службистів у плані розробки особи (стеження за діяльністю Шульгина, дискредитація як політика, вербування, перлюстрація листування тощо), все ж дають можливість скласти судження про те, наскільки український політичний діяч в еміграції був небезпечний в антирадянській діяльності в Європі та створював загрози для СРСР завойовуванням українцями авторитету в міжнародних колах. Слід також враховувати, що важливі агентурні донесення не лише аналізували представники спеціальних служб, а й часто повторно перевіряли їхній зміст. Як джерело агентурні донесення мають суб'єктивний характер у своїй оповідній частині, але чітко окреслюють саму подію, її хід, дієвих осіб.

Документи, які ми аналізуємо, це здебільшого агентурні донесення про стан справ у середовищі української еміграції й зокрема тієї, що підтримувала Уряд УНР. Ця інформація надсилалася в Іноземний відділ ГПУ, 3-тє відділення, секретний відділ. Авторів донесень виявити складно, вся інформація надавалася під грифом «совершенно секретно», а самі агенти зашифровані під певними цифровими позначеннями або псевдонімами. Як відомо, ОДПУ СРСР мало такі відділи: контррозвідувальний, іноземний, секретний, особливий, спеціальний, інформаційний, оперативний, транспортний, політичного контролю (цензури), східний, відділ прикордонної охорони. Організація держбезпеки на місцях повторювала структуру московського управління в дещо зменшеному масштабі. На місцях були відділи — філіали московських. Усі документи надсилали для виконання з Москви до республіканських контор ГПУ. Політичними емігрантами та їх діяльністю займався іноземний відділ, а за потреби залучали й інші. Слід наголосити, що українські політичні діячі стали об'єктом стеження Всеросійської надзвичайної комісії (ВНК) з моменту створення цього органу (грудень 1917 року, з 1922 — ДПУ), а згодом найпопулярнішим і доволі ефективним методом проникнення в середовище політичних емігрантів став метод легендування антирадянських підпільних організацій (до того ж, як в УСРР, так і за кордоном).

Усе те, що стосується діяльності Уряду УНР і українського питання, надходило в іноземний відділ за номером 7. Як правило, всі повідомлення з центру на місця надсилалися російською мовою (російською перекладалися і перлюстровані листи українських політиків) і лише донесення деяких агентів, резидентів (інформаторів) подавалися машинописом українською. Активізація роботи радянських спецслужб щодо діяльності української політичної еміграції припадає на середину 1920-х років. Російські дослідники В.К. Билінін, А.А. Зданович, В.І. Коротаєв наголошують, що слід мати на увазі, що в Західній Україні (в Галичині та на Волині) Розвідупр РККА («Рабоче-крестьянской красной армии») вів військову роботу (включно з організацією бойових сотень і так званої «активної

розвідки», тобто вторгнення в межі іншої держави перевдягнених бойових груп) аж до лютого 1925 року, після чого управління було передано у відання Комуністичної партії Польщі на польській коронній території і КПЗУ на українських теренах. Постановою Політбюро ЦК ВКП(б) від 25 лютого 1925 року припинено подальшу роботу Розвідупру РККА, а всі справи передано до іноземного відділу ОДПУ. Об'єктами для стеження, виявлення інформації про діяльність стають українські політичні діячі, які зорганізовувалися в країнах Європи для відстоювання незалежності України та чинення спротиву російським більшовикам.

Олександр Шульгин був одним із провідних українських діячів, який проторював шлях для українців у міжнародній політиці. Важливо зауважити, що ще до призначення його очільником МЗС УНР в еміграції (1926 рік) він, знайомлячись з політичними діячами Заходу, завжди іменував себе міністром закордонних справ УНР. Документи радянських спецслужб характерні тим, що всю діяльність О. Шульгина розглядають крізь призму причетності його до функціонування Уряду УНР та боротьби за незалежність України на міжнародній арені. Так, зокрема, в донесенні «Робота уенерівців закордоном і на території С.Р.С.Р.» (тут і далі переклад з російської. — *Авт.*) зазначається: «Роботу уенерівців можна розділити на три частини: I. Дипломатична "обробка" західноєвропейських держав. Ця робота полягає в наступному: а) агітація про створення Української Народної Республіки; б) інформування про Україну західноєвропейський дипломатичний і політичний світ; в) підготовка західноєвропейських держав до миттєвого визнання УНР на випадок падіння більшовизму в Україні; пошук засобів для роботи за кордоном і на території України. II. Робота в середовищі української еміграції… III. Нелегальна робота…

Центром для розгортання цієї роботи є Париж, де постійно перебувають деякі з міністрів УНР, а саме: прем'єр-міністр УНР В.К. Прокопович, міністр закордонних справ О. Шульгин (хоча він і числиться професором Українського університету в Празі. В навчальному році, наприклад, 1928/29 р. він вважався у відпустці і лекцій не читав). Професор Шульгин є також членом міжнародного Наукового Інституту в Парижі, він є спеціалістом з Французької історії. Це йому дає прекрасні можливості знайомитися з французькими вченими, політичними і дипломатичними діячами. Хоча він і не має великого дипломатичного обдарування за своєю природою, але прекрасне знання французької мови, французької, особливо політичної, історії, дає йому великі можливості для ведення дипломатичної роботи від УНР у Франції.

Українським Пресовим Бюро в Парижі відає молодший брат Шульгина (йдеться про Миколу. — *Авт.*). Відзначається цей Шульгин 2-й знанням іноземних мов і працездатністю.

Ця четвірка — Прокопович, Шульгин-1-й, Шульгин-2-й і Токар-Токаржевський ведуть основну дипломатичну роботу УНР як у самій Франції, так і в інших західноєвропейських країнах.

Значних результатів з зовнішнього боку від цієї роботи не видно. Але, за заявами Шульгина, зроблено вже багато для майбутнього визнання УНР. Про Україну тепер всі держави добре поінформовані, і вона вже не є чимось маловиразним для західних європейців, як це було на початку її боротьби за незалежність. Головне те, що нині Франція, а особливо Англія, прийшли до висновку, що СРСР повинен бути розділений на декілька самостійних держав» [6].

Найбільш мотивованим епітетом, що ним радянські спецслужби наділили О. Шульгина, був «безпринципний петлюрівець». Вони правильно відзначили важливу рису у характері Олександра Яковича — намагання порозумітися з опонентом за будь-яких обставин, знайти вихід у безнадійних ситуаціях, але витлумачили її на свій лад. Службісти і їхні прислужники-«інформатори» не могли не визнати і те, що хоча О. Шульгин «хворобливий і нервовий, але найбільш освічений і вихований серед українців» [7].

З-поміж напрямів міжнародної політичної діяльності О. Шульгина слід відзначити організаційну роботу зі згуртування української еміграції під головним гаслом і водночас «брендом» — «боротьба за відновлення самостійної держави українців Української Народної Республіки». Вона полягала у створенні українських структур, які підвладні УНР в різних країнах світу, налагодженні контактів з іноземними політичними діячами та дипломатами, входженні в легальні міжнародні структури під знаком УНР, творенні власного культурного і освітнього простору в країнах проживання, пропагандистській діяльністі.

Упродовж 10 років (1929–1939) О. Шульгин очолював Головну еміграційну раду і представляв інтереси українських емігрантів. В сучасній українській історіографії домінує твердження про те, що різні політичні середовища не просто конкурували між собою, а ворогували, а отже, апріорі жодних домовленостей і співпраці між ним не могло бути. Однак документи, що їх надсилали агенти до Москви та Харкова, засвідчують про співпрацю різних політичних груп у боротьбі за відновлення України як незалежної держави. А інструментом для інспірування протиріч були заслані в їхні ряди московські агенти. 22.XII.1932 іноземний відділ ДПУ розіслав під грифом «цілком таємно» інформацію від «джерела 300» таким особам: Балицькому, Реденсу, Карлсону, Леплевському, Кривцу, Розанову, Соколинському під назвою «У.Н.Р.». Про важливість інформації свідчить широке коло осіб, яким вона була надіслана для відповідного реагування. В ньому зазначалося: «На з'їзді уенерівців, який відбувся передминулого місяця, обговорювалися питання, головним чином пов'язані з загальним положенням, себто теперішньою політичною ситуацією в світі. Об'єднання всіх сил української еміграції та внутрішньої консолідації сил уенерівців. Доклади на ці теми мали головним чином Шульгин, генерал Сальський, Яковлев, Лотоцький, проф. Паращук та ин. Звичайно, головним і цікавим був доклад Шульгина. Тут коротко ще раз зазначу, що доклад Шульгина про міжнародну політичну ситуацію, зі слів докладчика, є дуже стріляючий справами уенерівців, себто в прикладі якогось конфлікту уряд УНР буде визнаний законним урядом України. Загалом тут зазначу лише, що скрізь у світі, за Шульгиним, думка змінилась на користь нашої справи, а це є заслугою української еміграції, організованих її членів і одиниць. Шульгин вже підготував грунт для другого докладчика, проф. Яковлева на тему "Консолідація української еміграції"» [8]. У донесеннях агентів у другій половині 1920-х років неодноразово фігурують у переговорах з представниками УНР Євген Коновалець та різні особи — представники гетьманського руху.

У 1930-х роках основним полем міжнародної діяльності О. Шульгина був Форум Міжнародної Унії для Ліги Націй, до того ж у 1933–1938 роках він був постійним головою Унії. Про вибори Шульгина на посаду голови спецслужби СРСР відразу отримали інформацію такого змісту: 8. XII.32. «джерело 300. В/160. Т. Луневу, д. № 7. "Професора Шульгина в Парижі немає. Він був у Празі, а тепер тимчасово перебуває в Женеві. «Українське Товариство прихильників Ліги Націй» переобрало своє правління на 1932/33 рік. Замість Яковлева обрано проф. Шульгина, а заступником Яковлева — Косенко, генеральним секретарем проф. Р. Смаль-Стоцький, секретарем інж. Бокитько. А делегатом при секретаріаті Унії в Брюселі обрано інж. Юрка Яковлева"» [9]. Тобто будь-які зміни чи в керівництві української еміграції, чи в формах і методах її діяльності відразу ставали відомими радянським спецслужбам.

Про постійну зайнятість Шульгина, його поїздки до різних країн свідчить один із листів до Лідії Михайлівни та Івана Дмитровича Шишманових від 2.VII.1926. Зокрема, він зазначав: «останній рік моє особисте життя якось одходить навіть для мене на другій плян. Досить сказати, що від осени 1925 року я побував двічі у Львові, раз у Варшаві, тричі в Парижі і за тиждень знову туди їду» [10]. Олександр Якович не просто так проживав у різних країнах світу, він налагоджував

контакти з емігрантами, читав лекції тощо. Ось як про це доповідали радянські агенти у 1932 р.: «Цими днями був у Празі Шульгин, який розповідав дуже багато цікавого про міжнародний стан річей. Загальний посудок його, що на осінь мусить прийти до конфлікту, в якому уенерівці будуть відогравати немаловажну ролю. Отже, на його думку, зараз вже світ підготовлений щодо України, її самостійности, він, Шульгин, твердить, звичайно, що за свою свободу ми, Українці, мусимо заплатити, бо ніщо даром не робиться, – каже Шульгин. Очевидно, що уенерівці вже зробили й деякі умови з відповідними чинниками. Що торкається організації українців емігрантів, то Шульгин запевняє, що вона зараз закордоном пройде якнайліпше, бо зараз навіть у Сербії не буде перешкод, як обіцяно зараз Шульгинові відповідними чинниками.

Таким чином, організація емігрантів зараз пройде добре, про це торкатися немає чого, всю вагу, каже проф. Шульгин, треба звернути на Україну зі збільшеними силами потрібно працювати і то систематично, бо свого часу там на Україні, хоч і роблено багато, але проводилося все повільно. Нам, українцям, треба взяти на увагу большевицькі методи, як агітації, так і всього іншого. Отже, зі всього видно, що уенеровці одержали гроші, зараз приступлять до діла, біда лише, що немає певних людей для посилки на Україну, як висловився Словінський (потрібно Славінський. — *В.П.*), а тим на Україні також особливо довіряти неможливо і то з тих причин, що всі вони там знаходяться під гострою контролею, та загалом у тяжких умовах існування» [11]. Для більшої координації роботи у справі опору СРСР українські емігранти у квітні 1932 року розпочали переговори з російськими монархістами, ініціаторами їх були В. Сальський і О. Шульгин. Переговори тривали майже півроку, і навіть І. Фещенко-Чопівський дав економічний висновок про наслідки можливої співпраці. Проте, як зазначає у доповідній агент, «Шульгин помітив нещирість російських угрупувань, а по-друге, що японський посол Сато в розмові з ним недвозначно заявив, що ідея української державности, на його погляд, не в'яжеться з планами росіян на відбудову Великої Росії» [12]. У 1932 році були і спеціальні донесення «джерел 100, 109» «Про Шульгина». Слід зазначити, що агенти доволі детально інформували центр про перебування Шульгина в Чернівцях, бо переповідають навіть дрібні деталі. «13/XI 32 р. в Чернівці із Бухареста приїздив Шульгин і увечері того ж дня в Українському Народному Домі був концерт українського хору, де був присутнім Шульгин. Один із українців привітав його, як українця і заслуженого професора, міністра і дякував за надану честь. Переповнена зала була оглушена аплодисментами. 14/XI увечері Шульгин читав лекцію про Драгоманова. У вступному слові він сказав про те, що повертається із Софії, де був присутній на відкритті пам'ятника Драгоманову. На шляху побував у Бухаресті…». Оповідається зміст лекції і акцентується увага на тому, що в підсумку Шульгин наголосив: «…ми в недалекому майбутньому сподіваємося перевезти до Києва труну Петлюри і на Софійській площі звести пам'ятник (це при створенні української самостійної держави, що було його лозунгом)» [13]. Вочевидь російські спецслужби зробили все, щоб ці слова Шульгина не збулися і через 85 років.

Особливо значну роботу проводили радянські спецслужби, щоб зіткнути українців з українцями у справі західноукраїнських земель Галичини і Волині, які після 1923 року опинилися під владою Польщі. А оскільки представники УНР в еміграції продовжували співробітництво з польськими урядовими чинниками, то слід було підбурювати галичан і наддніпрянців у боротьбі між собою, а не у відстоюванні незалежної України. Події 1929–1930 років на Галичині, пацифікація, проведена польською владою у вересні–листопаді 1930 року за наказом Юзефа Пілсудського із застосуванням поліції та армії проти українського цивільного населення, викликала розголос у всьому світі. А отже, й представники УНР мали реагувати відповідним чином. Перед ними стояла дилема, чи будуть вони

в подальшому співпрацювати з польським урядом. Стояло навіть питання про перенесення центру УНР із Варшави до іншої європейської країни. Про що радянські агенти 20.XII.1930 доповідали: «19 листопада у проф. Яковлева відбулася таємна нарада з приводу подій в Галичині. На нараді були: Яковлев, Славінський, Сірополко, Шульгин і д-р Мелешко. Проф. Яковлев зачитав листа ген. Сальського, адресованого йому, в якому останній просить, щоб Празька урядова група висловилася з приводу подій в Галичині. Яковлев заявив, що становище в Галичині трагічне і ми, уряд УНР, опинилися в двозначному становищі, в результаті чого від нас може відійти вся еміграція. Ми повинні вирішити, чи ми будемо й надалі продовжувати співробітництво з поляками чи ні. Решта присутніх нападали на поляків і висловилися за розрив з ними. Шульгин заявив, що в питанні перенесення Центру УНР в Париж він уже дещо зробив і далі буде працювати в цьому напрямку» [14]. Як зазначається далі, було підготовлено листа Сальському про те, що Празька група висловлюється за розрив з поляками і переїзд УНР в іншу країну. Олександр Шульгин на одному із засідань Унії Ліги Націй в жовтні 1930 року підтвердив відомості про терор проти українського населення в Польщі. А на з'їзді Унії у Брюсселі (лютий 1931 р.) та у Перуджі (жовтень 1931 р.) виголосив промови на захист прав українців Галичини. А після підписання поляками договору з СРСР у 1932 р., між урядом УНР і польськими урядовими чинниками зникла довіра, і українці вели й свою власну гру у політичних стосунках із різними країнами, особливо з Англією, Францією, Японією. Відомо, що в 1934 р. О. Шульгин зробив доповідь про проблеми України в Королівському міжнародному інституті міжнародних справ у Великобританії.

Аналізуючи «Справу оперативного листування 1928–1929 рр. Гетьманцы, УНДО. Разное», дізнаємося і про ту важливу роботу, яку проводив Шульгин з налагодження зв'язків з представниками інших народів, упокорених Москвою. Це зв'язки з представниками Азербайджану, Грузії, Туркестану з метою взаємного обміну інформацією та організацією спільних видань, спрямованих для ознайомлення світу зі своїми країнами. Інформація агентів про діяльність Олександра Яковича надходила як з європейських країн, так і з Константинополя через Одеський відділ ГПУ. Ось одне із таких повідомлень. «Забелло [15] у Расул-Заде. В останнє відвідування його Забеллою Расул-Заде [16] повідомив про те, що одержав листа від професора Шульгина, в якому той прохає його посприяти, підтримавши українську справу. Расул-Заде повідомив, що на днях вийде № 1 нового їхнього журналу "Одлу-Юрт", в якому буде передруковано статтю із "Тризуба", замітка з питання появи в англійській пресі великої статті пані Сецілії Генбарі про необхідність самостійної України для спокою Європи» [17].

3 липня 1934 року за ініціативою колишніх міністрів закордонних справ Грузії Євгена Гегечкорі та Української Народної Республіки Олександра Шульгина створено Комітет дружби народів Кавказу, Туркестану й України. Головою Комітету обрано Олександра Шульгина, заступником — Мустафу Чокая, секретарем — Аббаса Атама Алібекова. Членами Комітету стали: Мір Якуб Мехтієв і Аббас Атам Алібеков від Азербайджану, Акакій Чхенкелі від Грузії, Ібрагім Чулік від Північного Кавказу, Мустафа Чокай від Туркестану, Олександр Шульгин та Іларіон Косенко від України. В префектурі поліції Парижа 12 липня 1934 р. під № 2.030 зареєстровано Статут товариства, підписаний О. Шульгиним [18].

Радянські спецслужби десятиліттями відстежували й відповідним чином реагували на відносини українців з представниками інших народів колишньої Російської імперії, намагалися завадити їхнім ініціативам у боротьбі з радянським тоталітаризмом, терором в СРСР та за його межами. Ось як про відкриття Клубу «Прометей» у Парижі оперативно писалося в агентурному донесенні: «Прометей. 9.III.39 р. 5 березня в 9 годин вечора відбулося офіційне відкриття прометеївського клубу у Франції. Від українців був присутнім Шульгин (редактор Про-

метейського вісника і по суті керівник Прометейського руху у Франції), генерал Удовиченко, інженер Білий (голова Кубанських самостійників)» [19]. І далі йшов детальний опис того, як проходив захід.

Об'єктом для стеження радянських спецслужб були і рідні Шульгина, які з 1923 року поживали в м. Рівне. Так, наприклад, у доповідній записці «Про діячів У.Н.Р. в Рівному» при переліку активних прихильників посла в польський Сейм Скрипника (племінника Петлюри) під № 5 числиться «Іщук — 50 років, родом з Галичини, одружений на сестрі Шульгина Олександра, теперішнього міністра закордонних справ УНР. Іщук служить в Рівненському сеймику, а його дружина учителює в українській гімназії» [20]. Про всі поїздки Шульгина в Рівне також йшли доповідні записки в Москву.

Стеження за діяльністю О. Шульгина продовжувалося і після Другої світової війни. Так, у «Довідці по листу № 2 /ЭМ від 27/IX-1947 р. а Гаагу тов. Лузину по §2» читаємо: В Листі повідомляємо дані про те, що в 1946 році в Гаазі відбувся конгрес т.з. «Прометейської Ліги», про прийняття організацією нової назви. Про випуск маніфесту… Одним із лідерів цієї організації є відомий український націоналіст Шульгин Олександр Якович, колишній прем'єр-міністр т. з. УНР, проживає нині в Парижі. Просимо інформувати нас про діяльність цієї організації та її керівництво» [21]. Надходили вказівки в резидентури Відня, Праги, Варшави, Парижа, Брюсселя, Рима, Лондона про необхідність збирати інформацію про перемовини між українськими емігрантами щодо створення «Центрального Українського Уряду» в 1947 році, куди входив і О. Шульгин, та інші повідомлення.

Отже, постать Олександра Шульгина як українського політичного діяча, дипломата була об'єктом для зацікавлень різних спецслужб, проте особливо пильно за його діяльністю стежили радянські розвідники та інформатори. Сила дієвості ширення в міжнародних колах українського питання стала настільки актуальною, що потужна машина великої держави СРСР уже не змогла її здолати ні силою терору всередині країни, ні потугою пропаганди, залякувань, вербувань, вбивств у середовищі політичної еміграції.

1. Див.: *Піскун В.* Олександр Шульгин «Fatum історії»: Українці й Україна в боротьбі за незалежність // Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці: збірник наукових праць та документів: наукове видання / упоряд. В. Піскун. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2016. — С. 65–69. Здійснено історіографічний аналіз праць про О. Шульгина. Шкода, що в деяких сучасних закордонних публікаціях (хоча й українських авторів) трапляються фактографічні помилки як у викладі біографії О. Шульгина, так і щодо інших питань. Так, наприклад, в публікації Олени Гуменюк закралися помилки: дата виходу журналу «Prométhee» не 1925 рік, а листопад 1926; неправильно зазначено назву часопису, що видавався в Болгарії, це був «Украинско-Български преглед», Українське Товариство Ліги Націй створене не в 1920, а в 1921 році; Д. Чижевський ніколи не був членом Української радикально-демократичної партії та ін. Див.: Elena Gumeniuk. Внешнеполитическая деятельность Александра Шульгина в Украине и на эмиграции в первой половине XX века / NOWY PROMETEUSZ, 2016, N 10, S. 84 – 94.
2. *Timothy Snyder.* Sketches from a Secret War. A Polish Artist's Mission to Liberate Soviet Ukraine, Yale University Press 2005, pp. 40–41.
3. Див.: *В.К. Былинин, А.А. Зданович, В.И. Коротаев.* Организация «Прометей» и «прометейское» движение в планах польской разведки по развалу России/СССР. — Москва: Кучково поле, 2007. — С. 318–414.
4. *Edmund Charaszkiewicz:* Referat o zagadnieniu prometejskim (12 luty, 1940). Charaszkiewicz, Edmund, Andrzej Grzywacz, Marcin Kwiecien, and Grzegorz Mazur: Zbior Dokumentow Pplk. Edmunda Charaszkiewicza, Fundacja CDCN, 2000, pp. 64–67.
5. Archives de la préfecture de Paris (Paris, France). − Carton, W0936, Sulgin. Chuolguine Alexandre. Chuolguine Rostislaw, № 42.133; Carton, 77 W1455, Sulgin Alexandre, № 16.284. *Автор висловлює щиру подяку грузинському історику Георгію Мамулії за надані фотокопії документів із зазначеного архіву.*

6. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України. — Арх. № 12617, т.1, арк. 173–175.
7. Там само, арк. 215.
8. Там само, арк. 337.
9. Там само, арк. 274.
10. *Якімова А.М.* Листування Олександра Шульгина з родиною Шишманових у 1922–1932 роках (за матеріалами Наукового архіву Болгарської академії наук) // Сумський історико-архівний журнал, 2012, № XVI−XVII, с. 56.
11. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України. Арх. № 12617, т.6, арк. 215.
12. Там само, арк. 235.
13. Там само, арк. 300–301.
14. Там само, т.1, арк. 433.
15. Микола Забелло (Забілла), сотник Армії УНР, громадський діяч у Стамбулі (Туреччина). Був секретарем у представника УНР в Туреччині Володимира Мурського.
16. Мамед Эмин Ахунд Гаджи Молла Алекпер оглы Расулзадé — азербайджанський державний і громадський діяч, голова Національної Ради Азербайджану в 1918 р., очолював ЦК партії Мусават, у 1922 р. емігрував з РСФРР
17. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, арх., т.4, арк. 41.
18. ARCHIVES DE LA PRÉFECTURE DE PARIS (PARIS, FRANCE). — CARTON ASS 2066. COMITE D'AMITIÉ DES PEUPLES DU 'CAUCASE, DU TURKESTAN ET DE L'UKRAINE'.
19. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, № 12617, т.1, арк.177.
20. Там само, т. 6, арк.198.
21. Там само, арх. № 6687, т.1, арк. 228.

Valentyna PISKUN,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Sources
of the Early Modern History of Ukraine of the
M.S. Hrushevskyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies
of NAS of Ukraine

OLEKSANDR SHULHYN: UKRAINIAN DIPLOMAT UNDER SURVEILLANCE OF SECRET SERVICE

Abstract. The article describes the life and activity of Oleksandr Shulhyn — a Ukrainian statesman, diplomat and scholar. His personality provokes an increasing interest among researchers. The new publications revealing various aspects of his activity both in Ukraine during the revolution and in emigration have been found.

The author states that the personality of Oleksandr Shulhyn as a Ukrainian political figure and diplomat was often in focus of various secret services. Notably, his activities drew special attention of Soviet intelligence officers and informants. The family of Shulhyn was also under surveillance of Soviet intelligence services. It is now known today that Oleksandr Shulhyn was an active participant of the Prometheus movement, in which the Polish secret services was involved. Documents from the Branch State Archives of the Foreign Intelligence Service of Ukraine cover this issue as well. They provide an opportunity to assess an extent, to which the Ukrainian political activist in exile endangered pro-Soviet activities in Europe and posed threat to the USSR, as the Ukrainians were winning recognition of the public opinion.

The author considers that the interest in the Ukrainian issue among international communities has become insomuch topical that a strong mechanism of the superpower of the USSR could no longer suppress the pressure of terror in the country and propaganda, enlistment, murders in the setting of political emigration.

Keywords: Foreign Intelligence Service of Ukraine, USSR, terror, intelligence.

Михайло СТАНЧЕВ,
*доктор історичних наук, професор,
іноземний член Болгарської академії наук,
завідувач кафедри нової та новітньої історії
історичного факультету Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна*

Анотація. У статті йдеться про те, як навесні 1918 року урядом РСФРР було розпочато переговори з урядом УНР, з надією на відновлення радянської влади в Україні та приєднання України до Росії. Керівником російської делегації було призначено Х.Г. Раковського, який змушений був проявити неабиякий дипломатичний хист, аби за умов досить жорстких вказівок російського уряду добитися взаємоприйнятних рішень. У статті аналізується діяльність Християна Раковського як майбутнього дипломата, його вміння вислухати опонента, оцінити його позицію і намагатися досягти розумного компромісу.

Ключові слова: Раковський, Шелухин, українсько-російські переговори, Крим, розбіжності, демаркація, договір.

УЧАСТЬ ХРИСТИЯНА РАКОВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕГОВОРАХ 1918 РОКУ

Навесні 1918 року, зберігаючи надії на відновлення радянської влади та приєднання України до Росії, уряд РСФРР був змушений, не без тиску з боку Німеччини, розпочати переговори з урядом УНР.

Ситуація, що склалася, вимагала зміни шовіністичного курсу щодо України, який завзято проводився за часів «п'ятаковщини», коли тимчасово на значній частині території України було встановлено радянську владу (лютий — березень 1918 р.). Свідок подій у Києві історик Н.П. Полетика розповідає: «… більшовики заборонили українські газети й конфіскували українські друкарні, зачинили українські книжкові магазини й українські школи. Портрети Шевченка зривали зі стін і топтали ногами. Розмовляти на вулицях українською мовою стало небезпечно. Київські газети друкували списки розстріляних українських соціалістичних діячів» [10, с. 115]. Подібні факти наводить у своїх спогадах В.А. Антонов-Овсієнко [3, с. 87], а також І. Майстренко у своїй науковій розвідці [8, с. 49]. Рішенням ВУЦВК і РНК РСФРР 16 квітня 1918 року було сформовано делегацію для переговорів з українською Центральною Радою, які планувалося провести в Курську.

Керівником російської делегації було призначено Х.Г. Раковського, до її складу ввійшли Д.З. Мануїльський, Й.В. Сталін й М.П. Томський, а також експерти вій-

ського комісаріату і генерального штабу, комісаріатів торгівлі, шляхів сполучення та інших організацій [2, спр. 109, а. 14–15]. Коли делегація виїхала до Курська, Ленін скасував щойно прийняте рішення щодо голови делегації — він усунув Раковського і призначив Сталіна. Делегація про це довідалася вже на шляху до Курська. Після приїзду до Курська Х. Раковський негайно зв'язався з Леніним, висловив невдоволення щодо такого рішення і заявив, що вважає у такому випадку своє перебування в делегації зайвим. Зрештою справа владналася, і Х. Раковський залишився головою делегації.

Х. Раковський в Києві під час переговорів, 1918 р.
C. Rakovsky at negotiations in Kyiv, 1918

Російська делегація, що розмістилася в закутковій будівлі курського дворянського зібрання, марно чекала на українську сторону. У призначений час переговори не розпочалися, українські делегати в Курську не з'явилися. Невдовзі надійшли відомості, що делегація УНР виїхала з Києва і 28 квітня, перебуваючи на станції Ворожба, звернулася до Раднаркому Росії з питанням про умови, час і місце мирних переговорів. Пропонувалося, зокрема, розпочати їх у Ніжині, тобто на території України. У зв'язку з тим, що початок переговорів відклався, 30 квітня за підписами Сталіна, Раковського і Мануїльського в Київ було надіслано телеграму, в якій повідомлялося, що радянська делегація відправила парламентаріїв на Кримський, Донський, Воронезький, Курський та Брянський «фронти» для переговорів про припинення воєнних дій і визначення демаркаційної лінії [2, спр. 109, а. 17].

Справді, у наступні дні розпочалися переговори про визначення демаркаційної лінії між російськими, з одного боку, та німецькими та українськими військами з другого, на окремих ділянках або «фронтах». 7 травня було підписано угоду про примирення на Курському «фронті» [2, спр. 530, а. 3]. Однак і після цього (здебільшого через невиконання радянськими командирами наказів Москви) на лінії припинення вогню виникали численні інциденти.

Належної серйозності щодо переговорів з Україною російська сторона не виявляла. Того ж дня, коли планувалося розпочати ці переговори, в урядових «Известиях» було надруковано передову статтю з відвертими образами на адресу української влади, Центральної Ради України, яка «за допомогою німецьких сил намагається відокремити український народ від російського лісом багнетів». Посилаючи братнє вітання «всім борцям за єдність трудового російського і українського народів», газета заявляла: «Яким би не був важким сьогоднішній день для них і для нас, перемога буде завтра нашою» [7, 28 квітня].

Однак уже через день після прибуття радянської делегації до Курська надійшли відомості, що 28 квітня 1918 р. при підтримці німецьких військ, командування яких не довіряло голові Центральної Ради М.С. Грушевському, а також членам ради — соціалістам В.К. Винниченку, С.В. Петлюрі та іншим, в Києві стався державний переворот, в результаті якого владу Центральної Ради було повалено. А 29 квітня відбувся т.зв. «з'їзд хліборобів», на якому гетьманом України було проголошено одного з нащадків давнього гетьманського роду, колишнього генерала царської армії П.П. Скоропадського [16, p. 210].

Про ці події делегати з Курська повідомили Кремль. Протягом кількох днів тривали наради прямим дротом із Леніним і Чичеріним, який в січні 1918 року повернувшись з Великобританії, заступив Л.Д. Троцького на посаді наркома

закордонних справ і підписав від імені Росії Берестейський мир 3 березня того ж року. Ленін і Чичерін вважали, що реальною владою в Україні є німці, а не уряд гетьмана, який вони розглядали як тимчасовий, і що вести переговори з питань, пов'язаних з Україною, слід з окупантами. Це була вочевидь нереалістична, екстремістська позиція, яку Раковському вдалося змінити. Було домовлено, що до Києва поїде секретар делегації П.А. Зайцев. Ленін підтвердив його повноваження на ведення з урядом гетьмана переговорів про припинення воєнних дій на українсько-російському кордоні і про узгодження часу та місця мирних переговорів. Зі свого боку, німецьке командування рекомендувало П.П. Скоропадському розпочати діалог з Москвою. Попередні переговори Зайцева, що прибув до Києва 7 травня, проходили успішно. Тим часом гетьманська місія у Москві передала НКЗС пропозицію України розпочати переговори у Києві [2, спр. 525, а. 1].

17 травня Ленін підписав розпорядження про призначення Х.Г. Раковського і Д.З. Мануїльського повноважними представниками РСФРР для ведення переговорів з урядом П.П. Скоропадського. Й.В. Сталіна і М.П. Томського відкликали до Москви, а Раковський і Мануїльський разом з технічним апаратом того ж дня виїхали з Курська до Києва (за іншими даними делегація виїхала 20 травня). Формально головою делегації спершу був Сталін, який особливим листом передав свої повноваження Раковському. Другим офіційним делегатом був Мануїльський. Секретаріат делегації очолював П.А. Зайцев, якому допомагали М.І. Грановський і Б.Г. Черкунов. При делегації діяли друкарське бюро, дипломатичні кур'єри та група експертів — з міжнародного права (професор А.А. Немировський), з інших юридичних питань (А.М. Ждан-Пушкін), військових справ (генерал П.П. Ситін і С.І. Одинцов), а також від комісаріатів фінансів, шляхів сполучення, торгівлі і промисловості, продовольства. Як «журналістка» мирної делегації в Києві перебувала і дружина Раковського Олександріна Георгіївна. Делегація мала шість телеграфістів, чотири стенографа, чотири друкарки. Охороняв все це значне представництво загін латиських стрільців [1, спр. 11, а. 12, 30, 49 та ін.].

Переговори розпочалися 23 травня. Напередодні Раковський провів прес-конференцію, де заявив, що російська делегація прибула для того, щоб ліквідувати всі непорозуміння між Українською державою і РСФРР, що радянська Росія має намір будувати добросусідські відносини з Україною, маючи на увазі ті економічні, соціальні та культурні питання, у розв'язанні яких зацікавлені обидві держави. «Наш уряд рахується з фактом самовизначення українського народу, що входило раніше в нашу партійну програму, а згодом і в урядову, коли ми стали при владі, — сказав Раковський. — [...] ми впевнено заявляємо, що Радянська влада ніколи не буде перешкоджати самовизначенню українського народу» [9, 23 червня]. Подібна заява Раковського викликала надії. Однак українська громадськість сприймала її з пересторогою, вважаючи (цілком слушно), що у програмі більшовиків лозунг самовизначення мав не принциповий, а тактичний характер. Раковський розумів, наскільки важко буде реалізувати ідею самовизначення народів у практиці більшовицького державного управління. Він, мабуть, не до кінця усвідомлював лицемірство і кон'юнктурність лозунгу самовизначення націй у політичній філософії Леніна. Було цілком очевидно, що Х.Г. Раковському доведеться проявити неабиякий дипломатичний хист, аби за умов досить жорстких вказівок російського уряду добитися взаємоприйнятних рішень. Як засвідчив хід переговорів, Раковський здебільшого виявляв добру волю й готовність до дипломатичного маневру, тоді як Мануїльський (обидва вони формально були рівноправними, хоча Раковський був керівником делегації; на пленарних засіданнях він і керівник української делегації головували по черзі) займав пасивну позицію, передоручаючи, як правило, своєму колезі вести дискусії, бесіди з представниками преси тощо.

Гідним партнером Раковського на переговорах був керівник української делегації Сергій Павлович Шелухин — правознавець, поет і журналіст, діяч україн-

Українсько-російські переговори 1918 р. у Києві
Ukrainian-Russian negotiations held in Kyiv in 1918

ської партії соціалістів-федералістів. Шелухин народився в поміщицькій родині на Полтавщині 1860 року, закінчив юридичний факультет Київського університету. На початку переговорів він займав посаду міністра судових справ, а в середині червня був призначений генеральним суддею кримінального департаменту Генерального суду України і незабаром став сенатором [5, 22 травня].

Зустрічі делегатів відбувалися у залі Педагогічного музею на вул. Володимирській, де ще донедавна була штаб-квартира Центральної Ради. На відкритті переговорів були присутні представники української, російської та західноєвропейської преси. Засідання відкрив Шелухин. Сторони обмінялися повноваженнями. У перші ж хвилини Раковського чекав удар від голови української делегації, який, на думку кореспондента німецької газети Фріца Вейтхаймера, перевершував його у правовому досвіді та умінні контролювати ситуацію [17, 3 Juni]. Виявилося, по-перше, що повноваження радянської делегації не були сформульовані необхідним чином, вона уповноважувалася на ведення переговорів і укладення договору, але про її право на укладання перемир'я чи миру в документах нічого не фіксувалося. По-друге, Шелухин з усіма на те підставами запросив роз'яснень щодо федералізму РСФРР — партнера в переговорах, зокрема про те, які держави ввійшли до цієї федерації. Голова української делегації висловив сумнів, чи може радянська влада давати зобов'язання від імені Білорусії, Литви, Кавказу, Дону, Причорномор'я тощо. «Ми не знаємо, з ким саме треба буде вести переговори», — зауважив він. Раковський відповів, що характер переговорів визначається телеграмами, якими обмінялися обидва уряди, і особливо Берестейським мирним договором, згідно з яким Росія зобов'язалася негайно укласти з Україною мир. Тому повноваження, які він має, достатні. Що до складу РСФРР, то було вжито загальну формулу, що це — внутрішня справа, що Українську державу «ми до нього не зараховуємо». А спроба послатися на широкі права місцевих органів як прояву радянського федералізму викликала в українських делегатів закономірний подив, як з погляду теоретично-правової, так і практичної у зв'язку з нагнітанням диктаторсько-терористичних методів радянського державного управління, що вже далися взнаки. Раковський змушений був попросити перервати засідання для того, щоб українська делегація подала свої міркування у письмовому вигляді, на що він дасть офіційну відповідь.

Українсько-російські переговори 1918 р. у Києві
Ukrainian-Russian negotiations held in Kyiv in 1918

Зі свого боку, Раковський вказав українській делегації на те, що її повноваження не завірені головою держави, котрий є керівником і зовнішньої політики, і попросив оформити повноваження належним чином [7, 26 травня].

24–25 травня переговори було продовжено. Цього разу Раковський фігурував вже як «уповноважений» Росії, голова делегації, а Мануїльський — «повноважний член» делегації [1, ф. 2607, оп.1, спр. 1, а.15]. І в письмовій, і в усній формі С.П. Шелухин наполягав, щоб делегація зажадала нових повноважень, а поки що пропонував накреслити план роботи, висунути вимоги й побажання, однак до одержання нових повноважень не брати на себе зобов'язань. Четверте засідання відбулося 27 травня. Розпочалися безпосередні переговори про перемир'я. Українська делегація вимагала встановлення демаркаційної лінії вздовж певних пунктів повернення відібраних в України залізничних вагонів і паровозів, репатріації українців з російської території. Раковський цього разу, як і згодом, був схильний до компромісів. Не виступаючи загалом проти українських вимог, він запропонував обмінятися військовополоненими та іншими громадянами обох держав і заявив, що у Росії також є претензії до України щодо різних вантажів, втім без деталізації, про що йдеться.

Наприкінці травня — здебільшого завдяки пом'якшенню позиції російської делегації, вільному спілкуванню Раковського в Києві з представниками різних українських кіл — намітився деякий поворот на користь Кремля, свідченням чого стала поява у соціал-демократичному друкованому органі редакційної статті з критикою непоступливості української делегації. Ця непоступливість, а подекуди й ультимативність пояснювалася тим, що український уряд намагався максимально використати вкрай важке міжнародне та внутрішнє становище Російської республіки, уряд якої після так званої «тріумфальної ходи радянської влади» наприкінці 1917 — на початку 1918 р., що тоді не була аж такою всепереможною, поступово втрачав контроль над новими територіями, де проголошувалася влада різного роду місцевих урядів. Однією з таких територій стало Всевелике Військо Донське, своєрідна козацька держава на чолі зі своїм вищим органом — Військовим кругом. Гетьманський уряд увійшов в офіційні зв'язки з отаманом, що негативно вплинуло на переговори в Києві. З іншого боку, донська влада вважала, що перебування в Україні німецьких військ перетворює й уряд на зброю в руках німців, що Скоропадський — німецька маріонетка тощо.

Не заперечуючи залежності гетьманського уряду від Німеччини, ступінь якої ще належить дослідити, можна припустити, що в уяві Леніна та інших радянських керівників вона була перебільшена. На основі цих уявлень Раковському було рекомендовано налагодити контакти з німецьким послом в Україні Муммом фон Шварценштейном, радником посольства графом Берхемом та представниками вищого німецького командування. 29 травня відбувся перший візит Раковського до Шварценштейна. Обговорювалися взаємини Росії і Німеччини, які, за заявою радянського представника, могли погіршитися через визначення українською делегацією демаркаційної лінії, встановленої за межами території, на яку поширювалася тоді влада Скоропадського. Раковський мотивував це тим, що вимоги України, певно, підтримують німці. Преса не оприлюднила реакцію німецького посла на цю заяву. Певна зневага до радянського представника виявилася у тому, що відповідний візит наступного дня здійснив не посол, лише його ад'ютант. Щоправда, з часом певне взаєморозуміння з Муммом фон Шварценштейном відбулося, яке однак на перебіг переговорів істотно не вплинуло. Водночас ці контакти сприяли припиненню сутичок на демаркаційній лінії, які час від часу спалахували [2, спр. 510, а. 20, 28].

30 травня Раковський вручив Шелухину нові повноваження радянської делегації, які передбачали його право на підписання перемир'я, мирного договору та інших, пов'язаних з ним, актів. Раковський водночас звернув увагу свого партнера на те, що переговори ускладнюють офіційні українські особи, у тому числі і сам керівник делегації України, зустрічаючись з різного роду представниками Дону, Сибіру, Кавказу та ін., які заявляють про те, що не входять до складу Росії, а також мають наміри приєднати до України деякі райони Курської губернії [2, спр. 510, а. 30].

В ході обговорення питання про демаркаційну лінію Раковський наполягав на тому, щоб спочатку було підписано перемир'я, а потім дебатувалося питання про кордони. Водночас він визнав, що обидва питання близькі до позитивного вирішення: на Брянському та Курському напрямках уже діє перемир'я, а в інших місцях навіть встановлено демаркаційну лінію. Раковський швидко, вміло і досить тонко відбивав дотепні и точні аргументи Шелухина, порівнюючи пропоновану українською делегацією демаркаційну лінію з територіальними вимогами України на основі Універсалу Центральної Ради, мап, відповідних заяв тощо. Шелухин змушений був запропонувати розробку нового варіанта. Питання було передано до змішаної комісії, однак його продовжували обговорювати і на наступних пленарних засіданнях, до того ж через різне уявлення про демаркаційну лінію сторони ніяк не могли домовитися, в якій саме із комісій його слід розглядати. Нарешті пристали на створенні спеціальної комісії з цього питання [7, 6 июня].

На засіданні комісії з питань демаркаційної лінії 11 червня нарешті дійшли згоди. Комісія стала на «воєнну позицію» (саме на ній, нагадаємо, наполягав Раковський) і затвердила лінію, що відбивала становище на ділянках фронту. На нараді голів делегацій 11 червня було підбито підсумки виконаної роботи і визначено перспективи подальших переговорів. Спокійно проходило обговорення питання про обмін громадянами, про залізничне майно. Принципово було погоджено питання про обмін консулами. На наступних засіданнях вирішувалась також проблема товарообміну між обома країнами. Раковськнй наполягав на тому, що переговори ведуться на засадах Берестейського миру. Мабуть, мета такого визначення полягала в тому, щоб офіційно було зареєстровано той факт, що вони відбуваються не з власної волі обох держав, а під німецьким тиском. Українці відмовлялись від такого формулювання, і радянська делегація більше на ньому не наполягала. Щодо питання про незалежність України як беззастережної умови переговорів, то з цього приводу йшли гострі суперечки, які ледь не зірвали самі переговори. Зрештою Раковський поступився зі слушним застереженням, що дипломатичні представники країн будуть призначені після підписання договору [17, 7 Juni].

Переговори йшли з великими складнощами до 10 червня; коли вже було підготовлено попередню угоду, Раковський телеграфував заступнику наркома шляхів сполучення РСФРР В.І. Невському, що умовою укладення перемир'я українська делегація висуває повернення у десятиденний термін 97 вагонів першого та другого класів, 900 вагонів третього класу, інших транспортних засобів, 130 пасажирських локомотивів [2, оп. 2, спр. 109, а. 9].

12 червня між Україною та РСФРР було підписано угоду про попередні умови переговорів, що стала фактично угодою про перемир'я. Згідно з нею на весь час переговорів на всіх фронтах припинялися воєнні дії, встановлювалися правила евакуації громадян обох країн та визнавалося їх право переїжджати на свою батьківщину разом з майном, відновлювалося залізничне сполучення, телеграфний і поштовий зв'язок, торговельні відносини, для чого у тижневий термін пропонувалося створити паритетну комісію. Сторони обмінювалися консулами. Товариства Червоного Хреста обох країн повинні були вжити заходів з метою спрощення проїзду військовополонених та інших громадян обох держав і надання їм допомоги в дорозі. Передбачалося негайно розпочати переговори про укладення мирного договору [11, с. 72–77].

З середини червня на переговорах почався новий, ще складніший етап. Особливо гостро постало питання про Крим, де становище було досить невизначеним: там утворився уряд генерала Сунькевича і, крім того, виникла навіть підозра, що німці намагатимуться анексувати Крим, про що не раз повідомляв Раковському один із членів української делегації. Представники німецького командування граф Беркен і майор Бринтман, з якими зустрічався Раковський, переконували його «з огляду на невизначеність питання про Крим» розглядати його насамкінець. Раковський заперечував, посилаючись на ноти німецького посла у Москві Мірбаха радянському урядові, згідно з якими питання про Крим повинно було обговорюватися на київській мирній конференції у звичайному порядку. В радіограмі Чичеріну від 19 червня Раковський висловив припущення, що навколо Криму німці і планують якусь інтригу [2, спр. 506, а. 47; спр. 510, а. 53].

Ситуацію на переговорах дедалі більше ускладнювало розгортання громадянської війни, невизначеність статусу сусідніх з Україною територій. Бурхливими дебатами супроводжувалися питання щодо майбутнього російсько-українського кордону. Раковський повідомляв Леніну, Троцькому, Чичеріну про те, що досягнення угоди гальмується «неймовірною жадібністю й упертістю української делегації» [2, спр. 510, а. 55]. Втім це, зрозуміло, було суб'єктивною думкою, адже цілком аналогічну претензію українці могли б висунути зі свого боку. Раковський вважав, що делегація пішла на суттєві поступки Україні, погодившись на передачу їй території площею у 46 тис. кв. км. в районі Прип'яті з рудниками, заводами, лісними багатствами у Мозирському повіті, двоколійної залізниці Пінськ–Речиця з вузлом у Жлобші. Але ж мова йшла про території з українським та білоруським населенням! Він висловлював невдоволення тим, що українська делегація не погоджується з його вимогами про відчуження РСФРР південної частини Воронезької області і території у Донецькому басейні, що перебували під владою гетьмана, пояснюючи непоступливість українців військовою підтримкою з боку Німеччини, а також вважаючи, що Україна прагне встановити не етнографічний, але геополітичний кордон. В цьому він не помилявся, адже такого рішення, тільки на користь Росії, прагнув він сам.

У питанні про кордони сторони згоди не дійшли. Формули визначення кордону на перший погляд дуже зблизилися, однак насправді мали суттєві розбіжності. Після засідання 15 червня це питання було передано на розгляд політичній комісії, причому російська делегація дотримувалася формули «організованого й вільного опитування населення з додержанням етнографічного принципу як презумпції за взаємним кожного разу погодженням обох держав». І все ж на

засіданні 22 червня було затверджено компромісну формулу визначення кордону — шляхом проведення у спірних випадках опитування населення під контролем спеціальних змішаних комісій за умови виведення зі спірних районів військ обох країн [8, 23 червня].

Наприкінці червня переговори на рівні голів делегацій було перервано. 26 червня Раковський приїхав на консультації до Москви. З ким і як він консультувався, джерела, на жаль, не дають відомостей. 26 червня і в «Известиях» і в «Правде» з'явилася інформація про його розмови зі співробітниками редакцій, які, очевидно, відбивали офіційну радянську позицію. Повернувся Раковський до Києва на початку липня, і 4 липня відновилися зустрічі голів делегацій.

Х. Раковський як голова Раднаркому і Наркомзасу України. 1920 р. Харків. (Фото з Національної бібліотеки Норвегії)
C. Rakovsky as Chairman of the Council of People's Commissars and the People's Commissariat for Foreign Affairs of Ukraine, 1920, Kharkiv. (Photo provided by the National Library of Norway)

В політичній комісії знову почало обговорюватися питання про кордони. Зважаючи на московські директиви, Раковський запропонував проект етнічного кордону, що базувався на результатах перепису населення 1897 р., і подав мапу з позначеними на ній кордонами. Судячи з усього, претензії Росії суттєво зменшилися. Щоправда, мапа викликала гострі суперечки (навіть з погрозами перервати переговори), але пов'язані вони були спершу лише з приналежністю чотирьох північних повітів Чернігівської губернії. Українська делегація представила мапу діалектів, складену академіком Д.М. Ушаковим зі співробітниками, дані якої покликані були обґрунтувати територіальні вимоги України [15].

Хоча переговори супроводжувалися оголошенням пропагандистських матеріалів, взаємними звинуваченнями у втручанні у внутрішні справи, певний прогрес все ж намітився. Незважаючи на це офіційна російська преса продовжувала нагнітати антиукраїнські позиції. Так, відновленню переговорів на рівні голів делегацій безпосередньо передувала різка антиукраїнська стаття К. Радека «Скоропадський чи Керенський», надрукована на першій сторінці «Известий». Попри все 9 липня Раковський і Шелухин підписали попередню угоду про поштово-телеграфний зв'язок України з Росією.

Нові серйозні ускладнення виникли у зв'язку з повідомленнями про вбивство у Москві лівим есером Я.Г. Блюмкіним німецького посла В. Мірбаха та про конфлікт між більшовиками і лівими есерами. Проте Раковському вдалося уникнути припинення переговорів, хоча радянське урядове повідомлення про вбивство Мірбаха серйозно їх ускладнило, бо в ньому містилися образи на адресу українських властей. Це повідомлення закінчувалося словами: «Геть слуг білої гвардії і Скоропадського!» [1, спр. 16, а. 61].

Отже, подальшого прогресу на переговорах не було протягом усього липня. Шелухин наприкінці місяця констатував: «Вже на початку мирних переговорів з російською делегацією виникли сумніви, чи дійсно більшовикам з їх цілями і способами ведення війни і взагалі з їх партійними завданнями потрібен мир з Україною?.. Аналіз фактів дає негативну відповідь, а те що російська делегація вперто уникає встановлення між Росією та Україною політичних контактів, ще більше підтверджує це» [1, спр. 16, а. 61].

Через місяць після відновлення переговорів стало відомо про замах на В.І. Леніна. Раковський виїхав до Москви, де зустрівся в Горках з Леніним, доповів про хід переговорів з Україною. Очевидно, вони дійшли висновку про недоцільність

подальшого серйозного продовження переговорів з урядом гетьмана Скоропадського. Переважила думка Леніна, якої він дотримувався, що Скоропадський — маріонетка в руках німецького командування, що в Україні існує окупаційний режим. Згадали навіть про те, що міністр закордонних справ України Д.І. Дорошенко виїжджав для консультацій до Берліна [2, спр. 609, а. 504–505]. Було вирішено припинити переговори в Києві і продовжити їх у Берліні.

Наприкінці серпня Раковський повернувся до Києва. На цей час становище радянського представництва в Києві дещо стабілізувалося. Ще у попередні місяці Раковський організував більш-менш систематичне інформування свого уряду про становище на фронтах, як його висвітлювали антирадянські та нейтральні джерела [2, спр. 510, а. 47, 93, 138, 196, 263, 283].

Відомства радянської Росії намагалися скористатися переговорами у Києві для того, щоб і далі одержувати з України сировину, продовольство та інші корисні речі. Сам Раковський брав участь у господарських переговорах, зокрема, пов'язаних із закупівлею хліба. Вдалося підготувати велику угоду на поставку в Росію 900 тис. пудів борошна. Однак радянська бюрократія, що вже народжувалася, з притаманною їй повільністю, підозрілістю, низькою компетентністю загальмувала і зірвала цей контракт.

6 вересня пленарні засідання на переговорах було відновлено (у проміжках засідали комісії). Перше після довгої перерви пленарне засідання розпочалося з висловлення готовності обох сторін до взаємоприйнятного розвитку відносин. Втім одразу ж виникла гостра дискусія у зв'язку з офіційним визнанням Україною Донської республіки. 10 вересня Раковський оголосив текст заяви російської делегації, в якій підкреслювалося, що визнання Україною так званої Донської республіки та її відмова встановити свій південно-східний кордон за погодженням є намаганням переглянути Берестейський договір [10, 7, 11 вересня].

Не менш гострою проблемою ставали відносини України і Криму, особливо у зв'язку з перспективою їх об'єднання. Питання про приєднання Криму до Української Держави на засадах автономії було принципово вирішено на початку вересня. Дискусія виникла на пленарному засіданні делегацій 10 вересня. Раковський визнав юридично неспроможною заяву української делегації про відмову визнати кордон між Кримом як російською територією та Україною, оскільки РСФРР нібито втратила суверенні права на Крим. «Українська делегація не змогла пред'явити жодної угоди чи іншого дипломатичного акту, з якого випливало б, що Росія втратила суверенні права на Крим». Така українська позиція, як і визнання Донської республіки, розглядалася як фактичний перегляд Берестейського миру. Берестейський договір в руках радянської делегації був певним жупелом, яким час від часу намагалися погрожувати Україні. Українська делегація рішуче заперечувала проти того, що Берестейський договір покладає на країну будь-які зобов'язання [10, 4 жовтня].

26 вересня повпред Росії у Німеччині А.А. Йоффе на основі повідомлень Раковського про припинення «митної війни» України і Криму та визнання Україною Донської республіки надіслав ноту німецькому МЗС, в якій інформував, що у зв'язку з цими подіями Російська республіка позбавляється можливості укласти торговельний договір з Україною і знімає з себе відповідальність за невиконання цієї вимоги Берестейського мирного договору [7, 5 октября]. Зміцненню позиції радянської сторони сприяло і подальше погіршення воєнного становища Центральних держав, що зумовило їхні мирні маневри, наприклад, нота уряду Австро-Угорщини в середині вересня країнам Антанти з висловленням надії на якнайліпше укладення миру. Щодо цієї ноти Раковський розмовляв з кореспондентом газети «Киевская мысль». Висловивши сподівання, що мирна ініціатива Австро-Угорщини прискорить російсько-українські переговори, він дав загальний скептичний прогноз щодо можливості укладення справжньо-

Х. Раковський (зліва) і А. Стамболійські в Генуї. 1922 р.
C. Rakovsky (on the left) and A. Stamboliyski in Genoa, 1922

го миру існуючими режимами. «Я вважаю інтереси сучасних капіталістичних держав настільки суперечливими, що навряд чи будь-які переговори, конгреси, конференції зможуть їх примирити. Зараз, при теперішньому стані речей, справжній, міцний і тривалий мир є утопією» [9, 5 сентября].

26 вересня, 3 і 7 жовтня відбулися нові пленарні засідання делегацій, що брали участь у переговорах. Проходили вони у надто складних умовах, обидві сторони фактично відмовилися від тих взаємних поступок, які було зроблено раніше. Шелухин виступав з гострими заявами про порушення Росією умов угоди від 12 червня, головним чином з приводу статусу українців в Росії, висунув вимогу запровадити особливий режим для тих районів РСФРР, на які претендувала Україна. Було заявлено протест проти антиукраїнської кампанії в радянській пресі. Раковський виступав з докладними промовами, спростовуючи всі звинувачення. Він змушений був відверто лицемірити, вважаючи безпідставним протест проти «статей, що співчували» робітничому й селянському рухові України у центральних газетах РСФРР. Він заявив: «У нас заарештовують не за погляди, а тільки за контрреволюційну діяльність» [4, 27 вересня]. На засіданні 7 жовтня Раковському було пред'явлено звинувачення, що члени делегації вербують в Україні солдат у Червону армію, і він погодився з цим [4, 8 жовтня]. Більше того, в архіві нами знайдено документ — телеграма Раковського С.І. Аралову, завідувачу оперативного відділу Наркомвоєнмора від 14 вересня такого змісту: «Чи не зустрічаються перешкоди для тимчасової затримки (тут, мабуть, якась телеграфна плутанина. — *Авт.*) по прийому інструкторів та унтер-офіцерів Червоної армії, що записуються у нас?..» [2, спр. 509, а.142].

За підсумками засідання 26 вересня сторони оголосили свої меморандуми щодо принципових питань взаємовідносин між обома державами. Українська делегація давала своє тлумачення Берестейського мирного договору, зазначаючи, що відокремлення Донської області у самостійну державу не суперечить

сутності цього договору, і взагалі відкидала обов'язковість берестейських установлень для України, яка є суверенною державою. С.П. Шелухин запропонував, щоб уряд Росії звернувся до учасників договору з проханням про роз'яснення його змісту. Російська делегація у своїй декларації фіксувала увагу на тому, що звинувачення української сторони щодо невиконання угоди про перемир'я радянською стороною базуються на неперевіреній інформації, або невірному тлумаченні цієї угоди, вважала необґрунтованим протест України проти статей у радянській пресі про «співчуття робітничому й селянському рухові», а також проти пожертвувань на користь тих, хто страйкує. По суті, одне питання підмінялося іншим — Україна протестувала не проти «співчуття та пожертвувань», а проти заяв і дій офіційних радянських органів.

Якщо раніше Раковський висловлював оптимізм і навіть деяку ейфорію щодо перспектив замирення з Україною, то зараз на основі його інформації Ленін та інші радянські керівники почали виявляти все більший скептицизм. Страйки у промисловості, селянські виступи в Україні, які всіляко розпалювалися радянською агентурою, безумовно, за немалою участю місії Раковського, поразка Центральних держав у світовій війні, що ставала все більш очевидною, і як наслідок неминучість втрати урядом гетьмана могутнього покровителя викликали припущення, що існування гетьманської держави закінчується. Раковський інформував Москву, що українська делегація не здійснює жодного кроку без консультації з німецькими послом і командуванням. Отже, як вже зазначалося, було вирішено перенести переговори до Берліна. При цьому сподівалися, що в умовах, коли Німеччина зазнає поразки, жодні переговори не будуть проводитися в німецькій столиці.

Тоді ж, мабуть, були відновлені контакти з українськими змовницькими опозиційними силами. Д. Дорошенко писав: «Радянський уряд, який через своїх представників — Раковського і Мануїльського — був у змові з керівниками Українського національного союзу, і, знаючи, що вони готують повстання проти гетьмана, фактично зірвав переговори про мир і перебував у стані бойової готовності. З жовтня місяця він почав активно готуватися до збройного наступу на Україну» [6, с. 403–404].

На засіданні 3 жовтня радянська делегація виступила із заявою щодо розбіжностей у тлумаченні деяких умов Берестейського мирного договору обома сторонами. Було запропоновано звернутися до «контрагентів Росії» по Берестейському миру з проханням про роз'яснення, чи обов'язкові його статті для України. Зустріч проходила у нервовій, напруженій обстановці. Наступне засідання призначено не було. Газета «Нова рада» констатувала: «Миру більшовикам не потрібно, вони його не бажають, їм потрібна лише комедія переговорів» [10, 4 жовтня].

Щоправда, 7 жовтня відбулося ще одне пленарне засідання, на якому були знову у загальній формі висловлені взаємні претензії. Але після нього мирні переговори фактично припинилися. Цього ж таки дня Раковський залишив українську столицю. У Києві лишився Мануїльський, і було оголошено лише про «тимчасову перерву» [7, 15 октября]. Однак через деякий час у приміщенні місії було проведено обшук, вилучено частину архіву, кілька осіб (які, мабуть, використовували дипломатичне представництво для антиурядової агітації) заарештовано. Мануїльський виступив з протестом. Російсько-українські відносини надзвичайно загострилися до краю у зв'язку зі спробою затримання Раковського, що повертався до Москви.

В середині жовтня в радянській пресі була розгорнута нова антиукраїнська кампанія. Одна із передових статей «Известий», що була написана головним редактором Ю. Стекловим і присвячена уряду Скоропадського, мала назву «Передсмертні судоми». Через кілька днів в українській пресі були надруковані документи гетьманської поліції про те, що радянська делегація і особисто Раковський займалися підривною роботою в Україні.

Повернувшись до столиці, Раковський продовжив свою роботу у Наркоматі закордонних справ, де його очікувало нове призначення — повноважним представником РСФРР у Австро-Угорщині. Втім дістатися до місця роботи він так і не зміг: прибувши до Берліна, він невдовзі разом із радянським послом у Німеччині А.А. Йоффе і М.І. Бухаріним, що перебували там, був висланий із Німеччини. По дорозі, у Борисові, вислані довідалися про початок німецької революції. Незабаром ВЦВК відправив Х.Г. Раковського у складі офіційної делегації РСФРР на І загальнонімецький з'їзд Рад. Однак делегацію затримали у Ковні німецькі власті, повернули до Мінська, а звідти до Москви.

Після припинення російсько-українських переговорів гетьманська Україна існувала дуже недовго. Коли восени 1918 року стало зрозуміло, що Центральні держави програють війну, Скоропадський почав маневрувати, але його спроба залучити до кабінету відомих українських діячів, зокрема С.В. Петлюру, у листопаді визволеного із в'язниці, успіху не мала. У середині листопада гетьман утворив новий уряд, переважно із російських монархістів. Був проголошений Акт федерації — зобов'язання об'єднати Україну з майбутньою незалежною російською державою. Але в цей же день опозиція утворила альтернативний уряд — Директорію — з В.К. Винниченком і С.В. Петлюрою. Через місяць, 14 грудня, німці залишили Київ, у столиці України була встановлена влада Директорії, яка проголосила відновлення Української Народної Республіки. Втім ця влада протрималася ще менше. На початку 1919 р. більшовикам вдалося поширити свій режим на всю Лівобережну і більшу частину Правобережної України.

1. Центральний державний архів вищих органів виконавчої влади України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 2607. — Оп. 1.
2. Державний Архів Російської Федерації (далі — ДАРФ). — Ф. 130. — Оп. 2.
3. *Антонов-Овсеенко В.* Записки о гражданской войне. — Москва: Госиздат, 1928.
4. Відродження (Київ). — 1918.
5. Державний вісник. — 1918.
6. *Дорошенко Д.* Історія України. 1917–923 рр. — Ужгород: Свобода, 1930.
7. Известия. — 1918.
8. *Майстренко И.* Национальная политика КПСС в ее историческом развитии. — Munchen: Сучасність, 1978.
9. Киевская мысль, 1918.
10. Нова рада (Київ). — 1918.
11. *Піскун В.* Одне писали, інше тримали на думці. Мирні переговори між Українською Державою і РСФРР 1918 року // Політика і час. — 1994. — № 2.
12. *Полетика Н.П.* Виденное и пережитое (Из воспоминаний). — [Иерусалим], Библиотека-Алия, 1990.
13. *Проданюк Ф.* Дипломатія держави гетьмана П. Скоропадського // Політика і час. — 1992. — № 5.
14. Робітнича газета. — 1918.
15. Ушаков Д.М. «Нарис російської діалектології з додатком першої мапи російських діалектів в Європі», підготовленої спільно з М.М. Дурново і М.М. Соколовим (1915 р.). З 1915 р. Д.М. Ушаков був головою Московської діалектичної комісії.
16. *Hoffman M.* War Diaries and Other Papers. — London, 1929. — Vol. 1.
17. Frankfurter Zeitung. — 1918.

Mykhailo STANCHEV,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Foreign Member of the Bulgarian Academy of Sciences,
Head of the Department of Modern
and Contemporary History
of the Historical Faculty
of the V.N. Karazin Kharkiv National University

PARTICIPATION OF C. RAKOVSKYI IN THE UKRAINIAN-RUSSIAN NEGOTIATIONS IN 1918

Abstract. The article is concerned with the negotiations between the governments of the Russian SFSR and the UPR held in the spring of 1918 with a view to restore the Soviet regime and make Ukraine a part of Russia.

Appointed the head of the Russian delegation was C.H. Rakovskyi who was aware of how difficult it would be to put into life an idea of self-determination of nations against the backdrop of the Bolshevik state leadership. The process of negotiations was challenging. The situation was aggravated by the deployment of the civil war and the undefined status of Ukraine's neighbouring territories. The negotiations were also impeded by propaganda materials, mutual accusations of interference in domestic affairs. Issues regarding the future of the Russian-Ukrainian border evoked heated debate. However, there was some progress. C.H. Rakovskyi had to make use of his outstanding diplomatic aptitude in order to reach mutually beneficial decisions under rather strict instructions of the Russian government. At the negotiations, Rakovskyi demonstrated goodwill and eagerness to make diplomatic moves, skilfully held discussions and talks with media representatives, etc.

The article analyzes activity of Christian Rakovskyi as a future diplomat, his ability to listen to the opponent, assess his or her point of view and try to reach a reasonable compromise.

Keywords: Rakovskyi, Shelukhin, Ukrainian-Russian negotiations, Crimea, divergence, demarcation, treaty.

Олександр СЛІПЧЕНКО,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
Посол України
у Швейцарській Конфедерації
в 1992–1997 рр.

МІСІЯ МАЙОРА ДЮ БУА (Швейцарія)

29 квітня 1918 року в Києві було проголошено утворення Української Держави і до влади замість Центральної Ради прийшов гетьман Павло Скоропадський. На той час в Україні вже понад тиждень перебував співробітник Генерального штабу Швейцарії майор дю Буа.

Під час війни його країна дотримувалась політики озброєного нейтралітету, яка вимагала значних зусиль усього населення, змушеного терпіти наслідки масової мобілізації, втрати звичних каналів економічних зв'язків. Події 1917 року в Росії, що призвели до розпаду імперії, поставили під загрозу забезпечення країни продовольством, і уряд, звичайно, не міг не зацікавитись ситуацією в Україні. Тим більше, коли там утворювався режим, прихильний до Німеччини, до якої тяжіло і швейцарське керівництво.

Отже, майор-розвідник мав дуже відповідальну місію, і треба віддати йому належне — поставився до неї з усією серйозністю. Завдяки його звіту за період 20 квітня — 18 червня 1918 р., який засвідчує його неабиякі аналітичні здібності і глибину підходу, ми сьогодні маємо об'єктивну і точну картину політичного, соціально-економічного і військового становища України тієї доленосної доби.

Майор мав особисту зустріч з гетьманом, який виклав йому програму свого уряду: «перетворити Україну у самостійну нейтральну державу, засновану на демократичних і ліберальних принципах; протистояти як анархістським вимогам більшовиків, так і силам реакції; відновити порядок в економічному житті країни; забезпечити обрання народом установчих зборів; зберігати лояльність умовам мирного договору у Брест-Литовську, розвиваючи дружні відносини з Центральними державами; прагнути до завершення війни справедливим миром і, нарешті, встановити якомога швидше дружні відносини з нейтральними країнами, включно з Швейцарією».

На якому ж реальному підґрунті будував гетьман свої плани і сподівання? Про це ми й дізнаємось із «Звіту майора дю Буа про поїздку в Україну», який далі подається з певними скороченнями у моєму перекладі з французької.

«1. ПЕРЕДМОВА

Колишній царський централізаторський режим сприяв насадженню в усій Україні російської мови, єдино вживаної міським населенням на шкоду українській, або малоросійській, мові, якою розмовляли переважно на селі. На користь російської мови навіть вживалися дуже суворі заходи: в усіх школах викладання велося лише російською, книги чи газети українською мовою було заборонено видавати, навіть їх імпортувати, російська була єдиною офіційною мовою усіх державних установ. Якщо більшість освіченого міського населення сприймало таке пригнічення, зовсім інакшим було ставлення до цього певної групи молодих інтелектуалів і маси сільського населення, які мріяли відновити колишнє існування в Росії української мови і культури і вимагали для своєї країни автономії, що існувала в Австрійській монархії для русинів і Східної Галичини.

Царський уряд з усією жорстокістю придушував цей рух українського націоналізму, який через ці заходи напередодні революції не був надто поширеним, але являв собою латентну силу, що мала вибухнути при першій сприятливій нагоді.

Російська революція створила таку нагоду, і тому Україна зразу ж проголосила свої права на поновлення національного автономного існування, зберігаючи водночас федеративний статус у Росії. Проте обставини не дозволили реалізувати цей план, тому що після падіння Керенського між максималістським урядом у Петербурзі і більш буржуазним урядом України виявилися принципові розбіжності, надто відчутні, щоб могла утворитися між ними згода. Україна прагнула самою вести переговори у Брест-Литовську з Центральними державами з тим, щоб захистити власні інтереси. Петербурзький уряд чинив цьому спротив, оскільки він розумів, що ресурси України є необхідними для Північної Росії і хотів зберегти над ними контроль. Переконати не вдалося, і Петербург наприкінці грудня 1917 р. надіслав свою Червону гвардію, щоб окупувати Україну і повалити її тимчасовий уряд. Той не зміг власними силами вчинити достатньо опору, і Червона гвардія крок за кроком захопила мало не всю територію країни, встановивши режим терору і вбивств, який повністю дезорганізував економічне життя країни і призвів до певної руїни. Саме тоді український уряд, який відступав перед червоногвардійськими загарбниками, звернувся до Центральних держав з проханням разом з українськими військами відновити порядок і врятувати країну від катастрофи.

Терор більшовиків, страждання, спричинені війною, і величезні політичні помилки, зроблені Антантою щодо України, призвели до того, що вчорашні вороги — Центральні держави були зустрінуті з радістю усім населенням України, яке сьогодні бажає одного — відновлення порядку і миру, щоб мати змогу реорганізувати країну. Перший уряд, або Раду, було повалено наприкінці квітня 1918 р. і замінено гетьманом П. Скоропадським, проголошеним диктатором, який утворив новий уряд, складений з відомих осіб — насамперед адміністраторів, які довели свою здатність за колишнього режиму. Завдяки цьому нова держава Україна починає виходити з хаосу, заподіяного революцією більшовиків. Уряд користується підтримкою значної пропорції населення, серед якого з дня на день все більше поширюються сепаратистські ідеї.

2. ПЕРША РАДА

Перша Рада, або центральний уряд України, була не обраною народом асамблеєю, а складалась з делегацій різних асоціацій. Її членами були здебільшого молоді люди без досвіду і без адміністративної практики, дуже щирі ідеалісти, які витрачали час на промови, бажаючи просуватися дуже швидко шляхом реформ і без жодних етапів подолати провалля, що відділяло царизм від комунізованого соціалізму; найкраще свідчення цьому давали прокламації (універсали), зокрема той від 9 січня 1918 року, що проголосив набір утопій, націоналізував усю земельну власність і запровадив 8-годинний робочий день.

Перша Рада мало-помалу викликала загальне невдоволення і, не маючи достатньої матеріальної сили, щоб змусити собі підкорятись, цілковито втратила авторитет. Її рішення більше не виконувались — ні у містах, де місцеві думи здійснювали ефективну владу, ні в селах, де влада належала місцевим комітетам. Ця криза досягла кульмінації у квітні 1918 року, коли опозиція стала надто потужною, особливо з боку землевласників та селян-володарів наділів, які підтримували розподіл великих площ на власну користь, але протидіяли рівному розподілу земель, коли був ризик, що їхні наділи таким чином мають зменшитись. Зрештою у Ради залишилось лише зовсім небагато прихильників, що означало суцільну нездатність до адміністрування.

20 квітня того 1918 року в Києві зібралась загальна асамблея великих власників та селян, яка вирішила розпустити Раду і призначити Диктатора, який взяв би на себе вищу відповідальність за ведення справ і перехід до правового режиму, що був би узаконений народним волевиявленням. У останні дні квітня цей проект було реалізовано; генерала П. Скоропадського було проголошено гетьманом (диктатором), він обійняв владу і Раду було розігнано мілітарною силою. Під час цієї операції сталася прикра помилка: один офіцер, погано зрозумівши наказ, заарештував кілька членів Ради; проте цю помилку було швидко виправлено і їх звільнили. Ще один факт доводить, що Рада, розуміючи свою нездатність, вже сама чекала на ті заходи, що їй були заподіяні. А саме: за кілька днів до її розпуску міністр фінансів за ордером, підписаним головою Ради міністрів, отримав у національному банку 5 мільйонів рублів і з ними зник, і ще й досі ніхто не знає, що сталося з ним і з іншими членами уряду.

Найкращим доказом непопулярності Ради, в якій я сам переконався, було те, що цей державний переворот не викликав жодних поважних протестів у країні; спокій ніде не було порушено. Було кілька статей у деяких газетах і кілька грізних прокламацій проти перевороту, що були розклеєні завдяки свободі, якою користується країна, але ці протести не мали жодних наслідків і переважна частина населення залишилась спокійною, жодним чином не піддаючись гаслам прокламацій. Новий режим з перших днів був сприйнятий населенням.

3. ГЕТЬМАН ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ

Посада гетьмана — це давня функція, що відігравала важливу роль в історії України; її було скасовано десь у 1780 р., коли у Росії поширився процес централізації. Раніше гетьман був вищим провідником країни, обраним зібранням військових вождів; він мав абсолютну владу, майже таку, яку мав у Польщі обраний суверен. Поновлення цієї посади було дуже вдалою ідеєю, оскільки це дозволило створити сильну і єдину владу, щоб очолити процес організації країни, спираючись на давню історичну традицію, яка відповідала націоналістичним ідеям. Проте вибір конкретної особи був наперед визначений, бо саме генерал Павло Скоропадський втілював у собі усі необхідні якості, щоб перебрати відповідальність за виконання цих делікатних функцій.

Походячи з давнього історичного роду, який уже налічував кілька гетьманів і володів значною власністю, що породжувало довіру з боку аграріїв, він зробив мілітарну кар'єру і перед початком війни був командиром полку царської кінної гвардії; потім став командиром армійського корпусу. Має 44 роки, досяг повної зрілості, прекрасно виглядає і гідно поводиться, вільно володіє французькою і німецькою мовами. Великий трудар, який з мужністю несе важку місію організації України. По суті гетьман є диктатором, який за відсутності конституції чи народного волевиявлення концентрує у собі всю повноту влади. Зокрема, він призначає або відкликає міністрів. Разом з тим зрозуміло, що ці функції тимчасові, і зникнуть з появою народного зібрання, обраного на основі загального виборчого права, яке ухвалить конституцію, що нею керуватиметься країна. Водночас

не виключено, що гетьмана буде обрано верховним конституційним сувереном, якщо буде обрана монархічна форма правління, або як президента республіки, якщо саме такій формі буде віддано перевагу.

Завдяки енергії гетьмана ситуація значно поліпшилась з моменту його приходу до влади. Його найпершим завданням було формування кабінету міністрів, до якого включив людей, що відповідають певним функціям. Попри короткий час він добився загалом досить приязного ставлення до своєї адміністрації з боку населення, головним чином власників, селян і українського офіцерства, і проти його диктатури поки що не видно жодної опозиції…

4. НОВИЙ УРЯД…

5. ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ…

6. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЦЕВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ…

7. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ.

Центральні держави–учасниці Брест-Литовської угоди визнали існування нової незалежної України і встановили з нею нормальні дипломатичні відносини. Німеччина репрезентована при українському урядові місією, яку очолює посол фон Мумм; Австро-Угорщину також представляє місія на чолі з посланником графом Форгачем. Ці дві нації мають ще й повноважних військових представників при українському уряді. З свого боку, Україна має посольства в Берліні і Відні, очільники яких вже обійняли свої посади. Невдовзі відносини з Туреччиною і Болгарією будуть організовані таким саме чином. Ці держави мають також своїх консулів у найбільших містах України.

Держави Антанти перебувають щодо України у невизначеному і вичікувальному стані. За повідомленням агентства Гавас, 16 червня 1918 р. Бальфур сказав у палаті громад: “Нині, наскільки я знаю, жодна союзна держава не визнала незалежність України”. Це певною мірою не збігається з такими фактами:

1. 19 грудня 1917 р. посланник Франції в Румунії інформував французького генерала Табуї, який перебуває в Києві, що французький уряд призначив того Комісаром Французької республіки в Україні. Цей лист, що слугує вірчою грамотою, знаходиться у Державному архіві у Києві.

2. 21 грудня 1917 р. генерал Табуї оголосив офіційно про своє призначення Комісаром при уряді України та попрохав про аудиєнцію, щоб “урочисто зробити офіційний представницький візит” (Державний архів у Києві).

3. 11 січня 1918 р. генерал Табуї звернувся до українського уряду: «Починаючи з цієї дати, Франція розпочала офіційні відносини з Україною» (Державний архів у Києві).

4. … 1918 р. містер Джон Піктон Багге (мається на увазі британський консул в Одесі John Picton Bagge (1877–1967). — *О.С.*) написав урядові України, що “уряд його британської величності призначив його представником Великої Британії в Україні” (Державний архів у Києві).

З цього листування можна зробити висновок про початок офіційних відносин між Францією і Англією, з одного боку, і Україною, з іншого. Оскільки, як мені відомо, не було формального розриву таких відносин між цими державами і Україною, фактом є те, що ці відносини, хоча й терміново призупинені, існують і досі. Держави Антанти від довшого часу також мали повноцінне консульське представництво в Україні, яке вступило в офіційні відносини з новим урядом. На мою думку, деякі з цих консульств працюють понині, зокрема італійське в Одесі, а в інших містах, якщо самі консули поїхали, то залишилися працівники, які опікуються захистом відповідних національних інтересів. У будь-якому випадку союзники не вважають себе у стані війни з Україною, бо значна кількість їхніх громадян ще залишаються в країні.

Нейтральні держави досі, як мені здається, ще не визнали Україну, але вони мають тут своїх консулів, які підтримують зв’язки з українським урядом.

8. ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ ЧАСТИНАМИ РОСІЇ

Після укладення миру у Брест-Литовську між Україною і Центральними державами максималістський уряд у Петербурзі оголосив війну новій державі і надіслав Червону гвардію, щоб підкорити країну, що вислизала з-під його контролю. Дійсно, Північна Росія з економічної точки зору не може обійтися без України, яка постачає їй зерно, що сама вона виробляє у недостатній кількості, і, особливо, необхідне їй вугілля, якого вона не продукує зовсім і не має де здобути. Україна також є ключем її комунікацій з Чорним морем, з Туркестаном з його багатими плантаціями бавовни і нафтовими регіонами Баку — все це означає, що з погляду економіки Україна тримає в своїх руках саме існування Північної Росії.

Червоногвардійці швидко заполонили Україну і посередництвом встановленого ними більшовицького режиму довели країну до руїни; австрійсько-німецькі війська, покликані українським урядом, відновили порядок і вигнали Червону гвардію. Зазнавши поразки, петербурзький уряд, зрозумівши, що нічого більше не отримає зброєю, 23 травня розпочав мирні переговори з Україною. Вони тривали два тижні, не давши остаточних результатів, окрім проголошення перемир'я і поновлення відносин між двома країнами, тоді як невирішені питання були передані на розгляд комісіям.

Можна сказати, що ситуація в Україні набагато поліпшилась і що вона не має більше боятися атаки з боку Північної Росії, яка, поновивши офіційні відносини з Україною, начебто таким чином визнала її незалежність.

Сибір, як здається, теж хоче відокремитись від максималістської Росії; певні елементи цієї країни начебто дуже схильні до встановлення близьких відносин з Сполученими Штатами, тоді як поширені у Східному Сибіру українські поселення, налічуючи до 1 мільйона добре організованої людськості, тяжіють скоріше до тісного союзу з своєю матір'ю Україною. Я розмовляв у Києві з делегацією цих українців Сибіру, які приїхали, щоб добиватися такого союзу; були розпочаті відповідні переговори. Навіть якщо цей проект наштовхнеться на нездоланні труднощі, чого не можна виключати, не варто передбачати, що надто віддалений від України Сибір спричинить їй якісь вагомі утруднення.

На південь і південний схід від України знаходяться місцевості Дону, Ставропілля і Кубані, а ще південніше — Кавказька, або Грузинська, республіка. Ситуація у цих країнах залишається туманною, невелика їх частина — особливо міста — перебуває в руках більшовиків, тоді як найбільша частина належить військам козаків, якими командують колишні генерали імперії, зокрема генерал Краснов. Здається, що досить швидко ці організовані війська, які ототожнювали порядок, потраплять під вплив більшовиків. У будь-якому випадку козаки і їхній тимчасовий уряд підтримують найкращі відносини з українським урядом, і цілком ймовірно, що незабаром їх об'єднає тісний союз.

Виглядає так, що Німеччина особливо хотіла б зайнятися Грузинською республікою, дуже важливою з економічного погляду і як ключ комунікацій з Персією. Ми читали в газетах, що туди було відряджено генерала Кресса — одного з найкращих німецьких офіцерів на турецькій службі, яку він знає надзвичайно добре: від початку війни він командував військами в Палестині, і призначення такої особистості зовсім не випадкове. Після цього ми також прочитали, що німецькі війська висадились у Поті — надзвичайно важливому стратегічному пункті. Нині німці утримують залізницю, яка від Чорного моря веде до Тебріза в Персії, а це їм відкриває Персію і забезпечує вільний прохід у Туркестан і Афганістан; економічна, політична і військова важливість цього факту очевидна.

Нині червоногвардійці утримують лише кілька пунктів між Доном і Уралом і на південь від цієї лінії; це переважно міста із значним робочим населенням, але можливо, що їхня влада не утримається довго, оскільки вона фатально веде до дезорганізації. Останні пароплави, захоплені Червоною гвардією, здалися, і тепер навігація по Чорному морю є цілком вільною.

Розташований на південь від України Крим займає особливу позицію, яка поки що є невизначеною. Північна його частина включає здебільшого слов'янський елемент — мало- та великоросів, тоді як південь у більшості населений татарами-мусульманами і не належить, принаймні етнічно, до України. Німецькі війська забезпечують порядок у Криму, де расові розходження роблять надто важким досягнення згоди. Було утворено татарський парламент, але він не добився жодного результату, щоб вийти з хаосу. Російський генерал татарського походження Сулькевич взяв на себе завдання створити уряд, який би організував країну і провів вибори кримського національного парламенту, щоб таким чином повернутися у правове поле. На початок червня це ще не спрацювало, і нічого ще не визначено. Головне питання: чи стане Крим незалежною державою або приєднається до України, ще не розв'язано, але в усякому разі Крим залишиться нейтральним і приязним до України.

Таким чином, якою б не була доля Росії, Україні, як здається, не загрожує ворожість з боку інших частин колишньої російської імперії, з якими вона зараз живе в мирі, а це вирішальний фактор її майбутнього.

9. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ…
10. ГРОМАДСЬКА ДУМКА В УКРАЇНІ…
11. ПРОМИСЛОВА І ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ…
12. АГРАРНЕ ПИТАННЯ…
13. АВСТРО-НІМЕЦЬКІ ВІЙСЬКА В УКРАЇНІ…
14. ЗАГАЛЬНЕ РЕЗЮМЕ.

З того, що було сказано вище, можна зробити такі висновки:

1. Внутріполітичне становище України значно поліпшилось, і сьогодні виглядає значно кращим, ніж в інших частинах Росії, де ще не помітно жодної сталої і погодженої організації. Після кризи небаченого насильства спокій і безпека повернулись в країну. Гетьман і новий уряд репрезентують собою людей порядку, здатних належним чином управляти країною. Уряд користується підтримкою переважної частини громадської думки і основних політичних партій; жодна серйозна опозиція проти нього себе не виявила.

З кожним днем ця сприятлива ситуація ще більше консолідується тою мірою, як проявляється діяльність уряду. Відносини між урядом і австро-німецькими військовими властями чудові.

2. Зовнішньополітичне становище України починає прояснюватись. Максималістська Північна Росія щойно уклала перемир'я з Україною, а це відводить від неї загрозу нового вторгнення Червоної гвардії. Україна підтримує добрі стосунки з козаками Дону, територією Кубані і незалежними державами Кавказу, не зазнаючи жодної небезпеки від цих країн, які у своїй переважній більшості так само вороже налаштовані проти максималістів.

Нова держава визнана групою Центральних держав, тоді як держави Антанти, що очевидно встановили з Україною офіційні відносини, наразі їх призупинили, займаючи вичікувальну позицію, але жодним чином не загрожуючи їй війною. Консули нейтральних держав продовжують виконувати свої функції в Україні, підтримуючи стосунки з її урядом. Таким чином, можна констатувати, що нова держава відкрито визнана деякими націями і «мовчки» іншими і що жодна держава не перебуває в стані війни проти неї.

3. Економічне становище України значно поліпшилось після кризи, спричиненої більшовиками, які привели б країну до остаточної руїни, якщо б це тривало довше. Громадські служби повернулись до більш-менш нормального стану; залізниці і судноплавство функціонують добре; торгівля і банки поновили свою діяльність; те ж сталося і з промисловістю, яка після повної зупинки мало-помалу поновила активність. Продовольчі товари у повному достатку і без жодних обмежень, хоча вони надзвичайно дорогі внаслідок спекуляції та перекупок, бо торгівля ніяк не регулюється.

Цього року ситуація у сільському господарстві виглядає дуже добре, оброблювані площі дорівнюють стану нормальних років; врожай обіцяє бути на хорошому середньому рівні, і цієї осені, разом із запасами зернових минулого врожаю, буде їх значний залишок для експорту. Худоба все ще в достатку.

Знецінення паперових грошей все ж таки ускладнює трансакції та ситуацію в цілому.

4. Громадська думка зазнає впливу побоювань щодо повернення більшовиків. Це відчуття переважає всі інші, і тому перебування і допомога вчорашніх ворогів — австро-німецьких військ сприймається із задоволенням і є бажання, щоб вони лишались аж до пори, коли порядок буде остаточно відновлено. Так само і ідея миру прогресує в усіх класах населення, що робить невірогідним поновлення участі України у цій війні. Стремління до повної незалежності України набирає ваги у громадській думці.

5. Опозиція нинішньому режиму все ж таки ще існує у латентній формі; вона формується особливо тими, хто мав зиск від колишнього більшовицького режиму. Австро-німецькі війська не дають їй проявити себе в активній формі, але можливо, що перед тим як вона буде зовсім обеззброєна, ще стануться деякі місцеві або ситуативні заворушення.

6. Географічна та економічна важливість України робить з неї ключовий фактор для Росії. Завдяки географічному положенню вона контролює усі зв'язки Півночі з Чорним морем і водночас певною мірою — з багатими регіонами Волги, Ставропілля, Кубані і Кавказу.

З погляду економіки, лише Україна здатна забезпечити Північну Росію необхідними їй сільськогосподарськими продуктами: зерном, кукурудзою, тютюном, вином тощо. Але її справжня міць криється у багатих покладах Донбасу — вугіллі, антрациті, залізі, марганці та ін. Ні в Північній Росії, ні на південних просторах аж до Кавказу не існує жодної шахти для видобутку цих продуктів — життєво важливих для сучасного існування, і це робить українську економіку необхідною для цих двох регіонів.

Україна, країна майже така ж велика, як австрійська монархія, з її 1200 кілометрами довжини і 700 км ширини, з її 35-мільйонним населенням здатна повністю себе забезпечувати, на відміну від решти Росії, яка до того ж втратила вугільний басейн Польщі. Відродження України, більш розвиненої, ніж решта Росії, робить з неї силу, що політично та економічно домінуватиме у тому сучасному хаосі, що утворився з колишньої царської імперії».

До свого звіту майор дю Буа долучив ще короткий огляд подій в Україні, що сталися після завершення його місії (до 27 липня 1918 р.), розгорнуту довідку про військову ситуацію в Україні та навколо неї, а також докладний аналіз її економічного становища*.

Цей аналіз завершується розділом з промовистим заголовком: «Перспективи швейцарських закупівель зернових в Україні». Докладно розібравши всі обставини, зокрема можливість транзиту товарів під час війни територіями Австрії та Німеччини, він доходить висновку щодо доцільності розвитку сталих торговельних відносин з Україною. Тим більше, що практично весь обсяг своїх річних потреб у збіжжі (40 тисяч двадцятитонних вагонів) Швейцарія може без особливих складностей імпортувати з України, яка здатна звичайного року експортувати 400 тисяч вагонів (!)

* Усі ці документи разом з тими, що цитуватимуться далі, були знайдені 1997 року у Федеральному архіві Швейцарії. У цьому Посольству України допоміг місцевий історик пан А. Ерні, який взяв активну участь і в упорядкуванні виставки документів «Швейцарія–Україна, 1917–1922» з нагоди 5-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між нашими країнами. Матеріали цієї виставки були опубліковані Посольством у вигляді ротапринтної брошури, розповсюдженої серед місцевої громадськості і переданої до МЗС України.

Очевидно, що саме ці міркування значною мірою визначили в цілому сприятливу позицію швейцарського уряду щодо гетьманської України, хоча присутність окупаційних військ робила проблематичним розвиток з нею нормальних відносин, в тому числі й торговельних. Зі свого боку, Скоропадський також був зацікавлений у налагодженні співробітництва з нейтральною Швейцарією, сподіваючись через неї вийти на нові контакти з Антантою. На цьому стику взаємних інтересів у щойно реформованому Міністерстві закордонних справ Української Держави виникло рішення надіслати одну з перших своїх дипломатичних місій саме до Швейцарії.

Її очолив радник міністра Д. Дорошенка доктор Євмен Лукасевич. У виборі саме цієї кандидатури, як здається, зіграло вирішальну роль те, що він свого часу закінчив медичний факультет Цюріхського університету і захистив там дисертацію, а також те, що доктор Є. Лукасевич був одним із засновників Українського Червоного Хреста і входив до складу його керівництва.

Є. Лукасевич прибув до Берна у серпні 1918 року і представив до Політичного департаменту МЗС Швейцарії лист міністра Д. Дорошенка з проханням про офіційне визнання України і згоду на відкриття її дипломатичного представництва. Це звернення стало предметом спеціального обговорення на засіданні Федеральної ради (уряду Швейцарії), а сам Є.Лукасевич був прийнятий Президентом Конфедерації, а також чотирма з семи її міністрів. Проте у визнанні Української Держави було відмовлено, хоча швейцарська сторона визнала за необхідне максимально позитивно відреагувати на лист Д. Дорошенка. Є. Лукасевичу було надіслано офіційну відповідь:

«…Висока Федеральна Рада з великим задоволенням сприйняла бажання Українського Уряду вступити у відносини з Швейцарською Конфедерацією. Ви достатньо добре знаєте нашу історію і наші традиції, щоби бути впевненим у тій симпатії, з якою Уряд і народ Швейцарії вітає будь-яке виявлення народами незалежності і свободи. Ви також знаєте, що наша нація залежить від інших країн з економічної точки зору; тому цілком природно, що вона прагне розширити коло своїх торгових відносин і зробити їх ще тіснішими. Ось чому не варто вас переконувати, що ваш візит і пов'язані з ним добрі наміри були цілком прихильно зустрінуті в Швейцарії.

Міркування, що вам відомі, не дають можливості Федеральній Раді у даний час надати своїм відносинам з Урядом України офіційного характеру; але тою ж мірою, якою ми були вдячні за ваш візит, ми будемо раді прийняти й будь-якого іншого представника, який користується довірою Його Високоповажності пана Міністра закордонних справ, як і найкращим чином поводитися з усіма повідомленнями, що їх через нього вирішить нам направити Уряд України…»

Отже, ні визнання, ні — відповідно — згоди на відкриття посольства отримати не вдалося. Все ще йшла світова війна, яка згодом переросла у громадянську на теренах України, доля якої залишалась невизначеною. Тому доктор Є. Лукасевич так і не назвав посольством той заклад, що ним було відкрито на початку листопада 1918 року на бернській вулиці Марктгассе, 39. Це була «надзвичайна дипломатична місія», скромній роботі якої швейцарські власті перешкод не чинили.

В липні 1919 року Є. Лукасевича на чолі місії замінив колишній член австрійського парламенту і радник австрійської делегації на переговорах у Брест-Литовську Микола Василько, який своє шляхетське походження підкреслював часткою «де» перед прізвищем. Його приїзд до Швейцарії не пройшов непоміченим, викликавши загалом прихильну реакцію. Її висловила місцева газета «La Patrie Suisse»:

«Україна, все ще у стані певного хаосу і в процесі становлення, є, разом з Польщею, найбільш важливою державою, що вийшли з колишньої Росії. Ця країна з величезними природними багатствами представлятиме, після відновлення рівноваги, один з найбільш певних факторів європейського процвітання. Ось чому наша країна, яка може звідти отримувати товари першої необхідності і поставляти готові продукти, має першорядний інтерес у розвиткові добрих відносин з

Україною. В очікуванні тих часів, коли зможуть встановитися нормальні зв'язки, ця країна, все ще офіційно не визнана Західною Європою, надіслала до нас нову дипломатичну місію на чолі з Миколою де Василько…»

Новий представник України, як і його попередник, продовжував підтримувати з місцевими властями квазіофіційні відносини, які обмежувались в основному технічними питаннями. Протримавшись ще кілька років, місія тихо припинила своє існування…

На відміну від наших далеких попередників я прибув до Берна наприкінці 1992 року цілком офіційно і визнання моєї країни швейцарським урядом домагатися не довелось. Швейцарія визнала Україну ще в грудні 1991 року, ще через кілька тижнів між нами були встановлені дипломатичні відносини, а трохи згодом країни обмінялися послами…

Оглядаючись сьогодні назад, до початку двох з половиною десятиліть, прожитих відтоді Україною, можна сказати, що момент нашого народження певною мірою збентежив міжнародне співтовариство. Ще добре у пам'яті застереження впливових західних лідерів, які нас переконували не залишати Радянського Союзу. Їхні почуття зрозумілі: появу у самому центрі геостратегічно чутливого регіону 50-мільйонної держави з непевними зовнішньополітичними пріоритетами і дуже слабкими традиціями самоуправління вже само по собі було нелегко перетравити. А ще й слід було взяти до уваги третій за величиною в світі ядерний потенціал при майже непередбачуваних ідеях відносно його майбутнього використання…

Але нас визнали як таких. І це вже само по собі було солідним авансом, який втілював довіру інших країн до нашого захоплюючого дороговказу, наміченого у Декларації про державний суверенітет і Акті проголошення незалежності України.

Як ми розпорядилися цим авансом — питання подальших розвідок, роздумів і дискусій. І висновків, які неодмінно мають бути зроблені нашим суспільством.

Oleksandr SLIPCHENKO,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,
Ambassador of Ukraine to the Swiss Confederation (1992–1997)

MISSION OF MAJOR DU BOIS (Switzerland)

Abstract. The article deals with the mission of Major du Bois, an employee of the General Staff of Switzerland, in 1918 in Kyiv. His activities coincided with the period of the establishment of the Ukrainian State, when Pavlo Skoropadskyi came to power.

The Major had a personal meeting with the Hetman, who laid out the program of his government. From the Report by Major du Bois on the Trip to Ukraine, which is presented in abridged form, translated from French by the author, we can learn about the plans and aspirations of Hetman Pavlo Skoropadskyi.

The author emphasizes that the Major du Bois had a responsible mission and treated it with all seriousness. Thanks to his report for the period from April 20 to June 18, 1918, we now have an objective and precise picture the political, social, economic and military situation in Ukraine of that fateful period.

The report by Major du Bois also contains a brief overview of the events that took place in Ukraine after the completion of his mission (until July 27, 1918), detailed information about the military situation in and around Ukraine, and a detailed analysis of the economic situation.

Keywords: Major du Bois, Switzerland, Pavlo Skoropadskyi, the Ukrainian State.

Валерій ВЛАСЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

Анотація. У статті проаналізовано дипломатичну діяльність Сергія Бородаєвського — економіста-кооператора, учасника міжнародного й українського кооперативного руху, заступника міністра торгу і промисловості Української Держави, професора Сорбонни, УВУ в Празі, УГА в Подєбрадах, члена міжнародних й українських наукових та кооперативних інституцій.

Ключові слова: Бородаєвський, кооперація, Українська Держава, УНР, Чехословаччина.

КООПЕРАТОР НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ НИВІ (Сергій Бородаєвський)

У період Української революції 1917–1921 рр. чимало наших співвітчизників, які раніше будували свою кар'єру в Росії, повернулося на Батьківщину. Фахівці з різних галузей суспільного життя, науки і культури взяли активну участь у розбудові української національної держави. З-поміж тих, хто відзначився на дипломатичній ниві та представляв інтереси України на міжнародній арені, важливе місце займає економіст і кооператор Сергій Васильович Бородаєвський. Свого часу він був відомим у Росії та світі теоретиком і практиком кредитної кооперації [1–4], але через участь в уряді Української Держави (П. Скоропадського) та подальшу еміграцію його ім'я в радянській період майже не згадувалося. Лише на межі XX–XXI ст. інтерес до постаті вченого посилюється. Про це свідчать публікації в наукових та енциклопедично-довідкових виданнях [5–11]. Побачив світ бібліографічний покажчик його праць [12]. В останні роки оприлюднені публікації про його наукову та громадсько-політичну діяльність в еміграції [13–15]. Менше уваги приділено діяльності С. Бородаєвського на дипломатичній ниві. Саме тому автор ставить за мету окреслити основні віхи біографії вченого, завваживши його дипломатичну працю.

Сучасні нащадки роду Бородаєвських – Віктор Ігоревич та Андрій Вікторович – стверджують, що він започаткований у XVII ст. [16, с. 24]. З дореволюційних енциклопедій випливає, що родоначальником був козацький сотник Йосип Іванович Бородаєвський (початок XVIII ст.) [1, с. 622]. Наприкінці XIX ст. у Зіньківському повіті Полтавської губернії Бородаєвські мали родинний маєток і 127 десятин землі. Серед представників роду – сотники слобідських козацьких і офіцери гусарських полків, фінансисти і священики, політичні і громадські діячі, науковці і викладачі, літератори і художники. Батько майбутнього вченого був викладачем у школах та училищах Полтавської і Харківської губерній, штатним наглядачем Охтирського повітового училища, директором Корочевської учительської семінарії та інспектором народних училищ Курської губернії.

Народився Сергій Васильович в родині титулярного радника Василя Йосиповича та Надії Василівни (у дівоцтві Потаєва) Бородаєвських 28 серпня 1870 р. Середню освіту здобув у І Харківській чоловічій гімназії [17, арк. 1 зв.], вищу – на юридичному факультеті Харківського університету. Під час навчання виявив здібності до наукової роботи. У 1892 році за конкурсну роботу з юриспруденції здобув премію імені члена Державної Ради Сергія Зарудного – випускника Харківського університету [18, с. 142–143]. У 1893–1895 рр. відбував військову службу у Мінгрельському полку на Кавказі. 1895 року розпочав свою професійну діяльність в окружному суді м. Тифліс (Тбілісі) [19, арк. 150].

З 1896 року життя С. Бородаєвського було пов'язане з Петербургом, де він займався юридичною практикою. У столичному журналі «Русское богатство» побачила світ його перша наукова праця у галузі права. Але знайомство з відомим кооператором О. Беретті змінило вектор його професійної діяльності. Відтоді наукова, практична й організаційна діяльність на ниві кооперації стала пріоритетною в житті вченого. Він обіймав високі посади у Міністерстві фінансів, Державному банку й Управлінні у справах дрібного кредиту. Брав активну участь у роботі Особливої наради щодо потреб сільськогосподарської промисловості під головуванням С. Вітте. За результатами наради у 1904 році видав дві роботи про значення кооперації та кредиту для сільськогосподарської промисловості. З 1909-го працював у Міністерстві торгівлі і промисловості, де згодом очолив департамент торгівлі [20, арк. 1].

Одночасно С. Бородаєвський обіймав високі посади й у кооперативних організаціях. У 1900–1915 рр. був спочатку секретарем, а потім головою відділу установ дрібного кредиту Петербурзького відділення Комітету щодо сільських ощадно-позичкових і промислових товариств, що виконувало функції наукового, організаційного і методичного центру з розвитку різних видів кооперації в Росії. Під егідою цієї організації видав праці «Современное положение мелкого кредита в России» (1909) та «Сборник по мелкому кредиту» (6 видань загальним накладом 30 тис. примірників), публікувався в її друкованому органі «Вестник кооперации», представляв організацію на міжнародних кооперативних форумах. Так, на І Міжнародному конгресі з питань народного кредиту, що відбувся у липні 1900 року в Парижі, представниками від Росії були О. Беретті, С. Бородаєвський, М. Ковалевський, О. Чупров та інші. Підготовлена Сергієм Васильовичем брошура «Crédit populaire en Russie» про розвиток кредитної кооперації в Росії була відзначена сенатором Лурті [21, с. 2, 82]. Згодом був обраний персональним членом Міжнародного кооперативного альянсу.

С. Бородаєвський щороку виїздив за кордон з метою вивчення тамтешньої кооперації й установ дрібного кредиту. Своїми враженнями від поїздок ділився на сторінках журналів «Вестник кооперации», «Вестник мелкого кредита», «Хроника учреждений мелкого кредита» та під час численних публічних виступів. Побачили світ його книги «Сельскохозяйственная кооперация в Германии» (СПб., 1908) та «Кооперация среди славян» (СПб., 1912). На засіданні Слов'янського добродійного товариства в Петербурзі вчений виголосив доповідь про поширення кооперації в Галичині (тогочасна Австро-Угорщина), стверджуючи, що там активно діють лише українські кооперативи, спираючись на національно-громадську свідомість населення, а москвофільські товариства ледве животіють. За такі висновки його ледь не звинуватили у мазепинстві [22, с. 169]. Під час І Балканської війни 1912–1913 рр. вчений був одним із організаторів збору коштів для болгар, які воювали проти османських завойовників [23, с. 421–422].

Сергій Васильович брав активну участь у роботі всеросійських кооперативних форумів. Виголосив доповіді на З'їзді діячів дрібного кредиту (Петербург, 1907), І Всеросійському з'їзді представників кооперативних установ (Москва, 1908), Всеросійському з'їзді діячів дрібного кредиту і сільськогосподарської кооперації (Петербург, 1912) та інших.

С. Бородаєвський підтримував зв'язки з представниками столичної української громади, редакцією журналу «Украинский вестник» [24, с. 192], допомагав українським кооператорам порадами і заступництвом перед столичним чиновництвом, опублікував українською мовою книгу «Сільськогосподарські спілки у Німеччині» (СПб., 1909) та брошуру «Про кредитні кооперації (позичково-зберігальні та кредитні т-ва)» (СПб., 1909), що побачила світ завдяки Благодійному товариству з видання дешевих книг. Переклад брошури з російської здійснив відомий український громадсько-політичний діяч П. Стебницький, з яким Сергій Васильович товаришував і листувався [25, арк. 1; 26, арк. 1].

Водночас С. Бородаєвський займався науково-освітньою діяльністю. Викладав низку дисциплін з кооперації на Вищих комерційних курсах Побєдінського й у Політехнічному інституті в Петрограді. Кілька його книг французькою мовою вийшло за кордоном [27–28]. Під час Першої світової війни опублікував праці про вплив війни на розвиток кооперації, зокрема брошуру «Война, сельское хозяйство и будущие торговые договоры» (Пг., 1915).

Після жовтневого перевороту 1917 р. Сергій Васильович залишив державну службу, зосередившись на громадській роботі. Його обрали головою Всеросійської ради з'їздів діячів середньої і дрібної промисловості та торгу.

На початку 1918 р. С. Бородаєвський повернувся на Батьківщину й активно включився у розбудову української державності та кооперації. У період Української Держави Український національний союз запропонував його кандидатуру (поряд з А. Марголіним) на посаду міністра торгівлі, але гетьман П. Скоропадський не погодився [29, с. 272]. На початку вересня того ж року призначили товаришем (заступником) міністра торгу і промисловості. С. Бородаєвський брав участь у підготовці та підписанні міжнародних договорів України. Досвідчений державний службовець і відомий економіст, він входив до складу спільної українсько-німецько-австрійської комісії, що займалася пролонгацією дії договору між УНР і країнами Четверного союзу від 23 квітня 1918 р. 10 вересня того ж року такий договір, що складався із кількох угод, був укладений. Угоди про впорядкування комунікації (залізничних перевезень) та транспортування товарів (вантажів) підписав саме С. Бородаєвський [29, с. 211, 316].

У вересні 1918 р. Сергій Васильович підготував проект договору про товарообмін між Україною та Туреччиною [30, арк. 120–120 зв.], підписав від імені Української Держави українсько-фінську угоду щодо продажу Україні від 600 тисяч до 1 мільйона пудів паперу в обмін на цукор. Загальна сума «паперової угоди» сягнула 30 млн фінських марок. Однак через внутрішньо- та зовнішньополітичні причини її так і не вдалося реалізувати [31, с. 74–79].

Після поразки у війні країн Четверного союзу перед українським урядом постало питання налагодження відносин з країнами Антанти. Найкраще, на думку урядовців, це було зробити через Румунію, де перебували представники зазначеного блоку. Тож, активізуючи торговельні та дипломатичні відносини з Румунією, уряд погодився на укладання тимчасового торговельного договору. С. Бородаєвський увійшов до складу спеціальної комісії для переговорів з румунською делегацією на чолі з Костянтином Концеску [29, с. 143].

Одночасно уряд Української Держави намагався налагодити дружні відносини з країнами, що постали на уламках Російської імперії. У листопаді 1918 року С. Бородаєвський взяв участь у переговорах з представниками Кубанського крайового уряду щодо підписання фінансово-економічного договору [32, с. 370]. 5 грудня того ж року в Києві був укладений українсько-грузинський договір, який з боку Української Держави підписав С. Бородаєвський, Грузинської Республіки – В. Тевзая [29, с. 318, 320].

В період ІІ УНР (Директорії) Сергій Васильович продовжував обіймати високі урядові посади. Він виконував обов'язки члена ради міністра торгівлі і промисло-

вості, керівника департаменту зовнішньої торгівлі УНР [33, арк. 171]. Наприкінці січня 1919 року з метою налагодження відносин із представниками країн Антанти до Одеси відбула урядова делегація на чолі з А. Марголіним, до складу якої входив і С. Бородаєвський. Він повинен був з'ясувати справу незаконного випуску представниками Добровольчої армії українських грошей у захопленому ними Одеському відділенні експедиції заготовок державних паперів [34, с. 378]. Після приїзду до Одеси Сергій Васильович подав французькому військовому командуванню скаргу на дії білогвардійців. Невдовзі представники Добровольчої армії його заарештували і посадили до в'язниці, де він провів більше місяця [34, с. 384].

Перебуваючи на державній службі в Українській Державі й УНР, С. Бородаєвський брав участь і в розвитку національних кооперативних інституцій. З ініціативи Центрального українського кооперативного комітету та підтримки Сергія Васильовича на початку грудня 1918 року при Міністерстві торгу і промисловості було створено Кооперативну раду для врегулювання відносин між державними установами та кооперативними організаціями [22, с. 211]. Він узяв участь у відзначенні 40-річної діяльності Миколи Левитського на ниві кооперації. 30 вересня 1918 р. на урочистому засіданні С. Бородаєвський привітав ювіляра, якого він колись першим назвав «артільним батьком», відзначивши його роль у розбудові сільськогосподарської кооперації [35, с. 2]. Влітку 1919 року в Одесі вчений організував і очолив Всеукраїнський союз виробничих кооперативів «Трудсоюз», а з вересня того ж року викладав історію кооперації в місцевому Політехнічному інституті [36, с. 3].

У грудні 1919 р. С. Бородаєвський виїхав до Стамбула, звідти — до Франції. У 1921–1922 рр. викладав кооперацію у Міжнародній академії в Брюсселі та Російському відділі Паризького університету [19, арк. 150]. Після відкриття в Чехословаччині кількох українських вищих шкіл виявив бажання переїхати до цієї країни, про що свідчить його листування з О. Мицюком [37, арк. 2–15 зв.]. Йому пропонували роботу в Українській господарській академії (УГА) в Подєбрадах та Російському інституті сільськогосподарської кооперації у Празі. У травні 1922 р. його обрали доцентом УГА [38, арк. 55], але через матеріальну скруту до Праги він прибув лише на початку 1923 року.

У 1924 р. С. Бородаєвський стає професором, 1928–1931 рр. — деканом економічно-кооперативного факультету УГА [39, арк. 151]. Викладав такі дисципліни, як «Історія кооперації», «Хлібна торгівля», «Кооперативний кредит», «Кредитна кооперація», «Кооперативний збут», «Кооперативне право», «Історія української кооперації», «Робітничі та виробничі товариства», «Страхова кооперація», «Кооперація, держава і самоврядування», «Міжнародні кооперативні організації», «Кооперативна література», «Кооперативна преса» та інші. Був автором підручників «Історія кооперативного кредиту» (1923), «Історія кооперації» (1925) та «Теорія і практика кооперативного кредиту» (1925), які отримали високу оцінку тогочасних українських і зарубіжних фахівців [40, с. 23], членом Товариства українських кооператорів, одним з керівників видавництва «Кооперативний фонд ім. В. Доманицького», ініціатором створення ощадно-позичкового товариства «Єдність», що допомагало студентам академії здолати матеріальну скруту [41, арк. 1].

Відомий кооператор сприяв підвищенню авторитету УГА в світі. Колишній голова уряду УНР Б. Мартос згадував: «Коли у 1924 р. я і проф. С. Бородаєвський під час Всесвітнього Кооперативного Конгресу зробили з допомогою інж. Д. Андрієвського невеличку виставку праці Кооперативного відділу Екон.-Кооп. факультету Академії,.. то це викликало велике зацікавлення й здивування, бо подібної високої кооперативної школи ще ніде не було» [42, с. 66].

С. Бородаєвський виявив себе і на міжнародній арені. Він — фундатор і голова товариства «Українське університетське угруповання для Ліги Націй» (УУУЛН), що було засноване 18 травня 1925 р. в Подєбрадах і складалося пере-

важно зі студентів та професорів УГА. Його мета — спільна праця українського еміграційного студентства та професури на засадах Ліги Націй зі створення атмосфери міжнародного порозуміння та забезпечення сталого миру. С. Бородаєвський не тільки брав участь у засіданнях Ради Міжнародної університетської федерації для Ліги Націй (МУФЛН) та її щорічних конгресах (Женева, Лондон), а й виголошував на них доповіді про діяльність УУУЛН, національні меншини, вивчення студентами вищих шкіл діяльності Ліги Націй. Від імені УУУЛН звертався до міжнародних організацій у справі захисту інтересів української еміграції. Координуючи свої зусилля з Українським академічним комітетом та Центральним союзом українського студентства, товариство використовувало трибуну конгресів МУФЛН для оприлюднення протестів щодо вбивства Симона Петлюри, проти політики сталінського режиму в Україні, зокрема у справі Спілки визволення України [43]. За свою працю «Les problemes économiques et le paix» («Економічні проблеми і мир»), що була написана на оголошений МУФЛН конкурс, учений у 1928 р. отримав премію Монтегю Бертона [44]. Як голова УУУЛН С. Бородаєвський звертався до Верховного комісаріату Ліги Націй у справах біженців з проханням виділити УГА грошову дотацію у зв'язку із скороченням її фінансування чеською владою [45, с. 222–223].

Вчений працював також і в інших навчальних закладах та наукових інституціях. З 1923 року він був доцентом, 1925-го — надзвичайним, а з 1928 року — звичайним професором Українського вільного університету в Празі. Очолював кафедру кооперації, викладав такі дисципліни, як «Історія і теорія кооперації», «Принципи кооперативного законодавства», «Кооперативне право», «Кооперативний кредит», «Сільськогосподарська кооперація», «Споживча кооперація», «Кооперація серед слов'ян», «Цивільне право» і «Цивільний процес» [46, с. 21–40, 63–83, 123–129]. У відкритому 1932 року при УГА Українському технічно-господарському інституті, який після закриття Академії став самостійним навчальним закладом із заочною формою навчання, він вів курси «Історія кооперації» та «Кооперативний кредит» [47, арк. 1–1 зв.]. Був також професором Українського соціологічного інституту в Празі [48, с. 43].

С. Бородаєвський залишався активним діячем міжнародного кооперативного руху. Був одним із фундаторів Міжнародного інституту кооперативних студій, заснованого професором Шарлем Жідом у Базелі, а також членом Міжнародного наукового інституту кооперації в Парижі, брав участь у міжнародних кооперативних й аграрних конгресах (Гент, Прага, Париж), конференціях з раціоналізації праці (Прага), вивчення проблем демографії (Рим) та інших, співпрацював із відомими кооперативними діячами Г. Кауфманом, Г. Меєм, Б. Лаверне, Е. Пуассоном, Дж. Фоке та іншими. Вчений здобув визнання у світових наукових колах як глибокий дослідник історії та теорії кооперативного руху. За оцінкою історика кооперації І. Витановича, «поруч проф. М. Туган-Барановського, проф. С. Бородаєвський найбільше відомий в наукових колах і в міжнародному кооп. світі як видатний кооперативний вчений-дослідник» [22, с. 578].

Велику роль у консолідації українства та подальшому розвитку вітчизняної науки відіграли українські наукові форуми, що відбулися у 1926 і 1932 рр. в Празі. Сергій Васильович очолював економічно-кооперативну підсекцію секції права і суспільних наук І Українського наукового з'їзду [37, арк. 37]. У квітні 1926 року від імені оргбюро з'їзду С. Бородаєвський листовно звернувся до неодмінного секретаря УАН А. Кримського з пропозицією взяти участь у роботі наукового форуму [20, арк. 2 зв.]. Сергій Васильович був членом організаційної комісії ІІ Українського наукового з'їзду, головою президії економічно-кооперативної підсекції правничо-кооперативної секції [49, с. 4–9].

Важливим напрямом діяльності вченого була участь в українських фахових організаціях. Він був членом Товариства українських економістів, Товариства

українських інженерів, Українського правничого товариства й Українського історично-філологічного товариства, дійсним членом Українського інституту громадознавства (Український соціологічний інститут) по відділу економіки і техніки. Співпрацював із створеними при Інституті Українським робітничим університетом та Українським національним музеєм-архівом (УНМА). Музей було відкрито 1925 року з метою збирання та збереження української історико-культурної спадщини за кордоном. 1927 року С. Бородаєвського включили до складу Наукової колегії УНМА для здійснення наукової експертизи економічно-кооперативних матеріалів, що надходили до музею [50, с. 22]. Він був одним із фундаторів Української наукової асоціації [51, арк. 25].

Учений залишив велику наукову спадщину. Його доробок становить близько 50 великих наукових праць. В еміграції побачили світ книги «Історія кооперативного кредиту» (Прага, 1923), «Теорія і практика кооперативного кредиту» (Подєбради, 1925), «Принципи кооперативного законодавства» (Подєбради, 1927), «Кооперативний збут» (Подєбради, 1928) та ін. За оцінкою Б. Винара, ці роботи «належать до найкраще опрацьованих довідників у ділянці кооперативної науки» [40, с. 58]. Найвагомішим здобутком ученого була «Історія кооперації». У 1924 році циклестилевим способом книга вийшла завдяки Видавничому товариству при УГА, а вже наступного року її надрукував Український громадський видавничий фонд у Празі. Вона поєднувала в собі риси університетського підручника й монографії. У ній докладно показана історія кооперативного руху у більш ніж 40 країнах світу та діяльність міжнародних кооперативних об'єднань. Рецензенти відзначили її оригінальність, теоретичну і практичну цінність, надзвичайну широту і повноту охопленого матеріалу, багату джерельну базу [37, арк. 19-20]. Зауважимо, що праця німецького дослідника В. Кулеманна «Кооперативний рух», яка вийшла у 1922 році і вважалася найповнішою історією кооперативного руху в Західній Європі, містила матеріали лише по 20 країнах [52, с. 302–303].

Вчений є автором понад 500 фахових статей, написаних українською, російською, чеською, англійською, іспанською, італійською, німецькою, французькою та іншими мовами, що були опубліковані у 85 друкованих органах кооперативної преси 22 країн [22, с. 115]. Серед них – «International Cooperative Bulletin» (Великобританія), «Revue Internationale du Travail», «Revue des Etudes Coopératives» (Франція), «La Revue Internationale d'agriculture» (Італія), «Der Genossenschafter» (Німеччина), «Revista Social y agrarian» (Іспанія), «Journal of Farm Economics» (США), «Кооперативний альманах», «Український економіст», «Український інженер», «Кооперативна Республіка» та багато інших. С. Бородаєвський написав низку статей для Української Загальної Енциклопедії («Книга Знання»).

Життя Сергія Васильовича трагічно обірвалося 6 лютого 1942 р. У листі до свого онука від 23 липня 1948 р. дружина вченого так описала смерть чоловіка: «Во время войны он вошел в нашу комнату без света. Он хотел что-то взять из-под ниши под окном, но не заметил, что внутреннее окно (у нас были двойные рамы) было открыто. Когда он выпрямился, то стукнулся головой об угол окна. Да так сильно, что лопнула крупная артерия мозга, и после шести дней невыносимых мучений он умер» [16, с. 31]. Поховали його 10 лютого на Ольшанському кладовищі в Празі.

В одному з численних некрологів, що були опубліковані на сторінках тогочасної преси, зазначалося, що в особі Сергія Васильовича Бородаєвського український народ втратив «ученого-кооператора світової слави, сумлінного і відданого справі працівника та великого українського патріота» [53, с. 7].

1. Бородаевский Сергей Васильевич // Новый энциклопедический словарь / [под общ. ред. К. К. Арсеньева; изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон.]. — Т. 7: Бобровников — Брачное право. — СПб, 1912. — С. 622.
2. Бородаєвський Сергій // Українська Загальна Енциклопедія: Книга Знання: в 3 т. / під заг. ред. І. Раковського. — Т. 3: С–Я. — Львів–Станіслав–Коломия, 1931. — С. 1314.

3. *Миронович Д.* Проф. Сергій Бородаєвський // Краківські вісті. — 1942. — 14 лютого. — С. 3.
4. Проф. Сергій Бородаєвський // Наступ. — Прага, 1942. — Чис. 8. — С. 6.
5. *Власенко В.* Видатний український кооператор (до 125-ліття з дня народження С.В. Бородаєвського) // Український технічно-господарський інститут. Наукові праці. — Мюнхен, 1995. — Т. XXX. — С. 133–142.
6. *Власенко В.М.* Сергій Бородаєвський (1870–1942) // Українські кооператори. Історичні нариси. — Кн. 1. — Л., 1999. — С. 201–210.
7. Бородаєвський // УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія. — К., 2003. — С. 162.
8. *Марочко В.І.* Бородаєвський // Енциклопедія історії України. — Т. 1. — К., 2003. — С. 351.
9. *Власенко В.М.* Бородаєвський // Сумщина в іменах: Енциклопед. довідник [2-ге вид., перероб. і доповнене.]. — Суми, 2004. — С. 48–49.
10. *Власенко В.М.* Бородаєвський Сергій Васильович // Енциклопедія Сучасної України. — Т. 3. — К., 2004. — С. 358.
11. *Власенко В.М.* Корифей кооперативної справи (до 135-річчя від дня народження С.В. Бородаєвського) / В.М. Власенко, В.В. Власенко // Сумський історико-архівний журнал. — 2005. — № 1. — С. 11–22.
12. Бородаєвський Сергій Васильович: Короткий біобіліографічний покажчик / [уклад.: В.М. Власенко, О.В. Глушан.]. — Суми, 2010. — 88 с.
13. *Глушан О.В.* С. В. Бородаєвський — професор кооперації українських еміграційних вищих навчальних закладів // Сумський історико-архівний журнал. — 2010. — № VIII–IX. — С. 199–204.
14. *Глушан О. В.* С. В. Бородаєвський як організатор науки в еміграції: штрихи до інтелектуального профілю вченого // Українська біографістика. — 2015. — Ч. 12. — С. 175-193.
15. *Глушан О.В.* Громадська діяльність С.В. Бородаєвського в еміграції: зміст та основні напрями // Гілея: науковий вісник. — 2016. — Вип. 108. — С. 15–19.
16. З родини Бородаєвських / передмова, упорядкування і примітки В.М. Власенка // Сумський історико-архівний журнал. — 2005. — Вип. І. — С. 23–32.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та державного управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3795. — Оп. 1. — Спр. 543.
18. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / под ред. проф. М. П. Чубинского и проф. Д.И. Багалея. — Харьков, 1908. — VIII+311+III с.
19. ЦДАВО України. — Ф. 3859. — Оп. 1. — Спр. 230.
20. Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського (далі — ІР НБУ). — Ф. 1. — Спр. 26729.
21. *Бородаевский С.В.* Международный конгресс по народному кредиту в Париже. — СПб., 1901. — 4+II+87 с.
22. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. — Нью-Йорк, 1964. — 624 с.
23. Вниманию кооператоров // Вестник мелкого кредита. — 1913. — № 11. — С. 421–422.
24. *Животко А.* Історія української преси. — Мюнхен, 1989–1990. — 334 с.
25. ІР НБУ. — Ф. III. — Спр. 51966.
26. ІР НБУ. — Ф. III. — Спр. 51967.
27. La petit crédit en Russie. — Bruxelles, 1908.
28. La cooperation en Russie. — Roma, 1914.
29. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т. II: Українська Гетьманська Держава 1918 року. — К., 2002. — 352 с.
30. ЦДАВО України. — Ф. 1118. — Оп. 1. — Спр. 3.
31. *Гуммерус Г.* Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві / пер. з фін., коментарі та передмова Й. Ремі, В. Пилипенка. — К., 2004. — 200 с.
32. Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. У 2 т. — Т. 1 / упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. — К., 2015. — XVIII+790 с.
33. ЦДАВО України. — Ф. 1118. — Оп. 1. — Спр. 17.
34. *Марголин А.* Украина и политика Антанты // Революция на Украине по мемуарам белых / [сост. С.А. Алексеев, под. ред. Н.Н. Попова.]. — М.-Л., 1930. — С. 359–392.
35. IV юбилей кооператора Левитского // Луч. — Суми, 1918. — 2 октября. — С. 2.

36. Одесский государственный политехнический университет. 1918-1998 / [под. ред. В.П. Малахова.]. — Одесса, 1998. — 168 с.
37. ЦДАВО України. — Ф. 3795. — Оп. 1. — Спр. 432.
38. ЦДАВО України. — Ф. 3795. — Оп. 1. — Спр. 1.
39. ЦДАВО України. — Ф. 3795. — Оп. 1. — Спр. 128.
40. *Винар Б.* Матеріяли до історії економічних дослідів на еміграції (1919-1964) / серія: Монографії. — Ч. 1. — Мюнхен, 1965. — 120 с.
41. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 269. — Оп. 2. — Спр. 104.
42. *Мартос Б.* Економічно-кооперативний факультет УГА // Українська господарська академія в Ч.С.Р. Подєбради, 1922–1935 і Український технічно-господарський інститут. Подєбради–Регенсбург–Мюнхен, 1932–1972. — Нью-Йорк, 1972. — С. 59–66.
43. *Власенко В.М.* До історії Українського університетського угруповання для Ліги Націй / В.М. Власенко, О.В. Глушан // Сумський історико-архівний журнал. — 2010. — № VIII-IX. — С. 81–104.
44. Економічна політика як причина миру та війни (Реферат проф. С. Бородаєвського) // Український економіст. — Подєбради, 1928. — Ч. 1. — С. 138–141.
45. *Глушан О.В.* Українське університетське угруповання для Ліги Націй: матеріали до історії організації // Сумська старовина. — 2009. — № XXVI–XXVII. — С. 207–229.
46. Український В. Університет в Празі в роках 1926–1931. — Прага, 1931. — 196 с.
47. ЦДАВО України. — Ф. 3879. — Оп. 1. — Спр. 219.
48. *Волович В.* Післямова // Шаповал М. Соціологія українського відродження. — К., 1994. — С. 43–45.
49. Український Науковий З'їзд у Празі (2). — Прага, 1934. — 164 с.
50. *Палієнко М.* Український національний музей-архів у Празі (1923-1930): історія створення та основні напрями діяльності // Студії з архівної справи та документознавства. — 2004. — Т. 11. — С. 13-26.
51. ЦДАГО України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 400.
52. *Злупко С.* Персоналії і теорії української економічної думки. — Л., 2002. — 528 с.
53. Помер проф. Бородаєвський // Краківські вісті. — 1942. — Чис. 8. — С. 7.

Valerii VLASENKO,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Academic and Research Institute of Law
of the Sumy State University

COOPERATOR IN THE FIELD OF DIPLOMACY (Serhii Borodaievskyi)

Abstract. Serhii Borodaievskyi, economist and cooperator, participant of the international and Ukrainian Cooperative Movement, professor of several international and Ukrainian higher schools, occupies a significant place among social and political activists, which were notable in the field of diplomatic during the Ukrainian War of Independence, lasting from 1917 to 1921. During the pre-revolutionary period he had a senior position at the ministries of finances, trade and industry, the State Bank of Russia, and cooperative institutions. He participated in the international and the All-Russian cooperative congresses, as well as was published abroad.

Soon after the October Revolution 1917, he returned to Ukraine. He occupied the position of the Deputy Minister of trade and industry during the period of the Ukrainian State and the Ukrainian People's Republic (Directory). He was involved with preparation of the treaty between Ukraine and countries of the Central Powers from 10 September 1918. His signature is under several agreements, which were the constituent parts of this treaty. He was the author of a project of Ukrainian and Turkish agreement on commodity exchanges. On behalf of the Ukrainian State, he signed Ukrainian and Georgian treaty, and Ukrainian and Finnish trade agreement ('paper agreement'). He took part in negotiations with Romanian delegation led by Constantin Contsescu on establishing relations with the Triple Entente countries.

In 1919, S. Borodaievskyi emigrated. He taught economic disciplines at the University of Paris and the International Academy in Brussels. From 1923, he lived in Czechoslovakia. He was a professor at the Ukrainian Free University in Prague, the Ukrainian Academy of Economics in Poděbrady, a member of the Ukrainian Sociological Institute, a member of various international and Ukrainian scientific and professional institutions. He led the Ukrainian Academic Committee for the League of Nations, on behalf of which he appealed to the international organizations to protect the interests of Ukrainian emigration, made public protests against the assassination of S. Petliura, against the policy of Stalin's regime in Ukraine, in particular in case of the Union for the Liberation of Ukraine.

Keywords: Borodaievskyi, cooperation, Ukrainian state, UPR, Czechoslovakia.

УДК 94(477) «1888/1937»

Олег КУПЧИК,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої
історії зарубіжних країн
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Анотація. У праці висвітлено події з київського періоду життя та діяльності Дж. Садихова (1906–1920): під час навчання в Київській приватній гімназії В'ячеслава Петра, Університеті Св. Володимира, Київському політехнічному інституті, роботи комісаром у «Комісаріаті Азербайджану на Україні», офіційним представником Азербайджанської Демократичної Республіки в Україні та консулом Персії.

Поінформовано про азербайджанський період діяльності Дж. Садихова (Мамедзаде) в 1920–1937 рр., зокрема про його роботу в партійних і державних органах Азербайджанської СРР.

Ключові слова: учень, гімназія, студент, університет, інститут, комісар, офіційний представник, консул, заступник міністра.

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШОГО ОФІЦІЙНОГО ПРЕДСТАВНИКА АЗЕРБАЙДЖАНУ В УКРАЇНІ ДЖАЛІЛА САДИХОВА (1888–1937)

Джаліл Садихов — один із найяскравіших дипломатів і науковців, несправедливо «забутих» нині науковою громадськістю Азербайджану. Він належить до тих, чиє життя проходило в час буремних соціальних трансформацій, а його діяльність відбувалася за різних політичних режимів, зокрема в Російській імперії, демократичній Україні й АДР (Алжир), радянському Азербайджані. Водночас громадська, дипломатична й наукова діяльність Дж. Садихова не стала предметом усебічного й ґрунтовного дослідження.

Але чому життя та діяльність Джаліла Садихова мають викликати інтерес в українських істориків?

Згідно з архівними документами Джаліл Гаджи Мамед огли Садихов народився 22 грудня 1888 року в м. Шуша Єлизаветпольської губернії (нині Нагірний Карабах) у сім'ї міщанина й торговця[1].

Батьки прагнули «забезпечити» Джалілу освіту. Тому в 1898 році він вступив на навчання до Шушинського реального училища, у якому провчився шість років[2]. 1904 року вступив до Єлизаветпольської гімназії та за два роки, згідно із «заявою» батька, забрав «документи», аби продовжити навчання в іншому середньому навчальному закладі[3].

Унаслідок політики російського царизму азербайджанці не мали власних вищих навчальних закладів, тому були змушені здобувати вищу освіту за межами Батьківщини. Із-поміж вишів, у які вони з початку XX століття почали вступати, були навчальні заклади Києва. Під час революції 1905–1907 рр. освітнє законодавство було дещо лібералізовано, тож азербайджанці почали активно вступати в київські виші: Університет Св. Володимира, комерційний і політехнічний інститути.

Найбільше азербайджанців навчалось у Київському комерційному інституті. В університеті для навчання обирали юридичний і медичний факультети. Через заборону для них державної чи військової служби найчастіше вони були зайняті в приватній комерції, юридичній і медичній практиці[4].

Тому вступ 17-річного Джаліла Садихова на навчання до Київської приватної гімназії В'ячеслава Петра не був випадковим. На цей момент у київських вишах навчалось уже кілька десятків студентів-азербайджанців, серед яких, очевидно, були друзі й знайомі Дж. Садихова. Імовірно, що саме вони переконали Джаліла вступати до київської гімназії, аби там отримати середню освіту.

Отже, 1 жовтня 1906 року Джаліла Садихова зарахували до 6 класу Київської приватної гімназії В'ячеслава Петра[5]. Перед тим він пройшов медичний огляд, відповідно до якого «хребет — нор.; зір — 1,4; слух — нор.; мова — нор.; стан здоров'я — задов.; фізичні недоліки — немає… Коли була привита віспа — у дитинстві. Із яким результатом — привилася»[6]. Під час навчання в гімназії проживав «на квартирі у Войцехівського» за адресою вул. Велика Підвальна, 29/2 (нині вул. Ярославів Вал, 29/2, дім зберігся)[7].

Уже 17 листопада 1906 року його батько Гаджи Мамед Садихов звернувся до директора гімназії з «листом», у якому прохав звільнити сина від оплати за навчання. Він писав: «Через низку вірмен-мусульманських зіткнень, які розпочалися минулого 1905 року, як у самому місті, так і в окремих селах, і які вкрай шкідливо впливають на матеріальний стан обох національностей, що стало причиною перетворення доброї половини нашого міста шляхом підпалів у купу руїн, я маю честь, надаючи при цьому довідку про незаможність, видану мені Шушинським повітовим управлінням 15 листопада 1905 року за № 3417, шанобливо просити Вашу ясновельможність звільнити мого сина Джаліла Садихова від сплати за право навчатись у довіреній Вам гімназії, оскільки безглузді вірмено-мусульманські розбрати позбавили мене будь-якої можливості за рахунок власних коштів навчати сина»[8]. Раніше, 15 листопада 1905 року, Шушинське повітове управління МВС надало Г.М. Садихову довідку про те, що він «є зовсім незаможним й особисто не здатен до праці, тому й не має можливості за свої кошти дати освіту сину Джалілу»[9].

У поданій класним керівником характеристиці Дж. Садихова було сказано, що «юнак має гарні здібності, з особливою схильністю до математики. Солідний, спокійний. У відвідуванні уроків — дисциплінований, у приготуванні домашніх завдань і виконанні письмових робіт — достатньо добросовісний. Старанний. Допитливість цілком достатня. Ставлення до старших — із повагою, до товаришів — добре. Поведінка на уроках — зразкова»[10]. Вважаємо, що Дж. Садихова таки звільнили від сплати за навчання, оскільки за відсутності в батьків коштів, він продовжив учитись у гімназії.

Джаліл Садихов навчався в київській гімназії до 30 червня 1909 року, коли після закінчення «восьмикласного курсу» й «за відмінної поведінки» отримав «атестат зрілості», відповідно до якого «продемонстрував такі знання: Російська мова і словесність — "4" (письмова — "4", усна — "4", річна — "4"); Філософська пропедевтика — "5"; Латинська мова — "4" (річна — "4", екзамен — "4", випускна — "4"); Математика — "4" (геометрія письмова — "4", геометрія усна — "3", тригонометрія усна — "4", алгебра письмова — "3", алгебра усна — "4", випускна — "4"); Фізика

і математична географія — “4”; Історія — “4”; Географічне природознавство — “4”; Французька мова — “4”; Законознавство — “4”. Середня випускна оцінка з обов’язкових предметів — “4”»[11].

У характеристиці Дж. Садихова було сказано, що «поведінка відмінна, відвідував уроки справно, готував домашні завдання й письмові роботи цілком добросовісно. Старанний. Особливо цікавився вивченням історії та словесності»[12]. Згідно з відомостями у випускному класі Дж. Садихов пропустив уроків: із поважних причин — 44; із неповажних причин — 0. Процентне співвідношення пропущених уроків до загального навчального часу склало 6,08%[13].

Під час опитування учнів Дж. Садихов висловив намір вступати на механіко-математичний факультет Університету Св. Володимира[14]. Влада характеризувала його як такого, хто «не був помічений ні в чому незаконному». Водночас «відбуванню військової повинності не підлягав»[15].

Але після закінчення гімназії Дж. Садихов подав документи на престижний медичний факультет Університету Св. Володимира, студентом якого був зарахований наприкінці серпня 1909 року[16]. Провчився в ньому лише до 1 травня 1910 року та влітку цього ж року перевівся на хімічне відділення Київського політехнічного інституту (КПІ)[17].

Студенти-азербайджанці у квітні 1913 року зробили спробу провести в Києві організаційне засідання зі створення «Всеросійської організації студентів-мусульман», однак Дж. Садихов у цих подіях участі не брав[18].

Проте завершити навчання на хімічному відділенні КПІ Дж. Садихову не довелося через брак коштів. Згідно з архівними документами, він справно оплачував навчання до 1914 року. Потім його було відраховано зі складу студентів «через несплату за право навчання». У 1916 році, очевидно, уже маючи необхідні кошти, спробував поновитися на навчанні, звернувшись із відповідним проханням до директора Інституту[19].

Та все ж Джалілу Садихову не вдалося завершити навчання в Київському політехнічному інституті й отримати «диплом». Про це свідчить звернення Дж. Садихова до КПІ вже 1926 року з проханням надати довідку про навчання й успішність у цьому виші. Відповідно до документа, Дж. Садихов за час навчання отримав позитивні оцінки з таких предметів: Нарисна геометрія — «3»; Механіка теоретична — «4»; Математика — «3»; Фізика I — «4»; Кристалографія — «4»; Неорганічна хімія — «4»; Лабораторія загальної хімії — «3»; Якісний аналіз — «5»; Кількісний аналіз — «4»; Органічна хімія — «4»; Ботаніка — «3»; Мінералогія — «4»; Мінералогічна лабораторія — «4»; Фізика II — «3»; Фізична лабораторія — «4»; Опір матеріалів та графостатика — «3»; Прикладна механіка — «4»; Термодинаміка та гідравліка — «5»; Заводська механіка — «3»; Електротехніка — «4»; Електротехнічна лабораторія — «4»; Фізична хімія — «4»; Фізико-хімічна лабораторія — «5»; Загальна металургія — «4»; Загальна мінеральна й будівельна технологія — «4»; Загальна технологія фарбування — «4»; Загальна органічна технологія — «4»; Органічна лабораторія — «4»; Ботанічна лабораторія — «3»[20].

За автобіографією, у КПІ Джаліл Садихов навчався до 1917 року. Проживав за рахунок коштів, отриманих від «надання приватних уроків» (репетиторство. — *Авт.*). Деяку фінансову допомогу, як пише Дж. Садихов, йому надавав двоюрідний брат, який займався торгівлею. Тоді Джаліл уже був одружений і займався «вихованням узятою з-під чадри до Росії (очевидно, тоді ще ототожнював Україну з Росією. — *Авт.*) дружини». Окрім цього, до Києва переїхали (думаємо, навчатися. — *Авт.*) його молодший брат і племінник. Згодом приїхала й мати[21].

Лютневу революцію 1917 р. Джаліл Садихов зустрів у Києві. Невдовзі став очевидцем початку в березні ц.р. Української національно-демократичної революції. Без сумніву, що як і більшість його земляків, які мешкали в місті, він підтримав проголошення 28 травня 1918 року утворення Азербайджанської Демократичної Республіки. А отже, 20 липня зазначеного року такі молоді держави, як АДР та Українська Держава, установили офіційні відносини та домовились обмінятися дипломатичними представниками[22].

Під час революційних подій азербайджанці, які проживали в Україні, поставили питання про їхню самоорганізацію. Тому 10 жовтня 1918 року заснували «Комісаріат Азербайджану на Україні» як орган національного самоуправління. Він мав за мету «захищати права й інтереси азербайджанців, які проживали в Україні». На установчих зборах «комісаром» обрали Дж. Садихова. Його помічником став Юсиф Салехов, секретарями — Мір Джалал Міртагієв і Джагангір Ізмаїл-огли Гамзаєв[23].

23 жовтня 1918 року «Комісаріат» звернувся з листом до українського МЗС, у якому прохав визнати його правомочність у сфері захисту прав та інтересів азербайджанців, які проживали в Україні, «…аж до встановлення зв'язку з азербайджанським урядом»[24].

Як засвідчують архівні документи, «Комісаріат» активно розпочав свою діяльність. Зокрема, звернувся до української влади з проханням не призивати азербайджанців на військову службу до збройних сил України, розпочав видавати їм посвідчення громадян Азербайджанської Республіки. До 19 листопада 1918 року «Комісаріат» видав 110 посвідчень азербайджанцям, які проживали в Україні, здебільшого в Києві. Усіх їх звільнили від призову на військову службу[25]. Пізніше «Комісаріат» також звернувся до українського МВС із «проханням» продовжити 31 азербайджанцю дозвіл на носіння вогнепальної зброї[26].

1 листопада 1918 року уряд АДР призначив Послом в Україну Юсифа Везирова (теж уродженець м. Шуша в Нагірному Карабасі, згодом став видатним азербайджанським письменником). Проте налагодити відносини на найвищому рівні дипломатичного представництва — посольства — не вдалося. Ю. Везиров

не прибув до Києва, не зміг розпочати виконання службових обов'язків. Цьому, очевидно, завадила зміна влади в Україні (повалення гетьмана П. Скоропадського й прихід до влади Директорії УНР), а потім і чергова більшовицька окупація. У березні 1919 року Ю. Везирова призначили Послом АДР у Туреччину[27].

Отже, «Комісаріат» і далі виконував обов'язки офіційного представника, для чого отримав від азербайджанського уряду необхідні повноваження, визнані українським урядом. Підтверджує це звернення «комісара» Дж. Садихова від 7 грудня 1918 року до голови Київської міської думи щодо надання права на носіння вогнепальної зброї. Український МЗС прохав голову посприяти в зазначеному, оскільки «…комісар є офіційним представником Азербайджанської держави й заслуговує повної довіри з боку українського уряду». У місті «Комісаріат Азербайджану на Україні» був розміщений за адресою: вул. Прозорівська, 15, кв. 1 (нині вул. Еспланадна, будинок не зберігся)[28].

У середині грудня 1918 року Дж. Садихов став свідком повалення влади гетьмана П. Скоропадського й приходу до влади Директорії УНР. Узимку наступного року вже спостерігав за черговою спробою встановлення в Україні радянської влади. На весну 1920 року Дж. Садихов, за його автобіографією, працював секретарем консульства Персії й напередодні спільного наступу проти більшовиків польської армії й армії УНР (Варшавський договір від 21 квітня 1920 р. — *Авт.*) нібито поїхав у службових справах (уважаємо, що поїздка була приватною. — *Авт.*) до Москви.

На цей час чимало його колишніх студентських товаришів у РСФРР й проголошеній у квітні 1920 року Азербайджанській СРР стали впливовими більшовицькими діячами (серед них — голова азербайджанського раднаркому Г. Мусабеков). Мабуть, вони посприяли Дж. Садихову влаштуватися влітку цього ж року на роботу начальником культпросвіту ПУРу АзСРР. Згодом він став лектором партійної школи ПУРу, пізніше працював особистим секретарем наркома соціального забезпечення.

Доля ще раз «звела» Дж. Садихова з Україною. У лютому 1921 року його направлено в службове відрядження до Москви й Києва. У зв'язку з організацією перевезення своєї матері додому затримався в Києві до літа. Тоді ж при Київському губкомі КП(б)У організував «східну секцію» та «Клуб трудящих Сходу»[29].

Повернувшись до радянського Азербайджану, Джаліл Садихов змінив прізвище на Мамедзаде. Очевидно, що так він намагався приховати своє минуле, пов'язане з АДР. Він продовжив працювати в наркоматі соціального забезпечення, очолив його партійний осередок, читав лекції в партійній школі. Згодом став директором Вищого чоловічого педагогічного інституту. Потім працював заступником наркома освіти АзСРР. У 1926 р. взяв участь у Першому всесоюзному тюркологічному з'їзді, який пройшов у Баку. Документальна кінохроніка з'їду містить кадри з його зображенням. У 1937 р. Джаліла Мамедзаде (Садихова), як і багатьох інших діячів АзСРР, репресували.

1 Державний архів м. Києва (далі — ДАК). — Ф. 18. — Оп. 1л. — Спр. 4503. — Арк. 5.
2 Там само. — Ф. 77. — Оп. 1. — Спр. 1070. — Арк. 18–19 зв.
3 Там само. — Ф. 77. — Оп. 1. — Спр. 1070. — Арк. 12–12 зв., 17.
4 *Купчик О.Р.* Студенты-азербайджанцы города Киева начала XX века: социально-политический портрет // Віддане служіння історичній науці: До 79-річчя професора Григорія Казьмирчука / упорядники: М. Г. Казимирчук, Ю. В. Латиш. — К., 2014. — С. 269–272.
5 ДАК. — Ф. 77. — Оп. 2. — Спр. 552. — Арк. 70–71.
6 Там само. — Ф. 77. — Оп. 1. — Спр. 1070. — Арк. 1, 7–7 зв.
7 Там само. — Арк. 1.
8 Там само. — Арк. 15.
9 Там само. — Арк. 16.
10 Там само. — Арк. 8.

11 Там само. — Арк. 11; Ф. 77. — Оп. 2. — Спр. 552. — Арк. 70 зв.–71; Ф. 77. — Оп. 3. — Спр. 64. — Арк. 185 зв., 207–208 зв.
12 Там само. — Ф. 77. — Оп. 3. — Спр. 64. — Арк. 46 зв. — 47.
13 Там само. — Арк. 238 зв.
14 Там само. — Арк. 212.
15 Там само. — Ф. 77. — Оп. 1. — Спр. 1070. — Арк. 19–19 зв.
16 Там само. — Ф. 18. — Оп. 1л. — Спр. 4503. — Арк. 2 зв.
17 Там само. — Арк. 6–7.
18 *Купчик О.Р., Дамиров А.У.* Студенты-азербайджанцы города Киева в общественно-политической жизни Украины (1900–1917 гг.). — К., 2013. — С. 46–51.
19 ДАК. — Ф. 18. — Оп. 1л. — Спр. 4503. — Арк. 3–4; 7–9.
20 Там само. — Арк. 6.
21 Державний архів політичних документів при Управлінні справами Президента Азербайджанської Республіки (далі — ДАПДУСПАР). — Ф. 1. — Оп. 7. — Спр. 3389. — Арк. 8–9.
22 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВОВУ України). — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 270. — Арк. 49; Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 57. — Арк. 56.
23 ЦДАВОВУ України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 145. — Арк. 1.
24 Там само. — Арк. 2–2 зв.
25 Там само. — Арк. 7–8 зв.
26 Там само. — Ф. 145. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 42; Спр. 145. — Арк. 3, 4, 6.
27 *Гасымлы М. Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У.* Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность. — К., 2014. — С. 77.
28 ЦДАВОВУ України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 121.
29 ДАПДУСПАР. — Ф. 1. — Оп. 7. — Спр. 3389. — Арк. 8–9.

Oleh KUPCHYK,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of New and Newest History of Foreign Countries of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

LIFE AND ACTIVITIES OF THE FIRST OFFICIAL REPRESENTATIVE OF AZERBAIJAN IN UKRAINE JALIL SADIKHOV (1888–1937)

Abstract. The article describes public, diplomatic and scientific work of Jalil Sadikhov (1906–1920). He was one of those who lived in times of social transformations and worked under various political regimes in the Russian Empire, democratic Ukraine, the Azerbaijan Democratic Republic and Soviet Azerbaijan.

The author emphasizes that Jalil Sadikhov's activities have not yet been comprehensively researched. For this reason, he examines events from the Kyiv period of life and activities of Jalil Sadikhov, including his study at the Kyiv Private School of Viacheslav Petro, the University of Saint Volodymyr, the Kyiv Polytechnic Institute and his service as commissioner of the Commissariat of Azerbaijan in Ukraine, official representative of the Azerbaijan Democratic Republic in Ukraine, consul of Persia.

The author also overviews the Azerbaijan period of Jalil Sadikhov's activities in 1920–1937, including his work for the party and state organizations of the Azerbaijan Soviet Republic.

Keywords: pupil, high school, student, university, institute, commissar, official representative, deputy minister.

Віктор ВЕРГУНОВ,
академік Національної академії аграрних наук України (НААН), директор Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН

ВІН ТАКОЖ БУВ ПРИЧЕТНИЙ ДО СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ (С.Л. Франкфурт)

Відповідно до Указу Президента України від 22 січня 2016 р. № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» та Постанови Верховної Ради України від 22 грудня 2016 р. № 1807-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році», які спрямовані на консолідацію та розвиток «історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті», передбачено широке громадське вшанування пам'яті поборників української державності, або всіх, хто сто років тому через національно-визвольні змагання творив і закладав основи сучасної української державності.

Упродовж більш як 15-річних особистих досліджень автора цієї статті, які були втілені у серії публікацій на сторінках провідних наукових видань та періодичних часописів й особливо в узагальнюючій монографії [1], є всі підстави вважати, що до таких видатних особистостей в історії України необхідно віднести і Соломона (Шліма) Львовича (Меїровича) Франкфурта (1866–1954), видатного вченого-агробіолога, соратника академіка В.І. Вернадського із заснування Української академії наук, фундатора всесвітньо відомих дослідницьких установ, що до сьогодні успішно репрезентують здобутки вітчизняного природознавства, — Миронівський інститут пшениці ім. В.М. Ремесла Національної академії аграрних наук України (НААН), ННЦ «Інститут землеробства» НААН, Інститут біоенергетичних культур та цукрового буряку НААН (свого часу їх називали «Храми Соломона»).

Тривалий час унаслідок політичних уподобань ім'я цієї неординарної особистості було викреслене з історії України. Цього ж року, як і минулого, коли до своєї Постанови № 971-VIII від 2 лютого 2016 р. «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2016 році» Верховна Рада включила і 150-річний ювілей від дня народження С.Л. Франкфурта, є добра нагода ще раз згадати про його великі діяння на благо України. Вважаю, що це буде корисно і читачам такого поважного наукового щорічника, яким є «Україна дипломатична».

На моє переконання, якщо не враховувати констатуючі історичні розвідки професора Р.Я. Пирога про часи Української Держави гетьмана П. Скоропадського [2], практично малодослідженою залишається, зокрема, дипломатична діяльність С.Л. Франкфурта впродовж 1918–1920 рр. За великим рахунком, у ті роки вона, як і нині, здійснювалася за партійною приналежністю або лояльністю до політики влади. Певною мірою такий підхід не оминув і С.Л. Франкфурта, єврея за національністю та литовця за народженням. Обидва факти його біографії поряд з іншими чинниками сприяли тому, що у непрості роки перших спроб домогтися державності він зайняв проукраїнську державницьку позицію.

На це існували об'єктивні причини, й передусім сформоване під впливом політики царської доби ставлення до осіб його походження. При цьому фігурували й інші чинники, що дозволяли С.Л. Франкфурту захопитися ідеєю державності України в когорті вільних народів Європи. Щодо справжніх вільностей, то він добре про них знав не з чуток, бо сформувався як особистість на європейських просвітницьких цінностях під час навчання спочатку у Цюріхському університеті, а потім у процесі підготовки докторської дисертації при Цюріхській політехніці під керівництвом всесвітньо відомого вченого-агробіолога, засновника біохімії як науки, професора Ернста Шульца (1840–1912). У цей період, вільно володіючи принаймні п'ятьма іноземними мовами, С.Л. Франкфурт відвідав ще й провідні галузеві науково-освітні центри світу, не кажучи вже про участь у роботі багатьох закордонних міжнародних проблемних зібрань, де заручився широкими професійними зв'язками.

Остаточно повернувшись 1895 року на Батьківщину, С.Л. Франкфурт практично відразу став досить відомим і, головне, — визнаним у фаховому середовищі вченим у галузі проведення вегетаційних дослідів. Крім того, здобуті за кордоном знання стали йому в нагоді при розгортанні, починаючи від 1901 року, найбільшого творчого організаційного здобутку — Мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків Київського землеробського синдикату з офісом на вул. Фундуклеївській, 46 (нині вул. Богдана Хмельницького). У межах його діяльності він добре дослідив можливості українських земель при виконанні серії відповідних стаціонарних, тимчасових і лабораторних дослідів, насамперед із культурою цукрового буряку. Не випадково з ім'ям С.Л. Франкфурта у світовій науці пов'язують остаточне ствердження понять «культура цукрового буряку» та «культура насіння». Він аргументовано довів у своєму виступі на I Всеукраїнському агрономічно-економічному з'їзді, що відбувся в Києві 22–26 жовтня 1917 року за участю голови Центральної Ради М.С. Грушевського, про «…величезну цінність цієї промисловості для народного господарства України» [3]. На його думку, розвиток цукровиробництва може дозволити не лише забезпечити економічну стабільність та продовольчу безпеку України, а й взагалі повноцінну її державність. Таким чином, він уперше репрезентував себе як вдумливий та далекоглядний поборник державності України в умовах, коли економічний чинник аграрного сектору є провідним у народному господарстві. Висловлене стало в нагоді у добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського. С.Л. Франкфурт не лише увійшов до складу уряду як член Ради міністра земельних справ, а ще й продовольства — з одного боку стає відповідальним за аграрну реформу, а з іншого — за зовнішньоекономічну діяльність. На цих посадах він виявив себе ще й як досить успішний дипломат.

Сучасне енциклопедичне визначення поняття «дипломат» — «…посадова особа, яка працює у галузі зовнішньополітичних зносин своєї країни з іноземними державами і пройшла ряд ієрархічних ступенів дипломатичної служби у зовнішньополітичному відомстві країни або її закордонних установах» [4] дає певні підстави саме під таким кутом розглядати цей аспект діяльності С.Л. Франкфурта на благо України. Ще більше таке бачення активізує подана у т. 7 «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ) інформація про дипломатію Української Держави щодо

кадрової політики МЗС того періоду, коли воно «…акцентовано… залучало до роботи … діячів науки й культури…» [5]. По-іншому, мабуть, і не могло бути, оскільки відповідних фахівців тогочасна Україна ще не почала готувати, а національну ідею заради державності не всі достойні бути українськими дипломатами сприймали однозначно. Тим більше, таке відбувалося, коли потрібно було виконувати головну мету українських дипломатичних представництв та місій, а саме: «… Досягнення визнання України на міжнародній арені» [6]. Ім'я С.Л. Франкфурта тривалий час не згадувалося у жодній радянській та сучасній енциклопедіях, а про його участь у формуванні витоків української дипломатії ніхто, на жаль, навіть не говорив. Здебільшого у різноманітних публікаціях йдеться про видатні успіхи виключно в галузі агробіології.

Не менш активною була й громадсько-політична діяльність С.Л. Франкфурта у часи українських революцій, насамперед як члена конституційно-демократичної партії (1917–1920). Як виявилося, в українську державність він повірив сильніше, ніж більшість українців. Свого часу Соломон Львович був ортодоксальним прибічником аграрної реформи прем'єр-міністра царської Росії П.А. Столипіна в сенсі збільшення селянського землекористування, але не стільки через передачу в їхнє володіння частини земель, що перебували у віданні держави і приватних осіб, скільки через розуміння такого висновку П.А. Столипіна: «Неможливо любити чуже нарівні зі своїм і неможливо доглядати, поліпшувати землю, яку маєш у тимчасовому користуванні, нарівні зі своєю землею. Адже свою землю селянин буде пестити, гноювати, тримати під паром, поліпшить сівозміну і передасть у доброму стані синові» [7]. Однак обидва діячі всі тогочасні зміни вбачали лише в межах самодержавства. Згодом, виступаючи на засіданні Київського агрономічного товариства 18 березня 1910 року під час обговорення доповіді В.А. Країнського «Організація селянських хуторських господарств і їх економіка», С.Л. Франкфурт висловився за велику перспективу приватної форми господарювання на землі. Оптимальним розміром такого господарства він вважав 15 десятин землі, а не 4–5, як тоді вони переважно функціонували [8]. Лише в такому разі, на його думку, можливо повноцінно запроваджувати сівозміну з обов'язковим внесенням мінеральних добрив у рядки.

Після повалення самодержавства в Росії 27 лютого 1917 року в Києві розпочалося формування Ради об'єднаних громадських організацій, до якої перейшла влада. На початку березня зібрання євреїв висунуло до її складу п'ятьох своїх представників, серед яких був і С.Л. Франкфурт. На своєму засіданні 7 березня Київська міська дума одноголосно разом з ним включила до Ради також доктора Г.Б. Биховського, присяжного повіреного М.С. Мазора, доктора С.І. Флейшмана і доктора І.О. Фруміна до числа гласних (депутатів. — *Авт.*) «…від єврейського населення…» [9]. Створений 2 березня 1917 року Тимчасовий уряд Росії своїм розпорядженням призначив губернським комісаром із правом «діяння узаконення губернатора» голову Київської губернської земської управи М.А. Суковнікова [10]. Під його головуванням 9 березня відбулося Надзвичайне Київське губернське земське зібрання. Виступаючи на ньому, С.Л. Франкфурт наголосив: «У моїй особі тут уперше присутній єврей. Хоча я прийшов сюди не як єврей, а як агент міністерства землеробства і ні ким не уповноважений говорити від імені єврейства, але, користуючись нагодою, повинен засвідчити, що той народ, який був найбільш гнаний при старому устрої, тепер понесе всі свої сили і кров для переможного закінчення війни, для перемоги свободи і справедливості і завоювання кращого життя для спільної нашої батьківщини» [11].

Такий переконливий виступ фактично висунув С.Л. Франкфурта як одного із лідерів місцевої єврейської громади до моменту появи 15 липня 1918 року на посаді товариша (заступника) Генерального секретаря охорони прав національних меншин, або Секретарства єврейських справ М. Зільберфарба [12]. З проголошенням

7 листопада 1917 року III Універсалом Української Народної Республіки, а отже, і «…незалежної міжнародної політики…», змінюються і завдання Генерального секретарства міжнаціональних справ, через нову назву — міжнародних справ [13]. Питання справ єврейських, як, до речі, і польських та великоруських, стали преференцією окремих центральних відомств. Однак це вже сталося пізніше і через закордонні міжнародні організації мало позитивні результати, що врешті-решт завершилися появою 14 травня 1948 року Держави Ізраїль. Український «слід» на початковому етапі цих процесів багато в чому був пов'язаний з громадянською позицією і національними переконаннями С.Л. Франкфурта.

Не випадково після виступу 9 березня 1917 року його кооптують ще й до складу гласних Київського губернського земського зібрання. Крім того, обирають одним із 17 членів Київського губернського виконавчого комітету. Разом із ним до комітету увійшли керманичі створеної 7 березня 1917 року Української Центральної Ради М.С. Грушевський, Д.І. Дорошенко, Д.В. Антонович та ін. [14]. Палкий виступ С.Л. Франкфурта перед закриттям зібрання 10 березня із закликом «… пам'ятати про нашого ворога — Вільгельма з його армією і покласти всі сили, щоб прогнати його» викликав шквал овацій [15]. А його слова «…Німеччина шукає земель. Німеччині потрібно завойовувати нові території, тому перед нами стоїть питання не тільки існування держави, але й кожного з нас окремо…» [16] — як упродовж минулого століття, так і сьогодні лишаються пророчими. Після цього С.Л. Франкфурт був приречений поринути в усі складові непростого українського державотворення, насамперед як знавець своєї справи. Разом із В.П. Преспухіним, В.Я. Колиберським, Б.А. Беренговичем та А.Г. Гаршиним його обирають уповноваженим до надзвичайно важливого для революційних подій 1917 року органу — Київського губернського продовольчого комітету на чолі з І.Г. Чернишом [17], де він відповідав за заготівлю в регіоні сала, яєць та овочів. У липні того ж року з початком заворушень, пов'язаних з перебоями з постачання продуктів, саме С.Л. Франкфурт виступив одним із ініціаторів тимчасового запровадження в місті карткової системи задля створення «…спокою у майбутньому…» [18].

Долучився він і до партійного будівництва в Україні. Першим проявом сподівань на українську державність слід вважати його участь у створенні Партії народної свободи, яка стояла «за селянську землю, за охорону праці, за припинення анархії та внутрішніх міжусобиць, за розвиток усіх виробничих сил країни … за все те, що потрібно для процвітання країни та щастя народу…». У вересні–жовтні 1917 року він увійшов під номером чотири до списку цієї партії по Київській губернії [19]. Однак найбільш «затребуваними» залишилися його партійні зв'язки з кадетами. На їхньому Київському крайовому (обласному) з'їзді (8–11 травня 1918 р.) С.Л. Франкфурта було обрано до головного комітету [20]. Зібрання висловилося на підтримку гетьманського уряду і за входження до його складу членів партії, серед яких був і Соломон Львович.

Ще більш конкретним стало бажання С.Л. Франкфурта співпрацювати з владою після появи постанови Тимчасового уряду Росії щодо українського питання, яка була прийнята за результатами перемовин О. Керенського, М. Терещенка та І. Церетелі з делегацією Центральної Ради (В. Винниченко, Х. Барановський, М. Рафес) з метою затвердження складу і статуту Генерального Секретаріату наприкінці липня 1917 року. У документі, серед іншого, зазначалося, що він є «…вищим органом управління крайовими справами на Україні…», наповнюється на «…справедливих засадах представниками інших народностей, що мешкають на Україні з осіб їх демократичних організацій…» за погодженням з Тимчасовим урядом [21]. Крім того, у тій постанові вказувалося, що головними завданнями українського уряду є вирішення питання про національно-політичний устрій України та способи вирішення в ній земельного питання, зрозуміло, після спільної перемоги у війні з німцями. Все зазначене повністю відповідало тодішньому світогляду і стану душі С.Л. Франкфурта.

Процеси невизначеності всіх складових тогочасного непростого життя особливо проявилися у 1919 році, який відзначився надзвичайно частою зміною влади у Києві. Тяготи відчували всі прошарки населення незалежно від віросповідання. Усі без винятку кияни чекали елементарного спокою. Не залишилася осторонь і єврейська громада міста. Особливо вона активізувалася після звільнення Києва від більшовиків 4 вересня 1919 року. У газеті «Київське життя» за 12 жовтня 1919 року була надрукована «Декларація єврейського комітету», в якій відобразилося загальне бажання «…до відновлення зганьбленої більшовиками державності», коли «…купка єврейських комуністів, що користувалися благами влади, насильничала разом із комуністами російськими, латиськими, українськими» або займалася «…соціальною пугачовщиною». Від імені єврейського населення всієї Росії, що «…кровно було зацікавлене у перемозі начал державності і свободи над диким розгулом класового і національного терору, у подоланні анархії зліва, що безперечно тягне анархію справа…», в декларації чітко вказувалося, що «державна єдність і повнота національного існування всіх народів Росії — це необхідна умова і для нормального життя євреїв» [22]. У такій редакції документ безперечно висловлював інтереси всіх народів, що населяли ще донедавна, здавалося б, вічну Російську імперію. У підготовці декларації взяли безпосередню участь засновники створеного 9 жовтня 1919 року Єврейського комітету відродження Росії, до складу якого разом із раввіном Ш. Аронсоном, Л.М. Брамсоном, доктором Г.Б. Биховським, А.А. Гольденвейзером, Е.М. Кулішером, доктором Ф.Е. Ландером, М.А. Горенштейном, Д.О. Заславським, В.І. Лацкім, Б.А. Ландау, доктором Я.А. Слоніним, М.А. Мазаром увійшов і С.Л. Франкфурт [23]. Комітет діяв аж до вступу до Києва частин Червоної армії 16 грудня 1919 року.

Тривалий час, як зазначено вище, невідомою залишалася причетність С.Л. Франкфурта до дипломатичної діяльності. Але завдяки щоденникам В.І. Вернадського вдалося встановити, що у вересні–жовтні 1918 року він входив до складу української делегації для підписання від імені Української Держави торговельно-економічного договору з Німеччиною та Австро-Угорщиною [24]. На початку серпня 1918 року Рада Міністрів Української Держави гетьмана П. Скоропадського на тлі всіх наявних різноманітних економічних проблем ухвалює постанову, в якій бере на себе «моральне зобов'язання за підписання договору, умови якого не можна визнати зовсім сприятливими, у глибокій впевненості, що підтримання і зміцнення державного порядку в Україні дасть їй можливість відновити господарські сили країни і вийти з труднощів, які вона переживає» [25]. Було створено 8 українсько-німецько-австрійських комісій, і С.Л. Франкфурт як експерт увійшов до складу двох з них — з експорту хліба та фуражу. Перемовини тривали місяць і, незважаючи на ускладнення, пов'язані з непоступливістю української сторони, 10 вересня 1918 року такий договір було підписано. Ключові учасники тих переговорів (С. Гуйник, А. Свіцин, В. Тимошенко, С. Франкфурт) отримали державні нагороди німецького уряду, зокрема С.Л. Франкфурта було нагороджено орденом Корони III ступеня [26]. За цим договором Україна мала поставити до Німеччини та Австро-Угорщини «40 млн пудів хліба, 6 млн пудів рогатої худоби, 300 тис. овець, 2 млн одиниць домашньої птиці, 400 тис. пудів сала, 2,5 тис. вагонів яєць, 2,5 млн пудів цукру, до 20 млн літрів спирту» [27]. До того ж передбачалося постачання значних обсягів сировини.

Згодом, за радянських часів, формуючи архівні фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління УРСР (ЦДАВО) по дипломатичному відділу Департаменту чужоземних зносин Міністерства закордонних справ Української Держави гетьмана П. Скоропадського, її працівники на титулі збірки документів назвали угоди між урядами Німеччини, Австро-Угорщини та України як «…грабіжницький вивіз хліба, цукру і промислової сировини з України…» [28]. Хоча деякі сучасні українські історики вважають, що

«…ґрунтовні й, головне, результативні заходи, які було розроблено урядом П. Скоропадського, свідчать про вірність обраного ним напрямку дій у справі торговельно-промислового відродження України» або «…поміркованого капіталізму», коли «…приватна власність є основою і запорукою культури та цивілізації» [29]. Такий погляд дає підстави говорити про позитивну роль підписаного 10 вересня 1918 року договору України з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Проте положення цього договору так і не були виконані в повному обсязі через революцію у Німеччині у листопаді 1918 року, але репутацію успішного переговорника С.Л. Франкфурт здобув.

Не випадково у червні 1920 року його, як консультанта торгово-економічної місії Української Народної Республіки (УНР, період Директорії), залучили до роботи Комісії з розроблення нового торговельного договору з Польщею [30]. Її було створено відповідно до постанови Ради Народних Міністрів і ухвалено її керівником В. Прокоповичем 5 червня 1920 року. Згідно з цим документом термін повноважень Комісії був визначений у три місяці і на її утримання виділено «…1 475 500 польських марок» [31]. Цю суму могли видавати і в іншій закордонній валюті за згоди міністра народного господарства Є. Архипенка. Він також мав право, після узгодження з головою Комісії, відкликати і призначати її членів. Постанова набула чинності 10 травня 1920 року.

Існування цієї торговельно-економічної місії можна умовно поділити на два періоди. Перший — до 18 червня 1920 року під головуванням А. Лукашевича, другий — після цієї дати на чолі з І. Фещенком-Чопівським. Характерною особливістю першого етапу стала відсутність контакту з новим урядом України, який не був сформований. Як наслідок, активність поляків щодо найскорішого підписання договору наштовхувалася на відкрите затягування перемовин, хоча домовленість про проведення їх була досягнута під час зустрічі 16 травня 1920 року у Вінниці голови Польської держави Ю. Пілсудського з головою Директорії УНР С. Петлюрою. Сам І. Фещенко-Чопівський у своїх спогадах характеризував цю частину українсько-польських взаємин як завершальний «третій етап порозуміння…» або «…конвенцію економічну» [32]. Ця домовленість була гарантом зобов'язань УНР перед Польщею, яка обіцяла допомогти військовим шляхом Україні боротися із радянською владою. З цього приводу І. Фещенко-Чопівський отримав особисті вказівки 1 червня 1920 року від С. Петлюри у Вінниці та 9 червня цього року у Києві від голови уряду УНР В. Прокоповича. Але наступного дня до міста увійшли більшовики.

Новий голова місії запросив до перемовин С.Л. Франкфурта, маючи на це повноваження та інструкції насамперед від міністра народного господарства УНР. Відповідно, змінилася і тональність дискусій з урахуванням побажань української сторони. Причини гальмування перемовин у своєму листі до «Високоповажного пана президента Української Народньої Республіки і головного отамана С.В. Петлюри» пояснив І.А. Фещенко-Чопівський. На перше місце він поставив «…кабінетну кризу…» УНР, а на друге — інтриги поляків, «…неприхильних до Українсько-Польського Союзу…». Щодо зміни ситуації на більш конструктивну, то очільник місії виділив «…агітацію …частих візитів міністра Стемповського до міністрів Грабського і Хржановського (торгу і промисловості)…», а також діяльність нових членів місії, зокрема і С.Л. Франкфурта, з яким він був знайомий по «…громадській праці у Києві» [33]. Саме вони спільно досягли компромісних рішень з усіх спірних питань. Про це свідчать «Протоколи засідань української торговельно-економічної місії» від 18, 22, 23 червня, 9 і 12 липня 1920 року. У цих засіданнях брав участь і С.Л. Франкфурт, який неодноразово виявляв активну державницьку позицію.

Головним питанням тих перемовин стали «…довготривалі концесії…», які поляки вимагали вирішити до 25 червня 1920 року. Не отримавши відповіді, польська сторона в особі віце-міністра Страсбургера порушила питання про вирі-

шення проблеми товарообміну, але чомусь «…через польську армію». Зі свого боку українська сторона висловила бажання отримати «… розрахунки на формування поляками української армії…» та «…про курс карбованця і марки…» за таких умов. Після інформації А. Лукашевича про те, що поляки мріють отримати концесію на 99 років природних копалин на українських землях, що раніше належали росіянам та німцям, С.Л. Франкфурт висловився за те, щоб віддати їх краще «…іншим конкурентам, приміром англійцям, французам та ін.», більш платоспроможним [34]. Його позиція не одержала підтримки, оскільки тогочасний уряд УНР наполягав на тому, щоб усе віддати полякам, незважаючи на привабливіші пропозиції від тих же французів.

Уже від другого засідання, що зібралося 22 червня 1920 року, у складі якого були: І. Фещенко-Чопівський, А. Лукашевич, М. Добриловський, Борисів, С. Франкфурт, Тирмос, Альтер, Посіпак, за секретарства Кравченко, розпочалася предметна робота щодо розгляду порушених поляками питань. Так, керівник української місії категорично відмовив їм у тому, щоб відібрати рудники їхніх німецьких господарів, оскільки, на його думку, таким був «…спосіб більшовиків» і що в стані війни «…з німцями Польща, але не Україна». Він також наполіг на тому, щоб при розгляді всіх питань з польською стороною, особливо, якщо йшлося про цукор і фосфорити, обов'язково брав участь і С.Л. Франкфурт, який вказував, що у мирному договорі з Антантою німці не відмовлялися від концесії і тому була потреба розібратися з § 260 Версальського договору, оскільки Берестейський договір певною мірою скасував його положення. Що стосується 22 цукроварень на «…окупованих поляками…» територіях України і зібраного ними врожаю, то він запропонував «…відпустити 20% цукру…», щоб мати 20 млн пудів, бо «…ми повинні платити…». На його думку, іншого шляху для УНР на той час не було, оскільки «…не потрібно забувати політичну сторону. України нема, території нема, нема війська. Це все треба збудувати. Поляки це тепер роблять і не можна не враховувати, що вони згодяться на якісь проблематичні обіцянки; і якщо ми дамо їм 1 млн пудів цукру на 1 млрд марок, а від них одержали б за це вугілля, то це дало б нам більше дивідендів, чим той 1 млн пудів цукру» [35].

Усі висловлені С.Л. Франкфуртом пропозиції знайшли своє вирішення 23 червня 1920 року, коли, як він згадував, «…відбулася невелика приватна нарада нашої сторони з польською». З польського боку були присутні Страсбургер, Тененбаум, Даровський та один фахівець із справ залізнорудних, з української — Фещенко-Чопівський, Лукашевич, Франкфурт і Добриловський. Як видно з листа № 29 від 25 червня 1920 року голови місії до міністра народного господарства УНР, «…тон польських делегатів уже значно м'якший…», бо вони констатували, що Польща не у змозі «…реально забезпечити рудою свою промисловість». Головуючий від польської сторони Тененбаум погодився, щоб «…концесії перебрало товариство "…українське-польське…"» і всі прибутки зверх певного дивіденду мали поступати «…до Укр. Держ. Скарбниці» [36]. Після цієї заяви українська сторона оголосила прийнятні умови для підписання договору: «1) Україна представляє польсько-українському товариству право на розробку певної площі рудного району в тих місцях, де розробка ще не провадиться, для чого з обох сторін буде відряджена комісія, котра дослідить у верхній поверхні присутність покладів і вибере місце заложення нових рудників; 2) ся руда з нових цих рудників має вивозитись до Польщі, але з тим, що вона не стане об'єктом торгу з іншими державами, а буде перероблятися на польських заводах; 3) товариство буде працювати на умовах, які були зазначені п. Тененбаумом (обмеження дивіденду і інше); 4) до часу заложення нових рудників, Україна забезпечує Польщу якоюсь кількістю, а вірніше відсотком руди, з загальної здобичі; 5) Україна обіцяє в майбутньому предоставити Польщі пріоритети на перебрання прав оренди і розробки на ті рудники (один чи два), які по умовах юридичних чи інших, стануть вільними від оренди

і можливі до такого перебрання. Ніякі примусові розірвання контрактів з ким би не було… допущені бути не можуть» [37]. Погодившись на підписання цього пункту загальної угоди, поляки, із свого боку, категорично відмовилися надати допомогу Україні отримувати від неї нафту та ліс.

Ще більші «торги» точилися відносно українського цукру. Від імені УНР С.Л. Франкфурт запропонував досить прийнятні умови. Поляки наполягали, що УНР має у своїх запасах 60 млн пудів цукру і вимагали забрати переважну його кількість як компенсацію. Проте С.Л. Франкфурт довів, що реальна кількість цукру — 5 млн пудів, оскільки «…багато цукру вивезено…польськими військами…» та «…значну частину з цього запасу…» розграбували й вивезли більшовики, і наполіг, що «…цукор ми будемо давати, коли Польща дасть вугілля для наших цукроварень» [38]. Таким чином, на його думку, мала збільшитися і їх продукція. Однак всі рішення цих обговорень, на переконання української сторони, повинні були втілитися у життя лише після прозорих перемовин щодо розрахунків за формування і постачання Армії УНР з боку польської сторони.

З цього приводу 23 червня 1920 року під головуванням І. Фещенка-Чопівського і за участю Борисіва, Добриловського, Франкфурта і полковника Бондарівського та за секретарства Шутко відбулася спеціальна нарада. На ній було розглянуто письмову пропозицію представника фірми «Росо Сміт» Немтського, адресовану українському послу в Берліні М. Поршу щодо поставки для української армії комплектів одягу за зразком англійської армії і за ціною 10 фунтів за одиницю. Пропозиція діяла за умови доставки до м. Данціг (колишня німецька назва міста Ґданськ), а оплату необхідно було здійснити чеком в Берлінському банку. У своєму виступі під час обговорення цієї пропозиції С.Л. Франкфурт застеріг керівника місії І. Фещенка-Чопівського про те, що він «…не має уповноваження на проведення цієї справи…», а вирішити її стосовно оплати німецькою валютою можна було «…лише в Проскурові нашим урядом» [39]. Англійський представник погодився поїхати до Проскурова після ухвали нарадою рішення закупити 100–150 тис. комплектів англійської уніформи за ціною 7 фунтів 8 шилінгів, згідно з таким списком їх наповнення: 1. Шинель. 2. Штани короткі і френч. 3. Кашкет. 4. Дві пари холодної білизни (сорочка, кальсони і шкарпетки). 5. Одна пара теплої білизни (сорочка, кальсони, шкарпетки). 6. Черевики. 7. Плетений пояс. 8. Ранець (мішок). 9. Патронташ. 10. Ковдра (одіяло). 11. Тарілка, ложка, ніж і виделка. Купувати ще дві патронні сумки і казанок відмовилися.

При вирішенні питання стосовно «…встановлення курсу гривні щодо польської валюти…» за пропозицією голови місії С.Л. Франкфурта дообрали до складу комісії для «…редагування цієї декларації…» до приїзду міністра фінансів УНР Х. Баранівського до Варшави [40]. Це питання мало надзвичайно важливе політичне значення, оскільки забезпечувало компенсації за перебування польських військ в Україні, а також позики від Польського банку у розмірі 500 млн польських марок. Ці питання отримали документальне втілення на зібранні місії 7 липня 1920 року вже без участі С.Л. Франкфурта. Серед іншого, було прийняте рішення про передачу прав видачі грошей вкладників українських ощадних кас і філій Державного банку, що існували на теренах України «…тимчасово підлеглих польській владі» [41].

Незважаючи на поразки Армії УНР на фронтах, місія продовжувала розгортати свою роботу. Так, за поданням голови місії і після погодження з Головним отаманом УНР С.В. Петлюрою при ній було створено чотири комісії: 1) загально-торговельна на чолі з Добриловським; 2) господарча; 3) розрахункова під головуванням Лукашевича та полковника Бондарівського; 4) валютна. Формувалися ще дві комісії: поштово-телеграфічно-залізнична на чолі з Лукашевичем і ліквідаційна під керівництвом Франкфурта [42]. На порядок денний засідання 9 липня 1920 року було винесено питання щодо вільного транзиту товарів «…з України …на Україну». До цього поляки погодилися на транзит до Німеччини.

Крім того, було розглянуто питання морського транспорту та митних справ. За пропозицією С.Л. Франкфурта було внесено також питання кооперації, що в обох країнах ґрунтувалося на однакових принципах. Для цього вирішили відкрити у Варшаві філію Українського державного банку. Ще одним важливим рішенням того засідання стало «…зібрання матеріалів і відомостей про захоплення польськими властями українського майна різночасно, починаючи з 1919 р.» [43].

12 липня 1920 року відбулося останнє запротокольоване засідання української торговельно-економічної місії, присвячене «…розробці поляками копальні руди на Україні». При обговоренні зазначеного питання С.Л. Франкфурт висловився за надання цього права на таких підставах: «1) ми даємо полякам тільки один рудник; 2) даємо після скінчення терміну умови, існуючої зараз; 3) при згоді хазяїна такого рудника; 4) на 10-літній термін…» [44]. Зібрання принципово їх погодило із застереженнями щодо необхідності здійснювати такий проект в межах українсько-польського товариства з максимальним видобутком — 40 млн пудів і за умови, щоб 25% руди замінювалися відповідною кількістю чугунка і щоб поляки могли б забирати не більш як 10–13% загального видобутку руди. Увечері того ж дня спеціально створена комісія, до складу якої входив і Франкфурт, підписала і передала польській стороні такий документ.

Однак у тогочасних політико-економічних відносинах УНР з Польщею був ще один досить неприємний момент. Як писав згодом у своїх спогадах І. Фещенко-Чопівський, «партнер наш …показався не щирим: говорили й підписували одне, а думали зовсім інше! Найбільш щирий з них, Пілсудський, і то думав, що найбільше про відбудову якоїсь "автономної" чи "сфедералізованої" України…» [45]. При цьому він додав, що найболючішим у тій ситуації виявилася фактична сплата українським коштом усіх програшів польської армії на фронтах. З початком перемир'я на радянсько-польсько-українському фронті 18 жовтня 1920 року всі так важко задекларовані рішення української місії втратили свою чинність. Щодо Польщі та торговельних відносин з нею, то відповідно до рішення Уряду УНР від 29 вересня 1920 року голова тимчасової закупівельної комісії у Варшаві І. Фещенко-Чопівський став за пропозицією міністра народного господарства Є. Архипенка керівником державної закупівельної комісії УНР за кордоном і, серед іншого, займався «…закупкою речей військового постачання» на виділені 500 млн польських марок або 1 млрд гривень» [46]. Здається, що за допомогою представництва УНР у Варшаві С.Л. Франкфурт тоді і розпочав свою еміграцію.

Однак найбільшого дипломатичного успіху С.Л. Франкфурт досяг, коли брав офіційну участь від уряду УНР у реалізації положень IV конференції Балтійських країн у Ризі (6 серпня — 6 вересня 1920 р.). Рішення про його участь у перемовинах як члена «…ради делегації конферуючих держав в Ризі і Вищої Економічної ради в Ризі» було розглянуто на засіданні уряду під головуванням В. Прокоповича 27 вересня 1920 року в Станіславі [47] (з 1962 р. — Івано-Франківськ). Через два дні за пропозицією міністра народного господарства Є. Архипенка уряд ухвалює кандидатуру С.Л. Франкфурта [48]. Свої найбільші повноваження в перемовинах у Ризі він отримує 1 жовтня 1920 року, коли на засіданні уряду за поданням міністра закордонних справ А. Ніковського його призначають «…на посаду радника міністра закордонних справ…» [49]. Відповідно до наказу Міністерства народного господарства Директорії УНР № 59 від 29 вересня 1920 р., підписаного її головою С. Петлюрою й очільником відомства Є. Архипенком, «консультанта торговельно-економічної місії до Польщі професора Соломона Франкфурта…» було призначено «…на посаду представника Української Народньої Республіки в Економічній Раді України і Балтійських Держав з 1-го жовтня 1920 р.» [50]. 15 жовтня того ж року за підписом директора Департаменту загальних справ Державної канцелярії УНР № 441, яка на той час розташовувалася у м. Станіславі, наказ надійшов до Міністерства народного господарства [51].

На конференції, в якій взяли участь представники Фінляндії, Естонії, Литви, Латвії, Польщі та України, було прийнято Політичну конвенцію, згідно з якою всі країни-учасниці де-юре визнали одна одну. Як свідчать архіви, «особливий успіх мала економічна секція української делегації на чолі з С.Л. Франкфуртом» [52]. За його участю було розроблено статтю 7 Політичної конвенції між УНР і країнами Балтії про зняття спеціальних зборів на товари при здійсненні торговельних операцій [53]. Є всі підстави стверджувати, що рекомендацію призначити С.Л. Франкфурта для участі в конференції Балтійських країн надав керівник місії на українсько-польських торговельних перемовинах І. Фещенко-Чопівський. Йдеться, насамперед, про членство у Постійній Вищій Економічній Раді. Своїм листом від 17 вересня 1920 року до міністра народного господарства УНР він запропонував до цього органу разом із С.Л. Франкфуртом ще й колишнього міністра М. Шадлуна, оскільки, на його думку, «…очевидно, під час Большовицько-Польських мирних перемовин (або зраді українських інтересів. — *Авт.*)…» значення нового союзу «…набере найбільшої ваги» [54]. Серед рішень зібрання, що певною мірою продовжили попередні перемовини за участю С.Л. Франкфурта, було й рішення про отримання Україною вільного транзиту через Польщу, але лише «…для товарів з антантських та нейтральних держав» [55].

Є підстави говорити, що С.Л. Франкфурт долучився і до попереднього етапу обговорення питання щодо скликання (на зразок ризького зібрання) конференції Чорноморських держав, а також до перемовин, які проводили українські делегації від імені Уряду УНР в еміграції з Фінляндією, Францією, Англією і отримання кредитування від Польщі. Отже, є нагальна потреба продовжити пошуки документів. Але це вже інша історія української дипломатії, що цього року відзначає свій віковий ювілей.

Наприкінці 1920 року С.Л. Франкфурт емігрував до Німеччини, де увійшов до лав соціал-демократичної партії. До 1924 року він працював торговельним представником насіннєвої фірми «Раббетге і Гізеке» (нині — німецька фірма «KBC») в УСРР. Від 1921-го став членом Центрального правління і керівником Закупівельного товариства Всесвітнього союзу Товариства ремісничої і сільськогосподарської праці для навчання єврейської молоді сільськогосподарській і ремісничій майстерності (ТРП). Завдяки йому останній зміг об'єднати роботу відділень у різних країнах світу під назвою — «Освітні ресурси і технологічний тренінг». З 1924 року С.Л. Франкфурт був директором ТРП у Лондоні. У 1940 році емігрував до США, де брав активну участь у роботі Надзвичайного комітету у справах Союзу ТРП у Нью-Йорку. З 1947 року очолював Всесвітній Союз ТРП, до складу якого входило 76 відділень різних країн світу. Помер С.Л. Франкфурт 18 листопада 1954 року у м. Йонкерс (штат Нью-Йорк, США), де й похований.

Таким чином, на підставі здійсненого дослідження, побудованого, насамперед, на використанні раніше малодоступних історичних архівних документів, слід визнати, що ім'я С.Л. Франкфурта має також посісти належне місце в усіх офіційних персоніфікованих довідниках сучасної України, включаючи дипломатичні.

1. *Вергунов В. А.* С.Л. Франкфурт та Україна (до 150-річчя від дня народження) / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. — К., 2016. — 260 с. — (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії», кн. 95).
2. *Пиріг Р.Я.* Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. — К.: Ін-т історії України НАНУ, 2016. — С. 210, 267, 279, 282, 283.
3. Труди 1-го Всеукраїнського Агрономічно-Економічного З'їзду 22–26 жовтня 1917 року у Києві / Вид. оргкомітету по скликанню 1 Всеукр. Агр.-Екон. З'їзду. — Т. 1: Постанови З'їзду. — К. : Друкарня «Последние новости», 1917. — С. 18.
4. *Матвієнко В.М.* Дипломат // Енциклопедія Сучасної України / НАНУ, Наук. т-во ім. Шевченка, Ін-т енциклопед. досліджень НАНУ. — К., 2007. — Т. 7 (Г–Ді). — С. 598.
5. Дипломатія Української Держави // Енциклопедія Сучасної України / НАНУ, Наук. т-во ім. Шевченка, Ін-т енциклопед. досліджень НАНУ. — К., 2007. — Т. 7 (Г–Ді). — С. 602.

6. *Лупандін О. І.* Дипломатичні представництва, місії та консульські установи українських урядів 1917–1920 // Енциклопедія історії України / НАНУ, Ін-т історії України. — К.: Наук. думка, 2004. — Т. 2 (Г–Д). — С. 389.
7. *Иванов А. Л.* Очерки по истории агрономии / А.Л. Иванов, Н.С. Немцев, И.Ф. Каргин, С.Н. Немцев ; Рос. акад. с.-х. наук. — Москва: Россельхозиздат, 2008. — С. 272.
8. Из деятельности Киевского Агрономического общества. Протокол 4-го общего собрания Киевского Агрономического общества, состоявшегося 18 марта 1910 г. // Хозяйство. — 1910. — № 21, 3 июня. — С. 957.
9. Собрание евреев // Киевлянин. — 1917. — № 66 (7 марта). — С. 3.
10. Обращение М.А. Суковникова к представителям уездных земских управ // Киевская земская газета. — 1917. — № 9-10 (18 марта). — С. 312.
11. Чрезвычайное Киевское губернское земское собрание // Киевлянин. — 1917. — № 70 (11 марта). — С. 2.
12. ЦДАВО України, Ф. 1115, оп. 1, спр. 1. — Арк. 9.
13. *Кот С.* Александр Шульгин: от первого министра иностранных дел УНР до первого посла украинского государства в Болгарии // День. — 2016. — № 113-114 (4719-4720), 1–2 липня. — С. 14.
14. Від Київського губернського продовольчого та Київського губернського виконавчого комітетів. Відозва до населення Київської губернії // Київська земська газета. — 1917. — № 13-14 (15 квітня). — С. 405.
15. *Вл. П.* Київські губернські земські збори // Киевская земская газета. — 1917. — № 13-14 (15 квітня). — С. 409.
16. Чрезвычайное Киевское губернское земское собрание // Киевлянин. — 1917. — № 71 (12 марта). — С. 4.
17. Комитет продовольствия // Киевлянин. — 1917. — № 77 (19 марта). — С. 3.
18. Беспорядок в Киеве // Киевлянин. — 1917. — № 152 (17 июня). — С. 2.
19. [Список Партии народной свободы по Киевской губернии № 6] [Листівка]: «Граждане! Перед Вами список кандидатов Партии народной свободы в Учредительное собрание по Киевской губернии…» / Партия Народной Свободы. Киевский областной комитет. — [Київ], датовано за змістом [1917, верес. — жовт.].
20. *Верстюк В.Ф.* Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник / В. Ф. Верстюк, О. М. Дзюба, В. Ф. Репринцев. — Вид. 2-ге, допов., доопрац. — К.: Наук. думка, 2005. — С. 286.
21. Украинский вопрос // Хуторянин. — 1917. — № 22, 23 июня. — С. 164.
22. Декларация еврейского комитета // Киевская жизнь. — 1919. — № 36 (12 окт. (25 окт.)). — С. 1.
23. Еврейский комитет содействия возрождению России // Киевская жизнь. — 1919. — № 34 (10 окт. (23 окт.)). — С. 7.
24. Вернадский В.И. Дневники. 1917–1921 (октябрь 1917 — январь 1920) / НАНУ; Комиссия по разработке научного наследия академика В. И. Вернадского, НБУ им. В.И. Вернадского, РАН, Архив. — К.: Наук. думка, 1994. — С. 101.
25. *Пиріг Р.Я.* Зазнач. праця. — С. 281–282.
26. *Притуляк П.* Україна і Брестський мир: від підписання до виконання (1917–1918 рр.). — К., 2004. — С. 104.
27. *Пиріг Р.Я.* Зазнач. праця. — С. 283.
28. ЦДАВО України. — Ф. 3766, оп. 2, спр. 16, 157 арк.
29. *Гай-Нижник П.* Торгівельно-промислова політика уряду Української Держави гетьмана П. Скоропадського 1918 р. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 2. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1997. — С. 396.
30. ЦДАВО України, ф. 1062, оп. 1, спр. 1. — Арк. 19.
31. Там само. — Ф. 9, оп. 1, спр. 169. — Арк. 40.
32. *Фещенко-Чопівський І.* Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради та Директорії. — Житомир, 1992. — С. 63.
33. ЦДАВО України. — Ф. 9, оп. 1, спр. 169. — Арк. 79.
34. Там само. — Ф. 2486, оп. 1, спр. 1. — Арк. 25 зв.–25 а.

35. Там само. — Ф. 2486, оп. 1, спр. 1. — Арк. 26–27 зв.
36. Там само. — Ф. 9, оп. 1, спр. 169. — Арк. 44.
37. Там само. — Ф. 9, оп. 1, спр. 169. — Арк. 45.
38. Там само. — Арк. 46.
39. Там само. — Арк. 48.
40. Там само.— Ф. 2486, оп. 1, спр. 1. — Арк. 28–28 зв.
41. Там само. — Арк. 29.
42. Там само. — Ф. 9, оп. 1, спр. 169. — Арк. 79
43. Там само. — Ф. 2486, оп. 1, спр. 1. — Арк. 31 зв.
44. Там само. — Арк. 32–32 зв.
45. *Фещенко-Чопівський І.* Хроніка мого життя. Зазнач. праця. — С. 63.
46. ЦДАВО України. — Ф. 1429, оп. 2, спр. 53. — Арк. 129. Машинопис.
47. Там само. — Ф. 1065, оп. 2, спр. 48. — Арк. 112. Машинопис.
48. Там само. — Ф. 1429, оп. 2, спр. 53. — Арк. 129 зв. Машинопис.
49. Там само. — Ф. 1065, оп. 2, спр. 9. — Арк. 6. Машинопис. Оригінал
50. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 9, оп. 2, спр. 187. — Арк. 1.
51. Там само. — Ф. 9, оп. 2, спр. 187. — Арк. 2.
52. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920: док. і матеріали. У 2 т., 9 частинах. — Т. 2 / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. — С. 693.
53. *Головченко В.І.* Дипломатична історія України (кінець XIX — перша чверть XX століття): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Головченко, В. Матвієнко, В. Солдатенко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: Київ. ун-т, 2011. – 476 с.
54. ЦДАВО України. — Ф. 9, оп. 1, спр. 166 . — Арк. 33.
55. *Фещенко-Чопівський І.* Хроніка мого життя. Зазнач. праця. — С. 64.

Viktor VERHUNOV,
Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Director of the National
Scientific Agricultural Library of NAAS of Ukraine

HE CONTRIBUTED TO THE ESTABLISHMENT OF UKRAINIAN DIPLOMACY AS WELL (S. Frankfurt)

Abstract. Relying on previously inaccessible archival documents, there has been defined for the first time the relation of S. Frankfurt — a prominent scholar-agrobiologist, associate of an academician V. Vernadskyi in establishing the Ukrainian Academy of Sciences, founder of worldwide renowned research institutions, professor, to the formation of the origins of the Ukrainian diplomacy. The author argues about the existing representations of the term 'diplomat'. It is described the Ukraine-oriented national stand of S. Frankfurt, notably his diverse vision of the ways to embody an idea of national identity. The author points out the public and political activity of the scientist in the times of the Ukrainian revolutions (1917–1920).

Due to political attitudes, the name of this extraordinary personality has long been erased from the history of Ukraine. This year, a large-scale public celebration commemorating adherents of Ukrainian statehood is planned to take place in our country. It is about all those who hundred years ago through national-liberation struggles kept the ball rolling and laid foundations of modern Ukrainian statehood. Considering the research made, the author states that the name of S. Frankfurt should take its rightful place in all official personalized reference books of modern Ukraine, including diplomatic ones.

Keywords: Solomon L. Frankfurt, diplomacy, Ukrainian statehood, national idea.

Тіна ПЕРЕСУНЬКО,
аспірантка Інституту української археографії
і джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Анотація: у статті розглянуто інформаційний резонанс закордонного турне Української Республіканської Капели — репрезентативної державної інституції Української Народної Республіки, створеної з ініціативи голови Директорії УНР Симона Петлюри як інструмент протидії російській пропаганді й розбудови позитивного іміджу Української держави в публічних колах Західної Європи. З 1919 до 1924 року Капела гастролювала в європейських країнах, Північній і Південній Америці, схиливши на користь ідеї української незалежності значну кількість представників закордонної преси, творчої інтелігенції і політичних еліт. Інституційний, законодавчий, фінансовий і дипломатичний супровід української культурної місії за кордоном подаються як складові політики культурної дипломатії Симона Петлюри і Директорії УНР.

Ключові слова: культурна дипломатія, Симон Петлюра, Олександр Кошиць, Микола Леонтович, Щедрик, Українська Республіканська Капела, Український Національний Хор.

ГАСТРОЛІ КАПЕЛИ КОШИЦЯ ЯК ВИТОКИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

«Цей військовий чоловік, який дбає про визволення свого краю з-під ярма більшовиків і царистів, уміє більше, ніж воювати. Він знає, що один меч не має сили і щоб здобути симпатії західноєвропейського світу для своєї батьківщини, він знайомить нас з мистецтвом своєї держави. Україна — країна чорнозему, батьківщина Гоголя, стає тепер для нас країною пісень. Петлюра інтернаціоналізує українське питання піснею».
«Ons Vaderland», Брюссель,
11 січня 1920 року

У 2017 році, разом зі 100-річчям національної дипломатії Україна має відзначати й витоки такої важливої складової своєї зовнішньої політики, як культурна дипломатія. Адже саме сто років тому відбулась подія, що започаткувала політику «м'якої сили» Української держави на міжнародній арені. 7 січня 1917 року, у Києві на Різдво, Студентський хор Київського університету Святого Володимира під орудою Олександра Кошиця здійснив прем'єру всесвітньовідомого «Щедрика». Згодом завдяки політиці Української Народної Республіки цей твір увійде до світової культурної спадщини під брендом «Caroll of the Bells» і стане міжнародним різдвяним гімном. Світова прем'єра «Щедрика» відбулася у травні 1919 року у чеському місті Празі. Про українську композиторську й хорову

школу, а разом з цим і про українські визвольні змагання заговорила вся європейська інтелігенція. «Щедрик» помандрує потім до культурних центрів Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Голландії, Англії, Німеччини, Іспанії й Польщі, згодом перетне також Атлантику і вразить аудиторії США, Канади, Мексики, Бразилії, Аргентини й Перу. Та небагато хто в світі дізнається, що в ніч на 23 січня 1921 року його автора, видатного українського композитора Миколу Леонтовича було застрелено агентом ВНК. Часи більшовицької навали в Україні змусять українських політиків поставитись до національної культури як до інформаційної зброї у боротьбі за незалежність.

Всесвітню популярність українській пісні принесе створена з ініціативи Симона Петлюри у січні 1919 року і відряджена за кордон Українська Республіканська Капела. Задумана як інструмент протидії російській пропаганді й розбудови позитивного іміджу УНР в публічних колах Західної Європи, Капела за кілька років пісенної дипломатії тріумфальною ходою зробить упізнаваною українську культуру в світі, а також забезпечить престиж українській державі, створить армію щирих симпатиків і «фанатиків української самостійності» [1, с.15]. Свідченням цього стане кількасот задокументованих відгуків закордонної преси, представників культурної інтелігенції і політичних еліт Західної Європи, Північної й Південної Америки за період з 1919 до 1924 року, що зберігаються у фонді Української Республіканської Капели Центрального державного архіву органів вищої влади і управління України [2], у книгах-спогадах учасників турне [3] і збірниках документів [4] цього проекту. Ті відгуки й стали головною джерельною базою для написання цієї статті.

1. Українська Республіканська Капела — «закордонна армія» Симона Петлюри

«Коли з півночі загони російських більшовиків, а з заходу орди поляків хлинули на нашу рідну землю, щоб в корні здушити вилеліяну молоденьку квітку нашої самостійності — тоді влада Української Народної Республіки — Директорія, а передовсім головний отаман, наш улюблений герой Симон Петлюра — покликав до життя нову армію — Українську Республіканську Капелу».

З листа Капели до редакції американської газети «Свобода»
від 7 серпня 1919 р.

«Ідея вести національно-українську пропаґанду при помочі пісні зродилася, як твердить д-р Ол. Пеленський, в С. Петлюри», — пише в одній з фахових праць з історії закордонного турне Української Республіканської Капели «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами» директор Музею визвольної боротьби України у Празі (1945–1948) Симон Наріжний [5, с. 19]. У грудні 1918 року Петлюра доручає голові музичного відділу міністерства народної освіти Кирилу Стеценку та голові етнографічної секції цього відділу Олександру Кошицю організувати роботу національних хорів. Через місяць з метою популяризації української ідеї за кордоном за допомогою пісні він дає їм завдання перенести цю діяльність на міжнародний ґрунт. 2 січня 1919 року під час особистої аудієнції з Симоном Петлюрою, як згадує у своєму щоденнику О. Кошиць, дає їм військове доручення: «За тиждень щоб була зорганізована для закордонної подорожі Капеля, а то — добавив жартуючи, — розстріляю!» [6].

Відомо, що раніше Петлюра, Кошиць і Стеценко працювали разом у театрі Миколи Садовського [7, ст. 19]. А ревне ставлення до української пісні військовий отаман проявив ще у студентські роки, коли за несанкціоноване запрошення на концерт «композитора-сепаратиста» Миколу Лисенка і виконання його забороненого твору «Б'ють пороги» Петлюру, молодого диригента сту-

дентського хору, 1901 року вигнали з останнього курсу Полтавської духовної семінарії [8, ст. 19]. Тож згодом, будучи керівником незалежної держави, поруч зі своєю військовою політикою і формуванням республіканських військ УНР, Петлюра проводить культурну мобілізацію в країні й скликає найкращих представників української музичної культури до лав своєї нової «закордонної армії» — Української Республіканської Капели [9].

«У Музичнім Відділі почалась спішна й дуже трудна робота укладання законопроєкту про Капелю. Підганяло нас непевне становище не тільки справи з Капелою, а висіння в повітрі самого уряду… Треба було зробити Капелю постійною інституцією, а не тільки хором для закордонної подорожі», — згадує у щоденнику Кошиць [10, с. 9]. За кілька тижнів статус політичного задуму Симона Петлюри закріплюється інституційно й фінансово на найвищому державному рівні.

25 січня 1919 року в «Державному віснику» друкується Закон УНР «Про утворення Української Республіканської Капели». У ньому йдеться про заснування у підпорядкуванні міністерству народної освіти нової культурної інституції, а також про «асигнування 1.184.500 карбованців на її споруджовання й утримання в 1919 році» і «1.142.500 франків на подорож цієї капели до Парижу й инших країн Західної Европи» [11]. «Українська Республіканська Капела засновувалася як репрезентативна співоча установа, завданням якої було ширити закордоном мистецьку культуру України. В тих обставинах на Капелу покладалися не тільки мистецькі зобов'язання, а також і завдання національно-політичні. Капела мала показати Західній Європі, що українці справді є окремим народом, який має власну культуру. Завдання це було не з легких, бо в Західній Європі століттями плекалися твердження про «единство русского народа» й що «ніякої України й ніяких українців не було й не має», коментує політичний задум Петлюри дослідник Симон Наріжний [12, с. 20]. Про політичні налаштування української культурної місії йдеться й у листі члена Директорії Андрія Макаренка, котрий у лютому 1920 року писав українським співакам: «Посилаючи вас за кордон Директорія вірила, що чарівна Українська пісня та ваше патріотичне відношення до сповнення своїх обов'язків переможуть найлютішого ворога Української справи в Європі — незнання та нерозуміння наших національних змагань» [13].

Головним пунктом призначення закордонного турне Капели мала бути Паризька мирна конференція. Там після закінчення Першої світової війни вирішувалось питання розподілу політичних кордонів Європи і можливості визнання за колишніми поневоленими народами права на самостійність. Уряд Директорії сподівався, що згідно із задекларованим американським президентом Вілсоном принципом права народів на самовизначення українські концерти у французькій столиці продемонструють культурну самобутність українців і підсилять самостійницьку позицію української делегації у Парижі. У своєму листі до Михайла Тишкевича отаман Петлюра пише: «Подбайте про те, щоб Українська Республіканська Капела могла приїхати до Парижа для демонстрування багатств української музично-пісенної творчості. В Чехії ця капела творила фурор і багатьох москвофілів перетворила в українців. Я певен, що Європа не має чогось подібного. Можливо, що перебування Капели в Парижі полегшить і прочистить атмосферу упередження» [14, с. 100].

23 березня 1919 року міністерством закордонних справ УНР готується лист українським закордонним дипломатичним місіям з повідомленням про максимальне сприяння завданням Капели: «Головним Управлінням Мистецтв та Національної Культури Міністерства Народньої Освіти командірується за кордон для ознайомлення з українською пісньою Українська Республіканська Капела, що складається з 110 осіб, на чолі якої стоять Головний Диригент Олександер Кошиць та Адміністратор Олекса Приходько. Подаючи вищезазначене до відома всіх Посольств та Дипльоматичних Місій Української Народної Республіки,

Міністерство Закордонних Справ просить допомагати цій Капелі в разі потреби» [15]. Подібний лист надсилається до уряду ЗУНР: «Міністерство закордонних справ У.Н.Р. ... має честь просити Державний Секретаріат Західної Народної Республіки дозволити переїзд і перебування Капели на території ЗУР а також допомогти Капелі виїхати за кордон виконати велику місію доручену сій культурній організації» [16]. Державна канцелярія УНР готує посвідчення, в якому йдеться: «Українська Республіканська Капела під орудою Олександра Кошиця є державна інституція, яка перебуває у відомстві Головного Управління мистецтва та Національної культури, а співробітники її числяться урядовцями Української Народної Республіки» [17]. Тож українська культурна місія за кордоном має урядовий статус і дипломатичне сприяння, а українські співаки відряджаються за кордон як держслужбовці УНР.

2. «Українці дуже мудрі у виборі форми своєї пропаганди»
Лондон, «Sketch», лютий 1920 р.

Успішні виступи Республіканської Капели почалися в Празі. Для організації концертів у першій країні свого закордонного турне адміністрація хору мусила самостійно домовлятися про зали для виступу. У своїх спогадах Олександр Пеленський, котрий виконував при Капелі кур'єрські і менеджерські обов'язки (пошук концертної зали, запрошення гостей, інформування преси тощо), згадує, як складно було їх здобути серед русофільської інтелігенції чеської столиці. Зокрема, неприємною була його розмова з професором Чеської державної консерваторії і композитором Ярославом Кржічкою. Він не терпів української мови і змушував Пеленського звертатися до нього російською, а українців з подачі російської пропаганди розглядав як сепаратистів. «Чехи до приїзду Укр. Респ. Капелі були прихильниками "єдіної нєдєлімої Россії" і на наш "сепаратизм" дивилися косим оком як на зраду. Москалям удалось переконати Чехів, що нас немає, що ми "русскіє"» [18, с. 10]. Тим більш вражаючою стала кардинальна зміна у ставленні музиканта Кржічки до української справи. Після пробного концерту Капели у «Громадському будинку» Праги 10 травня 1919 року він написав статтю з такими політичними висновками: «Українці прийшли і перемогли. Я думаю, що ми мало про них знали і тяжко кривдили, коли несвідомо і без інформацій з'єднували їх проти волі в одне ціле з народом московським. Саме наше бажання "великої і неподільної Росії" є слабим аргументом проти природи цілого українського народу, для якого самостійність є всім, як була колись і нам» («Hudebni Revue», червень, 1919) [19, с. 60]. Схожу думку висловить у своїй спеціальній книзі про Капелу — першому закордонному виданні про українське турне («Ukrajinska republikanska kapela», Прага, 1922), майбутній міністр освіти і науки Чехословаччини, музикознавець Зденєк Неєдли: «Хто пережив і відчув прекрасні співи Української Республіканської Капели, не може не полюбити України всією душею» [20, с. 22]. Та не лише творча інтелігенція та професура Праги перетворюються «з москвофілів на українців», як про це справедливо писав Симон Петлюра, — змінюються настрої і в середовищі проросійськи налаштованих чеських ЗМІ й політикуму. «Загалом русофільська й українофобська чеська преса почала трактувати українців солідніше і прихильніше, ніж то робила перед тим. У Празі Олександру Кошицеві та Капелі з великим признанням гратулювали навіть такі тверді москвофіли, як голова чехословацької народньосоціялістичної партії В. Клофач», йдеться у дослідженні Симона Наріжного [21, с. 23].

Головною підставою проукраїнського вибору за кордоном була якісна мистецька репрезентація України. Олександр Кошиць, котрий найбільше доклався до розробки українського продукту на експорт, писав: «Завданням нашої роботи

Українська Республіканська Капела під проводом О. Кошиця у Празі, квітень 1919 рік. ЦДАВО України. — Ф. 3965. Оп 2. Спр. 110, арк. 1.
The Ukrainian Republic Capella guided by O. Koshyts in Prague, April 1919. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine

за кордоном було показати Європі душу і музичну творчість нашого народу, бо подорож ця мусіла бути пропагандивною у зв'язку з національно-державним відродженням України. В наше завдання не входило поширення і пропаганда штучної (академічної — *Ред.*) музики, яка знаходиться ще в пеленах. Народна ж пісня наша, чудово оброблена, була для цієї цілі найкращим засобом» [22, с. 90]. Репертуар хору складався з обробок народних пісень композиторів-етнографів, передовсім Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича і самого Олександра Кошиця. Серед виконуваних творів були колядки, щедрівки, козацькі думи, релігійні канти, світські народні пісні і національний український гімн. Приїзд українського хору до кожної нової країни супроводжувався виконанням не лише власного гімну, але й гімну приймаючої сторони. Олександр Кошиць готував високоякісні аранжування закордонних славнів, тож часто, за визнанням музичних критиків, їхнє українське звучання було кращим за місцеве. Виконавською родзинкою українських виступів був новаторський формат української диригентської і хорової школи: Олександр Кошиць не застосовував диригентської палички, що за твердженням музикознавця Павла Маценка стало згодом «законом для багатьох учителів диригування в консерваторіях музики світу» [23, с. 147], а українські співаки виконували твори без нот, адже за настановою Кошиця «слова і ноти мусять бути в голові, а не голова в нотах». Диригентський талант Олександра Кошиця, високоякісний репертуар Капели і високий виконавський рівень українських співаків забезпечують політичне визнання і українській культурі, і українській державі, і Симону Петлюрі: «Генерал і Президент Симон Петлюра, який послав цей хор в турне по цілому світові, мусить, на нашу думку, після повернення Капели нагородити диригента Кошиця найвищим орденом Української Республіки» (Голландія, «De Telegraf», 26 січня 1920 р.) [24].

Слідом за Прагою, український хор вирушає до Відня, де його зустрічають як перших повоєнних миротворців: «У день, який можна було б назвати днем розпачу для нас, з'явилися перші гості — Українська республіканська капела. Перші, хоч ще слабенькі нитки перемир'я та взаємин між країнами намагається

Афіша концерту Української Республіканської Капели у Польщі. ЦДАВО України. — Ф. 3965. Оп 1. Спр. 5, арк. 1. Playbill of a concert of the Ukrainian Republic Capella held in Poland. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine

зав'язати мистецтво. Тому ми щиро вітаємо дорогих гостей з подвійною сердечністю за те, що вони знайшли до нас дорогу та привезли з собою правдиве, велике мистецтво» («Wiener Mittagspost», липень 1919 р.) [25, с. 24]. В Австрії Капела лишається на два місяці (серпень–вересень 1919 року) і виступає за цей час двічі у Бадені і вісім разів у Відні. Тут культурний аташе української дипломатичної місії і поет Олександр Олесь присвячує українським співакам вірша, в якому називає Капелу «українським солов'єм». В Австрії, так само як і в Чехословаччині, в місцевій пресі з'являються відгуки, в яких українців завдяки їхній пісенній культурі чітко протиставляють росіянам: «Тупому, богопідданчому смуткові великоросів протиставить українське мистецтво веселість, оптимізм, повний свободолюдности й мрійливості» («Neue Frei Presse», липень 1919 року) [26, с. 88].

Весь жовтень 1919 року Капела гастролювала в Швейцарії. З десяти їхніх виступів кілька відбулося в Женеві у престижній залі «A la Reformation», де згодом засідала Ліга Націй. Найвпливовіші газети Швейцарії писали про українців: «Цей спів-пісня є найкращою мовою цього 40-мільйонного народу, який не хоче ні більшовизму, ні царизму, а бажає правитись сам собою» («Tribune de Geneve», 14 жовтня, 1919) [27, с. 54]. Голова української дипломатичної місії Микола Василько заопікувався українським іміджевим проектом, влаштувавши в одному з найкращих готелів Женеви «Бернергоф» прийняття за участю Капели для швейцарських журналістів та послів різних країн. Ті дивувались, що українські співаки володіли кількома іноземними мовами, навчались в консерваторіях Відня й Будапешта .

Друкуючи рецензії на українські концерти, швейцарські газети, а згодом і преса решти країн світу почали до текстів про українську музику й державу додавати містичну легенду про український народ, якому Бог на Різдво подарував пісню — тож це їхня національна втіха і зброя. Легенда з'явилась з подачі самих співаків, котрі у своїх буклетах розміщували її як художню замальовку до української історії. Взагалі, варто відзначити якісний організаційний та інформаційний супровід музично-дипломатичної місії українців в Європі. Напередодні прибуття до кожної нової країни адміністратори Капели інформували про приїзд українського державного хору усі редакції місцевих газет і журналів. Також розсилалися виготовлені на державному бланку міністерства народної освіти УНР запрошення дирекціям найважливіших мистецьких і політичних установ. До українських виступів готувались лібрето іноземною мовою, де з'являлися тексти українських пісень, біографії та світлини українських композиторів, відгуки закордонної преси, довідкова інформація стосовно національно-культурної політики УНР. Приміром, аргументація щодо історичних прав українського народу на власну державу та посилання на рішення Симона Петлюри створити для закордонної пропаганди український хор, було надруковано у лондонській програмці у такому вигляді: «The Government of the young Ukrainian Republic has grasped the importance of National Music, and has therefore established musical institutions and granted them substantial

financial aid. The Government understood that it was necessary to show to the world that the Ukrainians had a right to independent life in the cultural as well in the political sphere. The initiative of the organization of the 'Choir of the Ukrainian Republic' belongs to the Directorate of the Ukrainian Republic, and particularly to the Commander-in-Chief of the Ukrainian Army, Simon Petloura» [28]. Ці буклети оздоблювались національною атрибутикою (державний тризуб, мапа України) [29], а на титульній сторінці можна було побачити цитати видатних українців (Лесі Українки, Миколи Гоголя) . Цей продуманий культурно-інформаційний супровід українського турне збурював в уяві іноземців живий образ гідного поваги і підтримки українського народу: «Український хор завітав до Берліну. Мета його світової подорожі — здобути моральне завоювання для молодої Народньої Республіки. Нас він завоював відразу» («Berliner Zeitung am Mittag», 29 квітня 1920 р.); «Щоб підвищити повагу до Республіки в тому числі за кордоном, Директорія в згоді з Петлюрою, ухвалює зорганізувати хор для турне по Західній Європі. Хор, який ми чули в четвер в Королівській Опері, дійсно викликає здивування і повагу до Українського народу» («De Hofstad», Нідерланди, 24 січня 1920 р.) [30].

Trop longtemps mon cœur s'est tu, empoisonné,
Tiraillé comme un oiseau dans une cage de fer;
Trop longtemps mon chant n'a pu s'exaucer,
Il est temps, ô mon chant, que tu voles par le monde,
Déployant tes ailes meurtries par le malheur.
Lesia Ukrainka

Paroles des Chants

exécutés au Concert de la

Chapelle Ukrainienne

(Chœur National Ukrainien)

Directeur du Chœur : A. Koschitz.

Афіша концерту Української Республіканської Капели у Парижі. ЦДАВО України. — Ф. 3965. Оп 1. Спр. 5, арк. 140.
Playbill of a concert of the Ukrainian Republic Capella held in Paris. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine

6 листопада 1919 року республіканська капела прибуває до Парижа. І хоча українське питання на той час уже було вирішено на користь інших країн, паризький виступ Капели «патрулюється» російською еміграцією. «Москалі готовили нам скандал: на нашому гімні повинен був піднятись крик і свист, потім повинен був встати промовець і, звернувшись до публіки, запропонувати їй покинути зал, бо концерт дають російські сепаратисти, вороги "єдиної нєдєлімої", значить і вороги Франції», — згадує О. Кошиць [31, с. 112]. Граф Михайло Тишкевич, котрому Симон Петлюра доручив опікуватись Капелою, влаштовує на честь українського хору офіційне прийняття за участю французьких журналістів, композиторів та учених. До диригента навідується донька французького політика Жоржа Клемансо, котрий не підтримував української самостійності. Терезі Юнг-Клемансо заімпонувала українська культура. Вона переповідала Кошицю, що «весь паризький світ говорить тільки про Капелу», а «поляки й москалі гризуть кулаки», аби їх дискредитувати. Донька Клемансо прагнула вивести українські концерти в урядові приміщення Парижа, а найголовніше — запросити на їхній концерт батька, аби той змінив своє ставлення до України, як це траплялося у попередніх країнах. Та, на жаль, втілити ці плани не вдалося. Попри це паризька культурна інтелігенція поставила Українську державу на високий цивілізаційний щабель: «Наша пані Географіє, чого ти нас навчила? Ти казала, що Україна це пасовиська і отари, а не казала, що там є народ з такою душею і такою піснею» (директор консерваторії у Тулузі) [32, с. 117]; «Не може бути кращої, досконалішої пропаганди для того, щоб дати світові пізнати українську націю. Вам заперечують існування Вашої нації, отже Ваші співаки доводять світові, що ця нація має незрівнянно могутню душу» (професор паризької Сорбонни Шарль Сеньобос) [33]; «Український хор не тільки досяг своєї поваж-

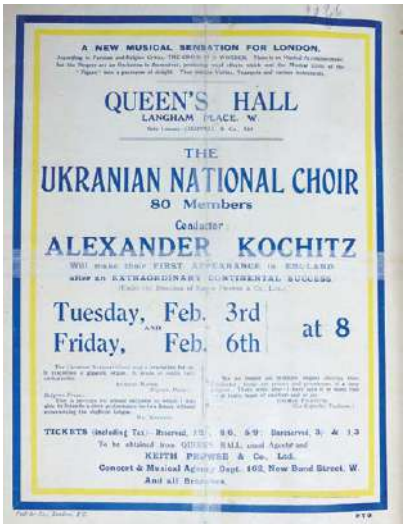
A NEW MUSICAL SENSATION FOR LONDON.

QUEEN'S HALL
LANGHAM PLACE, W.

THE
UKRANIAN NATIONAL CHOIR
80 Members
Conductor
ALEXANDER KOCHITZ
WILL MAKE THEIR FIRST APPEARANCE IN ENGLAND
AFTER AN EXTRAORDINARY CONTINENTAL SUCCESS

Tuesday, Feb. 3rd
AND
Friday, Feb. 6th
at 8

TICKETS (including Tax) Reserved, 7/6, 5/6, 3/9; Unreserved, 3/; & 1/3
To be obtained from QUEEN'S HALL usual Agents and
KEITH PROWSE & Co., Ltd.
Concert & Musical Agency Dept. 162, New Bond Street, W.
And all Branches.

Афіша серії концертів Української Республіканської Капели у Лондоні 3 і 6 лютого 1920 року. ЦДАВО України. — Ф. 3965. Оп 1. Спр. 5, арк. 223 зв.
Playbill of a series of concerts of the Ukrainian Republic Capella held in London on February 3 and 6, 1920. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine

ної мети, давши докази античної цивілізації України, багатої національним фольклором, що підтверджує високу культуру народу, він дав більше — приклад надзвичайної досконалості» («L'avenir», 21 січня 1921 р.) [34, с. 204].

У другій за політичною вагомістю країні свого турне, Англії, Капела гастролювала у лютому 1920 року. Тут українська народна культура вкотре ставить на порядок денний питання законності прав українців на власну державу. У статті «Нова музична сенсація» лондонський журналіст пише: «Українці дуже мудрі у виборі форми своєї пропаганди. Їхнє звернення до музики сприймається безапеляційно. Не будучи певним щодо існування багатьох нових держав, що з'явились після війни, я стояв при співі Національного Українського Гімну зі змішаним почуттям. В кінці я був абсолютно переконаний щодо справедливості їх національних домагань…» («Sketch», лютий 1920 р.) [35, с. 204]. За підсумками десятьох концертів, кілька з яких відбулось у найпрестижнішому лондонському залі «Queen's Hall», в британських ЗМІ на українську тематику виходить близько 45 рецензій. І це при тому, що пропонована нашою дипломатичною місією інформація стосовно України раніше нехтувалась англійськими редакціями. Про це писав з посиланням на розповідь представника української дипломатії кур'єр Капели Олександр Пеленський і додавав: «Ціла англійська преса, а в самому Лондоні кількадесять дневників і журналів, заговорила про український хор, українські пісні й українську культуру. Деякі часописи ще трохи баламутно представляли собі різницю між Москалями і Українцями, бо мішало це їм поняття про Росію, яка донедавна існувала як одноціла імперія. Годі зрештою було вимагати від деяких газет ясного розуміння справи. Але одно тільки було ясне для них, що приїхав хор український, що співає українські пісні, що варто його послухати, бо його вартість є надзвичайна і що ім'я Україна, Українець було через місяць лютий 1920 року на устах кожного члена того многомільйонного міста» [36, с. 104].

В Голландії і Бельгії українські співаки листувались з королевами. Через національну жалобу за потерпілими від повені, яка сталась у деяких провінціях, королева Голландії відписала українцям, що не може прийти на їхній концерт, але її політичні симпатії Україні висловив під час українського концерту у Гаазі «королівський хор» з тріумфальними вигуками «Слава Україні і Голландії!». На сотий ювілейний концерт українців у Брюсселі, який відбувся 20 березня 1920 року в залі міської думи «St. Gilles de Bruxelles» на користь бідних учнів разом зі своїм міністерським складом прийшла послухати українців королева Бельгії Елізабет. Залишивши свій особистий підпис в «Золотій книзі» хору, вона повідомила Кошицю: «Мої всі симпатії на боці вашого народу, я знаю як тяжко він здобуває собі волю» [37, с. 153]. Після її публічної заяви таку ж позицію своїми підписами мали засвідчити інші міністри, серед яких був палкий прибічник концепту «неподільної Росії», військовий міністр Поль Гісманс. Ось як згадує про цей випадок очевидець О. Пеленський: «Треба було бачити лице цього мі-

ністра, який не знав в першій хвилині, що робити, бо ж цей сміливий крок королеви, означав узнання коли не української нації, то принаймні її культури, а від нього вимагають його контрасиґнатури на цей акт. Таку контрасиґнатуру він, хоча з невеликою приємністю, мусів помістити, а вже за ним розписались інші міністри» [38, с. 27].

Підсумовуючи українські концерти в Європі, Олександр Кошиць писав у листах до Симона Петлюри: «З величезним поспіхом і славою для України і Вашого імені Капела подорожує по Європі. Вся чужоземна критика і всі закордонні митці знімають шапку перед нашою піснею та мистецтвом. Всюди підкреслюють, що такого роду оригінальної і певної пропаганди ніхто ніколи не бачив, що в історії Культури людської ще не видано, щоб нарід боровся за своє існування не тільки мечем, а й мистецтвом… В своїх концертах вихвачуємо всі кола суспільства, починаючи з Королів і президентів і кінчаючи робітниками і дітьми. Де можливо, читаються лекції про Україну і її справи» [39].

3. «Українці дали нам не тільки красу, але і лекцію національної самосвідомості»

Брюссель, «De Volksgazet», 14 січня 1920 р.

З травня 1919 року до липня 1920 року українці виступили з понад сотнею концертів у Західній Європі: 21 виступ у Чехословаччині (Брно, Пльзень, Оломоуц, Простейов, Хрудім, Турнов), 10 концертів в Австрії (Відень), 10 концертів у Швейцарії (Базель, Берн, Цюріх, Женева, Лозанна), 25 концертів у Франції (Париж, Бордо, Тулуза, Марсель, Ніцца, Ліон), 10 концертів в Англії (Лондон), більше десятка концертів у Бельгії (Брюссель, Льєж, Антверпен), 5 — у Голландії (Роттердам, Гаага, Амстердам), 22 концерти в Німеччині (Берлін, Зальцведель). Позитивний резонанс навколо українського питання в західноєвропейських ЗМІ стрімко зростав, а в деяких рецензіях українську державу та її культурну політику ставили за взірець перед урядами провідних країн Європи.

У таких країнах, як Австрія чи Німеччина, народи яких переживали моральну кризу після військової поразки, особливо гостро сприймався український досвід. Адже якщо така, ще нещодавно бездержавна нація, як українці, що століттями веде боротьбу за самостійність, спромоглась на міжнародний оптимізм і культурний прорив у світі, то й вони мають майбутнє. В Берліні німецька преса писала: «Чому оце ми, Німці, не маємо такого народного хору, який плекав би

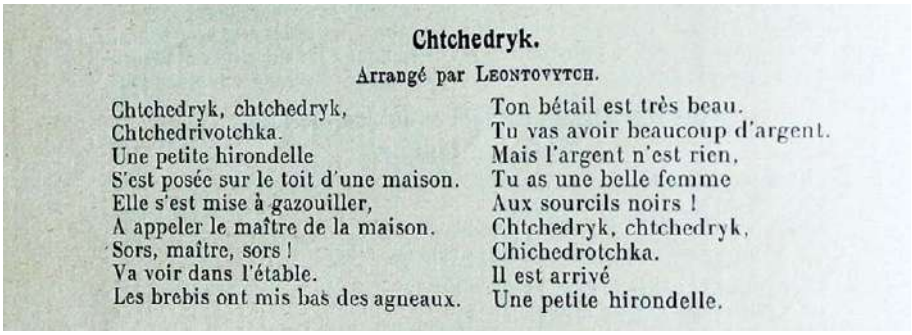

Chtchedryk.

Arrangé par Leontovytch.

Chtchedryk, chtchedryk,
Chtchedrivotchka.
Une petite hirondelle
S'est posée sur le toit d'une maison.
Elle s'est mise à gazouiller,
A appeler le maître de la maison.
Sors, maître, sors !
Va voir dans l'étable.
Les brebis ont mis bas des agneaux.
Ton bétail est très beau.
Tu vas avoir beaucoup d'argent.
Mais l'argent n'est rien,
Tu as une belle femme
Aux sourcils noirs !
Chtchedryk, chtchedryk,
Chichedrotchka.
Il est arrivé
Une petite hirondelle.

Переклад на французьку мову української колядки «Щедрик», розміщеної у програмці концерту Української Республіканської Капели у Парижі. ЦДАВО України. — Ф. 3965. Оп 1. Спр. 5, арк. 142 зв.
French translation of the Ukrainian carol 'Shchedryk' included in the concert program of the Ukrainian Republic Capella held in Paris. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine

незмірні багатства найбільше музично обдарованого народу? Ми також могли б надіслати в світ німецький хор, як це зробив український уряд. Він більше зробив би для знайомства світу з Німеччиною, її звичаями і душею, ніж виступи в парламенті. Але… Чи ж ми народ? Чи ми нація?.. Цей український народ був віками гноблений, поневолений, насилуваний, розбитий. Але який скарб гордощів за минувшину, що за віра у свою будучину і віра у своє воскресіння! Що за певність у незнищимість власного народного існування живе в тих народних піснях» («Vossiche Zeitung», 29 травня 1920) [40, с. 131]. Після двадцяти двох концертів українського хору в німецькій столиці, міністерство внутрішніх справ спільно з міністерством освіти, з метою популяризації української хорової школи в середовищі своїх музичних фахівців, скликало з'їзд професорів співу та диригентів послухати виступ української Капели. Так само українська політика знайшла своїх прихильників і у Франції. В Парижі під час українського концерту в театрі «Єлисейські поля» 25 лютого 1921 року французький журналіст звертається до уряду своєї країни: «Успіхи українського хору примушують нас шкодувати, що французький уряд не старається допомогти нашому мистецтву осяяти закордон. Дуже добре переконувати розум, але рівно потрібно зворушити і серця» [41]. Згодом, 1928 року, під час розгляду питання занепаду французьких музичних колективів і театрального мистецтва на засіданні французької Палати депутатів депутат Саллєс пригадує присутнім успіхи українців у Франції й закликає рівнятись на «Український хор», як на представника однієї з наймузичніших націй світу. Для деяких національних груп Західної Європи українська культурна місія стає повчальною саме в контексті національного відродження. Фламандці, які боролись за свої мовно-культурні права в Бельгії, назвали виступи українців «лекцією національної самосвідомості»: «Ми звернули увагу на оригінальну подібність їх пісень до наших старих фламандських. Чи не зміг би бельгійський Уряд поміркувати над тим, аби зацікавити людей за кордоном і нашими піснями? Ми гадаємо, що у нас є пісні, які можуть доказати світові, що ми так само як і українці, хочемо тримати високо голову. Українці дали нам не тільки красу, але і лекцію національної самосвідомості» («De volksgazet», 19 січня 1920 р.) [42, с. 119].

Маловідома і нова Українська держава спромоглась на позитивний резонанс за кордоном саме завдяки акценту на культурній політиці. Мистецький критик офіційного дипломатичного часопису «La Gazette de Holande» у Гаазі Саламандра писав 24 січня 1920 року: «Які ми бідні, народи Заходу! Який вихід в світ для народу, ще цілком не відомого! Справжній і єдиний для народів засіб пізнати і полюбити один одного — це надіслати найкращих представників свого мистецтва. Ось тому доказ: до України мені було цілком байдуже, але зараз, я буду битися скрізь за мистецтво цієї країни!» [43]. Той факт, що Капела була державним проектом й безпосередньою ініціативою очільника уряду, вплинув на підвищення закордонного іміджу українських державних інститутів і конкурентоспроможності Української Народної Республіки. Бельгійська газета «De Volksgazet» в номері за 14 січня 1920 р. дає найвищу оцінку державній політиці УНР: «В Українській Республіці урядова допомога власному національному мистецтву стоїть так високо, що є ідеалом для інших держав» [44]. Голландські, німецькі й англійські критики пишуть про високий потенціал української культури, згідно з яким Україна мала би бути першою державою в світі: «Якби в українській державі справи йшли так, як спів у цьому хорі, це була б перша держава в світі!» (Гаага, січень 1920 р.), «Якби пісня була державою, то Україна посіла б перше місце поміж народами» («B.Z. Am Mittag», Берлін, квітень 1920 р.); «Якщо Уряд молодої Української Республіки береться за кожну справу з такою енергією, з якою він узявся до музики і співу, то можна сказати напевне, що він скрізь матиме успіх» («Daily Telegrapf», 4 лютого 1920 р.) [45].

4. Капела «єдина має позитивне не тільки культурне, але й політичне значення великої ваги»
(Зі «Щоденника» Євгена Чикаленка)

Та, на жаль, великою перепоною для подальшого культурного і політичного тріумфу України була фінансова криза Капели, спричинена військовими і політичними поразками українського уряду у часи Української Революції. Адже, як державний проект УНР, хор залежав від внутрішньої ситуації в країні, її фінансових і репутаційних можливостей. Варто зазначити, що прийняття закону про Капелу відбулося за десять днів до окупації більшовиками Києва, а відрядження українських співаків більше нагадувало евакуацію з країни, ніж урочисті проводи за кордон. У таких обставинах стабільність державних дотацій, надійна логістика і скоординована робота дипломатичних місій були неможливими. Симон Петлюра докладав усіх зусиль, аби проект тривав якомога довше. Керуючи урядом УНР в екзилі, він забезпечує Капелу черговим траншем державного фінансування. Як відомо з листа О. Кошиця до Симона Петлюри, згідно з наказом Кабінету Міністрів від 14 вересня 1920 року на потреби подальших українських гастролей виділяється мільйон польських злотих та хор отримує лише 300 тисяч з обіцяних. У жовтні 1920 року Олександр Кошиць зустрічається з Петлюрою у його військовій ставці в Отинії і згадує їхню розмову: «Отаман був радий мене бачити, розпитував про все і знає напам'ять не тільки всі рецензії, але й найдрібніші справи нашого життя. Про розпуск Капели й говорити не хоче, а посилає її до Польщі і Італії» [46, с. 181].

Проте, 1921 року Українська Республіканська Капела остаточно втрачає державний протекторат і статус державної інституції. Змінює також і власну назву — політичний («республіканський») акцент української місії замінюється на «на-

Український Національний Хор під проводом О. Кошиця в США, 1924 рік. ЦДАВО України. — Ф. 3965. Оп 2. Спр. 50, арк. 261.
The Ukrainian National Chorus guided by O. Koshyts in the USA, 1924. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine

Співачки Українського Національного Хору разом з О. Кошицем під час українського турне Південною Америкою, 1920-ті роки. Фото з архіву Бібліотеки конгресу США. Singers of the Ukrainian National Chorus together with O. Koshyts during the Ukrainian tour in South America, 1920s. Photo from the archives of the US Library of Congress

ціональний». Відтепер хор називається «Український Національний Хор». Заробляючи самотужки, співаки мандрують ще рік країнами Європи (Іспанія, Франція, Бельгія, Німеччина), а в жовтні 1922 року після домовленості з американським фінансистом Максом Рабіновим переїздять до Америки. Там упродовж 1922–1924 років Український Національний Хор дає ще близько 1000 концертів у США, Мексиці, Канаді, Аргентині, Бразилії, Уругваї й на Кубі, де здобуває не меншу славу в середовищі провідних мистецьких і медійних кіл, ніж під час свого європейського турне.

Слідом за Європою і тут перші особи держави висловлюють своє захоплення Україною. Приміром, голова Сенату США на фестивалі преси, де українські співаки заспівали перед кількома тисячами американських журналістів, назвав їх «першими людьми, які приїхали в Америку не брати, а давати і вчити їх тому, що вони забули». А під час виступу хору у столиці Мексики співаки влаштували світовий рекорд за кількістю слухачів (38 тисяч на стадіоні «Пляца де Торос) . Захоплений українським співом, однорукий мексиканський Президент Альваро Обрегон сказав Олександру Кошицю: «вперше шкодую, що не можу аплодувати». Він додав, що був би щасливий, якби міг надіслати такий хор своїм ворогам і перетворити їх на національних друзів. Уряд Мексики сплачує рекламні витрати українського турне, а Кошицеві, котрий здійснив за своєю традицією аранжування мексиканського гімну і кількох народних пісень, пропонує залишитись і працювати на мексиканську культуру. Але український диригент залишається вірним потребам передовсім українського народу до кінця свого життя. В Аргентині, Бразилії й Уругваї їхні концерти відвідують президенти, міністри, посли і військовий генералітет [47].

Перечитуючи закордонні відгуки про Україну, «батько» проекту, як звертався до Петлюри у своїх листах Олександр Кошиць, писав співакам: «Тріумф Капели виправдовує саму ідею висилки її за кордон для ознайомлення чужинців з творчістю нашого Народу. Я багато вже гарного чув про концерти Ваші й овації чужинців, що випадають на долю Вашу й всього Українського. І з тим більшим почуттям вдячності важка й висока Ваша праця буде записана на сторінках історії нашого Державного й Культурного Будівництва» [48]. Важливо додати, що після того, як Українська держава втратила можливості фінансування Капели, українські співаки за кордоном самі стають донорами потреб держави й українського війська. Частина виручених коштів з їхніх концертів відсилаються на вишкіл українських офіцерів особисто Симону Петлюрі. На жаль, невдовзі після того як у 1924 році Український Національний Хор як спадкоємець Капели розпустився, у Парижі 1926 року стається вбивство й ініціатора тріумфального державного проекту в галузі української культурної дипломатії Симона Петлюри. Ім'я Олександра Кошиця у підрадянській Україні замовчується, як і слава «петлюрівської дипломатії».

Натрапивши у 1962 році на архівні матеріали з підбіркою славетних світових рецензій про культурний тріумф УНР за кордоном, американський ведучий радіо «Свобода» Юрій Гайдар влучно закцентував: «Москва не хоче, щоб серед населення України росла самосвідомість культурної самостійної сили України… Приховано від населення України і той факт, що українське мистецтво здобуло перше місце в світі ще за часів Української Народної Республіки» [49].

Диригент Української Республіканської Капели і співробітник Міністерства народної освіти УНР Олександр Кошиць. Фото з архіву Бібліотеки конгресу США Oleksandr Koshyts — a conductor of the Ukrainian Republic Capella and employee of the Ministry of National Education of the UPR. Photo from the US Library of Congress

Для сучасної генерації українських дипломатів проілюстрований досвід успішного застосування здобутків української культури за часів УНР, як інформаційної зброї у боротьбі з дискредитаційними гаслами тодішньої «неподільної Росії», може бути важливим політичним уроком і добрим зразком для протидії пропаганді сьогоднішнього «русского міра». Українська пісня, як «закордонна армія» Симона Петлюри, здобувала на міжнародній арені перемоги там, де офіційна дипломатія і військові дії не мали успіху. Не випадково про Капелу, як про найуспішнішу дипломатичну місію УНР, видатний український діяч Євген Чикаленко писав, що вона «єдина має позитивне не тільки культурне, але й політичне значення великої ваги». Тож українська культура і культурна дипломатія сьогодні, так само як і сто років тому, заслуговує на чільне місце в системі безпекової і зовнішньої політики України.

1. *Пеленський О.* Світова концертова подорож Української Республіканської Капелі: спомини учасника. — Л., 1933. — С. 15.
2. ЦДАВО України. — Ф. 3965. — Оп. 1, 2; Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37.
3. *Кошиць О.* З піснею через світ. — К.: Книга Роду, 2008. — 432 с.; Пеленський О. Світова концертова подорож Української Республіканської Капелі: спомини учасника. — Л., 1933. — 168 с.
4. Українська пісня за кордоном: світова концертова подорож Українського національного хору під проводом Олександра А. Кошиця: Голос закордонної музичної критики. — Париж, 1929. — 102 с.
5. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами. Частина Перша. — Прага, 1942 р. — С. 19.
6. ЦДАВО України. — Ф. 3965. — Оп. 2. — Спр. 95. — Арк. 2.
7. *Матяш І.* Репрезентація української ідеї за кордоном доби Директорії // Зовнішні справи. — 2011. — № 7-8. — С. 19.
8. *Верстюк В.* Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження) // Український історичний журнал. — 2004. — № 3. — С. 113.
9. «Закордонною армією» називали Українську Республіканську Капелу в неформальних документах (листи, статті в газетах): наприклад, в листі хориста Капели Романа Кирчіва до Володимира Винниченка. ЦДАВО України. — Ф. 3965. — Оп.2. Спр. — 1. — Арк. 40.
10. *Кошиць О.* З піснею через …. — С. 9.
11. ЦДАВО України. — Ф. 3965. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 1.
12. *Наріжний С.* Українська еміграція…. — С.20.
13. ЦДАВО України. — Ф. 3965. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 32, 32 зв.
14. *Мартиненко О.* Закордонна місія Української республіканської капели: між політикою і мистецтвом // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: науковий журнал. — К., 2012. — № 1 (14). — С. 100.
15. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. Спр. 37.
16. ЦДАВО України. — Ф. 3965. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 3.

17. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37. — Арк. 44.
18. Пеленський О. Світова концертова подорож…. — С. 17.
19. *Кошиць О.* З піснею через…. — С. 60.
20. *Пеленський О.* Світова концертова подорож…. — С. 22.
21. *Наріжний С.* Українська еміграція…. — С. 23.
22. *Кошиць О.* З піснею через…. — С. 90.
23. Відгуки минулого: О. Кошиць в листах до П. Маценка. — Вінніпеґ: Культура і Освіта, 1954. — С. 147.
24. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37. — Арк. 2.
25. *Пеленський О.* Світова концертова подорож…. — С. 24.
26. *Кошиць О.* З піснею через…. — С. 87.
27. *Пеленський О.* Світова концертова подорож…. — С. 54.
28. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37. — Арк. 90 зв.
29. Там само. — Арк. 78.
30. Там само. — Арк. 4–5.
31. *Кошиць О.* З піснею через…. — С. 112.
32. Там само. — С. 117.
33. *Єфремова О.* Утворення та діяльність Української Республіканської Капели (1919–1921 рр.) в архівних документах. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2016/13.pdf
34. *Кошиць О.* З піснею через…. — С. 204.
35. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37. — Арк. 16.
36. *Пеленський О.* Світова концертова подорож…. — С. 104.
37. *Кошиць О.* З піснею через…. — С. 153.
38. *Наріжний С.* Українська еміграція…. — С. 27.
39. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37.
40. *Пеленський О.* Світова концертова подорож…. — С. 131.
41. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37.
42. Українська пісня за кордоном…. — С. 119.
43. ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 37. — Арк. 6.
44. Там само. — Арк. 21.
45. Українська пісня за кордоном…. — С. 102.
46. *Кошиць О.* З піснею через…. — С. — 181.
47. Детальніше з добіркою медійних, мистецьких і політичних відгуків про концертні гастролі Українського Національного Хору в Америці можна ознайомитися у дослідженнях: Пересунько Т. Культурна дипломатія Олександра Кошиця: тріумф української пісні в Америці (частина друга) // LB.ua. — 6 вересня, 2016 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://lb.ua/culture/2016/09/06/344399_kulturna_diplomatiya_oleksandra.html; Пересунько Т. Тріумф української пісні в Америці (частина третя) // LB.ua. — 3 жовтня, 2016 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://lb.ua/culture/2016/10/03/346787_triumf_ukrainskoi_pisni_ameritsi.html.
48. *Єфремова О.* Утворення та діяльність Української Республіканської Капели (1919–1921 рр.) в архівних документах. Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2016/13.pdf
49. *Конончук М.* Капела Олександра Кошиця в оцінці радіостанції «Свобода». — Вісник ХДАК. — Випуск 45. — 2014. — С. 261.
50. *Мартиненко О.* Закордонна місія Української республіканської капели: між політикою і мистецтвом // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: науковий журнал. — К., 2012. — № 1 (14). — С. 59.

Tina PERESUNKO,
postgraduate student at the M.S. Hrushevskyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of NAS of Ukraine

TOURS OF THE KOSHETZ CHOIR AS THE ORIGINS OF CULTURAL DIPLOMACY

Abstract. The article deals with the public reaction provoked by the international music tour of the Ukrainian Republic Capella — a representative state institution of the Ukrainian People's Republic initiated by Symon Petliura as a tool for withstanding Russian propaganda and creating a positive image of the Ukrainian State among the Western Europe communities. From 1919 till 1924, the Capella toured Europe, North and South America, promoting the idea of Ukrainian independence among a large number of foreign media representatives, elite from artistic and political circles. The institutional, legislative, financial and diplomatic support of the Ukrainian cultural mission abroad is described to be a part of the cultural diplomacy policy pursued by Symon Petliura and the Directorate of the UPR.

The author gives a current generation of Ukrainian diplomats an insight into the best practices of taking advantage of the Ukrainian culture achievements at the time of the UPR, which serve as an information weapon for the fight against discreditable slogans of the then 'indivisible Russia.' This experience may teach a valuable political lesson and set a good example for counteracting the propaganda of today's 'Russian world.' Like a 'foreign army' of Symon Petliura, the Ukrainian song won international recognition where official diplomacy and military actions failed. Nowadays, the Ukrainian culture and cultural diplomacy, as it has been a hundred years ago, is worth taking its rightful place in Ukraine's security and foreign policy system.

Keywords: cultural diplomacy, Symon Petliura, Oleksandr Koshyts, Mykola Leontovych, Shchedryk, Ukrainian Republic Capella, Ukrainian National Chorus.

Павло КРИВОНОС,
генеральний директор
ДП «Генеральна дирекція
з обслуговування іноземних представництв»

ДИПЛОМАТИ ВІДВІДАЛИ ЗАПОРІЖЖЯ

З давніх часів Запоріжжя було колискою козацтва і символом справжньої мужності. Регіон завжди уособлював прагнення українського народу до свободи і незалежності, а його давня історія захоплювала дослідників різних епох. З розвитком науково-технічного прогресу місто стало індустріалізованим, тут було побудовано безліч промислових об'єктів, але попри це Запоріжжя не втратило свого шарму.

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв на запрошення голови Запорізької ОДА Костянтина Бриля та керівника ПАТ «Мотор Січ», Героя України Вячеслава Богуслаєва організувала 12–13 жовтня подорож до Запоріжжя за участю 24 представників іноземних держав, акредитованих в Україні, для знайомства з можливостями області та участі у Міжнародному інвестиційному форумі «InCo–2017». Згаданий форум — це професійна діалогова платформа для обговорення перспектив розвитку регіону. Загалом до «InCo»

форуму долучилися представники 50 країн світу, головними спікерами були українські та зарубіжні експерти з питань енергоефективності, бізнес-стратегій та децентралізації. Паралельно з форумом було відкрито тематичну виставку, яка ілюструвала те, чим пишаються жителі області.

Костянтин Бриль на відкритті заходу сказав: «Запорізька область відома як в Україні, так і поза її межами як центр промислового виробництва, як серце енергетики Європи, як один з головних виробників продукції сільського господарства. Інтерес до Запорізької області доводить вагома кількість Надзвичайних і Повноважних Послів іноземних держав в Україні, а також представників Міжнародного трейд-клубу на форумі. В присутності високоповажного товариства, для мене честь повідомити, що наш регіон докладає всіх зусиль до того, щоб позитивна динаміка економічного розвитку не лише зберігалась, але й покращувалася. Хочу відзначити насамперед, що успіхом регіону є ефективна реалізація реформи децентралізації, ініційованої Президентом України Петром Порошенком, що дозволяє об'єднаним громадам стати повноцінними суб'єктами залучення інвестицій. Сьогодні кожна громада має інвестиційний паспорт, з яким може представити свої можливості на високому рівні».

Особливу увагу учасників форуму привернув інвестиційний проект, представлений Героєм України, керівником сільськогосподарського підприємства «Нібулон» Олексієм Вадатурським: «"Нібулон" сьогодні реалізує інвестиційну програму з відродження Дніпра та Південного Бугу як транспортних артерій України. Висловлюю свою вдячність народним депутатам від Запорізької області, які у своїй законотворчій діяльності підтримали наші ініціативи в питаннях відродження Дніпра. Сьогодні я звертаюся до дипломатів іноземних країн із проханням наслідувати приклад нашої компанії і не боятися інвестувати в економіку Запорізької області, економіку України».

Після бізнес-зустрічей задля обміну культурами дипломати відвідали славетний острів Хортиця, на якому зведено історико-культурний комплекс, що є прототипом Запорізької Січі. Заповідник відтворює атмосферу та образ козацької столиці і вражає своєю реалістичністю. Для того, аби повністю відчути дух козацтва, дипломати подивилися кінне шоу та дізналися про зброю й вміння козаків. Надзвичайного і Повноважного Посла Білорусі Ігоря Сокола та Узбекистану Алішера Абдуалієва за особливу стійкість та мужність прийняли до козацького війська та видали з цієї нагоди спеціальні сертифікати.

Візит до Національного культурного заповідника «Хортиця»
Visit to the National Reserve 'Khortytsia'

Алішер Абдуалієв, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Узбекистан в Україні. Посвята в козацьке військо
Alisher Abdualiev, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Uzbekistan to Ukraine. Ceremony of initiation into the Cossack army

Дипломати ознайомилися з військовими традиціями козацтва та подивилися кінне шоу
Diplomats learned about military traditions of the Cossacks and watched an equestrian show

Ігор Сокол, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні.
Посвята в козацьке військо
Igor Sokol, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Belarus to Ukraine.
Ceremony of initiation into the Cossack army

Не оминули увагою учасники подорожі надзвичайно потужне підприємство «ДніпроГЕС», що є найбільшою гідроелектростанцією півдня України, яка забезпечує електроенергією Донецько-Криворізький промисловий район. Легендарна гігантська гребля знаходиться в самому серці міста Запоріжжя. Довжина споруди 1300 метрів, висота — 60 м. Сьогодні Дніпровська гідроелектростанція є центром міського пейзажу, історико-архітектурним пам'ятником, що уособлює цілу епоху.

Завершився перший день візиту дипломатів до області музичною виставою у Запорізькому академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені В.Г. Магари, який очолює справжній патріот своєї справи, директор Володимир Панькін.

Другий день було повністю присвячено легендарному підприємству, яке прославило український інтелект та здібності на увесь світ — ПАТ «Мотор Січ». Про історію створення підприємства, яка сягає 1907 року та нараховує 110 років, розповів незмінний керівник заводу, герой України Вячеслав Богуслаєв. Підприємство випускає надійні авіаційні двигуни та газотурбінні установки, які є конкурентними на світовому ринку. Продукцію підприємства експлуатують на літаках та гелікоптерах різного призначення більш ніж у 120 країнах світу. Розробка та впровадження у виробництво сучасних технологій, що спираються на найновіші досягнення науки та техніки, професійний, висококваліфікований та згуртований колектив, унікальна виробнича база, ресурси, ефективна управлінська стратегія — все це є плацдармом для успіху та постійного розвитку. Свідченням цьому є те, що лише з двигунами виробництва «Мотор Січі» гелікоптери підіймаються на висоту 9150 метрів, коли з іншими — лише на 5000 метрів.

Вячеслав Богуслаєв особисто провів екскурсію для дипломатів цехами підприємства та показав, що як колись, так і зараз завод випускає сільськогосподарські механізми та інструменти, але головною гордістю є двигуни та деталі до літаків та гелікоптерів. Також представники іноземних держав мали нагоду спробувати себе у ролі пілотів та потренуватися на вертолітних симуляторах,

Екскурсія підприємством «ДніпроГЕС» — найбільшою гідроелектростанцією півдня України
Excursion around DniproGES — the largest hydroelectric power plant in the south of Ukraine

Керівник ПАТ «Мотор Січ», Герой України Вячеслав Богуслаєв провів екскурсію цехами
Viacheslav Bohuslaiev, Director of Motor Sich PSC, conducted an excursion around the workshops

які надзвичайно правдиво відтворюють внутрішнє оснащення гелікоптеру та відчуття польоту в ньому.

Завершенням подорожі стала екскурсія Музеєм техніки В. Богуслаєва, на двох поверхах якого в просторих залах розміщено експозиції колекцій техніки, зброї, подарунків тощо. На першому поверсі експозицію присвячено історії Запорізького моторобудівного заводу, де на основі архівних документів, матеріалів інформаційних джерел, спогадів фахівців, організаторів виробництва в хронологічній послідовності відновлена вікова історія створення та розвитку заводу. Також представлено унікальну колекцію поршневих і реактивних авіаційних двигунів, що випускало підприємство в різні періоди його історії.

На другому поверсі музею — колекція мотоциклів іноземного та вітчизняного виробництва від 30-х до 80-х років минулого століття. Представлено для ознайомлення й унікальні експонати: моделі літаків з двигунами підприємства, товари народного споживання, подарунки та сувеніри від численних партнерів і гостей підприємства з України та іноземних держав. На території музею під відкритим небом розміщено зразки військової техніки.

Під час відльоту до Києва зі стоянки «Мотор Січ» учасники подорожі звернули увагу на значну кількість гелікоптерів та літаків, зокрема й ООН. Дипломати відзначили важливість таких форумів, адже бізнес-контакти та нова інформація про регіон сприятиме інтенсифікації політико-економічної співпраці.

Pavlo KRYVONOS,
Director General of the Directorate-General
for Rendering Services to Diplomatic Missions

DIPLOMATS VISITED ZAPORIZHIA

From ancient times, Zaporizhia has been the cradle of the Cossacks and considered as symbol of true courage. The region has always embodied the aspiration of the Ukrainian people for freedom and independence, while its ancient history has long delighted researchers of different eras. With the development of scientific and technological progress the city has become industrialized, many industrial objects are built there, but Zaporizhia has not lost its charm nonetheless.

At the invitation of Kostiantyn Bryl, Head of Zaporizhia Regional State Administration, and Viacheslav Bohuslaiev, Director of Motor Sich PSC, Hero of Ukraine, the Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions organized a trip to Zaporizhia on October 12–13, which was attended by 24 representatives of foreign states accredited in Ukraine and aimed at introducing them to possibilities of the region and participating in the International Investment Forum 'InCo-2017'. The mentioned forum is a professional dialogue platform for discussing prospects of the region's development. In general, representatives from 50 countries were involved in 'InCo Forum', while the main speakers were Ukrainian and foreign experts in the fields of energy efficiency, business strategies and decentralization. There was also opened a thematic exhibition demonstrating what citizens of the region were proud of.

'Zaporizka Oblast is known to be a centre of industrial production both in Ukraine and abroad, the heart of energy in Europe as well as one of the key manufacturers of agricultural products. The interest in Zaporizhia region is proved by a considerable number of Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary of foreign states to Ukraine and repre-

Павло Кривонос, генеральний директор ДП «ГДІП», Костянтин Бриль, голова Запорізької ОДА
Pavlo Kryvonos, Director-General of SE 'GDIP', Kostiantyn Bryl, Head of Zaporizhia Regional State Administration

Екскурсія ПАТ «Мотор Січ»
Motor Sich PSC excursion

sentatives of the International Trade Club participating in the forum. In the presence of the honourable participants, it is an honour for me to inform you that our region puts every effort to ensure that positive dynamics of economic development is not only maintained, but also enhanced. I would like to mark the region's progress in effective implementation of the decentralization reform initiated by the President of Ukraine Petro Poroshenko, which makes it possible for united communities to become full-fledged agents in attracting investment. Today, every community has an investment passport, which allows it to present its capabilities at a high level', said Kostiantyn Bryl at the opening of the event.

A special attention of the forum participants was drawn to an investment project presented by Oleksiy Vadaturskyi, Hero of Ukraine, Director General of the agricultural enterprise 'Nibulon' LLC. 'Nibulon' is currently implementing an investment program for the revival of the Dnipro and the Southern Bug rivers as the transport corridors of Ukraine. I express my gratitude to people's deputies of Zaporizka Oblast, who have juridically supported our initiatives in the issue of the Dnipro revival. Today I appeal to diplomats of foreign countries to follow the example of our enterprise and not be apprehensive about investing in the economy of Zaporizhia region and Ukraine as a whole', he stated.

After business meetings were over, with a view to exchange cultures, the diplomats visited the renowned Khortytsia Island, where a historical and cultural complex that is a prototype of Zaporizhian Sich is erected. The complex recreates the image and atmosphere of the Cossack capital and impresses with its realism. To feel the Cossacks' spirit to the full extent, diplomats had chance to watch an equestrian show and learn about weapons and skills of the Cossacks. For the outstanding stamina and courage, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Belarus Igor Sokol and Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Uzbekistan Alisher Abdualiev were solemnly enlisted into the Cossack army and even presented with special certificates.

The participants of the trip were also amazed by the increasingly powerful DniproGES that is the largest hydroelectric power plant in the south of Ukraine, which provides Donetsk-Kriyvyi Rig industrial district with electricity. The legendary giant dam is located in the heart of Zaporizhia. The building's length is 1300 meters, its height is 60 meters. Today, Dniprovska Hydroelectric Power Station is a centre of urban landscape, a historical and architectural monument that embodies a whole era.

The first day of the diplomats' visit to the region ended with a musical performance held at the V. Magara Zaporizhia Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theatre, which is headed by Director Volodymyr Pankin — a true enthusiast of his work

The second day was dedicated to the familiarization with 'Motor Sich' JSC — a flagship enterprise that has made the Ukrainian brainpower and competences known to the whole world. The invariable head of the plant and Hero of Ukraine Viacheslav Bohuslaiev told everyone about the 100-year history of the enterprise, which went back to 1907. The company produces reliable aviation engines and gas turbine units, which are competitive in the global market. The company's products are exploited on airplanes and helicopters of different purpose in more than 120 countries of the world. The development and introduction of modern technologies into the production, which is based on the latest achievements of science and technology, a professional, highly skilled and friendly staff, unique production facility, resources and effective management strategy constitute altogether the foundation for success and constant development. This is proved by the fact that helicopters with the engine produced by 'Motor Sich' have the capacity to reach the height of 9,150 meters, while others — just 5,000 meters.

Viacheslav Bohuslaiev personally conducted for the diplomats an excursion around workshops of the enterprise and showed that the plant still produces agricultural machinery and tools, but it takes the most pride in its engines and component parts for airplanes and helicopters. Representatives of foreign missions had also an opportunity to try their hands at operating an aircraft using helicopter simulators, which as accurately as possible reproduced the interior equipment of a helicopter and the feeling of flying in it.

At the end of the trip, diplomats visited the Boguslayev Museum of Technology, the two floors of which housed exhibits of equipment collections, weapons, gifts, etc. The ground floor of the exposition was allocated to the history of Zaporizhia Motor Plant, where archival documents, reference material, memoirs of specialists and production managers arranged in chronological order gave an insight into the plant's foundation and development. There was also presented a unique collection of piston and jet aircraft engines, which the enterprise produced at different stages of its history.

У Запорізькому академічному обласному музично-драматичному театрі імені В.Г. Магари
At the V. Magara Zaporizhia Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theatre

Музей техніки Богуслаєва та експозиція техніки під відкритим небом
Open-air Boguslayev Museum of Technology

The second floor of the museum had a collection of motorcycles of foreign and domestic production dating from the 30s to 80s of the last century. Airplane models with engines of the enterprise production, consumer goods, gifts and souvenirs from numerous partners and guests of the enterprise from both Ukraine and foreign countries were exhibited there as well. One had chance to see samples of military machinery in the open-air museum.

When the trip participants were departing to Kyiv from the 'Motor Sich' parking lot, they noticed a large number of helicopters and aircraft, including the one of the UN. Diplomats noted the importance of such forums, since business contacts and new information about the region would contribute to intensifying of political and economic cooperation.

Юрій БОГАЄВСЬКИЙ,
Ігор ТУРЯНСЬКИЙ,
Надзвичайні і Повноважні Посли,
ветерани дипломатичної служби

ПРО НАШОГО КОЛЕГУ І ДРУГА-ДИПЛОМАТА — ЛАУРЕАТА МІЖНАРОДНОЇ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ПРЕМІЇ

Нашому довголітньому колезі і другові-дипломату, Надзвичайному і Повноважному Посланнику України, журналісту Станіславу Юхимовичу Лазебнику нинішньої весни виповнилося 80 літ. За прожиті десятиліття йому не соромно: де б не працював, він завжди відповідально ставився до виконання своїх обов'язків.

Позаду — здобуття фаху журналіста в столичному університеті, тривала праця в редакціях радіомовлення на зарубіжні країни, в Товаристві зв'язків з українцями за межами України (Товариство «Україна»), в Міністерстві закордонних справ, Секретаріаті СНД, Посольстві України в Росії. Як один з керівників Товариства «Україна», яке в «старі» часи фінансувалося з республіканського бюджету, С. Лазебник ще в часи холодної війни та «залізної завіси» між СРСР і Заходом займався нелегкою, за висловом знаного в нашій державі американського історика Тараса Гунчака, «витонченою» дипломатичною роботою. Вона була пов'язана з полемічними перемовинами з керівниками різних зарубіжних українських організацій, зокрема з т. зв. буржуазно-націоналістичними, представниками етнічної еліти, пошуками компромісів, світоглядних порозумінь, встановленням обопільних відносин. За його активної участі поступово закладалися підвалини для більш широкого розвою співробітництва вже в роки державної незалежності України. Чимало колишніх опонентів нашого колеги стали його довголітніми особистими друзями, активними лобістами національних інтересів нашої держави в країнах свого постійного проживання. Тож не випадково він став одним із співорганізаторів проведення першого Всесвітнього форуму українців, що відбувся в Києві 1992 року.

Свою роботу в Міністерстві закордонних справ України (МЗС), куди Станіслава Юхимовича запросили як висококваліфікованого фахівця, розпочав з посади заступника начальника Управління Росії та країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД), а згодом і очолив його. Потім в дипломатичній біографії нашого колеги була не менш серйозна робота на посаді заступника Виконавчого

секретаря СНД у Мінську, де він відповідав за інформаційно-аналітичну сферу, підготовку зустрічей і засідань міністрів закордонних справ Співдружності. Випало йому попрацювати й у Посольстві України в Російській Федерації. А завершив трудовий десятирічний дипломатичний шлях в центральному апараті міністерства головним консультантом з питань співпраці із закордонним українством.

Збігали роки. Вік брав своє… Вийшовши на відпочинок, С. Лазебник не зменшив громадської активності. Виступав перед студентами з лекціями про українську діаспору та своїми спогадами, сповиваючи у молоді почуття поваги до розгалуженої світом гілки рідного етносу. Але найголовнішим сенсом його життя стало повернення до активної журналістики. Він і сьогодні виступає в програмах Українського радіо та телебачення, на сторінках вітчизняних і закордонних часописів. Йому до вподоби афоризм відомого німецького філософа Артура Шопенгауера: «Перо для мислення — все одно, що палиця для ходіння; і лише тоді, коли починаєш старіти, то охоче хапаєшся за ціпок і перо». Тому Станіслав Юхимович пише, пише й пише…

Свій ювілей наш колега відзначив виходом у світ його вже 35-ї книжки. Усі вони, а також брошури, присвячені Україні та українству зарубіжжя, поширювалися не лише в нашій країні, а й за кордоном. Остання з них — «Люди українського закордоння» дарувала дипломатові Міжнародну літературно-мистецьку премію імені Володимира Винниченка за 2017 рік, яку присуджує Український фонд культури за творчі досягнення в галузі української літератури і мистецтва та за благодійну діяльність. Ми щиро вітаємо Станіслава Юхимовича з цією заслуженою відзнакою!

Низка книжок з творчого ужинку ювіляра — це не лише окремі хвилюючі сторінки вимушеної або добровільної еміграції українців з рідної землі, а здебільшого оповіді про їхнє сучасне життя, незгасну любов до історичної Батьківщини та надання їй посильної допомоги. З повним на те правом і небезпідставно звертає автор увагу і на не зовсім адекватну державну політику сучасної України щодо закордонного українства. У такий спосіб він прагнув вселити читачам почуття належної поваги до людей, які протягом багатьох десятиріч свято зберігають під чужим небом українськість у своєму єстві. Прикметно, що у кожній книжці Станіслава Лазебника палає свічка спогадів. Адже під час своїх численних закордонних відряджень як у радянські часи, так і в часи незалежної України, він ніколи не розлучався з блокнотами, до яких вкарбовував почуте, побачене, пережите від спілкувань з представниками українського роду в близьких і далеких краях на різних континентах.

Сьогодні ветерана не менш турбує незрозуміла йому і нам відсутність державного сприяння вітчизняним громадським організаціям, які підтримують контакти із закордонним українством, спеціальної професійної підготовки нинішніх дипломатів для співпраці з діаспорним середовищем у наших зарубіжних дипломатичних і консульських установах (такий вишкіл здійснюється в низці закордонних країн). Проте він все ж сподівається, що створення за ініціативи вітчизняного МЗС Українського інституту сприятиме системному культурному та науковому обміну із зарубіжними країнами і реальному створенню більш позитивного міжнародного іміджу України.

Зі свого боку і ми сподіваємося на те, що практичній реалізації цього важливого завдання допоможе й прийнята у червні 2017 року Кабінетом Міністрів України Концепція Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки. Це не просте завдання, тому для його виконання, як ми вважаємо, доцільно залучати кваліфікованих експертів з багатим професійним і життєвим досвідом, до яких належить і Станіслав Юхимович Лазебник.

Тому бажаємо нашому колезі і другові доброго здоров'я та многая-многая літа!

Юрій БОГАЄВСЬКИЙ,
Ігор ТУРЯНСЬКИЙ,
Надзвичайні і Повноважні Посли,
ветерани дипломатичної служби

ДО 80-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ УКРАЇНСЬКОГО ДИПЛОМАТА АНАТОЛІЯ ШОСТАКА

Осені 2017 року нашому колезі і другу, першому Послу незалежної України у Хорватії та за сумісництвом у Республіці Боснія і Герцеговина Анатолію Миколайовичу Шостаку виповнилося 80 років.

В далекий уже радянський період він набув першого досвіду в царині дипломатії, працюючи директором Культурного центру СРСР у столиці Югославії Бєлграді, звідки прийшов до Міністерства закордонних справ УРСР як фахівець-балканіст із знанням сербсько-хорватської мови.

Після навчання у Вищій дипломатичній школі Міністерства закордонних справ Радянського Союзу упродовж тривалого часу А.М. Шостак керував Групою протоколу Секретаріату Верховної Ради України.

У 1995 році його фахові знання Балканськоо регіону були необхідні незалежній Україні: Анатолію Миколайовичу випала честь стати першим Послом у Хорватії та за сумісництвом у Республіці Боснія і Герцеговина. Як і інші перші посли нашої держави, він також відчув на собі нелегкий тягар процесу створення та започаткування діяльності нового українського дипломатичного представництва у важливих країнах, які також лише нещодавно набули своєї незалежності після розпаду колишньої Югославії.

Згодом, у 2001 році, А.М. Шостака було призначено на посаду Посла України в Республіці Сербії, де він пропрацював кілька непростих для початкового налагодження двосторонніх відносин років.

Невпинний плин часу привів Анатолія Миколайовича, як це трапляється з кожним державним службовцем і дипломатичним працівником, до завершення службової кар'єри і виходу на відпочинок.

То ж від щирого серця вітаємо нашого колегу і друга з його 80-річним ювілеєм! Зичимо йому міцного здоров'я і багато літ життя у теплому колі його родини.

Редакційна колегія наукового щорічника «Україна дипломатична» приєднується до цих теплих привітань і добрих побажань Анатолію Миколайовичу Шостаку.

Валентина ПІСКУН,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу «Джерелознавство новітньої історії України»
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України

Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921) **/ [упоряд. В. Кавунник]. — Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2016. — 796 с.**

Kavunnyk V. (ed.). ***Archive of the Ukrainian People's Republic. Ministry of Foreign Affairs: diplomatic documents in the period from the Versailles to the Riga peace treaties*** **(1919–1921). Kyiv: M.S. Hrushevskyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies under NAS of Ukraine, 2016.**

Підготовка до відзначення 100-річчя Української революції (1917–1921 рр.) значно актуалізувала різні напрями досліджень цієї тематики. Водночас стала виявною й прогалина в ретельному опрацюванні джерел та їх оприлюднення (як в електронному, так і в друкованому варіантах). Збірник документів «Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921)», підготовлений до друку Валентином Кавунником, охоплює дипломатичні документи, які відклалися в архіві Канцелярії міністра та Департаменті чужоземних зносин Міністерства закордонних справ УНР за два роки діяльності.

Структурно збірник складається зі вступної статті упорядника Валентина Кавунника «Архів Міністерства закордонних справ УНР: від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921)», в якій автор окреслює структуру архіву МЗС, тобто вводить дослідника в уявну лабораторію самого міністерства. Для розуміння суті документа і його важливості як з погляду назви, так і змісту упорядник дає визначення таких понять, як дипломатичний документ, справоздання, ноти/меморандуми. Також у вступі упорядник подав загальну характеристику документів, що публікуються. Для підготовки збірника упорядник використав досвід видання дипломатичних збірників документів інших країн, зокрема серії «Foreign Relations of the United States», «Documents on British Policy Overseas», «Documents Diplomatiques Français», в яких відсутнє коментування подій.

Передує самим документам їх перелік під назвою: «Додаток: опубліковані документи Канцелярії Міністра і Департаменту чужоземних зносин Міністерства закордонних справ УНР». Тут подано збірники та списки опублікованих в них документів за приналежністю їх до Канцелярії Міністра та Департаменту чужоземних зносин. За період від 1919 до 2016 року включно. Упорядник здійснив важливу

бібліографічну та археографічну роботу з підготовки документів до друку. Хоча трапилася й помилка, яку можна класифікувати як технічну з огляду на величезний обсяг інформації, з якою працював упорядник. Так, у переліку пропущено збірник «Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920–1923 рр.) / упорядкування, вступна стаття та коментарі В. Власенка. — Суми: ФОП Наталуха А.С., 2009. — 128 с.», хоча епістолярій видання вміщено у списку опублікованих документів.

Збірник складається із двох частин: документів Канцелярії Міністра та Департаменту чужоземних зносин Міністерства закордонних справ Української Народної Республіки. Крім основної частини, текстів дипломатичних документів (про які йдеться у передмові), видання доповнено описами до кожного документа із зазначенням його належності до департаменту чи закордонного представництва, походження (оригінал (примірник) чи копія) та способу запису інформації (рукопис чи машинопис), а також місця зберігання в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, відомостей про публікації у попередніх збірниках чи виданнях; крім того, вміщено покажчик імен українських, російських і європейських дипломатів з найважливішою стислою інформацією про них.

Загалом у збірнику опубліковано 183 дипломатичних документа, з яких передруковано 12 (посилання на збірники зазначені в примітках до цих документів).

Документи вводять дослідника у світ міжнародної політики у найскладніший для УНР час. За цими документами викристалізовується висновок про те, що зовнішня політика держави зумовлювалася превалюючим чинником — оборонною війною проти агресії Росії більшовицької та Росії монархічної — «Вооруженных сил Юга России» генерала Антона Денікіна та «Русской армии» генерала Петра Врангеля. У пошуках союзників і міжнародної підтримки урядом УНР було відряджено делегацію на Мирну конференцію в Парижі, дипломатичні місії до країн Антанти та інших. Проте світові лідери, зайняті власними проблемами й недалекоглядністю устремлінь, залишилися байдужими до звернень і прохань українців.

Попри значну роботу, проведену упорядником, не вдалося уникнути деяких огріхів під час публікації. Зокрема до технічних помилок можемо віднести й англійську назву збірника, де пропущено «Ukrainian National Republic», в той час як на останній сторінці із анотацією англійською у назві пропущено «archive». Фактично «Ukrainian National Republic» є англійським перекладом, який офіційно використовується в «Encyclopedia Britannica» та в Encyclopedia of Ukraine. І хоча упорядник у додатку до передмови наводить інші назви Української Народної Республіки в англійському та французькому написанні: «Ukrainian Republic», «République Démocratique Ukrainienne», «République Ukrainienne» —залежно від країни перебування українського представництва, цей перелік слід доповнити ще «Ukrainischen Volksrepublik» та «Ukraine», як це було прийнято в 1918 під час гетьманування Павла Скоропадського. В будь-якому випадку Українська Народна Республіка не може перекладатися як «Ukrainian People['s] Republic», як це поширено в інтернеті. Таке написання є фактично популяризацією російської як комуністичної, так і монархічної історіографії, яка не вбачає в Українській Народній Республіці окремішну державу, повністю ігноруючи національну ідентичність українців. Разом з тим, в мовному написанні назви Української Народної Республіки посольствами, місіями та делегаціями необхідно дотримуватися тієї назви, яка зазначалася на закордонних паспортах 1918–1921 років: «Ukraine» для 1918 та «République Démocratique Ukrainienne», «Ukrainischen Volksrepublik» для 1919–1921 рр. Саме на закордонних паспортах із такою назвою ставили свої візи європейські держави.

Сподіваємося, що започаткована Валентином Кавунником серія «Архів Української Народної Республіки» не обмежиться лише виданням автентичних документів Міністерства закордонних справ, а продовжиться у ширшому проекті, який охопить усі найважливіші джерела, накопичені й збережені у вирі столітнього обстоювання українського бачення розвитку історичного процесу.

Ігор ЖАЛОБА,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права
Київського університету імені Б. Грінченка

***Слабченко Євген.* Дипломатична історія України / [упоряд. І.Б. Матяш]. — Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. — 496 с.**

Matiash I. (ed.). *Slabchenko Yevhen. Diplomatic history of Ukraine.* Kyiv: Klio Publishing, 2016.

У вересні 2016 року побачило світ видання «Дипломатичної історії України» Євгена Слабченка (Ежена Деслава), упорядковане доктором історичних наук, професором Іриною Матяш. Вступне слово до видання подали Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні Роман Ващук, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді (2006–2011) Ігор Осташ. Рецензентами видання виступили почесний доктор Дипломатичної академії України при МЗС України кандидат філологічних наук Юрій Кочубей та заступник директора Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор історичних наук, професор Віктор Матвієнко. Книгу випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення за програмою «Українська книга» видавництвом «Кліо».

Фактично видання складається з двох частин: біографічного нарису Ірини Матяш про Євгена Слабченка «Три іпостасі Євгена Слабченка (Ежена Деслава)» та тексту Євгена Слабченка «Дипломатична історія України».

В біографічному нарисі висвітлено відомості про основні етапи життєвого шляху цієї непересічної особи: дитинство на Київщині, заснування скаутського руху в Білій Церкві, спроба дипломатичної служби, кінокар'єра, збирання архівної україніки та дипломатичного архіву, створення «Дипломатичної історії України». Євген Слабченко (Деслав) народився у м. Таганча Канівського повіту Київської губернії (нині — Черкаська обл.) в сім'ї українського селянина Антона Федоровича Слабченка, рахівника Мартинівського бурячно-цукрового заводу та Єлизавети Іванівни Слабченко, доньки помічника директора цього ж заводу Івана Фердинандовича Золднера, німця за національністю, вихідця з Курляндської губернії.

Від 1909 р. навчався в Білоцерківської гімназії, був одним із засновників дружин бой-скаутів у Білій Церкві, з листопаду 1918 р. деякий час перебув у найближчому оточенні Симона Петлюри і Володимира Винниченка, долучився до повстання Січових Стрільців. 11 січня 1919 р. призначений до складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР в США на посаду другого аташе. Однак візу на в'їзд до США не отримав і 1 липня 1919 р. наказом міністра закордонних справ УНР Володимира Темницького його було офіційно звільнено. Є. Слабченко вирушив до Відня і дея-

кий час залишався там, намагаючись зберегти дипломатичну посаду. Однак, попри підтримку Симона Петлюри, до складу місії не повернувся, залишився в еміграції.

Упродовж 1920–1923 рр. мешкав у Празі, Подєбрадах. Брав участь у формуванні пластунських загонів серед еміграційної молоді в Чехословаччині разом із Володимиром Гайдовським-Потоповичем та Юрієм Гончарівом-Гончаренком. Незабаром Є. Слабченко виїхав до Франції, де деякий час ще підтримував зв'язок із скаутським рухом як зв'язковий. Мешкав у Парижі, працював робітником на автомобільному заводі «Рено». В середині 1920-х р. почав займатися мистецтвом кіно. В квітні 1924 р. закінчив спеціальні курси кіномеханіки, упродовж весни 1925 — літа 1926 рр. друкував стислі повідомлення у розділі кінохроніки газети «Русское время» (редактор — журналіст і видавець киянин, співвидавець газети «Голос Києва», Олександр Філіппов). 1928 р. з'явилися його «Марш машин» та «Електричні ночі», які згодом увійшли до світової класики кіноавангарду. 1929 р. Є. Слабченко зняв новий фільм — «Монпарнас», із успіхом показаний в Берліні, Празі, Стокгольмі, Лондоні, Мадриді, Хельсинках, Бухаресті, а 20 жовтня 1930 р. — у новому паризькому кінотеатрі «Студіо де Парі» на вулиці Жюль Шамлен.

В другій половині 1940-х років побував у Канаді з метою пошуків роботи, однак незабаром повернувся у Францію. Ознайомившись у Вінніпегу з діяльністю Осередку української культури і освіти, його архівом, бібліотекою і музеєм, Є. Слабченко почав збирати українські архіви, широко рекламував свою діяльність у цій сфері й залучав до неї знаних співвітчизників. У березні 1963 р. Є. Слабченко як щирий патріот України погодив з офіційними колами Швайцарії бажання передати збірку і архів «лише в розпорядження Уряду Суверенної України».

В процесі збирання дипломатичних архівів Є. Слабченко підготував до видання «Дипломатичну історію України», яку за життя автора не було опубліковано. Оригінал рукопису виявлено в архіві Осередку української освіти і культури в м. Вінніпег (Манітоба, Канада) під час стажування упорядника в Канадському інституті українських студій 2007 р. Назву праці зазначено на титулі двома мовами (українською і французькою). Так само вказано ім'я автора та прізвище-псевдонім. На титулі вказано також дату — «1964 рік». Хронологічні межі викладу охоплюють 1907–1918 рр.: від першої угоди київського князя Олега з візантійським імператором Львом VI до IV Універсалу Української Центральної Ради. Обсяг тексту складає 396 аркушів машинопису (із незначними рукописними авторськими виправленнями). При цьому, на 5 аркушах надруковано зміст, на 3 аркушах викладено бібліографію (52 позиції). Загальну кількість розділів позначено як 124, однак текстів трьох розділів («Український рух 1890-х років у звіті австрійського конзуля в Києві», «Іноземні представники в Київі 1917 року», «Зьїзд народів скликаний Українською Центральною Радою в Київі 21–28 вересня н. ст. 1917 року»), зазначених у змісті, бракує. В 12 розділах текст складає лише документ без коментарів (різними мовами), а на 62 аркушах розташовано від 3 до 12 рядків тексту.

Презентації видання відбулися у Львові, Одесі, Києві, Білій Церкві, де ім'ям митця названо вулицю, в Києві за участю Державного секретаря МЗС України А.І. Заяця та виконавчого директора Французького інституту в Україні Матьє Ардена.

Друга частина праці, присвячена добі Української революції 1917–1921 рр., зберігається в приватному зібранні професора Любомира Госейка в Парижі, та в кількох державних бібліотеках, про депонування рукопису в яких, відомо з епістолярію автора.

Валентина ПІСКУН,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу «Джерелознавство
новітньої історії України»
Інституту української археографії
та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України

Садыкова Бахыт. «TÜRKİSTAN MİLLİ BİRLİĞİ». — Алматы: Общественный Фонд «Международный Фонд «Ер Жәнібек», 2016. — 298 с.
Sadykova Bakhyt. *Türkistan Milli Birliği.* Almaty: Public Foundation 'International Foundation 'Er Jänibek', 2016.

Перш ніж аналізувати монографію, варто кілька слів присвятити самій авторці. Садикова Бахит Ісаінівна — доктор політичних наук, кандидат філологічних наук (романська філологія), доцент, перекладачка, дипломат (другий секретар посольства Республіки Казахстан у Франції в 1993–1996 рр.), журналістка. Останні 20 років присвятила дослідженню біографії видатного діяча Туркестану Мустафи Чокая.

Праця про емігрантську діяльність визначного діяча Туркестану, засновника організації Türkistan Milli Birliği Мустафу Чокая є шостою із серії досліджень Бахит Садикової. Всебічний аналіз ролі і місця Türkistan Milli Birliği у складі руху «Прометей», що розгорнувся в країнах Західної Європи, Азії у 1920–1930-х роках XX ст., здійснений на основі історичних документів, опрацьованих авторкою в архівних центрах Польщі, США, Франції, Німеччини, Японії та Росії. Прикметно, що більшість документів, на які посилається авторка, перекладені нею з різних мов російською і вперше вводяться в науковий обіг.

Основний зміст монографії викладено у двох розділах, які, своєю чергою, поділені на підрозділи. Окрім того, передує викладу основного матеріалу «Географічна довідка», що допомагає читачеві окреслити «простір» дослідження. Книгу відкриває цікава передмова «прихильного читальника», який і вводить читачів у світ головного героя — Мустафи Чокая як лідера національно-визвольного руху Туркестану та в загальних рисах окреслює копітку дослідницьку роботу з пошуку та повернення на батьківщину розграбованих та розпорошених джерел. Цим «прихильним читальником» є уродженець міста Туркестан Нурбах Рустемов — нині Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Угорщині, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Республіці Сербія, колишній Югославській Республіці Македонія за сумісництвом.

Праця супроводжується ілюстративним матеріалом: фотознімками Мустафи Чокая, інших діячів, студентів, які навчалися в Німеччині; листівками, фото документів тощо.

Спираючись на дослідження А. Беннігсена та Ш. Лемерсьє-Келькеже, Бахит Садикова стверджує, що саме преса відігравала основну роль в об'єднанні політичних сил Туркестану як напередодні російської революції, так і в період її розгортання. Так, зародження казахської політичної партії Alaś-Orda тісно пов'язане з газетою *Qazaq*, що видавалася з 1912 року. Об'єднавшись навколо газети *Qazaq*, казахська інтелігенція в березні 1917 року проголосила створення партії Алаш. До жовтня 1917 року партія Алаш була однією з найпотужніших і домінувала в політичному житті Степу, впливала на казахське суспільство через пресу. Сирдар'їнські казахи, які були під більшим впливом ісламу і туркестанського джадидизму, скликали в серпні 1917 року регіональну конференцію в Ташкенті, де виступили з проектом національної автономії. Їхнім друкованим органом була щоденна газета *Birlik Tuuy* (започаткована в червні 1917 року), видавцем її був Хайритден Болганбаєв, а головним редактором Мустафа Чокай, уже відомий на той час політик [1].

Революція в Росії охопила й територію Туркестану. На IV Загальномусульманському надзвичайному з'їзді, що проходив у Коканді, було оголошено про створення Туркестанської автономії на чолі з Туркестанською Тимчасовою Радою, яку очолив Мухамеджан Тинишпаєв. Міністерство закордонних справ очолив Мустафа Чокай, але незабаром у зв'язку з відходом Тинишпаєва через внутрішні розбіжності, Чокай став головою уряду. Тобто на початку грудня 1917 року було проголошено автономії на території Туркестану: Алашська (Казахська), Кокандська [3] і Закаспійська, які вже до березня 1918 року були захоплені Червоною армією, проте національний рух в цьому регіоні не припинився. Бухарська Народна Радянська Республіка (БНРР) існувала фактично як суверенна держава з 8 жовтня 1920 до 9 вересня 1924 року, коли була перетворена на Бухарську Радянську Соціалістичну Республіку (БРСР), яка, своєю чергою, була ліквідована в процесі національно-державного розмежування республік Середньої Азії: частково її територія увійшла до складу Узбецької, частково до складу Туркменської і Таджицької радянських республік.

Один із лідерів національного руху Туркестану Мустафа Чокай за завданням національних політичних сил відправився спочатку в Грузію, потім у Туреччину, а 1921 року — у Францію для інформування світової громадськості про національно-визвольний рух мусульман колишньої Російської імперії [3]. Перебуваючи в Грузії, Мустафа Чокай бере участь в організації спільного друкованого органу «На рубеже» за фінансової підтримки Туркестанського Національного Центру і Української Дипломатичної Місії. Остання взяла на себе більшість витрат. На думку французького дослідника Етьєна Копо, журнал став символом єдності антибільшовицького фронту, прообразом руху «Прометей», відображаючи хроніку боротьби неросійських народів за незалежність.

Аналізуючи національне питання, теоретичні засади понять «патріотизм», «націоналізм», «нація», «пролетарський інтернаціоналізм», Б. Садикова високо цінує праці українського тогочасного дослідника Олександра Шульгина, аналізує його франкомовні статті в часописі *La Revue de Prométhée: consacrée aux problèmes nationalitaires de l'Est européen, de l'Asie centrale et septentrionale* (1938–1940 рр.). До речі, в українській історіографії публікації О. Шульгина в цьому часописі не аналізувалися. Авторка зазначає, що деякі статті, опубліковані у виданні, підписано псевдо і невідомо, хто був дійсним автором публікації. Зокрема, «Andros – псевдонім одного або групи прометейських авторів» (с. 68). Можемо стверджувати, що псевдо Andros використовував О. Шульгин для публікацій у цьому двомісячнику (див.: Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889–1960). Праці історично-філософічної секції. За редакцією Володимира Яніва. — Париж-Мюнхен, 1968, с. 334).

Особливий інтерес викликають використовувані Б. Садиковою джерела про політику Японії щодо національного питання в СРСР і зв'язки японських дипломатів із діячами прометейського руху та лідерами груп політичних емігрантів.

Для аналізу діяльності організації *Türkistan Milli Birliği* як політичного опонента сталінського режиму доволі цікавою є доповідна записка від Узухіко Усамі, співробітника генерального консульства Японії в Китаї міністру закордонних справ Японії, яку цитує авторка, і копія якої була направлена послам Японії у Франції, Німеччині, СРСР.

Виклики, що їх мали європейські країни в другій половині 1930-х років, спонукали Польщу до зміни стратегії і тактики в діях руху «Прометей», дослідниця наводить низку документів, які засвідчують про зміну акцентів у пропагандистській роботі та розширення кола залучуваних осіб для діяльності. Журнал *Prométhée*, що видавався з листопада 1926 року, змінив назву *La Revue de Prométhée*. Грузина Георія Гвазаву на посаді головного редактора замінив Олександр Шульгин. Зазнала змін періодичність журналу: замість двох номерів читачі стали отримувати три на місяць і значно більші обсягом та змістовніші. План реформування журналу був розроблений поляком В. Пельцем та українцем О. Шульгиним. Стратегічно рух мав антирадянську антиімперську спрямованість і виступав за єдність всіх народів у боротьбі за свої права.

У вересні 1939 року, після підписання радянсько-німецького пакту, «Прометей» однозначно стає на бік Польщі, Франції та Англії. Мустафа Чокай, Олександр Шульгин, Мір Якуб, Ной Жорданія звертаються до своїх співвітчизників із закликом об'єднатися перед загрозою німецько-радянської коаліції. Метою *Türkistan Milli Birliği* та інших національних організацій було звільнення від імперського іга країни колонізатора.

У Висновках Б. Садикова підсумовує діяльність *Türkistan Milli Birliği* як одного з учасників прометейського руху. Наголошує, що нацистам не вдалося переорієнтувати Мустафу Чокая на свій бік, і підтверджує висновки російського дослідника С. Ісхакова про те, що смерть Мустафи Чокая була вигідна чекістам.

1. *Мустафа Чокай* (Шокай, Чокаєв, Чокай огли — різночитання прізвища в певних мовних традиціях) (25 грудня 1890 — 27 грудня 1941), закінчив юридичний факультет Петербурзького університету, колишній член Держдуми Росії, секретар мусульманської фракції в Держдумі.
2. Мустафа Чокай вважав, що проголошення Кокандської автономії є по суті відновленням Кокандської державності, знищеної в 1865 році царською Росією.
3. Згодом він розповість про цей рух у своїй праці: Чокай оглы Мустафа. Туркестан под властью Советов. — Париж, 1935.

Валентин КАВУННИК,
кандидат історичних наук

Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці: **Збірник наукових праць та документів: наукове видання / упоряд. В. Піскун. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2016. — 432 с.**

Piskun V. (ed.). ***Oleksandr Shulhyn in Ukrainian state-building and international politics.*** **Anthology: scientific publication. Kyiv: M.S. Hrushevskyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies under NAS of Ukraine, 2016.**

Олександр Шульгин, перший міністр закордонних справ Української Народної Республіки є знаною фігурою в політиці періоду Української революції (1917–1921 рр.), в середовищі політичної еміграції міжвоєнного періоду, в міжнародних колах як один із діячів прометейського руху, історик та публіцист. В Україні вперше підготовлено збірник «Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці», у якому на основі нововиявленої джерельної бази висвітлено багатогранну постать українського політика, дипломата, науковця, редактора, публіциста.

Збірник складається з двох частин, які доповнюють одна одну. Перша частина: У «Вступному слові» авторка і упорядник збірника Валентина Піскун окреслила життєвий шлях Олександра Яковича і його внесок в українське державотворення. Авторами статей виступили знані в Україні дослідники: Сергій Шевченко «Сім'я Шульгиних і українське громадське середовище Єлисаветграда (1894–1899 рр.)», який на підставі нововиявлених джерел описав дитячі роки політика, коло єлисаветградського оточення родини, витоки формування світогляду О. Шульгина. Музеєзнавець Олександр Кучерук у статті «Олександр Шульгин і Українська Центральна Рада» уточнив біографічні дані про діяча, зокрема про його участь у роботі Центральної Ради. Світлана Іваницька акцентувала увагу на партійно-політичній діяльності політика у статті «Олександр Якович Шульгин — лідер та ідеолог Української партії соціалістів-федералістів». Валентина Піскун у статті «Олександр Шульгин "Fatum Історії": українці й Україна в боротьбі за незалежність» зосередила увагу на формуванні світогляду Олександра Яковича, його зв'язках із визначними політиками України і світу, участь у прометейському русі. Олена Леонтович у розвідці «Два портрети з родинної галереї Шульгинів» показала батька — Олександра Шульгина і сина — Ростислава Шульгина як українських державних діячів, які любили свою Батьківщину й докладали зусиль задля відновлення її незалежності. Інна Старовойтенко у начерку «Взаємини Олександра Шульгина з родиною Чикаленків (за мемуарними та епістолярними джерелами)» ввела до наукового обігу родинний епістолярій і акцентувала увагу на тих цінностях, які були притаманні обом родинам. Простежила

коло актуалізованих авторами проблем у взаємному листуванні. Людмила Ващук у статті «Документи про О.Я. Шульгина у фондах ЦДАГО України: види, хронологія, інформаційне наповнення» проаналізувала фонди архіву, в яких виявлені джерела, пов'язані з висвітленням діяльності Олександра Яковича. Особливий інтерес викликають документи, пов'язані з діяльністю вченого в Кодусі, в організації допомоги українському студентству.

Друга частина збірника — документи, в яких висвітлюється діяльність О. Шульгина як дипломата і українського політика. Зокрема, це Curriculum Vitae, написане ним 4 січня 1921 року. підготувала публікацію В. Піскун. Це 17 листів Олександра Шульгина до українських посадовців: Симона Петлюри, Андрія Ніковського, Арнольда Марголіна, Яна Токаржевського-Карашевича про дипломатичну діяльність та міжнародне становище УНР у 1920-1921 рр. А також «Доповідна записка Олександра Шульгина про його діяльність у складі Делегації УНР на Мирній Конференції в Парижі», (документи до друку підготував Валентин Кавунник). Вперше опубліковано дві листівки О. Шульгина до Костя Широцького, які підготувала Юлія Горбач. Цікаве листування О. Шульгина з Ганною Келлер-Чикаленко та Левком Чикаленком оприлюднила Інна Старовойтенко. У збірнику також вміщено й передрук — рецензію Петра Стебницького на видання, здійснене молодим українським діячем О. Шульгиним «Політика (Державне будівництво України і міжнародні справи). Статті, документи, промови». Републікація здійснена Світланою Іваницькою. Висока оцінка П. Стебницьким О. Шульгина стала ніби авансом для його майбутньої політичної кар'єри, і він виправдав її.

Збірник супроводжують фотоматеріали, додаток, іменний покажчик.

Отже, до наукового обігу вводяться документи, в яких уточнюються біографічні дані Олександра Шульгина, розширюється інформація про його дипломатичну діяльність.

Олександр ЦВЄТКОВ,
Надзвичайний
і Повноважний Посол,
дослідник

Матяш І.Б. **Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. — 475 с.**

Matiash I. ***Ukrainian Consular Service of 1917–1923 as a government institution: establishment, functioning, personalities.*** **Kyiv: NAS Institute of History of Ukraine, 2016.**

У монографії на підставі широкого кола документальних джерел висвітлено процес формування консульської служби Української Народної Республіки (обох періодів), Української Держави і радянської України та функціонування її як державного інституту в 1917–1923 рр. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від грудня 1917 р. — часу створення спеціального підрозділу зовнішньополітичного відомства (тоді — Генерального секретарства справ міжнародних), початку розроблення зусиллями його співробітників проектів перших нормативно-правових актів, які регламентували діяльність майбутніх консульств, до припинення діяльності останньої консульської установи УНР — Консульства УНР у Мюнхені в лютому 1923 р. з одного боку та завершення відносно самостійного існування НКЗС УСРР і ліквідації повноважних представництв УСРР із консульськими функціями в вересні 1923 р. — з іншого.

Саме в цей період відбувалося розроблення правових засад української консульської служби, зовнішньополітичним відомством національних урядів закладалися традиції, відродження яких розпочалося лише після відновлення державної незалежності України 1991 року. Окремо розглянуто питання формування в Україні інституту почесних консулів, причини його заснування та основні напрями роботи почесних консулів. Такі функції в європейських країнах виконували громадяни Швеції, Нідерландів, Швейцарії, Королівства сербів, хорватів, словенців — представники купецтва та промислових кіл: Симон Куоні (Цюрих), Йоганн Гаусшільд (Стокгольм), Вільгельм Хрістіансен (Копенгаген), Станіслав Лук`янович (Загреб).

На тлі посиленої уваги впродовж 25 років державної незалежності України до інституційної історії української дипломатії, політичної історії України доби Української революції 1917–1921 рр., персоналій видатних державних і громадсько-політичних діячів цього періоду історія консульської служби опинилася дещо «на узбіччі» історичних досліджень. Починаючи від часу окреслення американським істориком дипломатії українського походження Володимиром

Трембіцьким в другій половині 1960-х рр. історії консульської служби як актуальної проблеми досліджень діяльність консульських установ розглядалася переважно в контексті досліджень процесу формування та розвитку дипломатичних установ, фрагментарно і принагідно.

На широкій джерельній базі, виявленій автором монографії в українських та зарубіжних архівах у процесі підготовки монографії, досліджувалася організаційна структура та діяльність відповідних підрозділів зовнішньополітичного відомства Української Народної Республіки, Української Держави, УСРР щодо розроблення нормативно-правових та організаційних засад консульської служби, їх взаємодії із іноземними консулами в Україні, вироблення розуміння місії українського консула. Проаналізовано принципові відмінності в організаційному та нормативно-правовому забезпеченні діяльності консульських установ.

Організаційно-практичні питання заснування перших консульських установ вивчалися з урахуванням відомостей, поданих у працях українських (Л.Г. Білоусова, Д.В. Вєдєнєєв, Л.А. Вовчук, О.В. Даниленко, І.Б. Дацків, Н.В. Кривець, О.Р. Купчик, В.М .Матвієнко, Ю.Б. Нетреба, В.В. Павленко, В.В. Пилипенко, В.В. Соловйова та ін.) та зарубіжних істориків (Рудольф Агстнер, Ян Яцек Бруський, Нонна Василевська, Ігор Галагіда, Володимир Трембіцький), спогадах українських діячів (М.М. Галагана, Д.І. Дорошенка, Н.В. Суровцевої, О.Я. Шульгина та ін.) та іноземних дипломатів (Г. Гумеруса, І.Д. Шишманова та ін.).

Шляхом порівняльного аналізу з'ясовувалися відмінності в принципах і методах діяльності консульської служби Української Народної Республіки (обох періодів) і Української Держави та радянських установ із консульськими функціями. Розглянуто функції і завдання українських консульств та повноважних представництв УСРР, з'ясовано особистий внесок у розбудову консульської служби перших українських консулів. У праці з'ясовано, що загалом функції консульств і дипломатичних місій УНР у сфері консульської діяльності були ідентичними і полягали в реєстрації українських громадян, видаванні посвідчень, допомозі військовополоненим і українським громадам, вчиненні нотаріальних дій. Водночас вони намагалися довести світу, що єдина легітимна влада України — українська, а не більшовицька, й проводили систематичні переговори з місцевою владою щодо визнання документів УНР. Результати таких переговорів залежали від авторитету в країні перебування особи консула. З розгортанням за кордоном мережі радянських повноважних представництв починаючи з 1921 р. українські консульства та дипломатичні місії припиняли діяльність. Більшість із них до кінця 1922 р. було ліквідовано.

Досліджено діяльність перших навчальних закладів з підготовки консульських працівників, діяльність Консульських курсів при Українському науковому товаристві економістів, Близькосхідного інституту та Київського вищого інституту зовнішніх зносин.

Доведено, що консульська служба радянської України формувалася на принципово інших засадах. Народний комісаріат закордонних справ УСРР від січня 1920 р. розташовувався в Харкові. В Києві і Одесі діяли Управління уповноваженого НКЗС УСРР. Питаннями, пов'язані з консульською діяльністю, в структурі комісаріату покладалися на економічно-правовий відділ. Спеціального підрозділу утворено не було. Головним пріоритетом у консульській роботі був ідеологічний складник та політична доцільність на тлі повної відмови від європейських взірців. Консульські функції, пов'язані з питаннями зовнішньої торгівлі, втратили актуальність у зв'язку зі створенням Народного комісаріату зовнішньої торгівлі УСРР та підпорядкованих йому торговельних представництв. Діяльність НКЗС УСРР та його органів постійно перебувала під контролем контроль органів державної безпеки (Всеукраїнської надзвичайної комісії,

Державного політичного управління при НКВС). У грудні 1922 р. Повпредств УСРР у Німеччині висунуло пропозицію підпорядкування консульської служби Іноземному відділу НКВС.

Окремий напрям функціонування консульської служби на стадії її формування в 1917–1923 рр. складала взаємодія з іноземними консульськими установами. В зв'язку з цим досліджено основні форми і методи діяльності іноземних консульств в Українській Народній Республіці та Українській Державі, а також — в Українській СРР, виявлено особливості їх функціонування, способи і форми взаємодії з зовнішньополітичним відомством та іншими державними органами, з'ясовано особовий склад консульських установ та роль їх керівників у започаткуванні консульських зносин із незалежною молодою державою та вплив на формування її міжнародних зв'язків. Із приходом до влади більшовиків НКЗС УСРР приділяло питанням взаємодії з іноземними представниками та іноземцями особливу «увагу». В цій сфері було затверджено низку нормативних актів: «Положення про консульських представників іноземних держав при Робітничо-селянському уряді УССР» (липень 1921 р.), «Правила реєстрації членів іноземних представництв в УСРР» (жовтень 1922 р.) Для обслуговування іноземців при НКЗС було створено окреме бюро зі статусом державного органу для вирішення питань побутового, господарського та матеріально-технічного забезпечення іноземних представництв. З огляду на профіль роботи Бюробін поступово перейшов під контроль ДПУ.

Свою специфіку мала й консульська діяльність закордонних установ (повноважних і консульських представництв) НКЗС УСРР. На першому етапі в 1921 р. їх завдання мало переважно політичний характер і полягало в створенні альтернативи українським представництвам за кордоном і боротьбі з ними. Спеціально консульські установи фактично не створювалися. Вони діяли як консульські відділи при Повноправних представництвах УСРР (в Австрії — повпред Ю.М. Коцюбинський; Німеччині — повпред В.Х. Ауссем, Чехо-Словаччині — повпред М.Г. Левицький; Польщі — повпред О.Я. Шумський).

Упродовж 1917–1923 рр. на території України перебували іноземні консульства, взаємодія з якими покладалася на спеціальні підрозділи зовнішньополітичного відділу. Їх статус і повноваження, як і цілі та функції діяльності, а також форми взаємодії з місцевою владою за доби УНР, Української Держави та Української РСР помітно відрізнялися. Основними містами роботи іноземних консулів упродовж цих років стали Київ (столиця УНР і Української Держави), Харків (столиця Української РСР), Одеса (портове місто, через яке проходили найбільші потоки евакуації, реевакуації та виїзду переміщених осіб на батьківщину) і Миколаїв (портове місто, в якому традиційно зосереджувався інтерес іноземних держав, пов'язаний із торговим мореплаванням та транспортуванням хліба, руди). Серед іноземних консульств, що діяли в цей період на території України, виокремлено кілька типів: а) консульства іноземних держав, які розпочали свою діяльність до розпаду Російської імперії і переважно не були уродженцями країн, які вони репрезентували; б) представництва іноземних держав, які лише умовно номінувалися консульствами, а прибули в Україну з іншими функціями; в) представництва країн, створених після розпаду Російської імперії, керівники яких виконували консульські функції і часто не мали офіційних повноважень від керівництва своєї держави г) дипломатичні представництва, які виконували консульські функції.

Важливим для автора під час дослідження був персональний внесок дипломатичних та консульських працівників у розбудову української консульської служби як державного інституту на європейських засадах. Яскравий, належно не поцінований, слід у цій сфері залишили О.О. Ейхельман, І.Г. Красковський,

В.Я. Оренчук, І.С. Токаржевський-Карашевич та ін. Зясовано, що консульським представникам України і їхнім керівникам як незалежної, так і радянської, випав переважно нелегкий шлях: репресії, еміграція, злидні, смерть на чужині і нарешті — забуття. Як «вороги» держави, якій так вірно служили, загинули практично всі перші радянські керівники консульської служби та установ із консульськими функціями: А.Б. Асков, В.Х. Ауссем, Н.М. Калюжний, Ю.М. Коцюбинський, М.Г. Левицький, О.Я. Шумський та ін.

Видання присвячено початку Української революції 1917–1921 рр. Автором задекларовано недостатньо вивчені напрями студій в цій сфері й анонсовано продовження досліджень історії дипломатії та взаємодії українського зовнішньополітичного відомства з іноземними представництвами в Україні.

Олег КУПЧИК,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої
історії зарубіжних країн
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Австрія й Україна на історичних перехрестях: наук. зб. / [упоряд.: І.В. Жалоба, О.Р. Купчик, Л.В. Шпаковськи.]. — К.: Дипломат. акад. України при МЗС України, 2016. — С. 294–309. (316 с.) (укр. і нім. мовами)

Zhaloba I., Kupchyk O., Shpakovsky L. (eds.). *Austria and Ukraine at historic crossroads.* Anthology. Kyiv: Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA of Ukraine, 2016.

Ця публікація є результатом Міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-австрійські читання», яка відбулася 26 червня 2014 року у Дипломатичній академії України при МЗС України. Її співорганізаторами були кафедра дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України, кафедра історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Австрійський культурний форум у Києві.

Збірка вміщує статті, присвячені дослідженню українськими й австрійськими ученими історії Австрії, політичних, економічних, соціальних, військових, культурних і духовних аспектів українсько-австрійських відносин від давніх часів до сьогодення.

Перший розділ присвячено геополітичному виміру історичних процесів. Відкриває розділ стаття Віктора Ідзя, в якій досліджуються політичні відносини Русі-України в XIII столітті з державами Центральної та Західної Європи. Основний акцент концентрується на політичних відносинах Русі-України з Австрійським герцогством в середині XIII століття. Австрійські плани створення Міттельєвропи напередодні та під час Першої світової війни розкрив Сергій Троян. Якуб Форст-Баталья представив вплив зовнішньополітичних акторів на долю Першої Австрійської республіки у міжвоєнний період. Андреа Брайт, базуючись на архівних матеріалах, розкрила ставлення австрійського зовнішньополітичного відомства до постання незалежної України. Нарешті Наталія та Євгеній Папенки розглянули процес формування та реалізації європейської політики Австрії.

У другому розділі йдеться про дипломатичну та економічну складову австрійсько-українських відносин. Наталія Татаренко на історичних прикладах показала вплив камералізму на становлення сучасної Австрії. Сергій Пивовар проаналізував процес встановлення державних відносин між Австро-Угорщиною та Українською Народною Республікою в 1918 році. Ігор Дацків розкрив економічні аспекти Брестського мирного договору 1918 р. Фінансові аспекти цього

ж договору, проекти фінансових угод між УНР та Австро-Угорщиною, фінансово-економічні угоди Української Держави (Гетьманату) з Австро-Угорщиною протягом кінця 1917–1918 рр. та їх наслідки представив Павло Гай-Нижник. Олег Купчик розкрив переговорний процес між урядами УСРР і Австрійської Республіки, який привів до укладення 7 грудня 1921 року угоди про взаємне офіційне визнання і встановлення дипломатичних відносин. Ірина Матяш дослідила роль австрійської столиці як одного з центрів дипломатичної активності українців часу визвольних змагань 1918–1923 рр. Зокрема, показана дипломатична діяльність В. Липинського, М. Василька, Г. Сидоренка як оборонців українських зовнішньополітичних інтересів в Австрії. Завершує другий розділ стаття Вячеслава Ціватого, яка розкриває погляд з України на традиційність та новаційність моделі дипломатії Австрійської Республіки.

Третій розділ присвячений особистісному зрізові австрійсько-українських відносин. Володимир Васильчук зробив спробу з'ясувати роль відомих австрійських художників, архітекторів, музикантів, письменників, військових, у сприянні культурному розквіту та збагаченню України. Яна Купчик висвітлила життя, підприємницьку і громадську діяльність одного з найбільш відомих уродженців смт Козова Тернопільської області — Альфреда фон Вакано, відомого бізнесмена і мецената. Юрій Терещенко окреслив громадсько-політичну діяльність Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного) — представника австрійської імператорської родини, полковника Українських Січових стрільців, який вписав яскраву сторінку у драматичний перебіг національно-визвольної боротьби українського народу. Тетяна Осташко розкрила процес формування засад українського монархічного руху, ідеологічний центр якого розташовувався в Австрії, де мешкав засновник цього політичного напрямку української суспільно-політичної думки В. Липинський.

Завершує видання публікація документів. Так, Олена Бетлій подала підбірку документів політичної поліції царської Росії про антицарські демонстрації, що пройшли у Києві напередодні Першої світової війни, а саме у лютому 1914 р., під час яких виголошувалися не лише антиросійські, а й проавстрійські заклики. Ігор Жалоба та Любов Шпаковськи підготували до друку та переклали українською мовою Донесення уповноваженого Міжнародного комітету Червоного Хреста д-ра Бацільєрі щодо ситуації на півдні сучасної України у 1921 році.

ЗМІСТ

Павло Клімкін. 100 років українській дипломатичній службі 11

УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ 1917–1924 РР.:
ПОЧАТОК ІНСТИТУЦІЙНОЇ ІСТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ

Перші документи зовнішньополітичного відомства
Української Народної Республіки 15
Ірина Матяш. Головні події та знакові постаті
інституційної історії Української дипломатії 1917–1924 років 47
Володимир Головченко. Поза межами можливого:
дипломатія УНР у боротьбі за незалежну національну державу 63
Олег Машевський. Проблема визнання України державами заходу
та становлення дипломатичних відносин у 1917–1919 рр. 81
Степан Віднянський. Варшавський договір 1920 року
в оцінці сучасної української історіографії 91
Ігор Дацків. Підписання військової конвенції
між Україною та центральними державами в Бресті 1918 р., її наслідки 101
Дмитро Вєдєнєєв, Дмитро Будков. Перший рік міжнародно-інформаційної діяльності
дипломатичного відомства України (грудень 1917 — грудень 1918 рр.) 113
Павло Гай-Нижник. Україна–Грузія:
становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.) 124
Теофіл Рендюк. До витоків українсько-румунських дипломатичних відносин:
проблема українців в Румунії 143
Віталій Лозовий. Відносини Української Народної Республіки з Польщею (1919 р.) 152
Антоніна Якімова. Посольство Української Народної Республіки в Болгарії 159
Володимир Чорний. Століття перемог і поразок. Роздуми дипломата 165

ІНСТИТУЦІЙНА ІСТОРІЯ ДИПЛОМАТІЇ ОЧИМА ЇЇ УЧАСНИКІВ

Юрій Богаєвський. Нью-Йорк у моєму житті 172
Олександр Божко. Слід в історії 188
Михайло Дашкевич. Шлях Алжиру до незалежності та процвітання 211
Юрій Костенко. Від кордону дружби до лінії вогню 239
Володимир Крижанівський. Якою була моя місія в Росії 257
Юрій Малько. Посольство України в Марокко: перші кроки 279
Леонтій Сандуляк. «Я сприймав свою місію Посла в Румунії не як роботу,
а як служіння моїй Вітчизні…» 308
Володимир Хандогій. «Перший дзвіночок»: реакція Ради Безпеки ООН
на рішення парламенту Росії щодо Севастополя 329

ФАХОВИЙ ПОГЛЯД ДИПЛОМАТА

Мохаммад Акбар Мохаммаді. Українська земля стала мені другою Батьківщиною 338
Ігор Сокол. Діалог найвищого рівня 343
Міхеїл Уклеба. Треба сприймати все з оптимізмом 352
Еліав Бєлоцерковські. Ізраїль і Україна: хороші друзі та важливі партнери 361
Манодж Кумар Бхарті. Ми знаємо, що Індія стане важливим партнером для України. 370
Бакір Ахмад Азіз Аль-Джаф. Ірак та Україна.
Історичний фундамент і перспективи розвитку двосторонніх відносин 380
Мохаммад Бехешті Монфаред. Співпраця Ісламської Республіки Іран та України. 385

Самат Ордабаєв. Багатовікове коріння казахстансько-української дружби 394
Ду Вей. Злиття дружби річок Янцзи та Дніпра 402
Юріс Пойканс. 25 фактів взаємовигідної співпраці. 408
Датук Аюф Бін Бачі. Перспективи та сьогодення взаємодії 413
Руслан Болбочан. Добросусідство — основа успішної співпраці 418
Ернст Райхель. Ми стоїмо на боці України 427
Урочиста промова Маркуса Мекеля на прийомі в Посольстві Німеччини в Україні з нагоди 25-річчя дипломатичних відносин Київ, 7 лютого 2017 року. 436
Уле Тер'є Хорпестад. Ми підтримуємо вибір України... 445
Салем Ахмед Салем Аль-Каабі. ОАЕ та Україна відзначають
25 років дипломатичних відносин... 451
Атар Аббас. Україна-Пакистан: спільна модернізація. 458
Алішер Абдуалієв. Узбекистан–Україна.
Результативний підхід і довіра до партнерів — наші пріорітети 463

ДИПЛОМАТИЧНИЙ КОРПУС УКРАЇНИ

Надзвичайні і Повноважні Посли України в іноземних державах 474
Надзвичайні і Повноважні Посли іноземних держав в Україні 516
Представники України при міжнародних організаціях 556
Представники міжнародних організацій в Україні 560

СУЧАСНА ДИПЛОМАТІЯ: КОНЦЕПЦІЇ ТА РЕАЛІЇ

Володимир Горбулін. Гібридна реальність нового світоустрою:
необхідність іншого політичного бачення 568
Сергій Пирожков, Назіп Хамітов. Консолідація України та її суб'єктність у світі 580
Григорій Перепелиця. Становлення консульської служби незалежної України 588
Леонід Шкляр. Україна перед викликами: зовнішні та внутрішні чинники. 601
Сергій Зубченко. «Україна — не Росія»: деякі дипломатичні, юридичні та кримінально-психологічні ключі до розуміння матриці російської агресії проти України. 609
Сергій Кошовий. Україна й КНР: історичний аспект та візія майбутнього 621
Сергій Шергін. США, Китай і Україна
в контексті проблем Транстихоокеанського партнерства. 633
Олександр Шаров. Україна й МВФ: уроки глобальної дипломатії 641

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

Михайло Ільїн. Саміт за мир:
досвід об'єднання парламентарів заради спільної мети 653
Сергій Томіленко. Міжнародна діяльність
найбільшої громадської журналістської організації України. 666
Сергій Жадан. Де починається Європа. 670
Олександр Харченко. #FreeSushchenko: війна гібридів проти творців. 680

ДУХОВНА ДИПЛОМАТІЯ

Анатолій Денисенко. Цінний птах високого польоту.
Із першої дипломатичної когорти УНР — Михайло Тишкевич 693
Сергій Здіорук. Московський патріархат
як механізм агресивної зовнішньої політики Росії щодо України 680

ПОСТАТІ

Валентина Піскун. Олександр Шульгин:
український дипломат під наглядом спецслужб 693
Михайло Станчев. Участь Християна Раковського
в українсько-російських переговорах 1918 року 702
Олександр Сліпченко. Місія майора Дю Буа (Швейцарія) 715
Валерій Власенко. Кооператор на дипломатичній ниві (Сергій Бородаєвський) 724
Олег Купчик. Життя та діяльність першого офіційного представника Азербайджану
в Україні Джаліла Садихова (1888–1937 рр.) 733
Віктор Вергунов. Він також був причетний до становлення української дипломатії
(С.Л. Франкфурт) 739

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ

Тіна Пересунько. Гастролі капели Кошиця як витоки культурної дипломатії 751
Павло Кривонос. Дипломати відвідали Запоріжжя 766

ПОДІЇ

Юрій Богаєвський, Ігор Турянський. Про нашого колегу і друга-дипломата —
лауреата міжнародної літературно-мистецької премії. 776
Юрій Богаєвський, Ігор Турянський. До 80-річного ювілею
українського дипломата Анатолія Шостака 778

БІБЛІОГРАФІЯ. КРИТИКА

Валентина Піскун. Архів Української Народної Республіки.
Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського
до Ризького мирних договорів (1919–1921) 779
Ігор Жалоба. Слабченко Євген. Дипломатична історія України 781
Валентина Піскун. Садыкова Бахыт. «Türkistan Milli Birliği» 783
Валентин Кавунник. Олександр Шульгин в українському державотворенні та
міжнародній політиці: Збірник наукових праць та документів 786
Олександр Цвєтков. Матяш І.Б. Українська консульська служба 1917–1923 рр.
як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. 788
Олег Купчик. Австрія й Україна на історичних перехрестях. 792

TABLE OF CONTENTS

Pavlo Klimkin. 100th Anniversary of the Ukrainian Diplomatic Service 13

UKRAINIAN DIPLOMACY OF 1917–1924:
BEGINNING OF THE INSTITUTIONAL HISTORY OF DIPLOMATIC SERVICE

First Foreign Service Documents of the Ukrainian People's Republic 16
Iryna Matiash. Milestones and Prominent Figures of the Institutional History of Ukrainian Diplomacy of 1917–1924. 62
Volodymyr Holovchenko. Beyond the Borders of Possible: The Ukrainian People's Republic Diplomacy in the Struggle for Independent Nation State 80
Oleh Mashevskyi. The Problem of Recognition of Ukraine By Western Countries and The Establishment of Diplomatic Relations In 1917–1919. 90
Stepan Vidnianskyi. Treaty of Warsaw of 1920 in Assessing Modern Ukrainian Historiography. 100
Ihor Datskiv. Signing of the Military Convention Between Ukraine and the Central Powers in Brest in 1918 and its Consequences 112
Dmytro Viedienieiev, Dmytro Budkov. First Year of International Information Activities of the Foreign Service of Ukraine (December 1917 — December 1918). 123
Pavlo Hai-Nyzhnyk. Ukraine-Georgia: Establishment of Interstate and Diplomatic Relations (1917–1921). 142
Teofil Rendiuk. Origins of Ukrainian-Romanian Diplomatic Relations: Ukrainians Issue in Romania 151
Vitalii Lozovyi. Relations of the Ukrainian People's Republic with Poland (1919). 158
Antonina Yakimova. Embassy of the Ukrainian People's Republic in Bulgaria. 164
Volodymyr Chornyi. Century of Victories and Defeats. A Diplomat's Reflections. 171

INSTITUTIONAL HISTORY OF DIPLOMACY THROUGH THE EYES OF THOSE INVOLVED

Yurii Bohaievskyi. New York in My Life... 186
Oleksandr Bozhko. Trace in History 201
Mykhailo Dashkevych. Algerian Path to Independence and Prosperity 226
Yurii Kostenko. From the Border of Friendship to the Line of Fire. 255
Volodymyr Kryzhanivskyi. What My Mission in Russia Was Like. 268
Yurii Malko. Embassy of Ukraine in the Kingdom of Morocco: First Steps. 295
Leontiy Sanduliak. 'I Perceived My Mission of the Ambassador to Romania Not As a Job, but As a Service for My Motherland...'. 318
Volodymyr Khandogiy. First Warning: UN Security Council Reaction on the Decision of the Russia's Parliament Concerning Sevastopol 334

DIPLOMAT'S PROFESSIONAL OPINION

Mohammad Akbar Mohammadi. Ukraine Has Become My Second Motherland. 341
Igor Sokol. Top Level Dialogue 348
Mikheil Ukleba. We Should be Optimistic About Everything. 357
Eliav Belotsercovsky. Israel and Ukraine: Good Friends and Important Partners 366
Manoj Kumar Bharti. We Know That India Will Become a Good Partner for Ukraine 375
Bakir Ahmed Aziz Al-Jaff. Iraq and Ukraine. Historical Foundation and Prospects for Development of Bilateral Relations 382

Mohammad Beheshti Monfared. Cooperation
Between the Islamic Republic of Iran and Ukraine 390
Samat Ordabayev. Centuries-Old Roots of Kazakhstan–Ukraine Friendship 398
Du Wei. Confluence of Friendship of the Rivers of Yangtze and Dnipro 405
Juris Poikāns. 25 Facts of Mutually Beneficial Cooperation 411
Datuk Ayauf Bin Bachi. Prospects and Current Cooperation 416
Ruslan Bolbocean. Good Neighbourliness Is a Foundation of Successful Cooperation 423
Ernst Reichel. We Stand Side by Side in Solidarity with Ukraine. 432
Festrede Markus Meckel zum Empfang
der deutschen Botschaft in Kiew zum 25. Jahrestag der Eröffnung der Botschaft nach
der Unabhängigkeit Kiew, den 7. Februar 2017 441
Ole Terje Horpestad. We Support Ukraine's Choice... 448
Salem Ahmed Salem Al-Kaabi. The UAE and Ukraine are celebrating
25 years of diplomatic relations... 456
Athar Abbas. Ukraine-Pakistan: Joint Modernization. 461
Alisher Abdualiev. Uzbekistan–Ukraine:
Effective Approach and Trust to Partners Are Our Priorities 468

DIPLOMATIC CORPS OF UKRAINE

Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to Foreign Countries 473
Ambassadors Extraordinary and Plenipotentiary of Foreign Countries to Ukraine 516
Representatives of Ukraine to International Organizations 556
Representatives of International Organizations in Ukraine 560

MODERN DIPLOMACY: CONCEPTS AND REALITIES

Volodymyr Horbulin. Hybrid Reality of the New World Order:
The Necessity of Another Political Vision. 579
Serhii Pyrozhkov, Nazip Khamitov. Consolidation of Ukraine and Its Global Subjectivity. 587
Hryhorii Perepelytsia. Constitution of Consular Service in Independent Ukraine 600
Leonid Shkliar. Ukraine Meets Challenges: External and Internal Agents. 608
Serhii Zubchenko. 'Ukraine Is Not Russia': Some Diplomatic, Legal and Criminal-Psychological
Keys to Understanding the Matrix of Russian Aggression Against Ukraine. 620
Serhii Koshovyi. Ukraine and the People's Republic of China:
Historical Aspect and Vision of the Future. 632
Serhii Sherhin. The USA, China and Ukraine in the Context of the Problems
of the Trans-Pacific Partnership 640
Oleksandr Sharov. Ukraine and IMF: Lessons of Global Diplomacy 652

PUBLIC DIPLOMACY

Mykhailo Ilin. Peace Summit:
The Experience of Uniting Parliamentarians for a Common Cause. 656
Serhii Tomilenko. International Activities
of the Largest Public Organization of Journalists in Ukraine 662
Serhii Zhadan. Where Europe Begins 665
Oleksandr Kharchenko. #FreeSushchenko: War of Hybrids Against Creators 669

SPIRITUAL DIPLOMACY

Anatolii Denysenko. Valuable High-Flyer. Mykhailo Tyshkevych —
Representative of the First Diplomatic Cohort of the UPR 679

Serhii Zdioruk. Moscow Patriarchate
As a Mechanism of Aggressive Russian Foreign Policy Against Ukraine 692

PERSONALITIES

Valentyna Piskun. Oleksandr Shulhyn:
Ukrainian Diplomat Under Surveillance of Secret Service 701
Mykhailo Stanchev. Participation of C. Rakovskyi
in the Ukrainian-Russian Negotiations in 1918 714
Oleksandr Slipchenko. Mission of Major Du Bois (Switzerland) 723
Valerii Vlasenko. Cooperator in the Field of Diplomacy (Serhii Borodaievskyi) 732
Oleh Kupchyk. Life and Activities of the First Official Representative of Azerbaijan
in Ukraine Jalil Sadikhov (1888–1937) 738
Viktor Verhunov. He Contributed to the Establishment of Ukrainian Diplomacy As Well
(S. Frankfurt) 750

CULTURAL DIPLOMACY

Tina Peresunko. Tours of the Koshetz Choir As the Origins of Cultural Diplomacy 765
Pavlo Kryvonos. Diplomats Visited Zaporizhia 772

EVENTS

Yurii Bohaievskyi, Ihor Turianskyi. Our Colleague and Friend-Diplomat —
Laureate of the International Literary and Art Prize. 776
Yurii Bohaievskyi, Ihor Turianskyi. 80th Anniversary of Ukrainian Diplomat
Anatolii Shostak 778

REFERENCES. REVIEWS

Valentyna Piskun. Archive of the Ukrainian People's Republic. Ministry of Foreign Affairs:
Diplomatic Documents in the Period from the Versailles
to the Riga Peace Treaties (1919–1921) 779
Ihor Zhaloba. Slabchenko Yevhen. Diplomatic History of Ukraine 781
Valentyna Piskun. Sadykova Bakhyt. Türkistan Milli Birliği 783
Valentyn Kavunnyk. Oleksandr Shulhyn
in Ukrainian State-Building and International Politics. 786
Oleksandr Tsvietkov. Matiash I. Ukrainian Consular Service of 1917–1923
as a Government Institution: Establishment, Functioning, Personalities 788
Oleh Kupchyk. Austria and Ukraine at Historic Crossroads 792

УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА — 2017

Автори проекту:
Анатолій Денисенко,
Павло Кривонос,
Василь Туркевич

Засновники
Міністерство закордонних справ України
Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при Міністерстві закордонних справ України
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв
Історичний клуб «Планета»

Видавець
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв

Літературне редагування
Інна Хоменська,
Павло Хоменський

Коригування текстів
Віра Карпенко

Комп'ютерне опрацювання матеріалів
Світлана Скібицька

Переклад
Олена Богопольська,
Наталія Кузьменко,
Оксана Ракоїд,
Анна Пятецька

Верстка і дизайн
Дмитро Грязов

DIPLOMATIC UKRAINE — 2017

Compiling Editors:
Anatolii Denysenko,
Pavlo Kryvonos,
Vasyl Turkevych

Founders
Ministry of Foreign Affairs of Ukraine
Hennadii Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA of Ukraine
Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions
Planeta Historical Club

Publisher
The Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions

Literary Editing
Inna Khomenska,
Pavlo Khomenskyi

Proofreading
Vira Karpenko

Computer Processing of Materials
Svitlana Skibytska

Translation
Olena Bohopolska,
Nataliia Kuzmenko,
Oksana Rakoid,
Anna Piatetska

Page Layout and Design
Dmytro Hriazov

Адреса редакції: м. Київ, вул. Пирогова, 6-А; тел.: 220-08-34,
e-mail: ukraina.dyplomatychna@gmail.com, prepress.gdip@gmail.com
Address of the Editorial Board: Kyiv, 6-A Pyrohova Str.; tel.: 220-08-34

Видруковано в

Формат 70x100/16. Обл.-вид. арк. 71. Підписано до друку 01.11.2017
Тираж 1000 примірників